BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 1.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij wenscht op de aanstaande algemeene vergadering in Mei de volgende vragen behandeld te zien:

I. Welke eischen dient men te stellen aan een goede regeling van vakonderwijs voor de handwerkslieden in de bouwambachten?

II. Welke eischen dient men te stellen aan een goede regeling van het onderwijs, meer bepaald voor de opleiding van bouwopzichters?

Afdeeling Amsterdam.

De eerstvolgende vergadering zal gehouden worden op Vrijdag 9 Januari 1885, des avonds te 8 ure, in EENSGEZINDHEID, Spui.

Onderwerpen:

1°. Mededeeling van ingekomen stukken en advies op het verzoek der Afd. Rotterdam.
2°. Verslag van den Secretaris over 1884.
3°. Idem van den Penningmeester.
4°. Verkiezing van 2 Bestuurders voor de periodiek aftredenden: de Heeren P. F. LAARMAN en DAN. J. SANCHES.
5°. Behandeling der begrooting voor 1885.
6°. Bespreking van de vragen door het Bestuur der Maatschappij gesteld.

Aan de leden der Maatschappij wordt bekend gemaakt, dat op de prijsvragen der Maatschappij (in 1883 uitgeschreven), de navolgende antwoorden zijn ingekomen.

1e Prijsvraag: Tribune voor wedrennen.
N°1. Pro Arte; 5 teekeningen benevens memorie.

2e Prijsvraag: Ingang van een begraafplaats voor een Hervormde Gemeente.

N°. 1. C. G.; 1 teekening.
N°. 2. R. I P.; 2 teeken, benevens memorie.
N°. 3. De laatste rustplaats; 3 „ „ „
N°. 4. Omega; 2 „ „ „
N°. 5. Probeeren; 3 „ „ „
N°. 6. M. E / P. A (in een cirkel); 4 „
N°. 7. Excelsior; 3 „ „ „
N°. 8. Bon ton; 3 „ „ „

3e Prijsvraag: IJzeren marquise op consoles.
N°. 1. Al roest het ijzer.
De kunst blijft wijzer; 1 teeken, benevens memorie.

Door het Bestuur der Maatschappij zijn tot leden der Commissie van beoordeeling benoemd, de heeren:

P. J. H. Cuypers, Th. Sanders, John F. Groll, W. Hamer, en Jacob F. Klinkhamer, in wier handen bovengenoemde ontwerpen zijn gesteld.

PRIJSVRAGEN
UITGESCHREVEN IN HET JAAR
1884,
DOOR DE
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

I. De Maatschappij stelt voor als 1e Prijsvraag:

HET LEVEREN VAN EEN PLAN TOT BEBOUWING VAN EEN TERREIN, GELEGEN ACHTER HET RIJKS-MUSEUM TE AMSTERDAM.

Het gevraagde plan omvat het gedeelte, besloten tusschen de (met kruisjes) gestippelde lijn, en den bestaanden toestand volgens bijgevoegd schetsplan.

Gedrukt 7 Januari 1885.

Bij het ontwerpen moet het volgende worden in aanmerking genomen.

1. Het terrein is vlak; de assen der straten en wegen liggen op 0.80 M. boven den middelbaren waterstand der grachten of vaarten, en 1.60 M. boven de hoogte der wegen in het Vondelpark.

2. De richting van de vaart *e*, dwars door het terrein loopende, moet in hoofdzaak behouden blijven.

3. Als bestaande of blijvende toestanden, moeten in het plan opgenomen worden:

a. Het Rijks-Museum, met zijn tuinen.

b. Het nieuwe Concert-gebouw.

c. De Waskaarsen fabriek, met bijbehoorende terreinen.

d. De Oude Wetering.

e en *e*. Vaarten.

f. De weg naar het Willemspark.

g. De richting der verlengde van Baerlestraat tot ongeveer aan de grens van Amsterdam;

voorts de door arceeringen aangegeven bestaande huizen, en het door pointeering aangegeven plantsoen.

4 Voor zooverre de onmiddelijke omgeving dit niet belet of verbiedt, moet aangenomen worden, dat op het gegeven terrein een rijk stads-kwartier moet worden gesticht. Het terrein wordt verondersteld het eigendom te zijn der stad*); niettegenstaande het karakter van het daarop aan te leggen kwartier, waardoor bij den ontwerper wellicht de keuze op eenige villa's kan vallen, moet ook het oog gevestigd blijven op de productiviteit der terreinen.

5. Het verdient aanbeveling, dat de ontwerper de terreinen en de omgeving in oogenschouw neme.

De volgende teekeningen worden verlangd:

Een plattegrond op de schaal van 1 à 1000, voorstellende een volledig bebouwingsplan.

Minstens twee plattegronden van de voornaamste punten van den aanleg, geteekend op een schaal, niet kleiner dan 1 à 500.

Een perspectief teekening, een der voornaamste deelen van den aanleg voorstellende, op schetsmatige wijze behandeld.

Ter verduidelijking moet aan dit ontwerp toegevoegd worden eene zaakrijke memorie van toelichting, met kritische beschouwingen, zoo systematisch mogelijk ingericht. De redenen die tot de oplossing der vraag hebben geleid, moeten daarbij duidelijk omschreven zijn.

Op deze memorie van toelichting zal de bijzondere aandacht der Jury gevestigd worden.

De verschillende teekeningen mogen naar keuze opgewerkt worden. De vervaardiger van het bekroonde ontwerp verplicht zich, na de uitspraak der Jury, teekeningen te vervaardigen die voor photo-lithografische reproductie geschikt zijn.

Aan het in de eerste plaats als het best erkende en ter bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt toegekend de verguld zilveren Medaille der Maatschappij, benevens *f* 200 in geld, ter bestrijding van kosten.

Aan het in de tweede plaats als het best erkende en ter bekroning waardig gekeurde ontwerp, *f* 100 in geld.

*) De gestippelde lijn geeft de grens aan tusschen Amsterdam en de aangrenzende gemeente. De cijfers, geven de breedte aan der bestaande straten en vaarten.

Bij deze prijzen wordt het getuigschrift der Maatschappij uitgereikt.

Ter mededinging worden uitgenoodigd alle bouwkundigen, geboren of wonende in het Koninkrijk der Nederlanden of zijne bezittingen.

II. De Maatschappij stelt voor als 2e Prijsvraag:

Het Ontwerp voor een Spoorwegstation der 3e Klasse.

Het station moet bevatten: in de begane grondverdieping:

een ruime vestibule;

een gemeenschappelijke wachtkamer voor de reizigers Ie en IIe Klasse, groot minstens 50 M²;

een wachtkamer voor reizigers IIIe Kl., groot p.m. 65 M².

een bureau voor plaatskaartjes, tevens telegraaf-bureau;

een bagage-bureau;

een kantoor voor bestel- en passagiersgoederen;

een bergplaats voor bestelgoederen;

een magazijn;

een doorgang van uit de vestibule naar het perron;

een kamer voor conducteurs, bestellers en arbeiders;

privaten enz, voor mannen en voor vrouwen;

een trap naar de boven-verdieping.

Een boven-verdieping moet ingericht worden tot woning voor den station-chef.

Deze woning moet bestaan uit minstens drie vertrekken, keuken en verdere gemakken. benevens kleinen zolder, of een bergplaats.

Het perron van dit station moet overdekt worden met een houten kap.

De gevels moeten ontworpen worden in hout en baksteen.

Men verlangt de volgende teekeningen:

de plattegronden der beide verdiepingen;

den vóór- en den achtergevel;

een doorsnede, loodrecht op de baan, over het gedeelte van het gebouw, waarin de woning van den chef is gelegen;

al deze teekeningen op de schaal van 1 à 100.

Voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt uitgeloofd de zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij, benevens *f* 150 in geld, ter bestrijding der kosten.

De teekeningen moeten zoodanig worden bewerkt, dat eene photolithografische reproductie ervan mogelijk is.

Ter mededinging worden uitgenoodigd alle bouwkundigen, geboren of wonende in het Koningrijk der Nederlanden of zijne bezittingen.

III. De Maatschappij stelt voor als 3e Prijsvraag:

Het ontwerp voor een standaard voor telephoon draden.

De standaard wordt verondersteld 60 telephoondraden te moeten opnemen.

De onderste dezer draden zijn op 12 M. boven den grond geplaatst. De onderlinge afstand der draden moet zijn 0.35 M.

De volgende teekeningen worden gevraagd: de standaard met een juk, voor draden die allen dezelfde richting hebben, op de schaal van 1 à 20.

De profileeringen van den standaard, zoo die voorkomen, op de helft der ware grootte geschetst. De teekeningen te bewerken als voor prijsvraag II.

Voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt uitgeloofd de bronzen medaille en het getuigschrift der Maatschappij, benevens *f* 50 ter bestrijding van kosten.

Ter mededinging worden *uitsluitend* uitgenoodigd de Gewone-, Buitengewone- en Kunstlievende leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvragen worden vóór of op primo December 1885 vrachtvrij ingewacht aan het bureau der Maatschappij, te Amsterdam, vergezeld van een adres, om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

Art. 2. De in te zenden stukken moeten zijn gemerkt met een spreuk of motto, en voorzien van een naambrief, waarop van buiten dat motto is herhaald, benevens een *geheim* teeken ter terugvordering, en van binnen vermeldende den naam, voornaam, de betrekking en woonplaats van den inzender.

Art. 3. De teekeningen mogen niet op houten ramen gespannen worden.

Het schrift der memoriën, alsmede het letterschrift op de teekeningen, moeten door eene andere hand dan die des vervaardigers geschreven zijn.

Bij het niet behoorlijk nakomen dezer bepaling, of bijaldien de vervaardiger zich vóór de uitspraak der Jury van beoordeeling bekend maakt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding.

Art. 4. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld eener commissie van beoordeeling, bestaande uit vijf deskundigen.

Art. 5. De bekroonde ontwerpen blijven ingevolge art. 32 der wet het eigendom der Maatschappij.

Het Bestuur heeft het recht, van de vervaardigers aan wie volle bekroningen zijn toegekend, de verkleining hunner ontwerpen te vorderen, op zoodanige schaal en wijze als voor de uitgave zal blijken noodig te zijn.

Art. 6. De uitslag der beoordeeling van de antwoorden op deze prijsvragen, wordt bekend gemaakt op de Algemeene Vergadering in Mei 1886, en in verschillende dag- en weekbladen.

De niet bekroonde ontwerpen moeten binnen drie weken na die bekendmaking worden afgehaald aan het bureau der Maatschappij te Amsterdam, op vertoon van het in art. 2 vermelde geheime teeken. De stukken der inzenders, buiten Amsterdam woonachtig, worden binnen genoemd tijdsbestek, na franco opgave van een adres, en tegen overlegging van het geheime teeken, teruggezonden.

Aldus opgemaakt door de Commissie uit het Bestuur, belast met het opstellen van het programma.

Namens het Bestuur:

AMSTERDAM, November 1884.

C. MUYSKEN, *Voorzitter*.
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris*.

1884—85.

Hoewel volgens de bestaande gewoonte eerst op de Algemeene Vergadering in Mei een verslag wordt uitgebracht over de werkzaamheden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en haren toestand, mag een kort woord, dunkt ons, bij den aanvang van 't zoo pas ingetreden nieuwe jaar niet achterwege blijven. Dat woord is te meer op zijn plaats, nu de Maatschappij met voldoening mag terug zien op 't geen zij verricht en voorbereid heeft.

Het jaar 1884 was in menig opzicht, en ook voor vele leden der Maatschappij, vol van teleurstelling. De gevoelige slagen die handel en nijverheid ondervonden, zijn voor den particulieren architekt niet zonder gevolg gebleven: in de groote handelsteden, waar gedurende de laatste jaren zulk een ruim arbeidsveld voor hem te vinden was, ontstond een malaise, die groote afmetingen dreigde aan te nemen, en die te meer gevoelig en opvallend was na de bouwwoede van 1883. De toestand schijnt echter allengs te verbeteren.

Treurig was 't besluit der werkzaamheden van velen die in de groote steden zich toeleggen op het artikel woonkazernen, terwijl vooreerst nog weinig verbetering voor deze in aantocht schijnt te zijn. Voor den architekt evenwel vangt een nieuwe werkkring aan, onder gunstiger voorteekenen; menig belangrijk werk is in 't vooruitzicht, waaraan wij hopen, dat vreugde zal worden beleefd.

Niettegenstaande lauwheid in het gewone, alledaagsche werk, kan evenwel niet worden geklaagd, dat het den architekt aan inspannenden arbeid heeft ontbroken.

Nog niet lang geleden toch, bewonderden wij het werk van vele Nederlandsche architekten, die op waardige wijze zich hebben doen gelden in den strijd met buitenlandsche kunstbroeders. De uitslag van den wedstrijd heeft velen een hart onder den riem gestoken, nu gebleken is dat de Nederlanders volstrekt niet voor hunne naburen behoeven onder te doen; en toch, de vrees dat dit wel zou geschieden, bestond maar al te zeer bij velen. Dankbaar behooren wij te zijn aan allen, die de eer en den goeden naam van den vaderlandschen architekt hebben hoog gehouden. Dien naam — wij durfden vóór den uitslag der beurs-prijsvraag er niet rond voor uit te komen — bezitten wij: wij hoorden immers Ober Baurath Fr. von Schmidt, een der prijsrechters, voor eene vergadering van de Oesterr. Ing. und Archit.-Verein verklaren: „so hielten wir die Arbeit der Herrn Hieser (een der 10 bekroonden) für die eines Volblut-Niederländers, ebenso sahen wir die Arbeit eines deutschen Architekten für eine unzweifelhaft holländische an." En later, van het tegenwoordige Amsterdam en de hedendaagsche architektuur sprekende, zegt hij: „Ich habe in Amsterdam eine Reihe hervorragender und schöner Bauwerke gesehen, welche sich der Bauweise des Landes anschliesen und in ganz hervorragender Art dieze Ideën und technische Bedingungen zich zu Eigen gemacht haben" Van een man als Prof. v. Schmidt zulk een taal te hooren, doet waarlijk goed

Moge nu deze kunstrechter na het bekend worden

van de namen der bekroonden de overtuiging hebben verkregen, dat zijn oordeel over den Nederl. architekt te gunstig was, toen hij het werk van twee buitenlanders voor dat van Nederlanders aanzag, — ons land mag er trotsch op blijven onder de 5 uitverkoren projecten — wij zouden ons zeer moeten vergissen — twee van Nederlanders te hebben opgemerkt 1). En dat zal zijn overtuiging, zijn aanvankelijk oordeel weder bevestigen.

Nog een andere wedstrijd heeft, hoewel weinig, toch buitenlanders verlokt om mede te werken. Het is die der Societeit Harmonie te Groningen. Ook hier is de uitslag glansrijk voor onze landgenooten, want de heeren Schill en Haverkamp traden zegevierend uit den strijd.

Na die beide concoursen kunnen wij den wensch niet onderdrukken, dat men thans erkennen moge de overtuiging te hebben verkregen, dat hier geen internationale wedstijden meer geopend behoeven te worden om tot een bevredigend resultaat te komen: want ook hier te lande kan blijkbaar het ei van Colombus gevonden worden. Waarom dan nog langer het buitenland geroepen, waar wij zelve machtig en krachtig zijn? Waarom verder hen geroepen, die ons buitensluiten?

Toen het bekend werd, dat de Beurs-prijsvraag eene internationale zoude zijn, gingen afkeurende stemmen op. Thans mogen wij dankbaar zijn, dat zij niet nationaal bleef; want daardoor heeft Nederland getoond lauweren te kunnen behalen in den wedstrijd met den vreemde.

Men zal 't ons niet ten kwade duiden, dat wij begonnen ongeveer ter plaatse van het einde. Maar wij kwamen er toe, daar het Bestuur der Maatschappij in 't begin des jaars officieel werd uitgenoodigd, twee zijner leden te doen zitting nemen in de Commissie die het programma voor de Beurs-prijsvraag zoude opmaken, en daartoe de heeren C. Muysken en J. R. de Kruyff afvaardigde. Twee Bestuursleden, de heeren P. J. H. Cuypers en J. R. de Kruyff werden bovendien tot lid der Jury benoemd.

Daar onze beschouwingen meer bepaald onze Maatschappij betreffen, zullen wij nog eenige feiten opsommen die het bewijs mogen afleggen van den gunstigen toestand waarin zij zich verheugen mag.

Toen in Februari 1884 de ledenlijst verscheen, telde de Maatschappij 836 leden. In September mocht de Voorzitter der Maatschappij ter vergadering te Leeuwarden mededeelen, dat dit aantal tot 857 was geklommen. Op 31 December bedroeg het 860. Gewoonlijk bedanken enkele leden op dat tijdstip, en zoo is ook thans het geval geweest. Deze, en degenen die de dood aan hun werkzaam leven ontrukte in aanmerking genomen, en daartegenover de nieuw aangekomen leden stellende, wijst het nieuwe jaar op ongeveer 850 leden. Dat dit aantal grooter is dan ten vorigen jare, is een gelukkig — in den laatsten tijd slechts zelden voorgekomen — verschijnsel, dat tot moed en werkzaamheid aanspoort.

Die laatste is reeds zichtbaar; want wie in het Weekblad de verslagen der afdeelingen leest zal moeten erkennen, dat overal groote bedrijvigheid heerscht en meer dan ooit wordt gedaan om de bijeenkomsten nuttig en aangenaam te doen zijn. Toch schijnt men hier en daar ontevreden over den loop van zaken en wordt andermaal een bespreking van art. 52 voorbereid. De vrijheid, op de vorige Mei-vergadering gegeven, schijnt voor vele afdeelingen nog maar niet het ware te zijn. De jongere leden, zij die in de termen van 't buitengewone lidmaatschap vallen, treden niet voldoende toe. Is dit misschien een gevolg van eenen te geringen band tusschen oud en jong? Zonder deze vraag volmondig bevestigend te beantwoorden, moet, dunkt ons, erkend worden, dat een meer vrijen omgang tusschen het oudere en nieuwe geslacht niet anders dan heilzaam kan zijn. En het middel om verbetering te brengen? Zonder in 't minst iets van de waarde te miskennen van de leden der afdeelings besturen die telkens en nog eens herkozen worden, kan afwisseling en vooral nieuw bloed, slechts gunstig werken. En mocht dan ook eens een der jongeren geroepen worden om aan de groene tafel aan te zitten, dan zal de toenadering in haar geboorte zijn. Vrijmoediger dan anders, en *openlijk*, zullen de grieven die jonge leden op enkele plaatsen kunnen hebben, besproken en wellicht weggeruimd kunnen worden. Moge het in 1885 daartoe komen, want de afdeelingen zijn niet *allèèn* voor de *ouderen*.

Ook de Maatschappij zelve heeft in het afgeloopen jaar met ijver gearbeid; de verschillende commissiën niet over het hoofd ziende, die bijv. de voorwaarden vaststelden, bij 't uitschrijven van prijsvragen in acht te nemen, of de bouwverordening voorbereidden, behoeven wij slechts te wijzen op de uitgave van het vierde deel van 't Bouwkundig Tijdschrift, een lijvig boekdeel geworden, dat den leden een rapport aanbiedt over de in 1883 gehouden Internationale Koloniale Tentoonstelling. Een vluchtige blik slechts, en men zal den ijver der Commissie die het rapport samenstelde, moeten erkennen. Wanneer de leden dankbaar daaraan denken, hopen wij dat zij een goed deel van hunne erkentelijkheid zullen brengen aan den Voorzitter der Commissie voor 't Rapport, de heer John. F. Groll, die gedurende zijn kortstondig verblijf hier te lande, waar hij niet gevonden heeft hetgeen hij zocht, zich ook in andere opzichten hoogst verdienstelijk tegenover onze Maatschappij heeft gemaakt. Binnen kort zal men de bewijzen daarvan andermaal zien. Zij die hem reeds van vroeger kenden, en zij die hem te Amsterdam leerden achten als een geniaal kunstenaar en een vurig ijveraar voor het schoone, betreuren zijn vertrek naar Engeland, maar koesteren de hoop, dat het moederland hem moge weêrzien. Ook wenschen wij 't hem toe. Wij blijven rekenen op zijn voortdurenden steun van uit den vreemde, dien hij ons heeft toegezegd

Om bij 't Rapport te blijven: de jaarlijksche aflevering der „Oude Gebouwen" werd, met het oog op de enorme kosten voor de uitgave van 't Tijdschrift 1884, hierin opgenomen, in den vorm van een verslag over de retrospectieve kunst. Dit wichtige gedeelte, door den heer H. P. Berlage in woord en beeld behandeld — ook de heer D. C. Molenkamp vervaardigde eenige teekeningen — kan niet anders dan de aandacht trekken, hoofdzakelijk door de geniaal uitgevoerde teekeningen.

Het zou te ver voeren om alle andere onderdeelen op te sommen; een woord van dank — zonder anderen te kort te doen — moet echter nog volgen voor het hoogst interessante en met zooveel zorg uitgewerkte verslag over de belangrijke Ned. Indische Afdeeling, bewerkt door den heer A van Delden, die, wat de uitstekende teekeningen betreft, hier en daar hulp vond bij den heer Henri. S. Keuls.

1) »Ammerach," en »la Bourse ou la vie" niet medegerekend.

Laat ons vertrouwen, dat deze arbeid, het eenige degelijke verslag uitmakende hetwelk over de belangrijke tentoonstelling is uitgebracht, naar waarde zal worden geschat en het beoogde doel zal bereiken.

Op de algemeene vergadering te Leeuwarden werd een zaak ter sprake gebracht, betreffende de ambachtsscholen, die nu ook reeds buiten de Maatschappij, meerdere belangstelling heeft opgewekt. Welk oordeel men ook zij toegedaan, men noeme die inrichtingen nuttig of men veroordeele haar, een grondige bespreking, zooals die stellig wordt voorbereid, kan niet anders dan goede gevolgen hebben. Hetgeen in 1884 werd voorbereid, moet thans worden voortgezet.

Nog een korte herinnering aan de prijsvragen der Maatschappij, waaraan in 't afgeloopen jaar meer werd medegewerkt dan in het daaraan voorafgaande, en den leden nog met aandrang wijzende op het programma voor de nieuwe prijsvragen, gelooven wij te mogen erkennen, dat 1884 in alle opzichten rijk is aan herinneringen die — wij hebben er reeds vroeger op gewezen — het hoofd fier doen opheffen.

Een in dat jaar tot meerdere rijpheid gekomen besluit, vertrouwen wij, dat door eensgezindheid, liefde voor de goede zaak en ijverige aaneensluiting, aanleiding moge geven tot verhoogden bloei der Maatschappij. Wij doelen hier op het Gebouw voor Permanente Tentoonstellingen, hetwelk wij binnen kort in een volgend artikel willen behandelen.

C. T. J. Louis Rieber.

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN.

(*Vergadering van* 27 *December* 1884.)

Na bezichtiging van de drie door de Maatschappij bekroonde antwoorden op de prijsvraag voor een *Badhuis met zwembassin*, opende de voorzitter de vergadering.

De vraag: *wat is er tegen, om muren die behangen worden vooraf te pleisteren?* werd namens eene commissie door den heer Roem beantwoord. Deze zegt dat de bespreking er toe geleid heeft, het zeer is aan te bevelen om te behangen muren vooraf te pleisteren. De voordeelen daaraan verbonden zijn: het niet betengelen der kamer, geen stoelplanken, het strakker blijven van het behang, nimmer gaten door meubelen kunnen gestooten worden, enz. en dat het *f* 0,35 per M^2 minder kost; t. w. het vlak afpleisteren der muren zal kosten *f* 0,40 per M^2, het betengelen met stoelplanken en verven der spijkerkoppen per M_2 *f* 0,40, linnen en grondpapier *f* 0,35 per M^2 is te zamen *f* 0,75 per M_2; geeft dus door de muren te pleisteren een finantieel voordeel van *f* 0,35 per M_2.

De nadeelen zijn, dat men een huis op de bovenbedoelde wijze behandeld, minstens één jaar moet bewonen met witte muren of zoolang onbewoond moet laten staan. Evenwel is het noodig, om op gepleisterde muren met succes te behangen, dat dit steeds op drooge muren en voor de buitenmuren of spouwmuren geschiede, dat de muren nooit gewit, gesausd of met waterverf getint zijn en dat de grootste voorzorgen dienen in acht genomen te worden.

Pleisteren is boven schuren aan te bevelen, omdat er bij de vermenging van de kalk met zand en bij het opschuren der muren zich plaatselijk zooveel zand aan de oppervlakte der muren bevindt, dat het overbehang belet wordt zich onafscheidelijk aan den muur te hechten. De glad gepleisterde muren daarentegen geven volkomen aanhechting.

Nadat nog door spreker was aangetoond, dat het beter is om de koppen der spijkers, welke het linnen met de tengels verbinden, te verven voor dat het grondpapier wordt aangebracht, werd de tweede vraag beantwoord door den heer van Driel, luidende:

Is het raadzaam, nuttig of noodig, om houtwerk dat met metselwerk in aanraking komt vooraf met menie te verven?

Voor hen die mochten veronderstellen, zegt spreker, dat het meniën van het hout niets beteekend en dit geschiedt omdat het eenmaal zoo de gewoonte is, zij het volgende opgemerkt: dat hout zeer poreus is, de uitgedroogde poriën dadelijk het vocht van het met water verzadigde metselwerk opslurpen, zoodat het weldra doorwaterd wordt. Na eenigen tijd wordt het houtwerk door de verf aan de buitenzijde afgesloten, zoodat alle uitdrooging ophoudt, totdat na verloop van een paar jaar het metselwerk droog is en de vocht weder gedeeltelijk tot zich neemt. Naar gelang het hout meer of minder dicht of los was, is reeds in het hout een begin van verrotting ontstaan, die langzaam voortwerkt en een zekere vernieling van het hout ten gevolge heeft, hetgeen zeker voorkomen ware, indien het hout voor de plaatsing aan de zijde van het metselwerk afgesloten was geweest.

Het is dus zeer nuttig kozijnhout, lijsten, platen, banden, kortom alle hout, dat voor de bewerking droog moet zijn en met metselwerk in aanraking komt, vóór het gebruik eenige malen met goede menie te verven.

Het meniën van de koppen der binten, achtte spreker daarentegen eerder kwaad dan goed, daar de binten uit het water, gezaagd, aangevoerd en gelegd worden, zooveel water bevatten, dat ze onmogelijk nog meer vocht tot zich kunnen nemen en men dan door te meniën (de verf houdt er dikwijls niet op) alle poriën aan de kop afsluit, waardoor deze tot verrotting overgaat.

Onder dankzegging voor de beantwoording der vragen werd nog over het bekleeden van de koppen der binten met lood van gedachten gewisseld, waarbij den heer Kersbergen opmerkte, dat de Genie voorschrijft eerst meniën en vervolgens met lood bekleeden.

De daarna gehouden rekening en verantwoording van den Penningmeester wordt door twee leden, door den Voorzitter uitgenoodigd, nagezien en goedgekeurd, onder dankbetuiging voor het gehouden beheer. Het nadeelig saldo van het vorige jaar was, door verschillende bezuinigingen en vrijwillige bijdragen, in een voordeelig saldo van *f* 21.60 overgegaan. De daarop ingediende begrooting voor 1885, sluitende met een vermoedelijk batig saldo van *f* 52.60, werd met algemeene stemmen aangenomen.

Vervolgens werd overgegaan tot het verkiezen van Bestuursleden.

Herkozen werden de heeren J. W. Schaap, Voorzitter, P. G. Lancel, Secretaris, P. J. Groen, Penningmeester en J. J. Kersbergen, Commissaris. In de plaats van den heer P. A. v. Aken, die niet herkiesbaar was, werd de heer W. Kok als Bestuurslid (Vice. Voorzitter) gekozen.

Na eenige besprekingen wordt door de afdeeling een prijsvraag uitgeschreven, waaraan alle bouwkundigen in Leiden kunnen deelnemen. Het onderwerp voor de vraag is:

Een vestibule met tochtpui.

De vestibule is breed 3.00 Meter, lang 4.00 M. hoog 3.90 M.

Voor het ontwerp wordt verlangd:

a. Teekening van de tochtpui,

b. id. van een der zijwanden met deur naar een spreekkamer.

c. id. van het plafond; alle op 1/10 der ware grootte.

Als prijs ontvangt de ontwerper van het best gekeurde ontwerp eene som van *f* 35 met getuigschrift; de daarop volgende alleen het getuigschrift der afdeeling.

De teekeningen moeten vóór 15 April 1885 zijn ingeleverd bij den secretaris der afdeeling, terwijl de Jury zal bestaan uit het bestuur en de heeren K. de Boer en W. C. Mulder.

Vervolgens deelt de voorzitter mede, dat ingekomen zijn: de uitschreven prijsvragen der Afdeeling Amsterdam, die onder de leden werden verspreid. Van het hoofdbestuur de twee vragen, om op de eerstvolgende algemeene vergadering te behandelen.

Voorts eenige exemplaren van de artikelen bij het uitschrijven, beantwoorden, en beoordeelen van prijsvragen, aanbevolen en vastgesteld ter Algemeene Vergadering van 29 Mei 1884, en eenige exemplaren met inschrijvings biljetten, van het reglement der Perm. Tentoonstelling, die aan de ter vergadering zijnde industrieelen werden ter hand gesteld.

Na mededeeling van een schrijven van het bestuur der Maatschappij, waarin dank wordt betuigd voor de belangtelling der afdeeling in zake de *voorgenomen afscheiding der afdeeling Rotterdam*, deed de Secretaris voorlezing van de ingekomen missieven der afdeeling Rotterdam, waarbij o. a. werd verzocht, adhesie te schenken aan het besluit der afdeeling, in zake art 52 der wet van de Maatschappij.

Na eenige discussie wordt besloten een schrijven te richten aan het Bestuur der Maatschappij en aan de Afdeeling Rotterdam, waarin o. a., nogthans zonder de afscheiding te bedoelen, zal worden verzocht te gemoet te komen aan de bezwaren door art. 52 der wet voor de afdeeling ontstaan

In de bus worden de volgende vragen gevonden.

1e Welk soort voegwerk is bestand voor fabrieksgebouwen, en schoorsteenen, gevels van huizen op het Noord- en Zuid-Westen staande, alsook voor walmuren, bruggen, en duikers?

2e Is het geoorloofd om de ornamentatie van verschillende tijdperken met elkander zoodanig in verband te brengen, dat zij één geheel vormen?

3e De hedendaagsche bouwkunst in Nederland, is die, wat ornamentatie betreft, op een hooger trap van ontwikkeling dan die van de 17e eeuw?

4e Kan en mag een gemeentebestuur middelen aanwenden om het stichten van schoone en degelijke particuliere bouwwerken te bevorderen? Zoo ja! welke middelen moeten daarvoor gebezigd worden.

5e Welk nut kan men trekken van lichtgevende verf? Wat is er bekend van hare samenstelling; kan daardoor hare lichtgevende eigenschap eene blijvende genoemd worden, of berust die eigenschap op een absorbatie-vermogen, dat na verblijf van eenige uren in een donkere ruimte aan kracht verliest?

Ter beantwoording van genoemde vragen worden benoemd:

voor no 1 de heeren W. C. Mulder, J. J. Kersbergen en Joh. Verhoog; voor no 2 en 3 de heeren W. A. van Lith, J. Roem en G. Looman; voor no 4 de heeren P. G. Lancel, G. van Driel en Ads. Verhoog; voor no 5 de heeren W. van Dam en P. Marks.

Nadat nog een nieuw lid was aangenomen en de heeren H. J. Jesse met zijne bekroning voor een protestantsche kerk te Katwijk was geluk gewenscht, sloot de Voorzitter met een toepasselijk woord de laatste vergadering in dit jaar.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Door Kerkvoogden der Hervormde Gemeente te Deventer is onder de burgerij een circulaire rondgezonden, waarin bijdragen gevraagd worden voor de voorgenomen restauratie van het koor der Groote- of Lebuinus-kerk te Deventer. Door het stedelijk bestuur zijn in den loop van het jaar, ter verruiming der passage, drie huizen afgebroken, welke tegen de kerk aanleunden. De hierdoor vrijgekomen muurvlakten der kerk zien er vrij onooglijk uit. Baldakijnen en andere versieringen der conterforten zijn weggehakt, kasten in de muren uitgebroken, hier de muur gewit, en daar geel aangestreken.

De Kerkvoogdij doet nu een beroep op het volk, om dezen onhoudbaren toestand op te ruimen. Tevens stelt zij zich voor, de herstellingswerken voort te zetten rond het geheele koor, en daar de verweerde ornamentwerken van contreforten en gaanderijen, voor zoover zij boven de huisjes die de kerk nog omringen uitkomen, te vernieuwen.

De kosten dezer werken zijn geraamd op ruim *f* 6000.—

Reeds tientallen jaren geleden is men met de restauratie der Lebuinuskerk begonnen. Zij is steeds op den meest zuinigen voet voortgezet; in den aanvang is in de fleur van den cementstijl, af en toe zelf een vrij zondig gebruik van een alles wegmoffelende cementlaag gemaakt. Doch later, toen het kernachtige wezen van den Gotischen stijl wat beter begrepen werd, is op eene meer oordeelkundige wijze de herstelling opgevat. Door de thans voorgenomen werken zou de restauratie voorloopig tot een eind gebracht worden, en de kerkmuren voor zoover zij aan de openbare straat komen, zij het ook zwart en ingekalfd, toch weer versierd met hun ouden tooi prijken. Aan vernieuwing der tufsteenbekleeding der muren, en zoo veel andere zaken, die ook hoogst wenschelijk waren, kon niet gedacht worden.

Trouwens de kerk zelve heeft weinig middelen; meermalen is vergeefs bij het Rijk aangeklopt om subsidie te verkrijgen, en zoo moesten dus telkens de gelden bij elkaar gebedeld worden, waarbij men zich gelukkig kon achten, wanneer er het hoogst noodige mede verricht kon worden.

Het is te hopen, dat de bijdragen ruim zullen vloeien voor het beoogde doel; de oude eerwaardige Lebuinuskerk verdient het niet, zich lang in een dus onttakelden staat te moeten vertoonen.

Aan het Westeinde der kerk staat een toren, die het eigendom der Stad is. Hij vertoont zich in nog meer desolaten toestand, dan de kerk. Ook zijne restauratie zou van het hoogste gewicht zijn, doch daartoe zouden zeer aanzienlijke sommen beschikbaar moeten worden gesteld. De toren zelf is boven eenigszins misvormd; de bekrooning bestaat uit een Renaissance koepel.

De tentoonstelling der Beursplannen zal plaats hebben van 17 tot 31 Januari a. s. in de Militiezaal te Amsterdam.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Eerst heden kreeg ik het *Bouwkundig Weekblad* onder oogen, waarin het ingezonden stuk van den heer Boersma voorkomt, met het daarop volgend nummer dat het m. i. zeer zaakrijke antwoord van den heer v. Malsem bevat.

Ik heb daar alléén nog dit aan toe te voegen, dat in strijd met het beweren van den heer Boersma, de Haagsche ambachtsschool vóór eenige jaren door mij gedurende een drietal uren, met belangstelling werd bezocht, ik het praktisch werken o. a. bijwoonde, de heer Boersma p e r s o o n l i j k mijn gewaardeerde leidsman was, en dit bezoek nog tot resultaat had, een bestellling van modellen op ware grootte voor het bouwkundig onderwijs aan de gemeentelijke school te Deventer, door de leerlingen der ambachtsschool te vervaardigen. Waar de heer Boersma zóóveel schijnt te hechten aan een bezoek zijner inrichting, is zijn verwijt aan mijn adres dus zeker onverdiend.

Hij vergeve mij deze opfrissching van zijn geheugen.

's Gravenhage.

5 Januari 1885. W. C. Metzelaar.

Wegens plaatsgebrek moeten verschillende Stukken tot een volgend Nummer blijven liggen.

Afloop van Aanbestedigen.

'S GRAVENHAGE, 20 Dec. — Het bouwen van 2 winkelhuizen met bovenwoningen aan het Achterom te 's Gravengage, onder beheer van den architekt H. Wesstra Jr. aldaar.

Minste inschrijvers waren de heeren J. Steffens en M. Th. Wijnekus te 's Gravenh. voor de som van . . . . *f* 10.650

Raming » 10.900
gegund.

HILLEGERSBERG, 24 Dec. — Het bouwen van eene school voor 192 leerlingen met onderwijzerswoning, onder beheer van den architekt H. Wesstra Jr. te 's Gravenhage.

Wed. G. Camesi en Co te Rotterd. *f* 33.305
W. F. Muuren, idem. . . . . . . *f* 29.200
W. Lammers te Strijen . . . . . » 27.436
R. van den Berg te Rotterdam. » 26.800
F. W. van der Houwen te Ouddorp » 26.500
Joh. de Jonge Wzn. te Gouda. » 26.400
W. v. Leeuwen te Hellevoetsluis. » 26.250
J. Rosmolen en Co. te 's Gravenh. » 26.088
P. A. Burghout te Gouda. . . . » 26.000
W. H. Segboer te Fijnaart. . . » 25.700
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe. » 25.490
P. Escabache Jr. te Rotterdam. » 25.300
H. W. van der Groen, idem. . » 24.777.77
H. W. Visser, idem . . . . » 24.555
C. P. W. Dessing te Gouda. . » 23.924
H. Breur te Rotterdam . . . . . *f* 23.854
M. Th. Wijnekus te 's Gravenh. » 23.840
C. J. v. d. Boon te Hillegersberg. » 23.750
B. Hooijkaas en Zn. te Rotterd. » 23.500
A. C. Hijdelaar, idem . . . . . . » 22.843
A. Looijmans, idem . . . . » 22.744
Spruijt en Geluk, idem . . . . . » 22.670
W. G. C. Hilkes, idem . . . . . » 22.600
W. Zonneveld te Kralingen . . » 22.222
W. van Verre te Capelle a/d. Yssel » 22.199
H. Stelwagen te Rotterdam . . » 21.800

Begrooting » 23.300

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 2.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De Redactie van het *Bouwkundig Weekblad* heeft besloten, in overeenstemming met heeren uitgevers, het Weekblad des Saturdags te doen verschijnen, en zulks te beginnen met Februari a. s.

Afdeeling Amsterdam.

Bijeenkomst op Vrijdag 16 dezer.

Ter inzage liggen:

de periodieke tijdschriften.

De kunstbeschouwing zal bestaan uit:

„Emblemata", door Martin Gerlach te Weenen uitgegeven en

diverse photographiën van oude en nieuwe bouwwerken.

Prof. Ludwig Bohnstedt.

Te Gotha overleed op den 3en Januari, na een langdurig lijden, Prof. Ludwig Bohnstedt, een man van groote begaafdheid en verdiensten, vroeger Hoogleeraar aan de Keizerlijke Academie van schoone kunsten te Petersburg.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst verliest in hem een harer Eere-leden, die haar een warm hart heeft toegedragen, zoals blijkt uit de geschenken die de Bibliotheek van hem mocht ontvangen.

EEN NIEUW ROESTWEREND MIDDEL

De duurzaamheid van ijzerconstructiën hangt voor een goed deel af, van de mogelijkheid om het ontstaan van roest te voorkomen. Het roesten toch, eenmaal aangevangen, gaat steeds door, en maar al te spoedig is dikwerf het ijzer omgezet in eene poreuze onsamenhangende massa. Geen constructeur laat derhalve het ijzer onbeschut tegen den invloed der atmospheer, of van het water; en hij kiest met zorg het roestwerend middel en de wijze, waarop dit moet worden aangebracht. De keuze daarvan is evenwel niet altijd zoo gemakkelijk te doen, want de omgeving en de vorm van het voorwerp oefenen op de bruikbaarheid en doeltreffendheid van eenig middel zeer grooten invloed. Wie een algemeen bruikbaar middel zoekt, dat in alle gevallen passend is, zal zich te leur gesteld zien. Een dergelijk bestaat vooralsnog niet. Het mag betwijfeld worden, of het ooit zoo ver zal komen, want de in verschillende gevallen te stellen eischen, loopen te veel uit een. Maar al is het volmaakte niet te bereiken, zoo schijnt er toch nu een middel gevonden, dat de goede eigenschappen der oudere middelen in hooge mate in zich vereenigt en er weinig de gebreken van heeft. Ter waardeering van dit nieuwe is het noodig, zij het ook maar vluchtig, de gebreken der oudere middelen in herinnering te brengen.

Met uitzondering van enkele metalen, die trouwens voor toepassing op groote schaal meestal te kostbaar zijn, blijken alle middelen onvoldoende bestand tegen de inwerking der atmospheriliën. Verf, teer en vernis

Gedrukt 14 *Januari* 1885.

moeten dikwijls na korten tijd vernieuwd worden. Het zink, waarmede ijzer bedekt wordt, roest. En al is deze roestlaag veelal eene beschutting voor het daaronder liggende zink, ze is toch eenigszins oplosbaar in water, en ze geeft aan de voorwerpen eene zeer onaangename kleur, die welstandshalve soms door verf moet worden weggenomen. Alle roestwerende middelen hebben eene uitzettings-coëfficient en eene elasticiteitsgrens, die veelal aanzienlijk verschillen van die van ijzer, zoodat de lagen, die men daarmede aanbrengt, bij temperatuur- of vormverandering barsten. Het duidelijkst toonen de émails deze gebreken; maar ook vernis en verf, die zich niet dun laten uitstrijken, zijn in dit opzicht onvolkomen. Enkele stoffen bevatten, voor het ijzer nadeelige bestanddeelen; zoo het koolteer, dat door zijn ammoniakgehalte, volgens veler meening, dikwijls tot ongunstige uitkomsten heeft geleid. Voorts is geen der oudere middelen, met uitzondering van eenige kostbare metalen, bestand tegen hooge temperaturen, zooals die b. v. bij verwarmingstoestellen kunnen voorkomen. Bijna allen benadeelen door de onvermijdelijke dikte der laag, waarin zij moeten worden aangebracht, den kunstvorm van het voorwerp. Eene uitzondering daarop vormen vernis en sommige metalen. De laatsten moeten dan echter op zulk eene bizondere wijze op het ijzer worden gebracht, dat reeds daardoor, al was het niet evenzeer om de geringe dikte der laag, de toepassing er van tot de kunstindustrie blijft beperkt. Bedenkt men daarbij nog, dat geen der hier bedoelde middelen eenig resultaat geeft, als niet vooraf het ijzer zorgvuldig van alle roest is bevrijd, dan kan men uit het bovenstaande de beteekenis en de waarde van het nieuwe middel genoegzaam bepalen.

Het nieuwe middel is ijzeroxide-oxidule. Het is den scheikundigen reeds lang bekend, dat deze stof in hooge mate eene standvastige samenstelling heeft, die dus niet verandert onder den invloed van lucht of water, zelfs niet onder dien van zwakke zuren. Ter bescherming van ijzer is er echter eerst sinds betrekkelijk korten tijd partij van getrokken.

Wel werden reeds in 1857 door Thirault te St. Etienne de eigenschappen van dat lichaam toegepast op het roestvrij houden van geweerloopen voor het Fransche gouvernement, maar het proces, dat hij volgde, is te omslachtig voor eene toepassing op groote schaal. Aan Barff komt de eer toe een praktisch uitvoerbaar procédé gevonden te hebben, en in 1877 kon hij de resultaten van zijn werk aan de technische wereld ter beproeving aanbieden. De wijze waarop Barff het ijzeroxide-oxidule aanbrengt, of beter gezegd op het ijzer doet ontstaan, is betrekkelijk eenvoudig. Eerst laat hij ijzer roesten en vormt dus ijzeroxide, daartoe brengt hij het metalen voorwerp in een oven en stelt het bij hooge temperatuur, liefst rood gloeihitte, bloot aan een luchtstroom. Vervolgens gaat hij dit oxide gedeeltelijk reduceeren, en dus veranderen in oxide-oxidule, door middel van stoom. IJzer tot 150° verhit, en meer nog, tot gloeihitte gebracht, heeft de eigenschap waterdamp te ontleden. De daardoor gevormde waterstof is het reductiemiddel. Het gelukte Barff op deze wijze op ijzeren voorwerpen eene zeer dichte vasthechtende laag van gewenschte samenstelling te doen ontstaan. Toch schijnen de uitkomsten niet van dien aard geweest te zijn, dat men algemeene belangstelling voor Barff's proces mocht verwachten. Vooral gegoten ijzer was moeielijk en slechts met onzekere uitkomst te behandelen. Reeds twee jaren later, in 1879, vroeg Bower in Duitschland patent op eene nieuwe methode om ijzer roestvrij te maken. De minder gunstige resultaten van Barff's proces, hadden hem tot een nader onderzoek der zaak genoopt en hij was zoo gelukkig een beter proces te vinden. Hij verhit de ijzeren voorwerpen in eenen oven tot op ongeveer 700° C, door middel van gas, dat een mengsel is van kooloxide en dampkringslucht en dus bij verbranding koolzuur levert. Het kooloxide wordt verkregen door verbranding van steenkool in een generator, en de hooge verbrandings temperatuur, door dit gas, zoowel als de dampkringslucht, te verhitten in een regenerator. In deze eerste periode van het proces wordt het ijzer geoxideerd. In de nu volgende periode, wordt alleen kooloxide in den oven toegelaten; daardoor wordt het ijzeroxide gedeeltelijk gere-duceerd en alzoo het gewenschte oxide-oxidule verkregen.

Deze gang van het proces wordt naar omstandigheden eenige malen herhaald, en na 6 à 7 uur is eene beschuttende laag van voldoende dikte tot stand gekomen. In den laatsten tijd heeft men Bower's en Barff's proces vereenigd en ten dienste van smeedijzeren voorwerpen wordt in de laatste perioden overhitte stoom, in plaats van kooloxide, toegelaten.

Ik had het voorrecht, in den afgeloopen zomer, te Canstatt nabij Stuttgart, een fabriek te kunnen bezoeken, waar allerlei gegoten ijzeren voorwerpen, volgens Bower's proces, roestvrij worden gemaakt. Wat daar op dit gebied te zien is, is werkelijk belangrijk. Niet alleen hebben de voorwerpen een fraaie, grijs blaauwe, kleur, maar de omtrek en het relief van het fijnste ornament hebben onder het proces niets geleden. Voorts zag ik verschillende voorwerpen van een zelfde gietsel, sommige roestvrij gemaakt, andere niet, die ruim twee jaren aan weêr en wind zijn blootgesteld geweest. Die welke in den oven het proces hadden ondergaan, waren zonder eenige roest, de andere daardoor sterk aangedaan. Bij buiging, rekking of samendrukking binnen de elasticiteits grenzen, blijft de laag vasthechten. Het boren van gaten en krachtige hamerslagen, doen echter de laag plaatselijk barsten, zoodat klinknagelverbindingen wel nimmer zullen kunnen worden toegepast, tenzij men plaatselijke beschadigingen mocht willen herstellen door verf, die op deze beschuttende laag zeer goed hecht. Bij zeer aanzienlijke temperatuurveranderingen blijft de beschutting standhouden, wat zeer zeker een groot voordeel is, met het oog op kachels. Op mijne vraag, of groote voorwerpen, buizen en dergelijken, niet krom trekken onder den invloed der ovenhitting en de daarop volgende afkoeling, antwoordde mij de direkteur, dat hij daarvan geen ondervinding had. Wel was het hem ook bekend, dat men in andere fabrieken daarmede te kampen had, maar hij schreef dit toe aan eene minder gewenschte inrichting van den oven. In deze fabriek worden hoofdzakelijk gegoten voorwerpen behandeld; paneelen, roosters, consoles, candelabres, enz.; doch er zijn in Duitschland reeds fabrieken, die waterleidingsbuizen, en ook gegolfd en ander plaatijzer op deze wijze bedekken. Toch wordt in Europa, althans op het vaste land, nog betrekkelijk weinig van dit procédé gebruik gemaakt. Dit is niet zoo zeer een gevolg van de uitgaven, verbonden aan het bouwen van ovens — want die zijn betrek-

kelijk gering, maar van de moeielijkheden, waarmede ook deze „nieuwigheid" te kampen heeft, voor zij zich een weg heeft gebaand. Het is zeker, dat dit proces geen universeel geneesmiddel levert; maar dat het boven alle anderen zeer groote voordeelen biedt, is niet twijfelachtig Dit blijkt genoeg uit hetgeen boven is gezegd, en meer nog als men bedenkt, dat, onafhankelijk van den vorm van het voorwerp, de beschuttende laag in- en uitwendig, overal met hetzelfde gemak tot stand komt, wat op verre na niet het geval is met eenig ander roestwerend middel. Evenmin behoeven de voorwerpen, alvorens in den oven te gaan, zorgvuldig van alle roest bevrijd te worden. Slechts in zooverre, als men een glad oppervlak wenscht, moet door middel van draadborstels de roest hier en daar verwijderd worden

Prof. Bach te Stuttgart heeft zoowel getrokken als gegoten ijzer, dat volgens Bower's proces was behandeld, onderzocht met het oog op de vraag: in hoeverre de kwaliteit van het ijzer door het verblijf in den oven wordt gewijzigd. Het antwoord op die vraag is zeer bevredigend. Door de sterke verhitting en de daarop volgende langzame afkoeling wordt de breuk belasting kleiner; maar zoo weinig, dat het proces niet van invloed kan geacht worden op de toe te laten spanning per cM^2. Bij het getrokken ijzer wordt de contractie der breukvlakte in verhouding tot de oorspronkelijke doorsnede, even als de verlenging in verhouding tot de oorspronkelijke lengte, grooter. Het ijzer wordt dus taaier; maar niet zoo, dat men bij de toe te laten belasting merkbare vormveranderingen zou moeten verwachten. Tevens bleek door deze proeven, dat de vastheid der beschuttende laag alleszins voldoende is. Terwijl het getrokken ijzer onder eene belasting van gemiddeld 3400 KG. per cM^2 brak, sprongen er, bij ruim 2000 KG. belasting, schilfers van de oxide-laag, dus bij eene spanning die de grensspanning 100 en meer percenten overschrijdt. Bij gegoten ijzer vertoonde de laag niet de minste barst vóór de breuk. De ervaring zal nu nog moeten leeren of de beschuttende laag beschadigd wordt door het vervoer over groote afstanden. Het is te verwachten, dat de uitkomsten dienaangaande gunstig zullen zijn. Bij toepassing van het procédé op gegolfd ijzer tot dakbedekking, heeft de ondervinding reeds geleerd, dat de beschuttende laag niets lijdt door het betreden der werklieden. Wat de kosten van dit roest werend middel aangaat, kan ik aanteekenen, dat die 6 á 7 Mark per 1000 KG. bedragen.

W. C. K.

AFDEELING AMSTERDAM.

(*Vergadering van 9 Januari* 1885.)

De Voorzitter heet de leden welkom op deze eerste bijeenkomst in 1885, wenscht allen van harte het beste toe in hun maatschappelijk-, zoowel als in hun familieleven, en beveelt allen de belangen der afdeeling ten zeerste aan.

De Voorzitter doet daarna mededeeling van verschillende ingekomen stukken.

Door de ongesteldheid van den Secretaris kan diens verslag over 1884 niet worden uitgebracht. De leden zullen later daarmede in kennis worden gebracht; alleen zij medegedeeld, dat op 1 Januari 1885 het ledental 118 bedroeg, waarvan 4 eereleden, 79 gewone- en 35 plaatselijke leden zijn.

De Penningmeester, uitgenoodigd verslag uit te brengen over zijn gehouden beheer, deelt mede dat op 1 Januari 1884 in kas was *f* 230.31 aan contanten, benevens *f* 212.— aan fondsen, terwijl op 1 Januari 1885 het kas-saldo bedroeg *f* 277.70 aan contanten en *f* 212.— aan fondsen. Het saldo, op 1 Januari 1885 oogenschijnlijk grooter, is zulks echter in werkelijkheid niet, aangezien van dit bedrag *f* 125 is uit te keeren voor de prijsvragen in 1884 uitgeschreven, en van welke de antwoorden in dit jaar moeten worden ingeleverd.

De heeren Krook en Hol, uitgenoodigd de rekening-courant van den penningmeester na te zien, rapporteeren later bij monde van den heer Hol, dat deze rekening in de beste orde is bevonden, waarna de penningmeester onder dankbetuiging wordt gedechargeerd.

Daarna is aan de orde de verkiezing van twee nieuwe bestuursleden voor de periodiek aftredenden: de heer P. F. Laarman en Dan. J. Sanches. De Voorzitter leest een schrijven voor van den heer Laarman, waarbij deze verzoekt niet weder in aanmerking te komen. Spreker vermeent, dat, aangezien de brief zeer positief is gesteld, een aandringen bij den heer Laarman om op zijn besluit terug te komen niet baten zal. Het doet hem leed, dat het geacht bestuurslid hiertoe heeft besloten; de heer Laarman, sedert jaren deel uitmakende van het bestuur, was een ijverig en onvermoeid lid, steeds bezield met de beste bedoelingen voor de afdeeling en immer bereid bij te dragen tot datgene wat voor haren bloei bevorderlijk kon zijn; hij hoopt dat diens opvolger, hem tot voorbeeld moge nemen. Op uitnoodiging van den Voorzitter verklaart de heer Sanches zich bereid eene eventueele herbenoeming te aanvaärden.

De uitslag van de stemming voor bestuursleden is, dat de heer Dan. J. Sanches herkozen wordt. Na eene tweede vrije stemming wordt tot lid van 't bestuur verkozen de heer H. P. Berlage, die, later ter vergadering komende, zich bereid verklaarde de benoeming aan te nemen.

De begrooting over 1885 in ontvangst en uitgaaf *f* 357 bedragende, wordt voorgelezen en aan het oordeel van de vergadering onderworpen, en goedgekeurd.

Met voorbedachten rade, zegt de Voorzitter, is de behandeling van punt 1 der agenda uitgesteld, totdat de huishoudelijke aangelegenheden zouden afgeloopen zijn. De zoogenoemde Rotterdamsche kwestie betreft, zooals u bekend is, het veel besproken art. 52 van de maatschappelijke wet. De Rotterdamsche afdeeling heeft het besluit genomen, zich tot het Bestuur der Maatschappij te wenden, met het nadrukkelijk verzoek, wijzigingen in dat artikel te brengen, en vraagt de adhesie onzer afdeeling op haar besluit. — Dat het Bestuur dezer afdeeling het niet eens is met art. 52, blijkt voldoende: 1°. doordien uit zijn midden ten vorigen jare 2 voorstellen tot wijziging zijn uitgegaan; en 2°. door hare deelneming aan de vergadering desbetreffende te Utrecht gehouden. — Na het genomen besluit der Mei-vergadering, terwijl thans de zaak bij het Bestuur der Maatschappij in overweging is, en de afdeeling Rotterdam geen bepaald voorstel doet, waarbij, met behoud van het beginsel der wet, in de bestaande leemte voorzien wordt, kan dit Bestuur niet adviseeren stappen in de verlangde richting te doen. De afdeeling blijft evenwel steeds bereid hare medewerking te verleenen tot eene goede oplossing dezer aangelegenheid. Later, wanneer het antwoord van het Bestuur der Maatschappij bekend zal zijn, hoopt het Bestuur op deze zaak terug te komen. Over dit preadvies van het Bestuur verlangt geen der leden het woord te voeren, en wordt het mitsdien aangenomen.

Punt 6 van de agenda bevat de beide vragen betreffende de ambachtscholen, bouwopzichters enz., door het Bestuur der Maatschappij bestemd om op de eerstvolgende algemeene vergadering behandeld te worden.

De Voorzitter acht deze vragen van groot belang en gelooft niet dat op één avond een besluit dienaangaande te nemen is; hij wenscht deze vragen alzoo niet van de agenda te weren, en wil zich thans slechts bepalen tot de algemeene beschouwingen over het onderwerp. Een schrijven van den heer W. C. Metzelaar, een ongunstig oordeel over de ambachtsscholen bevattende, vestigen weder de aandacht op die inrichtingen, en had eene bespreking op de vergadering te Leeuwarden ten gevolge. Spoedig traden in

het Bouwkundig Weekblad vóór- en tegenstanders op. Opmerkelijk is het, dat de twee tegenstanders beiden in den Haag gevestigd zijn, waaruit misschien de gevolgtrekking te maken is, dat niet alle ambachtsscholen even onvoldoende werken als de heer Metzelaar vermeent. Naar zijne ondervinding is het oordeel van den heer Metzelaar niet voldoende bewezen en vreest hij, dat deze te veel gegeneraliseerd heeft. Hij opent hiermede de discussie over de eerste vraag, welke eischen dient men te stellen aan eene goede regeling,

1°. van het vakonderwijs voor de handwerkslieden in de bouwvakken, en noodigt den heer Dijserinck uit, hieromtrent zijn gevoelen mede te deelen.

De Heer C. Dijserinck, Voorzitter van het Bestuur der Amsterdamsche Ambachtsschool, is van gevoelen, dat deze vergadering van vakmannen misschien meer dan hij, competent is om op de aldus geformuleerde vraag het antwoord te geven. Zijne veeljarige betrekking tot de ambachtsschool stellen hem echter in staat, vele inlichtingen te verschaffen en over veel een oordeel te vellen, dat gebaseerd is op eigen onderzoek en aanschouwing. Spreker betreurt het, dat in een blad, vooral in een vakblad, eene zaak behandeld wordt zonder dat de schrijver alle bescheiden heeft om grondig over de zaak te oordeelen. Zulks kan nooit in het belang van het onderwerp in kwestie zijn. Tot nu toe heeft de heer Metzelaar de oudste ambachtsschool in Nederland niet bezocht. Op eene uitnoodiging van het Bestuur der Amsterdamsche ambachtsschool om die inrichting te bezoeken, bepaalde de heer M. daarvoor een Saturdag middag. Aangezien alsdan geen onderricht gegeven wordt, en eene beoordeeling uit het aanschouwen van het onderwijs moet volgen, gaf het bestuur den heer M. in overweging een geschikter tijdstip te bepalen. Dit geschiedde in October en tot heden, zooals daareven is gezegd, heeft de heer M. de school niet bezocht, noch een naderen tijd opgegeven. De hoofdgrief van den heer Metzelaar is, dat de ambachttsscholen geen werklieden geven, doch opzichters enz.

Met de Amsterdamsche ambachtsschool is dit niet het geval. De stamboeken, gehouden door den Directeur, de heer Jb. Olie Jbz., wien hier den meesten lof moet worden gegeven voor zijn onderricht, beheer enz., wederleggen het voorgeven van den heer M. Van de 353 ontslagen leerlingen, zijn 240 ambachtslieden geworden. Spreker beschouwt het trouwens geenszins als een euvel, dat een gedeelte der leerlingen zich later verheft. Van de overigen zijn 16 overleden, 16 werden bazen in het vak welke zij beoefenden, 18 werden teekenaars, 16 opzichters, terwijl 40 zich hebben vervreemd, zoodat hun wedervaren niet is na te gaan.

De school te Amsterdam bestaat sedert bijna 24 jaren en steeds is het Bestuur bezig die verbeteringen aan te brengen, welke tot het beoogde doel, goed ambachtsonderwijs, kunnen leiden. — Onderwijs geven in praktijk is altijd moeielijk op een school, met het oog op de plaats en de verplichting dat het klassikaal moet wezen. De jongens zijn van meening, dat zij, de school verlatende, werklieden zijn; dit is echter geenszins waar. Terwijl vroeger het ventje als krullenjongen ter werkplaats kwam, zonder eenige kennis, vangt hij thans zijn loopbaan als ontwikkelden knaap aan, die heeft leeren oordeelen en begrijpen wat hij doen moet, die met de behandeling van het gereedschap vertrouwd is enz. Spoediger dan anders schreidt hij voorwaarts, en de jaren op de school doorgebracht brengen in ruime mate hunne winsten aan. Bij goeden wil en ijver is hij spoedig een bekwaam werkman, een sieraad van zijnen stand.

De klacht over minitieus teekenwerk geldt ook voor deze school niet; de jongen timmert naar de uitslagen die hij zelf op groote schaal gemaakt heeft.

Nogmaals betreurt spreker het, dat oordeel geveld wordt zonder zich eerst overtuigd te hebben en dat alle scholen op dezelfde lijn worden geschoven. Voor ongeveer 8 jaren heeft spreker in deze afdeeling eene voordracht gehouden over warmte en ijs, hij hoopt dat spoedig de tijd gekomen zal zijn waarop men zich warm zal maken over ambachtsscholen.

De Voorzitter bedankt den heer Dijserinck voor zijne belangrijke rede en vraagt: Voldoen alle ambachtsscholen aan de eischen die men stelt.

De heer Hol is van meening dat die scholen ter juistertijd zijn gesticht. Vroeger timmerde men over dag en teekende des avonds. Later toen het aannemen meer op den voorgrond trad, werd er ook des avonds gewerkt en was er geen tijd meer om teekenen te leeren. De bouworde deed het zoo ver komen dat een krullenjongen, die een paar jaar medegeloopen had, spoedig veel geld verdiende, ofschoon hij weinig wist. Thans komt de reactie en spoedig zal hij, die geleerd heeft, de vruchten van zijn meerdere kennis plukken. Hij vindt het nuttig dat er ambachtsscholen zijn. Met voorbeelden toont hij aan, hoe onbeholpen vele werklieden zijn, die zich geen denkbeeld kunnen maken van uitslagen enz.

De heer Dijserinck wijst er nogmaals op, dat de onderdeelen ten volle aan de leerlingen worden onderwezen. Hij noodigt de aanwezigen uit Zaterdag en Zondag, 17 en 18 dezer, de school aan de Weteringschans te bezoeken, waar de resultaten van het onderwijs voor een ieder te aanschouwen zijn.

Jongens van 12 tot 15 jaar kosten aan de ouders veel, terwijl zij niets inbrengen; van daar dat sommige ouders, na een of twee jaren de jongens van school nemen; hij betreurt het, dat die ouders eene tijdelijke opoffering in het belang hunner kinderen zich niet willen of kunnen getroosten.

De heer Rieber excuseert zich, dat hij eerst later ter vergadering kon komen, waardoor hij het eerste gedeelte van de rede van den heer Dijserinck niet heeft gehoord. Hij verklaarde, vóór de Sept.-Vergadering te Leeuwarden, slechts een tweetal ambachtsscholen te hebben bezocht. Het had hem echter getroffen, dat op die twee scholen veel verschil van opvatting in het onderwijs geven bestond. Terwijl op de eene school was af te leiden, dat er in hoofdzaak ambachtslieden en enkele opzichters gevormd werden, trad op de andere school de kunstnijverheid meer op den voorgrond, en meende hij dat daar het onderwijs te hoog werd opgevoerd.

Volgens dezen spreker wordt de discusie in eene verkeerde richting gevoerd. De een keurt eene ambachtsschool af, de andere verdedigt haar, en daarmede komt men niet verder; de kwestie moet anders behandeld worden. Hij wenschte derhalve voor te stellen, dat de afdeeling eene commissie benoeme, buiten de onderwijzers en belanghebbenden om, die verslag zal moeten uitbrengen hoedanig de verschillende ambachtsscholen zijn ingericht. Dit verslag kan dan later worden gedrukt, of dienen om wenken te geven aan die scholen, welke niet in de goede richting werken, in een woord, een leiddaad zijn voor onderlinge vergelijking.

De heer Dyserinck noodigde den heer Rieber uit, ook de amb. school hier ter stede te bezoeken, alwaar hem alle gewenschte inlichtingen zullen worden verstrekt. Met het voorstel van den heer Rieber, zooals het door den spreker ingekleed wordt, kan hij niet medegaan. Immers dit voorstel leidt tot eene enquête en in elk geval ontbreekt de basis daartoe. Wanneer bewezen is geworden, dat iets slecht is, en blijkbaar voorzieningen vereischt, dan eerst kan eene enquête worden ingesteld.

Een gemotiveerd schrijven, eene beschuldiging zonder onderzoek, mag nimmer aanleiding daartoe geven. De heer Metzelaar rekent het de scholen tot een grief, dat er geen metselaars, loodgieters enz. gevormd worden, zeer tot schade van een of meer bouwvakken. Niets is echter minder waar. De Rotterdamsche ambachtsschool heeft proeven genomen met het leeren praktisch metselen, doch heeft er mede moeten ophouden, omdat dit zeer kostbaar was en uit een voortdurend maken en breken bestond. Te Amsterdam heeft men, wat het schilderen betrof, een uitweg gevonden. Toen eenige jongens zich aanmeldden om schilder te worden, toonde de heer de Langen zich bereid hun hierin op zijne werkplaatsen onderricht te geven; en terzelfder ure, dat de andere jongens de praktische lessen aan de school ontvingen, waren de schilderjongens bij den heer Langen bezig. Later, toen deze categorie leerlingen meer toenam, werd aan de school een onderwijzer in dat vak aangesteld. — Alle werkstukken worden thans geschilderd afgeleverd.

Vroeger bestonden er geene ambachtsscholen, en bij gevolg ook geene geschikte onderwijzers daarvoor, achtereenvolgens heeft men die moeten vormen. Aan de Amst. school zijn 4 der leeraren vroeger leerling aldaar geweest. De jongens van de school worden later de meest geschikte leeraren voor de school. Nogmaals, eene basis voor de enquête bestaat er niet.

De heer Schill is van gevoelen, dat aangezien er vóór- en tegenstanders zijn, er wel reden bestaat tot eene enquête; men behoeft niet altijd te wachten tot er iets is dat niet deugt. Eene kwestie o. a. is niet aangeroerd, nl. de kosten. Bij hem rijst de vraag: is het onderwijs niet te duur tegenover het resultaat dat verkregen wordt? De heer Dyserinck heeft geene cijfers genoemd,

omdat hij meende dat zulks in geene betrekking tot de vraag staat. Zonder geld kan niets worden uitgevoerd. Tegenover de ontvangst van *f* 15, staat eene uitgaaf van *f* 70. Doch welke cijfers staan bij eene universiteit tegenover elkander, en is het resultaat beter?

De heer Schill zegt verkeerd begrepen te zijn; hij vraagt vergelijkende cijfers tusschen de ambachtsscholen en het resultaat onderling tegenover de kosten. Brengt de enquête aan het licht dat de ambachtsscholen nuttig zijn, welnu, dan moeten er meer werden opgericht.

De Voorzitter wijst er op, dat de dag- en avondscholen op initiatief van het Rijk opgericht, meer en meer verdwijnen, terwijl het getal ambachtsscholen toeneemt.

De heer Rieber merkt op, dat met zijne voorgestelde enquête, of zoo dit woord, door hem niet gebruikt, schrik verwekt, met de gevraagde inlichtingen, bedoeld wordt, gegevens te hebben van alle scholen, opdat men oordeelen kan. Op de vraag van den Voorzitter: Gelooft gij niet dat eene enquête nuttig kan zijn —, antwoordt de heer Dijserinck: Omdat een paar heeren tegen de ambachtsschool strijden, zonder dat zij behoorlijk op de hoogte zijn, bestaat er volstrekt geen basis om eene enquête te wettigen. Elke stad heeft zijne eigenaardigheden. In Rotterdam heeft geene dagschool bestaan. Het Gemeente bestuur heeft in de plaats daarvan dadelijk een ambachtsschool opgericht en de zaak breed opgevat. Andere ambachtsscholen bestaan uit particuliere middelen met of zonder subsidiën van Rijk, provincie of gemeente. Elke stad zoeke zijne eischen. Spreker is tegen eene enquête, doch voor een onderzoek.

De Voorzitter merkt op, dat in de groote steden afzonderlijke kunst-industrie scholen bestaan, terwijl in kleinere steden, de ambachtsscholen ook in dit onderwijs gedeeltelijk moeten voorzien.

De heer Schill stelt in overleg met den heer Rieber thans voor, dat ook de andere afdeelingen zullen uitgenoodigd worden tot het benoemen van commissiën, welke de ambachtsscholen zullen bezoeken, en hunne bevindingen mededeelen, opdat in deze meer licht verspreid worde.

Ten slotte zegt de heer Dijserinck, dat een authoriteit als de heer Steijn Parvé zoo ingenomen met de ambachtsscholen was, dat hij voorgesteld heeft de oprichting van ambachtsscholen bij de wet verplichtend te maken, desnoods met subsidie van het Rijk. Zooals het meer gaat, andere heeren, andere zienswijze. Het voorstel van den heer Parvé is niet tot wet verheven.

Wil men een onderzoek instellen, zegt deze spreker, dan moet het ook worden uitgebreid tot de nijverheids- en andere vakscholen.

De heer Moen is van gevoelen, dat de vraag, op de agenda voorkomende, hier op het oogenblik niet beantwoord wordt. Immers deze luidt: Wat zijn de eischen enz. Eerst moeten alzoo de eischen gesteld worden en daarna onderzocht of de scholen er aan voldoen.

Verschillende sprekers zijn van een ander gevoelen. Eerst onderzoek ter plaatse, zegt de heer Dijserinck, dan kan men weten welke eischen men stellen mag.

Het voorstel van den heer Rieber, geamendeerd door den heer Schill, en uitgebreid tot de industrie- en andere vakscholen, wordt aangenomen.

De Voorzitter zal later in overleg met het Bestuur der Afdeeling de hier bedoelde commissie benoemen.

Hij bedankt de verschillende sprekers, in het bijzonder den heer Dyserinck, voor hunne belangrijke mededeelingen. Wegens het vergevorderde uur kan punt 6 der agenda niet worden behandeld.

De heeren Hansen en Keuls, heden avond voor het eerst ter vergadering, worden welkom geheeten, terwijl de heer Sicklet als nieuw lid wordt voorgesteld.

INGEZONDEN.

ONDERWIJS IN HET RECHTLIJNIG-, CONSTRUCTIE TEEKENEN ENZ., AAN DE ROTTERDAMSCHE AMBACHTSSCHOOL.

Na het lezen der stukken over het »Bouwkundig Onderwijs in Nederland" en »Ambacht en Scholen", voorkomende in een paar vorige Nos. van dit Weekblad, ben ik tot de conclusie gekomen, dat men niet geheel op de hoogte is van het onderwijs, hetwelk aan een Ambachtsschool wordt gegeven. De een denkt, dat het bouwkundige scholen zijn en de ander beweert, dat er alleen bouwkunst wordt onderwezen.

Daarom vermeen ik, dat het thans nuttig en noodig is om een programma van onderwijs voor het liniair teekenen hier te laten volgen, opdat men daardoor meer bekendheid verkrijgen van het onderwijs aan die hoogst nuttige inrichtingen.

PROGRAMMA VAN ONDERWIJS.

1e. Schooljaar.

Het maken van schets- en netteekeningen van gearceerde symmetrische figuren, de gebruikelijke meetkunstige constructiën, eenvoudige lichamen in cavalier projectie, eenvoudige en meer samengestelde lichamen in gewone projectie, ontwikkeling van oppervlakken, de schroeflijn, het schroefvlak, drie- en vierzijdige schroefdraden.

Het bovenstaande wordt door alle leerlingen gevolgd om een goed begrip van teekenen te verkrijgen, dat voor ieder ambacht noodig is.

2e. Schooljaar.

In dit en in het derde schooljaar wordt onderwijs gegeven in constructie teekenen enz., overeenkomstig het beroep van den leerling.

a. Voor timmerlieden.

Het maken van schets- en netteekeningen van: verlenging van ribhout, verbindingen door pen en gat, lippen, open- en bedekte zwaluwstaarten, tanden, inkeepingen, voorloeven, verloren lippen enz. Verbreeding en inkroozing van deelhout. Verbindingen van kozijnen, ramen en deuren, metselverbanden (voor zooverre als die voor een timmerman noodig zijn), kozijnen met ramen en deuren, lambrizeeringen, bintlagen met raveelingen en beankering, standvinken, paalfundeeringen, de voornaamste verbindingen die aan kappen voorkomen, zij- en voorgevel, goot constructiën enz. De eerste beginselen der beschrijvende meetkunde, punten, lijnen, vlakken, het snijden van lijnen, van vlakken, van lijnen met vlakken, standhoeken, hoeken in de ruimte.

b. Voor smeden (bankwerkers) toekomstige machinisten.

De gebogene lijnen voor de afronding der tandvormen, diverse constructiën van koppen en moeren voor schroefbouten, id. van klinknagels met de plaatverbindingen, as-, stang-, en buiskoppelingen, drijfstangen, dwarsjukken, zuigers, exentriekschijven en ringen, kussenblokken, stoomkranen en afsluiters, regulateurs, evenwichts-, en smoorkleppen, voedingpompen en kleppenkasten, veiligheids- en waterontlastkleppen, stoomschuiven, vlamkasten, vuurgangen, ketelrompen, tandwielen, de beschrijvende meetkunde voor zooverre die betrekking heeft op het vak, het doorboren van lichamen, de vlakken van doorsnede van lichamen, die door een vlak worden gesneden.

c. Voor smeden (vuurwerkers).

Diverse ankers, dooken, krammen, koppelplaten, schroef-, roze-, hakkel-, oog- en spiebouten, hengsels en scharnieren, plaat-, en kantschuiven, klink en lichterwerk, espagnoletten, ijzer kramerijen, eenvoudige sloten enz.

d. Voor meubelmakers.

Het projecteeren van lijstwerken om pilasters en kolommen op de hoeken der kasten, hoekverbindingen van kastdeuren, plinten, kappen en afzonderlijke deelen van kasten, eenvoudige en meer samengestelde kastjes, speel-, schuif-, coulisse-tafels enz.

e. Voor metselaars.

De verschillende constructieve gebogene lijnen, steenverbanden, stroom- en klamplagen, vloeren, fundamenten, strekken en bogen, rollagen, vlechtingen, topgevels, pilasters, riolen, spruiten, vervalputten enz.

f. Voor huisschilders.

Het netteekenenen van hoek-, band- en vlakversieringen, verschillende lettersoorten, het construeeren van schaduw aan verheven letters, ornament in kleuren.

g. Voor behangers en stoffeerders.

Het netteekenen van behangsel, stoffen, kwasten, gordijnen, draperieën enz.

h. Voor lood-, zinkverwerkers en koperslagers.

Voortzetting van het ontwikkelen van oppervlakken, het doorboren van lichamen, waterkranen, afsluiters, flotteurs, buiskoppelingen, ventilateurs enz.

Het 3de schooljaar (in het algemeen teekenen op ware grootte).

Het maken van schets- en netteekeningen.

a. Voor timmerlieden.

Doorsneden van kozijnen met deuren en ramen, paalfundeeringen, uitslagen van de rechte- tot en met de slingertrappen met de leuningen enz., de hoofdtypen der kapconstructiën en het uitslaan van de afzonderlijke deelen; beschrijvende meetkunde, toepassing van het geleerde op in de praktijk voorkomende werkstukken.

b. Voor smeden (bankwerkers) toekomstige machinisten.

Stoomketels, stoomschuifbewegingen, stoomcilinders, condensors, lucht- en circulatie pompen, samenstellingen van land- en scheepsstoommachines, schroeven, schroefas-kokers, tandwielen enz.

c. Voor smeden (vuurwerkers).

Voortzetting van sloten, beweegbare ijzeren huismeubelen, gedeelten van ijzeren brug- en kap constructiën en machine-deelen, die veelal van geslagen ijzer worden gemaakt, kachels enz.

d. Voor meubelmakers.

Het détailleeren van kasten, tafels, schrijfbureaux, ledikanten, enz., benevens de daarbij behoorende ornamentatie.

e. Voor metselaars.

Indeeling van gevels met kozijnen, pilasters en voorspringende gedeelten, waterdichte werken, putten, schoorsteenen, privaten, gewelven, ovens en inmetselingen van ketels.

f. Voor huisschilders.

Plafond-, wand- en paneelversieringen in kleur, bouwkundig ornament, versieringen in een en meer kleuren, lijstversieringen, cartouches enz.

g. Voor behangers en stoffeerders.

Venster decoraties voor gordijnen, versiering van stoelbekleedingen en van canapés, décoraties van wanden, ontwikkelen van patronen voor hangende stoffen.

h. Voor lood- zinkwerkers en koperslagers.

Dakramen, lichtlantaarns, ontwikkelen en projecteeren van vazen en pirons, windvanen, baden met kachels, privaatinrichtingen, zinken dakbedekkingen en gootbekleedingen, dakvensters enz.

De leerlingen van het derde schooljaar ontvangen onderricht in materialen kennis.

En om nu nog aan te toonen, dat deze ambachtsschool zeer weinige teekenaars, opzichters enz. vormt, maar knapen waarin een goed fundament is gelegd om later knappe werklieden te worden, verwijs ik naar de onderstaande statistiek

Jaartal.	Geplaatst.	Ontslagen.	Werklieden.		Opzichters, Teekenaars, enz.		Ambachts-bazen.	
1873	98	28	22	78½ %	5	18 %	1	3½ %
1874	75	31	26	84½ %	4	12½ %	1	3 %
1875	95	17	15	88 %	2	12 %	—	—
1876	108	30	23	76 %	5	17 %	2	7 %
1877	102	30	23	78 %	6	19 %	1	3 %
1878	71	34	27	79 %	7	21 %	—	—
1879	71	36	27	76 %	8	21 %	1	3 %
1880	59	30	24	81 %	5	16 %	1	3 %
1881	70	31	26	84 %	3	10 %	2	6 %
1882	85	26	23	88 %	3	12 %	—	—
1883	80	28	24	86 %	4	14 %	—	—

NB. De opzichters enz. die hierin voorkomen, zijn gemiddeld 3½ jaar na het verlaten der school werkman geweest.

Men ziet dus uit het bovenvermelde, dat een Ambachtsschool niet voor bouwkundigen, maar voor de meest verschillende ambachtslieden bestemd en geschikt is en dat de bouwkunst in het geheel niet onderwezen wordt.

S. LANTINGA AZN.

Den Weledelgestr. Heer W. C. METZELAAR,
te 's Gravenhage.

M.

Na kennisneming van uwe humane terechtwijzing in dit blad van den 7den dezer, constateer ik gaarne, dat de Haagsche ambachtsschool in 1875 van U een bezoek en een bestelling van werkstukken heeft gehad en dat mij dit bij het schrijven van het artikel in dit blad van den 24sten Dec. j.l. niet voor den geest stond.

Gelief zulks als een onwillekeurig verzuim en niet als een bewijs aan te merken dat ik uw bezoek niet op prijs stel, en daarom hierbij tevens de verzekering aan te nemen, dat een herhaald bezoek van U in 1885 mij zeer welkom zal zijn.

Met verschuldigde hoogachting,

Uw Dv. Dienaar,
'S GRAVENHAGE, 8 Jan. '85. H. L. BOERSMA.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

ROTTERDAM. — De donkere wolken, die zich gedurende het jaar 1884 boven de afdeeling Rotterdam samenpakten, zijn nog niet verdwenen en voorspellen niet veel goeds, als zullen zij zich spoedig in eenen storm ontlasten; a. s. Vrijdag zal, thans definitief, het voorstel Drooglever Fortuyn c. s. behandeld worden en waarschijnlijk met den uitslag, dat de afdeeling Rotterdam der Maatschappij zal worden ontbonden.

Wij behoeven er niet op te wijzen, dat door dit besluit, alsdan velen eene groote verantwoordelijk op zich zullen laden en niet het minst zij, die voor een groot deel de oorzaak zijn van den achteruitgang dezer afdeeling; wij voor ons zijn overtuigd, indien de afdeeling Rotterdam in de laatste jaren beter ware georganiseerd en gereorganiseerd, en de oude voor meer jongere bestuursleden hadden plaats gemaakt, men thans niet voor ontbinding zou staan; integendeel zou waarschijnlijk haar ledental in groote mate zijn toegenomen, en art. 52 der wet heilzaam hebben gewerkt, èn voor de Maatschappij en voor de afdeelingen.

Met het jaar 1884 is ook de vereeniging Architectura et Studio heengegaan, wat diep te betreuren is. Nam zij van af hare oprichting zeer sterk in bloei toe, nog spoediger was haar verscheiden, hetwelk én door verlies van werkkrachten, én door achteruitgang in plaats van verbetering van het gehalte der platen werd veroorzaakt.

Men ziet hieruit, dat de toestand der Bouwkundige Vereenigingen in Rotterdam, verre van rooskleurig zou zijn, hadden wij met het begin van 1885 niet een zeer gelukkig feit te vermelden, dat de donkere schaduw van het voorgaande jaar, althans gedeeltelijk met een helderen glans verlicht.

»Kunstvlijt", de parel der vereenigingen op bouwkunstig gebied, welke sinds de 16 jaren van haar bestaan, voortdurend in bloei toeneemt, heeft ook thans weder eene schrede gedaan op den weg van vooruitgang, dien elk met blijdschap begroeten zal. Den meesten der lezers van dit Weekblad, zal deze bouwkundige leesvereeniging niet onbekend zijn, die jaarlijks zes à zevenhonderd gulden aan boekwerken besteedt en dezen bij gedeelten, wekelijks in portefeuilles rondzendt, die door een bode worden gehaald en gebracht en welke boekwerken jaarlijks na rondzending worden verkocht en alsdan meer dan de helft van den inkoopsprijs opbrengen. Wij behoeven er niet op te wijzen, welk eene uitgebreide administratie dit veroorzaakte als men weet, dat kunstvlijt zich thans verheugt in een ledental van niet minder dan honderd en twintig.

Men zou gelooven, dat met deze werkzaamheden een gesalarieerd persoon wordt belast, doch neen, de belanglooze toewijding, gepaard gaande met een groote liefde en ijver voor de goede zaak, hebben reeds gedurende acht jaren den man gekenschetst die al dien tijd, naast zijne drukke bezigheden, zich deze groote opofferingen heeft getroost. Reeds sedert de oprichting is de heer J. Muller president der vereeniging en hij aarzelde niet, toen in 1877 de toenmalige secretaris, de heer P. A. Weeldenburg, (die gedurende zijn 5-jarig secretariaat de vereeniging tot grooten bloei had gebracht) zijne functie neêrlag, de administratie en verzending op zich te nemen.

En nu Kunstvlijt voornamelijk door zijne toewijding zulk eene hoogte heeft bereikt, en zelfs te veel geld in kas is, werd op de

vergadering besloten tot het houden van leesavonden, in zooverre de kas het toelaat tot het uitnoodigen van eenige specialiteiten op het gebied der kuust, tot het houden van lezingen.

Voor de leesavonden, werden eenige commissarissen benoemd en werd tevens besloten deze avonden te houden elken Zaterdag, gedurende de 6 wintermaanden. Zaterdag, 10. Januari, werd de eerste dezer avonden gehouden, en niet minder dan ruim 30 leden waren opgekomen.

De heer Muller wees er dan ook op, hoezeer deze eerste leesavond was geslaagd, herinnerde den leden nog in het kort het ontstaan en de wording der Vereeniging en dankte allen en inzonderheid den heer Weeldenburg voor hetgeen zij hadden gedaan tot hare bevordering en bloei.

Onmiddellijk na den heer Muller, nam den heer Weeldenburg het woord, die in korte en krachtige woorden, alle eer van zich afwees, mededeelende, dat den heer Muller, aller dank toekwam voor hetgeen hij had verricht tot bloei der Vereeniging; hij hoopte dan ook met hart en ziel, onder luide toejuiging der aanwezigen, dat het den heer Muller nog lang moge worden gegeven, en als voorzitter en als administrateur werkzaam te blijven voor de bouwkundige leesvereeniging Kunstvlijt.

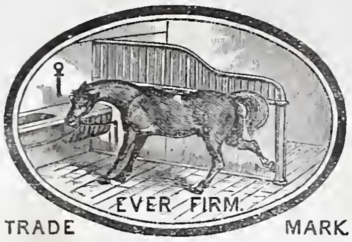
Waarlijk, indien ook zulke mannen aan de groene tafel der afdeeling hadden gezeten, men zou waarschijnlijk niet haar ontbinding hebben voorgesteld.

AHASVEROS.

De tentoonstelling der Beurs-ontwerpen, zal niet den 17den dezer maand, maar eerst den 18den voor het publiek geopend zijn.

Zij heeft plaats in de Militiezaal, Singel bij den Heiligeweg, te Amsterdam.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2346 EN

Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam. 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
2347 VAN
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM. Telephoon N°. 352.

MUSGRAVE'S

LANGZAAM VERBRANDENDE KACHELS
zijn de beste en zuinigste tot heden bekend.
Zilv. Medaille, Amsterdam 1883.

Modellen ter bezichtiging.

Catalogussen verkrijgbaar.

☛ Branden zonder eenig gevaar dag en nacht door.

Met veel succès zijn deze Kachels den vorigen winter in werking geweest bij particulieren, schoollokalen en in het HOTEL GARNI. Plantage alhier.

Ook verkrijgbaar bij de Heeren H. C. GRAAMANS & ZONEN, Schiedamsche Dijk, Rotterdam.

MARTIN & C°. BOUWORNAMENTEN, enz.
2348 Achter Oosteinde N°. 244,
BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.

Door **P. GOUDA QUINT**, te *Arnhem*, is uitgegeven de eerste aflevering van:

DE BOUWMEESTER.

ONTWERPEN, SCHETSEN en DETAILS
VAN
Hedendaagsche en Oude Kunst en Voorwerpen van Kunstnijverheid, benevens Antwoorden op Prijsvragen.
BIJEENGEBRACHT DOOR
het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA", gevestigd te *Amsterdam*, en F. W. VAN GENDT J.Gz., Architect te *Arnhem*.

Deze uitgave heeft ten doel om achtereenvolgens eene verzameling van het merkwaardigste, dat in ons Vaderland op het gebied der Bouwkunde en Versieringskunst bestaat of daargesteld wordt, tot stand te brengen.
Jaarlijks verschijnen 6 afleveringen, elke van 6 platen in Photo-lithographie, met beschrijving, titelblad en register.
Prijs per jaargang **bij inteekening** *f* 8.—; voor de Leden van het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA" *f* 6.—. 2349

Henri Huinck & C°.

Bouwmaterialen en Machinerieën.
ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2350 VERWARMING.
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.
GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.
BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.
PORTLAND EN MARMER CEMENT.
CEMENT-TEGELS.
Zandsteen.
Vuurvaste Steenen. — Gasretorten.
Kannenbuizen. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.
Verzilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.
GLAS IN LOOD.
CATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2351

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.
GOUDEN MEDAILLE
AMSTERDAM 1883.
BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.
FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK,
KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen Londen, Boston.**
OPGERICHT 1830. 2352
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.
SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succs.

8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2353

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk **TB** bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.
Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.
Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.
Het vocht-werend element van onze bepleistering **TB** is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.
Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren **RUTTEN & C°.**, Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.

☛ *Zie het artikel »Verven de Ruolz" in N°. 38 van het Bouwkundig Weekblad.* 1884.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 3.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF
C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON,
Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

Bijeenkomst, 23 Januari 1885.
Ter lezing liggen:
de periodieke tijdschriften.
Kunstbeschouwing:
Een en ander uit de portefeuille van den Ingenieur-Architect W. C. Metzelaar te 's Hage.

DE BEURSPLANNEN.

Naar aanleiding van verschillende verzoeken, gericht tot het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, om een verslag uit te brengen over de antwoorden, ingekomen op de Beursprijsvraag, besloten de leden van dat Bestuur zich in Commissie te vereenigen, ten einde aan die verzoeken te voldoen. Door de welwillende medewerking van den Wethouder van Publieke werken van Amsterdam daartoe in de gelegenheid gesteld, heeft het Bestuur gevolg kunnen geven aan dit voornemen, en geeft het een verslag over die plannen, welke volgens zijn gevoelen het meest de aandacht waard zijn om de bijzondere verdiensten.

De bekroonde ontwerpen zijn buiten beschouwing gebleven, omdat het Bestuur zich niet direct wenschte te begeven op het gebied van de internationale Jury.

No. 71. *Vaderland.* (op een leeuw.) De distributie van de verschillende lokaliteiten in dit ontwerp is zeer eigenaardig en met talent gevonden; als zoodanig behoort het tot de beste plannen welke werden ingeleverd.

Terwijl in vele ontwerpen zeer opmerkelijke punten van overeenkomst zijn aan te wijzen, vertegenwoordigt dit eene bijna op zich zelf staande conceptie. De eigenlijke beurslokalen, nemen de geheele breedte van het ten dienste staande terrein in, waardoor het mogelijk is geworden eene hoogst doeltreffende verlichting dezer zalen tot stand te brengen. Ook de bijlokalen zijn goed verlicht.

Bovendien bezit dit plan de groote verdienste, dat het in het bereik schijnt te liggen van de voor den bouw beschikbare gelden.

De verschillende façaden drukken de inwendige distributie volkomen uit, en de verhoudingen getuigen van veel smaak. In de oplossing van den gevel aan de Damzijde is de ontwerper niet het gelukkigst geweest; de lange gevel aan de Damrakzijde zou nog veel gewonnen hebben indien de zijpartijen, tegenover de middenpartij wat minder het karakter hadden vertoond van woonhuisgevels.

Ook het teekenwerk van dit ontwerp verdient eene zeer bijzondere vermelding om de uitstekende en smaakvolle wijze van behandeling. Hoewel het meer als eene opgewerkte schets is te beschouwen, maakt het toch de indruk van zorgvuldige behandeling en vlotte uitvoering.

Gedrukt 21 Januari 1885.

N°. 122. *Arbor Felix.* De grootste waarde van dit ontwerp ligt ongetwijfeld in de eenvoudige en zeer doelmatige indeeling van den plattegrond, die breed en monumentaal, in groote lijnen is opgevat. De beurszaal is zeer goed van verhoudingen, en zou een zeer aangenamen indruk maken.

Niettegenstaande deze monumentale opvatting en de grootsche afmetingen, schijnt ook dit ontwerp uitgevoerd te kunnen worden voor de bouwsom.

Te betreuren is het, dat door eene eenigszins armoedige behandeling en de herhaling van somwijlen niet gunstig gekozen motieven, een monumentale indruk van de gevels is te loor gegaan, vooral in dien, gelegen aan het Damrak. Veel zou deze evenwel gewonnen hebben, indien de eindpunten of hoeken van de overdekte arkade aldaar waren afgesloten op eene wijze, die meer op den voorgrond trad.

Over het algemeen zijn de beide korte gevels beter van opvatting dan de andere; die aan de Damzijde is wel is waar eenvoudig opgevat, maar verdienstelijk.

Ook over het teekenwerk moet een woord van lof gezegd worden.

N°. 168. 100 %. De geheele indeeling van dit plan, zoowel wat betreft den vorm der beurszaal als de groepeering der verschillende andere lokaliteiten, is verdienstelijk, en de verlichting van alle ruimten goed gevonden.

Aan de gevels moet bijna niets dan lof worden toegekend; zij behooren, wat de hoofdverhoudingen betreft, in dit opzicht tot de besten die werden geleverd. Zij zijn tevens voldoende in overeenstemming met de inwendige distributie.

Het ontwerp zou nog zeer veel aan algemeene waarde gewonnen hebben, indien de toren wat minder zwaar, de spits wat minder gedrukt ware opgevat, en zijn geheel een weinig meer in verhouding met de overige architectuur ware ontworpen.

Ook het teekenwerk van dit ontwerp is goed uitgevoerd.

N°. 119. *Aes Potestas.* In dit ontwerp treffen vooral de zeer goed afgewerkte teekeningen, en de goed doordachte oplossing van de inwendige architectuur, waarvoor die der termen ten voorbeeld heeft gestrekt.

Van de gevels is die aan het Damrak zeer goed geslaagd; dat dit niet het geval is geweest met dien aan de Damzijde is klaarblijkelijk daaraan toe te schrijven, dat de ontwerper zich niet voldoende genoeg op de hoogte heeft gesteld van de situatie der omgeving, hetgeen zeer valt te betreuren.

Wellicht is de hoogte der beurslokalen wat te groot genomen, om een gunstig effekt te verkrijgen. Ware hieraan te gemoet gekomen, de verlichting dier ruimten wat breeder opgevat en daarbij meer overeenstemming tusschen uit- en inwendige architectuur verkregen, dan zou het ontwerp veel aan waarde gewonnen hebben.

N°. 170. *Noord-Oost.* De architectonische oplossing van dit ontwerp bezit vele goede eigenschappen; de gevels treffen zeer door een goed volgehouden en rustig karakter. De indeeling van het grondplan in bovendien niet onverdienstelijk.

Aan de verlichting der beurslokalen schijnt evenwel niet de voldoende aandacht geschonken te zijn; zelfs is de hoofdingang wat veel in het duister gelegen. Ook mag de opmerking niet achterwege blijven, dat de nis aan den gevel Damzijde, waarin die ingang is gelegen, te gerekt van vorm is, waardoor de te weeg gebrachte indruk minder aangenaam is; eene meer sprekende horizontale verdeeling zou ongetwijfeld tot verbetering hebben bijgedragen, evenals een wat rijker ontwikkelde bekroning van het middenfront in den gevel aan het Damrak.

Evenwel, alles draagt er toe bij te veronderstellen, dat het ontwerp te haastig werd afgewerkt, waardoor eene meer ernstige bestudeering van menig onderdeel niet naar eisch heeft kunnen plaats hebben. Had de ontwerper echter meerderen tijd aan zijn plan besteed, het zou met grond te verwachten zijn geweest, dat het dan onder de uitstekende zoude gerangschikt zijn, getuige de groote rust en de wel doordachte toepassing van berg- en baksteen in de gevels.

N°. 4 *Carpe Diem.* De architectuur van dit ontwerp verdient lof voor de eenheid die er in valt op te merken; haar karakter is in alle onderdeelen bijzonder goed volgehouden. De groote toren heeft een sierlijke silhouet en de oplossing van dit onderdeel is zeer goed gevonden.

Er kunnen weinig plannen aangewezen worden, waarbij de grootte van de schaal zoo goed is in aanmerking genomen als bij dit plan.

Het is te betreuren, dat aan de onderdeelen welke boven de kroonlijst zijn gelegen, niet gelijke waarde is toegekend als aan de gevels, en dat de toegang tot de beurszaal, wat de oplossing in den gevel aan de Damzijde betreft, minder gelukkig is gekozen. Het half-cirkelvormige, vooruitspringende gedeelte van den gevel aldaar, waarboven zich een balcon bevindt, terwijl de gevel op de eerste verdieping weder vlak is gehouden, had gelukkiger van samenstelling kunnen zijn. Het meeste gewicht is evenwel gelegd op den gevel aan het ongedempte Damrak, en de toegang aldaar als voornaamste hoofdingang beschouwd.

De planverdeeling van het ontwerp geeft geen gelukkige oplossing van het vraagstuk, vooral niet wat de distributie der meer ondergeschikte lokaliteiten betreft.

N°. 92. *Le style actuel.* De goede oplossing van de indeeling van den plattegrond, waardoor alle lokaliteiten gunstig van vorm en van ligging zijn, terwijl de verlichting niets te wenschen overlaat, maken dat dit plan gerekend kan worden tot de besten welke werden ingeleverd.

Van de gevels heeft slechts die aan de Damzijde bepaalde verdiensten.

Het teekenwerk is uitstekend uitgevoerd.

N°. 153. *V.* (in een cirkel.) De indeeling van het grondplan heeft goede eigenschappen. De architectonische compositie zoude zeer artistiek te noemen zijn, indien zij ontworpen ware voor een complex van een aantal groote gebouwen. De stad die een dergelijke schilderachtige combinatie zou kunnen aanwijzen, zou zich waarlijk gelukkig mogen rekenen.

Voor het doel, waarvoor de ontwerper zijn werk inzond, kan het evenwel niet in aanmerking komen. Niemand toch kan vermoeden, dat de hoofdzaak in dit

bouwwerk, een groote beurszaal is, want deze spreekt nergens in de gevels. Overigens is de inwendige verdeeling volstrekt niet bij het ontwerpen van de uitwendige architectuur in aanmerking genomen.

Het teekenwerk is met veel geest behandeld, en vooral de perspectief bezit zeer groote verdiensten.

N°. 113. *Nemo.* De planverdeeling van dit ontwerp is goed, en de verlichting, vooral van de beurslokalen, practisch aangebracht.

Door een met gestrengheid volgehouden karakter in de gevels, ontbreekt het der architectuur niet aan eenheid en rust. In den gevel aan de Damzijde heeft de ontwerper echter niet genoegzaam het karakter van een beurs gelegd, en de wat al te zwaar gedetailleerde bekroning schaadt daar.

N°. 14. *Ikarus.* De plannen stellen eene eenvoudige en niet gezochte oplossing van het gegeven vraagstuk voor, en behooren daarom tot de geslaagde.

De vorm en architectonische details van de groote beurszaal zijn zeer goed gevonden.

De buiten architectuur is evenwel niet gelukkig uitgevallen; de overlading van details doet de overigens goede hoofdverhoudingen te loor gaan. De gevels zijn te opgesmukt, en vooral de beide korte door de sterk contrasteerende lijnen als de minst geslaagden van dit ontwerp te beschouwen. De ontwikkeing van den toren is evenmin gelukkig te noemen.

Het teekenwerk van dit ontwerp is zeer verdienstelijk.

N°. 5. *Stet.* De teekeningen, vooral de met de pen behandelde perspectief, zijn uitmuntend van uitvoering. Zij verdienen bij dit ontwerp in hoofdzaak de aandacht.

Hoewel de enkele details van zeer goede verhouding zijn, en ongetwijfeld door eene zeer bekwame hand werden ontworpen, kan de geheele architectonische ontwikkeling niet bevredigend worden genoemd.

Eveneens valt het te betreuren, dat de ontwerper te weinig gewicht heeft gehecht aan de ondergeschikte lokalen, die aan den vorm van de beurszaal zijn opgeofferd. Daaraan is het te wijten dat de planverdeeling niet geslaagd is.

N°. 7. *Jacob van Campen.* De goede opvatting en breede dispositie trekken bij dit ontwerp de aandacht.

De perspectiefteekening der gevels en die van de beurszaal zijn uitstekend van uitvoering.

De architectuur is door den ontwerper te zwaar behandeld geworden.

N°. 34. + I — I = O. De platte grond van dit ontwerp is origineel van opvatting.

De architectuur der gevels, hoewel eenigermate eentoonig, bezit wel karakter.

De vraag rijst echter of de ligging der verschillende bijlokalen, met betrekking tot de beursruimte, wel de gewenschte is.

Het teekenwerk is meesterlijk uitgevoerd.

N°. 112. *'s Lands wijs, 's lands eer.* Het streven om een beursgebouw te leveren in den nationalen bouwtrant, en dat de grenzen van de beschikbare bouwsom niet te boven gaat, verdient in dit ontwerp meer bepaald eene waardeering.

Aan het teekenwerk is blijkbaar geen moeite gespaard geworden, het is uitmuntend van uitvoering.

De korte gevel aan het ongedempte Damrak heeft vele verdiensten.

De distributie van de verschillende lokaliteiten kan op geen monumentaliteit aanspraak maken, evenmin als de binnen-architectuur, die te sober is opgevat.

N°. 88. *Jam claudite rivos.* Dit ontwerp bevat veel goede elementen; de indeeling der verschillende bijlokaliteiten zou evenwel nog gewonnen hebben, indien de groote beurszaal wat minder gerekt van vorm ware ontworpen.

Aanleg en vorm van de verschillende trappen is niet in verhouding tot de eischen die men stellen mag.

Het teekenwerk is verdienstelijk van uitvoering.

In de architectuur is het karakter van een beursgebouw niet voldoende getroffen.

N°. 50 *Amstel.* De indeeling van het grondplan vertoont vele goede eigenschappen.

Onder de façades is die aan het Damrak niet onaardig van opvatting.

N°. 158. (*Koggeschip*). De plattegrond is, afgezien van een minder gelukkigen hoofdvorm van het beurslokaal, vrij goed te noemen.

Wat de buiten-architektuur betreft is de ontwerper geïnspireerd geworden door het nieuwe Rijks-Museum te Amsterdam; zij is sober, evenals de binnen-architectuur, welke als die eener basilica is opgevat.

De teekeningen zijn goed uitgevoerd.

N°. 26. *Majori cede.* Het goed geslaagde teekenwerk van dit ontwerp verdient vermelding.

De gevel aan het Damrak vertoont enkele goede eigenschappen. In- en uitwendige architectuur zijn echter weinig met elkander in overeenstemming.

De indeeling van het grondplan is niet zeer geslaagd.

N°. 195. *N.* De plattegronden van dit ontwerp vertoonen goede eigenschappen.

De teekeningen zijn verdienstelijk van uitvoering.

Daar werkelijk goede partijen zijn aan te wijzen, wat betreft de architectonische oplossing der gevels, is het te betreuren dat in het geheel niet wat meer eenheid in het plan is waar te nemen.

N°. 89. *Ne Jupiter quidem omnibus.* De teekeningen van dit ontwerp, als schetsen beschouwd, zijn zeer verdienstelijk te noemen.

Het plan is te fantastisch van opvatting en, met het oog op eene uitvoering van het gebouw, te weinig doordacht en bestudeerd, men zie o. a. de onuitvoerbare koepel constructie.

N°. 179. *Je Maintiendrai.* De origineel opgevatte toren verdient in dit ontwerp de aandacht; hij is echter weinig in overeenstemming met de overige architektuur Deze is een combinatie van vormen en motieven uit zeer uiteenloopende tijdperken, dus zonder genoegzame eenheid.

Het ontwerp is prachtig van teekenwerk.

N°. 33. *Oranje boven.* Dit ontwerp is niet onverdienstelijk; de meeste aantrekking oefent het evenwel uit door de uitmuntende teekeningen, waarbij vooral die van het gezicht in de beurszaal en de beide perspectieven van het uitwendige eene bijzondere vermelding waardig.

De architectonische oplossing van de beursruimte, is te sterk overeenstemmend met de St. Pieters kerk te Rome genomen.

Onder de ontwerpen, waarvan het teekenwerk een bijzonder woord van lof verdient, behooren nog:

N°. 27. (Wapen van Amsterdam in een cirkel); 40, Glück auf; 118, Bursa, waarbij de wijze van behandeling der perspectief is aan te bevelen, maar dan ook alléén voor dergelijke teekeningen; 180, Welcome, waarvan evenwel de behandeling der doorsneden geen aanbeveling verdient.

Het ontwerp n°. 60, Est Modus, is prachtig in toon gehouden, en n°. 134, K. H. is krachtig van uitvoering.

Onder het goede teekenwerk valt ook nog dat van n°. 188, Fortuna, te noemen.

Het Bestuur.

TENTOONSTELLING DER BEURSONTWERPEN.

Tot en met 31 Januari a. s. worden 183 der ingezonden Beursplannen andermaal tentoongesteld in de Militiezaal, Singel bij den Heiligenweg, te Amsterdam.

Voor een bezoek aan deze tentoonstelling is het noodig een bewijs van toegang op het Raadhuis aan te vragen. Dit wordt kosteloos verstrekt.

De onderstaande cijfers geven de nummers aan der ontwerpen, zooals die thans zijn tentoongesteld.

GROOTE ZAAL.

	6		196		57		55		125		
39	31	105	113	158	26	89	178	147	191	66	140
37	52	134	153	32	169	154	185	167	116	35	30
160	13	173	72	71	5	50	109	195	129	194	181
139	136	128	175	126	84	33	179	187	124	59	176
166	162	188	120	190	92	12	56	161	63	81	68
127	60	45	19	85	106	7	100	29	87	10	16
163	58	148	76	119	38	180	34	146	107	67	201
156	42	168	49	88	3	112	159	151	24	86	61
198	133	117	14	118	83	123	47	192	131	135	108
36	4	122	27	51	69		111	82	93	133	186
99	62	65	193	189			143	114	165	28	197
145	40	142	90				70		104	144	174
75	137		15						155	177	
157	53									101	
	170									77	
	97										
		74		Ingang.			138		141		

In de Kleine Zaal zijn opgehangen de ontwerpen, genummerd:

110 — 21 — 130 — 22 — 183 — 171 — 121 — 46 — 78 — 102 — 98 — 44 — 25 — 11 — 41 — 18 — 94 — 149 — 1 — 23 — 95 — 164 — 103 — 64 — 8 — 2 (?) — 200.

GEBOUWEN OP DE HALTE HEMMEN

VAN DEN

Staatsspoorweg Amersfoort-Nijmegen.

Door het Bestuur der Maatschappij werd ik uitgenoodigd om een mijner ontwerpen, het op bijgaande plaat voorgestelde, ter reproductie voor dit Weekblad af te staan.

Moge de volgende beschrijving tot toelichting dienen.

De Halte Hemmen is gelegen aan den spoorweg die tusschen Reenen en Nijmegen het vlakke terrein van de Betuwe doorsnijdt. De onsymmetrische vorm van den plattegrond van het hoofdgebouw is ontstaan door eenvoudig rekenschap te houden met de eischen van de dienst. Het kantoor van den halte-chef is aldus gelegen, om daaruit zoowel ter linker als ter rechter zijde den spoorweg, zoover het oog reikt, in de lengte te kunnen overzien. Het nemen van plaatskaarten en het afgeven van bagage geschiedt in de wachtkamer 3de klasse. De woning van den chef heeft in den zijgevel een afzonderlijken toegang, afgescheiden van de dienstlokalen; tusschen de dienstlokalen en de woning bestaat onmiddelijke verbinding. Woonkamer en keuken zijn op den beganen grond, wat voor eene plattelandswoning te verkiezen is.

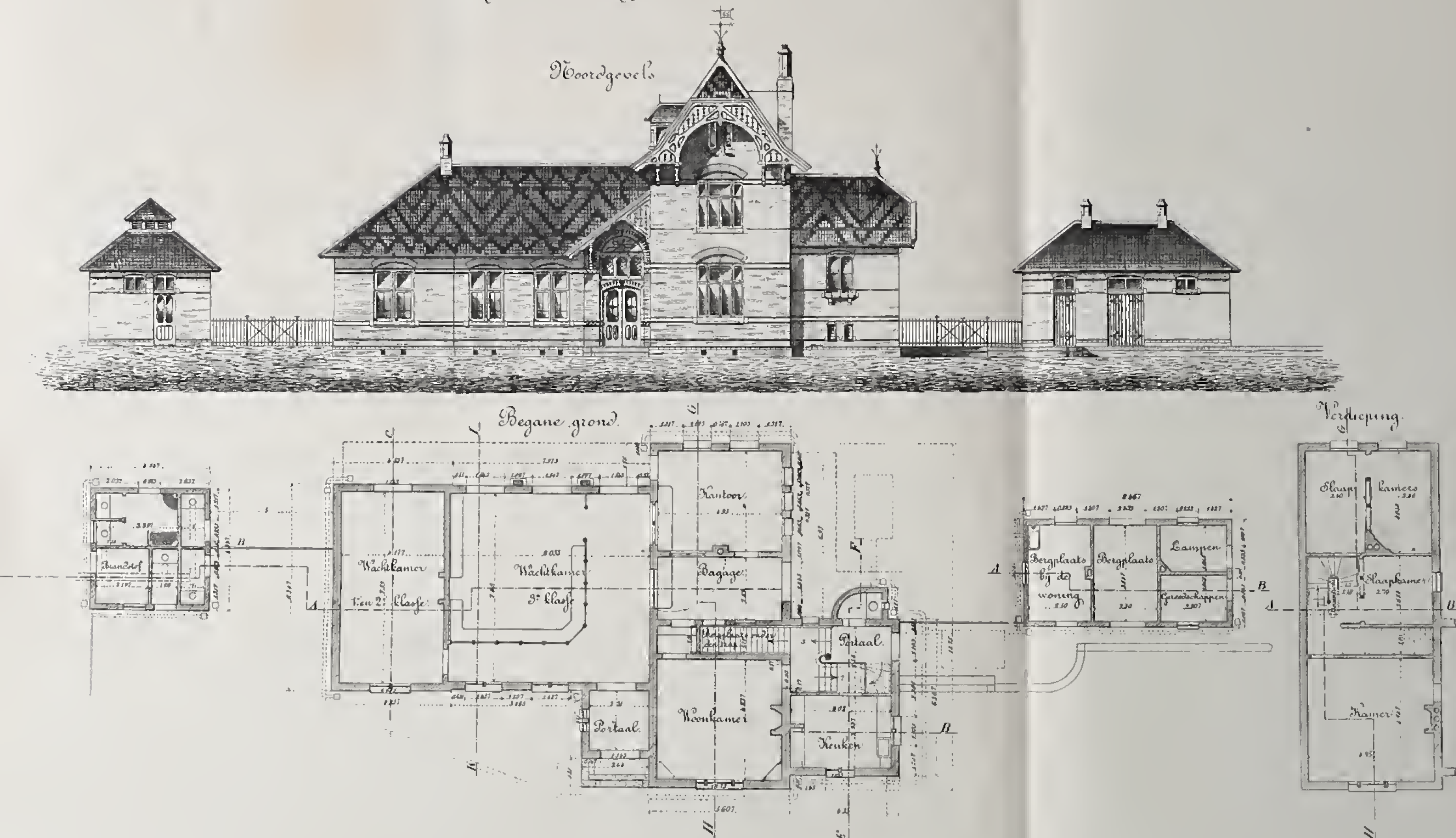
In verband met het landelijk karakter waarnaar is gestreefd, is de samenstelling der gebouwen eenvoudig.

De grondmuren zijn aangelegd op eene ingewaterde zandlaag, die de kleilaag vervangt welke voor de geheele uitgebreidheid van het gebouw is ontgraven. De plinten

STAATS-SPOORWEGEN.

LIJN AMERSFOORT-NIJMEGEN.

Hoofdgebouw en Bygebouwen op de Halte Hemmen

Byvoegsel van het Bouwkundig Weekblad No. 3 Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

N°. 33. *Oranje boven.* Dit ontwerp is niet onverdienstelijk; de meeste aantrekking oefent het evenwel uit

40, Glück auf; 118, Bursa, waarbij de wijze van behandeling der perspectief is aan te bevelen, maar dan ook

Moge de volgende beschrijving tot toelichting dienen.

De Halte Hemmen is gelegen aan den spoorweg die tusschen Reenen en Nijmegen het vlakke terrein van de Betuwe doorsnijdt. De onsymmetrische vorm van den plattegrond van het hoofdgebouw is ontstaan door eenvoudig rekenschap te houden met de eischen van de dienst. Het kantoor van den halte-chef is aldus gelegen, om

op den beganen grond, wat voor eene plattelandswoning te verkiezen is.

In verband met het landelijk karakter waarnaar is gestreefd, is de samenstelling der gebouwen eenvoudig.

De grondmuren zijn aangelegd op eene ingewaterde zandlaag, die de kleilaag vervangt welke voor de geheele uitgebreidheid van het gebouw is ontgraven. De plinten

van de gevels zijn gevormd door de in den dag komende gevelklinkers, als schoon werk van het trasraam, en afgedekt met een blokrollaag van helrooden profielsteen met schuine kanten. De gevelmuren zijn van waal-gevelgrauw, bogen en tympanvullingen boven de kozijnen van helrooden en blauw gesmoorden gevelsteen van Druten; van deze laatste steensoort zijn ook de gevelbanden in gekleurde cementspecie gevoegd. Het portaal voor de wachtkamer is ook van binnen als schoon metselwerk behandeld. De lichtopeningen in dit portaal zijn met broeiglas in lood bezet. Deurdorpels en neuten zijn van hardsteen; raamdorpels, overgangs- en deksteenen op de schoorsteenen van Bollendorfer zandsteen. De dakbedekking is in roode en blauwe platte kruispannen (model Boulet) in figuren, volgens teekening; nokken en hoekkepers zijn met lood gedekt, evenals de makelaars die in gesmeed ijzeren spitsen en finale met windvaan uitloopen.

Langs de beide wachtkamers is aan den gevel spoorwegzijde, door een groot overstek van het dak op houten karbeels gedragen, een luifel gevormd. Een dito luifel bevindt zich aan den zijgevel langs het lokaal voor bagage en het kantoor. De halfronde gegalvaniseerd plaatijzeren dakgoten hangen in gesmeed ijzeren beugels, aan het overstekende dak bevestigd.

Met uitzondering van de buitendeuren, die van Amerikaansch greenen romphout met cederhouten paneelen, als blank werk zijn geolied en gevernisd, is het buitenhoutwerk in warme sienna en ombre toonen geschilderd, het hout van de kap donkerbruin, met vellingkanten in vermillioen of andere kleuren afgezet.

De wachtkamers hebben van binnen rondgaande houten lambriseeringen, voor de 1ste en 2de klasse met paneelwerk, voor de 3de klasse van gekraalde stroken.

De kap boven de wachtkamer 3de klasse is gedeeltelijk zichtbaar, waardoor een grootere hoogte in dit lokaal is verkregen. Boven de wachtkamer 1ste en 2de klasse is een houten plafond aangebracht van geprofileerde balken, waartusschen gekraalde stroken.

De sloten en hengsels van de deuren in de dienstlokalen zijn niet ingelaten, maar op de stijlen der deuren bevestigd, zichtbaar, en als blank smeedwerk uitgevoerd en gevernisd.

De wanden binnen de wachtkamers en het kantoor zijn in cementkalkmortel afgeschuurd en met silicaatbeschilderd. Het binnen houtwerk der wachtkamers en dienstlokalen is hoofdzakelijk als blank timmerwerk uitgevoerd, geolied, enkele deelen in warme toonen gesausd, met kleur afgezet en daarna gevernisd. Het timmerwerk in de woning is op de gewone wijze geverfd.

De ontwerper.
M. A. VAN WADENOYEN.

LES TROIS BOURSES D'AMSTERDAM.

Onder dezen titel schreef de heer Th. Fumière onlangs in de *Echo du Parlement* een artikel over de Amsterdamsche beursprijsvraag.

De schrijver begint met in korte trekken te herinneren aan de geschiedenis van de Amsterdamsche beurs, tot op het uitschrijven van de tegenwoordige prijsvraag, en bespreekt daarna deze laatste.

De Jury, zegt de schrijver o. a., bepaalde onmiddelijk, dat elk projekt hetwelk niet in renaissance (Nederlandsche?) was opgevat, terzijde zou worden gelegd; daarom troffen 160 plannen al spoedig dit lot, hetgeen ten gevolge had, dat de Duitsche — en de Hollandsche school zegevierden.

Al moge eene zinsnede in het Jury-rapport er aanleiding toe geven te veronderstellen, dat de Jury »de prime-abord" zulk een besluit nam, zooals de heer Fumière meent, wij mogen dit niet dan voorwaardelijk aannemen. Van verschillende zijden wordt verzekerd, dat de Jury zulk een besluit nimmer heeft genomen.

Wij willen, zegt de schrijver verder, geen lof of kritiek leveren over de bekroonde ontwerpen, die de gestelde bouwsom allen aanmerkelijk overtreffen; de Jury beaamt de verdiensten dier plannen en draagt er de verantwoordelijkheid van. Na een bezoek aan de prachtige en zeldzame tentoonstelling, waarop men alle scholen zoo goed vertegenwoordigd zag, meenen wij eenige projecten te moeten ontrukken aan de duisterheid, waarin men ze, naar ons bescheiden oordeel, heeft gelaten. Als bijzonder verdienstelijke ontwerpen noemt de schrijver nog de volgende op: N°. 7—12 — 33—45 — 57—65 — 71—80 — 92—93 — 105—111 — 113—123 — 147—151 en 171. Bij elk dezer plannen behoort een kort woord van lof.

De Duitsche school, zegt de schrijver, was goed vertegenwoordigd. Zij onderscheidt zich door ernstigen en welbegrepen stijl De Fransche, daarentegen, ontbreekt het een weinig aan eenheid; zij zoekt gaarne hare gegevens zoo wat in alle tijdperken, en toont ook in hare decoraties geen gelukkige samenstellingen. Een verdienste, die men echter aan deze school niet mag ontzeggen, is deze: eenvoud, en gevoel voor indeeling.

Het artikel eindigt met een kort woord over het weigeren der subsidie voor de Antwerpsche tentoonstelling, en de maatregelen die daarna hier te lande door eenige industrieelen zijn genomen.

R.

AFDEELING GRONINGEN.

(*Vergadering van* 11 *Januari* 1885.)

Na eenige mededeelingen, werd de uitslag medegedeeld der correspondentie met de buitenleden, over het vergaderuur, waaruit bleek, dat eene opening van 't lokaal, te 6 uur 's avonds en het beschikbaar zijn der leestafel en de voor kunstbeschouwing beschikbare werken, eenigszins te gemoet zou komen aan den wensch van sommige buitenleden, om het vergaderuur vroeger te stellen.

Al is het dat sommige leden slechts een gedeelte der vergadering kunnen bijwonen, zij kunnen toch van de steeds wel voorziene leestafel gebruik maken.

Een vervroegd vergaderuur zou de andere leden ongelegen komen.

Aan de leden werd medegedeeld, dat de tentoonstelling van de antwoorden op de in 1884 bekroonde prijsvragen der Maatschappij zal plaats hebben in de vergadering van Maart.

De aandacht wordt mede gevestigd op de permanente tentoonstelling welke in 't daarvoor te Amsterdam gestichte gebouw zal worden gehouden, waarvoor de noodige inlichtingen beschikbaar zijn en aan belanghebbenden worden toegezonden.

De finantiën der afdeeling over 't vorige jaar, zullen worden geregeld, terwijl mededeeling werd gedaan, dat eenige in kas zijnde penningen eener alhier vroeger bestaan hebbende vereeniging van jonge bouwkundigen, de uitgave van 't vorige jaar zullen helpen dekken. Het verslag over 1884 aan 't Bestuur der Maatschappij, zal in de volgende vergadering ter inzage liggen.

De aandacht werd door 't Bestuur gevestigd op een monster portland cement, door den heer Henri Huinck te Rotterdam aan verschillende leden toegezonden, en waaromtrent eenige nadere inlichtingen met belangstelling werden te gemoet gezien. Een monster slakkenmeel tot vermenging, volgens anderen tot vervalsching, van portland cement bestemd, trok mede de noodige aandacht.

De prijsvraag voor de bibliotheekkast, de vorige vergadering uitgesteld, werd vastgesteld en aan de zorgen van 't Bestuur overgelaten. Hier zij medegedeeld dat een ieder aan deze prijsvraag kan deelnemen, dat de prijs zal bestaan uit de som van *f* 25.— en diploma en dat de kosten der kast in blank eikenhout uitgevoerd, hoogstens *f* 150 — mag bedragen.

De jury zal bestaan uit twee bestuursleden der Afdeeling en 3 Groninger architecten, schilders of kunsthandwerk beoefenaars door de deelnemers te kiezen. Inzending 1 September 1885.

De voorzitter deelt mede, dat ter beschikking van de Afdeeling zijn gesteld al de jaargangen van het weekblad de *Opmerker* met de inhoudslijsten van iederen jaargang.

De vergadering werd bijgewoond door twee bestuursleden der plaatselijke vereeniging, waarvan een tevens medebestuurder der practische ambachtsschool alhier, welk bezoek aanleiding gaf tot eenige besprekingen van het doel 't welk de Afdeeling zich voorstelt met hare pogingen, om het onderwijs voor den handwerksstand met behulp der te dezer stede bestaande inrichtingen zoo goed mogelijk te regelen. Het Bestuur gaf nogmaals de verzekering, dat het hem niet te doen is, strijd te voeren met het Bestuur der Ambachtsschool, doch dat het wil doen waken tegen het besteden van gelden die niet rechtstreeks ten goede komen aan den handwerkstand, en niettemin daarvoor bestemd zijn. Het voornemen bestaat, in 't laatst dezer maand, een vergadering te houden met de besturen van werklieden en werkbazen-vereenigingen, om hun gevoelen aan de Maatschappij te kunnen mededeelen. Geconstateerd kon nu reeds worden, dat het Bestuur der ambachtsschool zich geene illusies maakt omtrent de resultaten van het ambachtsonderwijs aan jongelui van 13, 14 en 15 jaar, doch dat meent goed onderlegde leerjongens aan de ambachten te kunnen leveren, jongens van wien verwacht kan worden, dat zij als werklieden tot verbetering van den handwerksstand zullen bijdragen.

Het Bestuur deelt nog mede, dat voorstellen door hem te doen tot verbetering van datgene wat te dezer stede verbetering behoeft in het onderwijs voor werklieden, werkbazen en opzichters, zullen worden behandeld in vergaderingen waartoe ook het Bestuur der ambachtsschool zal worden uitgenoodigd.

AFDEELING LEEUWARDEN.

(*Vergadering van* 16 *Januari* 1885.)

In deze eerste vergadering van 't jaar 1885 werden de leden door den Voorzitter met den aanvang van den nieuwen tijdkring geluk gewenscht, en in korte woorden de bizondere gebeurtenissen der afdeeling gedurende het verloopen jaar herdacht.

Onder de ingekomen stukken behoorden in de eerste plaats de kennisgeving van het Bestuur der Maatschappij over de belangrijke punten, ambachtsonderwijs betreffende, die op de e. k. Meivergadering ter tafel zullen worden gebracht. Besloten werd, die vragen op de e. k. vergadering te behandelen, nadat daaromtrent praeadvies was uitgebracht door de daartoe benoemde commissie, bestaande uit de heeren Cramer, Baron en Noordendorp. Medegedeeld werd, dat de circulaire van wege de Maatschappij in zake het inzenden van voorwerpen op de Permanente Tentoonstelling zooveel mogelijk was verspreid, en eindelijk ook, dat regard zou worden geslagen op het verzoek om bij eventueel voorkomende prijsvragen op bouwkundig gebied, in deze stad of hare omgeving, de door de Alg. vergadering vastgestelde voorwaarden voor prijsvragen zooveel mogelijk ter juister plaatse te brengen. Daarna werd het schrijven van de afdeeling Rotterdam gelezen, waarin de ondersteuning van de afdeeling wordt verzocht in zake de vraag aan het Bestuur der Maatschappij, om Art. 52 der wet te wijzigen. Na eenige discussie werd besloten de afdeeling Rotterdam te berichten, dat nu reeds tweemalen gebleken is, dat het Bestuur der Maatschappij geen wijziging van Art. 52, in den zin der afdeeling Rotterdam, wil, en ook de algemeene vergadering daaromtrent haar gevoelen heeft te kennen gegeven, en de afdeeling althans voorloopig geen heil ziet in de ondersteuning van de vraag, door de afdeeling Rotterdam gedaan. De Voorzitter bracht daarna ter tafel het door Architectura Amicitia en den heer F. W. van Gendt uitgegeven plaatwerk »De Bouwmeester"; de keurige, nette en smaakvolle bewerking, tegenover den lagen abonnementsprijs, noopte den Voorzitter dat werk bij de leden aan te bevelen, en door mede inteekening de uitgave daarvan te ondersteunen. Door de tusschenkomst van den boekhandel was echter reeds door 't meerendeel daarop ingeteekend.

Bij monde van den heer Noordendorp werd daarna de Renaissance stijl behandeld.

Na de grootsche beteekenis van 't woord Renaissance (wedergeboorte) te hebben uiteengezet, ontwikkelde spr. de wijze waarop de studie van de oude werken van beeldende en schilderkunst, gevoed door de klassieke litteratuur van de weder opgedolven geschriften van Vitruvius over de bouwkunst der ouden, den bouwkunstenaars van de 15e eeuw, weder tot waardeering van de bouwgewrochten der oudheid heeft geleid. Hoe daardoor in Italië eene nieuwe richting in de bouwkunst ontstond, in 't begin van de 15e eeuw, die zich in den loop van dat tijdperk 't begin van de 16e eeuw, tot grooten bloei ontwikkelde en het voorbeeld werd voor alle overige landen, waar de spitsboogstijl nog uitsluitend werd beoefend. In 't bizonder in Italië vond deze richting een weligen bodem, omdat de spitsboog in Italië nooit recht wortel had geschoten, terwijl dit nog meer werd in de hand gewerkt door de talrijke monumenten der oudheid, die daar te lande bestonden en die daarop een grooten invloed hebben uitgeoefend.

Door de behandeling van de »Certosa" bij Pavia werd aangetoond, dat de bouwmeesters van dien tijd zich niet dadelijk hebben kunnen losmaken van de vrijheid van conceptie, die vooral de romantiek in Italië hun gegeven had, en hoe zij hunne phantasie niet geheel aan den band konden leggen van de vaste en strenge regels door Vitruvius voorgeschreven.

Spr. ging daarna over tot de behandeling van het vroeg Florentijnsch en het vroeg Venetiaansch Renaissance type. Brunelleschi's architectuur in florentijnschen geest, voorkomende in het Paleis Pitti, werd door teekeningen opgehelderd en evenals voor dat der Strozzia en Recardis gewezen op den massieven indruk door die bouwwerken veroorzaakt, door de zware bossages en in verband gelegde steenen, en de bekroning door de geheel van steen met zware consolen versierde kroonlijsten. Deze massieve vorm geeft aan de Florentijnsche paleizen een zekeren vestingachtigen indruk en niet die van de woning der rijke aristocratie.

Geheel anders is dit bij 't Venetiaansche type, waarop de uitvinding van de boekdrukkunst zeker invloed heeft uitgeoefend, doordat de werken van Vitruvius in de Italiaansche taal overgebracht, meer als autoriteit begonnen te gelden, en ook de antieke richting meer met liefde werd bestudeerd en algemeen verbreid. De meerdere stijlnuancen die zich daarin hebben vertoond, werden verduidelijkt door verschillende plaatwerken, de invloed van de Romantiek werd aangetoond in eene reproductie van 't Paleis Vendramin van Pietro Lombardo, die van de byzantijnsche vormen, in den kerkgevel van Santa Maria di Miracoli, en de Scuola di San Marco, — meer besliste navolging van de antieken vindt men in de bouwwerken van Sammichele. (Paleis Grimani) en Jacopo Tatti, in de wandeling Sansovino genaamd — bij de Bibliotheek van San Marco — meer slaafsch werden de antieken gevolgd, en de werken van Palladio bij de Paleizen van Vicenza, van den meester die naast Michel Angelo een grooten invloed op de Renaissance richting heeft uitgeoefend.

Als de bekendste volgers van Palladio, werden Scamozzi en Longhena genoemd; van Palladio was de kerk della Saluta in Venetie. Bij den kerkbouw werd het Byzantijnsch karakter en ook de basiliekvorm volgehouden. Ook de baksteenbouw van Bologna werd even aangestipt. Daarna voerde spr. zijne toehoorders naar Rome. De verschillende richtingen door Bramante, Vignola en Michel Angelo Buonarotte werden beurtelings behandeld, en er op gewezen dat de werken van deze uitnemende bouwmeesters, de Renaissance stijl hebben bepaald, voor den lateren tijd en voor alle landen. De strenge opvatting van Vignola werd geplaatst tegenover de meer vrije en artistieke van Michel Angelo en aangeduid hoe die meer vrije gedachte, door verkeerde opvatting en mindere genialiteit van zijne leerlingen, de eerste stoot aan de meer baroque vormen heeft gegeven. Met tal van teekeningen en photograhien werd dit aangetoond, waaronder het Paleis der Cancellaria, Torlonia, en de beroemde Loggia van Raphael voorkwamen. Ook de meer besliste richting van Bramantes latere werken, in de geest der antieken evenals die van zijne leerlingen Perruzzi en Sangallo, en de kolosale bouwgewrochten van de Farnesina en het Paleis Farnese te Rome, werd door spreker geschetst, terwijl uitvoerig stil werd gestaan bij het moderne kapitool in Rome, de St. Pieterkerk, waarin de genialiteit en koenheid van conceptie van Michel Angelo, getuige den grandiosen vorm en de kolossale afmetingen, met de machtige lijnen die als het ware zich boven 't aardsche verheffen, werd in het licht gesteld. Ook 't decoratieve element der Renaissance zegt spr. heeft bijzonder bij de inwendige versiering een zeer ruim veld gevonden, en 't is voornamelijk bij dezen stijl dat voor de harmonische zamenwerking van de zusterkunsten,

Bouwkunst, Beeldhouwkunst en Schilderkunst, iets voortreffelijks kan worden geschapen; 't is daarom dat, waar de Florentijnsch Venetiaansche typen meer inheemsch bleven, de Romeinsch Renaissance zich over alle landen verspreidde.

't Eerst was dit in Frankrijk 't geval, waar reeds in de 15e eeuw Fra Giocondo door Lodewijk XII naar Frankrijk werd geroepen. De strijd die de moderne stijl had te voeren met de in Frankrijk heerschende flamboyantstijl, werd verduidelijkt. Aan de kasteelen van den Franschen adel langs de oevers van de Loire gelegen, vertoonden zich de eerste invloed van den modernen stijl, 't slot Blois, Chambord, werden als voorbeelden aangehaald. Frans I en Hendrik II stonden de nieuwe richting zeer voor en Serlio werd met meerdere beroemde Italiaansche architekten naar Frankrijk ontboden. De invloed die de Fransche bouwwijze op de Italianen uitoefende werd mede gereleveerd en de tijd van Philibert de Lorme en Jean Brillant, die bemerkten dat de Italiaansche Renaissance meer in Franschen vorm gegoten werd, ten bewijzen aangehaald. Ook de ornamentiek, na Ducerceau en Jean Lepautre, werd door de schoone Apollo galerij uit de Louvre een zeer karakterestiek beeld van den Franschen smaak van dien tijd genoemd. Ook hierbij werd door tal van teekeningen het gesprokene uitvoerig toegelicht.

Ook werd een kijkje genomen in de Duitsche Renaissance, eerst in de zestiende eeuw optredende, en werden als buitengewone werken de bouw van 't Heidelberger slot, het Raadhuis te Keulen, het Gewandhaus te Brunswijk en meer anderen aangehaald. De Duitsche Renaissance, zegt spr., heeft echter iets sombers, en men is daar ter lande nooit recht in staat geweest om eene harmonische zamenwerking tusschen de laat Gothische vormen en die van de Italiaansche richting te verwezenlijken.

Overgaande tot de ontwikkeling van dien stijl in ons land, werd gewezen op het feit, dat onder de krachtige regeering van Karel V, bij de verlevendiging van den handel in deze landen ook een ruimeren blik op het terrein der kunst tot stand kwam, waardoor ook de bouwkunst een meer volkomen beeld werd van ons volk en zijne eigenaardige opvattingen. Reeds gedurende het tijdperk der Gothiek, waarin onder anderen in Friesland en verschillende plaaten Grafsteenen van groote afmetingen ontstonden, werd de beeldhouw- en houtsnijkunst op uitstekende wijze beoefend, door de zoogenaamde antieksnijders. Van zeer beduidenden realistischen geest zijn o. a. de groote Choorbanken in de Martinikerk te Bolsward, en juist voor scheppingen van dezen aard bood de Renaissance van Italie, de meest geëigende motieven aan. Als meesters in die kunst werden Vincent Lukas en Pieter Dish genoemd, de maker van 't prachtig dienstmaal te Hallum. In dezen tijd, in 't midden der zestiende eeuw, die 't ontstaan van die houtsnijwerken omvatte, trad ook de bouwkunst meer op den voorgrond. Noord-Brabant en Gelderland hadden echter reeds voor 't midden dier eeuw, de vroeg Renaissance gekend, getuige 't huis van Maarten van Rossum, thans stadhuis te Arnhem; ook dat van Nijmegen neemt daarbij een bijzondere plaats in. Ook Amsterdam verwierf zich groote verdiensten door den bouw van 't groote weeshuis voor meisjes, 1523. Als toppunt echter van de vroeg Renaissance in ons land werd 't stadhuis van 's Gravenhage genoemd. In edelen zin streefde men de antieken na, waarvan dit gebouw getuigenis aflegt.

Na 't jaar 1566, het beroemde jaar van de Beeldstormerij, was het met dien edelen zin gedaan, getuige de bouw van de Kanselarij te Leeuwarden; of 't toegeschreven moet worden aan den Spaanschen invloed of welke reden dan ook, zeker is het dat de bouw van meester Bartholomeus juist door Gothische vormen is geïnspireerd; hetzelfde doet zich voor bij de stadswaag te Deventer en het stadhuis te Franeker waarbij eene mengeling van Belgische laat-Gothiek met de moderne denkbeelden is aan te wijzen. In de Provincie Noord- en Zuid-Holland ging men niet zoover, daar ging men meer tot eene zeer oorspronkelijke wijze van gevelversiering over, getuige de gevel van de Waag of kaashal te Alkmaar. De antieken zijn hier systematisch nagevolgd.

Het jeugdig en krachtig optreden van de Hollandsche schilderschool leidde de architectuur geheel in de naturalistische richting, waaronder de meer ideale opvatting leed; ontegensprekelijk verwierf zij zich de verdienste, dat men weder geheel tot de natuurlijke voortbrengselen van 't land zijn toevlucht nam — zoo kwam de schilderachtige vakverdeeling van de gevelfaçade tot stand. Voor de gevelbekroningen bleef men vasthouden aan den middeneeuwschen trapvorm, ook werden frontespiezen en moderne ronde vensters aangebracht, of met gebogen sluitlijnen die hol en bolrond voorkwamen en veeltijds met voluten werden afgesloten. Bij deze stelsellooze manier van gevelopvatting openbaarde zich tevens het gebrek van eene zuivere verdeeling der verhoudingen. Tot het einde van de zestiende eeuw heeft deze architectuur in de groote steden eene plaats ingenomen, terwijl zij nog langen tijd daarna in de kleine plaatsen haren scepter heeft gezwaaid.

De Hoog Renaissance dagteekent in ons land van 't jaar 1597. 't Schoone en historisch beroemde Raadhuis van Leiden, waarin zich de echt Hollandsche geest kenmerkend voordoet, deze frissche en op artistiek gebied levenwekkende verschijning, heeft den bijna afgestorven zin voor decoratieve vormen weder verlevendigd. Ook 't slachthuis te Haarlem mag tot de bizondere scheppingen van Hollandsche Renaissance gerekend worden.

George Galland zegt in zijn werk over de Renaissance in Holland, dat met de kunsthoogte die de Hollandsche schilderschool in de 17e eeuw bereikte, daarmede op architectonisch gebied de gevels van 't slachthuis te Haarlem mogen gerangschikt worden; ten slotte zegt spreker:

Mocht het medegedeelde op dezen avond u overtuigd hebben en u doen gevoelen, dat de Renaissance eene diepe beteekenis heeft gehad in den loop der tijden. Zij bazeerde zich op de Grieksche en Romeinsche kunstuiting. De ideale opvatting der Grieken werd door de Romeinen meer realistisch weergegeven; met dat Rijk ging zij te gronde, en verdween daarna langen tijd in de Bijzantijnsche richting. — Ook de middeneeuwen hielden het gelukkig zelfbewustzijn in de kunstuiting in kluisters geboeid, totdat we het Grieksche ideaal weder terugvinden bij Raphael en Michel Angelo, wiens werken ons leeren dat het wezen der kunst, het wezen der Renaissance, ligt in de idealiseering van het menschelijk reine.

Deze rede vond een zeer aandachtig gehoor en bij monde van den Vice-Voorzitter werd spreker dank gezegd. Tal van plaatwerken, de reproductien bevattende van bijna alle gebouwen die door spreker waren geschetst, werd ter kunstbeschouwing gegeven, en de vergadering daarna gesloten.

AFDEELING ROTTERDAM.

(*Vergadering van* 16 *Januari* 1885.)

De Voorzitter opent deze eerste vergadering in 1885 met de leden zijne heilwenschen aan te bieden, er die aan toevoegende dat de geschillen en twisten, waarvan de laatste vergaderingen getuige zijn geweest, heden hun einde mochten bereiken.

Hierna worden eenige ingekomen stukken gelezen, waaronder een brief van den heer C. M. Droogleever Fortuyn, houdende mededeeling dat hij zijne verkiezing tot bestuurslid aanneemt; die van het Bestuur der Maatschappij, in antwoord op het schrijven der Afdeeling, waarbij laatgenoemde wordt uitgenoodigd voorstellen te doen, tot wegneming der bezwaren aan Art. 52 verbonden, die van de Afdeeling Arnhem, enz.

Aan de orde komt het voorstel Droogleever—van Wijk luidende:

»Hare Vereeniging los te maken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, door aan genoemde Maatschappij kennis te geven, dat onze Vereeniging geen gebruik meer wenschte te maken van de bevoegheid, zich Afdeeling van de Maatschappij te noemen."

De heer H. Wakkie vraagt of de bedoeling van het voorstel is om de Afdeeling te ontbinden of enkel los te maken. In het laatste geval moeten de tegenwoordige plaatselijke leden weten, dat zij bij de weder oprichting eener Afdeeling alhier, daarvan geen lid kunnen worden.

De heer B. H. Beyderwellen sluit zich hierbij aan; hij zegt, dat als het voorstel wordt aangenomen, het dan niet zal uitblijven dat alhier twee vereenigingen zullen komen.

De heer H. van der Linden betreurt het gedane voorstel, ook hij verwacht het ontstaan eener tweede vereeniging; het Bestuur der Maatschappij geeft uitzicht op een goede oplossing. Hij twijfelt aan een levensvatbaarheid van eene andere vereeniging, waarbij

hij het oog vestigt op de dezer dagen ontbonden vereeniging »Architecturae studio"; onze stad bezit te weinig bouwkundigen daarvoor; waarom afbreken, verdeelen?

De heer J. C. van Wijk zegt, dat er geen sprake is van ontbinding of het stichten eener nieuwe vereeniging; wij willen ons slechts los maken van de Maatschappij, ontdoen van een band die nadeelig is. De Afdeeling is achteruitgegaan en de oorzaak daarvan ligt in Art. 52.

De heer Wakkie is het gevoelen van den vorigen spreker niet toegedaan, wanneer hij zegt, dat de meerderheid het besluit tot losmaking kan nemen; ook hij acht het gemakkelijker af te breken dan op te bouwen.

De heer van der Linden acht het een ongerijmdheid, dat de meerderheid over eene ontbinding kan beslissen, hij meent dat, als acht leden willen blijven, de Afdeeling blijft bestaan. Wijzen wij een goede oplossing van Art. 52 aan, dan zal het Bestuur der Maatschappij ons steunen.

De heer Droogleever Fortuyn hecht, in tegenstelling met andere leden, geen waarde aan den brief van het Bestuur der Maatschappij en verwacht van die zijde niets. Hij brengt in herinnering, de houding van het Bestuur in het vorige jaar tegenover de toen van verschillende Afdeelingen gedane voorstellen. Van afbreken is hier geen sprake, wij willen niet ontbinden maar verbeteren, hervormen. Hij weerlegt de meening, dat acht leden een besluit der meerderheid zouden kunnen tegenhouden; dat getal is alleen volgens de wet noodig, om eene Afdeeling te kunnen oprichten. De contributie der Maatschappij is te hoog om leden voor de Afdeeling te kunnen winnen en welke zijn de voordeelen welke wij van de Maatschappij genieten, men wijze die aan.

Op de vraag van den heer Wakkie naar bewijzen, dat men wil opbouwen, antwoordt de vorige spreker met de vermelding wat de heer de Vries en spreker in het vorige jaar hebben gedaan. Zij zijn toen niet door de Afdeeling ondersteund, maar hij kan de bewijzen van aanvankelijke bijval nog aantoonen.

De heer Beyderwellen zegt toenmaals ook onder de voorstellers te hebben behoord, maar het ontbrak toen aan materiaal en hij vreest, dat dit nu ook voor een nieuwe vereeniging zal ontbreken.

De heer van der Linden, het nut voor de Afdeeling betoogende van samengaan met de Maatschappij, wijst daarbij op de werken door haar uitgegeven en op de thans gehouden wordende tentoonstelling der bekroonde prijsantwoorden. Hij is tegen afzonderlijke plaatselijke vereenigingen, die krachteloos zullen zijn.

De heer T. L. Kanters, terugkomende op de in het vorige jaar gedane voorstellen, stelt het gewicht der acht, tegen het toenmalige Bestuursvoorstel uitgebrachte stemmen, in het licht. Deze waren van afgevaardigden der Afdeelingen, zij vertegenwoordigden dus een groot aantal stemmen.

De Voorzitter heeft de behandeling van het voorstel en de stemming daarover niet willen tegengaan, hoewel hij het een onwettig voorstel acht. Hij oordeelt het noodig dit te zeggen, ten einde later volgende handelingen te rechtvaardigen.

Tot stemming overgaande, wordt het voorstel verworpen met 15 tegen 13 stemmen.

Een ter vergadering aanwezige, op ongeveer de halve ware grootte aan de ambachtsschool alhier vervaardigde, weinig bekende inrichting voor het schuiven van deuren, wordt alsnu in oogenschouw genomen en door den hees A. S. Lantinga toegelicht. De deuren hangen noch van boven, noch bewegen zich op rollen, maar zijn aan een stijl gekoppeld door middel van een toestel, in den vorm van een als speelgoed bekende schaar. De werking van den toestel is uitmuntend. De heer van Wijk zegt een dergelijke eenvoudiger inrichting bij thans in aanbouw zijnde huizen te hebben toegepast. Hij noodigt de leden uit die ter plaatse te komen bezichtigen.

Uit de mededeelingen omtrent de commissie in zake de werkeloosheid blijkt, dat in eene gecombineerde vergadering van het afdeelingsbestuur met dat van Fabriek- en handwerksnijverheid is besloten, gezamenlijk *f* 100 ter beschikking der commissie te stellen, ten einde maatregelen te nemen om over den omvang der werkeloosheid te kunnen oordeelen.

Ten slotte wordt aan de orde gesteld de bespreking van de door het Bestuur der Maatschappij voorgestelde vragen over vakonderwijs voor de handwerkslieden en over de opleiding van bouwopzichters. Wordt besloten eene commissie ter beantwoording te benoemen. De keuze vestigt zich op de heeren A. S. Lantinga, E. G. A. Fol en P. J. Weeldenburg.

De heer J. C. van Wijk bedankt voor zijn lidmaatschap van het Bestuur der Afdeeling.

PRIJSVRAGEN.

Het Bestuur van de Naamlooze Vennootschap tot Exploitatie van het »Posthuis" te Heerenveen, heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp met begrooting van een gebouw, ingericht voor Concertzaal, Societeit en Koffiehuis, benevens Conciergewoning en zoo mogelijk stalling op het terrein van het tegenwoordige »Posthuis".

PROGRAMMA.

Art. 1. Het beschikbare terrein is op eene bij het programma gevoegde Situatieteekening aangegeven. De vaste zandgrond ligt op circa 2 M. beneden de straat.

Art. 2. Het ontwerp moet bevatten:

a. Eene groote zaal, die tevens in drie zalen kan worden verdeeld, en buiten het Orchest eene plaatsruimte heeft voor zes honderd bezoekers; *b.* Eene Societeitszaal voor vijftig bezoekers met warande of balkon, benevens eene biljartzaal van voldoende grootte om tegelijkertijd twee biljarten te kunnen bespelen; *c.* Eene zaal ingericht als Koffiehuis, voor vijftig bezoekers, met plaatsruimte voor één biljart. *d.* Aan de groote zaal een Orchest, dat tevens tot tooneel kan worden ingericht en twee kleedkamers voor de tooneelspelers. *e.* Bestuurskamer. *f.* Woning voor den kastelein. *g.* Kleedkamer voor het publiek.. *h.* Keuken met uitstekende wijn- en provisiekelders. *i.* Regenbak, welwaterpomp en verdere gemakken.

Art. 3. Plannen, de som van *f* 30.000 te boven gaande, komen voor de bekroning niet in aanmerking. Bij de beoordeeling zal in de eerste plaats worden gelet op dat plan, hetwelk het goedkoopst is en tevens aan de gestelde vereischten het best voldoet.

Art. 4. De in te zenden teekeningen moeten alleen in zwarte lijnen in horizontale en verticale projectie worden uitgevoerd.

Art. 5. Hij, die bekroond wordt, is verplicht behalve de teekening en het bestek ook de detailteekeningen te maken, zonder daarvoor eenige vergoeding te kunnen eischen. Al deze stukken blijven het eigendom der Vennootschap.

Art. 6. De inzender van het bekroonde ontwerp zal ook op de gewone condities belast kunnen worden met het opzicht over het werk.

Art. 7. De jury van beoordeelaars zal benoemd worden *na* den termijn bepaald voor de inzending der plannen.

Art. 8. De prijs zal alleen dan worden uitgekeerd, indien de Jury oordeelt, dat het werk voor den opgegeven prijs kan worden uitgevoerd, en zal worden betaald zoodra door den bekroonde aan de bepalingen van art. 5 is voldaan.

Art. 9. Het ontwerp met toelichtende begrooting moet 1°. April 1885 onder het een of ander motto franco worden ingezonden bij den heer Mr. M. Mz. van Heloma te Heerenveen. De stukken moeten vergezeld zijn van een verzegeld naambriefje, waarop aan de buitenzijde hetzelfde motto is vermeld. De begrooting en verdere bescheiden, zoomede het opschrift op de teekeningen, moeten met eene andere hand dan die van den inzender worden geschreven.

Art. 10. De niet bekroonde ontwerpen zullen op aanvrage franco worden teruggezonden.

Niet ernstig genoeg kan er gewaarschuwd worden tegen het medewerken van deze prijsvraag. Het programma duidt maar al te zeer aan op welk een wijze getracht wordt de medewerkers te exploiteeren. Voor de som van *f* 500 wordt alles, voor de uitvoering gereed, verlangd, terwijl deze aan een ander dan aan den bekroonde kan worden opgedragen.

Het honorarium voor een werk van *f* 30.000 is slechts *f* 500. De jury wordt na den termijn van inzending der ontwerpen benoemd.

De bepalingen van het programma zijn in een woord van dien aard, dat geen architekt, die zich respecteert, aan deze prijsvraag kan medewerken.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Naar aanleiding van het onlangs in Uw Weekblad geschrevene over de ambachtsscholen, zij het mij veroorloofd de volgende vraag te stellen en die eenigszins toe te lichten, hopende dat het antwoord daarop niet achterwege zal blijven:

»Wanneer men aanneemt, dat het ambachts-onderwijs op de thans daarvoor bestaande ambachtsscholen, niet het resultaat heeft in dien zin, waarin men dat verwachten mocht of moest, is dat dan wel geheel toe te schrijven aan de inrichting van dat onderwijs alléén, of misschien ook gedeeltelijk aan de maatschappelijke omgeving van de bezoekers der bedoelde scholen?"

Als ik mij niet bedrieg, dan zijn de ambachtsscholen opgericht om den toekomstigen ambachtsman een min kostbare opleiding te verschaffen. En nu is het toch geen ongewoon verschijnsel, dat ook de zonen van gegoede burgers, welke bekend wenschen te worden met een ambacht, die scholen bezoeken niet als doel, doch meer als middel voor hun toekomstigen werkkring. Hierin ligt niet opgesloten dat het blijven uitoefenen van een ambacht voor dezulken te min zou zijn; geenszins, want daarvoor acht ik het ambacht, in het algemeen, veel te hoog. Maar het komt mij voor, dat deze niet op de ambachtsscholen te huis behooren, want hun aantal draagt zeker niet weinig bij tot dat gedeelte, hetwelk, volgens den heer van Malsen, voor het ambacht verloren gaat.

De ondervinding leert wel, dat er onder de met goeden aanleg begaafde zonen van ambachtslieden zijn, die na het verlaten der school liever niet meer, of althans zoo weinig mogelijk meer, timmeren (om bij dat vak eens te blijven) en liever teekenaar of bouwopzichter trachten te worden; en zonder dat nu direct met den naam van »hooger op" te bestempelen, zou de vraag kunnen gedaan worden: »Is dat zoo af te keuren en is de uitdrukking dat zij voor het ambacht verloren zijn, hier wel zoo juist van toepassing, daar velen van hen toch werkelijk bewijzen het tamelijk ver te kunnen brengen?"

En waarom ook niet?

Bijzondere aanleg is door alle tijden heen onder alle standen voorgekomen, en waar die aanwezig was kwam hij tot uitwerking en men heeft steeds wel gedaan de bezitters daarvan in de hand te werken.

Nu kan hier tegen ingebracht worden, dat het niet meer willen timmeren van velen een sleur wordt, en dat dit een gevolg zou zijn van het verkeerd ingericht onderwijs, waardoor de scholen »hare roeping voorbij streven" en daarom de »subsidie niet verdienen;" in dat opzicht acht ik mij vooralsnog niet bevoegd een andere regeling te opperen, maar dan hoop ik ten zeerste die van meer bevoegde zijde te vernemen.

Wat aangaat dat het onrechtmatig zou zijn dat, daar de ambachtsscholen slechts in enkele vakken voorzien, en bovendien sommige vakken niet op school te leeren zijn, die enkele bevoorrechten het genot van subsidie hebben, terwijl anderen niets genieten, dit neemt toch niet weg dat daarin verbetering te brengen is. Alles is immers voor verbetering vatbaar?

De vakken, die niet op een school te leeren zijn, kunnen toch niet gebaat worden met het niets doen voor anderen, waarvoor dat wel gaat?

Men love het liever dat het voor vele vakken zeer goed mogelijk is, en waar leemte bestaat zoeke men naar aanvulling of gepaste verandering. Men trachte te hervormen en bouwe op, maar breke niet af.

Met dankzegging aan de Redactie voor de welwillende plaatsing.

Een belangstellend lezer van het
12 Januari 1885. *Bouwkundig Weekblad.*

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Met den bouw der Passage Buitenhof-Spuistraat te 's Gravenhage, is men thans zoo ver gevorderd, dat alle gebouwen onder dak zijn gebracht, de ijzeren bekapping boven de Passage en Rotonde is gesteld en de glasbedekking voor het grootste gedeelte is aangebracht.

Naar het zich laat aanzien, zal het geheele werk op den bij het bestek bepaalden tijd, zijnde 1 Mei 1885, kunnen opgeleverd worden. c.

De behartiging van de belangen der Nederlandsche kunstenaars op de Tentoonstelling van Schoone Kunsten, in 1885 te Antwerpen te houden, is door de Nederlandsche Regeering, bij Kon. besluit van 13 Januari jl., opgedragen aan twee commissiën, waarvan de eene in Nederland, de andere in België, beide onder leiding van een Commissaris-Generaal, zullen werkzaam zijn, met dien verstande, dat aan de commissie in Nederland wordt toevertrouwd de aldaar te bezorgen keuring der in te zenden kunstwerken, volgens de bedoeling van het bepaalde sub 1 van art. 5 van het algemeen reglement voor die Tentoonstelling; en aan de commissie in België alles wat betreft het in ontvangst nemen van voormelde kunstwerken en hunne plaatsing op de tentoonstelling en het noodige arrangement, en zoo noodig decoratief der Nederlandsche afdeeling van voornoemde tentoonstelling, volgens het bepaalde sub 2 van genoemd reglement; een en ander volgens door den Minister van Binnenlandsche Zaken daaromtrent te geven voorschriften.

Tijdelijk zijn benoemd: *a.* tot Commissaris-Generaal, voorzitter van elk der beide commissiën, Mr. C. J. E. graaf van Bylandt, lid van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, te 's Gravenhage; *b.* tot leden der commissie in België werkzaam, de hh. E. J. Boks, te Antwerpen; J. H. L. de Haas, te Brussel; J. Th. Kruseman, te Brussel; W. Roelofs, te Brussel; *c.* tot leden der Commissie in Nederland werkzaam, de heeren: Aug. Allebé te Amsterdam; J. J. van de Sande Bakhuyzen, te 's Gravenhage; C. Cunaeus, te Amsterdam; L. H. Eberson te Arnhem; Bart van Hove, te Nieuwer-Amstel; Jozef Israëls, te 's Gravenhage; J. H. Maris, te 's Gravenhage; J. H. Maschhaupt, te Amsterdam; Ch. Rochussen, te Rotterdam; C. Ed. Taurel, te Amsterdam; H. A. van Trigt, te Amsterdam; J. H. Weissenbruch, te 's Gravenhage.

Dr. A. van Hennekeler behandelde in de afdeeling *Natuurkunde* van *Felix Meritis*, te Amsterdam, eenige dagen geleden het ventilatie systeem Norton, waarvan in den vorigen jaargang van dit Weekblad eene beschrijving is gegeven.

Een der aanwezigen vroeg o. a. of de gewone Norton-ventilator bij gewone verwarming eener zaal voldoende was. Ten antwoord werd gegeven, dat voor een volkomen nauwkeurige beoordeeling van 't systeem nog verschillende gegevens ontbraken. Zooals men weet wordt vooral in Engeland dit systeem reeds veelvuldig toegepast; hier te lande bestaat vooruitzicht, dat proeven op groote schaal zullen genomen worden in de concertzaal van *Felix* te Amsterdam.

Voor den cursus in het bouwkundig teekenen, bij gelegenheid van het eeuwfeest door het departement van het Nut te Harlingen opgericht, hebben zich 56 leerlingen aangemeld. De heer S. Bakker, opzichter bij den provincialen Waterstaat, geeft tweemalen per week, telkens gedurende twee uren het onderwijs.

d.

Zoowel de Provinciale Staten van Zeeland als het Gemeente Bestuur hebben goedgevonden aan E. W. Mees het subsidie ten behoeve zijner ambachts- en industrie school aldaar te verhoogen.

d.

Te Groenlo zal bij genoegzame deelneming een cursus voor bouwkundig teekenen worden geopend. d.

ERRATA.

In het Verslag van de Vergadering der Afd. Amsterdam, gehouden 9 Jan. j.l. gelieve men de volgende zinstorende drukfeilen te verbeteren:

Bladz.	kolom	regel	van			lees:
9,	2,	6	onderen:		*weren,*	*voeren.*
»	»	3	»		» *vestigen,*	» *vestigde.*
» 10,	1,	11	»		» geschov*en*,	» gescho*ren*.
»	2,	1	»	boven:	bouw*orde*,	» bouw*woede*.
» 11,	1,	4	»	onder:	*be*handeld,	» *afge*handeld.

Afloop van Aanbestedingen.

'S GRAVENHAGE 12 Januari. Het verbouwen van een winkelhuis op den hoek der Boekhorststraat en Herderstraat, onder beheer van den architect van Nieuwerkerken te 's Gravenhage.

P. van Vliet Czn	*f* 12.987.65
P. A. Dijkman	» 12.979
J. H. A. Niemeyer	» 12.483
A. Sligter	» 12.280
J. De Haas	» 12.100
W. P. Teeuwissen	» 11.642
M. Houtman	» 9.995
F. van der Waals	» 8.999
L. Blom	» 7.897
M. H. Kleyn	» 7.610.22½
B. Rombout	» 6.200

en 5 biljetten van onwaarde.
Gegund aan B. Rombout.

AMSTERDAM, 13 Jan. — De directie der Amsterdamsche Omnibus-Maatschappij: het maken van een stalgebouw voor 100 paarden, 2 ziekenstallen, remise, wagenmakerij, smederij, woning enz., onder beheer van de architecten G. B. Salm en A. Salm G.Bzn.

H. G. Dorlas	*f* 98.989
M. L. van Spanje te 's Hage	» 97.210
C. Meijers idem	» 95.432
K. Keers te Utrecht	» 94.700
T. J. Mirande te 's Hage	» 94.500
W. Voskuijl	» 91.477
Wolff en Zn	» 91.453
Timmer en Furstner	» 91.400
A. van Zelst	» 91.250
G. Boon	» 90.500
W. A. G. Jansen te Utrecht	» 89.650
G. Wout	» 88.888
A. J. v. Liempt	» 88.800
Oosterink en Schut	» 88.500
Rieke en Bekker	» 88.443
Gebr. van Berkum	» 88.300
van Workum en Rademaker	» 87.700
H. J. Meekers	» 87.370
B. van Buren	» 87.369
L. C. Schaade	» 87.345
D. Heijink	» 87.000
Baanders en van den Oever	» 86.998
H. Rietsnijder en Zn	» 86.950
Cerlijn en de Haan	» 85.400
Maks en Boekholst	» 85.320
J. P. Cornelissen	*f* 85.200
Petersen en Roelofse	» 84.816
P. A. Warnes	» 84.223
W. Greeve te Buiksloot	» 84.000
A. Paans	» 83.862
J. Koster	» 83.838
D. Verbeek en Zn.	» 83.700
J. D. Zuijderhoek	» 83.200
Cruijff en Schouten	» 82.870
E. R. Cuijpers te Nieuwer-Amstel.	» 81.948
J. v. Groenendaal te 's Hage	» 81.750
P. S. Reijnierse	» 81.576
W. L. Leibbrandt	» 80.512
A. Aalders	» 79.690
T. Hilarius te Leeuwarden	» 77.317

de overigen allen aldaar.
gegund aan W. L. Leibbrandt voor *f* 80.512

AMSTERDAM, 16 Jan. — Het bouwen van een wtnkelhuis met kantoren, voor de firma Focke en Meltzer, op het terrein hoek Kalverstraat en gedempte Spui, onder beheer van de architecten T. Sanders en H: P. Berlage:

D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan *f* 49.480

De leden der Maatschappij kunnen de volgende uitgegeven werken, voor zooverre die nog voorhanden zijn, aan het bureau der Maatschappij verkrijgen, tegen betaling van de opgegeven prijzen, zijnde meerendeels de helft van de oorspronkelijk voor de leden gestelde prijzen.

VERZAMELING
VAN
BOUWKUNDIGE ONTWERPEN,
BEKROOND EN UITGEGEVEN DOOR DE
Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851) zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). ONTWERP: VOOR EEN SCHOUWBURG en voor EEN GEVEL VAN EEN WINKELHUIS, 5 platen: *f* 0.70.

Afl. 7. (Niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). POSTKANTOOR IN EEN GROOTE STAD, en BEWAARSCHOOL VOOR 200 KINDEREN, 5 pl.; *f* 0.70.

Afl. 9. (1857). MILITAIR WACHTHUIS IN EEN RESIDENTIE, en GLAZEN TOCHTPUI IN EEN VESTIBULE, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 10. (1858). BOERDERIJ VOOR ZUIVELBEREIDING, VEETEELT OF GRAANVERBOUWING, met woning, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 11. (1859). KAVALERIE-KAZERNE MET STALLINGEN, OVERDEKTE RIJSCHOOL EN FOURAGE-MAGAZIJNEN, 3 pl. *f* 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). PORTE-COCHÈRE; 2 pl., *f* 0.30.

2e ged. (1862). BEWEEGBAAR HOUTEN TUINHEK, 2 ontwerpen; 4 pl.; *f* 0.30.

Afl. 13. (1863). WOONHUIS, 1e. ontw., 4 pl., 2e ontw. 3 pl.; *f* 1.50.

Afl. 14 (1864). GEBOUW VOOR 'T TENTOONSTELLEN VAN WERKEN VAN SCHILDER-, BOUW- BEELDHOUW- EN ANDERE KUNSTEN, 3 pl.; *f* 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). MARMEREN SCHOORSTEENMANTEL MET BETIMMERDEN BOEZEM EN HAARD, 2 pl.; *f* 0.30.

2e ged. (1866). DORPSKERK VOOR R. K. EEREDIENST. 3 pl.; OVERDEKTE ZITPLAATS IN EEN TUIN (2 ontwerpen), 3 pl.; *f* 0.50.

Afl. 16. (1867). DORPSKERK VOOR PROT. EEREDIENST, MET TOREN, 4 pl.; HOOFD-INGANG VOOR EEN STADHUIS, (2 ontw.), 4 pl.; *f* 0.75.

Afl. 17. 1e ged. (1869). MONUMENT VOOR DE NED. BOUWMEESTERS, H. DE KEIJZER EN J. VAN CAMPEN, 3 pl.; *f* 0.60.

2e ged. (1870). VOORGEVEL VAN EEN WINKELGEBOUW 2 ontw.), 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 18. (1871). KUNSTKAST, 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 19. (1872). KAZERNE VOOR EEN BATALJON INFANTERIE, 3 pl.; BUITEN-SOCIETEIT, 3 pl.; *f* 1.25.

Afl. 20. (1876). VAST CIRCUS, 8 pl.; Grafsteen, 2 pl.; *f* 1.50

Afl. 21. (1876). STATION VOOR OMNIBUSSEN, 3 pl.; *f* 1.00.

Afl. 22. (1878). CANDELABER, 2 pl.; *f* 0.30.

Afl. 23. (1878). ABATTOIR VOOR EEN PROVINCIESTAD, 6 pl., AFSLUITING VAN EEN WANDELPLAATS, 2 pl.; *f* 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt en zijn deze gevoegd bij de Verslagen der Algemeene Vergaderingen.

Van de Verslagen der Algem. Vergaderingen, waarbij de bekroonde prijsvragen zijn gevoegd, zijn nog de volgende voorhanden.

Verslag 1876. CONCERTGEBOUW, 2 pl.; HOUTEN STATION VOOR OMNIBUSSEN, 1e ontw., 2 pl.; 2e ontw., 1 pl. *f* 1.50.

Verslag 1877. VORSTELIJK VERBLIJF IN DE NABIJHEID VAN EEN GROOTE STAD, 1e ontw., 2 pl.; 2e ontw., 2 pl; *f* 1.75.

Verslag 1878. SYNAGOGE VOOR EEN GROOTE STAD, 3 pl.; ABATTOIR VOOR EEN PROVINCIESTAD, 1 pl.; *f* 1.50.

Verslag 1879. VERFRISSCHINGSTENT (2 ontw)., 2 pl.; GEBOUW VOOR HET LOODSWEZEN (2 ontw.), 2 pl.; *f* 1.50.

Verslag 1880. ZEVEN WOONHUIZEN, 3 ontw., 10 pl.; *f* 3.00

Verslag 1881. BAD-HOTEL, 4 pl.; *f* 1.75.

Verslag 1882. VEREENIGINGS-GEBOUW VOOR DE BEOEFENAARS DER BOUWKUNST, 3 ontw., 7 pl.; *f* 3.00

Verslag 1883. TITELBLAD VOOR HET BOUWK. TIJDSCHRIFT, EN SCHOORSTEEN MET BETIMMERDEN BOEZEM, 2 pl.; *f* 1.50.

Verslag 1883. BADHUIS MET ZWEMBASSIN, ROMEINSCHE EN ANDERE BADEN, 3 dubbele platen; *f* 2.50

FRED. STIELTJES & C^{O}.,

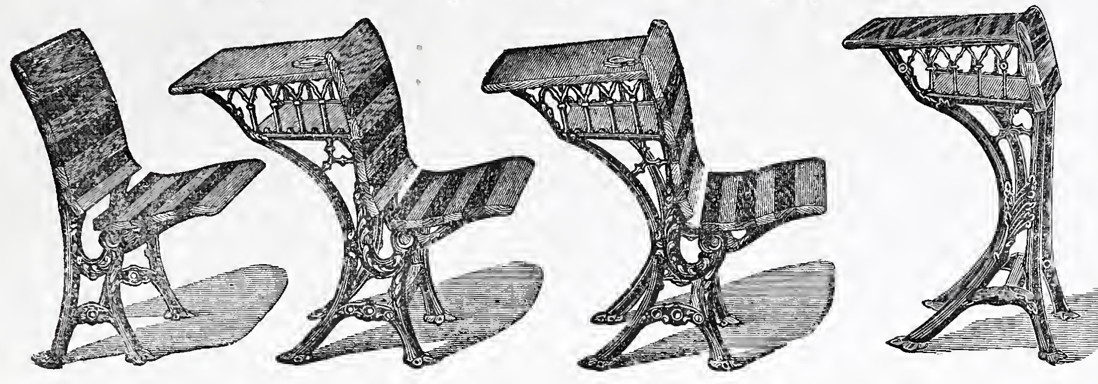
Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM.

hebben voor dadelijke levering gereed:

2363

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.

Philadelphia 1876. Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machineriën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2364 VERWARMING.

VENTILATIE.

DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.

BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

PORTLAND EN MARMER CEMENT.

CEMENT-TEGELS.

Zandsteen.

Vuurvaste Steenen. — Gasretorten.

Kannenbuizen. — Schoorsteenpotten.

CARTON PIERRE.

HOUTEN PARKETVLOEREN.

PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.

Verzilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.

GLAS IN LOOD.

CATHEDRAALGLAS.

DAGLICHT-REFLECTOR.

GLASDECORATIE.

GLAS-ASSURANTIE.

METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2365

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2366

Uit de hand te koop:

Te NIJMEGEN is *te koop:* **EEN PERCEEL**, groot: ruim 380 C.A. gelegen op den besten en druksten stand. Uit het gebouw dat

36 meter gevelbreedte

heeft, kunnen met eenige kosten

VIJF FLINKE WINKELHUIZEN

gemaakt worden, terwijl ook het geheele pand tot

HOTEL, RESTAURANT of CAFÉ

kan ingericht worden. 2367

Aanbiedingen onder letter X aan den Boekhandelaar F. L. VAN AMMERS, *'s Bosch.*

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk b/d Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Co. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D VAN DER POT, *Rotterdam.* 2368

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

HOLLANDSCHE IJZEREN

SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

AANBESTEDING.

Op Maandag den 2 Februari 1885, des namiddags ten half 2 uur, zal in Kamer N°. 46 van het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam*, worden AANBESTEED:

Volgens Bestek N°. 348: Het maken van eene SPOORWEGHAVEN en eene BRUG voor gewoon- en Spoorwegverkeer, het uitbreiden der SPOORINRICHTING en het aanleggen van WEGEN, met bijbehoorende Werken, op het Stationsemplacement DELFT.

Begrooting f 80.000

Bestekken met Teekeningen zijn tegen betaling van *f* 2 per exemplaar te verkrijgen aan het Bureau van den Ingenieur van den Weg, Kamer N°. 154 van het Centraal Administratiegebouw voornoemd, alwaar ook inlichtingen zijn te verkrijgen.

Aanwijzing geschiedt als in het Bestek is vermeld.

DE ADMINISTRATEUR.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2356 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 10den Februari 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 417.

Het maken van de uitbreiding van de hoofdgebouwen en eenige bijkomende werken op de stations ZEVENBERGEN en OUDENBOSCH.

De besteding geschiedt volgens § 97 van het bestek.

Het bestek ligt van den 19den Januari 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFT te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 29sten Januari 1885 ten 12.30 ure namiddags te *Zevenbergen*.

UTRECHT, den 17den Januari 1885.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2357

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

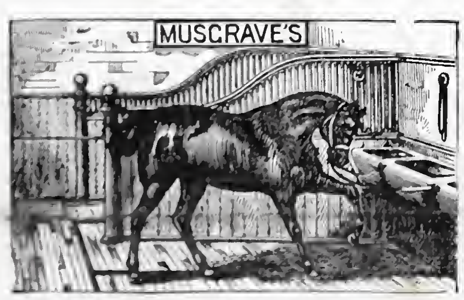
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & C°.,

te BELFAST.

FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden Med. Intern. Tentoonst.

AMSTERDAM.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2358

PORTLAND-CEMENT

2359

van N. HURET & C°., te Neufchatel (Frankrijk).

Gouden Medaille op de Tentoonstelling te Amsterdam 1883.

Gouden Medaille op de Tentoonstelling te Nizza (Frankrijk) 1884.

De qualiteit van dit Cement wordt geacht andere merken in het algemeen te overtreffen, niet alleen om zijn voortreffelijk dynamisch weêrstandsvermogen, maar ook bijzonder wegens zijn spoedig hard worden, terwijl de prijzen uiterst billijk en beneden die van andere merken zijn.

Aanvragen van Exporteurs en Handelaren om nadere inlichtingen enz. in te zenden aan de H.H. MARTIN & C°., Achter Oosteinde 2—4 Amsterdam.

2360

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-

Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Door **P. GOUDA QUINT**, te *Arnhem*, is uitgegeven de eerste aflevering van:

DE BOUWMEESTER.

ONTWERPEN, SCHETSEN en DETAILS

VAN

Hedendaagsche en Oude Kunst en Voorwerpen van Kunstnijverheid, benevens Antwoorden op Prijsvragen.

BIJEENGEBRACHT DOOR

het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA", gevestigd te *Amsterdam*, en F. W. VAN GENDT J.Gz., Architect te *Arnhem*.

Deze uitgave heeft ten doel om achtereenvolgens eene verzameling van het merkwaardigste, dat in ons Vaderland op het gebied der Bouwkunde en Versieringskunst bestaat of daargesteld wordt, tot stand te brengen.

Jaarlijks verschijnen 6 afleveringen, elke van 6 platen in Photo-lithographie, met beschrijving, titelblad en register.

Prijs per jaargang **bij inteekening** *f* 8.—; voor de Leden van het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA" *f* 6.—. 2361

VOLKOMEN BEHOEDMIDDEL VOOR HOUT enz.

tegen verrotten en zwam.

Scheikundig onderzocht door DR. D. DE LOOS te Leiden.

In de Kyaniseerfabriek van

2362

J. & D. VAN DER POT te Rotterdam,

wordt **Hout, Zeildoek** en **Touwwerk** tegen bovenstaande schadelijke invloeden reuk- en kleurloos gepraepareerd, en kan het hout worden geverfd als gewoonlijk.

Het hout wordt op verlangen bijgeleverd, en volgens teekening gereed gemaakt.

ACTIEVE AGENTEN VOOR ALLE PLAATSEN GEVRAAGD.

Eenige Handelaren in de Prima Portland Cement

(merk DYCKERHOFF & SÖHNE),

in wichthoudende vaten van 180 K°. en in zakken van 70 K°. *nietvervalscht met hoogovenslakken, kalksteen- tras* of andere bijmenging, en laat op de zeef van 900 mazen per M² hoogstens 4 % achter.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en **Vernissen** uit de fabriek van den heer **F. A. Q. VAN GELDER**, te Rijswijk bij 's Hage.

☞ **Engelsche aarden buizen, Belgische gips, Vuurvaste steenen, Vuurklei,** enz.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 4.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

Bijeenkomst op Vrijdag 30 Januari 1885.

Ter lezing liggen:

De periodieke Tijdschriften.
De kunstbeschouwing omvat:
Fritsch, Denkmäler Deutscher Renaissance.
Wereld-tentoonstellingen van Parijs en Weenen.

Als leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren:

C. van Asperen	te Amsterdam.
H. F. W. Hinkelmann	„ „
J. B. Blankenberg	„ „
G. J. C. de Vries	„ Leiden.
W. Splinter	„ „
W. J. Lau	„ „
N. J. Leget	„ „
G. van Driel	„ „
H. J. Jesse	„ „
J. M. van Houten	„ Leiderdorp.
K. Switters	„ Groningen.
B. J. Boswinkel	„ „
L. de Vogel	„ „
A. Maas	„ „
J. Molenaar	te Groningen.
J. Siccama	„ de Leek.
P. van der Werff Jz.	„ Ternaard.
F. W. Braat Jr.	„ Delft.
C. H. Verhulst	„ 's Gravenhage.
G. W. Boot Bz.	„ Ede.
Ch. Robbers	„ Haarlem.
Anth. J. van Schaïk	„ Rotterdam.
G. B. Epker Jr.	„ Kralingen.
J. F. A. Lindsen	„ Utrecht.
Genootschap Arti et Amicitiae	„ Zwolle.

OVER DE WARMTE-AFGIFTE VAN KOPEREN EN IJZEREN BUIZEN.

Over de warmte-afgifte van koperen buizen bestaan in het algemeen niet zeer juiste meeningen. Dit ligt voor een gedeelte dáäraan, dat er slechts weinige proeven op dit gebied genomen zijn; aan den anderen kant zijn die proeven en de inkomsten van deze slechts in weinige omvangrijke geschriften over de warmteleer medegedeeld.

Het uit eenige geschriften verzamelde, hetwelk ik hier in het kort wedergeef, zal juist dáárom wel velen belangstelling inboezemen, daar dit thema in ingenieursvereenigingen dikwijls een levendige gedachtenwisseling uitlokte, waarbij bleek, dat veler meeningen bijna lijnrecht tegenover elkander stonden. Ik ben mij zeer wel bewust, dat hetgeen ik zal meedeelen, niet van den laatsten datum is, maar het heeft toch aan alle berekeningen

Gedrukt 28 Januari 1885.

over de warmte-afgifte van koperen buizen tot basis gediend. Voor het overige staan ons de namen der onderzoekers toch daarvoor borg, dat men wel geen groote afwijkingen van de tot nu toe bekende gegevens vinden zal.

Nog al menigvuldig is de verkeerde meening verbreid, dat koperen buizen meer warmte afgeven dan ijzeren. De gevoelens hierover zijn zeer verschillend. Terwijl de een tot een grootere warmte-afgifte van koperen buizen besluit uit de omstandigheid, dat het koper een grootere warmtegeleidingscoëffient heeft dan het ijzer, gelooft de ander daaruit te kunnen afleiden dat een koperen buis, waardoor warm water circuleert, iets warmer voor het gevoel is dan een ijzeren buis onder dezelfde voorwaarden.

In het algemeen kan men zeggen, dat koper voor leidingen van verwarmingsbuizen niet aan te bevelen is, daar de warmtetransmissie daarbij aanzienlijk geringer is dan bij buizen van gegoten of gesmeed ijzer, en bovendien ook de prijs van koperen buizen veel hooger is dan van ijzeren.

In het volgende zal ik beproeven het bewijs voor het hier aangevoerde te leveren; het zal echter noodzakelijk zijn hier eenige formules te gebruiken.

Elk verwarmingslichaam verliest zijn warmte door geleiding en uitstraling; beide te zamen maken de gezamenlijke warmte-afgifte van den toestel uit. Zoowel de grootte der warmte-afgifte door geleiding als die door uitstraling, is weder van verschillende omstandigheden afhankelijk. Zoo hangt de warmte-afgifte door uitstraling af:

1°. van de absolute temperatuur van den verwarmingstoestel en van de den toestel omgevende lucht;

2°. van den aard der oppervlakte van dien toestel;

3°. van het verschil der temperatuur van den verwarmingstoestel en der omgevende lucht.

De door geleiding afgegeven warmtehoeveelheid is afhankelijk:

1°. van den vorm des toestels;

2°. van het temperatuurverschil van het warmte afgevende en het warmte opnemende lichaam.

Uit de hier volgende tabel van Péclet zien wij dadelijk de verhouding der grootte van warmte-afgifte door geleiding en uitstraling:

Materiaal.	Warmte-afgifte door geleiding.	Warmte-afgifte door uitstraling.
koper.	69	0.16
gegoten ijzer (niet geoxydeerd).	28	3.17
gegoten ijzer (geoxydeerd).	28	3.36

De getallen links geven het aantal Calorieën aan, die van een oppervlakte van 1 M². en 1 M. dikte afgegeven worden, wanneer het verschil in temperatuur tusschen de beide grensvlakken 1° Cels. bedraagt. De getallen rechts drukken het zoogenaamde stralingsvermogen uit, wat afhankelijk is van den chemischen aard der oppervlakte van het verwarmingslichaam.

Wij zien uit deze tabel dat de verhouding der door uitstraling afgegeven warmtehoeveelheid van koper en ijzer is, als 0.16 : 3.17 of 1 : 19.7.

Bedenken wij verder, dat de voor warmtegeleiding aangegeven cijfers op voorwerpen van 1 M. dikte betrekking hebben en wij bij geleidingen van verwarmingsbuizen met een wanddikte der buizen van eenige millimeters te doen hebben, dan komen wij tot het resultaat, dat de afgegeven warmtehoeveelheid bij beide soort van buizen slechts weinig verschilt. Zoo voert Ferrini 1) aan, dat proeven met stoomketels van gelijke grootte en vorm, de eene maal van koperblik van 2 mM. dikte en de andere maal van gewoon ijzerblik, 1 cM. dik, vervaardigd, geen verschil in de per M². en per uur verkregen stoomhoeveelheid getoond hebben.

Wat hier van de warmte-opname geldt, kan aan den anderen kant ook voor de warmte-afgifte van verschillende voorwerpen van mindere dikte gelden, zoodat, als reeds is gezegd, de door uitstraling afgegeven warmtehoeveelheid in dit geval bijna alleen de factor blijft, welke de maat aangeeft.

Een vergelijking van de gezamenlijke warmte-afgifte door geleiding zoowel als door uitstraling, bij voorwerpen van verschillend materiaal, verkrijgen wij dáárdoor, dat wij de hoeveelheid van den binnen een bepaalden tijd in die voorwerpen gecondenseerden stoom weten, waaruit men dan de warmtehoeveelheid bepaalt, die door den verwarmingstoestel is afgegeven.

Laat men b.v. stoom van 100° Cels. in een ijzeren buis, die zich in de lucht bevindt, stroomen, dan zal er gemiddeld per uur en per M.² oppervlakte van de buis 1.5 K.G. stoom gecondenseerd worden. De hier volgende tabel van Péclet geeft, bij buizen van verschillend materiaal en van 20 cM. wijdte, den per uur en per M² gecondenseerden stoom aan:

Materiaal der buizen	Per uur en per M² worden gecondenseerd:
Gegoten ijzer (niet geoxydeerd).	1.46 K.G.
Koper (gepolijst).	0.69 K.G.

De bij de condensatie van 1 K.G. stoom van 100° Cels. vrij wordende hoeveelheid warmte bedraagt 536.5 Caloriën. Er zijn dus vrij geworden bij een temperatuursverschil van 1°Cels. en eene absolute temperatuur der lucht van 15° Cels:

bij ijzeren buizen $\frac{1.46 \times 536.5}{85} = 9.79$ Caloriën.

„ koperen „ $\frac{0.69 \times 536.5}{85} = 4.61$ „

Deze getallen hebben een verhouding van warmte-afgifte als 21 : 10. Als wij de warmte-afgifte van een M² der koperen buizen als 1 stellen, dan krijgen wij voor een M² der ijzeren buizen 2.1 De laatsten geven dus meer dan de dubbele hoeveelheid warmte van de koperen buizen af.

Ofschoon men nu voor leidingen van verwarmingsbuizen nooit gepolijst koper zal aanwenden en de vroeger medegedeelde proef in de praktijk nooit zal voorkomen, zoo zien wij toch, dat er een groot verschil in de warmte-afgifte van koperen en ijzeren buizen bestaat.

Zooals reeds in het begin is gezegd, zijn er slechts

1) Rinaldo Ferrini, »Technologie der Wärme".

weinige proefnemingen over de warmte-afgifte van geleidingen van verwarmingsbuizen, speciaal van koperen, voorhanden. De vertrouwbaarste opgaven zijn van Schintz en Redtenbacher afkomstig. Voor de warmte-afgifte van stoom aan de lucht, door een wand van ijzer of koper, geeft Redtenbacher 12 en 7 calorieën aan, en wel per uur, per M² oppervlakte en per 1° Cels. temperatuursverschil.

Dit zou in verhouding tot de warmte-afgifte van koper en ijzer staan als $7 : 12 = 1 : 1.7$; terwijl wij uit de proefnemingen van Péclet, doch bij aanwending eener buis van gepolijst koper, een verhouding van $1 : 2.1$ vonden.

De getallen 7 en 12 kunnen ook zonder veel af te wijken bij de verwarming met warm water worden aangenomen, wat ook uit de volgende berekening, naar de door Schintz gegeven tabellen, is op te maken.

Nemen wij b.v. aan, dat bij een verwarming met warm water, dit water bij het verlaten van den ketel een temperatuur van 90° heeft en met een van 50° Cels. daarin terugkeert, dan is de gemiddelde temperatuur van het water:

$$\frac{90+50}{2}=70° \text{ Cels.}$$

Bedraagt verder de lucht die de verwarmingsbuizen omgeeft, 20° Cels., dan bestaat hier een verschil tusschen die buizen en de lucht van $70-20=50°$ Cels.

Naar deze gegevens bedraagt dan de warmte-afgifte van een ijzeren buis van 2 inch diameter, per kwadraatvoet en per uur, berekend naar de tabellen van Schintz:

Door uitstraling	$69.537 \times 0.604 = 42.00$	Calorieën.
„ geleiding	$66.992 \times 0.599 = 40.20$	„
te zamen	82.20	Calorieën.

Daartegen verkregen wij per kwadraat-voet der koperen buizen in denzelfden tijd:

door uitstraling	$69.537 \times 0.028 = 1.95$	Caloriën.
„ geleiding	$66.992 \times 0.599 = 40.20$	„
te zamen	42.15	Caloriën.

Naar bovenstaande berekening is dus de verhouding der warmte-afgifte van koperen en ijzeren buizen als:

$$42.15 : 82.2 = 1.0 : 1.95 = 7 : 13.65.$$

Dat is in woorden: een buis van gegoten ijzer geeft 95 percent meer warmte af dan een van koper.

Zooals ik reeds mededeelde, gaf Redtenbacher voor deze verhouding $7 : 12 = 1 : 1.7$; de getallen stemmen dus goed met elkander overeen.

In N°. 3 van het „Zeitschrift des Verbandes der Dampf Kessel-Ueberwachungs-Vereine" van 1880, staan nog eenige opgaven over de warmte-afgifte van koperen en ijzeren buizen. De proeven zijn genomen door den Chef-Ingenieur Walter-Meunier van de „Association alsacienne des propriétaires d'appareils à vapeur." Hij leidde stoom zoowel in ijzeren als in koperen buizen, en vond dat een ijzeren buis 3.906 K.G. en een koperen buis 2.816 K.G. condenswater per kwadraat-meter en per uur leverde.

Daar in dit geval de stoomspanning niet opgegeven is, laat zich niet juist berekenen hoeveel Caloriën hierbij zijn vrijgekomen, doch wij zien uit de hoeveelheid condenswater dat de ijzeren buis veel meer warmte afgegeven heeft dan de koperen. De verhouding der warmte-afgifte tusschen de koperen en ijzeren buis is hierbij als $2.816 : 3.906 = 1 : 1.38$.

Naar een door mij gemaakte berekening verhoudt zich de prijs van koperen buizen — natuurlijk een wandsterkte in aanmerking genomen, die niet doet vreezen dat de buis bij onvoorzichtige aanraking groote deuken krijgt, — tot die van ijzeren buizen als $1.6 : 1$, waarnaar dus de koperen buizen 1.6 maal hooger in prijs zijn dan gegoten ijzeren buizen.

Bij de beschouwing van de voorgaande getallen komen wij dus van zelf tot het besluit, dat koper niet het geschikste materiaal is voor leidingen van verwarmingsbuizen, zoowel wegens den veel hoogeren prijs, als wegens de geringere warmte-afgifte in vergelijking met gegoten ijzeren buizen. Getrokken buizen staan bij de gegoten slechts een weinig in warmte-afgifte ten achter, wat dáárdoor komt, dat hun uitstralingscoëfficient iets kleiner is.

Wat de duurzaamheid dezer buizen betreft, is het zeer moeielijk een bewijs voor de grootere soliditeit van het koper aan te voeren. Ik geloof aan de ijzeren buizen den voorrang te moeten geven, niet alleen om de grootere duurzaamheid, maar ook wegens gemakkelijker montage en démontage. Dit laatste legt voornamelijk bij verbouwing veel gewicht in de schaal.

Ik mag mijne bijdrage tot deze quaestie niet besluiten zonder nog van de uitspraak te gewagen van een man, die zich door zijn wetenschappelijken arbeid op dit gebied een naam verworven heeft.

Professor Wolpert zegt in zijn boek „Theorie und Praxis der Ventilation und Heizung": ontegenzeggelijk is gegoten ijzer het geschikste materiaal bij verwarming, doch men heeft ten onrechte vermeend uit het grootere geleidingsvermogen van koper te kunnen besluiten tot een grooter verwarmingseffect.

Schintz slaat voor, als men een stoombuis voor warmteverlies wil behoeden, deze nog met een koperen buis te omkleeden. Hij wil dus de koperen buizen tot behoedmiddel aanwenden tegen groot warmteverlies. Deze omstandigheid karakteriseert geheel de onbruikbaarheid van koper tot buisleidingen voor verwarming. Ook Tredgold voert aan, dat koper voor verwarmingstoestellen niet algemeen bruikbaar is.

Ik zou meenen, dat zulke uitspraken van wetenschappelijke mannen genoeg bewijzen, dat de meening van hen, die aan het koper een grooter warmte-effect toeschrijven dan aan ijzer, geheel ongegrond is, en dat wij uit al het aangevoerde moeten besluiten, dat het in 't geheel niet rationeel is, voor verwarmingsbuizen gebruik te maken van koper.

H. Hinkelmann.

AFDEELING ARNHEM.

(*Vergadering van* 21 *Januari* 1885.)

De Voorzitter opende de vergadering met eene heilgroet aan de leden, en hoopte dat door hen ook dit jaar veel zal worden bijgebracht tot de nuttige en aangename werking dezer vergadering.

Op het verzoek aan het Bestuur van de Maatschappij gericht, om de bezwaren aan Art. 52 der wet van de Maatschappij verbonden, te willen overwegen, en al het mogelijke te doen om die bezwaren op te heffen, voorts om het in 1884 ingediende voorstel van het Bestuur der Adeeling Arnhem andermaal nauwkeurig te onderzoeken, werd bericht ontvangen, dat na het besluit der Alge-

meene vergadering, gehouden in Mei 1884, het Bestuur zelve geen voorstel tot wijziging van Art. 52 kan indienen; — dat het eerst dan een voorstel tot wijziging van dat artikel aan de Algemeene vergadering zal voorleggen, indien dit langs wettelijken weg is ingediend, en dat, wordt eenig voorstel gedaan, leidende tot bepalingen van betere strekking dan die van Art. 52 der wet, het Bestuur volstrekt niet ongenegen is, om eene wijziging in den zin van zulk een voorstel te steunen. — Er werd besloten, op eene geuite wensch om te trachten het voorstel van het Bestuur der Afdeeling Arnhem op nieuw langs wettelijken weg in te dienen, voorloopig slechts af te wachten, daar, indien bedoeld voorstel werkelijk ten goede zou kunnen werken, dit ook wel door andere Afdeelingen zal worden opgemerkt, maar dat het van onze zijde niet moet worden opgedrongen.

Het nieuw voorgestelde lid, de heer E. K. Jacobs, werd met algemeene stemmen aangenomen.

Het lid, de heer A. R. Freem, er vroeger reeds op gewezen hebbende, dat het nuttig en aangenaam zou zijn, indien de verschillende leden hunne eigene projecten op de vergaderingen ter bezichtiging stelden, voegde nu de daad bij het woord en hoopte daarmede de baan voor anderen te breken. Verscheidene projecten werden met belangstelling bezichtigd, waarvoor hem den dank der vergaderden werd toegebracht.

In de vragenbus werden de volgende vragen gevonden:

1°. Heeft de uitdrukking »Nationale Nederlandsche Bouwkunst" in onze dagen nog beteekenis?

2°. In hoeverre voldoet de Arnhemsche Ambachtsschool aan de eischen, die men aan inrichtingen van dien aard redelijker wijze kan stellien?

AFDEELING 's GRAVENHAGE.

(*Vergadering van 23 Januari* 1885.)

Door verhindering van den Voorzitter opent de onder-Voorzitter, de heer J. v. Lith Jr., deze eerste vergadering van het jaar met een hartelijken gelukwensch aan de leden.

Daarna wordt mededeeling gedaan van de ingekomen stukken als:

1°. Het programma voor de prijsvragen door het Bestuur opgemaakt, zijnde 1e een getuigschrift voor de bekroonden en 2e een gedenkteeken op het graf van een Bouwkunstenaar; waarbij besloten wordt tot de deelneming aan laatstgenoemde prijsvraag ook de andere Afdeelingen der Maatschappij uit te noodigen.

2°. Eene missive der Afdeeling Rotterdam met het afschrift van het schrijven aan het Bestuur der Maatschappij en het uitgebrachte rapport in zake het verschil, in de Afdeeling gerezen. Nadat dezer dagen die zaak beslist was en door toevallige omstandigheden de vergadering alhier later werd gehouden, verviel daardoor als van zelve de behandeling.

3°. Eenige exemplaren van het programma met inschrijvingsbiljetten en het reglement van de Permanente tentoonstelling te openen met Mei e. k. in het daarvoor in aanbouw zijnde gebouw te Amsterdam. Met eene krachtige aanbeveling van den Voorz. werden die onder de leden verspreid.

4. De 1e aflevering van het nieuwe plaatwerk de *Bouwmeester*, uitgegeven door het genootschap Architectura et Amicitia en den heer F. W. v. Gendt JGzn., ter inzage met inteekenlijst. Dewijl zeer onlangs de Afdeeling als buitenlid van bedoeld Genootschap is toegetreden en mede inteekende op gezegd plaatwerk, namen de leden daaraan verder geen deel.

Een nieuw lid wordt voorgesteld en aangenomen.

Thans aan de orde zijnde, de beide vragen op het convocatiebiljet vermeld en door de Maatschappij ter behandeling op de eerstvolgende Algemeene Vergadering voorgesteld, zegt de Voorzitter dat de heer H. L. Boersma, Directeur der Ambachtsschool, uitgenoodigd zijnde die vragen in te leiden, zich had moeten verontschuldigen omdat hij zich daartoe reeds bij eene andere corporatie beschikbaar had gesteld. De heer W. C. Metzelaar heeft daarna met de meeste welwillendheid op zich genomen hieraan gevolg te geven. De Voorzitter verzoekt alzoo dien heer de 2 vragen te willen inleiden als: I. Welke eischen dient men te stellen aan een goede regeling van vakonderwijs voor de handwerkslieden in de bouwambachten; en II. Welke eischen dient men te stellen aan een goede regeling van het onderwijs meer bepaald voor de opleiding van bouwopzichters?

De geachte spreker wil gaarne met een enkel woord die belangrijke vragen inleiden; — men verwachte dus geen uitvoerig betoog.

Iedere gemeente, zegt spreker, heeft hare eigenaardige wenschen en eischen op het gebied van het onderwijs. De Maatschappij wenscht daarin meer regel. Daartoe worden mijns inziens twee hoofdvereischten gevorderd, 1° eene goede regeling van t ij d en 2° eene goede regeling van het o n d e r w ij s.

Wat nu de 1ste vraag betreft, het vakonderwijs moet zich aansluiten aan het lager onderwijs. Hoe? daaromtrent loopen de meeningen uiteen; of een d a g of een a v o n d s c h o o l. Ik verklaar mij beslist voor een wintercursus-avondschool. Laat ons daartoe de maatschappelijke toestanden nagaan. Bij de meer gegoeden komt het er niet op aan wat zijne jongens kosten; de eenigszins minder gefortuneerde wil zijn zoon op minstens 24 of 25 jarigen leeftijd geheel klaar zien; de weinig bedeelde kan niet langer dan 19 jaren in de kosten van studie voorzien; de kleine winkelier of baas zorgt voor voeding en kleeding, vele uitgaven passen hem verder niet en — de werkman kan daaraan nog veel minder besteden waartoe meestal de talrijkheid van het gezin veel bijdraagt. Zelfs niet tot op 15 of 16 jarigen leeftijd kunnen ze daar geregeld onderwijs genieten. De wet op het middelbaar onderwijs vroeg van elke gemeenten van meer dan 10.000 zielen een b u r g e r d a g s c h o o l.

Slechts 5 gemeenten, namelijk Amsterdam, 's Gravenhage, Utrecht, Groningen en Leeuwarden hebben zich daaraan gewaagd. Allen zijn met weinig leerlingen begonnen — allengs afgenomen en behalve nog (althans tot op dit oogenblik) Leeuwarden, weder ingetrokken. De a v o n d s c h o l e n met nagenoeg gelijk programma zijn daarentegen zeer gewild. De ambachtsscholen, ofschoon niet bij de Wet gevorderd, waar men alles doet om leerlingen te trekken, gaan niet vooruit, getuige de statistiek daarvan in Amsterdam, Rotterdam en den Haag. Hier staat naast de ambachtsschool een teekenschool met veel grooter getal leerlingen, alwaar voor het meerendeel des avonds het onderricht gegeven wordt; het zeer drukke bezoek levert het bewijs dat een a v o n d s c h o o l te verkiezen is boven een dagschool.

De 2e eisch: richting van het onderwijs. Het streven om in onze Maatschappij een trap hooger te komen, is gedeeltelijk te wijten aan de hoog opgevoerde programma's. Het onderwijs moet daarhenen leiden, den leerling tot w e r k m a n te maken en niet hooger. Er is daardoor niet voor den gewonen burgerman maar voor den handwerksman te veel a l g e m e e n e- en te weinig v a k ontwikkeling.

Naar mijne meening moet behalve lezen, schrijven en rekenen, verder uitsluitend het v a k onderwijs worden toegepast, waarbij vooral ook de kennis der bouwmaterialen en het teekenonderwijs niet worden opgedreven. IIe vraag. Een school voor bouwopzichters bestaat er niet. Dat gilde is hoe langer hoe grooter geworden. Welk onderwijs moet men aan die heeren geven?

Een opzichter moet gelijke opleiding hebben als een architect; hij moet door en door bekend zijn met de praktijk.

Het meest gewenschte zal voor hem zijn, zich in de zomer maanden in de praktijk te bekwamen en die praktijk des winters te bestudeeren op een dag- of avondschool.

Een enkel woord ten slotte. Vraagt men waarom het noodig is veel daarover te spreken; moet dan het bestaande worden afgebroken?

Neen, mijn hoofdbedoeling is deze: de Wet op het Middelbaar Onderwijs zal binnen kort moeten worden herzien; daarbij toch is op het bouwk. onderwijs te weinig acht geslagen en van ambachtsscholen spreekt de wet in 't geheel niet. —

Gaat men dus veranderingen in de Wet maken, dan zal het geraden zijn dat althans de middelen ter verbetering daartoe kunnen worden aangegeven.

De heer Bauer. Waarom de ambachtsscholen weg te cijferen nu ze er eenmaal zijn? Er zijn toch middelen te beramen om beter te voldoen?

De heer v. Malsen. Het is niet de bedoeling de ambachtsscholen op te ruimen, maar ze eenen anderen vorm te geven.

De grieven tegen de werkplaatsen worden zeer lang uitgemeten; er zijn vakken die op een ambachtsschool niet kunnen geleerd worden. Waartoe den jongen daar den geheelen dag gehouden, hij is *beter* op een ambacht. Het onderwijs is als voor een schoolmeester, *niet* voor een ambachtsman.

De ambachtsscholen moeten worden verbeterd — *niet* afgeschaft.

De heer Metzelaar vraagt, waarom ze overal opgericht? Het is thans meer dan ooit een tijd waarin men veel voor den ambachtsman over heeft. De oprichting gaat om die reden gemakkelijk, maar, — de kosten vallen op den duur niet mede en geven te weinig resultaten; de stichting was te onberaden.

De heer Bauer stelt tegenover de cijfers, besteed aan een ambachtsschool, andere inrichtingen. Wordt er niet veel aan het onderwijs ten koste gelegd en genieten de jongelieden op onze H. B. Scholen, jazelfs op onze Akademien niet voor een goed deel mede gratis onderricht?

De heer v. Malsen. Gaat het dan aan zulk een school ambachtsschool te noemen, als het Bestuur zelf tot de conclusie komt, dat er meerdere vakken zijn welke aldaar niet kunnen onderwezen worden. Een school om *werken* te leeren bestaat er in geen enkel vak. Spreker licht dit met eenige voorbeelden toe.

De Voorzitter wijst op de gestelde vraag, welke niet bedoelt een strijd vóór of tegen de ambachtsscholen.

Laat ons dien eisch goed beschouwen. Is de regeling goed of niet goed?

De heer Boersma. De wijze waarop de heer Metzelaar het debat ingeleid heeft, wekte in hooge mate mijne belangstelling. Spreker wijst op het programma van de burgeravondschool en voegt daarbij, dat de heer Stein Parvé een groot voorstander van de ambachtsscholen was, ja hem persoonlijk daarmede zijne sympathie heeft te kennen gegeven.

Het geven van eenig loon is niet geweest enkel om de leerlingen te behouden en ze niet voor den afloop der cursus te zien heengaan; neen, het voornaamste motief was, den jongen werkman te leeren, dat tijd geld is; de uren die hij verzuimt worden hem dan ook onverbiddelijk afgetrokken. Er is een tijd geweest dat 13 der beste leerlingen in één kwartaal 148 uren verzuimd hadden. Als het beste middel om den tijd te besteden werd daarom aan het Bestuur voorgesteld een klein loon uit te keeren.

Nadat aanvankelijk daartegen finantieele bezwaren bestonden, keurde het Bestuur later dat voorstel goed en werd met 16 leerlingen de proef genomen. De uitkomst was, in groote tegenstelling van vroeger, dat de 16 leerlingen in 3 maanden slechts 1 uur verzuimd hadden.

Wat den toestand van onze ambachtsschool aangaat, zegt spreker, daarin is geen teruggang maar wel vooruitgang te constateeren. Begonnen met 48 leerlingen is het cijfer dit jaar tot 130 geklommen.

Wat de opleiding van opzichters aangaat, er zijn, bij die welke van deze school afkomstig zijn, die zich als zoodanig hebben opgewerkt en zich zeer goed in die positie handhaven.

Wil men dan geen dagonderwijs, dan moeten al de leerlingen weder naar de werkplaatsen terug. Kunnen ze echter bij de tegenwoordige wijze van werken en de inrichting der werkplaatsen dáár in de 3 eerste jaren meer profiteeren als op een ambachtsschool?

De heer Metzelaar antwoordt, dat wel is waar tijd geld is, maar dat de leerlingen die waarheid veel beter leeren in de werkplaatsen. En van verzuim heb ik, in de jaren welke ik aan het hoofd stond van een avondschool, nimmer leed gehad. Het opwerken is in alle opzichten bij de leerlingen te respecteeren, maar men moet zeer voorzichtig zijn het onderwijs daarvoor niet in te richten.

Op eene zaak wil ik nog wijzen, dat de jongens weinig uren practisch onderwijs krijgen in vergelijking van op het werk.

De heer v. Malsen wil alleen nog zeggen, dat iedere goede werkplaats meer goede ambachtslui vormt dan de ambachtsscholen.

Ik heb zonder eenig subsidie er meer opgeleverd dan de genoemde school.

De Voorzitter zegt: de vraag ligt nu voor de hand, »Is na de oprichting der ambachtsscholen het gehalte van den werkman beter geworden, moeten dan de jongelui naar de werkplaatsen terug?" Ja, een werkman wordt gekweekt enkel in de werkplaats. Men heeft op de ambachtsscholen meer gekweekt opzichters. Mijne ervaring op practisch terrein is niet gunstig voor de ambachtsscholen.

Den heer Boersma bevreemdt die mededeeling eenigszins. Misschien is het waar bij enkelen, maar er is van u toch ook een dier leerlingen vertrokken met een zeer goed getuigenis. Gaat men na wat er geleerd wordt op de ambachtsschool, dan kan die opleiding niet minder zijn dan bij een baas. Ik vraag in gemoede hoe de meeste jongens zoo'n eerste jaar bij den baas dikwijls besteden; ook de moraliteit laat vaak te wenschen overig; afwisseling van hoofd- en handenwerk bevordert de gezondheid.

De heer v. Malsen zegt, dat de heer Boersma niet geantwoord heeft op de door hem gestelde vraag.

De school is ingericht om opzichters niet om werklieden te »kweeken."

Dit is slechts de elite, zegt de heer Boersma; van het geheele getal 557, waarvan nu nog 130 op school, bedraagt het getal opzichters 93.

De heer Morre. Na al de stukken, daarover in den laatsten tijd gelezen, kan ik nog niet tot eene conclusie komen; ik geloof dat de voorstelling van den heer v. Malsen te optimistisch is. Spreker noemt een voorbeeld uit zijn eigen leven, hoe hij als leerling aan de schaafbank maanden achtereen het meest vervelende en immer altijd hetzelfde moest doen, en hoezeer zijn lust om vooruit te komen daarmede in strijd was; en dan zeg ik, om dergelijke ongelukkige opleiding tegen te gaan, en hen die leeren willen in de gelegenheid te stellen, daarvoor zijn de ambachtsscholen opgericht.

De heer v. Malsen. Zijn er gebreken aan de werkplaatsen, dan moeten we die trachten te verbeteren, maar geen nieuwe daarnaast oprichten. Het is ook niet zelden aan de onverschilligheid der ouders te wijten, dat er van de jongens geen werk wordt gemaakt

De heer Boersma. Door hetgeen den heer Morre gezegd heeft, zal het velen verklaarbaar zijn dat de ambachtsscholen zijn opgericht. Immers ook het tegenwoordige stelsel van aannemen is niet geschikt voor jongens om knappe werklieden te worden.

De heer Morre wijst op het verband van de vragen I en II en zou eene Commissie willen benoemd zien.

De heer Metzelaar sluit zich daarbij aan en acht het wenschelijk eene Commissie van 3 of 5 leden te kiezen, die, resumeerende hetgeen er heden avond gesproken is, zich misschien nog met andere afdeelingen kan verstaan.

De Voorzitter wenscht nu het debat te sluiten; tot eene practische oplossing zullen we niet komen. Terwijl hij alle de heeren die deze zaak heden avond met zooveel helderheid en warmte hebben behandeld, en in de eerste plaats den heer Metzelaar, daarvoor dank zegt, werd voorgesteld in de eerstvolgende Bestuursvergadering die Commissie te benoemen.

Hoewel een der leden die Commissie nog heden avond in de vergadering wenscht benoemd te zien, wordt dat voorstel bij stemming niet aangenomen en de benoeming alzoo aan het Bestuur opgedragen.

Later dan gewoonlijk sluit de Voorzitter de vergadering.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Het Museum van Kunstnijverheid te Utrecht mag zich in eene steeds toenemende belangstelling verheugen. Niet slechts dat het bezoek zeer druk mag genoemd worden, (het aantal bezoekers bedraagt sedert de opening ongeveer 2500), maar ook wordt de Directie in de gelegenheid gesteld de voorwerpen van kunstwaarde, wier tijd van bruikleem is verstreken, en die door verschillende eigenaars zoowel van binnen als van buiten de Gemeente werden afgestaan, telkens door andere te vervangen.

Ook het aantal leden neemt toe; het is reeds tot 160 geklommen, waaronder vereenigingen die *f* 25 of *f* 100 bijdragen. De leden betalen *f* 5 en de begunstigers *f* 10 contributie en meer.

Hoewel nu het hierdoor verkregen jaarlijksche inkomen nog lang niet voldoende is om de onkosten te kunnen bestrijden, zoo mag men toch voor het begin tevreden zijn.

Nog verdient vermelding, dat eenige jeugdige ambachtslieden, tot het vervaardigen hunner voorwerpen voor den wedstrijd die door Afdeeling Utrecht van de Maatschappij tot bevordering van

Fabriek en Handwerksnijverheid in Mei a. s. te houden, zich aan het Museum vervoegden om voorlichting, enz.

Wij mogen niet nalaten deze inrichting die grootendeels door particuliere gelden is opgebouwd en die de grondslag moet worden voor eene inrichting van kunstnijverheid onderwijs, waaraan zulk eene groote behoefte bestaat, aan allen ter ondersteuning aan te bevelen.

Naar men verneemt zullen eenige lokalen in de kazerne, het Princenhof te Delft, vroeger bewoond door Prins Willem I, worden verbouwd.

Genoemde zalen zullen in antieken stijl worden betimmerd en de geschilderde plafonds bijgewerkt.

Binnen korten tijd zal dus de stad Delft in het gerestaureerde verblijf van Willem den Zwijger voor stadgenoot en vreemdeling eene merkwaardigheid te meer bezitten. c.

De »Hollandsch- Belgische Bouwgrond- Maatschappij" wier terreinen aan den nieuwen Badweg te Scheveningen gelegen zijn, heeft eene aanbieding ontvangen van- en is in verdere onderhandeling met eene Amsterdamsche Combinatie, die het voornemen heeft om op uitgebreide schaal eene Maatschappij tot stand te brengen, met het doel om villa's te bouwen.

In het vorige jaar werden door eerstgenoemde Maatschappij de straten en parken voor het grootste gedeelte aangelegd en reeds eenige villa's bij den ingang naar het park en om het rond-point gebouwd.

De Gemeente toonde hare belangstelling door den aanleg van gas- en duinwaterleidingen en het beplanten der wegen.

Het geheel belooft in de toekomst een nieuw aantrekkingspunt van de badplaats Scheveningen te worden. c.

Afloop van Aanbestedingen.

WEEL, 15 Jan. — Het bouwen van eene R. K. kerk met toren, pastorie enz., te Kilder, onder beheer van den architect A. Tepe, te Utrecht; ingekomen 13 bilj., als:

C. v. Zeeland, te Utrecht . . . . . *f* 51.400
J. Groenendaal, te 's Hage . . . . . » 45.137
G. A. Roding, te Utrecht . . . . . » 44.774
A. A. v. Dommelen, te Druten . . » 44.149
C. v. Schaik, te Utrecht . . . . . . » 44.129
A. Peters, te Zenderen . . . . » 44.000
J. W. Eijt, te Weel . . . . » 42.800
Th. Nieuwboer, te Oosterbeek . . . » 42.800
J. Struik, te Maarsen . . . . » 42.500
W. Okkes, te Zevenaar . . . . » 41.950
J. Kodenrijs, te Dorenburg . . . . . » 41.649
H. Jansen, te Didam . . . . » 39.920
B. A. Hilbers, te Groenloo . . . . . » 36.590

ARNHEM, 17 Jan. — Het bestuur der spaarbank: het stichten van een gebouw voor de gemeentelijke spaarbank.

Adam Jas . . . . *f* 39.140
G. Liefting . . . . » 37.720
H. v. d. Sand . . . . » 37.100
Gebr. A. en M. W. van Daalen . » 36.876
W. A. R. Kok . . . . » 35.240
J. van Burk te Oosterbeek en W. Wissing te Westervoort . . . . . » 34.941
B. Bolder . . . . » 34.908
J. Hammels . . . . » 33.787
de overigen allen aldaar.

VARIK, 17 Jan. — Het gemeentebest. het bouwen van eene school met ameublement en het uitvoeren van herstellingen aan de onderwijzerswoning te Varik, alsmede het uitvoeren van veranderingen aan de school en het ameublement te Heesselt.

Gebr. Roelofs te Opijnen . . . . . *f* 12.814
J. W. Tamson te Zalt-Bommel . . » 12.779
J. de Weijer te Tiel . . . . » 12.479
A. Dirks te Alphen . . . . » 11.898
L. H. Beutener te Tiel . . . . » 11.864
N. van Beurden te Rossum . . . . » 11.589
H. J. van Boort te Zalt-Bommel . » 11.391
J. H. v. Berghem te Waardenburg. » 11.300
A. J. van Alphen te Tiel en B. J. van Eldik te Ochten . . . . » 10.700

AMSTERDAM, 22 Jan. — Het bouwen van een woonhuis in de Plantage Middenlaan tegenover het Aquarium aldaar, onder beheer van den ingenieur-architect A. L. van Gendt.

Oosterink en Schut . . . . *f* 26.975
gegund.

De leden der Maatschappij kunnen de volgende uitgegeven werken, voor zooverre die nog voorhanden zijn, aan het bureau der Maatschappij verkrijgen, tegen betaling van de opgegeven prijzen, zijnde meerendeels de helft van de oorspronkelijk voor de leden gestelde prijzen.

VERZAMELING
VAN
BOUWKUNDIGE ONTWERPEN,
BEKROOND EN UITGEGEVEN DOOR DE
Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851) zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). ONTWERP: VOOR EEN SCHOUWBURG en voor EEN GEVEL VAN EEN WINKELHUIS, 5 platen: *f* 0.70.

Afl. 7. (Niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). POSTKANTOOR IN EEN GROOTE STAD, en BEWAARSCHOOL VOOR 200 KINDEREN, 5 pl.; *f* 0.70.

Afl. 9. (1857). MILITAIR WACHTHUIS IN EEN RESIDENTIE, en GLAZEN TOCHTPUI IN EEN VESTIBULE, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 10. (1858). BOERDERIJ VOOR ZUIVELBEREIDING, VEETEELT OF GRAANVERBOUWING, met woning, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 11. (1859). KAVALERIE-KAZERNE MET STALLINGEN, OVERDEKTE RIJSCHOOL EN FOURAGE-MAGAZIJNEN, 3 pl. *f* 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). PORTE-COCHÈRE; 2 pl., *f* 0.30.
2e ged. (1862). BEWEEGBAAR HOUTEN TUINHEK, 2 ontwerpen; 4 pl.; *f* 0.30.

Afl. 13. (1863). WOONHUIS, 1e. ontw., 4 pl., 2e ontw. 3 pl.; *f* 1.50.

Afl. 14 (1864). GEBOUW VOOR 'T TENTOONSTELLEN VAN WERKEN VAN SCHILDER-, BOUW- BEELDHOUW- EN ANDERE KUNSTEN, 3 pl.; *f* 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). MARMEREN SCHOORSTEENMANTEL MET BETIMMERDEN BOEZEM EN HAARD, 2 pl.; *f* 0.30.
2e ged. (1866). DORPSKERK VOOR R. K. EEREDIENST. 3 pl.; OVERDEKTE ZITPLAATS IN EEN TUIN (2 ontwerpen), 3 pl.; *f* 0.50.

Afl. 16. (1867). DORPSKERK VOOR PROT. EEREDIENST, MET TOREN, 4 pl.; HOOFD-INGANG VOOR EEN STADHUIS, (2 ontw.), 4 pl.; *f* 0.75.

Afl. 17. 1e ged. (1869). MONUMENT VOOR DE NED. BOUWMEESTERS, H. DE KEIJZER EN J. VAN CAMPEN, 3 pl.; *f* 0.60.
2e ged. (1870). VOORGEVEL VAN EEN WINKELGEBOUW 2 ontw.), 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 18. (1871). KUNSTKAST, 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 19. (1872). KAZERNE VOOR EEN BATALJON INFANTERIE, 3 pl.; BUITEN-SOCIETEIT, 3 pl.; *f* 1.25.

Afl. 20. (1876). VAST CIRCUS, 8 pl.; Grafsteen, 2 pl.; *f* 1.50

Afl. 21. (1876). STATION VOOR OMNIBUSSEN, 3 pl.; *f* 1.00.

Afl. 22. (1878). CANDELABER, 2 pl.; *f* 0.30.

Afl. 23. (1878). ABATTOIR VOOR EEN PROVINCIESTAD, 6 pl., AFSLUITING VAN EEN WANDELPLAATS, 2 pl.; *f* 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt en zijn deze gevoegd bij de Verslagen der Algemeene Vergaderingen.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2369 **AANBESTEDING.**

Op Zaterdag den 31sten Januari 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Het leveren van geschilde masten, afrasteringpalen, benevens eiken- en greenen stationsafrasteringpalen en mastenstaken enz. in Zes perceelen.

De besteding geschiedt volgens art. 7 van het bestek.

Het bestek ligt van den 20sten Januari 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs te Groningen, Meppel, Zutfen, Rotterdam, Breda en Venlo en is op *franco* aanvraag aldaar te bekomen.

Inlichtingen worden gegeven door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 19den Januari 1885.

2370 **AANBESTEDING.**

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Opsterland* zijn voornemens om op den 9 Februari 1885 des morgens 10 uur publiek UIT TE BESTEDEN:

1°. De bouw eener School en Onderwijzerswoning op het Jonkersland onder Langezwaag.

2°. Het binnen en buiten afverwen van genoemde School en Woning.

3°. Het maken en leveren van 48 Schoolbanken en 2 Kasten.

4°. Het verwen van 48 Banken en 2 Kasten.

Bestek en teekening zijn verkrijgbaar ten Gemeentehuize te Beetsterzwaag tegen franco toezending van *f* 2.— voor N°. 1 en van *f* 0.20 voor N°. 2, terwijl zij voor 3 en 4 ter inzage liggen aldaar, waar ook de modelbanken staan.

Aanwijzing op het terrein den 5 Februari 1885 des morgens 12 uur. Zamenkomst te Langezwaag.

Inlichtingen bij den Gemeente-Architect elken Zaterdag, de besteding voorafgaande van 10 tot 12 uur.

Men lette op de

VOORDEELIGE VOORWAARDEN

2371 VAN

DIENSTNEMING

voor het Leger in Nederlandsch-Indië,

omschreven in gedrukte mededeelingen die *gratis* verkrijgbaar zijn bij het **Departement van Koloniën te 's Gravenhage** en voorts bij **alle** Burgemeesters.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES.

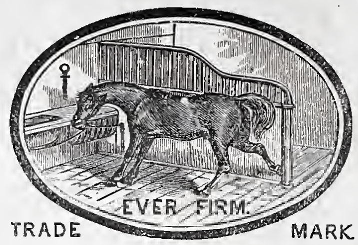
MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2372

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2373

The St. Pancras Iron Work Company, London.

TRADE MARK

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2374 EN

Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

2375 VAN

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN, IJZER- en KOPERWAREN.

Balkijzer, enz. enz.

AGENT VOOR

BECHEM & POST,

HAGEN in Westphalen.

FABRIEK

voor Centrale en Zelfreguleerende

STOOMVERWARMING

EN

VENTILATIE-INRICHTINGEN.

A. FRANK & Co.,

Gusstahlfabriek, Stahlblech Walzwerk,

WITTEN a/d. Ruhr.

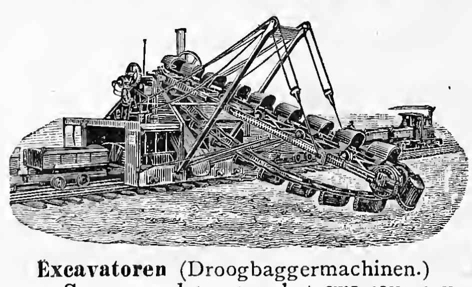
Specialiteit in

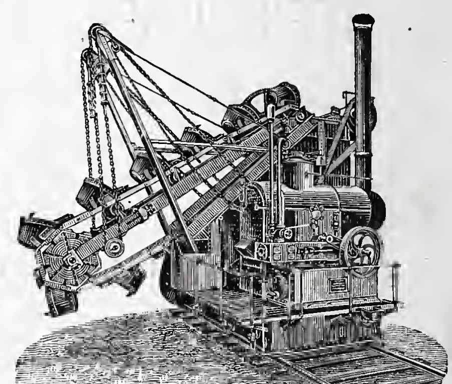
Schoppen, Spaden, Ploegscharen etc.,

GEHEEL VAN STAAL.

Zilveren Med. Intern. Tentoonst. 1883

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2376

Door **P. GOUDA QUINT**, te *Arnhem*, is uitgegeven de eerste aflevering van:

DE BOUWMEESTER.

ONTWERPEN, SCHETSEN en DETAILS

VAN

Hedendaagsche en Oude Kunst en Voorwerpen van Kunstnijverheid, benevens Antwoorden op Prijsvragen.

BIJEENGEBRACHT DOOR

het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA", gevestigd te *Amsterdam*, en F. W. VAN GENDT J.Gz., Architect te *Arnhem*.

Deze uitgave heeft ten doel om achtereenvolgens eene verzameling van het merkwaardigste, dat in ons Vaderland op het gebied der Bouwkunde en Versieringskunst bestaat of daargesteld wordt, tot stand te brengen.

Jaarlijks verschijnen 6 afleveringen, elke van 6 platen in Photo-lithographie, met beschrijving, titelblad en register.

Prijs per jaargang **bij inteekening** *f* 8.—; voor de Leden van het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA" *f* 6.—. 2377

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 5.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

BIJ DE PLAAT.

Met 1° Mei zal een aanvang worden gemaakt met den bouw van een winkelhuis voor de firma Focke en Meltzer alhier, gelegen aan den hoek van het Spui en de Kalverstraat. Op het parterre bevindt zich, behalve de winkel en een klein kantoor nog eene ruimte, die door den eigenaar voorloopig als winkel zal worden verhuurd, doch bij mogelijke uitbreiding der zaak bij de groote winkelruimte kan worden getrokken. Het sousterrain (0.85 M. — A. P.) wordt geheel als pakkelder gebruikt.

Terwijl de ingang tot den winkel aan den hoek is gelegen, bevindt zich de toegang tot de verschillende verdiepingen, die als kantoorlokalen zullen worden verhuurd, op het Spui. De planverdeeling is echter zoodanig gemaakt, dat iedere verdieping in haar geheel van de trapruimte kan worden afgesloten, en dus ook als étage-woning kan worden verhuurd.

Wat het technisch gedeelte betreft, zoo bestaan de onder- en uitbouw geheel uit natuurlijken steen (Ostermundiger Sandstein), zooals de lijsten der verschillende verdiepingen. Het overige wordt gepleisterd terwijl de vensters (en oeil-de-boeuf), kapiteelen en basementen der pilasters enz. van kunst-cementsteen worden vervaardigd.

De zuilen van het parterre zijn van Zweedsch graniet, met koperen kapiteelen.

Het gebouw is aangenomen door de firma de Haan en Cerlijn, terwijl de bergsteen zal worden geleverd door den heer Engers.

De vervaardiging van het beeldhouwwerk is opgedragen aan den heer Bart van Hove.

SANDERS & BERLAGE.
Architecten.

HET GEBOUW VOOR PERMANENTE TENTOONSTELLINGEN.

Op de Algemeene Vergadering, welke den 29sten September 1883 te Amsterdam werd gehouden, werd het besluit genomen om te Amsterdam een gebouw te stichten met het doel daarin eene permanente tentoonstelling te organiseeren van bouwartikelen, teekeningen, enz., in een woord van al hetgeen in verband staat met den werkkring van den uitvoerenden architekt.

Na de opdracht welke het Bestuur ten gevolge van dit besluit ontving, schreef het op 1°. November 1883 een prijsvraag uit onder de leden der Maatschappij, om langs dezen weg een goed plan voor het Tentoonstellingsgebouw te verkrijgen. Op 21 Nov. daaraanvolgende waren 37 plannen als antwoord op die prijsvraag ingekomen. De Jury koos daaruit een vijf-tal en noodigde de vervaardigers daarvan uit tot een tweeden onderlingen wedstrijd, op eenige daarbij bepaalde voorwaarden. De vijf uitverkorenen gaven gehoor aan de roepstem, en op den 11den Januari 1884 besliste de Jury in dier voege, dat

Gedrukt 7 Februari 1885.

zij aan het Bestuur der Maatschappij voorstelde twee der plannen te bekronen met de zilveren medaille der Maatschappij, daarbij een voor de uitvoering aanwijzende, als zijnde volgens het algemeen gevoelen daartoe het meeste geschikt. Het laatstgenoemde plan bleek te zijn ontworpen door de heeren Th. G. Schill en D. H. Haverkamp, te Amsterdam, het andere door den heer Jurriaan Kok, te Rotterdam.

Met spoed werd daarna aan 't werk getogen, want elke dag was een van winst. De heeren C. Muysken, N. Redeker Bisdom, Th. Sanders, J. de Haan en H. J. Wolter, werden door het Bestuur tot leden eener bouwcommissie benoemd. Deze besloot in overleg met de architekten en ten einde tijd te winnen voor het opmaken van bestek, verder uitgewerkte plannen en details, om het werk in twee gedeelten uit te besteden, onder bepaling dat slechts door leden der Maatschappij mocht worden ingeschreven.

Het eerste gedeelte van den bouw, de fundeering en grondmetselwerken, werd op 22 Maart 1884 aangenomen door de heeren Cruijff en Schouten te Amsterdam voor de som van *f* 6195, en op den 8sten Mei daarna werd de eerste steen van het gebouw gelegd.

De werklieden aan wie de verdere opbouw der stichting was toevertrouwd, waren wederom die der heeren Cruijff en Schouten, welke voor de som van *f* 28.990 op den 27sten Mei de voltooiing van het gebouw hadden aangenomen.

Nauwelijks waren de muren enkele meters hoog opgetrokken, of de bouwcommissie ontving van verschillende industrieelen reeds toezeggingen voor geschenken ten behoeve van 't gebouw. Met dankbaarheid zijn de meesten dezer aanvaard geworden.

Zoo schonk de heer F. H. van Malsen de fraaie gebeeldhouwde buitendeur van het gebouw, in zijne werkplaatsen te 's Gravenhage vervaardigd.

De gepolijste granieten pilasters, ter weêrszijden van den hoofdingang, werden door de bemiddeling van den heer Ferd. Engers aangeboden door den heer C. Kulmitz te Oberstreit. Zij zijn van eene bijzondere fraaie kleur.

De kapiteelen en basementen van deze pilasters, vervaardigd van koper, zijn een geschenk uit de welbekende fabriek der heeren Becht en Dyserinck te Amsterdam.

Ten behoeve van den voorgevel is door de Quellinusschool te Amsterdam nog geschonken, het beeldhouwwerk in de tympans boven de ramen der 1e verdieping.

De heer J. van Hulst te Harlingen gaf de met smaak en zorg uitgevoerde tegels, die wendelijst en kroonlijst van den gevel versieren.

De fonds van de beide cartouchen op de eerste verdieping van den voorgevel, worden in glasmozaiek uitgevoerd door den heer Odorico te Frankfurt a/M., die ze aanbood door bemiddeling van den heer Th. F. Bierhorst te Haarlem.

Ook het inwendige legt getuigenis af van veler mildheid. Zoo schonken de heeren Villeroy en Boch, te Mettlach en Folkers & C°. te Amsterdam, de rijke bevloering van gekleurde- en geornamenteerde tegels in de vestibule; ter versiering van de wanden der voor-vestibule hebben de heeren Villeroy en Boch nog eenige panneaux toegezegd van beschilderde en gebakken tegels, op dezelfde wijze uitgevoerd als de groote tableaux welke in de gevels van het Rijks-Museum zullen worden geplaatst. De heer Joost Thooft heeft beloofd boven verschillende der deuren in het gebouw tegels aan te brengen met opschriften, de bestemming der lokalen aangevende, en voorts een tableau boven een der schoorsteenmantels. Een kunstig gesmeede ijzeren leuning voor de hoofdtrap van 't gebouw is aangeboden door de heeren Vincent & C°. te Schiedam, het zeer bewerkelijke gestucadoorde plafond rondom het bovenlicht in het trappenhuis, door de heeren Oldigs & C°. te Amsterdam. De heer Franse aldaar, beeldhouwer, heeft toegezegd het stukadoorwerk van de omlijsting der deur naar de vergaderzaal ten geschenke te geven.

Over eenige andere cadeaux wordt middelerwijl nog onderhandeld.

Voor al deze geschenken, die een zeer te waardeeren blijk geven van niet geringe belangstelling in de stichting van het gebouw, en die — geen uitgezonderd — tot versiering strekken, mag een openlijk uitgesproken woord van oprechten dank niet achterwege blijven.

Het gebouw, in allen deelen zeer praktisch voor het doel ingericht, is inwendig eenvoudig, zonder onnoodige opschik. In de tentoonstellingszalen moeten de in te zenden voorwerpen hoofdzaak zijn; deze en geene andere behooren daar het geheel aan te kleeden, waarom dan ook op eene smaakvolle rangschikking, die de inzendingen zoo voordeelig mogelijk doen uitkomen, de bijzondere aandacht zal worden gevestigd.

Ook de afwerking van het gebouw getuigt van de goede zorgen der architekten en der aannemers.

Hoewel in een vorigen jaargang van dit Weekblad eén plaat werd gegeven, voorstellende de inwendige indeeling van het gebouw en den gevel, kan het toch tot nut strekken, vooral als herinnering aan de distributie, nog een en ander in het geheugen terug te roepen.

Het gebouw binnentredende komt men in eene vóórvestibule, met breede tochtdeur van de vestibule of het trappenhuis afgescheiden. Ter linkerzijde geeft een deur toegang tot eene portiersloge of garderobe; ter rechterzijde is de toegang tot de keldertrap. De tochtdeur doorgaande bevindt men zich in de groote vestibule, met bovenlicht, waarin de breede trap naar de bovenverdieping, de toegang tot de trap naar de conciergewoning en eene andere tot de trap naar een kantoortje, dat meer bepaald bestemd is ten gebruike van de tentoonstellers, en hetwelk gelegen is boven de vóórvestibule, en de portiersloge, op een entre-sol. Ook dit portiersvertrek komt in het trappenhuis uit.

De breede deur in de vestibule, ter rechterzijde, geeft toegang tot de tentoonstellingslokalen; de eerste zaal ligt aan de straat, is ongeveer 13 bij 8 M. en staat in rechtstreeksch verband met de tweede zaal, groot 13 bij 10 M., welke door een glazen overkapping haar licht ontvangt. In deze zaal is eene breede galerij aangebracht, eveneens voor het tentoonstellen van voorwerpen ingericht. Links van deze zaal, en achter de vestibule, bevindt zich nog een kleinere zaal, groot 6.5 bij 13 M., gedeeltelijk van bovenlicht voorzien. Van uit de genoemde zaal kan men door middel van een wenteltrapje op de galerij komen, welke terzelfder hoogte als de bovenverdieping is gelegen. Wij gaan echter terug naar de groote vestibule en de trap op naar de eerste verdieping.

Daar gekomen ligt vlak voor ons de toegang

naar de vergaderzaal, even groot als de in de eerste plaats genoemde tentoonstellingszaal, en daarnaast de toegang tot de galerij. De zaal heeft door groote openingen in den wand gemeenschap met de galerij, zoodat deze bij zeer voltallige vergaderingen daarbij kan gebruikt worden. Is dit evenwel niet noodzakelijk, dan worden de openingen met groote schotten gesloten. Ter zijde van deze vergaderzaal, aan den voorgevel, ligt een kleiner vertrek hetwelk dienst zal doen voor de vergaderingen van het Bestuur, de Redactie-commissie, andere speciale Commissiën, enz. Gedeeltelijk boven het in de derde plaats genoemde tentoonstellingslokaal ligt de bibliotheek, groot 6,5 bij 8,00 M.

Ook op deze verdieping is voorts een toegang aanwezig tot de trap naar de woning, welke zich met een magazijn en zolders op de bovenste verdieping bevindt.

Een zeer ruime kelder tot berging van pakkisten, enz., bevindt zich onder de aan de straat gelegen tentoonstellingszaal.

Ziedaar in korte trekken de inrichting geschetst van het gebouw, waarin bij gelegenheid der aanstaande Mei-vergadering op feestelijke wijze de permanente tentoonstelling zal worden geopend. Daar het huis in de Wijde Kapelsteeg onlangs verkocht is, zal het Bureau der Maatschappij binnen zeer korten tijd reeds worden overgebracht naar het gebouw in de Marnixstraat.

Dit gebouw zal alzoo worden, het vereenigingspunt voor de leden der Maatschappij, die er eene goed voorziene bibliotheek vinden en hunne vergaderingen kunnen houden, waar de gelegenheid wordt aangeboden om hunne ontwerpen ten toon te stellen, en waar zij een verzameling van al die materialen vinden welke bij de uitvoering hunner werken in aanmerking komen.

Het Bestuur noodigde dezelfde commissie welke indertijd de plannen tot oprichting van een gebouw ontwierp uit, om de organiseering dezer tentoonstelling op zich te nemen. Zij bestaat uit de heeren: J. de Haan, Jacob F. Klinkhamer, P. F. Laarman, C. T. J. Louis Rieber, J. P. F. van Rossem en H. J. Wolter.

Deze Commissie stelde een tarief vast voor het huren van plaatsruimte en meende, dat b. v. *f* 24 voor 1 M^2. grondvlakte, en *f* 18 voor 1 M^2. wandvlakte per jaar, billijk mag genoemd worden. Deze prijzen verminderen naar gelang een inzender meerdere ruimte zal huren. Zoo betaalt hij voor 10 M^2. en meer, per M^2. grondvlakte slechts *f* 20 per jaar, en voor evenveel wandvlakte slechts *f* 15 per jaar.

Reeds zeer vele bewijzen van sympathie mocht de commissie ontvangen na de verspreiding van een circulaire met tarief, waarin onder anderen gezegd wordt:

„Op het groote belang van deze Permanente tentoonstelling, waarop uitsluitend bouwartikelen, onderdeelen van gebouwen en met deze in verband staande kunstindustrieele voorwerpen worden toegelaten, behoeft niet gewezen te worden. Niet alleen voor de inzenders, maar ook voor de architekten en hunne lastgevers, ligt het nut voor de hand: want indien de eerste zorg dragen dat steeds courante artikelen in ruime keuze voorhanden zijn, zal deze tentoonstelling worden hetgeen zij behoort te zijn: eene markt voor bouwartikelen waarop ieder het gewenschte moet vinden."

De Commissie voor de tentoonstelling wenscht het den inzenders en bezoekers zoo gemakkelijk mogelijk te maken, zooals uit het Reglement kan blijken. Een toegangsprijs zal alleen dan gevorderd en bovendien zoo laag mogelijk gesteld worden, wanneer dit noodig mocht blijken om al te groot bezoek te voorkomen. Het spreekt echter van zelf dat inzenders en leden steeds vrijen toegang hebben.

Ook wil de Commissie zorg dragen, dat in het zelfde gebouw nu en dan tentoonstellingen van anderen aard, maar toch op bouw- en aanverwante kunsten betrekking hebbende, zullen gehouden worden. De bezoekers hiervan worden tot de permanente tentoonstelling kosteloos toegelaten.

In de eerste plaats heeft de Commissie, namens het Bestuur, de leden der Maatschappij welke daartoe in de termen vielen, tot deelneming aan deze tentoonstelling uitgenoodigd, daarna zooveel mogelijk de Nederlandsche industrieelen, terwijl vervolgens ook het buitenland zal worden uitgenoodigd.

Zooals reeds is gezegd, de aanvankelijke resultaten geven recht op het vermoeden, dat de tentoonstelling aan de verwachting zal beantwoorden. Van de voornaamste inzenders, die reeds plaatsruimte besproken hebben, vermelden wij o. a. voorloopig de heeren: van Dam & C°., steenfakriekanten te Wageningen, G. en J. Cool, fabriekanten van marmeren schoorsteenmantels, de Lint & C°. te Rotterdam; J. N. Scheltema te Amsterdam; A. D. Hamburger (Ned. zinkpletterij) te Utrecht; F. W. Braat (Kon. stoomfabriek van zinkwerken enz.) te Delft; J. van Hulst, (Kon. fabriek van muurtegels enz.) te Harlingen; J. en D. van der Pot, te Rotterdam; firma L. Schütz te Zeist; Martin & C°., te Amsterdam; Joh. Franse, beeldhouwer te Amsterdam; firma Gebr. Koch, (lijstenfabriek) te Amsterdam; The Neuchatel Asphalte Company, Limited; H. J. Wolter, te Amsterdam; G. Dupille, & E. Chalmel, te Parijs, Fred. Stieltjes, (Amerikaansche artikelen) te Amsterdam.

Zoowel de gewone baksteen, die met zijn verschillende varieteiten als inheemsch fabriekaat vooral niet mag ontbreken, als de fijnere bewerkte steensoorten, zal men er vertegenwoordigd vinden. Zoowel voor gewoon timmerwerk als voor fijner afgewerkte details voor binnenbetimmeringen is reeds plaatsruimte besproken. Keur van tegels, bewerkte metalen, enz., ook bouwkundige plaatwerken, zullen niet ontbreken. Naar het zich dus laat aanzien, wordt de tentoonstelling werkelijk langzamerhand hetgeen zij behoort te zijn: een modelkamer, waarin men zijn keuze binnen korten tijd kan doen. Het gemak voor velen, ligt voor de hand. De architekt of aannemer gaat met zijn lastgever er henen, gezamenlijk doet men uit den voorraad een keuze, en de bestelling wordt gedaan zonder tijdroovend schrijven om modellen of modelboeken, die niet altijd een juist beeld der werkelijkheid kunnen geven. Bovendien zal op vele artikelen die onverdiend nog niet genoeg bekend zijn de aandacht gevestigd moeten worden.

In ieders belang, zoowel dat van den industrieel, als dat van den architekt, sporen wij dus allen aan er toe mede te werken, dat de tentoonstelling zoo volledig mogelijk worde, opdat zij ruimschoots in de bestaande behoefte kan voorzien.

C. T. J. Louis Rieber.

AFDEELING UTRECHT.

(*Vergadering van* 23 *Januari* 1885.)

De heer Kruijf, waarnemend Voorzitter, opent deze bijeenkomst met de mededeeling, dat de heer Nieuwenhuis de in de vorige bijeenkomst op hem uitgebrachte herbenoeming tot Voorzitter heeft aangenomen.

Daarna werd, naar aanleiding van een schrijven der commissie, belast met de samenstelling van een »Bouwverordening voor Nederland," door den Voorzitter eene commissie benoemd, bestaande uit de heeren Alb. Nyland, J. N. Breebaart en W. A. G. Jansen, met het verzoek om vóór de aanstaande Maart vergadering, waarin deze zaak verder zal worden behandeld, haar rapport uit te brengen.

De 2 vragen betreffende het »vakonderwijs voor handwerkslieden en bouwopzichters," door het Hoofdbestuur gesteld ter behandeling op de aanstaande Meivergadering, zullen in een der volgende bijeenkomsten besproken worden. De heer Jelsma werd door den Voorzitter uitgenoodigd, en verklaarde zich bereid, om zich met de behandeling te belasten.

Het overige van den avond werd besteed met de bezichtiging van de tentoongestelde bekroonde ontwerpen, ingezonden op de in 1883 uitgeschreven prijsvraag voor een Badhuis. Naar aanleiding van deze ontwerpen, die slechts voor een gedeelte zijn opgenomen bij het verslag der algemeene vergadering, verklaarde de heer Jelsma het te betreuren, dat dit slechts gedeeltelijk geschiedde, daar zoodoende geen studie van die ontwerpen te maken is. Na eenige discussie en de toelichting dat de opname van alle teekeningen der bekroonde ontwerpen wellicht zou blijken te kostbaar te zijn, meent de heer Jelsma de vraag te moeten stellen: »Kan het — voor het vervolg — misschien aanbeveling verdienen, om slechts één ontwerp, maar dan ook in zijn geheel en dus ook met de détails, op te nemen in het verslag?"

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Het kerkbestuur der Doopsgezinde Gemeente te 's Hage, heeft van het Gemeentebestuur een terrein aangekocht, gelegen aan de Paleisstraat, met het doel daarop een kerk te bouwen, waarvoor de ontwerpen reeds in gereedheid worden gebracht. Deze kerkelijke gemeente, wier ledental alhier slechts ongeveer 200 bedraagt, had tot heden geen eigen kerkgebouw, en maakte daarom successievelijk gebruik van dat der Remonstrantsche Gemeente.

Het is te hopen, dat het te stichten gebouw de daarvoor gekozen schoone plek waardig zal zijn, en er iets gebouwd worde hetwelk deze ruime straat, gelegen tegenover het Paleis van Z. M. den Koning en aangelegd op den voormaligen tuin van het paleis van den overleden Kroonprins Willem, tot sieraad zal verstrekken.

Bij den ingang van de 30 M. breede Paleisstraat aan het Noordeinde, trekt het flinke gebouw der Nederlandsche Bank, opgetrokken in geelen baksteen, met ruime toepassing van rooden en geelen Nassauschen zandsteen, de aandacht, en wordt aan den anderen hoek door een deftig woonhuis gependenteerd, terwijl het fraaie ruiterstandbeeld van Prins Willem I zich als een waardig pièce de milieu hiertusschen verheft.

Het valt zeker te bejammeren, dat bij den aanleg der nieuwe straat dit standbeeld niet eenige meters achterwaarts is verplaatst, daar het nu — zooals het daar thans staat — voor het drukke rijtuigverkeer is het Noordeinde een ware »sta in den weg" is. Wij willen hopen, dat het Gemeentebestuur te eeniger tijd de groote moeielijkheden die aan eene verplaatsing schijnen verbonden te zijn, zal weten te overwinnen en hiertoe besluiten, waardoor aan velen eene groote dienst zoude bewezen en de welstand bevorderd worden. — Over den verderen bouw der villa's en woonhuizen in- en om deze nieuwe straat valt niet veel te zeggen; een blok zeer gewone panden aan het Noordeinde in de Oranjestraat en een groot gepleisterd huis met nog wel een stalgebouw aan de voorzijde in de nieuwe straat, bevredigen zeker weinig de verwachtingen van den belangstellenden aanschouwer, die op deze terreinen, omgeven door Vorstelijke paleizen, zeer zeker en terecht iets schooners had mogen verwachten.

Van den verkoop der z. g. Gothische zaal en het paleis van den vroegeren Kroonprins, op den hoek van den Kneuterdijk en het Heulstraatje, waarvoor aanbiedingen zijn gedaan door eene bouwonderneming, die zich ten doel gesteld had deze paleizen af te breken en het terrein als bouwterrein dienstbaar te maken, met den aanleg van eene straat loopende van den Kneuterdijk naar de Paleisstraat, schijnt men te hebben afgezien.

Het paleis van den laatst overleden Kroonprins, staande op den hoek van den Kneuterdijk en het Hartogstraatje, en bekend als de voormalige woning van den Raadpensionaris de Wit, is dezer dagen verkocht aan het lid van den Raad van State Jhr. Mr. Humalda van Eijsinga. c.

Het gebouw der teekenakademie aan de Princessegracht te 's Gravenhage, dat sinds jaren te klein bleek te zijn, zal eene belangrijke uitbreiding ondergaan. Het Gemeentebestuur heeft voor dit doel, het daarnaast gelegen woonhuis voor eene som van *f* 75.000 aangekocht, en zal dit pand doen verbouwen en in verbinding brengen met gemelde akademie, waardoor in eene lang gevoelde behoefte tot uitbreiding dier lokaliteiten zal worden voorzien. c.

Van 7 tot en met 9 Februari a.s. wordt bij de firma Frederik Muller & C°. te Amsterdam eene zeer merkwaardige verzameling stads- en dorpsgezichten, oude kaarten, afbeeldingen van kasteelen, hofsteden, buitenplaatsen, enz., geteekend en gegraveerd in de 16e, 17e en 18e eeuw, ter bezichtiging gesteld, om vervolgens op den 10en Februari en drie volgende dagen te worden verkocht.

Deze verzameling heet, volgens den gecalligrapheerden titel: *Generale Atlas vertoonende alle de deelen der Wereldt. . . . . . van de beste autheuren, bijeenversamelt door Cornelis Schoon, te Broek*, 1758. Reeds vroeger werd dat gedeelte verkocht hetwelk geen betrekking had op Nederland, terwijl latere bezitters dezen Atlas belangrijk hebben uitgebreid.

Het Voorwoord van den catalogus eindigt aldus: »Bij het doorbladeren van den catalogus zal men spoedig ontwaren, dat Cornelis Schoon met voorliefde afbeeldingen van plaatsen in Holland (Noord- en Zuid) heeft bijeengebracht en dat de overige provinciën wel eenigszins stiefmoederlijk bedeeld zijn. Belangrijk nog is de rijke afdeeling: Kasteelen en Buitenplaatsen van ons land, waarbij de geschied- en oudheidkundige veel zal aantreffen dat zijne belangstelling verdient.

Wij willen ditmaal eens geen krokodillen tranen schreien, zooals zulks meer en meer te doen gebruikelijk is in het Voorwoord van den auctionaris, over het verspreiden van zooveel met zorg en vlijt bijeengebrachte zaken. Immers, diezelfde verspreiding komt weêr aan menige nu gevormd wordende verzameling ten goede. Ons daarvan overtuigd houdende bevelen wij onzen catalogus den Nederlandschen atlassarissen ten zeerste aan."

Den 29ste Januari had de feestelijke uitreiking der medailles en getuigschriften plaats, toegekend aan leerlingen der *Industrieschool voor den Werkenden stand* te Amsterdam.

Uit het verslag van den Secretaris, den heer W. P. Bekking, bleek, dat de toestand der school welke nu 22 jaren bestaat, bloeiend mag genoemd worden. Met een woord van hulde werd het overleden bestuurslid, de heer van der Kleij herdacht. Tot nieuwe Bestuursleden waren gekozen de heeren W. A. G. Molkenboer, C. T. J. Louis Rieber, en Holst.

In het afgeloopen jaar verlieten 58 leerlingen de school, terwijl er 44 geplaatst werden. Het aantal bedraagt thans 82. De verdeeling der vakken was als volgt: voor bouwkunde en timmeren waren er 58 leerlingen, als smeden en machinisten genoten 16 leerlingen onderwijs, als loodgieter 1, als horlogemakers 2, en als schilders 5. Aan de lessen namen bestendig deel: in boetseeren 7 leerlingen in 1 afd., in elementair-teekenen 30 in 1 afd., in rechtlijnig- en bouwkundig-teekenen 59 in 3 afd., in theorie over bouw- en materialenkennis 10 in 1 afd., in stijl- en ornamentleer 20 in 1 afd., in machineteeken 16 in 2 afd., in doorzichtkunde 6 in 1 afd., in teekenen naar de natuur en pleisterteekenen 35 in 2 afd., in vak- en penteekenen 35 in 2 afd., in stel- en meetkunde 35 in 2 afd., in het lagere rekenen 30 in 2 afd., en in boekhouden 8 in 1 afd.

De uitreiking der prijzen, door een voordracht voorafgegaan, volgde op dit verslag. Een zilver-vergulde medaille werd, voor handteekenen en perspectief, met een warme lofspraak uitgereikt

aan L. Froger, die reeds in het bezit van een diploma voor lager onderwijs en aan de Industrieschool zelf geplaatst is; zilveren medailles werden geschonken aan J. P. J. Hegener, thans aan de Academie te Antwerpen werkzaam, voor bouwkunde en handteekenen; aan J. L. de Lange, voor dezelfde vakken; aan P. L. Wijndels de Jong, voor bouwkunde; aan C. T. F. Ebersbach, voor machine-teekenen en aan F. G. C. Mann, voor hetzelfde vak. Bronzen medailles ontvingen: J. W. Voet, van Haarlem, voor handteeken, K. J. Engelenberg, voor bouwkunde; L. Janszen voor machine-teekenen, H. F. Esveld, voor boetseeren, en J. G. Schipper, voor machine-teekenen en wiskunde.

Een 15 tal leerlingen ontvingen vervolgens nog getuigschriften.

Na de pauze, waarin de teekeningen der leerlingen bezichtigd werden in de beneden lokalen van het Maatschappelijk gebouw, hield de heer W. P. Wolters, uit Leiden, een voordracht, waarin hij op populaire wijze de eeuw schetste, waarin Neerlands roem werd hoog gehouden door mannen als Jacob van Kampen, Daniel Stalpert, de gebroeders Hemonie, Quellijn, wier werken in het 8ste wonder te Amsterdam zijn neergelegd. Spreker wees de jongelingen die de school gingen verlaten op die voortreffelijke mannen en op den lof, dien Vondel en Huygens te recht van hen hadden gezongen.

Na nog eenige voordrachten op muzikaal gebied eindigde de feestelijkheid.

Het sedert 1822 te Bergen-op-Zoom tot infanterie kazerne ingrichte gebouw, het Markiezenhof genoemd, bezit nog eenige noemenswaardige werkstukken van vroegere kunst. Daaronder behooren het ijzeren traliehek voor elk der ramen in de benedenverdieping en een eikenhouten deur op het binnenplein, voorzien van een kunstig bewerkt slot. De deur, die veel geleden heeft en met een dikke verflaag is bedekt, wordt thans door de bemoeiingen en voor rekening van den kapitein A. de Bourbon hersteld; dit blijk van belangstelling kan niet genoeg gewaardeerd worden.

Te Wageningen worden onderscheiden plannen tot bebouwing van terreinen gemaakt, als uitvloeisel van den Ooster stoomtramweg De heer H. Boeree, architekt aldaar, heeft o. a. een plan ontworpen voor een park met 36 villa's nabij den Wageningschen Berg en het Koninklijk landgoed Oranje Nassau's Oord, en nog twee andere plannen voor bebouwing van een terrein, de Lawick geheeten, vlak bij de stad. Reeds wordt spoedig aangevangen met het aanleggen van een uitspanningstuin bij het hotel Steuk, het station van den stoomtramweg.

In de *Kunstbode* van 31 Januari 1885, uitgave van J. J. Hofstede te Amsterdam, lezen wij de volgende beoordeeling:

Bij de Erven H. v. Munster en Zoon is verschenen Deel IV van het Bouwkundig Tijdschrift, uitgegeven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Dit geheele deel is gewijd aan de Intern. Kol. en Uitv. Tentoonstelling te Amsterdam in 1883, en bevat het verslag, uitgebracht door de heeren John F. Groll, H. P. Berlage Nz, J. de Haan, Jurr. Kok, C. T. J. Louis Rieber en A. v. Delden, daartoe gecommitteerd door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Dit uitvoerig verslag, opgeluisterd door 60 photolithografische platen, vervaardigd op het atelier van Wegner & Mottu te Amsterdam, beweegt zich hoofdzakelijk op architectonisch gebied, maar behandelt dat dan ook tot in de fijnste détails. De verschillende gebouwen, de gevels, inwendige inrichting, constructieve détails, decoratie, meubelen enz., alles is er in behandeld op eene wijze die niets meer te vragen overlaat. Ook aan de Tentoonstelling van retrospectieve kunst is eene ruime plaats gegund. Daarbij is de redactie van het verslag zoodanig, dat het voor iedereen eene aangename en onderhoudende lectuur is, waaruit nog na jaren veel te leeren valt.

De platen zijn zeer goed uitgevoerd; de meeste der teekeningen daarvoor zijn vervaardigd door de leden der Commissie: zij vormen een album dat men met steeds klimmende belangstelling bestudeert. Over het geheel is het een werk van blijvende waarde geenszins een »Souvenier de l' Expositition," maar eene aanwinst voor de bibliotheek van elk ontwikkeld man. De lage prijs, *f* 17.50, zal naar wij hopen de algemeene verspreiding zeer bevorderen.

BOEKAANKONDIGING.

De firma Mouton en C°. in 's Gravenhage heeft onlangs een boek uitgegeven, getiteld Industrieel Receptenboek, bevattende 560 voorschriften tot het vervaardigen, samenstellen en onderzoeken van materialen voor fabrieken, ambachten en bedrijven.

De bewerker heeft zeker aan velen een dienst bewezen, door zulk een aantal nuttige gegevens in een werkje van handig formaat te verzamelen. De stof is ontleend aan een groot aantal tijdschriften, waaronder genoemd mogen worden het Bairische Industrie und Gewerbe Blatt, Deutsche Industrie Zeitung, Allgem. Polytechnische Zeitung, Neueste Erfindungen und Erfahrungen, Kurze Berichte, Hanoversche Monatsschrift, Scientific American, Britisch Journal of Photography, enz. enz.

Niet slechts de vele opgaven, noodig voor de kennis van de meest uiteenloopende bouwmaterialen, maken dat dit werkje van veel belang is ook voor den architekt, maar deze zal er tevens menige aanwijzing in vinden die hem van nut kan zijn bij verschillende gevallen die zich in de praktijk kunnen voordoen. Een blik in de praktisch samengestelde inhoudsopgave zal dit doen zien. De kennismaking met dit boekje is dan ook zeer aanbevelenswaardig.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 26 Jan. — Het gemeentebestuur het maken van gebouwen en afsluitingen voor de Veemarkt in de Stads-rietlanden;

E. R. Kuipers te N.-Amstel	*f* 445.800
H. C. Dorlas	» 439.789
D. Zuiderhoek	» 402.777
P. S. Rijnierse	» 398.888
P. Brugman	» 396.000
A. Paans	» 395.000
J. Koster . . . . . met waalsteen	» 362.640
» . . met duitsche steen	» 377.760
A. J. v. Liempt	» 369.460
C. J. Maks en Boekholts	» 369.000
H. J. Meekers	» 367.900
F. K. Ozinga	» 364.380
P. J. v. Workum en F. Raaijmakers.	» 347.000
B. Voordendag en A. Bouterse te Dordrecht	» 346.960
T. Hilarius Wz. te Leeuwarden	» 344.900
Cruijff en Schouten	» 344.780
P. Vlasman	*f* 344.400
L. Vlasman	» 331.730

de overigen allen aldaar.

AMSTERDAM, 26 Jan. — De architect W. Langhout Gzn.: het bouwen van een winkelhuis met bovenhuizen op een terrein aan de Weesperzijde hoek Burmanstraat:

G. Boon	*f* 16.999
D. H. Zeevat	» 16.816
J. G. de Haart Jr.	» 16.777.77
J. Bulterman en Co	» 16.700
H. W. A. Paans	» 16.400
W. P. Voorham	» 16.247
H. D. van Voorthuijsen	» 15.990
F. Luijten	» 15.990
v. Workum en Raaijmakers	» 15.293
B. Krijnen	» 14.970
D. W. Venemans	» 13.845
H. C. v. d. Velden te Haarlem.	» 13.340

EGMOND A/ZEE. 28 Jan. — Het gemeentebestuur, het vergrooten en verbeteren der gemeenteschool afd.:

P. Andriessen te Hilversum	*f* 14.000
A. Keers idem	» 13.974
J. Giebels en J. v. Servellen te Haarlem	» 13.900
N. de Wolf te Beverwijk	» 13.900
C. van Soest idem	» 13.750
W. Vasbinder te Alkmaar	» 13.735
C. Blom te Nieuwe Niedorp	» 13.618
N. van der Voort te Alkmaar.	» 13.600
K. Kriller te Schoorl	» 13.576
Rezelman en de Heer te Nieuwe Niedorp	» 13.489
Gebr. Klein te Helder	» 13.398
G. Lascares te Amsterdam.	» 12.760
de Waard en Wijker te Helder	» 12.700
A. Dorregeest te Alkmaar	» 12.198.

Enkhuizen, 29 Jan. — Het kerkbestnur der Christelijk Gereform. gemeente te Urk: het gedeeltelijk amoveeren der bestaande en het bouwen van eene nieuwe kerk ten dienste van bovengen. gemeente:

P. Nomes te St. Maarten . . . . . *f* 33.500
D. Nieuwboer te Venhuizen . . . . » 32.286
K. Bouwman te Beemster . . . . . » 31.860
M. van der Lippe idem. . . . . . . » 31.415
F. W. v. d. Houwen te Ouddorp. » 31.290
D. Landstra te Sneek . . . . » 31.200
J. Fransen te Medemblik. . . . . . » 30.687
J. van Marle en J. West te Enkhuizen » 29.490
P. Verbruggen te Waddinxveen . » 29.485
H. Slot te Zwartsluis . . . . » 29.212
A. Last te Enkhuizen . . . . » 29.133
P. Nieuwstad te Purmerend . . . . » 28.980
W. Rienderhof te Enkhuizen . . . *f* 28.700
H. Stratingh te Meppel . . . . . . » 27.790
A. H. Teninga te Grootegast . . . » 27.476
A. Bijl en Zoon te Enkhuizen . . » 27.400
J. van Waart idem . . . . » 27.100
P. de Vos en F. Korff idem. . . . » 27.000
R. de Boer te Medemblik . . . . . » 27.000
J. Dokter te Leeuwarden. . . . . . » 25.986
P. M. de Vries te Lemmer . . . . » 25.833

Groningen. De Gemeente. Het leveren van de nieuwe ijzeren waterkuip en gashouder. Gegund aan de firma Enthoven en C°. te 's Gravenhage.

Egmond aan Zee. De verbouwing der openbare school; 14 inschrijvers. Minste inschrijver A. Dorrepaal te Alkmaar, voor *f* 12.198.

Amsterdam 2 Febr. De Holl. IJz. Spoorw. Maatsch. Het maken van een spoorweghaven en brug voor gewoon en spoorwegverkeer, enz. op het Station- emplacement Delft. Begr. *f* 80.000

Minste inschr. H. Wienhoven te Schiedam voor *f* 63.870

Het leveren van 15.000 halfronde en 1000 vierkante eikenhouten dwarsliggers in 2 perceelen.

Minste inschr.: Paul Hamman, te Antwerpen: 1e perc. à *f* 2.24; 2e perc. à *f* 2.88 p. stuk. Voor beide in massa *f* 36.480.

AFDEELING AMSTERDAM.

(*Vergadering van* 6 *Februari* 1885.)

In deze vergadering trad voor een zeer talrijk gehoor als spreker op, de heer F. J. Nieuwenhuis, lid van het Hoofdbestuur, die de discussie inleidde over zijn belangrijk opstel over aanbestedingen enz., hetwelk verschenen is in den vorigen jaargang van dit Weekblad.

Als resultaat der besprekingen werd de volgende motie aangenomen:

De Afdeeling Amsterdam, in vereeniging met de leden der societeit »Eenheid", gehoord de discussiën en de voorstellen van den heer Nieuwenhuis, besluit, dat het zeer gewenscht is de A. V. voor de uitvoering van werken in vele punten te herzien en daarin de verhouding tusschen aannemer en aanbesteder op billijker grondslag te regelen.

In afwachting van het belangrijke en uitvoerige verslag, hetwelk over deze vergadering in dit blad zal gegeven worden, zij vermeld, dat de leden der aannemers-societeit »Eenheid", deze vergadering als geïntroduceerden bijwoonden, en dat de inzichten van den heer Nieuwenhuis algemeen bijval mochten verwerven. Trouwens, in den laatsten tijd is geen onderwerp van zoo groot algemeen belang ter sprake gebracht.

De genoemde societeit en de afdeeling zullen nu ongetwijfeld hand aan hand gaan, om voorstellen te doen tot wijziging, in billijken zin, van de A. V.

Moge uit de behandeling van deze hoogst belangrijke zaak, ook meerdere samenwerking voortvloeien tusschen architekten en aannemers, waar het recht en billijkheid geldt.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

Op de bijeenkomst van Vrijdag 13 Februari a. s. liggen ter lezing de periodieke Tijdschriften. Kunstbeschouwing: de Passage te 's Gravenhage.

De leden der Maatschappij kunnen de volgende uitgegeven werken, voor zooverre die nog voorhanden zijn, aan het bureau der Maatschappij verkrijgen, tegen betaling van de opgegeven prijzen, zijnde meerendeels de helft van de oorspronkelijk voor de leden gestelde prijzen.

VERZAMELING
VAN
BOUWKUNDIGE ONTWERPEN,
BEKROOND EN UITGEGEVEN DOOR DE
Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851) zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). Ontwerp: voor een Schouwburg en voor een gevel van een Winkelhuis, 5 platen: *f* 0.70.

Afl. 7. (Niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). Postkantoor in een groote Stad, en Bewaarschool voor 200 Kinderen, 5 pl.; *f* 0.70.

Afl. 9. (1857). Militair Wachthuis in een Residentie, en glazen tochtpui in een vestibule, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 10. (1858). Boerderij voor zuivelbereiding, veeteelt of graanverbouwing, met woning, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 11. (1859). Kavalerie-Kazerne met stallingen, overdekte rijschool en fourage-magazijnen, 3 pl. *f* 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). Porte-cochère; 2 pl., *f* 0.30.
2e ged. (1862). Beweegbaar houten Tuinhek, 2 ontwerpen; 4 pl.; *f* 0.30.

Afl. 13. (1863). Woonhuis, 1e. ontw., 4 pl., 2e ontw. 3 pl.; *f* 1.50

Afl. 14 (1864). Gebouw voor 't tentoonstellen van werken van Schilder-, Bouw- Beeldhouw- en andere kunsten, 3 pl.; *f* 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). Marmeren Schoorsteenmantel met betimmerden boezem en haard, 2 pl.; *f* 0.30.
2e ged. (1866). Dorpskerk voor R. K. Eeredienst. 3 pl.; Overdekte zitplaats in een tuin (2 ontwerpen), 3 pl.; *f* 0.50.

Afl. 16. (1867). Dorpskerk voor Prot. Eeredienst, met toren, 4 pl.; Hoofd-Ingang voor een Stadhuis, (2 ontw.), 4 pl.; *f* 0.75.

Afl. 17. 1e ged. (1869). Monument voor de Ned. Bouwmeesters, H. de Keijzer en J. van Campen, 3 pl.; *f* 0.60.
2e ged. (1870). Voorgevel van een Winkelgebouw 2 ontw.), 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 18. (1871). Kunstkast, 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 19. (1872). Kazerne voor een Bataljon Infanterie, 3 pl.; Buiten-Societeit, 3 pl.; *f* 1.25.

Afl. 20. (1876). Vast Circus, 8 pl.; Grafsteen, 2 pl.; *f* 1.50

Afl. 21. (1876). Station voor Omnibussen, 3 pl.; *f* 1.00.

Afl. 22. (1878). Candelaber, 2 pl.; *f* 0.30.

Afl. 23. (1878). Abattoir voor een Provinciestad, 6 pl., Afsluiting van een Wandelplaats, 2 pl.; *f* 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt en zijn deze gevoegd bij de Verslagen der Algemeene Vergaderingen.

2381 **AANBESTEDING.**

Op Donderdag 19 Februari 1885, des namiddags te 3 uren, zal door de Naamlooze Vennootschap *»het Concertgebouw"*, in het *Paviljoen* in het Vondelpark, worden AANBESTEED:

Het Bouwen van een CONCERTGEBOUW met 2 Concertzalen, Vestiaires, Koorzalen, Solistenkamers, Stemkamer, Restauratie en Rookzaal, Woning en verdere Inrichtingen,

op de daarvoor bestaande fundeeringen aan de Houbrakenstraat te Amsterdam, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het Bestek met 5 Teekeningen is ad *f* 4.— per Stel te verkrijgen ter Stoomdrukkerij van ROELOFFEN & HUBNER, N. Z. Voorburgwal, te Amsterdam.

Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT, te Amsterdam.

2382 **AANBESTEDING.**

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Opsterland* zijn voornemens om op den 9 Februari 1885 des morgens 10 uur publiek UIT TE BESTEDEN:

1°. De bouw eener School en Onderwijzerswoning op het Jonkersland onder Langezwaag.

2°. Het binnen en buiten afverwen van genoemde School en Woning.

3°. Het maken en leveren van 48 Schoolbanken en 2 Kasten.

4°. Het verwen van 48 Banken en 2 Kasten.

Bestek en teekening zijn verkrijgbaar ten Gemeentehuize te Beetsterzwaag tegen franco toezending van *f* 2.— voor N°. 1 en van *f* 0.20 voor N°. 2, terwijl zij voor 3 en 4 ter inzage liggen aldaar, waar ook de modelbanken staan.

Aanwijzing op het terrein den 5 Februari 1885 des morgens 12 uur. Zamenkomst te Langezwaag.

Inlichtingen bij den Gemeente-Architect elken Zaterdag, de besteding voorafgaande van 10 tot 12 uur.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken *en fijn Smeedwerk.*

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2383

MARTIN & Co. BOUWORNAMENTEN, enz.

Achter Oosteinde N°. 244,

BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.

2384

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2385

VOLKOMEN BEHOEDMIDDEL VOOR HOUT enz.

tegen verrotten en zwam.

Scheikundig onderzocht door DR. D. DE LOOS te Leiden.

In de Kyaniseerfabriek van 2386

J. & D. VAN DER POT te Rotterdam,

wordt **Hout, Zeildoek** en **Touwwerk** tegen bovenstaande schadelijke invloeden reuk- en kleurloos geprepareerd, en kan het hout worden geverfd als gewoonlijk.

Het hout wordt op verlangen bijgeleverd, en volgens teekening gereed gemaakt.

ACTIEVE AGENTEN VOOR ALLE PLAATSEN GEVRAAGD.

Eenige Handelaren in de Prima Portland Cement

(merk DYCKERHOFF & SÖHNE),

1 wichthoudende vaten van 180 K°. en in zakken van 70 K°. *niet vervalscht met hoogovenslakken, kalksteen- tras* of andere bijmenging, en laat op de zeef van 900 mazen per M² hoogstens 4 % achter.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en **Vernissen** uit de fabriek van den heer **F. A. Q. VAN GELDER**, te Rijswijk bij 's Hage.

☛ **Engelsche aarden buizen, Belgische gips, Vuurvaste steenen, Vuurklei, enz.**

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

☛ **ALBASTINE** ☚

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk b/d. Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D VAN DER POT, *Rotterdam.* 2387

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machineriën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2388 VERWARMING.

VENTILATIE.

DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.

BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

PORTLAND EN MARMER CEMENT.

CEMENT-TEGELS.

Zandsteen.

Vuurvaste Steenen. — Gasretorten.
Kannenbuizen. — Schoorsteenpotten.

CARTON PIERRE.

HOUTEN PARKETVLOEREN.

PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.

Verzilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.

GLAS IN LOOD.

CATHEDRAALGLAS.

DAGLICHT-REFLECTOR.

GLASDECORATIE.

GLAS-ASSURANTIE.

METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2389

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

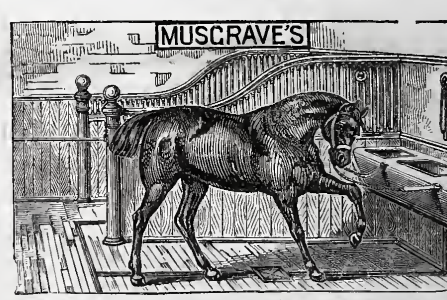
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & Co.,

te BELFAST.

FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden Med. Intern. Tentoonst.

AMSTERDAM.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2390

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 6.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

EENIGE BESCHOUWINGEN

NAAR AANLEIDING DER VOORDRACHT:

ONS VAK, ONS LOON EN ONS LOT,

gehouden door den Heer J. H. LELIMAN.

(*Vervolg van pag.* 220 1884.)

Het is soms als of aan de schrijfpen op tafel geen rust wordt gegund, dan weer of de hulp van een dommekracht noodig is om haar in beweging te brengen. In het laatste geval verkeerde ze bij mij. Doch het heeft niet geschaad; wij telden een tijdperk waarin veel onderwerpen ter behandeling zich aanboden, de rust van een enkele dus niet opgemerkt werd. Tal van concoursen, met de reusachtige Amsterdamsche beursprijsvraag aan het hoofd, vroegen het *Weekblad* om plaatsruimte en leverden stof voor een ongetwijfeld zeldzame gedachtenwisseling. Welk een arbeid kwam daar bijeen; welk een kennis uit Nederland reeds alleen, die ons met trots doet zien op het heden, waarin de kunst ondervindt, dat zij door hare beoefenaars begrepen en niet vergeten wordt. Programma, loon, en werk, alles was goed. Wat zal eenmaal het lot zijn? Jammer voorzeker, dat Amstel's gemeenteraad het slot meer beschouwd als een koopmanszaakje dan als een strijd op het gebied der kunst, waar eer en waarheid gevestigd zijn, en daardoor het laatste programma zoodanig stelde dat plagiaat aanbevolen wordt. Elk middel zij geheiligd indien gij ons maar voldoet. Inderdaad, een groote ondienst bewezen aan de ervaren prijswinners. Boven de wijsheid echter van Amstel's vroede vaderen, vertrouwen wij dat die van de deskundige leden der jury is gesteld, die geroepen zijn het loon te bepalen in verband met den eerst verkregen uitslag. Eene andere opvatting zou te betreuren zijn, daar de wedstrijd overigens aanspraak mocht maken op eene waardeering van verdiensten en hier ten minste het honorarium van den bouwmeester niet als stiefkind is beschouwd.

Twee opvattingen dienaangaande hebben wij reeds besproken, volgt de derde of betaling per iedere honderd gulden. Deze wijze van regeling, thans in gebruik, zal steeds blijken de meest geschikte te zijn. Veel omvattend werk, verfijnde materialen, alles wat zorg vereischt, zal als van zelf hoogere prijzen vorderen, waardoor het honorarium naar evenredigheid stijgt. De wijze echter hoe die percentage te regelen, zal verschillend kunnen worden begrepen. Daarvoor zouden de volgende bepalingen wellicht nuttig kunnen zijn.

1. Het honorarium van den architekt regelt zich percentsgewijze naar verhouding der bouwsom.

2. De maatstaf daarbij in acht te nemen is 8% tot een bedrag van 5, 6% tot een bedrag van 10 mille en 5% voor elk hooger bedrag.

3. Reis en verblijfkosten zijn buiten deze rekening en worden bovendien betaald.

4. Hiervoor is de architekt verplicht te leveren:

a. Volledige teekeningen waarop het bouwwerk duidelijk zichtbaar en begrijpelijk is voorgesteld; verder, omschrijving der materialen, aard en hoeveelheden, prijsberekening benevens constructieteekeningen waar die noodig zijn voor een goed overzicht bij de besteding.

Gedrukt 14 *Februari* 1885.

b. Het houden der besteding, geven van inlichtingen en sluiten van contract met den aannemer.

c. Gedurende den bouw, zonder storing in de werkzaamheden te veroorzaken, geregeld verstrekken van alle verlangde detailteekeningen, terwijl de erkende schade, veroorzaakt door het te laat verstrekken daarvan, ten zijnen laste komt.

d. Het houden van voldoend toezicht over den bouw, en het geven van certificaat tot afbetaling der termijnen.

e. Alle meerdere werzaamheden met den aannemer te regelen en daarvoor telkenmale het bedrag door den patroon doen waarmerken.

5. Alle vermeerdering van werkzaamheden of bijwerk, noodig tot volledige oplevering van het eenmaal vastgestelde bouwplan en voortspruitende uit de volgens tarief verzekerde posten, 2%. Hetzelfde geldt ook bij verkregen verminderingen.

6. Bijaldien het bouwplan niet gevolgd wordt, komt den architekt hiervoor, onder afstand van copij der teekeningen, 2% van de laagste categorie toe en van de overige naar verhouding. Wordt evenwel het werk volgens de teekeningen door een ander uitgevoerd, dan verdubbelt dit bedrag.

7. Indien tijdens den bouw door den bouwheer wijzigingen worden verlangd die een geheel veranderden toestand vormen, dan moeten deze worden betaald met 3% boven het reeds vastgestelde honorarium.

8. Zijn de werkzaamheden bij eventueele staking reeds zoover gevorderd, dat detailteekeningen voltooid en alles voor de besteding gereed ligt, dan wordt het honorarium op de helft van het bij § 2 vastgestelde gebracht.

9. De betaling geschiedt als volgt, een derde bij de besteding, het overige in gelijke termijnen en verhouding met die der uitbetaling van de aannemingssom; alle andere werkzaamheden, à contant.

10. Het houden van eenvoudige controle bij den bouw over door anderen uitgevoerde werkzaamheden, en geven van advies daarover, 2% van de eerste categorie en zoo vervolgens.

Eene classificatie der verschillende bouwwerken acht ik altijd eene groote moeilijkheid. Daar zijn fabrieken die dikwerf fraaier en saamgestelder van bouw zijn dan menige villa; menige villa die een fabriek of pakhuis gelijkt. Vooral bij den burger-woonhuizenbouw is het onderscheid dikwerf zoo gering in de opvatting van enkelen. Rijk georneerde ontwerpen, als fonteinen, monumenten en dergelijke, zouden de eenige zijn die bij kleineren omvang velerlei studie vereischen; in dergelijke bijzondere gevallen zou een overleg tusschen architekt en bouwheer gewenscht zijn. Vooral is het noodig bij den onder § 4 beschreven aard der werkzaamheden er acht op te slaan, dat bij de besteding volledige teekeningen met de noodige details en omschrijving aanwezig zijn. Er zijn vele gevallen waarvan de architekt zich zoo gemakkelijk mogelijk afmaakt. Teekeningen, op een schaal die noch profileeringen noch versieringen doen zien en eene omschrijving met zoo weinig mogelijk hoeveelheden maar gedurige verwijzing naar de onduidelijke teekeningen, en aan het slot gewaarborgd door eene serie strafbepalingen, die eerder aan een strafwetboek dan aan een bouwomschrijving doen denken; dergelijke onvolledigheden, die niet zeldzaam zijn, geven gemak aan den architekt, maar zijn voor den ongelukkigen niet al te wakkeren aannemer eene levenslange verzuchting.

Ook de levering van teekeningen gedurende den bouw is een ernstige kwestie. Of de aannemer al vooruit wil en de noodige hulpmiddelen daartoe ontbreken, baat niet; doch er moet gelegenheid zijn een keuze te kunnen doen uit de te verrichten werkzaamheden. Dat werkt voordeelig. Het gaat toch niet op, om voor de nalatigheid van den een, den ander te laten boeten.

Daarom zou schade, veroorzaakt door te late levering der teekeningen, wanneer dit bewezen kan worden, dienen te komen ten laste van den architekt.

Ik herinner mij nog altijd een geval van dien aard. In Mei van zeker jaar moest een werk worden opgeleverd. De patroon was verre van gemakkelijk. De architekt iemand, in staat om een ander door zijne nalatigheden ongelukkig te maken. Het was April, reeds gluurde de Meimaand van uit de verte. Het angstzweet stond den aannemer op het gelaat bij de gedachte, hoe op den gestelden tijd gereed te komen. De boete was *f* 25 daags; en als dat zoo voort moest gaan kwamen er maanden te kort. Lambriseeringen en trappen moesten nog opgegeven worden; wat zou het einde zijn. De man vroeg mij om raad. Ik gaf hem tot antwoord, ge moet boete betalen of met uwen architekt in onmin komen... kies wat het voordeeligst is. Hij koos het laatste. Toen de Zaterdagavond der week daar was, lag alles stof-schoon; geen spijker wist men meer te slaan. Het werk werd gesloten, en de patroon bij deurwaarders exploit op de hoogte van den stand van zaken gebracht, en tevens aansprakelijk gesteld voor alle ontstane schaden enz. Het duurde zoo drie dagen, toen een uitnoodiging ter conferentie licht gaf. Na kennisneming met den toestand en gehoord de beide advocaten der partijen, was de uitslag dat het werk drie weken later kon worden opgeleverd en binnen acht dagen alle bescheiden aanwezig waren. Dat spaarde kosten; de man had geen verlies, dan alleen een voortdurend bar gezicht van zijn architekt; doch daaraan raakte hij gewoon.

Hoevelen echter, die met zachtheid hadden gedacht te winnen, waren juist de dupe; daarom zou een betere bepaling omtrent den werkkring veel nut stichten.

Ook het bijwerk is gewoonlijk de nachtmerrie bij elken bouw, wanneer het op afrekenen aankomt. Daarom moet er evenzoo op gewezen worden, dat telkenmale wanneer een termijn verrekend wordt, het bijwerk hiermede gelijken tred houdt, en alles van dien aard door den bouwheer moet zijn goedgekeurd. Juist de posten voor bijwerk doen veelal de met groen ingehaalde heipaal onder verwenschingen begraven.

De maatregel is aan te bevelen om bij ieder bestek eene som uit te trekken, waaruit vermeerderde werkzaamheden kunnen bestreden worden. De patroon is dan aan het hoofdcijfer gewend, en komt hiervan later iets terug, dan is dit meegevallen; bovendien geeft het den architekt gelegenheid zijne te goeder trouw ontstane abuizen te kunnen herstellen, zonder hierover anderen lastig te moeten vallen.

Art. 9 geeft aan op welke wijze de betaling van het honorarium geregeld kan worden. De meening hierover is nog al eens verschillend. De een doet het termijnsgewijze, de ander na aflloop van het werk, een derde ontvangt voorschot, en zoo al meer. Na afloop van het werk is zeker de meest royaalste, echter niet de voorzichtigste

wijze. Gesteld, de patroon komt onverwacht in finantieële moeilijkheden waardoor de betalingen staken, dan is met het betoonde geduld tevens het kapitaal verloren. Daarom zou de betaling, als bij art. 9 omschreven, ten allen tijde veel voor hebben.

Betalingen door aannemers aan architekten en omgekeerd, is niet aan te raden. Het is mij bekend dat de patroon een termijn aan den architekt ter uitbetaling voor den aannemer gaf, en eerst na drie jaren kon de laatste zich verheugen, met tal van kosten alles in zijn bezit te zien; zoo ook herinner ik mij bestekken, waarbij de aannemer gehouden was gedane voorschotten aan den architekt uit te betalen. Dat is evenmin goed; het geld heeft een zonderlinge macht, en bij de afrekening kan al heel makkelijk zoo'n klein abuis plaats vinden. Deugd en ondeugd wonen gewoonlijk in een zelfde buurt.

Niet voor rechtschapen lieden is dit een bezwaar, maar de wereld is niet overal gelijk. Daarom is het beter alle finantieële regelingen buiten den werkkring te houden.

Het honorarium te regelen per kub. meter gebouw, is vooral daar, waar het betreft het restaureeren van oude gebouwen, zeer moeilijk vast te stellen; ook heeft dit ten opzichte der wijzigingen, tijdens den bouw gedaan, velerlei bezwaren. Een huis met tal van kappen, hier voor-, daar achterwaarts geschoven, hier hoog, daar laag, zal bovendien vele moeilijkheden leveren bij de berekening; en wanneer er nu maar zoo een slag in geslagen wordt, dan houdt alle eerlijkheid in beginsel op. Hiermede heb ik aan de denkbeelden, door den heer Leliman ontwikkeld, enkele toegevoegd; moge door een meer algemeene belangstelling in het onderwerp een leiddraad tot stand komen, om bij gerezen geschillen te kunnen dienen.

BREUKELEN, Januari 1885. J. DE HAAN.

AFDEELING AMSTERDAM.

(*Vergadering van* 6 *Februari* 1885.)

Door den Voorzitter werd mededeeling gedaan, dat in zake de te behandelen vragen, gesteld door het Bestuur van de Maatschappij, betreffende het ambachtsonderwijs, en naar aanleiding van het besluit der vorige vergadering, is benoemd eene commisie van zeven leden, welke die benoeming hebben aangenomen.

Voorts, dat tot onderzoek van een ingekomen concept »*Bouwverordening voor Nederland*", is benoemd een commissie van preadvies, bestaande uit 3 leden.

Aan de orde is de bespreking van »*Beschouwingen omtrent het aanbesteden van werken*, van den heer F. J. Nieuwenhuis, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad, jaargang 1884, N°. 31 en v. v.

De leden van de aannemers-societeit EENHEID, door het Bestuur daartoe uitgenoodigd, waren in grooten getale opgekomen bij de behandeling van dit voor hen zoo hoogst gewichtig onderwerp. Een vijftig tal leden en geïntroduceerden vulden de zaal.

De schrijver zelve had bereidwillig de inleiding van het onderwerp op zich genomen, waarvoor hem bij voorbaat door den Voorzitter der afdeeling en door den Secretaris der Societeit hulde werd gebracht.

Hij wenschte te behandelen de navolgende 3 punten:

A. WIJZIGING DER ALGEMEENE VOORWAARDEN in dien zin dat:

1. Den aannemer al zijne hem bij de wet toegekende rechten bleven gewaarborgd.

2. De aannemer niet aansprakelijk gesteld wordt voor schaden, ontstaan uit fouten of onvolledigheden in de plannen, voorgeschreven materialen of gebruik daarvan, wanneer deze plannen niet door hem zelf zijn ingeleverd.

3. De aannemer ontheven wordt van verantwoordelijkheid voor schaden, toegebracht door oorzaken die menschelijker wijze niet in zijne handen liggen.

4. De eindbeslissing bij geschillen niet gelegd worde in de hand van een der partijen alleen, zooals feitelijk bij het beroep op den Minister het geval is.

5. Dat meer rekening worde gehouden met de gebreken van natuurlijke materialen in dien zin, dat geene overdreven eischen worden gesteld voor het gebruik dier materialen, alleen schadelijke of gebrekkige materialen worden geweerd en dat, waar materiaal zonder gebreken absoluut verlangd wordt, zulks zeer bepaald in een bestek moet worden aangewezen, zoodat daarop vooraf gerekend kan worden.

B. AFGAAN VAN HET (wel niet absoluut maar toch feitelijk) BESTAANDE RECHT VAN DEN LAAGSTEN INSCHRIJVER, om deswege het werk te verkrijgen, maar evenals bij particulieren koop, aanbod en aanbieder in direct verband met elkander te beschouwen.

C. WIJZIGING IN HET OMSCHRIJVEN DER BESTEKKEN zoodanig, dat zoo weinig mogelijk aan schatting behoeft te worden overgelaten, dat duidelijk de bedoeling van den ontwerper in alle deelen blijke, ook onder overlegging van de noodige details, modellen als anderszins; over het algemeen den aannemer geenerlei verplichtingen op te leggen waarvan hij den aard en de strekking niet volkomen kan begrijpen.

Punt voor punt werd door spreker ingeleid, ongeveer zooals omschreven is in voornoemd Bouwk. Weekblad, waarnaar wij belangstellenden verwijzen.

Na de inleiding van elk punt, hadden de discussiën daarover plaats, waaraan door vele aanwezigen met warmte en blijkbare overtuiging werd deelgenomen, doch waarbij dan ook wel een enkele maal van het aan de orde zijnde punt werd afgedwaald.

Wij vermeenen daarom niet beter te kunnen doen dan de discussiën eenigszins te resumeeren.

Dat in de A. V. bepalingen voorkomen, niet in overeenstemming met de wet, werd algemeen afgekeurd; zelfs werd een motie voorgesteld om zulks hier duidelijk uit te spreken. Deze motie geraakte evenwel in het gedrang der discussiën verloren. Toch werd door een spreker het onredelijke van die niet-overeenstemming niet toegegeven, daar men in een bijzonder accoord bepalingen kan maken, zooals men wenscht.

Bij de behandeling van punt A sub 1 vond een der aanwezigen aanleiding in eene vurige improvisatie zijne grieven tegen de A. V. in het algemeen te uiten, door ze te noemen een uitvloeisel van de verouderde Code Penal, voor ons, in één woord, nonsens. Ook tegen de bepaling van art. 1648 van het B. W. had hij groot bezwaar en noemde dat artikel, een vloek-artikel. Uit de toejuichingen bleek, dat vele aanwezigen het met spreker eens waren.

Over het onbillijke den aannemer aansprakelijk te stellen voor fouten of onvolledigheden in het bestek en ook voor alle mogelijke en onmogelijke onheilen, die aan een werk kunnen voorkomen, werd door vele sprekers het woord gevoerd, en een in deze gemeente onderhanden werk genoemd, dat blijkbaar onmogelijk volgens het bestek kan worden gemaakt.

Dat de Minister zich voor onheilen bij den aannemer wil assureeren, vond bij een spreker instemming, doch werd door den heer Nieuwenhuis wederlegd met de bewering, dat men geen aannemer kan gelijk stellen met een assurantie maatschappij.

In het algemeen kan gezegd worden, dat de denkbeelden van den heer Nieuwenhuis met overtuiging en warmte werden beaamd, en door velen hiervan getuigenis werd afgelegd. Nieuwe gezichtspunten over hetgeen door hem in zijne »*Beschouwingen*" is gezegd, vallen evenwel verder weinig te vermelden.

Een voorstel, door den spreker gedaan bij de behandeling van punt A. sub 1, om door stemming het gevoelen der vergadering uit te maken, vond bestrijding bij den heer Mendes en anderen, die de zaak eerst liever commissoriaal gemaakt zouden willen zien. De meeste aanwezigen bleken evenwel voor stemming te zijn, doch tot stemming over elk punt, kwam het niet.

Aan het slot werd de motie aangenomen door het Bestuur voorgesteld en in het vorig nummer van dit Blad vermeld.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De refendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken (afd. Schoone Kunsten, enz.) Jhr. Mr. Victor de Stuers, heeft een adres ingediend aan den Gemeenteraad van 's Gravenhage, van den volgenden inhoud:

»Dat hij met leedwezen heeft gezien, dat door Burgemeester en Wethouders van 's Gravenhage wordt voorgesteld niet over te gaan tot de herstelling van de aan den grooten toren ontbrekende pinakels, en zulks op grond van de groote kosten, door het onderhoud van dit gebouw gevorderd en van de som van *f* 10.000 op welke de herstelling der pinakels zou zijn te berekenen."

»De toren van 's Gravenhage is stellig het gebouw, dat het meest in het oog loopt en verdient op dien grond reeds, dat er de noodige zorg aan worde besteed. Hij is voorts een der oudste monumenten in baksteen uit ons land, en, met den overigens weinig aanzienlijken toren van Nieuwerkerk in Zeeland, de eenige die op een zeshoekig grondeplan is opgetrokken. De ondergeteekende ontveinst zich niet, dat velen in den toren weinig belang stellen, omdat zij hem niet sierlijk achten; doch daarbij wordt uit het oog verloren, dat het tegenwoordige minder sierlijke voorkomen van den toren enkel is te wijten aan de verminkingen en ongelukkig ontworpen werken, die dit gebouw in de laatste eeuw moest ondergaan; immers zijn de traceeringen die de vlakken versierden en de pinakels die de beeren verlevendigen, weggekapt en de wansmakelijke behandeling van het monument werd bekroond, toen daarop een wanstaltige ijzeren spits werd geplaatst (die overigens ook uit een technisch oogpunt voor de instandhouding van den toren zeer nadeelig te achten is.)"

»Werden de fouten die begaan zijn, bij voorkomende gelegenheid hersteld, het lijdt geen twijfel, dat de Haagsche toren door ieder als een inderdaad machtig en tevens slank en sierlijk bouwwerk zou worden erkend, der residentie waardig. De ondergeteekende zou intusschen niet vragen, dat de restauratie van den toren ook in de onderdeelen ondernomen werd, indien niet thans wegens de herstelling van den romp zelven reeds een kotsbaren steiger gemaakt ware. Doch de omstandigheid dat de toren besteigerd is, een arbeid die stellig in een paar menschenlevens niet meer ondernomen zal worden, moet er toe leiden van de gemaakte kosten te profiteeren om ook door herstelling der pinakels, aan het gebouw zijn oud fraai aanzien terug te geven. Doet men dit niet heden, dan zal gedurende onbepaalden tijd de toren er even verminkt uitzien als tot dusverre, hetgeen zeker slecht zou strooken met de zorg, van gemeentewege aangewend om overal elders de gemeente-eigendommen een fraai aanzien te geven en de residentie te maken tot een der bevalligste steden van ons land."

Na er op te hebben gewezen, dat de kostenberekening te hoog geraamd is, zegt de heer V. de S. verder:

»Let men op het voorbeeld, niet slecht van grootezusterste d en in het buitenland (Brussel, Antwerpen, enz.), maar ook van steden zooals den Bosch, Amersfoort en Delft, die haar torens hebben gerestaureerd, of zooals Groningen, dat daartoe binnen kort zal overgaan, dan komt het voor, dat het op den weg ligt van een der voornaamste gemeenten van het land om, waar zij tot een herstelling van den stadstoren overgaat, zoodanige restauratie *volkomen en naar den eisch van het monument* te verrichten, en niet terug te deinzen voor de relatief geringe vermeerdering van kosten, voor eene volledige en goede herstelling vereischt."

»De ondergeteekende vraagt daarom eerbiedig, dat in de restauratiewerken van den grooten toren ook zal begrepen worden de herstelling van de 18 oorspronkelijke daaraan gebouwde pinakels, of zoo tegen verwachting de geheele uitgave thans mocht voorkomen de krachten der gemeente te boven te gaan, althans de 12 benedenste pinakels."

»De Gemeente 's Gravenhage schijnt krachtig genoeg om de beschamende sporen van vroeger wandalisme uit te wisschen telkens wanneer daartoe, zooals thans, de gelegenheid bestaat."

»De ondergeteekende hoopt, dat zij daartoe ook kunstlievend genoeg bevonden zal worden."

Naar aanleiding van dit *krachtig* adres heeft de Raad eene commissie van drie deskundigen uit zijn midden benoemd, om een nader onderzoek in loco in te stellen en hierover rapport uit te te brengen.

Wat de laatste zinsnede van het adres betreft, meenen wij zekere hoop te mogen koesteren, dat het Gemeentebestuur van 's Gravenhage immer geneigd zal bevonden worden, om verbeteringen — ook uit het oogpunt van kunst — aan te brengen, waar zulks gewenscht kan zijn, waarvoor zeker het beste bewijs is gegeven in de belangrijke restauratie van het schoone raadhuis der residentie. Deze restauratie nadert spoedig hare voltooiing, zoodat binnen enkele dagen de laatste steiger zal verdwijnen, waarna het zal blijken, dat aan de herstellingen groote zorg is besteed en geene kosten zijn gespaard, om dit schoone gebouw uit de 16e eeuw, waaraan de tand des tijds duchtig had geknaagd, een blijvende plaats te verzekeren in de rij der belangrijkste monumenten van ons land. c.

De fontein van gesmeed ijzer, die als kunstige proeve van den arbeid der heeren Vincent & C°. te Schiedam, ten vorigen jare op het terrein der Internationale Tentoonstelling te Amsterdam prijkte, is het Rijk namens 80 inwoners der residentie aangeboden, zonder andere voorwaarden dan die in den aard van het geschenk gelegen zijn, n. l. dat zij zou geplaatst worden op het Binnenhof te 's Hage, en dat het Rijk de kosten zou dragen voor de fundeering, den aanleg der waterleiding, de opstelling en voor het in werking stellen op de tijden, daarvoor door den Minister te bepalen, minstens eenmaal 's jaars.

De minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft den leden der Kamer gelegenheid gegeven, kennis te nemen met de afbeelding van dit kunstwerk. De minister vertrouwt, dat men zal overtuigd zijn, dat het streven der gevers om mede te werken tot de verfraaiing van het Binnenhof en het brengen van hulde aan de nagedachtenis van den graaf van Holland, Willem II, den stichter van het Binnenhof, waardeering verdient. c.

Werd in een der nummers van den vorigen jaargang van dit Weekblad bij het verslag der besprekingen over de restauratie van het stadhuis te Arnhem, gewezen op het degelijke oordeel te dier zake door enkele leden van den Arnhemschen Gemeenteraad geveld —, in de raadsvergadering van 17 Januari l.l. was een bouwkunstig onderwerp aan de orde, waarbij enkele leden van gezonde denkbeelden en juist oordeel in zake het aesthetisch begrip van waarheid in de kunst blijk gaven.

Hoe meer men zulke denkbeelden bij het meer ontwikkelde publiek en bij mannen die in hunne maatschappelijke positie hoog staan aantreft, des te meer mogen de bouwkunstenaren zich verheugen en het als een verblijdend teeken aanmerken, dat het gezond verstand en de goede smaak op kunstgebied, al is het dan ook langzaam, veld winnen.

Jammer, dat die enkele leden op verre na nog niet de meerderheid hebben.

Wij doelen nu op hetgeen door de raadsleden, de heeren Scheidius en Maris werd aangevoerd en vooral op de vergelijkingen en opmerkingen door den heer Karsten gemaakt in zake het voorstel van Burgemeester en Wethouders tot den *»aanleg van bassins met fonteinen op de gedempte Jansgracht »te Arnhem."*

Wij geven hier in 't kort de voornaamste besprekingen, daarbij gevoerd.

B. en W. stelden voor de plannen voor den aanleg der bassins volgens de overgelegde teekeningen goed te keuren, zoo mede de plannen tot ornamentatie en deze laatste ter uitvoering op te dragen aan de firma Schütz & Zoon te Zeist.

De heer Scheidius bestreed hierop het voorstel van B. en W., omdat hij hun plan wanstaltig vond en maakte de opmerking dat het jammer was, dat deze plannen, die de versiering van de stad betreffen, waarin het publiek groot belang stelt en welke ten koste van de burgerij worden daargesteld, hier niet, evenals bijv. te Amsterdam in dergelijke gevallen gebeurt, ter bezichtiging voor de ingezetenen gesteld werden, opdat ook de publieke opinie gelegenheid hadde zich te doen hooren. De meeste deskundigen staan buiten den Raad; bij tentoonstelling zou men goede critiek uitlokken en waarschijnlijk ook de indiening van meerdere en wellicht betere plannen voor verfraaiing.

De heer Karsten meende, dat men het voorstel van B. en W. in drie onderdeelen kon splitsen;

1°. òf men wilde dat de waterbassins thans worden aangelegd;

2°. òf men de spuitleidingen wenschte nu de waterleiding gereed is;

3°. òf en welke fonteinen, ornamenten men zou kiezen.

Met de twee eerste punten wilde hij gaarne instemmen. Zijns inziens was het hebben van fonteinen geen overdreven weelde voor eene stad als Arnhem, die niet voornamelijk leeft van handel en nijverheid, maar van de luxe, welke er heerscht. Daarom, zeide hij, zullen wij goed doen aan die luxe een offer te brengen, willen we niet, dat zich de stroom der van elders komenden verlegt, bijv. naar Nijmegen. Wij moeten het bewijs geven, dat wij wat over hebben voor de schoonheid en ter verfraaiing onzer stad: daarom make men de bassins, zooals die zijn ontworpen in het plan-Springer, dat eenmaal is aangenomen en ook in hoofdzaak is uitgevoerd.

De derde vraag van B. en W. kon spreker echter niet toestemmend beantwoorden. Het middelstuk van het ter aanneming voorgestelde plan is mooi, maar de zijstukken zijn daarmede niet in harmonie. Dit liet spreker echter voor een oogenblik daar. Hij had een veel grooter bezwaar. Dat middelstuk is een namaaksel. Het bestaat uit zink, geverfd als steen en als brons! Die verf zal er afgaan, en om de jaar of wat zal men opnieuw moeten verven. Zulk een imitatie achtte spreker beneden de waardigheid van Arnhem. Evenmin als eene vrouw van aanzien naar een feest zal gaan, getooid met valsche diamanten, evenmin past het de stad Arnhem zich op te sieren met nagebootste monumenten! Zijn de tijden dan werkelijk zóó slecht als men zoo straks beweerde, welnu dan neme men voorloopig geen mooie middelstukken, maar men beginne met gewone fonteinen. Spreker zag den financieelen toestand van Arnhem echter zoo donker niet in.

De heer Maris had bezwaren, die voornamelijk een quaestie zijn van smaak.

Wij spreken, zeide hij, steeds over de fonteinen, maar eigenlijk geldt het meer de inrichting der bassins. Volgens het plan-Springer wordt het genoemd »Bassin met ornamentatie."

Die bassins zijn zeer groot. De lengte is ongeveer 55 Meter en de breedte op het smalste gedeelte 7 Meter. Een oppervlak dus van bijna 400 vierkante meter. De lengte is werkelijk niet gering, als men bedenkt dat zij meer bedraagt dan het 1/3 gedeelte der breedte van den Rijn. In die kolossale bassins nu, een vijver gelijk, zal een monumentale fontein komen met het voetstuk in het water, namelijk een geïmiteerde van zink. De hier hangende teekening, vervolgde hij, wijst aan de wanverhouding tusschen de hoogte der fontein en de lengte van het bassin — de fontein zal daarbij in het niet verzinken. Maar tegen den vorm, zoo ging hij voort, heb ik groote bezwaren, nog nimmer heb ik in een vijver of een bassin iets dergelijks gezien, wel plaatst men dergelijke fonteinen op pleinen of straten, omringd door een bak om het water op te vangen, maar in vijvers gebruikt men hetzij alleen een eenvoudige waterstraal, of wel geornamenteerd met rotsen of voorwerpen uit de mythologie of dergelijke; als voorbeeld wees spreker op den vijver in den Haarlemmerhout, op de waterwerken te Kassel en te Versailles, terwijl ook het plan-Springer geene fonteinen doch slechts een waterstraal aanwijst. Vroeger had men een spruit voor Musis in den kleinen vijver van rotssteen die zeer goed voldeed. De redenen die de Commissie van Bijstand geleid hebben tot de keuze van dit ontwerp zijn, dat de fontein het grootste deel van het jaar niet zal springen en dat men dan toch een mooi voorwerp in het bassin heeft staan.

Spreker meende integendeel, dat juist om dezen reden het ontwerp van Cajot de voorkeur verdiende, omdat de bassins op deze wijze geornamenteerd meer levendigheid aan de omgeving zouden bijzetten. Men kon met waterplanten eene bevallige versiering aanbrengen, en men had daarbij niet alleen het voordeel, dat men niet alle figuren gelijk behoefde te laten werken, maar enkele kleine figuren zouden om het geringe waterverbruik steeds door kunnen blijven spuiten.

Het beslissen van eene kwestie van smaak blijft altijd zeer moeilijk; spreker achtte het dan ook het meest gewenscht om de plannen te stellen in handen der Commissie, die het plan-Springer indertijd beoordeelde.

De heer Wethouder Beelearts daarentegen verdedigde het voorstel van B. en W. tegenover de leden die het uit een oogpunt van smaak hadden bestreden, met het gezag van den heer Elias, die voor allen een autoriteit scheen te zijn.

De heer Elias was niet ter vergadering tegenwoordig, doch had bij brief te kennen gegeven dat hij bij uitstek ingenomen was met het plan-Schütz. Een paar raadsleden, schreef hij, vinden het gekozen model stijf. Allerminst is zulks juist, alleen eenigszins klassiek, maar dat moest het z. i. zijn bij den aanleg van gazons, bassins, enz. die ook klassiek zijn, wanneer men althans Le Nôtre, Louis XIV, zóó mag noemen.

Spreker ontkende verder dat het »*valsche vertooning maken*" moet worden genoemd, als men aan de zinken fonteinen steen of brons imiteert en beweerde, dat het onderhoud, volgens de verzekering van den heer Schütz, zich bepalen zal tot om de twee jaren het brons na te zien en de steenkleur over te doen. Hij raadde af het plan nog eens in handen eener andere commissie te stellen; dit zou slechts uitstel geven, hetgeen niet wenschelijk was omdat de uitvoering toch reeds 6 maanden tijd zou kosten.

De heer Maris repliceerde nog, dat de aanneming van zijn voorstel slechts een uitstel van eenige dagen kon ten gevolge hebben en meende trouwens, dat eenig uitstel beter was dan het aannemen van een voorstel hetwelk een misstand zal veroorzaken.

Nog werd door den heer Karsten aangedrongen op verdaging van het besluit omtrent het aanbrengen der fonteinen.

De heer van der Sleyden zou voor een deel met de beschouwing van den heer Karsten medegaan. Als de gemeente over meer middelen kon beschikken, zou spreker zeer zijn voor hetgeen de heer Karsten wenschte, namelijk om de bassins en de fonteinen van steen en brons te maken en zich niet met eene nabootsing tevreden stellen. Maar spreker kon niet instemmen met de daaraan vastgeknoopte beschouwing omtrent de wenschelijkheid van een uitstel. Hij moest daartegen bezwaar maken, omdat hij niet de verwachting van den heer Karsten deelde, dat we in de eerstvolgende jaren over ruimer geldmiddelen zullen kunnen beschikken en uitgaven doen, waar we nu tegen op zien. Spreker vreesde, dat als we thans gingen uitstellen, de toestand geen voorloopige, maar een van langen duur zal wezen.

Enkel spruiten te plaatsen, zooals de heer Karsten wilde, had bij de Commissie van Bijstand ook een punt van beraadslaging uitgemaakt. Maar het plan, om in afwachting van de ornamenten straalpijpen te zetten, die een machtigen straal uitwerpen, vond minder bijval. De heer Maris had er reeds op gewezen, dat de fonteinen dikwijls niet zullen springen. Dat zal inderdaad wel het geval moeten zijn, nu we water van de geconcessioneerde waterleiding behoeven. Dat water toch is zeer duur. Als de gemeente de waterleiding in eigen beheer had, zou het slechts eene quaestie van wat steenkolen zijn; nu evenwel zijn de springende fonteinen voor de gemeente een zeer dure zaak. Intusschen is juist het feit, dat de fonteinen meestentijds niet zullen springen, een reden om de ornamenten te kiezen. Als we, ging spreker voort, onze singels willen versieren met platte bakken, waaruit korte eindjes pijp te voorschijn komen, zal dat geen versiering mogen heeten. Daarom begreep de Commissie van Bijstand, dat er iets moest tot stand gebracht worden, binnen de perken van onze middelen. Het is om deze reden dat het ontwerp-Schütz gekozen is, al is het geen echt brons en geen echte steen, die het vertoont. Het strekt bovendien tot geheele voltooiing van het plan-Springer, een plan, dat, voorzooverre het thans reeds is uitgevoerd, zeer goed voldoet.

Spreker herhaalde, dat het om deze reden is dat hij — hoewel datgene wat de heer Karsten wil veel mooier is — voor het voorstel van B. en W. zou stemmen.

De heer de la Porte was tegen alle amendementen, omdat zij uitstel zouden veroorzaken.

De heer Karsten moest toch nog opmerken, dat als die bassins behoorlijk zijn afgewerkt, als daaromheen misschien nog een rand bloemen komt, en op de hoeken wellicht taxisplanten worden gezet, die bassins volstrekt zoo leelijk niet zullen zijn. Een nietspringende fontein is ook niet zoo bijzonder mooi. Een paar spruiten die op zon- en feestdagen werken, zouden voorts aanvankelijk voldoende zijn. Over eenige jaren dan, als die benarde financieele toestand waarover men thans steeds den mond vol heeft, zal hebben plaats gemaakt voor een wat ruimere beurs — dank zij de gasfabriek en andere bronnen van inkomsten — dan zullen wij, zeide spreker, van echte steen en echt brons waardiger middelstukken voor de fonteinen kunnen aanschaffen.

De heer Maris vroeg wat er nu eigenlijk terecht kwam van

zijn amendement? Hij stelde voor, dat in behandeling te brengen.

De Voorzitter wenschte dat niet te doen, maar na het amendement van den heer Karsten, indien dit niet aangenomen mocht worden, het voorstel van B. en W., als hebbende de verste strekking, in omvraag te brengen.

Het amendement van den heer Karsten in stemming gebracht, werd verworpen met 8 tegen 14 stemmen.

Vóór stemden de heeren De Ranitz, Wansink, Scheidius, Karsten, Creutz, Bijleveld, Wolff en Böhtlingk.

Daarna werd het voorstel van B. en W. in omvraag gebracht en aangenomen met 18 tegen 4 stemmen.

Tegen stemden de heeren De Ranitz, Wansink, Moll en Maris.

Uit dit verslag verkrijgt men tevens den indruk, dat de meeste leden voor het plan stemden, niet omdat zij zich daarmede zoo zeer vereenigden, maar om geen uitstel te maken. Waartoe zoo'n overdreven haast?

Waarom, indien het ontwerp der bassins en fonteinen toch niet aan den gemeeete-architekt was opgedragen, niet besloten tot het uitschrijven van een algemeene prijsvraag, evenals dit in der tijd plaats had met het hiervoren besproken plan Springer, dat den aanleg der plantsoenen op den Janssingel en het Velperplein betrof.

Dat eene gemeente als Arnhem hare toevlucht neemt tot schijnvoorstellingen, als de hier bedoelde bij de besproken fonteinen, dit betreuren wij ten hoogste.

Wij weten wel, dat vele particulieren ook in dergelijke imitatiën laten bouwen, en dat zal helaas wel zoolang blijven als bij het menschdom de zucht bestaat om in hetgeen men vertoont, meer te schijnen dan de werkelijkheid is, doch uit een principieel en zuiver aesthetisch oogpunt beschouwd, moet dit steeds bestreden worden. Men zij vóór alles waar in de kunst. Heeft men geene middelen om te pronken, men pronke niet; dit is beter dan met valsche middelen.

Is dit voor iedereen onwaardig, bovenal is dat het geval voor eene gemeente, het rijk of elke andere corporatie, die in alles toon en voorbeeld moet geven voor anderen.

Als een gevolg van de heerschende malaise, van mislukte beursspeculatiën en achteruitgaande suikermarkten moet waarschijnlijk ook worden aangemerkt het groot aantal buitenplaatsen die in de omstreken van Arnhem te koop worden aangeboden.

Alléén de Velperweg levert hieraan een contingent van 15 villa's, een cijfer dat ongekend hoog is te noemen.

Enkele bewoners hebben zich genoodzaakt gezien hun domicilie elders te kiezen, en bij een globale taxeering kan men aannemen dat alleen aan den weg tusschen Arnhem en Velp ter waarde van ½ millioen gulden renteloos kapitaal staat.

Als een bewijs van achteruitgang in waarde dezer perceelen kan dienen, dat in het begin van 1883 een buitenplaats bij Velp verkocht werd voor 55.000 gulden, en deze voor veertien dagen onderhands werd van de hand gedaan voor 26 mille.

Zoo al geen bewondering dan toch zeker trekt het de aandacht, dat niettegenstaande deze verschijnselen, sommige speculanten voortgaan met in de buitenwijken der stad hunne wanstaltige scheppingen te verwezenlijken, vooral daar aan de soort dezer gebouwen volstrekt geene behoefte bestaat.

Afgezien nog van de vraag, in hoeverre de bouwkunst als *kunst*, met deze voortbrengselen gediend is, verdient het misschien evenveel overweging na te gaan in hoeverre de bouwkunst, als *vak*, door soortgelijke speculaties in discrediet zal worden gebracht. Eenmaal in discrediet, de ondervinding leert het op velerlei gebied, is er bijna bovenmenschelijke krachtsinspanning noodig het oud vertrouwen weder op te wekken.

Speculaties te onderscheiden in soliede en onsoliede is voorzeker een kwesticus punt; toch zou, indien daartoe bevoegde vakmannen zich de moeite zouden willen getroosten om deze kwakzalverij op bouwkundig gebied door het groote publiek op hare juiste waarde te leeren doen schatten, veel onheil voor de bouwkunst en hare solide beoefenaren kunnen worden voorkomen.

G.

Te Leeuwarden is door B. en W. aan den Gemeenteraad een voorstel ingediend tot het bouwen van een nieuwen toren met uurwerk en klokkenspel, op de plaats waar vroeger de Nieuwetoren heeft gestaan.

DE STOOMTIMMERFABRIEK „DE ZWALUW".

Door den heer A. Vos Rzn. alhier, eigenaar der Stoomtimmerfabriek »DE ZWALUW" te Helder, is een geïllustreerde catalogus uitgegeven, die, voor zooverre de voorraad strekt, in een netten band bij den heer Joh. G. Stemler Czn. alhier verkrijgbaar is gesteld à *f* 3.—, en er aanbevelenswaardig uitziet.

Uit dezen goed en zeer net uitgevoerden catalogus blijkt, dat behalve alle lijstwerken, ramen en deuren en betimmeringen, ook geheele directie-keeten, verplaatsbare houten gebouwen, kiosken, enz. door de fabriek geleverd worden. Hoewel reeds goede voorbeelden onder dezen voorraad zijn aan te wijzen, biedt de fabriek bovendien het groote gemak aan, dat men naar eigen ontwerp kan laten uitvoeren hetgeen men wenscht. De bewijzen, dat dit op zeer aanbevelenswaardige wijze, met nauwkeurigheid en van zeer goed materiaal wordt gedaan, maken wij op uit de verklaringen van verschillende ingenieurs, architekten en aannemers, die timmerwerken, welke onder hunne directie en voor hunne rekening moesten worden uitgevoerd, aan deze fabriek hebben doen vervaardigen. Zoo leverde de fabriek het timmerwerk voor de stationsgebouwen en goederenloodsen te Avenhorn, Hoorn, Purmerend, Kwadijk en Oosthuizen, voor verschillende geniewerken te Helder, voor twee ziekenbarakken en eene dubbele openbare lagere school 1e klasse te Amsterdam, enz.

Ook het grootste gedeelte der timmerwerken aan de thans in aanbouw zijnde gasfabriek der »Imperial Continental Gas-Association" worden door de fabriek van den heer A. Vos Rzn. geleverd. Zoowel de architekt, de heer J. Gosschalk, als de aannemers van dit belangrijke werk, de heeren van den Steenhoven en van Hattem, verklaren, dat al hunne bestellingen met spoed en nauwkeurigheid en tot volle tevredenheid zijn opgeleverd.

Met recht kan dan ook gezegd worden, dat het geleverde werk in geenen deele behoeft onder te doen voor buitenlandsch fabrikaat van dergelijken aard.

VERBETERING.

In het artikel over het Gebouw voor Permanente Tentoonstellingen, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad N° 5 van den 6en dezer maand, worden onder de geschenken voor het gebouw vermeld:

de fonds van de beide cartouchen op de eerste verdieping van den voorgevel, welke in glasmozaiek worden uitgevoerd door den heer Joh. Odorico te Frankfort a/M. Daarbij wordt tevens gezegd, dat dit geschenk is aangeboden door bemiddeling van den heer Bierhorst te Haarlem.

Deze laatste mededeeling is echter onjuist; want niet door toedoen van den genoemde, maar door den heer FERD. ENGERS te Amsterdam heeft de aanbieding van dit geschenk plaats gehad. Door de zelfde bemiddeling schonk de heer Odorico de terrazzo-mozaiek vloeren in een gedeelte van een der tentoonstellingszalen en in de vóór-vestibule. Trouwens, de heer Engers is, zooals men weet, de *eenige* vertegenwoordiger in Nederland voor den heer Johann Odorico te Frankfort a/M.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

Op de a. s. bijeenkomst van de leden der afdeeling Amsterdam, te houden op 20 Februari, zullen behalve de periodieke werken, ter inzage liggen:

Cojen, Berliner Gewerbe-Ausstelling 1879.

Viollet-le-Duc, Peinture murale de Notre-Dame de Paris.

Wegens plaatsgebrek moet het verslag der vergadering van het Kon. Inst. van Ingenieurs, gehouden op 16 Febr., tot een volgend nummer blijven liggen.

Bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON verschijnt:

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle.*

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, 1e *Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, 2e *Sekretaris;* B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

Dit Tijdschrift wordt den Eereleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van f 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging *f* 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct.

Advertentiën 1—10 regels *f* 1.20, verder 10 Ct. per regel.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad, opengesteld tegen *f* 3.— per jaar.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2396 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 3den Maart 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 418.

Het maken van een houtloods op het terrein van het hoofdmagazijn op het station TILBURG.

De besteding geschiedt volgens § 34 van het bestek.

Het bestek ligt van den 12den Februari 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20sten Februari 1885 ten 10 ure voormiddags.

UTRECHT, den 10den Februari 1885.

2397 **AANBESTEDING.**

Op Dinsdag 24 Februari 1885 des namiddags te 2 uren zal door het *Bestuur van het Leidsche Studentencorps* in de Societeit »Minerva" te Leiden worden aanbesteed:

Het maken van een feestgebouw op de Ruine te Leiden voor de Maskeradefeesten in Juni a. s.

Het bestek met teekeningen is ad *f* 3.— te verkrijgen bij de firma Ellerman, Harms en Cie. Rokin te Amsterdam en bij den boekhandelaar P. Somerwil te Leiden.

Inlichtingen geeft de ingenieur-architect C. MUYSKEN te Amsterdam.

Namens het Bestuur van het Leidsche Studentencorps:
C. P. ZAAIJER, *Praeses.*
F. FOEKENS, *Ab-actis.*

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machineriën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2398 VERWARMING
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.
GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.
BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.
PORTLAND EN MARMER CEMENT.
CEMENT-TEGELS.
Zandsteen.
Vuurvaste Steenen. — Gasretorten.
Kannenbuizen. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.
Verzilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.
GLAS IN LOOD.
CATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.
SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succs.

8 RUE D'ENGHIEN PARIJS. 2399

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk **TB** bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering **TB** is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren RUTTEN & Co., Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.

☞ *Zie het artikel »Verven de Ruolz" in No. 38 van het Bouwkundig Weekblad 1884.*

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen Londen, Boston.**

OPGERICHT 1830. 2400

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

Uit de hand te koop:

Te NIJMEGEN is *te koop:* **EEN PERCEEL**, groot: ruim 380 C.A. gelegen op den besten en druksten stand. Uit het gebouw dat

36 meter gevelbreedte

heeft, kunnen met eenige kosten

VIJF FLINKE WINKELHUIZEN

gemaakt worden, terwijl ook het geheele pand tot

HOTEL, RESTAURANT of CAFÉ

kan ingericht worden. 2401

Aanbiedingen onder letter X aan den Boekhandelaar F. L. VAN AMMERS, *'s Bosch.*

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2402

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephon No. 352.

MAGAZIJN

van alle soorten Fransche-, Engelsche-, Amerikaansche-, Belgische-, en Duitsche

Bouwartikelen en Gereedschappen,
STALINRICHTINGEN, TUIGKAMERBENOODIGDHEDEN.
Zelfreguleerende Verwarmingstoestellen.
ZUINIGHEIDSKACHELS.
Schoppen en Spaden. Poetskatoen.
Balkijzer en Kokerbalken. Espagnoletten.
HANG- en SLUITWERK in diverse stijlen, enz. enz.

Men lette op de

VOORDEELIGE VOORWAARDEN

2403 VAN

DIENSTNEMING

voor het Leger in Nederlandsch-Indië,

omschreven in gedrukte mededeelingen die *gratis* verkrijgbaar zijn bij het **Departement van Koloniën te 's Gravenhage** en voorts bij **alle** Burgemeesters.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2404

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 7.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door het Bestuur der Maatschappij is het volgende schrijven verzonden:

Aan het Bestuur der Naamlooze Vennootschap tot exploitatie van het „Posthuis" te Heerenveen.

Naar aanleiding van de onlangs door u uitgeschreven prijsvraag, heeft het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst bij dezen de eer u toe te zenden de „Voorwaarden," bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van prijsvragen in acht te nemen, welke zijn vervat in eenige artikelen, vastgesteld door de Algemeene Vergadering der Maatschappij, gehouden op 29 Mei 1884.

Eene vergelijking tusschen die voorwaarden en de bepalingen van het programma voor den genoemden wedstrijd zal u tot de overtuiging brengen, dat in deze laatsten eenige leemten voorkomen, die ongunstig zullen werken op het aantal der deelnemers, evenals eenige eischen die zeer ten hunnen nadeele zijn.

In het belang van het slagen van deze prijsvraag en om eene ruimere deelneming daaraan te bevorderen, heeft het Bestuur der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst de eer u voor te stellen, de voorwaarden van het programma alsnog zoodanig te wijzigen, dat:

1°. de namen van de Jury leden, te belasten met de beoordeeling der ingekomen plannen, zoo spoedig mogelijk worden bekend gemaakt;

2°. de eisch vervalt, dat voor den uitgeloofden prijs van *f* 500 ook bestek en detailteekeningen moeten worden geleverd;

3°. aan de Jury van beoordeeling worde overgelaten te bepalen, of de uitvoering van het werk al of niet aan den bekroonde moet worden opgedragen.

Door eene wijziging van het programma in dezen zin, zal de medewerking ongetwijfeld in ruimer mate plaats vinden, zeker niet ten nadeele van uwe onderneming.

Met grond meent het Bestuur te mogen vertrouwen, dat zijn verzoek in aanmerking worde genomen; en u beleefd uitnoodigende uw besluit eenigszins spoedig te willen mededeelen, heeft het de eer te zijn, hoogachtend:

Namens het Bestuur voornoemd
C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

Afdeeling Amsterdam.

De eerstvolgende vergaderingen der Afdeeling zullen gehouden worden op Vrijdag 27 Februari en Vrijdag 6 Maart a. s. des avonds ten acht ure in EENSGEZINDHEID.

Als spreker zal op beide vergaderingen optreden, de heer J. R. de Kruijff, Directeur der Rijks-School voor Kunstnijverheid te Amsterdam.

Op de vergadering van 27 Februari zal de spreker geven, een *„Overzicht van de kenmerken der Noord- en Zuid-Nederlandsche Renaissance gebouwen."*

Deze voordracht zal een inleiding zijn tot de behandeling, op 6 Maart, van de volgende vraag:

„Heeft die Oud-Nationale bouwwijze der 16e en 17e eeuwen, waarde als toepassing voor meer omvangrijke bouwwerken in onzen tijd.

Beide voordrachten zullen worden toegelicht door afbeeldingen.

Gedrukt 21 *Februari* 1885.

AFDEELING GRONINGEN.

(*Vergadering van* 6 *Februari* 1885.)

De Voorzitter deelde mede, dat de heer K. Hoeksema bezwaar bleef maken als Penningmeester zitting te nemen, waarop aan den heer A. R. Kramer, architekt alhier, met algemeene stemmen deze fuctie werd opgedragen.

In overeenstemming met de tentoonstelling der prijsvraag-antwoorden wordt besloten, de vergadering in Maart te houden op Vrijdag den 13den Maart.

Het Bestuur deelde de resultaten mede van eene gecombineerde vergadering der besturen van de Afdeeling, de Werklieden-vereeniging, en de Vereeniging van Huisschilders, in zake het onderwijs voor handwerkslieden in bouwambachten.

Het onderwijs voor handwerkslieden te dezer stede wordt gegeven aan de ambachtsschool, de burger-avondschool en de Akademie Minerva. Eerstgenoemde inrichting heeft als practische ambachtsschool in de eerste jaren resultaten gegeven, welke thans nog door de werklieden-vereeniging zeer worden gewaardeerd. In die eerste jaren is voldoende de wenschelijkheid gebleken, dat het onderwijs aan onze ambachtsschool zich moet blijven bewegen op het terrein van het handwerk, 't welk de leerlingen gewent aan den dagelijkschen arbeid en wel zoodanig, dat de overgang van school tot werkplaats geleidelijk plaats heeft.

De ambachtsschool kan sluiten aan de lagere school; de leerlingen kunnen des avonds van de burger-avondschool gebruik maken. Het geven van onderwijs in taal, wiskunde en natuurkunde, verdient voor ambachtsscholen, welke zich ten doel stellen flinke handwerkslieden te vormen, geene aanbeveling.

Het vormen van jongelui, aan handenarbeid gewend, moet op den voorgrond staan en teekenonderwijs, 't welk het voorstellingsvermogen oefent, vak- en vormkennis en ook den smaak ontwikkelt, moet terdege worden ter hand genomen.

De burger-avondschool moet zoodanig ingericht zijn, dat die kundigheden kunnen worden verkregen, welke noodig zijn om de leerboeken der verschillende ambachten te kunnen verstaan, om met behulp van die leerboeken en verdere leermiddelen de kennis,aan de ambachtsschool en in de werkplaats opgedaan, te kunnen aanvullen. Het teekenonderwijs der burger-avondschool moet en kan rekening houden met dat, 't welk aan de ambachtsschool wordt genoten en 't welk de Akademie Minerva na afloop van de burger-avondschool zal geven.

Tegen eenen cursus van 3 jaren aan de ambachtsschool is geen bezwaar gerezen; wel kan worden geconstateerd, dat een 3-jarigen leertijd zonder eenige verdiensten, voor de ouders zwaar zal vallen, zoodat daaraan op de een of andere wijze zal moeten worden te gemoet gekomen, wil men de kinderen van de minst vermogende ouders behouden. Evenmin rees bezwaar tegen een vijfjarigen cursus aan de burger-avondschool, met vijf klassen gedurende half September tot half April.

De Akademie Minerva kan aan leerlingen der bouwambachten op hun 17e a 18e jaar eene uitmuntende gelegenheid aanbieden zich verder te bekwamen en zoodoende medewerken om de winter-avond- en daguren, ook bij schaarste van werk, nuttig te besteden.

Op voorstel van den Voorzitter werd besloten dit onderwerp en de opleiding van werkbazen en opzichters te bespreken op eene volgende vergadering.

De ontvangen proeve eener bouwverordening voor Nederland wordt den leden ter kennismaking aanbevolen, met verzoek hun gevoelen daaromtrent te willen mededeelen.

De kunstbeschouwing, omvattende plaatwerken van Hollandsche, Duitsche, Italiaansche en Fransche Renaissance, zoomede de leestafel, leverden vooral des Zondags, den 8sten van 12—2 uur, eene dankbare gelegenheid voor vele werklieden en bouwkundigen, om op te wekken tot eigen studie en niet te blijven rusten in het dolce far niente, gedurende de laatste voorspoedige jaren meer en meer bij verschillende ambachten ingeslopen.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

(*Vergadering van* 10 *Februari* 1885.)

De Voorzitter bracht bij den aanvang der vergadering warme hulde aan de nagedachtenis van den heer Amersfoort, het onlangs afgestorven hooggewaardeerde mede-lid van het Instituut.

De heer van Kerkwijk acht het niet genoegzaam van belang, dat het Instituut gelden zou uitgeven voor tentoonstelling van werken der leden te Antwerpen; de Voorzitter echter wel, omdat de Regeering niets doet. De Raad heeft een wandvlak van 12 bij 4½ M. besproken, en wenschte daarop een verzameling teekeningen ten toon te stellen van de voornaamste werken te Amsterdam en Rotterdam uitgevoerd, en overigens datgene, hetwelk door de leden daartoe zou worden afgestaan. Reeds waren vele toezeggingen gedaan.

Een der leden besprak de wenschelijkheid om vooral plannen op 't gebied van droogmakerijen en inpolderingen in te zenden; waarop de heer Conrad in overweging gaf, dit op een zeer praktische en eenvoudige wijze te doen, door b. v. een kaart van Holland uit 1288, en die van Zeeland (van Smallegange) naast de kaarten van den tegenwoordigen toestand dezer provinciën, op dezelfde groote geteekend, op te doen hangen. Door vergelijking kon men een voldoende overzicht der werken verkrijgen.

Een ander lid achtte het crediet, hetwelk de Raad voor de tentoonstelling aanvroeg, te gering, waarna besloten werd den Raad te machtigen om te handelen naar omstandigheden.

De in de vorige Instituuts-vergadering verdaagde voordracht van den heer Verburgh, over de haven en het kanaal van Batavia naar Tandjog Priok was daarna aan de orde. De voordracht gold de bestrijding van de bewering van den ingenieur de Gelder, die de aanslibbing in de haven toeschreef aan de werking van de zee.

De heer Verburgh schat de aanslibbing op 200.000 M^3 per jaar, of 75 cM., en toont aan dat die ontstaat, door het water uit eene veel slib aanvoerende rivier als voeding voor het gegraven kanaal naar de haven te gebruiken. Dit zijn enorm hooge cijfers, vooral indien men in aanmerking neemt, dat de haven op 10 K. M. van Bativia ligt. De aanslibbing zou verminderen, indien het kanaal door een schutsluis kon worden afgesloten.

Bij de hierna gevolgde discussie over dit onderwerp, had de spreker op tal van vragen te antwoorden. Zoo meende de heer Conrad, dat de Noordkust van Java in een aanslibbenden toestand verkeerde, en vroeg welk aandeel de zee daarin had.

De heer V. constateerde, dat werkelijk het Noorder strand aanslibt, maar tevens, dat uit de onderzoekingen is gebleken, dat het strand te Tandjog Priok plaatselijk zelfs afneemt, zooals ook nog op meer andere plaatsen. De aanslibbing van 't strand komt alleen bij de riviermonden voor, en ontstaat daar, door het sterk slibhoudende rivierwater.

De heer Conraad wijst er op, dat ook te IJmuiden het strand afneemt; dat echter door de zeewaarts uitgelegde dammen een neer is gevormd die een veranderden toestand, namelijk aanslibbing, heeft doen geboren worden.

Hij stelt de vraag of een dergelijk geval niet te Tandjog zou voorkomen en een gedeelte slib uit de haven zich niet langs de dammen kon afzetten.

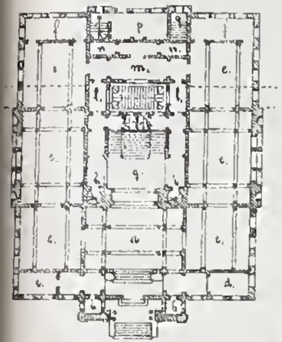
De heer V. wees er op dat, ware er aanslibbing uit zee, de een of ander daarop wel zoude hebben gewezen; integendeel, uit een der verslagen over de havenwerken viel op te maken, dat er geen zeeslib zich vastzet.

De heer Conrad acht het evenwel noodig, dat nader worde geconstateerd of werkelijk de zee aandeel heeft in de aanslibbing.

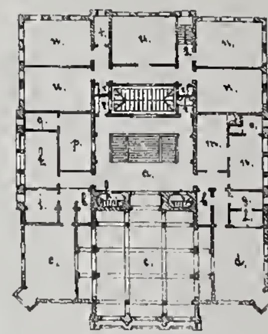
Op verschillende vragen, door andere leden tot den heer V. gericht, antwoordt deze, dat het verschil van eb en vloed aan zee bij de buitenhaven, 70 cM. bedraagt, en bij springvloeden 1 M. In 't kanaal zelve wordt groote aanslibbing waargenomen en dit kan toch zeker niet uit zee voortkomen. Eens had in vier maanden tijds de aanslibbing in de binnenlanden 1 M. bedragen; nu echter de rivier haar water meer in de buitenhaven ontlast, nu is de aanslibbing daarin grooter dan vroeger geworden, en die in de binnenhaven kleiner. De heer V. blijft bij zijn gevoelen, dat er geen zeeslib wordt afgezet en verklaart, na eenige nadere tot hem gerichte vragen, dat juist in den tijd der West-moesson de bovengenoemde aanslibbing van 1 M. plaats had, hetgeen voor zijne stelling pleit, om het rivierwater af te leiden.

Na deze belangrijke kwestie had eenige discussie plaats over het in de werken van 't Instituut opgenomen verslag aangaande proeven over het gedeeltelijk creosoteeren van palen, welke proeven genomen werden in de fabriek van den heer Mirandolle.

In Duitschland worden de te creosoteeren palen vooraf gedroogd in een temperatuur van 120° C. De vraag werd gedaan of dit droogen niet wenschelijk zoude zijn voor palen die gedeeltelijk

GELIJKVLOERS

1E VERDIEPING

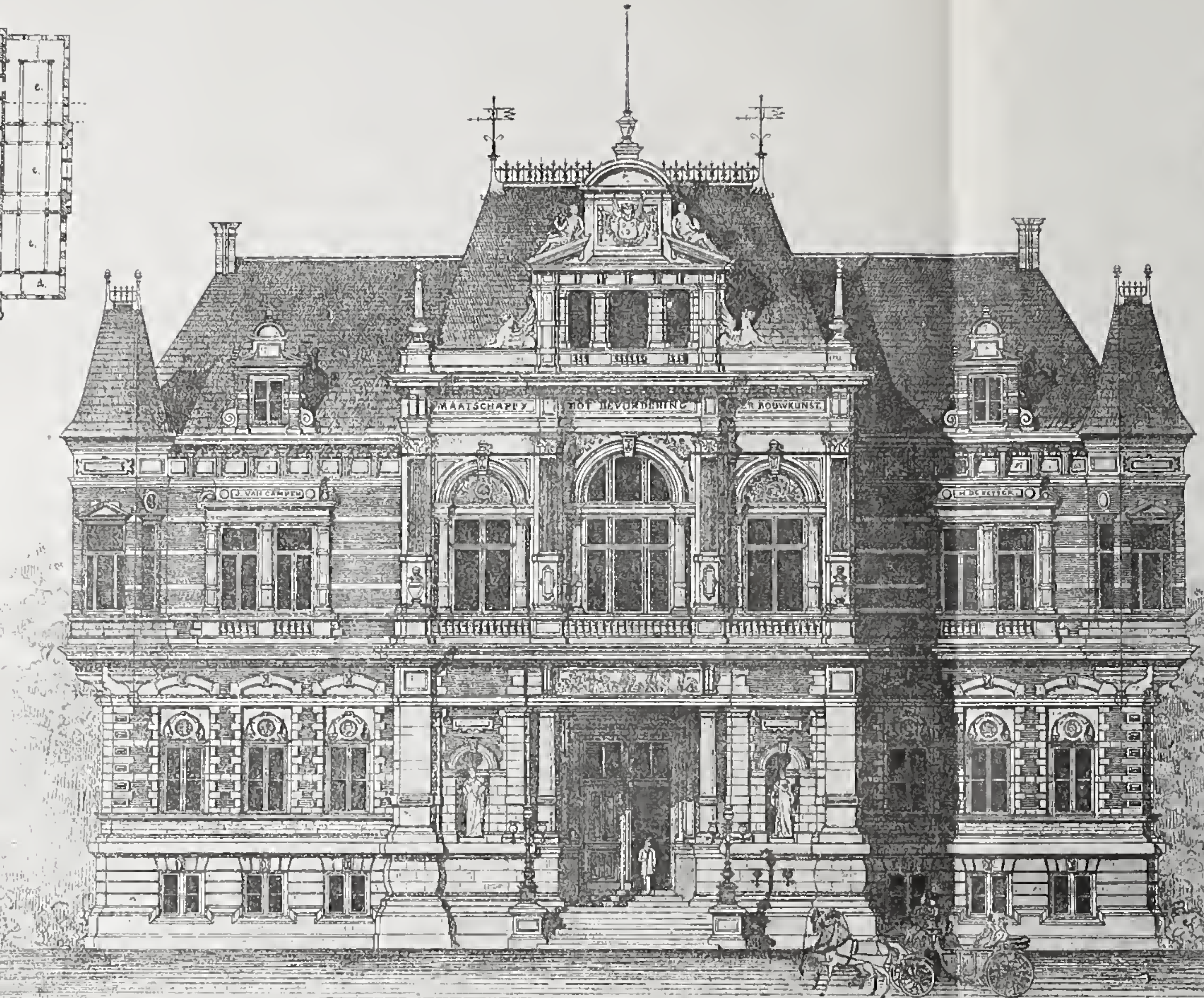

Photo lith. Wegner & Mottu, Amst.

VEREENIGINGS-GEBOUW VOOR BEOEFENAARS DER BOUWKUNST.

Bywoegsel van het Bouwkundig Weekblad N°7. Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

ang,
van

werden gecreosoteerd, en vervolgens, hoever de bewaring van het hout, na creosoteering gaat.

Uit het antwoord- door een paar der leden van de Commissie van proefneming gegeven, bleek, dat men geen proeven had genomen met vooraf gedroogde palen, daar de kosten der proeven hierdoor te groot zouden geworden zijn. Ook was het kunstmatig droogen onnoodig, daar bij 't inpersen der olie, de houtsappen genoegzaam uitgedreven worden.

Ook wordt nat hout gemakkelijker gecreosoteerd dan droog, en is gedeeltelijk creosoteeren, d. i. over een gedeelte van de lengte der paal, beter. In dit geval dringt de olie 12 cM. in het hout, hetwelk bij geheele creosoteering niet mogelijk is. Wat betreft de duurzaamheid van aldus geprepareerd hout, daarvan werden eenige merkwaardige bewijzen opgesomd.

Na de pauze, was de heer Conrad aan 't woord, om eenige mededeelingen te doen over het voorgestelde kanaal door het meer Nicaragua, hetwelk zich 32 M. boven de zee verheft, en verder door de San Juan rivier naar de Atl. Oceaan. De mededeelingen betroffen echter meerendeels het Panama kanaal, dat volgens de vaste overtuiging van den heer de Lesseps, door hem zal worden ingeweid.

De heer Conrad merkte onder anderen op, dat een open kanaal eene onmogelijkheid bleek te zijn, en dat besloten was in de monding van 't kanaal aan de zijde van de Stille Zuidzee, wegens den veranderlijken toestand der zee aldaar, schutsluizen te maken van 20 M. breedte bij 150 M. lengte. Die breedte scheen nog voldoende, maar de lengte zou spoedig blijken te gering te zijn. Een gedeelte van 't kanaal gaat daar den tunnel van Culebra, lang 6 KM. breed 22 M., en die een hoogte heeft boven den waterspiegel, grooter dan de hoogte van het middelfront van het Paleis op den Dam te Amsterdam. Men achtte het bouwen van een tunnel voordeeliger dan open ingraving, die bij ongunstig weder niet kan worden voortgezet. Bovendien is bij vroegere werken voldoende gebleken, dat, wanneer men ingravingen van meer dan 40 M. moet uitvoeren, een tunnel voordeeliger is. Op het einde der mededeelingen herinnerde de heer Conrad aan den bekwamen Nederlandschen aannemer van Hattum, die op zich genomen had 13 millioen M3. grond, over 1600 M., te verwijderen, welk werk moet zijn opgeleverd op den 1sten October 1886. De spreker hoopte dat dit werk, in zulk een ongunstig klimaat uit te voeren, niet zoude tegenvallen.

AFDEELING LEEUWARDEN.

(*Vergadering van* 13 *Februari* 1885.)

Nadat de vergadering geopend en de notulen van de vorige bijeenkomst waren goedgekeurd, vestigde de Voorzitter de aandacht der leden op de prijsvraag, uitgeschreven door de Maatschappij tot exploitatie van het Posthuis te Heerenveen, en deelde mede, dat hij persoonlijk zich tot den Secretaris dier corporatie had gewend om wijziging te erlangen in de voorwaarden van het programma, en namens het Bestuur der Afdeeling, tevens een schrijven was gericht aan 't Bestuur der Maatschappij om te trachten, dat ook van die zijde stappen werden gedaan in denzelfden geest. Van het resultaat dier bemoeiingen kon niets worden medegedeeld, omdat daarop geen antwoord ontvangen was. Ernstig waarschuwde spr. verder de leden, om toch aan prijsvragen die op dergelijke programma's als dat van Heerenveen gebaseerd zijn, hunne krachten niet te wijden; waar toch vooraf geen Jury bekend is, en voor *f* 500, niet alleen ontwerpen, maar ook bestek en detailteekeningen worden gevorderd, zonder eenige zekerheid, dat de bekroonde met de uitvoering zal worden belast, en waar nog meer andere leemten van overwegenden aard waren aan te wijzen, daar achtte de Voorzitter zich verplicht alles in het werk te hebben moeten stellen om wijziging in het programma te verkrijgen, en waar dit niet verkregen kon worden, zooveel mogelijk vakgenooten tegen dergelijke prijsvragen te moeten waarschuwen.

Van het lid H. Kramer was een schrijven ingekomen, waarbij de aandacht werd gevestigd op de 1e prijsvraag, door het Bestuur der Maatschappij uitgeschreven, zijnde: »*Het leveren van een plan tot bebouwing van een terrein gelegen achter 't Rijks Museum te Amsterdam*". Hoe uitnemend geschikt het onderwerp zelve den heer Kramer voor een prijsvraag voorkwam, is het toch van te plaatselijken aard, en alleen geschikt voor hen, die gemakkelijk in de gelegenheid zijn om het terrein en de omgeving op de plaats zelve te bestudeeren, terwijl kennis van de behoeften en lokale toestanden onontbeerlijk is. Door enkele leden werd ook opgemerkt, dat de uitgeschreven prijsvraag in strijd is met den geest van Art. 29 der wet, waar het uit te schrijven onderwerp nauwkeurig is gepréciseerd, terwijl het niet billijk werd genoemd tegenover de leden der Maatschappij, voor wie in de eerste plaats de gelegenheid tot concurrentie moet worden gemakkelijk gemaakt. Na eenige discussiën werd besloten een schrijven te richten aan het Bestuur der Maatschappij, met de opmerking, dat voor het oogenblik moeielijk wijziging in het eenmaal gepubliceerde programma zal te brengen zijn, maar de aandacht van het Bestuur voor het vervolg op deze aangelegenheid te vestigen.

Om geene stagnatie te brengen in de voorgeschreven werkzaamheden der gewone Afdeelingsvergaderingen werd besloten, eene buitengewone bijeenkomst te houden tot behandeling van »de Proeve eener algemeene bouwverordering voor Nederland" en bespreking van de te behandelen vraagstukken, *ambachtsonderwijs* betreffende, op de Algemeene Vergadering. De Leden J. R. Nijdam, A. T. van Wijngaarden en J. Vonk, werden uitgenoodigd om in commissie eerstgenoemd punt te onderzoeken en daarover advies uit te brengen.

Hierna ging het lid S. Baron over tot de behandeling van *de wording, bereiding en toepassing van het ijzer.*

Na eerst de leden kennis te hebben doen maken met verschillende ijzerertsen, als Magneetijzersteen, IJzerglans, Roodijzersteen, Bruinijzersteen en tal van andere soorten die ter vergadering aanwezig waren, ging spr. over tot de wijze van zuivering van die ertssoorten door het smeltproces in de hoogovens. Niet alleen door duidelijke teekeningen, maar ook door de aanwezigheid van stukken, als toeslag (kalksteen en kwarts) en onderscheidene exemplaren ruw ijzer, werd het resultaat daarvan aanschouwelijk voorgesteld. Het witte gietijzer is bestemd tot het vervaardigen van ijzer en staal, terwijl het grauwe meer bepaald voor het gietbedrijf wordt gebezigd.

Het puddelen, raffineeren enz. werd duidelijk ontwikkeld en het fabriceeren van staal behandeld.

Bij drie verschillende wijzen werd stil gestaan; 1°. door aan het smeedijzer meer koolstof toe te voegen; 2°. door wit gietijzer met staafijzer saâm te smelten, en 3°. door aan het gegoten ijzer koolstof te onttrekken; in hoofdzaak werd echter de Bessemer-methode behandeld. De inrichting van den convertor, de wijze van toevoer van lucht tot de gesmolten massa, waardoor alle aanwezige koolstof wordt verbrand, enz., werd door eene ter vergadering aanwezige duidelijke teekening verklaard.

Ten einde het metaal zooveel mogelijk vrij van phosphorus te maken, werd door Thomas en Gilchrist in 1878, na vele vergeefsche proefnemingen, dolomiet (een ijzerhoudend gesteente) aangewend, dat als voering van den convertor de verbranding van het phosphor bevordert.

Spr. bestreed verder als middel om ijzer voor roesten te bewaren, de toepassing van menieverf, die loodoxyde met een overmaat van zuurstof bevat, en juist daardoor het oxydeeren bevordert. Beter is het, om het ijzer eerst in verdund zwavelzuur te reinigen en met kalkwater af te spoelen, daarna snel te droogen, en het te bestrijken met ongekookte lijnolie. Verder werd aanbevolen eene oplossing van hars in terpentijn, het beste middel was echter volgens spr. de toepassing van het zoogenaamde ijzervlak, dat door distilatie uit steenkolen wordt verkregen. Uitvoerig werd stilgestaan bij het keuren van ijzer op het uiterlijk aanzien; aan schilvers en kantscheuren kan men terstond zien, dat men met ongansch of rood broos ijzer te doen heeft. Ook werd het gebruik van zuren besproken. In hoofdzaak komt het er op aan na te gaan, hoe of het ijzer zich op de breukvlakte vertoont; wit en glinsterend of donker en dof gekleurd, zijn kenmerken van slecht ijzer; bij de beste ijzersoorten moet zich aan de versche breuk steeds een zilverwitte kleur met geringe gloed of een donkere kleur met hoogen glans worden waargenomen.

Een en ander werd nader aanschouwelijk voorgesteld door de aanwezigheid van verschillende ijzersoorten die met gebreken behebt waren, en ook door die welke onder de beste ijzersoorten konden gerangschikt worden.

Nadat omtrent een en ander door verschillende leden nadere inlichtingen aan den spreker waren gevraagd, of opmerkingen

ten beste gegeven, bracht de Voorzitter den dank der vergadering aan spreker toe voor zijne bij uitstek praktische en nuttige mededeelingen, waarna de vergadering werd gesloten.

AFDEELING ARNHEM.

(*Vergadering van* 18 *Februari* 1885.)

Ingekomen waren twee exemplaren van de proeve eener bouwverordening voor Nederland, toegezonden door de Commissie belast met de samenstelling daarvan. Een exemplaar is door de commissie gecorrigeerd, terwijl verzocht werd het andere exemplaar, vóór 1 April a. s. terug te zenden, voorzien van die veranderingen, wijzigingen of toevoegingen, die door de Afdeeling gewenscht mochten worden. Aangezien het stuk te groot is om alleen in een onzer vergaderingen te worden behandeld, werd eene commissie van drie leden benoemd om deze zaak te onderzoeken en in de a. s. Maart-vergadering omtrent gewenschte wijzigingen enz. voor te lichten.

Ter beantwoording van de twee vragen, gesteld door het Bestuur van de Maatschappij, om op de a. s. Algem. Vergadering te worden behandeld, werd eveneens eene commissie van drie leden benoemd.

Door de heeren M. A. van Wadenoijen en A. R. Freem werd de vraag »In hoeverre voldoet de Arnhemsche Ambachtsschool aan de eischen, die men aan inrichtingen van dien aard redelijker wijze kan stellen?" beantwoord, en werd op uitnoodiging van den Voorzitter, het opgestelde stuk afgestaan om in zijn geheel te worden opgenomen in dit nummer van het *Weekblad*. Met een luid applaus werd door de talrijke vergadering, met de beantwoording instemming betuigd, en de heeren van Wadenoijen en Freem daarop dank geheeten voor de uitvoerige behandeling en de moeiten, die zij zich daartoe hebben getroost.

Met het oog op de thans alhier in exploitatie gestelde waterleiding, werd kortelijk de kwestie behandeld en de vraag gesteld »Wat is voor Arnhem de meest geschikte wijze van afvoer, van het water dat nu weldra, in veel ruimer mate, in gootsteen en closet zal worden gebruikt?" Op een der volgende vergaderingen zal door de Heer P. E. Rijk, deze vraag worden ingeleid.

De bekroonde antwoorden op de prijsvragen in 1883 door de Maatschappij uitgeschreven, zoomede een paar eigen projecten en de teekeningen van het in aanbouw zijnde »Kurhaus" te Scheveningen, door den heer Freem daartoe beschikbaar gesteld, werden met belangstelling bezichtigd.

»In hoeverre voldoet de Arnhemsche ambachtsschool aan de »eischen, die men aan inrichtingen van dien aard redelijker wijze »kan stellen?"

Om deze vraag, die op de vorige vergadering in de vraagbus werd gevonden, te beantwoorden, moet men eerst trachten eene bevredigende oplossing te vinden op de vraag:

»Welke eischen kan men redelijker wijze aan eene ambachtsschool stellen", met andere woorden: »aan welke voorwaarden moet het onderwijs aan eene ambachtsschool voldoen, waartoe moet dat onderwijs leiden?"

Is het antwoord hierop gevonden, dan volgt het onderzoek in hoeverre de Arnhemsche ambachtsschool aan die gestelde eischen beantwoordt.

Het vele, dat in de laatste jaren over het oprichten van ambachtsscholen is geschreven, kan daarbij ons tot leiddraad dienen.

Zonder ons nu met het algemeene vraagstuk van het ambachtsonderwijs in te laten, blijkt daaruit ten duidelijkste, dat men het eens is, dat het peil van de ontwikkeling van onzen ambachtsman over 't geheel al zeer laag staat, dat verbeteringen daarin nog dringend noodig worden geacht en dat de winkels om verschillende redenen niet de geschikte kweekplaatsen voor leerlingen tot ambachtslieden zijn.

Dit wordt zelfs zoowel door de mannen der praktijk, die veelal de eerste hand gehad hebben in de oprichting der ambachtsscholen, als ook door de meer theoretici aangenomen. Wij scharen ons dan ook geheel aan deze zijde.

Wat moet de ambachtsman zijn?

Veroorloof ons, dat wij, om niet al te uitgebreid te worden, ons in hoofdzaak nu eens bepalen tot het onderwijs van timmerman; wat waar is voor dezen, zal ook op de andere ambachten van toepassing zijn.

In globale trekken zou men kunnen zeggen:

De timmerman moet in de eerste plaats netjes en goed kunnen werken; hij moet met de voornaamste constructiën van zijn vak bekend zijn. Zoo moet hij in hoofdzaak het hoe en waarom kennen, om met oordeel te kunnen werken en lust voor zijn arbeid te krijgen. Hij moet voldoende teekenkennis bezitten, om een aan hem gegeven teekening goed te kunnen begrijpen, om van de gewone constructiën naar aanleiding van schets- of kleine teekeningen de werkteekeningen en uitslagen te kunnen maken, en in andere gevallen een detailteekening, zoodanig op schot kunnen overbrengen, dat deze in duidelijkheid van lijnen en in schoonheid van profileering de gegeven teekening volkomen evenaart, en ten slotte het voorwerp hiernaar kunnen vervaardigen. Zijn dit de eischen, die men aan een goed ontwikkeld ambachtsman mag stellen, dan zijn ook dit de voorwaarden waaraan het onderwijs aan eene ambachtsschool moet voldoen, of de uitkomsten waartoe dit onderwijs moet leiden.

De vraag of de aanstaande werkman ook buiten het bezoeken eener ambachtsschool de bovenvermelde kundigheden kan verkrijgen, of hij ook aan den winkel en eene afzonderlijke teekenschool die kennis kan opdoen, hebben wij hier niet te beoordeelen.

Het dunkt ons evenwel zeker, dat dit op eene goed ingerichte school beter dan langs den anderen weg kan worden verkregen, ook al mocht men aannemen dat de winkel voor den leerling zoo goed mogelijk ware ingericht.

Daar toch moet het werk zich regelen naar de bestelling, terwijl dit op de school naar de behoeften en vorderingen van den leerling kan worden ingericht. Stel eens, dat men aan een leerling-timmerman het teekenen wilde leeren, door hem op een teekenfabriek, zoo die er bestond, te plaatsen en hem overal liet medewerken waar dat maar het meest geschikt uitkwam. Hier bij voorbeeld aan een trapteekening, om een paar eenvoudige rechte lijnen in inkt of potlood te zetten, dáár om een of ander gedeelte van een geteekenden platten grond te laten tinten, enz.; zou men dat niet al te dwaas vinden? En toch, is de toestand van een leerling aan een winkel, in den goeden zin genomen, eigenlijk niet veel anders.

Evengoed als een stelselmatig en naar goede methode ingericht teekenonderwijs als vereischte wordt gesteld, mag men, dunkt ons, ook een stelselmatig en naar goede methode ingericht onderwijs in de praktijk als gewenscht aannemen.

En nu de beantwoording van de aan het hoofd gestelde vraag:

Geheel doordrongen van de beteekenis dezer vraag, zoowel voor de Arnhemsche ambachtsschool zelve, als voor het ambachtsonderwijs in 't algemeen, hadden de ondergeteekenden zich voorgenomen, alvorens hun oordeel uit te spreken, een grondig onderzoek in te stellen. Nu de vraag eenmaal gesteld was, waren zij van oordeel, dat die ook in behandeling zou moeten komen.

Zij hebben zich daarvoor tot den Directeur dier inrichting gewend, met verzoek het noodige verlof tot het bezoek der school te bekomen.

Met de meeste bereidwilligheid zijn wij door dezen ontvangen. Ons zijn alle inlichtingen gegeven die wij verlangden. Bovendien werd ons het recht verleend steeds en ten allen tijde de school in en uit te gaan en de lessen bij te wonen, zonder vooraf gevraagd verlof, opdat ons onderzoek zoo onpartig en volledig mogelijk kon zijn.

In de eerste plaats stelde de Directeur der school ons in kennis met het leerplan van de geheele inrichting, waarnaar het onderwijs in de praktijk en theorie werd gegeven.

Met genoegen hebben wij daarvan kennis genomen. Wij meenden dat, werd het onderwijs volgens zulk een plan met ernst en liefde uitgevoerd, dan moest dit tot een goed doel leiden.

Het bleek ons daaruit, dat er zooveel mogelijk gezorgd was, dat het lijnteekenen en de praktijk hand aan hand gaan, waardoor al het geleerde een blijvenden indruk moet geven bij den leerling. Bij het teekenen was daardoor van den beginne af gezorgd, dat er nergens slaafs kon worden gekopiëerd.

Dit is een voornaam punt, waarop wij straks terug komen.

Steeds is daar alles zóó ingericht, dat de leerling met inspanning en denkende moet werkzaam zijn.

De praktische werkstukken, die het leerplan aangeeft, geven een welgeordende en goed gekozen opklimmende reeks, terwijl er door oefeningsstukken en afleverbare werkstukken voor eene gewenschte afwisseling is gezorgd, zoodat wij kunnen zeggen, dat de leerlingen op deze wijze leeren denken en werken beide.

Het doet ons genoegen te constateeren, dat wij bij ons bezoek, of liever, zoo het niet al te vermetel klinkt, onderzoek aan de school, geenszins in onze verwachting werden te leur gesteld. Het bleek ons overal, dat er op de meest oordeelkundige en onderwijskundige wijze naar het leerplan werd gehandeld.

Zoowel leeraren als leerlingen zagen wij met lust aan den arbeid. De ordelijke en toch opgewekte geest trof ons in alle zalen, en wij voor ons zijn overtuigd geworden, dat het onderwijs aan de ambachtsschool te Arnhem kan gezegd worden te zijn: geschikt en doelmatig tot vorming van bekwame ambachtslieden.

Bij het lijnteekenen hebben wij steeds opgemerkt, zooals wij trouwens op de geregelde jaarlijksche tentoonstelling op de school meer hadden gezien, dat dit zich bepaalt tot eene grondige en alzijdige behandeling der meest voorkomende constructiën. Het in teekening te brengen voorwerp wordt door den leeraar aan de leerlingen eerst voor het bord verklaard en uitgelegd, en voor zoover dit voor hen bevattelijk is, met eenige toelichting over het hoe en waarom, uit een praktisch oogpunt beschouwd. Daarna gaat de leerling naar zijne plaats om alles volgens de gegeven verklaring op papier te brengen. De teekening op bord is uitgewischt en de leerling ontvangt slechts een zeer enkelvoudig schetsje of schema. dat niet meer aangeeft dan alleen de gelegenheid om het behandelde zich te herinneren, maar ook volstrekt niet meer.

Van al de voorwerpen die er geteekend worden, zijn modellen aanwezig en deze worden zooveel noodig bij de verklaring gebruikt. Zij zijn echter niet in de zaal aanwezig, maar in een daaraan grenzenden gang.

De leerling kan, zoo hij bij de verklaring niet alles voldoende heeft opgenomen, dit voorwerp andermaal gaan zien en bestudeeren, maar mag met het voorwerp voor zich niet schetsen of teekenen. Het kwam ons voor, dat dit bizonder goed gezien is. Vooral toch voor den aanstaanden werkman is het noodig, dat hij het eenvoudige wat hij moet weten ook grondig weet. Moet hij later iets maken, dan staat hij niet op 't kantoor, kan hij zijn boeken niet raadplegen, maar heeft enkel en alleen zijn hoofd en handen ten dienste.

Alles wordt op flinke groote schaal uitgevoerd en voor zoover het daarvoor eenigszins geschikt is, op de volle of 3/4 der ware grootte afgeteekend.

Ziet men de leerlingen werken met hunne groote vellen papier en borden, groote haken en linealen, dan ziet men daarin dadelijk meer den werkman dan den architekt-teekenaar, al willen we ook gaarne bekennen, dat menig architekt zich gelukkig zou mogen rekenen, in zijn jeugd een dusdanige inrichting te hebben doorloopen.

Hoewel wij beknoptheidshalve ons tot het onderwijs van den timmerman wenschen te bepalen, kunnen wij toch niet nalaten hier ook aan te stippen, dat het in alles bleek, dat hier met de oude sleur van het zoogenaamd bouwkundig teekenen geheel is gebroken. Hier wordt in den vollen zin des woords vakonderwijs gegeven. Op deze wijze uitgevoerd, is het duidelijk, dat het lijnteekenen naast het handteekenen evenmin voor den schilder, stukadoor en kunstnijverheidsman kan gemist worden, als voor den timmerman of werktuigkundige.

Met veel genoegen hebben wij ook kennis genomen van het onderwijs in het handteekenen. Ook dit onderwijs kwam ons voor ingericht te zijn, om een deel uit te maken tot vorming van den handwerksman. Het lokaal was flink voorzien van velerlei modellen, waaronder eene vrij belangrijke collectie gipsafgietsels van ornament in verschillende stijlen. Uit de teekeningen bleek duidelijk, dat daarvan een nuttig gebruik werd gemaakt. De getrouwe nabootsing deed zien, dat de leerlingen goed leerden waarnemen, en gevoel hadden voor schoone lijnen. Ook het decoratieschilderen, als aquarel behandeld, werd op flinke wijze door de leerling-ververs in toepassing gebracht.

Verder, het onderwijs in de praktijk, het zwaartepunt van ons onderzoek.

Uit het leerplan blijkt, dat vooral ook hier de praktische geest aanwezig is. Het onderwijs is door een vast leerplan geregeld. Men heeft begrepen, dat ook het onderwijs in de praktijk een zaak van louter onderwijskundigen aard is.

Voor elke afdeeling is aan het leerplan een afzonderlijke inleiding toegevoegd, waarin vermeld wordt wat de leeraar bij den leerling steeds heeft op te merken en aan te kweeken. Daarin is onder anderen ook bepaald, dat bij het maken van de oefeningsstukken een zuinig beheer der materialen moet worden in acht genomen, maar dat evenwel al de voorwerpen voldoende afmetingen moeten bekomen, om op de in de praktijk gebruikelijke wijze te kunnen worden afgeschreven en bewerkt. Wij voegen hier nog bij, dat alleen in enkele gevallen bij het maken van sommige kap- en dakconstructiën daarvan mag worden afgeweken.

Bij het ambachtsonderwijs meenen wij, dat twee zaken niet moeten worden vergeten, ten eerste het onderwijs moet niet meer kosten dan hoogst noodzakelijk is, en ten tweede, het onderwijs moet volgens eene vaste methode voor alle leerlingen van hetzelfde vak, ook gelijk zijn. Dit laatste is, dunkt ons, ontegenzeglijk waar, zal het met recht den naam van onderwijs kunnen hebben. Zullen nu al de leerlingen de verschillende bouwconstructiën, die bij de afdeeling »teekenen" worden onderwezen, ook in praktijk uitvoeren, — en dit is volgens onze meening zeer wenschelijk, — dan kan dit met de kappen en trappen toch wel onmogelijk op de ware grootte, maar wel op een voor het aanleeren van werken voldoende grootte, plaats vinden.

Neem aan, dat er ongeveer 70 leerlingen voor het timmeren zijn. Dat deze allen een oud-hollandsch — een hollandsch — een Philibert — en een mansarde dakgebint zullen maken, of wel van de verschillende hoofdvormen van trappen elk een op volle, halve, of althans groote schaal zullen vervaardigen, dan zou er bij al het andere in de eerste plaats geen sprake van kunnen zijn, dat dit een cursus van drie jaar kon blijven; maar in de tweede plaats, zou dit veel te veel materiaal kosten.

Men moet dus in deze afdeelingen òf met de boven gegeven bepalingen omtrent de methode van onderwijs breken, òf tot eene gedeeltelijke behandeling op kleinere schaal zijne toevlucht nemen. Het is ons voorgekomen, dat deze bezwaren aan de Arnhemsche ambachtsschool op zeer bevredigende wijze zijn opgelost.

Laat ons, na bovenstaande inleiding, tot eene nadere beschouwing van het praktisch onderwijs der drie verschillende leerjaren overgaan.

Omtrent het eerste leerjaar, spreekt het leerplan van het leeren van benamingen van gereedschap, dan het schaven van planken en ribhout, het strijken, waarbij dan als vingerwijzing voor den leeraar is aangegeven, waarop deze voor het geheele aanvangsonderwijs vooral heeft te letten. Daarna volgens meetkundige figuren in hout, het steken van pennen, het vlakken en van scheelte maken, het haaksch werken, het maken van twee stukken van gelijke lengte en breedte, het maken van vurenhouten stoven en van houtverbindingen.

Hoewel ons de Directeur verklaarde, en het ons bij ons bezoek ook zoo voorkwam, dat het volstrekt niet moeielijk is bij de opklimmende oefeningstukken de ambitie der leerlingen gaande te houden, is er, — ook vooral om tusschenbeide eens meer als werkman te kunnen werkzaam zijn, — door het vervaardigen van afleverbare werkstukken, voor gepaste afwisseling gezorgd.

Tusschen en na bovenvermelde oefeningen maken de leerlingen van het eerste leerjaar volgens het leerplan eenvoudige huistrapjes, houten tuinstoelen, zitbanken en meer dergelijke voorwerpen.

Wij kunnen constateeren dat wij een en ander met groot genoegen hebben gezien, en dat hierbij naar onze bescheiden meening wel degelijk aan de naar billijkheid te stellen eischen wordt voldaan.

Dat de genoemde werkstukken, trapjes, tafeltjes enz., die voor verkoop worden gereed gemaakt, voor het eerste leerjaar geschikte werkstukken zijn, zal, meenen wij, bij ieder wel zonder twijfel zijn. Dit toch zal ook wel het geval zijn met de genoemde oefeningsstukken, die op flinke grootte worden uitgevoerd.

Het meerendeel der verbindingen wordt uitgevoerd in stukken van ongeveer 7 bij 7 of 10 bij 7 of 8 bij 5 cM. hout.

Het tweede leerjaar begint, wat de oefeningstukken betreft, met de kapconstructiën.

Hiermede houdt het onderwijs in het lijnteekenen gelijken tred. In dit leerjaar worden als oefeningstukken vervaardigd:

Dakconstructiën of verschillende gedeelten daarvan; hoek- en andere verbindingen van kozijnen, ramen en deuren van verschillende samenstelling; het maken van opgeklampte en paneeldeuren, kozijnen enz. op de ware grootte, zullende hierin zooveel

mogelijk door bestellingen worden voorzien, of deze deuren voor lateren verkoop in de gebruikelijke afmetingen worden gemaakt; bizondere constructiën. inleglijsten, enz. worden, zoo geen bestellingen plaats hebben, als oefeningstukken uitgevoerd; het maken van verschillende lijst- en gootconstructiën en het schaven van lijsten.

Dit alles wordt afgewisseld en aangevuld met het maken van verkoopbare voorwerpen, als in het eerste leerjaar is opgegeven, en vermeerderd met trappen, kasten en al die werkstukken, die als geschikt timmerwerk voor leerlingen kunnen worden beschouwd.

Eene bizondere nuttige oefening en toepassing van het in de teekenzaal behandelde, is het maken der kapconstructiën. De door den leerling reeds geteekende kappen worden door hem op een schotwerk uitgeslagen en naar die uitslagen vervaardigd. Hoewel enkele kappen worden gemaakt van vrij groote afmetingen, bijv. zulke waarvan de houtzwaarte der spruiten, beenen enz. ongeveer 5 bij 10 cM. was, is dit in 't algemeen meer 2½ à 3 bij 4 à 5 cM.

Wanneer men de kappen in de uitvoering beziet, dan gelooven wij dat deze behandeling goed gekozen is. Men mag kunnen beredeneeren, dat de leerling daarbij geen werken kan leeren, zijne spieren niet zal verharden, voor het onderwijs van den vakman is het maken dezer constructiën toch volkomen noodig, en alles in eerstgenoemde groote stukken uitgevoerd, wij zijn dat eens, zou onuitvoerbaar blijken.

Op de kappen volgen dan, zooals boven vermeld is, de deuren en ramen in hunne verschillende samenstellingen. Ook de oefeningsstukken dezer afdeeling worden werkelijk flink behandeld en afgewerkt. Dit alles op de volle — of nagenoeg volle grootte.

Neemt men daarbij nog in aanmerking, dat voor toepassing dezer veelzijdige oefeningstukken steeds deuren, enz. voor gebruik worden afgewerkt en ziet men de behandeling van dit alles, dan moet dit voor ieder hoogst bevredigend zijn.

Volgens opgave van den Directeur is voor het maken van deuren en kozijnen voor praktisch gebruik telkenjare nog gelegenheid geweest.

Dit jaar zijn aan de ambachtsschool o. a. al de deuren gemaakt voor het in aanbouw zijnde dubbel heerenhuis van de heeren Liefting en Heuveling op den Boulevard alhier.

Vele nog niet afgeleverde werkstukken, door de leerlingen van dit jaar vervaardigd, bewezen ons, dat er tusschen de oefeningsstukken ook met vrucht aan het vervaardigen van bruikbare werken wordt gearbeid, en dat alles daarbij door een goede leiding wordt aangegeven.

In het derde leerjaar bepalen zich de oefeningstukken hoofdzakelijk tot die der trappen, hoewel ook sommige meer samengestelde deur-constructiën, hoekkeperverbindingen enz. soms als repetitiën worden afgewerkt.

Bij de trappen staat dezelfde leidende gedachte op den voorgrond als bij de kappen is opgegeven. Elke leerling volgt den opgegeven cursus. Het springt dadelijk in 't oog, dat niet al de leerlingen de verschillende trappen op de volle of zelfs helft der volle grootte zouden kunnen vervaardigen.

Wil men dan ook hier streng methodisch en onderwijskundig te werk gaan, dan moet ook hier, even als bij de kappen, een middenweg worden ingeslagen. Wij meenen, dat dit aan de ambachtsschool te Arnhem bizonder wel is gelukt.

Behalve dat men sommige stukken van een trap op die volle, of nagenoeg volle grootte ziet uitgevoerd, is dit met het meerendeel niet het geval. Toch wordt alles flink en volgens den bij de praktijk gebruikelijken weg behandeld.

Het is elk vakman duidelijk, dat daarvoor de dikte der boomen zeer goed kan verminderd worden; dat het niets ter zake doet of men, naar verhouding van de dikte van het gebruikte hout, de breedte der trap bijv. slechts op 1/3 neemt en zoo meer.

Zoowel spillen, als kuip- en wrongstukken, worden zoo gekozen, dat alles flink kan worden uitgevoerd, en toch gaat er op de hier aangenomen wijdte betrekkelijk weinig materiaal verloren.

Vooral ook in dit derde leerjaar wordt zeer veel voor praktisch gebruik uitgevoerd; bij een bezoek aan de school kan men zich hiervan, zoowel als van het geschikte der werkstukken, overtuigen.

Het komt ons onmogelijk voor door eene opsomming dezer stukken daarvan een juist inzicht te geven; alleen een bezoek aan de school kan dit doen.

Nog zij hierbij vermeld, dat aan de school voor elk leerjaar tevens verbonden is een cursus van lager en meer uitgebreid lager onderwijs in lezen, stijloefeningen, rekenen, aardrijkskunde, meetkunde en natuurkunde, ook voornamelijk ingericht, niet om specialiteiten in een dier vakken te kweeken, maar doelende op goede geestelijke ontwikkeling, die den leerling bevattelijk moet maken om het hem gegeven vakonderwijs met vrucht te kunnen volgen en opnemen.

't Is veelal een punt van kwestie of het onderwijs aan de ambachtsscholen niet zal leiden tot het leveren van opzichters in plaats van knechts.

Wij willen niet ontkennen, dat er zeker vele opzichters zijn, wier opleiding voor hun vak veeltijds bij die van dusdanige ambachtsschool ten achteren staat, dat sommige der leerlingen, die bovendien nog al aanleg en geschiktheid bezitten om zich in de wereld voor te doen, na het vertrek der school willens of onwillens tot een opzichters betrekking geraken. Wij meenen zelfs, dat dit, in aanmerking nemende dat over 't algemeen in ons land de opleiding tot opzichter niet te vinden is, niet te voorkomen zal zijn, tenzij het onderwijs aan de ambachtsscholen ook voor den werkman niet veel te beteekenen zou hebben. Een gevolg van het onderwijs der ambachtsscholen zal moeten zijn eene meer algemeene en betere opleiding voor opzichters, enz.

Wat echter de inrichting van het onderwijs aan de ambachtsschool te Arnhem aangaat, meenen wij te mogen verklaren, dat dit geschikt moet genoemd worden voor den ambachtsman, maar niet voor den opzichter-teekenaar.

Gaat de leerling der ambachtsschool, na het verlaten der school zich verder bekwamen, en andere daarvoor ingerichte teekenscholen bezoeken, dan voorzeker zal bij hem een zeer goede grond zijn gelegd, waarop hij kan voortbouwen om een uitstekend opzichter te worden. Het onderwijs aan de ambachtsschool geeft dit echter niet. In tegendeel is het uitvoeren der constructiën, zoowel als de keuze daarvan, geheel gebaseerd op goed, degelijk onderwijs voor den ambachtsmon.

Het verwonderde ons dan ook geenszins in het jaarverslag 1881/82 van het Bestuur dier inrichting het volgende te lezen:

»*Goed en degelijk werk, vervaardigd door bruikbare werklieden, ziedaar de maatstaf waarnaar de resultaten der ambachtsschool worden beoordeeld. Om die elementen eener juiste beoordeeling zoo volledig mogelijk te verkrijgen, heeft het Bestuur zich in den laatsten tijd toegelegd op de samenstelling van een stamboek der oud-leerlingen, waarin worden aangeteekend alle opgaven die kunnen verkregen worden betreffende de loopbaan der leerlingen na het verlaten der ambachtsschool, zoowel wat betreft den winkel en den werkkring, als het werk, het gedrag en het loon van den oud-leerling; en vooral ook het oordeel van den patroon.*" En verder:

»*Uit de verkregen opgaven, die in het algemeen zeer gunstig mogen genoemd worden, is ons één ding reeds duidelijk gebleken, de ongegrondheid n.l. van het verwijt, dat de ambachtsschool hare eigenlijke roeping, de vorming van ambachtslieden, niet of slechts weinig zoude vervullen. Het stamboek toont aan, dat van de* 88 *leerlingen die van de oprichting der school haar met een eind-diploma verlieten, er thans nog* 72 *als ambachtsman werkzaam zijn;* 3 *van hen zijn overleden,* 3 *verlieten het ambacht, terwijl er* 7 *als teekenaar of onderbaas, en* 3 *als opzichter bij den Waterstaat en den aanleg van Staatsspoorwegen zijn in dienst getreden. In het geheel traden dus van de* 88 *er* 10 *in eene hoogere betrekking.*"

Neemt men nu daarbij in aanmerking dat dit alleen loopt over hen die met het diploma de school hebben verlaten, terwijl al de andere zeker minder geschikt zijn geweest om »hooger op" te gaan, dan spreken deze cijfers dunkt ons *te* duidelijk, om daaraan, ten bewijze dat wel degelijk onderwijs voor den aanstaanden werkman wordt gegeven, nog iets toe te voegen.

Op grond van dit door ons ingesteld onderzoek durven wij de gestelde vraag, aan het hoofd van dit verslag vermeld, niet alleen volmondig met »*ja*" beantwoorden maar durven wij als onze innige overtuiging uitspreken, dat het onderwijs aan de Arnhemsche ambachtsschool den toekomstigen werkman ten zegen zal strekken, dat hij daar den goeden grondslag zal kunnen vinden, dit hem tot denkend en ontwikkeld werkman zal vormen en daardoor beter dan anderen, die zulk methodisch onderwijs, missen den voor hem toch reeds moeielijken strijd om het bestaan zal kunnen volhouden.

Eere aan de achtenswaardige mannen die den moed gehad hebben en zich de opofferingen hebben getroost een dergelijke school binnen Arnhem te stichten, eere ook aan den onvermoeiden Directeur en leeraren die hunne taak met zooveel liefde, ernst en toewijding opvatten en ten uitvoer brengen.

M. A. VAN WADENOYEN.

Arnhem, Februari 1885. A. R. FREEM.

AFDEELING ROTTERDAM.

Vergadering van 20 Februari 1885.

Onder de ingekomen stukken kan in hoofdzaak vermeld worden een missive van den heer W. C. van Goor, waarbij hij bedankt voor zijn lidmaatschap in het bestuur en tevens zijn diploma inzendt als Eere-lid der afdeeling. In dit schrijven ontwikkelt hij eenigszins uitvoerig de redenen die hem tot dit besluit geleid hebben. Op voorstel van den heer C. M. Droogleever Fortuijn wordt bij acclamatie besloten aan den heer van Goor een brief van dankbetuiging te richten, wegens de groote diensten door hem aan de afdeeling betoond.

Voor de opengevallen plaatsen in het bestuur door het bedanken van de heeren W. C. van Goor en J. C. van Wijk worden gekozen de heeren L. J. Nijenhuis en S. Lantinga Azn. Genoemde heeren zullen binnen een niet te lang tijdsbestek mededeelen of zij hunne benoeming aannemen.

Daarna werd door den heer F. W. Braat te Delft een zeer uitvoerige mededeeling gedaan over zinkbewerking, van af dat het als erts uit de mijn wordt gebracht tot de samenstelling van platen, ornamenten enz. een en ander opgehelderd door een uitgebreide collectie bewerkte zinken voorwerpen. Op een en ander komen wij in een volgend nummer eenigszins uitvoeriger terug, waaraan evenwel nog kan toegevoegd worden dat op uitnoodiging van den spreker, tot bezichtiging der fabriek door de leden der afdeeling, op Woensdag a.s. zeer gaarne voldaan zal worden.

EEUWFEEST VAN HET GENOOTSCHAP „*MATHESIS SCIENTIARUM GENITRIX*".

Den 17den September van het jaar 1785 werd te Leiden eene inrichting van onderwijs gesticht onder de zinspreuk »*Mathesis Scientiarum Genetrix*".

Hoewel de wiskunde, blijkens den naam van het Genootschap, voorop stond, werden toch andere wetenschappen niet buitengesloten, maar maakte het onderwijs in de bouwkunde en handteekenen evenzeer een onderwerp van zorg voor de oprichters uit en werd dan ook daaraan een voorname plaats gegeven.

Dit jaar zal het dus 100 jaar zijn, dat bovengenoemd genootschap heeft bestaan; dat dit bestaan niet onnut is geweest, wordt bewezen uit het groot aantal namen van hen, die aldaar de eerste opleiding tot hunnen maatschappelijken werkkring hebben genoten.

Nog steeds vervult het Genootschap zijne roeping met toewijding en even goeden uitslag als weleer, en hoewel oud, bezit het nog jeugdige krachten en gaat steeds voort zijnen werkkring uit te breiden en in te richten naar de behoeften, die door de tijdsomstandigheden geboren worden.

Vandaar dat Leiden met recht trots kan zijn op het bezit van zoodanige inrichting en vandaar ook, dat het welzijn van het Genootschap zoo zeer ter harte wordt genomen door hen, die het kennen of van het onderwijs aldaar hebben genoten.

Geen wonder dan ook, dat men voornemens is het eeuwfeest luisterrijk te vieren en dat zoowel het bestuur van het Genootschap als oud-leerlingen en leerlingen, zich met feestplannen bezig houden.

Het bestuur van het genootschap heeft onder meer vastgesteld:

1°. Het houden eener *Tentoonstelling* van voortbrengselen uit den maatschappelijken werkkring van oud-leerlingen.

Hiertoe noodigt het bestuur alle oud-leerlingen uit tot de inzending van die zaken, die gerekend kunnen worden min of meer de vruchten, zijn van het onderwijs, aan het Genootschap ontvangen en die waardig zijn om een plaats op deze tentoonstelling in te nemen.

2°. Het uitschrijven van eene *prijsvraag voor de bouwkunde.*

Hiertoe wordt verlangd: *Het leveren van een plan van den voorgevel bestemd voor een Raadhuis eener plattelandsgemeente.*

De veronderstelling is, dat het aangewezen terrein eene breedte heeft van 50 Meter en wordt begrensd door deftige huizen; keus van den bouwstijl wordt vrijgelaten.

De opstandteekening te maken op een schaal 1 à 50. Uitvoerig bewerkte détails van alle bij het ontwerp voorkomende voorname onderdeelen, op een schaal van 1 à 10 te teekenen.

Alles geteekend met zwarte lijnen op wit papier.

Prijs: *Een gouden eerepenning.*

Accessit: *Eene groote zilveren medaille.*

3°. *Een prijsvraag voor het hand- of ornamentteekenen.*

Hiertoe te leveren eene teekening op ware grootte *van eene paneelvulling binnen een segmentboog*, lang 1.50, hoog 0.50 Met., ter bekrooning of dekking van vensters van een aanzienlijken voorgevel.

Stijl of karakter wordt vrijgelaten.

Prijs: *Een gouden eerepenning.*

Accessit: *Eene groote zilveren medaille.*

4° *Een prijsvraag voor het boetseeren.*

Hiertoe te leveren eene paneelversiering van 1 bij 0,65 M., stijl of karakter wordt vrijgelaten.

Prijs: *Een Gouden Eerepenning.*

Accessit: *Eene groote zilveren medaille.*

De voorwerpen, (teekeningen, schilderijen of werkstukken) voor de tentoonstelling bestemd en de antwoorden op de prijsvragen, moeten vóór of op den 15 *Augustus* e. k vrachtvrij worden toegezonden aan den Secretaris van het Genootschap, den heer P. J. Groen, Breestraat 73.

De antwoorden op de prijsvragen mogen *geen naam* dragen, maar moeten vergezeld gaan van een verzegelden brief, bevattende den naam van den ontwerper en de spreuk of het motto waarmede de stukken geteekend zijn om, na de toewijzing der bekroning, in tegenwoordigheid der leden van het Bestuur en der Jury te worden geopend.

De feestcommissie uit het Bestuur bestaat uit de heeren: J. A. van Dijk, Voorzitter, P. J. Groen, Secretaris, J. W. Schaap en F. W. Ouwerkerk.

Als plan van de oud-leerlingen is vastgesteld:

EERSTE DAG.

Het houden eener *reünie* van alle oud-leerlingen op »*Zomerzorg*", te 12 uren.

Gezamenlijke tocht naar het feestlokaal, ter begroeting van de honderd-jarige en het Bestuur des Genootschaps.

Matiné musicale.

Eenvoudige huishoudelijke *maaltijd* van de van elders komende oud-leerlingen.

's Avonds: *toepasselijke tooneelvoorstelling* of iets dergelijks, (te geven van wege het Bestuur of door de leerlingen).

TWEEDE DAG.

Gemeenschappelijke rijtoer van oud-leerlingen, die daaraan willen deelnemen, te 12 uren.

Matiné musicale te 3 uren.

Gemeenschappelijke maaltijd van oud-leerlingen, die daaraan willen deelnemen, met het Bestuur van het Genootschap en verdere genoodigden, te zes uren.

De commissie uit de oud-leerlingen bestaat uit de heeren, A. Montagne Jz., *Voorzitter*, W. A. van Lith, *2de Voorzitter*: W. C. Mulder, *Secretaris*, P. G. Lancel, *2de Secretaris*, G. van Driel, *Penningmeester*, W. F. van der Heijden, J. N. van der Mark, P. J. Niesten en H. J. van Nouhuijs.

De leerlingen zijn voornemens een feestavond te organiseeren en wellicht eene serenade te brengen. De commissie bestaat uit de heeren L. Couvée, *Voorzitter*, J. A. Verhoog, *Secretaris* en D. H. Terburgh, *Penningmeester*.

BERICHT.

☛ De beschrijving behoorende bij de plaat, een stuk betreffende de waterleiding te Utrecht, een ander over de voordracht van den Heer W. C. METZELAAR in de voorlaatste vergadering der Afdeeling 's Gravenhage, een prijsvraag door het „*Roode Kruis*" uitgeschreven, het verslag der Afdeeling 's Gravenhage, en afloop Aanbestedingen, kunnen wegens plaatsgebrek eerst in een volgend nummer worden opgenomen.

Van de gemelde prijsvraag, een ontwerp met model voor een barak, kunnen de leden op aanvrage aan het bureau der Maatschappij, een exemplaar verkrijgen.

2409 **AANBESTEDING.**

H.H. Kerkvoogden der Herv. Gemeente te *Katwijk a/Zee*, zullen op Maandag 23 Maart 1885, 's namiddags te 2 ure, in de zaal voor Protestantsche belangen aldaar, aanbesteden:

Het bouwen eener Kerk met Toren en ameublement.

Bestek met teekeningen zijn van af 5 Maart tegen betaling van *f* 6.—, verkrijgbaar ter drukkerij van den heer A. W. SIJTHOFF, te *Leiden*.
Aanwijzing in loco op 16 Maart a. s. namiddags te 2 ure.
Inlichtingen te bekomen bij H. J. JESSE, architect, Breestraat 77, te *Leiden*.

Namens Kerkvoogden,
L. VAN DER PLAS, Bz.
Pres. Kerkv.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2410

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant,* Utrecht Stationsstraat 2. 2411

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2412

D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephon No. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & Co.,
te BELFAST.

FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden Med. Intern. Tentoonst.
AMSTERDAM.

VOLKOMEN BEHOEDMIDDEL VOOR HOUT enz.
tegen verrotten en zwam.
Scheikundig onderzocht door DR. D. DE LOOS te Leiden.

In de Kyaniseerfabriek van 2413
J. & D. VAN DER POT te Rotterdam,

wordt **Hout, Zeildoek** en **Touwwerk** tegen bovenstaande schadelijke invloeden reuk- en kleurloos geprepareerd, en kan het hout worden geverfd als gewoonlijk.
Het hout wordt op verlangen bijgeleverd, en volgens teekening gereed gemaakt.

ACTIEVE AGENTEN VOOR ALLE PLAATSEN GEVRAAGD.
Eenige Handelaren in de Prima Portland Cement
(merk DYCKERHOFF & SÖHNE),

in wichthoudende vaten van 180 K°. en in zakken van 70 K°. *niet vervalscht met hoogovenslakken, kalksteen- tras* of andere bijmenging, en laat op de zeef van 900 mazen per M² hoogstens 4 % achter.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en **Vernissen** uit de fabriek van den heer **F. A. Q. VAN GELDER,** te Rijswijk bij 's Hage.

☛ **Engelsche aarden buizen, Belgische gips, Vuurvaste steenen, Vuurklei, enz.**

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,
☛ **ALBASTINE** ☚
in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,
OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk b/d. Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Co. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D VAN DER POT, *Rotterdam.* 2414

Henri Huinck & Co.
Bouwmaterialen en Machineriën.
ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2415 VERWARMING
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.
GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.
BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.
PORTLAND EN MARMER CEMENT.
CEMENT-TEGELS.
Zandsteen.
Vuurvaste Steenen. — Gasretorten.
Kannenbuizen. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.
Verzilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.
GLAS IN LOOD.
CATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2416

Men lette op de
VOORDEELIGE VOORWAARDEN
2417 VAN
DIENSTNEMING
voor het Leger in Nederlandsch-Indië,
omschreven in gedrukte mededeelingen die *gratis* verkrijgbaar zijn bij het **Departement van Koloniën te 's Gravenhage** en voorts bij **alle** Burgemeesters.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 8.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Bij het Bestuur der Maatschappij is het volgende schrijven ingekomen.

Heerenveen, 23 Februari 1885.

Aan het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

In antwoord op uw schrijven d. d. 17 Februari 1885 N°. 115, heeft het Bestuur der Naamlooze Vennootschap tot Exploitatie van het Posthuis de eer U te berichten, dat in de gisteren gehouden vergadering is besloten:

1°. De Jury van beoordeeling der ingekomen plannen te doen bestaan uit *drie* deskundigen en *twee* leden van het Bestuur, te benoemen, zooals bij art. 7 der omschrijving en condities is bepaald.

2°. Artikel 5 te handhaven, echter met deze wijziging, dat alléén voor het geval dat de bekroonde niet met de uitvoering (opzicht) wordt belast, hij voor de werkzaamheden in dat art. genoemd, zal genieten eene tegemoetkoming van honderd gulden.

In verreweg de meeste gevallen toch zal de bekroonde met dat opzicht worden belast. Echter kunnen zich omstandigheden voordoen, waarom dit minder raadzaam is. Van daar dat de billijkheid wel medebrengt, dat hij in dit geval eene kleine tegemoetkoming ontvangt voor de werkzaamheden aan het maken van bestek en detailteekeningen verbonden.

3°. Het Bestuur beslist, na daaromtrent het advies der Jury te hebben ingewonnen, of de bekroonde al of niet met de uitvoering (opzicht) zal worden belast.

Het zal het Bestuur hoogst aangenaam zijn, indien de inhoud van dit schrijven door Uwe bemiddeling in één of meer der bouwkundige bladen worde opgenomen.

Hopende dat thans eenigszins aan de door U geopperde bezwaren is tegemoet gekomen, heeft het Bestuur der Vennootschap de eer hoogachtend te zijn.

Namens het Bestuur voornoemd:
G. BOSCHLOO, *Voorzitter.*
Mr. M. Mz. VAN HELOMA, *Secretaris.*

Afdeeling Amsterdam.

De eerstvolgende vergadering der Afdeeling Amsterdam zal plaats hebben op Vrijdag 6 Maart, 8 ure, in Eensgezindheid.

Als spreker zal optreden de heer J. R. de Kruyff, directeur der Rijksschool voor Kunstnijverheid, met een vervolg op het behandelde in de vergadering van 27 Februari.

Het onderwerp zal zijn de vraag: „Heeft de oudnationale bouwwijze der 16e en 17e eeuwen waarde als toepassing voor meer omvangrijke bouwwerken in onzen tijd?

Gedrukt 28 *Februari* 1885.

BUIZEN VOOR WATERLEIDINGEN.

In den loop van het jaar 1884 verscheen een uitvoerig rapport van de Gezondheids-Commissie der Gemeente Utrecht, over de Utrechtsche Waterleiding 1), mede naar aanleiding van enkele klachten, over de mindere zuiverheid van het leidingswater, in den eersten tijd door particulieren bij het gemeente bestuur ingebracht.

Daar genoemde Commissie hare taak in den ruimst mogelijken zin heeft opgevat en, behalve het onderzoek naar de oorzaken der onzuiverheid, heeft gemeend ook de middelen te moeten aangeven die tot verbetering van den toestand zouden kunnen strekken, en mitsdien een uitgebreid onderzoek heeft ingesteld naar de hoedanigheid van de verschillende in den handel voorkomende buissoorten, mag het niet ondienstig zijn de resultaten van dat onderzoek hier kortelijk zamen te vatten, vooral daar de uitkomsten niet altijd overeenstemmen met de tot dusver in de technische litteratuur voorkomende mededeelingen.

Op den voorgrond moet worden gesteld, dat het uiterst zuivere water door de Soesterheide geleverd, op verschillende buissoorten een veel krachtiger inwerking heeft dan zoogenaamde harde (dat wil zeggen met meer kalksoorten bedeelde) wateren, zoodat verschillende materialen die op andere plaatsen voldoende worden geacht, in Utrecht volkomen onvoldoende werden bevonden. Deze omstandigheid is verklaarbaar, doordien zich bij harde wateren spoedig een dun laagje kalk op de binnenvlakte der buizen afzet en deze daardoor voor verder aantasten worden bewaard.

Het resultaat uit een groot aantal proeven, was dit. Buizen van zuiver lood, van compositie, zoomede de gewoon- vertinde looden buizen, waren voor Utrecht bepaald af te keuren, daar alle 3 soorten aanmerkelijke hoeveelheden lood aan het water afgeven. Bij de vertinde buizen bevond men geen zuiver tin aan de oppervlakte maar een zoo sterk loodhoudend alliage, dat deze buissoort niet de minste waarborg tegen loodafgifte aan het water verstrekt.

Voorziening dezer buizen met zoogenaamd Napels Enduit (eene in de leiding gebrachte vloeistof die bij opdrooging eene beschuttende laag achterlaat), was wegens de technische moeielijkheden nog niet voor groote toepassingen aan te bevelen.

Hoewel opperbouwraad Dr. v. Ehmann, 1e staatstechniker voor de openbare waterverzorging in Wurtenberg, de gegalvaniseerde ijzeren buizen, ook voor zeer zachte wateren, als volkomen voldoende beschouwt 2), in Stuttgart deze zelfs verplichtend zijn voorgeschreven, en ook A. Cluss 3) mededeelt, dat in Amerika na jarenlange debatten van technische en Gezondheids-Commissiën de gegalvaniseerde ijzeren buizen aldaar als de beste voor huisleidingen zijn erkend, leerde het onderzoek dat ook deze buizen, wegens de groote afgifte van zink aan het water, moesten worden afgekeurd en bleek het bij informatie ter plaatse, dat in Wurtenberg geene chemische onderzoekingen op het water werden toegepast.

Over ijzeren buizen met cement bedekt, was nog geen ondervinding genoeg opgedaan om daar reeds een beslist oordeel over te vellen.

Bleven alzoo over:

IJzeren Buizen bedekt met een laag ijzeroxydule oxyde (methode Barff).

Buizen van zuiver tin.

Tinnen buizen met vasten *looden mantel*, vervaardigd volgens het systeem Hamon 1) (hier in den handel gebracht door de firma Wed. G. Doremans & Zn. te Rotterdam).

Looden buizen met losse *tinnen voering*, vervaardigd in de Ned. Lood- en Zinkpletterij van A. D. Hamburger te Utrecht.

Volgens latere ervaring schijnen de IJzeren buizen van Barff niet zoo gunstig als men zou mogen verwachten en vinden deze dan ook weinig toepassing. Buizen van nagenoeg zuiver tin, hoewel uit een chemisch oogpunt zeer goed, daar tin door water niet wordt aangetast, zullen, wegens de groote kostbaarheid van het materiaal bij eenigszins hoogen waterdruk, waardoor dus de buiswanden aanzienlijk dik moeten worden, wel nooit in het groot worden toegepast, vinden echter toepassing bij bierpompen en leidingen van zwak zure vloeistoffen. Zoowel aan de buizen van Doremans, als aan die van Hamburger komen nog kleine technische gebreken voor, welke beide leveranciers zooveel mogelijk trachten te verbeteren en waarschijnlijk voor de praktijk wel niet van grooten invloed zullen zijn; beide soorten vinden dan ook toepassing bij den nieuweren buis aanleg.

Van groot belang is echter de zuiverheid van het tin, dat men gaarne met eene hoeveelheid lood allieert, wijl zuiver tin bijna niet te bewerken is. Meer dan 1 % lood is evenwel niet noodig. Daar echter de gemakkelijkheid van bewerking toeneemt met de grootere toevoeging van lood, en ook materieel voordeel aan eene grootere loodtoevoeging verbonden is, zal een voortdurend toezicht en onderzoek slechts in staat zijn het materiaal op die zuiverheid te houden, welke in de onderzochte buismonsters bevonden is.

F. J. Nieuwenhuis.

1) Uitgegeven bij D. E. Bosch & Zn. te Utrecht.

2) Zie Deutsche Bauzeitung 19 Dec. '83.

3) Zie Deutsche Bauzeitung 16 Jan. '84.

1) Ook door Bouwraad Salbach te Dresden aanbevolen.

VEREENIGINGSGEBOUW
VOOR
BEOEFENAARS DER BOUWKUNST.

In het jaar 1881 werd door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst een buitengewone en internationale prijsvraag uitgeschreven. Tot onderwerp werd gekozen: een vereenigingsgebouw voor beoefenaars der Bouwkunst.

Behalve de drie ontwerpen waaraan de uitgeloofde bekroningen werden toegewezen, kende de jury aan twee der plannen eervolle vermeldingen toe. Van een dezer plannen, ontworpen door den heer J. F. L. Frowein, te 's-Gravenhage, werd in het vorige nummer van dit Weekblad een plaat gegeven waarop de voorgevel en de beide voornaamste plattegronden voorkomen.

Ter verduidelijking van deze laatsten diene het volgende.

Sous-terrein. Dit bevat:

Doorrit. (Aangegeven door de gestippelde lijnen, is met de hoofdtrap onmiddelijk in verbinding.)

Lokaliteiten behoorende tot het bureau van den secretaris en tot diens woning.

Toegang tot de bovenzalen.

Woning van den concierge, enz.

Gelijkvloers.

a.	Vestibule.	*i.*	Trap voor het orchest.
b.	Portier.	*k.*	Retirade.
c.	Spreekkamer.	*l.*	Wachters.
d.	Garde-robe.	*m.*	Galerij v. pleistermodellen.
e.	Expositie zalen.	*n.*	Montoir.
f.	Zalen voor gravuren.	*o.*	Trap. } Woning van den
g.	Trap zaal.	*p.*	Eetzaal. } secretaris.
h.	Diensttrap.	*q.*	Trap, toegang gevende tot te verhuren bovenzalen.

Entre-sol. Het entre-sol boven het midden-achtergedeelte behoort tot de woning van den Secretaris.

Eerste verdieping.

a.	Vestibule.	*l.*	Kamer v. d. Secretaris.
b.	Garde-robe.	*m.*	Bibliotheek (met bovenlicht.)
c.	Vergader-, tevens balzaal (orchest boven den ingang.)	*n.*	Leeszaal.
		o.	Bibliothecaris.
d.	Koffiekamer.	*p.*	Teekenzaal (met bovenlicht.)
e.	Conversatie zaal.	*q.*	Kabinet.
f.	Buffet.	*r.*	Retiraden.
g.	Service.	*s.*	Trap.
h.	Diensttrap.	*t.*	Garde-robe.
i.	Trap naar het orchest.	*u.*	Te verhuren zalen.
k.	Bestuurskamer.		

Zolderverdieping. Deze bevat teekenkamers, enz.

AFDEELING 's GRAVENHAGE.

(*Vergadering van* 13 *Februari* 1885.)

Bij het lezen der notulen wijst de heer Boersma op eene min juiste mededeeling omtrent zijne opgave van het getal leerlingen der ambachtsschool, als opzichters werkzaam.

»Van het geheele getal leerlingen namelijk, 557 waarvan nu nog 130 op de school zijn, *hebben er* 93 *de school met einddiploma verlaten, en van deze zijn slechts* 30 % *als opzichters geplaatst.*"

De heer Morre zegt, dat het benoemen der commissie, waartoe aan het einde der vergadering besloten werd, niet bedoelt, te resumeeren hetgeen dien avond gesproken was, *doch de zaak geheel afgescheiden daarvan nader te onderzoeken.* De Voorzitter deelt mede, dat 5 leden der Afdeeling zijn uitgenoodigd deze commissie uit te maken en zij zich daartoe hebben bereid verklaard.

Alsnu aan de orde gesteld zijnde de vraag »over vorm en inrichting der concertzalen", wordt deze door den Voorzitter ingeleid, waarna het woord is aan den heer L. J. Lefèbre.

In het jaar 1884, dus vangt de spreker aan, geraadpleegd zijnde bij den bouw van 4 concertzalen en 3 kerken, heb ik inderdaad verbaasd gestaan over de bouwmeesters die zoo weinig acht op de regelen van de geluidsleer schenen geslagen te hebben. Overal vond men hoeken en gaten en scherp vooruitstekende lijsten. Hoewel het niet in sprekers bedoeling ligt, de juiste regelen aan te geven welke gevolgd behooren te worden, wijst hij op de groote concertzaal van Felix Meritis, die reeds in 1792 ingewijd, een model is van goede accoustiek, en zulks in tegenstelling met het gebouw voor kunsten en wetenschappen in onze stad, alwaar die zeer slecht is, — zonder overigens eenig oordeel uit te spreken over de architektonische waarde van elk gebouw, waaromtrent spreker zich geenszins bevoegd acht. Eene groote fout is het, juist tegenover het orchest de ingangen of wel meerdere lichtramen te maken. De Voorzitter oordeelt het bouwen van concertzalen juist geene verblijdende opdracht en haalt daarbij aan, een werk geschreven door Ch. Garnier. Om een zaal te kunnen maken die volkomen aan de eischen der accoustiek beantwoorden moest, liet Garnier zich inschrijven ter bijwoning van de colleges in de Natuurkunde, alleen om zich voor de studie van het geluid te bekwamen. Alvorens dien bouw aan te vangen, stelde hij zijn plan in handen eener commissie van deskundigen. Niettegenstaande alle voorzorgsmaatregelen, voldeed die zaal niet en roemde Garnier daarentegen de accoustiek die hij vond in een hoogst eenvoudige zaal, in een der mindere buurten van Parijs.

Aan de besprekingen werd vervolgens ook deel genomen door de H. H. Frowein, Morre, Looisen en van Lith Jr. Laatstgenoemde stelde de vergadering in kennis met het plan voor het reeds in aanbouw zijnde concertgebouw in de Houbrakenstraat te Amsterdam. De bestekteekeningen van dit belangrijke werk werden vrij uitvoerig besproken.

De heer G. J. Morre deelt daarop een en ander mede over *fundeeringen*, bepaalt zich dit maal slechts tot de fundeeringen onder gebouwen, en bespreekt eenige punten welke aanleiding kunnen geven tot op- of aanmerkingen. Spreker wijst op de zeer groote nadeelen die ontstaan uit het maken van eene slechte fundeering. Deze toch kan het beste gebouw geheel onbruikbaar maken. De gebreken zijn meestal hoogst moeielijk of in 't geheel niet te herstellen. Belangrijke schade voor den bouwheer; niet zelden ook voor den bouwmeester, daargelaten nog de angst en onrust die voor beiden ontstaan als het gebouw door verzakking scheuren vertoont. Dat zijn de gevolgen van eene onvoldoende fundeering. Voor elk bouwkundige is de beantwoording van de vraag gewichtig, hoe te fundeeren in hem geheel onbekenden grond. Dan is het de zekerste weg raad te vragen bij deskundigen van ondervinding. De bouwgronden toch hebben zoo verschillende eigenschappen waarmede men rekening moet houden; b. v.: gronden die indrukken zonder zijdelings uit te wijken, gronden die indrukken en daarbij uitwijken, nog die weinig indrukken en niet uitwijken, ten laatste gronden die niet indrukken als het zijdelings uitwijken kan worden tegengegaan. Voor de beoordeeling daarvan is een onderzoek noodig. De middelen daartoe worden verder uitvoerig behandeld als: het *visiteerijzer*, het graven van *putten* en het *grondboren*, en bij dit laatste vooral gewezen op den eisch, dit binnen eene afgesloten ruimte te verrichten, daar men anders het onderzoek niet vertrouwen kan.

Verder handelende over de wijze van fundeeren, wordt bij het maken van *liggende roosterwerken* aangeprezen de vloeren in de hoeken *over* elkander te werken en het aanbrengen van een schuine kesp waarop de vloeren ter wederzijden tegen elkander gespijkerd worden — ten sterkste ontraden.

Bij het metselen van de fundamenten gebruike men, vooral als die een grooten last te dragen hebben, geen al te zachte steenen, niet zooals men dikwijls ziet, rood in kalkmortel.

Bij het verbeteren van den grond, d. i. het uitgraven der sleuven en daarna aanvullen met zuiver zand, late men eerst de sleuven vol water loopen om het zand daarin te werpen, en niet zooals dat omgekeerd veelal geschiedt.

Vervolgens stond spreker langeren tijd stil bij de paalfundeeringen, de wijze van heien enz., en is over 't algemeen niet ingenomen met de stoomhei. Immers, behalve dat de kop van de paal vernield wordt, weet men niet of- en in hoeverre de paal onder den grond niet buigt; bij het heien met de handhei kunnen de spaakhouders daartegen veel beter waken.

Bij het maken van eene fundeering op hoeken van druk bereden wordende straten, brenge men eene koppeling aan tusschen den voorgevel en een der achtermuren. Vooral bij slappe gronden is die maatregel zeer geraden en men voorkomt daardoor het ontstaan van scheuren of afschuivingen, die door zware dreuning niet zelden ontstaan.

Meerdere belangrijke onderdeelen werden door den spreker behandeld, en daarbij nuttige wenken gegeven voor de praktijk.

De Voorzitter bracht den heer Morre den dank der vergadering, voor zijne even degelijke als onderhoudende voordracht.

AFDEELING UTRECHT.

(*Vergadering van* 13 *Februari* 1885.)

Het convocatiebillet voor dezen avond, bevatte de mededeeling: »Kunstbeschouwing van de St. Pieterskerk te Rome, met toelichtende beschouwingen van den heer Nieuwenhuis."

Daartoe stelde spr. ter bezichtiging dat gedeelte van het schoone plaatwerk: Le vatican et la Basilique de St. Pierre, par Paul Letarouilly", waarin de kerk in 't bizonder behandeld is. Na een korte inleiding ter herinnering van zijn — in Maart 1883 — gehouden lezing over de Byzantijnsche kerkbouwkunst, vooral

met betrekking tot de koepelconstructie, gaf spr. een uitvoerige beschrijving van den bouw van dit kolossale werk, waarbij menig détail op recht onderhoudende wijze werd toegelicht en verklaard, en waardoor dergelijke kunstbeschouwingen zeker dubbele waarde verkrijgen.

Na behandeling van een zaak van geheel huishoudelijken aard, was de heer Kok terecht de tolk der aanwezigen, toen hij den heer Nieuwenhnis dank zeide voor zijn belangrijke bijdrage.

AFDEELING ROTTERDAM.

Vergadering van 20 Februari 1885.

Als aanvulling op het kort verslag der vergadering, in het vorig nummer van dit blad medegedeeld, strekt: dat uit den brief van den heer W. C. van Goor aan de afdeeling, waarbij hij zijn ontslag als lid van het bestuur neemt, blijkt, dat hij zich niet langer vereenigen kan met de verhouding, welke tusschen de Maatschappij en de afdeelingen bestaat, en waarover hij reeds meermalen, zoowel schriftelijk als mondeling zijn bezwaren heeft kenbaar gemaakt, en hij nu zijn krachten wenscht te wijden aan de oprichting eener zelfstandige vereeniging van en voor bouwkundigen alhier, redenen, waarom hij dan ook zijn diploma als eerelid der afdeeling inzendt.

Door den heer F. W. Braat Jzn. te Delft, werden op zeer duidelijke wijze en tevens uitvoerig aan de leden medegedeeld, de verschillende wijze van zinkbewerking. Spreker vangt aan met de bereiding van het zink uit erts; dit wordt, gedolven zijnde, in een cilindervormigen koker geplaatst, waarin zich verschillende schijven bevinden, die om een spil zich bewegen, waardoor het erts als het ware verpletterd wordt; daarna wordt het, vermengd met fijne steenkolen, in een retort gebracht, die men tot een zoodanige gloeihitte stookt, dat de kool verbrandt en het zink vloeibaar wordt. Men giet er alsdan koeken van, welke p. m. 0.60 M. lang, 0.25 M. breed en 0.025 M. dik zijn, om vervolgens tusschen de walsen op de gewenschte dikte gebracht te worden, zooals het in den handel voorkomt. Hierna gaat spreker na, de verschillende soorten van dak- en platbedekkingen, waarbij vooral genoemd kan worden een bedekking voor een plat zonder roeven of soldeernaden, wel is waar, die niet goedkoop, maar zeer vernuftig is uitgedacht. Voor mansarde daken wordt de losange-bedekking het meest aangeraden, doch dan moeten de afmetingen der losanges niet te groot zijn. Voorts de zamenstelling van raamregels en glasroeden; deze laatsten met losse binnenstaaf, waardoor zij bij de verbindingen of kruisen veel sterker blijven; het stampen van ornamenten, welke verre de voorkeur verdienen boven de gegoten, doch voor alle ornamenten niet toegepast kan worden; het vervaardigen van beelden werd mede uitvoerig medegedeeld.

Een zeer ruime collectie van zink vervaardigde voorwerpen was ter vergadering aanwezig en strekte tot bewijs, dat deze fabriek in staat is om al wat tegenwoordig op het gebied van zinkbewerking wordt geëischt, te vervaardigen. Daarna had tusschen spreker en een der leden nog een bespreking plaats over het schilderen van zinkwerken, welke aan de lucht zijn blootgesteld en wel voornamelijk letters, daar de ondervinding geleerd heeft, dat deze na verloop van zekeren tijd zoogenaamd roesten. De heer Braat beval daartoe aan, om deze voorwerpen voorof goed schoon te maken, aangezien het zoutzuur, dat bij het soldeeren wordt gebezigd, nadeelig voor de verflaag is.

De heer Braat, door den Voorzitter voor zijne belangrijke mededeelingen den dank der vergadering gebracht zijnde, wordt daarna tot onderzoek van een ingekomen concept »Bouwverordening voor Nederland", een commissie van 3 leden benoemd, bestaande uit de heeren L. J. Nijenhuis, B. H. Beijderwellen en A. Leeflang.

Door 26 leden en 2 geïntroduceerden der afdeeling werd Woensdag 25 Februari jl. gevolg gegeven aan de gedane uitnoodiging tot het brengen van een bezoek aan de Koninklijke stoomfabriek van zinkwerken van den heer F. W. Braat te Delft. Door de eigenaars aldaar ontvangen, werden wij in de fabriek rondgeleid en ons achtereenvolgens de verschillende bewerkingen van het zink te aanschouwen gegeven. Eene opsomming der verschillende zaken, die wij te zien kregen, zoude een herhaling zijn van het verslag van het bezoek door de afdeeling 's Gravenhage, voorkomende in N°. 52 van den 4den jaargang van het *B. W.* Genoeg zij hier nog te vermelden, dat allen hoogst voldaan over de ontvangst, de netheid der fabriek en niet minder voor het leerrijke, dat zij gezien hadden, de fabriek verlieten, na de eigenaars dank betuigd en de beste wenschen uitgesproken te hebben voor den bloei der fabriek.

Ter aanvulling van hetgeen door mij in November 84, *Bouwkundig Weekblad* N°. 48, werd medegedeeld omtrent de waterleiding te Arnhem, wordt thans het navolgende ontleend aan het in de *Arnh. Courant* voorkomende verslag van de *feestelijke opening*, die den 16den dezer heeft plaats gehad.

Al was het gisteren geen uitgezochte dag weer, wat wel jammer mag genoemd worden met het oog op de schilderachtige ligging der verschillende gebouwen, die tot onze waterleiding behooren — al bleef de lucht loodkleurig en hield het maar niet op met regenen, het feest der opening is ongestoord volgens het programma zijn gang gegaan.

Om halfeen vereenigden zich een groot aantal autoriteiten en verdere genoodigden in het administratie-gebouw der waterleiding op den Boulevard, waar de burgemeester, jhr. van Lawick van Pabst, de gasten ontving namens het Bestuur der »Compagnie générale" vertegenwoordigd o. a. door zijn president en vice-president, de heeren baron Charles del Marmol en graaf Ed. de Liedekerke, door de heeren H. Doat, directeur, Léon Collinet, Léon de Monge, H. Clochereux en Alban Poulet, administrateurs, door eenige leden van den Raad van Toezicht, en technici zooals de heer Chaudoir, verder door de heeren H. P. N. Halbertsma, ingenieur-ontwerper, J. A. Roest van Limburg, ingenieur belast met de leiding, e. a. Het Gemeentebestuur was behalve door den Burgemeester, vertegenwoordigd door de wethouders Z. A. Eekhout, mr. I. Everts B.Hzn., H. J. Cordes en G. C. O. Beelaerts, en een groot aantal leden van den Gemeenteraad. Verder merkte men op den gemeente-secretaris mr. A. J. Kronenberg, den gemeente-architekt van Cuylenburgh, de oud-wethouders Kronenberg en de Kempenaer, den hoofdingenieur van den provincialen waterstaat de Bruyn Kops, den onder-voorzitter en den secretaris der Kamer van Koophandel, W. Frowein en mr. H. H. van Cappelle, den gemeente-ontvanger mr. D. Weerts, den voorzitter der gezondheidscommissie dr. A. J. van Rossum, den oud-concessionnaris G. W. van Barneveld Kooij Jr., vertegenwoordigers van het Bestuur der Utrechtsche waterleiding, den hoofd-ingenieur J. F. Meijjes der Dinglessche Machinen-fabriek te Zweibrücken, verscheidene aannemers en belangstellende particulieren.

De commissaris des konings was verhinderd.

Nadat door alle aanwezigen de oorkonde — een zeer fraai calligraphisch product — was geteekend, werd deze door de heer van Barneveld Kooij met luider stemme voorgelezen en vervolgens in een metalen bus gesloten.

Gastheeren en genoodigden begaven zich hierop naar het pompstation aan den Westervoortschen dijk, alwaar in het machinengebouw door den heer H. P. N. Halbertsma namens de concessionnarissen alle autoriteiten in eene flinke kernachtige rede werden welkom geheeten, dank uitgesproken voor de betoonde belangstelling, steun en medewerking van Bestuurderen der stad, en de onderneming voortdurend in hunne hooge bescherming aanbevolen.

Na gewezen te hebben op de hooge beteekenis van goed drinkwater voor eene gemeente, werd den burgemeester verzocht de waterleiding officieel voor geopend te verklaren, door het plaatsen van eenen gedenksteen in den gevel van het machinegebouw.

Alvorens hiertoe over te gaan, werd door den burgemeester een waardeerend woord gesproken tot de ondernemers en technici, aan welker krachtig en energiek optreden het te danken was, dat zulk een belangrijk werk binnen één jaar tijds in gereedheid was gebracht.

Nadat de gelegenheid was gegeven om de inrichting te bezichtigen, waarbij de ingenieurs gaarne de machines en hare werking toelichtten, begaf men zich naar het voorplein, waar voor den

voorgevel van het hoofdgebouw eene estrade was gemaakt. Het was omstreeks half drie, toen de heer Burgemeester, en de heeren Halbertsma en Roest van Limburg deze estrade beklommen. De burgemeester met het traditioneele schootsvel en den zilveren truffel gewapend, bevestigde, na de looden bus met de oorkonde achter den gedenksteen te hebben geplaatst, den steen zelf, en ontblootte dezen.

De Burgemeester verklaarde de Arnhemsche waterleiding voor geopend.

Een driewerf hoerah en fanfares begroetten deze plechtigheid.

Het opschrift op den gedenksteen luidt:

Arnhemsche Waterleiding.

GEBOUWD DOOR DE
COMPAGNIE GÉNÉRALE DES
CONDUITES D'EAU TE LUIK,
NAAR DE PLANNEN EN ONDER DE DIRECTIE VAN
H. P. N. HALBERTSMA,
INGENIEUR TE ROTTERDAM.

DEZE STEEN IS GEPLAATST DOOR
JHR D. J. A. A. V. LAWICK V. PABST V. NIJEVELT,
BURGEMEESTER VAN ARNHEM,
BIJ DE FEESTELIJKE OPENING
OP 16 FEBRUARI 1885.

Onmiddellijk nadat de onthulling van den gedenksteen plaats had, begonnen de fonteinen te werken. Een dikke straal baande zich weg door wind en regen naar boven, steeds hooger, ja tot eene hoogte van pl. m. 40 meter.

Hierna werden allen uitgenoodigd in de gereed staande rijtuigen plaats te nemen en het hoogreservoir te gaan bezichtigen. De feestelijkheden werden besloten door een gemeenschappelijken maaltijd, waar vele woorden getuigden van wederzijdsche waardeering tusschen gemeentebestuur, concessionarissen, technici en allen die hunne krachten aan deze werken hadden gewijd.

Uit de technische mededeelingen kan nog het volgende dienen. Het buizennet bedraagt een lengte van 35 K. M. d. i. 6½ uren gaans. De buizen zijn beproefd op eene drukking van 12½ atmospheeren; terwijl de drukhoogte hier grooter is dan in eenige andere stad van ons land, namelijk gemiddeld 5 atmospheeren, is elders de drukhoogte in den regel niet grooter dan 2 à 3.

In het buizennet zijn een 400 tal brandkranen aangebracht volgens het systeem Halbertsma. Abusievelijk werd vroeger door mij medegedeeld, dat de afsluiters volgens dit systeem waren vervaardigd.

Aan den eersten aanleg ontbreekt thans nog slechts de vijfde put. Wanneer ook die gereed is, zal de waterleiding in staat zijn, gemiddeld per uur 180 kub. meter of, in een rond cijfer, 4000 kub. meter water per dag te leveren, hetgeen overeenkomt met een verbruik van p.m. 100 liter per dag en per hoofd der bevolking.

Op vermeerdering van het zielental, uitbreiding dezer werken eischende, is natuurlijkerwijze bij het ontwerpen rekening gehouden.

Velp, Febr. 1885. W. J. DE GROOT.

P R IJ S V R A A G,

uitgeschreven door het internationale comité van *het Roode Kruis* te Genève. (*)

P R O G R A M M A.

I. ALGEMEENE VOORWAARDEN.

a.) de barak moet in de eerste plaats kunnen dienen in onvoorziene, spoedeischende gevallen, hetzij op het tooneel van den oorlog, hetzij bij epidemiën binnen 's lands.

(*) Door Hare Majesteit de Keizerin van Duitschland, Koningin van Pruissen, is voor het beste model een prijs van 5000 frs. en een gouden medaille ter beschikking gesteld van de 3de, in September jl. te Genève gehouden internationale conferentie van het Roode Kruis, welke de uitschrijving der prijsvraag aan het internationaal Comité te Genève heeft opgedragen.

Zij moet, naar verkiezing, deel kunnen uitmaken van een hospitaal-inrichting, of, met haar bijgebouw (zie II*b*), geheel op zich zelf kunnen staan.

b.) de barak moet, in al hare onderdeelen, zoodanig zijn ingericht, dat men ze

1°. gemakkelijk kan uiteennemen;

2°. zonder moeite van de eene plaats naar de andere kan vervoeren, hetzij langs buurtwegen of paden, hetzij langs den spoorweg.

3°. snel kan oprichten en tot ontvangst van zieken en gekwetsten gereed maken.

De barak moet een stevig gebouw daarstellen, welks hecht ineengezette deelen weerstand kunnen bieden aan de guurheid van de gematigde luchtstreek, inzonderheid aan de hevigheid van den wind.

c.) De zamenstelling van de barak moet zoodanig zijn, dat men onmiddelijk van deze kan gebruik maken, zoowel in den zomer als in den winter; of dat men ze ten minste kan inrichten voor winterdienst; daarbij in aanmerking nemende het gewicht van de sneeuw en andere invloeden, welke het koude jaargetijde medebrengen.

In het laatste geval moeten de schikkingen, voor den winter te treffen, door de mededingers bij de ontwerpen worden gevoegd.

II. BIJZONDERE VOORWAARDEN.

a. het gebruikte m a t e r i a a l moet ondoordringbaar zijn voor regen en zooveel mogelijk onbrandbaar; ten minste het moet gemakkelijk tegen brand kunnen worden gevrijwaard. De keuze der grondstoffen wordt overigens geheel aan de mededingers overgelaten. De wanden en vloer moeten zonder moeite kunnen ontsmet worden.

b. Wat de a f m e t i n g e n betreft, moet de barak 12 bedden kunnen bevatten, daarbij voor elk bed 12 M3 in rekening brengende.

Wat de b ij g e b o u w e n betreft, is een beste kamer, al dan niet aan de barak verbonden, voldoende. In dit geval moet men deze, na de oprichting van de barak, snel kunnen ineenzetten en met de barak in verbinding stellen.

c. ten einde de o p r i c h t i n g van de barak gemakkelijk te maken, moeten de afzonderlijke deelen zoodanig passen, dat geen bijzondere werkheden noodig zijn voor het in- en uiteenzetten.

Ook moet men denzelfden vorm en dezelfde afmetingen geven aan de deelen, welke een zelfde rol in het gebouw vervullen, en de »typen" voor de verschillende onderdeelen van de constructie tot het kleinste aantal terugbrengen.

De v l o e r moet samengesteld zijn uit geschaafde planken, niet dreunen bij het loopen en niet in onmiddelijke aanraking zijn met den bodem.

De laag tusschen den bodem en den vloer, van geschaafde planken, moet »nauwkeurig en snel" aan dezen vloer kunnen worden vastgespijkerd, ten minste voor het geval, dat de omstandigheden het gebruik van den geheelen vloer niet zouden toelaten.

De l u c h t v e r v e r s c h i n g moet voldoende zijn, zelfs in het koude jaargetijde, bij gesloten deuren en vensters. De keuze van het beste stelsel wordt aan de mededingers overgelaten.

De v e r w a r m i n g moet in den winter, binnen de barak, een temperatuur van c. c. 15° R. of 18.75° C. bedragen. Het verdient aanbeveling de verwarming zoo mogelijk ten bate van de luchtverversching te doen strekken.

d. K o s t e n e n g e w i c h t. In aanmerking genomen het groot aantal barakken, dat een leger behoeft, en het voordeel, verbonden aan inrichtingen welke zonder groote opofferingen kunnen worden vernietigd, na eenigen tijd dienst te hebben gedaan, zoo moet het gewicht zoo laag mogelijk gesteld worden, en de goedkoopheid worden betracht.

e. V o r m v a n h e t o n t w e r p. De mededingers moeten model-barakken van natuurlijke grootte of verkleinde modellen, op 1/5 der ware grootte inzenden.

Indien eene barak samengesteld is uit een aantal grondstukken of deelen, aan elkander gelijk, dan kunnen de ontwerpers volstaan met niet het geheele gebouw ten toon te stellen en zich te bepalen tot een gedeelte, onder voorwaarde, dat men zich van het geheel volkomen rekenschap kunne geven. Deze vergunning wordt echter slechts verleend voor de ontwerpen in natuurlijke grootte en niet voor de modellen op kleinere schaal.

Ieder mededinger zal de teekening van de geheele inrichting

moeten inzenden, met dwarsche en overlangsche doorsneden, op eene schaal van 1/25; vervolgens bijzondere teekeningen voor elk deel der constructie, voor de stelsels van verwarming en luchtverversching, voor de wijze van ineenvoeging, voor de beste kamer, enz., hetzij op natuurlijke grootte, hetzij volgens de afmetingen van het voor te stellen voorwerp, op eene schaal van 1/5 of van 1/10.

De teekening moet de plaats der bedden aanwijzen.

Daarbij zal gevoegd moeten worden een nauwkeurige beschrijving van de geheele inrichting, in het fransch, engelsch, duitsch of italiaansch. Deze beschrijving zal zich moeten uitstrekken over de te gebruiken grondstoffen, over de bijzonderheden en over de onderdeelen van de constructie, zoowel als over de handgrepen, noodig om de barak uiteen te nemen, te vervoeren en op te richten, met aanwijzing van den tijd, noodig voor deze laatste bewerking. Zij moet de redenen bevatten, die den ontwerper geleid hebben in de keus van de wijze van constructie en van den aard der grondstoffen.

Het is wenschelijk, dat de ontwerper de wijzigingen aantoont, die men aan zijn stelsel kan aanbrengen, naarmate van de landen waar het wordt toegepast, in verhouding tot de bijzondere klimaats-invloeden, tot de betrekkelijke gemakkelijkheid om zich zeker materiaal aan te schaffen of tot andere plaatselijke bijzonderheden.

De beschrijving moet aangevuld worden met eene benaderende begrooting van kosten en van het gewicht der constructie, met eene technische uitlegging der doorsneden, voor de voornaamste deelen aangenomen, en eindelijk met eene juiste berekening, hetzij van de werking der verwarmingstoestellen, hetzij van het voorgestelde luchtververschingsstelsel.

De mededingers hebben de bevoegdheid hunne ontwerpen slechts door teekeningen voor te stellen, onder voorwaarde, dat zij ze doen vergezellen van eene beschrijving en toelichting. Zij zullen zich in dit opzicht gedragen naar de regelen, hierboven vastgesteld voor de teekeningen en beschrijvingen, ter toelichting van de ontwerpen of modellen van barakken in natuurlijke grootte.

De mededingers, die alleen teekeningen hebben gezonden, kunnen slechts aanspraak maken op eervolle vermelding, met uitsluitng van den prijs van 5000 frs.

III. Regeling.

a). De mededingers moeten hunne werken inzenden vóór 1 September 1885.

Deze zullen openlijk worden tentoongesteld, van 10—20 September. Het terrein zal kosteloos worden aangeboden door de stad Antwerpen of door de Belgische Regeering.

De mededingers moeten kennis geven van de toezending hunner werken, vóór 15 Juli, aan het »commissariat général du gouvernement belge pour l'exposition d'Anvers, 10a, rue de la loi, à Bruxelles".

Voor nadere inlichtingen wende men zich direct tot het »comité international de la Croix Rouge, à Genève".

De mededingers moeten hunne ontwerpen weder in bezit nemen van af den 22sten September.

De tentoongestelde voorwerpen, welke niet zijn afgehaald binnen 14 dagen, zouden het eigendom worden van het centraal-comité van het belgisch Roode Kruis.

b). De jury zal zijn zamengesteld uit de H.H.:

Professor Dr. von Langenbeck, geheimraad en generaal-arts (Duitschland).

Dr. Coler, generaal-arts (Duitschland).

Professor Dr. Mundy (Oostenrijk).

Albert Ellissen, ingenieur, Secretaris der Vereeniging van het Roode Kruis (Frankrijk).

Professor Dr. Longmore, generaal-arts van het Engelsche leger, te Netley (Groot-Brittannië)

Kommandeur Dr. Baroffio, Kolonel, Inspecteur van den geneeskundigen dienst (Italië).

Dr. Carsten, Secretaris van het Hoofd Comité van het Roode Kruis (Nederland).

Dr. Berthenson, honorair geneesheer van Z. M. den Keizer, directeur van het barakken-hospitaal van H. M. de Keizerin, te St. Petersburg (Rusland).

Gustave Moynier, Voorzitter van het internationaal comité van het Roode Kruis te Genève.

c). Deze jury zal beslissen, of een der tentoongestelde ontwerpen den prijs van 5000 frs. en de medaille, door H. M. de Keizerin Augusta uitgeloofd, waardig is.

Deze belooning is ondeelbaar en mag niet verdeeld worden. Zij kan niet worden toegekend, indien de jury van oordeel is, dat geen der mededingers haar verdient.

De jury kan eervolle vermeldingen toekennen.

Hij geeft van zijne werkzaamheden een uitvoerig verslag aan het internationaal comité, met nauwkeurige aanvoering der beweegredenen voor zijne besluiten.

Dit verslag wordt in het »Bulletin International de la Croix Rouge" openbaar gemaakt.

De uitkomst der mededinging zal door het internationaal comité ook worden medegedeeld aan alle Hoofd-Comités van het Roode Kruis.

Genève, 3 Februari 1885.

Het internationaal comité van het Roode Kruis:

De Secretaris, (w. g.) G. Ador. De Voorzitter, (w. g.) G. Moynier.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur!

Daar de verschillende verslagen van de afd. vergadering van 23 Jan. j.l. te 's Gravenhage openbaar gemaakt, niet geheel, enkelen zelfs zeer onvolkomen den inhoud weergeven van het door mij in die vergadering besprokene, en daaruit naar mij gebleken is door voor- en tegenstanders geheel verkeerde gevolgtrekkingen worden gemaakt, acht ik het wenschelijk daarvan persoonlijk een verslag te geven, om het belang der besproken zaken. Ofschoon die inleiding niet door mij op schrift is gebracht, is mijn geheugen mij trouw genoeg gebleven, om het meest zaakrijke van mijn betoog thans nog nauwkeurig te kunnen weergeven.

Het komt op 't volgende neer.

Het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft de beide vragen voor de a. s. Mei-vergadering niet gesteld in de verwachting, dat daarop een zeer gedetailleerde beschouwing en volledige programma's van bouwkundig onderwijs zullen worden aangeboden; het is het Bestuur zeker alleen te doen om meer bepaald de hoofdeischen van dat onderwijs op nieuw aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen, omtrent de hoofdbeginselen die daarvoor gelden zoo mogelijk een krachtige verklaring van onze Nederlandsche bouwkundigen uit te lokken, en daaraan getrouw hoop ik ook heden avond die hoofdeischen voor u nader te ontvouwen.

Ten opzichte van de eerste vraag, die betreffende het onderwijs van den handwerksman, meen ik twee hoofdeischen te moeten vaststellen, te weten:

1°. het onderwijs moet zóó zijn ingericht, dat de groote meerderheid der a. s. ambachtslieden er gebruik van kan maken.

2°. het moet in zijn strekking, even als alle primair onderwijs, zoo eenvoudig mogelijk zijn.

Bezien we de eerste dezer eischen, dan geloof ik dat we, ons afvragende, moet de bouwkundige school voor den handwerksman een dag- of avondschool zijn? tot het besliste antwoord moeten komen van eene avondschool, en wel een winter-avondschool alwaar van ongeveer half September tot half of einde Maart onderwijs wordt gegeven. Tot dit antwoord komt men niet door willekeur, maar door een blik te slaan èn in de maatschappelijke toestanden èn door raadpleging der ervaring.

Onze maatschappelijke toestanden: — de rijke standen behoeven over 't algemeen niet te vragen, wat hun de opvoeding hunner kinderen kost en op welken leeftijd deze voor zich zelven in hun stand kunnen zorgen. Bij den gegoeden burgerstand gaat dat echter zoo grif niet meer; in dien stand kan een huisvader die geen al te talrijk gezin heeft, een of meer zijner zoons laten studeeren; hij rekent er op, dat die studie zoo snel mogelijk volbracht worde, en de jongens of dadelijk of zeer kort na voltooide studie een betrekking zullen bekleeden of een werkkring zullen vinden, waardoor zij hem verder geen geld meer kosten zullen.

De gewone burgerman kan zelfs aan dergelijke opvoeding van zijn zoons niet denken; hij is al blij zoo hij hun den cursus der H. B. School kan laten volgen, met 3 jarigen cursus, zijn zoons voor officier, telegrafist, postbeambte, en dergelijke betrekkingen

kan laten leeren; hij kan hoogstens tot hun 19e à 20e jaar geld voor hen uitgeven.

In den kleinen burgerstand kan men zelfs zoo ver nog niet gaan; als daar de jongens de school voor meer uitgebreid lager onderwijs hebben doorgeloopen, moeten ze terstond op een handels- of kassierskantoor, bij een notaris als klerk, in een of ander magazijn of administratie, bijna altijd met het beding terstond wat te gaan verdienen, en onder geregelde behoorlijke opklimming van loon.

We komen nu nog een stand lager, aan onzen handwerkstand; hier moet het gewoon onderwijs zich bepalen tot de lagere school. Kan de kleine burgerstand de jongens nog tot hun 14 à 15e jaar op school en zonder verdienste houden, hier gaat dit niet meer, en is een 13-jarige leeftijd die, waarop de jongens in eenige verdiensten moeten gaan voorzien, en de lasten van het huishouden verlichten. Vergeet niet, dat men ook in dien stand meestal de talrijkste gezinnen aantreft. Gaan we nog lager op den maatschappelijken ladder, dan zien we o. a. dat de prolitariër zijn kinderen ter wille van de overige leden van 't gezin zelfs dikwijls reeds op 9 à 10-jarigen leeftijd exploiteeren moet.

Mijne heeren! ik heb in bovenstaande beschrijving gestreefd naar waarheid een beeld te schetsen onzer maatschappelijke toestanden, niet van die van enkele begunstigden in hun stand, maar van verreweg de groote meerderheid dier standen. Is dit beeld wáár, dan moeten we dit bij ons verder betoog voor oogen houden. Evenmin als men dan eenvoudig decreteeren kan: voortaan zal elke burger man zijn zoons laten studeeren of tot hun 25e jaar in hun onderhoud en opleidingskosten voorzien, evenmin kan men dan voorschrijven: voortaan zal de handwerksstand zich het loon zijner kinderen ontzeggen totdat deze b. v. 16 jaar geworden zijn. Men mag zulks wenschelijk vinden, maar het zijn en blijven utopieën, en met één pennestreek, decreet of wet, worden de maatschappelijke toestanden maar niet gewijzigd. Zóó eenvoudig, mijne heeren, zijn sociale vraagstukken niet op te lossen. Men moge dus al bepalen: de a. s. ambachtsman zal vakonderwijs ontvangen op een dagschool, — als die dagschool in conflict komt met de maatschappelijke inrichting, dan raakt niet die inrichting, maar de dagschool er zonder eenige kwestie o n d e r. De ervaring heeft dit m. i. schitterend bewezen.

De wet van 't middelbaar onderwijs b. v. bepaalde, dat in iedere gemeente van ons Vaderland, meer dan 10.000 zielen groot, een burger-dagschool moest worden opgericht. (Zie hierover Dr. Camperts bijdrage in de »Vragen des tijds" van December 1884.) Er zijn in ons land nog al vele van die gemeenten. Die scholen waren bestemd voor de kinderen uit den kleinen burgerstand, ambachtsstand en landbouwstand; maar de meeste gemeenten, zelfs velen die overigens bovenaan staan waar het uitgaven geldt ten behoeve van onderwijs, durfden die scholen niet aan, verzochten en verkregen van jaar tot jaar uitstel van de oprichting. Vijf gemeenten hebben de proef eerlijk genomen: het zijn 's Gravenhage, Amsterdam, Utrecht, Leeuwarden en Groningen. Na een aller kwijnendst bestaan zijn er vier reeds weer opgeheven, en sleept de 5e zijn bestaan voort. *)

De school te 's Gravenhage heeft als max. 61 leerlingen geteld, is geëindigd met 37 leerlingen. Die te Amsterdam maakte het nog slechter in verhouding; 't max. was 76 leerlingen, het daalde zelfs tot 36, en 't aantal leerlingen in de andere gemeente was evenmin van eenige beteekenis. Wijlen de inspecteur Steijn Parvé moest dan ook in zijn officieele rapporten openlijk erkennen, dat de proef met de burger-dagschool geheel mislukt was.

Nu zegt men wellicht: ja maar dit heeft niet zoo zeer gelegen aan die scholen omdat zij dagscholen, waren, maar aan de programma's dier scholen; maar tot mijn spijt kan ik dit argument niet toegeven. Vooreerst hebben de burger-avondscholen met ongeveer gelijk programma zich tot een werkelijk grooten bloei, zonder eenige moeite verkregen, mogen opwerken, en heeft geen enkele gemeente die daartoe verplicht was, zich de oprichting daarvan betreurd; maar sterker nog blijkt het onhoudbare van dit argument, als we onzen blik slaan naar de ambachtsscholen. Deze dagscholen hebben voorzeker een programma, dat volgens 't oordeel van hun voorstanders als ideaal voor een school voor den jeugdigen handwerksman moet worden beschouwd. Dank zij de groote offers die menige rijke en goedgezinde over heeft voor den Nederlandschen werkman, en rijke bijdragen van gemeente- en provinciale besturen, hebben de meesten geheel kunnen krijgen wat ze geldelijk meenden noodig te hebben; het schoolgeld is er uiterst gering geweest en de gelegenheid voor kostelooze plaatsing zeer gemakkelijk; aan aanmoediging tot bezoek heeft het niet ontbroken. De Haagsche ambachtsschool lokt zelfs door 't geven van loon aan de leerlingen (een m. i. hoogst verderfelijken weg); en wat is nu 't resultaat?

Zijn de ambachtsscholen te Rotterdam, 's Hage en Amsterdam thans, na reeds jaren lang bestaan, werkelijk de algemeene opleidingsscholen geworden voor onzen handwerkstand? Is het aantal hunner leerlingen, aanvankelijk wellicht gering, met rassche schreden vooruitgegaan, zoodat men thans aldaar op enkele uitzonderingen na alle leerjongens vindt?

Helaas, de werkelijkheid is anders.

Rotterdam, dat met 235 leerlingen begon, het tweede jaar het max. van 246 had, is allengs gedaald tot 197, 185, 151, 148, blijft thans zoowat om de 170 zweven; achteruitgang dus niettegenstaande een uitmuntend bestuur, goede leeraren, directeuren, en degelijk onderwijs.

's Gravenhage, heeft dit bij een bevolking van ruim 125.000 zielen, een ambachtsschool waarvan het cijfer der leerlingen na snellen wasdom thans nagenoeg tot 550 à 600 gestegen is? en kunnen de Amsterdamsche ambachtsscholen bogen op een gesamenlijk aantal leerlingen van 1500 à 1700? 't Lijkt er in de verste verte niet naar. En ziet nu eens hoe merkwaardig: in dit zelfde Rotterdam is een bouwk. avondschool, de academie, — met een leercursus, veel minder geschikt voor den handwerksman en meer bestemd voor jeugdige architekten en zoons van bazen, — waarop het aantal leerlingen uit den handwerksstand echter dat der ambachtsschool aldaar verre overtreft. Te 's Hage hetzelfde verschijnsel, naar ik meen te weten. Mijne Heeren! ziedaar feiten, tot nu toe niet genoeg en aandachtig genoeg beschouwd, maar die tot ernstig nadenken stemmen moeten; zij strekken mij tot bevestiging mijner diep gewortelde overtuiging, dat een dagschool voor opleiding van a. s. ambachtslieden, trots alle hulpmiddelen en kunstmiddelen nimmer zal kunnen worden een *algemeen* bezochte school, dat het een school zal blijven voor enkele meer begunstigden in hun stand. Wie met mij het vakonderwijs voor den handwerksman *algemeen* wil maken, moet dus afzien van de dagschool, en alleen in goed ingerichte bouwk. avondscholen heil voor 't algemeen zien.

Een winteravondschool alzoo; en ziedaar met de oplossing in dezen geest van bovengenoemde kwestie, tevens een andere geheel op eenvoudige wijze beslist: die van de oefening op de school in de handgrepen van 't gereedschap. Op een avondschool is daarvoor immers noch geschikte gelegenheid, noch tijd. Overdag werken, al werkende geld verdienende, en leerende werken, 's avonds den vrijen tijd besteed aan 't vergaren van meerdere kennis in de werkplaats, minder gemakkelijk te leeren —, ziet ons daar terug tot een gezonde maatschappelijke inrichting.

Als een eisch van het bouwk. onderwijs aan den aanstaanden handwerksman stelde ik, dat het evenals alle primaire onderwijs zoo eenvoudig mogelijk zijn zoude. Vooral voor de lage standen moet bij het onderwijs het wachtwoord zijn: Eerst het noodige, eerst later het aangename. Onze wet op het middelbaar onderwijs, een wet waarvoor we in vele opzichten Thorbecke niet dankbaar genoeg kunnen zijn, heeft bij al het voortreffelijke hetwelk zij bezit ook hare gebreken, waarvoor de oogen gelukkig hoe langer zoo meer opengaan; gebreken, die een gevolg zijn van den geest des tijds waarin ze ontstaan is.

Er werd toen niet alleen evenals nu veel waarde gehecht aan goed onderwijs, maar er was te groot streven bij dat onderwijs voor jeugdigen in jaren, naar veelzijdige ontwikkeling die door de overdreven programma's bijna nimmer op iets anders dan oppervlakkige kennis van veel van 't geleerde uitliep. Bezie de programma's der H. B. scholen; wat tal van vakken waarin in 5 jaren tijds kennis moest worden vergaard, genoeg voor een examen in al die vakken! Pompen of verdrinken! is het wachtwoord voor menigen H. B. S. leerling, vooral voor de minder vluggen onder hen. Maar bezie eveneens de programma's voor de B. avondscholen. Ze mogen m. i. in vele opzichten uitnemend zijn voor voortgezet onderwijs van leerlingen der scholen van meer uitgebreid lager onderwijs uit den burgerstand en kleinen burgerstand, voor onzen handwerkstand, waarvoor ze ook zijn opgemaakt, en met de beste bedoeling zijn opgemaakt, deugen

*) Den zelfden avond, dat de vergadering der afdeeling gehouden werd, brachten de nieuwe bladen de tijding dat ook de 5e school zou worden opgeheven.

ze niet. Wat heeft een handwerksman te maken met scheikunde, natuurkunde, boekhouden, staatinrichting, stelkunde, meetkunde? Voortgezet onderwijs in geschiedenis en aardrijkskunde, zoo lang hij zijn vakonderwijs niet doorloopen heeft, wat baat hem al dat fraais, als door dit alles slechts 4, hoogstens 6 uur per week voor teekenonderricht overblijft? De burger-avondschool moge voor andere standen uitnemend zijn, als we naar een programma vragen voor onze handwerkslieden dan moeten teekenonderwijs, constructieleer, kennis van bouwmaterialen en werktuigen bij het vak in gebruik, de hoofdzaken daarvan uitmaken; dit, met 't onderhouden van de Ned. taal, 't schrijven en flink rekenen, is voor een primaire vakschool alles wat men verlangen mag, en geheel voldoende.

Wat nu de 2e vraag betreft, door het Bestuur der Maatschappij gesteld, die betreffende de eischen eener goede opleiding tot bouwopzichter, — het is een feit dat deze rubriek van bouwkundigen al talrijker en talrijker wordt. Dit is een gevolg van de thans veelal gevolgde gewoonte van openbare aanbesteding van werken, bij de enorme vlucht die de uitvoering van openbare werken, door 't Rijk, Provinciale-, Gemeente-, waterschap besturen ondernomen (om van particuliere ondernemingen of die van vereenigingen nog te zwijgen), in de laatste jaren genomen heeft. Toch bestaan er in ons land geen geschikte plaatsen of scholen tot opleiding voor opzichter.

Vragen we eerst welke eischen men aan opzichters stellen moet, dan zijn ze in 't kort deze: 1e dat zij niet de noodige kennis bezitten in één vak van de bouwambachten, maar dat ze èn wat materialen kennis, hun wijze van verwerken, èn wat constructie kennis betreft, op de hoogte zijn van alle ambachten die zij te contrôeeren hebben; 2e dat zij grondig ervaren zijn in het handwerk van minstens één der hoofdambachten, liever van meer; 3e dat ze grondig bekend zijn met de voornaamste werktuigen voor beweging van lasten, steigeringen enz; 4e goede détails maken naar bepaalde opgaven, en goed maat voeren.

In algemeenheid van t e c h n i s c h e kennis komt hun opleiding, zal zij goed zijn, met die voor den architekt dus overeen, ook al behoeft ze niet zóó uitgebreid te zijn; verder gaat echter de gelijkheid niet. Kunnen de sub 1 en 4 genoemde kundigheden aan een school onderwezen worden, de sub 2 en 3 genoemde moeten in de praktijk zelve geleerd worden. Praktische opleiding en schoolonderricht dus ook hier weer hand aan hand. Zijn al de eischen van bekwaamheid hooger dan die voor den eenvoudigen handwerksman, gelukkig wordt dit vergoed door meerdere verdiensten in de uitoefening van zijn vak, en kan men daardoor rekenen dat de opzichters over het algemeen uit een meer gegoeden stand dan dien der handwerklieden zullen voortkomen. Dit maakt als 't ware de opleiding weer minder bezwaarlijk. Kan er voor den handwerksman van geen dagschool sprake zijn, — ik stel mij voor dat voor een opleiding tot opzichter, de dagschool niet geheel gemist zal kunnen worden, daar er op de avondschool alléén daarvoor niet genoeg tijd is.

't Liefst beveel ik voor een opleiding tot bouwopzichter het navolgende ter overweging aan.

Praktische opleiding gedurende 3 jaren, in de zomermaanden, of liever gezegd van April tot en met September, in de werkplaats tot timmerman, de twee volgende jaren op dezefde wijze als metselaar. Op deze wijze kan er des zomers verdiend worden, en 6 's winters op een bouwk. dag- en avondschool het technisch onderwijs genoten worden, gedurende welken laatsten tijd, alleen een tijd waarin toch de verdiensten 't geringst zijn en er meestal werklieden te veel zijn, er dan loon zou gemist worden. Praktijk en theorie blijven dan steeds samengaan; de a.s. opzichter blijft, totdat hij een leeftijd bereikt heeft om als zoodanig dienst te kunnen doen, tevens w e r k m a n.

Ik stel mij vóór dat een dergelijke regeling geen te groote finantieele bezwaren hebben zou, noch voor de a. s. opzichters, noch voor de grootere gemeenten of het Rijk, die dergelijke cursussen tot stand brachten. Menige kundige baas of architekt, wien 's zomers zijne vele bezigheden verhinderen zouden enkele uren aan eene dergelijke inrichting onderwijs te geven, zou des winters bij mindere drukte en tegen betrekkelijk geringe vergoeding, daaraan als onderwijzer willen optreden, zooals de ondervinding dit bij vele bouwkundige winter-avondscholen leert.

Hiermede mijne heeren! geloof ik de beide vragen, door het Bestuur der Maatschappij gesteld, wat het principieele betreft, bij u te hebben ingeleid. Nog een enkel woordje ten slotte.

Wellicht, vraagt deze of gene: bestaat er nu werkelijk noodzakelijkheid om deze vragen aan de orde te stellen, en op een principieel antwoord aan te dringen? Mijns inziens, ja. Toen de wet op middelbaar onderwijs tot stand kwam, bestond er ten opzichte van het bouwkundig onderwijs geen beslist uitgesproken meening, en het resultaat is, dat het niet alleen niet geregeld werd, maar in alle opzichten benadeeld is geworden, getuige o. a. de akten van bevoegdheid voor het geven van bouwkundig onderwijs, de bekende akte van rechtlijnig teekenen. Wat heeft deze vooral in de kleinere gemeenten van ons vaderland geen onberekenbare schade aan het bouwk. onderwijs gebracht, door menigeen als onderwijzer te weren, die hoogst geschikt was, doch geen bezitter dier akte was, waarvoor de eischen geheel buiten het technische van het vak lagen; werd niet menigeen benoemd, bezitter dier akte, die daarom nog volstrekt onze bouwvakken niet meester was, o. a. leerlingen van ambachtsscholen, die nauwelijks of in 't geheel hun neus niet in de praktijk hadden gestoken. Welnu, waar de mogelijkheid van een herziening in de wet op het middelbaar onderwijs volgens veler gevoelen binnen enkele jaren bestaat, moeten wij, bouwkundigen, weten wat wij ten opzichte van dat onderwijs willen, en dit tijdig uitspreken, opdat op onze behoeften en eischen beter gelet kunne worden dan vroeger, en de ongelukkige toestand weer niet jaren lang bestendigd worde; dan moeten we voorts eerst weten welk onderwijs wij willen, om daarna te kunnen nagaan welke onderwijskrachten wij daartoe behoeven. Er is dus veel te doen, en laten we zorgen niet te laat te komen. Ik heb gezegd.

Zie hier, mijnheer de redacteur! mijne inleiding. Het zij mij vergund daaraan nog de korte beschouwing te verbinden, naar aanleiding van opmerkingen, hier en daar door anderen gemaakt.

1e. Er is o. a. beweerd geworden, dat waar de Staat zoo veel geld uitgeeft voor de opleidingen van een betrekkelijk gering aantal burgers aan de Hoogescholen en Pol. school, ook de Ambachtsscholen wel geld mogen kosten, v e e l geld zelfs, en mijn kosten argument tegen de Ambachtsscholen dan geen steek houdt.

Men heeft hierbij echter één zaak over 't hoofd gezien, en wel dat ik de Ambachtsscholen vooral ook als *gemeente*-inrichtingen bestreed, dat het ambachtsonderwijs door de wet op het middelbaar onderwijs in de eerste plaats tot *gemeente* zorg is gemaakt, waarmede de gemeente-finantiën gemoeid zijn. Reeds in mijn woordvoering te Leeuwarden heb ik gezegd, dat ik geen bezwaar had in het bestaan van één of twee Ambachtsscholen in ons land, voor de liefhebbers van dat onderwijs, maar alle verderen nadeelig achtte; en ik had hierbij juist min of meer het oog op een of twee Ambachtsscholen in de centra's der bevolking, en even als onze Rijks kweekscholen voor onderwijzers, *Rijks* ambachtsscholen. M. i. zouden hieraan dan wellicht zelfs eenige beurzen verbonden kunnen zijn. Maar voor de gemeente-finantiën blijf ik de Ambachtsscholen èn verkeerd, èn ruïneus vinden, èn hinderlijk voor verdere goede ontwikkeling van het bouwk. onderwijs.

2e Is goed onderwijs een zegen, en is het gelukkig wanneer gebrek aan onderwijs in de jeugd geen hinderpaal is, om overigens bekwame en hoogst ijverige menschen zich in de maatschappij te doen verheffen, — zulk een standverheffing zal nimmer deel van 't algemeen kunnen zijn, en slechts enkelen zullen hierin mogen slagen. Verkeerd is het nu, om in het onderwijs een tendenz te leggen, alsof alle leerlingen allereerst bestemd zijn om hooger op te komen; het wekt ontevredenheid op bij velen die, al weten ze nu meer dan de meesten uit hun stand, toch om andere redenen niet slagen in die verheffing. Merkwaardig is wat daaromtrent onlangs in de *N. R. Courant* werd medegedeeld omtrent Oostenrijksche toestanden, het moge ons tot vingerwijzing strekken.

De berichtgever wijst er op het zeer groot aantal studenten a/d. Hoogescholen, een getal buiten alle verhouding groot, hoeveel personen daar wel studeeren die afkomstig zijn uit de mindere klassen, geholpen door allerlei beursen, stichtingen, en door in achtneming van de grootste zuinigheid en door de grootste opofferingen der ouders. En wat leert de ervaring? Dat een zeer groot aantal dezer personen, nadat zij hun studie voltooid hebben, mislukken. Ze mogen knap zijn, doch velen kunnen zich toch niet staande

houden in eene omgeving waarin ze zich vreemd gevoelen. Bij talrijke sollicitatie naar open vallende betrekkingen, staan zij ten achter bij hen, die behalve hun wetenschap ook een beschavende opvoeding genoten hebben, zoodat hun kans van slagen in de maatschappij er des te geringer om wordt; hun wetenschap maakt, dat zij zich met bescheiden betrekkingen en werkkringen miskend gevoelen. Vandaar een geest van ontevredenheid, morren over de maatschappij en hare inrichting, van daar dat onder hen juist zulk een vruchtbaren oogst voor de anarchisten, socialisten en nihilisten is binnen te halen.

Moge in ons land, het onderwijs niet tot het onstaan van zulke toestanden medewerken, en dit gevaar in 't oog gehouden worden bij de vaststelling van de grenzen van 't onderwijs, voor handwerksstand en bouwopzichter bestemd.

W. C. METZELAAR.

Afloop van Aanbestedingen.

ZUTPHEN, 13 Februari 1885. — 1°. Het maken eener nieuwe veemarkt met de daarbij behoorende werken.

Gebr. Landeweert te Zutphen . . . *f* 20.036
J. Dokter te Leeuwarden . . . . . . » 19.900
J. Zandvoort, te Deventer . . . . . » 19.317
J. Schutt te Brummen . . . . . . » 18.988
H. W. Douves te Zutphen . . . . . » 17.998
H. A. Welsink te Brummen . . . . » 16.986
K. Bleeker te Zutphen . . . . » 16.880
G. J. Carmiggelt te Brummen. . . » 16.719
H. L. Hamer te Zutphen . . . . . . » 16.398
J. G. Carmiggelt & Zn. te Brummen » 16.380
G. Schurink te Zutphen . . . . . . » 16.300
G. J. Kerkmeijer idem . . . . » 15.860
G. J. Koordeman idem . . . . » 15.428

2°. Het verbeteren der monding van de Prinsengracht en het maken van een nieuw inlaatsluisje.

Gebr. Landeweert te Zutphen . . *f* 3.348
H. J. Haijtink idem . . . . » 3.139
W. J. Bessem idem . . . . » 3.050
G. J. Koordeman idem . . . . . . » 3.044
G. J. Kerkmeijer idem . . . . . . » 3.030
H. Langenberg idem . . . . » 2.896
G. Schurink idem . . . . » 2.839
C. Versteeg te Velp . . . . » 2.533.99
G. J. Carmiggelt & Zn. te Brummen » 2.470.00

3°. Het afzetten der gemeente weilanden gedurende vier jaren.

J. Holtslag te Zutphen . . . . *f* 4.352
A. Brandenberg idem . . . . » 1.945
G. J. Jansen idem . . . . » 1.716
G. Schurink idem . . . . » 1.896
H. J. Haijtink idem . . . . » 1.680

4°. Het leveren van vier gesmeed ijzeren vuilnisbakken.

H. Wullink te Zntphen . . . . *f* 128
W. G. Meijderman idem . . . . . . » 125
J. W. Wulling idem . . . . » 125
J. W. Abenon te Deventer . . . . . *f* 112.50
H. Wohrman te Zutphen . . . . . . » 112
J. Volkers idem . . . . » 110
A. Beerbank idem . . . . » 104
G. J. Meenhorst idem . . . . » 106
H. J. Simons te Arnhem . . . . . . » 99
J. W. ten Braak te Zutphen . . . . » 96
W. Vlarvinkel te Brummen . . . . » 95
D. Walbers te Amersfoort . . . . . » 94

alles aan de minste inschrijver gegund.

AMSTERDAM, 19 Februari 1885. — Door de Naamlooze Vennootschap »Het Concertgebouw": Het bouwen van een concertgebouw met 2 concertzalen, vestiaires, koorzalen, solistenkamers, stemkamers, restauratie- en rookzaal, woning, enz., aan de Houbrakenstraat te Amsterdam, volgens bestek en teekeningen van den Ingenieur-Architekt A. L. van Gendt.

A. Paans Amsterdam . . . . *f* 336.400
Maks & Boekholts idem 332.600
Schoonenburg & Maks idem 329.000
Timmer & Fürstner 316.000
P. Vlasman Utrecht 315.315
F. W. van Vloten idem 311.743
H. C. Dorlas Amsterdam 310.389
J. Koster idem 309.880
J. J. van Sluisdam idem 307.390
Cruijff & Schouten idem 304.400
Peters & Roelofsen idem 298.900
J. Kooij idem 297.800
D. Heijink idem 292.000
P. S. Rijnierse idem 291.500
H. J. Meckers & B. v. Buuren idem. 289.332
A. J. van Liempt idem 287.900
Gebr. van Berkum idem 287.460
H. R. Hendriks Osch 283.990
H. Rietsnijder & Zn. Amsterdam . 282.300
Oosterink & Schut idem 281.500
L. Sickler idem . . . . *f* 279.737
Cerlijn en de Haan idem 279.480
T. K. Ozinga idem 279.400
E. R. Kuipers N.-Amstel 270.540
J. T. Prenzler Amsterdam 268.000
D. Zuiderhoek idem 257.333

gegund.

ROTTERDAM, 18 Februari 1885. — Het bouwen van een houten loods voor tijdelijk schoolgebruik op het terrein achter de Veemarkt te Rotterdam.

Hoogste inschrijver:

J. B. Sjerp Rotterdam . . . . . . *f* 10.900

Laagste inschrijver:

A. Looijmans Rotterdam . . . . » 7.245

NIJMEGEN, 25 Februari 1885. — Het voltooien van den toren, het bouwen van een westelijken gevel en het maken van eenige herstellingen aan de R. K. Parochi kerk van den H. Dominicus te Nijmegen, volgens de plannen van den architekt P. J. H. Cuypers te Amsterdam.

Westerhof Weesp . . . . *f* 22.980
Lamb. de Rooy Valburg . . . . . . » 22.900
H. W. v. d. Waarden Nijmegen . » 22.890
Willem Tielens Utrecht . . . . . . » 22.500
Am. van Dommelen Druten . . . . » 21.700
Joh. Groenendaal . . . . » 21.375
Joh. Theunissen . . . . » 20.847
van Schaik, Utrecht . . . . » 20.348
H. R. Hendriks Oss . . . . » 20.150
F. Peters Zenderen . . . . » 19.700

Aan den laatsten inschrijver gegund.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2418 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 17den Maart 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek N°. 419.

Het wijzigen en uitbreiden van het HOOFDGEBOUW op het station Beek-Elsloo.

Raming *f* 3750.—.

De besteding geschiedt volgens § 65 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25sten Februari 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN te *Venlo* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 10den Maart 1885 ten 12 ure middags.

UTRECHT, den 20sten Maart 1885.

IEMAND, practisch en theoretisch ervaren in de bouwkunde, zag zich gaarne spoedig geplaatst als **OPZICHTER, ONDERBAAS,** of iets dergelijks. Goede getuigen staan hem ten dienste, en hoog salaris aanvankelijk geen vereischte. Adres Lett. G H *Bouwkundig Weekblad.* 2419

The St. Pancras Iron Work Company, London.

TRADE MARK

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2420 EN

Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

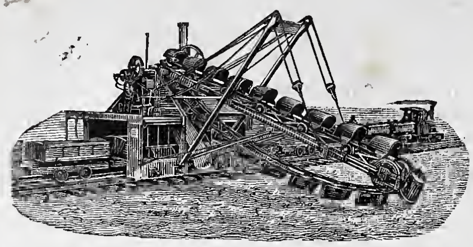
AMSTERDAM.

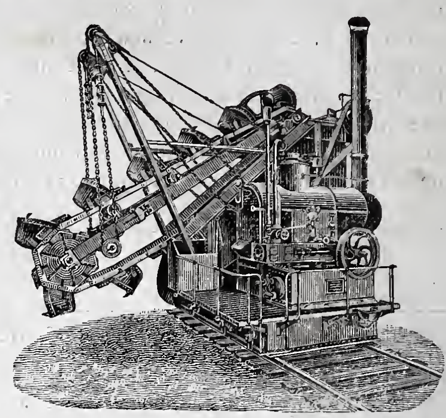
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2421

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2422

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.

SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succs.

8 RUE D'ENGHIEN PARIJS. 2423

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk TB bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering TB is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren RUTTEN & C°., Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.

☞ *Zie het artikel »Verven de Ruolz" in N°. 38 van het Bouwkundig Weekblad 1884.*

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2424

D.S.M. KALKER, Amsterdam.

Telegram-Adres: »**Kalker—IJzerwaren**". Telephoon N°. **352.**

Agent voor J. G. GROSSE,

KLOKKENGIETERIJ

en FABRIEK van METAALWAREN.

DRESDEN—NEUSTADT.

Opgericht in 1835.

KERK- EN TORENKLOKKEN,

in fraaie klanken worden onder garantie geleverd.

WALZEN en CYLINDERS voor Katoendrukkerijen, Papier-, Behangsel- en Fluweelfabrieken, in Koper, Messing, Brons en Zink.

TELEGRAAF- EN TELEPHOONSCHALEN.

PERRONKLOKKEN voor Spoorwegen, Scholen, Fabrieken, en.

TRAMWAYKLOKKEN, enz. enz.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren BESTEKKEN, zoowel met als zonder bijbehoorende TEEKENINGEN.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 9.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

Op de bijeenkomst van 13 Maart 1885 zullen ter lezing liggen, de periodieke tijdschriften uit de bibliotheek der Maatschappij, terwijl de Kunstbeschouwing zal bestaan uit: Habitations modernes, recueillies par Viollet-le-Duc.

Aangezien binnen korten tijd, het bureau der Maatschappij zal worden overgebracht naar het gebouw voor Permanente Tentoonstelling, wordt men uitgenoodigd alle brieven stukken enz. te zenden aan het nieuwe adres der Maatschappij, **Marnixstraat 402** te Amsterdam.

CONSTRUCTIEN VAN GEGALVANISEERD GEGOLFD PLAATIJZER

Bij eene onverwachte opdracht tot het vervaardigen van een ontwerp voor eene loods van bovengenoemd materiaal, werd door mij aan de Redactie van dit Weekblad eene vraag aangeboden voor de Vraagbaak, die daarin voorkomt. Die vraag (47) kwam voor in n°. 38 van den jaargang 1884, en luidde:

„Kan men inlichtingen geven betrekkelijk overkappingen met zelfdragend gegolfd plaatijzer, omtrent eenheidsprijzen, draagvermogen, spanning (ongeveer 12 M.) en duurzaamheid?"

Op het oogenblik, dat ik haar stelde, kende ik wel enkele gegevens omtrent het materiaal, doch meende niet voldoende op de hoogte te zijn van het onderwerp om met vrucht een ontwerp samen te stellen, waaraan eene gedétailleerde begrooting diende te worden toegevoegd.

Reeds in het volgende nr. van het Weekblad was een der leden beleefd genoeg om door bemiddeling der Redactie eenige gegevens te plaatsen, die mij op den weg konden helpen. Intusschen waren ook deze voor mijn doel nog onvoldoende, zoodat ik mij tot verschillende fabrikanten wendde, van wier adressen ik mij inmiddels op de hoogte had gesteld. Van verschillende zijden ontving ik dan ook, wat mij dienstig kon zijn: hier een prospectus, daar eene brochure, van elders een prijscourant, tot in détails uitgewerkt, ja van enkele heeren zelfs met de meeste bereidwilligheid, schetsen. Een en ander stelde mij, door combinatie der gegevens, in staat aan de opdracht te voldoen; intusschen was bij mij de overtuiging gevestigd, dat het materiaal nog volstrekt niet die bekendheid —, veel minder die toepassing in ons land ondervond, welke het zeker in ruime mate verdient.

In de eerste plaats meende ik dit te moeten toeschrijven aan de omstandigheid, dat niet alle fabrikanten het in hun belang schijnen te achten, alle mogelijke gegevens omtrent hun materiaal in een behoorlijken vorm onder de oogen te brengen van een *zoo groot mogelijken* kring van bouwkundigen. Trouwens deze opmerking is niet hier alleen geldend. Bij velen in het bouwvak, is bij de verspreiding hunner gegevens en zelfs schetsen, schraalhans nog altijd keukenmeester, daargelaten nog, dat zelfs enkele malen (wat mij nog dezer dagen en vroeger meermalen voorkwam), op behoorlijke vrachtvrije aanvragen om gegevens of zelfs

Gedrukt 7 Maart 1885.

kleine bestellingen ter kennismaking, geen of zóó laat antwoord werd verstrekt, dat de tijd om het materiaal toe te passen reeds lang verstreken was.

In de tweede plaats echter is het een uitgemaakt feit, dat geen materiaal eigenlijk gezegd vollen ingang vindt, vóór op een voldoend getal toepassingen in de naaste omgeving kan worden gewezen. Angstvallige vasthoudendheid aan eenmaal volledig bekende materialen, eene moeielijk te overwinnen vrees om nieuwere toepassingen en uitvindingen te aanvaarden, het zijn karaktertrekken, die ten nauwste met onzen volksaard in verband staan, en die in meer dan één geval niet alleen tot stilstand, maar zelfs tot achteruitgang hebben aanleiding gegeven. Want stilstand *is* achteruitgang.

Die voorbeelden nu zijn van het materiaal, waarover sprake is, nog niet aanwezig. Drie verschillende malen werd mij gewezen op eene Wagen- en Locomotief-remise te Delfshaven, voor rekening van de Rotterdamsche Tramway-Maatschappij en onder leiding van den Heer J. Schotel gebouwd, terwijl mij omtrent andere dergelijke gebouwen niets ter oore kwam. Toen ik dan ook door de bereidwilligheid van dien heer in staat was gesteld de remisen te D. te bezien, was mijn indruk, dat wel de constructie degelijk en praktisch kan genoemd worden, doch dat hier in geen geval het materiaal nog onder de meest voordeelige omstandigheden wordt voorgesteld.

De enorme vrijdragende overspanningen, de kolossale belastingen, die het toelaat, het neutraliseeren van de uitwerking van hooge en lage temperaturen, zij komen hier niet op het voordeeligst uit, trouwens de aard van het werk kan daartoe geen aanleiding geven.

Alles te zamen gevat, heb ik gemeend, dat het niet ondienstig zou wezen, de gegevens, die ik verkreeg, samen te vatten en min of meer uit te werken. Gaarne had ik daaraan toegevoegd eenige bijzonderheden, betreffende den opbouw van de loods, waarvan in de eerste regels sprake was. Intusschen, dit ontwerp heeft zooals zoovele anderen geen onmiddelijke vruchten gedragen; om toevallige redenen werd *geen* loods, van welk systeem ook, gebouwd.

Tot heden was het mij niet mogelijk, den tijd te vinden, om aan mijne belofte aan de redactie, betreffende het vermelden mijner verkregen gegevens, te voldoen. Echter meen ik, dat ook nu nog de vervulling daarvan, zoomin aan de concurreerende fabrikanten als aan eventueele verbruikers van het materiaal, niet onwelkom zal zijn.

Van de welsprekende, min of meer lijvige bundels gedrukten, die om strijd de deugden en onwederlegbare voordeelen van het zelfdragend gegolfd plaatijzer onomstootelijk trachten aan te toonen en die allen te zamen den weetgragen vakman trachten te wikkelen in een net van gegevens en getuigschriften, waaruit hij zich na aandachtige beschouwing niet meer zal weten los te rukken — van die allen wensch ik een viertal groepen wat nader te bespreken. Bij zooveel schoons en nuttigs blijft ons overigens alleen: „l'embarras du choix."

Vooraf echter eene algemeene opmerking, die bij het lezen van eenige stukken en ook van de begeleidende missiven zich bij mij opdrong: trouwens eene opmerking, die doorgaat bij elke aanbeveling van eenig tot nu toe minder in toepassing zijnd materiaal.

Elke fabrikant (c. q. agent) beijvert zich, bij de opsomming van de voordeelen van zijn product, de meest welwillende aanbiedingen te doen omtrent het leveren van projecten, teekeningen en begrootingen, daargelaten dat zelfs hier en daar een enkele, wat mij ook hier voorkwam, wel tallooze meestal fraaie prenten en afbeeldingen van uitgevoerde ontwerpen toezendt, doch zich uitsluitend voorbehoudt, voor bepaalde gevallen *zelf* het project te doen maken.

Niet dat intusschen is het, wat de ingenieur wenscht. Eene opdracht, hem geschonken, onderstelt in hem het bezit van voldoend initiatief om, voorzien van alle verkrijgbare gegevens, desnoods aangevuld door een of meer gedetailleerde plannen van overeenkomstige werken, *zelf* een ontwerp samen te stellen zooals dat voor *zijn* geval en geen ander het best passend is. Wie, die zich de moeite geeft, zich op de hoogte te stellen van de toepassing van eenig product der nieuwere industrie, zal er in berusten, eens anders werk te onderteekenen, en dus zijn initiatief prijs te geven? Welke ingenieur zal, zonder alle juiste gegevens omtrent soliditeit, draagvermogen, kosten enz. te kennen, tevreden zijn met het onderschrijven van de plannen van een hem tot nu toe misschien geheel (althans persoonlijk) onbekend zaakkundige?

Geen uitgewerkte plannen: wel algemeene gegevens moeten ruimschoots en allerwege worden verspreid; geen geheimzinnige achterhoudendheid, die herinnert aan den tijd van monopoliën en octrooien, wenscht de bouwkundige, maar cijfers, en getallen, die hem tot basis kunnen dienen voor eigen werk.

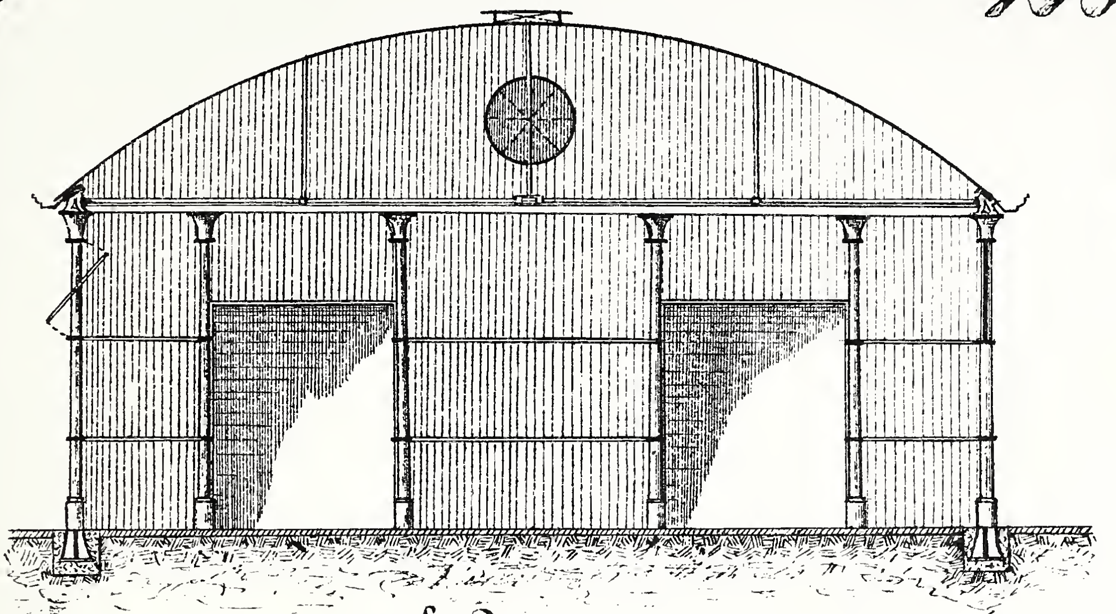
Bovendien, er knoopt zich een ander bezwaar aan vast, men is huiverig om gevolg te geven aan zulk aanbod. Door een of ander fabrikant te verzoeken, de plannen voor eenig bepaald geval uit te werken, bindt men zich moreel aan den persoon, aan wien men zich verplicht gevoelt. Welnu, wien van al die industrieelen, die men gisteren alleen bij naam kende, zal men heden den voorkeur schenken? En dan, wanneer van aanbesteding sprake is, (en waar of wanneer wordt in onzen tijd niet aanbesteed?) wie zal zich de vrijheid veroorloven, om dikwijls uitgebreide werkzaamheden te vragen van mededingers, aan wien geene leverantie kan beloofd worden, met wien geen de minste band vooruit kan worden aangeknoopt?

Wie zal het tijdverlies vergoeden aan hem die vergeefsche moeite deed? Wie zal een onuitgevoerd project betalen?

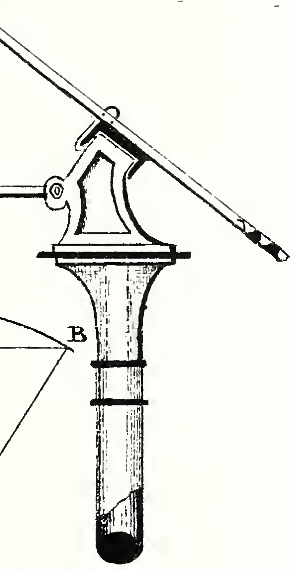
Zie daar mijne grieven, vooral tegen den eersten bundel, die voor mij ligt, overigens een die door aangenamen vorm en door meer, wat ik nog te bespreken wensch, zich onmiddellijk aanbeveelt. Het is die van Francis Morton & Company (Limited) te Liverpool, agenten hier te lande de H.H. Crans en C° te 's Hage. De zeer nette geïllustreerde catologi dezer firma zijn aanlokkend; platen met perspectivische voorstellingen: legio, plannen en détails op schaal: geene.

De gegevens zijn vaag en zeer zwevend; de mogelijkheid om uit deze ruim 45 4° pagina's een bescheiden ontwerpje te distilleeren bestaat volstrekt niet. Uit den aard der zaak valt van het gezegde geen tittel of jota aan de vertegenwoordigers der firma te wijten; de fabrikant laat slechts door zijn ingenieurs ontwerpen, maken ergo het boven uiteengezette kwaad *in optima forma*.

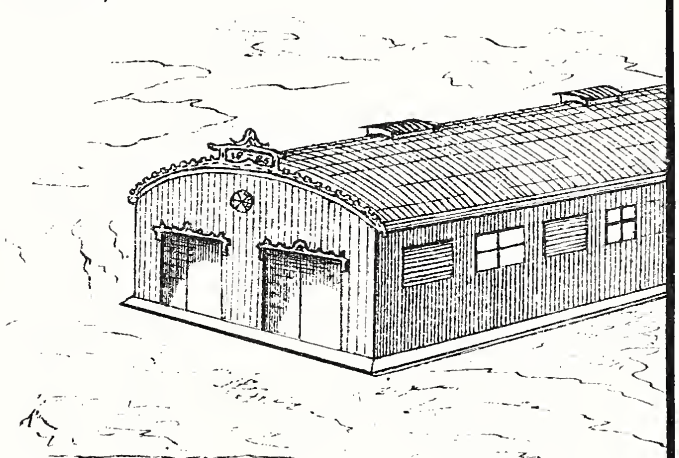
Gegolfd Plaatijzer.

Loods (1:500).

Détail. (1:20).

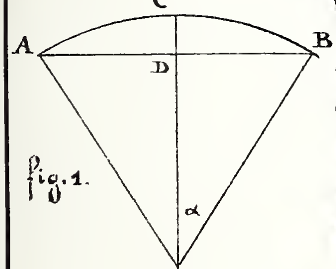

fig. 1.

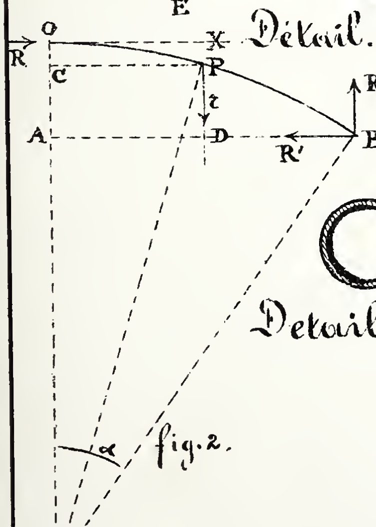
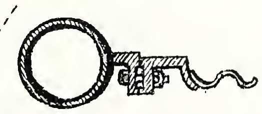
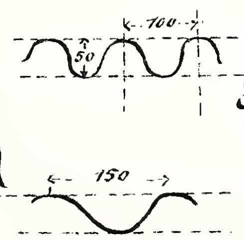

fig. 2.

Detail. (1:10).

a. Hein Lehmann & Co.

	Vlak.							Diep.					
Diepte	25	30	35	40	45	50	60	70	80	90	100	110	mM.
Dikte	1 – 2							1.3	1.5		2.5		
Gewicht per mM. dikte	9.4	9.8	10.4	11.1	11.5	12.5	14.1	15.7	17.3	18.9	20.5	22.1	Kg.

Diepte	25	30	35	40	45	50	mM.
Gewicht	8.5	8.8	9.1	9.4	9.8	10.2	Kg.

B. Hilgers volgens Prijslijst.

C.

Golven	100/50				100/60				100/80	100/90	100/100			mM.
Dikte	3.3	4	5	6	3	4	5	6	3	3	3	4	5	mM.
Gewicht	38	50.5	63	75.5	43	57	70.5	85	51	55.5	61	81	101	Kg.

Ondulé. Träger-wellblech. Corrugated Iron.

Photo-lith: Wegner & Mottu, Amst.

Laten wij de prentenboeken doorbladeren, en zien wat wij te weten komen.

Vrijdragende spanningen komen tot 35, 37, 63 ja 80 voet, voor overkappingen voor; in zulke kappen kunnen luchtopeningen worden aangebracht 4×2 voet groot met 10 voet tusschenruimten; de hoofd-afmetingen van eenige uitgevoerde overkappingen, bijvoorbeeld te Hythe, Springhill, in West-Indië, te Birkenhead, of in Egypte, worden met enkele cijfers genoemd; een tabel van prijzen in verband met de afmetingen in lengte en breedte wijst op door niets bewezen of opgehelderde lage sommen; de opmerking, dat de kosten buiten Engeland lager zullen zijn dan die van met leien gedekte daken wordt ten beste gegeven en....

„when desired F. M. & C°. will send one of their skilled foremen to superintend the erection of the Roof" luidt het hier en elders: Estimates of cost can only be prepared on receipt of ground plan etc."

Wat hebben wij geleerd? Dat F. M. & C° de kappen kunnen maken; hoe zwaar hun ijzer is, hoe hunne kostenberekening gemaakt wordt, hoe hunne constructieve details worden ontworpen, dat alles schijnt voor den quasi ontwerpenden ingenieur niet van belang te zijn, Men zal immers „a foreman" zenden!

Veel beknopter, maar zoo mogelijk met nog minder gegevens is de vrij algemeen verspreide aanbeveling van het fabrikaat der firma William Tillmanns te Remscheid, waarvan alleen verkoopers zijn de heeren E. en P. Rottsieper, Civiel Ingenieurs te Ronsdorf. Ook hier alweder hetzelfde beginsel: een aantal referentien, eenige aanbevelingen, een verzoek om prijsopgave voor bepaalde gevallen te willen aanvragen, maar geen positieve gegevens; het geheele stuk prijkt met 4 cijfers (zegge vier) buiten en behalve de data.

Vrij kunnen wij, van ons beginsel uitgaande, ook dit stuk ter zijde leggen, in spijt van de goedklinkende namen aan den voet van het geschrift.

Projecten en begrootingen vragen, bijzonderheden en inlichtingen verzoeken voor elk bepaald geval:

Wer wagt es, Rittermann oder Knapp,
Zu tauchen in diesen Schlund?

Gelukkig, wij zullen een anderen weg kunnen kiezen, betere gidsen kunnen vinden om ons doel te bereiken; de uitstekende aanwijzingen met gedétailleerde gegevens en prijscouranten van de fabrikanten Hein, Lehmann en C°. te Berlijn, (vertegenwoordigd door het Technisch Bureau Nierstrasz te Amsterdam) en Jacob Hilgers te Rhein-brohl (agent Ferd. Engers te Amsterdam) geven, wat wij verlangen, met uitzondering alleen van een paar kleine schetsen die bij Hilgers en de opgaven van prijzen franco wal of station in Hollandsch geld, die bij beiden nog ontbreken.

Het zijn voornamelijk deze gegevens, die ons gebracht hebben tot de vergelijkingen en overwegingen, die nu volgen. Deze heeren hebben het begrepen, „dat geen materiaal uitgebreide toepassing kan vinden, vóór het volledig en algemeen bekend is."

In twee soorten komt het diep gegolfd plaatijzer voor: vlak en gebombeerd; beide gevallen hebben hunne eigenaardige toepassingen naar gelang van het gebruik, dat men er van wenscht te maken.

Zoo zal b. v. voor overkappingen zelden anders dan gebombeerd Träger-Wellblech voorkomen, terwijl voor een brug waarvan men de doorvaarthoogte ook aan de landhoofden zoo groot mogelijk wenscht te houden, terwijl het peil der verharding gelijk moet zijn aan dat van den doorgaanden weg, het vlakke gegolfde ijzer toepassing zal vinden.

Intusschen zal het van gewicht zijn, zooveel mogelijk den gebombeerden vorm te bezigen. Aanzienlijk voordeeliger toch is deze met het oog op de grootte der toe te laten belasting. Waar namelijk de vlakke vorm berekend moet worden op eenvoudige doorbuiging, zooals bij rechte balken, daar zal de berekening bij de andere soort kunnen plaats hebben zooals voor gewelven, zij het dan met een groote zekerheidscoëfficient, met het oog op de ongunstige wijze waarop eene niet gelijkmatig verdeelde belasting kan aangrijpen, en de schadelijke invloeden: mogelijke gebreken van het ijzer, roest op gebrekkig beschermde plaatsen, enz. Niet gering te achten is het voordeel, dat de belasting in het eene geval (wij bedoelen gelijkmatige) 4 en meermalen, die van het andere bedraagt.

De berekening, waarop aan het einde van dit opstel wordt gedoeld, bevestigd hier de beweringen van beide fabrikanten.

Uitgebreid zijn de opgaven omtrent het draagvermogen door beiden verschaft; in verband met de voorhanden profillen (magazijns vormen, waartusschen echter in varieerende afmetingen kan besteld worden) en voor spanningen van 2 tot 4.50 meter bij Lehman, van 1 tot 4 M. bij Hilgers, worden de toe te laten belastingen profil voor profil opgegeven. Een zeer goed uitgewerkt diagram van den laatsten, stelt ons in de gelegenheid voor elke daartusschen gelegen spanning en elke gegeven belasting, onmiddellijk profil en ijzerdikte af te lezen. Dat zijn gegevens, — dat is aanbeveling.

Het is natuurlijk dat hier alleen sprake was van kleine overspanningen, die een groot draagvermogen moeten hebben; brugbogen, overdekkingen van brandvrije kelders onder pakhuizen, enz. Vermoeiend en onnuttig zou het zijn, ook slechts een uittreksel hier op te nemen van deze tabellen.

Ieder, die er belang bij heeft, kan die in hun geheel, op eene eenvoudige aanvrage, in zijn bezit verkrijgen.

Alleen is het belangrijk enkele uitersten te noemen, om een denkbeeld te geven van de enorme draagkracht van het materiaal.

Hilgers geeft op:

Bij eene ijzerdikte van 1 m.M. en golven van 45 m.M. halve breedte en gelijke hoogte, is op 1 M. vrijdragende lengte de toe te laten belasting voor *vlak* materiaal 1216 Kilogr. per M². (eigen gewicht 12 Kg. per M².); bij eene dikte van 4 m.M. en golven van 80 bij 50 m.M. als boven, is diezelfde belasting nog bij 3.2 M. spanning toe te laten (e. gew. 72 Kg). Bij 5 m.M. dikte en golven van 100 bij 50 m.M. wordt zij op 1 M. spanning, 22320 Kg. per M². (e. gew. 105 Kg).

Voor gewelfd (gebombeerd) materiaal minstens 3 malen, ja zelfs in het voordeeligste geval 10 malen zooveel.

Volgens Lehmann:

1200 Kg. per M². op 1 M. vrijdagende lengte vereischt vlak materiaal van 1 m.M. dikte, met golven breed 100 bij 50 m.M. (eigen gewicht 12.5 Kg. M²).

Bij eene bepaling van het brekingsgewicht door be-

proeving, werd gegolfd ijzer van 1 m.M. dikte en golven breed 45, diep 60 m.M., gewelfd met pijl $^1/_{10}$ en spanning 3.10 M., belast met 16.600 Kg. per M² horizontaal, toen een breuk ontstond in de zijden van het gewelf, om dit zoo uit te drukken, alzoo op de normale plaats op $^1/_4$ van de spanwijdte.

Volgens Hilgers zou de toe te laten belasting voor vlak materiaal hier 1900, alzoo voor gewelfd ± 5700 Kg., hebben bedragen. Bijgevolg is hierbij in de tabellen eene drievoudige zekerheid in acht genomen, want $\frac{16600}{5700} = \pm 3$; ook blijkt dit uit zijne opgave: Materiaalspanning 10 Kg. per m.M². Deze vergelijking drukt mijns inziens niet onduidelijk uit, dat het veiliger zou zijn de aangeduide toe te laten belastingen van Hilgers, als maxima te beschouwen. Drievoudige zekerheid toch is niet immer voldoende. Bij dezelfde proef, die boven werd aangehaald, werd tevens met zekerheid uitgemaakt, dat bij eene belasting van 15 Kg. per m.M. metaaldoorsnede de elasticiteitsgrens nog niet was overschreden, terwijl op het oogenblik waarop verbreking intrad, ruim 38 Kg. per mM². doorsnede aanwezig was. Bij nadere proeven bleek de werkelijke elast. grens 18.45 Kg. per mM². te zijn.

Al het tot nu toe gezegde betreft meer de toepassing van het diep gegolfd plaatijzer voor het dragen van zware lasten. Een gebruik, waarvoor het zich zeer bijzonder eigent, is dat voor brandvrije vloeren, overdekking van kluizen enz. De voornaamste werking toch van de felle verhitting bij brand, en die bij liggers, platen enz., het meest onmiddellijke gevaar doet ontstaan, is de uitzetting. Wie wel eens na fellen brand, bijv. in een fabrieksgebouw heeft waargenomen hoe groot de uitwerking dier uitzetting wel is bij liggers, drijfassen of stangen van groote lengte, wie gezien heeft welken sterkgebogen vorm deze aannemen, hoe zij in staat zijn zware metselwerken uit een te dringen en te doen omstorten, zal er het gevaar van kunnen beseffen. Diep gegolfd plaatijzer nu, dat zonder eenige ondersteuning wordt aangebracht, zal van de verhitting geen ander nadeel ondervinden, dan dat de golven dieper, hunne breedte geringer zal worden, terwijl de draagpunten in het minst niet van elkander zullen verwijderd worden. Het eenvoudigste zal men zich een denkbeeld dezer werking kunnen vormen door zich een gewone harmonica voor te stellen. Van het metselwerk, de beton of wat ook, dat op het plaatijzer rust, kunnen geen brokstukken naar beneden vallen, om de eenvoudige reden, dat overal ondersteuning over het geheele oppervlak blijft bestaan, wat bij gewone trogwelven niet het geval is.

De bijzondere geschiktheid van het materiaal voor spanningen van bruggen, viaducten enz. is in het oog loopend.

Bij een eigen gewicht van gering bedrag, kan men in dit materiaal eene draagkracht ontwikkelen, die bijna voor alle doeleinden zal voldoende blijken. Over de kosten straks.

Nu wij toch samen de prijscouranten van deze beide fabriekanten nader bezien, wil ik u even er op wijzen, hoe ook hier de waarheid voor de hand ligt dat: „Les grands esprits se recontrent". Beiden geven u op het punt van vloeren dezelfde schets te zien. Zeldzame overeenstemming van gedachten.

Doch ter zake. Hadden wij tot nu toe het oog op het ééne groote voordeel: enorme draagkracht bij kleine spanningen (tot 4 M.), wij willen thans de tweede hoofdeigenschap nader bezien, en het is die, welke meer bijzonder voor het door mij beoogde doel in aanmerking kwam: de mogelijkheid om z e e r groote spanningen van z e e r licht materiaal zonder verdere ondersteuningsspanten te overkappen.

Alle fabriekanten, wier aanbevelingen ik inzag, komen daarin overeen, dat zij tot 30, zelfs 40 M. beweren te kunnen gaan; doch de gegevens omtrent de zwaarte en het profil van het materiaal, i n v e r b a n d met de grootte der spanningen, schitteren bij allen door hunne afwezigheid.

(*Wordt vervolgd*).

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN.

Vergadering van 26 *Februari* 1885.

Nadat de Voorzitter de vergadering met een woord van welkom tot de nieuw toegetreden leden had geopend, werden eenige bouwartikelen ter bezichtiging gesteld, waaronder de nieuwe verbeterde Nortonsche remtoestel en springveer voor deuren vooral de aandacht trok. Deze toestel wordt op de deur of het kozijn bevestigd en bestaat uit een cilinder, een zuiger, een springveer en een zich zelf regelende klep, alles voorzien van passende steunsels; de verschillende deelen zijn zoodanig samengevoegd, dat, hoe meer kracht men aanwendt om de deur te sluiten, de wederstand des te grooter is en aldus ieder gedruisch of sterk dreunen onmogelijk wordt. De prijs van dezen remtoestel, die in sierlijkheid en doelmatigheid de in den laatsten tijd in den handel gebrachte toestellen overtreft, varieert van *f* 13.20 tot *f* 21.— en is verkrijgbaar bij de Erven D. J. v. d. Brink, Weijntjes & Co., te Amsterdam. De geëxposeerde witte steenen (Pierre Blanches) waren vervaardigd te Jeumont, uit den afval van glasfabrieken. Die afval bestaat uit het zand, dat tot polijsting van het glas diende, met deelen daarvan bezwangerd is en door een voortdurenden waterstroom in reservoirs wordt afgevoerd, waar het als een slib van groote fijnheid bezinkt. Dit slib wordt onder zeer grooten hydraulischen druk tot steenen, lijsten en ornamenten in allerlei gedaanten vervormd. Daarna wordt dat product in een oven aan een hitte blootgesteld, die het glas bijna vloeibaar maakt, waardoor de op alle breukvlakten wit blijvende steen wordt verkregen. Het soortelijk gewicht (1.5) is minder dan van metselsteen (1.8 à 2.—). Na een verblijf van 40 dagen onder water, bood de steen weêrstand aan een druk van 384 tot 450 K.G. per cM². De prijzen zijn voor waalsteen-formaat *f* 45.— per 1000, horizontale banden, 15 cM. hoog, *f* 0.80 per M., sluitsteenen *f* 125 à *f* 120 per M³. Eenvoudige profilsteenen *f* 170 per 1000. Voorts kan men bestellingen doen volgens te geven teekeningen.

Nadat de heer P. J. Groen een prachtige collectie nieuwe behangselpapieren ter bezichtiging had gesteld, volgde de bijdrage van den heer G. Looman, naar aanleiding van de in de bus gevonden vragen, te weten:

1°. Is het geoorloofd om de ornamentatie van verschillende tijdperken met elkaâr zoodanig in verband te brengen, dat zij een geheel vormen?

2°. Is de hedendaagsche bouwkunst in Nederland, wat ornamentatie betreft, op een hoogeren trap van ontwikkeling dan die der 17de eeuw?

Tot verduidelijking van de te geven antwoorden, had spreker langs de wanden een 60-tal platen tentoongesteld, die den geleidelijken overgang van eenige bouwstijlen deden zien, als: de Italiaansche-, Duitsche-, Hollandsche- en Vlaamsche-Renaissance en de hedendaagsche architectuur.

Ter beantwoording van de eerste vraag, zegt spreker, is het dienstig een terugblik te slaan op de oude geschiedenis. De Romeinen toch combineerden vaak en vooral in de zuilenorden zoovele verschillende vormen, dat het moeielijk viel nog een hoofdtype te herkennen. De Dorische, Jonische en Corinthische ornementatie, die ze te pas brachten, leverden verrassende uitkomsten op. In het hierop volgend Christelijk tijdperk ontwikkelde zich de oud-

christelijken basiliekenbouw het eerst. Hoewel een stijl op zich zelve kon men zich bij zijne uitingen niet op eens aan de Romeinsche invloeden onttrekken. Doch het valt niet te ontkennen, dat, ondanks hunne niet oorspronkelijke motieven, deze stijl juweelen van bouwkunst leverde. Men ontworstelde zich spoedig aan die leiding en de monumenten van af Karel den Groote tot aan de Hervorming, geven de bewijzen er van. Eene samenstelling van verschillende bouwstijlen kan dus zeer goed tot een geheel samengewerkt worden. Natuurlijk moet zulks nauwgezet en met reden geschieden, zonder slaafsche navolging. Bij de combinaties treedt het individualisme van den ontwerper zeer op den voorgrond; zijne persoonlijke scheppingskracht moet de waarde der combinaties verhoogen en hij moet, ondanks het gebruik maken van verschillende stijlen, toch rust weten te weeg te brengen. Het antwoord op de vraag is volgens spreker dus bevestigend, doch men moet daarbij ten zeerste in het oog houden, dat, wanneer men goede bouwkundige motieven van verschillende stijlen tot een geheel samenvoegt, men geen eenheid verkrijgt en dus ook in zeker opzicht aan de kunst te kort doet; men mag slechts dan zoodanig handelen, wanneer men met het meeste overleg te werk gaat en het verstand laat werken.

Overgaande tot de behandeling der tweede vraag, ging spreker eerst na, wat eigenlijk het ornament is en waartoe het dient, om daarna de stijlen uit dezelfde tijdstippen in vreemde landen te beschouwen, vóór tot ons land terug te keeren en in vergelijking te treden. De renaissance heeft haren oorsprong in Italië in de 15de eeuw en bloeide aldaar tot in het midden der 16de eeuw; na dien tijd ging het elegante karakter, door overlading en het zwaarder worden van vormen, te loor. In Frankrijk nam men haar in de 16de en 17de eeuw spoedig aan en werden uit haar verschillende neventypen geboren. Ook Duitschland, welker renaissance de onze het meest nabij komt, kon zich aan den machtigen Italiaanschen invloed niet onttrekken.

Zien wij nu wat er in de Nederlanden geschiedde, dan merkt men dat minder streng aan klassieke vormen werd vastgehouden. De hooge daken met stijle puntgevels, de groote onbekleede kruiskozijnen, de ovaalbogen boven de vensters en deuropeningen, de uiterst spaarzame toepassing der horizontale verdeeling, zijn volgens den heer Looman de eenige kenmerkende eigenaardigheden onzer 16de en 17de-eeuwsche renaissance.

Nadat spreker nog een aantal bouwwerken, zoowel hier te lande als die uit het buitenland besprak, vestigde hij de aandacht er op, dat de Hollandsche renaissance zich niet voldoende op monumentaal gebied kan ontwikkelen. Schilderachtig in hare uiting, mist ze monumentaliteit; vandaar ook het mislukken om gebouwen als het nieuwe museum en het centraal-station te Amsterdam, in den stijl, sterk aan de middeleeuwen herinnerende, te ontwerpen. Onze hedendaagsche architectuur is tot nu toe in hoofdzaak een copiëerende, en daardoor staat ze dus op geen hoogeren trap van ontwikkeling dan in de 16de en 17de eeuw. Wie toch zal achter de streng opgevatte architectuur van het centraal-station eene huisvesting vragen voor stoom en electriciteit, de beweging en lichtgevende 19de-eeuwsche factoren. Men zou in haar binnenste eer eenen prior als hoofd, dan een stations-chef in uniform als heerscher denken te begroeten. Ten slotte formuleerde spreker dan ook het antwoord op de vraag, dat onze hedendaagsche bouwkunst zich nog niet meten kan met die der 17de eeuw; dat we dien bouwstijl wel met ijver en in de laatste jaren met veel succes beoefenen, doch dat men over eenige tientallen jaren daarover misschien beter en gunstiger zal kunnen oordeelen. Zoolang we copiëeren, kunnen we wel evenaren, maar niet voorbij streven.

Na dankzegging aan den heer Looman voor zijne belangrijke bijdrage, wordt door den heer W. C. Mulder, namens eene commissie rapport uitgebracht over de vraag:

»*Welk soort voegwerk is geschikt voor fabrieksgebouwen, schoorsteenen, gevels voor huizen op het Noord- en Zuid-Westen staande, alsook voor walmuren, bruggen, duikers, enz.*"

Na een nauwkeurig onderzoek is het gebleken, dat, om duurzaam voegwerk te maken in walmuren, bruggen en duikers een eerste vereischte is, dat het metselwerk met specie worde gemaakt, die versteenen kan en daarna ongeschikt is weder water in zich op te nemen. Is hieraan voldaan, dan zal, wanneer de metselspecie ter diepte van ongeveer 1½ cM. uit de voegen wordt gekrabt en deze daarna met gelijke deelen Portlandsche cement en scherp rivierzand volgezet, het aldus gemaakte voegwerk aan de hoogst mogelijke eischen beantwoorden.

Voor werk in 't algemeen, dat niet zoo onmiddelijk als walmuren enz. met water in aanraking komt en waaraan de niet met Portland cement te verkrijgen witte voegen gewenscht zijn, wordt aanbevolen, de metselkalk ter diepte van 1 cM. uit te krabben en daarna vol te zetten met voegkalk, gemaakt van 3 deelen gegoten schulpkalk, 1 deel gezift scherp zand en 1 deel bloem van rogge; voor fabrieken of dergelijke werken kan het gieten der schulpkalk worden vervangen door ziften.

Voegwerk op dergelijke wijze gemaakt, weerstaat volgens het oordeel der commissie de felste vorst, ook al zijn de muren nog niet uitgedroogd.

Na eenige discussie, waarin o. m. werd besproken, dat het zeker goed is de muren onmiddelijk en met dezelfde specie waarmede gemetseld wordt, af te voegen, verkreeg de heer G. Barger, Ingenieur bij de Nederlandsche Maatschappij voor Electrisiteit en Metallurgie het woord, om Grinwell's zelfwerkende Brandblusch-Inrichting te verklaren en toe te lichten.

Door genoemden heer werden een paar »*brandblusschers*" ter tafel gebracht. In den bodem van den blusscher bevindt zich, om het water door te laten, een ronde opening van 12 mM., welke aan de onderzijde door een klep gesloten wordt. Deze klep bestaat uit een plaatje van geel koper, dat aan den buitenkant voorzien is van een getanden rand en tegelijk als reflector dient, zoodat bij de werking van het toestel het uitstroomende water in stralen wordt verdeeld en zoowel den zolder of het plafond als den vloer besproeit. Dit klepje wordt tegen de opening vastgehouden door 2 staafjes, terwijl beide steunen tegen een juk, dat aan het oppervat is bevestigd en waarvan één daarvan door gemakkelijk smeltbaar soldeer verbonden is. Nadat spreker nog een algemeene beschrijving van het systeem geeft en daarbij de inrichting der buisleiding, het voorkomen van bevriezen der buizen en het zeker werkend brandsignaal beschrijft, geeft hij nog eene nadere verklaring van de voordeelen van het zelfwerkend brandbluschtoestel, waaruit blijkt, dat het maken van brandvrije gebouwen niet meer noodig is. Ook doet hij ten duidelijkste uitkomen, dat bij eene betrekkelijk geringe warmte het soldeer smelt en daardoor onmiddelijk water op de plaats des onheils geworpen wordt. Dit systeem, dat reeds in andere landen in ruime mate wordt toegepast en waardoor in Engeland reeds 3 assurantie-maatschappijen hunne premie met 30% hebben verlaagd, is in ons land ook in enkele fabrieken toegepast. De kosten aan zulk een inrichting verbonden, zijn p. m. *f* 1.20 per M². grond oppervlakte.

Ten slotte noodigde de heer Barger de leden uit tot bijwoning eener proefneming in een gebouwtje, geplaatst aan den hoek van den Rijswijkschen Weg en het Zieke te 's Hage, op Dinsdag 3 Maart, des namiddigs te 3 uren.

Na een woord van dank aan den heer Barger, werden de heeren W. C. Mulder, G. van Driel en P. G. Lancel benoemd om rapport uit te brengen over de vragen, door het hoofdbestuur ter bespreking gesteld, terwijl voor de beantwoording der in de bus gevonden vraag: »*Hoe kan men schelpkalk keuren?*" benoemd werden de heeren J. I. Planjer, P. G. Lancel en Joh. Verhoog.

De door de afdeeling 's Gravenhage uitgeschreven prijsvragen werden onder de leden verspreid en tot deelneming voor de beantwoording aangespoord.

Ten slotte werd een nieuw lid met algemeene stemmen aangenomen en deelde de Voorzitter mede dat de heer Dr. Pleyte zich bereid verklaard had in de e.k. vergadering eene lezing te houden en tot onderwerp gekozen had »de woning."

Van de uitnoodiging, door de heer Barger gedaan, werd door een aantal leden gebruik gemaakt en de uitkomsten met het brandtoestel en brand-signaal waren werkelijk verrassend. In het gebouwtje, ter grootte van 24 M², waarvan ramen en deuren openstonden, werd eene hoeveelheid krullen in brand gestoken. Binnen 3 minuten was het soldeer van de apparaten gesmolten, gaven de toestellen water en was de brand in minder dan 6 minuten geblubscht, van de vier apparaten die tegen den zolder waren bevestigd, hadden slechts 3 gewerkt, waardoor het bewijs werd geleverd, dat, ook volgens zeggen van den heer Barger, voor 10 M² oppervlakte één apparaat voldoende is.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Het belangrijke vraagstuk omtrent de zoo noodige ververschíng der stads grachten te 's-Hage begint zijn oplossing te naderen.

In de vóórlaatste vergadering van den Gemeenteraad aldaar werd den leden ter beoordeeling onderworpen, het defenitieve plan, ontworpen door den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Zuid-Holland, den heer J. van der Vegt, terwijl het voorstel van Burgemeester en Wethouders, om reeds nu, hangende de goedkeuring van het plan, in de Loosduinsche vaart een schutsluis te doen bouwen, werd aangenomen, waarmede de eerste feitelijke stap is gedaan tot ververschíng van het water in de stadsgrachten.

Het doel dat bereikt moet worden is: het water, dat nu de grachten vult en dat in den loop der tijden door velerlei oorzaken is vervuild, zoodat vooral des zomers sommige grachten een verpestenden stank verspreiden, daaruit op de minst kostbare wijze te verwijderen, door versch water te vervangen en dit naar gelang der behoefte te herhalen, waarin Delflands polder kan voorzien.

Reeds in 1877 werd aan den architect-directeur der Gemeentewerken opgedragen, voorstellen te doen tot verbetering van het rioolstelsel en zuivering van de grachten en werden in Junij 1878 door dien ambtenaar een doorwrocht rapport en uitvoerige ontwerpen ingezonden.

Men heeft gemeend zich aanvankelijk te moeten bepalen tot het ververschen der grachten, zoodat het maken van nieuwe riooleering en verbeterden afvoer van feacale stoffen, voorloopig buiten behandeling is gebleven en misschien nog wel eenigen tijd tot de vrome wenschen zal blijven behooren.

Het ontwerp van den architect-directeur beoogde, om van uit de Singelgrachten der stad een kanaal naar zee te graven, dat door eene spuisluis afgesloten werd, waardoor het grachtwater bij lagen waterstand in zee, met natuurlijke suatie zou worden geloosd. De kosten der hiertoe noodige werken werden begroot op *f* 737.000.

Dit veelomvattend ontwerp getuigt van grondige bestudeering der zaak en komt dan ook in hoofdzaak overeen met het eerste ontwerp van den hoofd-ingenieur, dat in Julij 1883 werd ingezonden.

In laatstgenoemd ontwerp was echter behalve het kanaal met natuurlijke loozing, een tweede sluis en een stoomwerktuig tot wateropvoer toegevoegd en werden de kosten geraamd op *f* 1.400.000.

Men deinsde voor deze som terug en daarop kwam van twee raadsleden een voorstel in, om instede van een diep kanaal en natuurlijke suatie in zee, een hoog kanaal aan te leggen door de duinen naar zee, van welk kanaal de bodem op 2 M. boven Delflands peil zouden komen te liggen, en dan daarin het water dóor een stoomwerktuig op te voeren.

Naar dit nieuwe denkbeeld is nu door meergemelden hoofdingenieur een ontwerp ingezonden, dat in beginsel is aangenomen, waarvan de kosten met inbegrip van aan te koopen gronden op ongeveer *f* 600.000 zijn geraamd.

De stads boezem, die eene oppervlakte van 15 hectaren beslaat, heeft bij eene gemiddelde diepte van 1.50 M. een inhoud van 225.000 M^3. Er is aangenomen, dat men per etmaal 200.000 M^3. kan wegvoeren in 20 uren tijds, dus 10.000 M^3. per uur. Gedurende de vier maanden van het badseisoen is het minder raadzaam in zee te loozen, dus gedurende 8 maanden zal dagelijks 200.000 M^3. moeten worden verplaatst.

Bij de oude Laan van Meerdervoort, kort bij den in aanleg zijnden stoomtramweg naar Scheveningen, wordt een stoomgemaal geplaatst, bestaande uit twee direct werkende centrifugaalpompen, geschikt om te zamen per uur 10.000 M^3. water, ter hoogte van 3.50 M. + Delflands peil op te voeren.

Het water uit de Haagsche grachten, die tijdelijk van den boezem kunnen afgesloten worden, wordt naar dit stoomgemaal geleid door de bestaande vaart naar de gasfabriek en vervolgens door een kanaal, gaande door gronden van particulieren en door de domeinen van H. K. H. de Groot Hertogin van Saksen-Weimar, naar het stoomgemaal.

Aan de welwillende medewerking van H. K. H. is het te danken, dat op deze wijze een waterweg naar zee kan worden verkregen. Dit kanaal verkrijgt eene breedte op den waterspiegel van 20 M. en is tevens voor scheepvaart geschikt.

Door het stoomgemaal wordt het water overgebracht naar het aan te leggen hoog-kanaal, waarvan de bodem 2 M. + Delflands peil komt te liggen en eene breedte van 10 M. verkrijgt.

Dit kanaal eindigt op ongeveer 100 M. binnen den duinvoet, vanwaar een plateau wordt gevormd ter oppervlakte van 500 M^2., dat 10 M. boven Delflandspeil komt te liggen en waardoor drie hevelbuizen wijd 0.90 in middellijn, worden gelegd, die het door het stoomgemaal aangevoerde water op een stortbed aan zee uitstorten.

De vraag of de uitvoering van dit plan ook schadelijk kan zijn voor de badplaats Scheveningen, wordt ontkennend beantwoord, hetgeen zeker geschiedt op grond van gedane waarnemingen der stroomingen in zee, maar vooral omdat in de zomermaanden niet zal worden gespuid.

Aan den Gemeenteraad is thans door Burgemeester en Wethouders voorgesteld te besluiten om tot onverwijlde uitvoering van dit plan over te gaan.

Het is te wenschen, dat dit voorstel wordt aangenomen, waartoe trouwens alle kans bestaat, opdat de residentie-bewoners spoedig worden verlost van den onhoudbaren toestand die ten opzichte van de vervuiling der grachten sinds de laatste jaren bestaat, waardoor voorzeker aldaar eene weldaad aan de openbare gezondheid zal worden bewezen. C.

Voor de door de Afd. Utrecht der Vereeniging ter bev. v. Fabr. en Handwerksnijverheid in Mei a. s. te houden wedstrijd voor jeugdige ambachtslieden, hebben zich ruim 200 mededingers aangemeld. De gemeente heeft eene subsidie van *f* 500.— toegestaan.

De wensch, het teekenonderwijs onder de verplichte vakken van het lager onderwijs te doen opnemen, uitgesproken op de laatste algemeene vergadering der Ned. Maatschappij ter bev. v. Nijverheid, is thans in de afdeelingen in onderzoek.

Het teekenonderwijs voor den ambachtsman zal zeker op de aanstaande algemeene vergadering een der belangrijkste punten van beschrijving zijn, en daardoor een groote stap voorwaarts worden gebracht.

Voor den nieuwen cursus der ambachtsschool te Leeuwarden hebben zich 24 leerlingen aangegeven; het geheele aantal bedraagt thans p. m. 100.

De gemeenteraad van Kampen heeft het voorstel om *f* 16.000.— voor de oprichting eener ambachtsschool beschikbaar te stellen, benevens een terrein voor den bouw en eene jaarlijksche subsidie van 4000.— verworpen. *M. v. T. O.*

De gemeenteraad van Middelburg heeft besloten eene gift van *f* 300.— voor het geven van onderwijs in het smeden toe te staan. (*M. v. T. O.*)

Onlangs werden te Kensington proeven genomen om door middel van rook lekken te vinden in water- en gasleidingen. Tot dusverre was het groote bezwaar dat een zwaar, ijzeren vat met vuurhaard en perspomp vereischt werd, welke toestellen per as moesten worden vervoerd en 2 man vorderden.

De heer Innes heeft hieraan te gemoet weten te komen door de rook in de leiding zelve te ontwikkelen door een soort van vuurpijlen, door den vuurwerker James Pain vervaardigd. De gebezigde pijl was 25 cM. lang en 6 cM. dik; de brandtijd duurde 10 minuten. Men heeft alzoo den tijd de leiding af te sluiten en langs te gaan. (*Tijdschrift Ned. M. v. Nijverheid.*)

Het *Schweiz.-Gewerbebl.* wijst er op, dat het te drogen hout niet horizontaal maar vertikaal dient opgelegd te worden, omdat alsdan de vochten, die de aanleiding zijn van 't bederf, door de kanalen waardoor zij bij den groei opstegen, beter wegvloeien dan bij horizontale plaatsing. De droogtijd wordt tevens hierdoor op een derde verkort. Dat de sappen bij vertikale plaatsing werkelijk afvloeien toonen de geele vlekken die men onder het hout op het opruimen, op den bodem waarneemt.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 16 Februari 1885. — De directie der Holl. IJzeren Spoorwegmaatschappij: 1. Bestek N°. 335: het maken van een halfronde locomotievenloods en den onderbouw voor eene draaischijf van 13.50 M. middellijn, met bijbehoorende werken, op het goederenstations-emplacement Amsterdam—Rietlanden, begrooting *f* 45,500.

W. P. Teeuwisse te 's Hage . . . . *f* 51.458
Ph. Verbruggen te Waddinxveen. » 48.940
B. A. Wiegerink, Groenlo en F. A. Terwindt te Pannerden. . . . . . » 48.500
K. Hollander te Gouda . . . . » 48.263
J. Smit VII te Slikkerveer . . . . . » 47.500
A. Paan . . . . » 47.260
H. C. Dorlas . . . . » 47.100
P. Duinker . . . . » 46.954
M. Deutekom . . . . » 46.767
A. van Zelst. . . . . » 46 235
J. Koster. . . . . » 46.200
E. R. Kuipers te Nieuwer-Amstel. » 46.200
L. Kok te IJmuiden . . . . » 46.000
C. Eckhardt te Almelo . . . . » 45.490
T. J. Mirande te 's Hage . . . . . . » 45.300
G. D. van Doorn. . . . . » 45.200
C. ter Haar te Winterswijk . . . . » 45.200
G. A. van Spanje te Rotterdam. . » 45.116
H. J. Meekers. . . . . » 44.987
P. S. Reinierse . . . . » 44.444
A. J. Nederhorst te Gouda. . . . . » 44.443
E. v. Brummelen te Nieuwer-Amstel » 44.344
J. J. van Sluisdam te Dordrecht. . » 44.200
P. van Workum en F. Reaijmakers. . . . . » 44.000
T. Hilarius Wz. te Leeuwarden. . » 43.740
D. Ulenberg te Rotterdam. . . . . » 43.100

SCHIEDAM, 20 Februari 1885. — Uitslag der aanbesteding van Bestek 7. Waterl. Schiedam.

H. J. Nederhorst, Gouda 28.200
F. J. Mirande, 's Hage. 28.100
G. Keij, Rotterdam. 27.800
M. Visser, Papendrecht 27.100
T. Swets Tzn., Aweide 26.800
J. Trinthamer, Schiedam 26.800
W. P. v. d. Laan, Rotterdam 25.943
A. L. v. Wijngaarden, Sliedrecht . . 25 300
G. Schermers, Dussen, (N.-Brabant). 24.700
B. A. Voordendag, Dordrecht 24.700
J. v. d. Vlugt Jr., idem 24.525
C. Meijers, 's Gravenhage. 23.700
J. B. de Wolff, Dordrecht 23.633
J. Spruijt en A. v. Staveren Jr., Kralingen. 23.577
G. A. v. Spanje, Rotterdam 23.400
M. A. J. Taverne, 's Hage 23.336
J. Smit VII, Slikkerveer 22.800
Wed. G. Camesi & Co., Rotterdam . 22.755
J. van Burk en W. Wissing, Oosterbeek en Westervoort 22.500
W. P. Teewissen, 's Hage. 21.589
M. L. v. d. Laar, Rotterdam 20.695

GRONINGEN, 23 Febr. — De architekt J. P. Hazeu, namens den heer W. J. Klein: het bouwen van een blok van twee heerenbehuizingen gelegen aan de onbeplante Ossenmarkt O. Z. aldaar:

Walker en Hendriks. . . . . *f* 29.840
Van Erp. . . . . » 29.700
J. W. Bakker. . . . . » 29.500
B. de Jong . . . . *f* 29.366
G. Meulink . . . . » 29.165
H. Kiel. . . . . » 29.000
H. Scheltens . . . . » 28.890
Jelsema, ... » 27.311
E. W. Wietzema. . . . . » 27.289
R. Hoving. . . . . » 27.230
J. Werkman en Haupt . . . . » 27.056
E. Berkenbosch. . . . . » 26.887
J. J. Toesman. . . . . » 25.418
D. Dooijes . . . . » 25.335
Jansen en Rooders. . . . . » 24.897
K. Fekkes . . . . » 23.900
J. Daverman. . . . . » 23.650
gegund.

LEIDEN, 24 Februari. — Het Bestuur van het Leidsche studenten corps: het maken van een Feestgebouw op de Ruine.

W. v. d. Drift . . . . *f* 17.000
C. Alkemade te Noordwijk binnen. » 14.300
T. Los. . . . . » 13.944
J. Veldekoop te Soeterwoude . . . » 13.850
S. van Leeuwen . . . . » 13.700
G. Splinter . . . . » 10.600
P. C. de Vrind. . . . . » 10.500
L. Maas . . . . » 10.200
P. Gestman . . . . » 10.000
P. J. Christiaanse en N. N. Zehrik » 9.990
de overigen allen aldaar.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 10.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

Op de bijeenkomst van Vrijdag 20 dezer, zullen ter lezing liggen, de periodieke Tijdschriften. Tevens zullen uit de bibliotheek der Maatschappij ter inzage aanwezig zijn:

Les ouvrages d'architecture, ordonnés par Pierre Post (1715).

De laatste jaargangen van de Revue de l'architecture, van César Daly.

Sinds de eerste opgave der namen van de inzenders voor de in Mei te openen Permanente Tentoonstelling, voorkomende in het artikel „het gebouw voor Perm. Tentoonstellingen" (No. 5 van dit Weekblad), hebben de volgende heeren zich nog aangemeld om deel te nemen:

Gebr. van Malsen, stoomtimmerfabriek te 's-Gravenhage.
Van Delden en Co., fabriekanten van kleurige metselsteen enz., te Leiderdorp.
F. van de Loo Jr., Waalsteen fabriekant te Bemmel.
Hoekzema en Switters, steenfabriekanten te Groningen.
F. Nicolas, atelier voor gebrand glas te Roermond.
Fr. Stolzenberg, te Roermond.
Firma Wijdoogen, te Amsterdam.
Joh. G. Stemler Czn., boekhandelaar te Amsterdam.
D. S. M. Kalker, in bouwmaterialen te Amsterdam.
F. A. van der Linden en van der Linden en Co., stoomtimmerfabriek, verzinking, enz., te Dordrecht.
L. Franses en Zn., smeden te 's Gravenhage.
C. B. Schneider, décorateur te Amsterdam.
De Oberkirchener Sandstein Brüche.
C. Grod, te Brohl.
Gebr's Ravesteijn, bij Utrecht, tegelfabriekanten.

CONSTRUCTIEN VAN GEGALVANISEERD GEGOLFD PLAATIJZER.

(*Vervolg van pag.* 60.)

Jammer genoeg, want juist dit zijn vraagpunten, naar welker oplossing men niet met de muts kan werpen.

Stel, dat men eene loods van 12 M. wenscht te overspannen. Lehmann geeft als theoretischen vorm aan den parabool voor de dwarsdoorsnede met parameter $\frac{s^2}{h}$ (s = halve spanwijdte, h = pijl), en als den besten, met het oog ook op de vervaardiging en het stellen, den cirkelboog met 1/5 tot 1/6 pijl. Beschouwen wij dus de overspanning als een gewelf, en de te verwachten belasting per M^2. horizontaal (winddruk + sneeuw) ruim genomen 120 Kg., dan zal het niet onmogelijk zijn, door berekening te komen tot de bepaling van het vereischte weerstandsmoment. 1) Om het eigen gewicht

1) Men wenscht zich in dit opstel niet te begeven in de vrij langwijlige beschouwingen omtrent de berekening van gebogen balken en gewelven. De bepaling van de gegevens, daarbij noodig: de gelijkmatige belasting en de daardoor opgewekte horizontale kracht in den top, laat men volgen, daar de eenvoudige berekening daarvan als in het bestek dezer beschouwing passende kan worden aangenomen. Door middel van de toegepaste Mechanica is voor elk bijzonder geval het benoodigde weêrstandsmoment $\frac{W}{e}$ te vinden, waarbij W het traagheidsmoment, *e*

Gedrukt 14 *Maart* 1885.

in rekening te brengen, kan men bijv. aannemen het maximum gewicht, door Hilgers voor dakbedekking aangegeven, 16.4 Kg. per M^2.

De boog, waarvan sprake was, is lang, volgens berekening:

$AB = 12$ (zie plaat, fig. 1, behoorende bij N°. 9 van dit Weekblad.)

$BD = 6.$

$CD = 1/6$ koorde $= 2.$

$BC =$ boog hoek α

$BD = BE \sin \alpha$ waaruit $\log 6 =$
$\log BE + \log \sin \alpha$

maar $BD^2 + DE^2 = BE^2$

$36 + (BE - 2)^2 = BE^2$

$4\,BE = 40$ en $BE = 10,$

alzoo $\log 6 = \log 10 + \log \sin \alpha$

$\log \sin \alpha = 9.77815 - 10$

$\alpha = 36° \; 52' \; 10''$

en hoek $AEB = 73° \; 44' \; 20''$

boog hoek $AEB = 1{,}287 \; BE$

boog $ACB = 12.87.$

Neemt men een gedeelte dakvlak, breed 1 M., dan is dus 12 M^2. horizontale belasting, ad 120 Kg. per M^2., = 1440 Kg., te verdeelen over 12.87 M^2. dakvlak = 111.9 Kg. per M^2.; daarbij voegende 16.4 Kg. eigen gewicht, wordt de gelijkmatige belasting 128.3 Kg. per M^2.

Deze wijze van redeneering kan als benadering veilig worden aangenomen; want terwijl feitelijk in den top eene sneeuwbelasting haar maximum bereikt, is daar de winddruk het geringste, terwijl voor den voet van den kapboog het omgekeerde doorgaat.

Denkt men zich de helft van den boog weg, dan is allereerst de reactie in den top te vinden. De resultante der gelijkmatige belasting (r) grijpt in het midden aan (zie plaat, fig. 2). Zijn O X en O Y de beide coördinaatassen. dan zijn de coördinaten van P 3 en 0.46. Want

$PC = \frac{1}{2} \times AB = 3$

en O C is aldus te berekenen:

$$PQ^2 = PC^2 + CQ^2$$

$$100 = 9 + (10 - y)^2$$

waaruit $y = 10 - \sqrt{91} = 0.46$ M.

De momenten vergelijking nu ten opzichte van het punt B levert:

$$R \times OA - r \times BD = 0$$

$$R \times 2 - r \times 3 = 0$$

$2\,R = 3r$, maar $r =$ boog B O $\times$ gelijkm. belasting, dus $r = 6.44 \times 128.3$ Kg. = ruim 826 Kg.

$R \; 3/2 \times 826 = 1239$ Kg. per M^1. lengte der doorsnede.

Volgens Hilgers voldoet voor dat bedoelde geval reeds ruim zijn profil $\overline{0}19$; het ijzer is daarbij 1 mM. dik en de golven zijn 45 bij 48 mM. 1). Een ander gunstig profil van dezen fabrikant is IV 17, zijnde 1$^1/_4$ mM. dik, met golven, hoog 45 bij 75 mM. breedte.

Uit de tabellen van Lehmann kan men vinden normaalprofil 4/10, zijnde 1 mM. dik, met golven, diep 40 en breed 50 mM., of wel bij afleiding, 1$^1/_4$ mM. dik profil $\frac{3^1/_2}{15}$, met golven, diep 35 en breed 75 mM.

Men ziet, groote verschillen tusschen de opgaven van beide fabrikanten vallen niet waar te nemen.

Het is hier de plaats, om er op te wijzen hoe uit de figuur blijkt, dat uit de evenwichtsvoorwaarden even gemakkelijk de reactie R^1, of wel hare horizontale ontbondene, en onmiddellijk daaruit, de zwaarte van eventueel aan te brengen trekstangen zijn af te leiden. De waarde van hoek α, vroeger berekend, is daarbij noodig.

Dergelijke trekstangen hange men in 2 of 3 punten op, zoo de spanningen groot worden.

Door dit ophangen wordt tevens de invloed van uitzetting bij warmte geneutraliseerd. Gelijktijdig toch daarmede, zet ook de boog van het dakvlak zich uit, waarbij de top zal rijzen, de trekstang zal gelicht worden en dus van zelf een stand aannemen, waarbij de lengtevermeerdering onschadelijk wordt.

Omtrent enkele détails, voorkomende bij de samenvoeging der enkelvoudige deelen, wordt, om te groote uitvoerigheid van dit opstel te voorkomen, verwezen naar de schetsvormige teekening, waarop tevens eenige profillen worden aangegeven. Die onder C worden vermeld in het, in bewerking zijnde, waterbouwkundige werk van Henket, Steuerwald c. s.

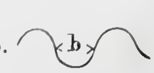
Jammer genoeg ontmoeten wij ook daarin onder het hoofdstuk, IJzeren Bruggen veel te weinig gegevens en volstrekt geen voorbeeld van berekening, wat ons van de hand van den hoogst bekwamen Prof. C. M. Schols, onder diens wiskundige bijdragen, zoo welkom zou zijn geweest. — Wie weet wat nog kan volgen, vóór de laatste aflevering van die uitgave de inteekenaars zal hebben bereikt. (1)

In hoofdzaak blijven ons nog twee punten ter bespreking over, waarmede zeer zeker de keuze van dit materiaal in nauw verband staat: de duurzaamheid en de kosten.

Uit den aard der zaak valt er in geen enkel geval aan te denken, het gegolfd plaatijzer onbeschermd aan schadelijke invloeden bloot te stellen. Het eenvoudig te bedekken met een verflaag, kan hier en daar voldoende zijn. Raadzaam zou het dan wezen, door middel van verdund zoutzuur het metaal vooraf zoo noodig af te bijten, het volkomen zuiver af te spoelen met water, geheel droog te wrijven, en daarna met een eerste laag ijzermenie en vervolgens met lijvige loodmenie te bestrijken. Ten slotte kan men deklagen van willekeurige kleur bezigen.

In de meeste gevallen echter zal het voordeel, bij het aldus prepareeren tegen roest, geheel geneutraliseerd worden door de noodzakelijkheid om telkens en telkens de verflaag te onderhouden, terwijl met grond mag betwijfeld worden of bij schadelijke dampen en stoom, binnen een gebouw, en onder den invloed van wind en regen daar buiten, eene overkapping op deze wijze voldoende

de afstand van den uitersten vezel tot de neutrale as voorstellen. Zooals gezegd, is dit niet eenvoudig door eene gewone becijfering mogelijk, en zonder twijfel zou het voor eene algemeene invoering van het materiaal bevorderlijk zijn, wanneer de fabrikanten de gebezigde afmetingen bij de opsomming hunner uitgevoerde werken mededeelden. Alleen daardoor zal het gebruik binnen ieders bereik kunnen vallen en elke nieuwe toepassing zal aanleiding kunnen geven tot tientallen navolgingen, aan de praktijk ontleend.

1) Voor breedte geldt in dit opstel immer b.

(1) Sedert het schrijven van deze alinea bereikte mij het 3^e deel, 2^e ged., 3^e afl. van dit werk, waarin de berekening van eenige weërstandsmomenten en iets over het gebruik van gegolfd ijzer voorkomt. Bladz. 192 en volgenden.

zal zijn beschermd. Veelal zal men dus tot galvaniseeren moeten overgaan en wel in dien zin, dat langs mechanischen weg, in een eenvoudig zinkbad, het metaal wordt overdekt op de gewone wijze, met een laagje zink van niet te geringe dikte.

Hiermede vermeerdert het gewicht volgens Lehmann met 1.2 Kg. gemiddeld, per M². ontwikkeld plaatijzer.

Uit den aard der zaak zijn dus ook de kosten van aanschaffing hooger, waarvoor de bedragen in de prijscouranten zijn te vinden. Bij de latere prijsberekeningen is op gegalvaniseerd materiaal gerekend. Of de duurzaamheid zoo groot zal wezen, als beweerd wordt (alle fabrikanten geven er hoog genoeg van op), zal voor onze eigene ondervinding eerst na jaren kunnen worden uitgemaakt. In elk geval zijn daarvan uit het buitenland nog geene ongunstige berichten bekend geworden. Trouwens dit is niet a priori te zeggen. Galvaniseeren is voorzeker een der beste middelen tot bescherming van ijzer, *mits goed en met zorg toegepast*, wat niet altijd kan gezegd worden. Het groote belang, dat de fabrikanten nu nog hebben, om uitsluitend zeer goed en duurzaam materiaal te leveren, doet echter in dit geval het beste verwachten. 1)

Van groot belang is ook hier, zooals bij alle bouwmaterialen die *in massa* moeten worden verwerkt, de aan te nemen eenheidsprijs.

Uit een catalogus met prenten, van Fr. Morton & Co., kan men vinden, dat de kosten van enkele overkappingen bedragen:

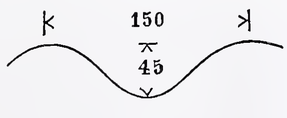
voor 15 voet spanning en 20 voet lengte *f* 105.—
„ 40 „ „ „ „ 100 „ „ „ 1788.—

met 34 tusschen gelegen prijsopgaven.

Een loods van 12 M. breedte zou dus aan de enkele overkapping met toebehooren, ongeveer *f* 55 per M. lengte kosten. Of deze prijzen aanzienlijk, en zoo ja, met welk bedrag, verhoogd worden voor het vaste land, is nergens aangegeven. Men vergelijke dezen prijs met het resultaat, dat straks verkregen zal worden.

Lehmann geeft een prijs aan *in maximum* van 14 Mark, = *f* 8.40 per M². grondvlak, daaronder vervoer enz. niet begrepen. Zijn minimum prijs is *f* 5.40, en dus nog hooger dan die van Morton, die tot *f* 4.58 per M². kan worden herleid. Intusschen blijkt uit eigen berekening, de Duitsche fabrikant den toestand meer naar waarheid voor te stellen.

Neemt men toch bijv. aan, het vroeger gegeven profil van Hilgers, zwaar 1¹/4 mM., dan weegt dit, volgens de uitgewerkte prijscourant van Lehmann, 12.2 KG. per M²., tegen *f* 19.50 de 100 KG. of *f* 2.38 de M² ontwikkeld.

Daarbij moet gevoegd worden dekkingsverlies, voor het over elkander schieten der bladen, 6% = *f* 0.15, voor het welven (bombiren) *f* 0.12, zoodat de prijs aan de fabriek zou bedragen *f* 2,65 per M² ontwikkeld.

Neemt men in acht de lengte van den boog (vroeger bepaald) 12.90 M., dan leidt men af per M². grondvlak *f* 2.85 in levering, zonder bouten, trekstangen, hangijzers, steunliggers of wat dan ook.

Uit de praktijk is gebleken, dat voor vervoer, inkomende rechten, enz., veilig 14 % kan worden gesteld,

1) Men herleze hierbij hetgeen omtrent roestweering in een voorgaand nr. door den heer W. C. K. werd vermeld.

waaruit een leveringsprijs à costi volgt van *f* 3.25. Voor het in het werk brengen, met inbegrip van verplaatsbare formeelen, nagels, schroeven enz. is zeker, althans voor de eerste toepassingen op dat gebied, *f* 1.75 per M². niet te weinig, zoodat men reeds zonder het bovengenoemde meer gevorderde werk tot een prijs van *f* 5.00 per M². komt. Het behoeft geen betoog, dat met uitgaven voor algemeene zaken, onvoorziene zaken, winst voor den aannemer en onkosten, een cijfer van minstens *f* 6.00 reeds nu zal worden bereikt.

Een verkort overzicht eener begrooting, die voor de in den aanhef bedoelde loods werd gemaakt, zal doen zien, dat ten slotte die prijs, zoo men al het andere werk mede rekent, aanzienlijk wordt overschreden. De loods was gedacht op steenen voet, met gietijzeren kolommen op ± 3 M. onderlingen afstand, draagligger daarboven, volgens détail op de plaat, „hakenschrauben", gegolfd ijzeren dekking als boven aangegeven en wanden van vlak gegolfd plaatijzer. De trekstangen waren evenzoo op 3 M. afstand voorgesteld, en in 3 punten opgehangen aan de overkapping. Voor de gevels werd het materiaal versterkt door middel van hoekijzers van gering profil. Hoogte der wanden 4.20 M., idem in top 6.50 M. Fundeering op een betonsleuf; bijkomende zaken waren ventilators in de overkapping, jalousie-zinkventilators en lichtramen in de wanden, één per vak, gegolfd plaatijzeren deuren, rabat en bestrating in zand; de goot van gietijzer met afvoerbuizen in hetzelfde materiaal en verdere details. Lengte 45.5 M.

In hoofdzaak waren de voornaamste posten:

38 kolommen van 200 KG. gegoten ijzer 7600 KG. ad *f* 0.18 = ...		*f* 1368.—.
76 verbindingstukken tot aanhechting der wanden 3800 KG. gegoten ijzer ad *f* 0.18 =		„ 684.—.
32 schoenen van 15 KG. gegoten ijzer, 480 KG. ad *f* 0.18 = ...		„ 86.40.
Aan dakgoot en afvoerbuizen van gegoten ijzer, te zamen 2050 KG. ad *f* 0.18 =		„ 369.—.
2250 KG. ⊔ ijzer, gegalv. / 550 „ I „ „ / 500 „ L „ „	voor steunliggers enz. gemiddeld ad *f* 0.25 = . .	„ 825.—.
625 M² overkapping als boven	ad *f* 5.— =	„ 3125.—
440 „ wand berekend op overeenkomstige wijze	„ „ 4.— =	„ 1760.—
600 KG. O ijzer, gegalvaniseerd, aan trekstangen	„ „ 0.25 =	„ 150.—
2700 KG. L ijzer, gegalvaniseerd, tot steunregels a/d wanden	„ „ 0.25 =	„ 675,—
15 stuks tuimelramen van gietijzer, tegen 70 KG. per stuk, maakt 1050 KG.	„ „ 0.18 =	„ 189.—
2 stuks gevelramen van id. tegen 90 KG. per stuk	„ „ 0.18 =	„ 32.40
800 Kg. gegalvaniseerd gesmeed ijzer aan bouten, laschijzers, koppelplaten enz.	„ „ 0.30 =	„ 540.—
16 M². jalousie-zink tot ventilatie openingen	„ „ 6.50 =	„ 104.—
Tot een gezamenlijk bedrag, alleen aan metaalwerk van:		*f* 9907.80

of ongeveer *f* 10000.

Met inbegrip van alle boven reeds aangehaalde werkzaamheden, algemeene en onvoorziene zaken, winst en onkosten, beliep de geheele begrooting *f* 16300.— wat per M^2 loods zou bedragen bijna *f* 30.

De kosten van den kap alleen, hieruit geheel af te leiden, met weglating dus van de ondersteuning en de wanden is reeds zonder bijkomende uitgaven en winst *f* 8.60 per M^2., waaruit de vroegere bewering kan geacht worden verklaard te zijn.

Van vergelijkende gevolgtrekkingen omtrent de eindcijfers, wensch ik mij hier te onthouden; ieder kan die voor zich zelf maken, en naar mijne bescheiden meening behooren die meer te huis in eene nota van toelichting, dan op deze plaats. De beslissing omtrent het al of niet toepassen van zulke soort van gebouwen, hangt bovendien geheel af van overwegingen van localen en finantieelen aard, die voor elk nieuw geval anderen invloed zullen doen gelden.

Ten slotte meen ik uit al het bovenstaande te zamen te mogen afleiden, de wenschelijkheid voor onze binnenlandsche industrie, om zich toe te leggen op levering en verwerken ook van dit materiaal, en aanvankelijk zich daarvoor de gegevens te verzekeren. Dit toch is mij persoonlijk gebleken, ten minste bij enkelen, geen overbodige moeite te zullen zijn, waar voor eene dergelijke overkapping de raad werd verstrekt, het materiaal te bezigen tot een gewicht van 45 Kg. per M^2., tegen een prijs van *f* 30 — per 100 Kg.! v. H.

AFDEELING AMSTERDAM.

(Vergaderingen van 27 Febr. en 6 Maart).

In de beide vergaderingen der Afdeeling Amsterdam, gehouden op 27 Febr. en 6 Maart, trad als spreker op de heer J. R. de Kruijff, Directeur der Rijks-school voor kunstnijverheid te Amsterdam, die, juist bezig zijnde eene studie te maken van onze *Oud-Nationale* bouwkunst uit de 16e en 17e eeuw, er toe kwam voor de bijdrage, waarvoor het Bestuur der Afdeeling hem had uitgenoodigd, datzelfde onderwerp te kiezen.

Zoekende naar eene andere wijze van behandeling, dan voor de leerlingen der Rijks-school noodig was, kwam hem de Beursprijsvraag te hulp, waaruit gebleken was, dat wat hij van vrij algemeene bekendheid waande, dit zoowel bij de beste buitenlandsche bouwkundigen, als ook bij sommige Hollandsche deelnemers, geenszins in groote mate het geval was. Het verwijt, dat de Jury absoluut een ontwerp in Oud-Hollandschen stijl zou gewenscht hebben, is dan ook reeds geheel ongegrond, omdat de buitenlanders het juiste onderscheid niet kennen, tusschen de verschillende richtingen der Renaissance in Noord-Europa, die soms in één adem worden genoemd.

Ook de bewering, als zoude de Holl. Ren. voor omvangrijke gebouwen in onzen tijd, ongeschikt zijn, een kwestie die eveneens bij de beursprijsvraag te berde kwam, achtte spreker belangrijk genoeg om nader te onderzoeken.

Op de eerste vergadering werd een kort overzicht gegeven van de kenmerken, *hoofdzakelijk* van onze *Noord*-Nederlandsche, maar ook van de *Zuid*-Nederlandsche Renaissance bouwwerken, als inleiding tot de behandeling van de vraag: of die Oud-nationale bouwwijze der 16e en 17e eeuw, waarde heeft als toepassing voor meer *omvangrijke* gebouwen in *onzen* tijd.

Wij laten hier een uittreksel uit beide voordrachten volgen. Door de welwillendheid van den spreker, die ons na zijne voordrachten zijne aanteekeningen verschafte, zijn wij in staat gesteld dit uittreksel zeer uitvoerig te handelen.

HOLLANDSCHE RENAISSANCE.

Volgens sommigen zouden wij het eigenaardige karakter van onze Holl. Ren. hoofdzakelijk danken aan het woonhuis met zijn typischen topgevel. Dat onderdeel zou het uitgangspunt voor de verdere ontwikkeling van den stijl zijn geweest, die zich van het woonhuis op publieke gebouwen zou hebben overgeplant.

Die meening nu, een schijn van grond hebbende, wordt echter weêrsgesproken door het feit, dat wij den topgevel reeds in den tijd, aan de Renaissance voorafgaande, ontmoeten, en dan niet alléén bij het woonhuis, maar ook bij meer omvangrijke gebouwen, bv. bij het laat-Gothische Stadhuis van Middelburg, het Gemeenlandshuis te Delft, enz. Daar die voorbeelden ongetwijfeld van invloed zijn geweest op de publieke gebouwen der Renaissance, zou het dus gewaagd zijn te beweren, dat de oud-Holl. bouwwijze in het algemeen, haren oorsprong heeft gevonden in het woonhuis der Renaissance. Hoewel nu echter dat woonhuis een groote rol heeft gespeeld in de ontwikkelingsgeschiedenis van dien stijl, kunnen we nog over veel meer materiaal beschikken, o. a. onze Raadhuizen ('s Hage, Leiden, Delft, Naarden, Hoorn, Haarlem, Bolsward, Franeker), onze gebouwen voor den handel en de gildehuizen (Vleeschhal te Haarlem, Kaashal te Alkmaar, O. I. huis en de voormalige Beurs te Amsterdam, de Waag te Haarlem de Goudwaag te Groningen), onze gebouwen voor administratie (de Kanselarij te Leeuwarden, het Rijnlandshuis te Leiden), onze stichtingen van liefdadigheid (het Weeshuis te Amsterdam, het Armenhuis te Enkhuizen, het St. Jans Gasthuis te Hoorn), onze kerken en vooral kerktorens te Amsterdam, Haarlem en elders, stadsomwallingen en poorten te Sneek, Kampen, Hoorn, Dordrecht, enz.

Welke kenmerken hebben de meeste dezer bouwwerken gemeen?

Om die vraag te beantwoorden kan de stof in drie tijdperken worden verdeeld, niet omdat het gebruikelijk is om in eenigen stijl de perioden van *opkomst*, *bloei* en *verval* aan te nemen, maar omdat bij de bestudeering van 't onderwerp de verdeeling in drie rubrieken als van zelf op den voorgrond treedt.

Ie *Tijdperk.* Hiertoe behooren die gebouwen welke den invloed vertoonen van de kunstvormen uit voorafgegane tijdperken. De invloed der middeleeuwen is bij ons langer te bespeuren dan bij eenigen anderen stijl in het buitenland.

Tot dit tijdperk behooren de Dordtsche woonhuizen, de Kanselarij te Leeuwarden, en andere; voorts het Stadhuis in den Haag, dat te Naarden, enz. waarin echter reeds een streven naar oorspronkelijkheid valt op te merken.

In deze periode is het nog *zoeken.*

IIe *Tijdperk.* Hierin behooren te huis de gebouwen, waarin de oorspronkelijk nationale opvatting het *duidelijkst* zichtbaar is, zooals in de Kaaswaag te Alkmaar, het Stadhuis te Leiden, de Vleeschhal te Haarlem en het Stadhuis te Bolsward.

In deze periode *weet men, wat men wil.*

IIIe *Tijdperk.* In de gebouwen, zooals de Amsterdamsche woonhuizen, poortjes, enz., die in deze periode kunnen worden gerangschikt, gaat het streven om de conventioneele klassieke vormen gestrenger toe te passen onder, in een meerendeels *verkeerd begrip* dier vormenspraak. Daaruit vloeien vele willekeurige afwijkingen voort, en daardoor gaat het schilderachtige op den voorgrond treden.

Men zou kunnen zeggen, dat gedurende deze periode, *de stijl reeds begint te vervelen.*

De algemeene kenmerken, aan *alle* die tijdperken gemeen, zijn:

1° het gelijktijdig gebruik van bak- en bergsteen, de laatste voor horizontale banden, en alle plastische deelen van den gevel, de baksteen voor het vlakke muurwerk. Dit beginsel is zoo streng doorgevoerd, dat in een hoofdgestel b. v. de plastische deelen, als architraaf en deklijst, van bergsteen, en de vlakke fries van baksteen zijn.

2° De topgevel. Hoogst zeldzaam komt deze *niet* voor, zooals o. a. aan de Waag te Haarlem, de aanbouw van 't Stadhuis aldaar, aan den nieuweren gevel van het O. I. Huis, en aan de meer nuchter behandelde Waag te Leeuwarden en het Gemeenlandshuis van Delfland te Maassluis.

Bij breedere gebouwen, zooals het Stadhuis te Bolsward, de Kanselarij te Leeuwarden, het Huis met de Hoofden te Amsterdam, heeft een gedeelte slechts een topgevel.

Meerdere topgevels naast elkaar zijn zeldzaam; dit is 't geval bij het Stadhuis te Naarden, het Rijnlandshuis te Leiden, en bij 't Stadhuis te Leiden, alwaar zij op een afstand van elkaar staan.

3°. Bijna zonder uitzondering zijn die topgevels, trapjesgevels, een middeneeuwsche motief, volgens Galland afkomstig van de

oude kanteellijsten. De trapjes zijn meest klein en talrijk, en waar ze grooter zijn, leiden ze doorgaans tot verdeeling door horizontaal lijstwerk in drie deelen. Dit is zichtbaar in het Leidsche Stadhuis; in het Haagsche is de trapgevel tweedeeling.

4°. Die topgeveltrapjes zijn versierd met vullingen, den overgang van horizontaal tot vertikaal vormende. Bij kleinere eenvoudige woonhuizen, komen ze niet voor.

Zij zijn in de drie genoemde perioden zeer verschillend en leveren geen kenmerkend verschil voor haar op.

5°. Het streven om de hoogte richting, bij ons in de hand gewerkt door smalle huizen en hooge topgevels, te neutraliseeren door horizontale banden van bergsteen, doorloopende bovendorpels van vensters in den topgevel.

6°. Zichtbare hooge daken, met een helling nooit minder dan 45°, zelden minder dan 60°, en met meestal grooter helling.

7°. In den gevel komen geen andere steen*kleuren* voor, dan die van rooden baksteen en van bergsteen.

De mozaieken en friezen, enz. bestaan alleen uit berg- en baksteen. Onze voorouders hebben daarbij te recht ingezien, dat hunne meestal uitvoerig gedetailleerde gevels, die daardoor een neiging tot het onrustige hadden, zeker alle rust zouden verliezen indien er meer kleuren in werden gebracht.

8°. De vensters zijn rechthoekig. De ontlastingsbogen echter maakten afwisseling van lijnen in den gevel mogelijk.

Steenen kruizen in de vensters zijn bijna een doorgaand kenmerk; *bijna:* want het meesterstuk der Holl. Renaissance, de Vleeschhal te Haarlem, heeft in den bel-étage, *geen* kruisvensters.

Onder de kenmerken, aan alle tijdperken gemeen, behooren nog eenige welke men negatieve zou kunnen noemen. Deze zijn:

1°. Het onderscheid tusschen Hollandsche en de meeste Vlaamsche Renaissance woonhuizen, is o. a. te vinden in breede vensterdammen, die nooit voorkomen, b. v. bij de Antwerpsche woonhuizen uit dien tijd.

2°. Bij de hoekhuizen bestaat een kenmerkend onderscheid tusschen gebouwen in Hollandsche en die in Duitsche Renaissance. Zij zijn bij ons nooit op den hoek afgeschuind, hebben daar nooit erkers of torens. In Duitschland het tegenovergestelde.

3°. In de Holl. Ren. is nooit werk gemaaakt van de schoorsteenen boven het dak uit, zulks in tegenstelling met de Fransche Ren.

Een typisch kenmerk voor het beste deel onzer Ren., gewichtig alléén voor de beide eerste perioden, is dit, dat voor zooverre architraaf met zuilen- of pilasterbouw voorkomt, dit schema in den regel eerst aanvangt bij de eerste verdieping en dan is uitgebouwd op consoles.

Het Stadhuis te 's Hage is daarvoor een sprekend voorbeeld, omdat misschien in de Renaissance van geheel Europa niet zulk een ver vooruitspringende kroonlijst voorkomt. De steunpunten vangen op de 1e verdieping aan, waar de pilasters op consoles in den cordonband rusten.

Insgelijks is dit te vinden in het Raadhuis te Bolsward, en bij de blindbogen-architectuur der eerste periode.

De console speelt dan ook een zeer groote rol in de Holl. Ren.; het daarop uitbouwen, op hooger gelegen verdiepingen, is in principe middeleeuwsch.

De groote invloed van dien tijd op onze Ren. is zeer opmerkelijk. De laatste kan men beschouwen als een gelukkig opgelost conflict tusschen de Antieke- en Gothische stijlrichtingen. Daarom echter is onze Ren. nog geen middeleeuwsche architectuur, hetgeen er juist belangrijk toe heeft bijgedragen om aan de oud-nationale bouwwijze een eigenaardig karakter te verleenen, dat elke andere stijl in den vreemde mist.

Als een gevolg van het kenmerk, dat aan de beide eerste en beste tijdperken van onze Ren. eigen is, valt een en ander op te merken, namelijk de uiterst sobere behandeling van de onderste verdieping. Meestal bestaat zij alléén uit een venster-omlijsting, en is de ingang, als poortje opgevat.

Tot zooverre de kenmerken, eigen aan *alle* tijdperken. Thans volgen de *bijzondere* van elk der drie perioden afzonderlijk.

(*Wordt vervolgd*).

BUITENGEWONE VERGADERING AFDEELING LEEUWARDEN.

6 *Maart* 1885.

Nadat de notulen van de vorige Vergadering zijn voorgelezen en goedgekeurd, wordt door den Voorzitter medegedeeld, dat, zooals uit 't *Bouwkundig Weekblad* aan de leden is gebleken, de door het Bestuur der Maatschappij aangewende pogingen om verandering te verkrijgen in de voorwaarden van het programma van de prijsvraag Heerenveen, waartoe bij genoemd Bestuur, door dat der Afdeeling stappen waren gedaan, met succes zijn bekroond, en dat tevens uitvoering is gegeven aan 't besluit der vorige bijeenkomst, betreffende de door de Maatschappij uitgeschreven prijsvraag voor het plan van bebouwing der terreinen achter 't Rijks-Museum te Amsterdam, waarna wordt overgegaan tot de behandeling van 't Rapport over de gestelde vragen van het Bestuur der Maatschappij in zake vakonderwijs.

Bij monde van den heer Noordendorp, die met den heer Kramer de commissie uitmaakte en waartoe de heer S. Baron als adviseerend lid was toegevoegd, wordt daaromtrent een uitvoerig gemotiveerd rapport uitgebracht, en wel I° betreffende het vraagpunt:

Welke eischen dient men te stellen aan eene goede regeling van vakonderwijs voor de handwerkslieden in de bouwambachten.

Het onderwijs moet gebaseerd zijn, op ontwikkeling op theoretisch-, en bovenal op het verkrijgen van de noodige vaardigheid op practisch gebied.

De zoon van den werkman heeft op de lagere school in hoofdzaak leeren lezen, schrijven en rekenen; hij verlaat die school op 12 à 13 jarigen leeftijd. Zijne bedrevenheid in die vakken is dan nog niet van dien aard, dat die kunnen worden losgelaten. Het onderwijs moest dus worden voortgezet met bijvoeging van die vakken van wiskunde, waardoor het voorstellingsvermogen, dat voor iederen vakman onontbeerlijk is, ontwikkeld wordt tot die hoogte, welke voor den a. s. werkman *strikt noodzakelijk* is. Daarmede moet de techniek, waaronder ook het onderwijs in hand- en rechtlijnig teekenen gerekend wordt te behooren, gepaard gaan, zoodanig dat de leerling zoowel theoretisch als praktisch wordt geoefend.

Daarvoor moeten vakscholen worden opgericht, waarop het onderwijs geheel kosteloos wordt gegeven.

Volgens 't oordeel der Commissie verkrijgt men op deze wijze een afgerond geheel; theorie en praktijk kunnen geleidelijk samen gaan, naar een daarvoor vastgestelden cursus.

Dergelijke zamenweving is door beoefening van de praktijk in de werkplaats, gepaard met het bezoek van avondscholen, niet te verkrijgen, en wel:

1°. Omdat het onmogelijk is om een harmonisch geheel te verkrijgen tusschen de leiding die de jonggezel in de werkplaats heeft en den geregelden cursus, dien hij op de avondschool te volgen heeft.

2°. Omdat de jongen van 12 à 13 jarigen leeftijd, wanneer hij den geheelen werkdag handenarbeid heeft verricht, des avonds niet geschikt kan zijn om met ambitie het schoolonderwijs te volgen.

3°. Omdat in onzen tijd van zware concurrentie, hoofdzakelijk op 't gebied van den werkbaas, in de werkplaats tal van andere belangen moeten worden behartigd, waarbij die van den leerjongen achter staan.

4°. Omdat de omgeving, waarin de jonggezel in de werkplaats verkeeren moet, en de diensten die daar van hem gevorderd worden, van slechten invloed zullen zijn op zijne zedelijke vorming.

5°. Omdat een knaap van dien leeftijd, op praktisch gebied een vaste hand behoeft, die hem richt, en hem 't verband leert begrijpen, dat er tusschen zijnen technischen arbeid en de theorie (hoofdzakelijk de teekening) bestaat.

De Commissie ontveinst zich niet, dat even als bij alle zaken, van welken aard ook, bezwaren bestaan, die ook hier aanwezig zijn, als:

1. de tijdelijke opoffering die de werkman zich zal moeten getroosten, omdat hij de verdiensten van zijn kind die door den werkbaas worden gegeven, mist;

maar zij is tevens overtuigd, dat dit zeer minieme geldelijke voordeel spoedig blijken zal dubbel gedekt te worden door het grootere loon, dat een jongen zal erlangen wanneer hij, na 't doorloopen van den cursus, in de werkplaats zal gekomen zijn.

2. Ook zal 't bezoek aan die scholen niet dadelijk algemeen kunnen zijn, omdat velen nog aan 't oude zullen blijven vasthouden, en helaas, nog zoovelen in den werkmansstand zich te weinig rekenschap geven van den duren plicht die op hen rust, om hunne kinderen met opoffering van eigen voordeel tot bruikbare ambachtslieden te vormen.

Wanneer zij echter zullen inzien, dat leerlingen van dusdanige scholen, na den volbrachten cursus, spoediger meer geld verdienen dan zij, die in de werkplaats hunne opleiding verkregen, dan zullen ook zij de voorkeur aan vakscholen geven. Ook zullen de vruchten, door de uitbreiding van 't onderwijs aan het komende geslacht deelachtig geworden, de meer ontwikkelde ouders doen gevoelen, welke kracht in deugdelijk onderwijs is gelegen.

3. Ook de kosten aan dergelijke vakscholen verbonden, kunnen als een bezwaar worden genoemd.

De commissie waarschuwt echter hieromtrent voor te groote angstvalligheid. Het is toch in 't belang van den Staat, dat een goed ontwikkelde arbeidende stand worde gevormd; deze behoort tot een der belangrijke factoren voor de ontwikkeling van onze nijverheid, zoowel op praktisch als op kunstgebied. Waarom dan moeten geldelijke opofferingen daarvoor, in tegenoverstelling van die voor de ontwikkeling van den zoon uit den gegoeden stand, minder zijn, en dat bedrag ten koste van eene goede en deugdelijke vorming tot een minimum worden gereduceerd?

Evenmin hecht de commissie veel gewicht aan de beantwoording der vraag naar de resultaten van bestaande ambachtsscholen. Die resultaten zijn niet naar een vasten en deugdelijken maatstaf te beoordeelen, omdat de regeling van 't onderwijs aan die scholen, niet op een algemeen vastgesteld of wettig voorgeschreven programma berust, en het onderwijs, aan die scholen gegeven, gegrond is op de individueele opvatting van de daarover gestelde personen.

Zich baseerende op de genoemde motieven resumeert de commissie haar denkbeeld kortelijk, als antwoord op de gestelde vraag.

»*De oprichting van vakscholen, bij de wet geregeld, waarbij het theoretisch en praktisch onderwijs hand aan hand gaan, kosteloos wordt gegeven en zoodanig is ingericht, dat in den kortst mogelijken tijd, de geestelijke ontwikkeling van den leerjongen en de vaardigheid in zijn handwerk, op zoodanig peil worde gebracht, dat een goeden en deugdelijken grond is gelegd, om door zelf te werken zich in den stand, waarin hij geplaatst is eene voordeelige en krachtige positie te kunnen verschaffen.*

Omtrent het tweede vraagpunt:

Welke eischen dient men te stellen aan eene goede regeling van het onderwijs, meer bepaald voor de opleiding van bouwopzichters? geeft de commissie als haar gevoelen te kennen, dat ook voor hen het onderwijs aan de vakschool voor den ambachtsman, de basis moet zijn, waarop moet worden voortgebouwd, omdat ook zijne vorming op bij uitstek praktischen grondslag moet berusten en kennis van minstens één vak als handwerk, vereischte is. Na uiteenzetting der redenen, die haar daartoe geleid hebben, resumeert zij hare denkbeelden omtrent de beantwoording van 't tweede vraagpunt als volgt:

Dezelfde opleiding aan de vakschool voor den ambachtsman, en daarna voortzetting van zijne studiën gedurende de zomermaanden op 't werk, bij den architect of den werkbaas, tegen zekere vergoeding; gedurende den winter voortgezet onderwijs, verbonden aan den daartoe te geven avondcursus, aansluitende aan het programma van de door hem bezochte vakschool, waar het onderwijs moet omvatten, de constructieleer, schoonheidsleer, mechanica, stijlleer, materialen kennis en voortgezet onderwijs in de wiskundige vakken met teekenonderwijs, zoowel rechtlijnig als ornament.

Nadat de beide conclusien van de commissie ieder in 't bijzonder in bespreking waren gebracht, en door verschillende leden 't voor en tegen nogmaals was overwogen, werd besloten, de afgevaardigden ter Algemeene Vergadering te verzoeken in den geest als door hen bedoeld, voor de afdeeling op te treden.

De behandeling der *Proeve eener algemeene Bouwverordening voor Nederland* kwam daarna aan de orde. Bij monde van den heer Nijdam, werd namens de commissie, waarvan ook de heeren J. Vonk en A. T. van Wijngaarden leden waren, rapport uitgebracht.

Behoudens enkele wijzigingen vereenigde zich de vergadering met den inhoud daarvan. Een woord van hulde werd gebracht aan de commissie, die op zoo uitstekende wijze deze verordening had zamengesteld; de Voorzitter wees er intusschen op, dat die hulde in de eerste plaats toekomt aan den heer F. J. Nieuwenhuis te Utrecht, die zich hoofdzakelijk met de zamenstelling had onledig gehouden. Nadat verder verslag was uitgebracht over de werkzaamheden der afdeeling in het jaar 1884, waaruit bleek dat deze zich in vooruitgaanden toestand bevindt, werden de tentoongestelde teekeningen van de bekroonde ontwerpen op de in 1883 door Maatschappij uitgeschreven prijsvragen bezichtigd, en daarna de vergadering gesloten.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Te 's Gravenhage heeft zich eene Vereeniging »Arti et Industria" gevormd, welke zich ten doel stelt het bevorderen der Kunst op het gebied der nijverheid en der met de bouwkunst aanverwante vakken. De Vereeniging zal dit doel trachten te bereiken, door het houden van vergaderingen en van tentoonstellingen, door publieke voordrachten, en zoo mogelijk door het uitgeven van geschriften.

Het Bestuur heeft zich geconstitueerd als volgt: J. J. van Nieukerken, voorzitter; J. F. L. Frowein, onder-voorzitter; Joh. Mutters Jr., secretaris; E. W. F. Kerling, 2e secretaris; George H. Bauer Jr., penningmeester.

Een Commissie uit verschillende werklieden-vereenigingen, en bouwkundigen of bouwambacht-beoefenaars, heeft te Groningen een tentoonstelling van huisarbeid van den handwerksman georganiseerd en is daarin vrij goed geslaagd. Deze tentoonstelling zal naar wij hopen aantoonen, dat zij levensvatbaarheid hebben. Eene verloting der ingekomen voorwerpen zal de uitgaven zeer zeker dekken.

Wordt deze onderneming met goeden uitslag bekroond, dan is alhier de weg gebaand om telkenjare wedstrijden voor huisvlijt te houden.

De ontwakende zucht alhier, om het kunstindustrieële onderwijs te verbeteren, zal ongetwijfeld met die wedstrijden het hare bijdragen, om den toestand van onzen handwerksstand te verbeteren.

Niet genoeg kan het streven van de werklieden alhier gewaardeerd worden, van wier vereenigingen de eerste stoot is uitgegaan, om door allerlei middelen hun toestand te verbeteren. Zij genieten dan ook meer en meer de ondersteuning van allen, van welken rang of stand ook, die 't wel meenen met volksontwikkeling en vooruitgang.

De afdeeling Groningen der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp eener *Bibliotheekkast*, bij achterstaande advertentie nader omschreven.

De Commissie welke zich gevormd heeft om gelden te verzamelen voor de restauratie van de Koppelpoort te Amersfoort, heeft hare circulaire met inteeken-biljet doen toekomen aan alle leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Op den inhoud van dit stuk vestigen wij de bijzondere aandacht.

Eerst nu konden de rekeningen der laatste Internationale Tentoonstelling te Parijs in 1878, afgesloten worden; wel zijn er nog enkele zaken, die gerechtelijk moeten beslist worden, maar op de volgende cijfers kunnen die slechts van onbeduidenden invloed zijn.

De gezamenlijke uitgaven, op p. m. 35½ millioen frs. begroot, zijn tot 55 millioen gestegen. De ontvangsten, op 25.235.000 frs. begroot, bedroegen slechts 23.685.197 frs. Het tekort, aanvankelijk op 10.078.000 frs. geraamd, bedraagt 31½ millioen frs. In 1878 werd door de wetgevende macht een crediet van 10 millioen frs. toegestaan, zoodat er dus nog een tekort overblijft van 21½ mill. frs.

De redactie van het *Hann. Geweibebl.* vergelijkt deze som met de karige tegemoetkoming van den Staat, in het ondersteunen van het particulier initiatief voor ambachts-onderwijs. Gelukkig voor ons, zwijgt zij over de erkenning van hetgeen particulieren hier te lande hebben opgeofferd voor 't welslagen der laatste Int. Kol. Tentoonstelling en de tegemoetkoming aan onze inzenders misgund, op de aanstaande Intern. Tent. in het aan ons zoo nauw verbonden en bevriende België. En op nieuw wordt eene Int. Tent. op reusachtige schaal in Frankrijk voorbereid.

(*Tijdsch. Ned. M. t. bev. v. Nijv.*)

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

(Afdeeling Groningen.)

Belanghebbenden wordt mededeeling gedaan, dat door de *afdeeling* is uitgeschreven, eene PRIJSVRAAG voor 't **ontwerp eener**

BIBLIOTHEEKKAST.

Prijs *f* 25.— met *getuigschrift*.
Kosten der kast in blank eiken hout uitgevoerd, hoogstens *f* 150.— Inzending 1 Sept. 1885. Nadere inlichtingen geeft

GRONINGEN, J. W. SIPS,
2450 1e *Secretaris*.

, BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**

OPGERICHT 1830. 2454

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

Men lette op de

VOORDEELIGE VOORWAARDEN

2451 VAN

DIENSTNEMING

voor het Leger in Nederlandsch-Indië,

omschreven in gedrukte mededeelingen die *gratis* verkrijgbaar zijn bij het **Departement van Koloniën te 's Gravenhage** en voorts bij **alle** Burgemeesters.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2452

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machineriën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2453 VERWARMING
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.
GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.
BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.
PORTLAND EN MARMER CEMENT.
CEMENT-TEGELS.
Zandsteen.
Vuurvaste Steenen. — Gasretorten.
Kannenbuizen. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.
Verzilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.
GLAS IN LOOD.
CATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

Door velen daartoe aangezocht, berichten wij, dat binnen kort zullen verkrijgbaar gesteld worden:

PORTEFEUILLE-BANDEN

VOOR HET

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT Jaargang 1881.
" " " ***1882.***
" " " ***1883.***
" " " ***1884.***

BOUWKUNDIG WEEKBLAD Jaargang 1881-82.
" " " ***1883.***
" " " ***1884.***
" " " ***1885***

tot den prijs van f 1.75 per stuk.

Ten einde de oplage te regelen, houden wij ons voor spoedige bestellingen zeer aanbevolen.

AMSTERDAM, 14 Maart 1885. DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 11.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bureau der Maatschappij is verplaatst naar de Marnixstraat, N° 402.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren:

A. G. C. van Duijl,	Amsterdam.
A. Lubbers,	„
Joh. Smit,	„
Huet, Overeem & C°.,	Amersfoort.
L. M. J. Koremans,	Breda.
L. M. van Campen,	Breukelen.
Jb. van den Ban Pz.,	Delft.
J. L. Schouten,	„
Wegerif,	Groningen.
N. Nelis,	Leiden.
Muller & Drooglever Fortuijn,	Rotterdam.
K. Keers,	Utrecht.
H. J. van der Harst,	Vreeswijk.
G. Uiterwijk,	Zutfen.

Zooals blijkt uit de aan dit nummer van het Weekblad toegevoegde *ledenlijst*, is het aantal leden tot 850 gestegen.

Afdeeling Amsterdam.

Op de bijeenkomst van 27 Maart a. s zullen, behalve de periodieke werken, uit de bibliotheek der Maatschappij ter bezichtiging tevens aanwezig zijn:

Constructions en bois, de la Suisse, par E. Gladbach.

Monuments d' Architecture et de Sculpture en Belgique, par F. Stroobant et F. Stappaerts.

Afbeeldingen van 't Stadt Huys van Amstelrdam, door Jacob van Campen.

De voornaemste Statuen ende Ciraten vant konstryck Stadhuys van Amstelredam, door Artus Quellinus.

DE NIEUWE PASSAGE TE 'S-GRAVENHAGE.

Het was in het voorjaar van 1882, dat eenige ondernemende personen op de gedachte kwamen eene naamlooze vennootschap te stichten, ten doel hebbende, op een geschikt punt in de residentie, eene reeks woningen aan te koopen en eene passage met winkels, enz. te bouwen en te exploiteeren.

De terreinen tusschen Buitenhof en Spuistraat, in het centrum der stad gelegen, waren daarvoor als van zelve door hunne gunstige ligging aangewezen.

Hoewel men zeer terecht vreesde, dat het groote moeilijkheden zoude opleveren, de benoodigde panden op den drukken winkelstand aan de Spuistraat en op den deftigen stand aan het Buitenhof in handen te krijgen, bleek het, dat deze vrees spoedig zoude verdwijnen; immers binnen een tijdsbestek van ongeveer vijf maanden, had men 39 panden, staande en gelegen aan het Buitenhof, de Kettingstraat, het Achterom, den Practizijnshoek en de Spuistraat aangekocht, en kon men, na ontruiming, achtereenvolgens met het afbreken beginnen.

Op 1 October 1883 waren alle panden afgebroken en

Gedrukt 21 *Maart* 1885.

was het bouwterrein over de volle oppervlakte ontgraven tot den vasten zandbodem, die gemiddeld 2,50 M. beneden het niveau der aangrenzende straten en terreinen is gelegen.

Op 18 October 1883 werd het werk van den onderbouw, bestaande in het maken der fundamenten, kelders, rioleering, enz. publiek aanbesteed.

Van de 19 inschrijvers werd het laagst ingeschreven door den heer G. Keij te Rotterdam voor de som van *f* 69900.— Deze leverde het geheele werk op 1 April 1884 voltooid op.

Inmiddels waren door ons de volledige teekeningen met het bestek en de voornaamste détailteekeningen voor den bovenbouw in gereedheid gebracht, zoodat tot de aanbesteding van dien bovenbouw konde worden overgegaan.

Op last van den Raad van Beheer der 's-Gravenhaagsche Passage-Maatschappij werden door ons een drietal aannemers, zijnde de heeren Tom en van Bergen Henegouwen alhier, G. Keij te Rotterdam en A. Stigter alhier, tot onderhandsche inschrijving uitgenoodigd. Deze boden aan het geheele werk volgens teekeningen en bestek uit te voeren, respectievelijk voor de som van *f* 487593.—, *f* 495000.— en *f* 508850.—, terwijl de door ons opgemaakte begrooting het cijfer van *f* 511400 bedroeg.

Hoewel wij zeer tevreden waren over den afloop dezer aanbesteding en de zekere hoop koesterenden, dat het werk aan een dezer inschrijvers zoude worden gegund, bleek echter zeer spoedig, dat wij buiten den minder gunstigen financiëelen toestand der Passage-Maatschappij hadden gerekend. Het bleek n.l. dat het vereischte kapitaal voor dezen bovenbouw nog niet gevonden was en het verkrijgen van eene benoodigde eerste hypotheek ad *f* 700.000—en eene tweede hypotheek of obligatieleening ad. *f* 300.000 niet zoo gemakkelijk was.

Bij de *f* 600.000 die als gewone aandeelen in deze Vennootschap waren genomen, schenen bovengenoemde kapitalen nog noodig te zijn voor den bovenbouw en voor nog andere uitgaven, zoodat hierdoor het kapitaal dezer onderneming de belangrijke som van *f* 1.600.000 zoude bedragen.

De minder gunstige financieele toestand in het algemeen, schijnt ook op het verkrijgen dezer kapitalen in Nederland wel van invloed geweest te zijn, en men wendde zich daarom tot het buitenland, met een voor het Bestuur gelukkig resultaat, daar de Directie eener Hypotheekbank te Brussel aanbood, de benoodigde som ad. *f* 700.000 te verschaffen als eerste hypotheek. Hoewel de gevraagde rente nog al hoog en de eisch, dat de leden van den Raad van Beheer zich gedurende de eerste tien jaren zouden aansprakelijk stellen voor de betaling van de rente van dit kapitaal, verre van aangenaam was, werd hieraan toegegeven, het contract met deze bank gesloten en de tweede hypotheek of obligatieleening na eenigen tijd geplaatst, zoodat het een feit was geworden, dat de Passage naar onze plannen zoude worden gebouwd.

De directie der Hypotheekbank (de Caisse-Hypothécaire te Brussel), sprak echter den wensch uit, dat de bouw — hoewel naar onze plannen — zoude geschieden door haar bekende aannemers uit Brussel, die zich niet lieten wachten, maar eene aanbieding deden om, zooals artikel 1 van het contract tusschen de Passage-Maatschappij en deze aannemers luidt: „te doen alle leverantiën voor en à forfait absolu uit te voeren alle werken, geen uitgezonderd, voor den bouw en de volledige afwerking der Passage volgens de hieraan gehechte plans en bestek."

Hoewel het opmaken van dit contract geschiedde geheel buiten de architekten om, zouden we ons misschien deze handeling, hoe éénig in haar soort, hebben getroost, ware het niet dat de artikelen 6 en 7 bepalingen bevatten, die zoo lijnrecht indruischen tegen alle gevoel van billijkheid, dat eene botsing moest ontstaan, waarvan de gevolgen niet waren te overzien.

Deze artikelen toch bevatten niet minder dan de volgende bepalingen:

„de détailteekeningen zullen door de aannemers en voor hunne kosten worden opgemaakt. Zij zullen worden ingediend aan het Bestuur der Maatschappij; deze moet binnen acht dagen na ontvangst daarover beslissen."

„De détailteekeningen mogen niet afwijken van de grondslagen, voorzien in de plans en het bestek; — en verder: „de Maatschappij zal voor hare kosten de uitvoering der werken kunnen doen surveilleeren door zoodanige personen, als zij daartoe nuttig zal achten; zij zal hunne namen en hoedanigheden aan de aannemers mededeelen."

„Deze personen zullen ten allen tijden toegang hebben tot de werken en werkplaatsen der aannemers; gelijk recht hebben de bestuursleden der Passage-Maatschappij en der Caisse-Hypothécaire. *Geen hunner heeft echter het recht den aannemers bevelen te geven;" enz.*

Fraaier bepaling is zeker, in het belang der aannemers van een werk, nog nimmer gemaakt; de architekten mochten *geen détailteekeningen vervaardigen en geene bevelen op het werk geven,* zoodat zij feitelijk tot figuranten op het werk werden aangewezen en voorzeker alles moesten goedkeuren wat de aannemers verkozen te détailleeren, te leveren en te fabriceeren.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat een dergelijke ongerijmde handelwijze en onder curateele stelling voor ons onaannemelijk was en een sterk protest onzerzijds niet konde uitblijven. Dit was echter den moriaan gewasschen; want het contract (waarvan ons inmiddels afschrift was gezonden) was door wederzijdsche partijen geteekend en ons bleef dus niets anders over dan er in te berusten, of onze overeenkomst met het Bestuur te verbreken. Dit laatste bleek het meest wenschelijke en geschiedde dan ook op 26 April 1884; wij werden schadeloos gesteld voor onzen arbeid, terwijl wij afstand deden van alle teekeningen en bestekken, ten behoeve der aannemers, aan wien de uitvoering van het geheele werk was gegund voor de som van 1.155.000 francs, en dus voor ongeveer *f* 62.000 meer dan de laagste inschrijving bedroeg.

Wij twijfelen niet of het bestuur zal hiervoor goede gronden gehad hebben; doch een gewoon menschenverstand kan dergelijke raadselen niet oplossen.

Zooals uit de hierbij behoorende teekeningen blijkt, heeft de passage, over de as gemeten, eene totale lengte van 157,50 M.; het gedeelte van het Buitenhof tot de rotonde is 7 M. en het andere gedeelte van de rotonde tot de Spuistraat 6 M. breed, terwijl de rotonde eene diameter van 14 M. bezit. Aanvankelijk bestond het

voornemen een derden arm uit de rotonde naar den Practizijnshoek te maken, welke eene lengte van 44 M. zoude hebben verkregen; doch van dit plan is voorloopig — misschien zeer terecht — afgezien, en blijven die terreinen, ter oppervlakte van ongeveer 1270 M²., eventueel voor een ander doel beschikbaar, hetzij voor den bouw van een schouwburg, hetzij voor meerdere winkels, wanneer het mocht blijken, dat daaraan behoefte mocht bestaan.

In het ontwerp en bij den bouw is op deze eventueele verbinding gerekend en een toegang naar deze terreinen geprojecteerd.

Het ontwerp der passage, volgens de hierbij behoorende teekeningen, bevat de volgende lokaliteiten:

49 winkels met woningen;

4 dagwinkels zonder woningen;

5 afzonderlijke bovenwoningen;

1 hotel, bevattende — behalve de noodige zalen en dienstvertrekken — 60 logeerkamers,

1 café, bevattende beneden twee en boven drie ruime zalen met bijbehooren.

De winkels met woningen zijn allen eenvoudig, en de zalen van café en hôtel meer kostbaar betimmerd en met verschillende marmersoorten versierd, terwijl op onderscheidene plaatsen liften zijn geprojecteerd, zoowel voor personen als voor goederen.

In den dagwinkel N°. 1 is een door een gasmotor bewogen lift ontworpen, welke voert tot de ruimte boven het koepeldak van het hoofdgebouw, vanwaar men ter hoogte van 29 Meter boven de straat een schoon vergezicht over de stad en omgeving zoude verkrijgen. Deze lift loopt zoodanig door het café, dat zij op iedere verdieping personen kan opnemen.

Het café met de daarboven gelegen zalen aan het Buitenhof zijn zóó ontworpen, dat deze gemeenschappelijk of desverkiezende elk afzonderlijk kunnen worden geëxploiteerd, waarbij is gezorgd voor woningen van 2 kasteleins.

Meest alle winkels hebben ruime, waterdichte kelders, waarvan sommigen zich onder de passage uitstrekken.

De tot het dak doorgaande winkeltrappen zijn allen (voor zoover het spiltrappen zijn) van ijzer geconstrueerd, voor meerdere veiligheid bij brandgevaar.

Aan het timmer- en decoratiewerk van winkel No. 20, bestemd voor „Salon au Gourmet", is, vooral wat de bovenzalen betreft, meer ten koste gelegd. Achter dezen winkel vindt men een „cabinet d'aisance" voor het publiek, welke inrichting bereikbaar is, zoowel door een overdekten doorgang uit het Achterom, als uit de rotonde door den meergemelden tak naar den practizijnshoek.

Onder het verhoogde achtergedeelte der winkels No. 47 en 48 is eene ruime biergrot ontworpen, met toegangen uit de passage en Kettingstraat.

De boven deze grot aangebrachte ruime luchtkoker, die zich tot boven het dak verheft en waarom zich de trappen der winkelwoningen slingeren, heeft een dubbel doel. Vooreerst dient zij om lucht en licht te geven in de grot en trapportalen van de daarboven gelegen woningen, terwijl in het bovengedeelte eene inrichting is gemaakt, waarbij door middel van kalklicht, schaduwbeelden langs de witte wanden van dezen koker worden geworpen, die een fantastisch effect in de grot kunnen opleveren.

De vloeren der passage bestaan uit gebakken tegels in onderscheidene kleuren, met de noodige vakken van zwaar ruw glas, in tegelvorm, die in ijzeren raamwerken zijn gevat en tot verlichting van die kelders, enz. dienen, waarin geen licht uit den buitenwand konde worden verkregen.

Eene niet geringe moeilijkheid openbaarde zich bij het ontwerpen der binnengevels, door het hoogteverschil van de straat aan het Buitenhof en de Spuistraat, bedragende 1,65 M., zoodat de vloer der passage daardoor eene helling verkrijgt van ongeveer 1 op 100. Het verschil van hoogte is geleidelijk gevonden in de verdiepingshoogte der winkels met entresols, door de hoofd kroonlijst boven de entresols in eene rechtelijn en waterpas te laten doorloopen. Ten einde het verval van iederen band onder de winkelpuiën onzichtbaar te maken, zijn de pedestallen onder de pilasters tot 0.40 M. boven dien band opgetrokken, zoodat hierdoor het gezicht langs dezen band telkens wordt verbroken en eene misstand voorkomen.

Door de welwillende medewerking van het Gemeentebestuur, is het Achterom overbouwd, beginnende ter hoogte van 6 M. uit de straat, waardoor de kap der passage konde worden doorgetrokken en eene aansluiting is verkregen, die voor den welstand bezwaarlijk had kunnen worden gemist.

Daar de huurder en bewoner van het perceel aan de éene zijde bij de Spuistraat niet genegen was zijne woning te verlaten, alvorens zijn huurtijd — zijnde 1 Mei 1886 — expireert, was men genoodzaakt langs den zijgevel eene tijdelijke bekleeding te maken, totdat dit pand wordt afgebroken en de winkelpuien alsdan kunnen worden doorgetrokken.

De architectuur van de gevels zal voldoende uit de hierbij behoorende teekeningen blijken en verdere toelichting overbodig zijn; alleen dient nog vermeld, dat de materialen dier gevels bestaan uit waalsteen met ruime toepassing van gehouwen steen, en de kolommen met pilasters ten deele van Zweedsch graniet en verder van witten zandsteen in het bestek zijn bepaald, terwijl de borstweringen, cordonbanden, pilasters, enz. der binnengevels, van 4 verschillende marmersoorten zijn beschreven en de hoofdconstructie der winkelpuiën van getrokken ijzer, waarvoor niet minder dan 35.000 K.G. in het bestek is bepaald. De beelden aan de hoofdfaçade, voorstellende de vier jaargetijden, zijn van Savonnière-steen voorgeschreven, evenals de wapens van Nederland, Zuid-Holland en 's Gravenhage, welke eerste door twee vrouwenfiguren in zittende houding is geflankeerd, terwijl de twee laatsten voor den overgang tegen de zijden van het halve achtkant, door staande kinderfiguren worden gedragen.

De terrassen aan deze façade, die geheel van gehouwen steen zijn bepaald, kunnen — met inbegrip van de balcons aan deze gevels — 200 personen bevatten, en zijn voorzeker bij het café op dit schoone punt aan het Buitenhof van groot practisch nut, terwijl ze op de architectuur van de façade een gunstigen invloed uitoefenen.

De bedekking van het koepeldak, het hoofdgebouw en de hoektorens, bestaat uit leien in twee kleuren; de verdere mansarde-daken aan de Spuistraat en het Achterom, uit losanges van zink en verder alle eenigszins hellende platte daken uit zink, onder welk laatste

eene laag onbrandbaar asphaltpapier is voorgeschreven, ter voorkoming van een te groot temperatuursverschil in de onder deze platte daken gelegen vertrekken.

De halfcirkelvormig gebogen kap met luchtkap van passage en rotonde bestaat uit spanten en gordingen van getrokken ijzer, waarin houten ramen met ruw glas, zwaar 6 mM., terwijl door middel van strooken lood over alle spanten, gordingen en raamregels, het geheel waterdicht moet worden opgeleverd.

Over de bekapping der passage en om die der rotonde zijn waterbuizen bepaald, om des zomers de glasbedekking dagelijks met duinwater te kunnen besproeien, wat voorzeker de frischheid in eene overdekte straat zal bevorderen.

Voor den bouw van het geheele werk is volgens bestek benoodigd:

8106 M³. metselwerk van Waal- en Rijnsteen.
142 „ Zweedsch graniet en marmer in 4 soorten.
200 „ gehouwen steen.
1330 „ vurenhout voor bintlagen, bekapping en vloeren.
1885 stuks licht- en deurkozijnen.
1650 M². bevloering van tegels en Italiaansch mozaïek.
270000 K.G. gesmeed en getrokken ijzer.
94000 „ getrokken ijzer.
11565 „ lood.
52000 „ zink.
1279 M². spiegelglas en gebrand glas.
2050 „ gewoon Fransch glas.
1882 „ ruw spiegelglas.
47000 „ stucadoor- en pleisterwerk voor plafonds en binnenmuren, enz.

Voor zoover men thans kan oordeelen, zijn er bij den bouw door de aannemers nog al belangrijke wijzigingen en bezuinigingen aangebracht, bestaande hoofdzakelijk in het weglaten van de terrassen, balcons, arcaden, torens, enz. aan de hoofdfaçade, terwijl de mansardedaken door zeer hooge zadeldaken en het koepeldak met bekroning door een smakeloos pyramide-vormig dak zijn vervangen.

De rotonde is eene verdieping lager geworden en de binnengevels zijn minder luxueus dan in ons ontwerp, terwijl de kap over de passage van lichtere constructie is en de glasruiten direct in de ijzeren ⌈ spantjes zijn gelegd.

Ook de binnen architectuur zal wel het bezuinigingsproces moeten ondergaan, doch hierover kan men eerst later, wanneer het werk voltooid is, oordeelen.

Hoewel het Bestuur ons voor onze plannen betaalde, betreuren wij het echter zeer, dat onze ontwerpen zoodanig zijn gewijzigd, dat de hoofdfacade weinig meer gelijkt op ons ontwerp, hoewel voor de uitvoering *f* 62000 meer werd betaald, dan zulks door Nederlandsche aannemers was aangeboden naar ons ontwerp.

Wij noodigen dan ook ieder onbevooroordeeld deskundige dringend uit, de uitvoering van het werk met onze ontwerpen te vergelijken en daarbij in het oog te houden, dat de bouw moest plaats hebben volgens „*de hieraan gehechte plans en bestek*" (n.l. die welke door ons waren opgemaakt). Wij staan gaarne ieder belangstellende ten dienste om alle mogelijke inlichtingen te verstrekken en inzage der bestekken, waarnaar het werk is aangenomen, te geven, terwijl wij onze vakgenooten toewenschen, dat nimmer zóó met hun arbeid worde omgesprongen als helaas met de onze geschiedt, een arbeid waaraan wij meer dan een jaar lang onze beste krachten wijdden.

Ten slotte vermeenen wij, dat zooals het werk wordt uitgevoerd, het zich laat aanzien, dat het geheele werk op 1 Mei a. s. kan gereed zijn en voor het publiek geopend worden.

Wij hopen zeer, dat op dit tijdstip alle winkels enz. betrokken zullen zijn en het blijken mag, dat de nieuwe passage in eene werkelijke behoefte voorziet en voor de aandeelhouders eene winstgevende zaak mag zijn.

'S-GRAVENHAGE, Februari 1885.

De Architekten,
J. C. VAN WIJK.
J. H. WESSTRA Jr.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 13 Maart 1885.

De heer F. H. van Malsen kan zich volstrekt niet vereenigen met de rectificatie die, volgens de notulen in de vorige vergadering van 13 Februari door den heer H. L. Boersma is verlangd, en als zoodanig ook in eenige dagbladen is overgenomen. Spreker, in de laatste vergadering afwezig, beweert, dat hoewel 30 °/₀ van de 93 leerlingen die de school met einddiploma verlieten, als opzichters werkzaam zijn, *de rest, op eene enkele uitzondering na, mede opzichters zijn geworden.*

De heer van Malsen, vroeger inzage genomen hebbende van een rapport van den Directeur der ambachtsschool, zal, met het oog op de thans hangende kwestie, gaarne zien, dat ook laatst bedoeld rapport publiek worde gemaakt.

Terwijl hierover enkele leden alsnog van gedachten wisselen, verklaart de heer G. H. Bauer, als commissaris der ambachtsschool, op voorstel van den Voorzitter, zich bereid aan het verlangen van den heer van Malsen gevolg te geven.

Ingekomen zijn:

1°. Reglement der Vereeniging *Arti et Industriae*, opgericht alhier, den 12 November 1884, met eene begeleidende missive van het Bestuur dier vereeniging.

2°. Inteekenlijst tot het verkrijgen van geldelijke bijdragen voor de restauratie van de Koppelpoorten te Amersfoort.

3°. Een schrijven van de commissie, door onze afdeeling benoemd tot het verzamelen van stukken, geschikt tot opneming in het Tijdschrift der Maatschappij, waarbij zij verzoekt, dat door tusschenkomst van het Bestuur de daarbij overgelegde stukken in het bedoelde Tijdschrift worden opgenomen, zijnde:

a. Een oud bestek betreffende eene verbouwing van het Raadhuis te Delft, na den brand van den 4 Februari 1618. De heeren J. Soutendam, secretaris der gemeente Delft en J. G. Morre, leeraar aan de Polytechnische school aldaar, hebben dit oude bestek met eenige kantteekeningen voorzien.

b. Een tweetal renaissance cartouches uit de 17e eeuw, naar schetsen van den heer J. J. van Nieukerken geteekend door den heer H. van der Heemst, onder leiding van den heer W. B. van Liefland.

25 stuks afbeeldingen van kapiteelen uit de groote of St. Jacobs kerk te 's-Gravenhage, opgenomen en geteekend door den heer W. B. van Liefland.

c. 19 potloodschetsen van bouwkundige fragmenten van het Raadhuis te 's-Gravenhage, opgenomen en geteekend door den heer J. Arbeiter, met eene toelichtende beschrijving van den heer J. H. Looisen.

Met zeer veel belangstelling werden de verschillende teekeningen door de leden gezien, waarbij vooral de keurige uitvoering der afbeeldingen van de kapiteelen uit de St.-Jacobskerk de aandacht trok.

De Voorzitter, hoogelijk ingenomen met den arbeid door de Commissie geleverd, geeft de verzekering bij het Hoofdbestuur op plaatsing van een en ander te zullen aandringen, en betuigt intusschen de heeren leden der Commissie zijn bijzonderen dank, waarmede de vergaderden, door luid applaus, bewijs gaven van hunne instemming.

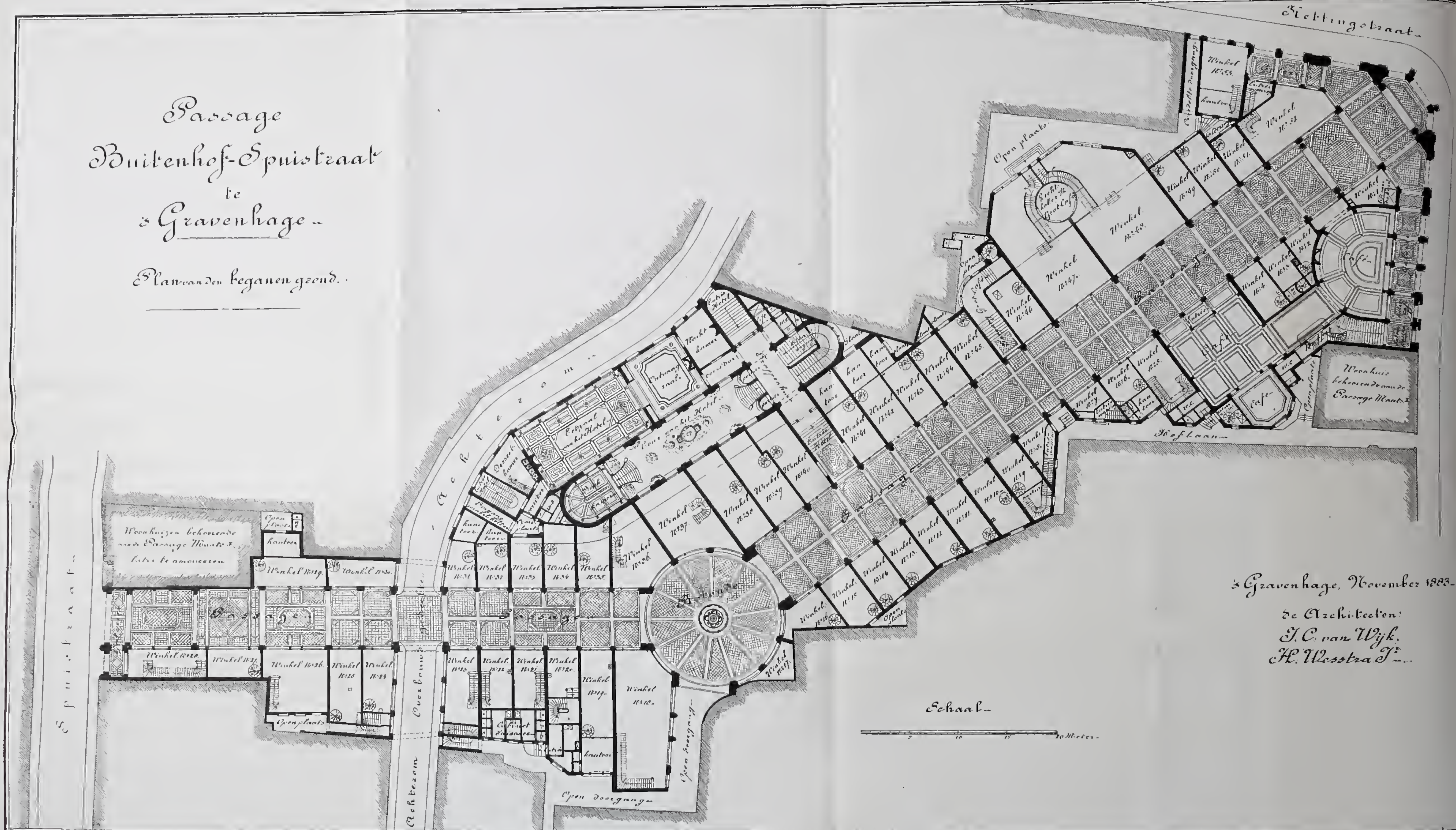
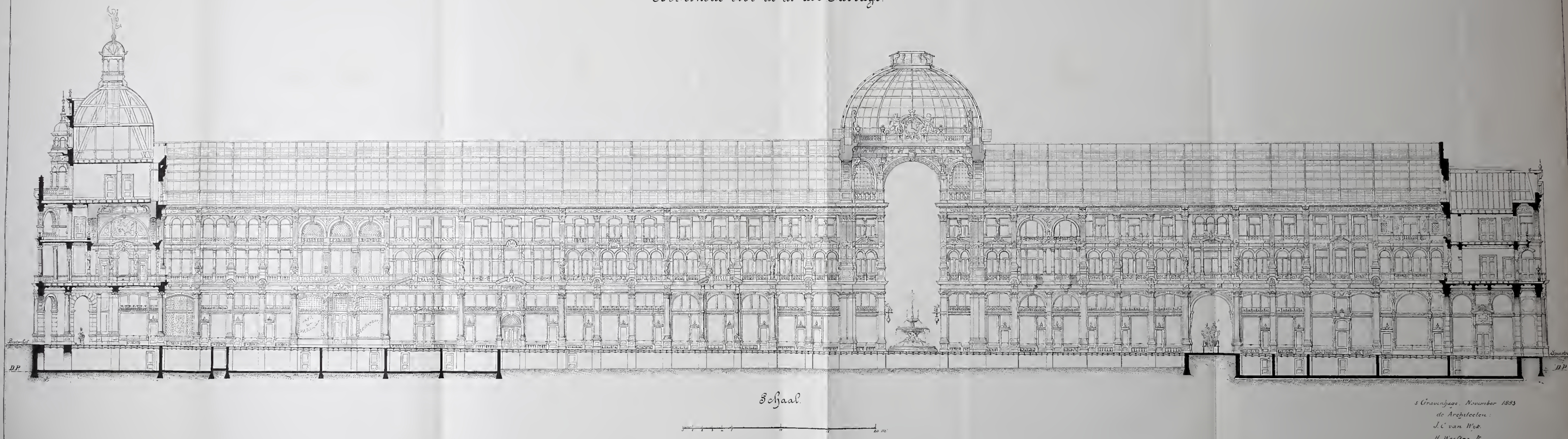

Photo lith. Wegner & Mottu

Byvoegsel van het Bouwkundig Weekblad No. 11 Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

Passage Buitenhof - Spuistraat te s' Gravenhage.

Doorsnede over de as der Passage.

's Gravenhage, November 1883
de Architecten:
J. C. van Wyk.
H. Westra, Jr.

Typo Autographie

Byvoegsel van het Bouwkundig Weekblad No 11. Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam.

Gedrukt by H. den Hertog, Jr. te 's Gravenhage

Passage Buitenhof-Spuistraat. Voorgevel Buitenhof-Kettingstraat.
ontwikkeld.

Photo-lith. Wegner & Mottu, Amst.

Leer vooral hen, die in den ambachtswereld, in bouwkunde en bouwkunst het noodige zoeken op te doen, zoodanig te werken, dat hoe 't lot ook keert of wendt, er gelegenheid blijft bestaan door handenarbeid het te kortkomende aan te vullen.

Een bouwopzichter moet, na 't verlaten der werkplaats, alwaar hij niet te vergeefs naar vak- en vormkennis behoeft om te zien, zich vormen aan meer of minder groote werken; alsdan wordt veeltijds de richting bepaald waarin hij in 't vervolg zal werkzaam zijn.

Of hij tot den waterbouw of tot den burgerbouw zal behooren ligt veeltijds aan het toeval, in de gelegenheid om geplaatst te worden op 19 à 22-jarigen leeftijd.

De burgeravondschool kan des winters voorzien in de behoefte aan theoretisch onderwijs, terwijl de Akademie Minerva voor 't overige kan zorgen.

Bovengenoemde leergang is degene, welke vele leden der Afdeeling Groningen hebben doorloopen. Zij, bijna allen uit den kleinen burgerstand, meenen op grond van eigen ervaring een opleiding voor bouwopzichter in dien geest te moeten aanbevelen.

Zal de opleiding te dezer stede aan de eischen des tijds beantwoorden, dan is het zaak samenwerking te bevorderen tusschen de verschillende inrichtingen, en dat naast het denkbeeld van algemeene ontwikkeling aan de burgeravondschool tevens voorzien wordt in de behoefte aan vak- en vormkennis der leerlingen.

Gelijk boven reeds is medegedeeld, werd besloten het gevoelen van 't Bestuur in 't verslag op te nemen en in de April-vergadering aan de orde te stellen.

De kunstbeschouwing bestond uit het werk van professor Gugel, de architectonische vormleer, bij sommige leden bekend, doch ook voor dezen aangenaam geëtaleerd, zoodat de schat van vormen tot zijn recht komt.

De expositie van de teekeningen der bekroonde antwoorden op de prijsvraag deed eene aangename en leerrijke bespreking ontstaan.

De voorzitter sloot deze belangrijke bijeenkomst, mededeelende, dat de expositie de beide volgende dagen zal doorgaan en hopende dat de vergaderingen meer en meer mogen worden eene aangename bijeenkomst tot verheffing en bevordering der kunst in onze omgeving.

AFDEELING ARNHEM.

(*Vergaderingen van* 18 *Maart* 1885).

Deze vergadering die in hoofdzaak zou dienen ter bespreking van de onlangs alhier geopende Waterleiding, waartoe de ingenieur H. P. N. Halbertsma te Rotterdam zich welwillend had bereid verklaard, werd gehouden in eene der zalen van het Nutsgebouw. Ook waren, aangezien het eene zaak betrof voor Arnhem en hare bewoners van het grootste belang, vele autoriteiten en verschillende besturen tot bijwoning dezer vergadering genoodigd, en had de zaal, als 't ware, een feestelijk aanzien gekregen doordat een groot aantal teekeningen, kaarten en photographiën, de verschillende gebouwen en werken, de waterleiding betreffende, waren geëxposeerd, en die bij de bespreking daarvan, ter opheldering zouden dienen.

De huishoudelijke zaken, voor ditmaal tot een minimum gebracht, werden voorafgegaan van eene welkomstgroet, door den Voorzitter, de vele opgekomenen toegeroepen. De notulen werden gelezen, en daarop melding gemaakt van de door de Afdeeling 's Gravenhage uitgeschreven prijsvragen, waarvan eenige exemplaren werden beschikbaar gesteld, en van eene circulaire betreffende »restauratie van de Koppelpoort te Amersfoort." Aan dit laatste stuk was door het Bestuur bizonder de aandacht gewijd. Om deze zaak zooveel mogelijk te steunen, was eene inteekenlijst gereed gemaakt, waaraan het volgende schrijven voorafging.

»De Afdeeling »Arnhem" van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, kennis genomen hebbende van bijgaande circulaire van de commissie, bestaande uit Jhr. Mr. T. A. J. van Asch van Wijck c. s. tot verzameling voor de restauratie van de Koppelpoorten te Amersfoort, betuigt hare volkomene sympathie met het lofwaardig streven, om een der merkwaardigste bouwwerken uit de Middeleeuwen als de hier bedoelde, voor ondergang te behoeden.

Om de kennis onzer monumenten, de kennis van onze kunst op vaderlandschen bodem te bevorderen en daardoor den smaak voor het schoone en den zin voor kunst algemeen te verspreiden, behoort ontegenzeggelijk in de eerste plaats de verzorging en instandhouding van de gebouwen, welke van de artistieke ontwikkeling onzer voorgeslachten getuigen.

Gaarne zou de Afdeeling bovengenoemd, stoffelijke blijken willen geven om de restauratie van het genoemde gebouw te ondersteunen. De toestand der geldmiddelen van de kas der Afdeeling is echter van dien aard, dat er geen mogelijkheid bestaat om daaruit eenige subsidie tot het vermelde doel te verleenen.

De Afdeeling richt daarom tot elk harer leden individueel en tot verdere kunstlievende stadgenooten de uitnoodiging, om een geldelijke bijdrage voor het vermelde doel te willen toestaan en daarvoor op bijgaande lijst, het bedrag eener inschrijving te willen invullen.

Over de gelden zal daarna per kwitantie worden beschikt en de som der bijdragen collectief aan den Secretaris-Penningmeester der commissie, den heer W. T. N. van Rootselaar te Amersfoort, door de Afdeeling worden overgemaakt.

Moge een ieder naar zijn vermogen bijdragen, om deze onze pogingen, met een goed succes te bekroonen."

Dit stuk, namens de Afdeeling door het Bestuur onderteekend, vond bijval bij de leden, waarvan verscheidene blijk gaven door hunne inschrijving.

Daarop verkreeg de Ingenieur Halbertsma het woord, wiens mededeelingen in hoofdzaak op het volgende neerkwamen:

Onmiddelijk nadat de overdracht der consessie van de heeren Broek en van Barneveld Kooij aan de Compagnie Générale des Conduites d'eau de Vennes (Luik) in Maart 1883 door den Raad der Gemeente was goedgekeurd, werd voor de uitvoering van het plan, naar de ontwerpen van den spreker, een aanvang gemaakt met de grondboringen op het terrein in het Arnhemsche broek, een laag gelegen stuk weiland langs den Westervoortschen dijk, ten zuid-oosten van de stad. Dit terrein is gelegen op 10 à 10.50 M. + A.P. alwaar zich bevinden de verzamelputten (prise d'eau), de centrale- of zuigput, machine- en ketelgebouw met schoorsteen.

Uit de talrijke grondboringen bleek, dat men na de opperlagen, klei, veen, klei met veen, zand vermengd met klei of veen, te hebben doorboord, op eene machtige laag van zuiver zand met kiezel, ter dikte van 5 tot 12 M. diepte en gelegen van 5.46 M. tot 7.55 ÷ A.P. terecht kwam, die, onder het geheele terrein onafgebroken doorloopend, als aangewezen was voor het verzamelen van het water; dit werd bevestigd door de chemische analyses van Dr. W. Meijeringh.

Er werden bij de grondboringen in het geheel 18 watermonsters geschept op diepte van 10 tot 15 Meter, welke allen aan den standaard der consessie-voorwaarden voldeden. Slechts een monster uit eene boring ter diepte van 36 M. gaf geen goed water, zoodat chemisch onderzoek voor dit laatste overbodig werd geacht en van verdere boringen tot deze groote diepte werd afgezien. In de resultaten der monsters uit de lagen zuiver zand met kiezel en uit de dieper gelegen lagen zuiver zand, viel geen verschil op te merken.

Op grond van de resultaten der proefboringen, werden verticale putten gekozen om het water uit de zand- en kiezellagen te gewinnen. Het aantal der putten bedraagt vijf, waarvan vóór den aanvang der exploitatie vier zijn uitgevoerd. Als afstand van de putten onderling, van hart tot hart, is 100 meter aangenomen

De constructie der putten is de volgende: de putkrans is van gegoten ijzer en gevuld met beton; daarop rust het metselwerk van besten klinker-putsteen in zand, dat door ijzeren platen en ankers wordt samengebonden. De hoogte van dit metselwerk vormt een waterdoorlatenden wand, ter hoogte van de zuivere zand- en kiezellagen. Het overige gedeelte der putten is geheel waterdicht gemaakt; en wel voor zoover deze bij de uitvoering moesten zakken — tot boven de gewone hoogte van het grondwater of c.a. 10 M. + A. P. — uit gegoten ijzer, en daarboven het metselwerk van klinkers in portlandcement bepleisterd en glad gestreken. Deze opmetseling geschiedde tot 14,50 M. + A. P. d. i. de bovenkant van een aardkegel rondom den put, welke deze tegen het inundatiewater in het broek, moet beschermen. De putten hebben elk eene binnenwerksche middellijn van 1,13 M., de diepte bedraagt van 1 M tot 5 M. ÷ A. P. en de putten zijn afgedekt met dichtsluitende gegoten ijzeren deksels, waarin mangat en luchtfilter met asbest zijn aangebracht.

De aardkegels rondom de putten worden tegen golfslag en ijs beschermd door eene kleibekleeding en brikglooiing, tusschen straatkeiën, met eene helling van 1 op 2. — De vijf putten zullen duurzaam in staat zijn, te zamen 200 M^3 water per uur te geven,

Aan de orde is thans de behandeling van:

»Proeven eener bouwverordening voor Nederland."

De heer van Malsen wenscht eerst de algemeene strekking te bespreken en dan is zijne meening, dat de verordening te veel bevat, hetwelk noch met de openbare veiligheid, noch met de openbare gezondheid iets te maken heeft. Hoe wil een Gemeente bestuur voorschrijven, dat b.v. een kelder niet lek mag zijn? Deze en meer dergelijke artikelen wenscht spreker geheel weg te laten; ze komen in eene verordening niet te pas.

Volgens den Voorzitter is het moeilijk uit te maken, wat men door *openbaar* verstaat. Wil de eigenaar van een huis een slecht trasraam maken, dan is dit ongetwijfeld nadeelig voor de gezondheid der bewoners.

De heer G. J. Morre acht het een hoogst bezwaarlijk werk, een bouwverordening samen te stellen, geschikt voor elke Gemeente; er zijn immers zoo verschillende Gemeenten, die elk hare eigenaardige eischen hebben; de pogingen om eene bouwverordening voor Nederland te maken is inderdaad een onbegonnen werk.

De Voorzitter brengt daarop in herinnering hoeveel tijd door velen onzer in het voorjaar van 1882 is besteed aan de samenstelling van die verordening; wij zullen in elk geval consequent blijven en wenschen dus liever niet opnieuw aan dat zoo omvangrijke werk meer tijd op te offeren.

De heer Morre releveert nog het boven gesprokene.

Met algemeene stemmen wordt alzoo aangenomen aan de commissie, die zich wel heeft willen belasten met de verdere behandeling der meergenoemde verordening, te antwoorden: »dat de Afdeeling, eenmaal hare denkbeelden gezegd hebbende, verwijst naar de daarover ingekomen stukken."

De heer van Malsen wijst op de missive, waarvan onder meerdere dezen avond mededeeling werd gedaan en waaruit blijkt, dat zich hier eene nieuwe vereeniging gevormd heeft onder den naam van *Arti et Industriae*. Zou het niet op onzen weg liggen lid dier jeugdige vereeniging te worden?

De Voorzitter, ofschoon voornemens daarover eerst in de bestuursvergadering te spreken, neemt het voorstel gaarne over, hetgeen al aanstonds bij acclamatie werd aangenomen.

De Voorzitter der jonge vereeniging, de heer J. J. van Nieukerken, betuigt zijnen warmen dank voor het bewijs van sympathie van de Afdeeling ontvangen, en stelt dat op zeer hoogen prijs.

AFDEELING UTRECHT.

Verslag van de vergadering van 13 *Maart* 1885.

De notulen der vorige bijeenkomst worden gelezen en goedgekeurd, en daarna stelt de Voorzitter de leden in kennis, met de door de afdeeling 's Gravenhage uitgeschreven prijsvragen, waarvan enkele exemplaren voor hen zijn beschikbaar gesteld.

Daarop is aan de orde: het verslag over 1884, opgemaakt door het bestuur, ingevolge art. 22 van het reglement, hetwelk na eenige discussie en toelichting is goedgekeurd, en aan het Hoofdbestuur zal gezonden worden.

In de vorige bijeenkomst was door den heer Jelsma het voorstel gedaan om als blijk van belangstelling, in den door de Utrechtsche afdeeling der Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en handwerksnijverheid in Nederland uitgeschreven wedstrijd en tentoonstelling van voorwerpen, door werklieden van 14—21 jaren vervaardigd, en alhier te houden in de maand Mei a. s., een medaille uit te loven bij de afdeeling »Teekeningen," aan dien wedstrijd verbonden. Dat voorstel, aangehouden tot deze bijeenkomst, kwam alsnu in behandeling, en met belangstelling vernamen de leden de mededeeling van den Voorzitter, dat op aanvraag dezer afdeeling door het Bestuur der Maatschappij, voor dit doel 2 bronzen medailles op den stempel der Maatschappij geslagen, welwillend waren beschikbaar gesteld. Na eenige discussie werd daarop besloten, van wege de afdeeling, daarbij aan te bieden een kleine zilveren medaille, zooals die door de bovengenoemde Vereeniging zijn uitgeloofd. De Voorzitter doet daarbij de toezegging, dat bij die aanbieding, op de waarde der medailles van de Maatschappij uitdrukkelijk zal worden gewezen, met verzoek van mededeeling aan de voor die afdeeling te benoemen jury.

De commissie, in Januari l. l. benoemd, en in wier handen gesteld was »de proeve eener bouwverordening voor Nederland", brengt daarna bij monde van den heer Breebaart haar rapport uit; daarbij werden alleen behandeld, de artikelen die de commissie aanleiding hadden gegeven tot opmerking of aanvulling, en die dan ook uitvoerig werden besproken en gewijzigd. Een aldus gewijzigd exemplaar zal aan de commissie, met de opmaking dier »proeve" belast, worden opgezonden.

De Voorzitter bracht daarop een woord van dank aan de heeren Nijland, Jansen en Breebaart voor hun nauwkeurig onderzoek en daarvan uitgebracht rapport.

Als afgevaardigden naar de Mei- en Septembervergaderingen, werden benoemd de heeren Nijland en van Lunteren, die — beiden tegenwoordig — deze benoeming aannamen, terwijl de heeren Breebaart en Jansen, zich — op verzoek van den Voorzitter — beschikbaar stelden, om als plaatsvervangende afgevaardigden op te treden.

AFDEELING GRONINGEN.

(*Vergadering van* 13 *Maart* 1885.)

De voorzitter deelde na 't openen der vergadering mede, dat de firma van der Linden & Co. te Dordrecht ter kennis der afdeeling bracht, eene belangrijke prijsvermindering der reeds aangebodene monsters van ijzeren dak- en wandbedekkingen.

De prospectus is ter inzage der leden op iederen vergadering of op aanvrage bij het Bestuur.

De April-vergadering zou wegens verbouwing van het tehuis der Afdeeling zeer waarschijnlijk niet op den eersten Vrijdag van April kunnen worden gehouden. De vergaderden, eerst van gevoelen die vergadering uit te stellen, besloten later in den avond eene buitengewone vergadering te houden, den dag aan 't Bestuur overlatende, tenzij leden van hunne verkiezing in dezen spoedig mochten laten blijken.

Aan de orde kwam het verslag der afdeeling over het jaar 1884, 't welk vóór den 1 April ingevolge de Maatschappelijke wet aan 't Hoofdbestuur moet worden medegedeeld.

Behoudens eenige wijzigingen werd besloten het verslag, zooals het door 't Bestuur was voorgesteld, op te zenden.

De proeve eener bouwverordering voor Nederland, waarvan het nut door enkelen werd bestreden, door anderen als veel te groot opgevat, beschouwd, gaf tot eene levendige discussie aanleiding.

Daar velen niet met de proeve hadden kennis gemaakt werd het stuk door het Bestuur ter beschikking der leden gesteld en het verdere aan 't Bestuur overgelaten, dat echter 't gevoelen der leden gaarne nader in overweging zal nemen.

In zake de opleiding van bouwopzichters werd besloten het gevoelen van het Bestuur in 't verslag op te nemen en in de April-vergadering op nieuw aan de orde te stellen.

't Bestuur adviseerde in aansluiting met de vorige vergadering als volgt: werkbazen ontstaan alhier uit de beste werklieden.

Zelden komt te dezer stede voor, overdracht van vader op zoon; de werkbaas is in den eersten tijd de voorman der knechts en bemoeit zich, naarmate de zaken zich uitbreiden, meer met de administratie.

De practische ambachtsschool, de burgeravondschool en de akademie Minerva geven voldoende gelegenheid datgene op te doen, wat voor een werkbaas noodig wordt geacht.

De opleiding van bouwopzichters eischt eenen breederen grondslag dan die der werklieden.

Na het doorloopen der lagere school verdient het aanbeveling de jongelui twee à drie jaren gebruik te doen maken van het uitgebreid lager onderwijs of van de drie-jarige hoogere burgerschool.

Na het doorloopen van een dier inrichtingen is het leeren werken aan de orde, waartoe misschien de ambachtsschool gelegenheid kan geven of waarin door onderwijs bij particulieren kan worden voorzien.

Niet alleen moet de toekomstige opzichter het werk van den timmerman kunnen beoordeelen, zoo noodig 't kunnen verbeteren; hij moet tevens gelegenheid hebben eenigen tijd eene smidswerkplaats, die van den loodgieter, steenhouwer, stucadoor en huisschilder te bezoeken.

Zoodanige veelzijdige ontwikkeling in den ambachtswereld zal ieder, die er aan deelneemt, in de gelegenheid stellen, waar ook 't toeval hem plaatst, in 't levensonderhoud van zich en de zijnen te voorzien.

terwijl de machines niet meer dan 180 M.3 per uur zullen afpompen.

Uit de vier verzamelpunten wordt het water overgeheveld naar een grooteren centralen- of zuigput. Daartoe hangt in iederen put eene zuigbuis voorzien van voetklep (onderkant 3 M. + A.P.), welke buis verbonden is met de hevelbuisleidingen en daarvan door middel van een afsluiter kan worden afgesloten. Deze hevelbuisleidingen bestaan uit twee afzonderlijke leidingen welke ieder drie putten met den centralen zuigput vereenigen. Deze buizen, die onder het maaiveld van rood koper en overigens van gegoten ijzer zijn, zijn verbonden door moffen of sockets en daarin gedicht met caoutchouc en lood, om het afknappen bij eventueele grondzetting te voorkomen. De hevelleidingen stijgen met eene helling van p. m. 1 : 400, van de verzamelputten tot nabij den zuigput. Op het hoogste punt monden boven op de hevelbuizen de luchtzuigleidingen van den vacuumluchtketel in de machinekamer. Deze luchtketel is voorzien van injectoren, ten einde door middel van stoom het noodige vacuum te kunnen verkrijgen en onderhouden. Een waterpeilglas toont aan of het water tot voldoende hoogte in den vacuumketel is opgezogen, d. w. z. of de hevelleidingen geheel met water gevuld zijn.

De centrale- of zuigput is geplaatst achter het machinegebouw. Deze put is geen welput. Hij heeft een vasten bodem, namelijk eene betonlaag liggende op 2 M. + A.P.; de wanden zijn ook waterdicht, bestaande uit aaneengesloten ijzeren ringen van 3 M. middellijn. Het bovenste gedeelte van den put van af 10 M. + A.P. bestaat uit klinkers in portlandcement tot boven de terreinsophooging van 14.50 M. + A.P. en is afgedekt met ijzeren platen, met mangat en luchtfilter.

Deze zuigput is gemaakt om de schommelingen van het water, die door de zuigerslagen van de pompen worden teweeggebracht, niet in de verzamelputten te doen plaats hebben.

(Om de uitgebreidheid van dit verslag wordt het vervolg in het volgend nummer van dit Weekblad voortgezet.)

AFDEELING ROTTERDAM.

(Vergadering van 20 Maart 1885.)

In de eerste plaats was aan de orde, en waaraan ongeveer den geheelen avond gewijd was, het rapport der commissie, benoemd ter beantwoording van de beide door de Maatschappij gestelde vragen. Hierover kan in 't kort medegedeeld worden, dat zij als conclusie heeft gesteld voor de eerste vraag, »opleiding van jonge lieden voor den handwerksstand aan een vakschool", welke conclusie door de vergadering werd aangenomen. Omtrent de tweede vraag was de commissie verdeeld. Een lid wenschte de opleiding van bouwopzichters aan een bizonder daarvoor ingerichte school op een leeftijd van 16 tot 21 jaar; de beide andere leden zouden eerst een opleiding aan de vakschool van 13 tot 16 jarigen leeftijd wenschen, en daarna op het werk gedurende den dag, en 's avonds aan een daarvoor ingerichte opleidingschool. De conclusie van de meerderheid der commissie werd aangenomen, om reden men, indien de opleiding plaats vond volgens het eene lid der commissie, men er eigenlijk architekten van zoude maken.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Mijnheer de Redacteur.

Naar aanleiding van het verslag van de vergadering der afdeeling Leiden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, geplaatst in het *Bouwkundig Weekblad* van 8 Maart ll., wordt ik door verschillende leden van de afdeeling aangevallen, omdat in genoemd verslag niet voorkomt, hetgeen op de vergadering is gesproken over het op te richten feestgebouw alhier.

Zooals u bekend is, was wel degelijk in mijn verslag bedoelde bespreking vermeld, maar door u, zonder mijne voorkennis, daaruit verwijderd.

Op mijn bij u ingezonden stuk, waarin ik alsnog plaatsing verzocht van de verwijderde woorden, ontving ik ten antwoord, dat zij gaarne zouden geplaatst worden, wanneer de anoniemiteit daaruit verwijderd en het afkeurend oordeel met redenen omkleed werd.

Hoe een officieel verslag eener vergadering, opgemaakt door den Secretaris, als anoniem kan worden beschouwd, verklaar ik niet te begrijpen. Wanneer bovendien het weggelaten gedeelte van mijn verslag het volgende zegt:

»*Wegens het vergevorderde uur kon eene bespreking van de ter tafel gebrachte teekeningen en bestek, voor het maken van een feestgebouw op de Ruïne alhier, niet plaats vinden, maar werd er toch op gewezen, dat zulk eene samenstelling van dusdanig gebouw en daarbij behoorend bestek geen vertrouwen verdient. Waar toch de architekt Nieuwenhuis alles in het werk stelt om de verhoudingen tusschen Besteder en Aannemer gunstiger en eerlijker te maken, is het zeker af te keuren, dat door een architekt van naam, een dergelijk werk op die voorwaarden aanbesteed wordt, en is het bepaald te bejammeren, dat er nog aannemers gevonden worden, die onder zulke bepalingen inschrijven.*"

dan kan ik evenmin vatten hoe de redactie kan eisschen, dat door mij de redenen worden medegedeeld, waarop dat afkeurend oordeel berust. Als verslaggever kan ik toch niet meer mededeelen, dan op de vergadering is voorgevallen.

Ik stel er prijs op, dat ik niet beschuldigd kan worden onjuiste verslagen te leveren en het spijt mij, dat zonder mijn toedoen, den schijn op mij is geladen, alsof ik daaraan schuldig ben.

Ik beschouw het dan ook als eene op mij rustende verplichting, mij van dien schijn te zuiveren en daar de Redactie daartoe geene gelegenheid wil geven, zonder dat genoemd afkeurend oordeel met redenen is omkleed, bleef mij niet anders over, dan eenige sprekers over het bewuste onderwerp uit te noodigen, met mij hun afkeurend oordeel te willen motiveeren.

Hoewel ongaarne, hebben zij in onderstaand schrijven aan dat verzoek gevolg gegeven, en nu ik daardoor aan het verlangen van de Redactie heb kunnen voldoen, vertrouw ik, dat zij onpartijdig genoeg zal zijn, hun schrijven bij het mijne op te nemen. *)

P. G. LANCEL.
Secretaris der Afd. Leiden.

Na kennisneming van de daarover gewisselde stukken, achten wij ons verplicht gevolg te geven aan het verzoek van den secretaris onzer afdeeling, om het op de vergadering van 26 Februari uitgesproken afkeurend oordeel over het Bestek en de teekeningen van het alhier te bouwen houten feestgebouw, te motiveeren.

Wij gaan daartoe alleen over, om hem de gelegenheid niet te doen benemen, verantwoording te geven van zijn zwijgen in het verslag omtrent die besprekingen, en betreuren het, dat enkel op die voorwaarde de Redactie aan zijn o. i. billijk verlangen wil toegeven.

De hoofdgrieven, die ons tot het bewuste oordeel hebben geleid, vinden hunne aanleiding in de volgende bepalingen van het Bestek.

„Algemeene omschrijving".

ART. 4.

»*Voor alle hieronder te vermelden timmerwerken en houtconstructiën, kan worden gebruik gemaakt van in den handel voorkomende houtmaten. Voor de staande stijlen en liggers kan worden gebezigd alle soorten van rondhout als sparhouten, rijnhouten, juffers, kolders enz. mits de dikte naar verhouding der lengte en het geheel ten genoege der Directie zij. Verder te leveren en aan te brengen de zooveel mogelijk op teekening aangegeven gordingen en dwarsverbindingen, waarbij een ruim gebruik kan worden gemaakt van battings* (0.07 × 0.17). *Alleen voor kozijnstijlen, deur en raamhout, glasroeden enz. te leveren bezaagd hout ongeschaafd.*

De verbindingen kunnen zoo worden gekozen, dat er zoo weinig mogelijk inkeepingen worden gemaakt en zoo min mogelijk het hout behoeft te worden verzaagd, mits geheel volgens opgave en ten genoege van de Directie."

Dit artikel is blijkbaar de inleiding voor het volgende artikel, dat de timmerwerken omschrijft en de hoeveelheid van de te gebruiken bouwstoffen aangeeft.

Alle voor de bekapping benoodigde houtwerken zijn in dat art. 5 in lengte genoemd; de zwaarte daarvan is evenwel nergens aangegeven, wel aan het slot de bepaling: »*Al deze constructien op hechte wijze met ijzeren beugels, zoo noodig op klossen in elkaar te verbinden, geheel ten genoege der Directie*".

Waar de vloeren worden beschreven, noemt het bestek de dikte daarvan, en de lengtemaat der te leveren liggers; de zwaarte

*) Dit schrijven volgt achter dat van de heer Mulder c. s.

daarvan is evenwel weder ongenoemd, mits »*geheel ten genoege van de Directie*".

»*De dakvlakken moeten worden gedekt met over elkaar grijpende dennen of vuren deelen, zwaar 0.026 M., te zamen 2075 M². De kap zoodanig te dekken, dat zij waterdicht op te leveren is. Schade door lekkage veroorzaakt, tijdens het gebruik door het studentencorps, zijn voor rekening van den aannemer*".

Men behoeft niet veel ondervinding te hebben, om te weten dat dergelijk werk, bij eene dakhelling van nog geen 15 graden, zonder eenig bekleedingsmateriaal, absoluut lekken moet. Bekleedingsmateriaal komt evenwel volstrekt niet in het bestek voor; evenmin goten, die toch bij eene kap zooals hier, uit verschillende hooge en lage gedeelten bestaande, noodig zijn. Toch wordt de aannemer aansprakelijk gesteld voor eventueele schade, door lekkage veroorzaakt.

Over de constructie willen wij niet ver uitwijden. Alleen wenschen wij er op te wijzen, dat de vier hoofdstijlen (het eenige stijlhout, waarvan de zwaarte vermeld is, namelijk 15 cM. bij eene lengte van 13 M.) bestemd zijn om, behalve de opgaande middenbekapping, zijnde een kwadraat van 12 M. spanning, ook nog te dragen eene daaromheen loopende spanning van 8 M., en dat zij dus als eenige middensteunpunten zullen moeten dienen voor eene bekapping van 784 M². oppervlak.

Als grondslag of fundament is voor deze stijlen in het bestek gezegd: »*Zij moeten rusten op een plaat ongeveer 1 M. beneden grond.*"

In art. 7 wordt den aannemer voorgeschreven twee bassins te maken en de constructie daarvan vermeld. Welke afmetingen, zoowel in oppervlak als diepte, die bassins zullen hebben, blijft een open vraag.

Art. 13 zegt: »*Het gebouw moet van 20 Juni tot 4 Juli ter beschikking gesteld worden van het Leidsche studentencorps. Mocht door omstandigheden als brand of andere oorzaken het gebruik der tent worden belet, zoo zal den aannemer voor iederen dag dat de tent niet ter beschikking van het studentencorps kan worden gesteld, 1/15 der aannemingssom worden gekort.*"

Het is duidelijk, dat bij eenigszins belangrijken brand de aannemer in de onmogelijkheid zou zijn, denzelfden dag het gebouw weer geheel klaar ter beschikking te kunnen stellen. Niettegenstaande die onmogelijkheid, wordt hij toch gestraft met de korting van 1/15 deel zijner aannemingssom, voor iederen dag dat het gebouw door dergelijke overmacht buiten beschikking van het studentencorps blijft.

Zonder twijfel is deze bepaling zeer onbillijk. Evenwel kan, als het meeloopt, in plaats de aannemer, de assurantie-maatschappij daarvan dupe worden en de eerste daarmede een aardig voordeeltje behalen. Daar toch den aannemer in art. 10 van het bestek is voorgeschreven het gebouw te doen assureeren, krijgt hij, stel dat het gebouw na 10 dagen gebruik geheel afbrandt, 10/15 zijner aannemingssom + de assurantiepenningen. Mocht hem dat eens overkomen!

Het lust ons niet verder af te dalen. Met tegenzin hebben wij aan de uitnoodiging van den secretaris gevolg gegeven en met het voorgaande in hoofdzaak de oorzaken onzer grieven aangegeven; alleen dit zij daar nog bijgevoegd:

wanneer, behalve de dikte der te gebruiken planken, op ééne uitzondering na, volstrekt geen houtzwaarte in het bestek is opgegeven, en de aannemer dus geheel moet raden wat het genoegen van de directie hem bij de leverantie zal gelieven op te leggen;

wanneer ook die ééne uitzondering, namelijk de zwaarte van de 4 hoofdstijlen, geheel onvoldoende blijkt te zijn voor het bestemde doel, maar de aannemer toch aansprakelijk wordt gesteld voor eventueele onheilen;

als bovendien het dak, wanneer dit wordt gemaakt zooals het bestek aangeeft, absoluut lekken zal en de aannemer toch voor door lekkage veroorzaakte schade wordt aansprakelijk gesteld;

en, wanneer de aannemer ook nog twee bassins moet maken waarvoor door de directie even goed 10 als 100 M². oppervlakte kan worden aangegeven, —

dan wenschen wij te herhalen: dat het verwondering baren moet, dat nog aannemers gevonden worden, die naar een zoodanig omschreven werk willen inschrijven.

De schijn van te geringe ingenomenheid met het behandelde ontwerp, hebben wij in het voorgaande wellicht niet geheel vermeden, wij wenschen evenwel te verzekeren, dat onze bedoelingen zuiver waren en wijzen er op, dat, waar wij zoo instemmen met het streven van den heer Nieuwenhuis te Utrecht, wij ons niet konden onthouden op zoo groote tegenstelling met dat streven te wijzen.

Dat wij bij die algemeene opmerking in bizonderheden hebben moeten treden, is niet onze schuld.

LEIDEN, Maart 1885. W. C. MULDER, c. s.

Naar aanleiding van de grieven der hh. W. C. Mulder c. s. zij het mij vergund op te merken, dat Art. 8 van het bestek (beschouwd in verband met Art. 1 en 4) en de geheele kwestie beheerschende, door die heeren schijnt te zijn over het hoofd gezien en daardoor de geest en bedoeling van het bestek onjuist door hen is opgevat. Art. 8 zegt: »de tent en al hetgeen door »hem ten behoeve van den bouw zal worden geleverd *blijft het* »*eigendom van den aannemer*. Hij is verplicht te zorgen, binnen »14 dagen nadat het gebouw door het Studentencorps is ont- »ruimd, hetzelve te hebben afgebroken en het terrein geheel in »zijn ouden toestand op te leveren." Door deze bepaling wordt het bestek een *huurcontract*, en niets natuurlijker dan dat een dergelijk afwijkt van een gewoon bestek, bij hetwelk al datgene wat wordt verlangd, later in eigendom overgaat aan den besteder.

De aanbesteding krijgt dan ook deze beteekenis, dat het Bestuur van het Leidsche studentencorps vraagt: wie verhuurt mij onder zekere voorwaarden tot den laagsten prijs een feestlokaal van gegeven grondvlak en dwarsprofiel, in hetwelk ik ongestoord veertien dagen lang kan feestvieren, dat ik vrijelijk kan decoreeren en dat na gebruik zoo spoedig mogelijk weder worde opgeruimd.

Met het oog op het tijdelijk karakter van het geheele werk en de minkostbaarheid, maar met in achtneming van de soliditeit, was het dan ook geraden bij het voorschrijven van materialen en constructiedeelen een groote speelruimte toe te laten, daarom werd o. a. *met opzet* het bekleedingsmateriaal der dakvlakken ter keuze van den aannemer gelaten, evenmin de zwaarte der vloerliggers beschreven, omdat de dansvloer bijna onmiddelijk op den grond draagt en steunpunten overal te vinden zijn. *De treurige ondervinding, bij dergelijke gebouwen meermalen reeds opgedaan, gaf zeer terecht aanleiding tot het maken van strenge bepalingen, met het oog op brandgevaar.*

Ieder die wenschte in te schrijven, was de gelegenheid geboden alle mogelijke inlichtingen ten kantore van den architekt en omtrent de teekeningen te ontvangen en zich volkomen op de hoogte te stellen van hetgeen werd verlangd en in het bestek werd bedoeld.

Dat dan ook de meening der heeren Mulder c. s. niet algemeen is gedeeld, bewijst het feit, dat het werk aan den laagsten inschrijver is gegund en het (huur)contract is gesloten overeenkomstig het bestek en de gemaakte begrooting of den geraamden huurprijs, met een gunstig bekende aannemersfirma te Leiden.

Het zoude te betreuren zijn, indien het goed streven van den heer Nieuwenhuis door verkeerde opvatting en min juiste toepassing, als in deze, kon worden misbruikt en daardoor allicht zijn goede bedoelingen werden verzwakt.

C. MUYSKEN.

De redactie verzocht nader toelichting omdat zij bezwaar maakte alleen een zoo in vage termen ernstige beschuldiging zonder nadere toelichting op te nemen, waardoor de betrokken architect buiten de gelegenheid werd gesteld zich te kunnen verdedigen.

Amsterdam, 9 Maart 1885.

WelEd.G.Heer P. G. LANCEL

Leiden.

WelEd.G.Heer!

De in het laatste verslag der vergadering van de afd. Leiden opgenomen zinsneden, betreffende het bestek en de teekeningen voor den bouw der feesttent te Leiden, heeft de redactie gemeend daaruit te moeten lichten, omdat zij deze niet anoniem wil plaatsen, en niet zonder dat de redenen zijn vermeld, waarom een zoo scherp afkeurend oordeel is uitgesproken. Door opneming van het bedoelde gedeelte, zou de weg geopend worden, om, door middel der verslagen, scherpe afkeurende stukken, zonder bijvoeging van bewijsgronden, anoniem te plaatsen, iets hetgeen de Redactie niet mag toestaan.

Wordt het genoemde oordeel, met behoorlijke redenen omkleed, ter plaatsing aangeboden, dan bestaat er geen bezwaar tegen de opneming, omdat in zulk geval de aangevallen persoon zich behoorlijk kan verdedigen, hetgeen niet mogelijk is tegenover een veroordeeling zonder bewijzen.

Met hoogachting heb ik de eer te zijn:

Uw Dw. Dienaar,

C. T. J. LOUIS RIEBER.

ZWOLSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

AANBESTEDING. 2455

Op Maandag 30 Maart a. s. des namiddags ten 3 ure, zal in het Hôtel »MARKENS" aan de Willemskade te *Zwolle*, worden AANBESTEED:

Het leveren en leggen van eene tramlijn van de Willemskade te Zwolle tot het Katerveer, het bestraten van den weg en het bouwen van eene Wachtkamer met Wagenremise en bijbehoorende werken.

Bestekken zijn op franco aanvrage tegen betaling van *f* 0.50 per exemplaar te verkrijgen ter drukkerij van DE ERVEN TIJL te *Zwolle* en bij den Architect H. WESSTRA Jr. te *'s Gravenhage*.

De teekeningen liggen ter inzage in het Koffiehuis aan het *Katerveer* en ten kantore van genoemden architect, Muzenstraat 3 te *'s Gravenhage*, waar tevens inlichtingen worden verstrekt.

De aanwijzing in loco zal geschieden op Zaterdag 21 Maart a. s. des namiddags om *één* uur, beginnende aan de Willemskade.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

(Afdeeling Groningen.)

Belanghebbenden wordt mededeeling gedaan, dat door de *afdeeling* is uitgeschreven, eene PRIJSVRAAG voor 't **ontwerp eener**

BIBLIOTHEEKKAST.

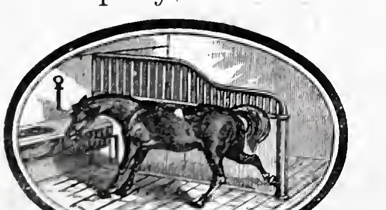
Prijs *f* 25.— met *getuigschrift*.

Kosten der kast in blank eiken hout uitgevoerd, hoogstens *f* 150.— Inzending 1 Sept. 1885. Nadere inlichtingen geeft

GRONINGEN, J. W. SIPS,

2456 1e *Secretaris*.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

TRADE MARK

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

EN

Stal-Benoodigdheden.

2457

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

2458

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner- Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK, OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk b/d. Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Co. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D VAN DER POT, *Rotterdam.* 2459

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machineriën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2460 VERWARMING

VENTILATIE.

DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS, EN HEKWERKEN.

BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

PORTLAND EN MARMER CEMENT.

CEMENT-TEGELS.

Zandsteen.

Vuurvaste Steenen. — Gasretorten.
Kannenbuizen. — Schoorsteenpotten.

CARTON PIERRE.

HOUTEN PARKETVLOEREN.

PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.

Verzilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.

GLAS IN LOOD.

CATHEDRAALGLAS.

DAGLICHT-REFLECTOR.

GLASDECORATIE.

GLAS-ASSURANTIE.

METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2462

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en **Cementtegels.**

Groote voorraden. 2463

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2464

Men lette op de

VOORDEELIGE VOORWAARDEN

2461 VAN

DIENSTNEMING

voor het Leger in Nederlandsch-Indië,

omschreven in gedrukte mededeelingen, bewijzen. *gratis* verkrijgbaar zijn bij het **Departement van Koloniën te 's Gravenhage** en voorts bij **alle** Burgemeesters.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

...KUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 12.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Voor de Bibliotheek der Maatschappij zijn ten geschenke ontvangen:

van den Raad van Beheer der Polytechnische school te Delft, de „Annales de l'Ecole Polytechnique de Delft";

van den Heer F. W. van Gendt J.Gz., architekt te Arnhem, het werk „de Bouwmeester".

Na de tweede opgave der namen van de inzenders voor de in Mei a. s. te openen Permanente Tentoonstelling, voorkomende in het Weekblad No. 10 van 14 Maart l.l., hebben de volgende heeren zich nog aangemeld om deel te nemen:

Firma Peck en Co., aanleg van gas- en waterleidingen enz., te Amsterdam.
Firma L. Grisanti, gipswerken, te Amsterdam.
A. F. Gips, decoratieschilder, te Schiedam.
Wautier en Faro, tegelfabriekanten en leveranciers, te Rotterdam.
G. Hawinkels, fabriekant van geschilderd glas, te Swalmen.
Firma Becht en Dyserinck, fabriekant van metaalwerken, te Amsterdam.
S. T. Mumm Jr., meubelmaker te Amsterdam.
C. H. Eckhardt, fabriekant van meubels, en ornamentist te Rotterdam.
Wed. G. Dorens & Zn., spiegelfabriekanten, enz. te Amsterdam.
C. Kulmitz, Oberstreiter graniet werken, te Oberstreit.
G. Brongers, Zweedsch graniet, te Amsterdam.
L. J. Seutin te Amsterdam, voor de Société Anonyme des Carrières d'Ogné et de la Rochette.
E. Löhrer, fabriekant van geëtst en geschilderd glas te Utrecht.

HOLLANDSCHE RENAISSANCE.

(*Vervolg van pag.* 67). 1)

In het eerste tijdperk vinden wij het *blindbogenstelsel*, hoofdzakelijk afkomstig uit Zuid-Nederland, doch daar veel rijker toegepast dan bij ons.

In Belgie gelden als type daarvoor, de woonhuizen in Mechelen van Rombout Keldermans, waarbij in de blindbogen laat Gothisch traceerwerk voorkomt, hetwelk het rijkst toegepast is in de Stadhuizen van Gent, Leuven en Oudenaarden. De overgang tot minder rijke toepassing ligt in 't Stadhuis te Middelburg en 't Gemeenlandshuis te Delft.

In dit *eerste tijdperk* bepalen de blindbogen zich bijna alléén tot de hoofdlijnen, en tot de ontlastbogen vlak boven of op korten afstand boven elk venster. Laatstgenoemde bogen bestaan uit bergen baksteen, tot in de 17e eeuw somwijlen nog met Gothische profileeringen. Dit laatste geldt voor de oude Dordtsche woonhuisgeveltjes, die nog de volgende kenmerken hebben.

1. Trapgevels.
2. Gehouwen steen voor banden, lijstwerken, afdekking der geveltrapjes, vensterkruizen en verder blootgestelde détails.
3. Mozaiek van bak- en bergsteen in de friezen, en in tympans boven ramen en deuren. Dergelijk mozaiekwerk komt reeds voor in de Spaarnwouder poort te Haarlem.
4. Rechthoekige vensters, in den regel omgeven door halfcirkel- of korfboogachtige ontlastingsbogen, of door somtijds ietwat grillige combinaties van rechte en gebogen lijnen
5. Liggen die blinde bogen niet in het muurvlak, dan worden ze ondersteund door korte zuiltjes of pilasters, al of niet met consoles daaronder, of wel door enkele consoles of maskers, met meerendeels Jonisch kapiteel en dergelijke ondersteuningsvormen.
6. De boogvullingen boven de vensters bestaan uit klaverbladbogen in baksteen, naar 't Gothische overhellende, in mozaiek van baksteen, soms cartouches of koppen.

1) In het eerste gedeelte van dit artikel, voorkomende in No. 10 van dit Weekblad, is op bladzijde 67, eerste kolom, regel 9 van boven, een zinstorende drukfout geslopen.

Regel 8 en 9 moeten gelezen worden als volgt: „Zij zijn in de drie genoemde perioden zeer verschillend en leveren een kenmerkend verschil voor haar op."

Gedrukt 28 *Maart* 1885.

7. Gesmeed ijzeren ankerversieringen.

Behalve in de Dordtsche-, kan men deze kenmerken nog zien in de Haarlemsche, Delftsche en andere woonhuizen uit dien tijd.

Gedeeltelijk andere typische vormen, behalve vele der reeds genoemde, vertoont het St. Jans Gasthuis te Hoorn (1563). Zoo vindt men aan den hoogen trapgevel een volledig horizontaal lijstwerk ter hoogte van elken geveltrap.

Speciaal moet de aandacht worden gevestigd op de vullingen der geveltrappen, die in de eerste periode eenvoudige vulstukken zijn van gehouwen steen, deels figuraal, deels ornamenteel behakt, en die in geen verband met den topgevel staan.

Dit laatste is wel het geval in de tweede periode (Kaashal te Alkmaar en Vleeschhal te Haarlem), waar de vullingen van berg- en baksteen een samenhangend geheel zijn van den gevel.

Verdere kenmerken voor de latere jaren dier eerste periode zijn: het in zwang komende gebruik van pilasters en zuilen.

De duidelijke onderscheiding tusschen horizontale lijstwerken, als bekroningslijsten en cordonbanden, het gebruik van balustraden.

Niet altijd komt meer een horizontale lijst voor bij elke lage zolderverdieping, gelijk met elken geveltrap.

In plaats van vulstukken, grootere trapjes van den topgevel, die soms benuttigd worden als piedestal voor beelden en spitsen.

Veelal 3/4 zuilen, meestal met zeer eenvoudige Jonische kapiteelvormen, en Dorische voor de onderverdiepingen; de basementen zijn gewoonlijk Attisch Jonische. De zuilen hebben steeds een zwelling en deze en de pilasters zijn of geheel glad of voor 2/3 gecannelleerd. Bij gemetselde pilasters gingen de gevelbanden daarover door, en werden de daardoor in de pilasters ontstaande ringen, versierd, evenals die der pilasters in bergsteen.

Voorts vervalt de ontlastingsboog boven de vensters, bij meerdere toepassing van het antieke schema. De vensters der hoofdverdieping van het Haagsche Stadhuis vertoonen reeds die straalvormig geplaatste stukken gehouwen steen in den baksteenen boog, die later tot zulk een fraaie ontwikkeling kwamen bij de Haarlemsche Vleeschhal.

Deze kenmerken van het laatste deel der eerste periode zijn het meest ontwikkeld terug te vinden in het *Haagsche Stadhuis*.

Zijn beide gevels hebben elk een topgevel, zijnde de typische oplossing van een hoekhuis. Die topgevels hebben hetzelfde silhouët, maar geheel verschillende détails.

De trapgevel van de zijfaçade is meer eigenaardig Hollandsch dan dien van den voorgevel. Hij is twee-deelig. Het onderste deel — het grootste — is begrensd door pilasters die op consoles in de kroonlijst rusten: éénzelfde motief als o. a voorkwam bij het Amsterdamsche huis hoek Dam en Kalverstraat (thans Groote Club), en dat ook te vinden is aan het stadhuis te Woerden en aan de topgevels van de Goudwaag te Groningen.

Hier is dus door de spaarzame horizontale lijsten in den trapgevel genoegzaam plaats voor de zoldervensters.

De kenmerken der *tweede periode* worden het best vertegenwoordigd door de Kaashal te Alkmaar, het Stadhuis te Leiden, de Vleeschhal te Haarlem, en het Stadhuis te Bolsward, die zeker het bloeitijdperk onzer Renaissance vertegenwoordigen, omdat een nationale opvatting der overgeleverde Ren. vormen, zoo vrij mogelijk van vreemde invloeden, in die gebouwen optreedt.

Zoowel in de Kaashal als in de beide Stadhuizen speelt de antieke zuilen- en architraafbouw nog een groote rol; bescheiden treedt die op in de Vleeschhal, en dan alléén slechts in de bovendien geheel oorspronkelijk gedetailleerde dakvensters.

De *Vleeschhal* is daarom ongetwijfeld de meest *oorspronkelijke* oplossing van allen.

In de *Kaashal* of Waag vindt men dit principe: geen baksteen of deze is omsloten door bergsteen; de eerste vervult dan de rol van de vulling (steen) in de Duitsche scheerwanden.

Het architectonische geraamte van gehouwen steen rust op consoles, te beginnen bij de 1e verdieping. De baksteen vullingen der geveltrappen zijn door gehouwen steen omsloten, en door steenen banden verbonden met den topgevel. Verder verdient op het toenemend gebruik van rustiek gewezen te worden. Waar voorts een pilaster niet steunt op een andere, daar rust hij op een console, samenvallende met een as, hier die van een venster.

Van *het Stadhuis te Leiden* spreken de rijk versierde trapgevels des te beter, omdat de overige partijen zoo eenvoudig zijn behandeld, zelfs zonder horizontale banden. De aandacht verdienen: de drie-deeling van de trapgevels en de zeer eigenaardig uitgehouwen trapvullingen, die — ook in den vreemde — veel zijn nagevolgd.

Het *Stadhuis te Bolsward* imponeert door de nobele verhoudingen der eerste verdieping met haar bulustrade, hoog dak en torentje. De voorgevel heeft — niet geheel in zijn as — een ietwat voorspringend gedeelte met topgevel, met gelijksoortigen detailbouw als die van den overigen gevel.

In 't bijzonder verdient hier opgemerkt te worden, hoe fraai de verhoudingen der travée zijn, met de 3/4 zuilen van berg- en baksteen, waarachter het muurvlak eenigszins is weggehakt, om er den schijn van vrijstaande zuilen aan te geven. Verder: dat, zonder stoornis voor het oog, de zuilen rusten op den sluitsteen der poortjes; dat het architectonische geraamte van den belétage op consoles rust, en dat een in de Nederl. Ren. zeldzame rijkdom van beeldwerk voorkomt.

Bij de beschouwing van de *Vleeschhal* te Haarlem wordt alle twijfel opgeheven omtrent de vraag, of *wij* onze vormen aan Noord-Duitschland, of de *Duitschers* ze aan ons hebben ontleend. Aan onze prioriteit valt niet te twijfelen, wanneer men de schoone en beredeneerde samenstelling van alle deelen vergelijkt met de vaak plompe en ondoordachte behandeling van soortgelijke detailvormen in Duitschland. Omtrent de data verdient bovendien opmerking, dat de Vleeschhal werd gebouwd in 1600—1603; de hoogst waarschijnlijk beste topgevelbouw in Zuid-Duitschland, aan het Pellersche huis te Neurenberg voorkomende, dateert uit 1605, het arsenaal in Dantzig, is van het zelfde jaar.

Het Raadhuis in Bremen dagteekent uit 1612. De Vleeschhal is dus 't oudste gebouw, terwijl de Stadhuizen van den Haag en Leiden in de eeuw te voren zijn gebouwd.

De Vleeschhal, waarin dus wij den meester toonen te zijn, is zeer schilderachtig, — doch haar architectuur is geenszins opgeofferd aan die schilderachtigheid; elke vorm immers is doordacht werk van een artist, die een buitengewoon ontwikkeld schoonheidsgevoel moet bezeten hebben.

Niettegenstaande den rijkdom aan details is het gebouw rustig; elke nieuwe architectonische vorm heeft er zijn beredeneerd steunpunt. Overal zijn de assen in 't oog gehouden, en op vernuftige maar toch eenvoudige wijze zijn de ingangsportalen gevonden.

Noch de middeleeuwsche blindbogen, noch het antieke schema is aan dit gebouw te vinden, zelfs is de antieke profileering geheel zelfstandig omgewerkt, en daarbij het geheel zeer bestudeerd. Kleine vlekjes zijn in elk kunstwerk — ook hier — te vinden; maar zij zullen den bouwmeester de glorie niet rooven, dat hij in zijn Vleeschhal een monument heeft gesticht, hetwelk qua *oorspronkelijke opvatting van een overgeleverd architectonisch stelsel*, wellicht door geen ander bestaand gebouw — waar ook — wordt overtroffen.

Thans het *derde Tijdperk*. Een hoofdkenmerk is dit, dat de zuilen en architraafbouw niet meer, als 't ware, uit het muurvlak groeit, maar van onderen af aan wordt opgebouwd. De beste voorbeelden uit dit tijdperk zijn: het Stadhuis te Delft, het O. I. Huis te Amsterdam, en als het beste type der Amsterdamsche woonhuizen, het Huis met de Hoofden.

Ook wordt dit tijdvak gekenmerkt door de zeer uiteenloopende richtingen van twee onzer voornaamste bouwmeesters: Hendrik de Keyzer en Jacob van Campen, waarvan de eerste meer in den volksgeest bleef werken, door zijn vasthouden aan de tradities der vroegere tijdperken en aan het gemengd gebruik van berg- en baksteen.

Hoewel geheel uit gehouwen steen samengesteld is het *Delftsche Stadhuis* een gebouw, waarin de richtingen der beide genoemde bouwmeesters elkaar de hand reiken. Het is niet, zooals het Paleis op den Dam, consequent in antieken geest doorgewerkt, maar de Keyzer heeft een compromis geleverd, b.v. blijkende uit het supprimeeren der volledige horizontale lijstwerken, en de concessie aan het topgevel systeem gedaan. In de details vindt men weder overleveringen van vroegere tijden terug. Een teekening van het oorspronkelijke voorgevel projekt is te vinden in het boek, de Architectura Moderna. Daarin komt ook voor de afbeelding van den Westertoren te Amsterdam, zooals die waarschijnlijk door de Keyzer is gedacht. Hij stierf één jaar nadat met dien toren is aangevangen, en toen kan het gebeurd zijn dat men van zijn plan is afgeweken en den tegenwoordigen veel minder fraaien toren heeft gebouwd.

Over de Amsterdamsche torens kan worden gezwegen daar in

dit Weekblad, zeer onlangs een verdienstelijk en uitvoerig stuk 1) daarover voorkwam; er bestaan slechts weinig renaissance torens in het buitenland, die zoo schoon zijn als de onze, en zoo oorspronkelijk.

Een belangrijk kenmerk, namelijk de grilligheid of de willekeurige afwijkingen van een doordacht systeem, vertoonen de Amsterdamsche woonhuizen uit de 17e eeuw; om deze reden worden zij in de 3e periode gerangschikt. De antieke vormen zijn wel is waar overgenomen, maar het zuivere begrip van dat samenstel is verloren gegaan.

Een sprekend hoofdkenmerk voor de 3e periode is in de eerste plaats het stelsel der dubbele of gekoppelde pilasters op de bovenverdieping. Die dubbele pilasters zijn dan op de helft hunner hoogte verbonden door een cartouche, door een medaillon met guirlande of eenvoudig door een band van bergsteen.

Verder zijn karakteristiek, de eigenaardige vormen der vaak meer belastende dan ontlastende bogen boven de vensters.

Al die kenmerken der Amst. 17e eeuwsche huizen zijn onmogelijk te verwarren met die der Dordtsche of Delftsche huizen uit de 16e eeuw.

In het kort behoort hier ook de aandacht gevestigd te worden op het beste wat in andere provinciën van ons land te vinden is.

De bouwwerken uit Zeeland komen hier in de eerste plaats in aanmerking, omdat zij aanleiding geven tot eenige opmerkingen over de Vlaamsche Ren.

Sommige Zeeuwsche gebouwen zijn méér Zuid-Nederlandsch, dan Noord-Nederlandsch. Reeds in het Stadhuis te Middelburg is een rijkere behandeling van het decoratieve Belgische blindbogen stelsel met traceeringen op te merken. Het Zeeuwsche woonhuis uit het overgangstijdperk vertoont eveneens die rijkere Zuid-Nederlandsche wijze van behandeling; dat uit het latere, eigenlijke Ren. tijdperk is soms geheel in Vlaamschen geest opgevat, zooals *de Steenrots* te Middelburg. Denkt men zich dien gevel hersteld, met zijn topgevel, dan vertoont het gebouw de volgende kenmerken van een typisch Vlaamsch Ren. woonhuis te Antwerpen uit het einde der 16e eeuw.

Het geheele gevelvlak is opgelost in vensters, zonder andere dammen daartusschen dan die welke noodig zijn om plaats te geven aan een zuil of pilaster, of een candelabervormig samenstel waarvan het hoofddeel is: de halfronde kegelvormige druiper, zoo kenschetsend overigens als pilasterversiering bij het Vlaamsche meubilair.

De huizen, meest 5 venters breed, hebben een topgevel in drie deelen; het benedenste heeft drie vensters, daarboven ligt er één, steeds in de vensterassen der verdiepingen.

De vensters zijn allen kruisvensters; het materiaal gehouwen steen, grootendeels zonder banden.

De topgevels zijn geen eigenlijke trapgevels, maar vertoonen een piramidaalvormige omwisseling van gebogen begrenzingslijnen, waaronder de kwartcirkel die een gebeeldhouwd medaillon omsluit en de liggende consolevorm een groote rol spelen.

De topgevel is met een beeld bekroond, veelal bij de Antwerpsche huizen verdwenen. (Het ontwerp eener restauratie, in het werk van Ewerbeck en Neumeister, voor de gevelbekroning van het huis voor het Schippersgild te Antwerpen is daarom onjuist. IJssendijke vermeldt het vroegere bestaan van een standbeeld op dat huis, hetwelk op die restauratieteekening niet voorkomt.)

Bij rijkere topgevels, dan soms gedeeltelijk wél als trapgevel behandeld, komen zittende figuren of obelisken voor.

De Antwerpsche huizen zijn meestal vijf verdiepingen hoog. Dit uitgezonderd, vertoont het huis de *Steenrots*, dat slechts twee verdiepingen heeft, al de kenmerken van het huis van het *Schippersgild* en dat van het *Boogschuttersgild* (Koningshuis), beiden te Antwerpen.

De *Steenrots*, geheel van gehouwen steen, is dus een gebouw in Zuid-Nederlandschen trant, volgens het type der Antwerpsche huizen uit 't einde der 16e eeuw.

Het huis *de Zon*, te Middelburg, is in berg- en baksteen gebouwd, en heeft een meer Noord-Nederlandsch karakter.

In andere Belgische steden hebben de woonhuizen weder een ander karakter dan die te Mechelen. De meeste overeenkomst met een Antwerpsch huis vertoont het beroemde *Huis met den Zalm* (1530—34), van welks topgevel men zich echter geen goed beeld meer kan maken. Vele der Mechelsche gebouwen zijn in baken bergsteen opgetrokken, hebben banden in den gevel en min of meer een soort van trapgevel; en daardoor vertoonen zij meer een Noord-Nederlandsch karakter. De gebogen begrenzingsvormen blijven echter kenmerkend.

Het *Paleis* te *Mechelen*, vroeger het paleis der Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk, thans tribunaal, is het eerste Renaissance gebouw in België (1517), en geeft een beeld van den strijd tusschen Gothiek en Renaissance, vertegenwoordigd door hare voorstanders: Rombout Keldermans, den Gothieker, en Guyot de Beauregard, den voorstander der Fransche Renaissance, zooals duidelijk blijkt uit den door hem gebouwden gevel die al de kenmerken der eerste Fransche Ren. gebouwen draagt. Een zijgevel van het Tribunaal is geheel opgevat als trapjesgevel, zonder vulling- of begrenzingslijnen.

Het *Stadhuis* te *Antwerpen* is ongetwijfeld een der beste monumenten van Zuid-Nederl. Ren. (1561—65) waarin het karakter der Nederlandsche kunst wordt vertegenwoordigd door den topgevel die tevens een sprekend bewijs levert, dat een trapgevel, geen mesquin voorkomen behoeft te hebben. Dit gedeeltelijke Nederl. karakter is gecombineerd met Italiaansche Ren. vormen, dus met het antieke schema.

De bekende bovenverdieping met hare open loggia, vertoont een zeer eigenaardige oplossing, die reeds vele malen navolging heeft gevonden.

Ook het *Stadhuis* te *Yperen* (1622), een aanbouw van de Lakenhal (1304), is een der grootere Ren. gebouwen uit België; het is gebouwd van gehouwen steen, en heeft een topgevel met kromlijnige begrenzingsvormen in plaats van trapjes.

Het *Stadhuis* te *Hal* bij Brussel, is een belangrijk voorbeeld van bak- en bergsteenbouw uit 1616, evenals het voormalige woonhuis van den leverancier Cort, of Curtius, te Luik.

Onder de Belgische Ren. torens bekleedt die van de *Antwerpsche kerk* van *St. Charles-Boromée*, 1614, de eerste plaats. Deze toren, uitgevoerd in twee kleuren van gehouwen steen (blauwe en witte), heeft met onze beroemde Amsterdamsche torens slechts dit kenmerk gemeen, dat de onderbouw, waar deze in den spits (hier den koepel) overgaat, door een balustrade op sprekende consolelijst wordt afgesloten. Deze balustrade heeft het meeste overeenkomst met de balkonbalustrade aan de vier hoeken van den Zuiderkerkstoren te Amsterdam. Deze toren, voorzeker een der schoonste die bestaan, is in Italiaansche Ren. geest uitgevoerd.

Leuven beroemt zich op haar in zuiveren Jesuitenstijl gebouwde kerk van *St. Michel*; *Rijssel* op zijn *Beurs* (1651), geheel ombouwd door 24 koopmanshuizen met winkels.

Uit de 17e eeuw verdienen in hoofdzaak genoemd te worden de belangrijke *woonhuizen* op de markt te Brussel en Antwerpen, allen in min of meer barocquen geest.

Het onderscheid tusschen het Noord- en Zuid-Nederl. decoratieve houtsnijwerk en meubilair is in deze korte woorden aan te geven: het is in Zuid-Nederland méér architectonisch gedetailleerd, er komt daar minder figuraal en planten ornament voor, en in het Vlaamsche meubilair is de gegroefde pilaster met kegelversiering het typische element.

Dit overzicht van de kenmerken der Noord- en Zuid-Nederlandsche renaissance gebouwen, diende als inleiding voor de beantwoording van deze vraag:

Heeft die oud-nationale bouwwijze van de 16e en 17 eeuwen waarde als toepassing voor meer omvangrijke gebouwen in onzen tijd?

Met voordacht is in die vraag de bouwwijze oud-nationale van de 16e en 17e eeuw genoemd, omdat deze de *oud*-Hollansche bouwwijze bij uitnemendheid mag betiteld worden.

Dit behoort vooraf duidelijk op den voorgrond te worden gesteld, omdat in de laatste jaren een streven merkbaar is, al is het niet om eenige verwarring te brengen in de opvatting van het begrip oud-Hollandsch, dan toch, om eenige bizondere bouwvormen die in de 16e en 17e eeuwen niet zijn toegepast, toch onder de oud-Hollandsche te rangschikken.

De verwarring blijkt onder anderen uit een bericht, niet lang geleden in eenige couranten opgenomen. Aangaande den voorgestelden herbouw van den toren te Leeuwarden heet het daarin onder meer:

»van de t w e e schetsen, aan den Gemeenteraad ingediend, is

1) Hollandsche Torenspitsen uit de 16e en 17e eeuw, door J. B. Kam; Bouwkundig Weekblad N°. 51 en 52, jaargang 1884.

de eene in oud-Hollandschen, de andere in Renaissance stijl. De kosten van beide plannen verschillen onderling niet veel" enz.

Hier wordt alzoo oud-Hollandsch genoemd, alléén datgene wat aan de Holl. Ren. is voorafgegaan.

Mocht hiermede bedoeld zijn, dat onze Ren. geen uiting is van den echt oud-Hollandschen volksgeest, dan dient tegen deze woorden protest te worden aangeteekend; want niet datgene, wat aan onze Ren. voorafging is specifiek oud-Hollandsch, maar in veel grootere mate is dit de Ren. zelve, al bevat zij dan ook vreemde elementen, gelijk trouwens elke stijl ter wereld.

In het voorafgaande is er op gewezen, dat geen enkele wijze waarop de Ren. elders optrad, zoo oorspronkelijk van opvatting is als de onze; thans kan daarbij worden gevoegd, dat indien één der geschiedkundige stijlrichtingen bij ons te lande recht heeft op den naam van nationaal, dit zeker die stijl mag heeten, waarin de Stadhuizen van den Haag, Leiden en Bolsward en de Haarlemsche Vleeschhal gebouwd zijn.

Geen ontwikkeld landgenoot, geen buitenlander — bouwmeester of liefhebber — zal bij zijn vereering voor onze oude gebouwen terug denken aan hetgeen vooraf ging aan de 16e eeuw.

Dit neemt niet weg, dat ook de Hollandsche bouwwerken van vóór de Ren. een kenmerkend verschil hebben tegenover tijdgenooten uit andere landen, en verhindert ook niet, dat een aantal dier gebouwen aanspraak mogen maken op onze veneratie en zeer waard zijn om te worden bestudeerd.

Niemand zal ze willen prijs geven, omdat wij gaarne — zoo mogelijk — alles behouden willen wat een volledig beeld kan geven van de geschiedenis van ons verleden, of wat tot leering voor de toekomst kan strekken.

Veel en ook goede leering is er te trekken uit die bouwwerken van vóór het tijdperk der Ren., maar zoo men ze ons wil opdringen als oud-Hollandsch te zijn bij uitnemendheid, en dan nog ten koste van hetgeen later met zooveel meer juistheid getuigt van onzen nationalen schoonheidszin op bouwkundig gebied, daar behoort het recht te worden gehandhaafd, om juist Hollandsche Renaissance, oud-Hollandsch te noemen boven al.

Waar alzoo van oud-Hollandschen bouwstijl wordt gesproken, wordt de stijl van de 16e en 17e eeuw bedoeld.

Reeds vroeger werd de opmerking gemaakt, dat de juiste kennis van dien stijl — zoowel onder vele buitenlandsche, als ook onder sommige binnenlandsche architekten — nog niet zoo algemeen is verspreid als men wel geneigd zoude zijn te gelooven. Geen wonder dus, dat het publiek zelve, de kenmerken geheel verwart. Want wat wordt eigenlijk door het groote publiek voor oud-Hollandsch gehouden? Wellicht datgene, wat het minst in zijn smaak valt, doch waarmede het zich tracht te verzoenen, omdat het weinig vertrouwen in eigen oordeel stelt en den bouwmeester als onfeilbaren raadsman beschouwt.

Maar het publiek weet in elk geval er toch zóóveel van, dat de baksteen het hoofdmateriaal is. En — — — wanneer het dan verder een hoog dak ziet, hooge torens en andere aan den ouden tijd herinnerende bouwdeelen, dan meent het, dat dit wel oud-Hollandsch zal zijn.

Het meer ontwikkelde publiek heeft zich min of meer met het oude verzoend. Kamerbetimmeringen in ouden trant; eiken- en notenhouten meubels; ramen met gebrand glas in vestibulen en portalen; Delftsch aardewerk; cuivre-poli; stoffen van pluche in gebroken kleuren enz., hebben het afkeerig gemaakt van het moderne klatergoud en een smaak doen krijgen in het oude, die ook vrede heeft met woonhuisgevels en grootere gebouwen in den ouderwetschen trant. En is deze laatste dan bovendien oud-Hollandsch, dus nationaal, dan wordt dit een reden te meer tot verzoening. Hij die twijfelt, zwijgt, uit vrees dat men hem zou kunnen verwijten geen kunstgevoel te hebben.

Veelal doet zich het verschijnsel voor, dat met ingenomenheid over bouwwerken als het nieuwe Rijks-Museum of het Centraal-Station wordt gesproken, omdat men heeft hooren zeggen — en men praat het na — dat zij in oud-Hollanschen stijl zijn gebouwd.

Dit is een nadeel, hetgeen zich eerst recht doet gevoelen, wanneer anderen, niet ingenomen met de bouwwijze van die werken, tegenzin krijgen in alles, wat, oppervlakkig beschouwd, in dergelijken trant schijnt te zijn gebouwd, doch in werkelijkheid in geheel anderen geest. Zij, die zich geen kunstvormen laten opdringen die indruischen tegen hun neigingen, tegen de moderne eischen die zij aan een behagelijke inrichting, aan comfort, stellen; zij die de groote huizen, als daar zijn op Heeren- en Keizersgracht te Amsterdam b.v., nog als hun ideaal beschouwen, zij worden vijanden van den oud-Hollandschen stijl, dien zij wanen te zijn vertegenwoordigd in het Rijks-Museum of 't Station.

Dit alles maakt het niet overbodig een stem te veheffen tegen de véél verspreide opvatting als zouden de bedoelde gebouwen oud-Hollandsch zijn.

Dat zij het niet zijn, is volstrekt geen verwijt aan den architekt, die allen als vakman hoogschatten. Want een architekt is vrij om te bouwen, wat hem goed en schoon dunkt, of wat zijn lastgever wenscht; en meent hij daarbij in staat te zijn den smaak van 't publiek te leiden in een richting, die hij voor de beste houdt, dan behoort men dat streven te waardeeren, al is men daarom nog niet gehouden een volgeling te zijn.

Maar als omtrent die richting een verkeerde opvatting veld wint, dan behoort die misvatting in 't licht te worden gesteld. Trouwens de architekt zelf der boven aangehaalde gebouwen, zal de laatste zijn om te beweren, dat zij in oud-Hollandschen stijl zijn gebouwd.

Dit zal in het volgende gedeelte van het uittreksel dezer voordracht worden aangetoond.

(*Wordt vervolgd.*)

AFDEELING ROTTERDAM.

(*Vergadering van* 20 *Maart* 1885.)

Na voorlezing van het rapport, in deze vergadering uitgebracht door de commissie, benoemd ter beantwoording van de beide door de Maatschappij gestelde vragen (†), werd overwogen of men het al of niet in discussie zoude brengen. Er werd evenwel bepaald zulks niet te doen, daar men den tijd daartoe te beperkt achtte, en men besloot om enkel de conclusiën van beide antwoorden op de vragen te bespreken en in stemming te brengen. De heer H. Cramer is het niet geheel eens met de conclusie omtrent n°. 1; hij acht de vakschool niet geschikt voor alle ambachten, b.v. metselen, stukadooren en schilderen, zonder evenwel een bepaald tegenstander van de vakschool te zijn. De heer C. M. Droogleever Fortuijn is het eens met de commissie, wat betreft de avondschool, aan de vak- of ambachtsschool verbonden, alhoewel hij niet ontveinst, dat er b.v. uit een financiëel oogpunt wel bezwaren aan verbonden zijn. De heer H. van der Linden Dzn. ziet daar de groote noodzakelijkheid niet van in, en wijst op de toestanden hier ter stede, waar een zeer goede Academie is. Daar kunnen de jongelieden, die op den dag aan de ambachtsschool zijn, van deze lessen met vrucht gebruik maken. Dit vindt de heer Droogleever juist niet goed; voor een jongen, die gedurende den dag teekenonderwijs ontvangt op de vakschool, en 's avonds aan een andere inrichting door andere onderwijzers in diezelfde vakken onderricht wordt, kan dit niet anders dan nadeelig werken. Verder bespreekt hij nog het ontstaan der door de Maatschappij gestelde vragen; de heer W. C. Metselaar is tegen vakscholen en geeft de voorkeur aan een opleiding der jongens in de werkplaatsen. Naar sprekers beschouwing is het zwaartepunt van de vraag hierin gelegen: moet de jongen in de werkplaats, of de eerste jaren in een vakschool of inrichting van onderwijs opgeleid worden? De heer H. van der Linden deelt nog mede, als antwoord aan diegenen die beweren dat de ambachtsschool te veel opzichters kweekt, dat zulks volstrekt niet het geval is, en zeker niet aan de school te Rotterdam. Uit statistieke cijfers blijkt, dat in de eerste jaren 15 7/11 procent en nu slechts 15½ procent van de ontslagen leerlingen teekenaars of iets dergelijks geworden zijn, doch nimmer onmiddelijk na het verlaten der school.

Over de beide conclusiën van de 2e vraag waren de besprekingen kort; over die der minderheid (een lid der commissie) was men vrij algemeen van gevoelen, dat de cursus te lang duurde en meer een opleiding tot architekt omvatte, waarom men dus de conclusie van de meerderheid der commissie veel beter achtte, omdat volgens hare bedoelingen de leerlingen beter bekend met de praktijk konden worden gemaakt.

De uitslag over de stemming hebben wij reeds in een vorig nummer van dit blad medegedeeld.

(†) Dit Rapport kan, wegens gebrek aan plaatsruimte, eerst in een volgend blad worden opgenomen.

Op de vergadering waren nog ter bezichtiging gesteld de teekeningen van de uitbreiding van het Ziekenhuis aan den Coolsingel te Rotterdam, waarvan dezer dagen de aanbesteding heeft plaats gehad, en aannemer is geworden de heer W. G. C. Hilkes alhier. voor *f* 536.000

In hoofdzaak bestaat deze uitbreiding in het navolgende: achter het oude gebouw wordt het open terrein, grenzende aan de van Oldenbarneveldstraat, geheel daarvoor bestemd en wel:

a. Een paviljoengebouw waarvan de begane grond bestemd is voor dienstpersoneel, baden enz. en de beide verdiepingen voor ziekenzalen.

b. Een ketelhuis met doorrid.

c. Achter *b:* de keuken.

d. Een woning voor den magazijnmeester.

e. » desinfectie gebouw.

f. » woning voor den hoofd-ziekenoppasser met magazijnen, benevens een keuken voor de besmettelijke afdeeling.

k. Vier barakken voor sporadisch besmettelijke zieken; iedere barak voor 10 bedden, een isoleer- en een badkamer.

l. Een lijkenhuis.

m. » verbindingsgang tusschen het (oude) hoofdgebouw en het paviljoengebouw.

Voorts aan of in het hoofdgebouw twee brandvrije trappenhuizen, de traptreden zullen bestaan uit rooden Wezer zandsteen.

De gevel van het paviljoengebouw aan de van Oldenbarneveldstraat is lang 100 M., waarin een voorspringend middengedeelten ter lengte van 33.60 M. met een voorsprong van 1.50 M.; de gevel wordt in baksteen opgetrokken met lijsten, banden, archivolten enz. van Oberkirchner zandsteen; de vrijdragende trappen in het paviljoengebouw worden vervaardigd van marmer van Belvoije. Op 1 Mei 1888 moet het geheele werk totaal voltooid opgeleverd worden.

PRIJSVRAGEN.

PROGRAMMA VAN EEN PRIJSKAMP, UITGESCHREVEN DOOR DE AFDEELING NEDERLANDSCH-INDIË VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

1°. Het leveren van een ontwerp van een Europeesch woonhuis in Nederlandsch-Indië, met alles wat daartoe behoort.

Het moet zijn eenvoudig en toch net; gemakkelijk doch niet meer dan juist voldoende ingericht; voorts moet het beantwoorden aan alle eischen van de gezondheidsleer en van den goeden smaak, en door matigen prijs onder het bereik vallen der middenklasse.

Hiervan in te zenden een platten grond, schaal 1 : 100, een langsdoorsnede, twee dwarsdoorsneden en een aanzicht van het hoofdgebouw, schaal 1 : 50; een langsdoorsnede, twee dwarsdoorsneden, en een aanzicht der bijgebouwen, schaal 1 : 100.

Eene nota van toelichting met kostenraming moet het ontwerp vergezellen.

2°. De meest volledige beantwoording der drie volgende vragen;

a. Is de, in de zitting van 17 September 1883 van de Fransche Academie van Wetenschappen, aangenomen stelling juist, dat »in landen, aan veel aardbeving onderhevig, de gebouwen, »die gefundeerd zijn in het alluvium of op verweerde ge- »steenten (dépôt remanié), veel meer te lijden hebben dan »die, gefundeerd op het vaste rotsgesteente."

b. Wat heeft de ondervinding hieromtrent elders, maar vooral op onze eigene eilanden, geleerd?

c. In welk opzicht kunnen wij voor het tegenwoordige en voor de toekomst van de kennis dier feiten partij trekken?

3°. Mededeelingen omtrent:

a. De inrichting en aanwending van de werktuigen, dienende tot waarneming der verschijnselen bij aardbeving.

b. De inrichting van seismologische observatie-posten, hun verband en hunne stelselmatige samenwerking.

c. De theoretische verklaring van de methoden, waardoor uit de verkregen observaties gevolgen worden berekend, en positieve of relatieve waarden verkregen worden, ter bepaling van de juiste ligging beneden het oppervlak van het uitgangspunt van den schok.

4°. Eene inrichting van vuurhaard voor marine-stoomketels, geschikt voor het stoken van Nederlandsch-Indische pekkolen, speciaal van de soorten met hoog aschgehalte.

Hiervan teekeningen over te leggen, op voldoende schaal, om daaruit de afmetingen te leeren kennen, vergezeld van eene toelichtende nota.

5°. Een uitvoerige beschrijving van de inrichting en werking van het Public-works-department in Britsch-Indië, zoomede van het Thomason college te Roorkee, met aantooning van de voor- en nadeelen aan die inrichtingen verbonden, en vergelijking met de bij ons bestaande nagenoeg geheele afscheiding der verschillende onderdeelen van 's lands technischen dienst.

6°. Eene geographische en geognostische beschrijving van die streken der residentiën Semarang, Madioen en Rembang, waar gronden worden aangetroffen, die in den Oostmousson scheuren vertoonen van vele meters diepte; resultaten van aldaar gedane grondboringen, beschrijvingen van aldaar uitgevoerde kunstwerken en van een algemeene voor bedoelde landstreken aanbevelenswaardige fundeeringsmethode.

7°. Op welke wijze is de meest afdoende verbetering te brengen in de hoogst primitieve wijze, waarop in Nederlandsch Indie de faecaliën worden verwijderd en onschadelijk gemaakt, zoowel voor dicht gebouwde plaatsen, zooals Batavia, Semarang en Soerabaia, als voor die, waar de huizen meer verspreid liggen?

Welke maatregelen zullen daarbij in de, binnen de enceinte der plaats gelegen kampongs, moeten worden getroffen om het te ontwerpen stelsel volkomen aan het doel te doen beantwoorden?

Bij de beantwoording dezer vragen worden als hoofdeischen gesteld: practische uitvoerbaarheid uit een financieel oogpunt, onschadelijkheid voor de openbare gezondheid en zooveel mogelijke vermijding van alles wat het kieschheidsgevoel kan beleedigen.

8°. Waarop dient bij de constructie en het gebruik van gebouwen in Nederlandsch-Indië te worden gelet om daarin geen schade te ondervinden van witte mieren?

Welke middelen zijn bij vergelijkende beproeving gebleken het meest practisch te zijn, om houtwerken voor witte mieren te beveiligen?

9°. Is kunstmatige ventilatie in de gebouwen op de drie hoofdplaatsen van Java noodig of wenschelijk? Hoe moeten op die plaatsen worden geconstrueerd gebouwen, bestemd tot logies en tot vergaderplaats van personen, om gemakkelijk en zonder bezwaar voor bewoners of gebruikers, zoowel des daags als des avonds krachtig te worden geventileerd?

10°. De teekening van een diploma voor de bekrooning der prijsvragen?

Alle stukken, ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór 1 Juli 1885 vrachtvrij ingewacht bij den Secretaris dezer Afdeeling te Batavia; die van vraag 1, 7 en 10 echter vóór 1 Juni 1885.

De in te zenden stukken moeten met een motto gemerkt zijn en begeleid van een gesloten brief, waarin de naam en de woonplaats van den inzender vermeld zijn.

De ingezonden stukken worden beoordeeld door het Bestuur der Afdeeling, dat zich van de mededinging onthoudt.

Het bekroonde antwoord of ontwerp blijft het eigendom der afdeeling; bij plaatsing in het tijdschrift wordt daarvoor het gewone honorarium uitgekeerd.

De niet bekroonde antwoorden of ontwerpen moeten zoo spoedig mogelijk worden afgehaald of zullen op verzoek worden toegezonden aan een op te geven adres.

De uitgeloofde prijzen zijn:

Vraag 1. Het bekroonde ontwerp: een diploma en *f* 200. Het daaraan in waarde volgende ontwerp: een diploma en *f* 100.

Vraag 2. Het bekroonde antwoord: een diploma en *f* 100. Het daaraan in waarde volgende antwoord: een diploma en *f* 50.

Vraag 3. Een diploma en *f* 150.
» 4. » » » 100.
» 5. » » » 50.
» 6. » » » 100.
» 7. » » » 200, de daarna in waarde volgende beantwoording een diploma en *f* 100.
» 8. » » » 100.
» 9. » » » 100.
» 10. » » » 50.

De President,
VAN ZUYLEN.
De Secretaris,
BATENBURG.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Wanneer men per spoortrein van 's Hage naar Delft reist, trekt het »Agnetapark" bij laatstgenoemde stad, voorzeker de aandacht. Het is eene stichting van den verdienstelijken directeur der gist- en spiritusfabriek, de heer van Marken, aldaar.

Verscheidene nette huizen, die als vrijstaande blokken van 4 woningen in den vorm van villa's zijn gebouwd, zijn omgeven door grasperken, beplanting en slingerpaden, terwijl een societeitslokaal met kegelbaan niet ontbreekt en een muziektempel, geplaatst op eene verhevenheid, het pièce de milieu van dit ailes uitmaakt.

Een woonhuis of villa voor den directeur is — te midden der zijnen — mede in aanbouw. Het geheel is eene inrichting eenig in haar soort, daar de woningen enkel bestemd zijn voor de beambten en werklieden der fabriek, die behalve nette en gezonde woningen, het gebruik hebben van tuinen en het genot kunnen smaken van muziekuitvoeringen en gelegenheid tot uitspanning in hun park.

Zoo ooit, dan verdient een dergelijk voorbeeld van den heer van Marken — die met recht de vriend van den werkman mag worden genoemd — navolging.

De fabriek, die zich voortdurend in bloeienden toestand bevindt, wordt wederom uitgebreid. Zoo wordt thans een graanpakhuis gebouwd van bizondere inrichting, dat 1000 last graan zal kunnen bergen en ingericht wordt volgens het Silo-systeem, d. w. z. het gebouw, dat 22 M. lang, 14 M. breed en 17 M. hoog wordt, zal niet — zooals gewoonlijk — in horizontale zolders worden verdeeld, waarop het graan tot eene hoogte van 1 M. wordt geborgen, maar door vertikale tusschenwanden in 12 afdeelingen of Silo's. Elke Silo vormt een grooten steenen bak van 15 M. lengte bij 4 M. breedte en 12 M. hoogte.

De schuiten met graan worden gelost door eene machinale inrichting, die het graan uit de schuit naar den top van het gebouw voert en verder naar de Silo's overbrengt.

Ter voorkoming van broeiing van het graan, dat hier natuurlijk niet met de schop kan verschoten worden, zijn in de bodems der Silo's talrijke kleine openingen aangebracht, waardoor de sterke luchtstroom van een ventilator in het graan gedreven wordt. C.

Het Departement Delft der »Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid" heeft het voornemen een Internationale Tentoonstelling te organiseeren van decoratief Aardewerk en gebrand Glas. Op voordracht van de daartoe benoemde commissie, besloot het bestuur van het departement, dat deze Tentoonstelling de volgende rubrieken bevatten zal:

Mozaïek-tegels voor vloeren, zoowel van gebakken aarde als van cement. — Verglaasde tegels, uit de hand geschilderd en gedrukt, voor wand- en schoorsteenbekleeding, kamerversiering, badkamers enz. — Majolica-tegels. — Wandschotels en Paneelen. — Lava-tegels. — Sgraffito-tegels voor gevelversiering. — Terrasso voor vloeren. — Gebrand glas ter decoratie.

Opgaven van inzending worden ingewacht vóór 15 April e. k., met opgave van de verlangde plaatsruimte. De inzendingen zelve moeten plaats hebben franco aan het Tentoonstellingslokaal (Boterhuis) vóór 15 Mei e. k. De Tentoonstelling zal geopend worden op 1 Juni, en gesloten in de laatste dagen van Juli. Vloer-, tafel- en wandruimte zijn gratis ter beschikking, terwijl de kosten van opstelling voor rekening der inzenders blijven.

Het bestuur stelt zich voor de inzendingen door een Jury te doen beoordeelen, en aan de best beoordeelde inzendingen een diploma uit te reiken. Inlichtingen zijn te bekomen bij den secretaris Dr. W. D. Gratama, Leeuwenhoeksingel 20.

De Commissie voor de Tentoonstelling is samengesteld als volgt: A. N. De Lint, *President*; A. Le Comte, Dr. W. D. Gratama, *Secretaris*.

Naar men ons mededeelt is het Gemeentebestuur van Franeker door den Raad gemachtigd om in overleg te treden met den heer P. J. H. Cuypers, ten einde over te gaan tot de herstelling van het Stadhuis aldaar. Dit merkwaardige bouwwerk dagteekent uit 1591.

Tot Gemeente-architekt in Hemelumer Oldephaert en Noordwolde is benoemd de heer J. Reitsma, te Sijbrandaburen.

In de onlangs gehouden vergadering van stemgerechtigde lidmaten der Gemeente Tienhoven was o. a. aan de orde, het verzoek van den Minister van B. Z. om de muurschildering in de kerk aldaar te behouden. De een vond, dat het niet aanging aan de eene zijde der kerk den Predikant te hebben staan, en tegenover hem den duivel (de schildering stelt voor »de helsche straffen"); een ander oordeelde, dat de voorstelling in strijd met de waarheid was; de meeste keurden haar af om hare Katholieke herkomst, terwijl eindelijk door sommigen werd aangevoerd, dat het tegenwoordig met 's lands duiten zoo niet gesteld was, dat deze aan dergelijke knoeierijen mogen vermorst worden.

Men besloot de helsche straffen toch over te doen witten.

Naar men ons mededeelt heeft de heer Schaap te Leiden, wegens gezondheidsredenen, tegen 1 Juli eervol ontslag aangevraagd als Gemeente-architekt.

Bij Min. beschikking is bepaald, dat de commissie, belast met het afnemen van de examens B, volgens de artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 op het middelbaar onderwijs, voor het jaar 1885 zitting zal houden te Delft.

Tot lid en voorzitter dier commissie is benoemd: dr. G. J. Legebeke, hoogleeraar aan de Polytechnische school; — tot leden: A. J. van Pesch, hoogleeraar te Amsterdam; dr. W. Kapteyn, id. te Utrecht; dr. H. Kamerlingh Onnes id. te Leiden; dr. A. C. Oudemans, dr. H. Behrens, J. A. Snijders C.Jzn., hoogleeraars aan de Polytechnische school; A. J. H. Beeloo, hoofdingenieur-adviseur voor scheepsbouw te 's Gravenhage; G. J. Morre, P. Tetar van Elven, J. A. van der Kloes, dr. P. Zeeman, leeraars aan de Polytechnische school.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 10 Maart. — De architekten G. B. Salm en A. Salm G.Bzn.: het bouwen van 3 dubbele woonhuizen met boerenwoningen aan de de Wittenkade.

J. J. Vontijn	*f* 63.400
H. J. en G. Haandrikman	» 61.600
P. Kampman en J. Harderwijk	» 60.875
J. F. Prenzler	» 59.860
W. Voskuijl	» 57.239
G. Woud	» 57.100
H. G. Dorlas	» 56.989
A. Aalders	» 56.756
W. L. Leibbrandt	» 54.420
D. Verbeek en Zn	» 53.888
P. S. Reijnierse	» 58.700
H. W. A. Paans	» 53.225
A. Paans	» 53.100
J. Koster	*f* 52.356
Cerlijn en de Haan	» 51.900
F. Luijten	» 50.969
C. J. Maks Jz.	» 50.920
H. Rietsnijder en Zn	» 50.755
B. v. Buuren	» 50.600
Gebr. van Berkum	» 49.986
J. G. Baart Jr	» 49.750
Cruijff en Schouten	» 49.370
K. B. J. van Damme	» 49.275
J. Hartgerink	» 49.176
Oosterink en Schut	» 48.000
W. Greeve	» 47.646
G. Boon	» 47.308
J. Morison	» 47.130
Peters en Roelofsen	» 47.068
R. Repko	» 46.594
E. R. Kuipers	*f* 46.583
B. P. Wijsman	» 42.980
L. Sickler en J. Nomes	» 41.900
F. L. van Velsen	» 39.999

gegund aan E. R Kuipers te N.-Amstel, voor *f* 46.583.

BUSSEM, 12 Maart: het bouwen van een school met toebehooren bij het R. K. pensionaat »Mariënburg", te Bussem, voor rekening van de firma Van Werkhoven & Co., te Amersfoort, onder beheer van den bouwkundige T. B. Vrakking; ingekomen 13 biljetten, als:

E. Wouda, Naarden	*f* 14.700
L. H. Beutener, Tiel	» 13.331

G. Slaap, Amsterdam . . . . . . *f* 13.200
E. J. Jurriens, Naarden . . . . . » 13.000
A. Keers, Hilversum. . . . . . . » 12.700
J. H. H. Homule, Amsterdam . » 12.698
P. Andriesen, Hilversum . . . . » 12.444
J. H. den Doop en J. Krijnen, Bussem. . . . . » 11.999
C. Lensing, Amersfoort . . . . . » 11.825
H. Schadewijk, Soest . . . . . . » 11.465
G. Majoor, Bussem. . . . . » 11.111.11
E. van Klaarwater, idem . . . . » 10.963
F. L. van Velzen, Haarlem. . . » 10.840
gegund aan E. van Klaarwater, te Bussem.

ST. NICOLAASGA, 17 Maart: het bouwen van eene R. K. kerk met toren, het verbouwen der pastorie en onderwijzerswoning, naar het ontwerp van den architekt J. D. van der Weide, te Leeuwarden.

	zonder spits	met spits.
T. R. Feenstra, Bolsward	*f* —	*f* 83.700
J. K. Wielinga te Idskenhuizen en M. E. Hettinga te Langeweer.	» —	» 83.000
J. H. Boursma, Joure. .	» —	» 81.545
A. v. d. Meer, Harlingen	» —	» 78.900
C. van Schaik, Utrecht.	» 72.300	» 77.400
Rodenrijs, Doornenburg.	» 71.880	» 76.980
N. Molenaar en E. v. d. Zijl, Sneek	» 71.460	» 74.990
Hilarius Wz., Leeuward.	» 65.800	» 69.920
IJ. de Ree, St. Nicolaasga	» 61.760	» 69.780
D. Hoogkamp, Follega .	» —	» 71.000
Bekhuis en Damstra te Leeuwarden	» 64.500	» 68.580
H. Jansen, W. Altena, id.	» 60.781	» 68.563

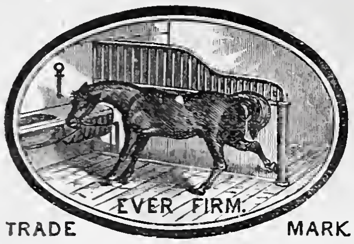
gegund zonder spits.

'S GRAVENHAGE, 18 Maart. — Het minist. van waterstaat, handel en nijverheid: het maken van gebouwen en bijkomende werken op het station Kesteren, begr. *f* 62.400
G. W. van Hezewijk, Heumen . . » 63.900
A. Geldens, 's Hertogenbosch . . . » 63.800
G. J. van Heek en Co., te Delft . » 63.400
A. J. van Liemt, Amsterdam . . . » 62.100
C. Meijers, 's Gravenhage . . . . . » 62.100
A. C. Paardekooper, idem. . . . . » 62.000
J. Koster, Amsterdam. . . . . » 61.946
J. H. Boks, Amersfoort. . . . . . . » 61.700
G. Schnitger te Groningen en H. Krüger, Geldermalsen . . . . . . » 61.500
D. van der Tas, Charlois . . . . . » 61.100
A. van Zielst, Amsterdam. . . . . » 60.588
A. C. Vink, Utrecht. . . . . » 58.869
L. de Rooy, Tilburg . . . . » 58.585
T. J. Mirande, 's Gravenhage . . . » 58.449
K. J. Ruysch van Dugteren, Utrecht » 57.860
H. J. Te Siepe, Winterswijk. . . . » 56.850
J. van Toll, Arnhem . . . . » 56.120
J. van der Vlugt Jr., Dordrecht. . » 55 950
C. Ter Haar, Winterswijk . . . . . » 55.800
E. J. Weijers, Nijmegen . . . . . . » 55.570
J. van Bork, Oosterbeek en W. Wissing, Westervoort . . . . . . » 55.250
C. Eckhart, Almolo. . . . . » 53.397
J. B. Smits en Co., Nijmegen . . . » 51.861

GROOTEBROEK, 18 Maart. — De architekt K. Swagerman Bz. te Bovencarspel: het gedeeltelijk afbreken, het restaureeren van het blijvende, en het opbouwen van den afgebranden toren bij de kerk der Herv. gemeente te Grootenbroek.
W. Weel te Andijk. . . . . *f* 18.137
P. A. de Smeth te Bovencarspel. » 14.977
D. Nieuweboer te Venhuizen . . . *f* 14.976
K. Poen, idem . . . . » 14.975
C. van Soest te Beverwijk. . . . . » 14,950
C. Liefhebber te Enkhuizen. . . . » 14.777
van Marle en West, idem . . . . . » 14.589
J. van Waard, idem . . . . » 14.499
J. Zwaan te Zwaag . . . . » 14.497
D. Bot te Bovencarspel. . . . . . . » 13.974
D. Rezelman en W. de Heer te Nieuwe Niedorp. . . . . » 13.700
C. de Wit en J. Botman te Bovenkarspel . (. . . . . » 13.666
S. Wit Jr. te Oterleek . . . . . . » 13.551
P. J. Blauw te Hoorn. . . . . . . » 13.290
J. Nieuwstad te Beets. . . . . » 12.800
H. Vollewensch te Hoorn . . . . . » 12.360
gegund

ROTTERDAM, 18 Maart. — De uitbreiding van het ziekenhuis aan den Coolsingel aldaar.
A. L. van Wijngaarden IJzn. te Sliedrecht . . . . *f* 679.000
H. J. Heiman en Zn. te Rotterdam. » 639.000
B. Voordendag Az. te Dordrecht. » 639.000
W. Zonneveld te Kralingen . . . » 597.000
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe en A. D. Lukas te Zevenbergen » 592.000
Wed. G. Camesi en Co. te Rotterd. » 586.581
H. Stelwagen, idem . . . . » 585.000
J. J. van Sluindam te Dordrecht » 584.800
G. J. van Heek en Co. te Delft en C. Lenterman te Rotterdam. » 578.987
F. K. Ozinga te Amsterdam . . . » 578.300
H. Wienhoven te Schiedam . . . » 574.000
C. J. v. Tassenbroek te Rotterd. » 573.800
M. A J. Taverne te 's Gravenhage » 553.869
W. G. C. Hilkes te Rotterdam . » 536.000

The St. Pancras Iron Work Company. London.

TRADE MARK

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2465 EN

Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

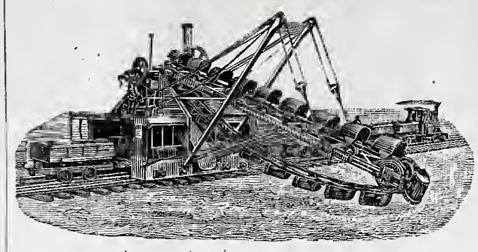
STAAL & HAALMEIJER,

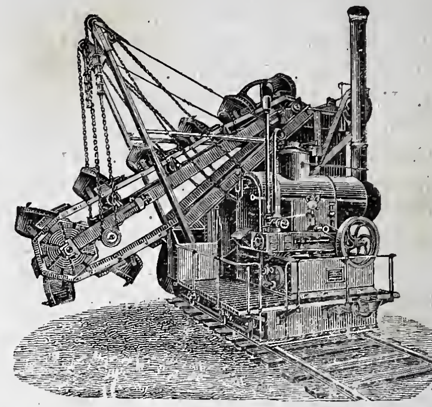
36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2468

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.
SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succs.

8 RUE D'ENGHIEN PARIJS. 2469

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk TB bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering TB is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren RUTTEN & C°., Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.

☛ *Zie het artikel »Verven de Ruolz" in N°. 38 van het Bouwkundig Weekblad* 1884.

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machineriën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2466 VERWARMING
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.
BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.
PORTLAND EN MARMER CEMENT.
CEMENT-TEGELS.
Zandsteen.
Vuurvaste Steenen. — Gasretorten.
Kannenbuizen. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.
Verzilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.
GLAS IN LOOD.
CATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

BEKROOND: Dusseldorp 1880, Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE
AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**
OPGERICHT 1830. 2470

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2467

Men lette op de

VOORDEELIGE VOORWAARDEN

2471 VAN

DIENSTNEMING

voor het Leger in Nederlandsch-Indië,

omschreven in gedrukte mededeelingen die *gratis* verkrijgbaar zijn bij het **Departement van Koloniën te 's Gravenhage** en voorts bij **alle** Burgemeesters.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

(Afdeeling Groningen.)

Belanghebbenden wordt mededeeling gedaan, dat door de *afdeeling* is uitgeschreven, eene PRIJSVRAAG voor 't **ontwerp eener**

BIBLIOTHEEKKAST.

Prijs *f* 25.— met *getuigschrift.*
Kosten der kast in blank eiken hout uitgevoerd, hoogstens *f* 150.— Inzending 1 Sept. 1885. Nadere inlichtingen geeft

GRONINGEN, J. W. SIPS,
2472 *1e Secretaris.*

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen,* op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant,* Utrecht Stationsstraat 2. 2473

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 13.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

VERBETERINGEN IN DE LEDENLIJST

H. van Hilten te Utrecht, is bouwkundig opzichter.

L. J. Nijhuis te Rotterdam, moet zijn L. J. Nijenhuis.

Het Bestuur der Afdeeling Rotterdam is thans samengesteld als volgt:

H. Cramer, *Voorzitter*.
J. A. Voorhoeve, *Vice-Voorzitter*.
J. van Prooije, *Penningmeester*.
H. J. Dupont.
C. M. Droogleever Fortuijn.
L. J. Nijenhuis.
G. J. van der Goes, *Secretaris*.

EEN KORT REPLIEK,

naar aanleiding van het **oordeel** over **afvoerstelsels**
uitgesproken door den Ingenieur HALBERTSMA,
op de VERGADERING *te* ARNHEM.

Velen, natuurlijk leeken, zijn gewoon met groote oppervlakkigheid, welke zij gemakkelijkheid gelieven te noemen, over de meest ingrijpende socialistische, oeconomische of technische kwestiën te spreken. Zij halen alsdan alles door elkander en stappen met 7 mijls laarzen, van het eene onderwerp op het andere. Veel spoediger zijn zij gereed met hun oordeel over zaken, waaraan anderen jaren studie hebben besteed, dan met de keus, in welken winkel een kistje sigaren te koopen of wie hun het bier zal leveren.

Daarom verwondert het mij niet, dat, toen de Ingenieur Halbertsma, zijne voordracht over de waterleiding (*water aanvoer*) geeindigd had, men, *als van zelf* en *ter loops nog eventjes*, over rioleering (*water afvoer*) ging spreken.

Niemand zal de groote kennis en ervarenheid van den Ingenieur Halbertsma in twijfel trekken. Waar het geldt den aanleg van waterleidingen en wat daarbij behoort, is hij gewis een autoriteit. Daarom juist, kan ik niet nalaten mijn leedwezen te kennen te geven, dat hij zich te ver heeft laten voeren in het uitspreken van zijn oordeel over afvoerstelsels. Het ligt voor de hand, dat men, na eene voordracht over zeker onderwerp, op de plotseling gestelde vraag, betreffende eene aanverwante zaak, met algemeenheden hierop antwoordt. Zelfs had ik gezwegen, zoo het stelsel Waring als zeer geschikt voor den afvoer van fæcalien en huishoudelijk water ware geprezen (niet tegenstaande het Shone-systeem bij eene dusdanige toepassing niet mag worden voorbij gezien), doch nu er, *met uitsluiting van alle andere stelsels*, verklaard wordt, dat het WARING STELSEL, HET EENIGE IS DAT TOT NU TOE AAN AL DE VEREISCHTEN VOLKOMEN VOLDOET, nu geloof ik, dat het algemeen belang medebrengt, deze uitspraak op den keper te beschouwen.

Het is geenszins mijne bedoeling, een twistgeschrijf uit te lokken of eene pleidooi te houden voor het een of ander stelsel, evenmin wil ik den heer Halbertsma onaangenaam zijn. Ik gun een ieder zijne opinie; ik erken dat het Waringstelsel en in het algemeen elk stelsel dat afscheiding van de af te voeren stoffen beoogt, eenige verbetering geeft, doch ik wil aantoonen, waarom

Gedrukt 4 April 1885.

voor mij, het Waringstelsels, NIET met uitsluiting van alle anderen, DE waarheid verkondigt.

Naar mijne meening, treedt bij de stadsreinigingskwestie het hygiënisch standpunt op den voorgrond; daarna moet de zaak uit een oeconomisch oogpunt worden beschouwd, om ten derde de wetenschap van den Ingenieur te hulp te roepen, in het op de beste en alzoo goedkoopste wijze oplossen van de door hygiënie en œconomie gestelde vragen en eischen.

Ik wensch in korte woorden, achtereenvolgend, deze aangelegenheid te behandelen.

Reeds vroeger heb ik in het *Bouwkundig Weekblad*, op gezag van de grootste mannen op dit gebied aangetoond, dat het menschelijk vuil, zoo niet de eenige oorzaak, ontegenzeggelijk eene voorname bron is, die het voortplanten van epidemische ziekten in de hand werkt. Mogen de geleerden in sommige onderdeelen van gevoelen verschillen, in deze hoofdzaak zijn allen het eens: de menschelijke uitwerpselen en afscheidingen moeten zoo spoedig mogelijk uit de bewoonde omgeving worden verwijderd en vernietigd, d. w. z. „onschadelijk gemaakt."

Op de vraag naar de hoeveelheid dezer af te voeren stoffen, zij medegedeeld, dat een mensch per dag produceert:

Volg. Wolff en Lehman	1.264 KG.	fæcaliën (fæces en urine)
„ Pettenkofer	1.266 „	„
„ Berzelius	1.360 „	„
„ Prof. Voit	1.386 „	„
alzoo gemiddeld	1.319 „	„

hetgeen per jaar uitmaakt 481 KG.

Aangezien een deel der menschelijke afscheidingen, niet in de daarvoor bestemde verzamelplaatsen terecht komt, kan men aannemen, dat een mensch hoogstens 400 KG. fæcaliën per jaar aflevert. De stoffen, die derhalve het meest schadelijk zijn, het meest walging verwekken, de zintuigen het meest aandoen, en het spoedigst moeten verwijderd worden, bedragen slechts 1,1 KG. per dag per persoon.

Wil men, om aan het Hollandsch gevoel van zindelijkheid te voldoen, van tijd tot tijd het privaat doorspoelen, en bij meer gegoeden een watercloset plaatsen, dan zal de privaatleiding zeker niet meer dan 5 *à 6 liter per dag en per hoofd* af te voeren hebben.

De fæces op de straat, afval van groenten, asch en al hetgeen verder wordt weggeworpen, vormen bij ontbinding eene andere bron van besmetting. In het algemeen worden in Nederland de straten geveegd en besproeid, en de afval met wagens en schuiten spoedig naar eene algemeene verzamelplaats verwijderd. Deze tak van den reinigingsdienst kan derhalve hier ter plaatse buiten beschouwing blijven.

Er valt alsnu na te gaan hoeveel ingevoerd water weder verwijderd moet worden.

Het waterverbruik is in elk land, in elke stad verschillend; het hangt eensdeels af van het klimaat en den landaard, van het aantal fabrieken, van de hoeveelheid openbare fonteinen en straatbesproeiings-inrichtingen enz., anderdeels van de behoefte aan reinheid der bewoners. Steeds valt er op te merken, dat, hoe gemakkelijker het water verkregen kan worden, hoe grooter het gebruik is. Heeft b. v. Brussel of München aan 80 liters per dag en per hoofd genoeg, voert men in de meeste Engelsche steden 125 liters aan, Alphand meent, dat Parijs, hetwelk 120 liters gebruikt, behoefte heeft aan 400 liters, terwijl Rome zich met niet minder dan 1100 liters te vreden stelt.

Voor het bespreken van het Waringstelsel heeft men evenwel met deze cijfers niet te doen, doch zich slechts te bepalen tot de behoeften van het huishouden, m. a. w. tot het water, dat door de gootsteenen moet worden afgeleid. Ofschoon in de betreffende opgave, voor zoover ik heb kunnen nagaan, voor elke stad een ander cijfer wordt aangenomen, blijft toch het gebruik gelimiteerd tusschen 25 en 65 liters per dag per hoofd. Voor Nederland kunnen 35 liters als voldoende worden geacht. Het verbruik van dit water heeft evenwel slechts gedurende een gedeelte van den dag plaats, en voornamelijk tusschen 8 uur 's morgens en 8 uur 's avonds, d. w. z. in 12 uren tijds. De capaciteit van het riool moet dus zoodanig zijn, dat het *per etmaal 70 liters* kan afvoeren.

Ten laatste valt nog na te gaan, hoeveel regenwater er moet worden afgeleverd, hetgeen mede afhangt van klimaat, jaargetijde, enz. In doorsnede heeft men waargenomen:

in Petersburg	450	m.M. regen per jaar.
„ Parijs	500	„ „ „ „
„ Londen	630	„ „ „ „
„ Hamburg	730	„ „ „ „
„ Zurich	840	„ „ „ „
„ Triëst	1100	„ „ „ „
„ Nederland	672	„ „ „ „

De ingenieur die zorgen moet, dat die regenmassa weder afgevoerd wordt, heeft echter met grootere cijfers te doen. Soms komen er van die regenbuien, die een mensch doen grillen, al behoeft hij er gelukkig niet in; zoo'n hoop water moet toch ook weg. — In Engeland rekent men voor den grootsten regenval op 25 m.M. per 24 uur. De waarnemingen aan den Helder geven daarvoor 26.8 m.M. op. Te Berlijn werd geobserveerd, dat gedurende eene zware regenbui, die 5 uur duurde 25 m.M. regen was gevallen.

Naar het klimaat, het jaargetijde, den grond, enz., verdampt een min of meer groot deel en trekt eene zekere hoeveelheid in den bodem. De gegevens hieromtrent wisselen af tusschen $^2/_3$ en $^1/_2$.

Riolen te bouwen voor de zeldzaam voorkomende regenvallen, zoude verkeerd zijn. Men maakt dus de riolen kleiner en voert door overloopbuizen (nood-uitlaten) het bij regenbuien overvloedige water, in de naaste gracht of rivier weg. Sommige ingenieurs plaatsen zelfs aan het pompstation nood-uitlaten. Zoo klein mogen evenwel de riolen niet zijn, dat, zooals Baumeister Knauff, vroeger Technischer dirigent bij de rioleeringswerken te Berlijn, in zijne „Eingabe an den Magistrat zu Berlin" zegt: „nachdem innerhalb der Stadt, im Sommer 1882 durch Ueberschwemmung von Strassen und Kelleren," enz.

Bij het project voor München werd gerekend op 1¼ m.M. regenwater per uur door de riolen af te leiden. In Frankfurt stelde men zulks op 1 m.M. In Hamburg

op $^2/_3$ m.M. In Hannover op $^1/_2$ m.M. Neemt men een gemiddeld cijfer van 1 m.M. als maatstaf aan, dan zijn er per uur en per hectare af te leiden 10000 liters. Aangezien in deze bijdrage per hoofd gerekend wordt, komt de bevolking per hectare ook in aanmerking.

In 1884 had Londen, met zijne voorsteden, eene gemiddelde bevolking van 290 inwoners per hectare. Het gebied van Parijs waarbij, zooals men weet, een aantal omliggende dorpen behooren met aangrenzende landerijen, had in dat zelfde jaar eene bevolking van slechts 132 inwoners per hectare. Dewijl echter de rioleeringswerken grootendeels bepaald blijven tot de meest bevolkte buurten, verkrijgt men ook hoogere cijfers voor deze berekening. In Amsterdam varieert de bevolking binnen de singels, in de verschillende wijken, tusschen 213 en 1278 inwoners per hectare. In eene tamelijk bevolkte stad, waar eene stelselmatige rioleering toegepast wordt, kan men gemiddeld rekenen op eene bevolking van 500 inwoners per hectare.

10000 liters gedeeld door 500 inwoners geeft 20 liters per uur en 480 liters per persoon per dag. Wat derhalve de capaciteit der buizen ten opzichte van de af te voeren hoeveelheden betreft, kunnen de navolgende cijfers tot grondslag aangenomen worden:

voor fæcalien met closetwater 6 liter per pers. per dag.
„ huishoudelijk water . . 70 „ „ „ „ „
„ regenwater . . . . . 480 „ „ „ „ „

Beweert Waring nu, dat het er niets toe doet, in een riool met 70 liters capaciteit nog 6 liters te voegen, veel meer grond bestaat er voor de stelling, dat een riool met een afvoer vermogen van *minstens* 480 liters zonder hinder nog *hoogtens* 70 liters kan opnemen. Men verlieze vooral niet uit het oog, dat het in eene stad niet aangaat, het regenwater op straat te laten liggen tot het verdampt of in den grond wegtrekt; voor afleiding hiervan moet even goed gezorgd worden. Al heeft men sterk hellende straten, zoo als te Nijmegen, toch is de noodzakelijkheid ook daar gebleken, om het regenwater door riolen af te voeren.

Terwijl men bij het spoelstelsel slechts *één* riool van 556 liters capaciteit noodig heeft, vereischt het Waringstelsel twee riolen, het eene voor 76 liters, het andere voor 480 liters afvoer.

Het belangrijke van de kwestie is echter *niet* de HOEVEELHEID, doch de HOEDANIGHEID van hetgeen men afvoeren moet.

Alvorens ik echter mijne beschouwingen hieromtrent mededeel, wil ik nog wijzen op eenige gebreken die het Waringstelsel aankleven. (*Wordt vervolgd*).

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van 18 Maart 1885.

(*vervolg van bladz. 75.*)

De ingenieur Halbertsma gaf nu eene beschrijving van het machine- en het ketelgebouw der waterleiding, die met den fieren schoorsteen, een waardig uiterlijk vertoonen. Het ontwerp van de gebouwen is van den ingenieur-architekt Th. G. Schill te Amsterdam.

Het geheel is gefundeerd op eene betonlaag van 1 tot 1,50 M. dikte, waarvan de onderkant gedeeltelijk op 6,50 M. + A. P. ligt, terwijl daar beneden de grond tot op de zandlagen, of p. m. 1 M., is uitgegraven en deze diepte met zand is aangeplempt.

Op de betonlaag zijn de muren opgetrokken van klinkers in sterke specie, van vloer- tot dijkkruinshoogte een weinig naar buiten hellende, om de drukking van den grond, die rond de gebouwen tot dijkkruinshoogte, d. i. tot 14,50 + A. P., is opgehoogd, te keeren.

De machinekamer is tusschen de pilasters groot p. m. 12,50 M. bij 11,50 M. De machine-fundeeringen rusten op de reeds genoemde betonlaag, en daarom heen is eene gegoten ijzeren parquetbevloering aangebracht, liggende op 10 M. + A. P.

De vloeren van het ketelhuis en den steenkolenkelder, welke laatste gelegen is tusschen het ketelhuis en de machinekamer, liggen op 11,70 M. + A. P.; een hardsteenen trap dient tot verbinding. Zoowel machinegebouw als ketelhuis zijn boven den beganen grond opgetrokken, terwijl over de daar tusschen gelegen steenkolenkelder, de terreinbestrating gaat, waarin luiken, waardoor de kolen kunnen worden gestort. De hoofdingang tot deze ruimten is door het ketelhuis; — boven de machinekamer zijn beambten-woningen en eene directiekamer ingedeeld.

De schoorsteen staat op 5,50 M. afstand van het ketelgebouw; het rookkanaal dat beiden verbindt, is beneden den beganen grond aangebracht. De schoorsteen, die even als de gebouwen op beton gefundeerd is, is wat zijne afmetingen betreft berekend voor latere uitbreiding der gebouwen. De binnenwerksche wijdte bedraagt 1,20 M. bij eene hoogte van p. m. 30 M. boven de vuren der ketels.

Het terrein rondom dit pompstation is, even als de putten, tegen golfslag beveiligd door eene kleibekleeding en brikglooiing tusschen staak-rijen, met een talud van 1 op 2.

De pompmachines, twee in getal, waarvan even als van de beide stoomketels, één in reserve kan blijven, zuigen het water uit de centrale- of zuigput en persen het in- en door het buizennet naar het hoogreservoir en naar de stad.

Deze machines, pompen en stoomketels zijn vervaardigd in de Dinglersche Machinen-Fabriek te Zweibrücken. De machines zijn horizontale compound-machines, met één vliegwiel tusschen de twee cilinders; de pompen zijn plungerpompen en worden direct door de zuigerstangen der stoomcilinders gedreven.

Elk der twee machines kan met zestig slagen per minuut, 180 M^3. water per uur opvoeren, tot den hoogsten waterspiegel in het reservoir, gelijk 67 M. + A. P. Wanneer men een werktijd van 22 uur per etmaal aanneemt, kan dus ééne machine elken dag 3960 M^3. of rond 4000 M^3. water leveren. Iedere stoomketel heeft een verwarmingsoppervlak van 58 M^2. en is berekend voor een stoomoverdruk van 6½ atmospheer.

De machines pompen het water, na het door kleine windketels te hebben gevoerd, in éénen gemeenschappelijken druk-windketel, en van uit deze wordt het water in de hoofdbuis van 30 cM. gevoerd.

Ter voldoening aan de wenschen van het gemeente-bestuur is naast de hoofdbuis van 30 cM. wijdte, reeds bij den eersten aanleg eene tweede hoofdbuis van gelijke wijdte gelegd, voor zoover deze buizen in het inundatie-gebied van het broek zijn gelegen. Door middel van de noodige verbindingen en afsluiters is zorg gedragen, dat men ten allen tijde, zoowel van elk dezer buisleidingen afzonderlijk als van beiden te gelijkertijd, gebruik kan maken.

Bij volledigen aanleg is het buizennet berekend op een maximaal verbruik per uur van 600 M^3.; bij een maximale stroomsnelheid van het water in de buizen groot 1 M. per seconde. Daarbij zal de drukking door de geheele stad, óók op de hoogste punten, nog voldoende zijn om het water tot op de bovenste verdiepingen der hoogste woonhuizen te doen stijgen. Het buizennet is volgens het circulatie-stelsel ontworpen.

In het buizennet zijn een 400-tal brandkranen aangebracht, volgens het systeem-Halbertsma. Een model daarvan was in het vergaderlokaal ter bezichtiging gesteld.

Het hoog-reservoir, dat eerst als tunnel-reservoir in een gedeelte van den Hommelschen weg was geprojecteerd, is thans in cilindervorm uitgevoerd in een driehoekig terrein, begrensd door den Hommelschen- en den Waterbergschen weg en den Apeldoornschen straatweg. Daar het water, wanneer het verbruik gelijk is aan den toevoer, alléén naar de stad vloeit en slechts dan wanneer de toevoer grooter is dan 't verbruik, het reservoir gevuld wordt, terwijl in omgekeerd geval het water uit het reservoir naar de stad stroomt, is het reservoir hoofdzakelijk te beschouwen als regulateur tusschen aanvoer en verbruik. De toevoer geschiedt vrij gelijkmatig tijdens alle uren van den dag, terwijl het verbruik in den regel midden op den dag grooter en

midden in den nacht kleiner zal zijn. Het vullen en het ledigen zal zich dus iederen dag in het reservoir herhalen, de waterspiegel dus onophoudelijk in beweging zijn, afwisselend rijzend en dalend. Proefboringen tot eene diepte van 10 M. bewezen, dat het terrein van aanleg hoofdzakelijk uit vast zand bestaat, terwijl het terrein gelegenheid aanbood om het reservoir op zoodanige wijze in den grond te plaatsen, dat de aarddruk van buiten tegen de ommuring van het reservoir steeds grooter moet blijven dan de waterdruk van binnen, plus de zijdelingsche druk der gewelven. Hierdoor ten allen tijde tegen een overdruk van buiten naar binnen verzekerd, werd voor de ommuring de cirkelvorm gekozen, met eene binnenwerksche middellijn van 22 M.

De bodem bestaat uit beton, bekleed met twee platte lagen en eene rollaag van klinkers, naar het middelpunt hellende, waarin de hoofdbuis van 30 cM. uitmondt.

De ommuring ter dikte van ruim 1 M. en ter hoogte van 4 M. tusschen de bevloering en zoldering, is van binnen met Portlandcement bepleisterd en glad gestreken.

De overdekking is gevormd door drie concentrische ringvormige gewelven, gedragen door de ommuring, door twee gewalst ijzeren I balken in ringvorm en een gegoten ijzeren ring, welke laatsten door gegoten ijzeren zuilen worden ondersteund. De daardoor in het midden der overwelving gevormde opening doet dienst als toegang en tevens als luchtopening.

Op den gegoten ijzeren ring staat een gemetseld torentje, waarin een ijzeren toegangsdeur, die luchtdicht kan gesloten worden. Boven deze deur bevindt zich in het torentje een groote luchtfilter met asbest, waarover de zinken bekapping. Van de toegangsdeur leidt een gegoten ijzeren wenteltrap tot op den bodem van het reservoir.

Rondom het torentje is de overwelving van het reservoir met p. m. 1 M. hoog aarde overdekt.

Daar waar de buisleiding onder de bemuring doorgaat om in het reservoir uit te monden, zijn extra sterke buizen, en buitengewone voorzorgen voor de waterdichtheid genomen.

Het reservoir, dat 1500 M³. water kan bevatten, terwijl alsdan de waterspiegel tot op 67 M. + A. P. is gebracht, heeft een overloop, die echter buiten het reservoir op de hoofdbuis is geplaatst. Tusschen dezen overloop en het reservoir is eene afsluiter in de hoofdbuis aangebracht, om zoo noodig het reservoir van deze te kunnen afsluiten.

Voorts is het reservoir voorzien van een zelfwerkende elektrische peilschaal, welke door middel van telegraafdraden de hoogte van den waterspiegel in het reservoir, nauwkeurig naar de machinekamer en het bureau-waterleiding aan den Boulevard overbrengt, en door wijzers aanduidt. Bij te lagen of te hoogen waterstand in het reservoir, wordt door electrische schellen, óók in de slaapkamers, gewaarschuwd.

Na deze mededeelingen werd den hoorders gelegenheid gegeven de vele teekeningen, fotografiën, enz, allen de waterleiding betreffende, te bezichtigen, en werden door den spreker met de meeste bereidwilligheid, vragen beantwoord en duisterheden opgehelderd. Een der vragen betrof den wederafvoer van het water, dat ook voor closets en gootsteenen weldra in groote mate door de waterleiding zal worden aangevoerd. De heer Halbertsma antwoordde dienaangaande, dat dit eene kwestie was, die dikwijls nog meer moeielijkheid in had, dan den aanvoer van water, en dat deze zaak toch steeds in de tweede plaats werd overdacht en wel in hoofdzaak, omdat de wateraanvoer steeds rendeerend is, doch de waterafvoer steeds kosten, dikwijls groote kosten met zich brengt.

Arnhem, zeide spreker, verkeert nog in een zeer gunstig geval. Voor den afvoer van closet- en gootsteenwater moet worden zorg gedragen, doch overigens kan zelfs hier en daar het gebruikte water nog voor doorspoeling worden gebezigd en vloeit verder van zelven af; dat echter eene voorziening in de afvoering noodig is en spoedig *zeer noodzakelijk* zal worden, zal blijken zoodra er meerdere closets zijn daargesteld en de daardoor noodzakelijk wordende, herhaalde lediging van privaat-putten, moeiten en kosten zullen vragen. Ook heeft gedurende den afgeloopen winter, het dikwijls tot over het midden der straten, kwalijk uitziende en riekende, bevroren water der openbare goten, doen zien, dat nu reeds een beter en spoediger afvoeren van gootsteenwater zeer wenschelijk zou zijn. Als eenig en minst kostbaar middel tot afvoer, meent spreker, dat eene rioleering in verband met de waterleiding, dus ook alleen voor afvoer van het water dat door de waterleiding wordt aangevoerd, is aan te bevelen; óók besprak de heer Halbertsma het Waringstelsel, dat onder meer, te Memphis is toegepast. Daarna werd de vergadering gesloten, nadat te voren den heer Halbertsma hartelijk was dank gezegd voor de wetenwaardige mededeelingen, en den wensch was uitgesproken, dat de Arnhemsche waterleiding, zoowel voor Arnhemsch inwoners, als voor de concessionarissen eene bron van welvaart zal worden.

In de voorafgegane huishoudelijke vergadering is het jaarlijks verslag der Afdeeling den leden voorgelezen, en ter opzending aan het Bestuur der Maatschappij goedgekeurd.

Verbetering van zinstorende drukfouten, in het eerste gedeelte van dit verslag voorkomende.

Bladz. 74, 1ste kolom, 8ste regel van onderen, staat: tot verzameling voor de restauratie, lees: tot verzameling van gelden voor de restauratie.

Bladz. 74, 2de kolom, 2de regel van onderen, staat: straatkeiën lees: staakreiën.

AFDEELING ROTTERDAM.

(Vergadering van 20 Maart 1885.)

RAPPORT

der Commissie benoemd door bovengenoemde Afdeeling omtrent de door de Maatschappij gestelde vragen:

a. Welke eischen dient men te stellen aan een goede regeling van vakonderwijs voor de handwerkslieden in de bouwambachten.

b. Welke eischen dient men te stellen aan een goede regeling van het vakonderwijs, meer bepaald voor de opleiding van bouwopzichters.

Moeten deze vragen worden opgevat met het oog op den strijd die er op het gebied der ambachtsscholen wordt gevoerd? En brengt de vraag omtrent de opleiding voor bouwopzichters ons niet op een geheel nieuw standpunt? De eerste behoeft geen bepaald antwoord, ofschoon 't volgens de commissie zeker is, dat de *Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst* naar aanleiding van dien strijd, de meening der vakmannen wenscht te vernemen.

Op de tweede zegt de commissie volmondig ja.

Vraag *a* beantwoordt zij als volgt:

Regeling van het vakonderwijs is bepaald noodig. Daartoe worden vakscholen vereischt, die volgens een vastgesteld programma de lessen regelen. Nadat de leerling de vakschool zal hebben verlaten, moet hij verder in de werkplaats gevormd worden, onder leiding van deskundigen, die zoo mogelijk geheel op de hoogte zijn van, en instemmen met de regeling aan bedoelde inrichting (vakschool).

Inrichtingen, alwaar aan de leerlingen het knutselen wordt geleerd, door hen in 't klein te laten maken wat zij geteekend hebben, zijn af te keuren. Als werklieden flink kunnen teekenen en uitslaan en daarenboven een enkel voorwerp van iedere categorie kunnen maken, op de natuurlijke grootte, dan acht de commissie dit voldoende. De leeftijd om toegelaten te worden tot de vakschool moet 13 jaar zijn; 12 jaar wordt te jong geacht. Het ontslag moet op 16jarigen leeftijd kunnen plaats hebben; maar dan moet ook de tijd geheel aan de vakschool worden doorgebracht en niet des avonds op de teeken- of avondschool, om daar, volgens een andere of geheel op zich zelf staande methode, onderwijs te genieten. Die tijd kan beter besteed worden aan de vakschool, alwaar des avonds mede onderwijs gegeven wordt, evenwel niet langer dan tot 9 uur, daar den knapen anders geen rust genoeg wordt gegund en zij te weinig tehuis zijn. Ook dient de knaap een paar uren per dag beschikbaar te hebben voor vrije studie.

De beantwoording meer in bijzonderheden luidt als volgt:

De ambachtslieden bestaan in timmerlieden, metselaars, smeden, steenhouwers, stucadoors, lood- en zinkwerkers en schilders.

Knapen die met hun 13e jaar de lagere school verlaten en opgeleid wenschen te worden tot handwerkslieden in het bouwvak, dienen, uithoofde dat het geleerde niet voldoende voor hun beroepskeuze is en bij het niet onderhouden spoedig weder vergeten zal zijn, dat onderwijs te herhalen en verder op een praktische wijze

voort te zetten, en wel voor zoover als dit ter uitoefening van hun beroep noodig is. Bij deze schoolwetenschappen die hoofdzakelijk bestaan in: rekenen, schrijven en lezen, moet tot verdere opleiding worden gevoegd: de beginselen van meetkunde, algebra, natuur- en werktuigkunde. Deze laatste echter zoo praktisch mogelijk met toepassingen uit de praktijk. Naast deze onontbeerlijke wetenschappen om het denkvermogen te ontwikkelen, moet worden gevoegd: het teekenen, ten einde het voorstellingsvermogen te ontwikkelen, het oog te vormen en de hand te oefenen. Door het rechtlijnig en constructieteekenen worden niet alleen het denkvermogen ontwikkeld, maar ook de verschillende verbindingen van gelijk- en ongelijksoortige materialen, in de praktijk, geleerd. Door het hand- en ornamentteekenen wordt het teruggeven van vorm en kleur en de perspectievische eigenschappen geleerd. Behalve het voorgaande dient ook onderricht te worden, de kennis der materialen die later door de ambachtslieden moeten verwerkt worden.

Zoowel als hij eene theoretische ontwikkeling behoeft voor zijne vorming als werkman, zoo behoort de knaap ook vooral praktisch in zijn ambacht onderwezen te worden. Zendt men den knaap naar een werkplaats, dan vindt hij geen onderwijzer. Immers daar is geen tijd om hem te onderwijzen; men weet dan ook maar al te goed, hoe 't daar met de opleiding van knapen gesteld is. En dit is geen verwijt, maar een natuurlijk gevolg van zaken. In den regel worden de eerste twee jaren zoek gebracht met beuzelarijen die volstrekt niet tot de beroepskeuze behooren. Gedurende dien tijd heeft de knaap veel gehoord, gezien en wellicht gedaan, wat voor zijn zedelijke ontwikkeling beter was niet te zien, te hooren en te doen. Is hij een snuggere knaap, dan kan hij door het zien werken wel iets leeren van zijn vak, dat hem in zijn derde jaar ten goede zal komen, en zoo komt hij dan aan de werkbank, maar het hoe, waarom en betere, wordt hem zeker niet voldoende voorgehouden De knecht toch is geen onderwijzer (uitzonderingen daargelaten). De knecht, vooral wanneer hij zoogenaamd aangenomen werk heeft, kan, om in de behoeften van zijn gezin te voorzien, geen tijd missen.

Van de patroons kan men, tengevolge van hun vele bezigheden, niet altijd verwachten, dat zij den knaap voldoende zullen opleiden. Men laat dus den knaap grootendeels aan zijn lot over, weshalve de werkplaats niet de aangewezen plaats is ter practische opleiding van knapen. Er blijft dus niets anders voor den aanstaanden werkman over, dan het bezoeken van een vakschool, waar hem de beginselen van theorie en praktijk te zamen vereenigd worden geleerd, tot op den leeftijd, dat hij een goeden grondslag heeft ontvangen, waarna hij in de werkplaatsen of op werken datgene kan aanvullen wat nog ontbreekt, d. i. de routine, en die zaken welke op een school zeer bezwaarlijk onderwezen kunnen worden. De knapen moeten zooveel mogelijk tot zelfstandige jongelingen gevormd worden, vooral door praktisch onderricht, zonder te veel theorie, die hen later op een dwaalspoor zouden kunnen voeren, in plaats den weg voor den werkman bestemd, aan te wijzen.

Wanneer aan een vakschool op die wijze onderwijs wordt gegeven en dus *de theorie niet hooger wordt opgevoerd dan voor den werkman geschikt zij om te kunnen* verwerken, dan zullen de jongens, na het verlaten dier school, flinke werklieden kunnen worden, mits zij op den ingeslagen weg blijven voortgaan.

Om meer uitgebreid na te gaan hoe ver de ontwikkeling moet zijn voor den aanstaanden handwerkman in de bouwambachten, laten wij hier een eenigszins uitgewerkt programma van onderwijs in de praktijk en theorie volgen.

1°. Rekenen: De bewerking met geheele getallen, tiendeelige en gewone breuken, eenvoudigste eigenschappen der meetkunstige evenredigheden, worteltrekking, percent-rekening, soortgelijk gewicht;

2°. Algebra: de hoofdbewerking met geheele vormen, breuken tot en met vergelijkingen van den eersten graad met één onbekende.

3°. Meetkunde: hoeken, snijding der lijnen, eigenschappen der drie- en veelhoeken, inhouden van parallelogrammen, driehoeken, trapezium. Behandeling van den cirkel, oppervlakken en inhouden van prisma's, piramides, cilinders, kegel en bol; alles toegepast op vraagstukken uit het gebied der praktijk.

4°. Lezen en Nederlandsche taal. Het laatste bestaande in het aanleeren van eenvoudige taal- en stelregels, het maken van opstellen en het verbeteren van foutieve zinnen.

5°. Natuur- en werktuigkunde. De eigenschappen der lichamen, kracht, beweging en rust. De algemeene werking der zwaarte, van het gewicht en soortelijk gewicht, moleculaire krachten. De lucht, haar bestaan, gewicht en drukking, barometers, blaasbalgen hevels, pompen, water, waterpasvlak, hydraulische pers. Gewichtverlies van lichamen in water, zinken, drijven, zweven, communiceerende vaten, capilarieteit, thermometer, samenstellen en ontbinden van krachten, eenparig versnellende beweging, middenpuntvliedende kracht en arbeidsvermogen. Hefboom, belans, takels, schroefraderwerk, wig, hellend vlak en overbrenging van beweging (gebruik daarvan in de praktijk).

6°. Rechtlijnig teekenen (1e schooljaar). Technische oefeningen met potlood en inkt. Het maken van schets- en netteekeningen van de gebruikelijke meetkunstige werkstukken, eenvoudige lichamen in cavalier projectie, eenvoudige en meer samengestelde lichamen in gewone projectie, ontwikkeling van oppervlakken, de schroeflijn, het schroefvlak de schroefdraden.

Constructie teekenen, 2e en 3e schooljaar.

Voor timmerlieden: Eenvoudige houtverbinding, lasschen, hoekverbindingen, verbreedingen, inkroozing en zwaluwstaartvormige verbindingen van deelhout, koppelingen. Verbindingen van deuren, ramen, kozijnen, metselverbanden, de voornaamste ijzerwerken voor den huisbouw, lambrizeeringen, kozijnen met deuren en ramen, bintlagen, standvinken, paalfundeeringen, de voornaamste verbindingen van kap- en goot-constructiën. Het op ware grootte teekenen van doorsneden van kozijnen met deuren, ramen en omtimmeringen, paalfundeeringen, trappen met rechte en gebogen boomen, leuningen enz.

Beschrijvende meetkunde.

De eerste beginselen van de beschrijvende meetkunde, punten, lijnen, vlakken, het snijden van lijnen, van vlakken en van lijnen met vlakken, standhoeken, hoeken in de ruimte en het neërslaan en oprichten van vlakken.

Toepassing van het voorgaande op werkstukken in de praktijk,

Voor smeden. Diverse ankers, dooken, krammen, koppelplaten, bouten, hengsels, scharnieren, schuiven, grendels, ijzer-kramerijen, sloten, klink-, schroef- en buisverbindingen, beweegbare ijzeren meubelen, kachels, gedeelten van ijzeren kap- en brugconstructiën.

Voor metselaars. Verschillende geconstrueerde gebogen lijnen, steenverbanden, stroom- of klampplagen, vloeren, fundamenten, strekken, bogen, rollagen, vlechtingen, topgevels, pilasters, riolen, spruiten, enz.

Op groote schaal teekenen van gevels met pilasters en voorspringende gedeelten, waterdichte werken, putten, schoorsteenen, privaten en gewelven.

Voor lood- en zinkverwerkers. Voortzetting van het ontwikkelen van oppervlakken, het doorboren van lichamen, toepasselijk op de praktijk, waterkranen, afsluiters, buiskoppelingen, dakramen, ventilators, lantaarnramen, zinken en looden gootconstructiën, dakbedekkingen, vazen, pirons, enz.

Voor steenhouwers. De verschillende wijzen om hardsteen onderling en met andere materialen te verbinden door dooken, krammen, ankers, enz., verschillende onderdorpels en neuten, plinten, cordonlijsten, hoofdlijsten, borstweringen, verbanden, bekleedingen van muren, pijlers, rustiekwerk, schiftingen, trappen, de afzonderlijke deelen van strekken en bogen met rechte en schuine wiggen.

Voor huisschilders. Hoek-, band-, en vlakversieringen, verschillende soorten van letters en cijfers. Plafonds, wand- en verdere bouwkundige versieringen in een en meer kleuren op groote schaal.

Voor stukadoors. Diverse lijstprofillen, consoles, draagkorven, kapiteelen, pilasters en kolomversieringen. Het versieren van schoorsteenen, plafonds en wanden, bekleeden van lijstvormen, chambranles, lambriseering-, impost-, cordon- en kroonlijsten.

Programma van het onderwijs in de praktijk.

1°. Timmerlieden. Oefening in het hanteeren der gereedschappen, het inkeepen, maken van gaten, pennen en zwaluwstaarten, het schaven van rib- en deelhout met blokschaaf en voorlooper, om het van scheluwte en haaksch te maken; het zagen van deelhout voor ramen, deuren enz. Het maken van hoekverbindingen met pen en gat, zwaluwstaart-, en glasraamverbindingen, gedeelten van kast- en paneeldeuren, lasschen, het tuimelen van glasroeden, glasramen, paneeldeuren, kozijnen met ramen, deuren en omtimmering, trappen met rechte en gebogen boomen, leuningen, gedeelten van kappen. Oefening in het afschrijven van het bovenge-

noemde. Het uitslaan van rib- en deelhout van verschillende vormen en het maken der verbindingen, onder willekeurige hoeken. Het behandelen van touwwerk, met het oog op het maken van stellingen en het inscheren van blokken voor takels.

2°. Smeden. Oefening in het hanteeren der vijl en eenige behandeling met den koud- en risbeitel. Het bewerken van ijzer naar op te geven vormen. Het veilen van revetten, pennen en inkeepingen; het maken van twee gelijke en gelijkvormige moeren. Het bewerken van twee stukken staafijzer, die zooveel mogelijk vlak, even dik en haaks worden bewerkt, om ze daarna onderling op verschillende wijzen door zwaluwstaarten te verbinden. Het hakken van inkeepingen, gaten en groeven voor spieën. Het met maken van binnen-, dikte- en rechte passers, schrijf- en winkelhaken, stroppen met den kop van een drijfstang enz. Het snijden en tappen van draad, het boren, inhakken van gaten en het zuiver in elkaar passend vijlen van stukken ijzer, het smeden van vierkante en ronde punten, spijkers, krammen, haakjes, het uithalen en lasschen van staafijzer, tot het maken van overvallen en hengsels, het maken van vier- en zeskante moeren, schroefbouten met vier- en zeskante koppen. Smeedtangen, hengsels, ankerwerk en hamers. Bij laatstgenoemd werkstuk wordt het lasschen in- en het opleggen van staal op ijzer in toepassing gebracht.

Wordt vervolgd.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag, uitgeschreven door het Bestuur der Naamlooze Vennootschap tot exploitatie van het Posthuis te Heerenveen, zijn ingekomen negen en dertig antwoorden.

Op Zondag den 5den April zullen deze door de Jury in ontvangst worden genomen, en zal een aanvang met de beoordeeling worden gemaakt.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De weilanden aan den Bezuidenhoutschen weg te 's Hage, behoord hebbende tot het voormalig buitengoed »Carolinahof" en gelegen schuins tegenover het Panoramagebouw aldaar, worden in een park herschapen, waaraan de naam »Koningin Emmapark" is gegeven. Op deze terreinen zijn 105 kapitale woonhuizen met tuinen ontworpen. Het geheel beslaat eene oppervlakte van ruim 4 Hectaren; de geprojecteerde en in aanleg zijnde straten hebben eene lengte van ongeveer 750 M. bij eene breedte van 12 M., terwijl de lengte langs den Bezuidenhout ongeveer 230 M. bedraagt.

Met den aanleg van straten en pleinen is men druk bezig; een paar flinke woonhuizen aan de voorzijde zijn reeds nagenoeg voltooid, terwijl voor meerderen de fundeeringen zijn gelegd.

Het geheel belooft een sieraad te worden van een der schoonste wijken der residentie en het is te wenschen dat de pogingen van den ondernemer, den heer Th. Besseling, alhier, met succes worden bekroond en het hem niet aan koopers en huurders van deze gebouwen en terreinen zal ontbreken.

Hoewel de tijdsomstandigheden weinig aanlokkelijk zijn om belangrijke bouwondernemingen aan te vangen, bestaat de kans, dat dit punt daarop minder van invloed zal zijn, hetgeen wordt afgeleid uit het feit, dat de huizen aan de Zuid-Oostzijde van den Bezuidenhoutschen Weg, naast het in aanleg zijnde Park, steeds bewoond zijn door personen van den hoogsten rang en stand, waardoor het bewijs wordt geleverd, dat het dáár ter plaatse steeds een gezochte stand is.

In geen stad wellicht worden de prijzen der huizen zoozeer door ligging of stand beheerscht als te 's-Gravenhage.

Terwijl men in sommige straten vele huizen onbewoond ziet, kan in een ander deel der stad bezwaarlijk een huis worden verkregen.

De straten in het Park worden voor het meerendeel in gebogen lijnen aangelegd, hoewel die gebogen richting niet belet, de straten over hare lengte te doorzien. Voorts zal men uit de woningen overal uitzicht op plantsoen hebben, daar aan de ééne zijde der straten niet alleen tuinen a c h t e r-, maar ook v o o r de huizen worden aangelegd.

Daardoor wordt niet alleen het aanzien van een Park, maar ook het gezellige van straten verkregen. De afstand van de tegenover elkander te bouwen huizen zal nergens minder dan 20 M. bedragen. c.

Den 28 Maart jl. werd te Hillegersberg de eerste steen gelegd van de te bouwen school en onderwijzerswoning in het dorp.

Door de — in feestdos getooide schooljeugd — werden op het met vlaggen en wimpels versierde feestterrein, toepasselijke coupletten gezongen, waarna door den jongsten zoon des Burgemeesters den eersten steen werd gelegd.

Het werk wordt uitgevoed door den aannemer H. Stelwagen te Rotterdam, naar de ontwerpen van den architekt H. Westra Jr., te 's-Gravenhage.

Op 1 Augustus a.s. moeten de gebouwen voltooid worden opgeleverd.

Donderdag avond jl. had in het gebouw der Teekenschool van de Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid, afdeeling Amsterdam, de prijsuitdeeling aan de leerlingen van den cursus 1884—85 plaats, welke plechtigheid werd bijgewoond o. a. door den heer Burgemeester van Amsterdam.

De heer P. W. J. C. van de Wall Bake, Voorzitter, opende de bijeenkomst met een welkomstgroet, en bracht onder anderen de thans meermalen gehoorde vraag in herinnering of werkelijk de school wel de beste gelegenheid tot opleiding van aanstaande werklieden aanbiedt.

Met genoegen kon men evenwel constateeren, dat, zoowel naar het tot nu toe gehuldigde stelsel als naar dat, welks toepassing in den laatsten tijd veld won, de school aan de vereischten volkomen voldoet. Het onderwijs in teekenen, ingericht voor kunstambachten, werd steeds gehuldigd.

In het door den secretaris, den heer J. R. de Kruijff, uitgebrachte verslag, werd met lof gewaagd van hetgeen de onderwijzers hadden tot stand gebracht. De curcus begon met ongeveer 170 leerlingen. Daarvan namen 70 in de twee laagste klassen plaats, terwijl 42 in de 2de, 27 in de 3de en 8 in de hoogste klasse zaten; meer dan vroeger werd ook door meer volwassen leerlingen aan het onderwijs deelgenomen.

Een groote klacht moest het Bestuur evenwel van 't harte, namelijk deze, dat sommige patroons zoo weinig medewerking betoonden, en een leerling zelfs midden in den cursus door zijn patroon belet werd aan het vervolg daarvan deel te nemen.

Het Bestuur heeft zich voorgesteld in het vervolg niet alleen de allerbeste werkstukken van verschillende leerlingen ter bezichtiging te stellen maar opeenvolgende reeksen der werkstukken van dezelfde leerlingen, teneinde zoodoende eene soort van graphische voorstelling van den loop hunner ontwikkeling te leveren. Hierdoor zal het mogelijk zijn een eigenaardigen blik op den uitslag van het onderwijs te werpen.

Na de prijsuitdeeling namen de genoodigden de teekeningen en boetseerwerkstukken, in de verschillende lokaliteiten tentoongesteld, met de meeste belangstelling in oogenschouw.

Vooral de keuze der voorbeelden, de flinke schaal waarop geteekend wordt, en de wijze van uitvoering der teekeningen verdienen allen lof. Wij sporen dan ook alle belangstellenden aan, de expositie der teekeningen enz., op Maandag en Dinsdag 6 en 7 April te houden, in oogenschouw te gaan nemen.

Zij heeft plaats in de school, Jacob van Campenstraat bij de van der Helststraat, Amsterdam.

Het Kon. Inst. v. Ingenieurs zal op Dinsdag den 14den April a.s des voormiddags ten kwart voor elf ure, in het lokaal Diligentia te 's Gravenhage vergaderen.

Op de agenda komen onder anderen voor:

d. Mededeelingen van het lid H. Linse, over het ontsporen van tramlocomotieven.

e. Discussie over den in de vorige vergadering medegedeelden brief van het lid H. F. Fijnje van Salverda.

f. Mededeeling van het lid J. F. W. Conrad, over de lage ebben op 21 en 22 Februari 1885 en soortgelijke verschijnselen.

g. Voordracht van het lid J. van der Toorn, over ijs en ijsopruiming in de Nederlandsche rivieren.

Afloop van Aanbestedingen.

ZWOLLE. 30 Maart 1885. — Door het Bestuur der Zwolsche tramwegmaatschappij, onder beheer van den architect H. Wesstra Jr. te 's Gravenhage.

Het aanleggen eener tramlijn van de Willemskade te Zwolle naar het Katerveer aan den IJssel en het bouwen van eene remise met wachtkamer aldaar.

L. de Waard te Stavoren	*f* 28.900
Meijer en van den Berg te Zwolle.	» 25.982
P. Hell en A. Blocks te idem	» 21.900
L. van Nispen te idem	» 21.828
C. Langeveld te Nieuwer-Amstel.	» 20.784
D. Brand te Giesendam	» 20.518
J. Hesselingen te Meppel	» 20.450
G. van Unen te Zwolle	» 19.990
G. A. van Spanje te Rotterdam	» 19.750
Th. Verhoeven te Deventer	» 19.668
A. Terwindt te Pannerden	» 19.660
B. W. Blecourt te Almelo	*f* 19.387
H. Straling te Meppel	» 18.543
F. H. Noorman te Zwolle	» 17.522
A. Hartog Azn. te Amsterdam	» 17.382
raming	» 20.700

S' GRAVELAND, 1 April. — Den heer J. J. Eschaurier. het bouwen van een bouwmanswoning, met stalling voor 30 koeien, bijgebouw, en hooiberg onder beheer van den Architekt W. Langhout Ezn., te Amsterdam:

J. Kooter, te Wognum en P. Langedijk, te Beverwijk	*f* 19 322
L. van Zon, Purmerend	» 18.957
T. Zuiderbaan en H. Swart, idem.	» 18.570
K. Bouman, te Beemster	» 18.000
H. C. Klokke, te Hilversum.	» 18.000
M. van der Lippe, te Beemster.	» 17.900
A. Keers, te Hilversum.	» 17.900
F. Luijten, te Amsterdam	» 17.820
W. Swaan, te Hilversum	*f* 17.800
E. Wouda, te Naarden	» 17.300
C. van Diest, te Kouderkerk	» 17.125
P. Nieuwstad, te 's Graveland	» 17.180
J. C. Th. Zweesaardt, te Hilversum.	» 16.900
B. A. van Rhijn, idem	» 16.800
J. Tuhren, idem	» 16.800
G. Gijzel, te 's Graveland	» 16.350
W. Meijer, idem	» 16.300
C. van den Berg, idem	» 16.025
W. Gijzel, idem	» 16.000
S. van Soest, te Mijdrecht.	» 15.614
Gebr. van Walderveen, te Moarseveen	» 15.400
R. Mouw, te Hilversum.	» 14.400
J. J. Bolderheij, te 's Gravenland.	» 14.300
J. Baar, idem.	» 14.200
F. Baar, idem	» 14.000
J. van Groningen, te Maarsen.	» 11.988

Een biljet te laat ingekomen van J.C.v.Gijn, te Weesp voor *f* 15.666.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2474 **AANBESTEDING.**

(VERNIEUWINGSFONDS) LUIK—LIMBURG.

Op Maandag den 13den April 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek N°. 90.

Het leveren van EIKEN DWARSLIGGERS.

De besteding geschiedt volgens art. 8 van het bestek.

Het bestek ligt van den 30sten Maart 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur CH. RENSON te *Luik* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 28sten Maart 1885.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2475 **AANBESTEDING.**

(VERNIEUWINGSFONDS) LUIK—LIMBURG.

Op Maandag den 13den April 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 91.

De levering van EIKEN WISSELHOUT voor kruisingen.

De besteding geschiedt volgens art. 9 van het bestek.

Het bestek ligt van den 30sten Maart 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur CH. RENSON te *Luik* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 28sten Maart 1885.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken *en fijn Smeedwerk.*

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2476

Men lette op de

VOORDEELIGE VOORWAARDEN

2477 VAN

DIENSTNEMING

voor het Leger in Nederlandsch-Indië,

omschreven in gedrukte mededeelingen die *gratis* verkrijgbaar zijn bij het **Departement van Koloniën te 's Gravenhage** en voorts bij **alle** Burgemeesters.

VOLKOMEN BEHOEDMIDDEL VOOR HOUT enz.

tegen verrotten en zwam.

Scheikundig onderzocht door DR. D. DE LOOS te Leiden.

In de Kyaniseerfabriek van 2478

J. & D. VAN DER POT te Rotterdam,

wordt **Hout, Zeildoek** en **Touwwerk** tegen bovenstaande schadelijke invloeden reuk- en kleurloos geprepareerd, en kan het hout worden geverfd als gewoonlijk.

Het hout wordt op verlangen bijgeleverd, en volgens teekening gereed gemaakt.

ACTIEVE AGENTEN VOOR ALLE PLAATSEN GEVRAAGD.

Eenige Handelaren in de Prima Portland Cement

(merk DYCKERHOFF & SÖHNE),

in wichthoudende vaten van 180 K°. en in zakken van 70 K°. *niet vervalscht met hoogovenslakken, kalksteen- tras* of andere bijmenging, en laat op de zeef van 900 mazen per M² hoogstens 4 % achter.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en **Vernissen** uit de fabriek van den heer **F. A. Q. VAN GELDER**, te Rijswijk bij 's Hage.

Engelsche aarden buizen, Belgische gips. Vuurvaste steenen, Vuurklei, enz.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **NEGENDE** aflevering van:

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK

DER 2479

BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **800** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 14 à 15 afleveringen à *f* 1.20.

OPZICHTER.

Een ervaren OPZICHTER, practisch en theoretisch bekend met bouwwerken, tramwegen, enz., waarvan de beste informatiën ten dienste, wenscht met Mei plaatsing bij een architect of bij eenig werk.

Franco brieven onder de lett. N Y, aan het bureau van dit blad. 2480

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2482

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machineriën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2481 VERWARMING

VENTILATIE.

DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.

BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

PORTLAND EN MARMER CEMENT.

CEMENT-TEGELS.

Zandsteen.

Vuurvaste Steenen. — Gasretorten.

Kannenbuizen. — Schoorsteenpotten.

CARTON PIERRE.

HOUTEN PARKETVLOEREN.

PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.

Verzilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.

GLAS IN LOOD.

CATHEDRAALGLAS.

DAGLICHT-REFLECTOR.

GLASDECORATIE.

GLAS-ASSURANTIE.

METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2483

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & Co.,

te BELFAST.

FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden Med. Tentoonst. 1883.

AMSTERDAM.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 14.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

EEN KORT REPLIEK,

naar aanleiding van het **oordeel** over **afvoerstelsels** *uitgesproken door den Ingenieur* HALBERTSMA, *op de* VERGADERING *te* ARNHEM.

Vervolg van pag. 85.

Wanneer men de keuken gootsteen, onverschillig van welk materiaal hij vervaardigd is, eenige dagen gebruikt zonder hem af te schrobben, dan vormt zich daarop, door het bij afwisseling droog en nat zijn, eene vetachtige huid, welke in aanraking met de lucht in rotting overgaat. Worden de kleverige fæces door eene buis geleid, dan blijft er ook een deel, hoe gering ook, aan den wand hangen, dat door chemische en atmospherische werking tot rotting komt. Men kan, door snelle voortstuwing, deze huid tot een minimum brengen; haar geheel te doen verdwijnen kan niet anders geschieden dan door *schrobben.* Men weet, dat te Parijs, door wagens en booten het grove vuil voortgedreven, en door water de riolen gespoeld worden. Alphand vraagt in zijn laatste voorstel, reservoirs van 20 M³ inhoud, die door hun plotselingen uitlaat, dit spoelen moeten bevorderen. In Berlijn worden alle 12 dagen de riolen doorgespoeld, „und zum Theil auch in kurzeren Zeitperiode *ausgebrüstet.*" Men berekent aldaar naar het aantal huizen, dat 5.20 *mark aan riool-spoelwater per perceel* gebruikt wordt.

Waring heeft gemeend, dat spoelen zelfwerkend te kunnen doen plaats hebben. Hierin heeft hij echter gefaald. Aan het einde van elke leiding, die altijd eene nauwe doode sprank is, plaatst hij een reservoir van 2 M³ inhoud. Nu begint Waring wel met eene nauwe buis, doch naarmate er aansluitingen bijkomen, wordt de leiding wijder; die naar het pompstation is, dat spreekt van zelf, weder van grootere afmeting, omdat zij de zijtakken moet opnemen. Stelt men de verhouding tusschen het aantal inwoners en de strekkende meters riool op het algemeen aangenomen gemiddelde cijfer van 2 op 1, dan volgt er uit, dat slechts 7 liters vocht per uur per meter riool vloeit. Aangezien het rioolvocht later gebruikt moet worden, mogen de flushtanks niet te dikwerf werken, zoodat de 2 M³ water per leiding, als hoeveelheid, buiten berekening kunnen blijven. De meeste onzer steden zijn vlak en slechts weinig boven den grondwaterstand verheven; hierdoor kunnen de riolen geene groote helling verkrijgen.

Nu geloof ik niet, dat er beweerd kan worden, dat genoemde hoeveelheid groot genoeg is, om neerslag te voorkomen. Zijn in het begin der buis de *plotseling* ingevoerde 2 M². water voldoende om de plaats gehad hebbende nederzetting op te heffen, bij het wijder en langer worden der buisleiding verliest het water zijn effect door schuring langs de wanden en door het breeder worden van het profiel, zoodat men aan het einde der straat bijna niets meer bemerken zal van de schoonmaak-inrichting. Het omslachtige om al deze flushtanks te bedienen (in zelfwerkende straatinrichtingen heb ik geen onbeperkt vertrouwen), springt van zelf in het oog. Bovendien, al dat schoonmaak-water moet opgepompt worden, en komt mede op den akker om noodeloos overlast te geven. De niet geringe ondervinding welke ik ten deze heb opgedaan, geven mij het recht te zeggen: het nederslaan van fæcaliën kan niet anders dan door buitengewone krachtsontwikkeling worden voorkomen. Wil men spoelen, men zette, bij wijze van spreken, de zee voor het riool.

Gedrukt 11 *April* 1885.

Bij Waring, evenals bij het spoelstelsel, is des daags het natte profiel van het riool grooter als des nachts; bij beide stelsels heeft de atmospherische lucht toegang tot het riool, waardoor gassen ontwikkeld en rottingsplanten in het leven worden geroepen, van ergere zaken niet eens sprekende. Wel plaatst Waring luchtbuizen op de kruispunten, doch welk effect kunnen die teweeg brengen? Bij het rijzen van het water, worden de gassen opgedreven en ontsnappen waar zij het eerste weg kunnen, en dit is juist *niet* door de luchtbuis. Waring heeft gemeend, dat de buis een zuigend vermogen zal uitoefenen; doch waarom zal deze *koude* buis dit doen? Ventilatie buizen, in woonhuizen, langs schoorsteenen geplaatst, bleken bij herhaling niet te voldoen, tenzij men in het luchtkanaal een gaspit plaatst, d. w. z. de lucht in het kanaal belangrijk verwarmt, en daardoor doet opstijgen. De amoniac gassen worden spoedig door het water geabsorbeerd om even spoedig daar weder uit te stijgen, zoodat te verwachten is, dat de gassen het meest door het beneden privaat en de gootsteen in het verwarmde huis ontwijken zullen. Doch afgescheiden hiervan, en aannemende, dat de luchtbuizen wèl werken, zoo zal elke windvlaag die gassen weder doen nederslaan, en is het onverschillig of zij in de nabijheid der voorbijgangers komen door eene straatkolk of uit eene luchtbuis.

Waring wil het rioolvocht ter bevloeiing naar den akker brengen. Bij zijn stelsel zullen de velden niet overstroomd worden, beweert hij. Of het verschil feitelijk zoo groot is?

In de hiervoren genoemde „Eingabe von Knauff" lezen wij, nadat hij geklaagd heeft over de nood-uitlaten der riolen, die fæces met zich mede voeren: „ungerechnet den nur all zu oft festgestellten, öffentlich noch nicht genügend aufgeklärten Erguss der Nothauslässe der *Pumpstationen* in die Flüsslaufe, auch zur *Nicht-Regenzeit.*"

Men ziet dus dat te Berlijn, het regenwater niet de massa uitmaakt, die op de bevloeiingsvelden gepompt wordt en toch klaagt men over het drassig maken van den grond. Te Gennevilliers, zoo stond er in de Semaine des Constructeurs of in de Gazette des Architectes van verleden jaar te lezen, konden de boeren zooveel rioolvocht nemen als zij verlangden, het overige vloeit in de Seine weg. Deze manier om het rioolvocht te verwenden vindt trouwens ook elders toepassing.

De Duitsche vaders van het spoelstelsel hadden, toen zij in 1871 propaganda voor hun stelsel maakten, verklaard, dat 1 hectare bevloeiingsveld voldoende zoude zijn om het rioolwater van 4240 inwoners op te nemen. Toen men tot irigeeren kwam en spoedig klachten, vol bewijsgronden, over de Rieselfelder bij de Regeering, door de meest bevoegde mannen werden ingediend, werd van Staatswege bepaald, dat minstens 1 hectare bevloeiingsveld voor 250 inwoners moest worden beschikbaar gesteld.

Aan dit cijfer vasthoudende krijgt men *dagelijks, dus ook wanneer het regent en sneeuwt,* 250 × 40 = 10000 liters vocht op elke hectare land.

Men informeere bij onze ontwikkelde landbouwers of ons bouw- en weiland, dat slechts eenige decimeters boven water ligt, dagelijks eene dergelijke hoeveelheid vocht kan verdragen, zonder schade voor de planten.

Het rioolvocht vormt voorts eene vaste breilaag die op het laatst niet meer doorlaat; dan vloeit alles er over heen, en ...... wat voordeel geeft het Waringstelsel?

Is men te Memphis er over tevreden?

Is voor Baltimore, het Waringstelsel niet verworpen?

Niet de *hoeveelheid,* doch de *hoedanigheid* is het zwaartepunt van de kwestie. Dit wil ik thans trachten aan te toonen.

Al de chemische bestanddeelen na te gaan die in rioolvocht en fæcaliën zijn vervat, is, voor dit bestek, te omvangrijk, beter geschikt voor chemisten en niet noodig voor hetgeen ik betoogen wil.

Stikstof maakt het voornaamste zamenstellende deel uit, waarmede rekening gehouden moet worden.

De jaarlijksche productie van één persoon bevat:

volgens	Wolff & Lehman,	3.971 Kg. stikstof.
„	Analyses te Praag,	4 139 „ „
„	Prof. Gunning,	4.030 „ „

Over het algemeen wordt berekend op 4 Kg. stikstof per persoon per jaar.

Het rioolwater bevat naar de analyses te Berlijn, 4.33 Kg. stikstof per pers. per jaar. Trekt men hievan af 4.— „ „ „ „ „ „ in de fæcalien, dan is hoogstens 0.33 Kg. stikstof per persoon per jaar vervat in het huishoudelijk water en het straatvuil, dat in de riolen, door de straatkolken, geraakt.

Durand Claye te Parijs neemt aan:

4.573 Kg. stikstof in rioolwater en
4.307 „ „ „ fæcalien
alzoo 0.266 Kg. stikstof in het overige vocht.

De stikstof, grootendeels als amoniac, toont aan, dat de grondstof aanwezig is, die bederf te weeg brengt.

De meest bevoegden geven aan, dat rioolwater het welk meer dan 3 deelen stikstof op 1 millioen deelen bevat, uit de openbare waterloopen moet geweerd worden. — Het water, dat van de Rieselfelder te Berlijn als *schoon water* weder afgevoerd werd, bevatte 80 *deelen amoniac* op 1 mill. deelen water. Die meer weten wil omtrent het vervuilen van het water, leze hetgeen Dr. Fuhrmann, Kreis Physikus, in zijn werk: Die Riesselfelder im Norden von Berlin (Polytechn. Buchhandl. 1883) aangeeft en bewijst.

Reiniging door den bodem zelf, is zeer begrensd. Heeft de grond, al naar zijne hoedanigheid, eene zekere hoeveelheid stikstof in zich opgenomen, dan laat hij het overige doorgaan, hetgeen trouwens bij alle filters wordt waargenomen.

Liebig zegt: dat de plant slechts eene bepaalde quantiteit stikstof enz. tot voedsel kan opnemen, het meerdere doet geen nut. In 1882 heeft Robinson hetzelfde opgemerkt. Wil men eene drievoudige oogst, dan moet men *drie maal* bemesten; het te veel aangevoerde, werkt meestal negatief.

De waarnemingen en analyses van Prof. Alexander Muller geven aan, dat op de Rieselfelder te Berlijn zijn opgebracht 1573 Kg. stikstof per hectare; het gras bevatte 330 Kg. stikstof, zoodat slechts 1/5 benut werd. Het overige blijft in den grond. Wanneer zulks eenige jaren voortgezet wordt, dan neemt de bodem niet meer op en het opgebrachte water zal, zooals men dat in de nijverheid noemt, den grond *uitloogen;* van daar het waargenomen feit, dat van de velden afloopend water, meer stikstof bevatte, dan het rioolwater hetwelk er op gevoerd werd.

Voor bemesting is 40 Kg. stikstof per bunder voldoende.

Mijne beschouwingen wil ik hier eindigen, want voor een bouwkundig blad, ga ik zoetjes aan te ver. Ik vermeen aangetoond te hebben, waarom het Waringstelsel een is, dat *niet* aan alle eischen voldoet.

De stadsreiniging moet naar mijne bescheiden meening zooveel mogelijk trachten: op hygienische en goedkoope wijze AFZONDERLIJK te verzamelen en weg te voeren.

1°. De fæcaliën (alzoo ook de urine).

2°. Het straatvuil, zoomede huishoudelijk en fabriekafval.

3°. Het huishoudelijk — en regen — water (vooraf zorgende, dat door doelmatige inrichtingen en tijdige verwijdering van zwevende stoffen, koffiedik, zand, enz. in de riolen geene nederzettingen kunnen plaats hebben).

De onder de beide eerste rubrieken genoemde stoffen, moeten zoo spoedig mogelijk worden verwijderd en onschadelijk gemaakt, d. w. z. op de meest voordeelige wijze van de hand gedaan of benuttigd, zonder dat hierdoor schade aan de omgeving worde berokkend.

Een rijk veld ter bearbeiding wordt hier den ingenieur en den oeconoom aangeboden.

Sommigen vinden in de fæces zooveel kwaad niet, omdat het niet bewezen is geworden, dat roodvonk, mazelen enz., door de uitwerpselen hun epidemisch karakter hebben verkregen. Wat echter wèl bewezen werd, is: dat cholera en abdominal typhus uitsluitend door de darmstoffen zijn verspreid geraakt. Het gaat toch niet aan, te wachten met het maken van inrichtingen tot afzonderlijken afvoer van fæcaalstoffen, wanneer de cholera in het land is.

Men heeft het der moeite waardig geacht te spreken over het ontwerp van een fransch ingenieur, om het Parijsch rioolvocht naar zee te pompen. — Aldus worden met groote kosten, de stoffen die waarde bezitten, nutteloos weggevoerd. Het is te verwonderen dat geen franschman er aan gedacht heeft, dat vocht tot over de straten van Peking te leiden. — In der daad, voorloopig behoeven wij bij de Franschen, in deze, niet ter school te gaan.

Dezer dagen verscheen een zeer omvangrijk boek (467 bladz.) door eene commissie met Prof. E Heiden, Prof. Alexander Muller, Oeconomierath von Langsdorff, als rapporteurs, samengesteld. Het werk dat den titel voert: „Die Verwerthung der städtischen fæcaliën," zal ongetwijfeld veel leerzaams bevatten.

De denkbeelden, die ik hiervoren ontwikkelde, zijn volstrekt niet nieuw. Ik wenschtte ze in dezen kring te releveeren, nu het Waringstelsel zoo positief op den voorgrond gesteld werd.

Ondanks alle remmers gaat de wetenschap steeds voorwaarts. Wat gisteren als onbruikbaar werd weggeworpen, brengt morgen herleving in eenen kwijnenden tak van nijverheid. Wie zal over 50 jaar nog van afval spreken?

AMSTERDAM, April 1885. — DAN. J. SANCHES, *Architekt.*

VERBETERING:

De lezer gelieve op bladz. 84 rechts, regel 25 van boven, *afgeleverd* te veranderen in *afgeleid* en op regel 8 van onderen, achter *dat*, te voegen, *den inwoners groote schade berokkend wordt.*

AFDEELING ROTTERDAM.

(*vervolg van bladz.* 86.)

3°. Metselaars. Oefening in het hanteeren van het truweel door het uitleggen van metselverbanden, het leggen van vloeren in zand en specie. Het opmetselen van muren in verschillende dikten en in verschillende verbanden, waarin openingen voor kozijnen enz., en ze daarna berapen en voegen. Het metselen van rollagen, strekken, bogen, vlechtingen, schoorsteenen, steekgewelven, spruitriool en vervalputten, bekleeding van muren met tegels.

4°. Lood- en Zinkwerkers. Oefening in het snijden en soldeeren van zink, vormdrijven en draad inleggen. Het maken van veelzijdige bekleedingen, bakjes, loodsoldeerwerk, afvoerpijpen, syphons, privaattrechters, ventilators, lichtramen, gedeelten van goot- en dakbedekkingen.

5°. Steenhouwers. Oefening in het hanteeren van beitel en hamer voor het vlakken en haaks maken van stukken steen, slijpen en polijsten. Het maken van neuten, onderdorpels, gootsteentjes, lijstwerken en cannelures, het frijnen en prikken, eenvoudig ornament te boetseeren en het daarna in steen te beitelen.

6°. Huisschilders. Het maken van stopverf en het wrijven van verf, het gronden, stoppen, plamuren, schuren, gereedmaken van verven, het trekken van rechte en gebogen lijnen, verschillend letterschrift, oefening in nabootsing van hout en marmer, het gereedmaken en verwerken van met standolie en porceleinlak bereide verwen, en dof verwen, het omtrekken van vlakornamenten en het schilderen van lijst en reliefornamenten.

7°. Stucadoors. Het berapen van muren, en ze vlak af te werken, het trekken van plinten, rechte en gebogen lijsten, berieten, berapen en bepleisteren van wanden en plafonds. Boetseeren van ornamenten en deze daarna afgieten in gips en cement, het insnijden van ornamenten en sgraffito, het maken van gietvormen.

Het onderwijs in de wetenschappelijke vakken moet zoo populair mogelijk worden voorgedragen, opdat het geschikt zij voor leerlingen van middelmatige ontwikkeling.

Reeds hebben wij opgemerkt, waarom de knaap in de werkplaats als regel, niet onderwezen wordt op de wijze zooals wij dit noodig achten. Niettemin staan er tegenover de nadeelen der werkplaats ook voordeelen, nl. dat de knaap zich daar in een omgeving bevindt, waarin hij zich spoedig thuis gevoelt en waar hij veel kan zien en leeren wat de school hem niet kan geven. Doch deze voordeelen, zonder overdrijven, hoe breed ook uitgemeten, hebben slechts dan beteekenis, wanneer het bizondere geval zich voordoet, dat de patroon of werkmeester zich het lot en de vorming der leerlingen bijzonder aantrekt.

De school heeft het groote voordeel, dat zij den leerling die steeds scholier was, op dezelfde wijze onderwijs geeft als hij dit gewoon was te ontvangen. Het ontvankelijk gemoed van den leerling zal zeker in dien vorm het gemakkelijkst leeren. En hij is zich dien leerplicht bewust, ook na het verlaten der school, waar hij zooveel gehoord en gezien heeft. In de werkplaats gekomen, na afloop der school, zal hij aanvankelijk wel is waar bij den leerling des patroons achterstaan, doch na verloop van eenigen tijd zal het licht van het onderwijs doorbreken en van af dat oogenblik staat hij boven zijn makker.

Dat bij de meest ontwikkelde leerlingen op de school een grondslag gelegd wordt die hen tot meerder weten en leeren aanspoort, en ze dus kennis en bekwaamheid doet verkrijgen, zoodat zij later meer dan gewone ambachtslieden blijken te zijn, mag toch waarlijk geen bezwaar geacht worden tegen het schoolonderwijs. Bij deze leerlingen bestond de leergierigheid, en hun natuurlijke aanleg zou hen ook *zonder school* (bij gelijke omgeving) verheven hebben boven het gewone peil van ontwikkeling hunner tijd- en standgenooten. Deze eigenschappen óf deugden zullen hun dus altijd, met of zonder school, ten goede komen.

De bewering, dat het vakonderwijs te veel zaken leert die de leerling voor zijn beroep niet noodig heeft, sluit dus tevens in, dat het beter zou zijn den natuurlijken aanleg of ijver niet te ontwikkelen. Aldus bestaan de eischen voor vakonderwijs aan handwerkslieden in de bouwambachten in: het geven van schoolonderwijs, waarin praktijk en praktische oefeningen op den voorgrond treden, en theorie of wetenschappelijk onderwijs geheel in verband daarmede gepaard gaat.

Omtrent vraag *b* waren de beschouwingen en ook de conclusiën niet eensluidend.

Bij het beantwoorden dezer vraag komt het eerst in aanmerking, wat men door bouwopzichters verstaat. De volmaakte bouwopzichter moet toegerust zijn:

1°. met de bekwaamheid om als man van ondervinding en kennis, de uitvoering van de verschillende bouwvakken te leiden, met praktischen blik en wetenschappelijke kennis te kunnen oordeelen over de hoedanigheid der bouwmaterialen en hunne bewerking.

2°. met wetenschappelijke en artistieke ontwikkeling om bouwplannen te kunnen uitwerken, constructiën te bestudeeren en beoordeelen, détails voor uitvoering van onderdeelen der verschillende vakken, en versieringen te kunnen vervaardigen, profileeringen en vormen te kunnen détailleeren en schetsen van den architekt in diens geest te kunnen uitwerken.

Zoo iemand zal dus bijna de volledige studiën van den architekt moeten gemaakt hebben, en zal het ook zeker voor hem gelden wat wij van de goede en beste leerlingen der vakscholen zeiden; nl. zij, die zich in dien zin ontwikkelen, zullen naar gelang zij ijver en aanleg bezitten, in bekwaamheid menig architekt naar den kroon steken, zooals de vroeger genoemde leerling der vakschool het den bouwopzichter zal doen. Alzoo zullen de grenzen tusschen de ambachtsleerlingen, opzichtersleerlingen en architektsleerlingen niet met juistheid te trekken zijn.

Zal dan het onderwijs voor den ambachtsman, als het zich moet bepalen bij de kennis van zijn vak, reeds aanleiding geven tot het overschrijden van den grens, hoeveel te moeielijker zullen dan de eischen te bepalen zijn, welke gesteld moeten worden voor dat van den bouwopzichter, die bijna dezelfde studiën van den architekt behoeft, nog vermeerderd met ondervinding op het gebied der praktijk. En toch behoort dit te kunnen geschieden, daar de hoogere ontwikkeling, die de opleiding tot architekt vereischt, bij het onderwijs van een bouwopzichter niet in aanmerking behoeft te komen. De eischen aan het onderwijs voor een bouwopzichter te stellen zijn dus zoo omvangrijk, dat wij een splitsing voorstellen in twee categoriën, als in:

Praktische bouwopzichters, en leerling-architekten.

De eerste zal zijn de bijzonder goed ontwikkelde leerling der vakschool, die na eenige jaren praktijk zijn vak meester is, door eigen studie zich verder wetenschappelijk heeft ontwikkeld en zich op de hoogte heeft gesteld van de overige ambachten.

De tweede categorie, de studeerende architekt, die praktisch de plannen ziet uitvoeren die hij heeft helpen maken onder leiding van den architekt, de schetsen van den architekt heeft uitgewerkt, de vormen heeft gedetailleerd, de gegevens heeft verstrekt voor de uitvoering, zoodat hier reeds aanraking bestaat tusschen de beide categorieën.

Wij hebben hier alleen de opleiding van de eerste categorie te bespreken. De élève-architekten blijven dus hier buiten beschouwing.

Het onderwijs van den aanvang af, dat geheel moet zijn ingericht voor leerlingen van meerdere ontwikkeling dan die welke de eerstgenoemde vakschool bezoeken, zal dus aan een bepaalde inrichting moeten worden gegeven en het onderwijzend personeel, vooral in de praktijk, bestaan uit werkmeesters die in de praktijk steeds werkzaam zijn, dus niet uitsluitend aan de school verbonden.

De eischen aan dit onderwijs te stellen zou men door het volgende schetsprogramma kunnen aangeven:

Na de school voor m. u. l. o. te hebben doorloopen, voortzetting daarvan, met oefeningen in het vertalen van Fransch en Duitsch, in het Hollandsch en leesoefeningen in die talen. Voorts, meetkunst, algebra, beschr. meetkunde, de beginselen van natuur- en scheikunde, werktuigkunde, bouwkundig teekenen, architektonische vormleer, ornamentteekenen, stijlvormen, tot en met het ontwerpen van gewone woonhuizen. Het bouwkundig teekenen op te vatten als detailwerk van bestaande ontwerpen, dus geen schoolsch teekenwerk.

Praktijk. Het behandelen van gereedschappen en materialen voor timmeren, metselen en steenhouwen (het persoonlijk vervaardigen van meer of min ingewikkelde werkstukken wel gewenscht, doch niet op den voorgrond te plaatsen), praktisch vertrouwd worden met diverse soorten van materialen, zooals ijzer, verf, olie enz. Daartoe is een groote sorteering bij het onderwijs noodig.

De leertijd te stellen van 16 à 18 tot 21 à 23 jaar. De geheele opleiding aan de school zelve te ontvangen, alwaar meermalen gelegenheid moet worden gegeven voor het maken van eigen werk of studie. De twee laatste jaren bij den bouw van een of ander werk doorbrengen, als hulp van den opzichter en tevens theoretisch onderwijs aan de school blijven ontvangen.

Oefenen in practische ambachten (vooral metselen en steenhouwen) aan werken of in ateliers. Voor steenhouwen patroons te kiezen, die tevens handelaars in steen zijn.

De praktijk te leeren aan in uitvoering zijnde werken zal veel moeite kosten, daarom is het gewenscht aan het bestuur der school eene commissie te verbinden bestaande uit flinke architekten, uitvoerders en aannemers, die de plaatsing der leerlingen zoo mogelijk op zich nemen. Voorts dient als hoofdregel bij aanneming van leerlingen aan de opzichtersschool de bepaling gesteld te worden, dat geen overgang naar een volgende klasse zal plaats hebben, wanneer niet is gebleken, dat de leerlingen met goed gevolg gedurende het eerste jaar het onderwijs hebben ontvangen.

Bovenstaande beantwoording van vraag *b* is die van een der eden onzer commissie.

De beide andere leden zijn van meening, dat het niet denkbaar zal zijn, dat ouders van jongelieden die bouwopzichters wenschen te worden, zich de groote kosten zullen kunnen en willen getroosten om hunne zoons een zoo langdurige en kostbare opleiding te geven. Deze leden plaatsen zich ook bij het beantwoorden van vraag *b* op het standpunt, dat een opleiding voor a. s. bouwopzichters gemakkelijker bereikbaar moet zijn, vooral voor die jongelieden wien het aan voldoende middelen ontbreekt om hunne studiën verder voort te zetten. Om die reden zou hun de gelegenheid niet ontnomen mogen worden dagelijks te werken, ten einde in hun onderhoud gedeeltelijk of geheel te voorzien.

Om nu over te gaan tot de omschrijving van hetgeen een opzichter praktisch en theoretisch heeft te kennen, zal het geleidelijk zijn hier eerst op te noemen wat men alzoo aan een opzichter moet kunnen toevertrouwen, en vervolgens de vakken die onderling het bouwvak vormen. In het algemeen heeft een bouwopzichter te letten op de goede en soliede uitvoering der verschillende onderdeelen en bouwwerken. Hij dient dus kennis te dragen van de wetenschappen en vakken die in hun geheelen omvang het bouwvak vormen; deze zijn:

1°. Het uitbakenen van terreinen en gebouwen, waterpassen, ophoogen, het heien, de goede en slechte eigenschappen der materialen, het metselen, timmeren, steenhouwen, stucadoors-, lood- en zinkwerken, het smeden en schilderen. Het theoretisch en praktisch aanleeren dezer vakken zou te veel geld en tijd eischen en uit dien hoofde onuitvoerbaar worden. Een degelijke theoretische kennis van de genoemde wetenschappen en vakken, gepaard aan practische ervaring van het timmeren en metselen, zal voor een bouwopzichter als voldoende te beschouwen zijn, daar hij, op het werk zijnde, door de theoretische grondslagen die bij hem gelegd zijn, de praktische kennis van zelf spoedig zal opdoen. De knapen die de hier omschreven opleiding in het timmeren hebben gehad, en daarna minstens 6 jaren in de praktijk hun gekozen vak voortzetten, waaronder een jaar als metselaar, zullen genoeg praktische ervaring hebben opgedaan om als bouwopzichter te kunnen voldoen.

Het is echter voor zulke knapen noodig om bij de uitvoering van werken geplaatst te zijn, en dus zoo min mogelijk in de werkplaats. Het in uitvoering zijnde werk is de plaats, om, indien zij een open oog hebben, door het zien doen, de praktijk van de bijvakken voldoende te leeren. Wij zullen thans de vroeger genoemde theoretische vorming door een programma verduidelijken.

Programma voor het onderwijs voor den toekomstigen bouwopzichter.

1°. Rekenen. Herhaling en voortzetting tot en met de reeksen.

2°. Meetkunde. Herhaling van het geleerde, gelijkvormigheid, de gelijk- en gelijkvormigheid der drie- en veelhoeken, inhouden der verschillende drie- en veelhoeken en de behandeling van den cirkel.

3°. Inhoudsberekening, en de daarbij behoorende eigenschappen van eenige lichamen, zooals prisma's, piramides, cilinders, bol enz.

4°. Natuurkunde, herhaling van het behandelde en voortzetting van vloeistoffen, gassen, enkelvoudige lichamen, hydraulische pers, soortelijk gewicht, barometers, hevels, pompen, enz.

5°. Werktuigkunde. Algemeene begrippen van eenparige en veranderlijke beweging om een as; samenstellen en ontbinden

van krachten met het oog op de behandeling der volgende werktuigen: hefboomen, kaapstanden, windas, wigschroef, kraan dommekracht, katrollen, takels, riemschijven, enz.

6°. Scheikunde. De eigenschappen en bereiding der voornaamste metalen uit ertsen, metaalverbindingen, proeven met materialen en mortels, de voornaamste niet-metalen.

7°. Materialenkennis. Behandeling der grondstoffen, de goede en slechte eigenschappen en de gebreken der materialen, de middelen en bewerking tegen bederf, zoo praktisch mogelijk te behandelen en door proeven te verduidelijken.

8°. Beschrijvende meetkunst. Herhaling en voortzetting der snijding van lijnen en vlakken, hoeken van lijnen en vlakken, afstanden van punten, lijnen en vlakken, de drievlakkige hoek, veelvlakken, cylinder, kegel en bol, snijding dezer lichamen door platte vlakken.

9°. Het waterpassen en de waterpas-instrumenten, opmeten van terreinen en het uitbakenen van gebouwen; dit niet alléén theoretisch te behandelen, maar tevens praktisch uit te voeren.

10°. Praktische verhandeling over de gronden, ophoogingen, het heien, enz., de fundamenten, binnen- en buitenmuren, aanleg van riolen, waterdichte werken, brandvrije kluizen, aanleg van gas- en waterleidingen, baden en verwarmings toestellen, schoorsteenen, privaten, enz. De stucadoors- en steenhouwerswerken, de dakbedekkingen, het verwerken van zink, lood, ijzer en het schilderen.

11°. Constructie- en bouwkundig teekenen. Voortzetting van fundeeringen en bekleedingsmuren, diverse betimmeringen, als tochtpuien, enz.; verschillende gootconstructiën, idem van houten en ijzeren kappen, versterkte of gewapende balken, gewone parket en brandvrije vloeren; ijzerconstructiën, verbindingen door schroef- en moerbouten en klinknagels, lasschen, stang- en buiskoppelingen. Metselverbanden in het algemeen, versieringen door metselsteen, waterdichte muren en vloeren, de voornaamste gewelven, riolen, fragmenten van gevels, samengesteld uit natuur- en kunststeen.

Profileeringen van lijstwerk met hunne bekleedingen. Detailleeren van gebouwen, waarbij de verschillende materialen in toepassing moeten worden gebracht. Ontwerpen van kleine plannen om een goed denkbeeld van het geheel te verkrijgen.

12°. Ornament- en handteekenen. Het teekenen van groote ornementale lijnen, toegepast op de praktijk, bouwkundige ornamenten naar pleister of model met vermelding der stijlsoort. Het teekenen van voorwerpen in de ruimte en het maken van schetsen naar de natuur. Het figuurteekenen.

13°. Het boetseeren. Het boetseeren van eenvoudige motieven en fragmenten.

14°. Het maken van bestekken en begrootingen.

Hiermede is het programma van onderwijs ten einde en rest ons nog het programma over een zeker aantal jaren in te deelen. Wenschelijk zal 't voor velen zijn om een avondcursus te maken gedurende de 7 wintermaanden. Onafgebroken zou op 5 of 6 dagen per week onderwijs moeten worden gegeven van 6 tot 9, of van 7 tot 10 uur 's avonds. Het programma zou dan in 5 à 6 jaren kunnen doorloopen worden. Men zou daardoor een praktische en theoretische opleiding hebben verkregen voor den aanstaanden bouwopzichter, geen opzichter-architekt. Deze laatste heeft een veel breeder artistieke opleiding in de bouwkunst en de vreemde talen noodig. De élève-architekt bekommert zich veelal te weinig om de praktijk, vandaar dat de opzichter-architekt, als *opzichter*, minder goed aan de hem opgedragen taak zal beantwoorden. De élève-architekt is slechts een paar jaar opzichter en gaat zich dan van lieverlede vestigen als architekt. Natuurlijk is 't, dat, indien men den opzichter dezelfde opleiding geeft als den architekt, eerstgenoemde zich ook zoo spoedig mogelijk zal voorzien van den titel die hem *volgens zijne meening* toekomt.

Resumeerende

is de Commissie eenstemmig in haar antwoord op vraag *a*, welk antwoord luidt: Het onderwijs voor de handwerkslieden moet aan vakscholen worden gegeven, mits met het hiervoren omschreven programma; daarna in de werkplaats.

Op vraag *b* antwoordt het lid onzer commissie, dat de eerste beschouwing over de regeling van het onderwijs voor bouwopzichters heeft gegeven:

Niet aan de vakschool, maar aan een opleidingsschool (inrichting), die uitsluitend zou moeten worden opgericht voor de vorming van bouwopzichters, daar aan de eerstbedoelde school uitsluitend vakonderwijs wordt gegeven, en bij den aanvang van het onderwijs aan de inrichting voor bouwopzichters de leerlingen meer ontwikkeld zijn.

De beide andere leden beantwoorden vraag *b* als volgt:

Ook in het begin en de zelfde jaren aan de vakschool, daarna op het werk, door tusschenkomst van de vakschool, des avonds voortgezet gedurende 5 à 6 jaar aan een opleidingsschool voor bouwopzichters, waarvan het hier omschreven programma aansluit aan dat der vakschool, en wel omdat een bouwopzichter moet zijn *eerstens* werkman in het vak zijner keuze, *tweedens* door de aanraking met jongens uit den handwerksstand, de zoo noodige blik in de maatschappij heeft en daardoor menschenkennis verkrijgt, waardoor hij een begrip van sociale toestanden ontvangt. *Derdens*, omdat, wanneer 't hem eenmaal in de maatschappij mocht tegenloopen, hij door de goede en practische vorming in zijn jeugd in staat zal zijn, als werkman in zijn onderhoud te voorzien, gedachtig aan het spreekwoord: »een ambacht sterft niet."

Bovenstaand rapport, uitgebracht in de vergadering der Afdeeling Rotterdam van de *Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst;*

De Commissie,

ROTTERDAM, 20 Maart 1885.

S. LANTINGA, AZN.
P. A. WEELDENBURG.
ED. G. A. FOL.

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van 2 April 1885.

De heer G. Vuijk, als nieuw lid voor de afdeeling voorgesteld, werd bij aclamatie aangenomen.

Het convocatiebiljet bevatte de uitnoodiging aan de leden der afdeeling, om op Maandag 30 Maart ll. de werken der waterleiding te bezichtigen. Onder geleide van den heer ingenieur Roest van Limburg, onder wiens leiding de werken zijn uitgevoerd, werd door een aantal leden met zeer veel genoegen van deze uitnoodiging gebruik gemaakt. Met opgewektheid werd de tocht herdacht, en namens de afdeeling besloten eene dankbetuiging den heer Roest van Limburg toe te zenden, voor zijne betoonde bereidwilligheid.

De door de afdeeling benoemde commissie tot beoordeeling der »proeve eener algemeene bouwverordening voor Nederland", bestaande uit de heeren Rijk, Portheine en Freem, bracht verslag uit omtrent hare bevinding. Het schriftelijk verslag, den leden voorgelezen en door de commissie nader toegelicht, werd na eenige discussie in zijn geheel aangenomen, en zal, met de nadere toelichting, weldra aan de redactie van dit blad ter plaatsing worden aangeboden. Ingevolge het onderzoek, is het oordeel van de afdeeling dit, dat eene algemeene bouwverordening op de in het concept voorgestelde grondslagen niet practisch uitvoerbaar is.

Door den heer T. van der Bach werd een album ter bezichtiging gesteld, met een groot aantal keurig uitgevoerde afbeeldingen naar terra-cottafabrikaten van Villeroij & Boch, te Merzig a/d Saar. Van deze en van eenige voorwerpen in natura, waarvan sommigen met kleurig email versierd, werd met belangstelling kennis genomen.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur!

In N°. 11 van het *Maandblad*, gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland, bespreekt de heer D. Lako mijn oordeel over de akte M. O. voor het rechtlijnig teekenen. Volkomen begrepen heeft Z.Ed. mijn hoofdgrieven tegen deze akte niet.

Aan gemeentelijke- en andere openbare burgeravond- en bouwkundige teekenscholen, mogen geen onderwijzers les geven in rechtlijnig teekenen en bouwkundig teekenen, dan die in 't bezit zijn van akte M. O. rechtl. teekenen of diploma van ingenieur hebben. Het aantal personen met zoodanige bevoegdheid is in de kleinere gemeenten van ons land, zelfs in gemeenten van 20 tot 30 duizend zielen, zeer gering. Maar bovendien wordt noch bij 't ingenieurs-examen aan de Pol. school, noch bij 't akte examen M. O. rechtlijnig teekenen, eenigszins voldoende onderzoek gedaan naar de praktische en technische kennis der bouwambachten, om waarborg te geven, dat de geëxamineerden in staat zijn degelijk praktisch

onderricht in de constructieleer dier vakken te geven. Als de geëxamineerden die kennis bezitten, is het in weerwil van die akte of dat diploma, niet door de studie daarvoor. Daartegenover staat, dat menige knappe werkbaas, opzichter of dergelijke persoon, tevens goed teekenaar, als onderwijzer aan die scholen uitstekend op zijn plaats zou zijn, maar toch niet in de gelegenheid is zich voor die akte M. O. te bekwamen. Stelselmatig worden dus nu door de wet van 't Midd. onderwijs, vele goede onderwijskrachten aan het bouwk. onderwijs onthouden, en anderen toegelaten, die, ja, eene akte hebben, doch nog geen waarborg geven, dat ze werkelijk de hoog noodige technische kennis bezitten voor vakonderwijs, vooral aan den a. s. ambachtsman. Men moet dus m. i. òf het programma der akte M. O. rechtlijnig teekenen wijzigen, òf ze niet meer verplichtend stellen voor bevoegdheid tot het geven van ambachtsonderwijs. W. C. Metselaar.

BOEKAANKONDIGING.

Wij vestigen de aandacht op eene verhandeling, getiteld Avondschool en Vakschool, van de hand des heeren G. A. Scholten, architekt en bouwk. onderwijzer te Tiel, voorkomende in de laatst verschenen aflevering van »de Vragen des Tijds."

Uit het geheele stuk blijkt, dat de schrijver alleszins bevoegd is mede zijn stem te doen hooren over het ambachtsonderwijs. Voortreffelijk is zijn raad om aan het onderwijs in natuurkunde, mechanica en technologie, voor zoover dat gegeven moet worden een praktische richting te geven, door het op te dragen aan de bouwkundige onderwijzers.

Ook hij is groot voorstander van de avondschool en gelooft haar de eenig mogelijke in kleinere gemeenten.

Zijn programma van het onderwijs verdient zeker nauwgezette overweging, ook al is men van meening, dat met het vakonderwijs eerder moet worden aangevangen, en meer tijd aan 't constructie-teekenen tegenover de andere vakken dient te worden besteed.

PRIJSVRAGEN.

Bij het opmaken der lijst van de ingekomen antwoorden op, prijsvraag, uitgeschreven door de naamlooze Vennootschap tot Exploitatie van het Posthuis te Heerenveen is gebleken, dat 40 projecten zijn ingekomen.

Het zijn de volgende:

1°. Friesland.
2°. Enfin.
3°. Nu.
4°. Plaatselijk belang.
5°. Schoonoord.
6°. △ Harmonie.
7°. Eenvoudig.
8°. Oefening kweekt kunst.
9°. Unitas.
10°. Eendracht.
11°. Duttel.
12°. Friso.
13°. Hospitium.
14°. Het Noorden.
15°. Glück auf.
16°. Mina.
17°. Wedstrijd.
18°. Thialf.
19°. Aller Anfang ist schwer.
20°. Euterpe.
21°. Cirkel, waarin twee gekruiste driehoeken (geteekend).
22°. a + b.
23°. Fryslan Boppe.
24°. Antwoord C.
25°. Harmonie.
26°. Oefening baart Kunst.
27°. Kras.
28°. Oase.
29°. Silhouet.
30°. Strijd.
31°. Klaasje Zevenster.
32°. b.
33°. Twee gekruiste vierhoeken, waarin de letters A L (geteekend).
34°. Bruto.
35°. Twee langwerpige vierhoeken in tweeën verdeeld (geteekend).
36°. Vergunning.
37°. 1 April.
38°. Cirkel, met ingeschreven driehoek (geteekend).
39°. Harmonie.
40°. A. M. D. G.

Tot leden der Jury van beoordeeling zijn benoemd de heeren:
J. E. G. Noordendorp, Voorzitter der afd. Leeuwarden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,
J. Bubberman, leeraar aan de burgerschool te Leeuwarden,
A. Breunissen Troost, architekt te Sneek,
en de heeren leden van het Bestuur der Vennootschap:
Mr. E. J. M. I. Canter Cremers en P. A. Korf.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Van af 24 Mei a. s. tot 3 Juni zal te Brussel een internationaal congres worden gehouden van binnenlandsche scheepvaart.

Gedurende dien tijd zullen, behalve de plaats hebbende wetenschappelijke bijeenkomsten, een aantal tochten ondernomen worden door de Belgische kanalen, en wel voornamelijk door die, welke met betrekking tot hun aanleg en voor de scheepvaart het meest belangrijk zijn.

De drie laatste dagen van het congres worden te Antwerpen doorgebracht, zoodat ook gelegenheid zal bestaan een overzicht te verkrijgen van de internationale tentoonstelling aldaar. Het programma van dit congres, waarbij 7 belangrijke kaarten omtrent de kanalisatie van België enz. zijn gevoegd, ligt ter inzage op de bibliotheek der Maatschappij.

In plaats van Dr. Von Baumhauer is met algemeene stemmen door de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen benoemd tot Secretaris dezer Maatschappij: Prof. Bosscha, Directeur der Polytechnische school te Delft.

Niet zonder leedwezen zal die school haren tegenwoordigen Directeur naar elders zien vertrekken.

Te Keulen heeft zich eene Commissie gevormd, met het doel een Museum van Kunstnijverheid op te richten, dat als zelfstandige afdeeling bij het stadsmuseum zou worden gevoegd. Voorloopig zal daarvoor 50.000 Mark noodig wezen. (*N. R. C.*)

Naar aanleiding van de weigering van den Gemeenteraad te Kampen, om *f* 16.000 oprichtingskosten en *f* 4.000 jaarlijksche subsidie aan de te stichten ambachtsschool toe te staan, werd den 17den Maart ll. eene meeting gehouden, waarop werd besloten thans te verzoeken om *f* 10.000 oprichtingskosten en *f* 2.500 subsidie. Men hoopt thans op bijdragen van de provincie en van particulieren. Het smeden zou als leervak voorloopig achterwege moeten blijven. (*D. v. U.*)

De Commissie, belast met de plannen tot het oprichten eener ambachtsschool te Deventer, gekozen uit de leden van het Nut, het Departement der Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid en van de Vereeniging ter bevordering van den bloei van alle ambachten en vakken, welke in betrekking staan tot de bouwkunst, hield den 18den Maart hare eerste vergadering, waarop een bestuur werd gekozen. Er werd besloten in de eerstvolgende vergadering een plan ter tafel te brengen. (*N. R. C.*)

Eene Commissie, uitgenoodigd door het Departement Utrecht der Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid, naar aanleiding eener circulaire van 't Hoofdbestuur, om een rapport uit te brengen over de ontwikkeling onzer nationale kunstvlijt, dringt daarin vooral aan op herziening van het onderwijs van den handwerksman.

Voor opleiding van den werkman acht zij de burgeravondscholen, die in de meeste steden bestaan, als aangewezen; niettemin met gewijzigd programma, waarin het teekenen, toegepast op 't handwerk, meer op den voorgrond staat en enkele wetenschappelijke vakken geheel of gedeeltelijk worden geschrapt.

Verder meent zij het teekenonderwijs, als verplicht leervak opgenomen, hoogst gewenscht te zijn. Voor aanstaande patroons, of in 't algemeen voor hen, die met de artistieke leiding eener werkplaats of van een atelier zullen worden belast, zouden kunst-industriescholen in enkele groote steden noodig zijn, aan welke musea van kunstnijverheid verbonden zijn. Deze laatste moesten ook voor het publiek kosteloos toegankelijk worden gesteld, en vooral aan het onderwijs (ook der avondscholen) dienstbaar worden gemaakt.

Met 't oog op het kunst-industriëel onderwijs, geeft het rapport nog enkele mededeelingen omtrent verschillende vakken van kunstvlijt, die op onzen bodem thuis behooren, vroeger gebloeid hebben en weder met vrucht konden worden aangewakkerd, en wijst er op, dat vooral daarbij in aanmerking komen zouden die vakken, welke met 't bouwvak in betrekking staan.

Reeds meermalen rezen alhier klachten over het onderwijs van den handwerksman, maar het bleef slechts bij rapporten. Telkens werd op de kwaal gewezen, maar men greep de middelen niet aan, de oorzaken weg te nemen.

AFDEELING AMSTERDAM.

Op de vergadering van den 10en j. l. werd het rapport der Jury voorgelezen over de eerste door de Afdeeling uitgeschreven prijsvraag voor een candelabre met drinkfontein.

Volgens dit rapport werd aan het ontwerp »*Exempli Causa*" den uitgeloofden prijs van *f* 50 toegekend; aan het ontwerp »*Eendracht maakt macht*" een premie van *f* 15.

Eerstgenoemd ontwerp blijkt te zijn vervaardigd door den heer J. N. Landré; als ontwerper van het tweede maakte zich bekend de heer W. A. Franken Jr.

Op de bijeenkomst van 17 April a. s. zullen, behalve de verschillende tijdschriften, ter inzage liggen: de teekeningen van het in aanbouw zijnde Concertgebouw te Amsterdam, en die van de kerk te Katwijk.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2491 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op Dinsdag den 28sten April 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek N°. 421.

Wegens de uitbreiding van sporen en verdere werken op de stations Bunde, Susteren en Maasbracht, ten behoeve van den spoorweg van MAASTRICHT naar BREDA.

Raming *f* 5000.—.

De besteding geschiedt volgens § 29 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den April 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN te *Venlo* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 21sten April 1885 ten 11 ure voormiddags te Maasbracht, ten 1 ure te Susteren en ten 4 ure te Bunde.

UTRECHT, den 4den April 1885.

2492 **AANBESTEDING.**

Op Maandag den 20sten April 1885, des middags te twaalf uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

Het leggen van eenige klinker- en keibestratingen.

De bestekken liggen ter inzage aan de Stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 uren tot 's namiddags te 4 uren, en zijn aldaar à *f* 0,10 per stuk verkrijgbaar.

Verlangde ophelderingen enz. zijn bij den Gemeente-architect te bekomen.

Zegt het voort.

2493 **AANBESTEDING.**

Op Maandag den 27sten April 1885, des middags te 12 uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

Het verbeteren der ijzerconstructie van de Blauwpoortsbrug, benevens het vernieuwen der onder- en bovendekken.

Het bestek en de teekening ligt ter inzage en overname aan de Stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 uren tot 's namiddags te 4 uren, en is het eerste aldaar à *f* 0,15 verkrijgbaar gesteld.

Verlangde ophelderingen enz. zijn bij den Gemeente-architect te bekomen, terwijl aanwijzing in loco zal worden gedaan op Donderdag 16 en Donderdag 23 April, telkens des namiddags te twee ure.

Zegt het voort.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

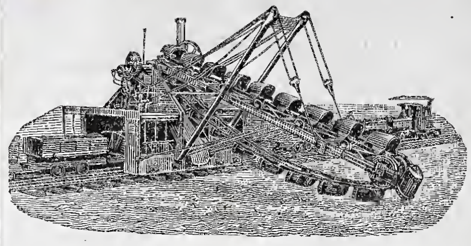
BOCH FRÈRES.

MINTON HOLLINS & Cie.

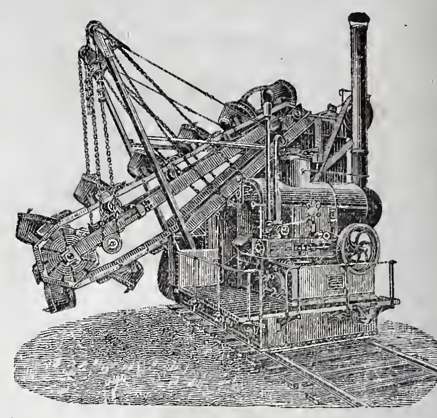
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2494

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2495

Koninklijke Nederlandsche

LOCAALSPOORWEG-MAATSCHAPPIJ

2496 **AANBESTEDING.**

Op Donderdag den 30 April 1885, des namiddags ten 2 ure, zal, ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn*, worden AANBESTEED:

Bestek N°. 4.

Het maken van de Landhoofden en Pijlers voor de brug over de rivier den IJssel te Deventer.

Bedrag der begrooting f 610,000

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 69 van het bestek.

Het bestek en de teekeningen liggen ter inzage ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn*, en zijn aldaar ad *f* 3 op franco aanvrage verkrijgbaar.

Inlichtingen worden gegeven door den Hoofdingenieur K. H. VAN BREDERODE te *Apeldoorn*.

Aanwijzing op het terrein zal worden gedaan op Woensdag 22 en Vrijdag 24 April 1885, telkens des namiddags ten 1 ure.

De Commissie van Beheer.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

2497 VAN

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 352.

BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN,

IJZER- en KOPERWAREN:

Balkijzer, enz. enz.

AGENT VOOR

BECHEM & POST,

HAGEN in Westphalen.

FABRIEK

voor Centrale en Zelfreguleerende

STOOMVERWARMING

EN

VENTILATIE-INRICHTINGEN.

Omtrent de beschrijving, de werking en doelmatigheid gelieve men het Bouwkundig Weekblad 1884 N°. 21 te raadplegen.

2498 **AANBESTEDING.**

Op Zaterdag 18 April, des namiddags te 3 uren, zal door de Naamlooze Vennootschap »*Verkooplokaal Frascati*" worden AANBESTEED:

Het amoveeren van de Perceelen BARBERSTRAAT No. 3 en 5, en het daar ter plaatse bouwen van een MONSTERZAAL, ter vergrooting van de daarnaast bestaande, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het bestek is ad *f* 0.40 te verkrijgen ter Stoomdrukkerij van ROELOFFZEN & HUBNER, te Amsterdam.

Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architekt A. L. VAN GENDT, te Amsterdam.

Heden verscheen bij **P. L. FOLMER** te *Groningen*.

LETTER-ALBUM,

Verzameling van de nieuwste lettersoorten. 1e serie. N°. 1.

Prijs van de geheele eerste serie (5 nummers, ieder van 8 bladen in 4°., in elegant omslag) *f* **2.50**.

Te bekomen bij de meeste boekhandelaren en, tegen toezending van f **2.50** *per postwissel, bij den uitgever.* 2499

Bij **J. G. BROESE** te *Utrecht* is zooeven verschenen:

GEMEENTEREINIGING.

Eene vraag van den dag,

BESCHOUWD EN TOEGELICHT DOOR

G. VAN OVERBEEK DE MEIJER,

Hoogleeraar aan 's Rijks Universiteit te Utrecht.

Met 25 houtgravuren tusschen den tekst.

2500 **Prijs** *f* **1.25.**

OPZICHTER.

Een ervaren OPZICHTER, practisch en theoretisch bekend met bouwwerken, tramwegen, enz., waarvan de beste informatiën ten dienste, wenscht met Mei plaatsing bij een architect of bij eenig werk.

Franco brieven onder de lett. N Y, aan het bureau van dit blad. 2501

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2502

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 15

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en bijvoegsel, (stembiljet.)

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Volgens de jongste ontvangen mededeelingen behooren onder het Correspondentschap

NEDERLANDSCH OOST-INDIE

de volgende Leden:

G. E. V. L. van Zuijlen, Hoofd-Correspondent.	Batavia.
J. W. O. H. Beuninck	„
A. Verburgh	„
J. Heaveside	„
N. F. Veldhuizen	Weltevreden.
J. P. Ermeling	Buitenzorg.
C. A. de Leau	„
D. Cook	Soerabaia.
J. J. Dijkstra	„
C. M. Haccou	„
H. A. G. von Dentzsch	Semarang.
Van Heutsz	Goenoeng-Kantjana (Bantam).
H. Lafontaine	Serang „
W. H. van Poeteren	Tjilegon „
P. Lichthart	Padang Sedempoean (Sum. W.K.)
J. P. van Roosmalen	Fort de Kock „
G. J. A. Graichen	Lambaroe (Atjeh).
L. V. Dingemans	Kotta Radja „
J. F. van Lakerveld	„ „
J. G. H. Plantinga	„ „
W. M. L. Francken	Malang.
C. J. Tirion	„
Van Bruggel	Salatiga.
J. C. H. Fischer	Amboina.
N. C. Fransz	Soekaboemi.
V. H. de Leau	Muntok (Banka).
J. Meijling	Lontolo (Djocdjakarta).
A. A. Pasman	Soembewaroe (Bezoeki).
J. J. van der Rest	Pati (Japara).
A. Scheers	Mr. Cornelis.

(In deze lijst zijn de in Indië voor 1885 toegetreden leden opgenomen).

Het Bestuur noodigt heeren leden der Maatschappij dringend uit, om bij hun vertrek naar Ned. Indië, daarvan kennis te geven aan het bureau der Maatschappij, en zich bij aankomst in Indië tevens aan te melden bij den Hoofd-Correspondent, den heer G. E. V. L. van Zuijlen, Kolonel der Genie, te Batavia.

Verandering van woonplaats in Indië gelieve men eveneens onmiddellijk aan den Hoofd-Correspondent aldaar te melden.

Na de laatste opgave zijn als nieuwe leden der Maatschappij toegetreden, de heeren:

A. D. Hamburger,	Amsterdam.
J. Schram,	„
L. Sicklet,	„
A. Lanting,	Groningen.
H. Willems,	Utrecht.

De navolgende heeren zijn na het verschijnen der ledenlijst verhuisd:

Jbs. van den Ban Pz.,	van	Delft	naar	Amsterdam.
H. A. Zondag,	„	Zuidhorn	„	Peize.
A. Zwanenburg	„	Breda	„	Pernis.
J. A. Roest van Limburg,	„	Arnhem	„	Schiedam.

Heeren Correspondenten der Maatschappij worden uitgenoodigd van deze en volgende opgaven omtrent het verhuizen der onder hen ressorteerende leden, nota te nemen.

Gedrukt 18 *April* 1885.

51ste ALGEMEENE VERGADERING.

Het Bestuur heeft de eer Heeren Leden uit te noodigen tot het bijwonen der 51ste Algemeene Vergadering, welke gehouden zal worden op Woensdag den 20sten Mei en op Donderdag den 21sten Mei 1885, in het gebouw, Marnixstraat 402, bij welke gelegenheid tevens de opening zal plaats hebben van de Permanente Tentoonstelling van bouwartikelen, enz.

WOENSDAG 20 MEI.

Samenkomst der Leden, in het gebouw, des voormiddags ten elf ure.
Opening der Permanente Tentoonstelling.
Ten 1 ure gemeenschappelijk Collation in het gebouw.
Ten 3 ure gemeenschappelijk bezoek aan het Rijks-Museum op de Stadhouderskade.
Ten 7 ure des avonds, vergadering in het gebouw.

Agenda voor de Vergadering van 20 Mei.

1. Opening der Vergadering.
2. Verslag van het Bestuur met betrekking tot zijne bemoeiingen en van al hetgeen in het afgeloopen jaar, in en met de Maatschappij is voorgevallen, benevens het Verslag der Bestuurs-Vergadering, ingevolge Art. 40 sub 1°. der Wet, gehouden op 17 April l.l.
3. Verslag van den Penningmeester.
4. Rapport der Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
5. Benoeming, door den Voorzitter, eener Commissie van drie Leden tot stemopneming.
6. Verkiezing van 3 Bestuurs-Leden.
7. Verkiezing van een Voorzitter.
8. Uitreiking der bekroningen van de prijsvragen.
9. Behandeling van de begrooting voor het volgende jaar.
10. Bepaling van de plaats der September-Vergadering.

DONDERDAG 21 MEI.

Aanvang der Vergadering ten 11 ure des voormiddags.

Agenda voor de Vergadering van 21 Mei.

11. Discussie over vragen of voorstellen door het Bestuur of de Leden op de Vergadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven.

a. Bespreking der vragen:

1. Welke eischen dient men te stellen aan een goede regeling van vakonderwijs voor de handwerkslieden in de bouwambachten?
2. Welke eischen dient men te stellen aan een goede regeling van vakonderwijs, meer bepaald voor de opleiding van bouwopzichters?

12. Sluiting der Vergadering.

Ten 2 ure, gemeenschappelijk bezoek aan de volgende in aanbouw zijnde bouwwerken:
de Gasfabriek der Imperial Continental Gas-association, buiten de Haarlemmer Poort;
het Centraal Station, aan de de Ruyterkade.
en zoo de tijd toelaat, eenige andere gebouwen.
Ten 6 ure: gemeenschappelijke maaltijd in het gebouw.

Volgens gewoonte zullen afdrukken van deze agenda ter vergadering aanwezig zijn.

HOLLANDSCHE RENAISSANCE.

(*Vervolg van bladzijde* 80.)

Hetgeen in een vorig blad aan het einde van het uittreksel van de voordracht des heeren de Kruijff werd gezegd, was noodig, om als inleiding te dienen voor het doel waaraan de volgende beschouwingen zullen gewijd zijn, namelijk dit: om een juist oordeel te vestigen over de levensvatbaarheid van den oud-Hollandschen stijl, omgewerkt naar de moderne begrippen en eischen.

Als *hoofdkenmerken*, voor alle tijdperken der renaissance, werden vroeger genoemd:

1°. Het *materiaal*: roode baksteen en bergsteen; nooit gele baksteen. Wel komt te Oudewater het geval voor dat gele baksteen naast den rooden wordt gebruikt, maar hierbij moet worden opgmerkt, dat in dergelijk geval geen bergsteen voorkomt. Er worden dus dáár ook slechts twee kleuren van materiaal gevonden, en dan aan kleinere gebouwtjes.

Werd gehouwen steen in twee kleuren gebruikt, zooals bij den toren van St.-Charles Boromée te Antwerpen, dan kwam geen baksteen voor.

Er is ook op gewezen, dat voor mozaiek in friezen b.v. slechts roode baksteen en bergsteen werd genomen.

Alzoo, er kwamen nooit meer dan twee materiaal kleuren voor.

Aan het Museum zijn vierderlei materialen gebruikt; twee soorten van gehouwen steen, verschillend van kleur, roode en gele baksteen, waarvan de laatste een groote rol speelt.

2°. De *topgevel* was vroeger het meest kenschetsende onderdeel van den bouw; bijna zonder uitzondering was deze een trapjesgevel. Zulk een trapjesgevel nu, komt aan het Museum niet voor. De topgevels zijn daar in anderen geest dan die der Holl. Ren. opgevat.

3°. *Het streven, om zooveel mogelijk de hoogte richting te neutraliseeren in den geest der antieken*, kan in het Museum niet worden aangetoond. Dit streven wordt weêrsproken door de verschillende torens.

Deze laatste dragen geen der kenmerken van oud-Hollandsche torens, b. v. van Joost Janssoon of van Hendrik de Keijzer: noch de krachtige console lijst bij den overgang van onderbouw tot spits, noch de beide balustraden, die de spits verdeelen en bij belangrijke hoogte nooit worden gemist, noch de eigenaardige kromlijnige overgangsvormen of de peervormige bekroning.

4°. Het zeer belangrijke kenmerk der twee eerste perioden, de *console als steunpunt* voor zuilen- of pilasterbouw, een uit den gevel groeiende architectuur, wordt in het Museum niet opgemerkt, evenmin de vroeger steeds voorkomende versierde kroonlijst.

Bij een nadere beschouwing van het Museum zal men zien, dat lijstwerken tot scheiding der verdiepingen, zich oplossen in banden, ingelegd met gelen baksteen; dat blindbogen, het kenmerk van de 1e periode der Renn. niet voorkomen; maar dat misschien het eenige motief dat dit gebouw herinnert aan den oud-Hollandschen geest, de kruisvensters met boogvullingen zijn, opgevat in den trant van die van het huis van Maarten van Rossem te Zalt-Bommel of van het huis in de Lieven Vrouwenstraat te Mechelen.

Ook zijn geen beteekenende kenmerken te vinden van oud-Hollandsch uit den tijd vóór de Renaissance.

Hoewel in het Centraal Station de toepassing van topgevels duidelijker is, dragen deze ook weder een ander karakter dan die van onze Renaissance; een onderzoek omtrent alle andere kenmerken zal tot hetzelfde resultaat leiden als dit voor het Museum het geval was.

Toch hebben beide gebouwen iets kenschetsend Hollandsch, doordien zij een streven naar oorspronkelijkheid, naar een zelfstandige richting vertoonen: een zoo echt nationale karaktertrek.

Het zij verre, den bouwmeester een verwijt te maken, dat de gevonden oplossing niet in nationalen geest is uitgevallen: de toekomst zal moeten leeren of het komende geslacht deze richting zal huldigen, of wel, dat de nationale tradities in onze moderne bouwkunst zich niet zullen verloochenen.

Op de vraag, of een gebouw als het Rijks Museum in oud-Hollandschen stijl had gebouwd kunnen worden, geven de beste bouwwerken uit dien tijd zelf het antwoord.

De middenpartij van het stadhuis te Leiden b. v., grootscher opgevat in den geest van het stadhuis te Antwerpen, hoekpaviljoens als topgevels behandeld, gesloten galerijen voor tusschengevels met de motieven van de stadhuizen te Bolsward en 's Hage; meer bescheiden torens — zoo noodig — in den geest van die van de Loterijzaal te 's Hage; met deze motieven kan men zich op het prachtige emplacement, waar thans het Rijks Museum staat, een monumentaal gebouw denken, waarbij de motieven van den oud-Hollandschen stijl op 't schoonst zouden kunnen uitkomen.

Voor een vrije trap, met directen toegang tot de vestibule der eerezaal op de eerste verdieping, zou men de motieven hebben kunnen ontleenen aan het Leidsche stadhuis, dat te Maastricht, van Pieter Post, aan de Waag te Deventer of het Wijnhuis te Zutphen; met deze trap ware de doorgang voor rijtuigen en voetgangers te verbinden geweest.

Stel de middelen waren te beperkt geweest om het zuilen- of pilaster- architraaf systeem volledig toe te passen, dan had het stelsel van consoles aangewend kunnen worden alléén voor de hoogere verdieping, terwijl de parterre verdieping eenvoudig had kunnen blijven, en in den soberen geest der 16e eeuw.

Wenschte men krachtig relief, dan zou men zijn toevlucht hebben kunnen nemen tot het blindbogen stelsel, al of niet gecombineerd met latere vormen; en dan zou het nog mogelijk zijn geweest — evenals nu — de werking van het geheel te verhoogen door beeldhouw- en tegelschilderwerk, en bovendien door details van gesmeed ijzer, gedeeltelijk verguld, en ander metaalwerk.

Denkt men zich een dergelijk gebouw, daar ter plaatse, dan lijdt het geen twijfel of het is mogelijk een ontwerp te concipieeren voor een monument in echt nationalen stijl, in een gewaad, overeenstemmende met den rijken schat van het inwendige.

Waarlijk, motieven van oud-Holl. Ren. voor groote gebouwen ontbreken niet; men zal dit waarnemen bij een aandachtige en vergelijkende studie. Te minder

ontbreken die, wanneer men in de geschiedenis der bouwkunst van andere landen en tijden aanleiding vindt, om in den geest van het *oude*, met *nieuwe* vormen en combinaties voort te bouwen.

Dat is geoorloofd. Immers niet het *nabootsen* is het doel der moderne kunst, maar wel *ontwikkeling op den grondslag van het oude.*

Men behoeft niet te blijven stil staan, of angstvalling vast te houden aan onze nalatenschap van de 16e en 17e eeuwen. We hebben uit dien tijd alleen den *geest* noodig; we moeten alléén de groote elementen van architektonische samenstelling toepassen.

Denken wij aan andere landen en stijlrichtingen, dan zullen wij overal een bazis vinden die ontleend is aan een voorafgaanden stijl. Zoo herinnert de Grieksche tempel aan West-Aziatische en Noord-Afrikaansche vormen; de gebouwen der Romeinen aan die der Grieken en Etruriers. Zelfs de schijnbaar zoo hoogst oorspronkelijke Arabische kunst herinnert aan de monumenten die de eerste Arabische veroveraars in Syrië vonden. Meerdere voorbeelden om aan te toonen, dat elke nieuwe stijl voor een deel zich grondt op een voorafgaande bouwwijze, zijn overbodig. Zelfs de Gothische stijl, zóó zeer verschillend van den geest der antieke bouwkunst, wijst in de opeenvolgende vormen van den oud-Christelijken en Romaanschen stijl, de schakels aan van een aaneengesloten keten van oorzaak en gevolg, die trapsgewijze tot een zóó zeer tegenstrijdig resultaat hebben geleid.

Overal ligt het oude aan het nieuwe ten grondslag, maar — en dit is hoofdzaak — dat nieuwe zou niet verkregen zijn, indien men angstvallig aan de detailvormen van het oude was blijven vasthouden; evenmin indien niet de eigen schoonheidszin der latere bouwmeesters, voedsel vindende in de gewijzigde behoeften hunner tijdgenooten, hen genoopt had, alléén de groote elementen in het oog te houden en deze te ontwikkelen, met verwaarloozing van de onbruibare details.

Gesteld, dat de meesters der Italiaansche Renissance de bewerking van het ijzer gekend hadden, zooals wij die kennen, gebruik hadden kunnen maken van vervoer- en verkeersmiddelen zooals de onze, en evenals wij behoefte hadden gevoeld aan groote vereenigingslokalen voor handel en nijverheid, — dan lijdt het geen twijfel, of ze zouden in den zelfden geest die in al hun bouwwerken valt op te merken, eene overeenstemmende oplossing gevonden hebben voor reusachtige perronoverkappingen, voor ruime beurslokalen, groote tentoonstellingsgebouwen, en wat al niet meer. Dat zou geschied zijn in het nieuwe materiaal, en met geheel nieuwe detailvormen voor ijzer, in den geest der andere van steen en hout.

En niemand zou dan durven beweren, dat dit geen Italiaansche Renaissance zou wezen.

Zoo zijn er in den geest van het oude, steeds overeenstemmende vormen, om nieuwe behoeften te bevredigen.

Trouwens, onze eeuw, die deze ruime toepassing van het ijzer leerde kennen, heeft het bewezen. De Franschen, Engelschen, Duitschers, ook de Italianen, hebben in hun spoorwegstations, hunne groote bibliotheken, hunne theaters, hun reusachtige winkel-magazijnen, in hun overdekte passages en markten, met de daad getoond, dat zij de tradities hunner eigen Ren. bouwkunst met vrucht konden gebruiken, zoowel voor moderne behoeften als met modern materiaal.

En wij Hollanders, wij alleen zouden in de onze dien basis *niet* kunnen vinden?

De Holl. Ren. der 16e en 17e eeuwen alléén, zou onmachtig blijken naast de vormen, waarmede de Ren. in andere landen optrad?

Voorzeker zou ze dat, indien wij angstvallig bleven vasthouden aan de kleine detailvormen, die onze talrijke woonhuisgeveltjes uit dien tijd kenmerken, en indien wij niet evenzeer konden beschikken over eigenaardig ontwikkelde hoofd-elementen van samenstelling, die hun uitingen vinden in gebouwen als de kanselarij te Leeuwarden, de stadhuizen in al onze groote steden, onze gebouwen voor den handel, onze torens, en zooveel andere werken meer.

Wij zijn in dit opzicht even rijk, zoo niet rijker, dan onze naburen ten oosten en ten zuiden, en behoeven niet altijd — en telkens weer — te grijpen naar de Italiaansche Ren., om in combinaties, die vreemd aan onze kunst zijn, vormen te vinden die in de behoeften van het burgerlijke gemeenschapsleven van onzen tijd zullen voldoen.

En aangezien we een bazis moeten hebben, — wat is dan rationeeler, dan voort te bouwen op onze eigen bouwkundige overleveringen in plaats van op vreemde.

Reeds vroeger is aangetoond waarin die overleveringen bestaan, en welke het typische onderscheid tusschen onze Renaissance en die van andere landen is. Maar ook zou daarbij noodig zijn een herinnering aan de deugden, waardoor de gebouwen uit de bloeiperiode onzer Renaissance hebben uitgemunt, en die evenzeer kenschetsend Hollandsch zijn, als bijv. eene alleszins beredeneerende samenstelling, rekening houdende met de assen en hoofdvormen, en een opmerkelijke rust, verkregen door herhaling of terugkeer van de zelfde motieven, en tevens door een sobere behandeling van ondergeschikte partijen.

Met de toepassing van deze gegevens op moderne en ook op groote gebouwen, zal men het reeds ver kunnen brengen.

Onlangs heeft de Amsterdamsche beursprijsvraag bewezen, hoe vastgeworteld bij een groot deel der concurrenten het geloof gevestigd is in de onfeilbaarheid der Italiaansche Ren., ten koste van betere bouwkunstige stelsels en detailvormen van hun eigen kunst. Immers wat hadden de Duitsche inzenders, die meest allen hebben getracht een plan te leveren in den geest der Italiaansche Ren., niet in hun eigen land kunnen vinden?

Niemand hunner heeft b. v. gedacht aan het Raadhuis te Bremen, dat in den algemeenen aanleg van zijn façade, bijna een oplossing geeft voor den langen Beursgevel b. v. aan het Damrak.

Neemt men in aanmerking, dat men het trottroir tot een galerij mocht maken, dat men het gedeeltelijk mocht overbouwen, en dat men veel licht moest hebben voor de beurs, dan vindt men die eischen opgelost in dat Raadhuis.

En bovendien is er zeker geen enkel gebouw in Duitschland te vinden, waarvan de groote elementen, die aan onze bouwwijze der 16e en 17e eeuwen ten grondslag liggen, zoo duidelijk zijn vertegenwoordigd, als aan dit stadhuis van Bremen. (*Wordt vervolgd.*)

AFDEELING LEEUWARDEN.

Vergadering van 3 April 1885.

Na opening der vergadering, lezing en vaststelling der notulen van de vorige, werd medegedeeld, dat van 't Bestuur der Maatschappij een schrijven was ontvangen, betreffende de gedane opmerkingen over de eerste der uitgeschreven prijsvragen.

Het Bestuur deelt daaromtrent mede, dat het bezwaar om eenige afwisseling te brengen in de ontwerpen, welk sub. 1 van art. 29 der wet worden vermeld, tot het onderwerp voor de 1e prijsvraag 1884 heeft geleid, en het mede naar aanleiding van 't ontvangen schrijven der afdeeling zich voorstelt, om zoo mogelijk eene wijziging in genoemd artikel te brengen.

Daarna wordt het woord gegeven aan het lid O. S. Knottnerus, die tot onderwerp had gekozen *de gasfabricatie* in hare jongste ontwikkeling, waaromtrent het volgende wordt medegedeeld.

De toepassing der gasverlichting heeft haar ontstaan te danken op Engelands bodem. De natuur zelf gaf daar reeds duidelijke wenken, toen mr. Shirley in 1659 aan de Royal Society te Londen melding maakte van eene ontdekte bron van brandbaar gas, te Wigan in Lancashire. De wetenschap bracht al spoedig samenhang tusschen dat brandbare gas en de steenkolen, en in 't jaar 1739 nam dr. Clayton proeven of het mogelijk was, brandbare gas uit steenkolen te bereiden. Dit gelukte hem, doch hij beschouwde het slechts als eene proef, ten gebruike der theorie.

Omstreeks het jaar 1790 traden, ter ontwikkeling der gasverlichting, twee geniale ingenieurs op; Philip te Bon, te Parijs en William Murdoch in Engeland. Eerstgenoemde wijdde al zijne aandacht aan die nieuwe industrie, doch mocht het niet verder brengen dan de uitvinding zijner thermolamp, daar hij in 1802 overleed. William Murdoch, die zijn arbeidsveld in Engeland vond, paste met vrij goed succes de gasverlichting in kleine etablissementen toe, doch ook hem was het niet gegeven deze algemeen in te voeren.

Een Duitsch hofraad, Winzler, onkundig van de gasindustrie, doch vol van avontuurlijke bedrijvigheid en volharding, gelukte het in Engeland opgang te maken, door lezingen en voorstellingen te geven, betrekking hebbende op de gasverlichting.

Hij richtte in 1805 eene vennootschap op, met een kapitaal van 50,000 pond sterling, voor het ontwerp der verlichting van geheele wijken der stad Londen. De uitslag van deze onderneming was zeer ongelukkig, daar het aan technisch bekwame mannen ontbrak.

Opnieuw spande hij al zijne krachten in, en het gelukte hem in 1810 een uitsluitend octrooi te verwerven voor zijne, onder den naam van Chartered Gas-Company, vernieuwde vennootschap. Deze nieuwe vennootschap zou, evenals de eerste, met hetzelfde succes geëindigd zijn, indien zij niet in 't jaar 1813 versterkt werd door den ingenieur Samuel Clegg, een leerling van Murdoch en in de gasbereiding practisch ervaren man. Hij werkte met zeldzame bedrevenheid en talent aan de volmaking der gasverlichting.

Na vele bezwaren en moeielijkheden overwonnen te hebben gelukte het hem de parochie St. Margaretha te Westminster geregeld te verlichten. Dit geschiedde op den 1 April 1814, welke datum als de invoering der openlijke gasverlichting te beschouwen is.

De steenkolen gasbereiding geschiedt door droge distillatie. De steenkolen worden voor dit doel in retorten geladen, die door middel van deksels hermetisch gesloten zijn; door de verhitting der retorten in de ovens zal de steenkool zich ontleden, en onzuiver lichtgas ontwikkelen; dit gas ontwijkt door de klimpijpen die aan de monden der retorten bevestigd zijn, en zal door de dippijpen in de hydraulic main komen, waar de teerafscheiding een aanvang neemt, en de vloeistoffen verdicht worden. Na deze verdichting in de lucht en watercondensors volkomen gemaakt te hebben, en nadat de condensateur van de laatste sporen van teer, door wrijving en stooting is bevrijd geworden, zal het gas door de scrubbers of cokes-torens van ammoniak gezuiverd worden. Deze scrubbers of cokes-torens berusten slechts op het denkbeeld, om het gas over een groot oppervlak met water in aanraking te doen komen, daar het water de eigenschap bezit, een groote hoeveelheid ammoniak op te slorpen Voor bovengenoemd doel zijn de scrubbers met cokes gevuld, en wordt door eene geregelde waterbesproeiing die zuivering verkregen.

Tusschen den condensateur en de scrubbers zijn de exhauster geplaatst, die het gas uit de retorten zuigen en daardoor voorkomen, dat het gas bij ondichtheden in de ovens zal ontkomen.

Na de srubbers wordt het gas in de kalkkisten gevoerd; in deze bevinden zich houten horren, waarover een laag kalk is uitgespreid. Door nu het gas door deze kalk te laten gaan, zal het van zijn koolzuur en zwavelwaterstof bevrijd worden. Het gas is na het verlaten der kalkkisten van hare onzuivere bestanddeelen verlost, en is dus ten gebruike gereed, en zal, na door den fabrieks-meter quantitatief te zijn bepaald, in de gashouders verzameld kunnen worden. Vanaf de gashouders wordt het door den regulateur, op een bepaalde drukking, naar de leidingen der verbruikers geleid.

Een en ander werd door uitvoerige en duidelijke teekeningen toegelicht en verduidelijkt, en de voordracht met onverdeelde aandacht gevolgd door de aanwezige leden, die allen instemden met het woord van dank door den Voorzitter aan den spr. gebracht voor zijn zeer interessant en boeiend onderwerp.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 10 April 1885.

Na het lezen der notulen wordt mededeeling gedaan van den prospectus van de *internationale tentoonstelling van decoratief aardewerk en gebrand glas* te Delft te houden 1).

Omtrent eene correspondentie tusschen de H.H. J. J. v. Nieukerken en W. B. van Liefland, over de afgifte van teekeningen bestemd voor het Weekblad, wordt besloten, daar beide heeren niet ter vergadering tegenwoordig zijn, alsnog nadere informatiën in te winnen.

Het rapport der commissie in zake:

a. het vakonderwijs voor handwerkslieden in de bouwambachten,

b. als boven voor de opleiding van bouwopzichters werd, met de begeleidende missive, door den Secretaris voorgelezen.

In laatstbedoeld schrijven, onderteekend door de heeren G. J. Morre als Voorzitter en H. J. Mondt als Secretaris, zegt de commissie onder anderen:

»Doordrongen van al het gewicht van het haar ter behandeling opgedragen onderwerp heeft zij deze zaak met ernst en nauwgezetheid overwogen en onderzocht.

Zij heeft gemeend, in de overtuiging dat het in den laatsten tijd zoo druk besproken vraagstuk der Ambachtsscholen zeer nauw, ja onafscheidelijk samenhangt met de gestelde vragen, bij de beantwoording daarvan in eenige beschouwingen te moeten treden over de bezwaren, tegen de ambachtsscholen ingebracht door onze geachte stadgenooten, de H.H. W. C. Metzelaar en F. H. v. Malsen.

Te meer heeft zij gemeend die beschouwingen aan haar rapport te moeten toevoegen, opdat daaruit blijken moge, dat niet alle Haagsche vakmannen zoo tegen de ambachtsschool zijn gestemd als de hiervoren genoemde heeren, uit wier afkeerigheid van ambachtsschool-onderwijs allicht, vooral bij het niet-Haagsche publiek, een minder gunstig denkbeeld omtrent de Haagsche ambachtsschool zou kunnen worden opgewekt. De commissie, overtuigd dat ook hier moeielijkheden zullen blijven bestaan, die niet weg geredeneerd kunnen worden, eindigt met den wensch, dat ook deze hare arbeid moge medewerken tot bereiking van het schoone doel, dat de Maatschappij zich met de gestelde vragen heeft voorgesteld".

Vervolgens werd het rapport zeer terecht met onverdeelde aandacht gevolgd.

In dat stuk toch vindt men op even gemakkelijke als duidelijke wijze de zaak toegelicht en het programma aangegeven, volgens hetwelk naar de meening der commissie, het onderwijs behoort te worden ingericht.

De heer v. Malsen stelt voor, het rapport te laten circuleeren en dit op eene volgende vergadering te behandelen, omdat 't onmogelijk is nu al aanstonds daartoe over te gaan.

De Voorzitter wijst op tijdverlies bij de verplichting, het stuk vóór de Meivergadering der Maatschappij in te zenden en wil het

1) Deze prospectus is reeds in een vorig Weekblad opgenomen.

daarom laten drukken en aan elk der Leden een exemplaar toezenden. Dit laatste voorstel met algemeene stemmen aangenomen zijnde, werd besloten daartoe alsnog in eene buitengewone vergadering bijeen te komen en wel op 24 dezer.

Intusschen wenscht men reeds nu de algemeene strekking te bespreken, om dan later de zaak nader te kunnen behandelen.

Eerst werden de verschillende punten in het eerste gedeelte van het rapport, handelende over de regeling van het onderwijs voor de ambachtsschool, achtereenvolgens zeer uitvoerig besproken en daarna stilgestaan bij dat voor de bouwopzichters. Meerdere leden namen aan het vrij levendig debat deel.

Het meerendeel gaf zijne ingenomenheid met het rapport te kennen, en de Voorzitter bracht den heer Morre, Voorzitter der Commissie dank voor het even zaakrijk als belangrijk rapport, welke heer daarentegen de eer grootendeels overdroeg aan den heer Mondt, die zich als Secretaris daarmede meer bijzonder had belast.

Het reeds ver gevorderde uur belette de bespreking van het laatste punt der agenda, en met de aanbeveling om op de eerst volgende samenkomst weder tegenwoordig te zijn, sloot de Voorzitter de vergadering.

AFDEELING AMSTERDAM.

In de vergadering, gehouden 10 April, werd besloten, ingevolge het voorstel der Jury, de beide ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een candelabre, reeds in het vorig nummer vermeld, te bekronen.

Door het Bestuur werd een crediet aangevraagd van *f* 30 à *f* 40, te gebruiken bij de te verwachten feestelijke opening van het gebouw der Maatschappij.

De heer Leliman vernam nu weder op nieuw van een gebouw *der Maatschappij*. Hij meende, dat er was gesticht een *gebouw voor permanente tentoonstellingen*, door eene zich daartoe gevormd hebbende commissie.

De Voorzitter verklaarde, dat het gebouw gesticht was op grond van de Maatschappij en voor rekening van de Maatschappij, en dus was het »*Maatschappelijk gebouw*".

De heer Leliman vernam dit met genoegen. Hij meende nu, dat het aangevraagd crediet te gering was om behoorlijk aan de feestviering mee te doen.

Het Bestuur verklaarde niet meer te hebben gevraagd, *niet* omdat de kas te *arm* is, maar omdat de uitgaven de inkomsten voor dit jaar te veel zullen overschrijden.

De vergadering besloot na eenige discussie het Bestuur vrijheid te geven naar omstandigheden te handelen.

Hierna kwam aan de orde de concept-bouwbevordering voor Nederland, met de daarop voorgestelde wijzigingen door de commissie, bestaande uit de heeren Sanches, Landré en Schouten.

Om de groote moeielijkheid dit stuk in zijn geheel te behandelen, werd op voorstel van het Bestuur besloten, het concept, met de bemerkingen verrijkt, aan de ontwerpers terug te zenden.

De algemeene discussiën daarover bepaalden zich tot de opmerking van den heer Huibers dat, blijkens de verslagen, de meeste Afdeelingen niet zeer ingenomen schijnen met een *algemeene* bouwverordening, waarop de heer Rieber zegt, dat men zich deze ook meer moet voorstellen als een legger waarnaar iedere gemeente naar behoefte zijne bouwverordening moet kunnen maken.

De heer Sanches is het met die opvatting niet eens. Hij gelooft, dat de bedoeling is eene verordening te bezitten die voor alle gemeenten geschikt is. Het zeer wenschelijke van een dergelijke verordening wordt door den heer Leliman nog nader betoogd en met eenige voorbeelden toegelicht.

De beide door de Maatschappij gestelde vragen nopens het onderwijs voor ambachtslieden en bouwopzichters, zijn thans aan de orde van behandeling.

De heer Wolter verklaart, namens de commissie, in wier handen deze vragen gesteld zijn, nog niet haren arbeid gereed te hebben. Van verschillende inrichtingen van onderwijs zijn verslagen ontvangen en deze worden door de commissie onderzocht, waarna een rapport zal worden opgemaakt. Deze arbeid blijkt evenwel nog al omvangrijk te zijn.

De heer Leliman treedt thans in eene uitvoerige beschouwing over de geschiedenis van het ambachtsonderwijs, waarvan hij tot de mede-oprichters behoort. Hij meende, dat het onderwijs met uitstekend gevolg gegeven wordt, en nu wraakt hij het zeer, dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, alleen op initiatief van een paar ontevreden heeren, deze vragen gesteld en aan alle Afdeelingen tot onderzoek verzonden heeft. Z. i. is daartoe niet de minste reden. Men moet bij groote zaken aan elke voorkomende klacht niet dadelijk zoo veel gewicht hechten.

Wat het onderwijs voor bouwopzichters betreft, is een vraag uitstekend beantwoord door den heer A. W. Gezellen, te vinden in het verslag der 33ste Algemeene Vergadering en dat der 26ste Algemeene Bijeenkomst, door de Maatschappij in 1875 gehouden.

De heer Huibers zegt, zich dat stuk niet te herinneren, doch meent, dat die 2de vraag wel wat veel op den achtergrond komt. Hij kent geen inrichting of klasse, speciaal voor de opleiding van bouwopzichters, en die meent hij toch wel noodig. De eischen voor een bouwopzichter toch zijn geheel andere, dan die voor de knapste ambachtsmannen en ook weer geheel anders dan die voor een architekt. Hierna wordt door hem gereleveerd, wat een goed bouwopzichter grondig moet kennen, zal hij een werk deugdzaam doen uitvoeren en ook van een anderen kant den aannemer geen noodelooze eischen zal stellen. Thans leeren de meesten dat, in hoofdzaak, door de praktijk, doch vaak tot schade van veel.

De Voorzitter antwoordt den heer Leliman, dat het Bestuur der Maatschappij, met het stellen der vragen geen partij gekozen heeft, maar alleen wil trachten in het wezenlijk belang der zaak, zooveel mogelijk licht te verspreiden, juist, om naar aanleiding van gemaakte bemerkingen, valsche voorstellingen te voorkomen. De heer Leliman hoopt, dat dit goede doel dan zal worden bereikt ofschoon hij nog niet de noodzakelijkheid inziet.

Wat het onderwijs voor bouwopzichters betreft, is hij niet zoo zwaartillend. Een architekt moet de bekwaamheid hebben, de hem daartoe geschikt geacht wordende personen tot bouwopzichter te vormen. Zij moeten eerst ambachtsman zijn, en dan leert dat gemakkelijk.

Voor dat de vergadering zal gesloten worden, wenscht de heer Bruning nog te verzoeken, dat de Afdeeling een nieuwe prijsvraag zal uitschrijven met een flinken prijs.

Door den Secretaris wordt hem opmerkzaam gemaakt, dat nog een prijsvraag loopende is, waarvoor eerst in Augustus de antwoorden worden verwacht. Voorts zegt hij, dat de 2 ingekomen antwoorden op de nu bekroonde, weinig aanmoedigend zijn voor het Bestuuur. Hij twijfelt of op het uitschrijven van prijsvragen nog wel veel succes te verwachten is.

Het Bestuur belooft evenwel het verzoek te overwegen.

Na een woord van dank aan het Bestuur, door den heer Leliman uitgesproken, wordt de laatste vergadering van dit saisoen gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Op de door de Afdeeling Leiden en Omstreken uitgeschreven prijsvraag »een vestibule met tochtpui" waarvan gevraagd is:

a. Eene teekening der tochtpui,

b. Eene teekening van een der zijwanden met deur naar een kamer,

c. Eene teekening van het plafond,

zijn ingekomen vijf antwoorden, onder de motto's:

1. De Leidsche sleutels, (geteekend).
2. Salve.
3. M S G.
4. Nil desperatum.
5. Vestibule.

De leden der internationale Jury voor de beoordeeling der met 1°. Mei a. s. in te leveren plannen voor een *Beursgebouw* te Amsterdam, zijn uitgenoodigd om op den 20sten Mei a. s. een aanvang te maken met hunne werkzaamheden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

Op de bijeenkomst van Vrijdag 24 April zullen ter inzage aanwezig zijn de periodieke werken en tevens:
LUTHMER, Malerische Innenräume moderner Wohnungen.
ISING. Het Binnenhof.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2508 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op Dinsdag den 5den Mei 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek N°. 422.

Het maken van eene veelading op elk der stations VELP en BRUMMEN.

Raming *f* 4570.—.

De besteding geschiedt volgens § 51 van het bestek.

Het bestek ligt van den 15den April 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur M. J. VAN DUIJL te *Zutfen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 28sten April 1885 ten 8.30 voormiddag te *Velp*, en 10.30 voormiddag te *Brummen*.

UTRECHT, den 14den April 1885.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2509 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 5den Mei 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 423.

Het maken eener verbeterde waterlossing van de Aschkuilen binnen en buiten de locomotievenloods op het station MAASTRICHT.

Raming *f* 1980.—

De besteding geschiedt volgens § 38 van het bestek.

Het bestek ligt van den 16den April 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN te *Venlo* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 28sten April 1885 ten 1 ure namiddags.

UTRECHT, den 14den April 1885.

2510 **AANBESTEDING.**

Op Maandag den 27sten April 1885, des middags te 12 uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

Het verbeteren der ijzerconstructie van de Blauwpoortsbrug, benevens het vernieuwen der onder- en bovendekken.

Het bestek en de teekening ligt ter inzage en overname aan de Stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 uren tot 's namiddags te 4 uren, en is het eerste aldaar à *f* 0,15 verkrijgbaar gesteld.

Verlangde ophelderingen enz. zijn bij den Gemeente-architect te bekomen, terwijl aanwijzing in loco zal worden gedaan op Donderdag 16 en Donderdag 23 April, telkens des namiddags te twee ure.

Zegt het voort.

2511 **AANBESTEDING.**

Op Maandag den 20sten April 1885, des middags te twaalf uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

Het leggen van eenige klinker- en keibestratingen.

De bestekken liggen ter inzage aan de Stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 uren tot 's namiddags te 4 uren, en zijn aldaar à *f* 0,10 per stuk verkrijgbaar.

Verlangde ophelderingen enz. zijn bij den Gemeente-architect te bekomen.

Zegt het voort.

Koninklijke Nederlandsche LOCAALSPOORWEG-MAATSCHAPPIJ

2512 **AANBESTEDING.**

Op Donderdag den 30 April 1885, des namiddags ten 2 ure, zal, ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn*, worden AANBESTEED:

Bestek N°. 4.

Het maken van de Landhoofden en Pijlers voor de brug over de rivier den IJssel te Deventer.

Bedrag der begrooting f 610,000

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 69 van het bestek.

Het bestek en de teekeningen liggen ter inzage ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn*, en zijn aldaar ad *f* 3 op franco aanvrage verkrijgbaar.

Inlichtingen worden gegeven door den Hoofdingenieur K. H. VAN BREDERODE te *Apeldoorn*.

Aanwijzing op het terrein zal worden gedaan op Woensdag 22 en Vrijdag 24 April 1885, telkens des namiddags ten 1 ure.

De Commissie van Beheer.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN VAN BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN. 2513

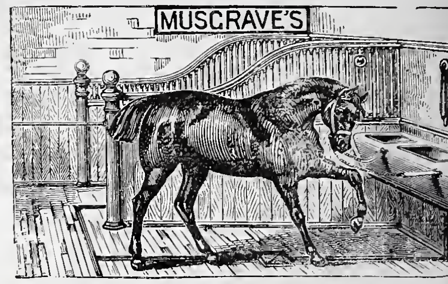
D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM. Telephoon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & C°., Limited

te BELFAST.

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

☛ Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *soliditeit* en *zeer nette bewerking.*

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2514

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

VOLKOMEN BEHOEDMIDDEL VOOR HOUT enz.

tegen verrotten en zwam.

Scheikundig onderzocht door DR. D. DE LOOS te Leiden.

In de Kyaniseerfabriek van 2515

J. & D. VAN DER POT te Rotterdam,

wordt **Hout, Zeildoek** en **Touwwerk** tegen bovenstaande schadelijke invloeden reuk- en kleurloos geprepareerd, en kan het hout worden geverfd als gewoonlijk.

Het hout wordt op verlangen bijgeleverd, en volgens teekening gereed gemaakt.

ACTIEVE AGENTEN VOOR ALLE PLAATSEN GEVRAAGD.

Eenige Handelaren in de Prima Portland Cement

(merk DYCKERHOFF & SÖHNE),

in wichthoudende vaten van 180 K°. en in zakken van 70 K°. *niet vervalscht met hoogovenslakken, kalksteen- tras* of andere bijmenging, en laat op de zeef van 900 mazen per M² hoogstens 4 % achter.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en **Vernissen** uit de fabriek van den heer **F. A. Q. VAN GELDER,** te Rijswijk bij 's Hage.

☛ **Engelsche aarden buizen, Belgische gips, Vuurvaste steenen, Vuurklei,** enz.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

☛ **ALBASTINE** ☚

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk b/d. Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*

Hoofdagent voor de Verven, J. & D VAN DER POT, *Rotterdam.* 2516

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 16.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De leden worden herinnerd aan het verzoek, om de ingevulde stembiljetten vóór den 19den Mei a. s. vrachtvrij op te zenden aan het adres.

Het Bestuur der Afdeeling Leiden is thans samengesteld als volgt:

J. W. Schaap, Voorzitter; W. Kok, Vice-Voorzitter; P. G. Lancel, Secretaris; P. J. Groen, Penningmeester; J. J. Kersbergen, Commissaris.

HOLLANDSCHE RENAISSANCE.

(*Vervolg van bladzijde* 98.)

Ook is het effect in den gevel van het Stadhuis te Bremen in enkele sprekende partijen gezocht, terwijl de andere sober zijn behandeld. Van het antieke schema is een spaarzaam gebruik gemaakt.

Ook hier groeien de traditioneele vormen daarvan op consoles uit den gevel. Overal, waar een sprekend bouwdeel in de façade noodig was, greep men, om het een steunpunt te geven, naar de console.

De oplossing van de sterk vooruitspringende kroonlijsten der middenpartij herinnert levendig aan het Haagsche stadhuis.

De trapgevel der middenpartij is zeker het zwakste deel van het gebouw, maar dat bouwdeel is toch aanwezig; zelfs komen meerdere trapgevels voor. De sobere, weinig vóórspringende frontons als vensterbekroningen, herinneren aan Hollandsche gebouwen. Het hooge dak, het gebruik van berg- en baksteen, sommige bekroningsvormen, dit alles te samen in dit Duitsche gebouw der 17e eeuw herinnert ons aan onze bouwwijze der 16e eeuw, en laat geen twijfel over voor de opvatting, dat men zich hier op Hollandsche voorbeelden heeft geïnspireerd.

Een Duitsch architekt, en zelfs een Hollander, had zich dus wel ondankbaarder voorbeelden tot omwerking kunnen uitkiezen.

Maar de Duitschers hebben voor 't meerendeel hunne voorbeelden uit de Italiaansche Ren. geput, die motieven pasklaar trachten te maken voor de moderne behoeften, en in volslagen onnoodige koepels en dergelijke vormen een silhouet gezocht, dat aan hun samenstelling alle karakter roofde.

Concurrenten van anderen landaard, die wèl hun toevlucht namen tot bestaande bouwvormen in hun eigen land, zijn vervallen in de fout van hen, die meenen, dat een gebouw in berg- en baksteen, met veel topgeveltjes, in Holl. Ren. stijl is ontworpen. En dit eenmaal aangenomen, hebben zij zich de moeite niet gegeven, onzen stijl te bestudeeren en daarin naar groote elementen van samenstelling te zoeken. Zij hebben eenvoudig in de detailvormen der Engelsche Koningin Annastijl — die al zeer weinig van de onze heeft — een oplossing meenen te vinden; een hooge toren completeerde daarbij het geheel.

De heer de Kruyff besprak na deze opmerkingen een 5-tal van de 10 bekroonde beurs-ontwerpen. De ontwerper van een daarvan, had zich min of meer geïnspireerd op de bekende gevelontwerpen van Vrederman Vriese en diens denkbeelden op zelfstandige wijze omgewerkt, met het afwijkende materiaal: berg- en baksteen. Vriese's

Gedrukt 25 *April* 1885.

ontwerpen leggen getuigenis af van de poging om in Holl. en Vlaamsche Ren.-geest een oplossing te vinden voor rijk behandelde topgevels van grooteren omvang. Geeft men dit toe, dan is dit een bewijs te méér voor de stelling, dat waar men niet streeft naar nabootsing der détailvormen, maar naar de groote elementen van samenstelling zoekt, om die voor nieuwe behoeften om te werken, er in onze oude bouwwijze de stof niet ontbreekt voor samenstelling van grootere bouwwerken.

Vrederman Vriese heeft zich bij zijne ontwerpen bepaald tot een volmaking van het echt Nederlandsche topgevel-systeem, en is voor 't overige getrouw gebleven aan de overgeleverde Italiaansche vormen.

Men kan verder gaan, en ook andere kenmerken van onze Ren. uitwerken Het resultaat zal niet minder verrassend zijn. Zoo is b. v. het middeleeuwsche blindbogenstelsel op Ren. manier uitgewerkt, in zijn toepassing waarlijk nog niet uitgeput met de Dordtsche huisjes en de kanselarij te Leeuwarden.

De bespreking van een der 5 genoemde plannen leidde als van zelve tot de vraag, of de tot hiertoe gebruikelijke intérieurs van onze Holl. Ren. gebouwen, wel geschikt zijn om toepassing te vinden bij onze grootere moderne bouwwerken.

Zoowel als men dit bij het uitwendige in twijfel trekt, naar sprekers meening en zooals door hem is aangetoond, *ten onrechte* —, doet men het ook voor de binnenversiering, en vindt in dit oordeel voedsel door de opmerking, dat in geen enkel beurs-ontwerp, wat nog voor de gevels als Holl. Ren. verdienste had, een daarmeê overeenstemmende oplossing voor de binnenversiering werd geleverd. Bij slechts één ontwerp was inderdaad ook voor het inwendige gebruik gemaakt van architectonische vormen, als portaalbekroningen en dergelijke, in den trant der Nederlandsche Ren. Maar daarmede is geenszins het répertoire van binnendecoratie, in die manier uitgeput.

Het oud-Hollandsche kunstkarakter biedt ons tal van gegevens, behalve die der architectonische indeeling, vormende de groote lijnen die de eigenlijke versiering voor binnenruimten omramen, en waarvoor wij de samenstellende elementen even goed aan den gevel-architectuur van onze Ren. kunnen ontleenen, als de Italianen, de Franschen of de Duitschers dit aan de hunne deden.

Men waant zich echter beperkter in zijn keuze, hetgeen grootendeels voortvloeit uit het feit, dat van de schilder- en beeldhouwkunst in den laatsten tijd niet zooveel partij wordt getrokken als men dit wel *kan* doen, en vroeger *gedaan heeft*. Tengevolge van de hedendaagsche meerendeels gebrekkige studie van het figuraal is schilder- en beeldhouwkunst voor de versiering van het intérieur min of meer op den achtergrond geraakt, en bepaalt men zich in hoofdzaak niet alléén tot de bouwkunstige omlijsting, maar vult men die op met bouwkunstig ornament, waaronder vooral cartouches in allerlei vormen, en paneelvullingen met streng gestileerd ornament, meestal in den geest der Italiaansche Ren. en dergelijke. Dit wordt in de hand gewerkt door de groote voorliefde voor volledige kamerbetimmeringen.

Voor eetkamers met een gezellig karakter of voor andere kleine vertrekken heeft dit zijn reden; maar met een oud-Hollandschen schouw, een hooge lambriseering of een zoldering met cassetten, kan men geen groote publieke zalen versieren. Bij gebrek aan grootere gebouwen in Hollandsche Ren. stijl, die als voorbeeld zouden kunnen dienen, meent men nu allicht, dat men de gegevens mist om in dat zelfde karakter het inwendige uit te dosschen.

In de groote Italiaansche paleizen kunnen wij zien, hoe men elders heeft gedaan. Het decoratieve schilderwerk — liefst figuraal — speelt daar de hoofdrol. Geheele wanden, zooals in de Sixtynsche kapel, de Stanse in het Vaticaan, zijn als éene groote schilderij behandeld; in de laatste zijn zelfs de architectonisch behandelde lambriseeringen geschilderd. Architectonisch lijstwerk is alléén voor de groote lijnen der indeeling gebruikt.

Even goed als men het ginds deed, kunnen wij het zelfde *hier* toepassen. Hoe weinig ornament is er dan verder nog noodig? De medewerking van het ornament kan zich tot een minimum bepalen, maar dan zeker oneindig meer effect maken, indien de groote vakken met decoratief schilderwerk omlijst worden met ornamenteele randen, zooals bij de groote Gobelins of de Brabantsche tapijten.

Reeds in dergelijk schilderwerk alléén, indien we het beeldhouwwerk — een ander krachtig hulpmiddel — buiten rekening laten, vinden wij de dankbaarste gegevens.

Wat zou het inwendige van het tegenwoordig Stadhuis van Amsterdam — dat als bekend mag aangenomen werden — zijn, zonder al die Oud-Hollandsche schilderijen, die er de muren bedekken? Neem er die uit, en we zouden ons schamen er binnen te komen of er den vreemdeling te zien henengaan.

Men zal wèl willen toegeven, dat men met zulke schilderijen b. v. geen beurszaal kan decoreeren, maar dat het schilderwerk daar van anderen aard moet zijn. Hoe dit moet zijn, ligt voor de hand.

Een recht Hollandsche karaktertrek is onze traditioneele groote voorliefde voor symboliek. In het oude Stadhuis op den Dam te Amsterdam is geen beeldhouw- of schilderwerk te zien, of het is symbolisch; elke versiering heeft een beteekenis en doelt op de bestemming van het gebouw of van zijne deelen.

Het was onze voorouders niet alléén te doen om schoone vormen en lijnen *als zoodanig*, maar ze moesten tevens iets te denken geven. En dat doen de groote fronton-vullingen in de gevels van het Dampaleis, zoowel als de kleinste inwendige reliefs.

Welk een partij zou men voor een nieuwe Beurs niet in 't groot kunnen trekken van al die zinnebeeldige tafereelen uit dat paleis, welke doelen op onze handelsbetrekkingen met Oost en West? Welk een onuitputtelijke bron voor den decoratieschilder, gelijk zij een bron waren voor den beeldhouwer?

En niet alleen het figurale, maar ook het ornament is er op groote schaal vertegenwoordigd. Ook de schoone festons binnen dat oude paleis, de sierlijke en toch zoo krachtig behandelde guirlandes, zoowel binnen als buiten, zij bestaan bijna geheel uit motieven die aan onzen uitgebreiden handel van dien tijd herinneren. Men ziet er tusschen de inheemsche bloemen en vruchten, ook die uit den vreemde, verder dieren, als apen, papegaaien, uitheemsche schelpen en wat niet al meer.

Zelfs het ranken-ornament in friezen is symbolisch behandeld. Waar het optreedt in vereeniging met figuren — min of meer in den geest van het ornament van Lepautre — daar stellen de kinderfiguurtjes in die ranken altijd het een of ander voor, dat betrekking heeft op den aard der lokaliteit. Zelfs al bestaat een fries uit enkel planten ornament, dan nòg heeft dit een symbolische beteekenis.

Zoo stelt een fries boven een portaal bij de Burgerzaal, door de keuze der bloemen en vruchten, de vier tijdperken uit het menschelijk leven voor.

De lente van het leven wordt voorgesteld door leliën en rozen, de zomer door rijpe korenaren, de herfst door volle druiventrossen en de winter van het leven door half ontbladerde takken.

Maar ook voor de samenstelling van het ornament bieden ons de Hollandsche voorbeelden rijke stof, zoodat we volstrekt niet zulk een alléén zaligmakend gewicht behoeven te hechten aan het ornament der Italiaansche Renaissance.

De guirlandes aan het Dampaleis zijn, wat schoone en vernuftige compositie aangaat, wellicht door geen andere, waar ook, overtroffen. Overal vindt men er de zelfde talentvolle groepeering, terwijl altijd gelet werd op het effect voor op groote afstanden.

Hij die, even als zoo vele anderen, sterke neiging gevoelt voor uitheemsche ornamentiek, mag deze fraaie voorbeelden, die onze eigen kunst van vroeger aanbiedt, niet onopgemerkt voorbij gaan.

Wanneer wij van gebouwen, die in Oud-Hollandsch karakter zijn opgetrokken, de interieurs overéénstemmend willen decoreeren, dan kan het karakter van het ornament ons niet overschillig zijn. En ook in dit karakter kunnen wij echt oud Hollandsch zijn.

Zuiver gestileerd ornament is dat der onovertroffen versieringen van de harnassen aan het grafmonument van Engelbert van Nassau in de kathedraal te Breda, of dat van de koorstoelen in de kerk te Dordrecht. Zulk een soort Hollandsch ornament is echter uitzondering. Het min of meer naturalistisch behandelde ornament komt meer in den regel voor; de neiging daarvoor is volstrekt oud-Hollandsch. Een bewijs daarvan vinden wij reeds in de eerste helft der 16e eeuw bij sommige der grafmonumentjes in den kooromgang te Breda, en wij vinden het in de 2e helft dier zelfde eeuw aan de gevels onzer gebouwen, zooals aan dien van het Leidsche stadhuis van 1597.

Bijna overal is dezelfde neiging waar te nemen; zoowel buiten en binnen de gebouwen, als aan onze oud-Hollandsche meubels der 17e eeuw, ons zilverwerk, in de glasschilderkunst — getuige de beroemde Goudsche glazen — in bijna alle takken van kunstnijverheid, in de ornament-samenstellingen van onze Hollandsche en Vlaamsche teekenaars: Theodoor de Bry, Martin de Vos, Nicolaas de Bruyn. Wat aan het teekenwerk van den beroemden de Bry gestileerd cartouche of niëllo werk is, dat mag worden toegeschreven aan den invloed van zijn langdurig verblijf in Duitschland, wat er evenwel aan naturalistisch behandeld ornament aan voorkomt, dat getuigt van zijn Nederlandsche natuur, die hij met dat al niet heeft verloochend.

In het Paleis op den Dam vinden wij een sprekend bewijs voor die neiging, wat de 17e eeuw betreft, en voor nog lateren tijd, in den schouw van het stadhuis te Leiden, enz.

Die voorliefde voor het naturalistische in het ornament dateert reeds van uit de 16e eeuw, tijdens de beste periode van de Renaissance; zij is alzoo een echt nationale karaktertrek die bij de inwendige decoratie van gebouwen in oud-Hollandschen trant er niet weinig toe kan bijdragen om de overeenstemming in het ensemble te verhoogen.

Vóór een jaar of wat hadden velen een soort van heiligen afkeer voor het naturalistisch behandelde ornament, die voortvloeide uit een geest van reactie na overdaad. Thans, nu men tot meerdere kalmte is gekomen, oordeelt men ook minder eenzijdig.

Voor vlak-ornament, als van vloeren, is het natuurlijk af te keuren; maar als omlijsting van groote figurale decoratieve schilderstukken zou een ietwat losser behandeling dan die van het ornament der Renaissance zeker niet zijn misplaatst.

In Duitschland begint men van de dorre cartouches der Ren. genoeg te krijgen, en grijpt nu dikwijls weêr terug naar den vroeger zoo verafschuwden stijl Louis XV.

Laten wij wijzer zijn, en liever de natuurstudie weder opvatten, die bron van alle decoratieve kunst in alle goede historische kunsttijdperken, en daarin nieuwe motieven vinden voor een ornament, gestileerd naar de moderne kunstopvatting van onze tijdgenooten.

Zijn wij vroeger van het gestileerde naar het naturalistische afgedaald, dan kunnen we nu in omgekeerden zin, van het min of meer naturalistische weêr opklimmen tot het gestileerde, de eenige goede weg die tot een zelfstandige oplossing leidt.

De vraag, of onze oud-nationale bouwwijze der 16e en 17e eeuwen waarde heeft als toepassing voor meer omvangrijke gebouwen in onzen tijd, kan dus, volgens de meening van den heer de Kruyff, volmondig *bevestigend* worden beantwoord.

Bij de toepassing van die bouwwijze, voor het *uitwendige*, lette men er daarbij op, niet de detailvormen na te maken, maar de eenvoudige groote elementen van samenstelling in toepassing te brengen. Voor het *inwendige*, hergeve men aan schilder- en beeldhouwkunst de plaats die haar toekomt, en trachte in bekende karaktertrekken der oud-Holl. versieringskunst een algemeene uitdrukking zoowel als de verder vereischte détails te vinden.

Vóór alle andere stijlrichtingen is de Nederlandsche Ren. aangewezen om de grondslag te zijn voor onze studie, 1e omdat zij als beeldende kunst dezelfde rechten en hulpmiddelen bezit als welke andere Ren. ook; 2e omdat zij daarbij meerdere en veel betere rechten heeft, als zijnde nationaal.

Dat wij eerst thans tot die inzichten komen, heeft een geldige reden.

De aard toch van de opleiding van het meerendeel der hedendaagsche bouwmeesters, heeft hen vervreemd van hun eigen kunst, omdat de hulpmiddelen voor de studie van uitheemschen aard waren. Hun oudste leermeesters zwoeren bij Vignola en Palladio; lateren bij Schinkel en von Klenze; de nieuwsten bij de bouw-

meesters van Parijs, Weenen en Berlijn. Zoo was de Hollandsche Ren. wel niet geheel in vergetelheid geraakt, maar toch tamelijk op den achtergrond.

Duitsche leerboeken als van Lübke en Kugler, von Falcke of Semper waren in ieders handen; onze voorbeelden voor bouwkunstige ontwerpen ontleenden we aan de werken van Duitsche of Fransche artisten.

Morel en Wasmuth overstroomen ons land met uitheemsche voorbeelden en knabbelen — zij 't ook bij afbetaling — dus langzaam, maar daarom des te zekerder, aan onze beurs, *en* aan onzen nationalen zin.

Eerst in de allerlaatste jaren is onze Nederlandsche Ren. weer opgevat. Verscheidene der hedendaagsche architekten hebben reeds het goede voorbeeld gegeven, terwijl de jongste uitgaven als die van Van IJssendijke, Ewerbeck en Neumeister ons vaak weinig bekende schatten van eigen bodem leeren kennen.

De reactie is gekomen, en ze is welkom, omdat het wederopvatten van de tradities en de studie van onze eigen kunst een nationaal belang is.

Het behoud van 't geen ons in kunst en levenswijze van andere volken onderscheidt, is een waarborg te meer voor een zelfstandig voortbestaan. En daartoe kan de bouwkunst krachtig medewerken.

Men verandere onze grachten in Parijsche Boulevards, omboorde ze met gebouwen in vreemden stijl, en men brengt almede den vreemdeling in den waan, dat hij in zijn eigen land is.

De snelle verkeersmiddelen werken mede om alles te egaliseeren, wat tot de eigenaardigheden van land en volk behoort; ook daardoor verdwijnt zóóveel om niet terug te keeren. Dit is niet alleen *hier* het geval, maar overal. En waar het overal elders een nadeel is, kan het almede voor *ons* noodlottig wezen.

Laat ons dus behouden, wat wij kunnen en mogen behouden, zonder in strijd te zijn met den geest van vooruitgang dien wij allen op prijs stellen.

Laat ons een *eigen* bouwkunst hebben; zij is de moeder van alle kunsten. En als wij de moeder in eer en aanzien herstellen, dan zal zij ook hare kinderen kunnen grootbrengen en een nieuw huisgezin vormen, tot eer van het Land!

PRIJSVRAGEN.

In het *Bouwkundig Weekblad* N°. 44 van 1 Nov. 1883 werd het programma gegeven van een prijsvraag voor *nieuwe* Gouvernementsgebouwen in de stad Bloemfontein, Oranje Vrijstaat.

Omtrent den uitslag van dezen wedstrijd ontving de Redactie een schrijven van de Maatschappij tot bevordering der handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika, gedateerd 21 April 1885, aan welk schrijven wij het volgende ontleenen.

»Destijds waart u zoo beleefd om het programma voor de prijsvraag, uitgeschreven door den Inspecteur van Publieke werken te Bloemfontein (Oranje Vrijstaat), betreffende den bouw van een Presidentswoning en Raadzaal aldaar, in uw geacht Blad op te nemen. Naar aanleiding daarvan ontvingen wij van eenige Nederlandsche architecten plannen, die wij naar Bloemfontein zonden. Tot ons leedwezen is geen dezer plannen bekroond, doch viel deze onderscheiding naar wij vernamen ten deel aan het plan van de heeren Goad en Canning, architecten te Queenstown in de Kaapkolonie."

Tevens deelt genoemde Maatschappij mede, dat zij de plannen der Nederlandsche inzenders zal terug vragen.

INGEZONDEN.

Frontverandering.

In het verslag van de, den 10 April j.l. gehouden Vergadering der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, opgenomen in het *Bouwkundig Weekblad* N°. 15, komt een korte, doch geenszins onbelangrijke bespreking voor, waarop wij meenen, na het door ons in N°. 46 van het *Bouwkundig Weekblad* van 1884 gezegde, het stilzwijgen niet te mogen bewaren.

In het toen, onder het opschrift »De Rotterdamsche Kwestie", door ons geschrevene, hebben wij, aan de hand der verslagen van eenige Algemeene Vergaderingen, aangetoond, dat het Bestuur der Maatschappij steeds heeft volgehouden, dat het gebouw, waarin nu binnen kort de Algemeene Vergadering zal worden gehouden, niet zou zijn »het gebouw der Maatschappij" en dat zelfs de Voorzitter in de te Leeuwarden gehouden Vergadering in September 1884, nadat sedert Mei dat gebouw op de balans der Maatschappij voor *f* 31,521.36 in debet voorkomt, het gebouw nog »tentoonstellingsgebouw" noemt.

Maar wat vernamen wij nu uit het verslag van de Vergadering der Amsterdamsche Afdeeling.

Het Bestuur vraagt een crediet ten gebruike bij de feestelijke opening van het gebouw der Maatschappij. De heer Leliman schijnt het op nieuw hooren (spreken) van een *gebouw der Maatschappij* vreemd in de ooren geklonken te hebben. Hij toch meende dat er was gesticht een *gebouw voor Permanente Tentoonstellingen*, door eene zich daartoe gevormd hebbende commissie. De Voorzitter der Afdeeling verklaart hierop, dat het gebouw gesticht was op grond van de Maatschappij en voor rekening van de Maatschappij en dus was *Maatschappelijk gebouw.*

Wanneer wij nu weten dat de Voorzitter der Amsterdamsche Afdeeling ook is Penningmeester van de Maatschappij, bijgevolg lid van haar Bestuur, dan gelooven wij hier van eene zoo officieel mogelijke mededeeling te mogen spreken, want de exceptie die zou kunnen opgeworpen worden, dat het Bestuur der Maatschappij niet verantwoordelijk is voor hetgeen de Voorzitter van eene Afdeeling gelieft te zeggen, zal hier niet te pas kunnen komen.

Een ding is zeker, dat de heer Redeker Bisdom, door het gebouw onomwonden te noemen het *Maatschappelijk gebouw*, de vroegere terminologie van het Bestuur der Maatschappij afbreekt en onwaar verklaart.

Wij begrijpen zeer goed dat, nu de Algemeene Vergadering van Mei 1884 de bovengenoemde debetpost geslikt heeft, het Bestuur zich daardoor gedekt acht en niet langer van een gebouw voor permanente tentoonstellingen behoeft te spreken. De Maatschappij en het gebouw zijn een, ook finantieel.

W. C. VAN GOOR.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De Raad der Gemeente 's Gravenhage heeft in zijne zitting van 21 April j. l. — die zeker een der belangrijkste van den jongsten tijd voor de residentie is geweest — het voorstel van het dagelijksch Bestuur aangenomen, behelzende: »het besluit tot uitvoering van het plan tot verversching van het grachtwater door middel van oppomping en afvloeiing naar zee, overeenkomstig het daarvan gemaakt ontwerp van den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Zuid-Holland, de Heer Van der Vegt, met de daarin door Burg. en Weth. voorgestelde wijziging, wat de richting betreft van het Kanaal van het pompstation af."

Eene commissie uit den Raad zal het dagelijksch Bestuur ter zijde staan bij de uitvoering van dit belangrijke werk.

Met voldoening en zichtbaar met vreugde op dit resultaat van jaren langen arbeid terugziende, sloot de Burgemeester, de heer Mr. Patijn (aan wiens energiek optreden voor een groot deel het welslagen dezer zaak is te danken), deze raadszitting met de hoop, dat men nu weldra den dichter der 17e eeuw zal kunnen nazeggen:

»Hebt gij nu lust om weder in den Haag te komen
»Zoo ziet gij bij de eerste brug aan beide zijden helder water stroomen."

c.

Aan eene particuliere correspondentie uit Antwerpen, betreffende de te houden tentoonstelling, wordt het volgende ontleend:

De bouwwerken gaan snel vooruit, en indien de Tentoonstelling al niet geheel gereed zal wezen vóór de opening, die op 2 Mei plaats heeft, kan men toch verzekeren, dat vele installaties voltooid zullen zijn en het geheel een prachtig aanzien zal hebben.

Er wordt niets gespaard en verbaasd zullen allen zijn over hetgeen door het privaat initiatief is verwezenlijkt.

De tuin voor het gebouw is zoo goed als gereed.

Een dertigtal paviljoenen bevindt er zich, waaronder dat van Nederland en de stokerij »Het Lootsje" van Amsterdam. Verscheidene dezer paviljoenen kan men reeds voor het publiek openen.

Binnen in het gebouw zijn honderden werklieden aan den gang; links en rechts staan reeds niet alleen stapels kisten met voorwerpen, maar hier en daar verheffen zich puike kiosken en hooge paviljoenen.

Het paviljoen van zink gemaakt, van la Vieille Montagne te Luik, is bijna voltooid.

Een rijk altaar wordt in het midden van het gebouw opgericht, dat een buitengewoon effect zal maken.

Insgelijks in het middelpunt ziet men de groep der Handelsmaatschappij van Antwerpen, zijnde een burcht met 5 poorten, bekleed met allerlei koopwaar en in welke ook de statistiek van zeevaart en invoer zal voorgesteld worden.

De Afdeeling België is in alles ten achteren en zal waarschijnlijk eerst aanstaande week beginnen te étaleeren.

In de groote beuk van de Fransche Afdeeling zullen kolossale stukken komen. Het ruiterstandbeeld van Generaal Kleber is reeds geplaatst op een voetstuk van 10 M. hoogte en 10 M. breedte, terwijl er verscheidene bronzen beelden trapsgewijze rondom worden aangebracht.

De Nederlandsche étalages rijzen op, dat het een genoegen is om te zien. Verscheidene vitrines zijn reeds voltooid, onder anderen de groote en rijke uitstalling voor den boekhandel.

De Nederlandsche boekhandel zal stellig een der eerste plaatsen bekleeden op de tentoonstelling.

Eenige Hollandsche soldaten, grenadiers en jagers, houden wacht bij de afdeeling.

Er is van Holland eene verzameling plantgewassen in kuipen over gekomen van 60 verschillende soorten, mastboompjes van alle grootten, bestemd voor den tuin.

In de machine-zaal gaan de werken flink vooruit; verscheidene kolossale werktuigen zijn bijna in orde en anderen worden opgesteld.

De geheele machine-zaal is door een hangende gaanderij omringd, van waar men alles in eens kan overzien. Deze gaanderij kan 5000 personen bevatten.

De werkzaamheden van de Jury zullen 1 Juni beginnen.

Links van den Boulevard wordt het gebouw der Kunst-tentoonstelling opgericht.

Niet minder dan 2300 schilderijen zijn reeds ontvangen. Men vermoedt dat dit getal tot minstens 4000 zal klimmen en men verzekert, dat er in het gebouw slechts plaats zal kunnen verleend worden voor 1100.

Men zal daarom een groot aantal schilderijen moeten weigeren.

Men spreekt reeds over de opening van een »salon des réfusés."

Vlak over de schilderijen tentoonstelling, dus ook op den Boulevard, bevindt zich het gebouw voor de tentoonstelling van Japan.

Dit gebouw is 70 M. lang en 35 M. breed.

Al de producten van dat Rijk zullen er te zien zijn.

C.

Deze week zal een aanvang worden gemaakt met den aanleg van den tram van Zwolle naar Katerveer. Voor Pinksteren hoopt men den weg in gebruik te nemen.

Door de meubelmakers vereeniging »Amstels Eendracht" te Amsterdam is een adres aan den Gemeenteraad ter teekening gelegd, inhoudende het verzoek, om op kosten der Gemeente eenige werklieden, tot verschillende vakken behoorende, naar de Intern. Nijverheidstentoonstelling te Antwerpen te zenden.

Op een dergelijk verzoek, door verschillende Werklieden-Vereenigingen te Groningen aan den Gemeenteraad aldaar gericht, is door B. en W. afwijzend beschikt.

Het plan tot verbreeding en uitdieping van de haven te Vlaardingen zal weldra worden uitgevoerd. De kosten van dit werk zijn geraamd op *f* 138.000, waarin de provincie ⅓ zal bijdragen.

De Minister van Binnenl. Zaken brengt ter algemeene kennis, dat de eind-examens der Polytechnische school, vermeld onder B en C, in de art. 60—65 der wet op 't middelbaar onderwijs, zullen gehouden worden te Delft in de maand Juni a. s. Wie aan een dezer examens wenscht deel te nemen moet zich daartoe vóór 5 Mei e. k. schriftelijk bij het Departement van Binnenl. Zaken aanmelden.

De historische optocht, welke in den aanstaanden zomer te 's Hertogenbosch zal worden gehouden tot viering van het 700-jarig bestaan der stad, zal zijn verdeeld in 3 afdeelingen: 1. de wording der stad (einde der 12e eeuw), 2. haren grootsten bloei (15 en 16e eeuw), 3. den tegenwoordigen tijd. De teekeningen worden vervaardigd door den te 's Bosch geboren kunstschilder A. J. der Kinderen, te Amsterdam.

Het R. C. kerkbestuur der parochie van den H. Augustinus te Nieuwendam (N. Holland), vraagt in eene circulaire geldelijken steun tot het bouwen eener nieuwe kerk, daar de houten loods, die sedert jaren dienst doet, zeer bouwvallig geworden is. De circulaire is onderteekent door de heeren J. van Sleeuwen, pastoor en R. J. van Berck, kapelaan; elke gift, hoe gering ook zal dankbaar worden aangenomen.

De Commissie van Rapporteurs uit de sectieën van den Raad der gemeente Leeuwarden concludeerde tot aanneming van het voorstel van B. en W., om niet over te gaan tot de voorgenomen reorganisatie der Burger dag- en avondschool aldaar, en tot aanneming van 't voorstel »Dedem", om die school op te heffen en in de plaats daarvan eene H. B. S. met 3-jarigen cursus op te richten. Bovendien stelt zij voor B. en W. uit te noodigen, middelen te beramen om 't onderwijs aan de H. B. S. aldaar dienstbaar te maken voor jongelieden van minvermogende ouders.

De heer G. F. Leliman, belast met 't dagelijksch beheer van het Genootschap Arti et Amicitia te Amsterdam wordt met 1 Mei in die betrekking opgevolgd door den oud-kapitein van 't Indische leger, C. W. E. Stumpff.

Enkele bladen melden, dat de heer Dr. A. J. van Pesch, hoogleeraar in de Wiskunde en Mechanica aan de Universiteit te Amsterdam, vroeger hoogleeraar te Delft, Prof. Bosscha als Directeur der Pol. school zal opvolgen.

Den 25sten April is een aanvang gemaakt met het overbrengen van de kunstschatten uit het Trippenhuis naar het nieuwe Rijks-Museum op de Stadhouderskade te Amsterdam, zoodat van af dien datum het van ouds bekende Trippenhuis is gesloten, en ingelijfd wordt bij het gebouw van de Koninklijke Academie van Wetenschappen.

De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen heeft het huis van Nieuwenhuizen te Edam (den stichter der Maatschappij) gelegen aan de vroegere Kaasmarkt, thans Nieuwenhuizens Plein, aangekocht en aan het Departement Edam in bruikleen afgestaan. Door samenwerking van de Maatschappij met den Departements-voorzitter, den bouwmeester A. M. D. Rups, wordt het ingericht voor vergaderzaal van het bestuur en zetel der spaarbank en der bibliotheek. Het zal dus niet alleen een gedenkteeken blijven, maar tevens eene nuttige bestemming bekomen.

De te Breda uit een legaat van Dr. van Cooth op te richten ambachtsschool, komt dit jaar gereed. Tegen October wordt er een Directeur verlangd op *f* 1800 tractement, die met 't bestuur het leerplan zal opmaken.

In een vorig blad werd medegedeeld, dat de Juryleden voor de Beurs-ontwerpen uitgenoodigd waren, den 20sten Mei met hunne werkzaamheden aan te vangen. Waarschijnlijk echter zal dit een week later geschieden. De plannen worden niet den 1sten Mei, maar den 15en ingewacht.

De brug, die ten behoeve van den locaal-spoorweg te Deventer zal worden gebouwd, zal 700 M. komen beneden de schipbrug en eene lengte verkrijgen van 511 M. tusschen de beide landhoofden.

De onderkant der later bij den bovenbouw te leggen brugliggers zal in 't midden 12.53 M. boven A.P. komen, zoodat de schepen, zelfs bij hoogen waterstand, de brug zonder de mast te strijken zullen kunnen passeeren; van pijler VIII tot 't linker landhoofd wordt deze hoogte 11 M. + A.P. Er blijft dan nog 4½ M. hoogte voor den doorrid over den Terwoldschen weg. Op de beide landhoofden komen aan weêrszijden brughuisjes, terwijl aan beide zijde der landhoofden trappen zullen worden gemetseld.

Het werk moet 1 Juli 1887 worden opgeleverd.

Op de aanbesteding van spoorweg wissels voor de Staatsspoorwegen, dezer dagen door het Departement van den Waterstaat gehouden, werd geen enkel inschrijvingsbiljet van een Nederlandsch fabrikant ontvangen, maar wel van een Duitsch fabrikant, die aannam de levering der wissels voor *f* 25.590 uit te voeren.

De minister van Binnenl. Zaken brengt ter algemeene kennis dat het Museum van moderne Kunst in 't Paviljoen Welgelegen te Haarlem, met ingang van 1 Mei a. s. voor 't publiek gesloten is.

Op de prijsvraag voor den bouw eener openbare school, openbare meisjesschool en twee onderwijzerswoningen, uitgeschreven door den Gemeenteraad van Enschedé, zijn 5 plannen ingezonden. Dat van den heer J. Moll te Hengeloo werd bekroond, en zal met eenige wijzigingen worden uitgevoerd.

Eene groote collectie zilverwerk van de Koninklijke Nederlandsche fabriek van gouden en zilveren werken te Voorschoten, eigenaars de heeren van Kempen en Zonen, bestemd voor de Antwerpsche tentoonstelling, werd dezer dagen in het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen te Utrecht ter bezichtiging gesteld.

De om hunne afmetingen meer dan om hunne compositie belangrijke geschenken door Amsterdam, den Haag en Apeldoorn aan H. H. M. M. bij gelegenheid van 's Konings huwelijk aangeboden, benevens het geschenk der Koninklijke Marine werden door Z. M. den Koning welwillend afgestaan.

De verzameling wordt nog vermeerderd door eenige bocalen, vasen, milieux, servisen, enz. Behalve een tweetal bocalen, die zeer schoon zijn, zijn de voorwerpen beter van uitvoering en van détail, dan van compositie te noemen. Mochten de eigenaren dezer vooruitstrevende fabriek, op dit laatste eens met ernst de aandacht gaan vestigen, en alsdan daarbij liever de vormen onzer bloei periode bestudeeren dan zich te vergeefs uit te putten iets per sé oorspronkelijks te leveren.

In Aug. a. s. zal een begin worden gemaakt met de herstelling van de oude Koppelpoorten, met behoud zooveel mogelijk van het bestaande. Het werk geschiedt onder leiding van den heer P. J. H. Cuypers, door den heer W. H. Kam, gemeente-architekt te Amersfoort.

Aan giften voor deze restauratie is ongeveer *f* 2500 ontvangen.

AFDEELING ROTTERDAM.

(*Vergadering van* 24 *April* 1885.)

In de heden gehouden vergadering was eerstens aan de orde de verkiezing van een bestuurslid, daartoe werd benoemd de heer J. C. Roovers, welke niet ter vergadering tegenwoordig zijnde van zijne benoeming in kennis gesteld zal worden.

Als plaatsvervangers afgevaardigden voor de vergaderingen der Maatschappij in Mei en September werden benoemd de heeren C. M. Droogleever Fortuijn en J. A. Voorhoeve.

Voorts werd door den heer Droogleever Fortuijn ter sprake gebracht het dezer dagen aan de leden der Maatschappij gezonden Stembillet voor de verkiezing van 3 Kandidaten in het bestuur der Maatschappij. Spreker vindt het zeer gewenscht dat de afdeeling Kandidaten stelt waarvan men verwachten mag dat zij de belangen der afdeeling zullen behartigen, dat voorstel vindt voldoende ondersteuning zoodat nu door genoemden heer als Kandidaten worden gesteld, en door de vergadering aangenomen de heeren Daniël J. Sanches, Amsterdam, P. J. Huibers, Secretaris der afdeeling Amsterdam. M. A. van Wadenoijen Vice-Voorzitter der afdeeling Arnhem.

Voorts werd nog besloten om aan alle afdeelingen een brief te schrijven met verzoek om deze kandidaten bij de leden der Maatschappij aan te bevelen.

Afloop van Aanbestedingen.

NIEUW LEKKERLAND. 11 April. — De commissie uit regenten te Nieuw Lekkerland: het bouwen van een oude mannen en vrouwenhuis aldaar:

A. Michael te Aalburg	*f* 26.500
L. C. van der Perk te Alasserdam	» 24.800
A. Nugteren idem	» 23.700
M. de Cloet, idem	» 23.600
J. O. Geene, te 's Gravendeel	» 23.580
J. Blok, idem	» 23.386
J. Stam, te Nieuw-Lekkerland	» 23.000
A. Pijl, te Alblasserdam	» 22.700
J. L. de Jongh, te Ameide	» 22.633
F. Broere	» 22.488
J. Staat, te Krimpen a/d Lek	» 21.461
A. de Jong, te Ouderkerk a/d IJsel	» 21.286
Jasper Stam	» 20.376
J.J.C.Woudenberg,te Groot-Ammers	» 20.375
C. Broere	» 20.374
H. Langbroek, te Hillesluis	» 20 300
A. van der wal, te Lekkerkerk	» 19.990
A. Gelderblom, te Streefkerk	» 19.989
L. Heslaar	» 19.980
G. Neve Jz., te Lekkerkerk	» 19.970
J. R. Bridé, te Streefkerk	» 19.889
L. Hortensius, te IJsselmonde	» 19.380
A. den Boer Jr	» 18.522

de overigen allen aldaar.

Dewijl zich het bijzondere geval voordoet dat de architekt voor dezen bouw, den heer Aart den Boer, broeder is van den laagsten inschrijver Arnoldus den Boer Jr. voor *f* 18.522, is door besteders en den architekt overeengekomen, dat de laatste als mede-aannemer zal optreden, zullende hij evenwel het recht van detailleering enz. behouden en van wege besteders een opzichter aangesteld worden.

AMSTERDAM, 13 April. — De archit. W. Langhout Gez.: het bouwen van een winkelhuis met bovenwoningen aan de Martelaarsgracht.:

I. I. Vontein	*f* 16.112
P. Kampman en J. v. Harderwijk	» 15.800
I. P. Rieke en I. Becker Jz.	» 15.777
A. Aalders	» 13.824
G. Boon	» 13.675
I. Bulterman en Co.	» 13.300
I. de Boer	» 12.990
D. W. Venemans	» 12.650
W. P. Voorham	» 12.900
Th. W. A. Paans	» 12.700
J. van Berne	» 12.650
C. E. Stokmans en Zn.	» 12.400
G. Lascaris	» 12.260
Kommer en Vissers	» 11.940
J. Nomens Dz.	» 11.900
T. Luijten	» 11.889
H. Repko	» 11.849
D. Limper	*f* 11.777
B. T. Wijsman en L. Sicklet	» 11.763
L. N. de Groot	» 11.578
J. A. van Noppen	» 11.500
B. de Bruin	» 11.480
A. T. Kraaij	» 11.443,45
T. Rijke	» 10.530
J. G. Dubois en C. Post	» 10.490

gegund.

'sGRAVENHAGE, 13 April.— Het gemeentebestuur: het vergrooten der in aanbouw zijnde school voor onvermogenden aan het Kortenbosch:

Gebr. Houtman	*f* 16.655
P. van Vliet	» 10.380
C. van Diest te Kouderkerk	» 16.280
W. F. P. v. d. Grijp	» 16.250
J. L. Werdes Jr.	» 16 200
C. Wijbrans	» 15.900
J. Rosmalen	» 15.900
A. C. Paardekooper	» 15.790

de overigen allen aldaar.

HEDEL, 14 April. — Het gemeentebest.: het ver- en bijbouwen van de openbare school, met bijlevering van het noodige ameublement:

P. F. Duzee, te Tilburg	*f* 13.485
H. van Dinther, te Oosterwijk	» 13.195

A. Janssen aldaar . . . . / 13.160
H. Storimans en J. van Rijt, te Oosterwijk . . . . » 12.498
N. van Beurden, te Bussum . . . . » 11.868
D. van Ooijen, te Cameren . . . . / 11.985
Kaasjager, te Zaltbommel . . . . . » 11.198
H. C. P. Roelofs, te Opijnen . . . » 11.198
Tamson en L. J. Metz, te Zaltbommel . . . . » 11.197
M. van Diggelen, te Well . . . . . » 9965
gegund aan Tamson en L. J. Metz.

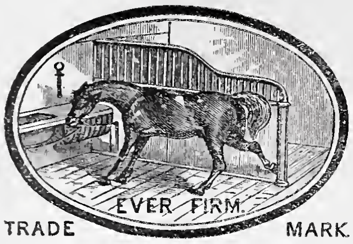
STAD ALMELO. 15 April — De heeren Scholl, Engberts en Scholten: het maken van eene kapok en veerenfabriek met toebehooren, alsmede van een woonhuis op een terrein aan de Sligte te Stad Almelo, begr. / 12.939:

H. H. Koers, te Wierden. . . . . . / 14.500
C. Eckhardt. . . . . » 12.170
M. Westenberg. . . . . » 11.651
J en H. Nijnoff . . . . » 11.554
Schreuder en Barneveld . . . . . . » 11.444
J. Kamphuis. . . . . » 11.400
S. H. Krabsbuis . . . . » 11.400
K. M. Spoor . . . . » 11.351
E. Scholten en Zn. . . . . » 11.336
J. Fikkert . . . . » 11.215
E. Eshuis . . . . » 10.840
J. Eshuis. . . . . » 10.853

UTRECHT. 16 April. — De architekt E. G. Wentink te Schalkwijk: het bouwen van een villa met tuinmanswoning en schuur voor den heer M. J. Chevallier Jr. te Ermelo Veldwijk:

F. L. van Velzen te Haarlem . . . / 18.999
A. C. Vink te Utrecht . . . . » 16 960
E. van Aken te Harderwijk. . . . » 16.100
H. H. van Dijk te Utrecht. . . . . » 15.999
M. de Lange te Harderwijk. . . . » 15.900
C. van Soest te Beverwijk . . . . » 15.700
F. W. van Vloten te Utrecht. . . » 14.789
H. R. Hendriks te Osch . . . . . . » 14.740
J. H. Rouwenhorst te Harderwijk. » 14.380
R. Mouw te Hilversum. . . . . . . » 13.458
D, Barneveld te Vreeswijk . . . . » 12.865
C. Eijsvogel te Aarlanderveen . . » 12.731
J. v. d. Berg te Ermelo . . . . . . » 12.603
J. de Boer en Zn. te Steenwijk. . » 12.190

The St. Pancras Iron Work Company, London.

TRADE MARK.

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

EN

Stal-Benoodigdheden.

2524

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

BOUWKUNDE.

Men vraagt voor een JONGMENSCH gelegenheid voor eene degelijke **Practische** en **Theoretische opleiding** in bovengenoemd vak. Adres met franco brieven onder letter Q bij de boekverkoopers M. WIJT & ZONEN, Rotterdam. 2525

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

2526

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 352.

BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN, IJZER- en KOPERWAREN.

Balkijzer, enz. enz.

AGENT VOOR

BECHEM & POST,

HAGEN in Westphalen.

FABRIEK

voor Centrale en Zelfreguleerende

STOOMVERWARMING

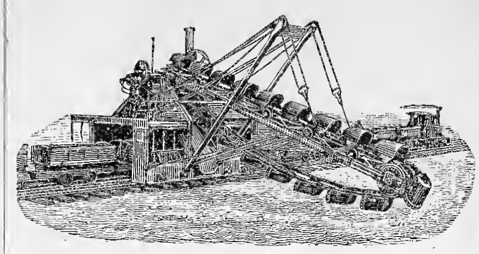
EN

VENTILATIE-INRICHTINGEN.

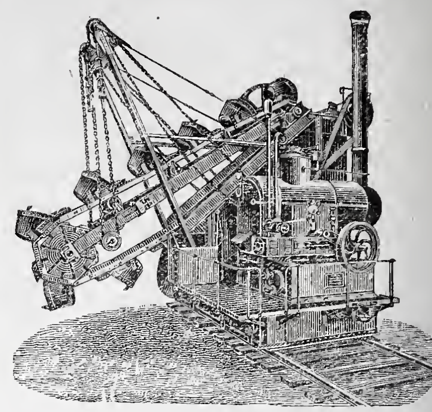
Omtrent de beschrijving, de werking en doelmatigheid gelieve men het Bouwkundig Weekblad 1884 N°. 21 te raadplegen.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN**, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2527

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen**, voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens**, volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2528

BEKROOND: Dusseldorp 1880 Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**

OPGERICHT 1830. 2529

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.

SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succs.

8 RUE D'ENGHIEN PARIJS. 2530

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk **TB** bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering **TB** is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren **RUTTEN & C°.**, Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.

☞ *Zie het artikel »Verven de Ruolz" in N°. 38 van het Bouwkundig Weekblad* 1884.

Heden verscheen bij **P. L. FOLMER** te *Groningen*.

LETTER-ALBUM,

Verzameling van de nieuwste letter-soorten. 1e serie. N°. 1.

Prijs van de geheele eerste serie (5 nummers, ieder van 8 bladen in 4°., in elegant omslag) *f* **2.50.**

Te bekomen bij de meeste boekhandelaren en, tegen toezending van f **2.50** *per postwissel, bij den uitgever.* 2531

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

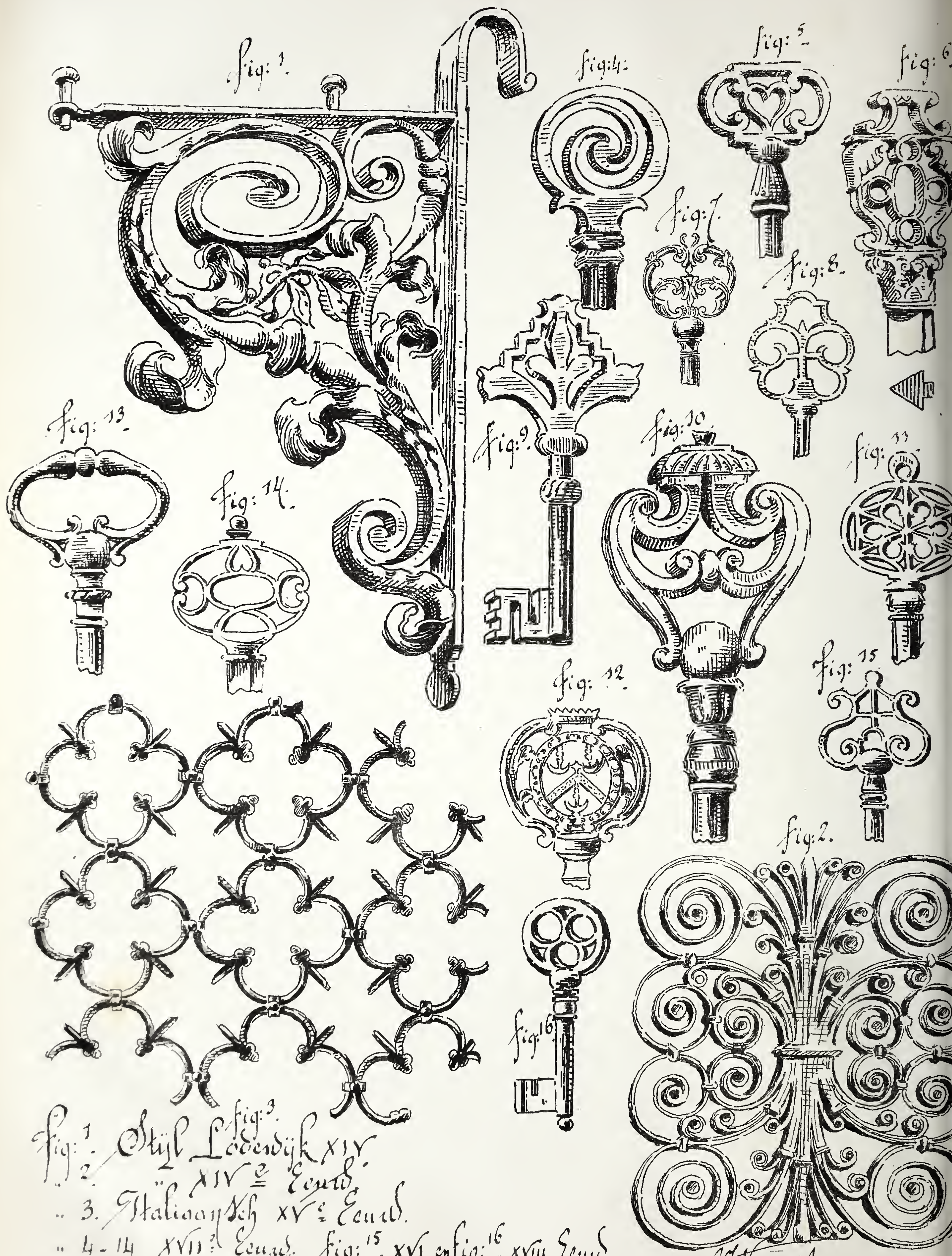
BOCH FRÈRES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2532

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad. No. 16 Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 17.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De leden worden herinnerd aan het verzoek, om de ingevulde stembiljetten vóór den 19den Mei a. s. vrachtvrij op te zenden aan het adres.

De heer P. J. Huibers verzoekt ons mede te deelen, dat hij aan het Bestuur der Afdeeling Rotterdam heeft geschreven geen candidatuur voor Bestuurslid der Maatschappij te kunnen aanvaarden.

BIJ DE PLAAT.

Fig. 1. Console in gesmeed en gedreven ijzer, georneerd met bladwerk en takken, een fraai voorbeeld uit den tijd van Lodewijk XIV.

Fig. 2 stelt voor een gedeelte van een ijzeren hek van Italiaansche origine, uit de XVe eeuw. Het is samengesteld uit verschillende schakels die telkens door kleinere ringen zijn verbonden. Het effect, met de samenvoeging dezer twee eenvoudige motieven bereikt, is zeer mooi.

Fig. 3. IJzervulling of paneel van een hek uit de XIVe eeuw, in gesmeed ijzer met lofwerk.

Fig. 4—14. Sleutels uit de XVIIe eeuw.
Fig. 15. „ „ „ XVIe eeuw.
Fig. 16. „ „ „ XVIIIe eeuw.

Onder de collectie smeedijzer, aanwezig op het museum Cluny, kan de afdeeling sleutels, die vertegenwoordigd is door de schoonste exemplaren uit verschillende tijden, het talrijkst genoemd worden.

Van de sleutels, voorkomende op de plaat, zijn enkel de ringen of handvatten, als de meest belangrijke deelen, in teekening gebracht. Ook zijn door mij de meest eenvoudige voorbeelden gekozen, omdat deze de meeste kans hebben om in de praktijk navolging te vinden, en ook daar door den heer C. Rosse reeds eenige prachtexemplaren uit dit museum vroeger in het Weekblad zijn geplubiceerd.

Allen zijn uit de hand geboord, geciseleerd en met ornament of krullen versierd, en de meesterlijke bewerking gepaard aan eene smaakvolle keuze van motieven, levert ons eene verscheidenheid van schoone voorbeelden op, waardoor we ons bij het scheppen van nieuwe exemplaren, gerust kunnen laten inspireeren. E. J. N.

DE INZENDING DER DELFTSCHE TEGELFABRIEK OP DE ANTWERPSCHE TENTOONSTELLING.

Dinsdag 28 April werd te Delft, slechts voor zeer korten tijd, tentoongesteld het voornaamste stuk der inzending van de fabriek van de heeren Joost 't Hooft en Labouchère, ter Antwerpsche tentoonstelling. Wij waren zoo gelukkig het tableau, door den heer Le Comte ontworpen en door den heer Senf uitgevoerd, te zien.

De fabriek, die in 1883 in Amsterdam nog niet anders dan blauwe tegelbeschildering tentoonstelde, heeft in verbazend korten tijd reuzenschreden voorwaarts gedaan. Vooreerst heeft het enkele blauw plaats gemaakt voor een rijke polychromie, waarvan wij in Amsterdam, eenige maanden geleden, reeds een heerlijk voorbeeld zagen, en ten tweede is in de compositie gebruik gemaakt van tegels met reliefvormen versierd.

Gedrukt 2 Mei 1885.

Het tableau, dat wat kleiner is dan de vroeger door de fabriek tentoongestelde, heeft in het midden een langwerpig paneel waarin, in zeer laag relief maar door het glazuur sterk genoeg sprekend, een heerlijk geboetseerde vrouwenfiguur, Aeterna Juventas verbeeldende; daaromheen een rijke ornamentale rand, waarin alleen in de hoeken kleine kopjes en relief voorkomen.

Beneden in den linkerhoek is een geestig kinderkopje; in het omgevende ornament doen als griffioenen dienst een paar hansworsten. Hierboven ontwikkelt zich een stijgend ornament in kinderfiguurtjes om een schaal met bloemen eindigend; 't zijn sneeuwklokjes, lelietjes van dalen en wat hooger appelbloesems, op een uiterst lichten grond.

Die grondkleur gaat over in lichtblauw, om in den bovenhoek een jongmeisjeskopje met het diepste koele lenteblauw te omgeven; slingers van oranjebloesem geven aan dat gedeelte een geur van frischheid en van lentelucht. Het diepe blauw krijgt langzamerhand een warmeren zachteren toon en omgeeft in den rechter bovenhoek een krachtigen mannenkop; netten met visschen in volle levendige kleuren zijn er omheen gedrapeerd. Daarna volgt weer een dalend ornament, waarin twee kinderfiguurtjes om een schaal met rijpe vruchten; rondom wijnranken met hier en daar reeds rood wordende blâren; grijze tonen vormen de grondkleur; nog een paar krachtige strepen van de ondergaande zon breken het steeds somberder wordende grijs en door een winterlucht omgeven vinden wij in den beneden hoek het kopje van een oude vrouw; een zwaan vervult de functie van den hansworst bij het kinderkopje. Besneeuwde hulsttakken vormen het middenmotief voor de beneden rand; 't is een Kerstzang, die oud en jong vereenigt.

Deze compositie, meesterlijk uitgevoerd, is een symphonie, een gedicht met het menschelijke leven tot onderwerp.

Overal zijn kleur en teekening één; we zien 't frische heldere van de lente, 't volle warme van den zomer, 't rijke krachtige van den herfst, 't grijze sombere van den winter; en toch, hoe verschillend al die gedeelten van toon en stemming ook mogen zijn, in 't geheel is een harmonie, een eenheid, een rust, die het tableau tot een enkel groot kunstwerk maakt.

Nergens komt iets te veel voor, niets dringt zich op, en wij zijn er zeker van dat een vluchtige beschouwer verbaasd zal staan als hij hoort wat er al in die eenvoudige rand te zien is.

Wij weten niet wat meer te bewonderen, de heerlijke diep doordachte teekening, de rijke harmonische kleurverdeeling, of de zoo uitmuntend geboetseerde gedeelten en relief; zooveel is zeker, dat het een decoratief kunstwerk is, schooner dan wij ooit te voren zagen.

De Delftsche aardewerkfabriek, die het ontwerp uitvoerde, verdient zeker allen lof voor het werk, dat zij ondernam. Wij hopen voor haar op wat méér erkenning, dan de eenige kunstindustrieële fabriek van dien aard, die naar iets nieuws zoekt, die niet stil blijft staan bij het eenvoudig navolgen van wat vroeger eeuwen leverden, op de Amsterdamsche tentoonstelling te beurt viel.

*

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 24 April 1885.

De buitengewone vergadering van den 24 April 1885 was meer uitsluitend bestemd voor de behandeling van:

het rapport der Commissie in zake de beantwoording van de door de Maatschappij gestelde vragen, betreffende de eischen eener goede regeling van het onderwijs tot opleiding van bouwambachtslieden en bouw-opzichters.

Na het lezen der notulen geeft de Vice-Voorzitter, de heer J. van Lith Jr., bij afwezigheid van den Voorzitter het woord aan den heer J. E. Kriens. In eene daarvan opgemaakte nota deelt die heer zijne denkbeelden mede, omtrent eenige punten in het rapport voorkomende.

De heer H. L. Boersma, directeur der ambachtsschool, wegens ziekte verhinderd de vergadering bij te wonen, had evenwel eenige opmerkingen ingezonden naar aanleiding van genoemd rapport, welk stuk door den secretaris werd voorgelezen.

De heer J. van Lith Jr. stelt voor deze opmerkingen voor kennisgeving aan te nemen en draagt het presidium over aan den heer H. P. Vogel, intusschen ter vergadering gekomen.

De heer F. H. van Malsen, hulde brengende aan de memorie, door den heer J. E. Kriens opgemaakt, zal ook gaarne eenige wijzigingen in het rapport der commissie gebracht zien.

Na eene zeer uitvoerige bespreking, waaraan meerdere leden deelnamen en de geschilpunten door de leden der commissie, met name de hh. G. J. Morre, H. J. Mondt en J. F. L. Frowein, werden toegelicht en verdedigd, kwam men ten laatste tot een vergelijk en werd besloten het rapport belangrijk te bekorten.

Met de beschouwingen toch over het verschil van meeningen en den toestand der werkzaamheden en uitkomsten van de ambachtsschool hier ter stede, werd de vraag door de Maatschappij gesteld niet beantwoord.

Het rapport der commissie, aldus gewijzigd, drukt het gevoelen der Afdeeling uit, gelijk het hieronder volgt.

De afdeeling 's Gravenhage der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst verklaart, alvorens tot de meer bepaalde beantwoording van de beide door de Maatschappij gestelde vragen over te gaan, al dadelijk als hare vaste overtuiging, dat zoowel voor de opleiding van toekomstige ambachtslieden als voor die van bouwopzichters, goed ingerichte vakscholen noodzakelijk zijn.

Dat het peil van het meerendeel der tegenwoordige ambachtslieden beneden het ambacht staat, wordt algemeen erkend: noch het tot nu toe gegeven onderwijs, noch de werkplaatsopleiding mag voldoende worden genoemd.

Van een goeden grondslag hangt, ook bij het ambachtsonderwijs veel, zoo niet alles, af; die grondslag moet bij den leerling op 12- tot 15jarigen leeftijd worden gelegd.

Is daartoe de ambachtsschool de geschikste plaats, dan mag ook van háár verwacht worden in de toekomst de kern te vormen van eene degelijk ontwikkelde en kundige handwerksklasse.

Wanneer dit onderwijs aldus strekt tot heil van den ambachtstand en tot verheffing van onze nijverheid en kunst, dan mogen de kosten aan de oprichting van ambachtsscholen verbonden daarvoor geen beletsel zijn; dan heeft de ambachtstand recht op de ondersteuning en medewerking van de Staat om geschikte gelegendheden te verkrijgen tot vorming van bekwame werklieden, evenzeer als de meer gegoede standen voor de toekomstige rechtsgeleerden, geneeskundigen, ingenieurs, enz. hunne Hooge Scholen en Polytechnische School van Staatswege zien opgericht en onderhouden.

Van bevoorrechting van den eenen stand boven den anderen toch, mag in den Staat geen sprake zijn.

Men vergete daarbij ook niet, dat de kosten aan het ambachtsonderwijs besteed ruimschoots zullen vergoed worden (zij het voorloopig wellicht nog in een eenigszins verwijderd tijdstip), door de vruchten, die dit verbeterd onderwijs ongetwijfeld zal afwerpen.

Een kundige en degelijk ontwikkelde handwerkstand, die daardoor allengs zal gevormd worden, is een krachtige factor tot bevordering van onze nationale nijverheid, die als een der eerste bronnen van volkswelvaart moet aangemerkt worden.

Als eerste grondslag voor alle bouwkundig onderwijs zou het teekenonderwijs op de lagere school verplichtend moeten gesteld worden.

Dit onderwijs, dat zich tot het teekenen naar draadfiguren en eenvoudige meetkunstige lichamen zou moeten bepalen, komt iederen leerling, welken werkkring hij ook op lateren leeftijd moge kiezen, ten goede; het leert hem zien, onderscheiden en oordeelen: voor den aanstaanden bouw-ambachtsman is eene vroegtijdige ontwikkeling en oefening in het leeren zien van onberekenbaar nut bij alle verder onderwijs.

Om nu — en hier komen wij tot de beantwoording van de eerste der gestelde vragen — eene goede regeling van vakonderwijs voor de handwerkslieden in de bouw-ambachten te verkrijgen, moeten, naar het bescheiden oordeel der Afdeeling, de navolgende eischen gesteld worden:

1°. het onderwijs moet gegeven worden in wél-ingerichte ambachtsscholen;

2°. het moet gegeven worden in den korst mogelijken tijd, hoogstens in een driejarigen — zoo mogelijk in een tweejarigen cursus, ten einde aan het bezwaar te gemoet te komen, dat de minvermogende ouders te lang van de eerste verdiensten hunner kinderen zouden verstoken zijn; ofschoon toch de meerdere verdiensten nà de jaren van het ambachtsschool-onderwijs dit gemis spoedig zullen vergoeden;

3°. het moet gegeven worden kosteloos, opdat het vooral door den stand, waarvoor het in de allereerste plaats bestemd is, kunne worden genoten;

4°. het programma van het onderwijs moet niet uitgebreider zijn dan hoogst noodzakelijk is, opdat niet alleen de meer begaafden, maar ook de overige minder ontwikkelden het zouden kunnen volgen, terwijl het programma vóór alles zóódanig zij ingericht, dat praktijk en theorie wel steeds hand aan hand gaan, maar dat toch de theorie zoo beknopt mogelijk worde onderwezen;

5°. het programma voor de ambachtsschool behoort te omvatten de navolgende vakken van onderwijs:

a. praktisch werken ter verkrijging van eene goede oordeelkundige behandeling der gereedschappen en kennis van hun gebruik;

b. materialen kennis: de verschillende soorten, eigenschappen, deugden en gebreken der materialen; de wijze van toepassing, bijeenvoeging en samenstelling, alles voor ieder leerling in het door hem gekozen vak;

c. teekenen, zich bepalende tot het maken van uitslagen, zooveel mogelijk op ware grootte, van constructiën en onderwerpen het vak van den leerling betreffende; hierbij uitgaande van de allereerste grondbeginselen der beschrijvende meetkunst, waarvan vooral het onderwijs steeds met voorbeelden uit de ambachten te ontleenen, vruchtbaar moet worden gemaakt.

Voorts het ornamentteekenen, naar gelang der vakken meer of minder uitgebreid;

d. beginselen der meetkunst en beschrijvende meetkunde, zooveel mogelijk met voorbeelden uit de praktijk toegelicht en met daarnaar ingerichte leerboeken; en

e. herhalingsonderwijs in de Nederlandsche taal en het rekenen. Met betrekking tot het onderwijs in de Nederlandsche taal acht de afdeeling het hoog noodig te bereiken, dat de werklieden zich door woord en schrift juist en behoorlijk kunnen uitdrukken.

De vier laatstgenoemde vakken *b*, *c*, *d* en *e* moeten ook op eene avondsschool worden onderwezen, en vak *a*, waardoor *zij* zullen gebaat zijn, die de dag-ambachtsschool niet bezoeken.

De tweede der gestelde vragen betreft de eischen aan eene goede regeling van het onderwijs, meer bepaald voor de opleiding van bouwopzichters te stellen.

De Afdeeling is van oordeel, dat het onderwijs aan toekomstige bouwopzichters aanvankelijk geheel hetzelfde behoort te zijn als hiervoren voor de ambachtsleerlingen is aangegeven, maar dat daarvan vooral het theoretische gedeelte verder voortgezet en uitgebreid moet worden op een aan de Ambachtsschool toe te voegen winter-avondcursus.

Deze cursus, die voor handwerkslieden na het verlaten der vakschool de kostelooze gelegenheid zou kunnen openen tot verder voortgezet teekenonderricht, moet echter voor de toekomstige bouwopzichters, naar de Afdeeling meent, *niet* kosteloos zijn.

Op dezen cursus behooren de navolgende vakken onderwezen te worden, als:

a. theorie der bouw-ambachten, ook in hun onderling verband bij de uitvoering van bouwwerken;

b. teekenen, voornamelijk de constructiën in alle vakken; en ornament met een beknopt overzicht der bouwstijlen;

c. algemeene materialenkennis;

d. de beginselen der wis-, natuur- en werktuigkunde.

Voor den toekomstigen bouw-opzichter moet op den handwerkslieden-cursus aan de Ambachtsschool volgen: de uitoefening gedurende eenigen tijd van eenig ambacht — (het meest gewenscht is daartoe het timmervak) — waarbij zich de hiervorengenoemde winter-avondcursus aansluit, alwaar hij de noodige kennis van de vakken, buiten het door hem uitgeoefende ambacht, moet verkrijgen, ten einde daarna zijn opzichters-loopbaan te beginnen als onder-opzichter op eenig bouwwerk, waar de praktische ervaringen van de andere vakgenooten voor den eerstbeginnenden van veel nut zullen zijn.

Ten slotte wenscht de Afdeeling bij het groote verschil van gevoelen omtrent de beste wijze van regeling van het ambachtsonderwijs er op te wijzen, dat noch ambachtsschool, noch werkplaats met avondteekenschool in twee of drie jaren volleerde werklieden kan leveren, maar dat, wordt het onderwijs op de ambachtsschool niet te hoog opgevoerd en de school algemeen toegankelijk gesteld, de ambachtsschool, naar de Afdeeling zich verzekerd houdt, tot grooten zegen voor onzen handwerkstand en tot verheffing en bevordering van de ambachten in ons vaderland strekken zal.

Eindelijk verklaart de Afdeeling gaarne, voor zoover dit niet reeds uit het voorgaande mocht gebleken zijn, zich volkomen te vereenigen met de duidelijke en zaakkundige beantwoording der gestelde vragen door de Commissie uit de afdeeling Leeuwarden, zie bouwkundig Weekblad, 5e jaargang n°. 10, blz. 67.

Nadat met groote meerderheid van stemmen voor de gewone jaarlijksche kunstreis een bezoek aan de wereldtentoonstelling te Antwerpen werd aangenomen, sluit de Voorzitter de laatste der gewone winterbijeenkomsten, brengt den dank allereerst aan de Commissie, die met zooveel zorg en toewijding het rapport leverde, en eindigt met den wensch, dat hetgeen door ons behandeld werd, goede vruchten moge afwerpen en we elkander in het najaar wederom met gelijke lust en opgewektheid hier vereenigd mogen zien.

AFDEELING ROTTERDAM.

(*Vergadering van* 24 *April* 1885.)

Tot aanvulling van het verslag in het vorig nummer van het *Bouwkundig Weekblad* medegedeeld strekt, dat door den Voorzitter een kort verslag werd gegeven van het verhandelde op de den 17den dezer gehouden bestuurvergadering der Maatschappij met de Voorzitters en Secretarissen der afdeelingen; daaraan ontleenen wij, dat het ledental der Maatsehappij toenemende is, de toestand der financiën gunstig, en dat de verwarde toestand der Maatschappij in Indië tot een goed einde is gebracht.

De heer Bienfait stelde ter bezichtiging een nieuwe constructie voor verbindingen van ijzeren dakgoten, van den heer Jules Hardy te Rouen, daarin bestaande dat tusschen de flensen en een daarvoor gespaard hol een stukje gutta-percha wordt gelegd en de koppeling der stukken onderling, niet door moerboutjes, maar door daarvoor vervaardigde ijzeren klemmen aan de voor en achter opstanden der goot plaats heeft.

Door den heer W. J. Jansen was ter bezichtiging gesteld het plaatwerk Barock und Roccoco-Architektur, alsmede het wapenboek van den Nederlandschen adel; beide plaatwerken werden met belangstelling in oogenschouw genomen.

Wegens het vergevorderd uur werd de behandeling van het Rapport der Commissie, in wier handen was gesteld de proeve eener Algemeene Bouwverordering voor Nederland, tot de volgende vergadering uitgesteld.

AFDEELING ARNHEM.

De Commissie uit de Afdeeling, uitgenoodigd om een oordeel uit te spreken over de »concept bouwverordening voor Nederland," heeft onderstaand schrijven bij de Afdeeling ingediend.

Aan de Afdeeling Arnhem der Maatschappij ter bevordering der Bouwkunst.

Naar aanleiding van uwe vereerende opdracht, om u ons oordeel mede te deelen over het aan ons in handen gesteld zijnde

ontwerp »eener algemeene bouwverordening voor Nederland," heeft uwe commissie zich na kennisname van het genoemd ontwerp, allereerst de vraag gesteld, in hoeverre het mogelijk en doeltreffend zoude zijn, eene bouwverordening zamen te stellen, welke zooals het ontwerp blijkbaar bedoelt, op alle deelen van ons land, grootendeels toepasselijk moet zijn.

Deze vraag werd door uwe commissie in bepaald ontkennenden zin beantwoord, wijl het haar voorkomt, dat behalve de geheel andere behoeften, welke grootere steden aan eene bouwverordening hebben, als de kleinere, deze behoeften zelf voor de grootere steden zoo geheel verschillend van elkander zijn.

Men behoeft daarbij slechts te denken aan voorschriften tegen brandgevaar, en het aanleggen van wegen en straten, die beide volgens de meening uwer commissie voor elke stad, groot of klein, tot zeer uiteenloopende overwegingen zullen aanleiding geven.

Doelmatiger komt het aan uwe commissie voor, wanneer men, in plaats van zulk eene wijdloopige bouwverordening te maken, zich tevreden had gesteld met het ontwerpen eener beknopte handleiding, waardoor aan de gemeentebesturen vooral in kleinere plaatsen, aanwijzingen werden gegeven, op welke zaken men bij de zamenstelling eener bouwverordening het meest zal moeten letten.

Hoewel hieruit blijkt, dat uwe commissie zich in beginsel reeds niet met het in de wereld roepen eener algemeene bouwverordening kan vereenigen, heeft zij toch ingevolge uwe opdracht, het concept aan een nader onderzoek onderworpen.

Het hoofdzakelijk daarbij verhandelde, komt op het navolgende neer.

De bepalingen in Hoofdstuk II, omtrent werking op en in de openbare wegen, zijn bepaald onnoodig, daar het toch van zelf spreekt, dat men vergunning van de bevoegde autoriteiten zal moeten hebben om werken te mogen uitvoeren in of op de openbare wegen of straten.

Ten opzichte van de bepalingen in Hoofdstuk III, over het aanleggen van wegen, werd hiervoren reeds door Uwe commissie als haar oordeel medegedeeld, dat de vaststelling van richting en breedte, zoodanig van plaatselijke belangen afhankelijk is, dat algemeene voorschriften daaromtrent vast te stellen, eenvoudig ongerijmd moet worden genoemd.

Hoewel erkend moet worden, dat een te voren vastgesteld bebouwingsplan, waarnaar men zich bij den uitleg van de gemeente in hoofdzaak zal moeten richten, veel waarde zoude hebben, zal men in den regel met veel te groote moeielijkheden bij de doorvoering van zulk een plan te kampen hebben, wijl men daarbij te gemakkelijk in conflict komt met de rechten van eigendom van derden, welke rechten in ons gezegend vaderland door de wet streng verdedigd worden.

Nauwkeurige rooiing per verordening te willen bepalen, komt ons onmogelijk en onpractisch voor. Wat beduidt b.v. art. 17, waarin gezegd wordt, dat »de rooiingslijnen der straten evenwijdig moeten zijn aan hare as"; art. 25 waarin verboden wordt uitgang op andermans erf te maken; art. 27 waarbij aan de bewoners der perceelen wordt voorgeschreven hunne »namen op de deuren te zetten"; waarom dan maar niet dadelijk het vermelden van ouderdom, beroep etc. tevens verlangd.

In Hoofdstuk IV komen zeer goede artikelen voor omtrent de te nemen voorzorgen voor de openbare veiligheid, hoewel het uwe commissie voorkomt dat vele der daarin voorkomende artikelen overbodig zijn. Onwillekeurig drong zich bij het lezen van art. 41 de vraag op den voorgrond, wanneer een bouwwerk monumentaal begint te worden en wie zulks zal moeten beoordeelen.

Tegen het Ve Hoofdstuk heeft uwe commissie zeer vele bezwaren. In het concept wordt aan het gemeentebestuur opgedragen om als architekt op te treden, wijl daarin verlangd wordt, dat B. en W. over de samenstelling van gebouwen en bouwwerken zullen beslissen, en door hunne goedkeuring te hechten aan de ingediende plannen en ontwerpen, tot op zekere hoogte verantwoordelijk worden voor de soliditeit van den uitvoerenden architekt en aannemer.

Afgezien nog van de misbruiken, welke uit zulke voorschriften zullen voortvloeien, zal elk gemeentebestuur voor eene dergelijke verantwoordelijkheid, als hiervoren is aangehaald, met recht terugdeinzen.

Zeer goed kan uwe commissie zich vereenigen met scherpe en goed uitgevoerde voorschriften, om brandgevaar te voorkomen. Eene contrôle op het maken van de schoorsteenen en eene beoordeeling van de zamenstelling daarvan, komt haar in alle deelen zeer gewenscht voor. Toch heeft zij bedenkingen tegen sommige artikels en meent b. v., dat het voorschrijven van steenen kroonlijsten eenvoudig onmogelijk is door te voeren. Evenmin ziet zij heil in bekleeding met plaatijzer van dakvensters enz., en in de bepalingen welke gemaakt zijn omtrent de zamenstelling van trappen, waranda's enz.

Een vaste hoogtemaat voor fabrieks-schoorsteenen te willen bepalen is ongerijmd. Daarbij is rekenschap te houden met de plaats waar een fabriek gebouwd zal worden.

Voor het overige verwijzen wij naar hetgeen hieromtrent door ons werd opgemerkt in den aanvang van dit korte verslag.

Hoewel in het VIIe Hoofdstuk, handelende over inrichting van woningen met het oog op de openbare gezondheid, vele goede raadgevingen zijn opgenomen, wordt ook hierin weder te veel voorgeschreven, hetgeen men aan den bouwmeester moet overlaten. Het zal buitendien zeer de vraag zijn of men iemand zal kunnen verbieden in een sousterrein of kelder zijn slaapkamer te kiezen, terwijl in art. 78 over de minimale grootte sprekende van slaapkamers, vergeten is om tegelijk te bepalen hoeveel personen in een kamer van deze minimale afmetingen zullen mogen uitrusten van de dagelijksche vermoeienissen.

De ontwerper van dit artikel heeft blijkbaar niet vele huizen ter huurwaarde van *f* 300 tot *f* 500, te dezer stede, bezocht. Hij zoude anders zeker gevonden hebben, dat in dergelijke huizen op elke verdieping een kamertje gevonden wordt van c^a^. 2.5 × 2.5 M, oppervlakte, hetwelk zeer dikwijls voor slaap- of logeerkamertje wordt gebruikt.

Het moge nu wenschelijk zijn, steeds in zeer groote vertrekken te wonen en te slapen, of men zulks zal kunnen verkrijgen door vaststellen van gemeenteverordeningen, meent uwe commissie op zeer goede gronden te moeten betwijfelen.

Over de wijze waarop de fæcaliën en het huishoudwater het best moeten worden afgevoerd, wordt tot nu toe zeer verschillend geoordeeld, zoodat uwe commissie een oordeel uit te spreken over de beste wijze van afvoer, tot later meer verlichte tijden meent te moeten opschorten.

Wat het VIIIe Hoofdstuk, handelende over verplichtingen van verhuren onderling, aanbelangt, komt het ons voor, dat het Burgerlijk Wetboek volledig genoeg daarin voorziet en men bedenken moet, dat het collegie van B. en W niet is een collegie hetwelk de functiën van den civielen rechter kan uitoefenen.

Omtrent het voorgeschrevene in het IXe hoofdstuk, over gebouwen en monumenten welke kuntwaarde bezitten, willen wij alleen opmerken, dat een gemeentebestuur nooit zal kunnen beschikken over eens andermans eigendom en dus geene voorschriften kan geven over het herstellen of restaureeren van een volgens hunne meening kunstwaarde bezittend bouwwerk, hetwelk niet aan de gemeente behoort.

Met de artikelen in het Xe Hoofdstuk, kunnen wij ons in het algemeen zeer wel vereenigen; alleen komt het ons voor, dat verschillende artikelen, onder het hoofdstuk »voorschriften tegen brandgevaar" beter op hunne plaats zouden zijn.

Voorschriften voor veiligheid en reinheid der werklieden, komen aan uwe commissie overtollig voor. Iedere werkbaas heeft belang bij een goede behandeling zijner werklieden en is volgens het strafrecht ook aansprakelijk voor hunne veiligheid, zoolang zij volgens zijne lastgeving handelen.

Komt het uwe commissie dus voor, zooals reeds uit de algemeene beschouwingen in dit korte verslag opgenomen blijkt, dat zij eene algemeene bouwverordening voor Nederland, op zich zelf reeds niet voor gewenscht houdt, zoo meent zij nog te moeten releveeren, dat wanneer men ook. door oplossing van hare in dit verslag gestipuleerde bezwaren tegen het ontwerp, tot zulk eene verordening mocht komen, de toepassing er van op groote moeielijkheden zoude afstuiten.

Om dit aan te toonen wijst uwe commissie er op hoe moeielijk het zal zijn, zelfs voor grootere steden, menschen te vinden, die bekwaam en ijverig genoeg zullen zijn de zware taak van goede bouwpolitie op zich te nemen, en voor kleinere steden op de daaraan verbonden groote onkosten, welke naar het oordeel uwer commissie niet in evenredigheid zullen staan tot de door zulk eene bouwverordening te verkrijgen voordeelen.

Zij neemt dan ook de vrijheid u voor te stellen, aan de Maat-

schappij tot bevórdering der Bouwkunst mede te deelen, dat, naar hare meening, *eene algemeene bouwverordening op de in het concept voorgestelde grondslagen, niet practisch uitvoerbaar zal blijken te zijn.*

En hiermede meent zij aan uwe opdracht volgens haar beste weten te hebben voldaan.

A. R. FREEM.
PORTHEINE.
P. E. RIJK,
Rapporteur.

Arnhem, April 1885.

PRIJSVRAGEN.

Het rapport der jury, uitgenoodigd tot beoordeeling van de ingekomen antwoorden op de prijsvraag, uitgeschreven door de naamlooze vennootschap tot exploitatie van »het Posthuis" te Heerenveen, is van den volgenden inhoud.

Ter beoordeling van de op bovenvermelde prijsvraag ingekomen veertig ontwerpen, hebben wij om tot eene geregelde en deugdelijke examinatie, gebaseerd op de eischen bij het programma gesteld, te kunnen geraken, het geheele aantal verdeeld in drie rubrieken.

I. Die waaraan, in de eerste plaats de voorkeur moet worden gegeven omdat, zij het dan ook niet geheel dan toch grootendeels, de in het programma voorgeschreven lokaliteiten op vrij voldoende wijze daarin zijn opgenomen en in vele opzichten doelmatig voor de exploitatie zijn ingedeeld, terwijl zij bovendien bouwkundige waarde hebben en 't meest nabij de gestelde bouwsom blijven.

II. Die, welke bijzondere vermelding verdienen omdat de bewerking, ofschoon in meerdere of mindere mate niet voldoende aan de bovengestelde eischen, blijken geeft van studie, of die door artistieke opvatting uitmunten en alleen omdat de gestelde bouwsom wordt overschreden, niet in aanmerking kunnen komen.

III. Die, welke om de bewerking en om de minder gunstige indeeling, in 't rapport buiten beschouwing kunnen blijven.

Tot de eerste rubriek behoort naar onze meening allereerst genoemd te worden het ontwerp met het motto:

Vergunning.

Dit ontwerp, met uitzondering van de minder gelukkige bekapping boven de zaal, soliede van constructie, is zeer doelmatig en praktisch ingedeeld; de ligging zoowel van de societeits lokalen als van het koffiehuis is bij voldoende grootte daarvan met de accessoires zeer gunstig. De gevel conceptie, ofschoon eenvoudig, is in goede harmonie met de omgeving.

Van de situatie van het bouwterrein is uitmuntend partij getrokken en met de beschikbare ruimte gewoekerd, waardoor het voordeel is verkregen, dat terwijl 't gebouw op behoorlijken afstand van de omliggende erven en den weg verwijderd is, van het beschikbare terrein genoegzame ruimte overblijft voor den zoozeer gewenschten aanleg van een tuin bij de zaal.

Deze is echter voor 600 bezoekers niet groot genoeg en sober verlicht, de orkest ruimte voor tooneelvoorstellingen ongeschikt en ook de kleedkamer voor het publiek te klein.

De begrooting, met zorg en conscientieus opgemaakt, is van dien aard, dat naar onze meening, met aanbrengen van eenige der door den inzender voorgestelde bezuinigingen, en de tegenwoordige lage prijzen van bouwmaterialen in aanmerking nemende, bij publieke aanbesteding, de gestelde bouwsom niet behoeft te worden overschreden.

Ofschoon door genoemde en andere leemten van ondergeschikt belang, dit plan niet voor geheele bekroning in aanmerking kan komen, komt het ons voor te zijn het meest aan de gestelde voorwaarden voldoende ontwerp.

In de tweede plaats meenen wij onder de eerste rubriek te moeten rangschikken het ontwerp met het motto:

Mina.

Gevels, plannen, constructie, vooral wat eerstgenoemden betreft, zijn gelukkig; jammer echter, dat ontwerper voorkeur heeft gegeven aan de plaatsing van de zaal op de verdieping, en langs de zijden, als hulpmiddel om 't aantal gevraagde zitplaatsen te leveren, galerijen heeft geprojecteerd. Zoowel tegen het een als tegen 't ander bestaan voor de exploitatie groote bezwaren; bovendien ontbreekt de aanduiding van de wijze van verwarming van alle zalen, behalve die voor de woonkamer en keuken van den kastelein, die echter voor de ligging van de zaal daarboven niet kunnen worden aangebracht op de geprojecteerde plaats.

Naar onze meening zal, onder dezelfde voorwaarden als bij het hiervoren genoemde, dit plan voor de gestelde bouwsom gemaakt kunnen worden, maar verdient het vooral om de bovenvermelde bezwaren voor de uitvoering geene aanbeveling.

Onder de 2e rubriek meenen wij in de eerste plaats te moeten vermelden het ontwerp met het motto:

b.

Bij de indeeling is alles opgeofferd aan de zaal, waardoor o. a. de societeit en billardzaal veel te klein zijn voor 50 bezoekers.

De gevel-teekening, evenals de decoratie van de zaal, zijn zeer verdienstelijk opgevat en geteekend, 't geheel is echter veel te groots en kan voor de gestelde bouwsom niet worden uitgevoerd.

Motto: **Friso.**

Op het eerste gezicht maakt dit ontwerp een aangenamen indruk. Tusschen de verschillende onderdeelen in de opstandteekening van het gebouw is echter weinig zamenhang- en harmonie, hoewel ieder op zich zelf in eene passende omgeving goed zou voldoen. De houtconstructies aan de gevels zijn log en duur in het onderhoud. De vreemde wijze van bekapping, die alleen uit de opstanden kan worden opgemaakt, zal in de werkelijkheid geen aangenamen indruk maken. De zaal is groot genoeg, doch de dikte der muren 1 steen, over een lengte van 30 en eene hoogte van 8 meter, veel te gering.

Motto: **Silhouet.**

Door geheele bebouwing van het terrein, blijft niets voor tuinaanleg overig; de pittoresque gevels zijn zeer verdienstelijk geteekend maar passen niet bij de omgeving; de constructie is licht en duur.

Motto: **Enfin.**

Plan en gevels, ofschoon niet in alle opzichten regelmatig, zijn verdienstelijk bewerkt. De ingezonden begrooting overtreft reeds de bouwsom.

Motto: **Nu.**

't Geheel is vrij goed van teekening. De vorm der zaal is niet gelukkig en het orchest, slechts drie meter diep, veel te klein.

Motto: **Schoonoord.**

De afmeting en ligging van de hoofdlokalen zijn vrij goed, die van de accessoires als privaten, kleedkamers voor artisten, enz. niet gelukkig. De ontworpen kelderruimte onder orchest en zaal verhoogen het bedrag voor de uitvoering gesteld onnoodig.

Motto: **Friesland.**

De ligging der societeitzalen en 't koffiehuis zijn te verspreid, overigens is de distributie doelmatig; de gevels zijn niet in overeenstemming met het karakter van het gebouw.

Motto: **Figuur:** twee gelijkzijdige gekruiste driehoeken in een cirkel.

De zaal is veel te klein; overigens is de indeeling goed, doch heeft ontwerper te veel waarde gehecht aan de niet direct geeischte stalling en het koetshuis; gevels stijf en gedrukt.

Motto: **a + b.**

Gevels flink van teekening; door den langen rechthoekigen vorm, is echter niet genoeg geprofiteerd van de gunstige ligging van het terrein. De zaal, op de verdieping geprojecteerd, is niet gewenscht.

Motto: **Eendracht.**

Ook deze ontwerper heeft niet genoeg geprofiteerd van de gunstige ligging van het terrein. De gevelteekening is regelmatig, doch de hoektoren heeft door de plaatsing op zeer dunne pilaren, twee verdiepingen hoog, een zeer onbehagelijk aanzien.

Motto: **Figuur:** twee gekruiste quadraten, waarin dooreen gevlochten letters A. L.

Het grondplan is regelmatig; de gedeeltelijk ronde vorm van 't koffiehuis en de societeitzaal is niet aangenaam, en de niet vereischte stal ligt op een der beste punten van 't terrein.

Motto: **Figuur: B B.** De indeeling is onregelmatig, de zaal te klein voor 600 personen, de toegang naar de societeit niet gelukkig.

De vorm van het gebouw zal, zooals blijkt uit de teekening van den Z.O. gevel door de zeer onregelmatige kaplijnen een minder aangenamen indruk maken.

Motto: **Frijslân Boppe.**

De indeeling is geestig opgevat, de gevels zijn echter onrustig

en door diverse aanbouwing niet sierlijk van vorm, enkele constructies bijv. de overkapping der zaal, twijfelachtig en ofschoon inzender voor de bouwsom garandeert, verdient de begrooting bij eenheidsprijzen van *f* 14.60 pM3. voor klinkert in sterke tras, greenenhout pM3. *f* 39, vuren pM3. *f* 29, inclusieve arbeidsloonen, geen vertrouwen.

motto: **Oefening Kweekt kunst.**

De indeeling is niet in overeenstemming met de bouwsom, de lokalen voor koffiehuis en societeit te groot. De gevel is goed en streng van vormen, doch de ronde hoektoren zeer inconstructief aangebracht. De bouwsom moet belangrijk worden overschreden.

Motto: **Duttel.**

De indeeling is niet gelukkig, en gezocht. De varianten brengen iets, doch weinig verbetering aan. De gevel is eentoonig en de privaten aan de straatzijde misplaatst.

motto: **Harmonie.** (schuine letter).

De ligging van de zaal boven de stal is stellig af te keuren daarenboven is de indeeling van het plan ook in andere opzichten, b. v. de ligging van de hoofdtrap, niet doelmatig.

Motto: **Hospitium.**

De kasteleinswoning is op 't beste punt geplaatst. De societeit en billardzaal zijn niet verbonden. De Z. O. gevel aan de billardzaal, is inconstructief. De bouwsom is niet gemotiveerd en bovendien approximatief te laag.

Motto: **Klaasje Zevenster.**

Op uitdrukkelijk verlangen der beide leden van het Bestuur, tevens leden der jury, wordt dit ontwerp mede in 't Rapport vermeld, omdat het volgens de bedoeling van het Programma als een der *goedkoopste* het eerst in aanmerking zou kunnen komen.

Uit een bouwkundig oogpunt beschouwd, heeft dit ontwerp geene waarde, daarenboven heeft het o. a. de volgende groote gebreken. De societeitzaal is slechts 44 M2 en is dus veel te klein, evenals de billardzaal. De eenige toegang naar de bestuurskamer is langs een aller ongelukkigst aangebrachte trap van uit de billardzaal ontworpen. Het plan is zeer ondoelmatig ingedeeld en van de gunstige ligging van het terrein slecht partij getrokken.

De kasteleinswoning en het sousterrein is slechts 2.10 meter hoog van verdieping. De billardzaal en 't koffiehuis zijn sober verlicht. Verscheidene posten op de begrooting zijn te laag gesteld, zoodat het gebouw voor de opgegeven som niet kan worden gemaakt, hoewel de bouwsom beneden *f* 30.000 zal blijven.

Bij het bespreken van de in deze rubriek gerangschikte onderwerpen, hebben wij ons bepaald, tot de aanwijzing van enkele in 't oog vallende gebreken of goede eigenschappen. Eene uitvoerige beoordeeling scheen ons in dit geval onnoodig te zijn en zou zeer tijdroovend zijn geweest.

Tot de derde rubriek behooren de inzendingen onder de Motto's Plaatselijk belang, Harmonie, Eenvoudig, Unitas, Het Noorden, Glück auf, Wedstrijd, Thialf, Aller Anfang ist schwer, Euterpe Antwoord C, Harmonie, Oefening baart Kunst, Kras, Oase, Strijd, Bruto, 1 April, cirkel met ingeschreven driehoek, en A. M. D. G.

Wel verre van te willen beweren, dat in geen dier ontwerpen iets goeds zou zijn op te merken en nog minder, dat er geen gebreken zouden zijn aan te wijzen, meenden wij ons van beiden te kunnen onthouden, omdat geen van allen aanspraak kan maken op bijzondere onderscheiding.

Nog moet in 't algemeen worden opgemerkt, dat in het programma de *bouwsom* tegenover de gestelde eischen te laag is gesteld, waardoor de meeste inzenders zich blijkbaar hebben moeten beperken ten koste van de afmetingen, de soliditeit en de sierlijkheid hunner ontwerpen. Velen hunner hebben ook de verzoeking niet kunnen weerstaan om hunne begrooting te laag te maken, omdat zij anders toch nog de gestelde bouwsom moesten overschrijden. Ten slotte moesten wij tot ons leedwezen als ons eenparig gevoelen mede deelen, dat aan geen der veertig inzenders den uitgeloofden prijs kan worden toegekend.

Wij stellen U echter voor, om uit aanmerking van de groote verdienste van het plan, motto *Vergunning*, aan den inzender als erkenning daarvan, drie honderd gulden aan te bieden, wanneer hij daarvoor het plan wil afstaan en zijn naam openbaar maken om, wanneer dit door U wordt verlangd, met hem in nader overleg te treden. Wij twijfelen niet of door het aanbrengen van eenige veranderingen in dit overigens zoo verdienstelijke ontwerp zal Uw bestuur in het bezit van een plan komen, dat voor uitvoering vatbaar is en aan de door u eenigszins te matigen eischen zal voldoen.

(*was get.*) J. E. G. Noordendorp. J. Bubberman.
A. Breunissen Troost. E. J. M. G. Canter Cremers. J. Woudman.

Bestuurderen van het Genootschap »Architectura et Amicitia" alhier, hebben de eer ter kennis te brengen, dat bij gelegenheid van het dertigjarig bestaan van het Genootschap als eere-prijsvraag wordt uitgeschreven: »Een ontwerp van een Koninklijk Paleis in de hoofdstad des Rijks".

Het terrein wordt verondersteld te zijn rechthoekig en gelegen in de stad, aan een groot openbaar plein. De voorgevel en de beide zijgevels grenzen aan den openbaren weg, en de achtergevel aan het tot het gebouw behoorende park. De voorgevel moet eene lengte hebben van 125 M.

Het gebouw zal bestaan uit: een rez-de-chaussée, een bel-étage een 2e étage en een 3e, tevens zolder-étage.

De keuze van den bouwstijl wordt geheel vrijgelaten.

Aan den vervaardiger van het ter bekroning waardig gekeurd ontwerp wordt aangeboden het eere-lidmaatschap van het Genootschap, met een premie van *f* 300. Aan den vervaardiger van het daaropvolgend ontwerp een premie van *f* 100.

De deelneming aan deze prijsvraag wordt opengesteld voor alle leden van het Genootschap Architecura et Amicitia en verder voor alle bouwkunstenaars, Nederlanders van geboorte.

Alle stukken, ter beantwoording dezer prijsvraag worden ingewacht vóór of op primo Augustus 1885.

Tot beoordeelaren zullen drie Nederlandsche architekten worden uitgenoodigd. Binnen een maand zullen de namen der juryleden worden bekend gemaakt.

Het rapport van beoordeeling zal worden openbaar gemaakt.

De ontwerpen zullen, na uitspraak der jury, openbaar worden tentoongesteld.

Programma's zijn te verkrijgen bij den secretaris, den heer Th. G. Strengers, Oosterdoksdijk 29, Amsterdam.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Dr. van Overbeek de Meijer, hoogleeraar te Utrecht, heeft bij den uitgever Broese een werk uitgegeven, getiteld *Gemeente-reiniging*, waarin eene beschrijving voorkomt van de verschillende stelsels van gemeentereiniging. In hoofdzaak worden besproken het spoelstelsel en het Liernurstelsel; het eerste wordt veroordeeld, schrijver beveelt het tweede aan.

Het werkje bevat veel nuttige wenken, voor allen die met gemeentereiniging iets te maken hebben. o.

In aansluiting met de bestaande lokalen van de Algemeene Rekenkamer te 's Gravenhage, werd in het verlengde van den gevel in de Kazernestraat, de andere ligt aan 't Voorhout, het nieuwe archiefgebouw voor dezen tak van dienst, gebouwd. Het werk, op 4 Mei 1884 aanbesteed, is thans zoo goed als voltooid.

Het gebouw is in baksteen opgemetseld. Contreforten, ter weerszijden van de gevelmuren, loopen door tot aan de gootlijst, die op corbeaux rust. De cordonbanden zijn van profielsteenen gemetseld.

Het gedeelte van 't gebouw hetwelk gelijkstraats ligt is geheel brandvrij ingericht. De vloer bestaat uit eikenhout, in parketten gelegd op asphalt. De binnen contreforten zijn als pilasters behandeld, in schoon werk opgetrokken, met kapiteelen van gebakken aarde. Ook de graadbogen der gewelven zijn niet, — de gewelven zelve en de muren wel bepleisterd.

Ter halver hoogte van de 6 M. hooge eerste verdieping, is een rondgaande bevloering aangebracht, bestaande uit getrokken ijzeren balken waarop gegoten ijzeren roosters. De eigenlijke vloer van deze verdieping bestaat uit tegels; de archiefkasten welke hierop staan, gaan door de ijzeren tusschenvloer tot aan het geheel houten plafond.

In den tuin is een traptoren uitgebouwd, met een tot aan den zolder uit hardsteen bestaande trap. Met deze trap kan men zoowel de verdiepingen van het oude als die van het nieuwe archiefgebouw bereiken; voor elke verdieping is een bordes gelegd. Van af dezen traptoren loopt een overdekte brug, die het nieuwe boven-archiefgebouw verbindt met het in den tuin bestaande gebouw voor de berging der archieven.

In het overwelfde gedeelte gelijkstraats zal het archief der Grootboeken worden bewaard. o.

Zooals reeds in een vorig blad werd vermeld is de bijeenkomst der leden van de Jury voor de Beursprijsvraag een week uitgesteld, en zal de eerste vergadering plaats hebben op den 28sten dezer.

De feestelijke opening der 's Gravenhaagsche Passage zal plaats hebben op Maandag 4 Mei a. s. des namiddags om één uur.

Naar men verneemt zijn van de 53 winkels een 13tal verhuurd, zoomede het koffiehuis, dat door een Berlijner zal worden geëxploiteerd. c.

Het nieuwe gebouw der Liedertafel „Oefening in Uitspanning" te 's Hertogenbosch nadert zijne voltooiing en zal in de eerste dagen van Mei kunnen worden opgeleverd. De groote Concertzaal zal 1500 zitplaatsen bevatten.

Te Bolsward is door den Gemeenteraad het voorstel tot oprichting eener ambachtsschool verworpen.

Het huis van Maarten van Rossum te Zalt-Bommel, door het rijk aangekocht en gerestaureerd, zal binnen kort door het Kantongerecht in gebruik worden genomen. De Minister van Justitie heeft reeds opzegging gedaan van het huurcontract met de gemeente, waarbij een zaal van het Raadhuis voor het Kantongerecht werd afgestaan.

De werkzaamheden aan 't Stations-emplacement te Leeuwarden, welke door het faillissement van den aannemer Schaafsma zijn gestaakt geworden, zullen, naar men meldt, door de borgen worden voortgezet.

Erratum. De bij dit nummer verzonden plaat, is bij abuis aangegeven als behoorende bij N°. 16. Men gelieve daarvoor »N°. 17" te lezen

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2541

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **TWAALFDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR.

DOOR

EUGEN. GUGEL,

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 13 afleveringen à *f* **1.75.** 2542

PORTEFEUILLE-BANDEN

Bouwkundig Tijdschrift en Weekblad.

Zie de annonce in de laatste nummers.

VOLKOMEN BEHOEDMIDDEL VOOR HOUT enz.

tegen verrotten en zwam.

Scheikundig onderzocht door DR. D. DE LOOS te Leiden.

In de Kyaniseerfabriek van 2543

J. & D. VAN DER POT te Rotterdam,

wordt **Hout, Zeildoek** en **Touwwerk** tegen bovenstaande schadelijke invloeden reuk- en kleurloos geprepareerd, en kan het hout worden geverfd als gewoonlijk.

Het hout wordt op verlangen bijgeleverd, en volgens teekening gereed gemaakt.

ACTIEVE AGENTEN VOOR ALLE PLAATSEN GEVRAAGD.

Eenige Handelaren in de Prima Portland Cement

(merk DYCKERHOFF & SÖHNE),

in wichthoudende vaten van 180 K°. en in zakken van 70 K°. *niet vervalscht met hoogovenslakken, kalksteen- tras* of andere bijmenging, en laat op de zeef van 900 mazen per M² hoogstens 4 % achter.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en **Vernissen** uit de fabriek van den heer **F. A. Q. VAN GELDER**, te Rijswijk bij 's Hage.

☞ **Engelsche aarden buizen, Belgische gips, Vuurvaste steenen, Vuurklei,** enz.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **NEGENDE** aflevering van:

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK

DER 2544

BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **800** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 14 à 15 afleveringen à *f* 1.20.

Door **P. GOUDA QUINT**, te *Arnhem*, is uitgegeven de **tweede** aflevering van:

DE BOUWMEESTER.

ONTWERPEN, SCHETSEN en DETAILS

VAN

Hedendaagsche en Oude Kunst en Voorwerpen van Kunstnijverheid, benevens Antwoorden op Prijsvragen.

BIJEENGEBRACHT DOOR

het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA", gevestigd te *Amsterdam*, en F. W. VAN GENDT J.Gz., Architect te *Arnhem*.

Deze uitgave heeft ten doel om achtereenvolgens eene verzameling van het merkwaardigste, dat in ons Vaderland op het gebied der Bouwkunde en Versieringskunst bestaat of uitgevoerd wordt, tot stand te brengen.

Jaarlijks verschijnen 6 afleveringen, elk van 6 platen in Photo-lithographie, met beschrijving, titelblad en register.

Prijs per jaargang **bij inteekening** *f* 8.—; voor de Leden van het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA" *f* 6.—. 2545

2546

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-

Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN

2533

D. S. M. KALKER,

St. Anth. Breestraat C 21 AMSTERDAM.

Telegram-Adres: »**Kalker—IJzerwaren**". Telephoon N°. 352.

Bouwartikelen, Gereedschappen, IJzer- en Koperwaren, Balkijzer enz. enz.

Agent voor MUSGRAVE & Co., (Limited), te Belfast.

Fabriek van Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen, IJzeren Tribunes voor Wedrennen, Tuigkamer-Benoodigdheden, Dogkennels, Hooischuren enz.

Gouden Medaille Internationale Tentoonstelling 1883.

Fabriek van ZUINIGHEIDSKACHELS, voor particulieren en openbare gebouwen.

Zilveren Medaille Internationale Tentoonstelling 1883. Amsterdam.

A. FRANK & Co.,

Gusstahlfabriek, Stahlblech Walzwerk, WITTEN a./d. Ruhr.

Specialiteit in SCHOPPEN, SPADEN, PLOEGSCHAREN etc. geheel van staal.

Zilveren Medaille Internationale Tentoonstelling 1883.

BECHEM & POST, Hagen in Westphalen.

Fabriek voor Centrale en Zelfsreguleerende STOOMVERWARMING onder lage drukking, en VENTILATIE-INRICHTINGEN.

Vrij van 's Rijks bepalingen op het stoomwezen.

WILH. TILLMANNS, Remscheid.

Fabriek van SCHAATSEN.

Gouden Medaille Internationale Tentoonstelling 1883. Amsterdam.

J. G. GROSSE.

Klokkengieterij. – Fabriek van Metaalwaren.

DRESDEN—NEUSTADT.

Kerk- en Torenklokken, in fraaie klanken, worden onder garantie geleverd.

Telegraaf- en Telephoonschalen, Perronklokken voor Spoorwegen, Scholen, Fabrieken enz. Tramwayklokken enz. enz.

MAGAZIJN VAN

Aambeelden. — Amarillinnen en papier. — Ankerrosetten. — Avegaars — Amerikaansche goederen — Aanlascheinden. — Ankernagels. — Afvoerpijpen.

Balkijzer. — Briefplaten. — Buigmachinen. — Bankschroeven. — Boren. — Balkonhekken. — Boormaehinen voor hout en ijzer. — Bocht- en Behangknieren. — Briquets, koper en ijzer. — Ballastschoppen in soorten — Blaasbalgen. — Buigtangen. — Booromslagen. — Beitels. — Balusters, zink en ijzer. — Beitelhechten. — Bergsche spijkers.

Closets, scheeps enz. — Centerboren. — Consoles.

Draadnagels. — Dakramen — Dakgooten. — Deurpaneelen — Deurveeren — Dommekrachten, enkele en dubbele, locomotief en stalen — Draad, (gegalvaniseerd-, ijzer-, koper- en staal). — Duimstokken. — Dissels. — Doodkisthengsels en schroeven. — Drevels. — Deurkettingen — Deurpotten, Fransche en Engelschen. — Deurdrangers — Dogkennels.

Emmers, (gegalvaniseerde). — Emmerooren. — Engelsche goederen — Espagnoletsloten. — Espagnoletten in alle stijlen

Fournuisplaten. — Fransche patentsloten.

Gereedschappen. — Gegalvaniseerde spijkers. — Gegalvaniseerde draad. — Gegalvaniseerd vlechtwerk. — Gietwerk — Gootsteenen — Grendels. — Goten. — Gaas, (ijzer- en koper). — Gieters, (gegalvaniseerde) — Gordijnringen. — Gordijnksord. — Graven.

Hoefnagels. — Hamers, (metalen-, bank-, klauw-, smee-, voor- enz.) — Hamersteelen — Handschroeven — Houtschroeven ijzeren en koperen met platte, ronde en vierkante koppen. — Halsterkettingen. — Harken. — Hooischuren, ijzeren. — Hoedenhaken. — Hangsloten. — Hengsels. — Haakbouten — Halterriemen met toebehooren. — Hangijzers. — Haalmessen. — Heiningdraad.

Jalousiënkoord. — Jas- en Hoedenhaken.

Kachels voor verwarmingstoestellen. — Klinknagels, (patent-, ketel-brug.) — Krammen — Kranen. — Kolenbakken — Koekepannen. — Kalkhouwers. — Koevoeten. — Kettingen in soorten. — Krukken, houten, ijzeren en glazen. — Krukken, koperen in alle stijlen. — Kantschuiven. — Koestalinrichtingen. — Kapstokhaken. — Klinkplaten. — Kleefschroeven. — Kokerbalken. — Koperdraad — Kardoezen.

Luikrollen. — Lascheinden met draad. — Lijm. — Locomotiefschoppen. — Ledikantschroeven. — Loopsloten. — Luchtroosters. — Lijmpotten. — Leuningduimen.

Mechanieke spijkers. — Metaalkoord voor raamgewichten. — Moeren met en zonder draad. — Machinekamerbehoeften — Moerbouten met vierkante en zeskante kop. — Moersleutels

Nijptangen. — Naamspijkers.

Oliesteenen. — Onderlegschijven.

Poetskatoen. — Ponsmachinen. — Pijpen. — Penknoppen. — Paumelles. — Putsen, gegalvaniseerde. — Paardenstalinrichtingen. — Privaattrechters. — Pompsloten. — Ploegscharen. — Puntheiningdraad.

Raamgewichten. — Rosetten. — Raamkoord. — Roskammen — Regenwaterpijpen. — Roosters. — Raamschijven. — Rattenklemmen. — Ramen.

Schapenscharen. — Scharen (blik-) — Schoppen,(ballast-kolen-, zand-, grind-, kachel- en stal-). — Schroevendraaiers. — Schuurpapier en Linnen. — Slangenboren — Sleutels, (schroef-) enz. — Sluitringen. — Snij-ijzers — Splitpennen. — Stankafsluiters. — Stalinrichtingen, (Engelsche). — Steelen. — Sloten in diverse soorten. — Schaven. — Schroeven en bouten. — Scharnieren, ijzer en koper. — Schuiven, koper en ijzer. — Spijkers, Zweedsche of Amerikaansche, mechanieke, Bergsche, gesmeede, vertinde, enz. — Schaatsen Stoomverwarming. — Schietlooden. — Spitgraven — Slotschroeven. — Spelden. — Speenen. — Sleutelplaten. — Stalsloten, — Scheepskrabbers.

Tuigkamerbenoodigdheden. — Takels, Weston-differentiaal. — Tangen, (nijp-, vuur- en schroef-) enz. — Telegraafdraad. — Traproeden. — Tribunes voor Wedrennen.

Uitloopen. — Uitzetijzers. — Unsters.

Verwarmingstoestellen. — Vlaskoord. — Vijzels. — Ventilateurs. — Vijlen. — Vlechtwerk. — Veestalinrichtingen, ijzer. — Vergaarbakken. — Voegpassers — Vijzeldommekrachten. — Voetkettingen.

Waterpassen. — Waterclosets. — Wormnagels. — Waschbakken, gegalvaniseerd.

IJzeren Koestallen. — IJsnagels. — IJzergaas.

Zagen. — Zadelhangers. — Zweedsche spijkers. — Zelfreguleerende Stoomverwarming.

enz. enz.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk b/d. Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2534

Posthuis. Heerenveen.

Het Bestuur der Naamlooze Vennootschap »*het Posthuis*" te Heerenveen, zich geheel vereenigende met het rapport uitgebracht door de Jury — benoemd ter beoordeeling der ingezonden bouwplannen — heeft besloten te handelen, zooals door de Jury wordt voorgesteld.

De inzender van het ontwerp, onder het motto **„VERGUNNING"** wordt uitgenoodigd zich bekend te maken.

De publieke tentoonstelling van ingezonden ontwerpen zal plaats hebben op Zondag 10 Mei e. k., van des voormiddags 11 tot des namiddags 7 uur in het lokaal »DE DRIE GEMEENTEN" te *Heerenveen.*

De inzenders, die bezwaar hebben tegen het publiek tentoonstellen van hunne ontwerpen, worden verzocht vóór den 10 Mei hiervan kennis te geven aan den ondergeteekende.

Namens het Bestuur voornoemd,
MR. M. Mz. VAN HELOMA.
2535 *Secretaris.*

Te *Leiden* wordt met 1 Juli 1885 vacant, de betrekking van

GEMEENTE-ARCHITECT,

waaraan verbonden is eene jaarwedde van *f* **2500**, met 5 tweejaarlijksche verhoogingen van *f* **100**.

Adres met overlegging van stukken vóór 15 Mei a. s. aan Burgemeester en Wethouders. 2536

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE

VAN

STAATSSPOORWEGEN.

Door den Sectie-Ingenieur W. J. KLERK DE REUS te *Meppel*, wordt gevraagd om dadelijk in dienst te treden en gedurende zes maanden werkzaam te zijn, iemand bekend met het maken van **calques** en ander **teekenwerk.**

Aanbiedingen worden franco ingewacht aan het bureau van den Sectie-Ingenieur voornoemd. 2537

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2538

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2539

MARTIN & C°. BOUWORNAMENTEN, enz.

Achter Oosteinde N°. 244,

BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.

2540

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 18.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de eer bekend te maken, dat door de volgende Spoorweg-Maatschappijen reductien zijn verleend op de prijzen der plaatskaarten voor de leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die de Algemeene Vergadering van 20 en 21 Mei a. s. te Amsterdam zullen bijwonen.

De **Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen**, verstrekt speciale retourkaarten in binnenverkeer der Maatschappij, tot aan de overgangsstations, tegen den prijs eener plaatskaart enkele reis.

De **Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij**, zal de leden vervoeren naar Amsterdam en terug, tegen betaling van de vracht voor enkele reis.

De reductiën worden bij het nemen der plaatsbiljetten slechts toegestaan op vertoon van het **Bewijs van Lidmaatschap der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, (Bewijs van betaalde Contributie *over het eerste halfjaar van* 1885).

Namens het Bestuur,
C. MUYSKEN, *Voorzitter*.
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris*.

Heeren leden, die wenschen deel te nemen aan het collation op den 20sten Mei a.s. en aan den maaltijd, op den 21sten a.s., worden *zeer* DRINGEND uitgenoodigd, opgave daarvan te doen aan het bureau der Maatschappij (Marnixstraat 402), uiterlijk *vóór den 19den Mei a.s.*

Aan leden, wier opgave nà den 18den Mei inkomen, kan *geen* zekerheid worden gegeven, dat de gevraagde plaatsen beschikbaar zijn.

De prijs van het collation zou *f* 1.50 per persoon zijn, die van den maaltijd *f* 2.50 à *f* 3, voor beide zonder wijn.

Daar het niet mogelijk is, zooals bij vroegere vergaderingen, zich voor het diner of het collation tijdens de vergadering op te geven, worden de leden verzocht, TIJDIG zich aan te melden.

Na de laatste opgave zijn als nieuwe leden der Maatschappij toegetreden, de heeren:

P. J. Groen, (K.L.) . . . . Leiden.
H. van Manen . . . . Dordrecht.
W. M. Reijerse . . . . Blauwkapel.
J. H. Tonnaer . . . . Delft.
R. van der Vlugt . . . . 's Gravenhage.
P. Voorn. . . . . Wormerveer.
J. Vreedenburg. . . . . Rotterdam;

terwijl de navolgende heeren zijn verhuisd:

P. A. Frijlink E.Mz., van Utrecht naar Vreeswijk.
P. du Rieu Fz., van Delft naar 's Gravenhage.
J. J. van Schuijlenburg, van 's Gravenhage naar Deventer.
Joh. Vlaanderen, van Leiden naar Katwijk aan Zee.
P. van der Weiden, van Utrecht naar Sittard.
H. A. Zondag, van Peize naar Midlaren.

Gedrukt 9 *Mei* 1885.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van 15 April 1885.

Vele leden en geïntroduceerden waren, — nu niet in het gewone vergaderlokaal — maar in het gebouw van de ambachtsschool saam gekomen, ten einde gevolg te geven — zooals de Voorzitter in zijn inleidend woord tot opening dezer bijeenkomst herinnerde - aan de uitnoodiging van den heer Jelsma, directeur dezer school, die op dezen avond zijne beschouwingen over ambachtsscholen in het algemeen en over de Utrechtsche ambachtsschool in 't bijzonder, zou ontwikkelen.

De Voorzitter gaf daarop het woord aan den heer Jelsma, die allereerst te kennen gaf, dat reeds lang het voornemen bij hem bestond, om over deze zaak in de afdeeling te spreken, daar velen zelfs onbekend zijn met het bestaan dier scholen, óf een verkeerd begrip zich vormen omtrent die inrichtingen; en nu op de aanstaande Mei-vergadering bij de behandeling van de, door het Hoofdbestuur, gestelde vragen omtrent »vakonderwijs," ook de ambachtsscholen ter sprake zullen komen, meende spreker het goed te zijn, eenige kennisname in de hand te werken; te meer daar de ondervinding hem geleerd heeft, dat eerst na herhaalde kennisname, zoowel zaakkundigen als leeken deze scholen worden toegedaan: doch dat het dan ook tot de uitzonderingen behoort om van die meening terug te komen.

Na eene korte omschrijving van de ambachtsscholen en het doel, dat zij beoogen, gaf spreker een uitvoerige en nauwkeurige beschrijving van den gang van het onderwijs, zooals dit voor de 3 vakken, als timmeren, meubelmaken en smeden, aan deze school in een driejarigen cursus wordt onderwezen. Daarbij vestigde hij in 't bijzonder de aandacht op de hier gevolgde methode, waarbij de teekeningen steeds op groote schaal worden uitgevoerd en daarbij de uitslagen der verschillende werkstukken op ware grootte geteekend, aan de vervaardiging dier stukken voorafgaan, terwijl het onderwijs direct gericht is op het verkrijgen van bekwaamheid in het vak.

Spreker wees aan het slot van de 1e afdeeling zijner voordracht er op, dat het niet zijne bedoeling is om te verkondigen, dat het onderwijs aan deze school iets nieuws is, maar wel meent hij, met de programma's van andere scholen in de hand, er op te kunnen wijzen, dat vooral met betrekking tot het teekenonderwijs in vele zaken, belangrijk van die scholen wordt afgeweken.

In de hierop ingestelde pauze, hadden de aanwezigen, die reeds gedurende de voordracht kennis namen van de teekeningen der constructieleer, enz., in het eerste leerjaar vervaardigd, ruimschoots gelegenheid om kennis te maken, met de teekeningen van kappen, trappen, kozijnen met toebehooren, zoowel als met die van de meubelmakers en de smeden, die langs de wanden van het vergaderlokaal rondom waren aangebracht, terwijl tal van werkstukken der 3 genoemde vakken, blijk gevende van degelijkheid, van constructie en netheid en nauwkeurigheid van uitvoering, met belangstelling werden bezichtigd.

Hierna nam spreker weder het woord, en begon met er op te wijzen, dat de finantiën het niet toelaten om meer dan 3 vakken te onderwijzen, doch in tegenstelling van anderen meent hij, dat ook uitmuntend onderwijs kan gegeven worden in het metselen, het verven, het steenhouwen en in het koper-, zink- en blikwerk, enz. Voorts komt spr. op tegen de bewering, dat er opzichters gevormd worden, wat z. i. alleen te verkrijgen zou zijn, als de leerjaren niet afgesloten waren; maar nu de jongens in den regel op 15-jarigen leeftijd de school verlaten, met het hoogste getuigschrift (wat in den 3-jarigen cursus, zonder overdreven moeielijkheid te behalen is) kan daarvan geen sprake zijn.

Spr. betreurt het, dat er van de zijde der ouders en patroons, nog dikwijls tegenkanting wordt ondervonden, omdat deze veelal niet onderzoeken met welk resultaat de school is bezocht, of wel binnenstijds is verlaten Het bestuur der school heeft het dan ook goed geacht, in een schrijven aan patroons het verzoek te richten, om bij de aanstelling van den oud-leerling van de ambachtsschool, naar zijn bekwaamheid te onderzoeken, door overlegging van het getuigschrift te vragen. Mocht hij hiertoe niet in staat zijn, dan is dit een bewijs, òf dat hij niet lang genoeg in zijn vak is onderwezen, of dat hij het onderwijs niet met goed gevolg heeft genoten, dus volgens het oordeel van het bestuur geen aanbeveling verdient.

Spr. is dan ook ten volle overtuigd, dat de jongen die het onderwijs behoorlijk heeft gevolgd, bij het verlaten van de school zooveel praktische en theoretische kennis zal hebben opgedaan, dat hij in staat zal zijn, om door eigen werkzaamheid zich spoediger dan menig ander die niet aan de school is gevormd, tot een bekwaam en degelijk werkman op te werken. Terwijl spr. meent, dat oordeelkundig onderzoek van de zijde van den patroon naar de bekwaamheid van den leerling, aanbeveling verdient, moet hij ten sterkste opkomen tegen de onderstelling, dat de leerling bij zijn optreden als werkman, reeds met een bekwaam werkman zou zijn gelijk te stellen.

Ten slotte gaf spr. enkele beschouwingen aangaande de kosten dezer scholen en toonde aan, dat deze, althans op de alhier gevestigde, niet te duur zijn te achten, vooral niet, als men daarbij bedenkt hoe weinig, in verhouding tot het onderwijs aan andere standen, voor de ontwikkeling van den ambachtsstand wordt gedaan; zoodat het dan ook zijn vaste meening is, dat er niet te ver gegaan wordt, indien ambachtsonderwijs niet als een gunst voor den werkman, maar als een recht zal worden geëischt.

Met een woord van dank aan den heer Jelsma voor zijn belangrijke en uitgewerkte bijdrage, die met belangstelling door de aanwezigen was aangehoord, sloot de Voorzitter deze laatste bijeenkomst in dit seizoen.

AFDEELING GRONINGEN.

Vergadering van 25 April 1885.

Na 't goedkeuren der notulen en een verzoek om vollediger convocatie billet deelt de Voorzitter mede, dat uit de vergadering met het Hoofdbestuur, den 17den dezer gehouden, is mede te deelen: de inwijding van het Maatschappelijk gebouw te Amsterdam bij gelegenheid van de Algemeene vergadering in Mei;

de vrij gunstige finantiëele toestand, veroorzaakt door de belangrijke deelneming voor expositiën in de zalen voor permanente Tentoonstellingen bestemd;

de onderhandene regeling eener nieuwe catalogus der bibliotheek met daarbij behoorend reglement.

In zake de afdeelingen valt mede te deelen, dat de toestand bevredigend genoemd mag worden. Wel is er nog weinig licht gekomen in de regeling der toelating van plaatselijke afdeelingsleden; op verschillende plaatsen ziet men vereenigingen tot beoefening der bouwkunst zich vormen en over 't algemeen is de verhouding tot de aldaar gevestigde afdeeling gunstig.

Een middel om 't ledental der afdeelingen te doen toenemen door geene afdeelings contributie te heffen, doch uit bemiddelde ingezetenen donateurs te werven, gelijk alhier plaats heeft, werd (door een der afgevaardigden) aan den hand gedaan om aan de bestaande bezwaren tegemoet te komen.

Naast afdeelingen kunnen naar 't schijnt plaatselijke vereenigingen bestaan, die dan meer beoefening van bouwkunst beoogen door 't beantwoorden van vragen, het houden van lezingen enz. enz., terwijl de Afdeelingen meer algemeene zaken behandelen. Samenwerking moet daarbij beider streven zijn, 't welk door 't Hoofdbestuur wordt gesteund.

Voor de finantiëele commissie om te rapporteeren over het beheer van den Penningmeester gedurende 1884 werden aangewezen de afdeelingen Leeuwarden, Groningen en Amsterdam.

De heeren Jager en Switters namen op zich de afdeeling ter Meivergadering te vertegenwoordigen, de overige leden werden uitgenoodigd door hunne aanwezigheid op die vergadering, die veraangenaamd zal worden door bezoeken aan belangrijke bouwwerken, van hunne belangstelling te doen blijken. Zoo 10 leden deelnemen worden de reiskosten 50 % lager en dus een der groote bezwaren opgeheven.

De voorzitter deelt namens 't bestuur mede, dat het zich tevens beschikbaar stelt eene gezelschapsreis van 10 of meer personen te organiseeren voor het bezoeken der tentoonstelling te Antwerpen. Deelnemers worden verzocht zich spoedig kenbaar te maken.

In zake de opleiding van toekomstige bouwopzichters verwijst de voorzitter naar het verslag der vorige vergadering.

De heer Wolters merkt op, dat, zal de burgeravondschool de haar bij dat stuk opgedragen taak vervullen, het bouwkundig onderwijs aldaar aanvulling eischt.

De voorzitter deelt mede, dat na gedurende 11 jaren te hebben aangedrongen op uitbreiding in dien zin, thans die zaak in staat van wijziging is, waartoe krachtig medewerkt de van allerlei kanten gemaakte opmerking, dat de burgeravondscholen, naast algemeene ontwikkeling, met betrekkelijk geringe kosten kunnen voorzien in de behoefte aan wetenschappelijk onderwijs voor de ambachten.

Te dezer stede hebben wij eene practische ambachtsschool, eene burger avondschool die genoemd mag worden na de afdeeling B der Rotterdamsche Akademie, verder eene Akademie voor Beeldende Kunsten, in Minerva, die klinkt als een klok.

Samenwerking dier verschillende krachten moet dus hier aller streven zijn en maakt eene goede regeling meer dan elders mogelijk.

Uit den loop der discussie, waaraan door de heeren Molenaar, Wegerif, Wolters, Raammaker, Eisses, Sips en den Voorzitter wordt deelgenomen, blijkt dat het gevoelen door 't Bestuur medegedeeld, vrij juist het gevoelen der leden teruggeeft.

Practisch onderwijs aan de ambachtsschool met teekenen, houtsnijden en boetseeren.

Wetenschappelijk onderwijs aan de burger avondschool.

Kunstonderwijs, voor zoover daaraan behoefte bestaat, aan de Akademie Minerva, zal een degelijken grond leggen voor aankomende werklieden; uit de meest ontwikkelden en meest begaafden kunnen de toekomstige bouwopzichters verwacht worden, die dan niet alleen hunne opleiding aan de werkplaats, maar door te arbeiden aan meer belangrijke werken, ook hunne practische vorming kunnen voltooien

In hoeverre de burger avondschool, de Akademie Minerva of privaat cursusssen voor het wetenschappelijk onderwijs zullen zorgen, kan aan latere ondervinding worden overgelaten.

In zake de bestuursverkiezing wordt bepaald, de aftredende leden te herkiezen, tenzij er stemmen opgaan uit andere afdeelingen, welke alhier ondersteuning verwekken.

De materialen tentoonstelling, in de pauze beschouwd, bestond in kurksteen en asbast bekleedingen, welke zeer veel toepassingen zullen vinden en voor de leden dagelijks te bezichtigen zijn.

Na de kunstbeschouwing riep de President nogmaals de vergaderden bij een, ter mededeeling dat het bestuurslid Eisses door 't verstrijken van zijn 2 jarig verlof, naar Indië terugkeert.

Was de heer Eisses in 1865 een der eersten, welke zich aansloten tot het vormen van eene bouwkundige jongelingsvereeniging, na een bijna 20 jarig verblijf in Indië mocht hij 't genoegen smaken hier wederom behulpzaam te zijn in de stichting der reeds voor 20 jaren hier zoo zeer gewenschte afdeeling.

Den dank der afdeeling de heer Eisses daarvoor te brengen, de belangen der afdeeling den heer Eisses aanbevelende in de Overzeesche gewesten, was de aangename taak van den Voorzitter, waarmede de eerste reeks wintervergadering werd gesloten.

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN.

Vergadering van 3 *April* 1885.

De 127ste vergadering der Afdeeling Leiden en omstreken, die door een zeer groot aantal leden en geïntroduceerden werd bijgewoond, werd door den Voorzitter met een woord van welkom geopend. Het was spreker een waar genoegen zulk een talrijke opkomst te mogen begroeten en hij gevoelde zich verplicht den heer Dr. W. Pleijte, die zoo welwillend aan het verzoek van het Bestuur om eene bijdrage te willen leveren gehoor gaf, daarvoor dank te zeggen.

Na voorlezing en goedkeuring van de notulen der vorige vergaderingen, verkreeg de heer Dr. W. Pleijte het woord, die tot onderwerp zijner bijdrage gekozen had: *»de woning"*. 1)

Spreker had tal van platen, die de ontwikkeling der bouwkunst, toegepast op de woning, duidelijk maakten, als opheldering zijner voordracht, aan den wand gehecht. Hij verdedigde de stelling, dat langzamerhand de kunst zich heeft ontwikkeld, dat de natuurlijke mensch, zich met een soort van nest, een woning op een boom, of in een hol beschut.

Talrijke voorbeelden haalde hij aan, zoo van boom- als holbewoners; hij wees er op, hoe de holenbewoning, de oudst bekende in Europa, zich nu nog bij de noordelijke stammen vertoont, hoe echter als zomerwoning daarnaast ontstaat, bij sommige de paalbewoning.

Zoo heeft de paalwoning zich naast de holenbewoning ontwikkeld, eerst op den vasten wal, later uitsluitend als woning, gebruikt in meren en aan rivieren, nog later voorkomende als vlotwoning. De plastiek had zich reeds vroeg, reeds bij de Troglodyten van Europa ontwikkeld, doch meer als tot versiering der woning schijnt deze het niet te hebben gebracht. De woningen zijn van bijenkorven, veranderd in cylinders met bijenkorf-vormig dak, nog later in 4 kanten met spitse daken.

Doch bij deze, aller eenvoudigste houtconstructies, kan men eigennog niet spreken van bouwkunst.

De elementen van het zinnelijke- en schoonheidsgevoel schijnen onbekwaam te zijn, de architectuur tot stand te brengen.

Dit geschiedde naar sprekers meening, onder invloed van het godsdienstig gevoel.

Op den zeer lagen trap der openbaring van het godsdienstig gevoel, staat het somtijds zeer nauw in verband met de vereering der afgestorvenen en der graven. Talrijke godsdienstige gebruiken zijn aan de doodenvereering ontleend. Het graf is van groote beteekenis voor den mensch, en in allerlei oorden vinden wij het gevormd, naar de woning der afgestorvenen.

Deze graven werden monumenten en bij hoogere ontwikkeling der godsdienst aan deze monumenten de vereering vastgeknoopt. Zij werden in Babylon, Egypte, Indië en Mexico, de welbekende pyramiden. Uit deze pyramiden ontwikkelde zich de architektuur, uit het graf in Egypte de tempel, en de protodorische tempelbouw; de plastiek ontwikkelde zich en hielp de gebouwen versieren.

Naar den tempel, werden de paleizen gevormd en naar de paleizen de woningen.

Spreker toonde aan, hoe op den Griekschen bouw, de Romeinsche, de Bysantijnsche, de Oostersch-Arabische volgde, en zich ontwikkelde. Hoe de Gothiek verscheen en de renaissance haar verdrong. Hij wees er op, hoe, onder invloed van den nieuwen godsdienst, gebouwd op het krachtig ontwaakte zedelijksheidsgevoel, met het christendom de nieuwe tempelbouw zich ontwikkelde en welken invloed deze tevens had op de plastiek, schilder en toonkunst.

De vrijheidszin van den burger onder invloed van het streven der zestiende eeuw, bracht de Hervorming in de godsdienst, en de renaissance in de kunst.

Dit was het bloeitijdperk onzer kunst. Bouw-, Beeldhouw-, Schilder- en Toonkunst klommen in het midden der zeventiende eeuw tot ongekende hoogte.

Ook aan het krachtig godsdienstige geloof en het herstel van den Katholieken godsdienst voor Nederland sinds Maart 1853, meende spreker onze hedendaagsche bouwkunst hier te lande te moeten toeschrijven.

Het waren de restauratiën van kerken en het bouwen van nieuwe kerken, die door onze bouwkunstenaars tot stand werden gebracht, welke daarvan getuigen, en die een voorliefde voor de kunstvormen der XVe en XVIe eeuw bij hen vestigden.

Na deze historische beschouwing, behandelde spreker in 't kort de stelling, dat de goede bouwkunstenaar bouwt naar de behoefte in overeenstemming met de natuur van den mensch, rekening houdende met zijn zinnelijk gevoel, zijn schoonheidsgevoel, zijn godsdienstig gevoel en zijn zedelijk gevoel, gebruik makende van hetgeen de ontwikkelde beschaving hem aan de hand doet.

Van de gelgenheid tot discussie werd vervolgens een ruim gebruik gemaakt en menige stelling aangevallen, verdedigt en toegelicht.

Met een welgemeend woord van dank door den Voorzittr uitgebracht, stemden de leden en geïntroduceerden volkomen in.

(*Vergadering van* 30 *April* 1885.)

Een uur vóór de vergadering was gelegenheid gegeven de teekeningen te bezichtigen, als antwoorden op de door de Afdeeling uitgeschreven prijsvraag »een vestibule met tochtpui", waren ingekomen. Door de jury was de eerste prijs toegekend aan het ontwerp »M. S. G." de tweede prijs aan »Nil desperandum" terwijl aan het ontwerp »Salve" eene eervolle vermelding is toegekend; de vervaardigers zijn respectievelijk de heeren W. Fontein, Joh. Vlaanderen en N. Nelis.

Nadat de Voorzitter de leden een welkom had toegeroepen wees hij er op, dat het resultaat als volkomen geslaagd mag beschouwd worden, omdat elk der antwoorden op zich zelf verdienste bezit. Het is dus wel een bewijs dat zich in onze Afdeeling personen bevinden, die met zeer gunstig gevolg ons vak beoefenen, de keurigheid van bewerking en het gezonde denkbeeld dat er in de antwoorden ligt opgesloten, is een bewijs dat alle mededin-

1) Op verzoek van den spreker eerst in dit nummer geplaatst.
De Verslaggever.

gers op de hoogte zijn van de bedoelde zaak. De antwoorden waren van dien aard, dat de commissie van beoordeeling, indien slechts de antwoorden die niet bekroond zijn, waren ingekomen, niet geaarzeld zou hebben den eersten en tweeden prijs daaraan toe te kennen, en daarom dan ook is eene eervolle vermelding toegekend.

De heer Mulder bracht nu namens de commissie van beoordeeling het rapport uit. Van elk der ontwerpen werd het vóór en tegen op duidelijke en uitvoerige wijze behandeld, de Commissie heeft gemeend de aanmerkingen aan de ontwerpers te moeten mededeelen, niet door hen hard te vallen, in tegendeel zij is vol waardeering voor het werk, maar zij meende, door mededeeling te doen van hetgeen zij daarop had aan te merken, de beste diensten te bewijzen aan hen die zich met de beantwoording hebben bezig gehouden, daardoor kunnen zij die bemerkingen vergelijken met hun werk en zich voortaan voor dergelijke zonden wachten.

Daar de bekroonde teekeningen niet in eigendom te bekomen zijn, zal aan het Bestuur der Maatschappij worden verzocht of alle teekeningen bij gelegenheid van de algemeene vergadering. in het Maatschappelijk gebouw tentoongesteld kunnen worden, en werden de twee nog onbekende ontwerpers daarop verzocht hunne namen kenbaar te maken, of toestemming te geven tot de opzending van de teekeningen. Het bleek dat in de vergadering een der ontwerpers tegenwoordig was (de heer L. Couvée), die zijne toestemming gaarne gaf, zoodat nu nog verzocht wordt aan den *vijfden inzender, zijn naam bij het bestuur bekend te willen maken.*

Met toepasselijke aanmoedigende woorden en eene hartelijke gelukwensching met het behaalde succes werden daarna de prijzen door den Voorzitter uitgereikt, waarbij hij tevens mededeelde, dat het plan bestond voor het volgende jaar als prijsvraag uit te schrijven *een ontwerp voor een Getuigschrift voor bouwkundige bekroningen*, opdat de Afdeeling zoo spoedig mogelijk een waardig getuigschrift kan uitreiken.

Hierna werd door den Secretaris ter tafel gebracht eenige witte en bruine kurksteenen, platen en segment-stukken. Uit de mededeelingen die daarbij verstrekt werden blijkt, dat de witte kurksteen bestaat uit fijn gestooten kurk verbonden met een zekere hoeveelheid kalk. Het vormt eene betrekkelijk vaste massa die noch brandgevaar oplevert, noch voor verrotting vatbaar is. De bruine platen en bekleedingen voor buizen of pijpen zijn een nog elastischer materiaal, geheel uit kurk vervaardigd. Een gewichtige eigenschap der kurksteenen is, dat zij het geluid zeer slecht doorlaten, terwijl de lichtheid een groot voordeel is. De heeren De Vries & Stevens zijn als agent voor Leiden en omstreken aangesteld door de vervaardigers der steenen, de heeren C. & P. Rottsieper te Ronsdorff in Rijn Pruissen.

Alsnu komt aan de orde de behandeling van de door het Hoofdbestuur gestelde vragen. De daartoe benoemde commissie bestaande uit de heeren W. C. Mulder, G. van Driel, en P. G. Lancel, brengt het navolgende rapport uit 1).

Nadat de Voorzitter de commissie dank heeft gezegd voor de beantwoording der vragen, worden tot afgevaardigden benoemd voor de Algemeene Vergadering in Mei, de heeren Lancel en Mulder, plaatsvervangers de heeren Verhoog en Roem, en voor de September-Vergadering als afgevaardigden de heeren Looman en Kok, en plaatsvervangers de heeren Van Driel en Vlaanderen.

Naar aanleiding van eene ingekomene circulaire der Afdeeling Rotterdam, betreffende de a. s. verkiezing van leden in het Hoofdbestuur, werd er op gewezen dat, hoewel de door Rotterdam genoemde heeren getoond hebben, een levendig belang in de Afdeeling te stellen, het nog volstrekt niet bewezen is, dat de aftredende leden *geen* levendig belang in de Afdeelingen stellen. Het art. 52 van de wet der Maatschappij is zeker het groote struikelblok, doch onze afdeeling wil in deze niet met Rotterdam meegaan en besluit daarbij anoniem, de stemmen uit te brengen op de heeren Cuijpers, Sanders en Veth, terwijl de Secretaris zich volgaarne bereid verklaart, de stembiljetten in ontvangst te nemen, om ze voor den 19n Mei a. s. op te zenden.

Nadat nog besloten is het jaarlijksch wetenschappelijk uitstapje dit jaar niet te doen plaats hebben, door de ophanden zijnde studentenfeesten en die van het Genootschap »Mathesis Scientiarum Genetrix", sluit de Voorzitter met een toepasselijk woord deze laatste der wintervergaderingen, die zich steeds gekenmerkt hebben door het heerschen van een aangenamen toon en de meest vriendschappelijke verhoudingen, terwijl er nog op gewezen werd, dat de groote opkomst, het Bestuur steeds zal aanmoedigen op den ingeslagen weg voort te gaan, waardoor toch de bloei van de Afdeeling wordt bevorderd, getuige de toetreding van 12 nieuwe leden in het afgeloopen saisoen.

1) Dit Rapport kan eerst in een volgend blad worden opgenomen. Red.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Het antwoord »Vergunning", ingekomen op de prijsvraag, uitgeschreven door de naamlooze Vennootschap tot exploitatie van het Posthuis te Heerenveen, is gebleken te zijn vervaardigd door de heeren J. van der Goot en N. van Kleef, bouwkundigen te Hengeloo.

In het vorige nummer van dit blad werd medegedeeld, dat aan de inzenders van dit ontwerp, als erkenning van de verdiensten, drie honderd gulden zal worden aangeboden, wanneer zij daarvoor het plan afstaan.

De 's Gravenhaagsche Passage is j.l. Maandag voor het publiekverkeer geopend. Er zullen echter nog eenige weken — misschien maanden — verloopen, eer alles is afgewerkt daar enkel de doorgang als nagenoeg voltooid kan worden beschouwd.

Wanneer men de plannen en bestekken van de onderwerpers, waarnaar het werk werd aangenomen, raadpleegt, komt men tot de overtuiging, dat ook de binnengevels en lokalen belangrijke verminderingen hebben ondergaan.

De pilasters tusschen de winkelhuizen, die in het bestek geheel van marmer waren bepaald, zijn voor het grootste gedeelte in pleisterwerk uitgevoerd, terwijl alle marmeren kolommen met beelden, frontons, de vele werken in cuivre-poli, enz. langs de binnengevels zijn weggelaten. Door deze vereenvoudigingen ontstaat eene eentoonige gelijkvormigheid die zeer is te betreuren, doch door den oppervlakkigen beschouwer misschien minder wordt opgemerkt, daar het geheel bij den eersten aanblik zeer zeker een imponeerenden indruk te weeg brengt.

Eene omschrijving van de indeeling en inrichting van dit belangrijke bouwwerk zal overbodig zijn, daar deze voorkomt in de beschrijving die de ontwerpers, de architekten van Wijk en Westra, in N°. 11 van dit blad hebben gegeven, en waarnaar veilig kan worden verwezen, omdat in die distributie, door de aannemers geene verandering is gebracht 1). c.

Het in aanbouw zijnde Kur-hotel te Scheveningen, begint zijne voltooiing te naderen. Een 100-tal werklieden beijveren zich om vóór den 15den Juni a. s. het geheele werk gereed te hebben, zoodat het zich laat aanzien, dat, na meubileering, enz., deze kapitale inrichting aan het zeestrand met 1 Juli a. s. in gebruik kan worden genomen, waardoor landgenoot en vreemdeling op betere wijze zullen kunnen geherbergd worden, dan dit in het voormalige Gemeente-Badhuis konde geschieden, terwijl tevens ruimer gelegenheid zal worden aangeboden voor amusementen.

Wanneer men in aanmerking neemt, de eigenaardige moeielijkheden die verbonden zijn aan de uitvoering van zulk een belangrijk bouwwerk gedurende den winter aan het zeestrand, waar de temperatuur in dit saisoen dikwijls alles behalve aangenaam is, dan valt het niet te ontkennen, dat hier in enkele wintermaanden een arbeid is geleverd, die toont dat men, met goeden wil bezield, veel vermag.

Het centrum van het Kurhaus wordt ingenomen door de Kurzaal, waar in de Rez de chaussée en op de tribune 2000 personen plaats kunnen vinden.

Voor het décoratief in de Kurzaal worden een zestiental doeken geschilderd door den Kunstschilder Terhel van Bussum.

De oude Kurzaal en oude eetzaal, die zijn blijven bestaan en als vleugel-adjudanten van het groote nieuwe middengebouw wel een ietwat te bescheiden — en daarom minder aangenaam — figuur maken, worden ingericht voor speel-, bal- en komediezalen.

In het nieuwe gedeelte vindt men een flinke restauratiezaal ter

1) De architekten waren zoo welwillend de plaat waarop de doorsnede voorkomt, ten geschenke aan het Weekblad aan te bieden. R.

oppervlakte van p. m. 300 M^2. bij eene hoogte van 8 M., met riant uitzicht op het strand en de zee, terwijl hiernaast een groot en een klein restaurant zijn gelegen.

Verder is voor ruime conversatie-, lees- en biljardzalen zorggedragen, terwijl de corridors eene breedte van 2 tot 2.50 M. bezitten. Het souterrein verbergt in zijn schoot verscheidene lokalen, woningen voor de geëmplooijeerden, keukens, kelders, enz. en bovendien de vertrekken voor de binnenbaden.

De beide étages en gedeeltelijk het entresol dienen tot Hôtel, en bevatten te zamen ongeveer 150 logeerkamers.

Ter wille van de logés, die het gewoel en de Kurhausdrukte willen mijden, zijn ze van het overige gedeelte van het gebouw afgescheiden. Daar de kamers gedeeltelijk aan de zee- en gedeeltelijk aan de landzijde zijn gelegen, hebben de logés te kiezen tusschen een strand- en zeegezicht of een bekoorlijk landelijk panorama over duin en bosch.

Aan de landzijde is over de geheele lengte van het gebouw eene overdekte galerij, breed 4.50 M. aangebracht, die met de bestaande van het Hôtel des Galeries zal worden verbonden, waardoor men een flinke promenade verkrijgt die bij het Hôtel Alteburg begint en bij het station van den stoomtram eindigt, en aldus eene lengte van meer dan 300 M. zal bezitten. Langs deze galerij zijn 19 winkels gebouwd, waarvan sommigen met entresols.

De galerij aan de zeezijde zal door middel van met glas bezette deuren kunnen worden afgesloten, terwijl de muziektempel zoodanig wordt geplaatst, dat die zich aan de serre aansluit, waardoor bij ongunstig weder de Kurgasten, onder het genot van muziekuitvoeringen, bescherming kunnen vinden tegen de dikwerf minder aangename temperatuur van het strand.

Het groote terras aan de zeezijde, dat eene oppervlakte van ruim 4000 M^2. beslaat, ligt gemiddeld 1.50 M. boven het niveau van de aangrenzende bestrating; het wordt geheel bevloerd met Italiaansche mozaiek en omsloten met een ringmuur, waarop eene balustrade met candelabres enz., wordt geplaatst.

Het gebouw maakt een goeden indruk, vooral wat den gevel aan de zeezijde betreft.

Staatsblad N°. 112 bevat een Koninklijk besluit van den 24 April ll., waarbij met intrekking van 't Kon. besluit van 28 Februari 1868 (*Staatsblad* N°. 27) en met verwijzing naar de Kon. besluiten 2 Februari 1864 (*Staatsblad* N°. 8) en Augustus 1879 (*Staatsblad* N°. 148) programma's worden vastgesteld voor de examens ter verkrijging van acten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het handteekenen, rechtlijnig teekenen en de perspectief, 't boetseeren en de gymnastiek en tot het geven van lager onderwijs in de gymnastiek.

Naar de Amst. met zekerheid verneemt heeft de heer G. van Diesen, hoofd-ingenieur van den Waterstaat voor de hem aangeboden betrekking van directeur der Polytechnische school bedankt.

De Gemeenteraad van Gouda heeft besloten de restauratie van het stadhuis, volgens de plannen der rijks-adviseurs, niet te doen plaats hebben, daar de kosten op 60.000 gulden geraamd, te hoog werden geacht, maar zich te bepalen tot eene eenvoudige herstelling der gevels.

De stad Parijs heeft voor eenigen tijd een wedstrijd uitgeschreven voor een standbeeld van Etienne Dalet op het plein Maubert, waar die martelaar in 1546 verbrand werd.

Geen der ontwerpen voor een diploma ingezonden op de prijsvraag uitgeschreven door de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs is in aanmerking gekomen om te worden gedrukt. Men zal daarvoor een nieuwen wedstrijd houden.

Evenwel zal men de inzenders van »Jupiter" en »Studie" een exemplaar van »Kolb's Ornamenten Schatz" aanbieden, mits zij 't bestuur machtigen, hunne namen bekend te maken.

Sedert 1 April verschijnen de Portefeuille en de Kunstbode, saamgesmolten onder den titel »de Portefeuille, Kunst en Letterbode, onder leiding der beide Redactiën. De kosten zijn *f* 6 per jaar franco per post.

Bij de onlangs te Amsterdam in de Brakke Grond gehouden verkooping van 't kabinet Suermondt, zijn voor het Dordrechts Museum aangekocht de 2 volgende schilderijen: Calame, Bergstroom en B. C. Koekkoek, Cleefsch landschap

---

Door het bestuur der vereeniging tot Christelijke verpleging van krankzinnigen is het bouwen van 2 paviljoens met keuken en wasschhuis, op het landgoed „Veldwijk" nabij het station Ermelo—Veldwijk, te Utrecht aanbesteed, toegewezen aan de heeren J. Jac. de Boer en E. Groening te Steenwijk, voor de som van *f* 39,750.— De hoogste inschrijver was *f* 55,555.

De raad der gemeente Mijdrecht heeft besloten, den dorpstoren binnen den kortst mogelijken tijd af te laten breken en van nu af aan de klok niet meer te doen luiden. De fundeering, momenteel 0,68 M. uit het water, moet geheel verrot zijn en slechts nog enkele goede palen moeten het geheele gewicht, geschat op 800,000 Kg. hebben te dragen.

De aanbesteding dezer amotie Woensdag 6 Mei plaats heeft gehad.

Den 18den April is te Weenen in de ouderdom van 68 jaren overleden prof. dr. Rudolf von Eitelberger, de nestor der Weener kunstgeleerden, oprichter en gedurende lange jaren bestuurder van het K. K. Oostenrijksche Museum van Kunst en Nijverheid.

Een voormalig leerling der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, de heer A. Hesseling, die sedert verleden najaar aan de Koninkl. Academie van Beeldende Kunsten te Brussel studeert, heeft den eersten prijs verworven in de afdeeling Boetseeren naar het Antiek.

Heden 9 Mei, wordt te Utrecht in een der zalen van het Tivoli de vroeger vermelde tentoonstelling van werkstukken, vervaardigd door ambachtslieden van 14—21 jaren, door den burgemeester van Utrecht geopend, in tegenwoordigheid van den commissaris des konings, Mr. E. H. 's Jacob.

Het is zeker een goed denkbeeld van de verschillende afdeelingen der Vereeniging ter bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid, om dergelijke tentoonstellingen met wedstrijden (nu en dan) te houden. Het zijn krachtig werkende middelen om het handwerk vooruit te brengen; het wekt den werkman op, spoort hem aan zijne beste krachten in te spannen, een oordeel over zijn werk te hooren, 't te vergelijken met beter en een streven naar meerdere volkomenheid wakker te houden.

Men ga hierbij echter met kennis van zaken te werk, zoowel wat betreft het opmaken van 't programma als in de keuze der Juryleden. Zoo had o. i. in 't programma geen scheiding moeten gemaakt worden tusschen werkstukken en teekeningen. Immers voor den werkman is de uitvoering het voornaamste. Het teekenen beoefent hij om zich het karakter en den stijl eigen te maken, zijn oog te oefenen, maar het blijft hem slechts het middel om zijn gedachten uit te drukken. Daarom ware het verkieslijker, dat bij de werkstukken de teekeningen moesten worden overgelegd (niet de uitslagen), waarnaar ze vervaardigd zijn, opdat daarnaar konde beoordeeld worden of hij als werkman recht heeft op onderscheiding, of hij de teekening, het karakter, enz., heeft begrepen.

Meer aanbeveling nog zou 't verdienen om voor ieder handwerk een werkstuk op te geven en daarvoor dan de teekening te verstrekken, van welke de uitslagen mede bij 't werkstuk moesten worden overgelegd. Daardoor zoude ook de beoordeeling juister kunnen plaats hebben.

Bij den wedstrijd in 't teekenen is over 't algemeen een streven om mooie teekeningen te maken op te merken (effectmakende). Eenvoudig behandelde teekeneningen van ornament of kunstnijverheid voorwerp, op niet te kleine schaal, waren zeer schaars, copieën naar gravures, ontwerpen van getuigschriften, mislukte proeven van decoratiewerk, niet weinige. Hoewel onder de penteekeningen goede waren, konden ze toch voor onderscheiding niet in aanmerking komen, dewijl ze niet behoorden onder de rubriek omtrent teekenen. Onder bouwkundig teekenen trof men aan verscheidene ontwerpen van villa's, gevels, enz. Ook dit teekenen moet niet ondersteund worden; bij de teekenaren beter begrepen, en vermeldenswaardig waren eenige flinke uitslagen van bouwkundige onderdeelen.

De prijsvraag voor een getuigschrift, dat bij dezen wedstrijd zou moeten dienen, mislukte natuurlijk; voor meesters behoort dit vraagstuk al onder de moeielijkste.

Nog zij ons vergund op te merken, dat het uitreiken van vergulde, zilveren en bronzen medailles niet zeer gunstig werkt. Een medaille toch moet een bizondere onderscheiding wezen, men geeft die aan meesters; hier zijn eervolle vermeldingen, getuigschriften tot aanmoediging op hunne plaats. Licht wanen door zulk een medaille de leerling zich een meester, en verliest hij alle geschiktheid om vooruit te komen.

Wij twijfelen niet of het Bestuur (wier streven ons bekend is), zal in de hier gemaakte opmerkingen niet anders zien dan een medewerking tot de goede zaak.

UTRECHT, 8 Mei. Voor de tentoonstelling van teekeningen zijn bekroond: *Verguld zilveren medaille*, O. Baron. *bronzen medaille*, J. van Wijk, J. L. Hoolboom, L. Goudswaard, D. v. d. Kellen. *Getuigschrift*, S. Praag, P. J. C. Lington, A. Loran, O. Mengelberg, Grevenstuk.

De 3 beschikbare zilveren medailles zijn niet uitgereikt, evenmin de 2 groote bronzen medailles van de Maatschappij tot bev. d. Bouwkunst, omdat de jury geen voldoend werk daarvoor aanwezig vond. Ook in de Bouwvak-afdeeling van de tentoonstelling van voorwerpen, was wegens te weinig verdienstelijke inzendingen geen gelegenheid de bronzen medailles der Maatschappij te verleenen. Voor de tentoonstelling van werkstukken zijn de volgende bekrooningen uitgericht:

Groote zilveren medaille, R. Kijlstra. *Verguld zilveren medaille*, D. v. d. Berg, L. v. Hulzen, L. v. Eijndt, H. A. v. Reijsen. *Zilveren medaille*, A. v. Roosmalen, C. J. Roosenschoon, H. C. J. Hester, J. C. Nebbeling, J. C. Marée, C. M. Helling, E. A. de Kievid, J. v. Leeuwen. *Bronzen medaille*, J. Cordel, H. B. Schoonman, M. F. Betz, C. Campagne, E. H. Houpst, H v. d Lingen, Th. v. Harderwijk, C. v. Willigenburg, G. Cator Jr., H. Smit, J. L. Soffré, *Bronzen medaille*, H. M. de Bruijn, L. Collard, C. E. Everaars, H. J. van Zwetselaar, (allen te Utrecht.) E. Ockhorst, (Maarseveen.) B. A. Smits, (Breukelen.) *Getuigschriften*, A.J. Donk, B. A. Beijer, C. E. Stielting, A. J. Baardwijk, J. F. Kuppers, H. G. J. Maas, K. Roosenschoon, B. Maas, W. v. Egmond, J. de Bie, W. F. Linschoten, H. Daams, A. J. v. Greuninge, J. J. v. Dijk, J. Augustinus, H. Boereboom, M. Beekes, D. v. Bekkum, H. W. G. Cenijn, v. Amersfoort. *Getuigschriften*, H. E. Ockhorst, (Maarseveen.) C. Prins, (Amersfoort.) F. v. Soest, (Wilnis.) F. v. Leersum, (Baarn.) L. v. Leersum, (Baarn.) W. H. Meierinck, (Houten.) A. H. v. d. Rotten, (Abcoude.)

Aan de ingezetenen der hoofdstad is voor de aanstaande Museumfeesten een circulaire van den volgenden inhoud toegezonden:

In den loop van den zomer zal alhier het nieuwe *Rijks-Museum* aan de Stadhouderskade geopend worden.

Eerst van dat oogenblik zal de Hollandsche kunst door de geheele wereld bewonderd en gewaardeerd, in ons Vaderland een waardige woning betrekken, over welke de groote meesters van onzen gulden tijd zich niet behoeven te schamen en waar hunne onsterfelijke werken met eere aan den vreemdeling kunnen worden getoond.

Bij zulk eene gelegenheid mag de van ouds kunstlievende Amsterdamsche burgerij zich niet onbetuigd laten.

Zij moet metterdaad bewijzen de omstandigheid te waardeeren, dat die *tempel der kunst* binnen hare veste werd opgericht, dat de roem der oud-Hollandsche schilderschool niet alleen historisch, maar ook voor de toekomst aan hare vaderstad zal verbonden blijven.

De ondergeteekenden hebben gemeend dat zij zich tot eene Commissie moesten vereenigen, waarvan de Burgemeester het eere-voorzitterschap heeft aanvaard, om eene passende, van de burgerij uitgaande, feestelijkheid te ontwerpen en voor te bereiden. Zij kwamen tot de overtuiging, dat een *historisch-allegorische optocht* aan de plechtigheden een eigenaardigen luister zou bijzetten. Aan dezen optocht kan geen ander denkbeeld ten grondslag liggen dan eene hulde aan de oude Hollandsche kunst, geïllustreerd als het ware door eenige groepen aan stads- en landshistorie ontleend.

Zij doen thans een beroep op uwe offervaardigheid ter verwezenlijking van hunne plannen. Ofschoon zij niet voornemens zijn om de uitrusting der hoofdpersonen te bekostigen, zullen zij over de noodige gelden moeten beschikken, om de overige onkosten te bestrijden. Deze gelden komen echter een aantal neringen en werklieden ten goede en zijn daarom verre van onnuttig besteed.

De Commissie ontveinst het zich niet, dat deze zaak alleen bij algemeene ondersteuning mogelijk wordt. Maar 't is ook juist deze waarop zij rekenen. Waar het geldt de eer der natie en hare roemrijke historie hoog te houden bleef Amstel's burgerij nooit achter. — en is er nu iets dat duidelijker van een schitterend verleden tot ons geslacht spreekt en tot verre nageslachten spreken zal, dan onze oude vaderlandsche kunst?

De Hoofdstad toone den kunstlievenden vreemdeling, dat zij om de slapen van zoo edel eene vertolkster een lauwer te vlechten weet!

De Commissie voornoemd: Mr. G. van Tienhoven, *Eere-Voorzetter*, S. W. Josephus Jitta, *Voorzitter*, Th. van den Broek, *Penningmeester*, Mr. N. de Roever, *Secretaris*, Prof. Aug. Allebé, Jac. Ankersmit, Jhr. H. E. Bicker, Schout b/n. Jhr. M. W. van Renselaer Bowier, E. Bunge, C. Cunaeus, P. J. H. Cuypers, C. P. van Eeghen, Gerard A. Heineken, Mr. Herman J. van Lennep, Gen.-Maj. C. L. S. List, Mr. H. L. M. Luden, C. Muysken, Fr. D. O. Obreen, Prof. Dr. A. Pierson, Mr. H. P. G. Quack, Mr. J. A. Sillem, Mr. W. van der Vliet, A. C. Wertheim Dr. G. F. Westerman.

De leden der Maatschappij kunnen de volgende uitgegeven werken, voor zooverre die nog voorhanden zijn, aan het bureau der Maatschappij verkrijgen, tegen betaling van de opgegeven prijzen, zijnde meerendeels de helft van de oorspronkelijk voor de leden gestelde prijzen.

VERZAMELING
VAN
BOUWKUNDIGE ONTWERPEN,

BEKROOND EN UITGEGEVEN DOOR DE

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851) zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853) ONTWERP: VOOR EEN SCHOUWBURG en voor EEN GEVEL VAN EEN WINKELHUIS, 5 platen: *f* 0.70.

Afl. 7. (Niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). POSTKANTOOR IN EEN GROOTE STAD, en BEWAARSCHOOL VOOR 200 KINDEREN, 5 pl.; *f* 0.70

Afl. 9. (1857). MILITAIR WACHTHUIS IN EEN RESIDENTIE, en GLAZEN TOCHTPUI IN EEN VESTIBULE, 4 pl.; *f* 0.60

Afl. 10. (1858). BOERDERIJ VOOR ZUIVELBEREIDING, VEETEELT OF GRAANVERBOUWING, met woning, 4 pl; *f* 0.60.

Afl. 11. (1859). KAVALERIE-KAZERNE MET STALLINGEN, OVERDEKTE RIJSCHOOL EN FOURAGE-MAGAZIJNEN, 3 pl. *f* 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). PORTE-COCHÈRE; 2 pl., *f* 0.30.

2e ged. (1862). BEWEEGBAAR HOUTEN TUINHEK, 2 ontwerpen; 4 pl.; *f* 0.30.

Afl. 13. (1863). WOONHUIS, 1e. ontw., 4 pl., 2e ontw. 3 pl.; *f* 1.50

Afl. 14 (1864). GEBOUW VOOR 'T TENTOONSTELLEN VAN WERKEN VAN SCHILDER-, BOUW- BEELDHOUW- EN ANDERE KUNSTEN, 3 pl.; *f* 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). MARMEREN SCHOORSTEENMANTEL MET BETIMMERDEN BOEZEM EN HAARD, 2 pl.; *f* 0.30.

2e ged. (1866). DORPSKERK VOOR R. K. EEREDIENST. 3 pl.; OVERDEKTE ZITPLAATS IN EEN TUIN (2 ontwerpen), 3 pl.; *f* 0.50.

Afl. 16. (1867). DORPSKERK VOOR PROT. EEREDIENST, MET TOREN, 4 pl. HOOFD-INGANG VOOR EEN STADHUIS, (2 ontw.), 4 pl.; *f* 0.75.

Afl. 17. 1e ged. (1869). MONUMENT VOOR DE NED. BOUWMEESTERS, H. DE KEIJZER EN J. VAN CAMPEN, 3 pl; *f* 0.60.

2e ged. (1870). VOORGEVEL VAN EEN WINKELGEBOUW 2 ontw.), 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 18. (1871). KUNSTKAST, 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 19. (1872). KAZERNE VOOR EEN BATALJON INFANTERIE, 3 pl.; BUITEN-SOCIETEIT, 3 pl.; *f* 1.25.

Afl. 20. (1876). VAST CIRCUS, 8 pl.; Grafsteen, 2 pl.; *f* 1.50

Afl. 21. (1876). STATION VOOR OMNIBUSSEN, 3 pl.; *f* 1.00.

Afl. 22. (1878). CANDELABER, 2 pl.; *f* 0.30.

Afl. 23. (1878). ABATTOIR VOOR EEN PROVINCIESTAD, 6 pl., AFSLUITING VAN EEN WANDELPLAATS, 2 pl.; *f* 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt en zijn deze gevoegd bij de Verslagen der Algemeene Vergaderingen.

L. S.

De ondergeteekenden berichten, dat zij in den loop der volgende week zullen afleveren de bestelde

PORTEFEUILLE BANDEN

voor het

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT

en het

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ad *f* 1.75 per stuk.

De Uitgevers,

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2541 **AANBESTEDING.**

(VERNIEUWINGSFONDS.)

Op Dinsdag den 26sten Mei 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 95.

De levering van Metalen dwarsliggers met verbindingsdeelen.

De besteding geschiedt volgens Art. 28 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den Mei 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van den Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 6den Mei 1885.

Japansch Goudleder, (Behangselpapier.) (2542)

Groote keuze Monsters enz. op aanvraag, bij *De Lint & Co.,* **Rotterdam.**

IJzeren Hek.

Gevraagd, prijsopgaaf voor een IJZEREN HEK lang 160 Meter, hoog 1.60 Meter, aan vakken van pl. m. 2 Meter: de regels zw. 2 bij 4 cM. de spijlen zw. 2 cM. tusschenwijdte 7 cM. met hoofdbalusters, gemiddeld 10 cM. over diameter, met verbindingsschroeven aan de vakken. Adres franco, lett. P bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, te Amsterdam. 2543

IJzeren Dakplaten. N°. 20.

Prijsopgaaf gevraagd voor het leveren van **2200 gegalvaniseerde IJzeren Dakplaten N°. 20**, volgens Birmingham lang 1.82 M, breed 0.81 M., met 10 golven van 7½ cM. De levering moet geschieden binnen 4 à 5 weken. De laagste prijs zal voor de levering in aanmerking komen.

Opgaven worden ingewacht onder lett. V bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246 te Amsterdam. 2544

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2545

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN**, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2546

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

BEKROOND: Dusseldorp 1880 Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

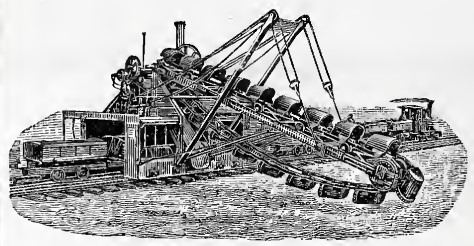
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**

OPGERICHT 1830. 2547

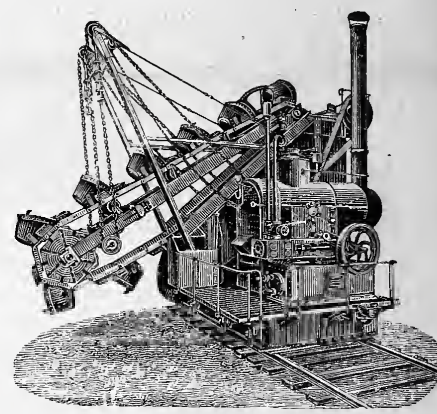
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen**, voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2548

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.

SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succs.

8 RUE D'ENGHIEN PARIJS. 2549

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk **TB** bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschiktom zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering **TB** is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren RUTTEN & C°., Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.

☞ *Zie het artikel „Verven de Ruolz" in N°. 38 van het Bouwkundig Weekblad* 1884.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 19.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De leden worden uitgenoodigd, de stembiljetten vóór den 19den Mei te doen bezorgen aan het adres.

De reductiën op de prijzen der plaatskaarten voor de leden, die op 20 en 21 Mei a. s. de Vergadering zullen bijwonen, worden alléén verleend op vertoon van het **Bewijs van Lidmaatschap der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, over het jaar **1885**, zijnde het Bewijs van betaalde Contributie over het *eerste halfjaar* 1885.

De reductiën, te verleenen door de **Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen**, en door de **Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij** zijn aangegeven in het Weekblad N°. 18 van 9 Mei l. l.

Heeren leden, die wenschen deel te nemen aan het collation op den 20sten Mei a.s. en aan den maaltijd, op den 21sten a s., worden in hun belang en voor de goede regeling, anders onmogelijk, *zeer* DRINGEND uitgenoodigd, opgave daarvan te doen aan het bureau der Maatschappij, uiterlijk *vóór den 19den Mei a.s.*

Aan leden, wier opgave nà den 18den Mei inkomen, kan *geen* zekerheid worden gegeven, dat de gevraagde plaatsen beschikbaar zijn. Door verschillende omstandigheden is het *niet* mogelijk een plaats aan te vragen voor collation of maaltijd, tijdens de Vergadering.

De prijs van het collation is *f* 1.50, die van den maaltijd *f* 3 per persoon, zonder wijn. Collation en maaltijd worden in het gebouw, Marnixstraat 402, gehouden.

Aan de leden wordt bekend gemaakt, dat de eerste aflevering van het Tijdschrift 1885, benevens de **Catalogus der Bibliotheek,** in den loop der volgende week verzonden worden aan heeren Correspondenten.

Gedrukt 16 *Mei* 1885.

BEGROOTING VAN ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VOOR DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

over het jaar 1886.

VERMOEDELIJKE ONTVANGSTEN.

	1885 Begrooting.	1886 Begrooting.
Contributie van Gewone leden	*f* 11310.—	*f* 11805.—
„ „ Buitengewone leden	285.—	210.—
„ „ Kunstlievende leden	220.—	127.50
Renten	150.—	
Verkoop van druk- en plaatwerken	50.—	200.—
Opbrengst der doorloopende Tentoonstelling		4500.—
Verhuring van Lokalen		300.—
Opbrengst van Bezoekers		300.—
Onvoorziene baten	100.—	100.—
		f 17542.50

VERMOEDELIJKE UITGAVEN.

Hoofd-stuk.			1885 Toegestaan.	1886 Begrooting.
1	De uitgave van het Tijdschrift		*f* 4500.—	*f* 4500.—
2	„ „ „ „ Weekblad			
3	„ „ „ Oude bouwwerken, enz.		900.—	900.—
4	„ „ „ Bouwkunstige détails		200.—	100.—
5	„ „ „ Bekroonde ontwerpen, enz		600.—	600.—
6	Prijsvragen		400.—	400.—
7	Toelagen aan de Afdeelingen		300.—	300.—
8	Bevordering van Bouwkunstig onderwijs		50.—	50.—
9	Bibliotheek		500.—	400.—
10	Reiskosten voor bestuurs- en commissieleden.		600.—	600.—
11	Honoraria		2650.—	2975.—
12	Verschillende drukwerken		650.—	650.—
13	Vrachten, verschotten, advertentiën		350.—	350.—
14	Gebouw Marnixstraat: onderhoud	*f* 200 —		
	belasting	„ 150.—		
	vuur, licht, water	„ 300.—		
	Assurantie	„ 90.—		
	Schoonhouden	„ 250 —		990.—
15	Tentoonstelling, voor toezicht			400.—
16	Renterekening hypotheekbank	*f* 2121.—		
	leening 5 % van *f* 32000.—	„ 1600.—		3721.—
17	Aflossing op de leening			500.—
18	Onvoorziene uitgaven			106.50
				f 17542.50

Overgelegd in de Vergadering van 17 April 1885, ingevolge Art. 16 en 40 der Wet.

S. E. & O.

De Penningmeester der „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst",

N. REDEKER BISDOM.

NOG EENS »BESTEKKEN.”

Een drietal in het „Bouwkundig weekblad” voorkomende, hoogst belangrijke opstellen, van de hand van een der redacteurs van dat blad, den heer F. J. Nieuwenhuis, waarin, onder aanstipping van middelen tot verbetering, de ellendige *rechts*toestand van den aannemer, onder de in Nederland heerschende bepalingen, zorgvuldig in het licht werd gesteld, gaven wij aanleiding door enkele opmerkingen, over dat onderwerp, speciaal met het oog op onze wettelijke bepalingen, de aandacht van de belanghebbenden op het onvoldoende onzer regeling te vestigen, in de hoop een debat uit te lokken, vruchtbaar o. a. voor onze commissie tot herziening van het Burgerlijk Wetboek.

De bepalingen in het Burgerlijk Wetboek, hun oorsprong hebbende in het Romeinsche, Germaansche en Fransche Recht uit het tijdperk der revolutie (een gemengd vaderschap dat niet gestrekt heeft om de systematische volgorde te bevorderen), hebben onbetwistbaar één leidende gedachte: Bescherming van den niet deskundigen aanbesteder, tegenover den aannemer (men zie slechts arts. 1641, 1645, 1646—49, 1651, en zelfs het in ons systeem niet meer behoorende art. 1650, van het B. W., een gedachteloos uit het fransch vertaald wapen tegen procedures betreffende verkorting der rechten van crediteuren).

Met deze alles behalve malsche bepalingen behoorden nu staat en particulieren tevreden te zijn, en het behoeft m. i. geen betoog, dat de heer Nieuwenhuis gelijk heeft in zijn beweren, dat geen nauwgezet man, zonder „faire des accommodements avec le ciel” zich aan een inschrijving op de A. V. zou durven wagen.

Behalve de door den geachten schrijver geciteerde „merkwaardige” schadebepalingen, is m. i. een alleroverheerschende „principieele” grief daarin gelegen, dat alle geschillen door een representant van den uitbesteder, in hoogste instantie bij staatswerken, den minister (en deze zal zeer licht zien door den bril van den architekt of ingenieur van den staat) worden beslist. En het denkbeeld (ik geef het voor wat het is) zou mij uitvoerbaar schijnen, dat de beslissing van geschillen tusschen uitbesteder en aannemer was opgedragen aan een commissie van arbiters, geheel als zulks geschiedt bij het omslaan der avarij grosse (dispache-arbiters) en zooals in Engeland bij huurcontracten tusschen werkgevers en werklieden op sommige plaatsen gebruikelijk is. (Men zie o. a. de formulieren bij Victor V. Bojanowski Unternehmer und Arbeiter nach englischem Recht. Stuttgartt 1877, pag. 54.) Zonder eenig bezwaar zou men den inschrijvenden aannemer het recht kunnen verleenen, voor een der in het bestek genoemde arbiters, iemand anders te bedingen. Al ware daardoor de volmaaktheid niet bereikt, men had voorzeker een thans heerschende groote onrechtvaardigheid aanzienlijk verminderd; terwijl wellicht het door den heer Nieuwenhuis geopperde bezwaar, dat een aannemer op geen enkele wijze, een heerschzuchtigen opzichter kan kwijt raken, langs dezen weg een gereede oplossing zou vinden.

Reeds ruimschoots is door den heer Nieuwenhuis de volkomen onvoldoendheid der tegenwoordige bestekken besproken. En het verwijt, dat de bouwmeesters bij het maken der bestekken hun kracht veelal zoeken in vage termen, is voorzeker verdiend (een eigenaardige proeve daarvan is voorzeker de opname van hoeveelheden in een bestek, gekoppeld aan de achteraan hinkende bepaling, dat die opgaven niet bindend zijn, bron van eindeloos getwist bij de eindafrekening).

Al zie ik volstrekt niet de groote moeielijkheid voorbij, in de verwezenlijking van mijn denkbeeld gelegen, zoo zoude toch een poging kunnen beproefd worden door eenige ervaren technici, om voor sommige onderdeelen, die in alle bestekken voorkomen, een verbeterde editie der A. V. op te stellen, een soort type-bestek.

De bovengenoemde ernstige bezwaren zijn meer drukkend bij particuliere aannemingen, dan bij werken van den staat, daar bij deze laatste, gelijk de ondervinding leert, zoowel in het gehalte der toezicht uitoefenende personen als in de omslachtige administratie, groote waarborg tegen misbruik is gelegen, hetgeen bij particuliere architekten, die ook meer onmiddellijk met den uitbesteder in contact zijn, niet altijd het geval is.

Een ieder zal dit moeten beamen, die in het oog houdt, dat voor de uitoefening van het vak van architekt geenerlei waarborg is voorgeschreven, zoodat men van tijd tot tijd personen, zonder eenige vorming of probiteit, als bouwmeesters aantreft.

Al moge ik nu ook de wenschelijkheid, dat eenige onrechtvaardigheden in de wet mogen vervallen, betoogen — in hoofdzaak liep mijn strijd tegen de gebreken van het bestek, alzoo het partijencontract — toch moet zonder twijfel een zekere overmacht van den bouwmeester [met den uitbesteder tegenover den aannemer één zijnde] over den aannemer behouden blijven. Niet vóór de maatschappij veranderd is — alzoo onder de thans bestaande orde van zaken — vordert dit zoowel het openbaar belang, als de veiligheid der bouwmeesters. Het is lang geen zeldzaamheid, dat aannemers, zelfs bij omvangrijke werken, finantieel niets waard zijn; de wijze van inschrijving, bij ons gevolgd (al houdt men zich ook niet aan den laagsten inschrijver), maakt het zeer moeielijk voldoende inlichtingen te verkrijgen; dit is practisch een feit waarin niet zoo licht verandering komt, en waarmede rekening moet worden gehouden.

De goede afwerking van een gebouw — waarbij veelal de persoon die er gebruik van zal maken, niet in staat is de voldoende constructie er van in alle deelen te beoordeelen — is een zaak van openbaar belang, vorderende niet minder dan b. v. de veiligheid op de spoorwegen, krachtiger bepalingen dan ieder ander contract. Ons wetssysteem begreep dat: het maakte speciale veiligheidsbepalingen zoowel voor den huurder tegen den eigenaar-verhuurder (arts. 1587 en volg. B. W.), als voor den eigenaar tegen de constructeurs, aannemers en architekten in het hoofdstuk over „aanneming.”

Laatstgenoemden blijven, *zonder dat het passeeren der opleveringstermijn eenige verandering daarin brengt*, 10 jaren lang voor de goede afwerking, in alle onderdeelen, aansprakelijk (art. 1645 B. W.), en de fransche rechtscolleges zijn gewoon die aansprakelijkheid zeer ruim op te vatten. Het is hier de plaats niet daarover in het breede uit te wijden; de belangstellende vindt daarover een uitvoerig verslag bij Remy-Ligneville, Traité des Bâtiments, II p. 41 en volg. Een enkel voorbeeld echter is zeer sterk: Een architekt werd veroordeeld tot vergoeding der schade, veroorzaakt door veranderingen, op *schrifte-*

lijken last van den uitbesteder in de uitvoering van het bestek, tegen de uitdrukkelijke tegenwerpingen van hun architekt in, daargesteld, op deze overweging, dat de architekt, met inachtneming der volgens de wet hem toekomende veiligheidsmaatregelen, constructies, als de onderhavige, niet had moeten uitvoeren. De juistheid dier beslissing laat ik hier in het midden. Doch ieder soliede architekt zal na het meêgedeelde, wetende dat hij zelf, zoo goed als de aannemer, voor de soliditeit van het afgeleverde werk aansprakelijk is, vooral wanneer de aannemer niets bezit waardoor men eventueel zich schadeloos kan stellen, de onmisbaarheid inzien van krachtige bepalingen, waardoor hij eenigszins den aannemer naar zijn hand kan zetten. Dat is de bedoeling die ik had met het woord „overmacht over den aannemer," dat ik boven bezigde.

Dit weinige, gelijk ik zeide slechts opmerkingen, voor dit oogenblik. Vele andere, evenzeer belangrijke onderwerpen, zijn in ons systeem van wet nog ongeregeld; ik behoef slechts te noemen: de verhouding tusschen architekt en aannemer, tusschen architekt en uitbesteder, (betaling, wanpraestatie, macht, wederzijdsche rechten en verplichtingen). Ik reserveer mij daarop later terug te komen, wanneer de redactie mij daartoe hare kolommen wil openstellen; terwijl wellicht een uitgebreid debat, over het thans besprokene, een gereede aanleiding daartoe kan worden.

ALESTES.

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN.

Vergadering van 3 *April* 1885.

RAPPORT der Commissie, benoemd in de Afdeeling Leiden, ter beantwoording der door het Besuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst gestelde vragen.

In zake de vragen, gesteld door het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, met betrekking op het vakonderwijs, heeft de Commissie, benoemd in een der vergaderingen dezer afdeeling, om over die vragen rapport uit te brengen, de eer het volgende als resultaat harer bemoeiingen mede te deelen.

Alvorens de eerste vraag te beantwoorden, meende de Commissie te moeten nagaan, welke de gewone opleiding van den werkman is.

Nadat de jongen de lagere school heeft verlaten, komt hij op den winkel om het handwerk te leeren. Zijne taak bestaat dan hoofdzakelijk in het doen van loopwerk en het schoonhouden van de werkplaats. Heeft de jongen lust, dan kan hij ondertusschen wel tijd vinden, om iets aan zijn handwerk te doen; van opwekking daartoe is evenwel maar zelden sprake. Is het werkvolk hem genegen, dan zal dit zeer zeker medewerken, hem spoediger de vervaardiging van eenig klein werk toe te vertrouwen. Op deze wijze verloopen in het gunstigste geval twee jaren.

Behalve de behandeling van het gereedschap en het uitvoeren van eenige zeer eenvoudige werkzaamheden heeft hij niets geleerd. Eerst in het derde jaar zal zijn werkkring zich eenigszins beginnen uit te breiden en aangenomen, dat op deze wijze vier jaren wordt voortgegaan, zal hij bij zeer gunstigen aanleg na verloop van dien tijd zijn vak meester kunnen zijn.

Wij willen daarbij aannemen, dat in zijne woonplaats eene goede avondteekenschool bestaat, dat hij onmiddelijk van de lagere school daarvan begint gebruik te maken en dat trouw blijft volhouden; dan zal hij na verloop van denzelfden tijd, dus zes jaar, wat teekenen geleerd en constructiën met betrekking op zijn vak hebben beoefend.

Het verband tusschen zijn dag- en avondwerk heeft hij echter voor een groot deel zelf moeten zoeken; dat daardoor veel verloren is gegaan behoeft geen betoog.

In het voorschreven gunstige geval zal de jongen dus op 19 à 20 jarigen leeftijd klaar zijn. De ondervinding heeft evenwel reeds lang geleerd, dat dit klaar zijn veel te wenschen overlaat. Maar aangenomen dat hij is geworden wat men gewoon is »knap werkman" te noemen, dan bestaat die knapheid toch nog slechts alleen uit een zekere routine, van een zelfstandigen blik of een opvatting, anders dan die van oudere knechts afgekeken, is meestal geen sprake.

Nagegaan hebbende of een andere opleiding mogelijk is, is uwe Commissie tot de overtuiging gekomen, en zij beantwoordt daarmede de eerste vraag, dat een goed ingerichte vakschool in een betere opleiding kan voorzien.

De eischen aan zulk eene school te stellen, komen in het algemeen neer op het volgende.

Er moet onderwijs gegeven worden in lezen, schrijven en rekenen, zoodat de jongen, op 13-jarigen leeftijd de lagere school verlatende en onmiddelijk daarna op de vakschool overgaande, het op school geleerde kan onderhouden. Dit onderwijs staat voor alle leerlingen gelijk. Behalve dat, moet grondig onderricht worden gegeven in den handenarbeid van verschillende bouwambachten, waarbij dan ieder leerling ingedeeld onderricht ontvangt in het vak zijner keuze. Gedurende enkele uren daags wordt onderricht gegeven in het hand- en lijnteekenen. Totdat de leerlingen de behandeling van het teekengereedschap machtig zijn, wat meetkunstige constructiën hebben geleerd en vooral doordrongen zijn van de leer der projectiën, blijft dit onderwijs voor allen hetzelfde. Daarna wordt dit vervolgd met de constructieleer voor de leerlingen van ieder vak in het bizonder.

Het is noodzakelijk dit onderwijs te doen aansluiten aan hun praktisch werk, daardoor leeren zij het verband tusschen het een en het ander kennen, wordt hun blik verruimd en kunnen zij een zekere zelfstandigheid van oordeel verkrijgen ten opzichte van de vraagstukken die zich in hun vak zullen voordoen.

Na aldus drie jaren te zijn opgeleid moet de school hebben gegeven wat van haar kan worden verwacht en geëischt, namelijk dat de jongens goed kunnen werken, dat zij van het teekenen zooveel hebben geleerd als noodig is om zelve uitslagen op het gebied van hun vak te kunnen maken, en dat zij door het onderhouden van het geleerde op de lagere school, het lezen, schrijven en rekenen dáár geleerd, niet hebben vergeten.

Daarna moeten zij één à twee jaren naar een bouwwerk of werkplaats, naarmate het beoefende vak dat medebrengt, om hunne opleiding te voltooien.

Daar zullen ze in toepassing brengen wat zij op school hebben geleerd en verder aanleeren wat nog aan hunne vorming ontbrak.

Wij meenen, dat na verloop van dien tijd de jongen zijn vak meester kan wezen. Dat wij daarmede willen zeggen, dat er nu niets meer voor hem zou te leeren zijn, behoeft geen betoog; elke dag zal weer nieuwe vraagpunten opleveren, waaruit hij leering trekken kan.

Wat wij evenwel hebben willen aantoonen is, dat hij in denzelfden tijd vooruit kan wezen bij zijn makker, die alleen in de werkplaats gekweekt is, terwijl bovendien de grondslag bij hem, gelegd, een waarborg is, dat hij, in plaats machine in zijn werk als zelfstandig oordeelend daarin kan optreden.

Wij wenschen nog even er op te wijzen, dat onze eischen, wat de theorethische opleiding van den ambachtsman betreft, in zeker opzicht gering zijn. 't Is omdat het onze overtuiging is, dat het oneindig beter zal zijn hem de voornaamste zaken grondig te leeren, dan zijn algemeene kennis uit te breiden ten koste van het noodzakelijke. Van daar dan ook, dat wij hem behalve gewoon rekenen, niet willen vermoeien met wiskunstige studiën, overtuigd als we zijn, dat die kennis weer spoedig zou verloren gaan, omdat hij daarvan in zijn kwaliteit nooit gebruik zal behoeven te maken.

Evenmin zouden wij hem wenschen op te houden met het maken van fraaie teekeningen, ook daarnaar wordt een werkman nooit gevraagd. Hoofdzaak is 't bij hem, degelijke constructieteekeningen te kunnen maken, het potlood, meer eigenaardig tot zijn gereedschap behoorende, is daarvoor beter geschikt dan de trekpen.

Wat het onderwijs van den bouwopzichter betreft, heeft uwe Commissie gemeend, dat een goede bouwopzichter in zich dient te vereenigen, behalve de kennis van de uitgebreid lagere school, de practische beoefening van minstens één vak, en van de overige vakken zooveel kennis, dat hij over de wijze van uitvoering en

de behandeling van de gereedschappen daarvoor benoodigd, kan oordeelen; een uitgebreide kennis, van alle materialen die op het bouwvak betrekking hebben; hij moet in staat zijn terreinen te waterpassen, op te meten en in teekening te brengen; van algebra, meet-, natuur-, werktuig- en scheikunde de beginselen hebben geleerd; behalve hand- en lijnteekenen, het zoover in het bouwkundig teekenen hebben gebracht, dat hij volkomen op de hoogte is van de bouwkundige constructien, deze goed in teekening kan brengen en een eenvoudig bouwplan gedetailleerd uitwerken.

Hoewel de vakschool, wat het onderwijs in de praktijk betreft, voor een deel in de behoefte zou kunnen voorzien, zou de werkplaats dit, evenals daar, maar nu in de verschillende bouwvakken moeten aanvullen.

Het blijft echter een open vraag, waar hij de overige van hem geëischt wordende kundigheden zou moeten aanleeren. Hoewel het in sommige gevallen mogelijk is daarin naar wensch te slagen, achten wij die gevallen toch zeldzaam om geen algemeene regeling wenschelijk te vinden en wij meenen dan ook, dat slechts eene speciale inrichting van onderwijs, geschoeid op den leest van hetgeen boven door ons als behoefte is aangegeven, naar eisch daarin zou kunnen voorzien.

Uwe Commissie meent hiermede aan de haar gedane opdracht gevolg te hebben gegeven; heeft zij daardoor medegewerkt om de zaak van het ambachtsonderwijs te bevorderen, dan acht zij zich ruimschoots voldaan.

De Commissie:
W. C. MULDER.
P. G. LANCEL.
G. VAN DRIEL

AFDEELING ARNHEM.
(*Vergadering van* 11 *Mei* 1885.)

De leden werden in kennis gesteld met de van de afdeeling Rotterdam ingekomen circulaire, betreffende de a. s. verkiezing van leden in het Hoofdbestuur. De secretaris stelde zich beschikbaar tot het in ontvangst nemen en opzenden van stembiljetten.

Tot afgevaardigde naar de a. s. algemeene vergadering te Amsterdam werd benoemd de heer J. C. Stoeller Wzn., en tot plaatsvervanger de heer M. A. van Wadenoijen.

De Penningmeester deed mededeeling, dat de opbrengst der inzameling bij de leden van de afdeeling en eenige kunstlievende stadgenooten, tot bijdragen voor de restauratie van de Koppelpoorten te Amersfoort, na aftrek der noodzakelijke onkosten, bedroeg *f* 59.75. Dit bedrag zal met de lijst der inschrijvingen, aan den Secretaris-Penningmeeste, den heer Rootselaar te Amersfoort, worden opgezonden.

Met het rapport van de Commissie, benoemd ter beantwoording der vragen betreffende het vakonderwijs voor handwerkslieden in de bouwambachten, zoomede voor de opleiding van bouwopzichters, werd volle instemming betuigd. Het rapport zelve is aan het einde van dit verslag geplaatst 1).

Door den heer Boerbooms werden zijne in uitvoering zijnde ontwerpen voor eene kerk te Velp, en eene school in de Jansstraat alhier, ter bezichtiging gesteld. Met belangstelling werd hiervan kennis genomen, waarna de heer Boerbooms, op verzoek, de leden der afdeeling in de gelegenheid stelt om Zondag 17 Mei, 's morgens ten 10 ure, en corps, zijne kerk te Velp te gaan bezichtigen.

Deze laatste vergadering in dit seizoen, werd met een woord van dankzegging aan de leden, voor hunne medewerking tot het goede doel, gesloten.

1) Dit rapport werd te laat ontvangen om nog geplaatst te worden.

INGEZONDEN.

Verkiezing van Bestuurders.

In het *Bouwkundig Weekblad* n°. 16 las ik, dat de Afdeeling Rotterdam, de h.h. Huibers, van Wadenoijen en mij, als candidaten voor de a. s. verkiezing van Bestuurders heeft gesteld. Ik beschouwde zulks, als eene herinnering aan het Bestuur der Maatschappij, dat de oplossing van art. 52 nog steeds verwacht werd. (Tusschen haakjes voeg ik hierbij, dat, naar ik vernam, dezer dagen bedoeld onderwerp, op nieuw bij het Bestuur in behandeling is geweest.)

Volgens art. 20 der Maatschappelijke wet moet eene candidatenlijst worden opgemaakt, die voor *iedere* te vervullen plaats *drie* personen aanwijst.

Het stembillet brengt in verband met art. 17 in herinnering, dat de aftredende Bestuurders herkiesbaar zijn.

Art. 21 zegt, dat de *Algemeene Vergadering* uit de candidatenlijst eene keuze doet.

Al heeft de Mei-vergadering van '83 bepaald, dat het niet noodig is, 15 stemmen op zich te vereenigen om tot candidaat te worden geproclameerd, vind ik het toch dwaas, dat bij eene Maatschappij met ongeveer 900 leden zoo weinig overeenstemming is, dat zelden een candidaat met 15 stemmen op de lijst voorkomt.

Ten slotte bestond bij mij de overtuiging, dat de aftredende bestuursleden bij velen een welverdiende sympathie genieten, zoodat ongetwijfeld hunne namen bovenaan op de candidatenlijst zouden paraisseeren.

Dit een en ander deed mij besluiten, de zaken op hun beloop te laten, te meer daar mij *persoonlijk* niet gevraagd was, hoe ik over de candidatuur dacht.

In het jongste *Bouwkundig Weekblad* bemerk ik tot mijn spijt, dat de candidatuur uit Rotterdam, uitsluitend beschouwd wordt als een votum van wantrouwen tegen het Bestuur der Maatschappij.

Wat mij betreft, een dergelijk gevoelen deel ik niet, en acht mij derhalve verplicht zulks openbaar te maken.

De afdeeling Rotterdam ontvange mijnen innigen dank voor het bewijs van vertrouwen hetwelk zij mij geschonken heeft; zij houde zich overtuigd, dat ik steeds de belangen van de Afdeelingen, die ik onafscheidelijk acht van de belangen der Maatschappij, zoo veel in mijn vermogen is, zal blijven voorstaan.

Desalniettemin moet ik de Algemeene Vergadering beleefd verzoeken, hare keus te vestigen op de aftredende Bestuursleden.

Een vurig strijder voor hetgeen ik recht en billijk acht, nimmer genegen, par convenance, mijne zienswijze aan die van anderen op te offeren, kan ik evenwel zeer goed dulden, dat de tegenpartij de zaken van een tegenovergesteld standpunt beschouwt, en niet met mij mede wil gaan. Ik vraag slechts eerlijkheid in den strijd, en nimmer toepassing van macht boven recht.

Zoo geloof ik ook dat het Bestuur naar zijne overtuiging handelde, toen het de conclusie van de Utrechtsche vergadering verwierp. Deze handeling blijf ik evenwel betreuren, tot het ons eene betere regeling verschaffe.

Nogmaals, bij mij bestaat geen wantrouwen tegen het Bestuur.

Er is bovendien nog eene andere reden, die mij zou doen aarzelen een plaats in het Bestuur in te nemen. Lust tot werken is alleen niet voldoende een dergelijke Maatschappij te doen bloeien.

Persoonlijke onafhankelijkheid van karakter kan evenmin baten.

Naar mijn overtuiging moet het Bestuur der Maatschappij bestaan uit mannen die, hetzij door hunne belangrijke bouwwerken, hetzij door hunne maatschappelijke positie, op den voorgrond staan. Zij zijn in de gelegenheid den glans onzer Maatschappij te verhoogen en haar het prestige te verschaffen hetgeen geëischt wordt.

Wanneer wij anderen de plaats der werkbeien innemen en zooveel wij kunnen steeds aandragen, dan wordt een geheel verkregen waarop wij allen met voldoening en trots kunnen staren.

Schrijven wij aan den ingang van het nieuwe gebouw, de leus der vaderen, die, naar ik hoop, ook de onze is:

»*Eendracht maakt macht.*"

DANL. J. SANCHES,
Architekt.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Het gemeentebestuur van Edam laat het schoone beschilderde behangsel der raadzaal restaureeren door den heer J. Hesterman. Een gedeelte is reeds gereed.

De vroeger reeds vermelde tentoonstelling van werkstukken en teekeningen door jeugdige ambachtslieden uit de provincie Utrecht had deze week plaats Zij werd Saterdag 9 Mei, na een hartelijk woord aan de inzenders door den Burgemeester, in tegenwoordigheid van den Commissaris des Konings en vele autoriteiten geopend.

De zaal was met groen en vlaggen versierd; op enkele dagen was er concert, een vuurwerk enz. besluit de feestelijkheid, Zondag 17 Mei; de kosten bedragen ongeveer *f* 1000, waaronder advertentie's, drukwerken enz. begrepen zijn.

De deelname aan dezen wedstrijd, hoewel nog vrij klein, was toch grooter dan de vorige maal. Het aantal mededingers bedroeg 200 ongeveer, waarvan 140 uit de stad Utrecht, van welke 35 timmerlieden, 25 schilders, 14 meubelmakers, 14 smeden, 6 behangers, 7 kleêrmakers, 3 zilversmeden; verder eenige kopersiagers, draaiers, zinkwerkers, beeldhouwers, kunstglazenmakers, instrumentmakers, horlogemakers, lithografen, schoenmakers, kuipers, sigarenmakers, metselaars, 1 blikslager, 1 graveur, 1 boekbinder, 1 wagenmaker, 1 scheepmaker. Enkele dezer zonden nog teekeningen in, terwijl een 25tal uitsluitend teekeningen hadden ingezonden, meest allen van bouwkundige vakken.

De Jury heeft ditmaal met minder kwistige hand bekroningen toegekend dan de vorige maal, hetwelk onder de jeugdige mededingers niet weinig ontevredenheid heeft verwekt, te meer nog daar, door het te weinig uitvoerig en niet duidelijk opgesteld programma, veel werk, waaronder zeer goed, buiten mededinging moest blijven. Onder de meest vermeldenswaardige werkstukken moeten genoemd worden in de eerste plaats een gedreven zilveren bokaal met deksel, uitgevoerd door R. Kijlstra, naar eene teekening van Bernhard Zon, die tot in de kleinste details goed was begrepen. Aan deze viel dan ook de hoogste onderscheiding ten deel, n. l. de groote zilveren medaille van het hoofdbestuur der Vereeniging ter bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid.

Kunstig was ook het stuk gebogen elleboog zonder naad, uit één koperen plaat gehamerd, van H. A. van Reijten te Utrecht.

Afkeuring verdient vooral het uitvoeren van de onder timmerwerk ingezonden modellen van trappen, deuren, ramen enz., soms op 1/10 der ware grootte

De meubelmakers kiezen dikwijls te uitvoerige werkstukken, de verwers, in plaats van zich toe te leggen op het zetten van goede letters, het nabootsen van hout en marmer, begeven zich haast allen op 't gebied der decoratieve schilderkunst. Dit leidde tot de meest belachelijke uitkomsten. Zoo zag men de door den heer Le Comte ontworpen welbekende titelplaat van 't werk de buiten- en binnen ordonnantiën van Prof. Gugel in kleuren overgezet, waarbij de oorspronkelijke vormen niet meer te herkennen waren.

Een ander had het schild van Karel V geschilderd, de figuren geel, overigens grijs en zwart. Ook zag men enkele stillevens en ontwerpen.

Dat een en ander moge komen onder de aandacht van prijsuitschrijvers en mededingers, is ons doel met deze, soms minder vleiende, opmerkingen.

In de buitengewone vergadering van Provinciale Staten van Zuid-Holland, den 12n dezer gehouden, zijn twee belangrijke voorstellen van Gedeputeerde Staten aangenomen.

Het eerste betreft den bouw eener brug over de oude Maas, ter verbinding van den Hoekschen Waard met den vasten wal, terwijl het tweede punt de verbetering betreft der watergemeenschap tusschen Rijn en Schie en haar aansluiting aan 's Gravenhge.

Het lid der Staten, de heer Patijn, Burgemeester van 's Gravenhage, heeft voor dit laatste punt krachtig geijverd, met het oog op het groote belang dat de residentie hierbij heeft; waarom dan ook door den Gemeenteraad te 's Hage een belangrijk subsidie is toegestaan.

Het voorstel werd met 71 tegen 3 stemmen aangenomen.

C.

Naar wij vernemen heeft zich, op initiatief van de heeren van Wijk, van Goor en Kanters, te Rotterdam, eene commissie gevormd tot het oprichten van eene nieuwe bouwkundige vereeniging. De voorloopige statuten daarvan zijn thans in bewerking.

Naar men verneemt heeft de vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs zich tot den Minister Binnenlandsche Zaken gewend met het verzoek, om bij de a. s. benoeming van een directeur der polytechnische school te Delft, de keuze te laten vallen op een technicus, d. i. een ingenieur van groote bekwaamheid en veelzijdige practische ervaring, en zulks op grond van het belang der opleiding van ingenieurs in Nederland en van een oordeelkundige verdeeling en verbinding van de — voor den toekomstigen ingenieur — te onderwijzen vakken en wetenschappen.

Naar de meening der vereeniging is zulk een man, beter dan een abstract en zuiver wetenschappelijk geleerde, in staat, het gewicht en het belang te bepalen, dat elke wetenschap en elk onderdeel voor de vorming van den ingenieur voor zijn loopbaan noodig heeft en om dienovereenkomstig het onderwijs zoodanig te regelen, dat het inderdaad belangrijke, ten volle zijn recht ontvange en in het leerplan het meest op den voorgrond worde gesteld.

C.

De commissie uit den Delftschen Gemeenteraad, benoemd tot het uitbrengen van advies omtrent het door de heeren Moerman en Morre ingediend request, betreffende den verbouw van Stads-Doelen tot een doelmatig schouwburglokaal, wil het plan dezer heeren steunen en stelt voor om de Stads-Doelen voor 50 jaren in bruikleen af te staan, met eene garantie van gemeentewege van $2\frac{1}{2}$ pCt. interest over een aandeelen kapitaal van niet hooger dan 80.000 gulden.

De steenfabrieken langs den IJsel werken meestal met de helft van het personeel van andere jaren. Daarenboven zijn de dagloonen veel lager. De voorraad steenen blijft nog groot, niettegenstaande de lage prijzen.

Nu bijna een jaar geleden werd in dit blad mededeeling gedaan, en een programma opgenomen van een te houden wedstrijd voor werklieden met daarmede verbonden tentoonstelling, uitgaande van de Afdeeling Dordrecht der vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid.

Deze tentoonstelling nu, is den 13den dezer geopend in de groote zaal van de vereeniging Kunstmin te Dordrecht.

Deze zaal, nu smaakvol gedecoreerd, waarin zoo dikwijls meer verheven kunstgenot gesmaakt wordt, geeft op dit oogenblik ook kunstgenot, doch van meer bescheiden aard, te genieten.

Hoewel de deelname niet zóó groot is, als men met het oog op de uitgeloofde prijzen en op het nut der zaak mocht verwachten, zoo is er toch met een en ander, zoowel werkstukken als teeken en boetseerwerk, een ensemble bijeengebracht, dat een aandachtige bezichtiging ten volle waardig is. Verscheidene voorwerpen, als een marmeren fonteinbak, een smeed ijzeren deurpaneel, een buffet, een vuurscherm, een bloemenstandaard enz., verdienen zelfs een bijzondere waardeering, zoowel om hun vorm als om hunne technische behandeling. De leerlingen van de te Dordrecht bestaande technische scholen, als Burger avondschool, Ambachtschool en Huisvlijtschool, hebben ook hun best gedaan, om op deze tentoonstelling een goed figuur te maken. Een menigte proeven hunner vorderingen, zoowel practische werkstukken, als teeken en boetseerwerk, getuigen van hun lust en ijver.

Vrijdag den 15en dezer, des namiddags te drie uren werd te Katwijk aan Zee de eerste steen gelegd der onder de leiding en volgens de plannen van den heer H. J. Jesse, architekt te Leiden, te bouwen kerk der Ned. Herv. Gemeente. Van een groot aantal huizen wapperde op dien dag de vlag.

De plechtige opening van het nieuwe Rijks-Museum te Amsterdam is thans definitief vastgesteld op den 13en Juli aanstaande.

Het programma der feestelijkheden die daarbij zullen plaats hebben, zal binnen eenige dagen worden vastgesteld.

L. S.

De ondergeteekenden berichten, dat zij in den loop der volgende week zullen afleveren de bestelde

PORTEFEUILLE BANDEN

voor het

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT en WEEKBLAD

ad *f* 1.75 per stuk.

☞ Heeren Leden, die tot heden verzuimden hunne geëerde orders in te zenden, worden verzocht gebruik te maken van de Bestelkaart, welke in de dezer dagen verschijnende 1ste aflevering van het Bouwkundig Tijdschrift 1885, voor dat doel wordt bijgelegd. De kaart mag ***geen*** correspondentie bevatten, doch wel invulling van den order en onderteekening. Met 1 Cts. postzegel gefrankeerd, kan zij daarna in de brievenbus geworpen worden.

DE UITGEVERS,
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2552 **AANBESTEDING.**

(VERNIEUWINGSFONDS.)

Op Dinsdag den 26sten Mei 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 94.

De levering van stalen laschplaten, stalen eindplaten en ijzeren haakbouten.

De besteding geschiedt volgens Art. 17 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den Mei 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 9den Mei 1885.

Boekh. van JOH. G. STEMLER Cz.,
te **AMSTERDAM.**

LICHTDRUK-INRICHTING,

voor Aanbestedingen van; **Bruggen, Fabrieken, Kerken, Forten, Scholen, Villa's Tuinen, Wegen, Kanalen, Waterleidingen** enz.

Dertig Copiën,

van een teekening op calqueer Papier of id. Linnen 50 cM. hoog en 75 cM. breed, worden ten spoedigste door Lichtdruk (*wit op blaauw*) geleverd voor;

Gulden 13.50.

Grooter of **kleiner** aantal of **Afmetingen** (grootste van 1½ Meter lengte) naar rato.

Lichtdruk-Papier.

Eenige goede kwaliteit. Zwaar papier.

Prijs per rol { Lang 10 M. / Breed 0.75 „ } *f* **4.50**
„ „ **5** rol in eens à . . . . . . „ **4.40**
„ „ **10** „ „ „ à . . . . . . „ **4.25**
„ „ **25** „ „ „ à . . . . . . „ **4.—**

Ontvangen Nieuw
2553 Fransch- Duitsch- Amerikaansch **Teeken- en Doortrekpapier. Doortrek Linnen.**

Prachtige kwaliteit. — Monsters gratis.

Boekh. JOH. G. STEMLER Cz. — Amsterdam.

Agentuur en Commissiehandel
in
Gekyaniseerde, Rotvrije Houtwaren.
REUK- EN KLEURLOOS PREPARAAT

als: Rasterwerk, Vloerdelen, Buikdenningdeelen, Tuinbanken, Bloem- of Plantenbakken enz.

Tegen Champignon of Zwam in vloeren is het Kyaniseren een afdoende maatregel.

Agent voor Amsterdam
W. P. VAN WAGENINGEN.
2554 1ste Van Swindenstraat N°. 87.

BOUWKUNDE.

IEMAND van goeden huize, P. G. gehuwd, van middelbaren leeftijd, practisch en theoretisch bekend in het vak, tevens goed administrateur, zag zich gaarne geplaatst aan een of ander bureau tot het verrichten van schrijfwerk, het maken van berekeningen, alsmede het houden van toezicht of iets dergelijks Voldoende aanbevelingen kunnen verstrekt worden. Franco brieven onder lett. A B, aan het Bureau van dit Blad. 2555

VOLKOMEN BEHOEDMIDDEL VOOR HOUT enz.

tegen verrotten en zwam.

Scheikundig onderzocht door DR. D. DE LOOS te Leiden.

In de Kyaniseerfabriek van 2556

J. & D. VAN DER POT te Rotterdam,

wordt **Hout, Zeildoek** en **Touwwerk** tegen bovenstaande schadelijke invloeden reuk- en kleurloos geprepareerd, en kan het hout worden geverfd als gewoonlijk.

Het hout wordt op verlangen bijgeleverd, en volgens teekening gereed gemaakt.

ACTIEVE AGENTEN VOOR ALLE PLAATSEN GEVRAAGD.

Eenige Handelaren in de Prima Portland Cement

(merk DYCKERHOFF & SÖHNE),

in wichthoudende vaten van 180 K°. en in zakken van 70 K°. *niet vervalscht met hoogovenslakken, kalksteen- tras* of andere bijmenging, en laat op de zeef van 900 mazen per M² hoogstens 4 % achter.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en **Vernissen** uit de fabriek van den heer **F. A. Q. VAN GELDER**, te Rijswijk bij 's Hage.

☞ **Engelsche aarden buizen, Belgische gips, Vuurvaste steenen, Vuurklei,** enz.

2557 **FERD. ENGERS.**

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Ialiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Als Vertegenwoordigers van de verschillende fabrieken recommandeeren wij

KURKSTEEN,

het lichtste Bouwmateriaal dat er bestaat (ongeveer 7 maal lichter dan baksteen) en **uitmuntend** geschikt voor:

OPVULLING VAN HOLLE MUREN,

Vervaardiging van drooge Wanden,

het beste Isoleer-middel voor Stoomketels, Stoompijpen, Daken

enz. enz.

TROTTOIRTEGELS 2558

en **VLOERSTEENEN** in verschillende Vormen, Kleuren en Afmetingen; het **sterkste** en **goedkoopste materiaal,** dat in den handel is.

ROLLUIKEN

van **Staal** en **Hout**, zelfrollend en met drijfwerk.

IJZEREN SCHUIFDEUREN.

GEGOLFD IJZERBLIK

voor DAKEN, BRUGGEN, DEKKEN, enz.

Compleete IJzeren Daken en Gebouwen enz.

E. & P. ROTTSIEPER, te Ronsdorf (Rijnpruisen).

Referentiën bij: de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij.; Rotterdamsche Tramweg-Mij.; de Heeren Architecten W C. METZELAAR te *'s-Hage*, M. A. DE ZWART te *Voorburg*, J. SCHOTEL te *Rotterdam*, J. A. VAN DER KLOES te *Delft*, J. C. VAN WIJK te *Rotterdam*, JACQUES LEIJH te *Haarlem*, Stearinekaarsenfabriek *Gouda*, enz. enz. Agenten gevraagd. **(EEREDIPLOMA TE AMSTERDAM 1883.)** Men vrage Prospectus enz.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

Bouwkundig Weekblad
Orgaan
van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst

5de JAARGANG N°. 20.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

DE INWIJDING VAN HET MAATSCHAPPELIJK GEBOUW EN DE ALGEMEENE VERGADERING.

Uit het hoofd van dit korte verslag zal men zien, dat het gebouw, gesticht door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, nu werkelijk een naam heeft gekregen. Het komt dan ook elk kind van goeden huize toe, een naam te dragen. Had 't gebouw dien nog niet? Eigenlijk neen. Maar nu is het gedoopt, niet door één persoon, niet door enkelen handelende namens velen, maar door de moeder zelve — en zoo behoort het —, door de Maatschappij, in deze de gedenkwaardige algemeene vergadering van 20 en 21 Mei. Maar daarover wellicht later, want eerst een woord over de inwijding.

Wie op den 19den dezer een kijkje kwam nemen in de tentoonstellingszalen, en geen weg kon vinden in den chaos, die wellicht schilderachtig maar voor velen wanhopig was, dacht zeker niet, dat alles — om 't zoo maar eens te noemen — op zijn pooten terecht zoude komen. Overal onder de exposanten een zenuwachtige haast, ieder voor zich zelf, maar.... en dat was de redding, de Commissie voor allen. Tot in den nacht werd gewerkt; en den volgenden morgen toen het nog nauwelijks licht was, werd voortgewerkt. Terwijl de eerste leden ter deelneming aan het feest binnen traden, verlieten de laatste werklieden de nieuwe woning; en toen al de genoodigden aanwezig waren, was de tentoonstelling gereed, het nieuwe huis in staat om zijne bezoekers te ontvangen, op een wijze die waarlijk feestelijk mag worden genoemd. Alles was in feestdosch.

't Is geen overdrijving wanneer hier kan worden geconstateerd, dat de indruk die de tentoonstelling daardoor heeft achter gelaten een bijzonder gunstige is geweest. Van vele zijden werd dit verzekerd, en de bewijzen daarvoor werden op den dag der opening, zoowel als op den volgenden, nog ruimschoots betoond, getuige het belangrijke aantal aandeelen in de leening voor 't gebouw, die nog werden geplaatst.

Waar 't begin zoo goed was, de ijver en eendracht om het doel te bereiken zóó groot, daar is een stichting verrezen op hechte grondslagen, die zich niet zullen begeven. Zij die „macht" maakt, blijve daartoe bestaan.

Nadat de laatste der genoodigden in de vergaderzaal van het Gebouw, welker wanden met de stedemaagd van Amsterdam, de portretten van Jacob van Campen en Hendrik de Keijzer prijkten, naast de herauten der steden waar afdeelingen der Maatschappij zijn gevestigd, aanwezig waren, nam de Voorzitter der Maatschappij het woord en zeide ongeveer het volgende.

M.H. Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, vertegenwoordigers van zustervereenigingen, exposanten, eereleden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en gij allen die in meer of mindere mate hebt bijgedragen tot deze tentoonstelling. De leden dier Maatschappij stellen het op hoogen prijs, dat gij aan de uitnoodiging hebt willen gevolg geven, de opening der permanente tentoonstelling, die zij in het daartoe nieuw gestichte gebouw heeft tot stand gebracht, met Uwe tegenwoordigheid op te luisteren.

Alvorens U uit te noodigen, die tentoonstelling te bezichtigen, heeft het Bestuur der Maatschappij mij opgedragen U met een enkel woord de beteekenis dier tentoonstelling en het doel dat zij daarmede beoogt, duidelijk te maken.

Gedrukt 23 Mei 1885.

Toen voor ruim 43 jaren eenige wakkere bouwmeesters zich in Amsterdam vereenigden om de grondslagen te leggen van onze Maatschappij, en te trachten door onderlinge samenwerking verandering te brengen in de alom heerschende onverschilligheid op het gebied der beeldende kunsten, dachten zij wellicht niet, dat zij daarmede den grondslag legden voor eene vereeniging, die zich meer en meer uitbreidde en nu een 900-tal leden geheel over Nederland verspreid telt. Maar ik breng in herinnering, hoe sedert de laatste 20 jaren in geheel Europa een algemeene omwenteling op het gebied van den kunstsmaak heeft plaats gegrepen, hoe overal en ook in Nederland, regeeringen zoowel als particuliere vereenigingen, kunstminnenden en kunstbeoefenaars daartoe hebben medegewerkt; hoe overal het kunstonderwijs is verbeterd en musea zijn gesticht, hoe met een verbeterd kunstambachts-onderwijs ook de kunstnijverheid zich heeft ontwikkeld.

En het kon wel niet anders of de meest nuttige der beeldende kunsten, de bouwkunst moest in die beweging deelen. De hoogere meer artistieke eischen aan haar gesteld, konden niet zonder invloed op de nijverheid blijven; evenmin als de kunstnijverheid de bouwkunst kan ontberen, kan ook de bouwkunst de nijverheid missen; ze worden meer en meer één. Vergelijk eens de bouwwijze van heden met die van een twintig jaar geleden. Door een gemakkelijker, sneller en goedkoop vervoer kan de bouwmeester ook in Nederland over alle materialen beschikken en gemakkelijk den strijd met het buitenland volhouden. Amsterdam, met hare in den laatste jaren verrezen bouwwerken, kan daarvan in de allereerste plaats getuigen; we mogen gerust zeggen, dat de laatste 10 jaren vruchtbaar zijn geweest en veel goeds hebben voortgebracht.

Een dergelijke werkzaamheid en ommekeer op dit gebied kon niet zonder invloed blijven op eene Maatschappij, die zich de bevordering der Bouwkunst ten doel stelt.

Haar werkkring werd van zelve omvangrijker en haar taak moest zich uitbreiden. Dit werd dan ook ingezien toen in het jaar 1880 de wet moest herzien worden. Van alle zijden kwamen ingrijpende wetsvoorstellen in, die allen de uitbreiding van den werkkring der Maatschappij en meerderen invloed tegenover het publiek beoogden.

De tien voorstellen tot uitbreiding der wet, destijds door een 100-tal leden ingediend en door de Afdeelingen gesteund, werden in hoofdzaak in het jaar 1880 aangenomen en in de wet opgenomen.

Deze bedoelde in hoofdzaak o. a.:

1°. De uitgaven der Maatschappij uit te breiden.

2°. Een geïllustreerd Weekblad uit te geven.

3°. De contributie te verhoogen.

4°. De zamenstelling van het Bestuur te wijzigen.

5°. Een bezoldigd Secretaris aan te stellen en ten slotte een gebouw voor permanente vak-tentoonstelling te stichten.

Met de inwijding van dit gebouw en de opening dezer tentoonstelling, is dan ook na vijf jaren de geheele nieuwe wet in uitvoering gebracht.

Dat tiende voorstel, zoo luidde de toelichting dier leden, omvat de quintessence onzer wenschen. Een maatschappelijk gebouw met zijn vergaderzaal, zijn bibliotheek en zijn verzamelingen is het eenige middel, om voortdurend in aanraking te komen met het publiek en dat publiek te toonen, dat het artistieke element geenszins in onze Maatschappij ontbreekt.

Daartoe is 't eerste middel het inrichten eener permanente tentoonstelling van constructieve en decoratieve bouwmaterialen uit het binnen- en buitenland, ten dienste zoowel van den bouwheer als van den bouwmeester, een vak-tentoonstelling, bevattende de nieuwste gegevens uit het bouwvak, tot practisch nut van onze architekten en tevens welkom aan den bouwpatroon, omdat hij daar zal kunnen kiezen en uitzoeken, niet naar een enkel model of uit een modelboek, maar waar hij kan zien hetgeen hij zoekt of wenscht en waar hij over het product en het werk van den industrieel en fabriekant zal kunnen oordeelen.

Met de opening dezer tentoonstelling in dat gebouw, is dus aan den wensch dier leden voldaan, dank zij den krachtigen steun en de sympatieke medewerking, die het Bestuur zoowel van de leden der Maatschappij als van onze industrieelen en fabriekanten mocht ondervinden. In de eerste plaats, dank aan de leden der Maatschappij die uitsluitend den financieelen steun vormden om het plan te aanvaarden, in de tweede plaats aan de industrieelen die de zaak finantiëel uitvoerbaar maakten door hunne toezegging tot exposeeren.

Het Bestuur brengt allereerst aan hen voor die medewerking hier openlijk zijn dank, maar mag daarbij ook niet vergeten de velen die bij de uitvoering behulpzaam waren. Het zij mij vergund daartoe nog het volgende over de wordingsgeschiedenis met een enkel woord in herinnering te brengen.

Toen het Bestuur na bekomen machtiging der Algemeene Vergadering, te vergeefs pogingen had aangewend om voor de Maatschappij een betere lokaliteit te krijgen, werd de Commissie, die bij het 40-jarig bestaan der Maatschappij in 1882 zulk een goed geslaagde tentoonstelling in het Rijks-Museum organiseerde, uitgenoodigd een plan te ontwerpen tot het verkrijgen van een gebouw voor permanente tentoonstellingen, waar tevens de Maatschappij die overige lokaliteiten zoude vinden die ze noodig had. Het plan dier Commissie werd in de September-Vergadering van 1883 ter tafel gebracht en met algemeene stemmen aangenomen, toen de finantieele uitvoerbaarheid was gebleken, en het Bestuur werd gemachtigd aan dat plan uitvoering te geven. Dat het den leden ernst was, bleek reeds dadelijk toen de benoodigde gelden door hen zelve werden bijeengebracht en het Bestuur daardoor in staat werd gesteld dadelijk de handen aan het werk te slaan. Aan de Commissie die het plan had opgesteld, werd nu ook de regeling der permanente tentoonstelling opgedragen, en zoo aanstonds zult ge u kunnen overtuigen op welke loffelijke wijze die Commissie zich van hare taak heeft gekweten, en hoe haar daarvoor niet genoeg dank kan worden gebracht. Het Bestuur schreef een prijsvraag voor het gebouw uit, uitsluitend onder de leden der Maatschappij.

Het bekroonde ontwerp van de heeren Schill en Haverkamp kwam in uitvoering, en aan die heeren werd het werk opgedragen. Namens de leden breng ik die heeren den dank voor de wijze waarop zij zich van hunne taak hebben gekweten. Het gebouw werd aanbe-

steed, en aangenomen door de heeren Cruyff en Schouten. Op uitnoodiging van het Bestuur verklaarde ons eerelid Leliman, die daartoe de aangewezen persoon was, zich bereid de eerste steen te leggen. Dit geschiedde op den 8e Mei van het vorige jaar, getuige de gedenksteen in de vestibule geplaatst, om dit feit te vereeuwigen.

Reeds spoedig onving het Bestuur van alle zijden aanbiedingen van fabriekanten en industrieelen, om aan het gebouw geheel belangeloos, ieder in zijn vak, het een of ander ten geschenke te geven. Zoo zijn voor den gevel geschonken het tegelfries, door den heer van Hulst, de gebeeldhouwde bekroningen boven de vensters, door de Quellinus school, de beide mozaiek-medaillons en de granieten pilasters door bemiddeling van den heer Ferd. Engers, de koperen kapiteelen en basementen door de firma Becht en Dyserinck, de rijk gebeeldhouwde voordeur door den heer van Malsen; van binnen gaf de heer Vincent ten geschenke de geslagen ijzeren trapleuning; de mozaiek vloer in de vestibule werd geschonken door bemiddeling van den heer Engers, en de tegelvloer door die van den heer Folkers; de bekroning boven de deur der vergaderzaal is een geschenk van den heer Franse, het plafond in het trappenhuis een van den heer Oldigs. Het bestuur meende dan ook niet enkel die milde gevers hier te moeten dank zeggen, maar ook hunne namen in het gebouw te plaatsen, tot erkentelijkheid voor de offers door hen gebracht.

Niet minder toonden zich de industrieelen en fabriekanten ingenomen met de ontworpen tentoonstelling; reeds spoedig was de beschikbare ruimte bezet en bleek het, dat aan eene dergelijke vaktentoonstelling behoefte bestaat. De heeren exposanten moeten we dan ook erkentelijk zijn, daar toch zij degenen zijn, in de allereerste plaats, die het denkbeeld en plan, door de leden van de Maatschappij geopperd, door hunne medewerking en steun hebben mogelijk gemaakt; mogen zij ruimschoots de goede vruchten daarvan plukken. Zoo is dan door vereende krachten eene zaak tot stand gekomen, die, zoo we hopen, moge strekken tot den bloei onzer Nederlandsche kunst en nijverheid en tot verhooging van den invloed en het aanzien van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Ziedaar M.H. een korte schets van hetgeen aanleiding gaf tot deze tentoonstelling, en op welke wijze die is tot stand gebracht; een tentoonstelling die kosteloos voor ieder toegankelijk zal worden gesteld, waar niet alleen bouwheer en bouwmeester, maar waar ook fabriekant en werkman ruimschoots zullen kunnen profiteeren.

De Maatschappij stelt het op hoogen prijs die tentoonstelling te kunnen openen in tegenwoordigheid van mannen die ze weet, dat belangstellen in alles wat kunst en nijverheid betreft. U, Burgemeester van Amsterdam, dankt ze in de allereerste plaats, voor uwe tegenwoordigheid. Wetende, dat gij steeds belang stelt in onze kunst en haar een warm hart toedraagt, durft zij op uwe voortdurende belangstelling in deze zaak rekenen en beveelt ze hare belangen u aan.

Niet minder aangenaam is het haar, u. Wethouder van Publieke Werken, hier tegenwoordig te zien; we waren overtuigd, dat we op uwe tegenwoordigheid als man van smaak en kunstgevoel konden rekenen. Ook onze zustervereenigingen, die we het voorrecht hebben hier op dit oogenblik vertegenwoordigd te zien, wij danken u voor de blijken van belangstelling die ge hebt betoond door uwe hoog gewaardeerde tegenwoordigheid.

Ik eindig met den wensch uit te spreken, dat dit gebouw, met deze tentoonstelling, moge beantwoorden aan de verwachtingen die wij er van koesteren, namelijk, dat zij strekken mogen tot voortdurenden bloei der Maatschappij en tot nut van de Nederlandsche kunst en nijverheid.

Toen de daverende toejuichingen na deze woorden geëindigd waren, dankte de heer van Tienhoven, Burgemeester van Amsterdam, in sierlijk gekozen woorden namens de genoodigden; ook bracht hij hartelijken dank voor de woorden van welwillendheid, zoo even tot hem en den heer Ankersmit, Wethouder van Publieke Werken, nog in 't bijzonder gesproken.

De heer van Tienhoven roemde de tegenwoordige uitingen der Bouwkunst in de hoofdstad; een wandeling door Amsteedam zal uitstekende getuigenissen doen zien van de nationale kunst; men kan dan ontwaren hoedanig de ontwikkelingsperiode is geweest van de kunst, die thans zoo' veel schoons heeft aan te wijzen.

Wij zijn dankbaar, zeide spreker, voor al 't geen door u reeds vroeger en nu daarvoor gedaan is. Terecht is thans door u begrepen, dat waar de kunstenaar naar stilte verlangt om te arbeiden, voor het kweeken van nieuwe denkbeelden de eenzame werkplaats opzoekt, hij ook zoekt naar 't leven in vereeniging, om de werken van anderen te zien, om in zijn eigen werken zoowel als in die van anderen, de verdiensten en gebreken te zien, om zijn kunstsmaak te veredelen. Dit kan nu in uw eigen gebouw geschieden.

Uwe Maatschappij is blijkbaar niet gediend met woorden alléén; zij wil *doen*. U kunt de verzekering ontvangen, dat het Gemeente bestuur zich gelukkig zal gevoelen, ook door daden zijn sympathie met het streven uwer Maatschappij te toonen.

Ik wensch, dat van uit dit gebouw en uwe samenwerking eene kracht moge uitgaan, die ten goede uwer kunst zal komen, ten goede der Nederlandsche kunst en die van Amsterdam; dat de leden daardoor mogen toonen die werkplaats waardig te zijn, die eenmaal een J. van Campen, een H. de Keijzer en een Quellinus ook tot de hunne hadden gekozen.

Ook deze hartelijke woorden werden met luide teekenen van bijval begroet.

De heer J. H. Leliman, eerelid der Maatschappij, sprak vervolgens namens de oud-leden, zooals hij zeide, de invaliden. Plus jeune et plus sympathique, was hij gekomen om het feest bij te wonen, en wilde herinneren aan 'tgeen de Maatschappij, wat haar woning betreft, al had doorleefd.

Haar eerste woning was geweest de boekenkast van den heer J. Warnsinck, de *eerste* Secretaris der Maatschappij, wonende toenmaals op de Leliegracht. Dat was van 1842—1846.

Vandaar trok zij naar 't Hotel de Ster, in de Nes, thans Tivoli, een café chantant. Zij beschikte er over twee vertrekken, en bleef er 21 jaren, van 1846—1867.

Het derde home was het eenvoudige huis in de Wijde Kapelsteeg n°. 2, het huis met de eigenaardige gevelsteen.

Hier bleef men 18 jaren lang en werkte er tot hooger, van 1867—1885, tot dit jaar, waarin het nieuwe gebouw

in de Marnixstraat betrokken werd, dus in het 43ste levensjaar der Maatschappij.

Namens de oud-leden sprak de heer Leliman een woord van dank voor al de moeiten welke men zich had getroost om het zoover te brengen, door op een duren grond, een goedkoop, maar goed en sierlijk gebouw te stichten, waarmede hij allen geluk wenschte. Alleen behoefde het gebouw inwendig nog eenig decoratief, en met den wensch, dat de gelden hiervoor ook spoedig zouden te vinden zijn, eindigde deze spreker.

Na deze welgemeende woorden, die blijkens de teekenen van goedkeuring met bijval waren gehoord, wenschte de heer A. G. C. van Duyl (firma Erve Grisanti) namens de tentoonstellers, de Maatschappij geluk met haar nieuwe gebouw. Vele inzenders en industrieelen hadden hem aangezocht hier te verklaren, dat zij met vreugde de opening van het gebouw hadden te gemoet gezien. Hij sprak zijn vertrouwen uit in het tegenwoordige Bestuur en in de toekomst der instelling, te meer waar uit het gesprokene van zoo even de samenwerking was gebleken, die was toegezegd door het Openbaar Gezag, de Kunst en de Nijverheid.

Hierna verklaarde de Voorzitter de Permanente Tentoonstelling voor geopend.

Na deze toespraken noodigde de Voorzitter allen uit om een wandeling door de tentoonstellingzalen te maken, waarin zooveel viel te waardeeren. Maar daarover later.

Ten één ure wachtte den leden op de vergaderzaal een collation, waaraan 93 personen deelnamen. Dat cijfer reeds weerspreekt de vrees, wel eens geuit, dat die zaal niet groot genoeg zou zijn.

Na het collation begaven allen zich naar het nieuwe Rijks Museum, hetwelk, hoewel nog tot den 13 Juli a. s. voor 't publiek gesloten, zijne zalen voor deze gelegenheid geopend had door de welwillende beschikking van den heer P. J. H. Cuypers.

De leden verspreidden zich na dit bezoek meerendeels in den omtrek van het Maatschappelijk gebouw, waar men hier en daar het nationaal dundoek had geheschen.

Ten 7 ure waren wederom velen tegenwoordig om de ernstige belangen der Maatschappij te bespreken.

Volgens gewoonte bracht de secretaris namens het Bestuur het verslag over 't afgeloopen jaar uit, de Penningmeester dat van den financieelen toestand, de Commissie voor 't nazien der rekening en verantwoording, dat over het beheer der gelden.

Ditmaal was meer dan in andere jaren gestemd voor kandidaat Bestuursleden. De uitslag was deze, dat voor het aftredend lid, de heer P. J. H. Cuypers, tot Kandidaten werden verkozen de heeren Cuypers, met 116, Th. Sanders met 5 en P. J. Huibers met 4 stemmen.

Voor den heer Th. Sanders werden tot kandidaten gekozen, de heeren Sanders met 115, Dl. Sanches met 10, P. J. H. Cuypers en P. J. Huibers met ieder 2 stemmen.

Tot kandidaten in de plaats van den heer H. W. Veth werden verkozen, de heeren Veth met 101, van Wadenoyen met 16 en V. de Stuers met 7 stemmen.

De vergadering, van oordeel zijnde, dat de uitslag niet twijfelachtig was, stelde voor bij acclamatie de aftredende leden weder te benoemen. Maar zoowel de Voorzitter als de heer Cuypers meenden den leden te moeten verzoeken om tot een stemming ter vergadering over te gaan. Het resultaat was, dat de aftredende leden werden herkozen, de heer Cuypers met 65, de heer Sanders met 62 en de heer Veth met 60 stemmen van de 68, terwijl de heeren Huibers, Sanches en van Wadenoyen resp. 2, 2 en 3 stemmen op zich vereenigden.

Na deze verkiezing, waarin ongetwijfeld een blijk ligt opgesloten van waardeering voor 't streven en werken van 't Bestuur, werd onder algemeene bewijzen van sympathie ook de Voorzitter der Maatschappij weder als zoodanig herkozen.

De beurt kwam thans aan het uitreiken der bekroningen voor de prijsvragen. Het rapport der Jury van beoordeeling gaf de volgende conclusie.

Aan het ontwerp *Pro Acte*, ingekomen als antwoord op de eerste prijsvraag, kon geen volledige bekroning worden uitgereikt. Eene *eervollle vermelding* werd het echter waardig gekeurd, benevens een prijs van *f* 75 in geld. Daar de vervaardiger niet aanwezig bleek te zijn, zal hem verzocht worden zijn naam bekend te maken.

Aan 't ontwerp *Excelsior*, ingekomen op de prijsvraag voor een toegang tot een begraafplaats der Ned. Hervormde Gemeente, werd een getuigschrift van de Maatschappij en een som van *f* 100 toegekend. Ter vergadering maakte de heer H. Kramer, architekt te Leeuwarden zich bekend als de ontwerper.

De derde prijsvraag gold een ijzeren marquise boven een buitendeur. Aan 't ontwerp gemerkt: *Al roest het ijzer, de kunst blijft wijzer*, werd voornamelijk voor het zeer fraaie teekenwerk een belooning van *f* 50 toegekend. Als ontwerper maakte zich bekend de heer J. de Haan, architekt te Breukelen.

De Voorzitter wenschte de bekroonden in hartelijke woorden geluk, waarmede de vergadering instemde.

Uit handen van 't Bestuur ontvingen de samenstellers van 't Rapport over de Internationale Tentoonstelling van 1883, daarna elk een exemplaar van hun werk, in prachtband. Voor deze eigenaardige hulde dankte de heer H. P. Berlage in welgekozen woorden, en verklaarde, dat de commissie er meer dan een cadeau in zag. Met liefde had zij gewerkt aan haar soms moeielijke taak, echter steeds voor oogen houdende, dat zij er een eer in stelde iets te kunnen bijdragen tot den goeden naam en den bloei der Maatschappij die zij lief hadden. Mocht dit zijn geschied, dan gevoelde de commissie zich reeds daardoor ruimschoots beloond.

De begrooting over 1886 is zonder wijziging, maar daarom niet zonder discussie aangenomen. Uit deze laatste bleek, dat de leden het er eens over waren, dat 't nieuwe gebouw, het Maatschappelijke, van nu af aan de Maatschappij behoorde. Een motie door den heer Leliman over deze zaak voorgesteld, werd aangenomen; zij hield in, dat de Maatschappij verklaarde, op 20 Mei, de kosten en lasten over te nemen van het gebouw waarin de Permanente Tentoonstelling wordt gehouden, zoodat ook tevens daardoor wordt voldaan aan de strekking van Art. 1 der Maatschappelijke wet.

De Vergadering in September a. s. zal, volgens besluit der leden, te Haarlem gehouden worden, nadat de heer Stoel, Voorzitter dier Afdeeling, verklaard had, dat de Afdeeling Haarlem er een eer in zal stellen de leden der Maatschappij te ontvangen.

Talrijk was ook het aantal der leden die Donderdag

den 21sten waren opgekomen om, na den huishoudelijken arbeid, eene voor de toekomst, de beide bekende vraagpunten in behandeling te nemen.

Deze vragen, indertijd door den heer W. C. Metzelaar ter sprake gebracht, zijn in de Afdeelingen grondig behandeld geworden, en de uitkomsten der besprekingen meest allen in rapporten neergelegd en in het *Bouwkundig Weekblad* opgenomen. Met die vragen is 't niet de bedoeling geweest om klakkeloos af te breken, maar wel om, het goede erkennende, ook na te gaan wat voor verbetering kan worden aangedragen.

Behalve de rapporten, die nog in dit blad openbaar zullen worden gemaakt, is de zaak vrij voldoende toegelicht; en daar nu de leden zoo spoedig mogelijk door de gedrukte officieele verslagen der Maatschappij in staat zullen worden gesteld om kennis te nemen van het gesprokene op deze Algemeene Vergadering, zij hier slechts het resultaat van het debat vermeld.

De Vergadering heeft, op voorstel van den heer J. R. de Kruijff besloten, aan het Bestuur op te dragen eene Commissie te vormen van 5 leden, om vóór de a. s. September vergadering, de 1e vraag andermaal te overwegen en daarover een rapport in te dienen. Daarbij zal de Commissie kunnen gebruik maken van de rapporten reeds door de afdeelingen ingediend.

Intusschen werd ter vergadering de gelegenheid aangeboden om wenken en raadgevingen te richten tot de Commissie in spe; daarvan werd dan ook ruimschoots gebruik gemaakt.

Het lag blijkbaar niet in de bedoeling der vergadering, om na de reeds uitgebreide discussiën nog op de tweede vraag der agenda terug te komen; de Voorzitter trof dan ook de juiste snaar, door voor te stellen, om op een volgende vergadering, in September ook de zaak van 't onderwijs voor opzichters andermaal ter tafel te brengen.

Vóór de sluiting der vergadering maakte de heer Leliman nog van de gelegenheid gebruik om een en ander in het midden te brengen:

1°. vestigde hij de aandacht op het „patent", hetgeen de beoefenaars der Bouwkunst moeten betalen, en gaf het Bestuur in overweging te trachten, om de architekten te ontheffen van deze bezwarende onbillijke verplichting, waardoor aan velen een dienst zou worden bewezen;

2°. was in een geacht vakblad gewezen op het zoogenaamde prentjes maken. Spreker kan er zich niet mede vereenigen dat alle teekeningen als photo-lithographie in de uitgaven der Maatschappij verschenen, en verzoekt daarom van tijd tot tijd nog eens een gekleurd prentje te mogen ontvangen, evenals vroeger.

3°. spoorde de heer Leliman aan, om gezamenlijk al 't mogelijke in het werk te stellen, ten einde de permanente tentoonstelling te doen bloeien.

Allen lof aan 't Bestuur toezwaaiende voor het genot, tijdens deze Vergaderingen gesmaakt, eindigde spreker met de voorlezing van eenige dichtregelen, te vinden op bladz. 329 van den 5den jaargang van de *Bouwkundige Bijdragen.*

Na de Vergadering lag een haven-stoombootje gereed om de leden te brengen naar de in aanbouw zijnde fabriek der Imperial Continental Gas-Association, aan den Haarlemmerweg.

De leden werden daar begroet door de heeren Pazzani en Gosschalk, onder wier beider toezicht de enorme fabriek wordt gebouwd. De aangename ontvangst trof een ieder, en vooral zij, die gedurende langen tijd niet te Amsterdam waren geweest, stonden een weinig verbaasd over zulk een uitgebreidheid Algemeen werd het als geen gering voorrecht beschouwd, om nu reeds, en op een gunstig tijdstip, in de gelegenheid te worden gesteld om de werken in oogenschouw te mogen nemen.

De gulle en hartelijke ontvangst die den bezoekers ten deel viel, verhoogde niet weinig de aangename stemming. Trouwens, 't werk was van hoogst belangrijken aard, en werd om 't zeerst geroemd. Op meer uitvoerige wijze hopen we nader er op terug te komen.

Wederom bracht een bootje de leden naar het in aanbouw zijnde Centraal-station, dat echter wegens gebrek aan tijd niet in alle onderdeelen kon worden bezichtigd.

Men moest zich te veel haasten, om ten 6 ure in het Maatschappelijk gebouw aanwezig te zijn, om aan den maaltijd aldaar deel te nemen. Ongeveer 60 personen zaten aan den disch; de opgeruimde stemming die daar heerschte, was 't beste bewijs voor de tevredenheid van hen, die de feestelijke bijeenkomst hadden bijgewoond.

Dat ook leden die verre van hier zijn, aan deze gewichtige dagen hebben gedacht, bewijst een telegram, tijdens den maaltijd ontvangen van den heer A. J. C. van Gemund, reeds sedert eenigen tijd voor studie te Weenen verblijf houdende; het telegram was van den volgenden inhoud: Beim heutigen Fest wünsche ich der Gesellschaft herzlich Glück in ihre neue Wohnung.

Uw verslaggever vond dit telegram — door onachtzaamheid niet aan het nieuwe gebouw bezorgd — ten zijnen huize.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Zondag 17 Mei l.l. werd door een tiental leden der afdeeling Arnhem een bezoek gebracht aan de gemeente Velp, met het doel om de bijna voltooide R. K. kerk in oogenschouw te nemen.

Onder leiding van den heer J. W. Boerbooms, ontwerper van genoemd gebouw, werden het uit- en inwendige der kerk en sacristy benevens de bekappingen der kerk en van den toren bezichtigd.

De hoogte der torenspits is 60 M. boven den beganen grond, eene afmeting die voor een dorpskerk zeer belangrijk kan worden genoemd. Met uitzondering van afdeksteenen op de fialen, de kapiteelen en bazementen, is de kerk overigens geheel gebouwd van baksteen; de venster traceeringen, portaal omlijstingen, afdekkingen der contre- forten of steunbeeren zijn uitgevoerd in gebakken profilsteen. Het geheel mag een goed voorbeeld genoemd worden van datgene, wat met een oordeelkundige toepassing van gebakken steen te maken is. Met oplettendheid werd de torentrap en hare constructie bezichtigd; deze trap rust op het in onze dagen bijna niet meer bekenden schroef-welf. Van de reeds in het gebouw aanwezige ijzerwerken werd de schoonheid van teekening zoowel als de netheid van uitvoering ten zeerste geroemd, en schonk aan de leden de overtuiging, dat in Velp de smidskunst, mits bij goede dessins, nog met succes werd beoefend. De heer Boerbooms mag de voldoening smaken den leden een aangenamen en nuttigen Zondagmorgen te hebben geschonken, en aan de gemeente Velp een gebouw waarop zij in al hare nederigheid trotsch mag wezen.

Indien iemand dezen zomer Arnhem's dreven zal bezoeken verzuime hij niet, als van de heuvelen zijn oog de ranke spits tusschen het vriendelijk groen ontwaart, of zijn oor het luiden

van het dorpsklokje verneemt, aan die stille uitnoodigingen gehoor te geven, en de kerk eens van nabij te gaan zien; het zal de moeite ruimschoots beloonen.

d. G.

Den 18en dezer werd te Deventer aanbesteed het restaureeren van de contre-forten en van eenige muurvlakken aan het koor der groote of Lebuïnus kerk. Het werk is aangenomen voor *f* 5356 door de Wed. Kerkhof aldaar.

De heer C. Muysken, Voorzitter der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is benoemd tot president der Jury van de tentoonstelling van fayence enz. welke met 1°. Juni te Delft zal worden geopend.

Het nieuwe stationsgebouw te Delft der Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij begint zijne voltooiing te naderen. Het geheel maakt een goeden indruk.

Reeds is men bezig met de binnendecoratie, de schilderwerken worden met kracht voorgezet, de verlichtingstoestellen aangebracht. Van de binnendecoratie heeft men onlangs in het magazijn der firma van Beest een klein gedeelte kunnen zien, n.l. de beide in blauwe tinten geschilderde tegeltafreelen van de heeren Joost 't Hooft en Labouchère, bestemd voor de vestibule. Deze zijn nu naar Antwerpen verzonden. Nog meer van deze Delftsche Kunstnijverheid zal in het gebouw worden toegepast.

De inzendingen op de 1 Juni a. s. te openen tentoonstelling van decoratief aardewerk en gebrand glas te Delft overtreffen de verwachting.

Bijna alles is echter Buitenlandsch fabrikaat, van de weinige Nederlandsche fabrikanten hebben de meesten niet ingezonden.

Eene aansporing om toch vooral niet achter te blijven in dezen strijd is dan ook voor de Nederlandsche industrie niet overbodig.

Binnenkort zal te Deventer tot het in orde brengen van de Gracht, die door de ontmanteling van de vesting eenigszins is verlegd, worden overgegaan, voornamelijk van dat gedeelte, hetwelk in de toekomst tot handelshaven zal dienen.

De uitkomende grond, ongeveer 48.000 M3. zal hoofdzakelijk tot het ophoogen van de aanstaande handelskade dienen.

Op 6 Juni e. k. zal de openbare aanbesteding plaats hebben.

De eerste bijeenkomst der Jury voor de beoordeeling der vijf beursplannen welke ingevolge het programma tot den engeren wedstrijd zijn toegelaten, is vastgesteld op Maandag 1 Juni a. s. ten 1 ure des namiddags op het stadhuis te Amsterdam.

De werkzaamheden aan de nieuwe schutsluis te Vianen, waar het metselen thans de voornaamste bezigheid is, en die aan het nieuwe kanaal, vorderen goed. Vele palen voor de nieuwe Biezerbrug zijn al ingeheid en de nieuwe dijk langs het kanaal is al tot op een half uur afstand van de gemeente gereed.

Voortdurend komen nog nieuwe ploegen werkvolk om het werk te verhaasten.

De sluisdeuren in de schutsluis te Vreeswijk zijn gereed, en worden er dezer dagen ingehangen.

De leden der Maatschappij kunnen de volgende uitgegeven werken, voor zooverre die nog voorhanden zijn, aan het bureau der Maatschappij verkrijgen, tegen betaling van de opgegeven prijzen, zijnde meerendeels de helft van de oorspronkelijk voor de leden gestelde prijzen.

VERZAMELING

VAN

BOUWKUNDIGE ONTWERPEN,

BEKROOND EN UITGEGEVEN DOOR DE

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851) zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). ONTWERP: VOOR EEN SCHOUWBURG en voor EEN GEVEL VAN EEN WINKELHUIS, 5 platen: *f* 0.70.

Afl. 7. (Niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). POSTKANTOOR IN EEN GROOTE STAD, en BEWAARSCHOOL VOOR 200 KINDEREN, 5 pl.; *f* 0.70

Afl. 9. (1857). MILITAIR WACHTHUIS IN EEN RESIDENTIE, en GLAZEN TOCHTPUI IN EEN VESTIBULE, 4 pl.; *f* 0.60.

Afl. 10. (1858). BOERDERIJ VOOR ZUIVELBEREIDING, VEETEELT OF GRAANVERBOUWING, met woning, 4 pl ; *f* 0.60.

Afl. 11. (1859). KAVALERIE-KAZERNE MET STALLINGEN, OVERDEKTE RIJSCHOOL EN FOURAGE-MAGAZIJNEN, 3 pl. *f* 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). PORTE-COCHÈRE; 2 pl., *f* 0.30.

2e ged. (1862). BEWEEGBAAR HOUTEN TUINHEK, 2 ontwerpen; 4 pl.; *f* 0.30.

Afl. 13. (1863). WOONHUIS, 1e. ontw., 4 pl., 2e ontw. 3 pl.; *f* 1.50

Afl. 14 (1864). GEBOUW VOOR 'T TENTOONSTELLEN VAN WERKEN VAN SCHILDER-, BOUW- BEELDHOUW- EN ANDERE KUNSTEN, 3 pl.; *f* 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). MARMEREN SCHOORSTEENMANTEL MET BETIMMERDEN BOEZEM EN HAARD, 2 pl.; *f* 0.30.

2e ged. (1866). DORPSKERK VOOR R. K. EEREDIENST. 3 pl.; OVERDEKTE ZITPLAATS IN EEN TUIN (2 ontwerpen), 3 pl.; *f* 0.50.

Afl. 16. (1867). DORPSKERK VOOR PROT. EEREDIENST, MET TOREN, 4 pl. HOOFD-INGANG VOOR EEN STADHUIS, (2 ontw.), 4 pl.; *f* 0.75.

Afl. 17. 1e ged. (1869). MONUMENT VOOR DE NED. BOUWMEESTERS, H. DE KEIJZER EN J. VAN CAMPEN, 3 pl ; *f* 0.60.

2e ged. (1870). VOORGEVEL VAN EEN WINKELGEBOUW 2 ontw.), 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 18. (1871). KUNSTKAST, 2 pl.; *f* 0.50.

Afl. 19. (1872). KAZERNE VOOR EEN BATALJON INFANTERIE, 3 pl.; BUITEN-SOCIETEIT, 3 pl.; *f* 1.25.

Afl 20. (1876). VAST CIRCUS, 8 pl.; Grafsteen, 2 pl.; *f* 1.50

Afl. 21. (1876). STATION VOOR OMNIBUSSEN, 3 pl.; *f* 1.00.

Afl. 22. (1878). CANDELABER, 2 pl.; *f* 0.30.

Afl. 23. (1878). ABATTOIR VOOR EEN PROVINCIESTAD, 6 pl., AFSLUITING VAN EEN WANDELPLAATS, 2 pl.; *f* 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt en zijn deze gevoegd bij de Verslagen der Algemeene Vergaderingen.

L. S.

De ondergeteekenden berichten, dat heden verzonden zijn de bestelde

PORTEFEUILLE BANDEN

voor het

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT en WEEKBLAD

ad *f* 1.75 per stuk.

☛ Heeren Leden, die nog verzuimden hunne
☛ geëerde orders in te zenden, worden verzocht
☛ gebruik te maken van de Bestelkaart, welke in de
☛ dezer dagen verschenen 1ste aflevering van het
☛ Bouwkundig Tijdschrift 1885, voor dat doel is
☛ bijgelegd. De kaart mag *geen* correspondentie
☛ bevatten, doch wel invulling van den order en
☛ onderteekening. Met 1 Cts. postzegel gefrankeerd,
☛ kan zij daarna in de brievenbus geworpen worden.

23 Mei 1885.

De Uitgevers,
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

TRADE MARK

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

EN

Stal-Benoodigdheden.

2565

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Agentuur en Commissiehandel in

Gekyaniseerde, Rotvrije Houtwaren.

REUK- EN KLEURLOOS PREPARAAT

als: Rasterwerk, Vloerdelen, Buikdenningdeelen, Tuinbanken, Bloem- of Plantenbakken enz.
Tegen Champignon of Zwam in vloeren is het Kyaniseren een afdoende maatregel.
Agent voor Amsterdam
W. P. VAN WAGENINGEN.
2566 1ste Van Swindenstraat N°. 87.

Japansch Goudleder, (Behangselpapier) (2567)

Groote keuze Monsters enz. op aanvraag, bij *De Lint & Co.,* Rotterdam.

BOUWKUNDE.

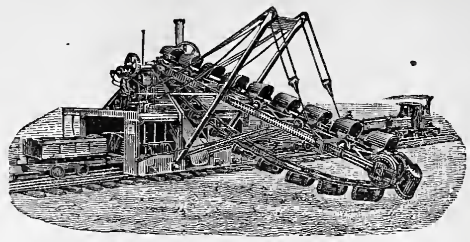
IEMAND van goeden huize, P. G. gehuwd, van middelbaren leeftijd, practisch en theoretisch bekend in het vak, tevens goed administrateur, zag zich gaarne geplaatst aan een of ander bureau tot het verrichten van schrijfwerk, het maken van berekeningen, alsmede het houden van toezicht of iets dergelijks. Voldoende aanbevelingen kunnen verstrekt worden. Franco brieven onder lett. A B, aan het Bureau van dit Blad. 2568

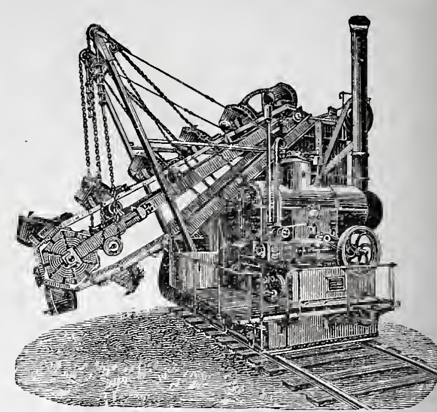
DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2569

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2570

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.

SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succs.

8 RUE D'ENGHIEN PARIJS. 2571

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk **TB** bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschiktom zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering **TB** is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren RUTTEN & C°., Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.

☞ *Zie het artikel »Verven de Ruolz« in N°. 38 van het Bouwkundig Weekblad* 1884.

BEKROOND:	GOUDEN MEDAILLE	BEKROOND:
Dusseldorp 1880 Weenen 1880.	**AMSTERDAM 1883.**	Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**
OPGERICHT 1830. 2572

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant,* Utrecht Stationsstraat 2. 2573

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

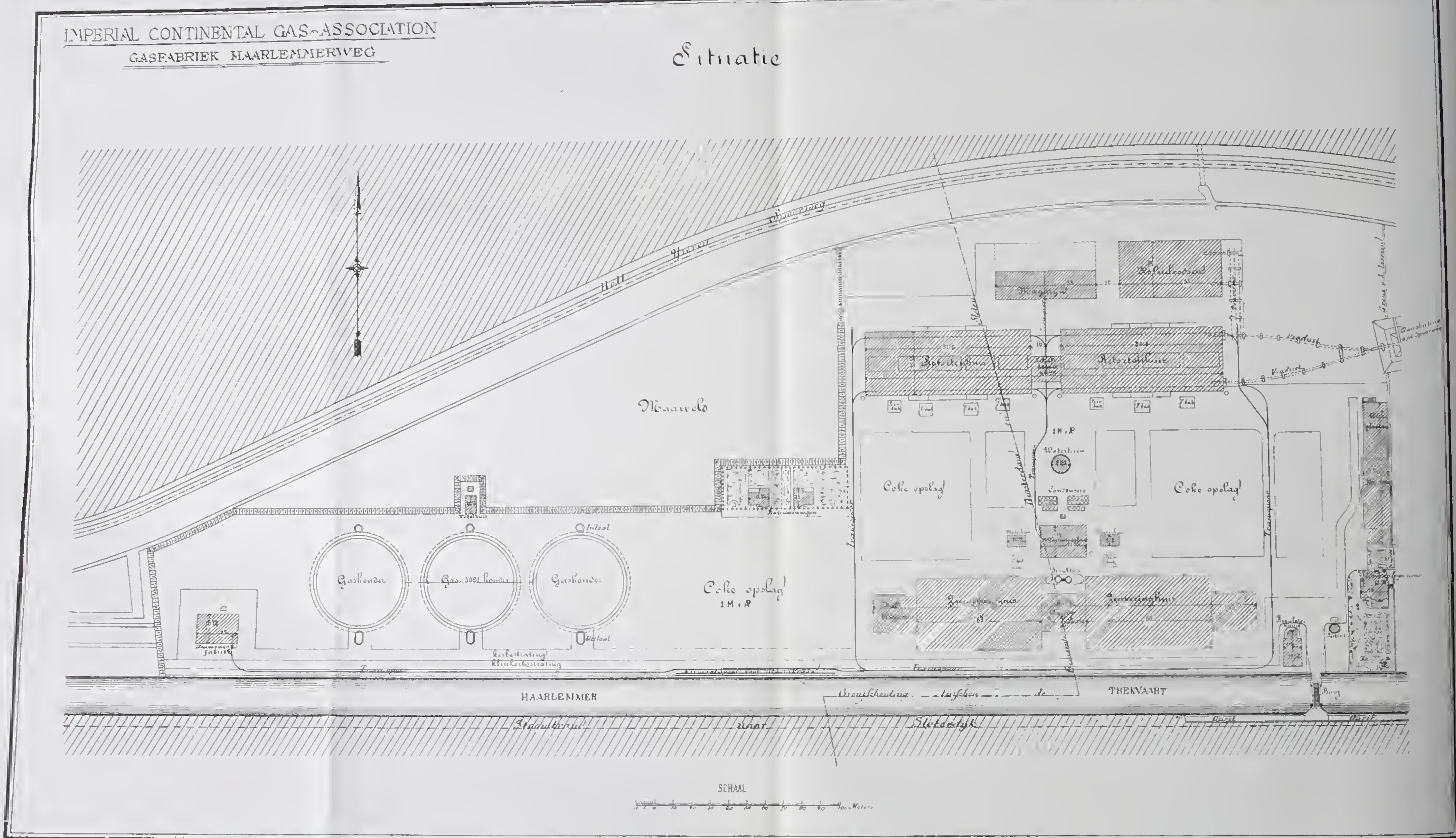

Photo lith. Wegner & Mottu. Ams.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad. N° 21. Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon. Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 21

Meisenbach. E. J. Hermans. fec. 1883

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Op Zondag 31 Mei wordt de doorloopende tentoonstelling in het Maatschappelijk gebouw voor het publiek geopend.

De tentoonstelling is dagelijks van 10 uur des morgens tot 4 uur des namiddags geopend, tegen betaling van 25 cents per persoon.

De leden der Maatschappij en de inzenders hebben vrijen toegang en kunnen personen, die onder hun geleide de tentoonstelling bezoeken, kosteloos introduceeren.

DE NIEUWE GASFABRIEK TE AMSTERDAM.

Een groot aantal leden der Maatschappij bracht op Donderdag den 21sten Mei l.l. een bezoek aan de terreinen en gebouwen van de Imp. Cont. Gas-Association.

De leden werden daar ontvangen en rondgeleid door de heeren J. Gosschalk en J. Pazzani, de laatste als Directeur der fabriek die onder beider voorlichting en toezicht gebouwd wordt.

Door de welwillendheid dezer beide heeren daartoe in staat gesteld, kan de volgende korte toelichting met bijbehoorende situatie in dit blad worden opgenomen. Een en ander is ontleend aan de brochure welke den bezoekers bij hunne komst aan de fabriek werd aangeboden.

De *Imperial Continental Gas-Association* ontleent het eerste gedeelte van haren naam aan de instelling bij acte van het Engelsche Parlement, hetwelk betiteld wordt „Imperial". Het tweede gedeelte wijst op hare werkkring, het vasteland van Europa.

In de voornaamste steden van het continent voerde zij, sedert hare oprichting in het jaar 1824, successief de gasverlichting in, o.a. reeds in 1825 in Hannover.

Hoewel andere Maatschappijen of Gemeente-Gasfabrieken hier en daar in haar plaats traden, voorziet de I. C. G. A. desniettegenstaande thans nog 32 groote en kleine plaatsen van gas, waarvan in ons vaderland 5 steden, te weten Amsterdam, Haarlem, Vlissingen, Delfshaven en op dit oogenblik nog Rotterdam *).

Het maatschappelijk kapitaal bedraagt volgestort 3½ millioen ponden sterling, en ½ millioen pond sterling in obligatiën.

Onder de oprichters der Maatschappij waren Sir Mozes Montefiore (thans nog haar Eere-Voorzitter), verder Generaal Sir William Congreve, Sir Isaac Goldsmid e.a.; des laatsten kleinzoon, Sir Julian Goldsmid, fungeert thans als Voorzitter.

*) De voornaamste plaatsen in het buitenland, met gas verlicht door de I. C. G. A. zijn: Antwerpen, Brussel (de voorsteden), Hannover, Aken, Stolberg, Berlijn (gedeeltelijk), Weenen, Frankfort a/M., Nancy, Rijssel; en bovendien een zeventiental kleinere plaatsjes in Duitschland, Frankrijk en Croatië.

Gedrukt 30 *Mei* 1885.

De zetel is te Londen, E. C. 30 Clements Lane, Lombardstreet.

Ten behoeve der Imperial Continental Gas-Association, zijn op dit oogenblik twee fabrieken in aanbouw, met een gezamenlijk productievermogen van 35 millioen Kub. Meters per jaar.

De eene (waarvan de platte grond hierbij is gevoegd) beslaat een terrein van 14,5 Hectaren, en is gelegen tusschen de Haarlemmertrekvaart, en den Hollandschen IJzeren Spoorweg. De andere beslaat een terrein van 8,5 Hectaren, en is gelegen aan de Ringvaart der Watergraafsmeer, en de Linnaeusstraat.

Beide terreinen zijn gemakkelijk te water en per spoorweg te bereiken.

De weg, dien het gas doorloopt in de inrichting genaamd: „de fabriek Haarlemmerweg" is in hoofdzaak aldus:

in de retorten, gelegen in de beide stokerijen 1) aan de voorzijde van het terrein, worden de steenkolen aan eene hitte van ± 1200° C. onderworpen Door deze drooge destilatie ontwijkt het gas, vermengd met teer, ammonia, zwavelverbindingen, enz. De vloeibare bijproducten worden in de verschillende condensatietoestellen opgevangen, en in onderaardsche kuipen verzameld. Vervolgens laat het in de zoogenaamde scrubbers (ijzeren torens, gevuld met plankjes, die voortdurend nat gehouden worden) zijn gehalte aan ammoniak terug, en begeeft zich naar de zuiveringkisten (waar het in langdurige aanraking gebracht wordt met ijzeroxyde en kalk) om daarna in de beide meters gemeten, en in de gashouders aan het westen van het terrein opgeslagen te worden. Van daar wordt het product met twee buizen van 75 centimeter diameter inwendig, stadwaarts gevoerd, nadat door middel van een zestal regulateurs (in een gebouwtje bij de brug over de Haarlemmertrekvaart gelegen) de druk geregeld is geworden.

De gansche beweging van het gas *over* het terrein en *door* de verschillende toestellen geschiedt door middel der zoogenaamde exhausters (zuig- en perspompen) gelegen in de machinekamer. Aldaar bevinden zich mede, behalve de stoomketel, een drietal zuiveringstoestellen volgens het stelsel van Pelouse en Audouin (waarin de laatste sporen van teer neerploffen), benevens de pompen.

Het overdekte bebouwde oppervlak der fabriek Haarlemmerweg bedraagt:

aan de beide Kolenloodsen	1760	vierk. M.
„ het Magazijn	880	„ „
„ de beide Stokerijen met Schaftkamer	6600	„ „
„ den Watertoren	50	„ „
„ het Machinegebouw	447	„ „
„ de beide Meterhuizen	146	„ „
„ „ „ Zuiveringhuizen	7078	„ „
„ het Regulateurshuis	165	„ „
„ „ Portiershuis	28	„ „
„ Werkplaatsen	403	„ „
„ Kantoren en Laboratoriën	555	„ „
aan Adsistent-Ingenieurswoning	91	vierk. M.
„ Ingenieurswoning	225	„ „
„ 2 Bazenwoningen	194	„ „
„ Ketelhuis bij de Gashouders	93	„ „
„ Ammoniakfabriek	360	„ „
	19085	vierk. M.

1) Om een denkbeeld van de uitgebreidheid dezer stokerijen te geven, dient, dat op de vraag van een der bezoekers naar de grootte van den ijzeren vloer aldaar, ten antwoord werd gegeven: »omstreeks ¾ bunder." RED.

Bovendien werden gebouwd:

3 kuipen voor gashouders in diameter ± 51 Meter, diep 6.35 Meter, met den bovenkant gemetselde vloer gelegen op 4.50 — AP. Ieder der gashouders beslaat een oppervlak van 2040 M^2. heeft een inhoud van 13974 M^3., terwijl de gevulde dubbele gashouder 22642 M^3. gas kan bevatten.

Opgehoogd werden ± 14,5 Hectaren van af het Maaiveld van den Overbraker-Binnenpolder (gelegen op 1.30 — AP.), tot 1 Meter + AP.

Er werden geslagen:

onder de drie gashouders	4448	palen ad 10 M.
„ „ gebouwen	15415	„ „ 12 à 13 M.,
„ „ toestellen, de teerbakken en de buisleiding op het terrein	2451	„ „ „ „ „
„ „ bazaltkaai	2087	„ „ „ „ „
en „ „ brug met opritten (in constructie)	680	„
In het geheel	25081	stuks.

Bovendien werden verwerkt ongeveer 37500 kub M^3, metselwerk,

waarvan in Waalvormsteen ongeveer	14000 M^3.,
in Duitsche klinkers, veldovensteen en bekleedingsteen ruim	17800 „
aan ijzerslakkensteen ongeveer	2400 „
„ beton ter araseering van gewelven	1100 „
„ bazalt	1700 „

terwijl voor gedeeltelijke bestrating van het terrein gebruikt zullen worden ongeveer 3242000 klinkers en 4475 vierk. M. keien.

Aan verschillende houtsoorten werd gebruikt	5700 M^3.
„ blauwen hardsteen	240 „
„ Oberkirchner zandsteen	500 „
„ Schwarzwalder graniet	77 „
„ IJzer ±	4,000,000 ℔

De geheele lengte riool, op het terrein aangelegd, is 2650 strekkende Meter.

De eerste paal werd geslagen den 8 Augustus 1883. Met uitzondering van de woningen, de kantoren en werkplaatsen, die nagenoeg gereed zijn, werden alle gebouwen voor de eerste maal opgeleverd den 1sten Januari 1885.

OVER HET BOUWEN VAN HOOGE FABRIEKSSCHOORSTEENEN.

Het is bekend, dat de formules voor de bepaling der afmetingen van hooge fabriekschoorsteenen nog op een tamelijk onzekere basis berusten. Ofschoon men

hierbij dikwijls met dubbele zekerheids coëfficienten rekent, komt het nog voor, dat schoorsteenen instorten.

In het „Zeitschrift des Vereins deutscher Ingenieure" vinden wij omtrent in den laatsten tijd ingestorte schoorsteenen eenige nadere gegevens; deze zijn uit de hier volgende tabel te zien:

N°.	Hoogte boven den sokkel.	Wijdte in den dag		Wandzwaarte		Hoogte der breukplaats boven den sokkel.
		onder	boven.	onder	boven.	
1	34	1,10	0,79	0,45	0,15	24 en 14
2	33	1,30	0,65	0,40	0,15	14
3	29	1,20	1,00	0,35	0,13	17
4	27	1,04	0,65	0,31	0,15	10
5	17,8	0,90	0,52	0,25	0,14	4,3
6	20	0,60	0,50	0,38	0,25	

Allen waren uit tegels opgetrokken en hadden de nummers 1—5 een ronde en N°. 6 een vierkante dwarsdoorsnede; N°. 1 en 3 waren uit gladde en N°. 2, 4 en 5 uit steenen met tanden opgetrokken. Zooals men uit de bovenstaande tabel direct kan zien, had de breuk van de schoorsteenen meestal op ½ der hoogte plaats met uitzondering, dat bij N°. 5 de breuk op ¼ der hoogte van den schoorsteen en bij N°. 1 twee malen plaats vond, zoodanig, dat enkel het bovenste stuk af viel en het stuk tusschen de 24 en 14 meter verschoven werd.

Daar in vele gevallen het raadplegen van cijfers uit de praktijk zeer wenschelijk is, zoo kunnen allicht ook deze cijfers voor menigeen welkom zijn.

Over een bizonder belangrijken schoorsteenbouw heeft het in Londen en Manchester verschijnende technische Weekblad „The Mechanical World" een schets met beschrijving geleverd en schrijft de „Maschinenbauer" daarover het volgende:

„The Mechanical World" brengt een schets met beschrijving van een fabriektsschoorsteen, welke voor eene Jutefabriek in Irland werd gebouwd; het gebruikte materiaal bestond slechts uit beton, zoodat de schoorsteen één geheel stuk vormt.

Wel heeft men al jaren geleden geheele huizen enkel uit beton vervaardigd, doch het denkbeeld om een fabrieksschoorsteen, dus een 150 voet hooge kolom uit één stuk te vervaardigen, moet als geheel nieuw beschouwd worden. Het massieve fundament van den schoorsteen vormt een rond blok van 10.6 M. diameter en 2.75 M. hoogte.

De sokkel is 3.25 Meter hoog, heeft een diameter van 5.50 Meter en vormt buiten een achthoek. De diameter van den schoorsteen, onmiddelijk boven den sokkel gemeten, bedraagt 4.85 M.; hij loopt naar boven, alwaar hij een diameter van 3.2 M. heeft, puntig toe.

De kroon of het kapiteel van den schoorsteen heeft een hoogte van 1.8 M., en de voorsprongen ervan bedragen in haar grootste afmeting bijna 4.0 M. De geheele hoogte van den schoorsteen is ongeveer 48 M. De dikte van den beton varieert tusschen 1.2 M. aan het voetstuk, en 0.37 M. onmiddelijk boven de kroon gemeten, hetgeen dus overeenkomt met een wijdte in den dag van 2.4 M.

De beton uit welke de schoorsteen is gegoten, bestond uit een mengsel van cement met zand en steenen; deze laatsten hadden een gewicht van 1.0 Kilo, en al naar mate men hooger kwam, verminderde men ze in gewicht en dikte.

Het tusschen de stoomketels en den schoorsteen zich bevindende rookkanaal is ook uit één stuk vervaardigd en heeft een wijdte in den dag gemeten van 1.5 en 1.5 M., bij een geheele lengte van 42 5 M. Dit laatste kost ongeveer *f* 840, terwijl de schoorsteen *f* 6120 gekost heeft, dus het geheel een bedrag van *f* 6960. Het verbruik aan Portland-cement bedroeg 103 tonnen à 20 centenaren.

Indien zich deze wijze van bouwen als rationeel doet kennen, zal men haar zeker in de toekomst meer toepassen.

VLEUGEL VENTILATOREN·

Dikwijls ziet men in ramen, deuren enz., zoogenaamde vleugelventilatoren, voor luchtverversching, aangebracht. Bij gelegenheid van een vraag over het nut van zulk een draairad zegt het „Centralblatt der Bauverw." dat dit werktuig voor het verkrijgen van ventilatie, lucht of afvoer van bedorven lucht, hinderlijk zal zijn, daar het eerst door het verschil der luchtdrukking tusschen binnen en buiten, voortvloeiende uit de hoogere temperatuur binnen, in beweging moeten gebracht worden. De toestel geeft alzoo voor een luchtstroom, die anders toch door de opening zou heen gaan, een grooten tegenstand. Ook wanneer men een gasvlam onder of naast het randje brengt, blijft de werking toch nog geringer, dan wanneer de toestel er in 't geheel niet was. Men moet dus de toepassing van zulke toestellen in elk geval verwerpen.

RAPPORT van de Commissie uit de Afdeeling Arnhem omtrent de beide door de Maatschappij gestelde vragen.

Aangezien door verschillende oorzaken het uitbrengen van dit rapport eerst thans plaats vindt, nu de rapporten van andere afdeelingen reeds zijn uitgebracht en publiek gemaakt, kan uwe Commissie daaromtrent kort zijn.

Geheel doordrongen van het nut der ambachtsscholen, zou zij zoo dit noodig was, in de eerste plaats hebben getracht dit te bewijzen. Nu het blijkt, dat alle afdeelingen eenparig op de alom bekende gronden de wenschelijkheid dezer inrichtingen hebben betoogd, mag dit wel voor overbodig worden beschouwd.

De Commissie sluit zich, behalve de hierna volgende bemerkingen aan, bij de rapporten van Leeuwarden en den Haag.

In het door de afdeeling den Haag opgegeven leerplan voor eene ambachtsschool vinden wij.

»*a:* praktisch werken ter verkrijging van eene goede oordeelkundige behandeling der gereedschappen en kennis van hun gebruik."

Hier meenen wij, dat te weinig wordt gevraagd. Allen zijn wij het eens, dat de werkplaats niet meer de geschikte kweekplaats is voor den aanstaanden ambachtsman. Hij moet als meer bruikbaar werkman in den winkel komen; hij moet meer voorbereid voor zijn volgend leven de wereld intreden. Dit moet hem de school geven.

Wordt dit erkend, dan is bovenstaande practische kunst voor hem niet voldoende.

Wij willen hiermede niet gezegd hebben, dat hij als werkman in den winkel zal kunnen komen; altijd blijft hij bij zijn intrede in den praktischen winkel leerling. Niemand kan zijn vak voldoende leeren, dan alleen in de practijk van het werkelijke leven, in dit geval in den winkel en op het karwei. Evenwel, als timmerman, en zoo ook in de andere vakken, kan hij de verschillende voornaamste constructiën en eenvoudige voorwerpen hebben leeren maken, leeren afschrijven en samenstellen.

Een der belangrijkste voordeelen van het ambachtsonderwijs is vooral ook de mogelijkheid, om het onderwijs in practijk en theorie voor het vak hand aan hand te laten gaan.

Is dit voor ieder die zich op een practisch vak wil toeleggen wenschelijk, voor den weinig ontwikkelden leerling-ambachtsman geldt dit in 't bizonder. Hem moet alles op eenvoudige wijze worden duidelijk gemaakt; zijn voorstellingsvermogen is nog weinig ontwikkeld, terwijl het er bovendien bij hem vooral op aan komt, datgene wat hem geleerd wordt duidelijk te begrijpen.

Juist het samengaan van theorie en praclijk is de voornaamste reden, dat deze weinig ontwikkelde en jonge leerlingen in de drie schooljaren zoo betrekkelijk v e e l voor hun vak kunnen opdoen.

Zal nu de theorie en practijk samengaan, elkander aanvullen en steunen, dan volgt daaruit van zelf, dat de leerlingen de voornaamste constructiën van hun vak even goed in de practijk moeten uitvoeren als in teekening brengen, en dat in dit geval het leerplan van de afdeeling den Haag moet worden uitgebreid.

De ondervinding leert dan ook, dat dit meer dan zeer goed bereikbaar is. Hiervoor zou men als bewijs alleen behoeven aan te voeren, dat de leerlingen, die met goed gevolg de ambachtsschool bezocht hebben, in den regel het 1ste jaar 4 à 7 Cts per uur verdienen, maar reeds zeer schielijk, bijv. het 4de jaar op vol daggeld staan.

De waarde van het onderwijs aan de ambachtsschool moet echter niet in hoofdzaak gezocht worden in de werkkracht van de oud-leerlingen, dadelijk na het verlaten der school, maar vooral in hetgeen zij na verloop van 5 à 7 jaar als ambachtsman praesteeren.

Ook en vooral met het oog daarop is een grondig practisch onderwijs in het bewerken der verschillende onderdeelen hoogst gewenscht, ja noodzakelijk.

Uwe Commissie meent met het oog op een gewenschte kortheid van dit rapport, over dit punt verder te kunnen volstaan met u te herinneren aan het rapport, voor eenigen tijd door de heeren Freem en van Wadenoijen uitgebracht en voorkomende in het Bouwkundig Weekblad, 5den jaargang N°. 7, waarbij het leerplan en de resultaten van het daarnaar gegeven onderwijs aan de ambachtsschool alhier grondig is onderzocht en door die heeren op degelijke gronden wordt aanbevolen, als bij uitnemendheid geschikt voor het onderwijs aan een ambachtsschool. Het is toen gebleken, dat onze afdeeling het daarmede eens was.

Met de noodige uitbreiding dus van genoemd punt *a* sluiten wij ons gaarne aan bij het leerplan van de afdeeling den Haag.

Wij nemen de vrijheid, vooral nog met bizonderen nadruk te wijzen op alles wat ook daarin wordt opgegeven om te zorgen, dat het onderwijs aan den aanstaanden ambachtsman zoo eenvoudig mogelijk blijve. Eenvoudig en zeer bevattelijk onderwijs is hier hoofdzaak. De opzichter en architekt zal zich, ook na het verlaten der school verder theoretisch ontwikkelen. Bij het volbrengen van zijn arbeid staan hem boeken en platen ten dienste. Bij den ambachtsman is dit zoo niet. Hij moet alleen op zijn hoofd en handen vertrouwen.

Het leerplan aan een welingerichte ambachtsschool moet eenvoudig, maar (en hier komt het vooral op aan) *het onderwijs moet volgens dat leerplan eenvoudig en duidelijk, overeenkomstig de ontwikkeling der leerlingen, en zoowel voor het lijnteekenen als de practijk door met de practijk vertrouwde leeraren gegeven worden.*

Omtrent het onderwijs aan de avond-teekenscholen van den aanstaanden handwerksman wordt door de afdeeling den Haag ook opgenomen: onderwijs in de practijk.

Hier zou men dit moeten bepalen tot datgene, wat door de afdeeling den Haag ook voor de ambachtsscholen is opgegeven.

Wij gelooven echter:

1°. dat het groot bezwaar zal hebben om van de weinige teekenuren eener avondschool, er ook nog voor het onderwijs in de practijk te nemen.

2°. dat het daar bepaald practisch onderwijs weinig waarde heeft.

Met betrekking tot de 2de vraag is uwe Commissie het eens met de afdeeling den Haag, wanneer zij zegt, dat van bevoorrechting van den eenen stand boven den anderen in den Staat geen sprake mag zijn. Hieruit volgt, dat, wanneer het wenschelijk erkend is om afzonderlijk »bouwopzichters" op te leiden, dan ook op Staatshulp mag worden gerekend? Van dit denkbeeld uitgaande komt het ons voor, dat, hoewel wij eene voortgezetten cursus van die der ambachtsschool voor teekenonderwijs en eenige aanverwante zaken zeer gewenscht achten, dit bezwaarlijk zal kunnen voldoen aan eene opleiding voor bepaald flinke »bouwopzichters". Hiervoor zal men moeten trachten, even als dit bijv. in Duitschland het geval is, afzonderlijke scholen te openen, waarop het door den Haag opgegeven leerplan met ernst kan worden uitgevoerd.

De Commissie:
J. C. STOELLER, WZN.
F. LZ. BERGHUIS.
P. E. RIJK.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De uitwateringssluis Roptazijl behoorde vroeger aan Harlingen, doch is in 1884 voor *f* 12.000 door de Provincie overgenomen. De sluis, ongeveer een half uur gaans van Harlingen gelegen, en de sluiswachterswoning zijn vernieuwd geworden, en een fondatie- of gedenksteen geplaatst die geleverd werd door den heer Gilet te Parijs. Deze steen of plaat is van geëmailleerd lava en wordt als een fraai uitgevoerd stuk werk geroemd.

De dunne gezaagde platen lava worden met een email bedekt, waarop versieringen in kleuren ingebrand worden. Het materiaal is onverwoestbaar, eenigszins buigbaar, en weêrstaat ook daardoor alle invloeden van het weêr. Het atelier van den heer Gilet heeft reeds werkstukken van hooge artistieke waarde geleverd.

Aan »de Amsterdammer" ontleenen wij nog het volgende:

Op den fondatiesteen heeft de fabriekant, als eene verrassing voor zijne lastgevers, eene schijnbaar oude oorkonde in gothische letters, voorzien van twee zegels met de wapens van Harlingen en Franeker, aangebracht en gaf hij den tekst in de Friesche taal, zoodat er nu te lezen staat:

Ropta-aldtiids Rodbartasyl.

Yn it jier 1424 mei it bidiikjen fen de Reegen is hjir troch de Grietenije Frcantsjeradiel in houten syl boud en ean Sicko Liauckema to da Nyahûse yn underhald oerjouwn. Fors kate kearen is se opmakke en foroare, en nei forin fen de tiid fen stien opboud. In 1602 hat de sted Harns hjar fen Epo Liauckema oankeape. De Staten fen Frijslân namen de Syl yn 1884 fen Harns oer en lûten hjar yn dat jier ût de groun op fornije. It ûtwetterings-formûgen op Frijsk simmerpeil waerd do brocht fen 2.72 M2. op 10.40 M2.

Wat wil zeggen:

Ropta. oudtijds Rodbartazijl.

In het jaar 1424, met het indijken van de Reegen, is hier door de grietenij Franekeradeel een houten sluis gebouwd en van Sicko Liauckema op het Nieuwe huis in onderhoud overgegeven. Verscheidene keeren is zij hersteld en veranderd, en na verloop van tijd, van steen opgebouwd. In 1602 heeft de stad Harlingen haar van Epo Liauckema aangekocht. De Staten van Friesland namen de sluis in 1884 van Harlingen over en lieten haar in dat jaar van den grond op vernieuwen. Het uitwateringsvermogen, op Friesch zomerpeil, werd van 2.72 M2 op 10.40 M2 gebracht.

Nu men te Katwijk a. Zee een nieuwe kerk bouwt voor de Herv. Gem., hebben eenige binnen- en buitenlandsche schilders bijdragen van hunne eigene hand toegezegd, opdat door al die kunstwerken, het te klein geworden oude gebouw, zoo schilderachtig gelegen, zal kunnen blijven bestaan.

De heer J. L. Schouten, civiel ingenieur te Delft, heeft aan de Polytechnische school ten geschenke gegeven twee volledige stellen afgietsels in gips, zijnde 34 stuks, genomen naar de in zijn bezit zijnde eikenhouten vensterkolonetten, afkomstig uit een kaaspakhuis op de Koornmarkt te Delft, dat in 1882 werd afgebroken.

Deze kolonetten, pracht-exemplaren van snijwerk uit den bloeitijd der Hollandsche renaissance, zijn afgebeeld in het rapport over de Int. Tentoonstelling van 1883, uitgegeven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Den 6den Juni a. s. zal bij de uitgevers J. van der Endt en Zoon te Maassluis het eerste nummer verschijnen van »De Ambachtsman, vakblad voor timmerlieden, metselaars, machinisten, smeden, ververs, enz."

Voor de luttele abonnementsprijs van *f* 1 per 3 maanden, wordt het blad wekelijks toegezonden; dit zal zeker menigen baas en ontwikkelden knecht uitlokken er op in te teekenen.

Er verschijnt weinig op het gebied der genoemde vakken en voor een kring van lezers als waarvoor de »De Ambachtsman" is bestemd; moge deze uitgave den steun van belanghebbenden verdienen.

Men schrijft ons uit Dordrecht:

De tentoonstelling en wedstrijd voor werklieden, waarvan we in het voorlaatste nummer melding maakten, heeft zich in een zeer druk bezoek mogen verheugen.

Er zijn dagen geweest dat meer dan 1000 toegangskaarten werden afgegeven. Voor de verloting, die door de regelingscommissie aan die tentoonstelling verbonden was, zijn 2500 loten geplaatst.

Den 27sten Mei had in de groote zaal van Kunstmin de plechtige uitreiking plaats van de bekroningen en aanmoedigingsprijzen aan de verschillende inzenders toegekend.

Onze geachte Burgemeester, Mr. Nebbens-Sterling, had op verzoek van de regelingscommissie, die taak welwillend op zich genomen.

Behalve tal van kleine belooningen in geld, als aanmoedigingsprijzen voor ingezonden voorwerpen of teekenwerk, werden uitgereikt: drie verguld zilveren medailles en één zilveren medaille, 4 prijzen van 25 gulden en 4 prijven van 15 gulden.

Na uitreiking dezer verschillende onderscheidingen, die elk van een perkamenten diploma vergezeld gingen, sprak ZEd. Achtb. nog een woord van dank tot de regelingscommissie, voor de vele moeiten die zij zich getroost had, om dien gehouden wedstrijd tot stand te brengen en te doen slagen en hoopte dat het doel bereikt mocht worden, hetwelk men er mee beoogd heeft, namelijk het tot meerderen bloei geraken van Dordrechts fabrieken handwerksnijverheid.

De Industrieschool voor meisjes te Rotterdam zal 1 October a. s. geopend worden in een daartoe gehuurd gebouw aan de Nieuwe Haven. De Commissie die zich met de voorbereiding heeft belast, heeft aan giften *f* 18.218 ontvangen, terwijl aan jaarlijksche bijdragen *f* 1527 is toegezegd. De gemeente steunt deze inrichting met eene subsidie van *f* 3000 per jaar, welke som waarschijnlijk zal worden bestendigd wanneer de school blijken zal aan hare bestemming te voldoen. Tot Directrice is benoemd Mej. A. Duker, die thans eenigen tijd aan de Industrieschool te Reutlingen doorbrengt, ten einde voor haren nieuwen werkkring geheel voorbereid te zijn. Tot leerares in 't teekenen werd benoemd Mej. H. Giltoy. Het verdere personeel zal in den loop van dezen zomer worden aangesteld.

De tentoonstelling te Utrecht verbonden aan den wedstrijd voor jeugdige ambachtslieden, werd bezocht door p. m. 7000 personen.

Laatstleden Donderdag werd de eerste Algemeene Vergadering gehouden van de vereeniging »Het Utrechtsch Museum van Kunstnijverheid."

Uit het daar uitgebracht verslag blijkt, dat aan bijdragen voor de oprichting werden ontvangen: van de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen *f* 3000.— van verschillende andere vereenigingen en oprichters-leden *f* 3608 —, van leden *f* 1095.— bedragende te zamen met renten en entree's *f* 7856.45.

Hiervan werd uitgegeven. Voor het inrichten van het gebouw en meubelen, ten dienste der exploitatie *f* 1305.15, voor Museum voorwerpen *f* 2811.81 en aan salarissen, vrachten en verdere onkosten *f* 2411.83, te zamen *f* 6528.79.

Aan geschenken werden gedurende het afgeloopen jaar ontvangen voor p. m. *f* 400, aan voorwerpen in bruikleen *f* 11000.

Het is voorwaar eene kleine som, ruim *f* 2800, om een museum op te zetten. Ware het dan ook niet, dat enkele personen ons eene broederlijke hand hadden gereikt, wij zouden een ongelukkig figuur gemaakt hebben bij de opening. En van den eersten indruk hangt zooveel af.

Allereerst daarom een woord van hartelijken dank aan de zustervereeniging het Kunstnijverheid Museum te Haarlem en den heer E. von Saker en aan de heeren J. van der Kellen te Rotterdam. J. R. de Kruijff te Amsterdam, Alb. Neuhuis te 's Gravehage en vele anderen die ons hebben geholpen.

Had oorspronkelijk het bestuur zich voorgesteld bescheidenlijk slechts 2 of 3 kamers in beslag te zullen kunnen nemen van de door de Gemeente ons afgestane woning, aan *haar* hebben wij het te danken, dat wij met 5 welgevulde vertrekken, ongerekend nog de corridors, de directiekamer en een kamer voor de bibliotheek, bevattende reeds een 70-tal nummers, de feestelijke opening konden aankondigen.

Thans, staande aan het einde van het eerste levensjaar, mogen we zeggen: onze inrichting heeft de symphatie van autoriteiten en meer anderen verworven. De sprekenste bewijzen zijn daarvan voorhanden. Een som van *f* 400 aan geschenken en *f* 11000. aan bruikleengoederen mag toch wel belangrijk genoemd worden. Een jaarlijksch inkomen van *f* 1100 is wel zeer klein en slechts tot dekking van eenige onkosten (zonder te spreken van 't uitbreiden der verzameling) strekkende; maar voor het eerste jaar mogen wij daaromtrent niet ontevreden wezen. Het bestuur zal dan ook den weg weten te vinden ter verkrijging der verdere noodige inkomsten. Ook is het ons aangenaam te kunnen vermelden, dat eenige uitzichten op kunstindustrieel onderwijs, al zoude dat slechts op kleine schaal wezen, ons zijn geopend. Alleen toch daardoor zal de inrichting belangrijk nut kunnen stichten; door verbetering van teekenonderwijs zal werkelijke verheffing onzer kunstnijverheid kunnen tot stand komen. Mag het museum bijdragen ter verbetering van den volkssmaak, den leek toonen wat goed of niet goed is in de kunstnijverheid, en de werkman aansporen tot beter, — om wat beters voort te brengen is studie en oefening noodig.

Met bezorgdheid sloegen wij deze jeugdige plant gade, wij hopen dat zij weldra de middelen vinden moge om tot wasdom te geraken. Met ernst bevelen wij ze in ieders steun aan.

Bij de op 27 Mei aan het departement van Watetstaat gehouden aanbesteding van 't maken en stellen van de ijzeren bovenbouwen voor 6 draaibruggen over het verruimde en gedeeltelijk omgelegde Zederikkanaal, tusschen Vianen en den staatsspoorweg bij Schotdeuren, behoorende tot de werken voor een kanaal ter verbinding van Amsterdam met de Merwede, was de minste inschrijver L. J. Endhoven en Co. te 's Hage voor *f* 74.299.—.

De spoorwegbrug te Baanhoek, gebouwd door de ingenieur Waller, te Dordrecht, werd op 29 dezer in tegenwoordigheid van vele genoodigden en belangstellenden beproefd. Zij voldeed aan de gestelde eischen.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM. 11 Mei. — De directie der Holl. IJzeren spoorwegmaatschappij: Bestek n. 340: het maken van eene enkele en zeven dubbele wachterswoningen en eene werkmeesterswoning, allen van drijfsteen-regelwerk, aan den spoorweg Amsterdam—Rotterdam met bijbehoorende werken:

Gebr. Mirande te 's Hage	*f* 12.861	*f* 22,061	—
F. H. Joseph te Helder	„ 13.116	„ 22.282	—
J. v. d. Vlugt Jr. Dordrecht	„ 15.770	„ 23.100	36.640
P. G. Winter te Kralingen	„ 15.300	„ 25.500	—
W. A. v. Lith te Leiden	„ —	„ 22.995	—
Gebr. Houtman te 's Hage	„ 13.717	„ 22.724	—
J. Holster te Amsterdam	„ 14.345	„ 24 109	—
A. du Vijn te Dordrecht	„ 13.589	„ 22.794	—
H C. v. d. Velden te Haarlem	„ 12.900	„ 23.000	—
F. Schrijvers idem	„ 12.999	„ 23.140	—
A. v. Zelst te Amsterdam	„ 13.215	—	—
J. Dokter te Leeuwerden	„ 13.195	„ 22.600	—
A. Koen en N. H. Braakenburg te Overveen	„ 13.055	—	—
J. Giebels en J. v. Servellen te Haarlem	„ 13.700	„ 23.045	—
J. S. Veldhuijsen id.	„ 14.334	„ 25.000	—
P. Verbruggen te Waddinxveen	—	—	—
W. v. Leeuwen te Hellevoetsluis	„ 14 000	„ 22.489	—
G. P. J. Beccari te Haarlem	„ 13.326	„ 22.826	—
J. B. Lasschuit id.	„ 14.697	—	—
D. A. Braakenburg idem	„ 13.473	—	—
P. Leenders te Utrecht	„ 12 113	„ 23.200	—
J. A. N. Lucas te Lage-Zwaluwe	„ 13.100	„ 22.700	—
F. L. v. Velzen te Haarlem	„ 10.700	„ 22.767	—
J. Sterk te Bodegraven	„ 11.900	„ 21.180	32.560

GRAAUW, 15 Mei. — Het gemeentebestuur: het verbouwen van het schoollokaal:

J. F. van der Walle te Hulst . . . *f* 17.189
J. C. Freijser te Stoppeldijk . . . » 16.795
P. Bleijenberg te St. Jan steen. . » 16.750
D. W. F. Kaijzer te Zaamslag . » 16.700
P. Druijvesteijn en P. J. Wisse te Zaamslag . . . . » 16.668

GRONINGEN, 15 Mei. — Het afbreken van een pakhuis met een gedeelte winkelbehuizing, en daarvoor in plaats bouwen eener winkelbehuizing met verdieping, pakhuis enz. in de Nieuwe-Boteringestraat, get. M no. 141, voor H. Miedendorp, met de leverantie van al het daartoe benoodigde, onder beheer van den architekten Hoekzema; ingek. 14 biljetten, als:

J. Ibelings te Groningen . . . . . . *f* 11.589
L. Oldenburger id. . . . . » 11.589
D. Dalmolen id. . . . . » 11.455
R. Hoving id. . . . . » 11.327
H. Kiel, id. . . . . » 11.179
D. W. Wietzema, id. . . . . » 11.176
J. de Vries, id. . . . . » 11.111
B. de Jong, id. . . . . » 10.978
G. Meulink, id. . . . . » 10.860
H. Janssen, id. . . . . » 10.730
J. H. Muller, id. . . . . » 10 688
J. Werkman, id . . . . » 10.642
H. J. Walker, id. . . . . » 10.597
T. Y. Jelsma, id. . . . . » 10.386
gegund.

ARNHEM. — Het amoveeren van 't Veldhoen en het daar ter plaatse bouwen van een winkelhuis met bovenwoningen onder directie van den architekt A. R. Freem:

W. A. R. Kok. . . . . *f* 24.040
Gebr. A. W. v. Daalen. . . . . . . » 23.984
H. v. d. Sand . . . . » 22.670
B. Bolder . . . . » 22.399
A. Jas. . . . . » 22.260
J. v. Burk te Oosterbeek. . . . . . » 21.800
G. Liefting . . . . » 19.557
gegund, de overige allen te Arnhem.

BALLUM, 16 Mei. — Het gemeentebestuur van Ameland, het bouwen eener nieuwe school en onderwijzerswoning te Ballum op Ameland.

S. Jongendijk te Holwerd . . . . . *f* 17.998
H. J. Gros te Oude Leije . . . . . » 17.300
D. van der Zee te Harlingen. . . ». 17.300.
J. de Jong Jr. te Almenum . . . . » 17.100
J. Docter te Leeuwarden. . . . . . » 17.000
A. S. Visser te Tietjerk . . . . . . » 16,965
J. H. Bos te Twijzel. . . . . » 16.890
J. Pijkstra te Bergum. . . . . . . » 16.865
G. H. Vollmer en J. Erich, Workum » 16.450
M. A. Holwerden te Blija . . . . » 16.400
P. Boelen te Ameland . . . . » 15.780
J. R. Rammen. . . . . » 15.767
P. G. Dekhuis en D. Damstra te Leeuwarden. . . . . » 14.716
J. C. v. Wijk te Blija. . . . . . . » 15.575
F. P. de Jong te Ameland . . . . » 14.760
C. Schiere te Boornbergum . . . . » 14.487
gegund.

SCHILDWOLDE. 16 Mei. — Mej. de Wed. A. S. Aeilkema: het bouwen eener heerenbehuizing en schuur:

K. Holthuis te Nieuwe Pekela . . *f* 16.366
E. Schreuder te Sappemeer. . . . » 15.550
H. Timmer te Beerta. . . . . » 15.350
H. Rotschäfer te Stedum. . . . . . » 15.023
A. Pastoor, idem . . . . » 14.600
S. M. Have te Hellum . . . . » 14.288
Johs Buurke te Noordbroek . . . » 13.692
gegund.

AMSTERDAM. 18 Mei — Het gemeentebestuur:

1. het verbouwen van de openb. lag. school der 1e klasse n. 23 in de Utrechtschedwarsstraat:

A. Aalders . . . . *f* 20.860
J. J. Kommer en J. J. Vissers . . » 20.590
I. Koster . . . . » 19.880
H. C. Dorlas. . . . . » 19.554
F. G. Degenhardt. . . . . » 19.145
P. Kampman en J. v. Harderwijk. » 18.634
J. P. Rieken en I. B. Rieken Jzn. » 18.382
Peeters en Roelofsen . . . . » 17.842
A. H. Grijpink . . . . » 17.300
J. F. Prenzler . . . . » 17.220
J. J. Vontijn . . . . » 17.083
G. Boon. . . . . » 16.790
G. Mouw . . . . » 16.661
B. de Bruin. . . . . » 16.435
H. W. A. Paans. . . . . » 15.200
allen aldaar.

2. het vergrooten en verbouwen van de openb. lag. school der 1e klasse n. 21 op den hoek der Lijnbaans- en Palmgrachten:

I. Koster. . . . . *f* 18.186
A. Aalders . . . . » 18.142
H. C. Dorlas . . . . » 17.841
A. H. Grijpink. . . . . » 17.300
W. Voskuijl. . . . . » 16.948
P. Kampman en J. v. Harderwijk. » 16.895
Peeters en Roelofsen . . . . » 16.800
J. F. Prenzler. . . . . » 16.645
G. Boon . . . . » 16.461
P. Brugman. . . . . » 16.450
J. P. Rieken en J. Becker Jzn. . . » 16.398
G. Mouw . . . . » 15.951
J. J. Vontijn . . . . » 15.873
R. Repko. . . . . » 15.132
H. W. A. Paans . . . . » 14.900
allen aldaar.

KLUNDERT, 18 Mei. — Het maken der gebouwen van de te stichten stoomgemalen aan de Noordschans.

H. Teninga te Grootegast . . . . . *f* 56.900
P. Hoppenbrouwer te Steenbergen. » 52.999
W. Lok, idem . . . . » 52.894
J. Visser Gzn. te Papendrecht. . . » 49.919
C. Hoogendoorn Kz. te Giessendam. » 46.440
W. H. Segboer te Fijnaart. . . . . » 46.371
C. Romijn te Haarlem . . . . » 45.935
W. Lammers te Strijen. . . . . . . » 45.517
G. J. v. Heek en Co. te Delft. . . » 45.350
W. A. Swets te Hardinxveld . . . » 42.900
M. L. Veenenbos te Brielle . . . . » 41.776
A. du Vijn te Dordrecht . . . . . . » 38.984
A. D. Lukas te Zevenbergen . . . » 36.251
J. Sjerp te Rotterdam . . . . » 36.000
J. A. N. Lukas te Zwaluwe . . . . » 34.790
gegund.

TER NEUZEN, 21 Mei. Kerkvoogden der Herv. gemeente: het bouwen van een kerk met toren voor de Herv. gemeente aldaar.

J. Wisse te Zaamslag . . . . *f* 42.000
P. Duijvestein en D. W. F. Kaijzer. » 41.700
R. Walraven . . . . » 41.600
C. de Smidt Jr. . . . . » 40.965
M. D. de Hutter. . . . . » 40 400
G. J. Balkenstein. . . . . » 40.344
J. M. v. Ditmar en Zonen te Middelb. » 39.700
C. Maters te Vlissingen. . . . . . . » 38.880
de overigen allen te Ter Neuzen.

L. S.

De ondergeteekenden berichten, dat verzonden zijn de bestelde

PORTEFEUILLE BANDEN

voor het

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT en **WEEKBLAD**

ad *f* 1.75 per stuk.

☛ Heeren Leden, die nog verzuimden hunne
☛ geëerde orders in te zenden, worden verzocht
☛ gebruik te maken van de Bestelkaart, welke in de
☛ dezer dagen verschenen 1ste aflevering van het
☛ Bouwkundig Tijdschrift 1885, voor dat doel is
☛ bijgelegd. De kaart mag *geen* correspondentie
☛ bevatten, doch wel invulling van den order en
☛ onderteekening. Met 1 Cts. postzegel gefrankeerd,
☛ kan zij daarna in de brievenbus geworpen worden.

30 Mei 1885.

De Uitgevers,
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 22.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De doorloopende tentoonstelling in het Maatschappelijk Gebouw is dagelijks van 10 uur des morgens tot 4 uur des namiddags geopend, tegen betaling van 25 centen per persoon.

De leden der Maatschappij en den inzenders hebben steeds vrijen toegang er kunnen personen, die onder hun geleide de tentoonstelling bezoeken, kosteloos introduceeren.

Na de plaats gehad hebbende verzending van de eerste aflevering van het Tijdschrift 1885 blijkt het wederom, dat verschillende leden verhuisd zijn zonder daarvan kennis te hebben gegeven aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, of aan heeren uitgevers.

Heeren leden worden daarom dringend uitgenoodigd, om van verandering hunner woonplaats steeds zoo spoedig mogelijk kennis te geven.

Aan de leden in Indië wordt dringend verzocht, verandering van woonplaats aldaar onmiddelijk op te geven aan den heer G. E. V. L. van Zuijlen, Kolonel de Genie, te Batavia, Hoofd-Correspondent der Maatschappij.

De leden die naar Indië vertrekken, worden verzocht om bij hun vertrek daarvan kennis te geven aan het bureau der Maatschappij, en bij aankomst in Indië tevens zich aan te melden bij den Hoofd-Correspondent aldaar.

Na de laatste opgave zijn als nieuwe leden der Maatschappij toegetreden de heeren:

H. P. J. Jansen, te Amsterdam; H. Meerdink, te Zeist; A. L. Vermetten, te Amsterdam; J. Versteeg, te Zeist; en M. C. Roest, te Middelburg;

terwijl de navolgende heeren zijn verhuisd:

Jbs. Greiner	van	Amsterdam	naar	Scheveningen.
J. Dirks	„	„	„	»
J. Smits	„	„	„	Blaricum.
C. Klapwijk	„	Arnhem	„	Overschie.
M. Spaanderman	„	Haarlem	„	Zutphen.
B. Wevels	„	's Gravenhage	„	Dordrecht.

DE BEURS-PRIJSVRAAG.

De Jury voor de Beurs-prijsvraag, die verleden Maandag hare taak wederom opvatte om te oordeelen over de vijf plannen, tot den engeren wedstrijd toegelaten, was Woensdag-avond gereed, ten minste de strijd was toen beslist.

Maandag, na ontvangst der leden op het Raadhuis werd onmiddelijk aan het werk begonnen, en Woensdag-avond was 't rapport — ten minste in de hoofdtermen — reeds opgesteld. Spoedig wisten de dagbladen, ten minste één bekroond plan te noemen. Het was Y, een plan van een jong architekt uit Rijssel, de heer Cordonnier; diens eerste plan trok reeds vroeger, voornamelijk wat de gevels betrof, de bijzondere aandacht, en ongetwijfeld heeft menigeen, tijdens de tentoonstelling der ontwerpen, voor zich reeds uitgemaakt, dat dit ontwerp, wat artistieke waarde betrof, wel een der eerste plaatsen ook bij den engeren wedstrijd zou innemen.

't Is jammer, dat niet een der beide ontwerpen van

Gedrukt 6 Juni 1885.

Hollandsche architekten, „Mercaturae" of „In hoc signo floresco", de hoogste onderscheiding heeft weggedragen. Een dezer, het in de tweede plaats genoemde, volgt echter onmiddelijk in rang op Y, en de veronderstelling is niet gewaagd, dat tusschen beiden een harden strijd is gestreden.

Op het feit, dat van de 5 bekroonde ontwerpen, twee uit Nederland afkomstig zijn, mag met de meeste voldoening gewezen worden. De eer van onze kunst is daardoor op waardige wijze tegenover het buitenland opgehouden. Den dank daarvoor zijn wij verschuldigd aan de heeren Groll, en Sanders en Berlage, wien het voorzeker aan blijken van sympathie hunner kunstbroeders niet zal ontbreken.

De eerste is de hoofd-ontwerper van „in hoc signo floresco". *)

In de derde plaats volgt het ontwerp „La bourse ou la vie", vervaardiger de heer Völlmer uit Berlijn.

Het daarop volgende ontwerp is dat der heeren Sanders en Berlage, die, door streng vast te houden aan de gestelde bouwsom, een ontwerp hebben geleverd hetwelk niet dien rijken indruk geeft van hun eerste plan.

De naam van den vijfden ontwerper schijnt nog onbekend te zijn.

Met de begrootingen heeft de Jury, om verschillende redenen, geen rekening gehouden, meenende dat de stad Amsterdam zich met een der bekroonden moet verstaan, zoowel ten opzichte der kosten als over de mogelijke wijzigingen.

Met meerderheid van stemmen werd het ontwerp Y wegens de verdiensten als geheel en de hoog-artistieke eigenschappen door de Jury als nummer één geplaatst; maar in het ontwerp van den heer Groll waardeerde zij meer de practische en voor den handel gunstige indeeling der lokaliteiten.

De geheele wedstrijd is voor menigeen een bron van studie geweest, vooral tal van ingezonden ontwerpen uit het buitenland. Er is veel geleerd kunnen worden.

Daarom behooren wij dankbaar te zijn, dat de wedstrijd internationaal is geweest, maar vertrouwen tevens, dat de achting van 't algemeen voor onze kunst thans zoodanig is gerezen, dat men in voorkomende gevallen zal besluiten, elken wedstrijd op bouwkundig gebied, nationaal te houden. De laatste internationale heeft immers bewezen, dat voldoende krachten in eigen boezem schuilen.

Tijdens de eerste samenkomst der juryleden, ten vorige jare, werd hen te Amsterdam menig feest bereid. Gedurende de weinige dagen welke zij thans hier dam hebben vertoefd, was het samenzijn om zoo te zeggen kalmer. Al de beschikbare tijd werd aan de beoordeeling opgeofferd. Alleen voor Woensdag ll. was een uitzondering gemaakt. De Jury gebruikte ten Raadhuize een collation; daarna werd een tocht langs de voornaamste grachten en punten der stad gemaakt, om deze ook in hun schitterenden zomertooi te bewonderen, vervolgens werd weder gearbeid om het reeds genomen besluit te motiveeren.

Op dienzelfden dag, des avonds ten 7 ure waren al de leden der Jury, benevens de burgemeester van Amsterdam, aan een maaltijd in het Amstel-Hotel de gasten van de Amsterdamsche bestuursleden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij wie zich de heeren H. P. Berlage, J. Gosschalk en Alfred Newnham, leden der Maatschappij, hadden aangesloten; eenige andere leden, die hetzelfde voornemen hadden, waren echter verhinderd geworden op te komen. Ook de heer J. Ankersmit, Wethouder van publieke werken, kon door ongesteldheid niet tegenwoordig zijn. Zij was ook oorzaak, dat op de laatste vergaderingen der jury, de heer van Tienhoven optrad als voorzitter in plaats van den heer Ankersmit.

Menig hartelijk woord werd aan dien maaltijd gesproken; menige toast was waardig geweest in zijn geheel aan de vergetelheid te worden ontrukt.

De reeks der toasten werd natuurlijk geopend door den Voorzitter der Maatschappij, den heer C. Muysken, met een woord van welkom gericht tot de gasten, en in hoofdzaak waardeering bedoelende van de buitenlandsche Jury-leden, als de mannen die door hun werken de oogen van alle architekten tot zich trekken.

Naderhand sprak de heer Muysken nog de heeren Schmidt en Raschdorf toe, als de beide corifeën van twee uiteenloopende richtingen, maar toch „Dutzbrüder". Die onderlinge waardeering en broederlijke bejegening, was een waarborg voor den ernst waarmede beiden streden voor hunne beginselen, een waarborg voorzeker ook voor de uitingen van hun streven.

Prof. Bon. von Schmidt sprak, evenals de heer Muysken dit deed, zijn eersten toast in 't Fransch en zijn tweeden in 't Duitsch. Met dezen laatsten bracht de heer Schmidt — ik zou haast zeggen als een ouden bard — hulde aan de kunst en hare beoefenaren in 't algemeen, en de Nederlandsche in 't bijzonder. „Gott segne die Kunst, Gott segne die Künstler!" Dat waren de slotwoorden.

De Burgemeester van Amsterdam huldigde den heer Cuypers, de heer Paul Sédille den heer Muysken. De heer Gosschalk bracht een heilgroet aan de nationale kunst, en dronk daarna op den heer Phenée Speers. De heer Cuypers huldigde in den heer van Tienhoven, den burgemeester waarop Amsterdam trotsch is; de heer Newnham dronk op den in Frankrijk zoo hoog geschatten conférencier, den heer Sédille, de heer Speers, uitte de beste wenschen voor de ontwikkeling der Nederlandsche kunst.

Ook tot den heer IJssendijke, den vertegenwoordiger onzer zuidelijke broeders, sprak de Burgemeester een zeer waardeerend woord; de heer IJssendijke hoopte en vertrouwde, dat de nieuwe beurs met eere de Amsterdamsche kroon zou dragen.

En tusschen al die woorden, ook die uit den vreemde gesproken, vlechten zich ontboezemingen van waardeering voor de Maatschappij, van wier bestuursleden de sprekers gasten waren. Vooral de woorden der heeren Schmidt, Sédille en IJssendijke, als Eere-leden meer op de hoogte van den werkkring der Maatschappij, getuigden van warme belangstelling voor de Maatschappij, wier invloed — volgens den Burgemeester — men in Amsterdam vooral zoo zeer op prijs stelde.

---

*) Zijn medewerker is den architekt Ohmann te Weenen.

DE INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN DECORATIEF AARDEWERK EN GEBRAND GLAS, TE DELFT.

De tentoonstelling te Delft, gedurende de maanden Juni en Juli in het Boterhuis aldaar te houden, werd den 3den dezer geopend. Gelijk men weet ging het denkbeeld voor dit werk des vredes uit van het Bestuur van het Departement Delft der Maatschappij van Nijverheid, en de uitvoering van het plan werd opgedragen aan eene Commissie, bestaande uit de heeren A. N. de Lint, Voorzitter, dr. W. D. Gratama, Secretaris en A. le Comte.

Wat deze heeren binnen betrekkelijk zulk een korten tijd hebben bijeen weten te verzamelen, moet gewaardeerd worden.

De tentoonstelling werd geopend door den Burgemeester der oude Prinsenstad, den heer de Vries van Heist, die daarbij in warme bewoordingen op het nut van deze expositie wees. De heer F. W. Braat, Voorzitter der Afdeeling Delft van de Maatschappij van Nijverheid, had toen reeds het woord gevoerd om de genoodigden, die — wegens gebrek aan voldoende ruimte — klein in aantal waren, te verwelkomen. Ook de heer Conrad sprak, namens het Hoofdbestuur der Maatschappij.

De Jury van beoordeeling bestond uit de heeren C. Muysken, Voorzitter der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, P. van der Burg, Hoogleeraar aan de Polytechnische School, en E. W. F. Kerling, leeraar aan de Akademie te 's Gravenhage.

Deze Jury had de inzendingen te beoordeelen van 27 vreemde en 9 Nederlandsche inzenders. De mededeeling van dit geringe aantal deelnemers zou misschien den een of ander doen afschrikken om Delft te gaan bezoeken. Laat dat evenwel niet het geval zijn, want wat die weinigen hebben bij elkander gebracht is een aandachtige beschouwing meer dan waard. De tentoonstelling toch is zeer geslaagd.

De volgende bekroningen zijn door de Jury toegekend.

Eerste rubriek. *a.* 1e prijs, Minton, Hollins en C°., Stoke upon Trent; Villeroy en Boch, Mettlach; 2e prijs, Boch Frères, Maubeuge; Louis Vancamps, Maubeuge. *b.* 2e prijs, Hemmerling, Dusseldorf; Leon de Smet, Gent; Soufflet le Blond, Calonne.

Tweede rubriek. *a.* 1e prijs, Josua Wedgewood, Etruria, Staffordshire; Minton, Hollins en C°., Stoke upon Trent; Joost Thooft en Labouchère, Delft.

Derde rubriek. 1e prijs, Joost Thooft en Labouchère; Villeroy en Boch te Merzig, en te Mettlach; Minton, Hollins en C°.; Josua Wedgewood.

Vierde rubriek. 1e prijs, Joost Thooft en Labouchère; Minton Hollins en C°.; 2e prijs, gebr. Tichelaar, Makkum; Théophile Fumière, Brussel.

Zesde rubriek. 1e prijs, Villeroy en Boch te Merzig.

Zevende rubriek. 1e prijs, Johann Odorico, Frankfurt a/M.; Josua F. Ebner, London.

Achtste rubriek. 1e prijs, Charles Champigneulle et C°., Paris; Köningl. Bayr. Hof Glas- malerei, Dir. M. H. Zettler, München; 2e prijs, C. H. Lommen, Roermond; H. G. Scholtens, Groningen; A. Wagner, Saarbrücken.

De genoemde rubrieken omvatten: 1. mozaiek-tegels voor vloeren, zoowel van gebakken aarde als van cement; 2. verglaasde tegels, uit de hand geschilderd en gedrukt, voor wand- en schoorsteenbekleeding, kamerversiering, badkamers, enz.; 3. Majolica tegels; 4. wandschotels en paneelen; 5. lava-tegels; 6. sgraffito-tegels voor gevelversieringen; 7. terrazzo-tegels voor vloeren; 8. gebrand en geschilderd glas voor decoratieve doeleinden.

Na deze opsomming der gelukkigen komt men als van zelve tot de vraag over 't nut van tentoonstellingen in het algemeen. Waar men dat betwijfeld voor de bijna berucht geworden „wereldtentoonstellingen", daar zal men het ongetwijfeld blijven erkennen voor de „vaktentoonstellingen". Men begroete dan ook de Delftsche tentoonstelling als een uitmuntende gelegenheid, om studie te maken van velerlei middelen tot versiering, die de architekt zoo gaarne meer dan reeds hier te lande het geval is, zou willen in praktijk brengen. De minder gelukkige inzender streve nu ook naar evenaring van hem, die door de Jury boven hem werd geplaatst.

RAPPORT der Commissie, benoemd in de Afdeeling Amsterdam ter beantwoording der door het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst gestelde vragen.

Op 9 Januari 1885 had er in de vergadering der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, een debat plaats over de vraagpunten welke het Bestuur der Maatschappij op de Mei-vergadering van 1885 wenschte behandeld te zien. Het resultaat van dit debat was, dat de leden aan het Bestuur der Afdeeling opdroegen eene Commissie te benoemen, ten einde de vraagpunten nader te onderzoeken en hunne bevindingen mede te deelen. Volgens het oordeel van het Bestuur der afdeeling zou men in de Commissie opnemen personen, door hunne maatschappelijke positie in nauwe aanraking staande met alles wat het bouwvak betreft, en tegelijkertijd in geene betrekking met de Ambachtsschool zijnde en waarvan men dus reden had een onpartijdig en zaakkundig oordeel te verwachten.

De volgende heeren werden daarop door het Bestuur uitgenoodigd deel dezer Commissie uit te maken, en namen allen de uitnoodiging aan. Hunne namen zijn:

J. A. Harm, A. R. Hol, R. Cruijff, J. F. van Rhienen, J. F. Staal, H. J. Wolter en Th. G. Schill.

Deze Commissie vergaderde, ten einde de wijze te bepalen waarop zij het onderzoek zou inrichten om de vragen te beantwoorden. Er werd besloten zich te bepalen tot de beantwoording van het eerste vraagpunt n. l. »Welke eischen dient men te stellen aan eene goede regeling van het vak-onderwijs voor de handswerkslieden in de bouwambachten."

Verder besloot men, om dit onderzoek zooveel mogelijk uit te breiden over de bestaande inrichtingen van vakonderwijs hier te lande, en daartoe kennis te nemen van de werking en resultaten der bestaande ambachtsscholen, hetzij door persoonlijk bezoek, hetzij door bestudeering der statuten, jaarverslagen en leerplannen. Er is dus aan de voornaamste ambachtsschool-besturen in Nederland geschreven, en deze hebben alle welwillend aan de aanvrage om de gewenschte bescheiden voldaan. De Commissie heeft van al die stukken kennis genomen, en heeft daarna haar oordeel geformuleerd.

In de allereerste plaats zal men bij de beantwoording van het vraagpunt rekening moeten houden met de lokale omstandigheden en toestanden. Zoo zal een welingerichte, goed bestuurde ambachtsschool in groote steden, niet alleen veel nut stichten, maar bepaald noodzakelijk wezen om eene degelijke opleiding van ambachtslieden te verkrijgen. Veel minder gewenscht zullen dergelijke inrichtingen in plaatsen met een kleiner zielental zijn, terwijl er natuurlijk van eene vakschool op dorpen of ten platten lande geen sprake kan zijn.

In groote steden is de concurrentie gewoonlijk zeer scherp, de beste werkbazen — diegene waaraan men de opleiding van jongens tot werklieden zou wenschen toe te vertrouwen — zijn dikwerf zóó met werk overladen van allerlei aard, dat zij niet veel tijd voor een verblijf in hunne werkplaats beschikbaar hebben. Jongens, tot opleiding in die werkplaats verblijvende, zijn dus overgeleverd aan de zorgen van meesterknechts en werklieden welke gewoonlijk op taak werkende, te weinig tijd hebben om zich nog aan den leerjongen te laten gelegen liggen. Deze blijft dus vrijwel aan zich zelf overgelaten, of hem worden zeer ondergeschikte werkzaamheden opgedragen. Van eene methodische of ontwikkelende opleiding kan in het geheel geen sprake zijn. Vlugge of ambitieuse jongens kunnen zich nog altijd er doorslaan, en oplettende veel leeren; voor minder begaafden, of minder ijverigen zal de opleiding op de werkplaats zeer gering zijn of in alle gevallen veel tijd kosten.

In die *groote steden* zal dus een voorbereidend vakonderwijs, alvorens op de werkplaats te komen, *gewenscht* en *noodzakelijk* zijn.

In *kleinere* plaatsen zal de opleiding op de werkplaats, welke inderdaad soms groote voordeelen aanbiedt, zeer goed mogelijk zijn. Men behoeft er op de werkplaatsen niet zoo gehaast, en koortsachtig te werken; er bestaat grooter band tusschen den baas en zijne knechts, de jongens kunnen niet zoo gemakkelijk als in een groote stad, de eene werkplaats verlaten, om eene andere op te zoeken, zoodat, mits de baas zijn vak verstaat en zich zijne leerjongens aantrekt, de opleiding zeer goed op zijne werkplaats kan geschieden — althans wat de praktijk van het vak betreft. Daar echter tot de opleiding van een ambachtsman niet alleen en uitsluitend praktijk behoort, zal men op die plaatsen de jongens een burger avondschool of een herhalingsschool moeten laten bezoeken, waar hoofdzakelijk gewicht op het hand- en lijnteekenen, de beginselen der werktuigkunde en wiskunde — voornamelijk op de praktijk van hun vak toegepast — gelegd moet worden.

In dorpen of op het platte land is de werkplaats de eenige plaats waar de jongen zijn vak kan leeren. Een cursus in herhalingsonderwijs is natuurlijk, zoo deze te verkrijgen is, gewenscht.

Gaan wij nu na welke de eischen zijn, die de commissie aan eene ambachtsschool — en het onderwijs hetwelk daar gegeven wordt — zou stellen.

Vooreerst en hoofdzakelijk praktijk, d. i. praktisch werken. Het onderwijs daarin moet vooral methodisch ingericht zijn, en o. i. in het begin klassikaal zijn. Men beginne bij het begin, de behandeling der werktuigen, en de eenvoudigste bewerkingen van het materiaal, late alle jongens hetzelfde doen, opdat vooral in het begin de leeraar al zijne aandacht kan wijden aan hunne houding, en de uitvoering van hun werk. Vooral in den aanvang zij men voorzichtig, met het aannemen van besteld werk en late zich niet, van het rijpelijk overwogen, en vastgestelde leerplan afleiden. Van de leerlingen van een ambachtsschool verlange men niet dat zij op eens na het verlaten der school volleerde werklieden zijn, maar men heeft het recht te verlangen, dat datgene wat zij kennen, zij het dan maar de eerste beginselen van het ambacht, goed is, en dat daarop geene aanmerking te maken is wat de uitvoering betreft. Ook zou de Commissie wenschen dat bij deze praktische oefeningen op de ambachtsschool, alles vermeden worde wat naar kunstambacht zweemt, en dus bijv. aan meubelmakers geen beeldhouw- of snijwerk werd onderwezen; slechts goede, degelijke, beredeneerde en onberispelijk uitgevoerde constructie. Dit geldt vooral de te onderwijzen vakken: timmeren, meubelmaken, smeden, schilderen, stukadoren enz. Zij wenscht, beeldhouwen, boetseeren, kunstsmeden, van de eigenlijk gezegde ambachtsschool als onderwijsvakken uitgesloten en overgebracht op eene school voor kunstambachten.

In het belang van het onderwijs moet het aannemen van bestellingen slechts zelden plaats vinden, en dan alleen, wanneer zulk eene bestelling in het geheel niet den geregelden gang van de opleiding stoort; in het eerste leerjaar zal elke bestelling afgewezen moeten worden.

Nauw aansluitend aan de praktische oefeningen is het onderricht in de behandeling en het onderhoud der werktuigen, waarop bizonder de aandacht moet geslagen worden. Vooral op de ambachtsschool moeten de werktuigen der leerlingen goed zijn, en hen geleerd worden ze goed te onderhouden, daar dit een der hoofdvoorwaarden is om onberispelijke werkstukken te verkrijgen. Het bestuur der school moet op de hoogte blijven van de verbeteringen in de werktuigen, en tevens ook nauwlettend toezien dat de werktuigen geschikt zijn voor de grootte der jongens: wij wijzen hier op de noodzakelijk verschillende grootte van werkbanken enz.

Ten tweede — en dit is een hoofdzaak — eveneens het teekenonderwijs. Ook dit moet geheel ingericht worden met het oog op de latere loopbaan van de meerderheid der leerlingen. Evenals bij het practisch werken moet men hier ook kunnen vorderen dat de jongens datgene wat zij teekenen, zonder fout doen. Niemand verlangt dat een aanstaande timmerman een pleisterbuste kan teekenen; maar zijne blokfiguren, en zijn perspectivisch geteekende lasch, moeten den toets der kritiek kunnen doorstaan. En hoe dikwerf ziet men op ambachtsscholen slecht geteekende bustes en stillevens, naast even slecht geteekende en niet begrepen eenvoudige zaken, hun vak betreffende. Ook op de teekencursus moet alles wat naar hoogere kunst zweemt verbannen worden, en het onderwijs behoeft er niet verder te gaan dan op de lagere scholen der eerste klasse te Amsterdam, alleen kan het nog meer dan daar geschiedt op het vak toegepast worden. Ornamenten behoeven niet uitgesloten te zijn, maar behooren zóó uitgekozen te worden, dat zij den leerling hoofdzakelijk vaardigheid en vastheid van hand geven; het is niet noodig om den leerling door een aantal ornamenten stijlleer te doceeren. Dit voor het handteekenen. Wat het lijnteekenen aangaat, — vooreerst eenige eenvoudige geometrische voorbeelden om de behandeling van zijne werktuigen te leeren, en daarna hoofdzakelijk constructieteekeningen op groote schaal. Hier geldt hetzelfde als bij het handteekenen — geen architectuur maar constructie! Vooral bij dit onderwijs moet nooit uit het oog verloren worden, dat de leerlingen werklieden moeten worden, en men moet streven deze zoo degelijk en bekwaam in hun vak als mogelijk te maken; maar men moet zorgvuldig vermijden de jongens te verleiden, halfbakken architekten of neuswijze opzichters te worden. De verleiding is juist bij het teekenonderwijs zeer groot, en daarom wordt er hier zeer op gedrukt, dat men aan die verleiding niet toegeve, omdat velen de resultaten der ambachtsschool, van die school afkeerig hebben gemaakt.

Ten derde moeten op de ambachtsschool onderwezen worden, de beginselen der werktuigkunde en der wiskunde, slechts zooveel echter als de leerlingen later in de praktijk van dienst kan zijn, en wat hun op de school, in het maken van hunne projectieteekeningen behulpzaam kan wezen.

Alle andere vakken, zooals men deze op de programma's van vele der ambachtsscholen vindt: t. w. taal, rekenen, natuurkunde wenscht de commissie van deze scholen verwijderd te hebben, en daarvoor in de plaats een vak: nl. materialen kennis.

De Commissie ontkent niet, dat het niet zeer noodig is voor den aanstaanden ambachtsman om goed, duidelijk en correct te kunnen schrijven, van rekenen en natuurkunde eenige noties te hebben, maar wenschte dat deze vakken, door de leerlingen op eene afzonderlijke school, hetzij een herhalingschool van het onderwijs der lagere school, hetzij een burgeravondschool, geleerd werden. Evenzoo moet alles wat naar ornament- en stijlleer zweemt zooveel mogelijk, zoo niet geheel, van de ambachtsschool verbannen worden, en geheel overgebracht, hetzij naar een afzonderlijke school voor kunstambachten, hetzij naar eene kunstnijverheidschool.

Door het beperken van het aantal onderwezen vakken zal het kader der ambachtsscholen veel vereenvoudigd worden, hetgeen aan de kosten dier scholen zeker ten goede zal komen, en waardoor tevens het voordeel verkregen wordt, dat de meeste der scholen, welke bestaan of opgericht zullen worden, een uniform rijpelijk overwogen leerplan kunnen volgen. Sommige leden der commissie wenschten dat de Staat zich de ambachtsscholen aantrok en de opleiding der ambachtslieden — door eenigen de kern der natie genoemd — zoo ter harte nam, dat de oprichting of het bestaan der ambachtsscholen door het geven van subsidiën vergemakkelijkt werd. Daarvoor zou de Staat aan zijne zijde het toezicht op deze scholen hebben, en er kon, meer dan nu dikwerf het geval is, op gehalte van onderwijzers, leerplannen, omvang van het onderwijs, gelet worden.

Hoewel deze laatste wensch der commissie niet onmiddellijk de beantwoording van de vraag: de eischen van het onderwijs, bedoelt, zoo staat zij toch natuurlijk in zeer nauw verband daarmede. Eenige zooveel mogelijk statistische tabellen zullen dit verduidelijken.

Steden.	Studie-jaren.	Rechtlijnig Teekenen	Handteekenen	Wiskunde enz.	Praktische oefeningen.	Kennis van mater	Constructie.	
AMSTERDAM.	I	11	7½	6	20	1		
	II en III.	10 à 12	7 à 8	6	20	1		
'S HAGE.	I	9	9	4	27		2	Burger-avondschool 15 uur 's weeks
	II	5	6	5	26	2	1	
	III	5	7	3	29	2	1	
ROTTERDAM.	I	9	7	5	25			
	II	8	5	8	25			
	III	9	4	2	31	1		
UTRECHT.	I	13			29¾			
	II	7¾			32⅝	2		
	III	10¼			29	2		
LEEUWARDEN.	I	12	8		21½			Herhalingschool 10 uur 's weeks.
	II	15½	7		24			
	III	15½	8		24			

Wat betreft het aantal leerlingen, het onderwijzend personeel en de kosten daarvan, zijn in de volgende staten van belang.

Scholen.	aantal onderwijz.	Aantal leerlingen.	Aantal leerlingen per vak. Timmeren.	Meubelmakers.	Smeden.	Beeldhouwers.	Schilders.	Stukadoors.	Draaiers.	Kosten per leerling.
AMSTERDAM.	21	151	85	8	44	7	5	1	1	ƒ 126.—
'S HAGE.	11	131	78	14	21	9	12	—	—	» 132.—
ROTTERDAM.	21	152	78	17	73	—	7	1	—	» 180.—
UTRECHT.	—	68	—	—	—	—	—	—	—	» 120.—
LEEUWARDEN.	9	88	52	12	21	—	1	1	—	» 114.—
GRONINGEN.	4	37	21	9	7	—	—	—	—	» 92.—

De Commissie zou met nog meer gegevens moeten kennis maken, om uit beide tabellen eene conclusie te durven trekken. Zij wijst echter op het daaruit blijkende verschil van opvatting van het onderwijs, de zeer uiteenloopende verhouding van het aantal leerlingen per leeraar, en de vrij aanmerkelijke verschillen in de kosten per leerling.

De commissie houdt zich overtuigd, dat door het opvolgen der door haar gegeven wenken, de inrichting vereenvoudigd, de kosten zeer verminderd en toch het onderwijs aan de ambachtsscholen daardoor geen hinder of ongemak zal ondervinden. De opleiding der ambachtslieden, wordt nog meer dan dit vroeger soms het geval geweest is, meer uitsluitend naar het vak gericht, terwijl alle vakken — van sieraad zullen wij ze maar noemen — vermeden worden. Daardoor zoude waarschijnlijk ook de klacht verstommen, welke men wel eens verneemt wanneer van de resultaten der ambachtsschool gesproken wordt: n.l. dat de jongens er neuswijs geworden zijn, en toch niet genoeg geleerd hebben om een goed werkman te worden. Van een jongen welke een volledigen curcus doorloopen had, zou men kunnen vergen, dat datgene wat hij van het vak wist, hij dat ook grondig wist; en dat hij, op die soliede basis voortbouwende, spoedig op de werkplaats vooruitkomt en vermeerdering van inkomsten verkrijgt, zal geen oogenblik in twijfel behoeven getrokken te worden.

En hiermede meent de Commissie voor zoo veel in haar vermogen was, aan de gedane opdracht gevolg te hebben gegeven.

Namens de Commissie,

TH. G. SCHILL,

Rapporteur

AFDEELING ROTTERDAM.

(*Vergadering van* 29 *Mei* 1885.)

In deze vergadering werd door den heer H. Cramer een kort verslag uitgebracht van de te Amsterdam gehouden algemeene vergadering der Maatschappij; daarna werd in behandeling genomen het rapport der Commissie in wier handen was gesteld de »Proeve eener Algemeene Bouwverordening voor Nederland."

De verschillende bemerkingen waren door de Commissie bij de artikelen in het stuk zelve gesteld, waardoor de discussie zeer vereenvoudigd werd; de voorgestelde wijzigingen werden door den heer L. J. Nijenhuis toegelicht of verdedigd, waarna zij, voor het meerendeel door de Vergadering werden goedgekeurd. Enkele artikelen konden evenwel de volkomen instemming niet verkrijgen, zooals art. 43, waarin op voorstel van den heer H. J. Dupont door de Commissie een wijziging zal worden gebracht, om dit meer in overeenstemming te brengen met de in deze gemeente van kracht zijnde verordening op het bouwen en hoofdzakelijk om een onderscheid te maken tusschen *al* of *niet* balkdragende buitenmuren.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Te Delft worden maatregelen genomen, om de benoodigde gelden bijeen te brengen voor de verbouwing van de Stads-Doelen Eene commissie heeft zich daartoe gevormd. Het is te hopen, dat deze spoedig moge slagen, opdat de zalen der vernieuwde Doelen in 1888 gereed kunnen zijn om daarin de Lustrumfeesten van het Studentencorps te kunnen vieren.

De plannen voor de Beurs te Amsterdam zijn van den 5den tot den 8sten dezer voor de leden van den Raad ter bezichtiging gesteld. Daarna zullen zij ook door het publiek in oogenschouw kunnen genomen worden van 10 tot 24 Juni.

Het »Stiftskapittel" van de Domkerk te Aken en de vereeniging tot herstel van den Dom, de Karl Verein, hebben twee prijsvragen, echter uitsluitend voor Duitsche kunstenaars, uitgeschreven. De eene betreft de versiering, voornamelijk in schilderwerk, van het

inwendige van den Karolingische octogoon en de andere voor den bouw van een Atrium aan de Westzijde van den toren des Doms.

De uitgeloofde prijzen bedragen, voor het plan van de inwendige versiering 1000 mark, voor dat van een Atrium 3000 mark.

De optocht welke men zich had voorgesteld te doen plaats hebben bij gelegenheid van de opening van het nieuwe Rijks-Museum te Amsterdam, op 13 Juli e. k., zal niet doorgaan. Zoowel gebrek aan belangstelling, gebrek aan ruiters voor den stoet, als den korten tijd van voorbereiding zijn daarvan de oorzaken. Een verzoek aan den Minister van Binnenl. Zaken, om den dag der inwijding tot later te verschuiven, vond geen gunstig gehoor.

Op verzoek van genoemden premier, zal een Cantate worden samengesteld door de heeren ten Kate en Dan. de Lange. Deze zal gedeeltelijk op een der binnenplaatsen van het museum, gedeeltelijk in de eere-zaal worden uitgevoerd door een 400 zangers en zangeressen.

Voor het volk zullen op eenige plaatsen buitenshuis muziekuitvoeringen plaats hebben, terwijl een vuurwerk het algemeen des avonds voor een oogenblik zal moeten bezighouden.

Donderdag 11 Juni e. k. des voormiddags ten kwart over elf ure, zal een vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs gehouden worden in het lokaal Dilgentia te 's-Gravenhage.

De punten van behandeling zijn o. a.:

Brief van het lid M. Sanders, ten geleide van eene nota omtrent de wegruiming van het stoomschip »Ethelwin" en van het wrak van den stoombaggermolen N°. 5.

Brief van het lid C. B. Schuurman, ten geleide van eenige mededeelingen omtrent eene nieuwe schutsluis in het kanaal van Ter Neuzen, te Sas van Gend.

Brief van het lid A. E. Rahusen, ten geleide van iets omtrent palen en zwalpen in sluisvloeren.

Brief van het lid J. Strootman, ten geleide van een opstel over ijzeren deuren voor sluizen op binnenlandsche scheepvaartkanalen.

Brief van het lid G. A. Esscher, ten geleide van een mededeeling omtrent eenige proeven betreffende den wederstand van verschillende onderdeelen van een sluisvloer tegen oppersing, genomen te Vianen.

Bijdrage tot de kennis van zwevende kabelspoorwegen door den heer A. B. Reintjes, ingenieur, te Amsterdam.

Voortzetting der mededeeling van het lid J. van der Toorn over ijs en ijsopruiming op de Nederlandsche rivieren.

Mededeeling van het lid M. Sijmons over desinfectie-ovens.

HET RAPPORT DER JURY
OVER DE BEURS-ONTWERPEN.

Le Jury s'est réuni le 1er et le 2ième Juin pour étudier les cinq projets, envoyés pour le concours définitif de la nouvelle Bourse à ériger à Amsterdam.

Le Jury a examiné les projets tant au point de vue architectonique et du caractère d'un monument qui doit être digne de la ville d'Amsterdam, qu'au point de vue des besoins et des différents services d'une nouvelle Bourse.

Le Jury, après avoir longuement discuté tant sur la valeur d'ensemble que sur les imperfections particulières à chacun des differents projets qui lui étaient fournis, et considérant que certaines dispositions qui ont été trouvées favorables pour le commerce pourront être réalisées par le projet mis au premier rang, a décidé de classer les cinq projets dans l'ordre suivant.

1er le N°. 172, Y,

2nd le N°. 150, Les armes de la Ville d'Amsterdam et la devise: „In hoc signo floresco",

3e le N°. 20, La Bourse ou la vie,

4e le N°. 73, Mercaturae,

5e le N°. 91, Ammerack,

Le Jury, déclarant que si la majorité a placé au premier rang le N°. 172 en raison de ses dispositions d'ensemble et de ses qualités artistiques supérieures, il a préferé dans le n°. 150 les dispositions pratiques, favorables aux différentes sections du commerce.

Après avoir classé ces projets suivant leur mérite, le jury fait observer qu'il n'a pu dans son appréciation tenir compte des évaluations de dépenses, présentées par les concurrents, en raison des considérations suivantes:

1°. parceque, pour justifier ces évaluations et donner une appréciation encore approximative, il lui faudrait des renseignements qui lui manquent et faire des études comparatives qui demanderaient de longues semaines;

2°. parceque, si certains concurrents sont au-dessus ou au-dessous du chiffre fixé, rien ne prouve au Jury que ces évaluations soient exactes;

3°. parceque la dépence, devant être proportionnelle aux surfaces et aux cubes des constructions, tel project moins couteux en apparence peut être plus cher, en fait s'il offre moins de surface et de cube et cela réciproquement, tel project plus élevé peut être moins cher comme cube ou comme surface.

D'ailleurs tous les cubes et surfaces n'ont pas été fournis au Jury comme il l'avait demandé;

4°. parceque la dépence peut dépendre du mode plus au moins durable et soigné de la construction. Un édifice de même distribution et de même aspect peut coûter beaucoup plus ou beaucoup moins, suivant que le constructeur le construit de façon plus ou moins durable et parfaite. Tel constructeur peut rechercher une économie regrettable, si elle compromet l'avenir et la durée d'un monument qui doit abriter de nombreuses générations; mais d'un autre coté tel projet d'un prix trop élevé peut être simplifié et cela au profit de l'économie, mais aussi au profit de l'art; le calme des lignes et la simplicité des détails étant une des conditions du beau architectural;

5e. parcequ'en tenant compte d'évaluation, qu'il ne peut contrôler, le Jury pourrait ainsi se montrer injuste à l'égard de mérites d'ensemble et primordiaux d'un autre ordre et être entrainé à choisir un projet inférieur, pour rester dans les limites étroites d'un chiffre fixé sans son avis et qu'il a jugé insuffisant dès ses premières séances.

En conséquence de ce qui précède, le Jury estime qu'au sujet de la dépence et des modifications qui paratraient désirables, la ville d' Amsterdam devra s'entendre directement avec l'architecte qui sera chargé de la construction de la nouvelle Bourse.

Amsterdam, le 3 Juin 1885.

Le Jury: D. Cordes, P. J. H Cuypers, L. H. Eberson, J. R. de Kruyff, J. C. Raschdorff, Fr. Von Schmidt, Paul Sédille, R. Phenée Speers, A. L. Wurtbain, J. J. Van IJssendijck.

Afloop van Aanbestedingen.

ARNHEM. 28 Mei. — De architekt D. Geijsbeek Molenaar: de verbouwing van perc. 1. 86 voor den heer E. G. Cohen te Arnhem:

Gebr. van Dalen	*f* 16.800
J. van Toll	» 16.340
H. G. Welsing	» 16.109
H. v. d. Sand	» 16.100
H. Kleinhout	» 15.700
J. Mulder	» 12 435
J. Hummels	» 12.300

allen aldaar.

HAARLEM. — Door den architekt S. Roog, is namens zijne principaal onderhands aanbesteed aan P. G. J. Beccari te Haarlem, het bouwen van een woonhuis naast de werf Conrad ald. voor *f* 18.500.

NEUZEN, 21 Mei Mei. — Het bouwen van eene kerk met toren voor de Herv. gemeente; ingekomen 8 biljetten, als:

J. Wisse te Zaamslag	*f* 42.000
P. Duyvestein en D. W. F. Kaizer te Neuzen	» 41.700
R. Walraven, id	» 41.600
C. de Smidt Jr., id	» 40.965
M. D. de Putter, id	» 40 400
G. J. Balkenstein, id	» 40.344
J. M. v. Ditmars & Zonen Middelburg	» 39.700
C. Maters, Vlissingen	» 38.880

'S HAGE, 1. Juni. — Onder beheer van den architect H. Wesstra Jr.:
Het verbouwen van een Woon- en Winkelhuis aan de Spuistraat te 's Hage, bij onderhandsche aanbesteding aangenomen door J. Steffens & M. Th. Wijnekus aldaar voor *f* 5600.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2582 **AANBESTEDING.**

VERNIEUWINGSFONDS (Staatsspoorwegen.)

Op Dinsdag den 23sten Juni 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 92.

Voor het maken en leveren van stalen tongbewegingen met toebehooren en ijzeren excentrieken.

De besteding geschiedt volgens Art 1 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den Juni 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraabureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 3den Juni 1885.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2583 **AANBESTEDING.**

VERNIEUWINGSFONDS (Staatsspoorwegen.)

Op Dinsdag den 23sten Juni 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 93.

De levering van omwendbare puntstukken en kruisstukken van gegoten staal; en van stalen contrarails met toebehooren.

De besteding geschiedt volgens Art. 19 van het bestek.

Het bestek ligt van den 3den Juni 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 30sten Mei 1885.

Japansch Goudleder,
(Behangselpapier)
(2584)

Groote keuze Monsters enz. op aanvraag, bij
De Lint & Co.,
Rotterdam.

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING

VAN

Decoratief Aardewerk en Gebrand Glas.

UITGAANDE VAN

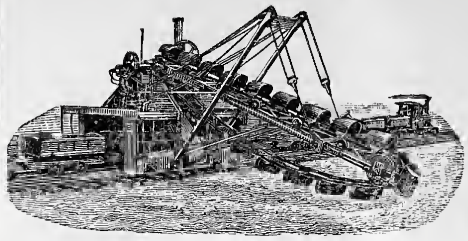
het Departement Delft, der Nederl. Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, in het BOTERHUIS te Delft.

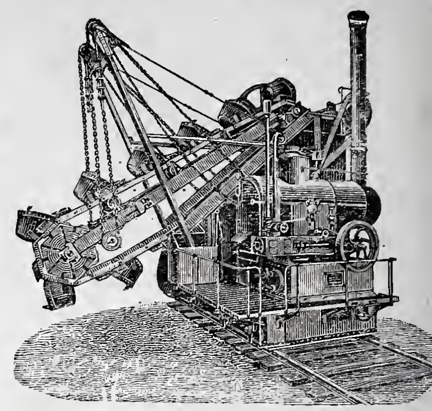
Is geopend van 's morgens 9—5 uur.

Entréeprijzen:

Woensdag *f* **0.50**, Zondags *f* **0.10**, overige dagen *f* **0.25**. 2585

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2586

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.

SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succs.

8 RUE D'ENGHIEN PARIJS. 2587

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk TB bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschiktom zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering TB is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren RUTTEN & C°., Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.

☞ *Zie het artikel* »*Verven de Ruolz*" *in N°.* 38 *van het Bouwkundig Weekblad* 1884.

BEKROOND: **Dusseldorp 1880 Weenen 1880.**

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: **Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.**

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**

OPGERICHT 1830. 2588

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **TWAALFDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,

DOOR

EUGEN. GUGEL,

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 13 afleveringen à *f* **1.75**. 2589

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 23.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

DE BEURS-PRIJSVRAAG.

Van af den 10en tot den 24en worden de plannen voor de nieuwe beurs van Amsterdam, ingeleverd door de vijf uitverkorenen, tentoongesteld in de groote zaal van het Genootschap Arti et Amicitiae.

Welk een arbeid is dáár wederom vertegenwoordigd. Van welk een studie geven deze plannen wederom de blijken, en welke zeer uiteenloopende middelen hebben de kampvechters aangewend om te trachten met de palm der overwinning uit het strijdperk te treden.

De ontwerper van Y heeft zich klaarblijkelijk zelfs niet in de geringste mate laten verleiden om meer nabij te komen aan de opgegeven beschikbare bouwsom. Van „in hoc signo floresco" is 't eenigszins moeilijk te zeggen of wel met alle nauwkeurigheid is gelet geworden op die bouwsom. De begrooting — die van geen der plannen ter inzage ligt — zou dit moeten uitmaken. Wat echter bij Y niet mogelijk is, zal wel bij het tweede plan kunnen geschieden, namelijk een bezuiniging om tot de 2 millioen der uitvoeringskosten te geraken.

Ook het plan „la bourse ou la vie" schijnt ons toe nog iets boven de beschikbare som te gaan; „Mercaturae" daarentegen gaat ongetwijfeld niet aan dat euvel mank. Dat de ontwerpers met ernst gestreefd hebben om aan den eisch der Jury te voldoen, bewijzen de teekeningen, die het niet verloochenen hoeveel er door vereenvoudiging bezuinigd is geworden.

Ook in „Ammerack" is naar bezuiniging getracht.

Wij zullen thans kortelijk de verschillende plannen bespreken, iets hetgeen wij gaarne zouden gezien hebben, dat de Jury eveneens gedaan had in haar rapport, dat eigenlijk niets anders is, dan de mededeeling van de rangorde toegekend aan de ontwerpen, en een rechtvaardiging waarom op de begrootingen geen acht is geslagen.

Het zal niemand verwonderen, dat de Jury Y de eerste plaats heeft toegekend, wat de architectonische verdiensten aangaat. Hoewel de platte-gronden, vergeleken bij die voor den eersten wedstrijd veel zijn verbeterd, gelooven wij echter niet dat zij genade zullen vinden in de oogen der beurs bezoekers.

De vroegere nauwe gang is door een breedere vervangen, tevens een beteren ingang gevende. Maar ook de beursruimte zelve is beter; zij is aanmerkelijk vergroot en goed van verhouding geworden, doordien de ontwerper, naar het voorbeeld van anderen, drie verschillende afdeelingen heeft aangenomen, voor effecten-, goederen- en graanhandel. Dit geeft een minder eentoonige ruimte.

De gevels, geheel in modern — Vlaamschen trant opgevat, zijn in hoofdzaak gebleven zooals die in het eerste ontwerp waren, en zijn hier en daar veel verbeterd. Wij wijzen daarbij op de blinde dakvensters van 't vorige projekt, en de zeer verbeterde oplossing in 't nieuwe. Een bewonderenswaardige rust heerscht in het geheele ontwerp, dat door een model in gips nog verduidelijkt wordt. De verhoudingen van alle onderdeelen, zoowel binnen als buiten zijn edel en fijn gedacht.

De toren aan de zijde van het ongedempte Damrak, een juweeltje voor zich zelf, is in hoofdvorm behouden gebleven; de ingang, ook wat het uitwendige betreft, is daarbij zeer verbeterd. De lagere toren aan de Damzijde, in het eerste ontwerp niet aanwezig, verlevendigt den gevel daar veel; de toren zelve is weder met zeer veel smaak ontworpen, evenals de kleinere, en de geestige arkels, welke den gevel aan de Damrakzijde meer leven geven.

Een groote detail-teekening geeft een denkbeeld van

Gedrukt 13 Juni 1885.

de inwendige architectuur en versiering; ook hier is de rust, niettegenstaande de vele en verschillende details, zeer opmerkenswaardig. De ijzeren kap is, vergeleken bij de vorige, vrij wat sierlijker geworden. Betrekkelijk eenvoudig van vormen, zullen de spanten toch een rijk effekt maken.

En nu het teekenwerk. 't Is in een woord meesterlijk schoon, vooral de perspectief teekening en het groote detail; welk een soberheid van kleur, en toch welk een effekten zijn hier verkregen.

Hoewel in 't vorige projekt ook het teekenwerk van dit ontwerp, vooral dat van den gevel stationzijde, zeer de aandacht trok, is het sinds nog zeer veel fraaier geworden. De behandeling is artistieker, de kleur meer waar, en niet zoo schril.

De ontwerper van „in hoc signo floresco" heeft aan de Engelsche gothiek, die hem geïnspireerd had voor zijn eerste ontwerp, nu niet meer gedacht. Hoewel de groote massa's in zijn ontwerp bijna geheel de zelfde zijn gebleven als vroeger, heeft hij ze in geheel anderen trant behandeld, met een geest en een rijkdom van gedachten, die den ontwerper alle eer aan doen. Vooral de ontwikkeling van de topgevels en de torentjes zijn zeer fraai van conceptie, meesterlijk van verhouding. Hoeveel verdiensten het eerste plan ook had, het tweede is er verre boven verheven. Men vergelijke de beide uitbouwen op den Dam. Die van het tweede projekt is een ernstig bestudeerde verbetering van den vroegeren. Nu schijnt de eerste nuchter, zooals trouwens het geheele voormalige ontwerp, tegenover het tweede.

Die groote en waardige rust zooals de gevels van Y ze vertoonen, zal de ontwerper zelve moeten erkennen niet getroffen te hebben, hoewel de groote lijnen in zijn ontwerp voldoende spreken.

Mocht het plan, wat dit aangaat, een wenig achterstaan bij Y, wat de platte-gronden betreft is het er verre boven verheven. De ontwerper heeft de algemeene indeeling natuurlijk behouden, maar na den eisch van het tweede programma, dat een café aan de stationzijde voor den graanhandel noodig was, heeft hij de vroegere vestibule aan die zijde laten vervallen, om het gevraagde lokaal daarvoor in plaats te stellen. De oplossing is uitstekend gevonden, want de ingangen zijn daar meer dan voldoende gebleven.

De beursruimte is vergroot geworden en beter van verhouding. De geheele indeeling van het gebouw draagt thans een monumentaler karakter, door de groote lijnen.

Voor het teekenwerk zal men wel niet anders dan den meesten lof moeten over hebben. De perspectief is ongetwijfeld de fraaiste aquarel die ter tentoonstelling aanwezig is. Ware de lucht wat stiller behandeld geworden, dan zou het geheel nog meer gewonnen hebben.

Ook de detail-teekening is met meesterschap geteekend, vooral de decoratieve schilderstukken, de heuchelijke ontvangst der nieuwe beurs door Amstels burgerij voorstellende. Zij die den hoofd-ontwerper van dit plan, den heer John. F. Groll, meer van nabij en uit zijn werken kennen, hadden niet anders van hem verwacht dan dit hoogst artistieke werk.

Het ontwerp „la bourse ou la vie" behoort met „Ammerack" onder die ontwerpen, welke, wat den plattengrond betreft, niet veel zijn verbeterd. Vooral de beurszaal is van minder goede verhouding geworden, is te lang en te smal, waaraan echter de verdeeling in drieën eenigszins, maar niet geheel ten goede zal komen. Bij het geheele plan van indeeling is echter naar meerdere monumentaliteit gestreefd. De gevel aan de Warmoesstraat, in het eerste plan één vlakken gevel vormende, is door de veranderde en niet te ontkennen verbeterde plaatsing van de ondergeschikte ruimten aan die zijde, veel verbeterd; de voorsprongen, nu ontstaan, dragen bij tot eene wijziging ten goede in de overigens ondergeschikte straat aan die zijde.

De architectuur van dit ontwerp is in vele opzichten zeer verbeterd. Het drukke van het eerste ontwerp is eenigszins verminderd, hoewel op de noodige soberheid nog niet voldoende kan gewezen worden. Tot verlevendiging van den zijgevel zijn de arkaden, vroeger slechts bij de meer voorspringende gedeelten voorkomende, over de geheele lengte van den gevel doorgetrokken. Ook de Dam-facade, nu van twee torens voorzien, heeft een levendiger aanzien gekregen en ziet er aardig uit, maar is niet rustig genoeg; aan den gevel Damrakzijde zijn daarentegen de torens opgeofferd en vervangen door tuitgevels.

De gevel aan de stationzijde is met zijn beide torens en den tuitgevel wat modern-kerkachtig geworden, een karakter hetgeen aan 't geheele ontwerp eigen is. De inwendige architectuur, uit gevoegd metselwerk met steen van verschillende kleuren bestaande, hoofdzakelijke geele, en een hooge houten lambriseering, is veel verbeterd, maar schijnt ons voor een beurszaal, of liever voor een inwendige ruimte, welke ook, niet fraai versierd te zijn. De rust ontbreekt te veel.

Onder de teekeningen vallen een paar artistieke potloodschetsjes in het oog; de overige zijn met grooten eenvoud behandeld, kalm, maar wat zwaarmoedig van kleur. Ook van de groote detailteekening is weinig werk gemaakt, zij is meer opgevat als werkteekening of als nauwkeurig hulpmiddel om een begrooting op te maken. In dit opzicht is zij van zeer veel waarde.

De teekening der inwendige versiering is zeer goed in de kleur en fraai van bewerking.

Hadden de ontwerpers van „Mercaturae" zich minder laten verlokken door den eisch van art. 3 van het defitieve programma — waarover later meer — voor dit eind-concours, wij houden ons overtuigd, dat hun plan een hoogeren rang had ingenomen, dan dien welke de Jury het thans heeft toegewezen. De bezuinigingen die zijn ingevoerd, schaden het tweede ontwerp, vergeleken bij het eerste.

Van het project zelve moeten echter de verdiensten voor zich erkend blijven; de teekeningen zijn even knap behandeld als vroeger, ofschoon de toon ons wat hard voorkomt, vooral die van het groote detail.

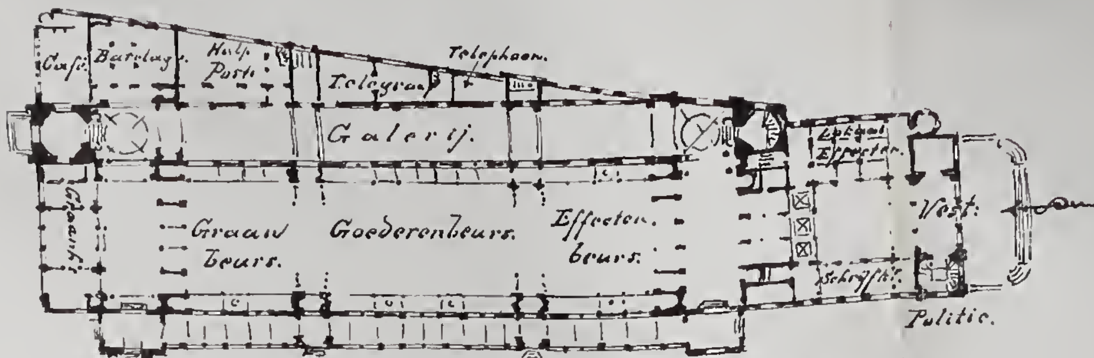
Hoewel de tweede platte gronden niet van die grootsche opvatting schijnen te getuigen als de eerste, hebben zij de vroegere goede elementen behouden; ook hier ligt de schuld aan de bezuiniging, die door het voorschrift van het programma verbindend was voor de ontwerpers.

De grootste wijziging in het ontwerp is deze, dat het verplichte café voor den graanhandel is geplaatst in den ronden annex waar vroeger het lokaal voor den graanhandel was gelegd, terwijl dit laatste thans aan de zijde van het Damrak is geplaatst.

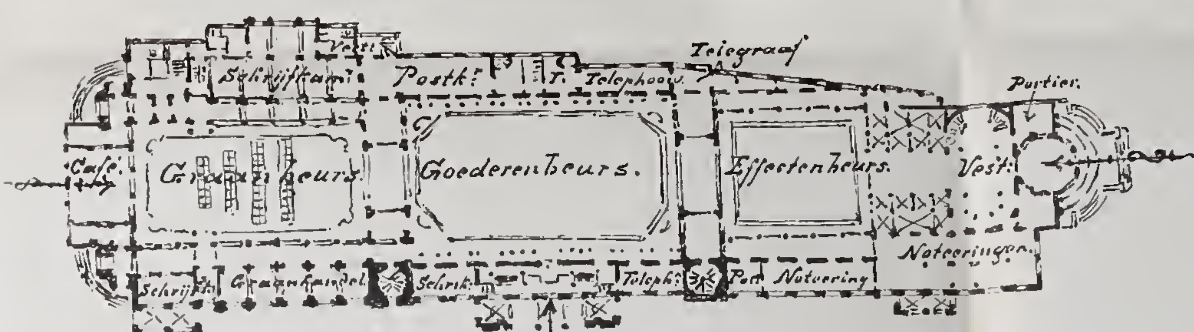
Beursprijsvraag.

PLATTE GRONDEN, Rez de chaussée

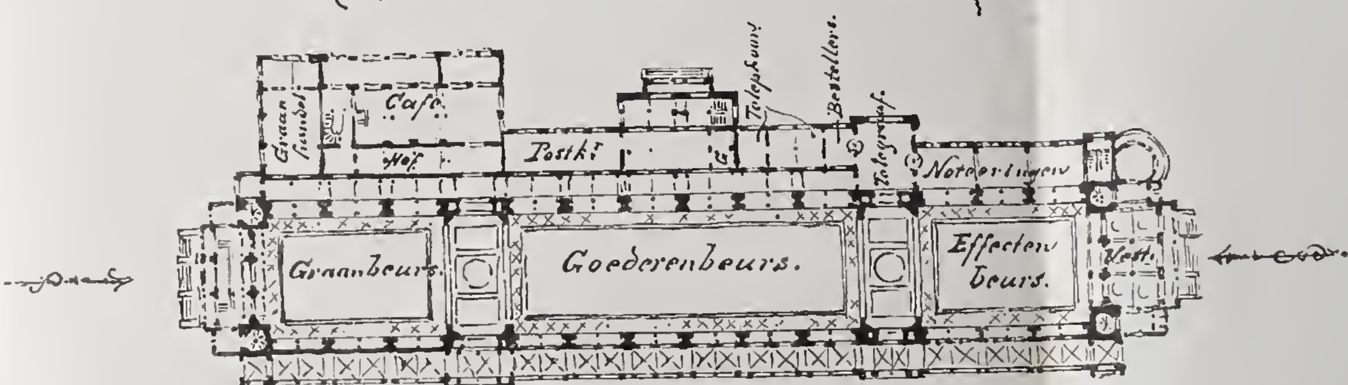
Motto - Y -

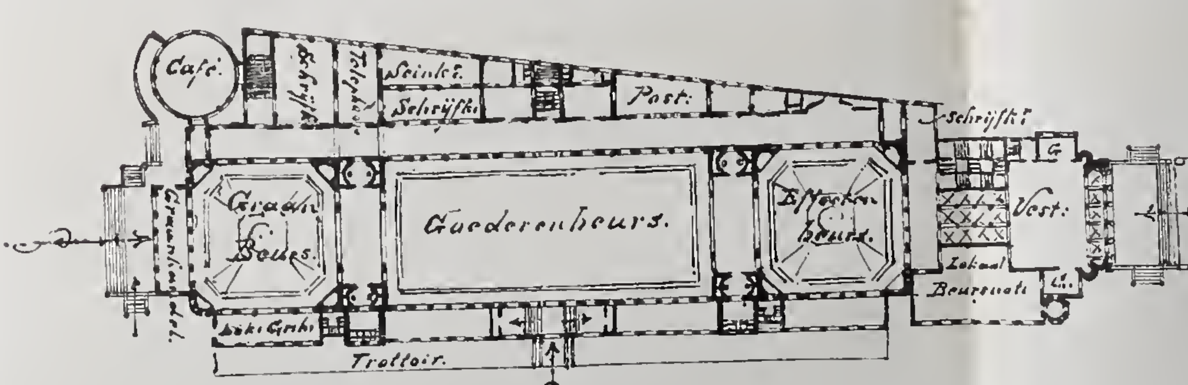
Wapen met het devies In hoc signo floresco.

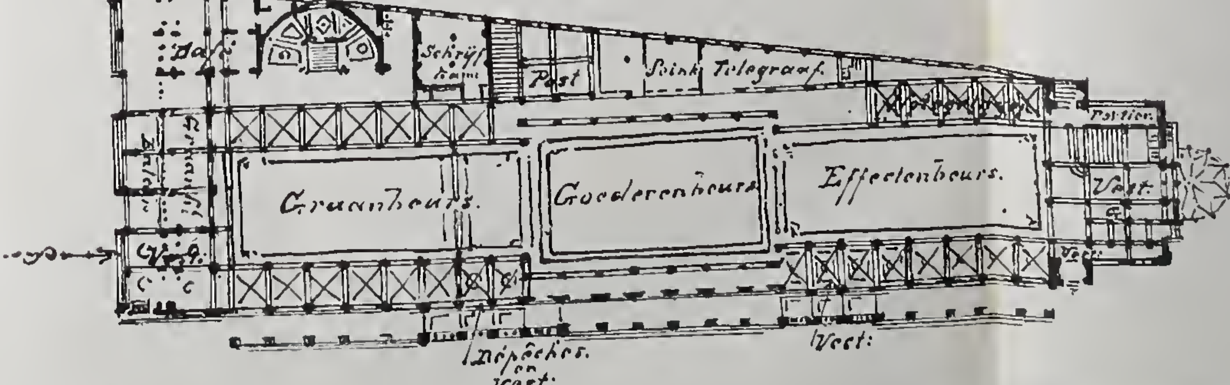
Motto - La bourse ou la vie.

Motto - Mercaturae.

Motto - Ammerack.

De fraaie torens zijn verdwenen, om plaats te maken voor zeer eenvoudige; de facade aan de station-zijde heeft andere verhoudingen aangenomen; hierdoor en door de meer zuinige toepassing van natuurlijken steen, is de opvatting minder grootsch geworden, maar.... het ontwerp kan, zooals 't daar ligt voor de gestelde som worden uitgevoerd. Dit kan van geen der andere ontwerpen gezegd worden; zelfs al wordt de binnen-architectuur gewijzigd, en de uit schoon werk bestaande wanden door gepleisterde vervangen, met eenvoudige beschildering, dan blijkt die som nog voldoende te zijn.

Met de inwendige architectuur zijn de ontwerpers niet gelukkig geweest; gevoegde wanden zijn daar, dunkt ons, te ruw. Het inwendige van een gebouw heeft andere eischen dan het uitwendige.

Tòch blijft „Mercaturae" een merkwaardig projekt, waarvan het ons spijt, dat het geen hoogeren rang heeft mogen innemen.

Tusschen dit en „Ammerack" bestaat een wijde klove. Het tweede projekt is, wat den platten-grond betreft, wel eenigermate verbeterd, maar niet voldoende; grootsche gedachten liggen niet in de indeeling; de vorm der zalen blijft onvoldoende. De knutselachtige oude toestand bij den ingang heeft een verandering ten goede ondergaan. Vroeger verveelden de tallooze dakvensters, thans doen het de gevels met hun ramen en pilasters zonder afwisseling en de eentoonige torens. Het is een zwak ontwerp met zonderlinge vormen, die soms van minder gekuischten smaak getuigen. Men zie onder meer den vorm der ramen. Die van de benedenverdieping zijn onconstructief.

Een meer nuchtere versiering van de fries der kroonlijst — waarbij een aardrijkskundig woordenboek groote diensten moet bewijzen — is haast niet denkbaar.

Sprekende over de kosten van uitvoering van de bekroonde plannen, in den aanvang van deze beschouwingen, hebben wij er reeds op gewezen hoe de eene ontwerper bezuiniging betracht heeft, de andere volstrekt niet. Gaan wij na hoe in den laatsten tijd bij de beoordeeling van prijsvragen vooral hier te lande steeds met nauwgezetheid wordt nagegaan, of een of ander plan voor de beschikbare bouwsom kan worden uitgevoerd, dan is het lichtelijk te begrijpen, dat er onder de 5 mededingers eenigen zijn geweest — beter op de hoogte der Nederlandsche zuinigheids-manie dan anderen — die hun krachten ook hebben gebruikt om in hun eerste plan de noodige vereenvoudigingen aan te brengen. De strijd is daardoor zeer ongelijk geworden nu het blijkt, dat de Jury zich aan geen begrootingen heeft gestoord.

De eisch van het programma voor den tweeden wedstrijd was, wat de kosten betreft, zoo duidelijk mogelijk geformuleerd. Sub 3 van het programma voor het concours wordt immers bepaald, dat behalve een memorie van toelichting ook een begrooting moet worden ingeleverd; de kosten van uitvoering mogen niet boven 2 millioen gulden gaan (hierin zijn niet begrepen de kosten voor ventilatie, verlichting en verwarming). En verder: „Il sera tenu compte dans l'examen de l'économie possible du projet." (Bij het programma was een bordereau van prijzen gevoegd, om zooveel mogelijk begrootingen te krijgen die met elkaar vergeleken konden worden.)

Duidelijker kon het waarlijk niet gezegd worden.

En toch, de Jury heeft er geen acht op geslagen.

Hoedanig is nu gelet op de bedoeling van art. 4 der „Artikelen bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van prijsvragen, aanbevolen en vastgesteld ter Algemeene Vergadering van 29 Mei 1884? Het zegt: „Wordt eene bouwsom opgegeven, dan moet deze proefhoudend, en strikt verbindend voor alle mededingers zijn." Dat die eisch is goedgekeurd door de bovengenoemde vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bewijst voldoende de rechtmatigheid en wenschelijkheid er van.

't Kan zijn, en 't is zeer begrijpelijk, dat de Jury verlegen heeft gezeten met dien eisch; — maar de sierlijke bewoordingen waarmede zij hare handelwijze tracht te billijken, geven volstrekt niet het gewenschte licht.

Wij lezen sub. 4 van het rapport der Jury: dat de kosten afhankelijk zijn van de wijze van constructie, die voldoende of minder voldoende kan blijken te zijn; dat een ontwerp waarvan de kosten van uitvoering boven de begrooting gaan, vereenvoudigd kan worden, en zelfs daardoor het uiterlijk aanzien kan verbeteren.

Dat is zonneklaar; maar aan den anderen kant dunkt ons met alle bescheidenheid, dat de Jury had behooren aan te geven of, en op welke wijze het mogelijk was het duurdere project te vereenvoudigen, en bovendien aan te toonen of een der minder rijk behandelde ontwerpen voldeed aan de eischen, die aan een gebouw, gesticht voor een lange reeks van jaren, moeten gesteld worden.

Y is dunkt ons niet te verminderen; of moest de toren vallen? Maar dergelijke bezuiniging kan de Jury toch waarlijk niet bedoelen.

De teekeningen in verband met de ingeleverde gevraagde begrootingen, kunnen duidelijk aantoonen of de constructie te zwak is in die projekten, welke de bouwsom het meeste naderen; de Jury had daarover haar oordeel kunnen en moeten zeggen.

Een paar ton meer of minder op een projekt van 2 millioen is niet na te gaan; wel — en in verband met de soliditeit — een overschrijding der bouwsom met een bedrag, zoo groot als deze laaste is, en zooals bijna het geval kan zijn met Y.

De Jury zegt in haar rapport, dat zij wellicht onrechtvaardig had kunnen zijn tegenover zeer verdienstelijke plannen, door een der andere te kiezen die binnen de grenzen waren gebleven der bouwsom, die zij van den beginne af te gering had geacht. Maar die bouwsom was en bleef een eisch en moest in aanmerking genomen worden, al ware deze opgegeven zonder het advies der Jury. Men zou haast vragen, waarom hebben die leden der Jury, die ook bij dezen wedstrijd het zelfde euvel hebben opgemerkt, waaraan gewoonlijk onze Nederlandsche wedstrijden mank gaan, — te geringe bouwsom, waarom hebben die leden der Jury, die zich geplaatst zagen, voor een eisch waaraan zij geen goedkeuring konden hechten, hun mandaat dan aanvaard?

Gaarne aannemende, dat de Jury getracht heeft zoo rechtvaardig mogelijk te zijn, kan toch niet ontkend worden, dat het beter ware geweest en de strijd meer gelijk en eerlijker was gebleven, indien het voornemen der Jury, om zich aan geen begrooting te storen, vóór den tweeden wedstrijd ware bekend geweest.

C. T. J. Louis Rieber.

OVER DE ELECTRISCHE KRACHT-TRANSMISSIE.

Wie in de geschiedboeken der kunst, wetenschap en industrie bladert, en eenige eeuwen voorbij zijn geest laat zweven, zal vinden, dat een vraagstuk of een uitvinding bij het aan den mensch eigen streven naar een hooger doel, onopgemerkt bleef, dikwerf gedurende eeuwen, om dan eerst in een lateren tijd naar waarde te worden geschat.

Om hiervoor bewijzen bij te brengen, behoeven wij niet eens over de enge grenzen van Nederland te gaan; wij kunnen een menigte voorbeelden daarvan uit de geschiedenis aantoonen.

Reeds voor 200 jaren ontdekte Leeuwenhoek de bacteriën, die eerst in onzen tijd zulk een groote rol spelen. De bij de hedendaagsche wiskundigen zoo beroemde Willebrord Snel, of, in den geest van dien tijd geschreven Willebrordus Snellius, legde vóór ongeveer 300 jaren den eersten grond voor de tegenwoordige graadmeting. In zijn zoo beroemd werk, „Eratosthenes Batavus" heeft hij zijn onderzoekingen nopens de ware grootte der aarde voor de nakomelingschap bewaard. Wanneer zijn metingen niet met die van onzen tijd overeenstemmen, dan vindt dit daarin zijn oorzaak, dat hij met de meest onvolkomen instrumenten moest arbeiden en zijn metingen zonder verdere hulp dan die zijner leerlingen moest uitvoeren, terwijl tegenwoordig onze wiskundigen zulke werken met de fijnste werktuigen verrichten en geheele compagnieën soldaten hen daarbij ter beschikking staan.

Zooals eenmaal onze voorouders bij de verklaring van vele natuurverschijnselen dwaalden, zooals ons nu vele hunner voorstellingen kinderachtig en naief voorkomen, zoo zullen onze nakomelingen misschien eenmaal veel als groote dwalingen beschouwen, wat ons nu naar onze voorstellingen en begrippen waarheid schijnt. Het is echter niet te ontkennen, dat voor het thans levende geslacht een nieuwe wetenschap is ontsloten. En hoewel ook voor ons nog veel verborgen of in diepe duisternis gehuld is, zoo kunnen wij toch rustig den blik in de toekomst werpen en verwachten, dat zij den sluier zal opheffen, die thans voor ons oog nog ondoordringbaar is.

Een der wonderingwekkendste natuurverschijnselen is voor ons de electriciteit. Wij weten weinig meer van haar wezen dan Tabes, haar ontdekker, er 500 jaren vóór Christus van wist. Alles wat ons tot nu toe van die natuurkracht bekend is, berust nog op vermoedens, op hypothesen, die van daag of morgen wellicht weder ter zijde kunnen gesteld worden. Heeft de scherpzinnigheid van den mensch voor het wezen dezer raadselachtige natuurkracht geen onomstootelijke verklaring kunnen vinden, in het gebruik er van is zij toch vrij gelukkig geweest Wat op dit gebied vooral in den laatsten tijd is gedaan —, alles op te tellen ware een Danaïden werk. Inderdaad reusachtig zijn de in de praktijk verkregen uitkomsten, en onder al deze is voor de toekomst van groot belang, ontegenzeggelijk de electrische kracht-tranmissie. Er is geen twijfel meer aan of zij zal in korteren of langeren tijd dienen als middel om mechanische kracht tot op verre afstanden over te brengen.

Onder electrische kracht-transmissie in den ruimsten zin van het woord, verstaan wij het overbrengen eener kracht van een bepaalde plaats naar een meer verwijderde door middel van electriciteit. Bij deze overbrenging van kracht treedt de electriciteit slechts als bemiddelaarster voor de overbrenging op; zij is alzoo geen primaire, maar een secundaire kracht. De proefnemingen die hieromtrent zijn gedaan, toonen ten duidelijkste aan, dat het mogelijk is een beschikbare kracht in electriciteit om te zetten, deze door middel van geleidraden naar verwijderde plaatsen te voeren, om hier weer in mechanischen arbeid omgezet te worden. Met het oog op de bruikbare natuurkrachten biedt de electrische kracht-transmissie voordeelen aan die van zeer groote beteekenis zijn, en wel te meer, indien de afstand waarop men de kracht wil overbrengen geen hinderpalen aanbiedt.

Verrassende voorbeelden uit de praktijk, waarin de electrische kracht-transmissie met voordeel wordt aangewendt, kunnen in groot getal worden aangevoerd.

Op de electriciteits-tentoonstelling te München waren twee zulke electromotoren opgesteld, en wel van een Franschman, Deprez genaamd, en van den Duitschen electro-techniker Schuckert.

Terwijl de eerste in het tentoonstellingsgebouw van een 50 K. M. verwijderde plaats, met gebruik van een gewone telegraafdraad, centrifugaalpompen in beweging bracht, dreef de andere van een 5 K. M. afgelegen plek, 2 dorschmachines.

De berichten over den uitslag dezer kracht-transmissie luidden over het algemeen vrij gunstig. Bij de door Deprez opgestelde machine werd een nuttig effect van omstreeks 35°/₀ verkregen.

Met het oog daarop, dat deze wetenschap eerst in haar ontwikkelings tijdperk is, waren de uitkomsten nog al bevredigend te noemen. Mannen van praktijk en wetenschap arbeiden met stalen vlijt aan een volmaking der inrichtingen, zoodat het wel geen langen tijd meer duren zal, dat ook hier nog gunstiger resultaten verkregen zullen worden.

Door autoriteiten op dit gebied der nieuwe wetenschap wordt het nuttige effect bij de electrische kracht-transmissie, zooals zij in de praktijk toepassing zal vinden, op circa 50°/₀ gesteld.

De eerste proeven voor de praktijk werden door Dr. W. Siemens gedaan. Deze zijn meermalen gepubliceerd, en hoewel reeds 6 volle jaren sedert de eerste publicatie verstreken zijn, is toch nog geen zijner mededeelingen weerlegd. Wij zullen hier een zijner beschouwingen laten volgen.

Dr. W. Siemens gaat uit van de stelling, dat op een centraal punt een machine van 1000 paardekracht werkt, die verscheidene goed geconstrueerde dynamo-electrische machines in beweging brengt. De daardoor verkregen electriciteit zal dan op een verwijderde plaats in fabrieken en andere etablissementen in licht en mechanischen arbeid omgezet worden

Daar men in het algemeen bij groote stoomketels met hooge drukking arbeidt, wat op het kolenverbruik van voordeeligen invloed is, neemt Simens verder aan, dat tot verkrijging van een paardekracht, 1.25 kilo kolen noodig zijn. Bij een nuttig effect bij de electrische kracht-transmissie van 50°/₀ zullen dus per getransmitteerde paardenkracht.

$$\frac{100 \times 1{,}25}{50} = 2{,}5$$ kilo kolen noodig zijn.

Had men nu in deze fabrieken de noodige stoom tot voortbrenging van mechanische kracht ontwikkeld, dan zou men tot voortbrenging van 1 paardekracht een minimum van 4 kilo kolen per paardekracht verbruikt hebben. Er is dus door elektrische kracht-transmissie een effect van $\frac{4-2,5}{4} = \frac{1,5}{4} = 0,375$ of 37°/₀ verkregen.

Tot zooverre de mededeelingen van Dr. W. Siemens, die hier in eenigszins gewijzigden vorm en met herleiding in kilo's, zijn weergegeven.

Een ander plan van electrische kracht-transmissie heeft Bessemer ontworpen. Hij wil de kolenvelden nabij Londen door een geleidraad van 2,5 cM. diameter met de stad verbinden, om aldus 84000 paardekrachten mechanische kracht naar Londen over te brengen, wat gelijk zou staan met een kolenverbruik in Londen van 1,012,600 ton kolen, die men anders per jaar zou moeten verbranden. De uitvoering van dit waarlijk schoone plan zou als een schrede voorwaarts kunnen beschouwd worden.

Bijzonder voordeelig zou de electrische kracht-transmissie zijn, als men de centra voor ontwikkeling der electriciteit naar plaatsen verlegde, waar zich kolenmijnen bevinden, en dus de transportkosten die thans nog zoo hoog zijn, wegvielen.

Zooals reeds is opgemerkt levert de afstand geen moeielijkheid bij deze electrische kracht-transmissie op. Haar nuttig effect is afhankelijk van de sterkte des strooms en den gezamenlijken tegenstand in de leiding en in de electro-motoren. De tegenstand der leiding, die bijna alleen bij verre afstanden tot maatstaf strekt, is een factor van het materiaal der geleidraad, van hare lengte en dikte.

Transmitteert men 5000 paardekracht door een 1 cM. dikke koperdraad over een afstand van 500 mijlen, dan moet, om diezelfde kracht 1000 mijlen ver te transmitteeren, de doorsnede van de geleidraad verdubbelen, zoodat men dan, bij gelijken tegenstand in de leiding, een koperdraad van 1,4 cM. diameter noodig heeft, welke draad de dubbele doorsnede van de eerste heeft.

Hoewel hier slechts een voorbeeld in 't ruw is gegeven, kan men toch zien, dat aan een transmissie op verre afstanden geen hinderpalen in den weg staan.

Het moeielijkste punt echter is de isolatie van zulk een lange leiding, daar van de isolatie het meer of minder groote verlies aan electrische energie afhankelijk is. Doch nadat reeds zoo veel is verkregen, valt ook daaraan niet te twijfelen, dat de practici een goede en tegelijkertijd goedkoope methode van isolatie zullen vinden.

Biedt de electrische kracht-transmissie van een centraalpunt, met gebruikmaking van stoommachines als primaire kracht (wij vonden boven 37°/₀ besparing boven onze tegenwoordige wijze om kracht te verkrijgen) een groot voordeel aan, nog grooter zou dit zijn, indien wij voor oproeping der electriciteit de ter onzer beschikking staande natuurkrachten konden aanwenden.

Als natuurkrachten die tot dit doel geschikt zijn, hebben wij de wind- en waterkracht in aanmerking te nemen. Deze krachten hebben, alvorens wij ze gebruiken kunnen, de menigvuldigste veranderingen ondergaan. Gaan wij hun kringloop na, dan vinden wij dat de zonnewarmte steeds de oerkracht is, hoevele veranderingen ook reeds mogen hebben plaats gehad.

Gaan wij duizenden van jaren terug en verplaatsen wij ons in de primaire periode van ons wereldlichaam, dan vinden wij, dat de toen nog aanzienlijk grootere zonnewarmte op de met waterdamp omgeven aarde, door assimilatie van het zich in groote mate in de lucht bevindende koolzuur een weelderige plantengroei te voorschijn riep, weelderiger nog dan nu onze tropische landstreken voor een deel bezitten. De zonnewarmte was dus de onmiddellijke oorzaak van de ophooping van groote massa's koolstof, die wij thans in de steenkool gebruiken om onze woningen te verwarmen en onze stoommachines te drijven.

Naar onze tegenwoordige begrippen is de steenkool een in de industrie onontbeerlijk materiaal. Zij alleen heeft de industrie op die hooge trap van ontwikkeling gebracht, waarop zij thans staat en deze zou ook weldra weer tot den oorspronkelijken toestand terugkeeren, en met haar de menschheid, wanneer wij niet van de zonnewarmte uit vroegere tijdperken konden teren.

Moet dan niet de gedachte, dat eenmaal onze nakomelingen niet meer zooals wij, van de zonnewarmte van tallooze duizenden jaren, zooals die in de fossiele brandstoffen ligt opgesloten, nut kunnen trekken, tot een meer zuinig gebruik aanmanen?

Is de thans levende, op een hooge trap van ontwikkeling staande menschheid, hiertoe jegens de nakomelingschap niet zedelijk verplicht? Een antwoord hierop te geven is onnoodig; één enkel kan er trouwens slechts op gegeven worden.

Tot grootere spaarzaamheid bij het gebruik van alle fossiele brandstoffen kan in de eerste plaats een meer uitgebreid gebruik der natuurkrachten voeren. Mannen van wetenschap houden zich reeds sedert jaren bezig met het vraagstuk, hoe de zich thans ver van de woonplaatsen der menschen bevindende waterkrachten het voordeeligst te gebruiken zijn. Elk procent, dat op die wijze aan de natuur ontnomen wordt, geeft een besparing die tot duizenden stijgt, zooveel te meer als wij bij onze stoommachines van gewone constructie slechts circa 5°/₀ en bij de betere 9°/₀ van den totalen in de kolen gelegen warmtevoorraad voor ons doel gebruiken, terwijl de andere 91—95 °/₀ als ongebruikte warmte in de atmospheer ontwijken.

Hoe verbazend deze cijfers ook zijn, toch geven zij de volle waarheid en geven steeds te denken.

Wordt vervolgd.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Door den Gemeenteraad van Gouda is besloten tot het oprichten van een waaggebouw ten dienste van de kaasmarkt aldaar. Deze laatste schijnt dus zeer goed op te nemen.

Binnen kort zal een orgaan verschijnen van de Vereeniging van burgerlijke Ingenieurs. Het blad heet *De Ingenieur*, Weekblad gewijd aan de techniek en de œconomie van openbare werken en nijverheid.

Een prospectus van het orgaan is aan alle leden der Maatschappij toegezonden.

De kosten van dit blad zijn voor de leden der Vereeniging *f* 6, voor de niet-leden *f* 8.

Den 10den dezer is de uitslag bekend geworden van de prijsvraag voor het ontwerpen van een nieuwen Raadhuistoren te Aken. Er waren 13 projekten ingeleverd.

De eerste prijs werd toegekend aan het ontwerp van den heer Frentzen, architekt, docent aan de technische hoogeschool te Aken.

De tweede prijs is toegekend aan het projekt van den heer Schneider, architekt te Cassel.

De eerste prijs is 4000, de tweede 1800 R. M.

Voort zijn nog eenige projekten aangekocht.

Men is voortdurend bezig om de kunstschatten uit het Trippenhuis naar het Rijks-Museum over te brengen. Dit geschiedt natuurlijk met de grootste zorg.

Een paar dagen geleden werd in den vroegen morgen de »Schutters-maaltijd" van Van der Helst getransporteerd; het stuk kwam behouden aan. Geplaatst in een houten draagraam, werd het zeer omvangrijk stuk door een 18-tal mannen met de meeste voorzichtigheid gedragen en op zijne voorloopige bestemming gebracht.

Voordat dit doek zijne eereplaats in de Rembrandtzaal inneemt, zal het in eene loods, achter het Museum, door den bekenden photograaf Hanfstaengl, uit Munchen, gephotografeerd worden. Dit zal met alle stukken door denzelfden photograaf geschieden.

Hij, die oog had en liefde bezat voor kunstwaarde bezittende overblijfselen van oud vaderlandsche kunst en een paar jaren geleden Dordrecht bezocht, om in de Groote Kerk de koorbanken te bezichtigen, werd weemoedig gestemd door den vervallen toestand waarin die vermaarde meesterstukken van beeldhouwkunst zich bevonden, en het ergerde hem, dat de nog altijd rijke en voorheen zóó kunstlievende stad dat kunstwerk niet beter in eere hield.

Ruim twee jaren geleden is aan dien toestand gelukkig een einde gekomen. Door verschillende bijdragen en de ijverige pogingen van eenige kunstlievende ingezetenen, werden de noodige gelden verkregen, om tot eene herstelling te kunnen overgaan.

Men heeft eerst de vergane of ingestorte fundamenten door nieuwe vervangen, en vervolgens de opstanden door verscheidene nieuwe stijlen versterkt, zoodat het geheel weer flink recht en waterpas staat. Daarna heeft men de geschondene of vergane architectonische détails (als lijstwerken enz.) bijgewerk of vernieuwd, en naarmate de geldmiddelen dit toelaten, zal men daarmede voortgaan, terwijl het beeldhouwwerk zorgvuldig werd schoon gemaakt.

Door deze herstellingen zijn de koorbanken met hunne schoone en rijke ornamentbekleedingen voor verder verval bewaard en komt het prachtig beeldhouw- en snijwerk weder tot zijn volle recht. Tal van landgenooten, en vreemdelingen in geen kleiner aantal, komen dan ook dit wereldberoemd werk bezichtigen.

N. R. C.

Volgens officieele meêdeeling zal de industrieele tentoonstelling, georganiseerd door den heer Ducret, voorzitter van de Chambre Syndicale des Industries Diverses, plaats hebben te Parijs van Juli tot November in de galerijen van het Palais de l'Industrie aan de Champs Elysées, daartoe door de regeering afgestaan. Er zullen 3 afdeelingen voor vreemde natiën worden ingericht, voor Engeland, België en Italië, met het doel om de verschillende wijzen van arbeiden der werklieden onderling te kunnen vergelijken. Voor nadere inlichtingen wende men zich tot Mr. Ducret aan genoemd lokaal.

Woensdag 20 Mei ll. had op het terrein achter het Rijks-Museum te Amsterdam, in tegenwoordigheid van een aantal authoriteiten en belangstellenden, eene proefneming plaats met de zoogenaamde brandbluschgranaat van Harden. Deze bestaat uit een hermetisch gesloten glazen stopflesch, gevuld met eene vloeistof, welke in de flesch aan geenerlei verandering onderhevig is, althans zeker 20 jaar onveranderd blijft. Deze vloeistof over het vuur verspreid, door het stukwerpen der flesch, ontwikkelt door de plotselinge verhitting onmiddelijk een groote hoeveelheid gassen, welke de zuurstof der omringende lucht absorbeeren en dus alle verdere verbranding onmogelijk maken. De fleschjes hebben een eivormige gedaante zijn 16 × 10 cM. groot, en wegen 1 KG.

Bij blussching van een beginnenden brand is het dus niet noodig dat de brandende voorwerpen met het vocht in aanraking komen; deze voorwerpen worden omringd en ingesloten door gassen, welke de felst brandende stoffen onverwijld uitdooven.

Deze eigenschappen van de handgranaat bleken ook bij de proefnemingen.

O. a. werd een eiken getimmerte, hoog 3 M, breed 1.25 M., met latten en krullen gevuld, met teer bestreken en met petroleum overgoten in brand gestoken. In weinige oogenblikken stond het in lichte laaie vlam; doch nauwelijks waren er 2 granaten in den vuurgloed geslingerd of de vlammen waren uitgedoofd.

Ook deed men een proef in de kelders van het Rijks-Museum ten overstaan van den secretaris van de Commissie van toezicht en advies voor de schilderijen, teneinde te beoordeelen of de vloeistof of de gassen de schilderijen ook zouden kunnen beschadigen. Ook deze proef viel ten gunste van het bluschmiddel uit.

In Amerika en Engeland maakt dit bluschmiddel grooten opgang, ook om de volgende eigenschappen, dat de gassen die ontwikkeld worden de ademhaling niet beletten, het vocht wordt door warmte noch door koude bedorven, het bevriest beneden 20° C., en heeft geen werking op de huid. De prijs dier granaten is *f* 27.50 per dozijn, de heeren Joosten en de Bordes te Amsterdam zijn agenten voor Nederland.

De Minister van Binnenl. Zaken is bij koninklijken kabinetsbrief gemachtigd, op Maandag 13 Juli a. s. het Rijks-Museum geopend te verklaren en de oorkonde, welke van die opening zal worden opgemaakt, namens den koning te onderteekenen. De teekening der oorkonde zal plaats hebben in de eerezaal van het Museum in tegenwoordigheid van de grootwaardigheidsbekleeders van den Staat, de leden van het corps diplomatique, het Gemeentebestuur en andere genoodigden.

Men rekent, dat op den dag der opening geheel gereed zullen zijn het schilderijen museum en het prenten-kabinet. De andere afdeelingen zullen daarna geopend worden naar gelang ze gereed zullen komen. Op 't oogenblik is er nog ontzaglijk veel te doen. In de nagenoeg voltooide zalen kan men reeds opmerken hoeveel beter werking sommige stukken doen, die in de slecht verlichte ruimten van het Trippenhuis met anderen op één hoop gepakt hingen. Ook zijn merkwaardige doeken, voor welke tot dusver geen andere bewaarplaats dan een pakhuis bestond, thans in het volle licht gekomen.

Afloop van Aanbestedingen.

ENSCHEDÉ, 10 Mei. De bouw van een schoolgebouw in zes lokalen en 2 teekenlokalen, een schoolgebouw in zes kleinere lokalen. twee onderwijzerswoningen, eenige bijgebouwtjes en verder toebehooren, alles op een terrein gelegen aan de Veenestraat te Enschedé, onder beheer van den architect J. Moll, te Hengelo.

L. Scholten & Zn., Almelo. . . . . *f* 68.528
B. Vixeboxse, idem . . . . » 64.570
G. J. v. Heek & Co., Delft . . . . » 63.382
P. en A. Fijlstra, Enschedé . . . . » 63.000
A. Sieverink, Groenlo. . . . . » 62.900
J. Hesselingen. Meppel . . . . » 61.485
H. Timmer, idem . . . . » 59.300
J. C. Carmiggelt, Brummen . . . . » 58.986
Bekhuis en Damstra, Leeuwarden » 58.822
C. Eckhardt, Almeloo. . . . . » 58.787
K. J. Kalt, Ureterp . . . . » 57.746
J. v. Burk, Oosterbeek . . . . » 57.400
J. Roodenrijs, Dorenburg. . . . . . » 55.800

FRIEZENVEEN, 30 Mei. Het maken van een machinekamer en ketelhuis met bijbehoorende werken, aan de fabriek van Jansen en Tilanus, onder beheer van den architekt C. B. Posthumus Meijes.

J. Wessels, Friezenveen. . . . . . . *f* 12.989
W. Jansen, idem. . . . . » 12.974
J. Schuurman, Den Ham. . . . . . » 12.723
J. Roelofs, Friezenveen. . . . . . . » 12 225
M. Westenberg, Almeloo. . . . . . » 11.488
H. Jansen, Friezenveen. . . . . . . » 11.484
gegund.

LEEUWARDEN. 30 Mei. — Het bouwen van een paardenstalling met koetshuis en woning te Huisterheide. bij Legemeer, onder beheer van den architect W. C. de Groot:

C. C. Schwaner Jr, Leeuwarden. *f* 15.492
G. M. de Ree. St.-Nikolaasgo. . . » 13.969
D. J. Keuning, Ureterp. . . . . . . » 13.695
D. L. Hoohkamp, Follega . . . . . » 12.964
K. J. Kalt. Ureterp . . . . » 12.924
J. Pijkstra, Bergum . . . . » 12.879
S. de Boer, Lippenhuizen . . . . . » 12.760
J. Poutsma, Terwispel . . . . » 12.474
M. E. Hettiega, Langweer . . . . . » 11.295
J. Bos, Twijzel. . . . . » 11.120
M. J. Schotanus, Boksum . . . . . » 11.120
gegund.

ALPHEN A/R. 2 Juni. — De architekt J. Hengeveld Jr., voor de commissie der Chr. school: het bouwen eener school voor 300 leerlingen en onderwijzerswoning:

P. Uestman te Leiden. . . . . *f* 21.298
J. de Jong te Gouda . . . . » 18.639
H. A. Heezen te Alphen. . . . . . » 18.600
Chr. Dessing te Gouda. . . . . . . » 17.500
W. Boot te Woubrugge . . . . . . » 16.900
J. Dokter te Leeuwarden . . . . . » 16.895
Ph. Verbruggen te Waddinxveen. » 16.536
T. Stapper te Alphen. . . . . » 16 010
L. Gesman te Oudshoorn . . . . . » 15.999
W. van Lokhorst te Alphen. . . . » 15.823
C. J. van Vliet te Oudshoorn. . . » 15.777
Chr. van den Berg te Boskoop. . » 15.600
J. Rutgers te Aarlanderveen . . . » 15.587
G. Hengeveld te Alpen. . . . . . . » 14.980
G. H. van der Wilt te Breukelen. » 14.820

DELFSHAVEN. 1 Junij. — De architekt M. M. Lourens Jzn., het maken van de gebouwen van een broodfabriek: Begr. *f* 36.500, J. B. Sjerp te Rotterdam, *f* 27.890.

HAARLEM, 11 Juni 1885. — Het gemeentebestuur. Het bijbouwen van lokalen bij het Raadhuis. 17 inschrijvers.
C. Elffer & Zn., Haarlem. . . . . . *f* 10.392 gegund.

ADVERTENTIËN.

L. S.

De ondergeteekenden berichten, dat verzonden zijn de bestelde

PORTEFEUILLE BANDEN

voor het

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT en WEEKBLAD

ad *f* 1.75 per stuk.

☞ Heeren Leden, die nog verzuimden hunne geëerde orders in te zenden, worden verzocht gebruik te maken van de Bestelkaart, welke in de dezer dagen verschenen 1ste aflevering van het Bouwkundig Tijdschrift 1885, voor dat doel is bijgelegd. De kaart mag ***geen*** correspondentie bevatten, doch wel invulling van den order en onderteekening. Met 1 Cts. postzegel gefrankeerd, kan zij daarna in de brievenbus geworpen worden.

30 MEI 1885.

DE UITGEVERS,
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 24.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De *doorloopende Tentoonstelling* in het Maatschappelijk Gebouw is dagelijks geopend van 10 tot 4 uur, tegen betaling van 25 centen de persoon.

De leden der Maatschappij en de inzenders hebben steeds vrijen toegang en kunnen personen, die onder hun geleide de tentoonstelling bezoeken, kosteloos introduceeren.

Van af 16 dezer, worden in het gebouw tentoongesteld, de ingekomen antwoorden op de in 1883 door de Maatschappij uitgeschreven prijsvragen.

TENTOONSTELLING TE DELFT.

Reeds in een vorig nummer van dit blad werd met enkele woorden melding gemaakt, van de belangrijke tentoonstelling te Delft, die nog tot in de laatste dagen van Juli geopend blijft. Zij trekt hoe langer hoe meer bezoek en is dit ook zeer waard.

Het oude Boterhuis op de Markt is waarschijnlijk in den laatsten tijd nooit zoo fraai getooid geweest, als dezer dagen. Het ziet er recht aangenaam uit, omdat alles met smaak en oordeel is uitgestald, omdat de verlichting voor het doel er uitmuntend is en de tentoongestelde voorwerpen er tot hun recht komen. Hier en daar brengen levende planten een aangename afwisseling.

Hij, die een goed overzicht wil hebben van de verschillende hier te lande in den handel voorkomende artikelen, behoorende tot de rubrieken, in een vorige mededeeling opgenoemd, zoowel van binnen- als van buitenlandsch fabrikaat, raden wij een bezoek aan het Boterhuis aan. Wij willen thans uit het vele goede eene keuze doen, om er meer in het bizonder de aandacht op te vestigen.

Terstond bij de intrede treffen ons de fraai uitgevoerde mozaiekwerken der firma Josua F. Ebner te Londen (agenten, De Lint en C°., Rotterdam). De monsters van mozaiek voor vloeren, zijn goed van teekening en uitstekend afgewerkt; de kroon van de expositie spant evenwel een klein glasmozaiek, een altaarstukje, Byzantijnsch, de maagd Maria voorstellende. Dit werkstuk is met groote bedrevenheid en uitmuntend in stijl uitgevoerd. Het is als 't ware een bizonderheid op het gebied van die mozaiek, welke meerendeels uit stukjes van grootere afmeeting wordt vervaardigd.

Op korten afstand van deze verzameling wordt uwe aandacht getrokken door de expositie van geschilderde tegels uit de fabriek van J. Schillemans te Utrecht, en in 't bizonder door het groote tableau, uit 48 tegels bestaande, naar een schilderij van Sadée. De uitvoering is in haar genre goed.

Niet altijd treft men fraaie cement tegels aan; meestal worden zij dof en waasachtig van kleur, en zien er onsmakelijk uit, omdat de tint op zich zelve, door de cement bedorven wordt. Over de Belgische parkettegels, geëxposeerd door G. van Lent en Co., te Rotterdam, kan men niet hetzelfde zeggen. Zij zijn fraai en frisch van kleur. Bizonder goed zijn de in groote verscheidenheid van kleur en teekening ingezonden geperste cement tegels van Hemmerling te Düsseldorf, en niet minder goed van kleur, de bekleedingssteenen van dien fabriekant. Deze artikelen zijn genummerd 30 en 30a.

Gedrukt 20 Juni 1885.

In de fabriek der firma Tichelaar te Makkum heeft men steeds blijven hechten aan de oude wijze van werken.

Het fabriekaat heeft daardoor veel aantrekkelijkheid behouden, evenals door de fraaie kleuren.

De paneelen en schotels zijn meest allen beziens-waardig, en in 't bizonder moet gewezen worden op No. 154, een gekleurd paneel naar Ostade, en No. 159 een wandschotel van blauw met geel, die ook voor 't kooplustig publiek veel aantrekkelijkheid schijnt te hebben.

Een geheel ander soort van fabriekaat zijn de tegels van Josua Wedgewood, te Etruria Staffordshire; onder de beste behooren de wand en decoratie tegels en die voor lambriseeringen, en wij vestigen in het bizonder de aandacht op de nummers 44, 45 en 46.

In de vensters der ruimten, die wij thans bezocht hebben, vinden wij voorbeelden van gebrand glas ter decoratie. Het fabriekaat van Charles Champigneulle & Co. te Parijs spant ongetwijfeld de kroon; het staat ook hier te lande zeer hoog aangeschreven, niet het minst na de heerlijke voorbeelden die in 1883 ter Amsterdamsche tentoonstelling aanwezig waren, en de algemeene aandacht trokken. Onder de voorbeelden die wij te Delft zagen, behoort in de eerste plaats genoemd te worden een paneel, in den stijl van het einde der 13e eeuw opgevat, naar een voorbeeld uit de kathedraal van Chartes vervaardigd. Teekening en kleur zijn volmaakt juist getroffen en 't is dan ook niet te verwonderen indien velen het werk voor *echt* antiek aanzien.

Eerst bij het verlaten der tentoonstelling ontwaart men N°. 201, een der beste ramen welke door de Kön. Bayer. Hof Glass Malerei, (agenten de Lint & C°.), worden tentoongesteld. Het stelt een hellebaardier uit de 16e eeuw voor; in sobere kleur, fraai en hoogst artistiek is de teekening uitgevoerd.

Uit hetzelfde atelier zijn een drietal andere vensters afkomstig, genommerd 202 tot 205, de beide eersten bovenlichten, voorstellende de astronomie, en de muziek, met versieringen ontleend aan Raphael's fresco's in het Vaticaan. De beide laatste nummers zijn voor onderramen, en stellen Hebe en Ceres voor, goudgeel op zilveren grond. Elk dezer stukken mag zonder voorbehoud als zeer geslaagd werk vermeld worden.

Onze Nederlandsche glasschilderkunst, ten minste uit die fabrieken welke hier vertegenwoordigd zijn, kan zich nog niet meten met het werk van de beide voorgaande exposanten.

Onder de gedrukte tegels, in de meest uiteenloopende varieteiten aanwezig, geschikt voor menschen met veel —, en anderen met minder smaak, zijn er voor de eersten, goede van Josua Wedgwood, vooral voor lambriseeringen, en van Minton Hollins & C°., zooals in 't bizonder die, welke in de aanwezige bloembakken zijn aangebracht, en de tegels met figuren — zie o. a. N°. 54 — die zeer goed van teekening zijn.

Wij naderen eindelijk het Delftsche aardewerk, uit de fabriek *„de porceleyne flesch"*, van Joost Thooft en Labouchère, te Delft, waarnaar men onwillekeurig zocht, zoodra men de tentoonstelling binnentrad. De teleurstelling die men mocht ondervinden, daar het wachten lang valt en men al het voorgaande toch ook de noodige aandacht wilde schenken, wordt ruimschoots beloond door de keurige collectie die de fabriek in een afzonderlijk vertrek met veel smaak heeft bijeengebracht. De fabriek gaat met groote schreden vooruit, getuige de waarlijk heerlijke veelkleurige tableaux, die er in den laatsten tijd gemaakt zijn. Wie herinnert zich niet het decoratief tafereel van 40 tegels, dat in het Panorama te Amsterdam zulk een opgang maakte? Ge vindt het onder N°. 78 terug, en onder 275 de oorspronkelijke teekening van den heer A. le Comte, die ongetwijfeld veel belang zal inboezemen.

Ook vraagt No. 82, een tafereel van 15 tegels, beschilderd naar Bisschop, de bizondere aandacht; het is heerlijk van kleur en uitvoering.

Onder de rubriek majolica-tegels treedt de zelfde fabriek op, naar wij meenen voor het eerst — maar daarom niet minder degelijk. Het zijn gedeelten van het tableau, hetwelk de fabriek naar Antwerpen's expositie heeft gezonden.

In het *Weekblad* N°. 17 van den 2den Mei, werd reeds een beschrijving van dit tableau gegeven, waarvan wij op de tentoonstelling eenige onderdeelen bewonderden. Wat is die Aeterna Juventas schoon door den heer le Comte geboetseerd; welk een heerlijk vrouwenfiguurtje; hoe pittig en geestig zijn ook die kleinere onderdeelen behandeld, het kind, den jongeling, den man en den grijsaard voorstellende. Wij hopen het in Antwerpen thans aanwezige stuk, weder terug te zien in ons land.

Slaan wij even eenige bladzijden op uit de allerlaatste geschiedenis der fabriek, om ons te herinneren wat wij in 1883 te Amsterdam zagen uitgestald, — dan eerst zal men leeren waardeeren met welk een reuzenschreden de fabriek voorwaarts streeft. Toen, slechts blauw aardewerk; thans reeds heerlijke polychrome werken daarbij, en majolica, dat is in relief en gekleurd.

Van de wandschotels behoeft hier waarlijk niets meer gezegd te worden; wij kennen ze allen, even als de vazen enz. en waardeeren ze.

Onder n°. 193 vinden wij in het laatstgenoemde vertrek een raam van Ch. Champigneulle, versierd met luchtig en elegant geteekende planten en bloemen.

Een geheel ander genre van werk, dan het Delftsche, vertegenwoordigen de paneelen van Théophile Fumière te Brussel; zij komen ons echter niet frisch van kleur, en te zoetsappig voor.

Een ander vertrekje is bestemd voor een inzending van de firma De Lint en Co., die eene groote verscheidenheid vertegenwoordigt. Onder het beste uit al het fraaie wijzen wij op n°. 116, een monster majolica voor decoratie van de Kaisers Halle te Berlijn gebruikt, op 117, een fraai uitgevoerd majolica paneel, den zomer voorstellende, 118 en 119, tegels met Perzische en Renaissance versiering, en 108, zeer goede relief tegels van aangename kleur. Trouwens wij hebben hier te doen met de vertegenwoordigers van uitstekende fabriekanten, de beste uit Engeland. In het gebouw voor permanente expositie te Amsterdam kan men zich daar eveneens van overtuigen.

In dit vertrekje hangen voor de vensters eenige goede proeven van gebrand- en geschilderd glas uit de ateliers van A. Wagner te Saarbrüken, eveneens vertegenwoordigd door de firma De Lint & Co.

Onder 244 en 245 zien wij figuren op matglas, als chassinet behandeld. Hoewel eenigszins dof, zijn de kleuren toch helder, met eigenaardige toon; in passende omgeving zullen zij een fraai effect teweeg brengen.

MONNIKEN-WERK.

Het is jaren geleden. Een braaf en algemeen geacht teekenonderwijzer dresseerde mij in de behandeling van het potlood. Bij den praktischen arbeid overdag schoven de krullen gemakkelijker uit de rijschaaf, dan bij de dressuur van het eerste s'avonds mogelijk was. Als dan een misvormde trek op het papier geboren werd, klonk het wel eens vermanend over de schouders: „maar beste jongen, dat is toch monniken-werk." Het was zoo; en dan kreeg het potlood de schuld, de punt was te grof, of het was te zacht, tot dat gedurige oefening het zoo verre bracht, dat ik den baas over het potlood bleef, — over monniken-werk niet meer gesproken werd. Op lateren leeftijd bleef het mij bij. Arbeid die nutteloos, vergeefs of ondoelmatig was, werd bij de herinnering daaraan als monniken-werk geboekt.

Bij alles wat in de laatste dagen op het gebied der bouwkunst voorviel, kwam mij dat woord onwillekeurig in gedachten. Vooral waar het de behandeling van prijsvragen betrof.

Ieder die lid van de Maatschappij is, kent den inhoud der artikelen bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van prijsvragen aanbevolen en vastgesteld ter algemeene vergadering van 29 Mei 1884, zie bladz: 137, Bouwkundig Weekblad van dat jaar.

De oproeping van den heer Leliman, om prijsvragen in hunne behandeling beter te regelen, vond bij de Maatschappij een willig oor. Reeds zoo dikwerf was op betere regeling aangedrongen; nu was het zoover gekomen, dat geen prijsvraag meer zonder standje afliep, en daar moest een einde aan zijn. De twaalf artikelen Leliman's wezen er den weg voor aan.

Eene commissie, bestaande uit de heeren Leliman, Langhout, Nieuwenhuis, Rieber, Sanches, Sanders, de Haan, werd voor dat doel benoemd, onderzocht de zaak grondig, waaruit de twaalf bekende artikelen werden gedistilleerd.

Zoo vertrouwde die commissie een goed werk gedaan en in de toekomst vele grieven voorkomen te hebben. De zaak was van alle kanten beschouwd; half werk was zoo iets van monniken-werk.

Niettegenstaande dat vertrouwen heeft de ondervinding geleerd, dat het er toch niet ver van af is. Want, lezen wij de omschrijving aan het hoofd der artikelen geplaatst na, dan waren deze eveneens opgesteld met het doel, om zoowel voor als bij de beoordeeling te dienen.

Men kan dus aannemen, dat daar waar bestuursleden van de Maatschappij tot oordeelen geroepen werden, in de eerste plaats deze artikelen hun nut zouden hebben; gebeurt zulks niet, dan heeft het werk van commissiën al bijzonder weinig nut.

Zij het mij daarom vergund op een paar artikelen de aandacht te vestigen.

Art. 4 zegt: „Wordt eene bouwsom opgegeven, dan moet deze proefhoudend en strikt verbindend voor alle mededingers zijn."

„De begrooting, door de mededingers in te leveren, moet gegrond zijn op de eenheidsprijzen der materialen, die bij het programma moeten vermeld zijn, en eene opgave bevatten der afmetingen en hoeveelheden van de te verwerken bouwstoffen."

Wat leert nu de Beursprijsvraag, waarbij twee leden van het bestuur der Maatschappij zich de eervolle betrekking zagen toegekend, als beoordeelaars de ingekomen ontwerpen te onderzoeken.

Dat óf dit artikel, óf de geheele werkkring der commissie totaal onbekend is, — is een feit dat gemakkelijk te veronderstellen is, waar het geldt de buitenlandsche leden der Jury, onbekend met het streven van de Maatschappij, maar het is, moeielijk te begrijpen waar de twee vroeger genoemde Jury-leden de kern der Maatschappij vormen.

Zeer terecht zegt de heer Rieber in No. 23 van het Bouwkundig Weekblad '85, dat voor het tweede concours, wat de kostenrekening betreft, alles zoo duidelijk mogelijk geformuleerd was. Hoofdsom, zelfs een bordereau van prijzen was bepaald om de vergelijking gemakkelijk te maken. En toch heeft de Jury er geen acht op geslagen.

Het is maar al te waar.

Welke was de algemeene indruk, verkregen bij het eerste concours. Dat onder de vijf eerste ontwerpen, door de Jury gekozen, vorstelijke denkbeelden waren, niet dan tegen vorstelijke sommen uit te voeren. Men had meer rekening gehouden met den vorm dan wel met de fondsen die voor de voltooiing aangewezen waren.

Een tweede concours kon dat verbeteren.

Wat geschiedde? Vier der inzenders wijzigden hunne projekten in dien zin, dat zij 25% sierlijker in vorm en evenzoo in waarde van bouwsom stegen; een enkele daalde 25°/o, zelfs meer, om zich eerlijk in het enge keurslijf te rijgen, dat het bouwkapitaal hem aanbood. Zijn eerlijkheid was hem ten val. Wat de overige wonnen, ging hij achterwaarts. Doch neen, dan moest er geen Jury meer zijn, om zich rekenschap te geven van de op nieuw gestelde eischen. Zoo behoort het ten minste. Doch de beslissing viel in geheel anderen geest. Begrooting, de hoofdzaak, verdween; en de wedstrijd verkreeg een geheel ander aanzien. Zegt elke beschouwer, onwetend met hetgeen vooraf ging, de rangschikking is naar verdienste, de arbeid is meesterlijk, zooals wij deze zelden, wellicht nimmer weer zullen bijeen zien,— toch is het voor hen die het weten een jammer, dat zoo volkomen in strijd gehandeld is met de gestelde bepalingen, en werpt het een schaduw over een concours, dat anders in allen deele als model had kunnen gelden. Nu is het werk eigenlijk monniken-werk geweest; het was niet te doen om fraaiere opvatting, maar alleen om die, beantwoordende aan de grenzen door het kapitaal gesteld.

Wanneer nu een dorps-schoolmeester over zijn school, de leeraar over zijn kerk, de advocaat over zijn societeit, bij het uitschrijven van een prijsvraag een oordeel velt, niet in overeenstemming met de artikelen der commissie, mogen wij er hen geen verwijt van maken, dat zij bij gemis van kennis verkeerdelijk besloten; want allicht zou het verwijt terugkeeren : en gij lieden weet uwe eigene artikelen niet te verdedigen. Treurige ervaring.

Van den oliphant naar de mug. Van het meesterwerk tot den eenvoudigen arbeid, jaarlijks volgens vaste gewoonte bij de Maatschappij terugkeerend. Hiermede bedoel ik het drietal prijsvragen door de Maatschappij ter beantwoording gesteld en ingeleverd primo December 1884.

Waar de moeder gaat oordeelen, zal zij niet vergeten het werk harer kinderen te raadplegen, in dit geval de reeds genoemde artikelen.

Nummer 8 van de jongens uit het gelid tredend, zegt het volgende:

„De naar den prijs dingende ontwerpen worden gedurende minstens acht dagen publiek tentoongesteld en het rapport der Jury daarbij ter visie gelegd."

Het was een loffelijke jaarlijksche gewoonte, dat gedurende den tijd der algemeene vergadering alle ingekomen projecten, zoo rijp als groen, voor de leden ter kennisname werden tentoongesteld. Dat doet den inzenders een onderlinge vergelijking maken, leert hen om bij volgende kansen, zich beter begrijpelijk te maken, doet tegelijkertijd zien of de Jury een gezond oordeel heeft geveld.

Dit jaar, nu een nieuw gebouw plaatsruimte te over aanbood, terwijl de bekroonde en niet-bekroonde teekeningen der afdeelings prijsvraag Leiden een welverdiende plaats verkregen, bleven de antwoorden, ingezonden op de prijsvragen der Maatschappij, behoorlijk in de kast geborgen.

Bij de regeling der Permanente tentoonstelling dagelijks in het gebouw aanwezig, weet ik, dat van vergetelheid geen sprake kan zijn, en had ik het te danken aan mijne medewerking aan een der prijsvragen, dat ik kennis mocht nemen van al de overige ingekomen antwoorden.

Wat bleek toen opnieuw. Dat artikel 3 zegt: „De wijze van voorstelling en het aantal der teekeningen worden bij het programma opgegeven."

Daaronder mag men toch wel in de eerste plaats verstaan, dat de schaal verbindend is. Waar nu het program de zeer onheuschelijke schaal voor de tweede prijsvraag bepaalt op 1 à 10, daar valt het toch zeer vreemd op, dat het bekroonde ontwerp op een schaal van 1 à 20 geteekend is. Teekeningen, op de helft der grootte terug gebracht, winnen dikwerf merkelijk in waarde; die, op dezelfde wijze vergroot, verloren niet zelden; bovendien spaart kleinere schaal weer veel werk, iets wat onmiddelijk reeds het evenwicht tusschen de concurrenten verbreekt.

Zonder in eenige beschouwing te treden over de waarde der ontwerpen, maakt toch deze wijziging, volkomen in strijd met het program, het noodzakelijk, dat door de Jury hierop gelet wordt; en al is dit een hard vonnis voor hem die het treft, en daardoor van de mededinging wordt uitgesloten, toch is het de eenige rechtvaardige weg en alleen geschikt om aanmerkingen op het oordeel te voorkomen. Wil een inzender bij de gevraagde teekeningen, anderen voegen — wie zal er tegen kunnen zijn? De aanwezigheid van het verlangde toch is voldoende voor een goed oordeel. Zoo blijkt uit een en ander, dat wij nog weinig vooruitgegaan zijn; toch is het zaak vol te houden en voortdurend op de gebreken te wijzen. Het is echter weinig bemoedigend, wanneer de Maatschappij zelve zoo weinig waarde aan de met zorg opgestelde artikelen hecht. Is het wonder, dat dan de vraag zich opdoet: is het werk dier commissie geen echt monniken-werk geweest?

Zaliger gedachtenis aan mijn ouden teekenmeester.

Breukelen, 17 Juni 1885. J. de Haan.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Op de vergadering van het Instituut van Ingenieurs, gehouden den 11en dezer te 's Gravenhage, hield de heer M. Symons, ingenieur te Rotterdam, een voordracht, toegelicht met platen over twee door hem uitgedachte ovens tot desinfectie.

De bacteriën, bacillen enz., die de dragers zijn van vele epidemische ziekten, en waaromtrent de kennis in den laatsten tijd zoozeer is bevorderd door de onderzoekingen van Dr. Koch te Berlijn, sterven eerst bij een temperatuur van meer dan 100°. Het komt er dus op aan een zoodanige temperatuur te ontwikkelen, zonder dat de voorwerpen verschroeien. Men bezigt daartoe over verhitte stoom.

Bij het desinfecteeren in den oven onderscheidt men drie verschillende manipulatiën.

1°. de voorwerpen worden langzaam gedroogd. Kwam door de tweede manipulatie de overhitte stoom in aanraking met b. v. kleederen, die altijd eenig vocht in zich behouden, dan zou, bij het toetreden van stoom, een gedeelte der warmte aan dezen onttrokken worden om dit vocht te doen verdampen. De temperatuur zou daardoor dalen, het binnenste der voorwerpen zou niet de vereischte hooge temperatuur aannemen, en de verlangde ontsmetting zou niet tot stand komen.

2°. manipulatie; de voorwerpen worden aan een hooge temperatuur van meer dan 100° blootgesteld, waardoor alle dierlijke leven vernietigd wordt. Die temperataur wordt verkregen door oververhitte stoom.

3°. manipulatie; de door de vorige bewerking nat geworden voorwerpen worden wederom gedroogd. Men laat daartoe de stoom ontwijken en voert verwarmde lucht in den oven, die echter niet zoo hoog mag zijn, dat schroeiing daarvan het gevolg zoude kunnen worden.

Daar bij de eerste manipulatie de bacterie nog niet vernietigd, wordt, laat men de uit den oven tredende verwarmde lucht niet in den dampkring ontwijken, maar onder den vuurhaard, even als bij de tweede, zoodat zij daar verder kan worden ontsmet.

De beide ovens zijn gemetseld, van eenvoudige constructie; een daarvan was ontworpen voor gebruik in grootere gemeenten, de andere voor kleinere.

De inhoud is zoodanig, dat eenige matrassen van de grootste soort er in kunnen worden ontsmet.

De goederen worden aan de eene zijde op een wagentje in den oven gereden, aan de andere zijde er weder uitgebracht.

Na de verklaring, ook in onderdeelen, van deze ovens, deed de heer J. Gosschalk een mededeeling omtrent een ontsmettingsoven, dien hij reeds geruimen tijd geleden had toegepast in een hospitaal. Deze berustte op de desinfectie door middel van verwarmde lucht.

De eisch was: goederen en matrassen van verpleegden uit het ziekenhuis te ontsmetten, waartoe een temperatuur van 120 graden noodig was.

Op 150 M. van het ziekenhuis stond de ketel, die stoom daartoe zou leveren.

In een gemetselden oven of ketel bevond zich, kort bij de desinfectiekamer, een serpentbuis, waardoor stoom geleid werd. Door het verwarmen van oven en buis, werd de stoom in deze laatste tot oververhitte stoom gemaakt, die vervolgens door een stel van buizen aan de drie zijden van de desinfectie-kamer aangebracht, werd geleid, en in die kamer een temperatuur van 140° deed ontstaan.

Deze toestel had goede uitkomsten opgeleverd; de heer Symons merkte er echter over op, dat de temperatuur van 140° niet voldoende was om het leven der infecteerende wezens te vernietigen, deze moest hooger zijn, zooals de temperatuur was die in zijne ovens kon worden verkregen.

De heer Gosschalk herinnerde echter, dat toen de genoemde ovens door hem in het ziekenhuis werd aangelegd, de bacterieën nog bij een lageren temperatuur konden gedood worden.

Men zal zich herinneren, dat de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs onlangs een adres richtte aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, daarbij verzoekende, om voor den nieuw te benoemen Directeur der Pol. School, — noodzakelijk doordien de afgetreden directeur, Dr. Bosscha, in eene andere betrekking is opgetreden, — een *technicus*, d. i. een ingenieur van groote bekwaamheid en veelzijdige ervaring te kiezen.

De heer Dr. G. Heller verklaart nu in een ingezonden stuk in het *Nieuws van den Dag* van 15 Juni j.l., dit verlangen voor even ongerijmd als ongewenscht.

De schrijver vraagt of de instelling niet steeds onder het beheer der opvolgende Directeuren Lipkens, Simons, Cohen Stuart en Prof. Bosscha in bloei is toegenomen, en of de school niet te recht als een opleidingschool moet beschouwd worden. Dat de regeering, op voordracht van den Directeur, jongelieden op in uitvoering zijnde werken plaatste, om praktische kennis op te doen, bewees voldoende, dat men zich aan den leerling liet gelegen liggen, ook wat dit betreft, en dat de school niet anders dan een opleidingsschool was.

De taak van den Directeur is omvangrijk, als men hem beschouwt in zijne verhouding tegenover de hoogleeraren, de studenten, de beambten der leeraren, de eigendommen der instelling, het Gemeentebestuur van Delft, en de regeering — wat het geldelijk beheer betreft.

De schrijver verwijlt kortelijk bij elk dezer onderdeelen, om deze verhoudingen te verklaren; en de werkzaamheden van den Directeur der Pol. school vergelijkende met die zijner ambtgenooten te Leiden, Utrecht, Groningen en Amsterdam, dan zal wel niemand ontkennen, dat de eerste van veel grooteren omvang zijn. De rector-magnificus en curatoren toch regelen den algemeenen loop van zaken; de ambtgenooten van den Hoogleeraar directeur, aan de Akademiën, bemoeien zich alléén met het onderwijs, terwijl hij zelve én onderwijs én administratief beheer onder zich heeft.

Na de vraag beantwoord te hebben, waartoe zich de verantwoordelijkheid bepaalt van den meest volkomen praktischen ingenieur, schijnt het de bedoeling van den schrijver te zijn daaruit te willen bewijzen, dat een praktisch ingenieur niet de rechte man is om als Directeur der P. S. op te treden. Schrijver zegt n. b.

»In één woord, de ingenieur is alleen aan zijn principaal verantwoording schuldig, en is de woning conform, het bestek en teekening voltooid, dan is hij tegen alle eventueele nadeelige gevolgen gevrijwaard. Des ingenieurs taak is hiermede afgeloopen, om voor nieuwe opdrachten zich weder bereid te verklaren, maar de zorg en taak van den directeur der Polytechnische inrichting houdt hem voortdurend bezig zoolang hij die eervolle betrekking bekleedt."

(De schrijver schijnt niet erg goed op de hoogte te zijn van den werkkring van den ingenieur.)

»Juist om al deze redenen hadden adressanten (vroeger leerlingen dezer nuttige instelling) zich van hun verzoek moeten onthouden uit eerbied en erkentenis voor het genoten onderwijs. Zij hadden geenszins onwetendheid behoeven voor te wenden omtrent den aard en het einddoel der inrichting, waarbij zij 4, ja, sommigen 6 jaren, hebben vertoefd, en allerminst in hun adres zich de bevoegdheid van een oordeel moeten toeëigenen, waarvoor rijperen van jaren, van kennis en ondervinding zijn teruggedeinsd."

»Indien zij hun groot leedwezen over het aanstaand vertrek van den hoogleeraar Bosscha daarvoor in de plaats hadden gesteld, en den Minister van Binnenl. Zaken dringend uitgenoodigd met dien uitstekenden geleerde, die evenmin als zijn drie waardige voorgangers tot de rij der practische ingenieurs heeft behoord, te rade te willen gaan, wie door hem als zijn meest geschikte opvolger zou worden voorgedragen, dan hadden zij zichzelf een eerekroon om de slapen gewonden, waarin het zinnebeeld *oprechte dankbaarheid* had uitgeblonken."

Te weinig eerbied of dankbaarheid voor het genoten onderwijs heeft zeker allerminst voorgezeten bij het opmaken van het adres der Vereeniging van Burg. Ingenieurs. Zij heeft haar meening geuit, gelijk dat een ieder vrij staat te doen. En zonder twijfel zal geen harer leden ook maar 't minst te kort willen doen aan den steeds zoo hoog geachten, nu onlangs afgetreden Directeur, Dr. Bosscha.

Dat een practisch zeer ervaren ingenieur zeer geschikt kan zijn om als directeur op te treden is aan geen twijfel onderhevig. Maar *met het oog op het onderwijs* gelooven wij, dat er soms reden kunnen zijn zulk een man niet te benoemen.

Zijn lievelingsvak, hetzij natte- of drooge waterbouwkunde of spoorwegbouwkunde, met al den aanhang van dien, of schoone bouwkunst, zou te veel wellicht op den voorgrond treden en het onderwijs daardoor te sterk naar één zelfde richting worden geleid. En dat is een groot gevaar.

Een Directeur, buiten het kader van den praktischen ingenieur, zal beter de ontwikkeling in algemeenen zin kunnen leiden. Wat het onderwijs aangaat wordt immers door hem ook rekening gehouden met den Raad der Pol. School, gevormd door hoogleeraren.

Dat aan de P. S. verweten wordt, dat het onderwijs er wel wat al te theoretisch is, ligt niet aan den Directeur alléén, en wij gelooven ook niet dat het onderwijs veel zoude veranderen, indien een uitsluitend praktisch man tot hoofd benoemd wordt.

De P. S. moet langs theoretischen weg den grond leggen tot de praktijk.

R.

In het vorige nummer van dit blad werd medegedeeld, dat te Gouda een waaggebouw zou opgericht worden voor de kaasmarkt aldaar. Niet de Gemeenteraad van Gouda maar die van Woerden heeft zulk een besluit genomen.

De heer dr. G. F. Baehr, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft, heeft met ingang van den volgenden leercursus zijn ontslag gevraagd.

Omtrent de brandbluschgranaten, waarover in een vorig blad een en ander werd medegedeeld, beweert de ingenieur Kouveld in eenige bladen, dat de gas-ontwikkeling in beperkte ruimte, gelijk bij de proefnemingen het geval was, zeker hare uitwerking niet mist, doch dat ze zal te kort schieten in de grootere ruimte van bijv. eene kamer. Hij noodigt de invoerders van de granaten, de hh. Joosten en De Bordes, uit, in het openbaar een vergelijkende proef te nemen met hunne handgranaten en de door hem voorgestane Dick's extincteur.

INGEZONDEN.

Opmerking voor Uitschrijvers van Prijsvragen.

Naar aanleiding van de prijsvraag »Het Posthuis" te Heerenveen, en ook die van de Maatschappij, zij het mij toegestaan een plaatsje te vullen in het orgaan, gewijd aan de belangen der bouwkunst, om een tweetal opmerkingen uit te spreken, die volgens mijne denkwijze tot nut zouden kunnen strekken, indien zij meer in aanmerking werden genomen.

Tot inleiding zou de vraag dienen: waarom Prijsvragen? De antwoorden hierop, zullen wel zijn in de eerste plaats: tot bevordering der kunst, en in de tweede plaats: om bij een uit te voeren werk keuze van ontwerpen te hebben. Doch dit laatste kan nog zeer uiteenloopende gevolgen hebben, zooals: moeielijke punten die door bouwcommissie en architekt niet zijn op te lossen en die, door ze als prijsvraag te stellen, te gemakkelijker hun oplossing vinden, of, indien de architekt tot zijne lastgevers moet zeggen: neen M. HH., een gebouw, aldus naar uwe eischen ontworpen kan voor de gestelde som niet worden tot stand gebracht. Zoo worden, door de heerschende malaise, waardoor velen tijd te over hebben, om aan prijsvragen mede te werken, op zulke, waaraan noch eer noch winst verbonden is, vele antwoorden ingezonden.

Toch wordt daardoor de kunst beoefend, zal men antwoorden. Ja, maar in hoeverre en door wie?

Met het oog op de prijsvraag Heerenveen, voorkomende in het Weekblad No. 3 van dezen jaargang, en het daaronder vermelde, waarschuwende om aan die prijsvraag niet mede te werken, kan toch immers een architekt zijn krachten daaraan niet ten beste geven, kan toch immers niet verwacht worden dat ontwerpen inkomen, die degelijk zijn en de kunst tot eer verstrekken. 't Is dus een prijsvraag voor aankomelingen en halfbakken. Maar daargelaten eer en winst, kan toch volgens het programma geen ontwerp inkomen, dat voldoende is, zooals ook blijkt dat bij de 40 antwoorden niet een is, dat de bekroning waardig blijkt te zijn.

't Was goed geweest indien de stellers van het program, in No. 6 van den 3den jaargang van het *Bouwkundig Weekblad* het daarin door den heer Sanders geschrevene hadden gelezen en toegepast.

Waarom voor de onderscheidene lokalen niet liever de vierk. oppervl., alsook die van het aantal personen opgegeven?

Waarom het orchest niet bepaald; hoe groot, of voor welke doeleinden ingericht?

Waarom de jury eerst benoemd na de inzending der stukken?

Waarom niet van meerdere ontwerpen eenig rapport uitgebracht?

Want, al was het voor jeugdige inzenders, dan toch kon dit nog dienen tot hun nut. Of moet hier de vraag gesteld worden: is ook bij al die anderen een fout ingeslopen, die uit het program voortvloeit; en dient daarom gezwegen te worden?

Doch laat ik liever vragen, waarom het program niet door bevoegde deskundigen opgemaakt of overgelegd? Zou, wanneer dat program was gezonden aan het Bestuur der afdeeling Leeuwarden van den Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, deze het niet met liefde in hare vergadering hebben besproken, gewijzigd en in dien staat hebben gebracht waarin het behoorde te zijn?

En alzoo mijne eerste opmerking: zou het niet mogelijk zijn, dat dergelijke prijsvragen georganiseerd of gewijzigd werden door de afdeelingen der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst en ook aan haar de leiding van de beoordeeling, werd toevertrouwd? En zulks zou kunnen, wanneer een dergelijk program werd aangeboden ter plaatsing in een blad als dit vakblad. Indien dan de redactie, vóór het op te nemen, aan de bouwcommissie een schrijven richtte met dringend verzoek, om de zaken te regelen zooals boven omschreven, dan konden de programma's meer volledig, de antwoorden meer doeltreffend, de inzenders meer bevredigd en de kunst meer gebaat worden.

Ten andere zou het zeer nuttig zijn om van de ingekomen antwoorden, een weinig meer uitvoerig rapport uit te brengen, ook met het oog op de door de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst beoordeelde antwoorden op de l. l Mei-vergadering: bij deze zijn toch prijsvragen die meer voor aankomende bouwkundigen gesteld zijn, en waarvan men dan als loon voor de moeite een wijzen op fouten tot leering, en prijzen van het goede tot aanmoediging ontving. Niet ieder is toch altijd in de gelegenheid gesteld de antwoorden in oogenschouw te nemen, terwijl het tevens nuttig zou zijn dat deze b. v. 14 dagen ter bezichtiging lagen.

Door dit een en ander zoude naar mijn bescheiden oordeel het doel »tot bevordering der kunst" meer bereikt worden.

W. Juni 1885. S. S. H.

VRAAGBAAK.

VRAAG 50. Wanneer door het sloopen van een perceel de zijmuur van een belendend perceel zijn steun verliest en alléén niet voldoende is om dienst te doen, dus daardoor bouwvallig wordt, wie der eigenaren moet de kosten van vernieuwing dragen, en hoe moet in deze volgens de wet gehandeld worden?

CORRESPONDENTIE.

De vervaardiger van het ontwerp RE/PA in een cirkel, wordt uitgenoodigd zijne teekeningen aan het gebouw Marnixtraat 402 te doen bezorgen.

DE BEURS-PRIJSVRAAG.

Een misvatting, in mijn vorig artikel over de beursprijsvraag ingeslopen, voel ik mij genoodzaakt te herstellen.

Van den aanvang af, heb ik het ontwerp „in hoc signo floresco" aangezien, als hoofdzakelijk het werk te zijn van den heer John F. Groll. Ik had daartoe meer dan één reden.

Laatstleden Dinsdag ontving ik een bezoek van den heer Friedrich Ohmann uit Weenen, en uit ons gesprek werd mij duidelijk, dat de heer Ohmann evenveel recht als de heer Groll heeft, om als hoofd-ontwerper van het in de tweede plaats bekroonde projekt te worden genoemd. Beide heeren hebben gezamenlijk gewerkt en hunne namen zijn onafscheidelijk en in gelijke mate aan het ontwerp verbonden.

Woensdag j. l. mocht ik een bezoek ontvangen van den heer Cordonnier, den ontwerper van het plan Y, die mij mededeelde overtuigd te zijn, dat zijn plan, mits eenige bezuinigingen, voor de beschikbare bouwsom van 2 millioen zou zijn uit te voeren. Enkele dier bezuinigingen zou hij zelfs in 't belang van zijn ontwerp gaarne zien aangebracht.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Tot Directeur der stadsreiniging te Amsterdam is benoemd de heer te Winkel, kapitein der Artillerie.

Als redacteur van het op te richten orgaan der Vereeniging van Burgerlijke ingenieurs, *de Ingenieur*, zal, naar wij vernemen de heer E. H. Stieltjes, civiel-ingenieur te 's Gravenhage, optreden

Het Handelsblad meldt, dat de heer Cordonnier, ontwerper van het plan Y, voor een beurs te Amsterdam, het plan heeft, om in een gemotiveerd schrijven aan den Gemeente Raad aan te toonen, dat zijn plan, met eenige wijzigingen, voor 2 millioen is uit te voeren

Op de voordracht voor Gemeente-architekt van Leiden werden geplaatst, de heeren: D. E. C. Knuttel, Civiel en Bouwkundig Ingenieur, Adj. Ingenieur bij den aanleg van Staats-Spoorwegen, P. E. Rijk, Gemeente-opzichter te Arnhem, en G. Looman, Hoofdopzichter te Leiden.

Uit dit drietal is tot Gemeente-architekt gekozen, de heer D. E. C. Knuttel.

Te gelijk met de Beurs-ontwerpen wordt in Arti tentoongesteld het ontwerp voor een gebouwtje, in aansluiting met de Munt- of Regulierstoren te bouwen. Men heeft getracht dit gebouw zooveel mogelijk in overeenstemming met dien toren te brengen.

Afloop van Aanbestedingen.

GRONINGEN, 6 Juni. — De architekt W. van der Heide: het bouwen van een heerenhuis aan de Zuidersingel voor de Wed. Tellegen.

H. J. Meuge	*f* 16.820
W. Jacobs	» 15.220
B. de Jong	» 14.980
G. Meulink	» 14.826
E. Berkenbosch	» 14.700
L. Oldenburger	» 13.445

gegund, allen aldaar.

ZWOLLE, 6 Jnui. — Het verbouwen van de azijnmakerij De Ster; ingekomen 11 biljetten als:

J. G. Diesselhof	*f* 17.800
J. Bonthuis	» 14.777
G. Lubbers	» 13.977
L. v. Nispen	» 12.911
D. Bruins	» 12.890
H. Greve	» 12.650
G. J. Ernst	» 12.648
G. J. Schutte	» 12.450
G. Kamphuis	» 12.314
W. Gerritsen	» 11.155
A. v. Straten	» 10.909

gegund.

DEVENTER. 10 Juni. — De architekt G. te Riele Wz. voor den heer A. H. J. van den Sigtenhorst: het bouwen van 3 villa's:

L. Oosterwijk te Wijhe	*f* 26.430
B. J. Mensink	» 26.000
A. J. Fiet	» 25.408
J. Witteveen	» 24.687
R. van der Spoel	» 24.301
J. Pot Jzn.	» 24.301
W. J. Kolkert	» 24.280
H. Visscher	» 24.220
H. Lammers	» 23.433
A. J. Markerink	» 23.362
K. J. Kalt te Ureterp	» 23.190
B. v. d, Worp, gegund	» 22.979

de overigen allen aldaar.

ROTTERDAM. 10 Juni. — Het bouwen van 3 woonhuizen en bloc aan den Nieuwe-Binnenweg te Delftshaven, onder beheer van den architect J. C. van Wijk; ingekomen 13 biljetten, als:

C. J. v. Heek & Co., te Delft	*f* 23.800
A. de Haan, Kralingen	» 22.485
J. C. Tom, te Rotterdam	» 20.794
C. Eijsvogel, te Aardlanderveen	» 20.943
P. Bleijenburg te Rotterdam	» 20.679
W. A. Vrolijk & Zn., idem	» 20.675
A. Looijmans id.	» 19.855
J. A. v. Noppen, te Zandvoort	» 19.725
C. J. v. Tussenbroek te Rotterdam	» 19.385
Wed. G. Camesi & Co., id	» 18.777
H v. d. Sande id.	» 18.600
T. L. Kanters id.	» 17.589
B. Heijkens & Zn., id.	» 17.185

AMSTERDAM. 11 Juni. — Het verbouwen van een kerk en bad in de Rapenburgerstraat, behoorende aan de Nederl. Israël. hoofdsynagoge, onder beheer van den architect-werktuigkundige J. W. Meijer; W. H. Struijs, voor *f* 13.200.

ADVERTENTIËN.

ARCHITECTEN, AANNEMERS.

Te koop aangeboden het werk: **L'architecture privée au XIXe Siècle.** Brieven letter O bij den boekhandelaar M. M. OLIVIER, Rokin 70. Amsterdam. 2611

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2612 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concureerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Agentuur en Commissiehandel in

Gekyaniseerde. Rotvrije Houtwaren.

REUK EN KLEURLOOS PREPARAAT

als: Rasterwerk, Vloerdelen, Buikdenningdeelen, Tuinbanken, Bloem- of Plantenbakken enz.

Tegen Champignon of Zwam in vloeren is het Kyaniseren een afdoende maatregel.

Agent voor Amsterdam
W. P. VAN WAGENINGEN.
2613 1ste Van Swindenstraat N°. 87.

Internationale Tentoonstelling

DECORATIEF AARDEWERK
GEBRAND GLAS,
in het BOTERHUIS te DELFT.

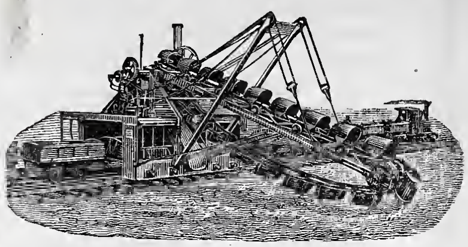
IS GEOPEND op Werkdagen van 9—5 uur.
Op Zondag 1—5 uur.

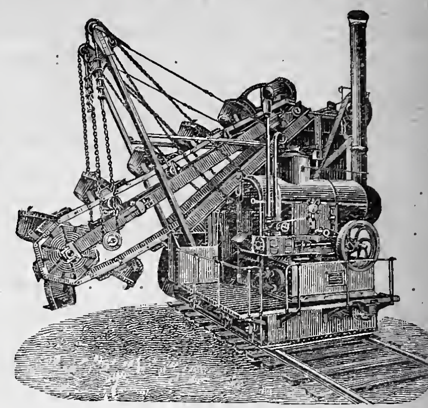
Entréeprijzen:

Woensdag f 0.50, Zondags f 0.10,
2614 overige dagen f 0.25

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN**, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2615

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2616

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.

SYSTEEM RUOLZ, **gebreveteerd (S. G. D. G.)**

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succ^s^.

8 RUE D'ENGHIEN PARIJS. 2617

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk **TB** bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschiktom zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering **TB** is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren **RUTTEN & C°.**, Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.

☞ *Zie het artikel* »*Verven de Ruolz*" *in N°.* 38 *van het Bouwkundig Weekblad* 1884.

Als Vertegenwoordigers van de verschillende fabrieken recommandeeren wij

KURKSTEEN,

het lichtste Bouwmateriaal dat er bestaat (ongeveer 7 maal lichter dan baksteen) en **uitmuntend** geschikt voor:

OPVULLING VAN HOLLE MUREN,
Vervaardiging van drooge Wanden,
het beste Isoleer-middel voor Stoomketels, Stoompijpen, Daken, enz. enz.

TROTTOIRTEGELS

2618

en **VLOERSTEENEN** in verschillende Vormen, Kleuren en Afmetingen; het **sterkste** en **goedkoopste materiaal,** dat in den handel is.

ROLLUIKEN

van **Staal** en **Hout,** zelfrollend en met drijfwerk.

IJZEREN SCHUIFDEUREN.

GEGOLFD IJZERBLIK

voor DAKEN, BRUGGEN, DEKKEN, enz.

Compleete IJzeren Daken en Gebouwen enz.

E. & P. ROTTSIEPER, te Ronsdorf (Rijnpruisen).

Referentiën bij: de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij.; Rotterdamsche Tramweg-Mij.; de Heeren Architecten W. C. METZELAAR te *'s-Hage*, M. A. DE ZWART te *Voorburg*, J. SCHOTEL te *Rotterdam*, J. A. VAN DER KLOES te *Delft*, J. C. VAN WIJK te *Rotterdam*, JACQUES LEIJH te *Haarlem*, Stearinekaarsenfabriek *Gouda*, enz. enz. Agenten gevraagd. **(EEREDIPLOMA TE AMSTERDAM 1883.)** Men vrage Prospectus enz.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 25.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De *doorloopende Tentoonstelling* in het Maatschappelijk Gebouw is dagelijks geopend van 10 tot 4 uur, tegen betaling van 25 centen de persoon.

De leden der Maatschappij en de inzenders hebben steeds vrijen toegang en kunnen personen, onder hun geleide introduceeren.

Tot den 6den Juli a. s. worden in het gebouw tentoongesteld, de ingekomen antwoorden op de in 1883 door de Maatschappij uitgeschreven PRIJSVRAGEN. Het rapport der Jury ligt daarbij ter lezing.

Na de laatste opgave zijn als nieuwe leden der Maatschappij toegetreden de heeren:

R. P. J. Tutein Nolthenius, ingenieur van den Waterstaat te 's Hertogenbosch.

H. Bletz, (B. L.), bouwkundige te Weesp.

OVER DE ELECTRISCHE KRACHT-TRANSMISSIE.

(*Vervolg van pag* 147).

Als natuurkrachten die toegeschreven moeten worden aan de zonnewarmte, hebben wij de waterkrachten, het natuurlijke verval der rivieren en kleinere wateren en de windkracht in aanmerking te nemen. Een andere natuurkracht, ebbe en vloed, is niet toe te schrijven aan den directen invloed der zonnewarmte, maar aan de aantrekkingskracht der maan in verband met het draaien der aarde.

Door de zonnewarmte wordt voortdurend water op de oppervlakte der aarde verdampt; het stijgt door diffusie in de atmospheer en wordt in hoogere lagen van den dampkring der aarde, tot nevel en wolken. Bij nog sterkere afkoeling valt deze nevel eindelijk als regen weder op de aarde en stroomt in kleine of groote wateren weder naar de zee, om den kringloop opnieuw te beginnen. Op zijn weg naar zee is het water in staat een meer of minder groote kracht uit te oefenen, die echter in de meeste gevallen niet benuttigd wordt. De kracht die een stroomend water kan oefenen is afhankelijk van zijn massa en zijn natuurlijk verval.

Een der belangrijkste probleemen waarmede zich sinds jaren de Amerikaansche geleerden bezighouden, is de overbrenging der kracht van den Niagara-val, met behulp der electriciteit.

Sir William Thomson, een Amerikaansch professor, heeft berekend, dat men de kracht van den Niagara-val, berekend op 30000 paardekracht, in een omtrek van 300 mijlen leiden kan, om alle in dien kring liggende steden: New-York, Philadelphia, Boston en Montreal, met goedkoope drijfkracht en electrisch licht te voorzien.

Naar zijne berekening zou men bij de electrische kracht-transmissie een geleidraad van $1\frac{1}{3}$ cM. diameter noodig hebben, waarbij dan een verlies aan kracht van hoogstens 20 °/o zou ontstaan.

De uitvoering van zulk een plan zou eveneens als een schrede voorwaarts en van groot belang voor de toekomst moeten worden beschouwd.

Ook de ebbe en vloed leveren een groote kracht-

Gedrukt 27 *Juni* 1885.

productie op; het is echter nog niet gelukt deze kracht ten nutte te maken. Want hoewel het niet aan plannen tot aanwending dezer kracht ontbreekt, leveren zij toch nog onoverkomelijke bezwaren op, zoodat een rationeele uitvoering, zooals overbrenging er van in electriciteit, nog langen tijd tot de vrome wenschen zal behooren. In geen geval echter willen wij dit vraagstuk tot het rijk der onmogelijkheden achten; zooals bij vele andere is de oplossing slechts een quaestie van tijd. Zooveel echter staat vast, dat het gebruik maken dezer krachten slechts door omzetting in electriciteit mogelijk kan zijn.

In Duitschland worden tegenwoordig van 1.800.000 paardekracht water, slechts ongeveer 169.000 als drijfkracht gebruikt, terwijl de andere ongebruikt naar zee stroomen. Werd van de gansche beschikbare waterkracht slechts $\frac{1}{3}$ verbruikt, dan zou dit reeds een winst van 580 Mill. Mark opleveren.

Terwijl de Duitsche cultuur-technici eerst sedert eenige jaren aan een beter gebruik van de waterkracht arbeiden, hebben de Fransche-ingenieurs hieraan reeds sedert langen tijd gewerkt, zoodat de aanwijzingen, die zij verschaft hebben, als voorbeelden dienen kunnen. Inderdaad zijn in Frankrijk dan ook vele inrichtingen, waarin van die kracht door middel van een electrischen stroom wordt gebruik gemaakt. Zoo transmitteert de fabriekant Meunier te Parijs een waterkracht van 70 paardekracht op een afstand van 5000 Meter, terwijl door andere ingenieurs een inrichting gemaakt is om deze beschikbare krachten tot het drijven van ploegen, dorschmachines enz. op de voordeeligste wijze aan te wenden.

Eene andere natuurkracht, die vroeger hier te lande meer algemeen werd aangewend, is de windkracht.

Het is te betreuren, dat men van deze kracht, die daartoe nog voor ieder ter beschikking staat, geen grootere voordeelen trekt. Juist in den laatsten tijd hebben de windmotoren belangrijke verbeteringen ondergaan, zoodat zij niet meer, zooals de windmolens van oudere constructie, het grootste deel van het jaar stil staan, maar zelfs door den zwaksten wind worden bewogen en dus een veel grooter nuttig effect bezitten dan de oude windmolens. Het valt niet te betwijfelen, dat de windkracht, zooals ook andere natuurkrachten, veel meer in onze achting zal stijgen, wanneer de fossiele brandstoffen, die wij thans nog in groote menigte bezitten, eenmaal verminderd zullen zijn, of het opdelven ervan grootere kosten veroorzaakt dan tegenwoordig. Zooals de waterkracht is ook de windkracht een onmiddelijk gevolg van de zonnestralen. Bij den aequator, waar de verwarming der lucht het grootst is, stijgt deze omhoog Deze opstijgende lucht wordt door de koudere, van de polen stroomende lucht, aanhoudend verplaatst, zoodat er steeds een overgang van zonnewarmte in beweging plaats heeft. Deze beweging der luchtmassa's, die wij als wind waarnemen, kan tot de meest verschillende doeleinden worden gebruikt. Ontegenzeggelijk staat voor de windmotoren de toekomst open, zoodat zij eenmaal tot oplossing van het probleem: het gebruik maken van de natuurkrachten tot verkrijging van kracht en licht, in ruime mate zullen bijdragen.

De volgende tabel toont het nuttig effect aan van windmotoren, systeem Halady.

Tabel van het nuttig effect van windmotoren in paardekrachten.

Doorsnede van het rad in Meters.	Omwenteling per minuut.	Nuttig effect in paardekracht bij 7 Meter windsnelheid.
3,5	60	0,75
3,66	55	1,00
3,96	50	1,50
4,27	45	2,00
4,88	40—45	2,50
5,49	40	3,75
6,10	35	4,50
6,70	30	5,00
7,62	25—30	6,00
8,53	25	7,00
9,14	20	8,00

Dit zijn uitkomsten, die door de bekende oude windmolens in het minst niet verkregen werden.

Zou men door het omzetten der windkracht in electrische energie en overbrenging door de electrische kracht-transmissie ook maar het kleinste gedeelte van het nuttig effect der windmotoren verkrijgen, dan zou hierdoor reeds veel zijn gewonnen.

Op de electriciteits-tentoonstelling te Weenen was een merkwaardig voorbeeld van het gebruik van windkracht.

De ingenieur Friedländer had daar een groot windrad opgesteld, dat de kracht der bewogen lucht, in een dynamo-electrische machine in electrische energie omzette; deze werd door geleidraden verder geleid en verdeeld om haar op andere plaatsen in mechanischen arbeid over te brengen. Op deze wijze kunnen dus verschillende kleine machines door middel der electrische kracht-transmissie door de bewogen lucht gedreven worden.

Om nu ook op dagen zonder genoegzamen wind, drijvende kracht te hebben, was in de geleiding een accumulator of bewaarder van electriciteit gemaakt, die de overvloedige electriciteit opzamelde om ze op zulke dagen te gebruiken.

Denken wij ons daarom op gunstig gelegen plaatsen een groot aantal windmotoren, volgens het systeem Halady opgesteld, die jaar in jaar uit in beweging zijn om de energie van den wind door dynamo-machines in electrische energie om te zetten; denken wij ons verder deze energie in groote accumulatoren verzameld en naar believen in vele armen verdeeld, in fabrieken en werkplaatsen geleid en hier weer in mechanischen arbeid omgezet, dan hebben wij een beeld van de toekomst der aanwending van deze natuurkracht.

Dat hier zulk een geleiding als bij het electrische licht mogelijk is, heeft de Fransche ingenieur Marcel Deprez reeds voor 4 jaren op de electriciteits tentoonstelling te Parijs bewezen. Hij dreef namelijk van een centraalpunt uit naar zijn systeem van stroomverdeeling 27 verschillende machines en wel zoodanig, dat de eene geheel onafhankelijk van de andere liep.

Niet minder belangwekkend waren de tentoongestelde voorwerpen van den Russischen ingenieur Gravier op de bekende Munchener tentoonstelling. Door 2 dynamomachines dreef hij vele kleinere machines, onder anderen 2 ventilatoren, verwekte de warmte voor een kooktoestel en voedde circa 30 boog- en 20 gloeilampen.

Gravier toonde hier ten duidelijkste, dat het ook mogelijk is van de electriciteit op huishoudelijk gebied met groot voordeel nut te trekken.

Ook electrische spoorwegen hebben zich bij goede

constructie in de practijk voortreffelijk gehouden. Onder alle neemt de constructie van Siemens en Halske de eerste plaats in. Bij de electrische spoorwegen begeleid de stoomkracht als electrische energie in zekere mate den spoorweg, om elk oogenblik wanneer het noodig is in mechanischen arbeid te worden omgezet. De overbrenging en geleiding der electrische energie geschiedt hier in plaats van door den draad, door de rails.

Tot zoover de uitkomsten op het gebied der electrische kracht-transmissie, die ik in korte trekken en met weglating van alle theoretische formules heb weergegeven.

Er zullen nog wel jaren voorbijgaan, voor dat men aan de uitvoering van groote ontwerpen voor electrische krachttransmissie zal beginnen; nog menig jaar zal de stoommachine alléén de heerschappij voeren; maar ongetwijfeld zal eenmaal de electrische kracht-transmissie met de aanwending van directe stoomkracht om den zegepalm moeten dingen, zooals thans reeds het geval is bij de electrische verlichting en die door gaslicht.

De mensch zal in den eeuwigen kamp om het welzijn van zijn kort bestaan onvermoeid arbeiden, tot het hem zal gelukt zijn met behulp der electriciteit ook de wateren de windkracht, deze altijd zich gelijk blijvende natuurkrachten, aan zich dienstbaar te maken; en, dat hem dit zal gelukken, hieraan valt niet te twijfelen.

Amsterdam, Maart '85. H. HINKELMANN.

LINCRUSTA WALTON.

Dit nog vrij nieuwe middel tot wandversiering ontleent zijn naam aan den uitvinder er van. Nadat het vooral in Engeland en Amerika veel in toepassing is gebracht, is het, wat artistieke uitvoering van het relief aangaat in den jongsten tijd zeer verbeterd. Ook daardoor is de toepassing ruimer geworden, zoowel in Duitschland als hier te lande, waar het tegen de fabrieksprijzen geleverd wordt door den heer J. Hopman, Firma J. Wijdoogen Jr., te Amsterdam, die sinds 1882 uitsluitend de agentuur voor Nederland en de kolonien bezit.

Zeer goede modellen zijn ter Permanente tentoonstelling in het Maatschappelijk Gebouw aanwezig; de nog weinig algemeene bekendheid van deze stof, hoewel zij voor de meest uiteenloopende doeleinden kan worden aangewend, is oorzaak, dat in een meer uitgebreid artikel de aandacht er op wordt gevestigd. Wij meenen den lezers daarmede een dienst te doen.

De grondstof waar uit het L. W. wordt vervaardigd bestaat uit een pap, verkregen door fijn houtzaagsel te vermengen met lijn-olie, en andere stoffen die slechts aan den uitvinder schijnen bekend te zijn; deze lijvige massa, die gekleurd kan worden, wordt op sterk linnen uitgespreid en zooveel mogelijk gelijkmatig verdeeld.

Deze lap wordt vervolgens tusschen twee rollen doorgehaald; de eene rol, waartegen de onderlaag, het linnen, loopt, is vlak, de andere is voorzien van de contremal der figuren, waarmede men de stof wil versieren. Het spreekt van zelf, dat men door meerdere of mindere diepte aan de vormen in de rol te geven, hooge en minder hooge relief-ornamenten kan doen ontstaan.

Onder de aanwezige modellen ziet men dan ook zoowel vrij vlak gehouden wandbekleedingen, als zwaar geprofileerde lijsten, tot allerlei doeleinden geschikt.

Zooals het L. W. uit de fabriek komt, is het meestal niet geschikt om zonder verdere toepassing van kleur onmiddellijk te worden aangewend. De stof is dan donker bruin, rood, grijs, geel- of groenachtig gekleurd, niet alleen uitwendig, maar door en door. De beide eerste kleuren zouden in veel gevallen zonder verdere afwerking een goed effekt kunnen makén, hoewel het relief daardoor minder zal spreken. Dit is soms gewenscht. In de meeste gevallen echter zal het noodig zijn het relief meer te doen uitkomen en dit verkrijgt men door de stof in verschillende kleuren, goud- en zilverbronsverven af te werken.

Het rijkste effekt verkrijgt men, door het L. W. het aanzien te geven van Barbotine-goudleder. Men belegt de stof daartoe met zilver, bladkoper of Pavitt's ducat gold; dit wordt met doorschijnende verven gekleurd, die weder met een wollen lap van de verheven deelen wordt afgenomen. Tot verlevendiging van het relief worden dan hier en daar meer sprekende kleuren aangebracht. Men ziet, dat men het op deze wijze geheel in zijn macht heeft de versiering voor elke omgeving passend te maken.

Men kan het L. W. ook eenvoudiger en daardoor goedkooper behandelen. Met een stijven borstel brengt men er b. v. een vrij lijvig mengsel van olie en terpentijn met bruine oker en sienna-aarde op, dat met een lap van de verheven deelen wordt afgewischt. Deze laatste komen daardoor in lichtere tinten op een donker fond beter tot hun recht, even als dit het geval is bij de boven beschreven behandeling met doorschijnende verven.

De stof is zeer taai en laat zich daardoor ook met gemak op hol en bol gebogen vlakken aanbrengen. Zoowel op bepleisterde muren als op tengelwerk kan het worden aangebracht; het wordt er op geplakt met een dikke pap van roggebloem. Door de groote taaiheid en ook de dikte der stof, is zij niet vatbaar voor scheuren of afschilferen; zij heeft een groot weêrstandsvermogen tegen vocht en kan zelfs bij de groote schoonmaak zonder nadeelige gevolgen met zeepwater worden afgewasschen.

Wanneer straks prijzen zullen genoemd worden, behoeft men niet terstond te denken aan de vrij groote uitgaven om een geheel vertrek b. v. met deze stof te versieren. Waar men minder middelen heeft, zou men alleen lambriseeringen, friezen of kroonlijsten er van kunnen maken, en dit wellicht, wanneer men daartoe een goede keuze uit den rijken voorraad van modellen doet, als hout kunnen afwerken in kleur. De zuiverheid en de scherpte van het ornament laten dit toe. Ook kleinere paneelvullingen zijn te maken.

De onafgewerkte rollen van L. W. zijn ongeveer 50 cM. breed en de kosten daarvan zijn ± *f* 3 per M2. Randen kosten van af 50 centen de str. M.

Zeer onlangs heeft de firma Wijdoogen ook fabriekmatig gekleurde stof van de fabriek ontvangen, die natuurlijk iets hooger in prijs is.

Mechanisch gedecoreerd Lincrustra, zooals het zich bevindt in de monsterboeken op bovengenoemde expo-

sitie, kost $\pm f$ 0.65 per M^2. meer dan de effen stof.

De dessins van het reliefornament zijn meerendeels zeer fraai, zoowel wat vorm als bewerking betreft; en dat de fabriekanten niet stil zitten wordt bewezen uit het feit, dat de nieuwere modellen veel beter zijn dan die van een paar jaren geleden. Vooral onder de lijstwerken is veel verscheidenheid te vinden voor vele uiteenloopende doeleinden.

Al deze varieteiten en stadiën waarin het L. W. voorkomt, kan men thans zien in een der fraaiste inzendingen op de tentoonstelling in het Maatschappelijk gebouw, alwaar de firma Wijdoogen een geheel vertrekje op de smaakvolste wijze heeft ingericht. Men kan daar zien, wat met deze aanbevelenswaardige en fraaie stof kan gedaan worden.

Het front van dit vertrekje, keurig van verhouding en afwerking, is gemaakt naar een teekening van den architekt Henri Evers, te Amsterdam.

Behalve bij reeds vele particulieren heeft de stof toepassing gevonden in eenige compartimenten der eerste klasse van de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

DE BEURS-PRIJSVRAAG.

De heer Cordonnier heeft, als vervaardiger van het ontwerp Y, dezer dagen veel onaangenaams moeten zien en hooren. Sommigen verwijten hem, dat zijn ontwerp niet meer of niet minder dan letterlijk gekopieerd is naar het Stadhuis te La Rochelle, gebouwd in 1606.

Opdat een ieder konde oordeelen heeft men zelfs een plaat, een gedeelte van dat Stadhuis voorstellende, naast ruwe schetsen van het ontwerp Y, in een winkelkast in de Kalverstraat te Amsterdam tentoongesteld.

En nu is de een verontwaardigd over het plagiaat dat hij vermeent op te merken, — de ander ziet in Y slechts een ontwerp, waarvan de vervaardiger is geïnspireerd geworden door het fraaie Stadhuis te La Rochelle. De eerste soort zal onder de groote goêgemeent wel de meeste aanhangers vinden; de tweede soort zal, met de geschiedboeken van de bouwkunst in de hand u aantoonen, welk een aantal architekten hetzelfde verwijt zou kunnen treffen, dat zij niets volmaakt nieuws hebben geleverd.

Wat men den heer Cordonnier verwijt —, hebben dat niet bijna alle meesters uit het bloeitijdperk der Renaissance gedaan? Hebben wij nu hen ooit een verwijt gemaakt van eenig plagiaat?

Kunnen wij de eerste vraag niet met *ja*, de tweede niet met *neen* beantwoorden, wanneer we deze toepassen op meesterwerken in anderen stijl gebouwd?

Waar blijven al onze Gothische kerken? Vertoonen zij niet allen een familietrek?

Hoe groot is het aantal Grieksche en Romeinsche tempels die over de wereld geheel of ten deele verstuifd zijn geraakt om dienst te doen voor welk gebouw dan ook?

Is dit ook diefstal? Of is het gebruik maken van bestaande vormen?

Naar aanleiding van de beschuldiging van plagiaat aan 't adres des heeren Cordonnier, heeft deze een brief geschreven, die is opgenomen in het *Algemeen Handelsblad* van 23 dezer. Hij wijst daarin met alle beslistheid die beschuldiging van zich af, maar ontkent geenszins de vraag of hij zich heeft laten inspireeren door het genoemde Stadhuis, op gelijke wijze als ieder die in renaissance stijl ontwerpt. Zijn werk en dat Stadhuis kunnen ongestraft een familietrek gemeen hebben, gelijk twee, waar dan ook, gegrepen menschenfiguren, die uit een combinatie van dezelfde vormen bestaan.

Y en het Stadhuis hebben ongetwijfeld een familietrek gemeen; maar de ontwerper van het eerste handhaaft — te recht — zijn eigendomsrecht op vorm, schikking, verhouding en geaardheid.

En om dit duidelijk te maken zal hij eenige photographiën van het Stadhuis, hier ter stede openlijk tentoonstellen.

Inmiddels hebben een 13-tal architekten een ongeoorloofde inspiratie gezien in den invloed, dien dat bouwwerk op den heer Cordonnier heeft uitgeoefend, en naar aanleiding daarvan hebben zij het volgende adres tot den Raad der Gemeente Amsterdam gericht, met bijvoeging van een afbeelding die tot staving van hun bewering moet dienen.

Dit adres is van den volgenden inhoud:

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen;

de ondergeteekenden, architekten;

dat zij uit het openbaar gemaakt rapport der jury, benoemd ter beoordeeling der ontwerpen, ingekomen op de onlangs uitgeschreven prijsvraag voor een nieuw Beursgebouw te Amsterdam, hebben gezien dat aan het ontwerp, gemerkt met de spreuk „Y" (No. 172) de eerste prijs is toegekend;

dat hun gebleken is, dat genoemd ontwerp, wat de meest kenmerkende deelen zijner buitenordonnantie aangaat, geheel ontleend is aan het Stadhuis te „la Rochelle", departement der Charente Inférieure in Frankrijk, gebouwd in 1605—1606, van welk gebouw zij de eer hebben eene afbeelding hiernevens te doen gaan;

dat zij vermeenen, dat waar het een monument geldt als het Amsterdamsche Beursgebouw zal zijn, het noch overeenkomstig de waardigheid der Gemeente, noch overeenkomstig de bedoeling der prijs-uitschrijving kan geacht worden, indien dit monument een copie van een buitenlandsch gebouw is;

redenen waarom zij U verzoeken, alvorens in zake de bekroning een beslissing te nemen, een grondig onderzoek in deze te doen instellen.

AMSTERDAM, 23 Juni 1885.

'tWelk doende,

A. N. Godefroy, A. C. Bleijs, J. H. Leliman, Van Gendt, Jan Springer, C. B. Posthumus Meijjes, A. Salm G.Bzn., W. J. Vuijk, Henri Evers, G. van Arkel, D. H. Haverkamp, A. van Delden, L. Beirer.

Een nader bericht in een der dagbladen maakt vervolgens nog melding van het feit, dat ook de sierlijke toren van het ontwerp niet oorspronkelijk is.

Na al die onthullingen hebben zeker velen met spanning

Beurs-prijsvraag

Ontwerp „Y"

Schets naar het Gipsmodel.

Photo lith. Wegner & Mottu, Amst.

gewacht op de beslissing, door den Gemeenteraad in zijne zitting van den 24sten dezer te nemen. Er werd echter nog weinig over de zaak gesproken en een besluit zal wel zoo spoedig nog niet volgen.

Dit is gelukkig; want daardoor worden zoowel de ontwerper als de Jury-leden in de gelegenheid gesteld zich te verklaren en te rechtvaardigen.

In de vergadering van den Gemeenteraad werd een voorstel gedaan om het rapport der Jury over den beursbouw nog aan te houden en alle bescheiden, stukken, adressen, enz. in handen van B. en W. te stellen tot prae-advies; deze laatsten moesten, gelijk de heer Muysken dit wenschte, ook het incident Cordonnier met de Jury bespreken.

De heer Gosschalk is van oordeel, dat de Raad het oordeel van de Jury moet casseeren, omdat zij geen acht heeft geslagen op den duidelijk gestelden eisch der kosten. Hij geeft daarom in overweging de voor de prijzen beschikbare gelden onder de bekroonden te verdeelen, en daarvoor hunne plannen te behouden.

Het Raadslid Pijnappel acht den Raad niet bevoegd om een uitspraak te doen; men moet een prae-advies hebben, verduidelijkt door technische toelichtingen. Ook de heer Kerdijk wenscht dit, omdat de Jury niet heeft gegeven wat men van haar verwachtte, door zich van de zaak der kosten af te maken, een handeling die strenge afkeuring verdient.

De heer van Tienhoven, Voorzitter, acht het evenwel niet goed al te lichtvaardig met eene afkeuring te handelen, daar men eerst de redenen behoort te kennen, die de Jury hebben geleid tot het geven van een rapport, als door haar werd ingediend.

En hierna werd besloten, het voorgestelde prae-advies af te wachten.

Dat is een wijs besluit.

Met vertrouwen zien wij het prae-advies en de toelichting der Jury te gemoet; vooral het laatste, wat betreft geïnspireerd te zijn door een bestaand ontwerp of bouwwerk, of het plegen van plagiaat.

C. T. J. Louis Rieber.

BIJ DE PLAAT.

De plaat, bij dit nummer van het Weekblad gevoegd, geeft eene voorstelling van een der gevels — die aan de zijde van het ongedempte Damrak — van het Beursontwerp Y.

De teekening is vervaardigd door den heer W. Kromhout Czn. te Amsterdam, naar het gipsmodel.

In een volgend blad zal de gevel Damzijde van dit ontwerp worden gegeven, en vervolgens ook reproductiën naar andere ontwerpen.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Den 18 Juni is de nieuwe kazerne te Arnhem door de aannemers, de heeren Magendans en Stevens, afgeleverd. Het tijdelijk onderhoud blijft vooralsnog aan hen opgedragen. De inrichting van het groote gebouw is geschikt tot huisvesting van $1\frac{1}{2}$ bataljon infanterie.

Bij den Raad der gemeente Leeuwarden is een verzoekschrift ingekomen van de aldaar gevestigde afdeeling der Provinciale Friesche Werklieden-vereeniging, waarin de wenschelijkheid wordt betoogd van den herbouw van den »Nieuwen toren.”

De heer J. H. Bakhuis, civiel-ingenieur, zal eerstdaags naar Panama vertrekken, alwaar hij gedurende drie jaren bij de aannemers Van Hattum werkzaam zal zijn.

Bij den brand, die den 24sten dezer te Dordrecht woedde, waarbij een sigarenkistenfabriek geheel, een blokmakerij en twee pakhuizen gedeeltelijk vernield, en een aantal omliggende huizen zwaar bedreigd werden, heeft ook de toren van de Groote Kerk eenige schade geleden. Een begin van brand is evenwel gelukkig spoedig door den loodgieter van het gebouw gebluscht geworden.

Te Rotterdam is eene circulaire verspreid van den volgenden inhoud:

»Naar aanleiding der meermalen geopperde vraag, of het wenschelijk zou zijn, alhier eene zelfstandige vereeniging tot stand te brengen van hen, die de bouwkunst in den meest uitgebreiden zin beoefenen, daarbij belang hebben en er belang in stellen, hebben zich eenige personen aangesloten en zulk eene vereeniging opgericht onder den naam van »*Labor et Studium.*”

Daar velen het met ons eens zullen zijn, dat de toestand van het bouwkundig leven hier ter stede maar al te veel te wenschen overlaat, gelooven wij dat ook zij met ons inzien, dat het oprichten eener degelijke bouwkundige vereeniging, waar het nuttige met het gezellige gepaard gaat, in eene bepaalde behoefte zal voorzien en ook veel tot verbetering van bestaande toestanden zal kunnen bijdragen:

Het plan omvat:

1°. Het inrichten van een Vereenigingslokaal, dat alle werkdagen voor de leden geopend is. Daarin zal zijn eene leestafel, waarop zich zullen bevinden bouwkundige, en andere met het doel der Vereeniging in betrekking staande bladen, tijdschriften enz.; bestekken en teekeningen van zoowel hier als elders aanbesteed wordende werken, en dergelijken. Het lokaal zal mede dienstbaar zijn tot het tentoonstellen van monsters en stalen van bouwstoffen, bij het bouwen toepasselijke fabrikaten, gereedschappen en wat dies meer zij.

2°. Het houden van vergaderingen, waarin onderwerpen op het gebied der bouwkunst en aanverwante vakken en wetenschappen, vooral onderwerpen van den dag en plaatselijke, zullen worden behandeld en besproken. Kunstbeschouwingen en meer uitsluitend op de praktijk gerichte bezigheden zullen niet uitgesloten zijn.

»3°. Het uitschrijven van prijsvragen. 4°. Het vormen eener boekerij, zoover de middelen dit zullen veroorloven. 5°. Het organiseeren van schetsavonden. 6°. Het samenstellen van een plaatwerk. 7°. Het houden van schets- en wetenschappelijke tochten. 8°. Wanneer daartoe aanleiding bestaat, het afvaardigen van leden naar belangrijke bouwwerken, ten einde daaromtrent verslag uit te brengen. 9°. Het bevorderen van de belangen der kunst, het kunst- en ambachtsonderwijs en van de leden.

Ten slotte wordt in de circulaire nog aangevoerd, dat er een groot aantal wordt vereischt om voor de voorloopig aangenomen contributie van *f* 7.50 per jaar, het programma uit te voeren zooals het ontworpen is. Het zal dus hoofdzakelijk van het aantal toetredenden afhangen, in hoever dit kan worden uitgevoerd. De biljetten van toetreding worden ingewacht vóór 4 Juli. Zoo spoedig mogelijk na dien datum zal er eene algemeene vergadering worden belegd, ten einde een definitief bestuur te kiezen en de zaken verder te regelen.

De circulaire is onderteekend door het voorloopig bestuur, bestaande uit de heeren J. C. van Wijk, voorzitter; W. C. van Goor, vice-voorzitter en Penningmeester; T. L. Kanters, bibliothecaris; J. P. Stok Wz., 1ste secretaris, en J. W. Bleijenburg, 2de secretaris.

Naar men ons mededeelt zijn tachtig leden noodig om de zaak te doen doorgaan.

De heer J. Kaiser, te Venlo, is, naar gemeld wordt, eigenaar geworden van het plafond-schilderwerk in negen vakken op eikenhout uit het priesterkoor der collegiale Hervormde kerk te Alkmaar, voorstellende: het laatste oordeel. Te vergeefs werden voor dezen aankoop reeds vroeger pogingen gedaan door het Rijks-Museum.

In de vergadering van het Kon. Inst. van Ingenieurs, gehouden 11 Juni jl., werden ter vervanging van de aftredende raadsleden: de heeren G. van Diesen, J. P. de Bordes en H. P. L. C. de Kruijff, tot leden van den Raad van Bestuur benoemd, de leden J. F. W. Gonrad, A. J. Voorduin en H. A. Ravenek.

In de vergadering van den Raad van Bestuur van den 19en j. l. zijn verkozen tot president, vice-president en penningmeester, resp. de raadsleden J. F. W. Conrad, H. S. J. Rose en W. H. Hubrecht.

Het Engelsche blad *The Fireman* — gewijd aan het brandbluschwezen — geeft een overzicht van al de pogingen, aangewend om door chemische middelen branden te blusschen.

Reeds in 1734 werd door den Duitschen natuurkundigen Fuchs een bal uitgevonden, die, in 't vuur geworpen, sprong en het uitdoofde.

Het is niet mogelijk alle verdere vindingen van dien aard op te sommen; één echter »Philips" anihilator heeft veel opgang gemaakt, hoewel het middel zeer gevaarlijk was voor hen die er mede moesten omgaan. Deze personen stikten gewoonlijk.

De roem van dit middel eindigde echter bij het totaal afbranden van een magazijn er van, waarbij zelfs een menschenleven te betreuren was.

Van af Zondag 28 Juni e. k. zal eene door den heer JOH. G. STEMLER Czn. van den heer CORDONNIER ontvangen photographie van het *Stadhuis te la Rochelle* in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst worden tentoongesteld.

AMBACHTSSCHOOL TE 's GRAVENHAGE.

PRIJSVRAGEN

UITGESCHREVEN IN HET JAAR 1885.

Voor timmerlieden. Een blank eikenhouten teekenraam, met los paneel en spijen, voor groot mediaan teekenpapier, benevens een teekenhaak van blank eschdoornhout, ter lengte van 0.75 M.

Voor meubelmakers. Een kapdoos van mahoniehout, gepolitourd. lang 0.32 M., breed 0.22 M.

Voor Schilders. Een monster geïmiteerd marmer (Portor).

Een monster geïmiteerd oud eikenhout.

Beiden ter grootte van 0.50 M. bij 0.50 M.

Voor Smeden. Een deurpaneel van gesmeed ijzer, ter lengte van 0.75 M., en ter breedte van 0.50 M. (Bij voorkeur blank.)

Ter mededinging naar deze prijsvragen, worden uitgenoodigd oud-leerlingen der Ambachtsschool, die in de jaren 1884 en 1885 de school met diploma hebben verlaten.

Aan de inzenders van de der bekroning waardig gekeurde werkstukken, wordt toegekend eene belooning van *f* 25, benevens een vereerend getuigschrift.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

ART. 1. De werkstukken ter beantwoording dezer prijsvragen moeten worden ingezonden vóor of op 1 October 1885, aan het lokaal der Ambachtsschool (Z. O. Binnensingel.)

Later ingekomen stukken blijven buiten beoordeeling.

ART. 2. Elk werkstuk moet gemerkt zijn met een letter of teeken en voorzien van een verzegeld naambriefje op welk adres bedoelde letter of teeken is herhaald en dat van binnen zal inhouden den naam, de voornaam, de betrekking en de woonplaats van den inzender.

ART. 3. Letters op de werkstukken en den naambrief moeten met een andere hand dan die van den inzender geschreven zijn.

ART. 4. De bekroonde werkstukken worden het eigendom van de Ambachtsschool.

ART. 5. De niet bekroonde stukken moeten vóór 1 December 1885 afgehaald worden bij den Directeur des Ambachtsschool op vertoon van de letter of het teeken, op de werkstukken aangegeven.

Namens het Bestuur der Ambachtsschool,
A. P. GODON, *Voorzitter.*
P. F. W. MOUTON, *Secretaris.*

DE FEESTTENT TE LEIDEN.

De Groote Ruïne, die reeds bij zoo menig lustrum van het Leidsche Studentencorps de feestvierenden ontving, is ook thans weder herschapen in een park, waarin, tusschen het groen, de feesttent staat.

Maandag jl. werd eindelijk het terrein ontsloten, en kon men van nabij beschouwen, hetgeen men langzamerhand van af vrij grooten afstand had zien worden met belangstelling en begeerige blikken, niet het minst van het jongere geslacht.

Het centrum van de tent vormt de danszaal, een achtkant van 15 M. straal. Aan de voorzijde ligt de ingang, en tegenover dezen het orchest. Ter rechter en ter linkerzijde van de zaal liggen kleine zalen van 12 bij 8 M. Aan de twee zijden van den achthoek, naast het orchest liggen de buffetten, en radiaal daartegenover, dus naast den hoofdingang, de garderobes.

De entrée is 4 M. breed, zet zich voort in even breede veranda's ter weêrszijden, die, flauw gebogen, als armen van het gebouw het voorterrein schijnen te omvatten. De ondergeschikte vertrekken, keukens, bergplaatsen enz. bevinden zich achter deze veranda's.

Uit de overkapping van de danszaal ontwikkelt zich een vierkante hoogere midden-kap, die op vier vrijstaande palen rust. De staande vakken der kappen zijn met glas gesloten, waardoor eene zeer ruime verlichting ontstaat.

Het front van het gebouw ziet er frisch uit, en is zeer smaakvol met kransen en guirlandes van groen versierd. Boven den ingang prijken de geschilderde wapens van Zuid-Holland, het Studentencorps en de stad Leiden; daarboven ziet men de schoone spreuk van het corps: Virtus, Concordia, Fides, en in de half cirkelvormige bekroning kunt ge lezen, dat het 52e lustrum daar binnen wordt gevierd.

Het houtwerk van de tent vertoont meerendeels zijn oorspronkelijke kleur, hetgeen niet weinig tot het frissche uiterlijk bijdraagt.

De decoratie in de zaal is vrij eenvoudig, maar zeer smaakvol uitgevoerd door de heeren Mutters & Zoon te 's Gravenhage. Vooral de plafonds, uit geplooid doek samengesteld, in zachte kleuren en met gekleurde randen afgezet, maken een goeden indruk. Het schilderwerk is door den heer Stortenbeker uitgevoerd; hier en daar laat de harmonie wel wat te wenschen over.

Zeer goed, breed, en flink van teekening en uitvoering is daarentegen een groot tableau, dat boven den uitgang prijkt. Het stelt een Minerva voor, zittende op een troon, en is uitgevoerd door den heer A. F. Gips te Schiedam.

Bij de schitterende gasverlichting maakt het gebouw, zoowel binnen als buiten, een feestelijken indruk.

Het ruime voorterrein is in een park herschapen, en menig Leidsch burger zal wel den wensch koesteren dat dit blijvend een einde make aan den modderpoel, die in gewone tijden de Ruïne onbegaanbaar maakt.

Men zal zich herinneren, dat feesttent en terrein zijn ingericht naar de plannen van den heer C. Muysken; de leiding van de werkzaamheden was door den ontwerper opgedragen aan den heer J. B. Kam.

R.

Afloop van Aanbestedingen.

ENSCHEDE. 13 Juni. — De architekt J. Moll te Hengelo: het bouwen eener villa voor Mr. H. Ter Kuile Cz. op het buitengoed het Wooldrink bij Enschede:

J. v. Burk te Oosterbeek en W. Wissink te Westervoort. . . . . . *f* 19.100
J. C. Carmiggelt te Brummen. . . » 17.986
K. Worst te Meppel . . . . » 16.895
K. J. Kalt te Ureterp . . . . » 16.867
Jac. Mulder te Arnhem. . . . . . . » 16.847
H. Timmer te Meppel . . . . » 16 646
S. Dekker te Doesburg. . . . . . . *f* 16.500
M. Geurs Lenzen te Neede. . . . . » 15.978
A. Sieverink te Groenlo . . . . » 15.900

LISSE, 16 Juni. — Het gemeentebestuur: het bouwen van een schoollokaal, onder beheer van den architekt W. Langhout Gz.:

P. Rings te Zandpoort. . . . . . *f* 18.910
J. S. v. Velthuijsen te Haarlem. » 18.500
J. B. Latschuit te Haarlem . . . » 18.000
C. van Soest te Beverwijk . . . » 18.000
C. v. d. Zaal te Lisse . . . . . . *f* 17.888
F. Luijten te Amsterdam . . . . » 17.472
C. Filippo te Leiden. . . . . . » 17.429.60
H. C. v. d. Velden te Haarlem. » 17.200
Gebr. Schornagel idem . . . . . » 16.930
J. C. Guldemond te Sassenheim. » 16.485
J. Giebels en J. v. Servellen te Haarlem. . . . . » 16.200
M. van Ommeren te Haarlem. » 15.783
H. Rinck te Haarlemmermeer. » 14.799
B. Nieuwenhuijsen te Oegstgeest. » 14.777

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 26.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de eer te berichten, dat het de Commissie voor de Permanente Tentoonstelling, samengesteld uit de Heeren J. de Haan, Jacob F. Klinkhamer, P. F. Laarman, C. T. J. Louis Rieber, J. P. F. van Rossem en H. J. Wolter, heeft gedefungeerd, zulks onder dankbetuiging voor de vele belangrijke diensten aan de Maatschappij bewezen.

Voor alle zaken, de tentoonstelling betreffende, gelieve men zich te wenden tot den Secretaris der Maatschappij.

De tentoonstelling van antwoorden ingekomen op de in 1883 door de Maatschappij uitgeschreven PRIJSVRAGEN wordt den 7den Juli a s. gesloten.

Eene photographie van het **Stadhuis te la Rochelle,** door den heer Joh. G. Stemler Czn. ontvangen van den heer Cordonnier, wordt in het Maatschappelijk gebouw nog gedurende eenige dagen tentoongesteld.

Afdeeling Arnhem.

Aan de leden der Afdeeling en andere ingezetenen van Arnhem, die hunne bijdragen en medewerking hebben geschonken tot inzameling van gelden voor de restauratie van de Koppelpoort, wordt daarvoor dank gebracht, door onderstaand bij het Bestuur der Afdeeling ingekomen schrijven, ter hunner kennis te brengen.

WelEdel Geb. Heer!

Namens de Commissie tot verzameling van gelden voor de restauratie van de Koppelpoort, heb ik de eer U mede te deelen dat met bijzondere belangstelling en waardeering de bijdrage groot *f* 59.76, tot restauratie van dezelfde poort, bijeengebracht door de Afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is ontvangen.

Het spreekt van zelf, dat de geldelijke bijdrage door de commissie op zeer hoogen prijs gesteld wordt. Zij betuigt aan u en de overige leden van het Bestuur, die daartoe medegewerkt hebben, haar oprechten dank, en verzoekt U, zooveel mogelijk aan ieder, die eenig bewijs van medewerking heeft geschonken, onzen dank te betuigen.

Tegelijk verklaart de Commissie gaarne, dat uwe belangstelling, uwe medewerking en uwe waardeerieg onzer pogingen tot behoud van het monument, den aangenaamsten indruk gemaakt hebben

Namens de Commissie tot verzameling van gelden voor de restauratie van de Koppelpoort:

(get.) JHR. MR. T. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK,
Voorzitter,
W. F. N. VAN ROOTSELAAR,
Secretaris-Penningmeester.

Amersfoort,
30 Mei 1885.

Onderstaande beschouwingen meenen wij te moeten overnemen uit *„de Amsterdammer", Dagblad voor Nederland.*

Het eerste gedeelte (I) komt voor in het avondblad, uitgegeven 27 Juni j. l., het tweede (II) in het avondblad van 1 Juli j. l

DE BEURSPRIJSVRAAG,

DOOR J. R. DE KRUIFF.

I.

Sinds de raadszitting van j. l. Woensdag beginnen zich verschijnselen te openbaren van een ietwat *kalmer* beschouwing der feiten, waartoe het besloten concours voor het nieuwe Beursgebouw aanleiding gaven.

't Wordt tijd.

Want zelden werd ten onzent *lichtvaardiger* geoordeeld over den arbeid eener commissie, wier leden bij

Gedrukt 4 Juli 1885.

herhaling hun land en hunne bezigheden verlieten, om naar vermogen — en waarlijk meer uit belangstelling dan om het loon — werkzaam te zijn voor den bloei van onze gemeente.

Zelden werd op zoo losse schroeven, als in het onderhavige geval, door iedereen voortgebouwd op gemaakte onderstellingen, door achtbare mannen een afkeuring uitgesproken, door leeken geoordeeld over de oplossing van een bouwkunstig vraagstuk, door allen waarde gehecht aan een meening van gansch niet onbevooroordeelde zijde opgeworpen.

Men zou wanen overal elders te hebben geleefd dan in ons kalme waterland!

't Is alsof de Jury de twee millioen voor den bouw bestemd, reeds hadde *uitgegeven;* alsof die gelden waren verkwist aan een monument, welks bestaan de nationale eer op ernstige wijze bedreigde.

Het enkele feit, dat de Jury het min raadzaam heeft geoordeeld, om de geraamde bouwsommen van de plannen der ontwerpers tot beslissenden grondslag te kiezen van haar uitspraak, is voldoende, om de kosten van het eerstbekroonde plan in de publieke meening, na fluks gedane schatting, tot het dubbele van den beschikbaren bouwsom op te voeren.

Geheimhouding der begrootingen — door de Jury waarlijk niet gewenscht — geeft aan die meening voedsel, en aanstonds grondt zich hierop het verwijt van verregaande onbillijkheid jegens de overige ontwerpers, van ernstig plichtverzuim door de Jury gepleegd.

Het is voldoende zelfs, om in den Gemeenteraad een strenge afkeuring te hooren uitspreken over hare handelwijze; trots de onbekendheid met de cijfers der *begrootingen, waarvan de raadsleden vóór de zitting van j. l. Woensdag geen kennis droegen.*

Inmiddels wordt de schrandere ontdekking gedaan, dat in een plaatwerk, hetwelk een der Juryleden reeds in het jaar 1869 aan schrijver dezes — een tweede Jurylid — ten geschenke gaf, die het bovendien gebruikt op de beide teekenscholen onder zijn beheer of toezicht, een afbeelding voorkomt van het raadhuis van La Rochelle; en opgemerkt, dat dit tot voorbeeld heeft gediend voor het eerst bekroonde beursplan. Fluks wordt die kennis aan den man gebracht, en geëxploiteerd op een wijze, die van een nauw verbeten spijt na geleden teleurstelling maar al te duidelijk blijk geeft.

Immers de *meerderheid* der onderteekenaars van het bekende adres aan den Gemeenteraad bestaat uit mededingers aan de eerste Beursprijsvraag, die men ongenoodigd liet bij het tweede concours.

Maar van hun „uitvinding" mogen zij alle voldoening genieten.

Het Publiek en — voor een deel — ook de Pers blazen de schitterende vonk van vernuft met graagte aan, en welhaast flikkert het schandaalfuurtje, dat het een lust is.

Zich gewend aan een lichtvaardige beoordeeling van den arbeid der Jury, scheldt men de plichtvergeten beoordeelaars ten overvloede nog voor ezels, die — natuurlijk — het raadhuis van La Rochelle niet eens kenden en dupe werden van bedrog;

en verzuimt dus in kalme beradenheid een vraag te overwegen, die anders nog al voor de hand ligt:

of soms de Jury, het bewuste raadhuis kennende, niet juist door hare uitspraak hier een plagiaat *ont*kent?

Alvorens een antwoord op die vraag te geven, zij het mij vergund, in de eerste plaats de *kosten*quaestie wat van meer nabij te beschouwen, in afwachting van de gewenschte aanvulling, die — naar wij hopen spoedig — langs officieelen weg zal kunnen geschieden.

De begrootingen, bij de verschillende prijsontwerpen overgelegd, geven de volgende cijfers:

Y. . 2.149,276 (buiten het heiwerk: „le pillotage."	
In hoc signo floresco. . .	1.500,000
La bourse ou la vie . . .	1.700.000
Mercaturae	1.522,000
Ammerack	1.850,000

Het plan van den heer Cordonnier overschrijdt dus de gestelde bouwsom met ongeveer drie ton; en aangezien er geen aanleiding bestaat, om *zijne* begrooting wèl, en de andere *niet* te wantrouwen, komt dus de kosten-quaestie neêr op dit bedrag van drie ton;

en de vraag is nu gewettigd: of de Jury, met het oog op deze — in verhouding tot het beschikbare bedrag — geringe som, verplicht kon worden geacht, een plan ter zijde te leggen, dat een waardig gebouw kon worden voor den Amsterdamschen Handel? Met te méér vrijmoedigheid mag die vraag gedaan worden, omdat de Jury van oordeel was, dat bezuinigingen konden worden getroffen zonder de doelmatigheid van het gebouw, of ook zijn schoonheid, te schaden. Integendeel konden beide daarbij gebaat worden.

Dat de Jury dit niet in haar (gedrukt) rapport vermeld heeft, is louter een gevolg van haar streven — reeds duidelijk na het eerste concours — om in geen détails van beoordeeling te treden. Blijkbaar taxeerde zij onze landgenooten nog hoog genoeg, om zelve de gevolgtrekkingen te maken, die — deels ook voor niet-vakgenooten — voor de hand liggen.

II.

In mijn eerste artikel (Avondblad van Zaterdag 27 Juni) stelde ik met korte woorden het standpunt in het licht, dat de Jury gemeend heeft te moeten innemen ten aanzien der kostenquaestie. Tot nadere opheldering daarvan zij nog gezegd, dat de Jury nimmer hare adhaesie geschonken heeft aan den absoluten eisch, dat de kosten van het Beursgebouw de som van twee millioen niet zouden overschrijden.

In het programma voor het besloten concours, *door de Jury opgemaakt* bij het einde harer werkzaamheden voor het eerste deel der prijsvraag, redigeerde zij het desbetreffende artikel als volgt;

„4. Les projets seront accompagnés d'une notice explicative à l'appui. La somme à dépenser est fixée *environ* à deux millions de florins; etc."

Bij missive van 10 Januari dezes jaars, daarop den Juryleden door den heer Wethouder van P. W. toegezonden, werd hun medegedeeld, dat de Gemeenteraad zich in sommige opzichten niet heeft kunnen vereenigen met dit programma, en met name art. 4 aldus gewijzigd werd:

„Les projects seront accompagnés d'une notice explicative et d'une estimation. La somme à dépenser *ne devra pas dépasser* deux millions de florins; etc."

Een verklaring gelijkluidend met die, welke bij de uitnoodiging der Juryleden van hen gevorderd werd, dat n.l. zij zich konden vereenigen met de bepalingen van het eerste programma, werd, na de wijziging van

het door haar geredigeerde tweede programma, niet gevraagd. De Jury bleef dus vrij in hare opvatting, dat het der stad Amsterdam niet te doen kon zijn om „dood te blijven" op een paar ton méér, uit te geven voor een monument, dat men waard achtte door internationale medewerking te worden tot stand gebracht.

En die waardigheid der oude Keizersstad heeft zij hooggehouden, ook in haar eindbeslissing.

Ik ga thans over tot het tweede deel der taak, die ik mij vrijwillig oplegde. Want het zij wel nadrukkelijk gezegd, dat deze — zoowel voorafgaande als volgende — beschouwing geenszins gegeven wordt in overleg met andere Jury-leden, noch zelfs met één hunner.

Van oudsher is het gebruikelijk geweest om te knabbelen aan den roem van elken prijswinner.

En de geschiedenis der bouwkunstige prijsvragen in het bijzonder, zoowel in binnen- als buitenland, levert dienaangaande de meest onverkwikkelijke bijdragen.

't Mocht dus inderdaad een wonder heeten, wanneer na *dit* concours van den regel werd afgeweken: den eenigen regel misschien waarop men tot dusverre de uitzondering wacht.

In den aanvang ging alles goed.

Want het eerst bekroonde ontwerp is een schoon plan, dat men algemeen als zoodanig erkende. Ik stel er prijs op, dit vóór alles te constateeren.

Mochten er ook zijn, die aan de praktische indeeling van eenig ander project de voorkeur gaven, of het terrein voor de uitvoering bleven afkeuren — quaesties, waarop ik mede hoop terug te komen, — de bouwkunstige schoonheid van het ontwerp des heeren Cordonnier werd in bouwkunstige kringen niet betwist.

Maar de ontwerper zelf had in de gaanderij vóór zijn Damrakgevel een twistappel uitgestald, die op den duur niet verborgen kon blijven: den doorhangenden boog, waarvan het middendeel — zeer inconstructief — door geenerlei bouwdeel gedragen wordt.

Wanneer ook in de teekeningen, gelijk in het gipsmodel, die doorhangende boog door betere deelen ware vervangen geworden, dan zou — dit durf ik gerust beweren — de quaestie van plagiaat nimmer aan de orde zijn gesteld.

Want zulk een boog werd in het tijdperk der Renaissance hoogst zelden toegepast, en daarom bracht men zich onwillekeurig het enkele voorbeeld te binnen, waaraan men dien gezien had.

Het raadhuis te La Rochelle zelf is weinig bekend; door misschien één percent der niet-Fransche architecten persoonlijk aanschouwd. Maar ieder, die zich de weelde van een kleine bouwkunstige bibliotheek kan veroorloven, bezit Rouyer's uitstekende werk: l'art architectural en France (misschien het eenige werk, waarin men onder meer, een goede studie kan maken van het voor eerst beginnenden zoo moeielijk te onderscheiden karakter der latere Fransche stijlrichtingen van Lodewijk XIV, XV en XVI — reden, waarom ik het indertijd van den architect Eberson ontving —) en herinnerde zich dadelijk de groote dubbele plaat, waarop in fraaie uitvoering de ordonnantie van bedoeld raadhuis is afgebeeld. De Jury, die onder haar leden vier bouwkundige onderwijzers telt, menschen die uit den aard hunner betrekking met de schoonste gebouwen der kunstgeschiedenis of hunne afbeeldingen uit de beste plaatwerken bekend zijn, wist dus dien doorhangenden boog onmiddellijk t'huis te brengen, en herkende tevens in de ordonnantie der verdieping de *typische* facaden-indeeling der voornaamste Fransche kasteelen, vooral uit hetzelfde tijdperk — Henri II —, zoowel als de typische Fransche dakvensters en vele andere Renaissance-details. Wie, als ik, het voorrecht had met Baurath Julius Raschdorff het plan Cordonnier te beoordeelen, zou zich vermaakt hebben met de aanwijzing van talrijke details, die meer of minder gewijzigd aan bestaande Fransche gebouwen herinneren.

De secretaris der commissie die — voor een deel — hierbij tegenwoordig was, kan getuigen, dat het geheugen van vele Jury-leden in dezen maar weinig te wenschen overlaat.

Niemand nu zal het vreemd vinden, dat een architect, die in het noorden van Frankrijk woont, een voorliefde toont te bezitten voor de schoonste inheemsche vormen van de bouwkunst in zijn land; dat hij die met zorg bestudeert, zich vertrouwd maakt met nobele verhoudingen der massa's en hunne deelen, en er als van zelf toe komt, om bij eventueele eigen concepties partij te trekken van de genoten lessen. Ditzelfde deed de ontwerper van „la Bourse ou la Vie" met zijn gedeeltelijk Gothische vormen; die van „Mercaturae" met zijn echt Hollandsche deelen van de Haagsche of Haarlemsche stadhuizen of de Haarlemsche vleeschhal; terwijl men door andere oorzaken ook een ander resultaat waarneemt bij den ontwerper van het plan „In hoc signo floresco," die als rusteloos zwerver *overal* wat gevonden heeft, dat hij trachtte tot een harmonisch geheel vereenigd in toepassing te brengen.

Een gunstig ontwikkeld schoonheidsgevoel werkt dan verder beperkend op den kring der voorbeelden, en zoo blijft eindelijk de bouwmeester zich vasthouden aan het *beste*, dat hem bij elke voorkomende gelegenheid voor den geest zweeft. (Dit is dan ook de reden dat zoo menig artist, na zich geïnspireerd te hebben op de werken van het verledene, niet zelden zich*zelf* copieert).

Zeide ik terloops, dat de indeeling van den gevel in plan Y niet alleen voorkomt in het stadhuis van La Rochelle, maar typisch is voor tal van Fransche renaissance-gebouwen, dan bedoel ik daarmeê hoofdzakelijk den afstand der zuilen, die twee aan twee dichter bij elkaar geplaatst een beeldnis insluiten, telkens omwisselend met een breed venster, dat met den grooteren afstand dier zuilen overeenkomt.

Diezelfde ordonnantie van twee zuilen met beeldnis vindt men o. a.:

in den oostelijken vleugel van het kasteel van Bournazel;
in den binnenhof van het kasteel d'Anzy-le-Franc;
aan het kasteel de Joigny;
aan het hôtel d'Ecoville in Caen;
aan het kasteel van Maisons sur Seine;
aan het kasteel du Pailly;
aan het kasteel de Tauly;
aan het kasteel de Bussy-Rabutin;
tot zelfs in de façade der kerk van St. Clotilde (aux Andélys).

Dezelfde ordonnantie van twee zuilen, doch met horizontaal overdekte nis: aan het kasteel de Sully; terwijl de dubbele zuilenstelling met breede vensters er naast

nog gevonden wordt o. a. aan het hôtel d'Assezat in Toulouse, en ook aan stadswoonhuizen als op de la Volaille te Orleans.

Deze ordonnantie was zoo algemeen, dat ze zelfs zich uitstrekt tot de *meubels* van het tijdperk, waarvan men zich o. a. overtuigen kan bij de beschouwing van afbeeldingen uit het bekende plaatwerk: „l'art pour tous," bijv. in no. 457 van den 18den jaargang.

De genoemde voorbeelden nu mogen bewijzen, dat de heer Cordonnier bij de ordonnantie van zijn Damrakgevel zich inspireerde op een *typische* gevel-indeeling, die de beroemde bouwmeesters van al de vermelde hôtels en kasteelen zich niet geschaamd hebben van elkaar na te volgen.

Als met de hoofdverhoudingen der gevels, is het gesteld met de dakvensters. Behoudens wijziging in de détails komen die in hoofdvorm aan de meeste franschrenaissance gebouwen voor. En de heer Cordonnier heeft dus weer niets anders gedaan dan zich inspireeren, niet slechts op een bepaald bouwwerk, maar op een geheele reeks gebouwen, dus op een typisch geworden bouwdeel.

Voor zoover het den Heeren van de Winkelkast (in de Kalverstraat) aangenaam kan zijn, wil ik hun gaarne meêdeelen, dat het dakvenster van Y het meest gelijkt op dat van het kasteel du Pailly, zonder daarom hetzelfde te wezen. Maar van het dakvenster van La Rochelle heeft het niets.

Dan zijn er opengewerkte balustraden in den trant o. a. van het kasteel d'Anzy le Franc, schoorsteenen die herinneren aan het Chateau d'Anet, een binnendeur in den geest van het palais de Justice van Dyon enz.

De heer Cordonnier heeft zich dus geïnspireerd op het geheele tijdperk der fransche renaissance; en dit zal hem niemand euvel duiden, die daarvan de eigenaardige schoonheid weet te waardeeren.

Of zou ik voor een Beursgebouw niet in denzelfden geest mogen handelen met Oud-Hollannsche bouwvormen; geen gebruik mogen maken bijv.: van de travée van het Raadhuis in Bolsward, wanneer ik de schoone verhoudingen overneem zonder de détails te copiëeren? Dit deed ook Cordonnier.

En zijn de dertien heeren onderteekenaars van het bekende adres,

— of laat ik liever zeggen: de twaalf, want van een hunner is mij reeds ter oore gekomen dat hij zijn naamteekening betreurt —,

zijn die twaalf heeren alléén zoo exclusief? Zoo tergend oorspronkelijk, dat zij zich nimmer inspireerden op sommige conventioneele verhoudingen en vormen?

Men maalde den duivel zwarter af dan hij zich voordoet. Immers de expositie der schetsen in het magazijn van den heer Van der Land, geeft een *onjuist* beeld van het wezen der zaak.

Dus heeft men met zorg vermeden het verschillend materiaal te laten spreken, wat in La Rochelle alléén bergsteen is zonder de eigenaardig verschillende werking en noodzakelijke wijzigingen voor de vereeniging met baksteen als in plan Y. Terwijl op den afstand het groote verschil in détails evenmin valt waar te nemen, en gedeeltelijk gedissimuleerd is.

Wat thans den leek opvalt is: de doorhangende boog, die in het gipsmodel niet te vinden is, en de ordonnantie van den bel-étage, die met zijn dakvensters typisch is voor een geheel tijdperk.

(*Wordt vervolgd.*)

AVONDSCHOOL EN VAKSCHOOL.

door G. A. Scholten.

(*Overgedrukt uit de »Vragen des Tijds".*)

Het onderwijs voor den handwerksstand ondervindt in den laatsten tijd eene vermeerderde belangstelling. Van verschillende kanten zijn stemmen opgegaan, aandringende op verbetering er van; ook aan voorstellen, om tot de gewenschte verbetering te geraken, heeft het niet ontbroken.

Het besef, dat de bestaande toestand dringend voorziening behoeft, is trouwens niet in de laatste jaren ontstaan. Ieder, die zich op de hoogte is blijven stellen van de richting en de vruchten van het onderwijs aan inrichtingen, bestemd tot opleiding van den handwerksman, zal moeten erkennen, dat er wel stappen zijn gedaan in eene betere richting, maar ook, dat over 't algemeen bedoeld onderwijs nog niet in overeenstemming is met de eischen, die men billijkerwijze mag en moet stellen aan de ontwikkeling van de beoefenaars der verschillende ambachten en nijverheidsvakken.

Terwijl de behoefte aan verbetering algemeen wordt erkend, is men intusschen verre van eenstemming over den weg, die moet worden ingeslagen tot bereiking van het doel.

De verwachting, dat de wet op het middelbaar onderwijs ook het ambachtsonderwijs op degelijke grondslagen zou regelen, heeft slechts tot teleurstelling geleid. Bij eene wijziging dezer wet, waarop in de laatste jaren eenig uitzicht werd geopend, zou, zoo hoopte men, eene nadere regeling en afdoende verbetering van zulk een belangrijken tak van onderwijs niet kunnen uitblijven. De goede verwachtingen schijnen evenwel vooreerst niet bevredigd te zullen worden; het is dus zaak, in 't belang van den ambachtsstand, die eventueele wetswijziging maar niet af te wachten en intusschen zooveel mogelijk verbeteringen in het onderwijs aan te brengen.

Elke poging, daartoe gedaan, zal dadelijk ten goede komen aan de belangen van dien stand en kan, zoo er van eene wettelijke regeling van het ambachtsonderwijs nog iets komt, gegevens verstrekken, waarop in dat geval moet worden voortgebouwd. Het komt er nu maar op aan, dat men tot overeenstemming gerake omtrent hetgeen gedaan moet worden om den aankomenden handwerksman te geven, waaraan hij werkelijk behoefte heeft, namelijk dat onderwijs, hetwelk in de eerste plaats dient tot vermeerdering van de vaardigheid in het vak zijner keuze, en daardoor tot verbetering van zijne stoffelijke belangen.

Bij hetgeen voor en na over het ambachtsonderwijs werd geschreven, bepaalde men zich meestal tot statistische gegevens en algemeene beschouwingen, waarvan de grondtoon was: „Het onderwijs moet in de eerste plaats praktisch ingericht zijn"; „Er moet meer gelet worden op de behoeften der praktijk", enz. enz. Alles zeer waar en fraai, maar dergelijke algemeene bewoordingen brengen ons geen stap nader tot het doel; men vergat eenvoudig juist aan te geven, hoe het onderwijs

ingericht moest worden. Dit was trouwens vrij natuurlijk, omdat de algemeene raadgevingen meestal kwamen van personen of commissies, die geheel buiten de praktijk der ambachten staan.

In het Decembernommer van dit tijdschrift komt onder den titel: „De burgeravondschool," een opstel voor van Dr. J. Campert. Dit opstel maakt in zooverre eene gunstige uitzondering, dat het de behandeling der leervakken van de tegenwoordige burgeravondschool wat scherper teekent en een normaalprogram geeft voor het onderwijs aan die inrichting, zooals dat volgens Dr. C. voortaan dient te worden opgevat; het verdient daarom alle aandacht.

Hetgeen vroeger en later over ambachtsonderwijs is in 't midden gebracht, wordt door Dr. C. nog eens in 't geheugen teruggeroepen, door de denkbeelden en voorstellen der verschillende schrijvers kort uiteen te zetten; hij voegt hieraan toe eenige tabellen betreffende het bezoek, den leertijd en de vakken van de bestaande burgeravondscholen, met de vermelding en toelichting van een nieuw programma voor die scholen.

Een groot gedeelte van het opstel is gewijd aan beschouwingen over de zoogenaamde ambachtsscholen. De heer C. toont zich een warm voorstander van die inrichtingen en vindt in de voordracht van den ingenieur-architect W. C. Metzelaar over het twijfelachtige nut van die scholen, op de algemeene vergadering van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, op 25 September jl. te Leeuwarden uitgesproken, aanleiding om zijne verbazing te kennen te geven, dat een man als de heer M., door zijne werkkring zoo geheel vertrouwd met de behoeften van den ambachtsstand, met die inrichtingen zoo weinig is ingenomen.

Zonder de genoemde voordracht hier nader te bespreken, als voor mijn doel overbodig, acht ik het een verblijdend verschijnsel, dat de mannen der praktijk zich de zaak van het ambachtsonderwijs beginnen aan te trekken en hunne zienswijze hierover openbaar te maken. Ik vrees geen tegenspraak te zullen ontmoeten, als ik beweer dat de mannen, die door hunne werkzaamheden, betrekking of beroep, met den handwerksstand in dagelijksche aanraking komen, beter in staat zijn om de intellectueele behoeften van — en den aard en den omvang van het vakonderwijs voor dien stand te beoordeelen, dan zij, die zich, door de richting hunner studiën en hunne onbekendheid met ambachts- of nijverheidsvakken, enkel tot theoretische bespiegelingen en algemeene beschouwingen moeten bepalen; overigens waardeer ik ten volle de goede bedoelingen, die hun de pen deden opnemen om de bestaande inrichtingen voor den ambachtsstand, beter dan tot nu toe het geval was, aan het doel te doen beantwoorden. Dr. C. erkent het ook door den wensch uit te spreken, dat de mannen der praktijk zich meer geroepen mogen gevoelen om hunne meening mede te deelen „tot voorlichting van personen buiten het eigenlijke bouwvak staande."

Daar ik zelf er ook prijs op stel om de zienswijze van bevoegde personen te vernemen, hoop ik zeer dat die wensch van verschillende kanten beantwoord zal worden; dat hij bij mij reeds weerklank heeft gevonden, hiervan mogen de volgende beschouwingen ten bewijze strekken. En ik ben hiertoe te eerder overgegaan, nu ik eene neiging meen te bespeuren tot terugkeeren naar den vroegeren toestand in het onderwijs voor den handwerksman, namelijk: hoofdzakelijk teekenscholen in 't leven terug te roepen, met uitsluiting van de meer theoretische vakken, die sedert de oprichting der burgeravondscholen onderwezen worden.

Het is mijn doel niet hier de zoogenaamde ambachtsscholen en de verschillende meeningen omtrent het al of niet wenschelijke er van te behandelen; ik wensch mij voor 't oogenblik alleen te bepalen bij de burgeravondschool, als opleidingsschool voor den handwerksstand.

Het nut der ambachtsscholen in 't midden latende, geloof ik in elk geval, dat dergelijke inrichtingen voor kleinere gemeenten weinig reden van bestaan hebben, en dat dus in het onderwijs voor aanstaande ambachtslieden aldaar op eene andere wijze moet worden voorzien. De vrije uren, vallende buiten den werktijd der ambachtsjongens, dus de avonduren, zullen hiervoor wel besteed moeten worden, al is het tijdstip van den dag, na de vermoeienissen van de dagtaak, hiervoor overigens minder geschikt. Het zal dus moeten blijven, zooals tot nu ook in 't algemeen het geval was, eene avondschool.

Vóór de invoering der wet op het middelbaar onderwijs waren de welbekende teekenscholen en industriescholen de inrichtingen, waar de ambachtsman de noodige theoretische kennis moest opdoen. Die scholen werden druk bezocht; het was trouwens de eenige gelegenheid, maar bovendien is het teekenen een van de door den ambachtsstand meest gewaardeerde vakken. Die voorliefde laat zich gereedelijk verklaren; het is het vak, waarvan het nut voor den ambachtsman meer onmiddellijk in 't oog valt, als het middel waardoor hij den vorm en de samenstelling zijner werkstukken beter leert verstaan en gemakkelijker kan weêrgeven, dan door eene lange beschrijving of veel omhaal van woorden.

En toch waren de uitkomsten van dat onderwijs in den regel gering. Te groote klassen, gebrek aan geschikte onderwijzers, verkeerde of soms in 't geheel geen methode (behoudens gunstige uitzonderingen), zijn als de voornaamste oorzaken te beschouwen. Door het jarenlang bezoek kon men het evenwel tot eene tamelijke hoogte in de kunst brengen.

Dat het teekenonderwijs niet altijd in de ware richting werd beoefend en volgens eene redegevende methode werd onderwezen, bleek uit de in 1870 te Amsterdam gehouden tentoonstelling, waarover door eene speciale commissie, door de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst benoemd, rapport werd uitgebracht.

Bij de invoering der wet op het middelbaar onderwijs werden deze scholen — voor 't grootste gedeelte door particulieren of vereenigingen in 't leven geroepen en onderhouden — opgeheven en veranderd in gemeentelijke burgeravondscholen van verschillenden omvang, van 2 tot 6-jarigen cursus.

Hoewel het programma voor de burgeravondschool in de wet niet is voorgeschreven, werden hierbij in hoofdzaak de vakken gevolgd, die aan de burgerdagschool (met 2jarigen cursus) moeten onderwezen worden. Wel gaf de 2jarige cursus voor eene grondige beoefening der teekenvakken te weinig, doch hierin werd voorzien,

ôf door uitbreiding van den cursus, ôf door de leerlingen, die het einddiploma verkregen hebben, vergunning te geven de teekenlessen te blijven volgen, waarvan een vrij geregeld gebruik werd gemaakt, althans aan de school in mijne woonplaats; dat deze maatregel in 't belang van het onderwijs werkt, wil ik evenwel niet beweren.

Het denkbeeld in de wet neergelegd, om den aanstaanden ambachtsman, behalve het teekenen, ook eenige kennis van andere zaken te verschaffen, verdiende toejuiching. Terwijl bijvoorbeeld de natuurwetenschappen met reuzenschreden zijn vooruitgegaan en hun invloed doen gevoelen op de uitoefening der verschillende bedrijven, is het voor den ambachtsman wenschelijk, met de voornaamste toepassingen er van bekend te worden.

Wij kunnen rekenen nu gemiddeld een 15-jarig tijdperk, waarin de burgeravondscholen gewerkt hebben, achter den rug te hebben, en wat is het resultaat geweest? Te beweren dat die scholen, zoo als zij zijn ingericht, voorzien in de behoefte aan goed ontwikkelend onderwijs voor den ambachtsstand, zou geheel in tegenspraak zijn met de verkregen ervaring.

In plaats dat gelegenheid tot het opdoen van meer ontwikkeling gretig aangegrepen wordt door de belanghebbenden, neemt het bezoek op de meeste scholen af, of blijft het althans stationair. Uit de tabel, gevoegd bij genoemd overzicht van Dr. C. en bevattende eene opgave van het aantal leerlingen op de verschillende burgeravondscholen, gedurende de jaren 1877 tot en met 1882, blijkt, dat bij 55 pct. van de scholen het getal bezoekers geregeld is afgenomen; bij 15 pct. bleef dat getal ongeveer hetzelfde; de overige scholen konden zich in een toenemend aantal bezoekers verheugen.

(*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Voor het eind-examen der Polytechnische school hadden zich aangemeld 57 candidaten. Vóór en gedurende het examen trokken zich terug 6 candidaten.

Geslaagd zijn voor civiel-ingenieur de heeren: S. Bouma, J. B. Cores de Vries, D. Drost, J. M. Erdmansdörfer, A. D. Heederik, B. V. E. Houthuysen, F. H. Van Kooten, L. van Krimpen, A. van Lennep, H. Loudon, F. J van Oppen, C. L. J. Palmer van den Broek, G. von Pelser Berensberg, L. L. Polis, J. Pompe, J. M. C. Quarles de Quarles, K. F. H. Boos, L. van der Sande, Th. W. L. Steinmetz en J. M. F. M. van Winkel.

Voor bouwkundig ingenieur de heeren: T. J. van der Bent, G. Brouwer Jr., A. Reyding, J. L Schouten en G. H. Verhulst.

Voor scheepsbouwkundig ingenieur de heeren: G. A. v. d. Leyé, C. C. Prins, Jhr. H. Rappard en J. H. Zeeman.

Voor werktuigkundig ingenieur de heeren: H. Doyer Dz., A B. Hesselink, J. 't Hooft, G. de Vries, G. J. F. van Vrijberghe de Coningh en Jhr. L. M. von Weiler.

Voor mijnen-ingenieur de heer C. J. van Loon.

Voor technoloog de heer: B. A. Carp.

Voor het examen voor technoloog *1e gedeelte* hadden zich aangemeld 12 candidaten, waarvan zich één voor het examen terugtrok. Geslaagd zijn de heeren: B. H. Arntzenius, M. v. Breukeleveen, A. Boxman, Diemont, E. H. Ekker, J. van Haarst, A. P. v. d Kolf, M. G. de Serrière, H. M. Suermondt, P. J. Van der Veen en P. F. van der Wallen.

Met 1 Augustus a. s. is tot Directeur der Polytechnische school te Delft benoemd, de Hoogleeraar Dr. A. C. Oudermans, aldaar.

De navolgende studenten der Polytechnische school te Delft, zijn tot hunne praktische vorming gedurende de zomermaanden door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid als buitengewoon opzichter aangesteld, te weten: E. Haverkamp en F. P. Lyphart, bij den bouw van de schutsluis te Utrecht; A. D. Heederik en J. M. Erdmansdörfer, bij den bouw van de schutsluis te Vreeswijk; J. J. C. Hardenberg en P. L. Boreel, bij den bouw van de schutsluis te Vianen; M. A. C. Hartman en G. den Tex, bij het verruimen en gedeeltelijk omleggen van het Zederikkanaal; N. H. Henket, bij de werken van de Waal te Nijmegen; N. Wildeboer, W. C. M. van Eeten, F. M. E, L. Kerstens en L. van Krimpen, bij de werken tot verbetering van den waterweg van Rotterdam naar Zee; F. L. Ortt, bij het ophoogen van het stationsterrein enz. te Enkhuizen; J. G. G. Feith, bij het maken van een locomotievenloods enz. te Enkhuizen; C. H. Verhulst, bij het maken van een hoofdgebouw op het centraal personenstation te Amsterdam; Th. Steinmetz, bij het maken en stellen van de overkapping der sporen en perrons van het centraal personenstation te Amsterdam; H. G. Six, bij de werken tot uitbreiding van het station te Leeuwarden; T. A. Kloppert, bij het maken van een hoofd- en bijgebouw op het station te Geldermalsen; G. D. Uittein, bij het maken van gebouwen en bijbehoorende werken op het station Kesteren; G. von Pelser Berensberg, bij het maken en stellen van een tweeden metalen bovenbouw voor de brug over de Maas te Venlo; D. Heijen, bij de werken van het kanaal door Zuid-Beveland; C. D. Nagtglas Versteeg, bij de werken van het Kanaal door Walcheren.

Eenige weken geleden werd de »Lange Jan" te Middelburg door den bliksem getroffen. De geleider bewees toen slechts gedeeltelijk aan zijn doel te beantwoorden, waarop het Gemeentebestuur terstond maatregelen beraamde om den 82 M. hoogen toren beter te beveiligen.

De raad schonk aan B. en W. een onbeperkt krediet voor den aanleg van een nieuwen bliksemafleider, en onder toezicht der firma Kipp en Zonen uit Delft, werd door de gemeentefabrikage, langs en om de oude looden geleiding, een twee centimeter dikke kabel aangebracht, bestaande uit zeven koperen draden.

Deze draad eindigt in een koperen stang, welke eenige meters diep onder den grond gemeenschap met welwater heeft.

De commissie van toezicht op de Rijks-Akademie van Beeld. Kunsten te Amsterdam, heeft de volgende onderwerpen vastgesteld voor een basrelief of een beeld, waaruit de mededingers in den wedstrijd van de beeldhouwkunst, die dezen zomer aan de Academie wordt gehouden, kunnen kiezen. De mededingers zijn de heeren Pier Pander, L. Stracké en H. J. Teixeira de Mattos.

I. *Stroom nymf* (Beeld).
II. *Velleda* (Beeld.)
III. *Ruth, aren lezende* (Beeld.)
IV. *Daniël in den Leeuwenkuil* (Basrelief.)
V. *Charon* (Basrelief.)
VI. *Eliëzar en Rebecca* (Basrelief.)

Bij het einde van den wedstrijd zullen wij nader op deze onderwerpen terugkomen.

De Hoofd-ingenieur Dirks, andermaal aangezocht om als technisch adviseur bij waterstaatswerken in New-York op te treden, zal volgens het *N. v. d. D.* binnen kort naar Amerika vertrekken, om in September te repatrieeren, ten einde de kamerzittingen bij te wonen.

Het Rijk zal 5/6 der onkosten vergoeden, noodig voor de herstelling van den bouwvalligen kerktoren te Rolde, de hoogste van Drenthe.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2633 AANBESTEDING.

(VERNIEUWINGSFONDS)

Op Dinsdag den 14den Juli 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 96.

De levering van eiken wisselhout en eiken brugliggers.

De besteding geschiedt volgens § 12 van het bestek.

Het bestek ligt van den 30sten Juni 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 29sten Juni 1885.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2634 AANBESTEDING.

(VERNIEUWINGSFONDS.)

Op Dinsdag den 14den Juli 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 97.

Het leveren en inkepen van eikenhouten dwarsliggers.

De besteding geschiedt volgens § 13 van het bestek.

Het bestek ligt van den 30sten Juni 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 29sten Juni 1885.

Noord-Zuidhollandsche Stoomtramwegmaatschappij Haarlem-Leiden.

AANBESTEDING. 2635

Op Donderdag den 16den Juli 1885 des middags ten twaalf ure, zal ten kantore der Maatschappij te *Hillegom* worden AANBESTEED:

Het opbreken en leggen van sporen, wissels en bestratingen, het maken van versterkingen aan de kunstwerken en eenige andere uit te voeren werken.

Bestekken zijn tegen betaling van *f* 1.— per exemplaar, op franco aanvrage aan genoemd kantoor te bekomen, alwaar ook inlichtingen zijn te verkrijgen

Aanwijzing zal plaats hebben den 9den Juli, aanvangende des voormiddags ten half elf ure bij het Hoofdgebouw te *Hillegom*.

De Ingenieur-Administrateur.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

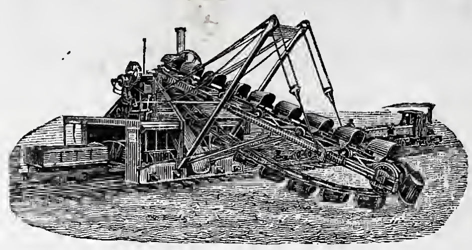
BOCH FRÈRES.

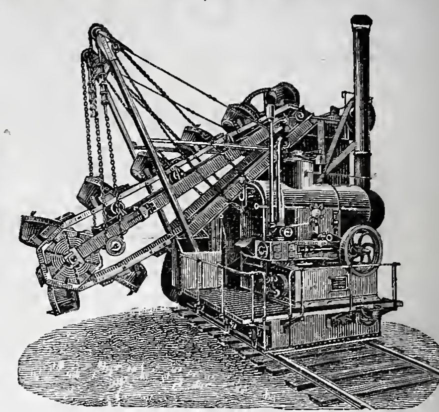
MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2636

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2637

BEKROOND: Dusseldorp 1880 Weenen 1880. — **GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.** — BEKROOND: Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**

OPGERICHT 1830. 2638

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2639 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concureerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2640

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

2641 VAN

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN, IJZER- en KOPERWAREN

Balkijzer, enz. enz.

AGENT VOOR

BECHEM & POST,

HAGEN in Westphalen.

FABRIEK

voor Centrale en Zelfreguleerende

STOOMVERWARMING

EN

VENTILATIE-INRICHTINGEN.

A. FRANK & Co.,

Gusstahlfabriek, Stahlblech Walzwerk,

WITTEN a/d. Ruhr.

Specialiteit in

Schoppen, Spaden, Ploegscharen etc.,

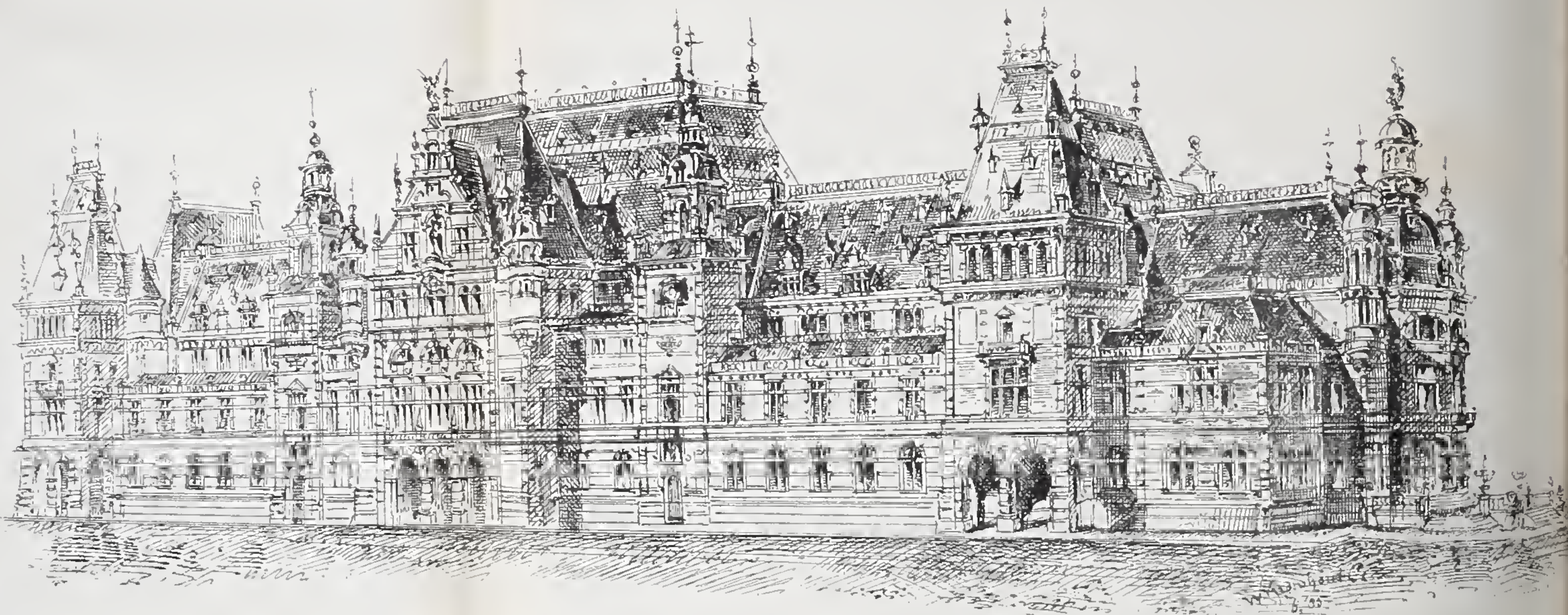
GEHEEL VAN STAAL.

Zilveren Med. Intern. Tentoonst. 1883

Gedrukt bij de Erve n H. van Munster & Zoon.

Beurs-prijsvraag. Ontwerp: IN HOC SIGNO FLORESCO.

Schets naar de Perspectief-teekening.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad No 27 Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 27.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De antwoorden, ingekomen op de prijsvragen in 1883 uitgeschreven, kunnen aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, door de inzenders worden afgehaald.

De stukken van inzenders, buiten Amsterdam woonachtig, zullen aan de opgegeven correspondentie-adressen worden teruggezonden.

Onderstaand artikel is overgenomen uit het avondblad van „*de Amsterdammer*", *Dagblad voor Nederland*, uitgegeven 5 Juli j. l.

DE BEURSPRIJSVRAAG,

DOOR J. R. DE KRUYFF.

(*Slot.*)

Ik heb mijn stem gegeven ten gunste van het plan-Cordonnier, omdat ik niet alleen het prefereer boven al de andere beurs-projecten, maar ook omdat ik het schoon vind op zichzelf beschouwd.

Hierbij in hoofdzaak geleid door de volgende overweging:

In de eerste plaats: omdat het, niettegenstaande de levendigheid van zijn détails, zoo ontzaglijk *rustig* is. Hier vermoeit geen veelbewogen heuvelenreeks van daken in allerlei helling en vorm het oog; geen gezochte of toevallige verscheidenheid in hoogte van bouw der samenstellende lokalen. *Rustig* ook door de bewonderingswaardige overeenstemming in al zijn deelen. Het is een gebouw uit één stuk. Uit de bouwkunstige indeeling van het grondplan en zijn verband met de gevels, zoowel als uit het evenwicht der massa's spreekt de Meester.

Ik vind die rust ook in het *inwendige* terug. De vorm der ijzeren overkapping (een materiaal voor zoodanige toepassing in het tijdperk der fransche renaissance onbekend), geeft mij denzelfden grootschen en kalmen indruk.

In de tweede plaats: omdat de bouwstijl mij bevalt. De hoogst gelukkige samensmelting van motieven die aan Fransche en aan Vlaamsche kunst herinneren, het vreedzaam opgelost conflict der horizontale lijnen van de antieken met het topgevel- en torensysteem en het materiaal der noordelijke volken, maken het gebouw tot een waarlijk oorspronkelijk geheel, waarvan men — trots de geringe originaliteit van sommige deelen — in de kunstgeschiedenis vergeefs het voorbeeld zoekt.

Ware 't in *Hollandsche* Renaissance gedacht — ik zou 't nog mooier vinden. Had Cordonnier dezelfde kennis van onze oud-nationale architektuur bezeten, als Berlage in het plan „Mercaturae" toont, dan zou het beursgebouw naderbij komen aan de illusie die ik mij vormde. Maar 't is zoo min oud-Hollandsch als ons Dampaleis; en toch heeft het Dampaleis mij nooit gehinderd.

In de derde plaats en: — last not least — omdat hetgeen er mocht ontbreken aan den eisch van volkomen praktische bruikbaarheid voor de drie takken van handel waartoe het gebouw bestemd is, door een nader overleg der betrokken specialiteiten met den ontwerper gemakkelijk te verhelpen is.

Gedrukt 11 Juli 1885.

Wanneer Cordonnier het raadzaam had geoordeeld om zich hierbij te inspireeren op de vele plannen en schetsen die vóór het concours over de Beurs zijn openbaar gemaakt, dan had zijn resultaat niet minder gunstig kunnen wezen dan dat van den ontwerper, wiens plan het zijne in rangorde van uitspraak volgt. Er waren gegevens genoeg; al valt de moeielijkheid niet te miskennen om de vaak uiteenloopende eischen der verschillende vertegenwoordigers van denzelfden handelstak te bevredigen.

Maar gelijk die eischen *thans* luiden, kan het plan-Cordonnier, zonder de bouwkunstige waarde te schaden, daarmeê zeer goed in overeenstemming worden gebracht. Aan den noordelijken gevel kan het meerder vereischte noordelijk licht in de korenbeurs vallen; mijns inziens zou er ook zijn noordelijkken gevel nog bij winnen. En evenals hier, is ook op andere plaatsen van het plan een gewenschte wijziging mogelijk.

Immers niemand heeft verwacht in dit besloten concours projecten te ontvangen die voor dadelijke uitvoering kant en klaar zijn. Moest de eerste prijsvraag de keuze bepalen der bouwmeesters, van wie men reden had de qualiteiten te verwachten, noodig voor de artistieke opvatting en constructie van een dergelijk gebouw; — de tweede prijsvraag kon niets anders bedoelen dan den man aan te wijzen met wien het gemeentebestuur in overleg kan treden om de uitvoering voor te bereiden.

Wie ook de prijswinner mocht geweest zijn, toch altijd zou men behoefte gevoelen aan wijzigingen en verbeteringen; bij het eene plan in de grondverdeeling, bij een ander in de opstanden of den inwendigen bouw.

Wij staan thans aan de intrede van deze laatste phase in de wordingsgeschiedenis van de Amsterdamsche Beurs.

Of zal nu *nog* weêr eens het spook der verdeeldheid in de plaats-bepaling verrijzen?

Ik hoop het niet. Want ik acht de aangewezen plaats alleszins geschikt.

Zelf een ware voorstander van een Beurs aan den Dam, doe ik afstand van dien wensch, sinds aan zijn verwezenlijking bezwaren in den weg staan die mij zoo goed als onoverkomelijk schijnen.

En de aangewezen plaats op het Damrak — moest *hier* de Beurs gesticht worden — heb ik ook vroeger verdedigd.

Ik *blijf* dat doen op de oude, indertijd aangevoerde gronden. En te eerder, nu het geëindigd concours de mogelijkheid van een deugdelijke oplossing van het vraagstuk heeft aangetoond.

Ook de meening der Jury is in dit opzicht ingewonnen en uitgesproken. Een schriftelijke verklaring harerzijds kan bij het praeadvies van B. en W. worden tegemoet gezien. Zonder hierop vooruit te loopen, zij mij de opmerking veroorloofd, dat, waar mannen van zoo verschillende richting en opvatting het één zijn, men reden heeft een oordeel te verwachten dat op beginselen is gegrond, en vrij is van elke belangzuchtige nevenbedoeling.

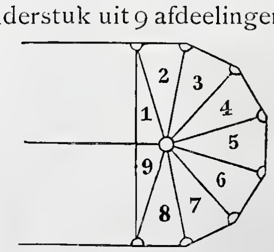
Sommiger ontevredenheid over de wijze, waarop de Jury haren arbeid heeft beëindigd, kan waarlijk niet op de appreciatie van dit oordeel van invloed zijn; het ware al even weinig steekhoudend als het verwijt, dat zij, uit eigen beweging, voor de hernieuwing van haar mandaat had behooren te bedanken, wanneer zij zich niet in alle opzichten vereenigen kon met de — sinds haar vertrek — gewijzigde bepalingen van het tweede concours. Verspreid gelijk haar leden waren door geheel Europa, was het hiertoe vereischte onderling overleg aan groote bezwaren onderhevig, en had later wellicht kunnen blijken geheel onnoodig te zijn geweest. Onder deze omstandigheden mocht zij den gang van zaken niet vertragen.

HET VERDWENEN SCHILDERWERK IN DE GROOTE KERK TE ALKMAAR.

De vroegere S. Laurens — nu Groote Kerk te Alkmaar, gebouwd van 1470 tot 1521, is eene kruiskerk, die om het koor een trans en aan elke zijde van het schip eene zijbeuk en 6 kapellen heeft. De geheele lengte bedraagt 85, de grootste breedte 35, de lengte van het dwarsschip 56, de nokhoogte 38 ellen. Op het midden van het dak verheft zich tot 59 ellen hoogte een toren met uurwerk en klokkenspel, gedragen door 4, achter het plafond uit de hoofdpijlers tot elkander stijgende balken; aan den hoofdtoren tegen den westelijken gevel is nooit begonnen. Trans, zijbeuken en kapellen zijn overkluisd, de hoogere gedeelten der kerk, inwendig 12 ellen breed, zijn overdekt met een houten gewelf, dat van 26 ellen hoogte aan de zijden tot 32 ellen in het midden rijst.

Het koor wordt omgeven door 2 der gekoppelde hoofdzuilen en 12 ronde kolommen, aan elke zijde vormende 3 breede travé's en 1 smaller, terwijl de koorsluiting gevormd wordt door 5, nog iets smallere travé's, in de richting der zijden van een twaalfhoek. Uit de kapiteelen der kolommen rijzen tegen de bovenmuren colonnetten, die de balkeinden dragen, uitgenomen 4 in den absis, die bekroond zijn met gebeeldhouwde zinnebeelden der 4 evangelisten, waarop 4, op den uitersten dwarsbalk eindigende, straalbalkjes rusten. Tusschen de balken maakt de muur een paar voorsprongen en er over heen strekt een, met een om een staaf geslingerd lint beschilderde, omgaande balk als voet voor het gewelf, dat met een samengesteld en kleurrijk ornement beschilderd is langs de verschillend *en zigzag* gekleurde gewelfsribben. Dit ornement betreft het schip, de kruizen en het gedeelte van het koor boven de 3 breede travé's; het overige gedeelte daarvan werd ingenomen door het verdwenen schilderwerk: *het laatste oordeel.*

De knoop der gewelfsribben van dit gedeelte ligt midden tusschen de 2 smallere travé's van het rechtstand, in den makelaar, die van onderen versierd is met een stralende rozet, waarop een Christuskop. Alzoo bestond het schilderstuk uit 9 afdeelingen, in dezer voege:

De volgende beschrijving moge een denkbeeld geven van het geheel:

De velden 4, 5 en 6 vertoonden in het midden

Christus, zittende op een regenboog, de voeten rustende op een wereldbol, hebbende het bovenlijf naakt, een kleed over de beenen en een wijden mantel over den rug afhangende. Om het hoofd een lichtglans, de handen uitgespreid, rechts van het hoofd een lelietak in horizontale richting, links een zwaard.

Vóór den Zaligmaker torschen 2 zwevende engelen aan een langen stok een weegschaal, die tot den heuvelachtigen bodem reikt. Eene driekante schaal, die op den grond rust, is belast met 3 gewichten; de andere, komvormig, draagt eene naakte vrouw, knielende en met opgeheven handen. De geharnaste en gemantelde aartsengel Michaël stoot met het ondereind van een kruisstaf naar een demon, die onder de ronde schaal ligt en het zakken daarvan schijnt te beletten. Onder dit monster staat het jaartal 1518. Achter die schaal ziet men nog een uit het graf verrijzend persoon. Aan elke zijde hiervan bevinden zich 4 nagenoeg naakte personen, die hunne graven verlaten of pas verlaten hebben. Die ter rechterzijde zijn hopend en biddend, die ter linkerzijde vreezend, smeekend of wanhopend. Voor de laatsten ligt op den grond nog een gedrocht.

Boven de beide, de weegschaal dragende engelen zweven 2 andere, die op bazuinen blazen, en boven Christus ligt er nog een geknield, het kruis opheffende.

In de 4 velden, rechts en links van de 3 vorige, zet het landschap zich voort, rechts met eenig geboomte getooid.

In 3 geleidt een engel 5 of 6 naakte personen naar de verzamelplaats der gelukzaligen in veld 2, waarvan eene groote menigte, onder de hoede van 2 engelen, bijeen is nabij eene fontein, bestaande uit 3 pissende kinderbeeldjes boven op een van een spiraal omgeven zuiltje. Sommigen der vergaarden steken de handen omhoog en één wordt daaraan opgeheven door een zwevenden engel. Hooger wordt een geknield persoon met opgeheven handen door 2 engelen gedragen, en nog hooger houdt een engel er een vast als in de nabijheid van God den Vader, die gekroond en met een rijks-appel in de hand, op een gothieken troon gezeten is boven in veld 1, waarvan het smalle ondergedeelte gevuld is door een ornement, dat op den top van een sacramentshuisje gelijkt.

Boven de loopende personen in veld 3 zijn in de wolken 6 gekleede lieden vereenigd in de aanbidding van Christus, gelijk er 7 of 8 op dezelfde hoogte staan in veld 7. Nog hooger in 3 en 7 zijn knielende engelen, de een met doornenkroon en spijkers, de ander met speer en geeselzweep in de handen.

In veld 7 ligt op den voorgrond een duiveltje, wordt een naakt persoon door 2 duivels in hoofd en been gebeten, een ander door een duivel, die hem vasthoudt en in het been bijt, omgekeerd boven een vuurpoel gehouden. Nog iemand schijnt — dit is weinig kenbaar — wanhopig te trachten, aan een duivel te ontkomen. Op den tweeden grond zijn 5 naakten gevat in een lus, die door een duivel, in veld 8, over den schouder getrokken wordt, om de tegenstrevende gevangenen tot den vuurgloed te voeren. Boven dien duivel ziet men een gedeelte van een wiel (overigens door een muur in veld 9 bedekt), op welks scherpe tanden of haken een naakte uitgestrekt ligt en door een duivel wordt rondgedraaid. Nog hooger hangen 2 naakten, de een met den hals, de ander met de beenen gebonden aan een galghout, dat uit den muur in veld 9 steekt en waarop in dat veld een triumfeerende duivel zit.

De muur in veld 9, waarboven vlammen opstijgen, heeft eene ovenvormige opening, waardoor men 5 ellendigen in het vuur kan zien. Beneden hangt aan den muur een ketel — even ook in veld 8 strekkende — waarin 6 naakten worden geblakerd.

Door het verbleeken der kleuren en de belemmering door balken, straalbalken en de over dezen langs de kanten aangebrachte zoogenaamde bruggetjes, kon men van beneden af maar enkele gedeelten van het groote tafereel behoorlijk beschouwen. Waagde men de klim en den duizelingwekkenden weg over die bruggetjes, dan had men stof om de teekening en de uitdrukking te prijzen der beelden, die aan den middeleeuwschen kunstenaar te danken waren; maar al te velen droegen de sporen van latere zoogenaamde herstellingen door onbevoegde handen.

C. W. Bruinvis.

Omtrent de verwijdering der schilderstukken, hierboven beschreven, wordt in de 73ste der „Brieven uit Kennemerland," voorkomende in de „Heldersche en Nieuwedieper Courant" van 3 Juli 1885, het volgende gezegd:

Aan uw verzoek om inlichting aangaande de door »Tijd" en »Nieuwe Noordhollander" aan kerkmeesters der hervormde gemeente verweten daad van wandalisme, wil ik voor zoover mij mogelijk is voldoen. Bij de vernieuwing van het houten wulfsel boven het koor der Groote kerk heeft de aannemer een gedeelte van het hem gelaten oude werk, en wel het boven de koorsluiting aangebrachte »Laatste Oordeel" verkocht aan een architect te Venloo, voor *f* 80. Zoo is het naakte feit. Vraagt gij, of er noodzakelijkheid was tot de verwijdering hiervan uit de kerk, dan geloof ik, dat het antwoord bevestigend moet luiden. De toestand van het hout was zeer slecht, meermalen vielen er stukken naar beneden, en wie den moed had om van de hooge balken alles van nabij te beschouwen, moest wel tot de overtuiging komen, dat geheele vernieuwing noodzakelijk was. En een bouwkundige koopt het beschilderd wagenschot om het elders weder in elkander te zetten? Ik meen, dat de ruimte, waarin hij het opstellen wil, niet in de St. Servaaskerk te Maastricht, waarin het steenen gewelf beschilderd is, maar in een der bijgebouwen, veel kleiner is dan die in onze Groote kerk, en het hem daardoor mogelijk zal zijn, met opoffering van de slechtste einden van het hout en van sommige figuren en partijen, iets samen te stellen, dat eenigermate gelijkt op hetgeen hier heeft bestaan. Of kerkvoogden wel in tijds van hun voornemen hebben kennis gegeven daar, waar men belangstelling voor de bewaring kon verwachten, durf ik niet beweren, evenmin als dat zij zich bij hunne herstellingswerken door bevoegde personen doen voorlichten; het behoorlijk onderhoud van een zoo oud en groot gebouw als de St. Laurenskerk gaat voorzeker hunne kennis en ook hunne financieele krachten ver te boven. Zij doen wat zij kunnen, vertrouwen wij, dikwijls anders en minder goed dan zij zouden willen. Zoo is het zeker te betreuren, dat het weelderig en kleurrijk middeleeuwsch ornement boven het koor heeft plaats gemaakt, gelijk het nu boven het noorderkruis gaat plaats maken, voor een veel eenvoudiger; en toch spreekt uit dat eenvoudige nog een zucht tot versiering, eene poging om iets te doen, die wij in verscheidene kerken van grooter steden totaal zagen ontbreken. Hopen wij, dat althans de figuren aan het gewelf van schip en kruizen, die aan onze vroegere gilden, instellingen en geslachten herinneren, bij de vernieuwing hersteld zullen worden; de kosten daarvan kunnen niet zoo ingrijpend zijn!

Wat nu de kunstwaarde van het verdwenen schilderwerk, dat van 1518 dateert, betreft, de straks genoemde bladen spreken van vermaard, beroemd, de liefhebbers van christelijke kunst bleven uren in de aanschouwing verdiept! Het laatste zeker ten koste van pijn in den nek en verbazende gezichtsinspanning, want van

beneden af kon men, tusschen de balken en balkjes door, van de verbleekte lijmverfkleuren niet veel meer bespeuren dan een paar engelen, die een weegschaal voor den troon van Christus torschten en enkele figuren van booze geesten en rampzaligen. Van nabij gezien, bleek veel zeer juist en karaktervol van teekening te zijn, maar ook veel door onbevoegde handen overgeschilderd en verknoeid, veel ook onkenbaar geworden en verdwenen. Van vermaard- of beroemdheid was in het geheel geen spraak. Baedeker wees er de bezoekers niet op, Havard spreekt er geen woord over, vaderlandsche schrijvers als Witkamp, Terwen e. a. gewagen er evenmin van. Ik verneem, dat het bestuur van het Stedelijk Museum eene goede afteekening van het »Laatste Oordeel" heeft doen vervaardigen, zoodat men ook in het vervolg zal kunnen zien hoe het geweest is, hoe een kunstenaar in het begin der 16de eeuw den geloovigen eene voorstelling van den grooten gerichtsdag trachtte te geven.

AVONDSCHOOL EN VAKSCHOOL.

door G. A. Scholten.

(*Overgedrukt uit de »Vragen des Tijds*".)

Vervolg van pag. 164.

Het geheele getal burgeravondscholieren, in 1877 bedragende 4035, was in 1882 verminderd tot 3609, dus met circa 10 pct. En ter beoordeeling van de belangstelling van de zijde der ambachtslieden wordt de verhouding nog ongunstiger, als wij nagaan, dat van het laatstgenoemd cijfer circa 23 pct. der leerlingen geen eigenlijk ambacht hadden gekozen. In de rede, vóór eenige jaren door Dr. J. Th. Mouton gehouden op de algemeene vergadering van de vereeniging tot bevordering van fabriek- en handwerksnijverheid, wordt het aantal jongens, in de nijverheid werkzaam, geschat op 30000 van 12—15 jaar en 20000 van 16—18 jaar. Bovengenoemde cijfers, vergeleken met deze, behoeven inderdaad geen toelichting. Terwijl de inrichtingen zoo weinig in den smaak schijnen te vallen en het verminderd bezoek wellicht terecht verklaard kan worden uit den tegenzin in de theoretische vakken, is het waarlijk niet vreemd dat men heeft aangedrongen op verandering van het programma door het schrappen van eenige dier vakken, en zelfs door den architect Gosschalk is voorgesteld de burgeravondschool te vervangen door de oude teekenschool, natuurlijk gewijzigd naar de betere inzichten in het onderwijs in dit vak.

Het is buiten twijfel dat het getal bezoekers zal toenemen wanneer teekenen alleen wordt onderwezen. Vele jongelieden toch kunnen het gemakkelijk toelatingsexamen voor de avondschool niet met goed gevolg afleggen, meestal omdat zij reeds te lang de dagschool verlaten hebben; anderen willen zich de inspanning niet geven om het onderwijs in de theoretische vakken te volgen, of rekenen zich te groot, en zijn soms ook te oud, om met de kleinere leerlingen op dezelfde schoolbanken te zitten. Toch geloof ik, dat de heer G. met mij zal willen erkennen, dat in den tegenwoordigen tijd de ambachtslieden meer ontwikkeling behoeven dan het teekenen alleen geven kan, en dat dit meerdere onderwijs ook werkelijk met vrucht kan worden gegeven.

Dat er bij de onderwijzers zelf ook een groot verschil bestaat in de opvatting omtrent den aard en de strekking van het onderwijs aan de burgeravondschool, hiervan kan een doorbladeren van de programma's der verschillende scholen ons spoedig overtuigen. De omstandigheden en verhoudingen zijn voor alle gemeenten natuurlijk niet dezelfde; daarom kan eene overeenstemming in alle onderdeelen der programma's, uit den aard der zaak, moeielijk bestaan. Maar de intellectueele behoeften van de ambachtslieden in ons land zullen in hoofdzaak wel niet zoover uiteenloopen, om zoo groote afwijkingen in de leerstof te rechtvaardigen. Het verschil in den omvang van de cursussen (2—6 jaar) is nog al sterk sprekend, en dergelijk verschil is ook op te merken in de behandeling zoowel van de hoofdvakken (teekenen), als van de meer ondergeschikte vakken.

En al ligt het nu voor de hand, dat meer overeenstemming in de programma's een gevolg moest zijn van de gelijksoortige behoeften van den ambachtsman, zoo geloof ik niet, dat een goed geregeld programma alleen zooveel afdoet aan het al of niet slagen eener inrichting; het komt er maar op aan *hoe* het onderwijs wordt gegeven, en dat dit werkelijk beantwoordt aan de eischen, die de praktijk stelt.

Mijns inziens schuilt de kwaal der burgeravondschool: 1°. in den aard der inrichting zelve; 2°. in den aard van het onderwijs. De avondschool, zooals die thans volgens de wet op het middelbaar onderwijs is ingericht, is eene tweeslachtige instelling. Zij geeft te veel en te weinig, omdat zij wil voorzien in de behoeften van aankomende ambachtslieden (bouwvakken) en van jongelieden, die òf geen ambacht beoefenen, òf een handwerk uitoefenen, dat te veel van de bouwvakken verschilt om hetzelfde onderwijs te vorderen. De bedoeling van den wetgever is wel geweest, dat de burgeravondschool zou zijn eene inrichting bepaald bestemd voor den ambachtsstand, maar ontegenzeglijk heeft de inrichting der school volgens de wet meer de strekking algemeene ontwikkeling aan te brengen dan het geven van vakonderwijs. Heeft het onderwijs eene te algemeene strekking en is het daardoor meer geschikt voor hen, die meerdere ontwikkeling wenschen dan het lager onderwijs geven kan, dan wordt het minder aantrekkelijk, en is het ook minder noodig voor den ambachtsman; omgekeerd is de voor hem wenschelijke, meer speciale vakkennis, voor eerstgenoemden geheel overbodig.

Het is bepaald een verkeerd beginsel, op eene school, die uitsluitend voor de opleiding van aankomende ambachtslieden bestemd is, leerlingen toe te laten, 1°. die nog de dagschool (lagere school) bezoeken; 2°. die geen ambacht of handwerk beoefenen. Evenals dit op de school in mijne woonplaats gebeurt, zal het ook wel elders het geval zijn.

In de tweede plaats noemde ik den aard van het onderwijs. Alle onderwijs, dat gegeven wordt tot opleiding in een bepaald vak, moet zoo ingericht zijn, dat in de eerste plaats aan de praktische eischen van dit vak wordt voldaan; geldt dit nu van elke technische opleiding, het is inzonderheid waar van het onderwijs voor ambachtsleerlingen.

Algemeene ontwikkeling klinkt zeer fraai, maar de ambachtsman vraagt vóór alles die kennis, welke hij dadelijk kan toepassen; waardoor hij gemakkelijker en juister zijn dagelijksch werk kan volbrengen. Twijfelt de leerling aan het nut, dat het onderwijs hem zal opleveren, dan is de belangstelling er in bij hem geweken en dit te meer als de jongen, na volbrachte dagtaak, zich

's avonds nog eenige uren moet inspannen voor zaken, die hem tamelijk koud laten. Mag hij nu al door de schooltucht eene schijnbare belangstelling toonen, het gehoorde maakt niet den gewenschten indruk; het gaat het eene oor even spoedig uit, als het in 't andere gekomen is. Hierin ligt de voornaamste oorzaak, dat de uitkomsten van het onderwijs in de meeste vakken, die aan de burgeravondschool onderwezen worden, zoo weinig bevredigend zijn. *Wordt vervolgd.*

INGEZONDEN.

AL- OF NIET PLAGIAAT.

Niet te verwonderen is het, dat de ontdekking van eene *familietrek* tusschen een gedeelte van het met den eersten prijs bekroonde Amsterdamsche Beursontwerp en een ruim 2¾ eeuw bestaand gebouw, eene onaangename gewaarwording heeft opgewekt en dat te recht, want het is een ernstig feit, dat ook buiten de bouwkundige wereld gevoeld wordt.

Over deze zaak zelf zullen wij niet spreken, alleen wenschen wij het ter vergoelijking er van in N°. 25 van het Bouwkundig Weekblad door den heer Rieber aangevoerde aan een korte beschouwing te onderwerpen, dewijl het ons voorkomt dat de kwestie niet zuiver is gesteld.

De grondslag der gedachtengang van den heer Rieber is, dat uit de geschiedenis der Bouwkunst kan aangetoond worden, dat een aantal architecten hetzelfde verwijt zou kunnen treffen, als nu den heer Cordonier naar het hoofd wordt geworpen, namelijk: dat zij niets volmaakt nieuws hebben geleverd.

In de laatste woorden ligt de eisch opgesloten, dat men in alle deelen volmaakt oorspronkelijk moet zijn, om geen gevaar te loopen van plagiaat beschuldigd te kunnen worden. Deze eisch gaat te ver. Wie is in staat daaraan te voldoen? Zelfs de grootste architecten niet, zoo min de vroegeren als de tegenwoordigen en dat wel om de eenvoudige reden, dat de bouwkunstenaars, even als de beoefenaars der wetenschappen moeten beginnen en werken met datgene wat anderen vóór hen hebben gewrocht, terwijl aan ons de zorg is overgelaten het door den voorzaat vervaardigde, uit te breiden en te verbeteren. Wij kunnen dat niet doen zonder de bouwstoffen die wij vonden, te gebruiken. Zonder dat, zou edere bouwmeester als het ware een stijl, of hoe men het noemen wil, op zijn eigen hand moeten scheppen en dat is onmogelijk, omdat een stijl niet in één menschen leeftijd gemaakt kan worden.

In weerwil van deze onze onmacht, is getrouw kopieeren toch volstrekt niet noodig en dit te vermijden is voor den wezenlijk ontwikkelden evenmin moeielijk, want zijne individualiteit, zijn eigen opvatting en inzicht beschermt hem daarvoor. Te gemakkelijker wordt dit nog wanneer aan andere eischen moet worden voldaan, andere behoeften bevredigd moeten worden.

De heer Rieber zegt vragenderwijs verder, dat bijna alle meesters uit het bloeitijdperk der renaissance hetzelfde hebben gedaan als de heer Cordonnier, zonder dat wij hen ooit een verwijt van hun plagiaat hebben gemaakt. Alzoo: omdat vroeger door anderen straffeloos is gezondigd, zou het onrechtvaardig zijn op hen, die thans dezelfde zonde begaan, eene blaam te werpen!

Uit de vraag: Is dit ook diefstal? Of is het gebruik maken van bestaande vormen? Zou men, in verband met het daaraan voorafgaande mogen afleiden, dat de heer Rieber er geen kwaad in ziet wanneer een gebouw geheel of ten deele wordt gekopieerd. Wij zullen het laatste, als de minste tegenspraak zullende ontmoeten, aannemen als zijne bedoeling. Maar waar is dan de grens? Vinden wij die bij een raam of een deur met de versieringen daarvan, of mag het de geheele ordonnantie eener vestibule, eener koepel of ander gedeelte zijn?

Alles wat de heer Rieber stelt is vaag, en, in verband beschouwd met het onderwerp in kwestie, te algemeen. Onzes inziens moet de vraag aldus worden gesteld: Tot hoever is het geoorloofd gegebruik te maken van het bestaande, zonder dat men geacht kan worden zich aan plagiaat schuldig te maken?

Wij zullen trachten tot een antwoord op deze vraag te komen door een, ons allen bekend gebouw als onderwerp van beschouwing te kiezen, en wel: het voormalige stadhuis van Amsterdam, thans dienende tot Koninklijk Paleis.

Analiseeren wij het uiterlijk van dit gebouw, dan vinden wij dat de ordonnantie bestaat uit eenvoudige vierkante raamopeningen, pilasters met basementen en kapiteelen en kroonlijsten, een fronton met beeldwerken in de tympan en festoenen op de borstweringen.

Vóór Jacob van Campen zijn meesterstuk ontwierp, waren duizendtallen van dezelfde soort ramen, pilasters, kroonlijsten, enz. gebruikt en hoewel misschien in *ieder* dezer onderdeelen iets oorspronkelijks kan zijn, kunnen die kleine afwijkingen van vroegere werkstukken, die in verhouding tot het geheele onderdeel als in het niet verzinken, van Campen het verwijt van bijna letterlijke navolging niet doen ontgaan.

Maar vatten wij nu het geheele gebouw in het oog en zien wij wat van Campen heeft gewrocht met gebruikmaking van aan anderen ontleende — en reeds duizende malen vóór hem toegepaste onderdeelen, dan denken wij niet meer aan plagiaat. Door de wijze waarop hij die verschillende onderdeelen heeft gerangschikt en toegepast, heeft hij iets geheel oorspronkelijks geleverd, iets hetwelk door den totaal indruk dien het voortbrengt, tot zijn tijd niet bestond.

Tusschen het werk van van Campen en veel van het in dezelfde renaissance vormen daargestelde, bestaat ontegenzeggelijk eene *familietrek*, maar ook niets meer dan dat. Zijn werk behoort tot de renaissance familie, maar het bezit eigenaardigheden die bij geen ander lid der zelfde familie worden aangetroffen. In een woord: het heeft een bizonder karakter.

Uit dit oogpunt, hetwelk wij meenen het goede te zijn, ook de vraag van den heer Rieber ten opzichte van al onze gothische kerken beschouwende, dan moeten wij ook ten volle toestemmen dat zij de hierboven bedoelde familietrek met elkander gemeen hebben. Maar beschouwen wij die kerken in haar geheel, *als gebouw*, dan wijken zij in den totaal indruk welke zij voortbrengen, zeer veel van elkander af, want in weerwil van gelijkvormigheid in ramen, kontraforten, zuilen, enz., gelijken zij zoo weinig op elkander, dat wij het geheel veilig als oorspronkelijk gedacht mogen beschouwen.

Wanneer er sprake is van al- of niet plagiaat, dan kan onzes inziens het criterium alleen zijn, de vraag: Geven beide werken in kwestie één zelfden of niet noemenswaard van elkander verschillenden indruk? Doen zij dat, dan moet het antwoord ook dan nog *ja* zijn, al was het met de stukken te bewijzen, dat het geheel of de onderdeelen geen zuivere kopiën zijn.

Wij hebben het vroeger reeds gezegd; de welontwikkelde architect behoeft zich niet met kopieeren te behelpen. Laat hij zich door het een of ander inspireeren, dan heeft hij genoeg kracht in zich zelf, om, met behoud der inspiratie, iets daarop niet sterk gelijkende te scheppen.

Zeer waarschijnlijk zouden wij dit onderwerp niet hebben behandeld, ware het niet dat het feit waaraan deze regelen hun ontstaan te danken hebben, vroegere denkbeelden met vernieuwde kracht weder in ons hadden doen ontwaken. Wanneer de Redactie van het Bouwkundig Weekblad mij daartoe ruimte vergunt, stel ik mij voor daarop binnen kort met een enkel woord terug te komen. W. C. VAN GOOR.

Men moet mij goed begrijpen.

Men verwijt den heer Cordonnier iets, en noemt dat plagiaat; ik noem dat geenszins zoo.

Ik zie er wel kwaad in, dat men kopieert, maar geen kwaad, dat men doet zooals de heer C. gedaan heeft. Men leze de artikelen des heeren de Kruyff, waaruit blijkt hoe mannen als de Jury-leden er over gedacht hebben.

't Is geenszins mijn bedoeling geweest uit te maken, wat plagiaat is — iets anders dan familietrek — en wat niet zoo genoemd mag worden; daarom was ik in de oogen van den schrijver wellicht vaag.

Of de heer van Goor nu de kwestie over de mate van het geoorloofd gebruik maken van bestaande vormen heeft uitgemaakt, dat laat ik ter beoordeeling over aan ieder voor zich zelf.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Ter secretarie van de gemeente Amsterdam ligt thans o. a. ter lezing, een voordracht ingevolge het bericht der Commissie, die van advies dient bij het beramen van maatregelen, voor het ge-

val dat de cholera in deze gemeente onverhoopt mocht uitbreken. Zij acht, onder meer, noodig het maken van eene, ook in gewone omstandigheden dienstdoende, inrichting tot het desinfecteeren met verbrandingsoven van besmette goederen en het reeds aanstonds aanschaffen van hoeveelheden carbolzuur en andere desinfectie-middelen.

De kosten van een en ander zijn geraamd op *f* 7000 à *f* 8000 voor den genoemden oven en *f* 7000 voor de andere desinfectie-middelen.

In het »Nieuws van den Dag" van den 8sten dezer lezen wij het volgende:

Uit drie van de vier consoles, aan den voorgevel van het Rijksmuseum, ter weerszijden van den doorrit, ontwikkelen zich onder de hand van den beeldhouwer, vier koppen, van welke velen de gelaatstrekken, om de gelijkenis, dadelijk herkennen. Aan den kant van de P. C. Hooftstraat ziet men de beeltenissen van P. J. H. Cuypers en V. de Stuers; aan de andere zijde is met den kop van prof. Strum begonnen. De vierde console zal waarschijnlijk de beeltenis dragen van den beeldhouwer Vermeil.

Tot nadere opheldering van dit bericht diene, dat bedoelde consoles zijn aangebracht onder de ijzeren marquises, boven de hoofdtoegangen tot het Museum.

Onlangs heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken aan B. en W. van Leiden overlegging van een plan verzocht, met bestek en begrooting, voor den aanleg van een park op de Groote Ruïne, zulks met het oog op de staatsbegrooting voor 1886. Dit plan zal worden opgemaakt, zoodra de nieuw benoemde Gemeente-Architekt, de heer D. E. C. Knuttel, in functie zal zijn getreden.

B. en W. hebben intusschen aan den Gemeenteraad machtiging gevraagd om van de aannemers van de tent, welke onlangs in gebruik was voor de studentenfeesten, de bestaande schutting om het terrein, over te nemen voor *f* 410. In deze som zijn begrepen de kosten van het doortrekken der schutting voor dat gedeelte waar thans de achtergevel van de tent staat.

Na de opening van het Rijks-Museum zullen Maandagavond in het Paleis voor Volksvlijt drie tableaux-vivant gegeven worden, voorstellende de Nachtwacht van Rembrandt, de Schuttersmaaltijd van van der Helst en de St. Nicolaasavond van Jan Steen.

Na dien dag zullen zij nog eenige malen vertoont worden.

In het Museum van Kunstnijverheid te Utrecht zal van af 20 Juli e. k. een tentoonstelling gehouden worden van kunstnaaldwerken, vervaardigd aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam. Tevens zal ter bezichtiging gesteld zijn een groot decoratie stuk, geschilderd door den heer A. F. Gips te Schiedam, en een geschilderd glasraam.

Deze tentoonstelling is dagelijks geopend, des Maandags, Dinsdags en Woensdags à 25, des Donderdags, Vrijdags en Zaturdags à 10 centen per persoon; des Zondags is de toegang vrij

---

Te Ymuiden zal van Regeeringswege een ontsmettingsoven worden opgericht, volgens het systeem van den heer M. Symons, civiel-ingenieur te Rotterdam.

De kosten daarvan zullen, zoo wij wel zijn ingelicht ongeveer *f* 700 bedragen.

Een beslissing omtrent den Munttoren te Amsterdam is nog niet genomen. In de zitting van den Gemeenteraad van den 8 dezer was de slotsom van de langdurige beraadslaging over deze zaak, dat met 27 tegen 4 stemmen werd besloten om afwijzend te beschikken op het verzoek van Mr. E. J. Asser c. s., om den toren alleen te laten staan, en voorts om B. en W. uit te noodigen aan een nader onderzoek te onderwerpen, welke grootte aan het gebouw behoort te worden gegeven.

Alzoo wederom voorloopig, status quo.

In een der zalen van het Genootschap Arti et Amicitiae te Amsterdam wordt een bezienswaardige tentoonstelling gehouden van de werken van den kunstschilder David Bles. Door samenwerking van musea en een aantal eigenaars zijner werken, zijn 78 schilderijen, 21 aquarellen, 1 pastel-teekening en vele etsen, lithographien, schetsen en studiën van dien meester bijeen verzameld.

Donderdag l.l. werd de tentoonstelling geopend, waartoe door het Bestuur van Arti een aantal personen, en bestuursleden van zuster vereenigingen waren uitgenoodigd. Ook de oude meester zelve, de heer Bles, en zijne familie, waren tegenwoordig en beschouwden zeker met welgevallen de verzameling, wier onderdeelen spoedig weder naar wijd en zijd zullen verspreid zijn.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 50. De vraag geeft niet alle elementen die voor de beantwoording er van noodig zijn.

Doch indien bij deurwaarders exploit de slooping is aangezegd, gesommeerd tot het nemen van veiligheidsmaatregelen, ook aan de zijde van den sloopenden eigenaar behoorlijke maatregelen van voorzorg werden genomen, de muur geheel eigendom is van den belendenden eigenaar en niet dient tot afscheiding, zonder eenigszins den sloopenden eigenaar te dienen, de bouwvalligheid niet het gevolg is van onvoldoende of ondoelmatige werken van den sloopenden eigenaar, is de schade, ook die aan het werk van den sloopenden eigenaar veroorzaakt, geheel voor rekening van den eigenaar van den bouwvalligen muur.

De sloopende eigenaar heeft zelfs het recht, den eigenaar van het bouwvallige perceel, tot maatregelen van voorzorg te dwingen

Afloop van Aanbestedingen.

APELDOORN. 26 Juni. — Het bouwen van eene villa met ijzeren afsluithek, in het Oranjepark, voor J. Kruijtbosch, onder beheer van den architekt Henri Evers; ingekomen 9 biljetten als:

L. Wegeriff. te Apeldoorn	*f* 15.680
G. Boerstoel, te Brummen	» 13.348
H. Eikelboom, te Apeldoorn	» 12.965
J. v. d. Braak, idem	» 12.882
K. Worst, te Meppel	» 12.757
H. Mouw te Apeldoorn	» 11.987
W. Geurden, idem	» 11.970
S. de Bruin, idem	» 11.947
H. v. d. Bold, idem	» 11.666

HELMOND. 26 Juni. — De heeren Prinzen en van Glabbeek: het bouwen eener bergplaats met acht woningen: onder beheer van de bouwkundigen Th. Roijakkers & Zonen; begr. *f* 14.450:

J. van Rijt en Gebr. v. d. Struik te Oisterwijk	*f* 15.979
W. C. P. P. van Hest te Tilburg	» 15.900
W. Peterse de Vries te Rossem	» 14.990
J. van Nunen te Helmond	*f* 14.955
J. v. d. Velden te Helmond	» 14.949
F. Oliviers te Gemert	» 14.741
L. v. Gaal te Geldrop	» 15.589
L. Noten te Helmond	» 13.859

AMSTERDAM. 29 Juni. — Het gemeentebestuur: het bouwen van de openbare lagere school der 1ste klasse in de Kraijenhoffstraat hoek 2e Leeghwaterstraat:

A. v. Wensveen	*f* 43.980
H. Rietsnijder en Zn	» 42.942
R. Bepko	» 41.565
H. W. A. Paans	» 41 080
H. C. Dorlas	» 40.236
B. P. Wijsman en Sichler te N. Amstel	» 40.038
Cruijff en Schouten	» 39 580
P. Duinker	» 39.247
J. F. Prenzler	» 39 200
A. Paans	» 39.150
G. Boon	» 39.100
W. Greve te Buiksloot	» 38.954
G. Verweij te Uithoorn	» 38.932
Peeters en Roelofsen	» 38.664
J. Koster	*f* 38.640
J. P. Rieken en J. Becker Jr	» 37 399
J. J. Vontijn	» 37.199
F. K. Ozinga	» 35.717

UTRECHT. 30 Juni. — De architekt F. J. Nieuwenhuis: het verbouwen van de Remonstrantsche kerk:

C. van Zeeland	*f* 44.000
J. Krap	» 42.000
H. Vermeer	» 41 850
J. H. de Borst	» 39.636
R. Diks	» 38.264
Gebr. van Leeuwen	» 37.400
J. van Straaten	» 37.199
J. A. van Straaten	» 35.992
P. Verbruggen te Waddinxveen	» 35.479
K. Reers	» 35.400
F. W. van Vloten	» 34.778
K. J. Ruijsch van Dugteren	» 34.394
W. A. G. Jansen	» 34.360
A. C. Vink	» 32.878
G. J. van Vloten	» 32.338

de overige allen te Utrecht.

Noord-Zuidhollandsche Stoomtram-wegmaatschappij Haarlem-Leiden.

AANBESTEDING. 2654

Op Donderdag den 16den Juli 1885 des middags ten twaalf ure, zal ten kantore der Maatschappij te *Hillegom* worden AANBESTEED:

Het opbreken en leggen van sporen, wissels en bestratingen, het maken van versterkingen aan de kunstwerken en eenige andere uit te voeren werken.

Bestekken zijn tegen betaling van *f* 1.— per exemplaar, op franco aanvrage aan genoemd kantoor te bekomen, alwaar ook inlichtingen zijn te verkrijgen

Aanwijzing zal plaats hebben den 9den Juli, aanvangende des voormiddags ten half elf ure bij het Hoofdgebouw te *Hillegom*.

De Ingenieur-Administrateur.

Internationale Tentoonstelling

DECORATIEF AARDEWERK

GEBRAND GLAS,

in het BOTERHUIS te DELFT.

IS GEOPEND op Werkdagen van 9—5 uur.
Op Zondag 1—5 uur.

Entréeprijzen:

Woensdag f 0.50, Zondags f 0.10,
2655 **overige dagen f 0.25**

Japansch Goudleder, (Behangselpapier.) (2656)	**Groote keuze Monsters enz. op aanvraag, bij *De Lint & Co.,* Rotterdam.**

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2657
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM. Telephoon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & Co., Limited
te BELFAST

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

☞ Deze inrichtingen waarvan reeds vele in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *soliditeit* en *zeer nette bewerking*.

Modellen te bezichtigen in het Tentoonstellingsgebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat en St. Anthonie Breestraat C 21.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2658

Door **P. GOUDA QUINT**, te *Arnhem*, is uitgegeven de **derde** aflevering van:

DE BOUWMEESTER.

ONTWERPEN, SCHETSEN en DETAILS

VAN

Hedendaagsche en Oude Kunst en Voorwerpen van Kunstnijverheid, benevens Antwoorden op Prijsvragen.

BIJEENGEBRACHT DOOR

het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA", gevestigd te *Amsterdam*, en F. W. VAN GENDT J.Gz., Architect te *Arnhem*.

Deze uitgave heeft ten doel om achtereenvolgens eene verzameling van het merkwaardigste, dat in ons Vaderland op het gebied der Bouwkunde en Versieringskunst bestaat of uitgevoerd wordt, tot stand te brengen.

Jaarlijks verschijnen 6 afleveringen, elk van 6 platen in Photo-lithographie, met beschrijving, titelblad en register.

Prijs per jaargang **bij inteekening** *f* 8.—; voor de Leden van het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA" *f* 6.—. 2659

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **TWAALFDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,

DOOR

EUGEN. GUGEL,

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 13 afleveringen à *f* **1.75.** 2660

2661

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner- Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

VOLKOMEN BEHOEDMIDDEL VOOR HOUT enz.

tegen verrotten en zwam.

Scheikundig onderzocht door DR. D. DE LOOS te Leiden.

In de Kyaniseerfabriek van 2662

J. & D. VAN DER POT te Rotterdam,

wordt **Hout, Zeildoek** en **Touwwerk** tegen bovenstaande schadelijke invloeden reuk- en kleurloos geprepareerd, en kan het hout worden geverfd als gewoonlijk.

Het hout wordt op verlangen bijgeleverd, en volgens teekening gereed gemaakt.

ACTIEVE AGENTEN VOOR ALLE PLAATSEN GEVRAAGD.

Eenige Handelaren in de Prima Portland Cement
(merk DYCKERHOFF & SÖHNE),

in wichthoudende vaten van 180 K°. en in zakken van 70 K°. *niet vervalscht met hoogovenslakken, kalksteen- tras* of andere bijmenging, en laat op de zeef van 900 mazen per M² hoogstens 4 % achter.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en **Vernissen** uit de fabriek van den heer **F. A. Q. VAN GELDER**, te Rijswijk bij 's Hage.

☞ **Engelsche aarden buizen, Belgische gips, Vuurvaste steenen, Vuurklei, enz.**

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 28.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Arnhem.

Het Bestuur der Afdeeling heeft onderstaand adres bij den Gemeenteraad ingediend.

Aan den Raad der Gemeente Arnhem.

De Afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, kennis genomen hebbende van het voorstel van Burgemeester en Wethouders, gedaan in de Raadsvergadering van 22 Juni l.l., om plannen met begrooting van kosten te doen ontwerpen voor eene verbouwing van het tegenwoordige Gemeentehuis, wendt zich andermaal met verschuldigden eerbied tot UEdel Achtbare Heeren, thans, om u in herinnering te brengen het adres betreffende het instellen van een onderzoek voor eene restauratie van het Raadhuis in zijne oorspronkelijke vormen, door genoemde Afdeeling bij Uwen Raad d.d. 10 November 1883 ingediend, de daarop in de Raadsvergadering van 22 Maart 1884 gevoerde discussiën en daarbij de 2e alinea van Uw antwoord aan adressante om *bij eene eventueele verbouwing van het Gemeentehuis het adres in nadere overweging te brengen.*"

Stond bij de indiening van genoemd adres, de overtuiging bij de Afdeeling Arnhem reeds vast, dat het Gemeentehuis genoegzame kunst- en historische waarde bezit om een onderzoek te rechtvaardigen om het gebouw zooveel mogelijk in zijne oorspronkelijke vormen en aanzien te doen herstellen, in die overtuiging werd zij nog versterkt door de degelijke en warme discussiën over dit onderwerp in genoemde Raadsvergadering van 22 Maart 1884 gevoerd en waaraan door verscheidene oordeelkundige Raadsleden, met name de hh. van Verschuer, Bijleveld, Elias, Nicola en anderen, die blijkbaar de zaak grondig onderzocht hadden, werd deelgenomen.

Ook Georg Galland noemt in zijn „Renaissance in Holland" (uitgegeven in 1882, Carl Duncker's Verlag) het huis van Maarten van Rossum, naast het huis te Zalt-Bommel en het Raadhuis te Nijmegen, als voorbeeld van vroeg-renaissance, die zich door eigenaardige vermenging van antieke en gothische vormen onderscheidt.

De Afdeeling wendt zich opnieuw tot Uwen Raad met het eerbiedig verzoek, nu plannen tot verbouwing aan de orde komen, om door *erkend bevoegde deskundigen* een onderzoek te doen instellen om bij eene verbouwing, den gevel van het Raadhuis zooveel mogelijk in zijne oorspronkelijke vormen en aanzien te doen herstellen.

Adressante brengt daarbij nog in herinnering de woorden in haar eerste adres vervat, dat plannen voor de toekomst om een nieuw Raadhuis te stichten niet kunnen verhinderen den gewenschten weg van restaureeren van het tegenwoordige gebouw in te slaan; immers bij een nieuw Raadhuis zou het tegenwoordige gebouw toch kunnen blijven en zijne waarde behouden door er eene andere bestemming aan te geven.

Mocht men eventueel tot den bouw van een nieuw Raadhuis moeten besluiten, dan komt de vraag in aanmerking, waar te bouwen; men spare in ieder geval het tegenwoordige gebouw om de kunst- en historische waarde daarin aanwezig en dan zou, evenals dit in der tijd met den bouw van den schouwburg is geschied, indien men niet tot onteigening wenschte over te gaan, een der stadspleinen als bouwterrein voor het nieuwe in aanmerking moeten komen.

Gedrukt 18 Juli 1885.

Het Velperplein b. v. zou daarvoor meer dan overvloeidige ruimte bieden en bij den bouw van een Raadhuis nog genoegzaam terrein overlaten voor omringend plantsoen. Het plein biedt zelfs nu een vlakte, die buiten verhouding staat tot de omringende wegen en plantsoenen. Denkt men daar een monumentaal gebouw, Arnhem waardig, met den hoofdgevel aan den hoofdweg Roggestraat—Steenstraat, dan zou én dit gebouw én de geheele omgeving elkander de hand kunnen reiken om een grootsch geheel tot stand te brengen.

Doch de vraag kan gesteld en zal zeker overwogen worden, of met *restauratie van den gevel* van het tegenwoordige Raadhuis, gepaard aan verbouwing van het inwendige en uitbreiding naar de achterzijde, zoo dit noodig blijkt, niet een goed geheel te bereiken is.

In ieder geval, men breke de nog bestaande overgeleverde vormen van een vroeger tijdperk niet weg, maar herstelle die door *erkende bekwaamheden* op dat gebied, zooveel mogelijk in hun vroegeren toestand.

De tijden dat het kunstleven weer is ontwaakt, zijn gelukkig aangebroken sedert het Rijk, gemeenten, en andere instellingen zich de zorg en instandhouding onzer vroegere monumenten hebben aangetrokken, met voorbeelden ook van de raadhuizen te Nijmegen, Middelburg, Veere, Gouda, den Haag, Leiden en anderen.

Arnhem, dat zoo menig stoffelijke bijdrage heeft geofferd om het schoone in de natuur te kweeken, doe dit nu ook op waardige wijze op het gebied van kunst, de bouwkunst, die in haar hoogste opvatting zoo schoone en verhevene uiting van gedachte, van gevoel en van verstand in plastischen vorm vereenigt.

Een parel te meer zou daardoor Arnhems kroon versieren.

Het Bestuur der Afdeeling Arnhen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst:

(*get.*) J. C. STOELLER WZN., *Voorzitter*.

13 Juli 1885. J. H. HOLLENBACH, *Secretaris*.

DE OPENING VAN HET NIEUWE RIJKS-MUSEUM TE AMSTERDAM.

Het is nu ongeveer 90 jaar geleden, dat het Bataafsche Staatsbestuur, het groote nut inziende van een nationaal Museum voor al wat tot „Kunst" behoort, niettegenstaande de troebele tijden, het zoo gewichtige besluit nam tot stichting van een dergelijke instelling.

Het begin daarvan was klein; het grootste gedeelte immers van de kunstschatten welke Prins Willem V had verzameld, was in 1793 op last van Napoleon naar Parijs gevoerd. Wat nog hier te lande was gebleven, dat legde den grond tot het nationaal Museum, bij decreet van het Uitvoerend Bewind van 19 November 1798 in de Oranjezaal van het Huis ten Bosch gesticht.

Deze verzameling was geenszins groot; zij telde slechts een 100-tal doeken en werd eerst in 1800 voor het publiek ter bezichtiging gesteld.

Acht jaren later, in 1808, werd op bevel van koning Lodewijk een „Koninklijk Museum" te Amsterdam gesticht, dat behalve al hetgeen tot kunst behoort ook munten en penningen, voorwerpen van beteekenis voor de geschiedenis, en ook rariteiten moest bevatten. De verzameling werd langzamerhand uitgebreid, en toen de naam der instelling veranderde in dien van Hollandsch Museum, en de kosten er van op de schouders van Amsterdam werden geladen, toen verlangde de stad een andere huisvesting tot berging der schatten, dan die eenige bovenzalen van het Dam-paleis, waarin het Koninklijk Museum was gevestigd.

In het jaar 1814 werd dan ook het Trippenhuis betrokken, hoewel die beide koopmanswoningen, noch voor Museum waren ingericht, noch op de vereischten van zulk een inrichting konden aanspraak maken.

Later had een splitsing van de onderdeelen, waaruit het Museum bestond, plaats, en in 1848 waren in het Trippenhuis nog slechts de oude schilderstukken aanwezig, en meerendeels alleen die, welke getuigden van den roem der vaderen uit de 17e eeuw.

En deze verzameling is weder het fundament geweest van de schitterende collectie, die thans het Rijks-Museum inwendig versiert, en waarvan zelfs een gedeelte thans nog niet geplaatst kan worden. Niet alleen door aankoopen, maar ook door belangrijke en milde schenkingen, als die van Franken en Liotard of legaten van Dupper en Van de Poll, werd zij belangrijk grooter.

Een beeld van den toestand in het Trippenhuis, behoeft waarlijk aan geen Nederlander in herinnering te worden gebracht; noch willen wij aanstippen welk een voorbeeldige zorg voor de schatten der oude kunst werd gedragen, door toe te laten dat 6 huizen verder dan den tempel der kunst, een pakhuis voor petroleum werd gesticht.

De vraag, of dergelijke zorg wel de goede was, is -- volgens de door den Minister Heemskerk uitgesproken woorden bij het openingsfeest van het nieuwe gebouw — voortgevloeid uit de opkomst van den petroleumhandel in Amsterdam, zoodat deze laatste den eersten stoot gaf en tot ernstige pogingen dreef om eene andere en betere bewaarplaats te zoeken voor de kunstschatten zoowel van het Rijk als van de Stad Amsterdam, die inmiddels de aan haar gelegateerde verzameling van Adriaan van der Hoop had aanvaard.

In 1863 begon de strijd voor het nieuwe Museum eerst met volle kracht, toen zich een Commissie vormde tot stichting van het Museum Willem I. Op de prijsvraag, door haar uitgeschreven, kwamen vele antwoorden in, en van deze werden het ontwerp van Prof. Lange te München en dat van den heer Cuypers te Roermond, bekroond. Maar tot een uitvoering van eenig plan kwam het niet, omdat het geld ontbrak en de Regeering den bouw op Staatskosten niet meende te mogen ondernemen.

Over dat Museum in spé is verder heel wat gevochten en geschreven; harde woorden zijn gevallen zonder de zaak een schrede verder te brengen.

Maar ook werd in die dagen strijd gevoerd tusschen de Regeering en de Kunst. De eerste hield vast aan Thorbecke's woorden: kunst is geen Regeeringszaak; de tweede klampte zich, als met wanhoop, vast aan de ijverige strijders voor 't behoud en de bescherming van wat kunst betrof, en wat in hunne oogen waardig was nog voor latere geslachten bewaard te blijven. Wie zich de tijden herinnert, toen de verontwaardiging van het wakker geschud puliek luide sprak, na de lezing van „Holland op zijn smalst", waarin met kleuren en geuren de onhoudbare toestanden, door de Regeering als 't ware gekweekt, werden blootgelegd, — wie zich die tijden herinnert, verbindt aan de overwinning van de kunst op officieel gebied, den naam van Jhr. Mr. Victor de Stuers, op

overbrekelijke wijze. Aan diens onvermoeide pogingen, danken wij thans hoofdzakelijk de grootsche stichting van een Rijks-Museum, waarin het meerendeel der verspreide schatten uit ons land een veilige bewaarplaats vinden. Maar ook andere namen mogen niet vergeten worden; het zijn die der heeren Wintgens, Van Eck en 's Jacob, die in 's lands vergaderzaal voor de goede zaak streden. Onder al hetgeen de heer 's Jacob verlangde, en 't geen ook langzamerhand gekomen is, behoorde de stichting van een Rijks-Museum te Amsterdam. De toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, de heer Geertsema, werkte in alles mede en gaf zelfs zijn stem om, op voorstel van den heer van Houten op de Staatsbegrooting voor 1873 een som uit te trekken, tot het verkrijgen van nieuwe lokalen voor de plaatsing van aan den Staats behoorende of aan zijne zorgen toevertrouwde voorwerpen van beeldende kunst. Op 1 April 1873 werd door den koning een Commissie benoemd tot voorlichting der Regeering bij den bouw van een nieuw Museum, en in Juli daarna besloot de Gemeenteraad van Amsterdam het meerendeel der aan de stad toebehoorende kunstschatten voor plaatsing in 't Museum af te staan; ook schonk dat lichaam, behalve eene som van *f* 100,000 voor den bouw, het terrein waarop thans het Rijks-Museum staat.

De bij Koninklijk besluit ven 8 Maart 1874 benoemde Commissie van Rijks adviseurs gaf, daarover ondervraagd, de Regeering den raad om een viertal architekten uit te noodigen om plannen in te dienen voor een Museum, dat de kosten van een millioen gulden niet zou mogen overschrijden. Onder de bepaalde eischen waaraan het gebouw moest voldoen, was ook deze vrij bezwarende, door de stad Amsterdam gesteld, die aanleiding heeft gegeven tot den aanleg van een doorrit, waarboven zich thans de groote vestibule, de eerezaal en de Rembrandtzaal bevinden.

De architekten, wie de hooge eer te beurt viel mede te mogen dingen, waren de heeren Oudtshoorn, H. P. Vogel, P. J. H. Cuypers en L. Eberson. Slechts de drie laatsten zonden plannen in; de heer Oudtshoorn was namelijk kort na de ontvangen uitnoodiging overleden.

De Jury, bestaande uit 17 leden, te weten het College van Rijks-adviseurs en leden van de Amsterdamsche commissie, kozen met bijna eenparige stemmen, onder erkenning van de verdiensten der plannen van de beide andere architekten, het ontwerp van den heer Cuypers, toen te Amsterdam woonachtig, onder verklaring, „dat het ontwerp doordacht was, en een voortreffelijk geheel vormde."

Inmiddels was de sinds 1873 voor memorie gevoerde post, door den heer van Houten voorgesteld en door de Staten-Generaal aangenomen, op de begrooting van 1876 vervangen door een werkelijke post. De oplossing, waarop zoo lang was gewacht en waarvoor zooveel was gestreden, was daarmede en met de benoeming van den heer Cuypers tot architekt van den Rijks-Museumgebouwen (Kon. besluit van 12 Juli 1878), eindelijk verzekerd.

Hoewel met de fundeering reeds in 1877 was aangevangen, kon met den eigenlijken bouw eerst in 1879 worden begonnen.

Eerst bij den decoratieven tooi van het gebouw stonden andere kunstenaars den heer Cuypers, onder diens leiding, ter zijde. Onder deze behooren in de eerste plaats vermeld te worden de heeren Bart van Hove te Amsterdam, en prof. F. Vermeijlen te Leuven, de vervaardigers van de belangrijkste beeldhouwwerken. De eerste voerde de fraaie busten boven de ramen uit, de reliefs boven de hoofddeuren, vele andere kleine beeldwerken en de grootere beelden voorstellende de Bezieling en de Arbeid. De tweede was de prijswinner van een internationale wedstrijd voor de groote reliefs in den voorgevel boven den doorrit. Bovendien is het beeld der Victorie, hetwelk het middenfront bekroond, van zijne vinding.

De heer W. J. Dixon, te Londen, was de prijswinner is een concours voor het gebrandschilderd glas, waarvoor 3 binnen- en 3 buitenlandsche fabriekanten waren uitgenoodigd.

De heer G. Sturm, uit Weenen hier ter stede gekomen als leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid, in het Rijks-Museum gevestigd, is de ontwerper van de groote decoratieve tegel tableaux in de buitengevels van het gebouw. Reeds een van deze groote stukken, door de firma Villeroy en Boch te Merzig a/d Saar vervaardigd, is thans geplaatst aan den gevel, zijde P. C. Hooftstraat.

Wij zouden een groote kracht bij den bouw van het Museum over het hoofd zien, indien wij geen melding maakten van het corps opzichters die er zijn werkzaam geweest.

In de eerste plaats moet daarbij de heer L. Beirer genoemd worden, die van den beginne af — reeds in 1876 naar wij meenen — voor het gebouw is werkzaam geweest op het atelier des heeren Cuypers.

Bij den bouw heeft hij daarna zijne diensten verleend als hoofdopzichter, geholpen door de dagelijksche opzichters, de heeren J. van Tetterode (thans definitief met het opzicht over het enorme gebouw belast) en R. Rynja. Meer uitsluitend op het bureau waren werkzaam de heeren A. van Delden, wiens fraai en artistiek teekenwerk thans in een der zalen van het Museum is tentoongesteld, H. Ehrhardt, wiens talenten eveneens moeten worden erkend, P. J. Bekkers, J. W. G. Droste, J. Tonnaer, D. H. Haverkamp, en John. F. Groll, welke slechts gedurende een paar der laatste jaren van den bouw daaraan werkzaam was. Nog andere namen zouden genoemd kunnen worden van hen, die slechts gedurende korten tijd, in een of andere wijze de denkbeelden van den heer Cuypers onder diens leiding uitwerkten.

Over alles ging het oog van den Meester; niets werd gemaakt zonder zijn voorlichting, zonder zijn schetsen of aanwijzingen.

Na deze korte herinnering een enkel woord over het gewichtig feit der opening van het gebouw, op den 13den Juli 1885.

Ten één ure des namiddags van den 13den Juli 1885, waren de door den Minister van Binnenlandsche Zaken genoodigden in het gebouw aanwezig, om getuige te zijn van de plechtige opening. De feestviering nam een aanvang in de linker groote binnenplaats. Hierin was aan de zijde van den doorrit een estrade voor het koor en het orchest, waarachter *als bekroning* het groote beeld stond van den heer Bart van Hove, voor het Atjeh-monument vervaardigd.

Aan de tegenovergestelde zijde was de wand versierd met oude gobelins, het groote schilderstuk, de Hollansche Maagd in den Hollandschen tuin voorstellende,

door den heer G. Sturm in 1883 vervaardigd voor de decoratie der Nederlandsche Afdeeling van de internationale tentoonstelling, en daarboven het tableau, getiteld „Onze Baanbrekers" van Jhr. J E. Heemskerk van Beest, dat in 1884 den hoofdingang der landbouwtentoonstelling alhier sierde. Voorts waren over de wanden verspreid de cartons, welke gediend hebben voor de tegelversieringen van het middengedeelte van den gevel van het Museum, voorstellende de herauten der voornaamste steden.

Tegenover het orchest waren de zitplaatsen voor den Minister van Binnenl. Zaken, door Z. M. den Koning aangewezen om namens hem het nieuwe Museum te openen, die van de onverwacht verschenen vorstelijke personen, den Prins en de Prinses von Wied, en van de Regeering.

De zijwanden, die het metselwerk vertoonden, waren door hooge met doek bekleede wanden, op eenigen afstand der muren geplaatst, aan het oog onttrokken. Onder de ijzeren spanten van de glazen overkapping hing een velum, om het schelle daglicht te temperen.

Even vóór eenen verschenen de Prins en de Prinses von Wied, gevolgd door de Ministers, behalve die van Justitie en van Waterstaat, en de Burgemeester, onder het spelen van het Wilhelmuslied. Toen allen gezeten weren, zwaaide de heer Daniël de Lange zijn dirigeerstok, en klonken door de ruimte de krachtige stemmen, die de cantate, voor deze gelegenheid vervaardigd, ten gehoore brachten. De tekst was van Ds. J. J. L. ten Kate, de muziek van Dan. de Lange.

Na de uitvoering van het eerste gedeelte van deze cantate nam de Minister Mr. J. Heemskerk Azn. het woord, en hield eene openingsrede, waarin hij een uitgewerkte schets gaf van het ontstaan van de nieuwe stichting, gevolgd door een enkel woord over de hoofdverdeeling en bestemming. De voornaamste punten uit deze rede, wat betreft de geschiedkundige aanteekeningen, vindt de lezer terug in hetgeen in den aanvang van dit opstel hierover is opgeteekend

Met de volgende woorden eindigde de spreker zijne redevoering:

„Vóór dat ik aan de vriendelijke zangers en zangeressen nog eens het woord geef, rest mij eene dubbele en aangename taak, vooreerst mijnen hartelijken dank te betuigen aan allen, van elken rang en stand, die tot het tot stand komen van dit groote werk hebben medegewerkt, inzonderheid aan de bestuurders der stad Amsterdam en niet minder aan de landsambtenaren, die mijne ambtsvoorgangers en mij ter zijde stonden bij de behartiging der belangen van kunst en wetenschap; ten tweede, mij te kwijten van den last van Z. M. den Koning, wien het behaagde bij deze gelegenheid aan den architekt der Rijks-Museumgebouwen de orde van den Nederlandschen Leeuw toe te kennen."

Deze laatste mededeeling werd, terwijl de heer Cuypers het eerekruis uit de handen van den Minister in ontvangst nam, met luide toejuichingen begroet. De Minister vervolgde daarop:

„En hiermede verklaar ik in naam des Konings dit Rijks-Museumgebouw voor geopend. Mogen velen onzer nog lange jaren en mogen vele geslachten na ons in een gezegend, vrij en eendrachtig vaderland, zich in het gezicht der kunstschatten verheugen."

Met een smeekgebed, waarvan de eerste woorden luidden:

> Blijf de storm des tijds verduren,
> Heiligdom, nu jong en frisch!

viel het koor weer in. Het was het tweede gedeelte der cantate.

Toen deze geëindigd was begaven de vorstelijke personen, de Regeering en enkele hooggeplaatste authoriteiten zich naar de groote vestibule, voor de eerezaal, ter onderteekening van de oorkonde der opening. Intusschen bleef het grootste gedeelte der genoodigden achter in de zaal waar men ontvangen was, turende op het orchest, dat insgelijks zweeg. Na geruimen tijd kwam eindelijk verlossing, nadat „de Nachtwacht" was onthuld.

In de Rembrandtzaal hadden zich namelijk op uitnoodiging van den Minister een aantal der voornaamste schilders en beeldhouwers bij dat meesterstuk geschaard, vooraan de oude heer Bosboom, om straks een eersten blik te werpen op de schoonste schepping van den koning der schilders, nu nog aan het oog onttrokken.

Nadat de oorkonde was onderteekend, begaven de bevoorrechten, die daarbij tegenwoordig waren, zich naar de Rembrandtzaal, waar de Burgemeester van Amsterdam het woord nam, en in een schitterende redevoering wees op het belangrijke feit van de stichting van dit monument voor de kunst, dat heden

> heel de natie op zijn drempel,
> Tot kunstgenot te zamen roept.

De Burgemeester begon aldus:

Zoo is dan de arbeid van vele jaren voleindigd en de wensch van menig decennium in vervulling gegaan. Zooeven werd geboekstaafd, dat op den 13 Juli 1885 het Rijks-Museum te Amsterdam is geopend, dat door het dankbare Nederland aan zijne groote zonen is gewijd.

De spreker betreurde het feit, dat onze geëerbiedigde Koning verhinderd was geworden tegenwoordig te zijn, maar wees er op hoe gelukkig Amsterdam zich gevoelde, dat dit nieuwe gebouw, strekkende tot herinnering van het verleden, en de hoop uitdrukkende voor de toekomst, voltooid werd op de plaats door het Gemeentebestuur daartoe aangewezen, de plaats waar het oude Amsterdam de hand reikt aan het nieuwe, waar onder het gezegend koningschap van Willem III een nieuwen gordel om den Singel wordt gelegd, die in de XVIIe eeuw onder een anderen Willem III de ruime grenzen aanwees voor de toemalige uitbreiding.

Ook wees hij er op hoe Amsterdam het op prijs stelde, dat de Koning de opening had opgedragen aan den Minister Heemskerk, den in 's lands dienst vergrijsden Staatsman, waarin Amsterdam een zijner zonen eert, die in zijne veste geboren en opgeleid, een deel van zijn mannelijke krachten aan de belangen zijner stad had gewijd. Amsterdam was vol vreugde nu het eindelijk zijn heerlijke erfenis uit de XVIIe eeuw, bij vernieuwing onder de hoede van den Staat aan geheel de beschaafde wereld ter bewondering kon aanbieden.

Dien kostbaren schat aanbevelende aan de hoede van den vertegenwoordiger des Konings en het hooge Staatsgezag, vroeg de Burgemeester of niet elk woord van aanbeveling hier overbodig was?

En hij vervolgde:

Wordt die hoede niet gevraagd voor het schoonste deel van Amsterdam's historie en van Neêrlands roemrijk verleden tevens? Of waarvan anders spreken die

doeken, waarop een van der Helst, Frans Hals, Govert Flinck, om slechts enkelen uit de keur van Holland's zonen te noemen, voor het nageslacht hebben bewaard de trekken van die mannen der XVIIe eeuw, geboren en gevormd in den langen en bangen kamp voor de vrijheid en gestaald door den vaak zoo harden strijd des levens — die mannen, die door de hand des kunstenaars levende zijn gebleven in ons midden en nog heden ten dage ons opwekken tot diepen ernst en heilige levensopvatting; hetzij wij hen zien met het zwaard in de vuist hunne onafhankelijkheid en verkregen rechten verdedigende, en als helden vereend te land en te water, de driekleur van Nederland tot symbool verheffende van kracht, van moed en van trouw — hetzij wij ze, zoo het zwaard in de schêe weerkeert — de beker des vredes zien genieten.... met noeste vlijt de schatten van Oost en van West vergarende, schuilplaats biedende aan al wat op het gebied des geestes naar vrijheid zoekt, of stille huiselijkheid, vromen godsdienstzin en onbekrompen mildadigheid tot echt Nederlandsche deugden stempelende.

Of waarvan anders dan van Neêrland's zonen in hun zijn, hun werken en hun streven heeft de groote meester gesproken, voor wiens schoonste schepping we op dit oogenblik zijn geschaard.

Na de hooge waarde van Rembrandt's optrekkend korporaalschap van kapitein Frans Baning Cock, oneigenlijk „de nachtwacht" genoemd, voor de Nederlandsche kunst besproken te hebben, zeide de welsprekende redenaar:

Verheugt Amsterdam zich, dat het in zijn kunstwerken aan landgenoot en vreemdeling den spiegel toont waarin — om de woorden van een zijner oude dichters te gebruiken — het Nederland der XVIIe eeuw zijn aangezicht zoo heerlijk deed stralen, het kan dit niet anders dan met den wensch, dat het Nederland van deze en volgende eeuwen dien spiegel dikwijls moge raadplegen, en zoo al niet zijn aangezicht daarin moge zien stralen, dan toch altijd het eigen aangezicht daarin moge blijven herkennen.

Dan voorzeker zal ons vaderland steeds met dankbaarheid op dezen dag mogen terugzien, waarin de beste leeren oefenschool voor het Nederlandsche volk geopend werd.

Dank betuigende voor de eereplaats die aan het meesterwerk onzer schilderschool werd toegekend herinnerde de redenaar er aan, dat de wensch des kunstenaars deze was: „Hangt mijn werk op een stark licht en dat men daar wijt kan afstaan, soo sal 't best voughen."

En aan dezen wensch was nu op onbekrompen en uitstekende wijze voldaan, om, niet te dicht bij 't werk staande, opdat de reuk der verf niet zou gaan vervelen, te denken aan dien rijken, zoo hoog begunstigden geest, die de stof beheerscht zooals het slechts weinigen van ons geslacht gegeven wordt.

Slechts met de woorden van een tijdgenoot van Rembrandt kon de redenaar diens lof verkondigen:

> Ik zal niet pogen uwen roem,
> O Rembrandt, met mijn woord te malen,
> Elck weet wat eer, dat ghij komt halen,
> Wanneer ik slechts uw name noem.

Dat heeft de talentvolle en verdienstelijke bouwheer van dit gebouw begrepen, toen hij in deze zaal slechts Rembrandt's naam en de grenzen van zijn aardschen loopbaan vermeldde.

De Burgemeester eindigde met deze woorden:

In Rembrandt's zaal spreke en leere voortaan slechts Rembrandt, want voorzeker, wie die zijn arbeid aanschouwt, gevoelt en erkent niet dat daarop volkomen van toepassing is: Wie 't schriklijkst van hem zwijgt, heeft 't allerbest geseydt.

De heer Bosboom, een der waardige nestors van de hedendaagsche kunst, onthulde daarop het meesterstuk, dat nu eerst recht het Rembrandttiek licht deed bewonderen; en tegelijkertijd hief het koor beneden in de binnenplaats den feestzang van J. P. Heye en Joh. J. H. Verhulst aan voor de met ongeduld wachtende overige genoodigden.

Na dien feestzang maakten allen, zonder onderscheid, een ommegang door het gereed zijnde gedeelte van het museum, om daarna in een der benedenzalen eenige ververschingen te kunnen gebruiken, en waar tevens een Commissie gereed stond om den heer Cuypers te begroeten. Daar ontving de architekt van den bouw, namens een 400-tal vereerders een medaille in goud, in zilver en in brons, aan de eene zijde vertoonende zijn eigen beeldtenis met randschrift, aan de andere zijde een korte maar krachtige opdracht.

Bij het overhandigen van dit blijk van belangstelling voerde de heer A. C. Wertheim het woord, om den heer Cuypers in de eerste plaats geluk te wenschen met het tot stand komen van het grootsche werk.

Spreker wilde niet treden in een herdenking van den strijd tegen angstvallige zuinigheid of overmoedig vooroordeel.

Indien ik dit aanstip, zeidde spr., dan is het waarlijk niet om een schaduw te werpen op de vreugde van dit uur, maar om u te zeggen, dat tegenover hen, die in uw kunstgewrocht niet een idealistisch streven, maar een middel, een voertuig, een leerstuk, een godsdienstuiting, meenen te ontwaren, — duizende met mij, het begroeten als een grootsch gedenkteeken van Nederlandsche bouwkunst.

Wij vragen niet met angstvallige kleinmoedigheid, aan welke kunstperiode gij uw grondgedachte en uwe motieven hebt ontleend, want wij begrijpen, dat gij den aandrang hebt gevolgd van uwe innerlijke bezieling, geëtst op het tijdperk dat, meer in 't bijzonder, het veld was uwer uitgebreide studiën.

Kunst is vrijheid. Daarom den kunstenaar geen voorschrift gegeven, hem in geen keurslijf gewrongen, hem geen grenzen gesteld. De kunstenaar is de verkondiger van de poëtische gedachte, van het bezielde en bezielende pogen, van de liefelijke fantaisie, die gevleugelde dochter des hemels.

Hij arbeidt niet om een doel te bereiken, om te leeraren, te overtuigen, — veel minder te bekeeren.

De kunst zelve is hem middel en doel tevens. Het hoogste, het edelste, het reinste, dat hij *kan*, dat hij wil bereiken.

En daarom zijn wij u dankbaar voor 'tgeen gij ons hebt gegeven, — *zooals gij het gegeven hebt*, dat is, zooals het *moest* worden als uiting van uw gemoedsleven, van uw individualiteit, in één woord: *van uw genie.*

De heer Wertheim trad in een beschouwing over de waarde die deze medaille voor den heer Cuypers moest hebben, wat zij hem steeds zeggen moest. Ten slotte bracht hij, namens hen waarvoor hij als woordvoerder optrad, den heer Cuypers zijn groet.

Na deze hulde zeide den heer Cuypers:

„Ik heb geen woorden genoeg om u mijn dankbaarheid uit te drukken; ik wil alleen zeggen dat ik er fier op ben een orgaan te hebben willen zijn van het Nederlandsche volk. Ik heb na deze schoone hulde het recht te zeggen dat ik daaraan heb beantwoord, dat ik den roem onzer voorouders, dat ik het schoone tijdperk der zeventiende eeuw in een gunstig licht heb gesteld. Ik dank u."

Thans volgde eene eigenaardige hulde van geheel anderen aard.

Een der bazen die werkzaam was bij den bouw, Stokvis, trad voorwaarts, gevolgd door vertegenwoordigers van werklieden van alle ambachten, die aan den bouw hadden medegewerkt, allen in hun werkpak en met hun gereedschappen. Baas Stokvis begroette den heer Cuypers in een toespraak, en baas van Bergen daarna met een vers.

Op beide ovaties bedankte den heer Cuypers in hartelijke bewoordingen. Een driewerf herhaald hoezee! klonk ter zijner eere en hiermede was de plechtigheid ten einde.

Nederland heeft dan eindelijk zijn lang gewenschten tempel der kunst verkregen.

Moge nu steeds waar blijven, hetgeen de dichter zong:

't Volk, dat zijn gistren blijft gedenken,
Verloor de hoop op 't Morgen niet!

INGEZONDEN.

Men vergunne mij een paar woorden over het bijschrift van den heer Rieber op mijn ingezonden stuk: »*al- of niet plagiaat*," voorkomende in het vorige nummer van het *Bouwkundig Weekblad*.

Of het de bedoeling van den heer Rieber niet is geweest uit te maken wat wel- en wat niet plagiaat is? doet niets ter zake. Maar had ZEd. zich vooraf die vraag gesteld en beantwoord, dan ben ik er zeker van dat hij zich niet bepaald zou hebben tot eene reeks algemeen gestelde vragen, dan ook zou hij niet *zonder eenige redenering* tot de in het bijschrift geopenbaarde conclusie zijn gekomen, dat de heer Cordonnier zich niet aan plagiaat heeft schuldig gemaakt. In elk geval zal het wel waar zijn, dat deze kwestie niet door het stellen alleen van zulke vragen is op te lossen.

De heer Rieber is blijkbaar van oordeel, dat ik de kwestie niet heb uitgemaakt. Dat is best mogelijk. Maar was het dan niet beter geweest als ZEd. zijne denkbeelden tegen over de mijne had geplaatst, dan stond het eene stelsel tegenover het andere en beide konden met elkander vergeleken worden.

De verwijzing naar het door den heer de Kruyff geschrevene en diens bizonder gevoelen weergevende, kan dunkt mij slechts slaan op het geen wordt gezegd op bl. 167, 2de kolom, namelijk dit:

»*In de tweede plaats* heb ik, de Kruyff, mijn stem aan het plan Cordonnier gegeven, omdat de bouwstijl mij bevalt. De hoogst gelukkige samenstelling van motieven, die aan Fransche en Vlaamsche kunst herinneren, het vreedzaam opgelost conflict der horizontale lijnen van de antieken met het topgevel en torensysteem en het materiaal der noordelijke volken maken het gebouw tot *een waarlijk oorspronkelijk geheel*, »waarvan men, *trots de geringe origenaliteit, van sommige onderdeelen* (1) in de kunstgeschiedenis vergeefs het voorbeeld zoekt."

Uit het laatste gedeelte dezer woorden van den heer de Kruyff, is niets anders op te maken, dan wat ik in »*al- of niet plagiaat*" heb gezegd, namelijk dat een gebouw voldoende als eene oorspronkelijke schepping te zijn kan aangemerkt worden, al zijn de onderdeelen reeds meermalen gebruikt, en denkt ZEd. als hij van *een wezenlijk oorspronkelijk geheel* spreekt, ook aan *een dito totaal indruk* welke dat geheel opwekt, dan zijn wij het in principe vrij wel eens. Wordt naar dat beginsel, met in het oog houden van het laatste geoordeeld, dan zullen de stukken moeten bewijzen of het plan Cordonnier al- of niet beantwoord aan de conclusie waartoe de heer de Kruyff is gekomen.

1) Wij cursiveeren.

In elk geval zal de heer Rieber gevoelen, dat de stukken van den heer Kruyff, niet als getuigen tegen den geest die uit het mijne spreekt kunnen opgeroepen worden.

Wat het meermalen gebruikt wordende slotwoord van des heeren Rieber's bijschrift aangaat, laat ik de bedoeling daarvan geheel aan hare plaats. Alleen zij gezegd, dat ik niemand mijn gevoelen wensch op te dringen, maar ieder vrij laat in zijn oordeel, even als ik het in het mijne wensch te zijn. W. C. VAN GOOR.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Aan de voortvarendheid van den heer Tj. van Holkema hebben wij het te danken, dat reeds een catalogus is verschenen van het Rijks-Museum. De heer Abr. Bredius nam de redactie er van op zich, terwijl de heer C. L. Dake een 50-tal illustraties er voor teekende.

Deze catalogus is zoowel een korte handleiding voor den bezoeker van het Museum als een blijvende herinnering. Daarom is het boek voorzien van afbeeldingen en bevat het korte aanteekeningen over de schilders, meerendeels naar gegevens die door den heer N. de Roever werden verstrekt.

Hier en daar is de heer Bredius critisch te werk gegaan, vooral wat vroegere opvattingen omtrent die werken aangaat.

Voor eene volledige beschrijving der schilderijen moet men nog wachten op den officieelen catalogus. Intusschen is deze van den heer Holkema reeds eene uiterst welkome verschijning.

De heeren Doffegnies, inspecteur der posterijen aan het Ministerie van Waterstaat enz. en Peters, bouwkundige voor de Landsgebouwen, zijn op last van de Regeering naar Parijs vertrokken om het aldaar nieuw gebouwde postkantoor in oogenschouw te nemen.

Deze zaak staat hoofdzakelijk in verband met het bouwen van een nieuw postkantoor te 's Hage, dat te klein wordt, vooral met het oog op de postpakketten dienst. Daar te Parijs de dienstlokalen boven elkander liggen en met elkaar in gemeenschap staan door middel van liften, wil men dit systeem doen bestudeeren om te zien of het mogelijk is, het Haagsche postkantoor op dergelijke wijze in te richten, en daardoor het aankoopen van terreinen voor de uitbreiding te ontgaan.

Reeds jaren is te Arnhem de kwestie van verbeterd teekenonderwijs aanhangig geweest, grootendeels tengevolge van herhaalde aanvragen om geschikt voortgezet teekenonderwijs voor den handwerkstand. Na veel schrijven en wrijven is door den Gemeenteraad aan B. en W. het voorstel gedaan, den Koning machtiging te vragen tot het opheffen der Burgeravondschool, daarvoor in de plaats te stellen eene Gemeentelijke avondschool voor handwerkslieden. In hoofdtrekken is het Programma, Afd. A, voor den gewonen werkman. *a.* Handteekenen 1 avond per week, *b.* Bouwkundig, respect. werktuigk. teekenen, een en ander beperkt tot dagelijks voorkomende zaken 3 avonden, *c.* Herhalingsonderwijs en beginselen der wiskunde 1 avond. De cursus voor timmerlieden is 5, voor meubelmakers, smeden, ververs, stucadoors enz. 3 jaren. Elke avond heeft 2 lesuren. Deze cursus is kosteloos.

Afd. B. Voor de aanstaande werkbazen, opzichters, bouw- of werktuigkundigen, kunstindustrieelen, landmeters enz. *a.* Handteekenen, *b.* bouwk. resp. werktuigk. teekenen, duur van den cursus en tijdverdeeling als boven, uitgezonderd de uren voor herhalingsonderwijs die hier aan teekenen worden gewijd. Het schoolgeld bedraagt hoogstens *f* 25 per jaar.

Afd. C. Voortgezet onderwijs voor aanstaande werkbazen, opzichters, oud-leerlingen der ambachtsschool.

a. Voortgezet onderwijs in de wiskunde.
b. » » » nederlandsche taal.
c. » » » hand-, rechtlijnig- resp. bouwkundig- en werktuigk. teekenen.
d. Ornamentleer.
e. Beginselen der natuurkunde, werktuigkunde, kennis van werktuigen in verband met de bestemming der leerlingen.
f. Boekhouden.

Deze cursus duurt 4 jaren. Schoolgeld hoogstens *f* 10 per jaar.

Het onderwijs dezer nieuwe school zal, wat handteekenen en ornamentleer betreft, worden gegeven op de van ouds bestaande school »Kunstoefening", en wat de overige vakken betreft op de ambachtschool.

Door deze regeling vervalt het bouwkundig en rechtlijnig teekenen op »Kunstoefening", alwaar dus enkel handteekenen en boetseeren overblijft. Voor leeraar in het handteekenen zal een oproeping worden gedaan.

De subsidie van de stad aan K. O. wordt nu *f* 4645 inplaats van *f* 1800, terwijl het avond-onderwijs aan de ambachtsschool voortaan aan de gemeente *f* 3500 zal kosten. d.

Het Genootschap van Kunsten en Wetenschappen heeft aan het Museum van Kunstnijverheid te Utrecht eene jaarlijksche bijdrage van *f* 250 toegezegd onder voorwaarde dat daarvoor 5 jongelieden van onvermogende ouders kosteloos het onderwijs, in plan aan 't Museum te verbinden, zouden mogen genieten. In plaats van het afgetreden bestuurslid, vertegenwoordigende het Genootschap »Kunstliefde," de heer E. F. Georges is benoemd door dat Genootschap de heer F. J. Nieuwenhuis.

Het Kunstnaaldwerk, vervaardigd aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam, trekt in de laatste dagen zeer de belangstelling vooral der dames; de eerste dagen was echter het bezoek klein.

Ook het raam met beschilderd glas, vervaardigd in het atelier van den heer Geuer te Utrecht, ondervindt eene welverdiende belangstelling.

Dit raam is een geschenk van het Bestuur en den Directeur van het Museum aan den Voorzitter, ter herinnering aan de opening op 29 November 1884 aangeboden als erkenning voor hetgeen door hem voor het tot stand komen dezer zaak is gedaan.

d.

Afloop van Aanbestedingen.

ZWOLLE. 4 Juli. — Het bouwen van eene bewaar-, en naaischool aan het Asjesplein.

H. Lubbers, te Zwolle	*f* 23.392
G. v. Unen, id	» 23.158
L. v. Nispen, id	» 22.497
G. Kamphuis. id	» 22 444
J. Bonthuis, id	» 22.244
L. Oosterwijk, te Wije	» 21.985
J. Hesselingen, te Meppel	» 21.921
F. H. Noorman, te Zwolle	» 21.888
G. Schutte, id	» 21.480
A. v. Straten, id	» 21.330
H. Greve, id	» 21.150
K. J. Kalt, Ureterp	» 20.978
K. A, v. d. Berg, te Zwolle	» 20.535
L. Meijer, id	» 20.097
D. Bruins, id.	» 19.748

gegund.

AMSTERDAM 6 Juli. —. De heer H. G. Jansen: het bouwen van een heerenhuis en 3 winkelhuizen op een terreinhoek Ruyschdael- en Zwammerdamstraten: B. van Buuren, *f* 43.940.

NIEWER-AMSTEL, 7 Juli. — De architekt G. A. Horsten, te Bergen op Zoom. Het bouwen van eene fabriek en woonhuis, op een terrein aan de noordzijde Kuiperstraat, aldaar.

C. Albers, te Amsterdam	*f* 14.100
J. J. Kommer, idem	» 13.848
A. W. Nachtegaal, idem	» 13.800
J. de Vries, Purmerend	» 13.480
A. A. Grijping, Amsterdam	» 13.360
C. v. Soest, Beverwijk	» 12.900
Peters en Roelofsen, Amsterdam	» 12.546
A. C. Dorlas, idem	» 12.533
J. Poot, idem	» 12.483
J. R. Kuijpers, Nieuwer-Amstel	» 12.480
D. A. Zeevat, Amsterdam	» 12.333.67
J. P. Rieken en Becker, idem	» 12 327
W. Greve, Buiksloot	» 12.260
G. Boon, Amsterdam	» 11.995
Huij en Veldman, idem	» 11.877
L. N. de Groot en D. Limpers id.	» 11.696

AMSTERDAM, 8 Juli. — De architekten Henkenhaf en Ebert. Het bouwen van 3 heerenhuizen, een kantoor en fabrieksgebouw aan de Middel- en Kerklaan.

P. S. Rijnierse, te Amsterdam	*f* 74.400
E. R. Kuipers, idem	» 69.980
H. C. Dorlas, idem	» 69,969
J. Koster, idem	» 68.490
A. J. v. Liemt, idem	» 67.980
Cruijff en Schouten, idem	» 66.756
W. Greve, Buiksloot	» 66.600
G. Boon, Amsterdam	» 66.183
A. Paans, idem	» 65.000
G. J. v. Heek en Co., Delft	» 64.700
J. J. Vontijn, Amsterdam	» 63.730
J. P. Rieken en J. Becker Jr., idem	» 62.460
L. N. de Groot en D. Limper, idem	» 62 222
C. Eijsvogel, idem	» 61.967
J. F. Prenzler, idem	» 61.562
J. H. E. Stokmans, idem	» 59.000

gegund.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2669 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 28sten Juli 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 425.

Het maken van een pompgebouwtje met waterleiding ten behoeve van het station MAASTRICHT.

De besteding geschiedt volgens § 64 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den Juli 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN te *Venlo* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 22sten Juli 1885 ten 1 ure des namiddags.

UTRECHT, den 10den Juli 1885.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2670 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 4den Augustus 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 426.

Het maken van de uitbreiding van het hoofdgebouw op het station ETTEN—LEUR.

De besteding geschiedt volgens § 62 van het bestek.

Het bestek ligt van den 18den Juli 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 28sten Juli 1885 ten half twaalf des voormiddags.

UTRECHT, den 18den Juli 1885.

KURKSTEEN.

— Geluidwerende, —

worden in elken gewenschten vorm gemaakt, geleverd door: 2671

MARTIN & C°., Amsterdam.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2672

Agentuur en Commissiehandel in Gekyaniseerde, Rotvrije Houtwaren.

REUK- EN KLEURLOOS PREPARAAT

als: Rasterwerk, Vloerdelen, Buikdenningdeelen, Tuinbanken, Bloemof Plantenbakken enz.

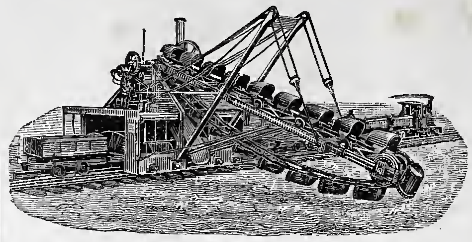
Tegen Champignon of Zwam in vloeren is het Kyaniseren een afdoende maatregel.

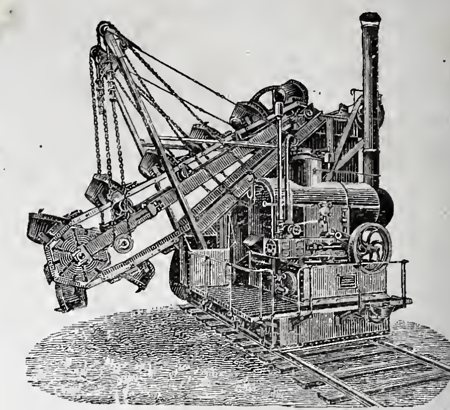
Agent voor Amsterdam

W. P. VAN WAGENINGEN.

2673 1ste Van Swindenstraat N°. 87.

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon. wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2674

BEKROOND: **Dusseldorp 1880 Weenen 1880.** — **GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.** — BEKROOND: **Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.**

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**

OPGERICHT 1830. 2675

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

Japansch Goudleder, **(Behangselpapier.)** (2676)

Groote keuze Monsters enz. op aanvraag, bij *De Lint & Co.,* Rotterdam.

Men lette op de

VOORDEELIGE VOORWAARDEN

2677 VAN

DIENSTNEMING

voor het leger in Nederlandsch Indië,

omschreven in gedrukte mededeelingen die *gratis* verkrijgbaar zijn bij het **Departement van Koloniën te 's Gravenhage** en voorts bij **alle** Burgemeesters.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2678

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

TRADE MARK

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2679 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concureerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 29.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

AVONDSCHOOL EN VAKSCHOOL.

door G. A. SCHOLTEN.

(*Overgedrukt uit de »Vragen des Tijds".*)

Vervolg van pag. 171.

Het onderwijs in de theoretische vakken wordt in den regel gegeven door leeraren, die geheel buiten de praktijk der ambachten staan. De leeraar mag nu nog zoo bekwaam zijn in zijn vak en zijne kennis in de eenvoudigste, voor de jongens meest begrijpelijke beschouwingen weten mede te deelen, hij mist datgene wat zijn onderwijs voor de jongens aantrekkelijk moet maken, namelijk: genoegzame bekendheid met de eischen der praktijk om te weten wat elk ambachtsman in 't bijzonder het meest in zijn vak te stade komt. De leeraar moet toonen de behoeften zijner leerlingen te kennen; hij moet de gevallen uit het vakleven weten te grijpen. Vooral is dit het geval bij het onderwijs in de natuur- en werktuigkunde, in de scheikunde en technologie. Eene theoretische behandeling van de leer der krachten, van de enkelvoudige en samengestelde werktuigen, van het draagvermogen van stijlen en balken, ook al worden hierbij technische namen gebruikt, leidt niet tot de gewenschte uitkomsten, zoolang niet door voorbeelden, die zich dagelijks in de praktijk voordoen, de toepassing er zich onmiddellijk bij aansluit en daarbij gewezen wordt op menige weinig redegevende of wel geheel verkeerde handelwijze.

Wat kan den jongens de eigenschappen van chloor, zwavel, enz. schelen, of de wijze van zeepbereiding, de papier- of gasfabricatie? De wijze van winning, bewaring en bewerking van het hout, het vervaardigen en de sorteering van steenen mag hem meer aantrekken, het belang is er voor hem toch grootendeels af, zoodra hij bemerkt dat de leeraar de praktische kennis van die bouwstoffen, van hare gebreken en van het gebruik in bepaalde gevallen mist. Eene fraaie collectie buitenlandsche houtsoorten in dunne schijfjes b. v. kan het gebrek aan kennis bij den leeraar niet vergoeden van de dagelijks gebruikt wordende houtsoorten, van hare deugden en gebreken. Voor eene wetenschappelijke behandeling kan eene dergelijke verzameling waarde hebben, voor de praktijk hoegenaamd niets. En zoo gaat het met meer zaken.

De verzuchting: „Wat hebben wij daar nu aan voor ons vak", heb ik meermalen gehoord. Waar het van daan komt gaat hun, naar zij meenen, minder aan, maar wel *waarvoor* en *hoe* het moet gebruikt worden, en dit is dan ook in de eerste plaats noodig.

Na de oorzaken te hebben nagegaan van den geringen bloei der burgeravondschool, wil ik trachten duidelijk te maken, hoe de school voor aanstaande ambachtslieden, mijns inziens, moet zijn ingericht om blijvende vruchten af te werpen. Vooraf ga de verklaring, dat ik het zou betreuren, als wij met het ambachtsonderwijs weer tot den toestand van vroegere dagen moesten terugkeeren, namelijk: enkel de teekenschool, zij het dan onder verbeterde gegevens. Ik geloof dat de ambachtsman aanspraak op, en ook wel degelijk behoefte heeft aan meer ontwikkelend onderwijs. Er wordt wel beweerd dat hij, wat zijne algemeene ontwikkeling aangaat, voldoende onderlegd is als hij de lagere school heeft afgeloopen; maar eene veertienjarige ondervinding aan de avondschool heeft de overtuiging bij mij gevestigd,

Gedrukt 25 Juli 1885.

dat er dikwijls verbazend veel aan ontbreekt, 't zij door gebrek aan aanleg, weinig ijver, het te vroeg verlaten der lagere school of het vervliegen der daar opgedane kennis, wanneer de jongen een of twee jaren na het verlaten der lagere school op de avondschool komt. Het geleerde moet in die gevallen nog eens opgefrischt en onderhouden worden.

Verder is de invloed van de vorderingen op natuurkundig gebied op de ontwikkeling der verschillende nijverheidsvakken te groot, om den ambachtsman hiervan geheel onkundig te laten. Reeds heb ik de opmerking gemaakt, dat ik het verkeerd acht als eene school, uitsluitend bestemd voor de opleiding van ambachtslieden — met name die der bouwambachten — tevens wordt bezocht door jongelieden, die of geen vak beoefenen of wel een beroep of handwerk uitoefenen, hetwelk niet de voorbereiding vordert, die voor de uitoefening der bouwambachten noodig is. Nu behoort zonder twijfel het grootste getal der bezoekers van de burgeravondschool tot de ambachtsleerlingen; daarom dient de school hoofdzakelijk voor hen te zijn ingericht. Maar ook die andere bezoekers hebben behoefte aan eene inrichting tot verkrijging van verdere ontwikkeling. De burgerdagschool heeft weinig teekenen van leven gegeven en zal weldra geheel tot het verleden behooren; zoogenaamde herhalingsscholen schijnen niet te kunnen bestaan en zouden ook niet meer dan gewoon lager onderwijs kunnen geven; daarom dient de avondschool ook te voorzien in de behoeften van genoemde bezoekers.

De splitsing van de tegenwoordige avondschool in twee afdeelingen of cursussen ligt dus voor de hand.

De 1ste afdeeling — laten wij haar enkel *avondschool* noemen — zal bestaan uit een tweejarigen cursus, aansluitende aan het lager onderwijs. Deze school, met eene meer algemeen ontwikkelde maar zeer praktische strekking, is toegankelijk voor de tegenwoordige bezoekers der burgeravondschool: zij, die een handwerk uitoefenen of dit niet doen; echter met uitsluiting van jongelingen, die de dagschool nog bezoeken of den leeftijd van twaalf jaar nog niet hebben bereikt.

Een bewijs, dat zij de lagere school met vrucht hebben afgeloopen, geeft hun toegang tot de avondschool. Is hier de tweejarige cursus ook met goeden uitslag doorloopen, dan kan een getuigschrift worden uitgereikt. Van dit getuigschrift voorzien, komen nu de leerlingen, die een ambacht, hoofdzakelijk bouwambachten, beoefenen, in de 2de afdeeling, de *vakschool*, die uit een tweejarigen cursus bestaat. Indien plaatselijke behoeften dit wenschelijk maken, kan hieraan nog een jaar, uitsluitend voor teekenonderwijs, toegevoegd worden. Door deze regeling is het voordeel verkregen, dat de niet tot de ambachten behoorende leerlingen de gewenschte meerdere ontwikkeling kunnen opdoen dan de lagere school geven kan; dat de ambachtsleerlingen, na het afloopen van dien cursus, eenigszins voorbereid en op rijperen leeftijd op de vakschool komen. Voor een vruchtdragend onderwijs acht ik dien rijperen leeftijd hoog noodig; de jongen moet reeds eenigen tijd kennis hebben gemaakt met het vak, om in de school de toepassingen, die op ruime schaal bij het onderwijs gemaakt moeten worden, te kunnen begrijpen. Door het gemengd bezoek bij de tegenwoordige regeling moet, bij het onderwijs in het teekenen, een gedeelte van den tijd besteed worden aan leerlingen, die dit onderwijs voor hun aanstaanden werkkring niet behoeven, terwijl men bij het bouwkundig teekenen waarlijk verlegen zit om hen degelijk bezig te houden. De aan hen bestede tijd is, door het hoofdelijk onderwijs, natuurlijk verloren voor de ambachtsleerlingen. Deze bezwaren worden nu door de voorgestelde splitsing ook opgeheven.

Op de *avondschool* (1ste afdeeling) zou ik wenschen onderwijs te zien geven:

1°. *Nederlandsch.* Indien het ons werkelijk ernst is met de ontwikkeling van de handwerkslieden, dan geloof ik, dat geen vak hiervoor beter geschikt is dan dit. Bovendien komen de meeste jongens zoo slecht onderlegd op de school, dat het niet overbodig mag heeten, het op de lagere school genoten onderwijs wat vaster in 't geheugen te prenten en te onderhouden. Ik heb mij meermalen geërgerd over de onbeholpenheid in hun moedertaal, als ik de schriften van de jongens, waarin de aanteekeningen voor sommige vakken gemaakt werden, eens inzag. Verreweg de meesten kunnen het op de les gesprokene niet in behoorlijke volzinnen weergeven; 't is soms klinkklare onzin wat ze neerschrijven. Met het lezen en het verstaan van het gelezene gaat het dan ook niet veel beter. Fouten tegen spel- of taalregels acht ik voor hen van minder belang, maar zij dienen ten minste hun moedertaal behoorlijk te verstaan en een eenvoudigen gedachtengang te kunnen volgen; dat heeft de ambachtsman zeker noodig in zijn aanraking met bouwheer, architect of patroon; hoe dikwijls wordt men in de praktijk niet verkeerd verstaan!

Bij het onderwijs in het Nederlandsch wensch ik dus vooral nadruk gelegd te hebben op het lezen; goed lezen, naar aanleiding van het gelezene vertellen, en vooral ook laten vertellen. Verklaring van eigenaardige uitdrukkingen uit de praktijk en van hierop betrekking hebbende uitheemsche woorden, die in onze taal het burgerrecht hebben verkregen; verder schrijven van brieven.

2°. *Geschiedenis en aardrijkskunde.* De behandeling hiervan moet vooral niet te uitgebreid zijn. De geschiedenis van ons vaderland in hoofdtrekken en meer bijzonder van den laatsten tijd, zijn echter geen te strenge eischen. Bij de behandeling er van zullen staatsinrichting en staatsbestuur verklaard en goed uiteengezet moeten worden; een goed begrip van de huishouding van staat, provincie en gemeente, met eenige beschouwingen over de plichten, die op burgers, van welken stand ook, rusten.

Kennis van het land, dat wij bewonen, van de voornaamste wegen en middelen van vervoer, eigenaardigheden van den bodem, bedijking van rivieren, inpoldering, enz., moet in hoofdzaak het onderwijs in aardrijkskunde uitmaken.

3°. *Wiskunde.* Cijferkunde. Vaardig rekenen uit het hoofd zal den ambachtsman beter te pas komen, dan het oplossen van rekenkunstige raadseltjes of spitsvondigheden.

Algebra. Niet meer dan noodig is voor een goed begrijpen der stelkunstige vormen, die bij het onderwijs in de meetkunde enz. te pas komen.

Meetkunde. De eenvoudigste eigenschappen van vlakke figuren en lichamen; de bepaling van hunne oppervlakken en inhouden met toepassingen uit de praktijk.

4°. *Natuurkennis.* (2de jaar). Inleiding voor de op de

vakschool te behandelen toegepaste natuur- en werktuigkunde en bedrijfsleer.

5°. *Handteekenen.* Zoolang de lagere school dit vak niet in haar programma opneemt, zal natuurlijk van meet af aan moeten worden begonnen. Bij eene degelijke oefening van oog en hand, moet hier vooral worden gelet op het aanbrengen van vormenkennis, op het schikken en samenstellen van eenvoudige motieven voor de latere studie van het ornament. Verder natuurteekenen tot en met de meetkundige lichamen (blokken).

6°. *Lijnteekenen* (2de jaar). Oefeningen in 't gebruik van de gereedschappen en voorbereiding voor het vakteekenen. Het door den heer Campert aanbevolen wiskundig element bij dit teekenen kan ik niet goedkeuren. De weinige constructies, die voor de praktijk van belang zijn, kunnen in korten tijd afgehandeld worden. Voor het uitvoeren van meetkunstige constructies bij het lijnteekenen is de kennis van de meetkunde bij de leerlingen ontoereikend. Voeren zij ze enkel volgens aanwijzing uit, dan onthouden zij er zoo goed als niets van. Bovendien zijn er oefeningen, vrij wat meer geschikt voor dit doel, en die in de behandeling ook meer aansluiten aan het later uit te voeren teekenwerk.

De voorbereiding voor het bouwkundig teekenen, voor den handwerksman wel te verstaan, behoeft niet zoo breed te worden aangelegd. Het onderwijs moet niet in de eerste plaats beoogen het vormen van bekwame teekenaars. Voor het maken van fijnere, zoogenaamde *net*teekeningen, komt de handwerksman in de praktijk niet in de gelegenheid; hij moet zooveel van het teekenen kennen, dat hij de gedachten van anderen uit de teekening weet te lezen en zijne eigene gedachten duidelijk te maken. Het teekenen is hier meer middel dan doel.

Vakschool (2de afdeeling).

1°. *Wiskunde.* Voortzetting van het onderwijs in de 1ste afdeeling. Het onderwijs in het boekhouden, zooals de heer Campert wenscht, is geheel overbodig. Het weekgeld gedurende zeven dagen te administreeren, kan de werkman wel af, zonder er een boekje op na te houden.

Dit vak te willen onderwijzen met het oog op een mogelijk optreden van den werkman als onderbaas of opzichter, is verkeerd gezien. Wij moeten ons tot een zuiver standpunt bepalen, namelijk eene school voor handwerkslieden en niet voor opzichters; dan zouden de andere vakken daarnaar ook wel geregeld moeten worden. Bovendien, munt een werkwan genoeg door ijver en meer kennis uit om onderbaas te kunnen worden, dan zal hij ook wel zoo vlug zijn om de weinig beteekenende administratie te voeren, die zijn patroon hem zal opdragen, en zal deze hem zeker voldoende inlichten, op welken voet hij haar ingericht wil hebben.

2°. *Natuur- en werktuigkunde* (*toegepaste*). Praktische beschouwingen over de enkelvoudige en meer samengestelde werktuigen, welke dienen tot het verplaatsen van lasten, van water, enz. Algemeene beginselen, waarop de inrichting van het stoomwerktuig berust. Praktische beschouwingen over den weerstand van bouwstoffen en over de krachten, welke op eenvoudige bouwkundige samenstellingen werken.

3° *Scheikunde en technologie* (*kennis van bouwstoffen*). Eigenschappen, keuring, en bewerking van bouwstoffen; verklaring van de nadeelige invloeden op deze en van de middelen tot afwering hiervan. Samenstelling en eigenschappen van metselspeciën, verfstoffen, enz. Eigenschappen der dampkringslucht; oorzaken van hare verontreiniging in de woning en hare omgeving.

Verdere toepassingen van de scheikunde kunnen geheel overbodig geacht worden.

Het komt nu maar op eene oordeelkundige keuze en eene praktische behandeling der genoemde onderwerpen aan. Zooals ik reeds vroeger heb doen uitkomen, moet hier iets degelijkers gegeven worden dan theoretische beschouwingen. Men meent zoo dikwijls het onderwijs praktisch te maken enkel door het *gebruik* van technische namen, getuige sommige leerboeken, vooral voor reken- en meetkunde, maar ook voor bovengenoemde vakken; toch springt het den vakman dadelijk in het oog, dat de wijze van behandeling en de voorkomende vraagstukken weinig met de praktijk der ambachten hebben uit te staan. Het oplossen van eene reeks van vraagstukken over natuur- en werktuigkunde is volstrekt onnoodig; de dagelijks voorkomende gevallen moeten goed beredeneerd en door den leerling verklaard kunnen worden. Vooral ook moet hij met de bouwstoffen zelve kennis maken en moet het gebruik er van in de bijzondere gevallen zaakkundig behandeld worden.

Nu is dit een taak, die moeilijk kan gevraagd worden van de leeraren in natuur- en scheikunde, uithoofde van hunne opleiding en hun werkkring; ik zou daarom dit onderwijs in de toepassingen van genoemde vakken in handen wenschen van bekwame bouwkundigen.

4°. *Staathuishoudkunde.* Een enkel uur in de hoogste klasse aan dit vak besteed, mag zeker wenschelijk worden geacht. Mits geen afgetrokken bespiegelingen worden gehouden over onderwerpen, waarover de vakmannen zelf in zienswijze verschillen, maar eenvoudige beschouwingen over de wetten, welke de maatschappelijke verhoudingen en welvaart beheerschen. Gezonde voorlichting kan niet anders dan nuttig zijn in een tijd, waarin, van zekeren kant, holle theoriën worden verkondigd om de maatschappelijke orde te verstoren en pogingen worden gedaan om bij den werkman ontevredenheid te wekken over zijn toestand.

5°. *Handteekenen.* Den ambachtsman de noodige kennis van schoone vormen en verhoudingen te verschaffen, moet in hoofdzaak het doel van dit onderwijs zijn; de behandeling van het ornament moet dus op den voorgrond staan. Hier in détails te treden, acht ik overbodig; er is reeds zooveel over dit onderwijs geschreven, dat de te volgen richting genoegzaam bekend is.

6°. *Bouwkundig teekenen.* Beschrijvende meetkunde, met name projectieleer, perspectief en schaduwbepaling, vind ik voor de avondschool niet noodig. De projectieleer met de ontwikkeling van oppervlakken, snijding van vlakken en lichamen, is ontegenzeggelijk een noodzakelijke grondslag voor grondig teekenonderwijs, maar het gehalte der meetkundige kennis en het voorstellingsvermogen is bij de leerlingen te gering om, zooals het heet „in de ruimte te zien". Nu wordt het voorstellingsvermogen door de beoefening der beschrijvende meetkunde wel krachtig ontwikkeld, maar het hierin tot eene voldoende hoogte voor hen te brengen, zou te veel tijd vorderen, die beter kan worden besteed. Het doel kan hier even goed bereikt worden door het opmeten en in teekening brengen van eenvoudige en meer samengestelde voorwerpen, waardoor de leerling een goed

begrip kan krijgen van plattegrond, opstand en doorsnede, voor zoover dit bij zijn werk te pas komt. Daarbij gevoelt zich de leerling meer aangetrokken door voorwerpen uit het dagelijksch leven, dan door de voor hem altijd vrij droge behandeling van meetkundige figuren en lichamen.

Wat het bouwkundig teekenen zelf betreft, dit behoort in hoofdzaak te bestaan in het behandelen der voornaamste verbindingen van de onderdeelen van bouwkunstige samenstellingen; de leerling moet de uitslagen hiervan leeren verstaan. Omdat het zijn taak is later hoofdzakelijk te werken naar de uitslagen, die hem verstrekt worden, moet hij ze goed leeren begrijpen, om de bedoeling van den aard en de samenstelling der constructie er uit af te leiden. Een verkeerde richting in dit onderwijs is het gebruik, dat dikwijls nog van voorbeelden wordt gemaakt. De voornaamste verbindingen der bouwonderdeelen, modellen van kappen, trappen, enz. moeten hem in werkelijkheid voor oogen gesteld worden en, zoo noodig, op het schoolbord toegelicht worden. De te teekenen samenstellingen moeten goed besproken en daarbij moet gewezen worden op het meer of min goede in de gebruikelijke constructies. De uitvoering moet geschieden op de ware of halve grootte, aangezien de werkman meestal alleen op schot of plank heeft uit te slaan. Zelden heeft hij te maken met de samenstelling van een geheel bouwwerk; hij moet de onderdeelen er van uitvoeren, voor zoover zijn vak betreft. Daarom acht ik het maken van ontwerpen van gebouwen, van bestekken en begrooting, zooals ik in sommige programma's vermeld vind, niet te behooren tot het leerplan van de avondschool. Wat de school meer geeft dan voor den handwerksman strikt noodig is, wordt ballast; zijne aandacht wordt er door van het wezenlijk nuttige afgeleid, terwijl de zucht om het handwerk vaarwel te zeggen en onderbaas of opzichter te gaan spelen, er slechts door wordt in de hand gewerkt. Nu wil ik hiermede volstrekt niet beweren dat de leerling met meerderen aanleg, grooten ijver of eigenaardige talenten begaafd, niet het recht heeft zich, zooals hij meent wat omhoog te werken; integendeel, als van 't bezit van die betere hoedanigheden blijkt, heeft dergelijk streven aanspraak op ondersteuning. Maar dan is er wel eene andere gelegenheid te vinden om hem de gewenschte hoogere ontwikkeling te doen verkrijgen. In elk geval moet eene school, ingericht voor de opleiding van eene bepaalde groep van personen, voorzien in de behoeften van de geheele groep; het voortgezet vakonderwijs dient daarom in een afzonderlijken cursus behandeld te worden.

Bovendien moeten wij vooral niet uit 't oog verliezen, dat voor de zoo noodzakelijke verbetering en bloei der ambachten, talentvolle handwerkslieden juist hoog noodig zijn en een bekwaam handwerksman even goed, zoo niet meer, aanspraak heeft op de achting zijner medeburgers als een halfbakken opzichter. En waarlijk is men dikwijls zoo spoedig geneigd den leerling, die in de theoretische vakken nog al „bijzonder goed" is, aan te sporen eene betrekking te kiezen, die hem iets boven den handwerksstand plaatst, zonder genoeg te bedenken of hij later wel zooveel gelukkiger zal zijn.

De hierboven genoemde eischen, waaraan het onderwijs in het vakteekenen moet voldoen en waarbij ik inzonderheid de houtbewerkers op het oog had, gelden natuurlijk ook voor het onderwijs aan metselaars, steenhouwers, smeden, loodgieters, ververs, enz. Uit den aard der zaak zal de behandeling eenigszins verschillen, maar toch naar dezelfde beginselen ingericht moeten zijn. Dit hier verder te ontwikkelen, acht ik voor 't oogenblik minder noodig, aangezien het mij meer te doen is om eene algemeene omschrijving van de inrichting der school.

7°. *Bouwstijlen.* Het onderwijs hierin moet niet zijn het geven van theoriën en kunstregels, maar zich bepalen tot eenvoudige verklaringen, waarbij door middel van goede afbeeldingen op het kenmerkende van de voornaamste tijdperken moet gewezen worden; veel zien en vergelijken is hier de hoofdzaak. 't Is mij dikwijls gebleken, dat de jongens weinig waarde hechten aan de kennis van het ornament. Ik geloof de oorzaak hiervan te moeten zoeken in de omstandigheid, dat zij in hunne omgeving, vooral in kleinere gemeenten, de toepassing er van te weinig voor oogen krijgen. Goede afbeeldingen, ook van meubels, kunnen in dit gemis eenigermate voorzien.

In die gemeenten, waar de behoefte er aan zich doet gevoelen, kan op de vakschool volgen een cursus voor voortgezet teekenonderwijs, 't zij kunst-industrieel, ornament- en decoratief teekenen, 't zij projectie-leer, perspectief en werktuigkundig teekenen.

In overeenstemming met de hier uiteengezette beschouwingen omtrent de te onderwijzen vakken en de behandeling er van, komt mij het volgende programma wenschelijk voor.

AVONDSCHOOL.

Klasse	I	II	Totaal.
Nederlandsch.	4	2	6
Geschiedenis en aardrijksk.	4	1	5
Wiskunde....	3	4	7
Natuurkennis.	—	2	2
Handteekenen	4	4	8
Lijnteekenen..	—	2	2
Totaal...	15	15	30

VAKSCHOOL.

Klasse	I	II	Totaal.
Wiskunde....	4	1	5
Toegepaste natuurwetensch.	3	4	7
Staathuishoudk.	—	1	1
Handteekenen	4	4	8
Vakteekenen.	4	4	8
Bouwstijlen...	—	1	1
Totaal...	15	15	30

Duur van den cursus: 1 September tot 1 April, vijf avonden van 3 uur per week.

Het ligt voor de hand dat plaatselijke gegevens en behoeften te zeer uiteenloopen, dan dat eenzelfde programma voor al die gevallen geschikt zou blijken. Maar of nu in de onderdeelen al eens een uur meer of minder gegeven wordt, doet ook weinig ter zake; het komt er maar op aan in welke richting het onderwijs wordt gegeven, welke geest de geheele inrichting beheerscht. Toch komt het mij voor, dat in de meeste gemeenten dit schema gevolgd kan worden, tenzij reeds op betere wijze in de opleiding van handwerkslieden is voorzien.

Ik wil deze regelen besluiten met enkele algemeene opmerkingen over de uitvoering van de voorgestelde reorganisatie der burgeravondscholen.

Het mag na het voorafgaande zeker overbodig heeten er nog met nadruk op te wijzen, dat aan het hoofd van inrichtingen, bestemd tot opleiding van ambachtslieden, behooren te staan technische personen, die, door hunne algemeene ontwikkeling en vertrouwdheid met de eischen der praktijk, den noodigen waarborg geven voor een goeden gang van zaken. En aangezien de teekenvakken een belangrijk deel van het onderwijs uit-

maken, behooren zij de bevoegdheid voor beide of ten minste voor een dier vakken te bezitten. Dit geldt dus ook voor de hier beschreven inrichting; althans voor de vakschool is dit dringend noodig. De directeuren van de thans bestaande burgeravondscholen zijn, over 't algemeen, theoretische mannen, wien de noodige kennis van het eigenlijk ambachtsonderwijs ontbreekt. Hun ijver en toewijding aan de belangen van het volksonderwijs wil ik gaarne op den rechten prijs stellen, maar deze eigenschappen zijn niet voldoende om met grond de eischen van het onderwijs te kunnen beoordeelen, zoo noodig de gewenschte verbeteringen hierin aan te wijzen, jeugdige leeraren met voorlichting en raad ter zijde te staan en het onderwijs in de theoretische vakken in 't rechte spoor te houden.

Bij de tegenwoordige regeling, waarbij de avondscholen een soort van aanhangsel, een staartje van de hoogere burgerscholen zijn, lag het zoo voor de hand, dat de directeuren van laatstgenoemde scholen tevens belast werden met de leiding van de avondscholen. Zoo ging het ook met het leeraren-personeel; men was op die wijze het goedkoopst geholpen. Voor zoover de leeraren de noodige geschiktheid voor het ambachtsonderwijs bezitten, kan deze maatregel er door; toch kan de zuinigheid hier de wijsheid ook bedriegen. Met dit stelsel zal dan ook wel gebroken moeten worden, om geschikte praktische onderwijzers aan de school te verbinden.

Om maar eens iets te noemen, is een leeraar met akte voor 't lijnteekenen niet altijd bekend met de praktijk der ambachten en wat het handteekenen betreft zijn dikwijls uitstekende teekenaars nog geen teeken-*onderwijzers*. Toch hangt hiervan voor het onderwijs aan ambachtslieden alles af. Men moet de zaken grondig kennen, maar ook den tact bezitten, ze op voor de jongens bevattelijke wijze te behandelen.

Bij het vakonderwijs zorge men er voor dat de klassen niet te talrijk zijn, omdat dit in de regel hoofdelijk gegeven moet worden.

Eene met zorg gekozen verzameling van modellen en platen is, zooals ik reeds heb doen opmerken, voor het welslagen van het onderwijs onmisbaar.

Voor een en ander zal natuurlijk wat meer geld noodig zijn, dan er thans in den regel voor wordt besteed. Die meerdere uitgaven mogen aan eene betere organisatie niet in den weg staan; zij zijn bovendien alleszins gerechtvaardigd, waar het geldt de bevordering der belangen van een zoo talrijken stand als dien der handwerkslieden, voor wie, in vergelijking met de meer gegoede standen, zeker in dit opzicht te weinig is gezorgd.

Tiel, Januari 1885.

HET BADHUIS TE SCHEVENINGEN.

Op den 9en dezer maand werd het nieuwe badhuis te Scheveningen feestelijk geopend. Als met een tooverslag is het, na een lange lijdensgeschiedenis, verrezen op een der schoonste plekken van het strand der Noordzee, tot verwondering van den vreemdeling, die een jaar geleden nog het oude badhuis heeft gezien, en tot trotsch van den Hagenaar.

Alvorens over te gaan tot eenige korte mededeelingen omtrent den bouw, moeten wij hulde brengen aan den buitengewonen ijver der architekten Henkenhaf en Ebert, die in zóó korten tijd, zulk een uitgebreid werk hebben tot stand gebracht, en tevens aan het doortastend talent van den directeur van het Zeebad Scheveningen, den heer M. A. Reitz. In October 1884 werd met den bouw een aanvang gemaakt, met verschillende onverwachte moeilijkheden heeft men te kampen gehad, schijnbaar onoverkomelijke bezwaren hebben zich voorgedaan, — en niettegenstaande dat alles is het werk — waar nimmer verwarring heerschte niettegenstaande er met de werklieden zes verschillende talen werden gesproken — op tijd afgeleverd.

En toch getuigt het werk niet van „Schnelflickerei."

Het gebouw heeft den vorm van een breedgerekte U. Het terras, door de beide eind avant-corps gedeeltelijk ingesloten, heeft eene breedte van 123.50 M.; het is even lang en ligt 2 M. boven den rijweg aan de Zeezijde. Het middengebouw, waarin de groote kurzaal, heeft een frontbreedte van 35.50 M. en een diepte van 36.50 M. De totale omvang van het gebouw bedraagt bijna een ½ K.M.

Aan de landzijde vertoont het middengebouw den uitbouw van het tooneel (tevens orchest), ter weêrszijden waarvan de hoofdingangen gelegen zijn, die door een ijzeren veranda verbonden zijn. Breede steenen trappen leiden naar deze veranda en de hoofdtoegangen. Ook de zijvleugels hebben veranda's, waaronder winkels, in aansluiting met de reeds bestaande in de zoogenaamde galerie.

Aan de zeezijde zijn eveneens breede veranda's gebouwd, voornamelijk voor de in het hotel logeerende badgasten. Zij kunnen geheel tegen den wind beschut worden door middel van groote schruiframen, tusschen de kolommen geplaatst die de bekapping dragen.

Het gebouw is in renaissance stijl uitgevoerd, en hoofdzakelijk met gebruikmaking van Tuffsteen en Udelfanger, die beiden, vooral de eerste, volgens gebleken ondervinding zeer geschikt zijn voor werken aan het Zeestrand. De gebruikte baksteen is geelroode verblendsteen.

In de fries van de kroonlijst en in eenige nissen aan de zijgevels zijn sgrafitto's ter versiering aangebracht. Of deze op die plaats bestand zullen zijn tegen de verschillende te verwachten invloeden van den zeewind, zal de tijd nog moeten leeren.

In de Kurzaal is aan drie zijden, behalve aan die waar het orchest (of tooneel) zich bevindt, een galerij aangebracht, waartoe trappen ter weerszijde van dat orchest toegang geven. Uit een omloopend fries, ontwikkelt zich de glazen koepel; die fries is verdeeld in 12 vakken waarin zeestukken, geschilderd door den heer Terhell. Gelukkig zullen niet allen, naar wij vernemen, blijven, maar velen vervangen worden door andere. De koepel zelve bestaat uit groen en geel glas, met kleurige banden, en eindigt in een kleinere bekronende koepel van gegoten ijzer en veelkleurige glazen schubben, die voor de ventilatie is dienstbaar gemaakt, en waaronder de groote en eenig aanwezige lichtkroon hangt, die met 600 kleine vlammetjes de enorme zaal op zeer voldoende wijze verlicht.

Deze zaal — met de galerij — kan 3000 personen bevatten, zoodat nog voldoende ruimte voor circulatie en het plaatsen van tafeltjes overblijft.

Reeds onder verschillende omstandigheden is gebleken, dat de acoustiek in deze zaal uitmuntend is.

In de zijvleugels bevinden zich de restauratie-, speel-, lees- en conversatie zalen, enz., en op de eerste en verdere verdiepingen de noodige kamers voor kurgasten, bedienden, enz.

Van het inwendige valt nog betrekkelijk weinig te zeggen, daar de decoratie nog niet voltooid is. Toch laat het zich aanzien, dat het geheel een goeden indruk zal maken.

Vooral de gevel aan de zeezijde vertoont goede verhoudingen, er schuilt een grootsche opvatting in, en de kleur is hoogst aangenaam; waren de koepelvormige bekroningen wat minder gedrukt van vorm en de kroonlijst daarbij wat meer ontwikkeld geweest, dan zou dit zeer veel bijgedragen hebben tot verfraaiing van de silhouet.

Ten slotte zij vermeld, dat de kosten van dit gebouw, afgewerkt zijnde, ongeveer 1 millioen gulden zullen bedragen en dat het geheele werk op den 30 November a.s. voltooid moet worden opgeleverd.

NOG IETS OVER DE BEURSPRIJSVRAAG.

Naar aanleiding van de in n°. 53 van de Deutsche Bauzeitung voorkomende beschouwingen over de Beursprijsvraag, ontving dat blad het volgende schrijven van den architekt Fr. Ohmann te Weenen, hetwelk wij op verzoek onvertaald overnemen

Geehrte Redaktion! Ihr Artikel über die Amsterdamer Börsen-Konkurrenz brachte einige mein persönliches Verhältniss zu dieser Angelegenheit betreffende Nachrichten, die einer Berichtigung bedürfen. Ich erkläre vor allem, dass ein Streit um die Autorschaft des Entwurfs mit dem Motto: »*In hoc signo floresco*" zwischen Hrn. Groll und mir nicht besteht. Weiter versichere ich, den entstellten Veröffentlichungen, welche Holländische Blätter über einen solchen Streit gebracht haben, fern zu stehen. Ich vermuthe, dass dieselben in böswilliger Absicht erfolgt sind und glaube richtig zu urtheilen, wenn ich sie mit den Bestrebungen einer auch in Ihrem Blatte erwähnten Partei in Verbindung bringe, welche — um freies Spiel zu gewinnen — mit allen Mitteln darauf hin arbeitet, zunächst die beiden erstprämiirten Entwürfe zu Falle zu bringen. Schliefslich bemerke ich, dass lediglich die völlige Ignorirung meiner Mitarbeiterschaft an dem Entwurf: »*In hoc signo floresco*" seitens holländischer Blätter bezw. die geringschätzige Behandlung meiner Person gegenüber meinem holländischen Compagnon, mich dazu zwang, durch Anfertigung der Zeichnung für den »*Opmerker*" meine Stellung als einer der zwei Verfasser des Entwurfs in entsprechender Weise zu wahren. Genehmigen Sie, usw."

Na mededeeling van dit schrijven zegt het blad het volgende:

Gelijktijdig kennis nemende van het feit, dat ook de »Opmerker", welke het bewuste artikel uit ons blad woordelijk vertaald heeft overgenomen, het door onzen medewerker gegeven beeld der bij gelegenheid van dezen prijskamp ontstane geschillen voor niet geheel juist verklaart, gelooven wij ons te kunnen vergenoegen met de opmerking, dat het natuurlijk geheel buiten de bedoeling zoowel van ons als van onzen medewerker heeft gelegen, om bij die oneenigheid te willen opkomen ten gunste van de eene of de andere partij. Indien de in n° 53 (Deutsche Bauzeitung) gegeven voorstelling, uit zeer verschillende Hollandsche bronnen geput, op een misverstand berust, dan heeft de »Opmerker" ongetwijfeld het recht te zeggen, dat zulke verkeerde opvattingen al zeer licht kunnen voorkomen, wanneer men een vreemde taal niet geheel meester is, — en indien de verhouding der verschillende in deze zaak tegenover elkander staande patijen werkelijk collegialer is, dan ons volgens genoemde bronnen moest toeschrijven, dan zal ons dit tot groote vreugde strekken, zoowel in het belang van de zaak als in dat van de Hollandsche architekten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De Staatscourant van 22 Juli bevat de mededeeling, dat bij koninklijk besluit van 14 Juli 1885 benoemd zijn, tot hoogleeraren aan de Polytechnische school te Delft, met ingang van 1° September a. s., dr. P. Leeman en dr. C. A. Scheltema, beiden thans leeraar aan die inrichting, en dr. S. Hoogewerf, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Rotterdam.

Den Minister van Marine schijnt het ernst te zijn met het verleenen van steun aan de Nederlandsche industrie. In het bestek voor de levering van een ijzeren zeekaap benoorden IJmuiden, waarvan de aanbesteding zal plaats hebben op den 4den Augustus a. s. is weder bepaald, dat de kaap moet vervaardigd worden in eene Nederlandsche fabriek.

Inschrijvingen door buitenlandsche aannemers worden niet aangenomen.

In 't belang van 't Rijk en de schatkist zijn dergelijke bepalingen zeker niet.

Op het Binnenhof te 's Hage is een aanvang gemaakt met het stellen van de gesmeed ijzeren fontein, door eenige kunstliefhebbers aan het Rijk aangeboden. Men zal zich herinneren, dat hier bedoeld wordt de fontein uit de werkplaats van de heeren G. J. Vincent en Co. te Schiedam, die op de Internationale Tentoonstelling van 1883 de welverdiende aandacht trok.

Naar wij vernememen zijn een zeventigtal personen toegetreden als lid der te Rotterdam op te richten bouwkundige vereeniging. Zij kan alzoo als gevestigd beschouwd worden.

De heer J. C. van Hattum, aannemer van een gedeelte der Panamawerken, heeft weder een ander werk, in aansluiting van het eerste aangenomen, voor een bedrag van 170 millioen francs.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM. — De architekten Vuyk en van Rossum: het uitvoeren van den bovenbouw der chocolaadfabrieken van den heer Blooker: D. Verbeek en Zoon, *f* 121.000.

GORICHEM. 8 Juli. — Het bouwen van 4 heerenhuizen op den Visschersdijk, voor A. J. van de Water: massa

C. Muilwijk . . . . *f* 15.931
M. A. Treffers . . . . » 15.672
J. v. d. Laak . . . . » 15.337
V. d. Perk . . . . » 14 838.76
J. J. Buller Johz . . . . » 13 900
J. Opstelten . . . . » 13.717
T. W. Wapperom . . . . » 13 500

HEERENVEEN. 14 Juli. — De architekt J. Moll te Hengelo: het maken van een gebouw voor concertzaal, koffiehuis, societeit, kasteleinswoning, stalling enz., voor rekening der Naamlooze Vennootschap tot exploitatie van het Posthuis te Heerenveen:

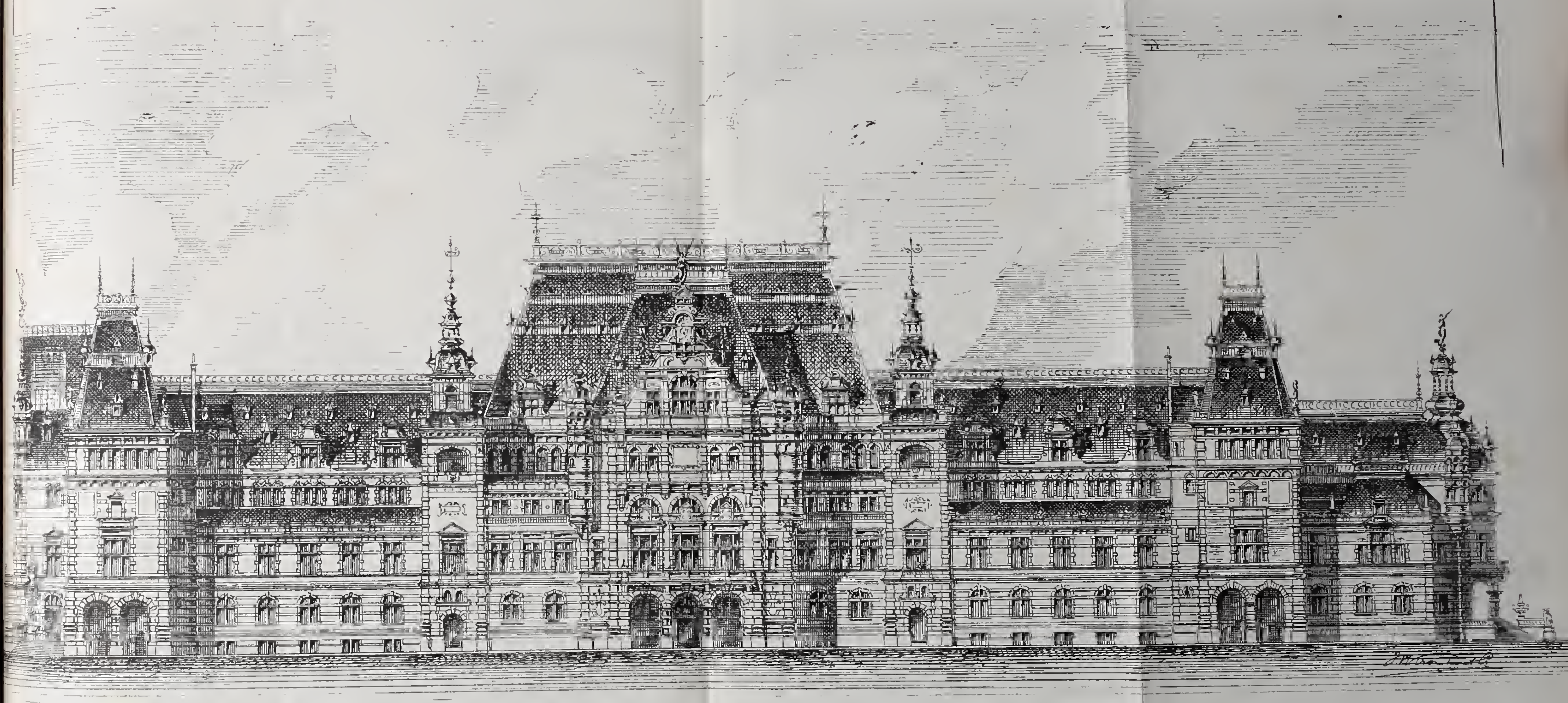
J. L. de Vries te Oldeholtpa . . . *f* 39.900
D. J. Oostigham te Gorredijk . . . » 39.695
J. Eisinga te Kortezwaag . . . . . . » 39.500
J. Poutsma te Terwispel . . . . . . » 36.994
C. de Vroeg id. . . . . » 34.950
E. L. Hiemstra te Hallum . . . . » 34.735
J. R. Jansma te Hallum en J. C. van Dijk te Blija . . . . » 34.445
T. Hilarius Wzn. te Leeuwarden. » 34.410
J.G.Brouwer en R.Post te Heerenveen » 34.000
T. G. Bekhuis en D. Damstra te Leeuwarden . . . . » 33.985
W. Fransen Ez. te Kampen . . . » 32.100
J. J. Bouman te Langezwaag . . . » 31.800
J. H. Bos te Twijzel . . . . » 31.800
G. J. van Heek en Co. te Delft . » 31.500
H. van Dijk Hz. te Kampen . . . » 31.250
A. H. Teninga te Grootegast . . . » 30.850
J. Pijkstra te Bergum . . . . » 29.423
S. H. Kijlstra en J. K. Duursma te Drachten . . . . » 29.414
L. Vos en J. Joritsma te Bolsward » 29.125
C. F. Schwaner Jr. te Leeuwarden » 28.040
K. J. Kalt te Ureterp . . . . *f* 27.427
IJ. J. Timmenga te IJtens . . . . . » 27.150
J. Timmenga te Oosterend . . . . » 26.750
gegund.

LEEUWARDEN. 14 Juli. — Het uitbreiden en verbouwen der hoogere burgerschool, met het herstel en het onderhoud tot 31 Dec. 1886:

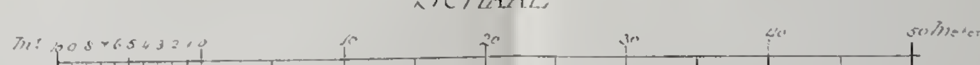
G. G. Franssen, te Leeuwarden. . *f* 13.400
J. Docter, id . . . . » 12.970
J. Bottema. id. . . . . » 12.867
J. Ruiding, id. . . . . » 12.775
A. J. Feddema, id. . . . . » 12.545
G. Jansen, id . . . . » 12.500
C. F. Schwaner, id . . . . » 12.397
R. Post, te Heerenveen. . . . . . . » 12.282
T. Hilarius, te Leeuwarden . . . . » 11.714
T. G. Bekhuis en D. Damstra id. » 11.133

BEURS-PRIJSVRAAG

ONTWERP: IN HOC SIGNO FLORESCO.

SCHAAL

Photolithographie v. Wegner & Mottu, Amst.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad N° 29. Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon, Amsterdam

AANBESTEDING [2683]

op ZATERDAG 1 AUGUSTUS 1885
van een WOONHUIS aan den Parkweg (Willemspark) N.-Amstel,
onder beheer van den Architekt JOS. TH. J. CUYPERS, bij wien dagelijks inlichtingen verkrijgbaar zijn des voormiddags van 9 tot 12 ure.
Bestekken à *f* 0.75 te bekomen bij C. L. VAN LANGENHUIJSEN, Singel hoek Beulingstraat. Teekeningen in het American-Hotel ter inzage.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk b/d Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D VAN DER POT, *Rotterdam.* 2684

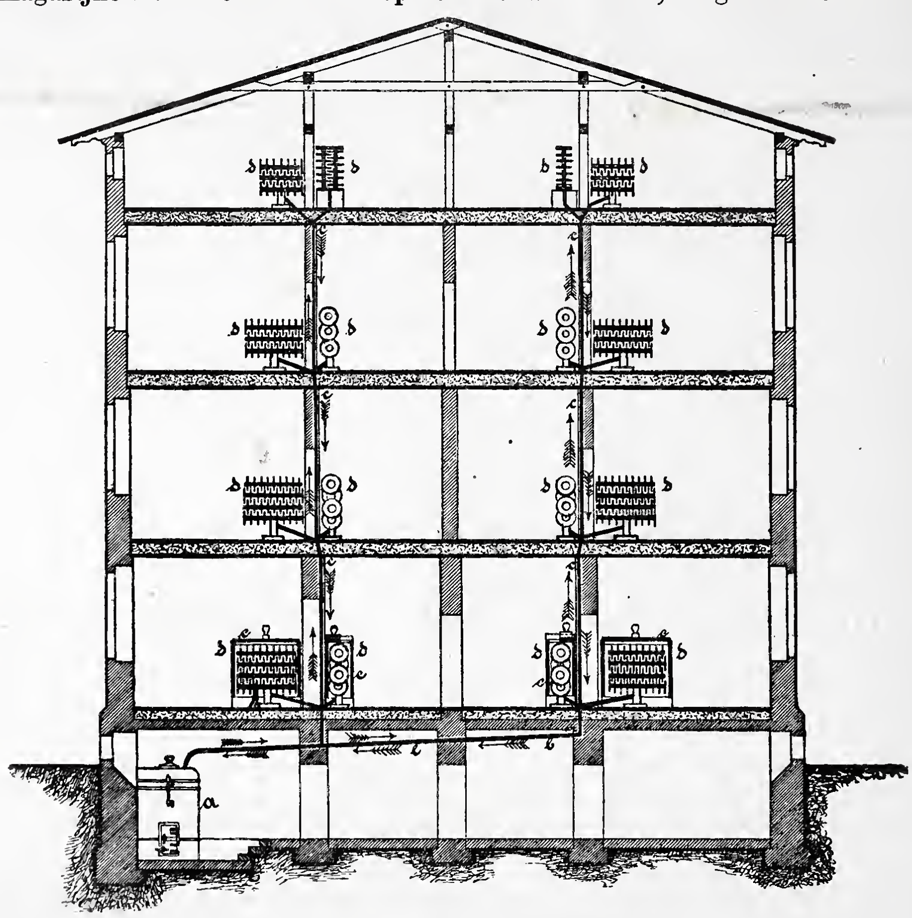
Patent-Centrale Verwarming en Ventilatie.

Systeem van BECHEM & POST, te Hagen (Westphalen.)

Speciaal Vertegenwoordiger **D. S. M. KALKER, Amsterdam.**

Koninklijke Magazijnen van IJzeren en Koperen Bouwartikelen, Engelsche Stalinrichtingen enz.

Zelfreguleerende stoomverwarming onder lage drukking met ventilatie. Vrij van 's Rijks bepalingen op het stoomwezen.

Omtrent de beschrijving, de werking en de doelmatigheid gelieve men het „Bouwkundig Weekblad", N°. 21, Jaargang 1884, te raadplegen.

2685

Afbeelding der Verwarming-Toestellen.

Dit reeds zoo gunstig bekende systeem van **Verwarming** en **Ventilatie** is o. a. toegepast in het **Slot „Biljoen"**, te ***Velp***, bij ***Arnhem.*** — Het Hotel **„International"**, te ***Berlijn.*** — Het Hotel **„du Nord"**, te ***Keulen.*** — De woning van den Heer C. FELLINGER te Gladbach, — De woning van den Heer OTTO BURMESTER, te Altona. — Het **Stadhuis** te ***Dusseldorf,*** enz. enz.

2686

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2687

Men lette op de

VOORDEELIGE VOORWAARDEN

2688 VAN

DIENSTNEMING

voor het leger in Nederlandsch Indië,

omschreven in gedrukte mededeelingen die *gratis* verkrijgbaar zijn bij het **Departement van Koloniën te 's Gravenhage** en voorts bij **alle** Burgemeesters.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 30.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

DE NIEUWE CELLULAIRE GEVANGENIS TE ARNHEM.

Door beschikking van Z. E. den Minister van Justitie was de nieuwe cellulaire gevangenis te Arnhem den 17den en 18den Juli l.l. tegen betaling van een matigen toegangsprijs voor het publiek ter bezichtiging opengesteld. De opbrengst dezer gelden kwam ten goede aan de afdeeling Arnhem van het Genootschap tot Zedelijke Verbetering van Gevangenen. Door een aanzienlijk getal personen werd van deze gelegenheid gebruik gemaakt, wat zeker aan de kas van voornoemde afdeeling ten goede is gekomen en tevens bevorderlijk is geweest, om het loffelijk doel en streven van het Genootschap meer algemeen bekend te doen worden. De zorg voor het zedelijk welzijn der gevangenen aan dit Genootschap overlatende, wensch ik eenige mededeelingen te doen betreffende de zorg die voor het lichamelijk welzijn der veroordeelden in acht is genomen — voornamelijk wat de inrichting van het gebouw aangaat.

Het terrein waarop zich de gebouwen der gevangenis bevinden, is gelegen aan den Utrechtschen Straatweg tegenover het landgoed „Hulkesteijn"; het is begrensd door tuinen der omliggende villa's en aan de Noordzijde door het landgoed „Heienoord". Of de plaatsing, met het oog op de prachtige omgeving, gelukkig is te noemen, is iets wat door velen sterk wordt betwijfeld. De gedachten, die zich bij den aanblik van zulk een reusachtigen kerker ontwikkelen, zijn dissonanten bij al het overige waar ons oog op rust, en zullen steeds een onaangename indruk doen achterblijven, naast de herinnering die men meeneemt aan het overigens zoo schoone panorama, dat men van deze plek geniet.

Beschouwt men echter het gebouw meer in verband met zijne bestemming dan met zijne omgeving, dan ontvangt men een meer bevredigenden indruk. Krachtig en monumentaal van opvatting is de hoofdpoort, die in de hoofdas van het gebouw is gelegen. Opgesloten tusschen twee torens, van kanteelingen voorzien, maakt zij een indruk die imponeert; door de gespierdheid harer hoofdvormen en de soberheid harer details weet zij ontzag in te boezemen. In de genoemde torens bevinden zich de portierskamers.

Ter weerszijden van de hoofdpoort, aan de beide hoeken van het terrein, zijn de woningen van de opzicht hebbenden geplaatst. De poort doorgegaan zijnde, komt men op eene binnenplaats, waar ons onwillekeurig reeds het denkbeeld van gevangen te zijn overvalt. Overal toch stuit het oog op muurvlakken en zwaar ijzer traliewerk. Op deze binnenplaats bevinden zich: het directiegebouw, eenige remises, bergplaatsen, een lijkenhuisje, enz.

Het directiegebouw, als voorgebouw vóór de centrale hal aangebracht, geeft mede door zijn zware en sobere behandeling duidelijk zijn doel en bestemming aan; alleen vond ik het spijtig op deze plaats, waar anders alle maskers worden afgelegd, een schijn-architectuur aan te treffen in den vorm van ingehakte (looze) voegen in de blokken steen die de raamopeningen omlijsten.

Uit dit voorgebouw, waarin zich de kamers voor directeur, schrijvers, de ziekenzaal, enz. bevinden, komt men door eene ruime overdekte gang in de centrale hal.

Deze centrale hal heeft een cilindervorm met een middellijn van 52 M. en is overdekt met een koepelvormig dak. De bekapping is saamgesteld uit gebogen ijzeren spanten, waarover gewapende ijzeren gordingen concentrisch zijn aangebracht. Overigens is de kap

Gedrukt 1 *Augustus* 1885.

betimmerd in blank Amerikaansch greenenhout, verdeeld in vakken van gekraalde strooken. Door een lantaarn op het midden van den koepel en door liggende ramen in het koepelvormige dakvlak, wordt deze groote overdekte ruimte op uitmuntende wijze verlicht.

Langs den wand der centrale hal zijn ter breedte van pl. m. 1 M., drie rondloopende gaanderijen aangebracht. Op elk dezer gaanderijen komen 52 celdeuren uit, zoodat er met inbegrip van den beganen grond, plaatsing is voor 208 gevangenen. De gaanderijen hebben onderling gemeenschap met elkaar door hardsteenen hoofdtrappen en ijzeren wenteltrapjes.

Het wandvlak dezer hal is als schoon metselwerk behandeld en op een oordeelkundige wijze met afwisselende lagen van rooden en geelen steen versierd. Wat men hier waarneemt, met uitzondering van de genoemde kapbetimmering, is alles vervaardigd van steen en ijzer.

De inrichting der cellen is natuurlijk uniform; de afmetingen eener cel bedragen ongeveer: 3 M. breedte, 4 M. diepte, en de hoogte, tot de geboorte van hun gewelfde zoldering, is 2.5 M. In elke cel is een klaptafeltje met krukje aanwezig, benevens een ijzeren krib en een plankje om een water kruik op te plaatsen, een lichtraampje met ventilatie, verder een electrisch gloeilampje in den wand. Door middel eener electrische schel kan de gevangene doen weten, dat hij iets verlangt.

In het midden der centrale hal is een houten gebouwtje, waarin de kamers zijn van hen, die met de surveillance zijn belast. De scheidingsmuren dezer kamers komen samen in het middenpunt van het grondvlak. De voorzijde dezer vertrekken bestaat uit een glazen pui; zoo doende verkrijgen de bewaarders van uit hun kamers een uitstekend overzicht over die celdeuren welke voorkomen in het aan hunne bewaking toevertrouwde gedeelte wandvlak. Boven dit houten gebouwtje is een plateau, waarnaar een trap toegang verleent, en hetwelk de plaats is voor dominé of priester die de gevangenen wenscht toe te spreken.

Van uit de centrale hal leidt ons een gang naar de werkcellen. Hier kunnen de gevangenen die een handwerk verstaan, met name de smeden en timmerlieden, de eentoonigheid van hun leven door eenigen arbeid afwisselen. Verder vindt men hier nog badcellen en eenige strafcellen, welke laatste zich onder de werkcellen in het sous-terrain bevinden. In de strafcellen worden de gevangenen opgesloten die zich in de gevangenis nog niet aan de heerschende orde en tucht kunnen onderwerpen; in deze cellen is niets aanwezig dan een houten brits, terwijl zij alleen daglicht ontvangen, en niet worden verwarmd.

In een bijgebouw zijn de machineriën geplaatst, benoodigd voor de verwarming der cellen (warmwater systeem), en tot opwekking der electriciteit voor de verlichting. De bereiding der spijzen geschiedt in een keuken, eveneens op machinale wijze.

Het wekt zeker eenige bevreemding, dat men, terwijl overal elders in de gebouwen zooveel mogelijk slechts steen en ijzer is toegepast, tot voorkoming van brandgevaar vooral doeltreffend, juist in dit machinegebouwtje een houten bekapping aantreft. Aangezien er echter geen heeren technici meer tegenwoordig waren, kon ik tot mijn spijt niet te weten komen, wat daartoe aanleiding had gegeven.

Opdat de gevangenen ook eens de buitenlucht kunnen genieten, bevinden zich op het terrein eenige hokken, bij welker aanschouwing men herinnerd wordt aan de beerenhokken uit de dierentuinen. Deze dieren hebben echter meestal dit voor, dat zij, van uit hun hokken, rondom de natuur kunnen zien, terwijl in deze verblijven, de buitenlucht genietende gevangene alleen boven zich de lucht kan waarnemen en hij vóór het hooge ijzeren hek van zijn hok waarschijnlijk een schildwacht met geladen geweer ziet geplaatst.

Zoolang echter de vermeerdering van het aantal gevangenissen nog noodzakelijk blijkt, verdient het te worden gewaardeerd, dat zij ingericht worden op een wijze die meer en meer in overeenstemming is met de eischen der humaniteit. Als zoodanig mag ook deze nieuwe cellulaire gevangenis zich laten gelden, en daar waar wij in deze de prijzenswaardige mildheid van de volksvertegenwoordiging kunnen loven, past ook tevens een woord van hulde aan hen, die de toegestane gelden op deze wijze, naar wij vertrouwen in het belang der menschheid, hebben aangewend.

VELP, Juli '85. W. J. DE GROOT.

HET UITSCHRIJVEN VAN PRIJSVRAGEN.

Door F. J. NIEUWENHUIS.

Er zijn onderwerpen waarover reeds zooveel gezegd en geschreven is, dat er eene zekeren moed toe behoort om er nogmaals op terug te komen. Op het gevaar af, dat de prijsvragen tot die onderwerpen worden gerekend en het onderstaande daardoor als afgezaagd terzijde worde gelegd, moge echter aan de volgende beschouwingen nog een plaatsje in het Weekblad worden vergund.

Bij den steeds sterker wordenden drang, van verschillende zijden uitgeoefend, om toch vooral zooveel mogelijk voor ieder vraagstuk op bouwkundig gebied een prijskamp uit te schrijven, en de daardoor in de September vergadering te Leeuwarden uitgelokte verklaring van den Voorzitter, dat het op den weg van de Maatschappij ligt om, waar het *wenschelijk* voorkomt, het uitschrijven van prijsvragen te bevorderen, mag men zich wel eens ernstig afvragen, welke grenzen men aan die wenschelijkheid zou moeten trekken, en tot op welke hoogte het prijskamp systeem nog in het ware belang van de bouwkunst te achten is.

Tot dusver heeft men het geheele vraagstuk te veel als eene zakelijke, te weinig als eene persoonlijke quaestie beschouwd, vergetende dat, op het gebied van kunst, schepper en kunstgewrocht onafscheidelijk verbonden zijn, en de werken eens kunstenaars op en neer gaan met diens persoonlijke gesteldheid, iets wat op zedelijk of wetenschappelijk gebied niet — of veel minder het geval is.

Overal, misschien China uitgezonderd, vinden wij in de groote Maatschappij de prijskamp al zeer beperkt toegepast. Enkele categoriën van ambtenaren worden samengesteld naar den uitslag van een vergelijkend examen, over het gebrekkige van welken maatstaf men het vrij wel eens is. Enkele wetenschappelijke corporatiën kennen de prijsvraag als een middel, om jonge aankomende krachten in de gelegenheid te stellen van de degelijkheid hunner studiën te doen blijken, maar voor de

oplossing van wetenschappelijke, industriëele of commertieele vraagstukken, voor het bezetten van leerstoelen, ministerzetels of leger commando's, of voor de oplossing van de hoofd quaestiën van den dag, komt de prijskamp niet in aanmerking.

Er moeten dus zekere gronden bestaan, waarom in de kunstvakken, meer bepaald die der beeldende kunsten, speciaal in de bouwkunst, de prijskamp zoo welig tiert, die op ieder ander gebied, óf met geringschatting wordt behandeld, óf geheel wordt buitengesloten. Die gronden zijn te zoeken in de omstandigheden, dat het in de bouwkunst vooral mogelijk is, door een proefwerk zich vooraf eenigszins te overtuigen van hetgeen het hoofdwerk zelf belooft te zullen worden.

Daar dit proefwerk in het op papier brengen van de teekeningen van een plan bestaat, de beoordeeling van hetgeen de werkelijkheid zal bieden, moet geschieden naar de teekening, zijn de vakmannen, zij die gewoon zijn hunne denkbeelden door de teekening aanschouwelijk te maken, in de eerste plaats gerechtigd de omgekeerde gevolgtrekking te maken, en uit een plan tot de voorstelling der werkelijkheid te komen, zoodoende dus niet de teekeningen te beoordeelen, maar de door de teekeningen voorgestelde plannen met elkander te vergelijken.

Het groote publiek, dat zich hiervan geen voorstelling kan maken, ziet en beoordeelt slechts de teekening, meent dat daarmede het hoofdwerk is afgedaan en dat de verwezenlijking van een plan maar nevenzaak is, dat dus vanzelf diegene, die de beste teekening maakt, ook de aangewezen persoon voor de uitvoering is, en dat men dus slechts eenige teekeningen behoeft te vragen om zeker te zijn den geschiktsten man te vinden, en vooral om zelf de keuze te hebben. Het publiek, dat in onze dagen gewoon is overal keuze te vinden, vergenoegt zich niet gaarne meer met de overlegging van een enkel plan, en werkt dus daarom tot den prijskamp mede. Maar toch komt de sterkste drang van die jongere architekten, die door een gelukkig slagen in een idealen prijskamp, meenen te gelooven, even gemakkelijk, ook bij de voor de praktijk bestaande groote vraagstukken, te kunnen zegevieren; en hoever hier eigen overschatting gaat, bewijst wel de enorme massa groen hout, die bij iederen prijskamp wordt aangedragen.

Rekening houdende met de enorme hoeveelheid ondervinding, reeds op het gebied van prijsvragen opgedaan, is de tijd voorbij, dat men deze zaak alleen van de ideale zijde zou mogen beschouwen. Veel, wat van uit een idealistisch oogpunt zich voor den prijskamp zou laten bijbrengen, heeft zich in de praktijk als onwaar of onvoldoende bewezen, en mogen de enorme onrechtvaardigheden bij het beoordeelen van prijsvragen begaan wel niet aan de prijsvraag zelve geweten worden, wij hebben toch rekening te houden met de omstandigheid, dat zij steeds begaan zullen worden.

Even nadeelig echter als eene algemeene toepassing van de prijsvraag zoude werken, even nadeelig zou de volkomen uitsluiting daarvan voor onze moderne behoeften zijn.

Wikken wij daarom eerst de voor en de nadeelen om te trachten daaruit den juisten middenweg te vinden.

Tot de voornaamste voordeelen worden gerekend:

1. Keuze van project, zoodat men door vergelijking uit meerdere plannen de meest wenschelijke oplossing kiezen kan.

Vooral belangrijk is dit punt, waar het geldt buitengewoon lastige platte-gronden, onregelmatige terreinen, beslissing omtrent den strijd over het mogelijke en bereikbare, of waar gehecht wordt aan bepaalde gevelvorming in verband met omringende gebouwen.

2. Verhindering van toebedeeling van bouwwerken door begunstiging.

Wordt hieraan in den regel ook beantwoord, zoo is begunstiging echter bij den prijskamp niet geheel buiten gesloten. Reeds menigmaal heeft een project eene premie gekregen, omdat zulks het beste van eene bepaalde richting was en men, hetzij wijl een van de prijsrechters die richting was toegedaan, hetzij uit overdreven onpartijdigheid, vermeende te moeten toonen, dat men geene bepaalde richting wilde buitensluiten, of omdat men aan bepaalde natiën als het ware een beleefdheid wilde bewijzen, of omdat men ondershands bekende inheemsche projecten heeft willen begunstigen. Men sluit echter alleen uit, dat enkele van de vriendjes alles toegestopt krijgen.

3. Gelegenheid openen aan jonge talenten om zich bekend te maken.

Hoe uitstekend het moge zijn aan jonge lieden de gelegenheid te openen zich in het strijdperk met anderen te meten, zoo is dat meer een argument in het belang van de jongere lieden dan wel van de kunst, zij het ook dat deze er somtijds baat bij heeft gevonden. Weinige prijsvragen zijn daartoe evenzeer voldoende als vele.

4. Het bevorderen van activiteit en werkzaamheid tusschen de onderling strijdende deelnemers.

De vraag doet zich echter voor, of de strijd om te leven niet reeds genoegzaam tot activiteit en werkzaamheid dringt. Te veel druk van deze zijde kan evenzeer gevaarlijk worden als te weinig. Ook de te sterk aangespannen mensch verliest ten slotte zijne veerkracht en wordt onbruikbaar.

Het grootste nadeel, dat tegenover deze voordeelen staat is, dat zelfs bij de best ingerichte voorbeelden, de prijskamp een soort loterij blijft, dat wil zeggen, dat het talent niet de *zekerheid* bezit te zullen overwinnen, daar honderde toevallige factoren een beslissing helpen geven; maar ook! de koortsachtige haast waaronder bij een prijskamp het ontwerp moet worden zamengesteld, kan wel bevordelijk zijn om de fantaisie op te wekken, doch voor de kalme rustige bevrediging, welke ons een waar kunstwerk geeft, deugt zij niet. Vooruitstreven op kunstgebied is bij den prijskamp bijna niet mogelijk, wel raffineering van bestaande vormen; wie toch zal het wagen nieuwe denkbeelden, die misschien geheel in strijd zijn met de heerschende traditie, of tot afwijking van het bestaand programma aanleiding geven, aan een prijsgerecht toe te vertrouwen, dat zulk een plan misschien, als tegen het programma zondigend, terzijde zal leggen? Daarenboven, speciale studiën zijn uit gebrek aan tijd in den regel niet meer mogelijk.

Een goed plan wil behoorlijk bewerkt worden; wie echter onder den arbeid zijn fouten inziet, mist gewoonlijk den tijd, deze door omwerking te verbeteren; het is daarom louter toeval of het eerste denkbeeld voor toepassing vatbaar blijkt te zijn of niet.

Alles hangt dus af van den op een gegeven oogenblik

beschikbaren tijd, geld tot het aanschaffen van hulpkrachten, toevallige tijdelijke opgewektheid of gedruktheid en vele andere buiten de zaak of bekwaamheid liggende omstandigheden. En zelfs, heeft men dat alles voor zich, en talent mede, dan nog blijft het onzeker hoe de uitslag zal zijn.

Het is bekend genoeg hoe persoonlijke opvatting, politiek, richting, plaatselijke voorkeur of naijver, invloed op den uitslag uitoefenen, hoe er soms geheime drijfveeren werkzaam zijn die een prijsvraag met opzet willen doen mislukken, of hoe er ook wel prijsvragen worden uitgeschreven, alleen om te bewijzen, dat dit of dàt niet mogelijk is. Máar zelfs bij de onpartijdigste jury is men niet zeker. Nooit zal het buiten te sluiten zijn, dat ook niet-deskundigen in de jury zitting nemen, omdat bij de beoordeeling van een ontwerp voor de praktijk nog op iets meer gelet moet worden dan op de architectonische verdienste alleen van dat ontwerp; en welk gewicht die niet-deskundigen in de schaal kunnen leggen, bewees zeker het sterkst de 1e concurrentie van het Parlementsgebouw te Berlijn, waar Bohnsted's plan met 10 stemmen bekroond werd, tegen 9 stemmen op Kaiser en von Grossheim's plan, op welk laatste zich echter 5 van de 6 deskundige stemmen vereenigden.

Maar ook omtrent de opvatting van de jury blijft men in volkomen duister tot na de beslissing.

Terwijl bijv. bij de 2e Parlementsgebouw-concurrentie te Berlijn en bij die van het Hooge Gerechtshof te Leipzig, met voorbijgang van aesthetisch hooger staande plannen, de doelmatige en goede plattegrond oplossing den doorslag gaven, nam de beurs-jury te Amsterdam weder een geheel ander standpunt, het pitoresk aesthetische, in, en hield dit zoo streng vol, dat zij bij den 2en prijskamp een plan bekroonde, terwijl zij zelf een ander als praktischer aanbeveelt.

Terwijl de eene jury onbarmhartig alle plannen buitensluit, die, hetzij tegen het programma, hetzij tegen de vastgestelde bouwsom zondigen, moedigt een andere jury weder dergelijke onhebbelijkheden aan, door met voorbijgang van hen, die zich strikt aan de voorwaarden hielden en zich daardoor veel moesten ontzeggen, ideale oplossingen te bekronen.

Zulke feiten zijn ontmoedigend en hebben tot gevolg, dat meestal de oudere talenten zich geheel van mededinging terugtrekken en jongere talenten zich laten ontmoedigen en aan eigen bekwaamheid gaan wanhopen, wanneer zij de middelmatigheid of de onbeschaamdheid zien zegevieren.

Waarom men deelneemt? Om het geld zeker niet, want de prijzen zijn in den regel zoo karig uitgetrokken, dat dikwijls de onkosten aan het plan verbonden, daarmede gelijken tred houden. Neen, de groote offers van allen die niet slagen, worden gebracht op hoop van bekroning, omdat men hoopt door die onderscheiding zijn naam te vestigen of te behouden, omdat die eene bekroning over de geheele toekomst kan beslissen en vele volgende opdrachten daarvan het gevolg kunnen zijn.

Werd voor ieder bouwwerk eene concurrentie uitgeschreven, dan vervalt deze geheele combinatie, dan moet voor ieder werk opnieuw gestreden; de prijs kan nooit meer zijn dan dat eene werk, en daarom zal men zeker niet weer zulke offers aan tijd en geld brengen. De werkelijke talenten zouden het slagveld gaan ruimen, ervaring en kunde zouden niet meer wegen en alles worden opgeofferd aan hen, die door een wedstrijd nooit verliezen maar alleen winnen kunnen. Want iedere prijsvraag heeft tengevolge, zulk een enorme hoeveelheid teleurstelling, krachtverspilling, ontmoediging, afmatting en wat dies meer zij, die zich bij de oplossing van andere bouwkundige vraagstukken nadeelig doet gevoelen, dat men wel rijpelijk overwegen mag of de direct door zulk een prijsvraag te verkrijgen voordeelen wel opwegen tegen de groote hoeveelheid indirecte nadeelen, die er het gevolg van zijn.

Daarom zullen ook de meeste architekten, wanneer zij meermalen bij prijsvragen het hoofd gestooten hebben, er van af zien verdere opofferingen in tijd en geld te brengen, die voor hen vruchteloos blijven, en niet velen zullen volharden als een beroemd duitsch hoogleeraar, van wien men mij verhaalde dat hij 60 maal had medegedongen en slechts 4 maal bekroond was.

Kon nu een prijsvraag een talent omhoog werken, zij kon er ook een doen ondergaan, getuige een v. Ferstel, wiens opkomst dateerde van de bekroning voor de Votif-kerk te Weenen en die zich eerst weder tot een prijskamp liet verleiden door de 2e Parlements-concurrentie in Berlijn, waar de uitsluiting van zijn plan door de Jury, een mede-oorzaak van zijn dood is geweest.

Nog een groote factor is door den prijskamp in het leven geroepen: *„het verleidelijke van de voorstellingswijze.”*

Niet meer het project zelve wordt hoofdzaak, maar de bevallige wijze van voorstelling. Prachtvolle, zeer tijdroovende perspectieven, geaquarelleerde in- en uitwendigen, met zulk een talent als teekening behandeld, dat het zelf den deskundige soms uiterst zwaar wordt onder zulk een liefelijk masker door te dringen tot den niet altijd even waardevollen kern van het ontwerp. Heeft men niet reeds gezien, dat perspectieven, door kunstschilders van beroep in kleuren gezet en gestoffeerd, worden aangeboden om het publiek te betooveren? Zonder in het minst de waarde van een goede teekening te betwisten, kan men wel zeggen, dat hier de weg wordt ingeslagen die tot het *te veel* leidt; en ieder te veel op eenig gebied gaat gewoonlijk gepaard met een te weinig op eenig ander.

Ontkennen wij het niet, de groote mate van het te veel, dat geleverd moet worden voor een prijsvraag, werkt eene oppervlakkigheid in de hand, die door latere omwerking gedelgd moet worden. Vele der bekroonde ontwerpen ondergaan zulke enorme wijzigingen, voor ze uitgevoerd worden, dat men het oorspronkelijke nauwelijks meer herkend. De Frankforter opera werd nog 3 maal omgewerkt, het Berlijnsche Parlementsgebouw meermalen. Toen v. Ferstel na de bekroning van zijn Votifkerk, de Fransch-Gotischen bouwwerken van aangezicht tot aangezicht bestudeerde, erkende hij, dat wanneer hij deze eerder had aanschouwd (wat bij een directe opdracht zeker het geval zou geweest zijn), hij niet tot eene verkleinde navolging daarvan zou zijn overgegaan. Het project is mooi, maar de schaal is iets te klein. In het algemeen, de degelijke voor-studie voor een project kan bij den prijskamp niet aanwezig zijn. Dit wordt zoo erkend, dat men ter voorkoming van de nadeel, daarvan, reeds als ideaal de dubbelde concurrentie, zooals die ook in Amsterdam is uitgeschreven, beschouwt.

Maar kan men door omwerking van een oppervlakkig

plan een kunstwerk maken? Ik betwijfel zulks zeer. Een kunstwerk moet als het ware „aus einem Guss" zijn, niet aaneengebakken uit een aantal denkbeelden en verbeteringen.

Grootsch, schitterend, puntig, doorkneed, oorspronkelijk, en wat al niet meer, moge de oplossing van een prijsvraag uitvallen, maar ware kunstwerken zullen langs dien weg zelden ontstaan, omdat ook de grootste kunstenaars rust en kalmte noodig hebben om hunne meesterwerken voort te brengen.

Köstlin zegt in de Förster's Bauzeiting over v. Ferstels project van het Parlementsgebouw in Berlijn sprekende *„Die kunst verträgt das Wettlaufen nicht. Das ist meine Parole."*

Internationale Prijsvragen zijn te verwerpen. Buitenlandsche krachten van den allereersten rang laten zich zeker niet licht door een prijsvraag lokken. Men stelt dus de binnenlandsche krachten aan eene noodelooze concurrentie met op gelijke hoogte staande buitenlanders bloot, en zal daarmede dus geen hooger resultaat, alleen de mogelijkheid bereiken, dat een buitenlander zegeviert. Nu zegge men niet de kunst is internationaal; wel zeker is zij dat, in haar geheel, maar steeds was zij samengesteld uit verschillende, meest nationale scholen; en hoe zal zich een goede Nederlandsche school vormen als men de groote opdrachten naar het buitenland stuurt.

Is de toestand binnenslands werkelijk zoo bedroevend, dat directe leering van het buitenland noodig is, dan drage men liever een bouw direct aan den grootsten buitenlandschen meester op, dan gevraagd: geef ons een voorbeeld, want wij weten niet welken weg te bewandelen, — wijs ons den goeden weg, opdat wij kunnen volgen en leeren. Zoo riepen de Duitschers de Fransche meesters om hun de Gothiek, zoo de Fransche de Italiaansche meesters om hun de Renaissance te leeren; en waarlijk beiden hebben getoond geleerd te hebben, en niet tot hun schade of schande. Waar men leeren wil is het niet weten geen schande.

Golden de voorgaande beschouwingen voornamenlijk prijsvragen van den eersten rang, waar men kan verlangen, dat het belang der bouwkunst zoo noodig boven dat van hare beoefenaars gaat, zooveel te voorzichtiger moeten wij bij de kleinere prijsvragen zijn.

Niet te zeer kan men op zijn hoede zijn, dat de prijskamp geen middeltje voor het publiek wordt, om zich ten koste van de architecten op goedkoope wijze de keuze naar willekeur, uit een aantal plannen te verzekeren. Menige kleinere prijsvraag uit den laatsten tijd doet zien, welke meening daaromtrent reeds door velen gehuldigd wordt; de alleruiterste grenzen vindt men reeds in Amerika, waar reeds formeele magazijnen van plannen bestaan tegen vaste prijzen uit te zoeken, door den eersten besten kooper, evenals iedere winkelwaar.

In handen van den particulier is de prijsvraag een der gevaarlijkste middelen tot exploitatie van den architect. Overal op prijsvragen aan te dringen, staat gelijk met zich zelf ter exploitatie aan te bieden. Dáár kan geen sprake meer zijn, dat de bouwkunst gediend wordt, dáár wordt slechts onderlinge afgunst beoordeeld, ten koste van den geheelen stand.

Wil een particulier keuze, hij drage eenige architecten tegen betaling op een schets te leveren, zonder eenig voorbehoud en hij neme dan den architect die hem het meest naar zijn smaak is, dan gaat de keuze ook op zijne kosten, zooals billijk is, en niet op kosten van den architect.

Daar nu de prijskamp-bouwkunst nog niet tastbaar en bewijsbaar op hooger trap staat dan de monumentale bouwkunst in directe opdracht, ook de uitkomsten van prijsvragen in den regel niet zoo bevredigend zijn, om op grond daarvan alleen den prijskamp aan te bevelen, zou ik mijn gevoelen in deze wel als volgt wenschen te formuleeren.

Het Rijk en de Openbare Besturen zullen weldoen slechts bij uitzondering van den prijskamp gebruik te maken. De hooge staatsambtenaren worden ook niet volgens vergelijkend examen benoemd, maar door keuze uit hen, die zich in de praktijk als bruikbaar hebben leeren kennen. Er kunnen echter gevallen zijn, dat prijskamp te verkiezen is, als bij oplossingen van bijzonderen aard, bij een moeielijken platten grond of eigenaardige façade-oplossingen, en, bij het ontbreken van een domineerend kunstenaar, ook bij nationale monumentale gebouwen van den eersten rang.

Particuliere besturen of corporatiën zullen weldoen den prijskamp overal daar buiten te sluiten, waar slechts over de allernoodzakelijkste geldmiddelen te beschikken is, want waar geldquaestie hoofdzaak wordt, ontbreekt toch iederen waarborg voor een zuiver gestelden prijskamp. Zij zullen zich veel tijd, kosten, moeiten en verdriet besparen en in den regel niet slechter ter markt gaan.

Bij rijkere middelen late men het van den aard van het bouwwerk en van de lokale omstandigheden afhangen of men den bouw direct aan een architect wil opdragen, of een besloten of een openbaren prijskamp wil uitschrijven, mits onder de meeste waarborgen eener eerlijke en onpartijdige inrichting en beoordeeling.

Voor gewone particulieren moest de openbare prijskamp nagenoeg onbereikbaar zijn, daar is, wanneer keuze gewenscht wordt, de besloten mededinging tegen betaling op zijn plaats.

Mijn standpunt is, de prijskamp moet uitzondering blijven, en geen regel worden. Tot op zekere hoogte heeft de Maatschappij dit ook reeds uitgesproken door de regelen van een prijskamp te geven, voor die gevallen dat men *wenscht* prijsvragen uit te schrijven.

Utrecht, Juni 1885.

PRIJSVRAGEN.

De directie van de Societeit *„het College"* te Kampen, heeft een prijsvraag uitgeschreven voor het bouwen van een nieuw Societeitsgebouw, op een daartoe aangekocht terrein aan de IJsselkade. De voorwaarden voor de mededinging aan deze prijsvraag zijn op franco aanvrage, tegen betaling van *f* 1.—, verkrijgbaar bij den Secretaris der Societeit, den heer Dr. J. W. de Groot, Vloeddijk te Kampen.

Wij hebben getracht de lezers in kennis te stellen met genoemd programma, en dit onmiddelijk na kennismaking met een advertentie, ook in dit blad voorkomende, opgevraagd.

Na herhaalde aanvrage langs telegrafischen weg, ontvangen wij het bericht, dat het verschijnen der voorwaarden nog wel eenige dagen op zich kan laten wachten.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Onlangs had de aanbesteding plaats van de verbouwing van het Posthuis te Heerenveen. Het werk werd aangenomen door de aannemers J. en B. Timmenga te Oosterend voor de som van *f* 26.750 en de aanbesteding werd gehouden door den heer J. Moll, architekt te Hengelo.

Men zal zich herinneren, dat voor deze verbouwing een prijsvraag werd uitgeschreven, en dat het ontwerp der heeren J. van der Goot en N. van Kleef, hoewel als het best erkende, niet werd bekroond, maar dat aan de ontwerpers als erkenning voor de verdiensten van hun project de som van *f* 300 werd aangeboden, mits zij daarvoor hun plannen wilden afstaan.

Wij zijn in staat gesteld thans het volgende omtrent deze zaak mede te deelen.

De uitvoering van het werk is opgedragen aan den heer J. Moll, wiens opzichters, de heeren v. d. Goot en v. Kleef, de vervaardigers waren van het aangekochte plan. Deze beide heeren zijn aangewezen voor de detailleering en uitwerking van hun project, en zij hebben daartoe tevens het dagelijksch toezicht op zich genomen.

Nog dient vermeld te worden, dat in het aangekochte plan enkele wijzigingen zijn aangebracht, naar aanleiding van het rapport, hetwelk door de Jury van beoordeeling was uitgebracht.

Bij kon. besluit is Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers, referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, benoemd tot Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

Deze lang verwachte en welverdiende erkenning van de groote verdiensten des heeren de Stuers, juichen wij van harte toe.

De internationale tentoonstelling van decoretief aardewerk, gebrand glas, enz. welke te Delft — in het Boterhuis — gehouden wordt, blijft nog geopend gedurende de geheele maand Augustus. Dit is een bewijs voor het succes.

Zij, die nog niet te Delft geweest zijn raden wij zeer aan een kijkje te gaan nemen.

Donderdag l.l. is te Amsterdam van stadswege een aanvang gemaakt met het timmeren van een mal of loods, naast den Munttoren, welke de grootte zou verkrijgen van den voorgenomen bijbouw. Daardoor kon men beter in staat zijn zich een juist oordeel te vormen over de afmetingen, welke het te ontwerpen gebouw naast den toren moet hebben, zoowel met het oog op den welstand en de onderlinge verhoudingen van beiden, als wat betreft de ruimte voor het verkeer en de stadsgezichten.

Op uitnoodiging van het Dagelijks Bestuur hebben de heeren A. N. Godefroy en P. J. H. Cuypers, architekten te Amsterdam, E. Gugel, Hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft en de beide deskundige leden van den Raad der stad Amsterdam, de heeren C. Muysken en J. Gosschalk, zich in Commissie vereenigd om een advies in te dienen omtrent het te stichten gebouw. De heer Godefroy nam het voorzitterschap dezer Commissie waar.

Op den 29 en 31sten Juli j.l. vergaderde deze Commissie en besloot aan den Raad voor te stellen, om naast den toren een gebouw te stichten, op de bestaande fundeering van het oude Wachthuis. De afmetingen van dit gebouw zullen zijn: 8 M. breedte en 15 M. lengte. De hoogte van de kroonlijst zal overeenkomen met die van den eersten condonband van den toren; de nok van het dak komt ter hoogte van de kroonlijst van het metselwerk van den toren. Bij het opmaken van het plan voor dit gebouw zal gebruik moeten worden gemaakt van de motieven, aangegeven in de teekening die indertijd aan den Raad der Gemeente werd overgelegd en waarop de beslissing is gevallen om een gebouw in verband met den toren te stichten.

De mal, thans zichtbaar, geeft vrij wel de grootte aan van het voorgestelde gebouw; de lengte van de mal is echter slechts 13 M., terwijl — zooals boven werd medegedeeld — het voorstel wordt gedaan om het gebouw 15 M. lengte te geven.

De achtergevel komt een weinig meer in den Singel te liggen, dan de rooilijn van den bestaanden kaaimuur aldaar. De voorgevel zal ongeveer 5 M. komen te staan achter de plaats waar die van het oude logement »de Munt" stond. Voor het verkeer te water en te land is dus meer ruimte beschikbaar.

De architekt A. v. d. Steur Jr. te Haarlem heeft aan den gemeenteraad concessie aangevraagd voor den aanleg van een duinwaterleiding. Die aanvrage is in handen van B. en W. gesteld.

In de Gemeenteraadszitting te Tiel van 30 Juli, werd het plan met begrooting behandeld voor een aldaar te maken vluchthaven, opgemaakt door den Gemeente-architekt den heer C. van Weerden.

Volgens dat plan zou de haven ruimte aanbieden voor 300 schepen, de kosten van aanleg zullen ongeveer *f* 30.000 bedragen.

Met algemeene stemmen heeft de Raad, op voorstel van B. en W. besloten, dit plan aan de Regeering op te zenden, met verzoek te mogen vernemen op welke bijdrage van het Rijk zou kunnen worden gerekend.

De beide ingangen van de Oudezijds Kapel te Amsterdam, worden van de dikke verflaag, sinds jaren aangegroeid, ontdaan en het oude steenhouwwerk komt wêer met scherpere contouren aan het daglicht.

De eerste der nu verdwenen verflagen — voor den »afpeller" de laatste, dateert waarschijnlijk uit 1743, In dat jaar immers werd ook het gewelf in de kerk *over*geschilderd. In 1646, toen eene verbouwing plaats had, was, volgens geschiedkundige aanteekeningen, dit gewelf nog fraai *be*schilderd.

Naar men verneemt bestaat het voornemen, om aan de Westzijde van den ouden Scheveningschen weg, voorbij »Zorgvliet", een park aan te leggen zooals dit aan de Oostzijde van dien weg onder den naam van het »van Stolkpark" bestaat.

Het van Gemeentewege aankoopen van een strook gronds door deze terreinen, ter oppervlakte van 550 M². tot aanleg van een straat van 10 M. breedte, schijnt hiermede in verband te staan.

C.

De Gemeenteraad van 's Gravenhage heeft in zijne zitting van j.l. Dinsdag besloten, van het Rijk aan te koopen, de duingronden bewesten Scheveningen tot aan de grenzen van Loosduinen, ter oppervlakte van ongeveer 99 Hectaren voor de som van *f* 65000.

Het bezit dezer gronden wordt van groot belang geacht voor den aanleg van het afvoerkanaal naar zee en moet tevens in verband staan met het maken der zoo zeer gewenschte zeehaven.

Met de uitvoering van het plan van de waterververversching der residentie begint het thans ernst te worden, daar de oppompingswerktuigen in aanmaak zijn en de gebouwen hiervoor met woningen voor beambten enz. heden zijn aanbesteed. C.

Bij den gemeenteraad van Delft is ingekomen een tweede plan tot verbouwing van de *Stads Doelen*, en wel van den heer J. C. M. Gaarlandt, huurder vau die gebouwen. Naar dit plan zouden de verschillende lokalen zoodanig vergroot en gewijzigd worden, dat het geheel zal beantwoorden aan alle eischen voor eene goede schouwburg- en concertzaal. Eene tweede galerij zal in eerstgenoemde zaal worden aangebracht, en het gebouw, waarin vroeger het gymnasium was gevestigd, dat gelegen was naast de Doelen, tot koffiekamer worden ingericht. In de concertzaal komen 500 zitplaatsen en een groot orkest voor muziek- en zanguitvoeringen. De verwezenlijking van dit plan kan geschieden, zooals adressant zegt, zonder geldelijken steun van de gemeente.

Op den 24 Juli j. l. stortten op de Holzmarkt te Keulen twee huizen in, die door talrijke familiën werden bewoond en waarin in de beneden verdiepingen Wirthschaften werden gehouden. Het eene huis werd bewoond door 75, het andere door 26 personen. Van deze moesten 33 personen in het hospitaal worden opgenomen, terwijl 7 werden gedood.

Des middags ten 12½ ure had het ongeval plaats: ten 1 ure begon reeds het geregelde werk der redding, en in den avond van den volgenden dag waren alle inwonende personen te recht. Het werk had plaats onder leidiug van een officier der pionniers en de stedelijke brandweer.

Het ongeluk schijnt te zijn veroorzaakt door het instorten van den balkdragenden scheidingsmuur, tusschen de beide perceelen gelegen; de oorzaak is dus dezelfde als waardoor nog niet lang geleden twee naast elkander gelegen pakhuizen te Amsterdam zijn ingestort. Bij beide gevallen deed zich de omstandigheid voor, dat het eene einde der balken van de bintlagen, gedeeltelijk in of tegen de niet ingestorte muren steun vonden, zoodat wigvormige ruimten overbleven, waarin het meerendeel der gered zijnde personen gevonden werden.

DRUKFOUT VERBETERING.

In de »inhoud", aan het hoofd van het vorige nummer van het Weekblad, is opgegeven als titel van de plaat: Beursontwerp: *La bourse ou la vie.*

Dit moet zijn: *In hoc signo floresco.*

Afloop van Aanbestedingen.

ROTTERDAM 22 Juli. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener school aan de Spiegelnisserstraat en van eene woning aan den Crooswijkschen Singel.

M. A. J. Taverne te 's Gravenhage.	*f* 48.121
A. Looijmans	» 47.425
H. Stelwagen	» 46.700
A. de Haan te Kralingen	» 45.490
H. J. Heiman en Zoon	» 45 380
J. Spruit te Kralingen	*f* 44.448
C. J. van Tusschenbroek	» 44.430
J. A. N. Lucas te Hooge Zwaluwe	» 43.900
P. G. Winters te Kralingen	» 43.859
W. Zonneveld, idem	» 43.470
J. P. van Duin te Maassluis en E. M. Rood te 's Gravenhage.	» 42.672
J. B. Sjerp	» 37.900

de overigen allen aldaar.

KUILENBURG, 28 Juli. — Het R. K. kerkbestuur aldaar: het bouwen van een kerk met toren, met bijlevering van alle benoodigde materialen, onder beheer van den architect P. J. van Genk, te Leur bij Breda.

Ingekomen 21 billetten.

Laagste inschrijver J. van Groenendaal te 's Gravenhage, voor *f* 103.579, aan wien het werk gegund is.

ROLDE. Het herstellen van den kerktoren aldaar.

Laagste inschrijver H. Steenstra te Zuidlaren, voor *f* 2950. De gunning is aangehouden.

DWINGELO. Het bouwen der nieuwe school aldaar is gegund aan J. L. de Vries, te Oldeholtpade, voor *f* 9.128.

'SGRAVENHAGE. Het bouwen van drie winkelhuizen met bovenhuis voor den heer M. Joëls, onder beheer van den architekt Croiset van Uchelen, aldaar.

C. Kranenburg te 's Hage	*f* 10.820
W. F. Raasveldt, idem	» 11.400
W. Hoeks, idem	» 11.790
Dona & van Soldt, idem	» 12.100
M. H. Kleijn. idem	» 12.187
J. C. Moole, idem	» 12.245
M. C. Haaxman, idem	» 12.478
A. Stichter, idem	» 12.695
J. C. Pietersen, idem	» 12.850
Van Lith & van Dam, idem	» 13.000
L. van Soest, idem	» 14.200

'SGRAVENHAGE, 31 Juli. — Het gemeentebestuur: het maken van gebouwen enz. voor een stoomgemaal aan de Oude Laan van Meerdervoort. Laagste inschrijver, J. P. van Duijn, te Maassluis, voor *f* 40.000

AANBESTEDING.

Het Bestuur der Coöperatieve Winkelvereeniging van het district 's Gravenhage, is voornemens op Dinsdag 18 Augustus 1885 des avonds te zeven uren, ten kantore der winkelvereeniging voornoemd, bij openbare inschrijving AAN TE BESTEDEN

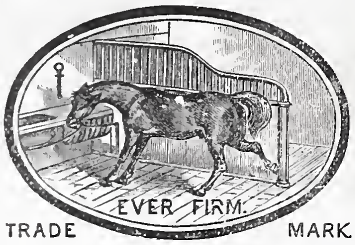
de verbouwing van het huis aan de Nobelstraat N°. 10 te 's Gravenhage.

Aanwijzing op Vrijdag 14 Augustus des namiddags te twee uren.
Bestek en teekeningen zijn van Zaterdag 8 Augustus af à *f* 5 — per stel aan voormeld kantoor Nobelstraat 10, verkrijgbaar.
Inlichtingen geeft de Architect H. J. MONDT Kerkplein 13 te *'s Gravenhage.* 2693

PRIJSVRAAG.

De Directie van de Societeit »HET COLLEGE" te *Kampen*, heeft besloten eene **Prijsvraag** uit te schrijven voor het bouwen van een **Societeitsgebouw**, op het door haar aangekochte terrein aan de IJsselkade.
Voorwaarden zijn op franco aanvrage tegen betaling van *f* 1.— te verkrijgen bij den Secretaris Dr. J. W. DE GROOT, Vloeddijk, I 613. 2694

The St. Pancras Iron Work Company, London.

TRADE MARK.

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2695 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concurreerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

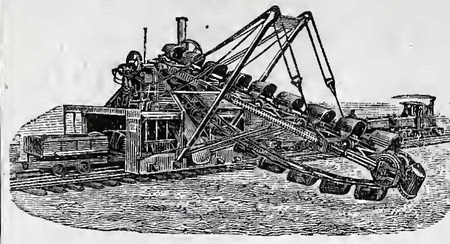
STAAL & HAALMEIJER,

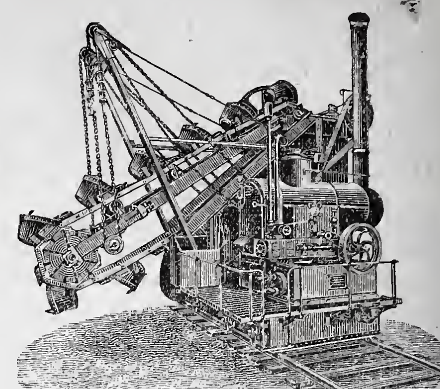
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Agentuur en Commissiehandel
in
Gekyaniseerde, Rotvrije Houtwaren.
REUK- EN KLEURLOOS PREPARAAT
als: Rasterwerk, Vloerdelen, Buikdenningdeelen, Tuinbanken, Bloemof Plantenbakken enz.
Tegen Champignon of Zwam in vloeren is het Kyaniseren een afdoende maatregel.
Agent voor Amsterdam
W. P. VAN WAGENINGEN
2696 1ste Van Swindenstraat N°. 87.

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens**, volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2697

Internationale Tentoonstelling van

DECORATIEF AARDEWERK, CEMENT- en GEBAKKEN TEGELS en GEBRAND GLAS,

in het BOTERHUIS te DELFT, blijft geopend tot 31 Augustus,
op Werkdagen van **9—5** uur; op Zondag van **1—5** uur. 2698
Entréeprijzen: WOENSDAG *f* **0 50**, ZONDAG *f* **0.10**, overige dagen *f* **0.25**

STOOMTIMMERFABRIEK „DE ZWALUW"

te DEN HELDER,

levert ten spoedigste:

Ramen, Deuren, Architraven, Neus- en Waterlijsten, Koplatten, Naalden, Trapleuningen, Deurlijsten, Schrooten, Schoorsteenbetimmeringen, Kiosken, Markiezen, Ornamenten voor Zwitsersche Huizen, Schoolmeubelen, enz. enz.

Geïllustreerde catalogus met meer dan 260 figuren te bekomen bij den boekhandelaar JOH. G. STEMLER Czn., Haarlemmerstraat 2, Amsterdam, tegen *franco* toezending van *f* 3.20 2699

Bestellingen worden aangenomen bij MARTIN & C°., te Amsterdam.

BEKROOND: Dusseldorp 1880 Weenen 1880.
GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.
BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.
FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK,
KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**
OPGERICHT 1830. 2700
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2701
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM. Telephoon N°. 352.
AGENT VOOR
MUSGRAVE & Co., Limited te BELFAST.

FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.
Modellen te bezichtigen in het Tentoonstellingsgebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat en St. Anthonie Breestraat C 21.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 31.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Aan de leden kan reeds worden bekend gemaakt, dat het Bestuur der Maatschappij, in overleg met het Bestuur der Afdeeling Haarlem, heeft besloten, de 52ste Algemeene Vergadering te houden op Dinsdag den 29sten September 1885, des voormiddags ten 10 ure, te Haarlem.

De Agenda der vergadering zal nader worden bekend gemaakt.

Na de laatste opgaaf zijn verhuisd de heeren.

A. Sluis	van	Dordrecht	naar	Kesteren.
D. E. C. Knuttel,	„	Zwaluwe	„	Leiden.
J. B. Kam,	„	Leiden	„	Amsterdam.
J. M. van Hoogstraten	„	Utrecht	„	's Gravenhage.
A. Zwanenburg,	„	Pernis	„	Vucht.
Joh. Vlaanderen,	„	Katwijk a/Z.	„	Hengeloo.

Als nieuw lid is toegetreden de heer J. Welsink Jr. te Zeist.

De contributiekaarten voor het verschuldigde over het tweede halfjaar van 1885 zijn op de gewone wijze verzonden.

De leden worden beleefd uitgenoodigd, de geregelde betaling van het verschnldigde zooveel mogelijk te willen bevorderen.

DE PERMANENTE TENTOONSTELLING.

De permanente tentoonstelling mag zich tot nog toe blijven verheugen in eene zeer voldoende belangstelling. Niet alleen toch, dat reeds menig bezoeker, verleid door het tentoongestelde, zijne bestellingen deed, of dat verkochte voorwerpen verwijderd zijn, maar ook zijn sedert de opening wederom eenige nieuwe inzendingen in ontvangst genomen.

Waar alzoo nog open plekjes in de zalen waren te vinden, verdwijnen deze langzamerhand. Men zal dan ook bij een herhaald bezoek nieuwe kennissen maken, en oudere bekenden niet meer terug kunnen vinden. De eigenaars van de laatsten, zij die de zaak goed inzien, hebben voorwerpen, die reeds eenigen tijd waren tentoongesteld, door andere vervangen. Het spreekt van zelf, dat niet ieder inzender zich die weelde kan of mag veroorlooven; maar hem, voor wien zij mogelijk is, blijft die afwisseling nu en dan, ten zeerste aanbevolen.

Die nieuw ingezonden voorwerpen behooren onder de aandacht der lezers van dit blad te worden gebracht, en hoewel dat het meerendeel hunner wel mag worden aangenomen als bekend te zijn met hetgeen nu gedurende een tweetal maanden in de zalen van het Maatschappelijk Gebouw was te zien, mogen wij van het allernieuwste geen melding maken, zonder vooraf te wijzen op hetgeen van den beginne af reeds aanwezig was.

Daaronder treffen wij, bij het binnentreden der expositie, terstond reeds een goede bekende aan. Door de smaakvolle etalage valt deze het eerst in het oog.

Wij bedoelen hier de inzending van de heeren L. Schütz en Zoon te Zeist, bij velen reeds welverdiend bekend, omdat het fabriekaat uit hunne werkplaatsen door degelijkheid en goede bewerking uitmunt. Wij behoeven,

Gedrukt 8 *Augustus* 1885.

om dit te staven, slechts te wijzen op de fraai en zuiver afgewerkte zinken kapiteelen voor pilasters en zuilen en de gebronsde zinken gasornamenten. Onder hetgeen de meeste aandacht verdient behoort ook een gegoten koperen kapiteel, fraai van ontwerp en een koperen lijst, zooals wij meenen vervaardigd naar het ontwerp van den architekt A. J. van Beek, voor de predikstoel der onder zijne leiding gebouwde Kerk der Ned. Herv. Gemeente, aan de Stadhouderskade bij het Leidschebosch te Amsterdam. 't Zijn beide goed afgewerkte stukken.

Ook het smeedwerk uit deze fabriek mag met aandacht worden beschouwd. De reeks van tentoongestelde trapbalusters telt, zoowel onder de eenvoudige als de rijkere exemplaren, zeer fraaie voorbeelden, zoowel wat vorm als wat bewerking betreft. Enkele der eenvoudigste modellen zijn met zinken banden versierd. Voor hoofdbalusters kan men onder de gebronsd zinken werkstukken een keuze doen. Ook de tentoongestelde rosetten, consoles, basreliefs enz. maken een zeer goed figuur.

Vergeten wij intusschen niet de bijzondere aandacht te vestigen op het gebronsd zinken beeld, vóór de etalage geplaatst, dat een kunstig stuk is.

Wij gelooven waarlijk geen tegenspraak te zullen vernemen indien wij verklaren, dat de Nederlandsche industrie, de heeren Schütz onder de beste harer vertegenwoordigers mag tellen.

Hetzelfde materiaal, zink, vinden wij in andere vorm en bewerking terug naast eerstgenoemde inzending, en wel bij die uit de Nederlandsche lood- en zinkpletterij des heeren A. D. Hamburger te Utrecht. Wij zien er o. a. platen tentoongesteld van geplet zink, die bij een lengte van 5 M. een breedte van 1 M. hebben, andere platen, in goede dessins doorboord, o. a. van 2.25 M. lengte bij 1 M. breedte.

Bij de eerstgenoemde platen is een gewichtsstaat gevoegd, waaraan het volgende kan ontleend worden:

No. van het zink.	Gemiddelde dikte in mM.	Gewicht per M².	Gemiddeld Gewicht in k.Gr. per blad van 2.25-0.81 M.	2.25-1.00 M.
3	0.15	1.05	1.913	2.367
15	0.95	6.65	12.119	14.962
26	2.68	18.76	34.190	42.210

Dit zijn het eerste, het laatste en een middennummer.

In verschillende afmetingen levert de fabriek voorts een materiaal, hetwelk genoemd wordt zink voor ventilatie. Het blad, hetwelk als voorbeeld is tentoongesteld, is ± 0.98 M. breed en lang. In de breedte komen 8 in de hoogte 49 openingen voor; elk van deze is 10 cM. lang en 1 cM. breed. Het zink is evenwel niet doorboord; het rechthoekig stukje, hetwelk verwijderd behoorde te worden om de opening te verkrijgen, zit met de bovenste lange zijde aan de plaat vast, en is om die zijde ongeveer onder 45 gr. omgebogen. Dergelijk materiaal kan van groote toepassing zijn in gevallen waar voortdurende circulatie van lucht gewenscht is.

Een hoofdfabriekaat uit deze werkplaatsen zijn de buizen, zoowel van zuiver Banca-tin, als die van lood met binnenbekleeding van tin. De vervaardiging van deze laatste is eene hoogst belangrijke uitvinding van den heer Hamburger zelve.

Het was namelijk een vraagstuk van gewicht, vooral bij het leggen van zoo menige waterleiding, om buizen te vervaardigen, waarvan de binnenbekleeding zoodanig uit zuiver tin bestond, dat het water door mogelijke aanraking met den buitenwand, geen lood, hetwelk zoo hoogst schadelijk voor de gezondheid is, kon opnemen. En dit vraagstuk is werkelijk opgelost, want op grond van proefnemingen, genomen door de heeren J. W. Stous Sloot, H. C. Bosscha, A. J. Rühle von Liliënstern ter Meulen en C. W. Verloop, verklaren deze van oordeel te zijn, dat wanneer voor de voering van de buizen, volgens het systeem Hamburger vervaardigd, zuiver tin wordt gebruikt, het beoogde doel wordt bereikt en wel dit, het door de buizen stroomend water buiten aanraking met lood te houden.

Omtrent de proefnemingen, door bovengenoemde deskundigen genomen, kunnen wij het volgende vermelden. Onder anderen werd een buis van 12 mM. middellijn onder een hoek van 90 gr. omgebogen, en daarna in de lengte doorgesneden, om te kunnen nagaan hoe de toestand van de tinnen bekleeding zich gehouden had. Volgens onderzoek was deze volkomen gaaf gebleven. Een andere buis werd eerst gebogen en daarna weder recht gezet. Toen bleek, dat de wand der tinnen buis op het midden der lengte van het weder recht gebogen stuk, aan de eene zijde, over een lengte van 20 mM. een weinig naar binnen was gebogen, zoodat daar ter plaatse een holte was ontstaan tusschen het tin en het lood. Nadat echter de looden buitenwand was weggenomen, vertoonde het tin geen enkele scheur, zoodat de dubbele buiging slechts een kleine vernauwing van de buis had teweeg gebracht.

Andere gedeelten van buizen werden met een perspomp verbonden, en een druk van 10, en daarna van 16 atmosferen had niet het minste nadeelige gevolg.

Op grond van die proefnemingen konden de bovengenoemde heeren dus gerust hunne verklaring geven, onder opmerking echter, dat bij het buigen de noodige omzichtigheid moet worden in acht genomen, en de aanhechting op de voor het stelsel meest doelmatige wijze moet geschieden.

Omtrent het materiaal deelde Dr. F. Seelheim, leeraar in de scheikunde aan de Rijks H. B. S. te Utrecht mede, dat het tin, waarmede een buis tot een dikte van ³/₄ à 1 mM. aan de binnenzijde was bekleed, bij chemisch onderzoek, op 100 deelen, met 99.98 was vertegenwoordigd, zoodat het zuiver Banka tin was, waarvan niets door water kan worden opgelost. Slechts onbepaalde sporen van ijzer en lood waren er gevonden.

Een ander 4-ledig onderzoek toonde aan, dat de binnenwand bevatte, 99.72 pCt. zuiver tin, 0.12 pCt. lood en 0.04 pCt. ijzer; terwijl een analyse van een monster tin, voor de vervaardiging der buizen gebruikt, aangaf: 99.946 pCt. tin en 0.04 pCt. ijzer. Het eerst gevonden lood is dus afkomstig van de aanraking der buitenzijde van het tin met de binnenzijde van de looden buis. De wand waarlangs het water stroomt, is echter geheel loodvrij.

Deze proeven bewijzen, dunkt ons, voldoende het aanbevelenswaardige van de vinding des heeren Hamburger.

Bij de etalage merken wij nog een aantal machinaal vervaardigde zinken leien (losanges) in verschillende afmetingen op.

De tafel, waarop de heeren Martin & C°. de bouwmaterialen uitstallen waarin zij handel drijven, bevat haast te veel om op te noemen. Tegels, leien, pannen,

steenen, verglaasde steenen, kunstcement steenen, houten balusters, terra-cotta, leiplaten, leien vloertegels in alle afmetingen, enz. enz.

De fabriekant E. Löhrer uit Utrecht heeft er zijn geëtst glas bijgevoegd, en de firma van Delden te Leiderdorp, een aantal baksteenen, die fraai van kleur zijn, zeer kantig, en ook wat de hardheid betreft, niet voor andere onderdoen.

Aan het artikel steenen zijnde, willen wij dit afhandelen en onder anderen wijzen op de inzending van de heeren Hoekzema en Switters te Groningen, die bovendien zeer net is uitgestald. De kleur dezer gevel en profilsteenen is zeer fraai, doorloopend hoog rood. Het materiaal schijnt zeer fijne klei te zijn, en het baksel is hard. Een en ander is oorzaak, dat de profilsteenen scherp van vorm zijn, en ook als zoodanig de kennismaking zeer waard. Eenige monsters toonen de hardheid en gelijkheid van materiaal aan.

De heer Fr. van de Loo Jr., steenfabriekant te Bemmel stelt eenige monsters nageperste waal-steenen ten toon, die vooral om de uitmuntende kwaliteit en den zeer fraaien vorm de aandacht verdienen. Het is een betrekkelijk nieuw materiaal waarvan echter jaarlijks reeds vijf millioen kunnen gemaakt worden. De tafel waarop thans de monsters liggen zal vervangen worden door een etalage waaraan men zien kan hoedanig de steen zich verwerkt.

Goede machinale Waalsteenen, die zwaar van vorm zijn, worden nog tentoongesteld door de heeren van Dam en Co. te Wageningen. Ook deze steen is goed van kleur; vooral de klinkers zijn van buitengewone hardheid.

Op de galerij zal de bezoeker een verzameling buizen van aardewerk, voor de meest verschillende doeleinden aantreffen. Bij die inzending, van de Bolswardsche firma Cremer en Co., zal men dan een aantal holle steenen kunnen opmerken, die zulk eene groote toepassing vinden, waar het geldt muren te maken van groote lichtheid of muren die weinig of geen geluid doorlaten. De steenen zijn natuurlijk niet geschikt om als gevelsteen dienst te doen.

Afgeleid door gehamer en geklop, gaan wij even een kijkje nemen in de derde zaal, en vinden daar een metselaar bezig aan het bouwen van piramide, op een voetstuk. Deze is geheel samengesteld uit kunst cementsteen uit de fabriek der heeren Huet, Overeem en Co. te Apeldoorn. De lijstwerken, zeer goed uitgevoerd, bootsen op bedriegelijke wijze, roode zandsteen na; de metselsteenen waaruit verder het overige is samengesteld, zijn goed van kleur (grijs, zwart, rood en geel) en van kwaliteit tevens. De fabriekanten hebben goed gezien om hunne etalage zoodanig in te richten, dat men met een oogopslag kan zien, hoe de steen zich verwerkt, want dáár komt het toch voornamelijk op aan. De zuivere vorm van het materiaal doet fraai werk verwachten.

In de zaal, die wij zijn binnengetreden, terugkomende, vinden wij daar nog vertegenwoordigd the Neuchatel Asphalt-Company Limd., die hoofdzakelijk werk maakt van asphaltvloeren en bestratingen, voor de meest uiteenloopende doeleinden, maar ook asphalt-vilt voor dakbedekkingen en fundeeringen.

Een model vertoont, op kleine schaal, hoedanig de constructie is van asphalt bestratingen.

Het materiaal voor bestratingen wordt gecomprimeerde asphalt genoemd; de verwarmde poedervormige grondstof, wordt met warme stampers of rollen gelegd. Voor trottoirs, veranda's, stallen, vloeren in magazijnen enz. wordt het zoogenaamde asphalt mastic gebruikt, dat in strooperigen toestand, warm verwerkt wordt met troffels.

(*Wordt vervolgd.*)

FONTE MALLÉABLE EN FER ESTAMPÉ.

Bij een aandachtig bezien van sommige in den handel voorkomende ijzeren voorwerpen, is het moeielijk, om met een enkel woord uit te maken, of men met gegoten dan wel met gesmeed ijzer te doen heeft.

Uitwendig toch, vertoont zulk materiaal de kenmerken van gegoten ijzer, terwijl bij nader onderzoek blijkt, dat dit metaal de meeste eigenschappen van gesmeed ijzer bezit; het laat zich gemakkelijk met vijl en beitel bewerken, en zoo de vorm het toelaat, ook ombuigen en rechtzetten. Bovendien verkrijgt men bij breking eene breuk, waarvan het weefsel zeer verschilt van dat bij gegoten ijzer.

Hoogstwaarschijnlijk heeft men in zulk geval te doen met smeedbaar gegoten ijzer (Fonte malléable).

Wat is fonte malléable?

Ofschoon de uitvinding van het procédé om dit te vervaardigen moet worden toegeschreven aan Réaumur, dateert zijne toepassing op de nijverheid eerst sedert eenige tientallen van jaren.

De voorwerpen in fonte malléable te vervaardigen, worden op de gewone wijze gevormd en daarna gegoten in best Zweedsch gietijzer, dus vrij van zwavel en phosphor. Is nu het gietsel genoegzaam afgekoeld, zoo worden de gegoten voorwerpen zorgvuldig gesloten in kroezen van vuurvaste klei en die gevuld zijn met ijzeroxyde (hématite rood).

Deze kroezen worden in den oven geplaatst, en gedurende acht dagen of langer, naarmate de kroezen groot zijn, aan een hevig vuur blootgesteld. Daarna worden zij uit den oven genomen en langzaam afgekoeld.

Tijdens het verblijf in den oven, begunstigd door een hooge temperatuur, heeft een groot gedeelte der koolstof van het gegoten ijzer, zich verbonden met de zuurstof van het ijzeroxyde, en is als koolzuur verbrand. En met de overtollige koolstof, heeft het gegoten ijzer zijne stugheid en broosheid verloren.

Het aldus verkregen metaal laat zich buigen zonder te breken en is gemakkelijk met vijl en beitel te bewerken.

Daar echter de ontkoling (décarburatie) plaats heeft van het oppervlak naar het midden toe, is het fonte malléable een metaal van ongelijkslachtige samenstelling.

Het procédé voor de vervaardiging van fonte malléable, is het tegenovergestelde van dat voor het cementeeren van ijzer. Volgens het eerste wordt koolstof aan het gegoten ijzer ontnomen (décarburer), terwijl bij cementeeren van gesmeed ijzer, koolstof daaraan wordt toegevoegd (carburer).

Ofschoon het fonte malléable zich bijzonder leent

voor de fabricatie van kleine voorwerpen die niet in gegoten ijzer gewenscht worden, en wier uitvoering in gesmeed ijzer veel aan arbeid kost, is het te betreuren, dat dit fabriekaat zulk een geduchten concurrent is voor het artistieke werk van den kunstsmid en slotenmaker.

Van niet minder toepassing dan het fonte malléable is het gestampt ijzer (fer estampé).

Voor de uitvoering van gestampt ijzeren voorwerpen wordt gebezigd gesmeed ijzer van zeer goede hoedanigheid.

De contramal van het te vervaardigen stuk wordt met de grootste nauwkeurigheid gebeiteld in een stel matrijzen, zoodat, wanneer men beide matrijzen volgens het sluitvlak op elkaâr legt, de tusschenruimte den juisten vorm van het te stampen stuk weêrgeeft.

Een der matrijzen wordt onwrikbaar vastgeschroefd op het aanbeeld, terwijl de andere vastgespied wordt tegen het ondervlak van een ijzeren valblok (marteau-pilon).

Dit blok hangt aan een lederen riem, loopende over een schijf, en is in zijn val nauwkeurig bestuurd door een stel geleiders.

Het wit-warm gemaakt stuk, wordt nu op de ondermatrijs gelegd; een arbeider haalt het blok omhoog, daarbij geholpen door de wrijving van den riem op de schijf, laat daarna den riem los, en het blok valt met zijn eigen gewicht op het smeedstuk.

Door de opeenvolgende slagen van het blok, neemt het smeedstuk weldra den vorm aan der matrijs; meestal moet het stuk gedurende de bewerking eenige malen opnieuw warm gemaakt worden.

Het te bezigen ijzer moet zacht, taai en vezelig zijn, want door het stampen worden de vezels in de meest verschillende richtingen gebogen.

De matrijzen zijn meestal van zacht staal; voor een klein aantal te stampen stukken kan echter ook van gegoten ijzeren matrijzen worden gebruik gemaakt.

Het beitelen der matrijzen is het gewichtigste onderdeel dezer bewerking. Daar de vorm der te stampen stukken onbegrensd is, zijn aan een fabriek voor gestampt ijzer een groot aantal niet meer te gebruiken matrijzen aanwezig.

De voorwerpen door welker vorm een vlak van symetrie kan gedacht worden, en vooral de omwentelingslichamen, zijn gemakkelijk in gestampt ijzer (à l'estampage) uit te voeren; meestal zijn dan twee matrijzen voldoende.

Van gestampt ijzer worden vervaardigd, bekroningen, finalen, spitsen en bladvormen voor nokversiering en hekwerken, en dit materiaal vindt bovendien veel toepassing bij vuurwapens, in den wisselbouw en in het wagenbeslag voor spoorwegen.

Luik, 1885. J. K. M. LINDHOUT.

IN DE WAAG OP DE NIEUWMARKT TE AMSTERDAM.

In het *Nieuws van den Dag* komt het volgende opstel voor, hetgeen wij onder de aandacht onzer lezers brengen.

't Schijnt, dat de „overluyden" van het Metselaarsgilde de zitting een oogenblik hebben opgeheven en zich in het drukke Maandagsche marktgewoel om de „Sint Antoniswaage", dat op dit uur echter al een weinig verminderd is, zijn gaan verpoozen. Want de hamer van den praeses ligt nog op den lessenaar, achter welken zijn krachtige gestalte in den grooten leunstoel zulk een goed figuur maakt en aan de vergadering zelf een bijzonder waardig karakter geeft.

De glans van het haardvuur, boven hetwelk de ketel hangt, welks inhoud bruist en raast, verlicht de schouw met de spreuk *Soli Deo Gloria*, der Stede wapen, de naamlijsten der gildebroeders en de gedichten, welke de wanden in het rond sieren. De inktkoker, nog zooeven gebruikt, staat op de tafel, en een eind verder de kandelaar, waarin straks, als de zitting wat lang duurt, een zesse-kaars zal gezet worden. Zouden de heeren dan, onder een gezellig praatje, een kop thee gaan drinken? Het servies op een tafeltje geplaatst, doet het vermoeden. Misschien ook stillen zij hun dorst met een hartigen dronk uit gindsche gildekan. Dan zullen echter ongetwijfeld grooter glazen dienst moeten doen dan die boven het muurkastje, over ons, tusschen de borden gerangschikt zijn.

Wij zullen het even beneden aan den gildeknecht vragen; hij trekt zijn tweehonderd guldens 's jaars (en vijftien gulden voor 't ophalen der jaarzangen) al vele jaren en is van al de gewoonten der overluyden op de hoogte. Maar zie eens boven de deur. Dat aardige schilderijtje geeft het getrouwe beeld van een gildevergadering, en vragen is dus eigenlijk overbodig.

Welk een kunstig metselwerk in onderscheiden vorm is hier verzamelt. Het zijn de proefstukken, geleverd door hen, die in het gilde wilden treden. Dat is voorwaar geen jongenswerk en herinnert aan de bepaling, dat niemand tot gildebroeder mocht aangenomen worden, die niet vier jaar het handwerk uitgeoefend en twee jaar bij een en denzelfden meester gewerkt had.

En ook in het voorvertrek en op de wenteltrap, die van de straat hierheen leidt, is metselwerk te kust en te keur, al is het bestek klein. De nis met gedraaide pilaren is een bijzonder mooi stuk, evenals de geldzak, geschenk wellicht van een van het steenhouwers-gild en die schijnbaar op de trapleuning is blijven liggen: men ziet den vorm van de geldstukken, die er in zijn.

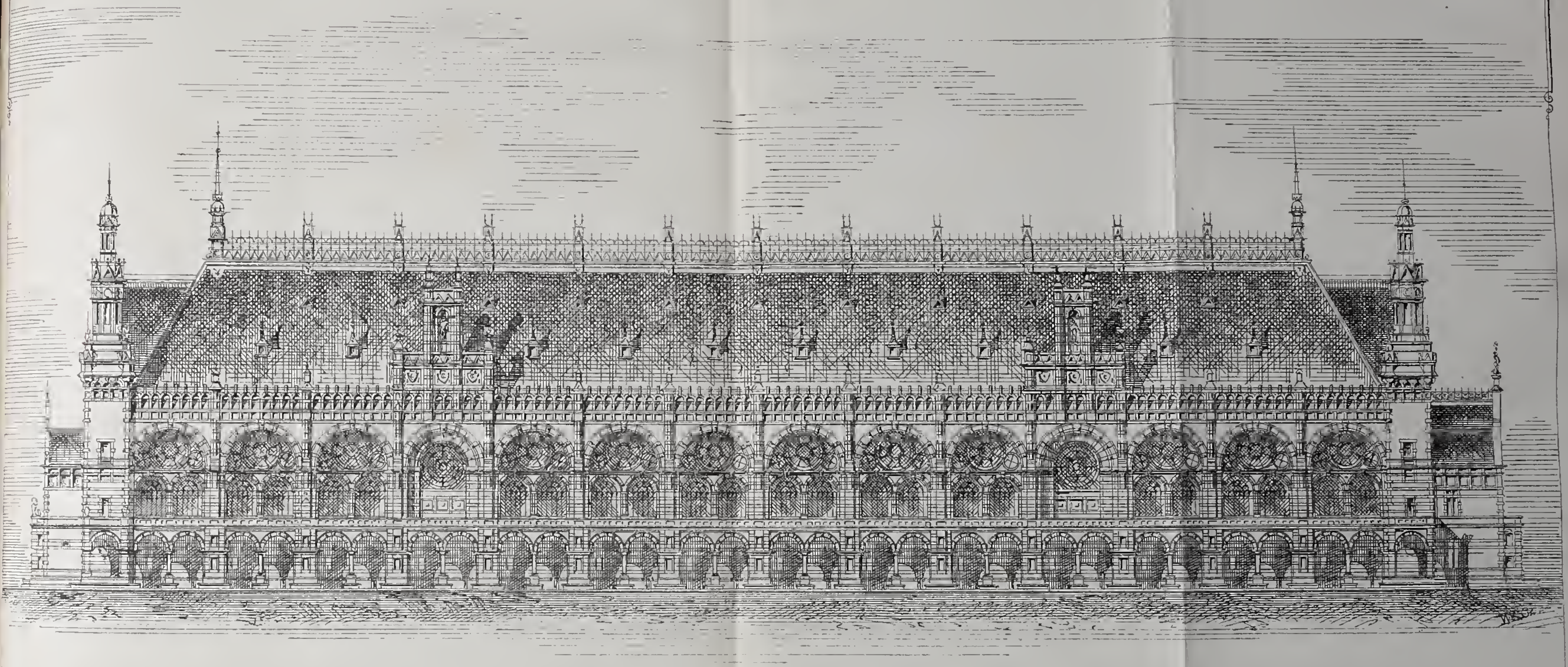
Weet men wel, dat dit alles met behulp van een weinig fantasie, dagelijks, behalve op Zaterdag, voor een ieder kosteloos in de bovengenoemde waag te zien is? Met de meeste beleefdheid ontsluit een brandweerwacht, zoo men zich aanmeldt, het torentje, tegenover den Zeedijk, geleidt den bezoeker den trap op, en — men staat eensklaps in een gildekamer, welke van het jaar 1659 dagteekent. Misschien is er voor mannen van het vak nog iets te leeren; maar zeker is er voor ieder, die in het leven van het voorgeslacht belang stelt, een aardig kijkje te nemen.

Door „*het Nieuws*" opmerkzaam gemaakt op deze bezienswaardigheid, kunnen wij niet nalaten het bezoek aan de waag aan te bevelen. Men zal dan goed doen, tevens te verzoeken tot de oude snijkamer te worden toegelaten, die thans voor de brandwacht is ingeruimd.

Men zal het bezoek niet berouwen.

BEURS-PRIJSVRAAG.

ONTWERP LA BOURSE OU LA VIE

SCHAAL

M: 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1 0 10 20 30 40 50 M:

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad № 31 Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

Photolithographie Wegner & Mottu Amst.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Omtrent het instorten van een muur in een der rijksgebouwen te Leiden wordt nader aan de *N. R. Ct.* gemeld, dat dit heeft plaats gehad in het physisch kabinet, waar binnenwaarts enkele geheel op zichzelve staande muren moesten worden opgetrokken, elke twee verbonden met een boog. Overigens mochten die muren, ten einde trilling te voorkomen, voor de daarop te plaatsen machine, niet geankerd of aan andere muren verbonden worden. Toen nu het houten formeel, onder een der bogen geplaatst, daaruit genomen zoude worden, vond het ongeval plaats. Of in deze moet gedacht worden aan onachtzaamheid bij het verrichten der werkzaamheden, of dat het werk, zooals het bij bestek voorgeschreven was, niet behoorlijk konde worden uitgevoerd, zal het onderzoek moeten leeren. Vandaar dan ook, dat de Haagsche justitie ter plaatse een onderzoek heeft ingesteld, en er deskundigen benoemd zijn, om een en ander na te gaan.

De algemeene zomervergadering van de vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, zal op den 29sten Augustus a. s. plaats hebben, des voormiddags ten half twaalf ure, in het hôtel »Beau Sejour", Bankaplein te 's Gravenhage.

De oproepingsbrief voor deze vergadering luidt als volgt:

1°. Vaststelling van de notulen der vorige Vergadering, gehouden op 23 Augustus 1884.

2°. Verslag van het beheer van het afgeloopen jaar.

3°. Rekening en verantwoording van de geldmiddelen.

4°. Benoeming eener Commissie van twee leden tot het nazien en het uitbrengen van verslag over de rekening en verantwoording.

5°. Benoeming van twee Bestuursleden, ter vervanging van de heeren J. M. Telders en J. W. Welcker, welke aan de beurt van aftreding en ingevolge Art. 12 van het Reglement niet herkiesbaar zijn.

6°. Ballotage van buitengewone leden, die zich daartoe vóór de Algemeene Vergadering aanmelden, overeenkomstig Art. 5 Sub b van het Reglement.

7°. Voorstel van het Bestuur met betrekking tot de uitgave van een Orgaan door de Vereeniging. Het Bestuur stelt voor.

A. *Vanwege de Vereeniging aan te gaan een geldleening ten behoeve van het Orgaan, groot f* 5000, *in* 50 *Obligaties van f* 100 *rentende* 4½ *ten honderd 's jaars, met verplichting, om, te beginnen uiterlijk in het jaar* 1889, *in de eerste* 22 *jaren minstens één obligatie per jaar en vervolgens minstens twee obligaties per jaar volgens loting af te lossen.*

B. Uit het in de Algemeene Zomervergadering van 23 Augustus 1884 aangenomen voorstel, vermeld sub 2°. op bladz. 12 der gedrukte notulen van die vergadering, luidende:

»het Bestuur te machtigen tot uitgave van een Orgaan, voor»loopig bij wijze van proef gedurende één of twee jaren en daartoe »beschikbaar te stellen een bedrag van vijf honderd gulden per »jaar, gedurende hoogstens twee jaren," *te doen vervallen de woorden:* »voorloopig bij wijze van proef gedurende één of twee jaren."

C. Het in genoemde vergadering aangenomen voorstel, vermeld sub 3°. op bladz. 12 en 13 van genoemde notulen, luidende:

»het Bestuur op te dragen voor 1 Januari 1887 een voorstel te »doen omtrent het voortbestaan van het Orgaan" *te doen vervallen.*

De toelichting tot dit voorstel is als bijlage hiernevens gevoegd.

8°. De laatstelijk vastgestelde regeling omtrent de vergoeding van reis- en verblijfkosten wegens reizen voor 's Rijks dienst. (Ingevolge besluit der Algemeene Zomervergadering van 23 Augustus 1884, andermaal in behandeling te brengen.)

9°. Verdere voorstellen.

Aan het Departement van Waterstaat is aanbesteed, het vernieuwen van een gedeelte der kroonlijst van het gebouw van den Hoogen Raad der Nederlanden te 's Gravenhage. (Minste inschrijver was de heer H. van Bergen Henegouwen, te 's Gravenhage, voor *f* 1630.)

Zooals men wellicht weet mag de constructie van het genoemde gebouw niet op groote soliditeit aanspraak maken; voor hen die daar geheel onkundig van zijn, diene de mededeeling, dat werkelijk respectable sommen voor het onderhoud — of liever de reparatie — in de laatste 10 jaren zijn uitgegeven.

Eenige jaren geleden bestonden dan ook ernstige plannen om het gebouw liever tot den grond toe af te breken, en een geheel nieuw te stichten, in den geest van het nieuwe Departement van Justitie hetwelk er naast ligt.

Het ministerie van Koloniën, hetwelk ook niet aan alle vereischten voldoet en tevens vele gebreken heeft, zou dan wel later volgen. Zoodoende zouden de Regeeringsgebouwen aan eene zijde van het Plein één groote massa, in den zelfden geest opgebouwd, vormen.

Maar de tijden, waarin het Rijk nog iets over had voor zijne gebouwen, schijnt geheel te zijn verdwenen.

Andermaal wordt de Hooge Raad opgelapt; 't volgende jaar volgt natuurlijk een ander gedeelte van de kroonlijst, of wel een reparatie aan een der vlakke daken, die sinds jaren geweldig hebben gelekt, of wel het oplappen van muren die gescheurd en ingewaterd zijn, enz. enz.

Indien er eens een Minister kon zijn, die vooraf wist, gedurende eenige jaren zijn zetel te kunnen behouden, en die daardoor in staat was meer in 't belang van den Staat te handelen, zooals het geval is geweest met een Minister van Finantiën in Italië, hij zou ongetwijfeld er sterk over denken, om de jaarlijksche apothekersrekening van den Hoogen Raad af te schaffen, door het oude paard, waarvoor haast geen kruid gewassen is, op stal te zetten, zooals met gebrekkige Lands-ambtenaren wordt gedaan, en om een nieuw — naar wij hopen — fraaier gebouw te stichten.

Een voor het bouwvak voorzeker belangrijke quaestie is in hooger beroep aanhangig voor de Rechtbank te Amsterdam. Een architekt had de eigenares van een, onder zijn opzicht gebouwd perceel gedagvaard voor het saldo van zijn loon als architekt en opzichter, De gedaagde ontkende haar gehoudenheid, om dat saldo te betalen, op grond dat de architekt-opzichter groote, voor haar nadeelige, afwijkingen in het bestek, door den aannemer gemaakt, had toegelaten. De kantonrechter heeft den architekt zijn eisch ontzegd, en alzoo de rechtsvraag in het voordeel van de eigenares beslist. De beslissing van de Rechtbank deelen wij later mede.

Burgemeester en Wethouders van Haarlem hebben aan den Raad voorgesteld gedurende 3 jaren eene subsidie van *f* 1000.— per jaar aan 't Musenm van Kunstnijverheid toe te kennen.

d.

De heer J. R. H. de Jong, heeft 31 Juli bij den Gemeenteraad van Utrecht ingezonden de uitgewerkte plannen en gegevens voor tramwegen binnen deze Gemeente, voor welker aanleg en exploitatie hij bij adres van 30 Januari ll. concessie verzocht. Een 22tal teekeningen zijn den Raad aangeboden, vervaardigd onder leiding en toezicht van den heer H. J. C. G. Eilbracht, civiel-ingenieur.

Volgens dit plan wordt de stad door den tramweg in twee richtingen doorsneden, loopende van den Weerdpoort naar den Tolsteegpoort en een van de Rijn- naar het Oosterspoorstation, elkaar kruisende op het Domplein.

Daar in dit plan enkele bochten van 13 M. straal niet te vermijden waren, wordt voorgesteld gebruik te maken van rijtuigen voorzien van lemoenen en een assigtrucksysteem. d.

Bij het Maandblad voor Teekenonderwijs van 1 Augustus is gevoegd een portret van den heer P. J. H. Cuypers, geteekend door den heer G. Sturm. d.

De zalen van het Paviljoen te Haarlem, die dienden voor Museum v. Moderne Schilderijen, zijn thans ter beschikking gekomen van het Koloniaal- en Kunstnijverheids Museum, sedert de verplaatsing van de schilderijen voor Amsterdam. d.

Op de Algemeene Vergadering der Ned. Maatschappij van Nijverheid, te Assen gehouden, is besloten:

1°. Een adres te richten tot de hooge regeering inhoudende het verzoek, om het teekenonderwijs — met die uitzonderingen welke zij noodig mocht oordeelen — zoo spoedig mogelijk te plaatsen onder de verplichte leervakken der openbare lagere school.

2°. Dit onderwijs, ook in verband met de herhalings- en burgeravondscholen, te stellen onder de leiding en handhaving van een daartoe bepaald te benoemen ambtenaar, en

3°. Aan zulk adres de noodige openbaarheid te geven, ter opwekking van algemeene belangstelling en medewerking. d.

Ter herdenking en opluistering van het 30-jarig bestaan van het Genootschap Architectura et Amicitiae op 23 Aug. a. s., zal eene tentoonstelling gehouden worden in het gebouw voor het Militie-Commissariaat, tot deelneming waarvoor worden uitgenoodigd leden van het Genootschap en verdere kunstenaars. Zij zal bevatten: Oude bouwk.-teekeningen, ontwerpen van levende bouwmeesters, afbeeldingen van oude gebouwen, beeldhouwkunst, schilderwerk, decoratieve schilderkunst en kunstnijverheid, en duren van af 24 Aug. tot 19 Sept a. s.

Aan de inzenders van de meest verdienstelijk geoordeelde voorwerpen van kunstnijverheid zullen eerediploma's en diploma's van verdiensten worden uitgereikt. Deze hebben betrekking op de volgende groepen: schrijnwerken, metaalwerken (ijzer, koper, zink en brons,) glaswerken (gebrand en gegraveerd), ceramiek en mozaiek, stoffeering. d.

Bij de jongste aanbesteding voor levering van 6040 kgr. zink voor de Koloniën, waren laagste inschrijvers de heeren Klein de Jongh, te Amsterdam, vertegenwoordigers eener buitenlandsche fabriek, en A. D. Hamburger, te Utrecht, beiden voor *f* 1208.

Het *U. D.* meldt, dat de Minister van Kol. de levering heeft opgedragen aan laatstgenoemden inschrijver, in overweging nemende: deels het sinds jaren met succes geleverde fabrikaat, deels de bevordering der Nederlandsche industrie.

De Gemeenteraad van Goes heeft eene verhooging van subsidie van *f* 200 's jaars toegekend aan de Ambachtschool, ten einde die inrichting in staat te stellen ook onderricht te geven in 't smeden. d.

De historische optocht, gehouden in de afgeloopen maand te 's Hertogenbosch, ter herinnering aan het zevende eeuwfeest van de stichting der stad, moet volgens het Maandblad voor Teekenonderwijs, een waarlijk schoon geheel hebben uitgemaakt. Zooals reeds vroeger werd medegedeeld, was deze optocht ontworpen door den heer A. J. der Kinderen, in een twaalftal aquarellen.

Vermeld moet hier worden een geval, dat wij meer zien gebeuren en dikwijls met goed gevolg, en dat daarom zooveel mogelijk onder de aandacht dient gebracht te worden.

In de officieele feestgids was voorbedachtelijk de naam van den heer der Kinderen geheel weggelaten; wel waren daarin opgenomen de namen van den timmerman der praalwagens en van de zangers bij de Oratorium-uitvoering en eene lange beschrijving van den optocht, samengesteld naar de gegevens van den heer d. Kinderen, maar onderteekend door een lid der Hoofd-Commissie. d.

Door de Gemeentrad van Sneek is besloten, om ook op de vierde openbare school het teekenonderwijs als verplicht leervak in te voeren. d.

Provinciale Staten von Overijssel hebben besloten, aan de praktische ambachtsschool te Zwolle eene subsidie toe te kennen van *f* 50 per leerling tot een minium van *f* 1500.—. d.

Te Schagen zal een nieuwe gasfabriek worden opgericht. Men zal het maken der plannen daarvoor aan een deskundige opdragen.

Afloop van Aanbestedingen.

CULENBORG. 28 Juli. — Het R. K. Kerkbestuur onder directie van den archit. P. J. van Genk (te Leur bij Breda): het bouwen van een kerk met toren en de levering van de noodige materialen:

H. Jansen, te Nijmegen . . . . . *f* 129.701
A. van Dommelen te Druten . . . » 129.700
L. de Rooij te Tilburg . . . . . . » 125.900
C. Mulders te Raamsdonkveer . . » 124.900
H. R. Hendriks te Osch . . . . » 124.400
L. B. Hasselbach te Arnhem . . » 124.070
J. Slenters te Haarlem. . . . . . » 121.555
F. H. Joseph te Hilversum . . . » 121.377
A. C. Vink te Utrecht. . . . . . . » 120.420
Th. Nieuwboer te Oosterbeek . . » 120.340
J. A. van Straaten te Utrecht . . » 119.873
H. van der Sande te Rotterdam. » 115.862
F. W. van Vloten te Utrecht . . » 115.489
A. Keers te Hilversum . . . . . . » 114.325
T. G. Bekhuis en D. Damstra.
te Leeuwarden . . . . » 114.245
J. Rensink te Kuilenburg. . . . . » 113.000
C. van Zeeland te Utrecht . . . . » 105.879
J. H. de Vos te Utrecht . . . . . » 104.965
C. van Schaik te Utrecht. . . . . » 104.879
J. van Groenendaal te 's Hage. . » 103.579
gegund.

HOORN. 29 Juli. — Het gemeentebest.: het bouwen van een zuiverhuis, kokesmagazijn enz. bij de gasfabriek:

R. Lakeman . . . . *f* 17.235
J. van den Berg Sr . . . . » 17.169
M. Leeuw te Spanbroek. . . . . » 16.985
C. Woestenburg. . . . . » 16.245
J. Bierenbroodspot . . . . » 15.672
N. Brugman te Spierdijk . . . . » 15.183.35
P. J. Blauw . . . . » 14.230
H. Vollewens . . . . » 14.124
de overigen allen te Hoorn.

UTRECHT. 28 Juli. — De architekt D. Kruijf: het bouwen van 16 arbeiderswoningen, op een terrein gelegen nabij de Amaliastichting aldaar:

K. J. Ruisch van Dugteren. . . . *f* 23.300
W. A. G. Jansen. . . . . » 20.760
Th. C. Oostveen. . . . . *f* 20.500
A. C. Vink . . . . » 20.293
R. Pisa . . . . » 19.994
C. van Soest . . . . » 19.995
L. Maijer . . . . » 18.880
A. H. van Dijk . . . . » 17.990
A. J. Gronert. . . . . » 17.500
G. Kuhne . . . . » 17.409
J. Krap . . . . » 16.876
Th. C. Wildberg te Groenekan. . » 16.690
J. de Kruif . . . . » 16.549
G. Beemer . . . . » 16.541
C. Smit . . . . » 16.192
gegund aan J. de Kruif, de overigen allen aldaar.

'S HAGE. — Het bouwen van drie winkelhuizen met bovenhuizen voor M. Joëls, onder beheer van den architekt Croiset van Uchelen, te 's-Hage, ingekomen 11 biljetten als:

S. v. Soest te 's Hage . . . . . . *f* 14.200
Van Lith en Van Dam id. . . . . » 13.000
J. C. Pietersen id . . . . » 12.850
A. Stigter id. . . . . » 12.695
M. C. Haaxman id. . . . . » 12.478
J. C. Mook id . . . . » 12.245
M. H. Kleijn id . . . . » 12.187
Dona en Van Soldt id . . . . . . » 12.100
H. Hoeks id . . . . » 11.790
W. T. Raasveldt id. . . . . » 11.400
C. Kranenburg id . . . . » 10.820

'S GRAVENHAGE. 30 Juli. — Het gemeentebestuur, het maken van gebouwen en inrichtingen voor een stoomgemaal aan de Oude Laan van Meerdervoort:

S. van Soest te Mijdrecht . . . . *f* 63.900
P. Kraaijeveld . . . . » 63.000
T. Leenders te Utrecht . . . . . » 62.348
J. C. Dierks en A. de Waard . . » 61.452
L. C. J. de Zwaan . . . . » 59.777
A. C. Paardekooper . . . . » 59.600
W. M. Schram te Sliedrecht . . . » 59.000
J. L. Werdes. . . . . » 58.900
A. v. d. Meijden te Hardinxveld. » 58.475
J. van Groenendaal . . . . » 58.175
M. L. van Spanje . . . . » 58.025
C. Meijers. . . . . » 57.972
A. Stichter . . . . » 56.000
W. P. Teeuwisse. . . . . » 53.100
J. K. Tom te Rotterdam. . . . . » 49.298
J. G. van Heek en Co. te Delft . » 49.150
C. M. Rozenburg te Naald . . . . » 48.848
J. Rosmolen en Co . . . . » 48.545
C. P. W. Dessing te Gouda. . . . » 48.348
J. de Jong Wz. id. . . . . » 48.000
P. A. Burghoudt id . . . . *f* 47.840
M. A. J Taverne . . . . » 45.386
C. Wiebraus en Co. . . . . » 44.090
J. P. van Duijn te Maassluis. . . . » 40.000
de overigen allen aldaar.

ROTTERDAM. 31 Juli. — De architekten v. Wijk en Hoogendijk: het bouwen van een winkelhuis n. 32 Korte Hoogstraat aldaar:

C. J van Tussenbroek . . . . . . *f* 13.400
P. G. Winters te Kralingen . . . . » 13.200
T. L. Kanters . . . . » 12.998
G. J. van Heek te Delft . . . . . » 12.900
Mac Lean en Soetermeer . . . . . » 12.800
B. Hooijkaas en Zn. . . . . » 12.737
overigen allen aldaar.

NIEUWER-AMSTEL. 1 Augustus. — De architekt Jos. Th. J. Cuypers: het bouwen van een woonhuis aan den Parkweg (Willemspark).

Gebr. IJzermans te N.-Amstel. . . *f* 14.950
P. Kampman te Amsterdam. . . . » 14.571
H. C. Dorlas id . . . . » 14.339
E. R. Kuipers te N.-Amstel . . . . » 13.584
W. Greve te Buiksloot . . . . . . » 13.580
P. Reinierse te Amsterdam . . . . » 13.500
H. B. Warnink id. . . . . » 13.490
Schoonenburg en Max id. . . . . . » 13.280
Hartgreen en Boom id. . . . . . . » 13.200
Gerrit Boon id. . . . . » 12.900
Cruijf en Schouten id. . . . . . . » 12.870
A. Aalders id. . . . . » 12.846
J. J. Fontein id . . . . » 12.759
P.J.v. Workum en T. Raaijmakers id. » 12.700
B. Kruijf id . . . . » 12.480

NOORD-BRABAND. 4 Augustus. — Het R. K. Par. Kerkbestuur te Kruisland: het bouwen van eene kerk met toren volgens teekeningen en onder beheer van den architekt J. J. van Langelaar te 's Princenhage bij Breda.

C. Suijkerbuijk te Zegge . . . . . *f* 73.800
A. Menheere te Hansweert. . . . . » 73.400
H. Hoppenbrouwers te Steenbergen. » 66.800
P. Hoppenbrouwers te Kruiland . » 63.620
Jos. van Loon te Rosendaal . . . » 62.000
C. Raats te Steenbergen. . . . . . » 61.989
P. Stevens te Rosendaal. . . . . . » 59.447
H. R. Hendriks te Osch. . . . . . » 58.382
Th. Kessels te Breda . . . . » 56.946
J. Tiberius te Kruisland . . . . . » 54.879
L. de Rooij te Tilburg . . . . . . » 52.725
A. van Meer te Zevenbergen . . . » 49.878
C. Mulders te Raamdonksveer . . » 47.826
J. van Groenendael te 's Gravenhage » 45.137

AANBESTEDING.

Het Bestuur der Coöperatieve Winkelvereeniging van het district 's Gravenhage, der vereeniging *Eigen Hulp* is voornemens op Dinsdag 18 Augustus 1885 des avonds te zeven uren, ten kantore der winkelvereeniging voornoemd, bij openbare inschrijving AAN TE BESTEDEN

de verbouwing van het huis aan de Nobelstraat N°. 10 te 's Gravenhage.

Aanwijzing op Vrijdag 14 Augustus des namiddags te twee uren.

Bestek en teekeningen zijn van Zaterdag 8 Augustus af à *f* 5.— per stel aan voormeld kantoor Nobelstraat 10, verkrijgbaar. Inlichtingen geeft de Architect H. J. MONDT Kerkplein 13 te *'s Gravenhage.* 2711

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken *en fijn Smeedwerk.*

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie. enz. 2712

DE LINT & Cie.

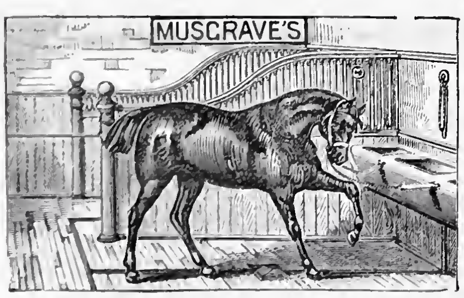
Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2713

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2714
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM. Telephoon N°. 352.
AGENT VOOR
MUSGRAVE & C°., Limited te BELFAST.

FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Modellen te bezichtigen in het Tentoonstellingsgebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat en St. Anthonie Breestraat C 21.

Internationale Tentoonstelling van
DECORATIEF AARDEWERK, CEMENT- en GEBAKKEN TEGELS en GEBRAND GLAS,

in het BOTERHUIS te DELFT, blijft geopend tot 31 Augustus,
op Werkdagen van **9—5** uur; op Zondag van **1—5** uur. 2715
Entréeprijzen: WOENSDAG *f* **0.50**, ZONDAG *f* **0.10**, overige dagen *f* **0.25**

Als Vertegenwoordigers van de verschillende fabrieken recommandeeren wij

KURKSTEEN,

het lichtste Bouwmateriaal dat er bestaat (ongeveer 7 maal lichter dan baksteen) en **uitmuntend** geschikt voor:

OPVULLING VAN HOLLE MUREN,
Vervaardiging van drooge Wanden,
het beste Isoleer-middel voor Stoomketels, Stoompijpen, Daken,
enz. enz.

TROTTOIRTEGELS

2716

en **VLOERSTEENEN** in verschillende Vormen, Kleuren en Afmetingen; het **sterkste** en **goedkoopste materiaal**, dat in den handel is.

ROLLUIKEN

van **Staal** en **Hout**, zelfrollend en met drijfwerk.
IJZEREN SCHUIFDEUREN.
GEGOLFD IJZERBLIK
voor DAKEN, BRUGGEN, DEKKEN, enz.
Compleete IJzeren Daken en Gebouwen enz.
E. & P. ROTTSIEPER, te Ronsdorf (Rijnpruisen).

Referentiën bij: de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij.; Rotterdamsche Tramweg-Mij.; de Heeren Architecten W. C. METZELAAR te *'s-Hage*, M. A. DE ZWART te *Voorburg*, J. SCHOTEL te *Rotterdam*, J. A. VAN DER KLOES te *Delft*, J. C. VAN WIJK te *Rotterdam*, JACQUES LEIJH te *Haarlem*, Stearinekaarsenfabriek *Gouda*, enz. enz. Agenten gevraagd. (**EEREDIPLOMA TE AMSTERDAM 1883.**) Men vrage Prospectus enz.

2717

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

☞ ALBASTINE ☜

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,
OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk b/d. Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D VAN DER POT, *Rotterdam.* 2718

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant,* Utrecht Stationsstraat 2. 2719

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting van Bouwkundige Prijsvragen. f 0.50

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 32.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

DE PERMANENTE TENTOONSTELLING.

vervolg van pag. 193.

Het zomerhuis, in de nabijheid van de tentoongestelde asphalt in blokken en in poeder, is van gekyaniseerd hout gemaakt, afkomstig uit de fabriek der heeren J. en D. van der Pot te Rotterdam. Aan die kyaniseerfabriek is een werkplaats verbonden, waar tevens dergelijk timmerwerk wordt uitgevoerd. Ten einde het groote nut van het conserveeren van hout voor een ieder zoo bevattelijk mogelijk te maken, is tevens ter bezichtiging gelegd een gekyaniseerde dwarsligger van een der lijnen van de Badensche Spoorweg Maatschappij, welke van 1867 tot 1884 in den grond heeft gelegen. Die ongeveer zeventienjarige dienstvervulling heeft bijna geen invloed gehad, want het hout is uitmuntend bewaard gebleven.

De verglaasde buizen van terra-cotta, die daar tegen dit getimmerte staan, zijn uit de fabriek van den heer G. J. Hamer Jr., aan den Zwolschen Straatweg bij Deventer. De fabriekant zond slechts een viertal buizen, die echter voldoende getuigenis afleggen van het goede materiaal. Men tikke er eens tegen, zoo men bang is dat 't gezicht kon bedriegen. De lengte der buizen is ± 73 cM. de middellijnen resp. ± 40, 30, 25 en 20 cM.

Een der groote ramen van de zaal is ingenomen door geschilderd glas uit de fabriek van den heer F. Nicolas te Roermond, vervaardigd met in achtneming der verdeeling van de raamroeden, naar schetsen van den heer P. J. H. Cuypers. Het bovenraam moet men geheel opvatten als naambordje, als reclame. Het tweeledige onderraam is goed van teekening en van kleur; de keuze van deze laatste is met smaak geschied, en de looden roeden zijn met oordeel geplaatst. Tegen de verdeeling van deze laatsten wordt zoo vaak gezondigd. Er zijn gedeelten van dit raam, die werkelijk niet behoeven onder te doen voor het vaak hoog geroemde buitenlandsche werk, en in aanmerking genomen hetgeen de fabriek in 1883 tentoon stelde, is groote vooruitgang merkbaar

Voor een ander raam zien wij brokstukken van gekleurde vensters — men behoeft er niet aan te twijfelen — van Engelschen oorsprong. De kleuren zijn stil, de teekening is eenvoudig. Het zijn slechts voorloopige monsters, die vervangen zullen worden door een groot venster, en tentoongesteld zijn door den heer J. N. Scheltema te Amsterdam, wiens belangrijke expositie van gesmeed ijzer en gegoten koper wij nu in oogenschouw gaan nemen.

Wij herinneren ons nog duidelijk den tijd, toen men niet dan met groote bezwaren een tamelijk net afgewerkt stuk smeedwerk hier te lande kon vervaardigd krijgen. Dat is thans gelukkig anders. De balusters van gesmeed ijzer uit de werkplaats van den heer Scheltema zien er goed uit; men legt er zich blijkbaar ook toe op het maken van voorwerpen van meer kunst-industrieelen aard, getuige de gesmeed ijzeren lichtkroon, vervaardigd naar een teekening van den architekt K. Muller. Het is geen gemakkelijk werkstuk geweest, misschien wel een weinig al te ingewikkeld — het is wat vol van vormen, — maar niettemin is het smeedwerk goed geslaagd. Het ijzeren haardstel is goed van vorm en uitvoering, even als menig gesmeed deurbeslag. Ook het koperwerk is goed afgewerkt, en wij vinden er menig bezienswaardig

Gedrukt 15 *Augustus* 1885.

stuk werk onder; zoo onderen anderen een kroontje, dan de fender, naar een ontwerp van den architekt Klinkhamer, en een kop, als eindvorm voor een trapleuning, naar dat van den ingenieur architekt A. L. van Gendt.

Men ziet overigens een groote keuze van allerlei koperwerk, dat van toepassing bij den huisbouw kan zijn.

Behalve de stallen van Musgrave en Co., Ld. te Belfast, tentoongesteld door den heer D. S. M. Kalker te Amsterdam, waarop later zal worden teruggekomen, is nu het tentoongestelde in de eerste drie zalen beschreven. Nu geldt ons bezoek de middelste zaal.

Hier stelt de heer A. E. Braat uit Rotterdam de op de tentoonstelling van 1883 met goud bekroonde Portland cement ten toon, uit de fabriek der naamlooze Maatschappij van Niel-on-Rupell, in 1881 gesticht, en voortgekomen uit de in 1874 opgerichte fabriek der heeren Josson en de Langle. Verschillende attesten geven de verzekering van de deugdelijkheid van dit materiaal; zoo is o. a. uit de proeven en analysen, genomen bij elken aanvoer der 25.000 ton dezer cement, die noodig waren bij den bouw der havenwerken te Duinkerken, tot nu toe gebleken, dat de samenstelling nimmer wisselvallig is geweest en het materiaal kan wedijveren met de beste Engelsche cementen. Voor die havenwerken werd door de fabriek in Juni 1881 aangenomen, bovengenoemde hoeveelheid te leveren binnen een tijdsbestek van vijf jaren.

Omtrent het weêrstandsvermogen tegen trekken, ontleenen wij het volgende uit een verslag van het proefstation voor bouwmaterialen te Berlijn.

Bij enkel cement, 7 dagen oud, was het weêrstandsvermogen gemiddeld 47.49 Kgr. per cM².; bij 28 dagen ouderdom, 53.75 Kgr.

Bij een mengsel van 1 gewichtsdeel cement en 3 normaalzand, was het gemiddelde 19.74 en 22.40 bij 7 en 28 dagen ouderdom. Dit zijn gemiddelden, uit elk 10 proefnemingen, met een proefstuk met 5 cM². doorsnede genomen.

Volgens mededeelingen van den heer L. Burgersdijk, Gemeente-architekt te Gouda, geven de volgende metselspecies voor muurwerken boven den beganen grond de gunstigste uitkomsten:

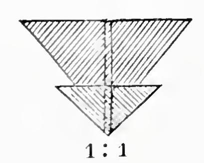
Slappe specie,	3	deelen schelpkalk,	2	deelen zand,	1/2	deel cement.
Basterdspecie,	3	»	2	»	1	»
Sterke specie	3	»	2	»	1 1/2	»

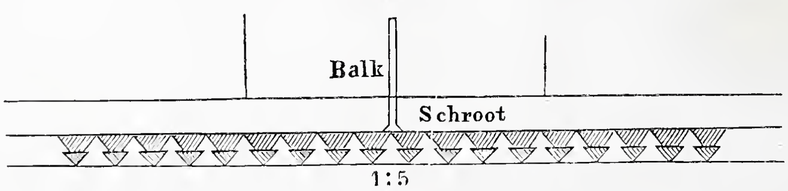
Het voordeel aan deze mengsels verbonden, is, behalve spoedige versteening van het eerste bij opgaande muren, dat de voegen van het metselwerk bij strenge vorst niet uitvallen, ook wanneer het voegwerk in het najaar heeft plaats gehad, en dat de pleisterwerken binnenshuis helder wit zijn, hetgeen bij trasvermenging in de specie wel eens niet het geval is.

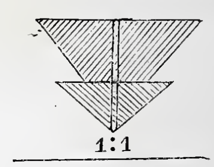
Ook stelt de heer Braat nog een monster voor van zoogenaamd glacier, of imitatie van geschilderd glas, om te gebruiken dáár, waar de beurs door het echte te veel zou lijden.

Naast deze, staat de expositie van lattenweefsel voor plafond- en wandbepleistering, ter vervanging van riet en tengels, uit de fabriek van den heer J. Kroon Rz. te Buiksloot.

Men mag de besparing aan arbeidsloon en materiaal, bij de toepassing er van op 40°/o stellen. Het weefsel bestaat uit latjes, die in doorsnede den vorm hebben van een trapezium, en een driehoek; twee aan twee zijn zij met een draadnagel verbonden, en vervolgens worden deze profillatjes door gegalvaniseerd ijzerdraad tot één weefsel verbonden, hetwelk in rollen van ongeveer 10 M. lengte in den handel voorkomt. De breedte kan naar verkiezing worden geleverd.

Een geheel afgewerkt stuk plafond geeft op de tentoonstelling voldoende inlichtingen omtrent de groote soliditeit van het werk. Voor holle en bolle omtimmeringen of lijstwerken verdient het groote aanbeveling, daar de moeilijkheden, die daarbij kunnen rijzen, op de eenvoudigste wijze worden opgelost. Bij den bouw van het Centraal-Station te Amsterdam werd het weefsel daarom aangewend voor halfronde plafondkappen. De besparing van kosten bij aanwending voor zoogenaamde Brabantsche muren ligt voor de hand, evenals de mindere zwaarte dan die van de gebruikelijke tengels met riet.

Maar ook voor meerdere doeleinden kan dit weefsel worden aangewend, zoo o. a. bij het leggen van terazzovloeren, op houten vloeren, enz. en ook in pakhuizen ter bescherming van den vloer tegen verstikking, door vocht aantrekkende goederen en tot behoud van de laatsten zelven. In 't laatste geval, waarop de aandacht van den fabriekant wordt gevestigd, zouden de latjes niet te vast aan elkander moeten sluiten en kan men volstaan met — wellicht iets grootere — trapeziumvormige latten. De fabriekant Rusch, te Kobier bij Plesz, vervaardigt een dergelijk materiaal.

In verband met bovengenoemde, vermelden wij de laatst ingekomen inzending, die van zoogenaamde houtwol; dit is eene zeer elastische stof, bestaande uit lange en zeer smalle, machinaal geschaafde houtkrullen, uit de fabriek van den heer Jan Jacobus Avis te Zaandam. Reeds werd dit materiaal zeer veel gebruikt voor verpakking van porcelein en glaswerk, en zeer aanbevolen voor vulling van matrassen. De fabriekant vervaardigt echter ook een bepaalde soort voor het opvullen der ruimte tusschen vloer en plafond, ten einde de gehoorigheid te beletten. Het verdient als zoodanig, en bij Brabantsche muren, aanbeveling in plaats van zeegras, dat duurder is. Het gewicht van houtwol staat tot dat van zeegras, als 2/3 tot 3. De baal, welke tentoongesteld is en die de verpakking van de houtwol aangeeft, heeft een inhoud van ongeveer 0,35 M³ en weegt 50 K.Gr.

Door den heer Seutin vinden wij een voetstuk met vaas tentoongesteld, van witte La Rochette steen, een fijnkorrelige zandsteen, en de meest weerstandbiedende uit alle groeven van Luxemburg. Het weêrstandsvermogen is 447 K.Gr. per cM.²

De 4 zijden van het voetstuk zijn op verschillende wijzen bewerkt, waaruit blijkt dat men met dezen steen om zoo te zeggen alles kan doen. Bovendien is de kleur

fraai, en harmonieert goed met die van den rooden baksteen, reden waarom hier te lande dan ook reeds veel gebruik van La Rochette is gemaakt geworden. Het plint van het voetstuk is van een der beste soorten hardsteen, namelijk die uit de groeve van Ogné-Spirmont.

Het afgeschoten vertrekje, achter laatstvermelde expositie, bevat de inzendingen uit de Koninklijke Stoomfabriek van Zinkwerken, van den heer F. W. Braat te Delft, en die der Koninklijke Fabriek van tegels (witte en geschilderde), friesche geele steen, enz. te Harlingen, van den heer J. van Hulst.

De zinken georneerde lijsten, dakvensters, spuwers, vergaarbakken en afvoerpijpen, zijn zuiver en soliede bewerkt, vooral de crête en de balustrade. Wij moeten hier vóór alles de aandacht vestigen op de pijpen voor het afvoeren van hemelwater en al hetgeen daarbij behoort; zij worden nog zoo vaak in den meest primitieven toestand, en onsmakelijk van vorm gebruikt, daar waar overigens wel geld voor versiering van een bouwwerk beschikbaar is. De fabriek van den heer Braat levert deze onderdeelen, zooals men ze wenscht. Een kennismaking met het tentoongestelde zal de overtuiging nog eens bevestigen, dat de fabriek in de laatste jaren groote vorderingen heeft gemaakt.

Van die van den heer van Hulst mag ongetwijfeld hetzelfde worden gezegd. De steenen, die wij in een vorig artikel over het hoofd zagen, kunnen met de beste wedijveren, de dakpannen staan even gunstig bekend; vreemd achten wij het, dat de verglaasde ornamentsteenen nog geen meerdere toepassing hebben gevonden.

Onder de blauwe en veelkleurige tegels uit deze fabriek — er is reeds meermalen in dit blad op gewezen — vindt men zeer fraaie. Wij leven in een tijd, waarin ieder gebruik wil maken van dit middel van versiering, dat wit- en verfkwast in vele gevallen te recht heeft verdrongen, ook uit een oogpunt van kosten. Waar men nu niet over de middelen kan beschikken om de duurdere Engelsche tegels aan te wenden, daar kan men eene goede keuze doen uit den rijken voorraad dezer fabriek.

In 't bijzonder wijzen wij op de fraaie veelkleurige tegels N°. 685 en 571, en de blauwe, genummerd 14, 582, 583 en 690.

(*Wordt vervolgd.*)

BOUWARTIKELEN.

Vergis ik me niet, dan is er reeds vroeger op gewezen, dat een groot aantal bouwartikelen, niet voldoende ter kennis van het publiek, in het bijzonder van bouwkundigen, worden gebracht.

De ondervinding heeft ook mij de waarheid daarvan aangetoond.

Meer dan eens zijn mij bouwartikelen onder de oogen gekomen, welker bestaan ik niet vermoedde, terwijl het me een raadsel bleef waar deze werden vervaardigd of verkrijgbaar gesteld en welke de prijs er van was.

Nog zijn er ongetwijfeld vele voorwerpen van dien aard, met welker bestaan zeker velen met mij totaal onbekend zullen zijn.

Wel is waar worden een groot aantal bouwartikelen in verschillende dag- of weekbladen aangekondigd, doch zulke voorwerpen ter kennismaking te ontvangen, geschied zeldzaam. Meermalen zocht ik dan ook naar het noodige in een magazijn van bouwartikelen en zag ik daar vele voorwerpen, die, was hun bestaan me bekend geweest, ongetwijfeld in de onder mijn beheer zijnde werken waren aangewend geworden.

Veel is in de laatste jaren verricht om hierin verbetering te brengen, getuige het tentoongestelde in het Vereenigings-Gebouw voor beoefenaars der Bouwkunst te Amsterdam en de geïllustreerde prijscouranten welke thans, meer dan vroeger, worden verspreid.

Het zal toch wel niet te ontkennen zijn, dat juist de bouwkundigen in of bij Amsterdam, van de tentoonstellingen in bovengenoemd gebouw het meeste nut kunnen trekken, terwijl een groot aantal hunner kunstbroeders, te veraf wonen, om zoo nu en dan een kijkje in dat gebouw te kunnen nemen en te zoeken, wat bij het opmaken van eenig bestek en voorwaarden, het beste dienen kan.

Zonder twijfel is het 't meest in het belang van heeren fabriekanten, dat hun fabriekaat, zoo veel mogelijk, bij *alle bouwkundigen* bekend zij, hetwelk kan worden bevorderd, niet alleen door het verspreiden van prijscouranten, maar ook indien men de artikelen ten allen tijde kan zien en daardoor juister beoordeelen.

Ook is het nuttig, dat *architekten* niet minder dan *aannemers*, in de gelegenheid worden gesteld, met bouwartikelen en prijzen daarvan kennis te maken; de ondervinding leerde mij echter, dat zulks niet altijd door eenige fabriekanten, magazijnhouders en houtkoopers, schijnt te worden ingezien.

Wel is waar is het in de eerste plaats noodig, dat aannemers weten bij wien zij het noodige materiaal kunnen aankoopen en waar zij het goedkoopst terecht kunnen, er staat evenwel tegenover, dat de architekt niet altijd het beste materiaal ziet gebruiken, omdat hij onbekend is gebleven of blijft door wien het kan geleverd worden.

Veel kan er m. i. nog geschieden om in het bovenaangehaalde verbetering te brengen en wel b. v., door in alle hoofdsteden lokalen voor permanente tentoonstellingen van bouwartikelen in te richten en tegen matig gestelden prijs toegang te verleenen, òf wel door het toezenden van artikelen op zicht met opgaaf van prijs waarvoor het gezondene kan worden behouden.

Juist dit laatste is, dunkt mij, wel het meest aan te bevelen, omdat men daardoor in de gelegenheid wordt gesteld, die artikelen niet alleen te leeren kennen maar ook bij aanwijzing van werken de gegadigden kan worden getoond wat verlangd wordt, wat de prijzen zijn en bij wien het te bekomen is. Vooral voor bouwkundigen wier werkkring niet in of bij de hoofdsteden is gelegen, kan dit van veel nut zijn.

Dat niet alle artikelen geschikt zijn op zicht te worden gezonden, behoeft niet te worden gezegd. Goede afbeeldingen met de juiste afmetingen daarbij, kunnen de artikelen welke daartoe minder geschikt zijn vervangen, terwijl ook het uitgeven van een album, waarin de afbeeldingen van zoovéél mogelijk alle artikelen die in bovengenoemd Vereenigings-Gebouw tentoongesteld zijn, worden opgenomen, met vermelding van prijs en waar te bekomen, zeer zeker vele bouwkundigen welkom zou zijn.

Moge dit schrijven er toe bijdragen, om meer dan

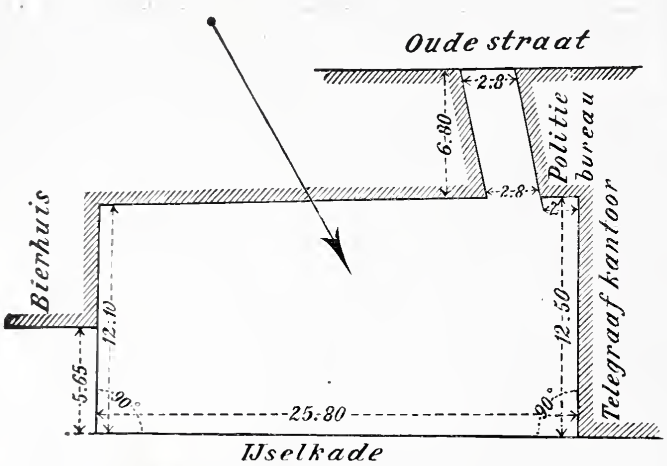
tot nu toe, de kennis omtrent bestaande en steeds meer en meer in den handel gebracht wordende bouwartikelen in ruimen kring te bevorderen, hetzij door het toezenden op zicht, hetzij door het verspreiden van goede afbeeldingen.

TERNAARD, P. VAN DER WERFF JR.
7 Augustus 1885.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG VOOR EEN SOCIËTEITSGEBOUW TE KAMPEN.

De Directie der Sociëteit »*het College*" te Kampen looft een prijs van *driehonderd vijftig gulden* en eene premie van *vijftig gulden* uit, voor de best gekeurde ontwerpen met begrooting van kosten voor een sociëteitsgebouw met concertzaal, op een terrein aan de IJselkade te Kampen.

Omschrijving en voorwaarden.

Art. 1. Het terrein, thans grootendeels ingenomen door de Stadswaag met stallen en openbare privaten en ten deele door den openbaren weg, heeft den vorm door bovenstaande figuur aangegeven. Die vorm is een trapezium, weinig verschillende van een rechthoek; de afmetingen van de verschillende grenslijnen zijn ingeschreven.

De voorgevel aan de IJselkade ligt in het verlengde der rooilijn van het telegraafkantoor; de drie andere zijden van het terrein grenzen aan bebouwde eigendommen, met uitzondering van een deel aan de zuid-oostzijde.

In dit gedeelte der zuidoostzijde, lang 5.65 M., mogen geene deur- of lichtopeningen geplaatst worden. Het gebouw moet echter zoodanig ontworpen worden, dat er gelegenheid bestaat ze aan te brengen, wanneer dit later mocht blijken uitvoerbaar te zijn.

Bij het bouwterrein behoort een uitweg van 2.8 M. breedte naar de Oudestraat; door deze gang wordt de hoofdtoegang tot het gebouw verleend. Bovendien wordt aan de IJselkade een toegang tot het gebouw gevraagd.

Art. 2. Het gebouw moet bevatten:
Op de benedenverdieping:
a. Conversatiezaal met buffet.
b. Biljartzaal met 2 biljarts, groot ongeveer 11 bij 8 meter.
c. Jassenkamer.
d. Privaten, trapportaal en verdere accessoires.
Op de bovenverdieping:
a. Concertzaal met orkest, dat tot tooneel kan worden ingericht.
b. Twee kleedkamers voor de tooneelspelers.
c. Kleedkamer voor het publiek.
In het sousterrain:
a. Keuken.
b. Wijn- en provisiekelders.
Voorts worden een bestuurskamer en 2 vertrekken voor den kastelein verlangd, en ligt het in de bedoeling, het terrein en de gang naar de Oudestraat zooveel mogelijk te bebouwen, en een minimum-ruimte als open plaats voor de verlichting van enkele lokalen te bestemmen.

Art. 3. De hoogte van den bovenkant-vloer der benedenverdieping moet op 1.5 M. boven de bestrating van de IJselkade liggen.

Aan den voorgevel wordt voor de benedenverdieping een balkon van 2 M. breedte over een gedeelte der lengte verlangd.

Art. 4. Bij het maken der ontwerpen moet worden inachtgenomen:
a. dat tot het plan mede behooren het maken van een regenbak en een welwaterpomp;
b. dat de noordoostelijke gevel, liggende aan de IJselkade, als spouwmuur moet behandeld worden;
c. dat de daarin geplaatste deuren of ramen, voor zoover zij op het balkon der benedenverdieping uitkomen, geheel weggeschoven moeten kunnen worden;
d. dat het gedeelte van den zuidoostelijken gevel, breed 5.65 M., dat in den dag komt, met een spouwmuur moet voorzien worden.
e. dat de bintlaag der concertzaal van voldoende afmetingen moet gemaakt worden om die zaal als danszaal te kunnen gebruiken.

Art 5. Er worden de volgende teekeningen verlangd:
a. De plattegronden van sousterrain, eerste en tweede verdieping en (zoo zij noodig geacht worden) entresols.
b. De gevel aan de IJselkade.
c. Eene langsdoorsnede.
d. Eene dwarsdoorsnede.
Allen op de schaal 1 à 100.
De teekeningen moeten allen in zwarte lijnen zijn uitgevoerd.
Behalve deze teekeningen wordt een gedetailleerde opgave van kosten verlangd, die de som van *een- en twintig duizend gulden* niet mag te boven gaan.

Art. 6. De fundeering moet ontworpen worden op pijlers, door aardbogen verbonden. De onderkant dier fundeering kan op 2 M. onder A. P. worden aangenomen en de bovenkant-vloer der benedenverdieping op 4 M. boven A. P.

Art. 7. De in art. 5 bedoelde stukken worden vóór of op den 28 October 1885 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den heer Dr. J. W. de Groot te Kampen; zij moeten vergezeld zijn van een correspondentie-adres, om zoo noodig met den inzender te correspondeeren.

Ieder ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of motto, en voorzien van een naambrief, waarop van buiten dit motto is herhaald, en van binnen naam, voornaam en woonplaats van den inzender vermeld zijn.

Het schrift op de teekeningen en de bijgevoegde stukken moet van eene andere hand dan die des ontwerpers zijn.

De motto's der ingekomen ontwerpen worden zoo spoedig mogelijk bij advertentie medegedeeld in het weekblad *De Opmerker* en het *Bouwkundig Weekblad.*

Art. 8. De Jury, door de Directie der Sociëteit voor het doen der beoordeeling uit te noodigen, zal bestaan uit drie deskundige leden. Hunne namen zullen in het weekblad *De Opmerker* en het *Bouwkundig Weekblad* in het begin der maand September worden bekend gemaakt.

Bij de beoordeeling zal er in de eerste plaats op gelet worden, of het ontwerp voor de vastgestelde som van *f* 21.000 kan gebouwd worden. Antwoorden, die eene hoogere bouwsom vorderen of waarbij op eene of andere wijze in strijd met de bepalingen van het programma gehandeld is, worden onherroepelijk terzijde gelegd.

Aan het door de Jury best gekeurde ontwerp onder de antwoorden, die aan de gestelde eischen voldoen, wordt een prijs van *f* 350, aan het daarna best door haar gekeurde ontwerp eene premie van *f* 50 toegekend, betaalbaar binnen vier weken na den dag, dat het rapport der Jury wordt bekend gemaakt.

De uitslag van de mededinging zal vóór 1 December 1885 bij advertentie in *De Opmerker* en het *Bouwkundig Weekblad* worden medegedeeld.

Art. 9. Het met den prijs bekroonde ontwerp blijft het eigendom van de Directie der Sociëteit, die zich het recht voorbehoudt, dat plan geheel of gedeeltelijk te volgen, zonder daarom verplicht te zijn het toezicht op den bouw aan den vervaardiger op te dragen.

Art. 10. De niet-bekroonde stukken worden in den loop der maand December aan de opgegeven correspondentie-adressen vrachtvrij teruggezonden.

Art. 11. De voorwaarden zijn op vrachtvrije aanvrage, tegen vooruitbetaling van *een gulden*, te bekomen bij den heer Dr. J. W. de Groot te Kampen.

Reeds de eerste daad van de Directie der Societeit *het College* mag zonderling heeten: zij verkocht voor de som van *f* 1.— een programma, dat uit een vakblad is overgedrukt. Men verwachtte immers, na de oproeping per advertentie, voor die som iets meer te ontvangen dan het platte grondje, bij de prijsvraag gevoegd, waarin zelfs een maat ontbreekt om de omtrek van het terrein met juistheid op 't papier te zetten. 1)

Art. 9 van het programma, waarbij de prijsuitschrijvers zich het recht voorbehouden het bekroonde plan geheel of gedeeltelijk te volgen, zonder daarom verplicht te zijn het *toezicht op den bouw* aan den vervaardiger (van het bekroonde ontwerp) op te dragen, wekt weinig vertrouwen.

Wie zal genegen zijn voor *f* 350, anders een vrij goede premie met het oog op 't geen wordt gevraagd, zijn plan af te staan om het door anderen, wellicht gewijzigd, te zien uitvoeren? Dit artikel is voldoende om de medewerking aan deze prijsvraag niet aan te bevelen. In het woord *toezicht* (geen uitvoering) ligt bovendien de eigen appreciatie der prijsuitschrijvers van 't geen zij verlangen.

Het ter bebouwing bestemde *grondvlak* en de beschikbare *som* in aanmerking genomen, moet het gebouw voor ongeveer *f* 65 — per M2. worden gebouwd, een prijs die niet veel kan doen verwachten.

PRIJSVRAAG KAMPEN.

Wij ontvangen uit Kampen het volgende bericht:

Tot nadere inlichting voor hen die aan de prijsvraag, door de Directie der sociëteit »het Collegie" te Kampen uitgeschreven, willen mededingen, diene het volgende:

1°. Er behoeft niet op heien gerekend te worden.

2°. Een beerput is onnoodig, daar te Kampen het tonnenstelsel wordt toegepast.

3°. In art. 3 der *omschrijving en voorwaarden*, 1e alinea, moet het getal 1.5 in 1 veranderd worden. Dientengevolge veranderd in art. 6, het getal 2 in 1.5.

Alzoo worden:

Onderkant fundeering	1.5 M.	÷ A.P.
Bestrating IJselkade	3 »	+ »
Bovenkant vloer der beneden verdieping.	4 »	+ »

Eindelijk strekke nog tot inlichting, dat de bestrating der Oudestraat op 2.5 + A.P. ligt.

De toegang aan de IJselkade moet, evenals die aan de Oudestraat, dienen voor de leden, doch het is waarschijnlijk, met het oog op de ligging op het Noord-Oosten, dat die toegang veel minder gebruikt zal worden, dan die aan de Oudestraat.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Op de tentoonstelling te Antwerpen zijn, volgens de officieele lijst, o. a. bekroond:

Joh. van Hoof, Tilburg, fineerzittingen en machinalen stoelen, M. — H. F. Jansen en Zonen, Amsterdam, antiek notenhouten ameublement, G. — Van Driest en Co., Arnhem, lijstenfabriek, B. — H. van der Geld, 's-Bosch, beeldhouwer (Kruisweg) Z. — H. J. de Lange, Amsterdam, tafeltje met marmeren blad, B. — G. W. S. Nierdt, Deventer, terra cotta, M. — Joost Thooft en Labouchère, Delft, Delftsch aardewerk, G. — Deventer Tapijtfabriek, Deventer, tapijten, G — J. A. A. Gerritsen, Amsterdam, goud en zilver, B. — J. H. Addicks, Amsterdam, toren-uurwerken, Z. — A. Hohwü, idem, chronometers, G. — Petit en Fritsen, Aarle-Rixtel klokken en klokkenspel, G. — A. H. van Bergen, Heiligerlee, klokken, G. — A. D. Hamburger, Utrecht, pletmachine voor lood en zink, G. — Th. Regout & Co., Maastricht, fabriek van spijkers enz., G. — Vincent & Co., Schiedam, ijzerwerken, G. — Renaud & Richter, Delft, ijzeren meetwerktuigen, M.

G beteekent gouden, Z, zilveren, en B, bronzen medaille. M beteekent mention honorable.

De mededeeling der overige talrijke bekroningen van koek, likeuren, chocolade, aardappelmeel, worst, enz. kunnen wij in dit blad gevoeglijk achterwege laten.

Men schrijft uit Breda aan de N. Rotterdamsche Courant het volgende.

Zooals men weet, vereischt de spits van den Grooten Toren alhier dringend restauratie. Niet alleen dat de stijl der tegenwoordige spits verschilt met dien van het overige gedeelte van den fraaien toren, maar er dienen noodzakelijk reparatiën aan te worden verricht. Op achtereenvolgende gemeentebegrootingen was reeds een post voor die restauratie uitgetrokken, doch men wenschte daartoe niet eerder over te gaan vooraleer de Staat een zeker aandeel in de kosten zou bijdragen, evenals de provincie dit ook doen zal. Met dit werk zal thans — volgens het gemeenteverslag — nog niet kunnen worden begonnen, aangezien de min gunstige stand der rijks financiën Burg. en Weth. hebben doen besluiten in het vorig jaar niet op het erlangen eener rijkssubsidie aan te dringen. Men zal daartoe een gunstiger tijdstip afwachten, zegt het verslag. Alzoo zal de spits voorloopig nog in denzelfden toestand blijven.

Van de Nederlandsche inzenders op de Intern. tentoonstelling van uitvindingen te Londen zijn bekroond geworden, de firma Van Loockeren Oyens en Co., met eene zilveren medaille voor toestellen in gebruik bij de fabrikage van butterine, en de firma de Gruyter, te Amsterdam, voor Harder's jaar-uurwerken, eveneens met een zilveren medaile.

De nieuwe straat, die het Kerkplein te 's Hage met de Prinsestraat verbindt, is voor het publiek verkeer geopend, waardoor eene groote aanwinst is verkregen met het oog op eene betere communicatie voor de bewoners der zoo uitgebreide en bevolkte wijken van het voormalig Kleine Veentje met het centrum der stad. Op een der hoeken van deze nieuwe straat wordt van gemeentewege een monumentaal gebouw opgericht, bestemd voor de gemeente-apotheek, dat een sieraad voor deze straat beloofd te zullen worden, terwijl de kans bestaat dat de zijgevel van het postkantoor, mede op een der hoeken gelegen, zal worden verbouwd in den geest van den voorgevel die aan het Kerkplein uitkomt. Verder bestaat er nog gelegenheid voor bouwlustigen om gronden aan deze nieuwe straat in eigendom te verkrijgen. c.

Op voorstel van Burgemeester en Wethouders van 's Gravenhage heeft de Raad goedgevonden om den heer J. van der Vegt, Hoofd-Ingenieur van den provincialen Waterstaat in Zuid-Holland voor zijne werkzaamheden in zake de waterververschiug der residentie, en bestaande in het maken der ontwerpen, met bestedingsstukken en het houden van het hoofdtoezicht bij de uitvoering der werken, een honorarium toe te kennen van *f* 14.000 c.

Burgemeester en Wethouders van 's Hage hebben zich tot den concessie-aanvrager voor den aanleg der Zeehaven te Scheveningen den heer Hora Siccama gewend, met verzoek om inlichtingen naar den stand dezer — voor de residentie zoo gewichtige — zaak. De heer Siccama heeft daarop medegedeeld, dat hij den Minister van Waterstaat had verzocht genoegen te willen nemen met het storten van een cautionnement in plaats van de gemeente aansprakelijk te stellen.

Dit verzoek schijnt in nadere overweging te zullen worden genomen. Tot de Ministers van Oorlog en Marine werd de vraag gericht, of het belang van 's Rijks verdediging bij het verleenen van de concessie eenige voorziening noodig maakt. — Deze Ministers verlangen de zekerheid, dat de haven in oorlogstijd voor den vijand ontoegankelijk gemaakt en gehouden kan worden. — Dit punt wordt thans nader onderzocht en worden specialiteiten op dat gebied geraadpleegd.

De onderhandelingen met Delflands bestuur zijn in rust, en wachten slechts op hervatting, totdat het Rijk in deze eene beslissing heeft genomen.

Uit dit alles kan men de gevolgtrekking maken, dat het nog wel eenigen tijd kan duren alvorens de eerste spade voor den havenbouw te Scheveningen in den grond wordt gestoken. c.

1) Men zie het nadere bericht hieronder.

De restauratie van de voormalige eetzaal in het Prinsenhof te Delft, waaromtrent eenige weken geleden in dit blad een vluchtige beschrijving werd gegeven, is in vollen gang. De »Delftsche Courant" zegt hieromtrent ongeveer het volgende. Het — met eene dikke verf- en vernislaag bedekte plafond, is schoongemaakt en de daarop te voorschijn gekomen figuren van den Delftschen kunstschilder Leonard Bramer, zijn vrij onbeschadigd.

Of deze schildering, op zich zelve wellicht van hooge waarde, behoort behouden te blijven in eene zaal, die zooveel mogelijk het voorkomen moet herkrijgen van den tijd waarin zij door den Vader des Vaderlands werd gebruikt, mag in twijfel worden getrokken, daar uit de nasporingen van den heer Mr. J. Soutendam in het oud archief te Delft is gebleken, dat voor de beschildering van dien zolder op 16 Juni 1688 door burgemeesteren aan genoemden kunstschilder i betaald een som van *f* 300. Deze beschildering was dus niet aanwezig ten tijde van Prins Willem I, en het zoude alzoo wenschelijk zijn, dat op eene duidelijk zichtbare plaats vermeld werd, de tijd waarop dit plaats vond, opdat de bezoekers niet in den waan gebracht worden, dat de beschildering van de 16e eeuw dagteekent. c.

Volgens het *N. v. d. D.* is aan den ingenieur H. Linse te 's Gravenhage, tot 31 Dec. 1886, voorloopig concessie verleend tot indijking en droogmaking van het Hoornsche Hap en de Goudzee.

De Minister van Waterstaat, H. en N. heeft daarbij bepaald dat de concessie definitief zal worden verleend, indien 1° vóór gemelden datum aan hem zijn overgelegd de verschillende door Gedeputeerde Staten van Noord-Holland goedgekeurde overeenkomsten, welke met de bij die onderneming betrokken gemeente — en polderbesturen moeten getroffen worden, tot regeling van hunne scheepvaart — en polderbelangen, waartoe de grondslagen reeds voor het meerendeel zijn gelegd; 2° het bewijs is geleverd, dat het tot die onderneming gevorderde kapitaal aanwezig is; en 3° een door den Minister bepaalde waarborgsom is gestort.

De indijking zal zich uitstrekken van de Nek, ten n. o. van Schellinkhout, tot aan de Nes ten z. o. van Monnikendam, met insluiting van het eiland Marken, en zal ruim 12.000 hectaren omvatten.

VRAAGBAAK.

VRAAG 51. In het Industrieel Receptenboek, pag. 25, benevens in Bernoulli's Vademecum, pag. 582, wordt voor voegspecie aangeraden eene samenstelling uit:

4 deelen schelpbalk, 3 deelen wit zand, vermengd met verdund zoutzuur. Aangezien zoutzuur en kalk chloorcalcium vormen, 't welk een sterk vocht opzuigende stof is, zoo schijnt het twijfelachtig, dat een dergelijke voegspecie aanbeveling verdient. Kan men echter op dit recept vertrouwen, zoo ja, hoe is zulks dan te verklaren.

ANTWOORD 51. Het toevoegen van zoutzuur is om twee redenen alleszins ondoelmatig.

1°. om de kostbaarheid, 2°. om de opbruising die natuurlijk gasbellen veroorzaakt, hetwelk eene uiterst ongunstigen invloed uitoefent op de vastheid.

Om 't zelfde doel te bereiken zou het beter zijn chloorcalcium aan te wenden, dat uiterst goedkoop is en in tegenwoordigheid van een overmaat van kalk weinig of niet hygroscopisch is.

Een weinig water aantrekkend is wel goed. Als men b. v. bij kalkwitsel of kalkwitsels met gele en bruine oker, die nog eerder aan afbladeren onderhevig zijn, chloorcalcium voegt, dan zal dit *niet* plaats hebben als men de hoeveelheid van dit laatste als geconcentreerde oplossing, d. i bij 0° kristalliseerende, goed afgemeten heeft op de genomen hoeveelheid bijtende kalk.

Afloop van Aanbestedingen.

HOORN, 29 Juli: het bouwen van een zuiverhuis, cokesmagazijn enz., bij de gasfabriek.

R. Lakeman, te Hoorn	*f* 17.235
J. v. d. Berg, idem	» 17.169
M. Leeuw, te Spanbroek	» 16 985
C. Woestenburg, te Hoorn	» 16 245
J. Bierenbroodspot, te idem	» 15.672
N. Brugman, te Spierdijk	» 15.183
P. J. Blauw, te Hoorn	» 14.230
H. Vollevens, te idem	» 14.125

gegund.

ARNHEM, 6 Aug. — De architekt A. R. Freem: het gedeeltelijk amoveeren en het nieuw opbouwen van het veerhuis met boerderij te Malburgen, voor de erven J. A. Heijster.

J. W. Jansen	*f* 19.870
J. Mulder	» 19.589
J. Hummels	» 18.920
J. Rikken	» 18.888
J. van Burk, te Oosterbeek	» 18.555
J. van der Tas	» 17.600
G. J. Barenburg	» 17.397
Gebr. van Daalen	» 17.333
A. Jas	» 16.934
E. J. N. Steentjes, te Velp	» 16.835
H. van der Sand	» 16.760
B. Bolder	» 16.666
W. A. R. Kok	» 16.574
H. Woudstra	» 16.058
J. Neles, te Groenlo	» 15.999

de overigen allen aldaar.

TUBBERGEN, — Het gemeentebestuur: perc. 1 het bouwen van een schoolgebouw en woning te Manderveen; perc. 2. het bouwen eener onderwijzerswoning te Harbrinkhoek; perc. 3 de verbouwing van het schoolgebouw te Reutum; perc. 4 het maken van meubelen voor de scholen te Manderveen en Reutum, alles onder beheer van den architekt J. Moll te Hengelo.

	prc. 1	prc. 2	prc. 3	prc. 4
S. H. Krabshuis, Almelo	*f* —	—	—	850
A. J. Fiet, Deventer	—	—	—	837
C. Heerink, Oldenzaal	—	—	—	790
B. Vixseboxse, Almolo	—	—	—	720
L. Oosterwijk, Wijhe	—	—	—	675
J. Bonthuis, Zwolle	—	—	—	659
B. Witzand, Almelo	—	—	—	619
K. de Vrij, Joure	—	—	—	579
Kooi en Rietsema, Heerenv.	—	—	—	559
H. H Koers Bz., Wierden.	—	3243	—	—
C. Frowijn, Ootmarsum	8996	—	990	989
F. Morselt, Borne	8910	3977	1075	966
J. J. Bouma. Langezwaag	8596	4622	887	592
K. M. Spoor, Almelo	8892	3911	1058	710
Schreuder & Barneveld, id.	8891	3905	1055	695
K. J. Kalt, Ureterp	8724	—	—	625
A. J. ter Beek, Almelo	8299	3590	649	1070
J. Kamphuis, idem	7532	3533	806	710

Massa:

F. Morselt	*f* 14 928
J J. Bouma	„ 14.697
K. M. Spoor	„ 14.571
Schreuder en Barneveld	„ 14.546
K. J. Kalt	„ 14.347
A. J. ter Beek	„ 13.608
J Kamphuis	„ 12.581
J. J. Duursma, te Dragten	„ 10.973

IJSSELSTEIN. — Het R. C. kerkbestuur van IJsselstein: het bouwen eener kerk met toren en pastorie.

J. Schouten, te Vianen	*f* 160.000
J. A. Dumoulin, idem	» 159.885
C. v. Zeeland, te Utrecht	» 140.670
Jac. de Vos, idem	» 139 775
J. H. de Vos, idem	» 137.870
A. de Bont, ;dem	» 157.820
W. Okkes, te Zevenaar	» 137.440
Bekhuis en Damstra,te Leeuwarden	» 136.510
W. Rok, te Rijzenburg	» 136.300
W. Tielens, te Utrecht	» 136.300
Th. Nieuwboer, te Oosterbeek	» 135 340
A. Poot, aldaar	» 135.050
J. Bouman, aldaar	» 134.440
C. van Schaik, te Utrecht	*f* 133.800
J. van Groenendaal, te 's Hage.	» 133.597
A. Peters, te Zenderen	» 133.300
J. Slenters, te Haarlem	» 130.230
van Straten en Vink, te Utrecht.	» 128.433
J. de Groot, aldaar	» 123.452

ROTTERDAM, 12 Aug. Het leveren en stellen van bruggen, behoorende tot den bovenbouw van de ijzeren viaduct der gemeente gasfabriek te Rotterdam; ingek. 19 biljetten.

Hoogste inschrijver, de Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen voor *f* 91.899

Laagste inschrijver, de Société Anonyme de construction: la Métalurgique te Brussel, voor *f* 66.500.

AMSTERDAM, 13 Augustus. — De architekt W. Langhout Gz.: Het bouwen van 10 woonhuizen op gemaakte fundeeringen, bij de Muiderpoort, in drie perceelen en in massa.

	1e perc. 5 woonh.	2e perc. 3 woonh.	3e perc. 2 woonh.	Massa.
IJ. van Berne			*f* 21,680	
P. Kampman en J. van Harderwijk	*f* 62,972	*f* 45,888	〃 17,672	*f* 126,400
J. J. Vontijn	〃 58,860	〃 42,480	〃 18,229	〃 118,899
H. C. Dorlas				〃 115,000
H. de Haan	〃 58,000	〃 41,300	〃 15,900	〃 115,000
W. P. Voorham en D. W. Venemans	〃 53,407	〃 36,830	〃 16,021	〃 106,200
P. Duinke	〃 57,000	〃 36,000		
C. Eijsvogel te Aarlanderveen	〃 52,462	〃 34,825	〃 17,967	〃 102,693
Cruiff en Schouten				〃 97,580
W. Greve, Buiksloot	〃 46,800	〃 32,700		〃 94,600
W. Broere en J. G. Bruseker	〃 48,532			
P. J. van Workum en F. Raaijmakers	〃 48,500	〃 31,300	〃 19,000	〃 94,600
J. Bulterman & Co.			〃 15,400	
Luiten en v. Engelen			〃 14,967	
E. R. Kuiper te Nieuwer-Amstel				〃 91,250
J. Lodewijks	〃 51,000		〃 14,698	
G. Boon	〃 44,000	〃 32,500	〃 14,960	〃 90,410

de overigen allen te Amsterdam.

Gegund in massa aan G. Boon.

2729 **TE KOOP**

Oude Bouwkundige Werken.

Tieleman v. d. Horst, Theatrum machinarum universale of nieuwe algemeene bouwkunde. In 't koper gebragt d. J. Schenk. Met tekst. Amst. 1739. folio m. platen h. leer.

*** De tekst in 4to . . . . *f* **12.—**

Tileman v. d. Horst en J. Polley, Theatrum machinarum universale of verzameling van verscheide grote waterwerken enz. In 't koper gebragt d. J. Schenk. Amst. 1736.'37. 2 dln. folio. m. platen. h. leer *f* **10.—**

J. D. Pasteur, Handboek voor de officieren v. h. korps ingenieurs, mineurs en sappeurs. 2e dr. Arnh. 1837. 4 dln. m pl. *f* **3.—**

Brade, Theoret. en practisch bouwkundig handboek. 2e dr. 's Grav. 1842. 4 dln. 4to. m. platen. h. ln. . . . . *f* **5.—**

*** Eenige platen ontbreken.

J. Ch. de la Fosse, Nouvelle iconologie historique ou attributs hieroglyphiques, composées et arrangées de maniere qu'ils peuvent servir à toutes sortes de décorations. Amst. z. j. folio. met 103 platen. h. leer.

*** Met Franschen en Nederl. tekst . . . *f* **24.—**

S. Bosboom, Cort onderwys vande vyf colommen. Amst. 1694. folio. met platen. Defect exemplaar. . . . . *f* **1.—**

Cornelis Redelijkheid, De nieuw uitgevonden sluis met in- en uitschuivende deuren, afgebeeld op 6 koperen platen, en de nieuw uitgevonden diep-machine op 3 koperen platen. Met tekst. 's Grav. 1774. 2 dln. folio . . . . *f* **2.50**

J. Poley, Architectura civilis of naauwkeurige ontwerpen en verzamelingen van verscheide zeer fraaye groote Kapwerken van huizen, schuuren, pakhuizen enz. Met beschrijving. Amst. 1770—'93. 2 dln. . . . . *f* **3.—**

*** De 20 platen in folio, de tekst in 4to.

Alles te zamen genomen voor f 45.—

Adres bij de Uitgevers van dit blad.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2730

2731 **AANBESTEDING.**

Op Vrijdag den 28 Augustus 1885, des namiddags te twee uur, zal ten RAADHUIZE te *Zutphen* worden AANBESTEED:

Het afbreken van twee WONINGEN in de Waterstraat en het bouwen van eene nieuwe SCHOOL aldaar.

Het bestek en de teekeningen liggen ter visie op het Bureau van den Gemeente-Architect F. H. VAN ETTEGER.

Gedrukte exemplaren zijn tegen betaling van *f* 1.50 per stuk ter Gemeente-Secretarie verkrijgbaar.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden op 21 en 26 Augustus e. k., des morgens te elf ure.

Als Vertegenwoordigers van de verschillende fabrieken recommandeeren wij

KURKSTEEN,

het lichtste Bouwmateriaal dat er bestaat (ongeveer 7 maal lichter dan baksteen) en **uitmuntend** geschikt voor:

OPVULLING VAN HOLLE MUREN,

Vervaardiging van drooge Wanden,

het beste Isoleer-middel voor Stoomketels, Stoompijpen, Daken,

enz. enz.

TROTTOIRTEGELS

2732

en **VLOERSTEENEN** in verschillende Vormen, Kleuren en Afmetingen; het **sterkste** en **goedkoopste materiaal,** dat in den handel is.

ROLLUIKEN

van **Staal** en **Hout,** zelfrollend en met drijfwerk.

IJZEREN SCHUIFDEUREN.

GEGOLFD IJZERBLIK

voor DAKEN, BRUGGEN, DEKKEN, enz.

Compleete IJzeren Daken en Gebouwen enz.

E. & P. ROTTSIEPER, te Ronsdorf (Rijnpruisen).

Referentiën bij: de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij.; Rotterdamsche Tramweg-Mij.; de Heeren Architecten W C. METZELAAR te *'s-Hage*, M. A. DE ZWART te *Voorburg*, J. SCHOTEL te *Rotterdam*, J. A. VAN DER KLOES te *Delft*, J. C. VAN WIJK te *Rotterdam*, JACQUES LEIJH te *Haarlem*, Stearinekaarsenfabriek *Gouda*, enz. enz. Agenten gevraagd. (**EEREDIPLOMA TE AMSTERDAM 1883.**) Men vrage Prospectus enz.

STOOMTIMMERFABRIEK „DE ZWALUW"

te DEN HELDER,

levert ten spoedigste:

Ramen, Deuren, Architraven, Neus- en Waterlijsten, Koplatten, Naalden, Trapleuningen, Deurlijsten, Schrooten, Schoorsteenbetimmeringen, Kiosken, Markiezen, Ornamenten voor Zwitsersche Huizen, Schoolmeubelen, enz. enz.

Geïllustreerde catalogus met meer dan 260 figuren te bekomen bij den boekhandelaar JOH. G. STEMLER CZN., Haarlemmerstraat 2, Amsterdam, tegen *franco* toezending van *f* 3.20 2733

Bestellingen worden aangenomen bij MARTIN & C°., te Amsterdam.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren:

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende Teekeningen.

PORTEFEUILLE BANDEN

voor het BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT en WEEKBLAD ad *f* 1.75 per stuk.

DE UITGEVERS DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

AANBESTEDING. 2721
BOUWEN. SCHOOL.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlem* zullen op Donderdag, den 27 Augustus 1885, des namiddags ten 2 uur op het Raadhuis der Gemeente in het openbaar AANBESTEDEN:

Het bouwen van eene School voor Lager Onderwijs, en het maken van eene woning voor den Concierge, op een terrein aan het Molenpad hoek Wijde Geldelooze pad te Haarlem.

Raming f 41.000

Bestek en voorwaarden, alsmede de teekeningen, liggen ter inzage op de Gemeente-Secretarie op alle werkdagen van 10 tot 4 uur en zijn aldaar, te beginnen Maandag 17 Augustus 1885, tegen betaling van *f* 2.30 per stel, te verkrijgen.

Plaatselijke aanwijzing op Vrijdag 21 Augustus 1885 des voormiddags ten 10 uur.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Architect over de werken en gebouwen der Gemeente, op werkdagen tusschen den dag der aanwijzing en dien der besteding, des morgens tusschen 9 en 10 uur, ten zijnen kantore, Koningstraat 2.

HAARLEM, 8 Augustus 1885. *Burgem. en Weth. voornoemd,*
E. A. JORDENS,
de Secretaris,
J. TIELENIUS KRUIJTHOFF.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2722

The St. Pancras Iron Work Company. London.

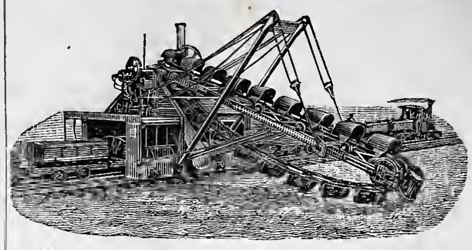
TRADE MARK

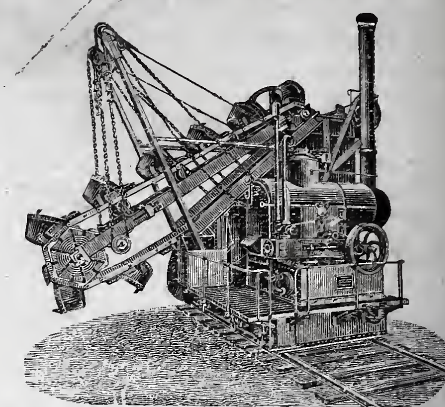
FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
2723 EN
Stal-Benoodigdheden.
IJzeren Trappen
van solide constructie tot concurreerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolenontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2724

Internationale Tentoonstelling van
DECORATIEF AARDEWERK, CEMENT- en GEBAKKEN TEGELS en GEBRAND GLAS,
in het BOTERHUIS te DELFT, blijft geopend tot 31 Augustus,
op Werkdagen van **9—5** uur; op Zondag van **1—5** uur. 2725
Entréeprijzen: WOENSDAG *f* **0.50**, ZONDAG *f* **0.10**, overige dagen *f* **0.25**

BEKROOND: **Dusseldorp 1880 Weenen 1880.**

GOUDEN MEDAILLE
AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: **Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.**

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.
FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**
OPGERICHT 1830. 2726

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
2727 VAN
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 352.
BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN, IJZER- en KOPERWAREN
Balkijzer, enz. enz.

AGENT VOOR
BECHEM & POST,
HAGEN in Westphalen.
FABRIEK
voor Centrale en Zelfreguleerende STOOMVERWARMING EN VENTILATIE-INRICHTINGEN.

Omtrent de beschrijving, de werking en doelmatigheid gelieve men het Bouwkundig Weekblad N°. 21 te raadplegen.

Agentuur en Commissiehandel
in
Gekyaniseerde. Rotvrije Houtwaren.
REUK- EN KLEURLOOS PREPARAAT
als: Rasterwerk, Vloerdelen, Buikdenningdeelen, Tuinbanken, Bloem- of Plantenbakken enz.
Tegen Champignon of Zwam in vloeren is het Kyaniseren een afdoende maatregel.
Agent voor Amsterdam
W. P. VAN WAGENINGEN
2728 1ste Van Swindenstraat N°. 87.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 33.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Op Donderdag 24 Augustus a. s. en volgende dagen, wordt op de Vergaderzaal in het Maatschappelijk gebouw eene tentoonstelling gehouden, waaromtrent hieronder nadere bijzonderheden volgen.

Deze tentoonstelling is dagelijks geopend van des morgens 10 tot des namiddags 4 uur.

De toegangsprijs tot deze, en tevens tot de doorloopende tentoonstelling, is 25 centen per persoon.

De leden der Maatschappij, met dames, en de inzenders op de doorloopende tentoonstelling hebben vrijen toegang.

De bepaling, dat personen onder geleide van leden der Maatschappij of van inzenders, kosteloos kunnen geïntroduceerd worden, blijft alleen geldig voor de doorloopende tentoonstelling.

TENTOONSTELLING

van aquarellen, ontwerpen, schetsen, copiën, hoofdzakelijk op het gebied van decoratieve kunst, uitgevoerd door JACOB SMITS, kunstschilder te Amsterdam.

N°.

1 en 2. Schetsen voor een plafond beschildering. (1878—1879).
3. Eerste schetsontwerp voor de decoratie in de vestibule van het Museum Teylers Stichting te Haarlem. (1884).
4. Schetsontwerp voor de decoratie van de vestibule in het Museum Boymans te Rotterdam.
5 en 6. Schetsontwerpen van het tochtportaal in de vestibule van het Museum Boymans te Rotterdam. (1882).
7. Schets van de uitgevoerde decoratie in de vestibule van het Museum Boymans. (1882). *Eigendom van den heer F. D. O. Obreen, Direkteur van het Rijks-Museum te Amsterdam.*
8. Eerste schetsontwerp voor een plafond in de vestibule van het Museum Boymans te Rotterdam. (1882).
9 en 10. Studiekoppen.
11. Ontwerp voor een uitgevoerde mozaiek-bekleeding in den koepel van de nis, boven het choor der Engelsch-Amerikaansche kerk te Rome. (1880).
12. Studie naar een Gobelin uit het nationaal Museum te München. (1877).
13. Studiekop. Javaan. (1883).
14. Schetsontwerp voor een Gobelin. (1878).
15. Restauratie-teekening. Plafond van het palazzo Papa Giullio te Rome. Vroeg-Italiaansche renaissance. (1880).
16. Jonas.
17. Cumenische Sibylle, een boek openende.
18. Libysche Sibylle, een boek aannemende.
(16–18: Copiën naar fresco's van Michel Angelo, in de pendentieven van het gewelf der Sixtynsche kapel van het Vaticaan te Rome. (**1508—1511**). (1880).)
19. Copie naar een gedeelte van een fresco van Raphaël, voorstellende de mis van Bolsene, uit de Stanza d'Eliodoro in het Vaticaan te Rome. (**1511—1514**). (1880).
Deze fresco wordt beschouwd als de beste door Raphaël uitgevoerd.
20. Schetsontwerp voor een paneelbeschildering, voorstellende la volupté. (1879).
21. Jeremias, in gedachten verdiept.
22. Jonas.
24. Daniël, schrijvende.
(21–24: Copiën naar fresco's van Michel Angelo, in de pendentieven van het gewelf der Sixtynsche kapel van het Vaticaan te Rome. (**1508—1511**). (1880).)
24. 25. en 26. Schetsen voor eene der tegelbekleedingen aan den gevel van het Rijks-Museum te Amsterdam.
27. Studiekop. Javaan. (1883). *Eigendom van den heer G. J. de Jongh, Directeur der Gemeentewerken te Rotterdam.*
28. Schets voor een friesversiering in een eetzaal. (1877).
29. Aquarel, naar deze friesversiering. (1878). *Eigendom van den heer S. J. Graaf van Limburg Stirum, te Haarlem.*

Gedrukt 22 Augustus 1885.

30. Kinderkopje. Studie in olieverf. (1883)
31. Teekening in houtskool. (1885).

NB. De jaartallen waarin de verschillende teekeningen zijn vervaardigd, zijn klein gedrukt.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de eer bekend te maken, dat door de volgende Spoorweg-Maatschappijen reductiën zijn verleend op de prijzen der plaatskaarten voor de Gewone-, Buitengewone- en Kunstlievende Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die de Algemeene Vergadering op Dinsdag 29 September a. s. te Haarlem zullen bijwonen.

De **Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen,** verstrekt speciale retourkaarten in binnenverkeer der Maatschappij, tot aan de overgangsstations, tegen den prijs eener plaatskaart enkele reis.

De **Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij,** zal de leden vervoeren naar Amsterdam en terug, tegen betaling van de vracht voor enkele reis.

De kaarten zijn geldig op 28, 29 en 30 September en 1 October.

De reductiën worden bij het nemen der plaatsbiljetten slechts toegestaan op vertoon van het **Bewijs van Lidmaatschap der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.** (Bewijs van betaalde Contributie *over het tweede halfjaar van* 1885).

Namens het Bestuur,
C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

HET NIEUWE STATION TE DELFT.

In 1847 werd het eerste station van de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij te Delft gebouwd, onder toejuiching van velen, die in den voorbij snellenden salamander het beeld en de voorspelling zagen van vooruitgang, — ten spijt van hen, die met een hoofdschudden den tijdgeest, die zóó iets tot stand bracht, maar al te lichtzinnig noemden.

Even langzaam als haar gang, verdween de trekschuit en haar jagertje; maar alras bleek ook het oude station langzamerhand niet meer genoegzaam te voldoen aan al de eischen, noch aan de behoeften, die met de veroveringen van het stoompaard hand aan hand gingen. Voor zooverre de mogelijkheid er toe bestond werden de meest noodige wijzigingen en verbeteringen aangebracht, totdat eindelijk het gebouwtje niet meer bruikbaar bleek. De directie der Maatschappij ging toen tot afdoende maatregelen over en in 1882 werd besloten een nieuw gebouw te stichten.

In Januari 1884 werd het bouwen hiervan aanbesteed, en thans stapt de reiziger, die Delft bezoekt, aan een van de sierlijkste der kleinere stationsgebouwen af, die wij in Nederland vinden.

Wij zullen dit gebouw hier in korte trekken beschrijven.

Het gebouw heeft tot grondvorm een rechthoek, waarvan de lengte ongeveer 66 en de gemiddelde breedte 12 meter is.

Ongeveer in het midden van het gebouw ligt de vestibule, waarin vlak tegenover den hoofdingang het bureau voor het koopen van plaatskaartjes is uitgebouwd, of liever uitgetimmerd in nagebootst oud eikenhout.

Rechts in de vestibule treffen wij den doorgang naar de wachtkamers aan, links die naar het goederen- en bagage-bureau. Die doorgangen nemen echter slechts de helft der wanden in, de andere helft is namelijk voor een deel bestemd tot het plaatsing van aankondigingen.

De vestibule heeft een granito bevloering, met banden en middenstuk, evenals in den corridor, die tot de wachtkamers toegang geeft, te beginnen met die voor de reizigers eerste klasse. Dit zeer kleine vertrekje is met smaak uitgedoscht. De houten lambriseering, in paneelen bewerkt en in tinten geschilderd, het behangsel, de draperie voor de deur aan de perronzijde en het tapijt, harmonieeren goed met elkander. Het plafond is gestukadoord en in vakken verdeeld. Het vertrekje, met zijn gaskroontje van cuivre poli en eikenhouten meubels, ziet er gezellig uit.

In de wachtkamer voor de reizigers der tweede klasse zijn de wanden voorzien van een hooge lambriseering, en boven deze verdeeld in vakken. Aan den wand, tegenover de toegangen tot het perron gelegen, is een flinke schouw met overhangenden boezem, in den geest der XVIIe eeuwsche, geplaatst. De omtimmering van het buffet is eenvoudig maar netjes, in nagebootst oud eikenhout, het plafond gestukadoord en in caissons verdeeld: de bevloering bestaat uit een eiken parket. Ook hier hangt een gaskroon van cuivre poli; de meubels zijn er van eikenhout.

In beide wachtkamers bevinden zich deuren, die tot een retirade en een cabinet de toilette toegang geven.

Eenvoudig maar solide is het inwendige van de wachtkamer voor de derde klasse reizigers. Het plafond bestaat hier uit moer- met kinderbalken, de eerste rustende op zware sleutelstukken of liever consoles. De wanden hebben een hooge houten lambriseering en zijn overigens in pleister afgewerkt. Het buffet van dit lokaal is geplaatst tegen den muur die de wachtkamers 2e en 3e klasse scheidt, en zoodanig ingericht, dat de restaurateur de reizigers in beide vertrekken de gewenschte versnapering kan doen toekomen. Het bevat bovendien een lift, waardoor de spijzen enz. van uit de keuken, die op de eerste verdieping ligt, kunnen worden aangevoerd. Ook kan de restaurateur van uit het buffet zijne woning bereiken, boven de wachtkamer.

De ramen van alle wachtkamers zijn gedeeltelijk bezet met gekleurd glas ter hoogte van het kalf.

Voor de inwendige versiering is hier en daar gebruik gemaakt van tegeltableaux, vervaardigd in de fabriek der heeren Joost Thooft en Labouchère te Delft. Zoo zien wij in de vestibule, naast het uitgebouwde bureau voor plaatskaarten, rechts, boven den toegang tot de woning van den chef, een tableau met de spreuk „Tijd is geld", en links boven het loket behoorende bij het bagage-bureau, een met het opschrift „Haast u langzaam". Het publiek zal, zich van kaartje voorziende, goed doen om de juste milieu van deze beide wijze raadgevingen behoorlijk voor oogen te houden, want vijf minuten vóór aankomst der treinen worden geen kaartjes meer afgegeven, ten gevolge van de lange wandeling om het perron voor vertrek te bereiken.

Tot de omlijsting van de ruimte der wandvlakten in

de vestibule, die dienen tot het aanhechten van aankondigingen, behooren eveneens eenige voorstellingen uit tegels bestaande. Links zien wij de Delftsche stedemaagd, en als pendant een andere vrouwenfiguur, bezig zijnde den wereldbol met telegraafdraden te omwinden. Rechts zien wij een figuur met de hoorn des overvloeds, als zinnebeeldige voorstelling van de zegeningen die het spoorwegverkeer ons brengt, en als pendant een allegorische voorstelling van de stoomkracht, met de snelheid des bliksems het heelal doorklievende. Ook onder den schouw in de wachtkamer der tweede klasse vinden wij een zeer fraai uitgevoerd tegelblauw, polychroom behandeld.

Al deze versieringen zijn ontworpen door den heer A. Le Comte, wiens naam onafscheidelijk verbonden is aan *de Porceleyne Fles*, de naam der zoo gunstig bekende en vooruitstrevende Delftsche fabriek. Zij zijn allen even fraai van ontwerp als meesterlijk van uitvoerig.

Over 't geheel zijn de meubels goed uitgevoerd; de vorm van de stoelen is evenwel niet zeer gelukkig getroffen, de zittingen van die uit de tweede klasse dunkt ons niet zeer praktisch.

Het perron van dit station heeft een lengte van 66 M., gelijk aan die van het geheele gebouw, eene breedte van 7.50 M., en is met een ijzeren marquise overdekt welke op gegoten ijzeren kolommen rust. De bestemming der verschillende lokalen, op dit perron uitkomende, wordt aangegeven door borden, hangende aan fraaie gesmeede ijzeren consoles, vervaardigd in de werkplaats van den heer G. J. Vincent te Schiedam.

Een tweede perron, slechts 6 M. breed, is tegenover het eerste gelegen, even breed als dit, geheel overdekt, en alleen ten dienste van reizigers.

Deze inrichting mag voor zeer groote stations, en met één bekapping overdekt, praktisch heeten, die zooals zij te Delft is aangelegd wekt te recht veel ongenoegen, zoowel bij het dienstdoende personeel als den reiziger wien geen uitgeleide kan gedaan worden, of bij den gastheer die slechts in den tunnel zijn gasten kan opwachten.

Het gebouw bestaat uit 1°. een middengedeelte, met vestibule, bureau voor plaatskaarten, bureau van den chef, doorgang tot het perron met toegang tot de woning van den chef, en bagagebureau, boven welke lokaliteiten zich op de eerste verdieping de woning van den chef en die van den baanopzichter bevinden;

2°. een rechter zijvleugel waarin de wachtkamers, met de woning van den restaurateur boven die der derde klasse;

3°. een linker zijvleugel, met de bagage- en goederenbureaux, waarin een toegang van af de straat voor bestelgoederen.

In den gevel aan de straatzijde, bij de Houttuinen, is deze verdeeling terug te vinden. Een flinke breede trap, met een gesmeed ijzeren marquise overdekt, wijst op den hoofdtoegang. Dit middenfront wordt bekroond door een aardig topgeveltje, terwijl er rechts een torentje tegen aansluit, waarin de trap naar de woningen van den chef en den baanopzichter.

De roode baksteen, die fraai van kleur is, harmonieert goed met den geelen bergsteen en het in omber tint geverfde houtwerk; de voorsprong van het middenfront en het torentje, zorgen voor het breken van eentoonigheid. Het geheel maakt een aangenamen en vroolijken indruk, zoowel wat kleur, als wat vorm en silhouet betreft.

De werken aan dit nieuwe gebouw werden in der tijd aangenomen door den heer M. A. J. Taverne te 's Hage, voor de som van *f* 104.300.

De meubels werden geleverd door de firma Bleesing te Amsterdam, de koperen gaskroontjes door de firma Becht en Dyserinck aldaar, het tegelwerk in den tunnel door de firma De Lint en C°. te Rotterdam.

In de *Delftsche Courant* van den 16en dezer komt een zeer waardeerend hoofdartikel over het nieuwe stationsgebouw voor. Daarin wordt aan den ontwerper en bouwmeester, den heer C. B. Posthumus Meijjes een woord van lof gebracht en er op gewezen, dat de heer M. de Jongh, technisch ambtenaar bij de H. IJ. S. M. niet minder aanspraak op verdienste heeft; onder diens leiding werden de werken namelijk uitgevoerd. De werkzaamheden aan den tunnel werden geleid door den heer J. J. Israëls, civiel-ingenieur.

Verder zegt dit blad:

„Bij al het goede en schoone hierboven vermeld, hebben we ten slotte een enkele opmerking. De noodzakelijkheid voor vertrekkende reizigers, om telkenmale den tunnel te moeten doorgaan, drie-en-twintig treden af te dalen en even zooveel treden op te klimmen, zal — dunkt ons — nog wel eens aanleiding tot billijke klachten geven. Voor hen die niet vlug ter been zijn of wel in den winter bij dik besneeuwde of gladde straten en daardoor gemakkelijk geworden glijdend schoeisel, of wel bij opeenhooping van reizigers bij bijzondere gelegenheden, kunnen die trappen wel eens aanleiding geven tot ongevallen. Het verblijf op het, met uitzondering van boven gedekte, overigens geheel open tweede perron zal bij hagel- en sneeuwjacht mede een alles behalve aangenaam verblijf opleveren. Wenschelijk komt het ons voor, om, wanneer daartegen geen overwegende technische bezwaren bestaan, en zoolang de stoomtram nog niet loopt, ook het 1e perron dat naar wij vernamen voor den dienst van den stoomtram is bestemd, in gebruik te nemen tot het in- en uitlaten van reizigers. Nu het nieuwe station zich niet meer bevindt in het midden onzer gemeente en men om daar te komen als het ware eene wandeling „buiten om" moet doen, wat 's avonds laat of bij guur weder, regen, hagel of sneeuw niet tot het aangenaamste zal blijken te behooren, zullen voorzeker velen, zoo niet allen, met ons den wensch deelen, dat het aan ons gemeentebestuur met der tijd gelukken moge een korteren verbindingsweg daar te stellen tusschen het centrum der gemeente en het station."

BIJ DE PLAAT.

De plaat, bij dit Weekblad gevoegd, is eene reproductie van het ontwerp van den heer P. J. Houtzagers, ingezonden als antwoord op de prijsvraag voor een gebouw voor permanente tentoonstellingen, in der tijd uitgeschreven door het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

DE TEGENWOORDIGE BOUWKUNST EN DE DAARMEDE IN VERBAND STAANDE KUNSTNIJVERHEID. (*)

Na de toegevendheid van zijne hoorders te hebben ingeroepen, zegt de heer Sédille het volgende:

Mijn voornemen is, oprecht mijne meening te zeggen over het onderwerp, dat aan de orde is in deze bijeenkomst.

Hoe goed het ook is openhartig te zijn, er zijn, zegt men, waarheden die niet altijd gehoord willen worden. Voor die soort roep ik bij voorbaat uwe toegevendheid in, wanneer zij mij buiten mijn weten mochten ontsnappen.

De raad van administratie van de Union centrale des arts décoratifs, heeft eene plaats ingeruimd aan de bouwkunde, op de nieuwe tentoonstelling †), door zijne zorg in dit paleis in het leven geroepen. Daarom zal ik dus over bouwkunst het woord voeren.

Op dit gebied gevoel ik mij ook beter te huis dan op elk ander; het zal mij de gelegenheid verschaffen mijne gedachten uit te drukken over onze tegenwoordige bouwkunst.

Te gelijkertijd zal ik de kunstindustrie, die zich hierbij aansluit, bespreken, in het bijzonder die onderdeelen, welke dit jaar de 8ste tentoonstelling van de Union zoo belangrijk en eervol maken.

Tusschen de bouwkunst en de kunstindustrie bestaat een nauw verband en ik geloof, dat alle vooroordeel, hetwelk heden ten dage invloed uitoefent op onze kunst, ook op die industrie van invloed moet zijn. Mij dunkt, in een woord, dat hare schoonheidsleer dezelfde moet zijn als de onze, en dat alles wat wij zullen zeggen over bouwkunde met vrucht er op kan worden toegepast. Het is tegenwoordig mode, dat wil zeggen, goeden smaak, met betrekking tot voorwerpen van kunst alles uit het verledene te bewonderen en veel critiek uit te oefenen over het tegenwoordige. Er wordt gewoonlijk minder gunstig gesproken over de tegenwoordige bouwkunst, terwijl elke stijl uit het verledene, bijna zonder uitzondering, gewaardeerd en gevierd wordt. Ik voor mij geloof, dat er bij het eene te veel toegevendheid er bij het andere een te streng oordeel in het spel is.

Van onze tegenwoordige bouwkunst wordt in de eerste plaats gezegd, dat zij niet bestaat; vervolgens, indien men haar bestaan al aanneemt, wil men haar slechts beschouwen als zijnde zonder overtuiging, zonder eigen karakter, vóór alles eclectistisch. Wanneer echter een nieuw en stout plan voor aller oogen schittert, noemt men dit vermetel; men ziet er een misdaad in, te hebben willen breken met den engen kring der overleveringen. Alle goede bedoelingen worden miskend, het publiek houdt geen rekening met de gedane pogingen; het wil het nieuwe werk terstond volmaakt zien, om het dan slechts het recht toe te kennen naast de minst verdienstelijke werken van het verledene gerangschikt te worden. Maar zoo de meerderheid van het publiek (wel te verstaan sluit ik de kiesche en nadenkende geesten uit, en spreek ik hier slechts van dat gedeelte van het publiek, hetwelk in een alledaagsch gesprek te vaak met één woord een werk van kunst, dat het nauwelijks gezien heeft, beoordeelt, wat er veel toe bijbrengt om het gevoelen van het oogenblik te vormen), zoo dan deze meerderheid met alle gestrengheid te werk gaat tegenover de nieuwe pogingen, aan voorliefde voor de werken van vervlogen eeuwen is nooit gebrek. Dit alles is te verklaren uit het volgende: ons oog is sedert lang gewend aan de oude monumenten, wij zien er de gebreken niet meer van, of zoo wij ze al zien, wil men aannemen dat ze verjaard zijn. Die gebreken beginnen ons zelfs te behagen, omdat wij ze dikwerf beschouwen als het kenmerkende van het verloopen tijdperk. De stijl van een gedenkteeken komt ons te zuiverder voor, naarmate al de gebreken en al de goede hoedanigheden, welke die stijl medebrengt, zich tegelijkertijd voordoen; de gebreken zijn inderdaad somtijds een waarborg voor overeenkomstige hoedanigheden. Wat meer zegt, deze onvermijdelijke, ik zoude bijna kunnen zeggen noodzakelijke onvolmaaktheden, worden dikwijls verklaard door den oorsprong, door onvoldoende middelen en bronnen, door de eischen van den tijd, door zekere overwegingen, waarmede rekening gehouden wordt, omdat ze uit een geschiedkundig oogpunt bestudeerd worden, waardoor het werk ons des te liever wordt. Wat wij, uit een modern gezichtspunt bezien, zouden kunnen beschouwen als werkelijke onvolmaaktheden, is veeltijds slechts een beeld der zeden, der behoeften en van den smaak van een vroeger geslacht, en uit dien hoofde blijven zij ten minste merkwaardig. Wij onderzoeken echter niet met dezelfde onpartijdigheid de monumenten van den tegenwoordigen tijd. Wij willen onze tegenwoordige bouwkunst met één enkelen sprong der volmaaktheid nabij zien komen en wij vergeten maar al te licht, dat de bouwkunst van het verledene somtijds eeuwen heeft noodig gehad, vóór het ideaal verwezenlijkt, vóór het toppunt bereikt werd. Welk een tijdsverloop van onbekende en zware pogingen, welk een tasten in het duister, alvorens te slagen in het vaststellen van een stijl! Verschillende geslachten zijn somtijds noodig geweest, allen in eenzelfde richting en met dezelfde overtuiging werkende, zonder vooroordeel voor verdwenen kunsten, zonder wetenschap van lang vervlogen uitingen, om steeds vooruit te streven, allen bezield met denzelfden ijver, om die bewonderenswaardige gedenkteekenen op te richten, die een geheel tijdperk omvatten en waarvan de schitterende schoonheid zelfs de meest eenvoudige werken uit denzelfden tijd van uit de verte omstraalt.

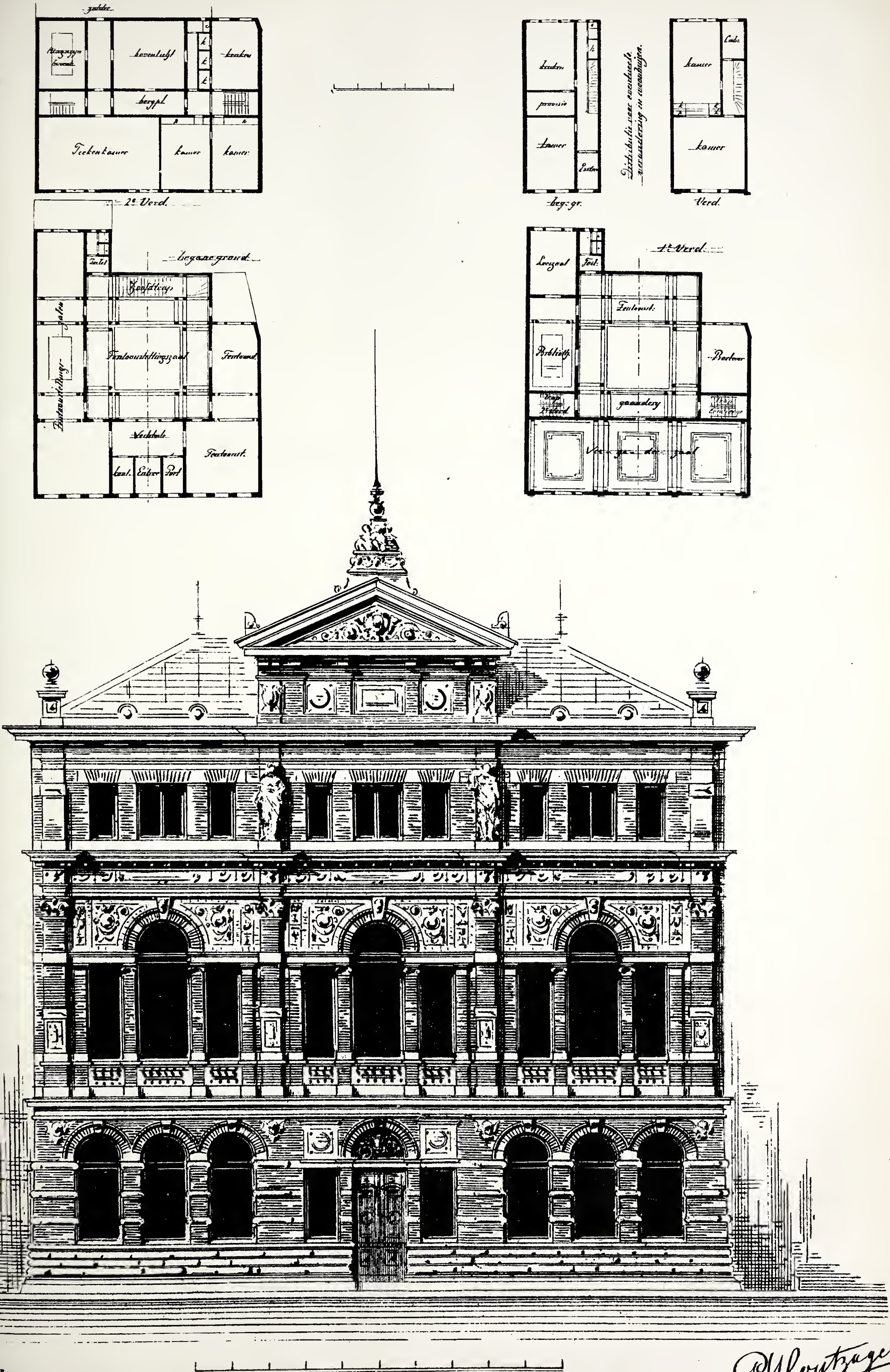
Wij beoordeelen thans het verledene van uit een ver verwijderd standpunt; wij omvatten het met één oogopslag, en de groote onderdeelen er van schijnen ons eenvoudig toe. Wij stappen luchtig over de tijdperken van overgang en van het rond tasten in het duister heen, — wij zien slechts de uitkomsten. Maar hebben de tijdgenooten wel zoo helder om zich heen gezien als wij?

Kon de bouwkunst uit den tijd van Louis XII, hoewel reeds blijken gevende van den invloed der Renaissance, niet in vele opzichten geacht worden als een schijnbare voortzetting der overleveringen uit de middeneeuwen? Geleek de stijl, dien wij Louis XIII noemen, niet in veel opzichten op den stijl van Henri IV, en hebben onze over-grootvaders, wel met juistheid den overgang onderscheiden van den stijl Louis XIV tot

*) Voordracht, door den heer Paul Sédille gehouden in het Palais de l'Industrie te Parijs; vertaald uit het Fransch.

†) Gehouden in het einde van het jaar 1884.

Gebouw voor permanente tentoonstellingen.

Excelsior

P. J. Houtzagers.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad. N°33 Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam.

Photo-lith: Wegner & Mottu, Amst.

den stijl Louis XV? Wij zouden nog meerdere voorbeelden kunnen aanhalen. Een kunsttijdperk wordt voortgezet in een volgende période; er is altijd stilstand, zooals er altijd voorloopers zijn.

Welnu, zoo er al onder ons zijn die stil blijven staan, geesten die, door overtuiging of geaardheid, zich verdiepen in een verleden waarvan zij de vormen bestendigen zonder te trachten ze eene nieuwe gedaante te geven, onze Fransche school der nieuwere bouwkunst mag zich beroemen op een groot aantal hoogst bekwame kunstenaars, wier stout initiatief sedert lang de nieuwe schoonheidsleer van onze kunst bepaald heeft, wier werken, van een geheel nieuw karakter getuigende, reeds een grooten invloed gehad hebben, zoowel in Frankrijk als in den vreemde.

Welke is dan het nieuwe karakter van die werken?

Om dit goed te doen uitkomen, moet ik met enkele woorden den oorsprong van onze tegenwoordige kunst in herinnering brengen.

Op het einde van de vorige eeuw ijverde de Fransche maatschappij, terwijl zij de lichte zeden en de beuzelachtigheid van den laatsten tijd tegenwerkte, met voorliefde voor deugd, en was zij met de wijsgeeren van dien tijd den eeredienst der natuur en de eenvoudigheid van levenswijze toegedaan. Weldra, onder den druk der nieuwe republikeinsche denkbeelden, werd de natuurlijke eenvoudigheid onvoldoende geoordeeld en eene geheel gewenschte gestrengheid veranderde voor eenigen tijd de handelwijze, het doen en den smaak van onze Fransche maatschappij, die in de romeinsche geschiedenis haar voorbeelden zocht van burgertrouw en mannelijke deugd. Op dat oogenblik was niets voldoende romeinsch genoeg; alleen de eerste tijden van de oude republiek waren waardig om nagevolgd te worden. De instellingen, de zeden, de gewoonten, de kunst, alles was onder den invloed van deze heerschende zucht. In het bijzonder en het sterkst toonde de bouwkunst deze, naar den oorspronkelijken vorm teruggaande, beweging aan. Het tijdperk van Louis XVI had bovendien deze beweging voorbereid door een terugkeer naar de klassieke overleveringen, zonder daarom de aangeboren bevalligheid van het nationaal vernuft te verloochenen. Zoo ontwierp men, of geloofde men werkelijk gedurende een kort tijdperk, in romeinschen geest te ontwerpen, door namelijk een zware, gedrongen bouwkunde te bedenken, waarvan de herinnering ons bewaard is gebleven in oude poorten van Parijs, ofschoon van een weinig vroegere dagteekening. Maar die zoo uitsluitende en buitensporige pogingen konden niet lang stand houden. Wij zien, dat onze bouwkunst en onze kunstnijverheid, onder den invloed van den beroemden Percier, de oude vormen eerbiedigende, weldra zich paren met de sierlijkheid van de Italiaansche Renaissance, die reeds bestudeerd en gewaardeerd werd.

Dit is een belangrijk tijdperk uit de kunst, hetwelk tegenwoordig met recht in eere hersteld wordt, en waarvoor het publiek gunstiger gestemd is, naarmate het meer tot het verledene gaat behooren; het is eene waarheid, zooals wij bij den aanvang zeiden, dat de fouten uit het verledene verzacht worden, ten voordeele der goede hoedanigheden, of om duidelijker te zijn, ter wille van het eene is men meer toegevend voor het andere.

Het tijdperk der Restauratie volhardde er bij de scheppingen van den keizerstijd nog logger te maken; daarna kwam omstreeks 1830 het romantische tijdperk, dat onzen vergeten roem in eere ging herstellen, door tegelijkertijd met het wonderschoone van de gothische kunst en de fantasiën van de renaissance te dwepen. Maar men schonk toen slecht de aandacht aan vormen; zij alleen boeiden onze dichters, en onze kunstenaars konden het schilderachtige der gedenkteekenen uit het verledene nog maar niet vergeten. Het is trouwens een wet der natuur, dat het oog aanschouwt vóór dat de geest geoordeeld heeft. Maar, de reeks der ontvangen indrukken en de oorzaken waaraan zij haar onstaan te danken hebben, worden door het verstand onderzocht. Dit duldt de schijnbare en werkelijke schoonheden van het werk niet, zonder onderzoek; het wil zijne bewondering slechts blijven schenken op voorwaarde, dat de schoonheid de uitdrukking van de waarheid zij.

Kort na deze, door dichters, schrijvers en kunstenaars meer gevoelde dan doordachte teruggaande beweging naar de werken der middeneeuwen en van de renaissance, legden de bouwkundigen en de archeologen er zich weldra op toe, om de grondbeginselen op te sporen. Het is niet noodig de namen in herinnering te brengen van die geleerde onderzoekers, aan wier hoofd in de eerste plaats genoemd moet worden Viollet-le-Duc, die het eerst onze oude bouwkunst der middeneeuwen in eere hebben hersteld en er de wetten van hebben aangetoond. Hunne kostbare geschriften zijn heden ten dage in ieders handen en hunne werken hebben er veel toe bijgedragen om de waarheid in de constructie, eene der eerste voorwaarden van onze kunst, in eere te herstellen. En ter zelfder tijd, dat daardoor de kunst der middeneeuwen aan een ieder ter bewondering werd gegeven, leerden ons even grondige, even geleerde studiën, de kunst der oudheid kennen, niet alleen slechts in haar vormen, maar ook in haren geest en oorsprong. Griekenland, sedert kort voor de studie geopend, ontsluierde ons schatten, tot op dien tijd ter nauwernood aanschouwd.

De gedenkteekenen van Attica, vervolgens die van Klein-Azië, ons achtereenvolgens terug gegeven, hebben ons weer die bewonderenswaardige kunst doen zien, waarin de zoo hooge schoonheid van vormen, de uitdrukking zijn van logica en waarheid. De romeinsche bouwkunst, nog meer bestudeerd in haar eerste opvatting en in haar samenstel, dan in haar somtijds lichtvaardig tooisel, staafde die grondregels, die heden ten dage nog onze sterkste steun zijn. Alzoo werkten de bewonderenswaardige werken over romeinsche gedenteekenen samen met die van onze bouwkundigen en onze oudheidkenners over de kunst der middeneeuwen, en leidden zij tot één gemeenschappelijk doel: de onveranderlijke wetten aan te toonen, die de verschillende uitingen der kunst beheerschen.

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN.

De Feest-Commissie voor de herdenking van het 100-jarig bestaan van het Genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix, te Leiden, heeft, op veler verlangen, den tijd van inzending der antwoorden op de uitgeschreven prijsvragen en de toezending van teekeningen, enz. voor de Tentoonstelling, verlengd tot 1 September a. s.

In het programma voor de prijsvraag, te Kampen uitgeschreven, was niet bepaald, dat de ingezonden antwoorden publiek zouden worden tentoongesteld. Na de Directie der Sociteit *het Collegie* op deze leemte gewezen te bebben, ontvangen wij het bericht, dat de ontwerpen in December zullen worden tentoongesteld en dat het rapport der Jury daarbij ter lezing zal liggen.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

In de Limburgsche Gemeente Hoensbroek is men onder leiding van den heer Habets, Rijks-archivaris voor Limburg, ijverig bezig met opgravingen, op een kwartier afstands van het aldaar gelegen kasteel, en ter plaatse waar volgens oude documenten een kasteel moet gestaan hebben, genaamd »Schuureik."

Men heeft een gedeelte der fundeeringen werkelijk reeds gevonden, en eene van cement gegoten badkamer bloot gelegd. In de nabijheid werden opgegraven een goed bewaarde kan en een groote hoeveelheid scherven. Verschillende Romeinsche dakpannen zijn te voorschijn gekomen, waaronder van 8 à 9 K.G. Volgens den heer Habets, moet deze villa dagteekenen uit de jaren 200 à 270 n. Chr., en omstreeks dit tijdperk door de Germanen verwoest zijn. Op het oogenblik is men bezig met het zoeken naar de kelders, welke daar zeker moeten zijn. Intusschen is door genoemden heer eene teekening van het terrein en van de ontdekkingen gemaakt.

Aanstaande week zal men met hetzelfde doel beginnen te graven op een andere plaats, »de Doorhaag" genaamd, in de nabijheid van het kasteel Reijmersbeek, onder Nut, op een stuk land van den heer Michiels van Kessenich, ook daar vertrouwt men de overblijfselen van een Romeinsche villa te zullen vinden.

Reeds in ons vorig nnmmer deden wij mededeeling van de namen der bekroonden op de Antwerpsche tentoonstelling. Nader vernemen wij, dat nog bekroond zijn:

Het Kon. Instituut van Ingenieurs te 's Gravenhage, met een eere-diploma voor de geheele inzending.

Gouden medaille ontvingen nog: van Dam en Co., Wageningen en Fr. van der Loo Jr., te Bemmel, beiden voor steen.

Zilveren medaille: J. W. H. Conrad te Utrecht, voor gebakken steenen, Waalvorm (rijksformaat.)

Aan de Maatschappij Niel on Rupell werd het eere-diploma toegekend voor haar portland-cement, merk Josson & C°.; dezelfde cement werd te New-Orleans onlangs met goud bekroond.

Door de Jury voor de schilderkunst zijn aan Nederland toegekend: *Rappel de médaille d'honneur:* Geene.

Médaille d'honneur: Geene.

Medaille 1e klasse: Joseph Israëls, van den Haag.

Id. 2e klasse: H. W. Mesdag, van den Haag.

Id. 3e klasse E. S. Witkamp, van Amsterdam.

Eervolle vermelding: Mej. B. Hubrecht, van den Haag; Mej. A. Rooseboom, dito; W. B. Tholen, van Kampen.

De heer C. H. Peters, rijksbouwmeester, architekt van het nieuwe Ministerie van Justitie te 's Gravenhage, wien te Antwerpen de onderscheiding te beurt viel van het Eere-diploma, is benoemd tot commandeur der orde van Isabella-la-Catolica van Spanje. d.

De heer Theod. C. Simons te Amsterdam heeft aan het Rijk ter plaatsing in het Rijksmuseum ten geschenke gegeven 3 door hem vervaardigde beeldengroepen, in pleister: 1. Hagar en Ismaël, 2. Scène uit den Zondvloed, 3. De stem der liefde. Aan den schenker is de dankbetuiging der Regeering aangeboden. d.

Binnenkort zal de nieuwe aanbesteding plaats hebben van het ziekenhuis te Apeldoorn. d.

Te Lucern heeft zich eene Maatschappij gevormd om een spoorweg te leggen naar den top van den Pilatus. Deze berg, welke zich in de onmiddelijke nabijheid der genoemde stad verheft, verdient ten volle een bezoek om het prachtig panorama, dat men vandaar op de Alpen en het Zwitsersch plateau heeft. Bij het station op den berg zal de Maatschappij een hôtel bouwen, waarvoor zij een monopolie van 80 jaren gekregen heeft. d.

De Gemeenteraad van Maastricht heeft besloten tot de verbouwing van het gymnasium waarvan de kosten geraamd zijn op *f* 40.800. d.

Vermoedelijk zal de spoorweglijn Amersfoort—Nijmegen met 15 October of 1 November a.s. niet, zooals men vroeger heeft meêgedeeld, in exploitatie kunnen worden gebracht. d.

Het maken van een viaduct in den spoorwegdam, die aan het eind van den Zwolschen straatweg te Deventer voor den spoorweg Apeldoorn—Almeloo komt, wordt, naar men meldt, nog in dit jaar aanbesteed. d.

De opneming van de lijn Baardwijk—Zwaluwe, met inbegrip van de wachthuizen, gemaakt door de aannemers van Haaren en Wiegerink had 15 Augustus op officieele wijze door den eerst aanwezend ingenieur bij den aanleg der Staatsspoorwegen plaats. Tegelijkertijd werden opgenomen de stations en verdere gebouwen aan die lijn, afgeleverd door den aannemer Kalis te Sliedrecht. d.

De werken van de kunstnaaldwerkklasse der Rijksschool voor Kunstnijverheid, hebben vele bezoekers getrokken; gedurende de 4 weken dat deze in 't Museum van Kunstnijverheid te Utrecht waren tentoongesteld, hebben ruim 600 personen, waaronder een groot aantal dames, ze komen bezichtigen.

Deze week zullen in genoemd Museum de teekeningen ter bezichtiging zijn, welke gedurende den afgeloopen Cursus a. d. Teekenschool der Maatschappij ter bev. v. Nijverheid te Haarlem door de leerlingen werden vervaardigd. Deze, een geheel overzicht gevende van het onderwijs, zullen vooral met 't oog op aanstaande verbeteringen die in het elementair teekenonderwijs door de regeering zullen worden bevolen, van groot belang wezen. d.

Aan de dijken van de voorhaven der schutsluis te Vreeswijk is weder een verzakking waargenomen. Er wordt aldaar druk gewerkt. De arbeid der metselaars is echter zoo goed als afgeloopen.

Op 17 en 18 September zal het eeuwfeest gevierd worden van het Genootschap *Mathesis Scientiarm Genetrix*, te Leiden. Het programma luidt als volgt:

Donderdag 17 September:

Réunie op Zomerzorg tusschen 11 en 12 ure.

Matinée Musicale op Zomerzorg van 11 tot 1 ure.

Te 1 ure: Optocht van Oud-leeringen, met muziek en militaire begeleiding, naar de Stads-Zaal, als vergaderplaats van het Bestuur des Genootschaps. (De leerlingen en vertegenwoordigers van andere Corporatiën, zullen zich met hunne banieren aan dezen optocht aansluiten.)

Behalve de begroeting in de Stads-Zaal, zal aldaar een Dames-Comité het Genootschap eene nieuwe banier aanbieden, door het Bestuur een feestrede worden uitgesproken, eereblijken voor bekroonde prijsvragen worden uitgereikt, eene tentoonstelling worden geopend, enz.

Te 4 ure: Optocht van af de Stads-Zaal naar Musis Sacrum.

Te 5½ ure: Eenvoudige huishoudelijke maaltijd der van elders gekomen Oud-leerlingen, met de Commissie.

's Avond: Feestavond door het Bestuur van het Genootschap den leerlingen aangeboden, waarbij o. a. ook Oud-leerlingen worden uitgedoodigd.

Vrijdag 18 September:

Rijtoer naar Noordwijk enz. van Oud-leerlingen te half elf (samenkomst op Zomerzorg); te half twee terug op Musis Sacrum.

Te 2 ure: Matinée Musicale op Musis Sacrum.

Te 6 ure: Gemeenschappelijke maaltijd van Oud-leerlingen met gasten.

Het avondblad — 20 Augustus — van het *Handelsblad*, bevat een artikel, hetgeen vervolgd zal worden, over de doorloopende tentoonstelling in het Maatschappelijk gebouw. De reeds besproken inzendingen worden meerendeels gewaardeerd.

De gemeenteraad te Venloo heeft besloten, op voorstel van den Minister van binnenlandsche zaken, een subsidie van *f* 15.330 voor het bouwen van een nieuw lokaal voor de Rijks Hoogere Burgerschool toe te staan.

De heer Aug. Sassen te Helmond kondigt de uitgave aan van *Silva-Duscis Illustrata*, feestgave ter gelegenheid der viering van het zevenhonderdjarig bestaan der stad 's Hertogenbosch.

Dit prachtwerk — zegt het prospectus — zal bevatten de in de beste werkplaatsen van Europa en met behulp der nieuwste uitvindingen vervaardigde reproductiën van schilderijen en platen, voor de geschiedenis van 's Hertogenbosch van belang.

Elke afbeelding zal vergezeld gaan van een verklarenden tekst, die zal gedrukt worden in zestiende-eeuwschen stijl, met rijk versierde initialen en randen.

Tegenover den rijk versierden titel zal worden geplaatst eene photographische reproductie van eene opzettelijk voor deze uitgave ontworpen teekening, voorstellende de stichting van 's Hertogenbosch, van de hand van den kunstschilder A. J. Derkinderen.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 51. Wij ontvangen nog van een belangstellend lezer de mededeeling, dat in het achtste Deel der Bouwkundige Bijdragen, bladz. 273 tot 290 eene belangrijke bijdrage gevonden wordt van den heer G. Nimmo, over de beantwoording der vraag: Wat is de oorzaak, dat bij nieuw gemetselde gevels, vooral dat gedeelte hetwelk met tras is gemetseld, na korten tijd de voegen uitvallen, en wat is er te doen om dit te voorkomen?

Onder dankbetuiging voor deze mededeeling verwijzen wij den geachten steller van vraag 51 naar dit stuk, hetwelk op de bibliotheek der Maatschappij aanwezig is.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 10 Aug. — Het Gemeentebestuur: het verbouwen van de openbare lagere school der 1e klasse No. 19 in de Laurierstraat:

W. L. Leibbrandt . . . . *f* 17.334
J. J. Kommer . . . . » 16.940
Cruijff en Schouten . . . . » 16.780
J. H. Schaefer . . . . » 16.200
D. H. Zeevat . . . . » 15.962
Kampman . . . . » 16.883
H. W. A. Paans . . . . » 15.720
H. de Haan . . . . » 15.700
H. J. en G. Haandriksman . . . . . » 15 700
A. Paans . . . . » 15.580
A. Aalders . . . . » 15.184
A. van Wensveen . . . . » 14.500
J. T. Prenzler . . . . » 14.424
W. Greve, te Buiksloot . . . . » 14.400
J. J. Vontijn . . . . » 13.999
R. Repko . . . . » 13.887
G. Verwij, te Uithoorn . . . . » 13.775
J. P. Rieken en J. Becker Jr. . . . » 13.126
H. C. Dorlas . . . . » 13.100
de overigen allen aldaar.

VLISSINGEN, 10 Aug. — De weled. heer C. R. C. Wibaut: het bouwen van een pand aan den Peperdijk, onder beheer van den architekt J. J. Notenboom aldaar.

L. H. Heijblom . . . . *f* 14.670
A. Loois . . . . » 13.185
P. Monjé . . . . » 12.872
C. Maters . . . . » 12.475
allen aldaar.

NIJMEGEN, 1 Aug. — De architekt D. Semmelink, het bouwen van een café restaurant aan de Spoorstraat aldaar.

J. Mulder te Arnhem . . . . *f* 24.321
N. van Eck te Nijmegen . . . . . . » 23.489
J. B. Smits en J. v. d. Peppel, idem » 21.573
E. J. Weijers, idem . . . . » 21.480

PAPENDRECHT, 11 Aug. — De heer P. van de Graaf: het maken van een gebouw in te richten voor verschillende localiteiten.

C. Bakker te Papendrecht. . . *f* 10.829.22½

BORNE, 12 Aug. — De architect G. Beltman AGzn., te Enschede, het bouwen van eene stoomweverij, machinekamer, ketelhuis voor den heer H. M. J. Ledeboer te Borne.

E. van der Woerd te Deventer . . *f* 23.200
S. van Nispen te Zwolle . . . . . . » 21.790
J. Zandvoort te Deventer. . . . . . » 20.520
J. C. Carmiggelt te Brummen . . . » 19.986
J. Hesselingen te Meppel . . . . . . » 19.840
C. Eckhard te Almelo . . . . » 19.600
Vixeboxe te Almelo . . . . » 19.512
G. W. Wegereef te Enschede . . . » 18.929
A. van Straten te Zwolle . . . . . . » 18.717
E. Eshuis te Almelo . . . . » 17.895
J. Kamphuis te Almelo . . . . » 17.499
Schreuder en Borneveld, Almelo . » 17.180
H. Westenberg te Almelo . . . . . » 17.177
A. A. van den Berg te Hengelo . » 17.010
R. M. Spoor te Almelo . . . . » 16.559
A. Groothengel te Borne . . . . . . » 16.518
F. Morseld en Braakhuis te Borne » 16.459
W. Reijgers te Enschede . . . . . . » 15.639

AMSTERDAM, 14 Aug. — De heeren Bontekoning en Aukes: het bouwen van 7 houtloodsen op vak X en XI van de Houthaven aan den Spaarndammerdijk, onder beheer van den ingen. architekt A. L. van Gendt:

J. J. Kommer en Vissers . . . . . *f* 23.523
P. Kampman en J. v. Harderwijk » 16.990
C. v. d. Brand en Hofft . . . . » 16.949
W. P. Voorham en Venemans . . » 15.944
D. H. Zeevat . . . . » 15.931
H. J. en G. Haandrikman . . . . . » 15.909
B. vau Buuren . . . . » 15.766
E. H. Helle en Kosters . . . . » 15.400
Timmer en Fürstner . . . . » 15 380
K. J. B. van Damme . . . . » 15.340
G. Boon . . . . » 15.300
H. J. Meekers . . . . » 15.286
Oosterink en Schut . . . . » 15.250
W. L. Leijbbrandt . . . . » 15.133
W. Greeve te Buiksloot . . . . . . » 15.100
A. van Wensveen . . . . » 14.875
D. Heijink . . . . » 14.630
D. Zuiderhoek . . . . » 14.400
J. J. Vontijn . . . . » 14.329
A. Aalders . . . . » 14 244
H. Rietsnijder en Zn. . . . . » 13.793
P. Groenhoff en A. G. Haak . . . . » 13.735
J. Slenters te Haarlem . . . . » 13.464
R. Kroon te Buiksloot . . . . » 13 447
M. van Ommeren te Haarlem . . . » 13.444
A. T. Kraaij . . . . » 13.388
J. P. Rieken en J. Bakker Jr. . . » 13 143
J. F. Prentzler . . . . » 12.800
R. Repko . . . . *f* 12.500
Hartgerink en Boon . . . . » 12.100
H. Kroon te Amstelveen . . . . » 11.998,21
de overigen allen aldaar.

DEVENTER, 14 Aug. — De heer S. J. O. P. Gualtherie van Wezel: het bouwen van eene villa aldaar.

H. J. Uiterveen . . . . *f* 20.279
J. Zandvoort . . . . » 19.242
Gebr. Biltman . . . . » 18.560
H. Mulder te Ter Wolde . . . . . . » 18 457
W. A. Korteling . . . . » 18.400
K. J. Kalt te Ureterp . . . . » 17.982
H. Korteling . . . . » 17.545
J. Pott . . . . » 17.400
B. van der Worp . . . . » 17.325
A. Feeberwee . . . . » 17.293
A. J. Fieth . . . . » 17.289
K. van Leusen . . . . » 17.131
H. Visscher . . . . » 19.962
A. J. Markerink . . . . » 16.846
G. Hofstee . . . . » 16.842
W. J. Kolkert . . . . » 16.782
R. v. d. Spoel . . . . » 16.486
gegund, de overigen allen aldaar.

'S GRAVENHAGE, 18 Aug. — Door het Bestuur der Coöperatieve Winkelvereeniging »Eigen Hulp" het verbouwen van het huis Nobelstraat 10, onder beheer van den archit. H. J. Mondt.

C. Wijbrands & Co., 'sGravenhage *f* 45.900
M. L. van Spanje, idem . . . . . . » 42 400
J. Rosmolen & Co., idem . . . . . . » 42.150
C. Meijers, idem . . . . » 41.900
J. C. Mook, idem . . . . » 40.700
H. van Bergen Henegouwen, idem » 40.650
A. Nater & B. de Baan, idem. . . » 39.750
W. Westmaas, idem . . . . » 39.245
A. Stigter, idem . . . . » 39.000
W. F. Ph. van der Grijp, idem. . » 38.950
M. H. Kleijn, idem . . . . » 38.500
A. C. Paardekooper, idem . . . . . » 37.980
Gebr. de Vos, idem . . . . » 36.998
J. L. Werdes Jr., idem . . . . » 36.425
C. de Vreede, idem . . . . » 35.999
Gebr. Houtman, idem . . . . » 35.373
P. van Vliet, idem . . . . » 34.790
W. P. Teeuwisse, idem . . . . » 34.490
W. van den Heuvel, idem . . . . . » 31.955

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 34.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

DE TEGENWOORDIGE BOUWKUNST EN DE DAARMEDE IN VERBAND STAANDE KUNSTNIJVERHEID.

(*Vervolg van pag.* 207.)

Nochtans wekten deze gelijktijdige studiën over de oudheid en de middeneeuwen van weerszijden een zekeren naijver op in de pogingen om gelijktijdig met de voorschriften, ook de vormen die er de voorstelling van waren, te doen domineeren. Er waren op eenzelfde tijdstip twee partijen: de nieuw-Grieksche en de nieuw-Gothische. Want, zooals in zulk geval meer voorkomt, maakten de ingewijden en de hartstochtelijke leerlingen van de scheppende meesters zich spoediger de vormen eigen, dan dat zij doordrongen werden van de grondbeginselen. Ook maakte men met het beste vertrouwen Nieuw-Grieksch, zooals men Nieuw-Gothisch samenstelde. Men geloofde nu werkelijk Grieksch en Gothisch te maken, alsof het in onzen tijd, in de XIXe eeuw, mogelijk ware, de doode taal van den Ictinus en van den Satyros of die van Pierre de Montereau en van Robert de Luzarches waarlijk en bovenal met vrucht te spreken. Deze bedriegelijke schijn, die onmogelijk kon voortduren, bracht zoowel in bouwkunst als in nijverheid, — want de kunstnijverheid spruit altijd voort uit de beweging op bouwkunstig gebied — werken te voorschijn, die slechts in naam Grieksch waren en wier stijfheid en opzettelijke schraalheid een oogenblik de vlucht van onze tegenwoordige renaissance hebben kunnen benadeelen, door tegenzin op te wekken tegen al hetgeen wat er op stond den naam van Grieksch te dragen.

De grondbeginselen die in onze tegenwoordige bouwkunst van kracht zijn, werden vastgesteld door werken met een geheel nieuw karakter van meesters als Duban, Duc, Labrouste, Vaudoyer, om slechts de meest beroemden onder hen te noemen.

Welke zijn nu die grondbeginselen? Ik zal trachten ze te resumeeren:

Algemeene dispositiën, die vóór alles rekening houden met de behoeften en die het nuttige niet opofferen aan onnuttige uiterlijke vormen;

een uiterlijk, dat de algemeene dispositiën doet kennen, de behoeften naar waarheid uitdrukte en dat bij gevolg de bijzondere functie van het gebouw weergeeft en het een eigen aanzien geeft;

eene constructie die de door wetenschap en moderne nijverheid geleverde hulpbronnen niet miskent;

eene beredeneerde en zuivere constructie, die in allen deele rekening houdt met de te bezigen bouwstoffen, die ze onder eerbiediging van natuur en eigenschappen ervan gebruikt, die ze vrijelijk zonder geveinsdheid, zonder bedrog aanwendt volgens de geaardheid, en op die wijze de materialen door goed begrepen verdeeling aan de versiering van het werk dienstbaar doet zijn; eindelijk vormen, die de functie van de verschillende deelen der constructie uitdrukken, details die het gevolg zijn van deze vormen en eene versiering die door het waarnemen der natuur bestudeerd, bijdraagt tot verhooging van het karakter van het gebouw.

Die stelregels, die de moderne schoonheidsleer geput heeft, zoowel uit de bouwvallen der oudheid als uit de werken van alle groote tijdperken van kunst van verschillende landen, zijn de grondbeginselen die onze tegen-

Gedrukt 29 *Augustus* 1885.

tegenwoordige bouwkunst dagelijks poogt in praktijk te brengen.

Maar het is niet voldoende een stelsel toe te passen om een kunstwerk te leveren.

Het is niet voldoende het nuttige te scheppen om een monument te hebben opgericht, — en de schijnbare constructie is geen bouwkunst, maar slechts eene soort van samenstelling.

Deze grondbeginselen, — die in evenredige mate de wetten stellen aan de kunstnijverheid, — kunnen slechts tot steun, slechts tot gids dienen. Om vruchtbaar te zijn, moeten zij leven verkrijgen uit een hoogere kracht, verhevener dan alle voorschriften, namelijk door de kracht die voortkomt uit het brein van den kunstenaar. Zijne scheppende gedachte moet de grondbeginselen vereenigen, deze ordenen en samenvoegen in eene hoogere harmonie die de uitdrukking is van zijn ideaal.

Maar, zal men zeggen, waar zijn de werken van den tegenwoordigen tijd, eerbiedwaardig geworden door die grondbeginselen waardoor ze gerechtvaardigd zijn, en die een bijzonderen stijl der XIXe eeuw moeten vertegenwoordigen? Zoo die werken al bestaan, dan worden zij niet opgemerkt te midden van zooveel, dat zich zeer weinig schijnt te bekommeren om de voorschriften en dat, door een bovenmatige navolging voor stijlen uit alle tijden, eene bevestiging schijnt van den eclectischen smaak, eigen aan den tegenwoordigen tijd!

Het is zeer noodig dit banale verwijt over het eclectische, waarmede men onze tegenwoordige bouwkunst zoo lichtvaardig begunstigd, hier nader te verklaren.

Wat wil het woord „eclectisme" anders zeggen, dan het gebruiken van leerstellingen uit het verledene om er naar verkiezing een nieuwe uit samen te stellen? Welnu, wij bestudeeren heden ten dage inderdaad geheel het verledene, maar enkel om er de voorbeelden uit te kiezen, die het best ons moderne leerstelsel kunnen bekrachtigen.

Dank zij de menigvuldige gelegenheden tot onderzoek kan en moet niets van eertijds onbekend blijven. Maar volgt daaruit, omdat wij de kunst der oudheid zoowel als die der middeneeuwen, die van het Oosten zoowel als die der ons omringende landen bestudeeren, omdat wij de Bijzantijnsche overleveringen weder navorschen zoowel als wij genoegen scheppen in het onderzoeken der XVIIIe eeuw, — volgt daaruit, dat die onderzoekingen, dat de indrukken die wij er door verkrijgen, de verbeeldingskracht onvruchtbaar moeten maken?

Maar dat zoude een veroordeeling zijn van studie en wetenschap!

Dat niet; al die onderzoekingen, al die voorbeelden versterken ons geloof en moedigen ons aan voort te gaan; want het verledene toont ons aan, dat het voortdurend werken een levensvoorwaarde voor ons is, en dat de onsterfelijke kunst niet kan blijven stilstaan.

De eeuwige grondbeginselen van logica en van waarheid bestaan alleen te midden der voortdurende veranderingen in de kunst, en die grondbeginselen zoeken en verkondigen wij. Niettegenstaande zekere meer schijnbare dan werkelijke verschillen, behoort de meerderheid der monumenten die het nieuwe Parijs tot sieraad strekken ook tot die zelfde familie.

Om duidelijker te zijn behoef ik slechts eenige der sinds 50 jaren te Parijs opgerichte monumenten te noemen en te groepeeren. Ik neem ze te Parijs, omdat wij ze allen kennen en het betoog er dus te duidelijker om zijn zal. Het zoude niet veel moeite kosten insgelijks vele monumenten en gebouwen van verschillend karakter op te sommen uit de departementen, die onze bouwkundigen tot eere strekken. Maar ik moet mijne keuze beperken, om geen misbruik te maken van den mij vergunden tijd.

Ik groepeer dus, op goed geluk tastende: de école des Beaux-Arts door Duban; het Palais de Justice door Duc en Daumet en de Cour de cassation door Duc; de BibliothéqueSainte-Geneviève en de Bibliothéque-Nationale door Henri Labrousti; het conservatoire des Arts et Métiers door Vaudoyer; de Halles Centrales, de Timbre de kerk Saint-Augustin door Baltard; — de schouwburg op de place du Châtelet door Davioud en het palais du Trocadéro door Davioud en Bourdais; — de kerk Saint-Vincent-de-Paul en het inwendige van de gare du nord door Hittorf; — het ministerie van landbouw door Godeboeuf; — de groote Opéra door Ch. Garnier; — eenige gedeelten van het nieuwe Louvre door Lefuel; — de kerken von Montrouge en van Auteuil door Vaudremer; — de nieuwe gedeelten van het Hôtel de Ville door Ballu; — het Hôtel-Dieu door Diet; — de école de médecine door Ginain; — het Muséum door André; — het Tribunal de commerce door Bailly; de raadhuizen door Davioud, Godeboeuf, Hénard, Bailly, Rolland, Levicomte; — het collège Chaptal door Train, enz.

Na deze monumenten, waarvan eenige bepaald bewondering verdienen, zouden wij nog vele werken kunnen noemen van een even verklaard karakter en al onze belangstelling waardig, als schouwburgen, markten, stations, hotels voor reizigers, groote krediet inrichtingen voor koophandel en nijverheid, toevluchtsoorden door publieke of bijzondere liefdadigheid gesticht; zelfs huizen van verzekering en gevangenissen en vooral openbare scholen en talrijke andere van verschillenden aard, die een speciaal, bepaald modern karakter dragen.

Onder deze vele werken die onzen tijd zullen kenmerken, zijn niet eens begrepen de gedenkteekenen van zinnebeeldigen aard, de grafmonumenten of die welke enkel tot versiering dienen, en niet voortspruiten uit hetgeen nuttig is. Echter maken deze monumenten, op slechts zeer weinig uitzonderingen na, door vorm en stijl, deel uit van een bouwkunst, die onzen tijd kenmerkt.

Al die zoozeer verschillende werken trachten aanspraak te maken op schoonheid, door in de eerste plaats te voldoen aan de voorwaarden van het nuttige en aan de wetten der waarheid. Getrouw aan het opgelegde, met eerbied voor de constructie bezielde voorschrift, vertoonen die werken vormen, die voortspruiten uit de groote klassieke Grieksche en Romeinsche overleveringen, die wel is waar onder den invloed zijn geweest van latere stijlen welke er zich bij aansluiten, maar in ieder geval worden vormen gegeven, veranderd door het persoonlijk vernuft van onze kunstenaars en die door hen in overeenstemming gebracht zijn met het werk waarvan zij het sprekende tooisel zijn.

Wel is waar, schijnt bij die gezamenlijke werken aanvankelijk niet die eenheid van uiterlijk te bestaan, die kenschetsend is voor de bouwkunst der laatste eeuwen, — maar men moet erkennen, dat van af Louis XIV

alle gebouwen, van welk een verschillenden aard zij ook waren, ten naastenbij op dezelfde wijze versierd zijn.

De volstrekte en voortdurende gelijkheid van uiterlijk voorkomen, niettegenstaande het verschil in de eischen, is ongetwijfeld een bewijs voor de weinige moeite die men zich toen getroostte om de ware bestemming van het gebouw uit te drukken, welke die ook ware.

Doch onze moderne schoonheidsleer, gesteund door het bestudeeren van de monumenten uit alle tijden, spoort het schoone op in het ware.

Wat is een schoone gevel, indien hij niet aan iets nuttigs doet denken, — indien de samenstelling in haar geheel niet overeenkomt met de behoeften, — indien zijne vormen leugenachtig zijn en de functie van het gebouw niet verklaren? Zulk een gevel kan zeker een sieraad zijn, maar zal geen volledig werk van bouwkunst te zien geven.

Het werk zal een oogenblik boeien, het zal geen voortdurende voldoening zijn voor een hooger zintuig: het verstand.

Dat is de reden, waarom onze monumenten, onze gebouwen, onze moderne woningen, aanvankelijk geen geheel schijnen te kunnen uitmaken, omdat zij zelfs niettegenstaande algemeene beginselen, verschillend uiterlijk hebben.

Sprekende over onze moderne bouwkunst, ben ik gedwongen waarlijk opmerkenswaardige werken buiten beschouwing te laten; zooals godsdienstige gestichten en historische monumenten. Het is te begrijpen, dat eene vastgewortelde godsdienst, om zijne leerstellingen te steunen, monumenten wenscht op te richten, die de herinnering aan groote tijdperken van godsdienstigen ijver en geloof in eere houden.

Onze bouwkunstenaars, oudheidkenners geworden, hebben wonderen verricht, door de kunst der midden eeuwen weer toe te passen bij de herstelling onzer godsdienstige gebouwen, maar ook door de oude feodale woningen en al die schoone gebouwen, die het kostbare overschot zijn van het oude Frankrijk, uit hunne bouwvallen te doen herrijzen. Maar, niettegenstaande alle aangewende geleerdheid, alle nauwgezetheid waarmede die werken behandeld zijn, geloof ik niet, dat men kan beweren, de kunst van die vervlogen eeuwen met juistheid te hebben weergegeven. Die in navolging der oudheid opgerichte werken, hoe volmaakt zij ook wezen mogen, zullen steeds het kenmerk dragen van de XIXe eeuw, meer nog dan die uit de eeuwen welke het oorspronkelijke model geleverd hebben; want het is van algemeene bekendheid, dat de kunstenaar zich niet onttrekken kan aan den invloed van zijn tijd en van zijne omgeving.

Kunnen wij sommige kerken, sommige sedert kort opgerichte monumenten inderdaad wel beschouwen als werken uit een anderen tijd, omdat zij in hun ensemble en bij een onderzoek omtrent de détails, ons de werken van de Renaissance of die der middeneeuwen voor den geest brengen? De kerk de la Trinité, die fraaie schepping van onzen waardigen Ballu, neem ik als voorbeeld.

Neen, — en niettegenstaande het programma, dat hem gesteld was, zoude de groote bouwmeester er van, zich zeker op dit punt weten te verdedigen. Al doet de algemeene opvatting ook aan de monumenten der Renaissance denken, het is toch een waarlijk modern werk, door verschillende eigenschappen, die de groote persoonlijkheid aantoonen van den kunstenaar, aan wien Parijs zoovele opmerkelijke gebouwen te danken heeft.

Wel te verstaan, zijn onder onze moderne bouwkunst niet die massa werken van allerlei soort begrepen, die alleen het nuttige beoogen — en de op speculatie haastig uitgevoerde werken. Over 100 jaren, zal er niets of bijna niets meer te vinden zijn van die vóór haren tijd vervallen massa, aanhoudend verdrongen door nieuwe belangen.

Maar wij moeten onze burgerlijke bouwkunst niet vergeten, zoo belangwekkend en ondernemend, zoo prijzenswaardig door den steun dien zij verleent aan de nijverheid en aan de nieuwe producten, zoo verdienstelijk door hare werken, die getrouw onze maatschappij zullen kenmerken.

Het nuttige is bovenal het punt van uitgang der burgerlijke bouwkunst; het schoone kan tevens haar doel zijn, maar het ware moet haar grondslag zijn. Steeds moet getracht worden dit te bereiken; het meest bescheiden werk kan nog aanspraak maken op die schoonheid, die de uitstraling is van het ware.

(*Wordt vervolgd*).

DE KLEINE OF BROEREKERK TE BOLSWARD.

Bolsward, door zijn Raadhuis en zijn koorbanken, zoo hoogst merkwaardig voor de geschiedenis onzer vaderlandsche bouwkunst is nog een ander monument rijk, van groote beteekenis. Het is de Kleine of Broere kerk, een gebouw uit de XIIIe eeuw, dat met zijn stijle versnijdingen en muurbogen, kenschetsende vormen vertoont uit dien tijd.

In de laatste jaren diende dit gebouw tot bewaarplaats voor de Bolswardsche brandspuit, tot droogplaats voor brandslangen, enz. tegenover welke instrumenten het oude en eigenaardige orgel — waarop het jaartal 1645 voorkomt, — een zonderling figuur maakt.

Eene beschrijving van het bouwwerk komt voor in *Bouwkundig Weekblad* n°. 44 van 29 October 1884. Zij was ontleend aan de mededeelingen, ten behoeve van de leden der Maatschappij, die de algemeene vergadering van 25 en 26 September te Leeuwarden bijwoonden.

Nu onlangs besloten kerkvoogden en notabelen der Hervormde gemeente te Bolsward met algemeene stemmen, 1°. de Kleine of Broerekerk op afbraak en den grond op de meest geschikte wijze te verkoopen; 2°. de opbrengst van het verkochte te maken tot een kapitaal onder beheer van kerkvoogden, waarvan de inkomsten zullen strekken ten bate van de diakonie der gemeente.

Dit besluit kon echter niet worden uitgevoerd, dan wanneer 2/3 der door stemgerechtigde manslidmaten uitgebrachte stemmen zich daarvoor had verklaard.

Na kennis genomen te hebben van dit besluit, hebben onmiddelijk de besturen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap en van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, aan heeren kerkvoogden, notabelen en verdere stemgerechtigden der Hervormde Gemeente te Bolsward adressen ingediend, waarbij op de belangrijkheid van de Kleine of Broerekerk wordt gewezen, niet enkel als monument van oudheid, historische en kunstwaarde, maar tevens als van eene groote zeldzaamheid op het gebied der bouwkunst in inheemschen baksteen vervaardigd.

Alle hoop werd namelijk gekoesterd, dat zij, die in het jaar 1879 weerstand boden aan de verleiding, om voor *f* 20.000 de prachtige koorbanken uit de St. Martinikerk te verschacheren, en daardoor een duidelijk bewijs gaven van de belangstelling in het behoud van nationale monumenten voor geschiedenis en kunst, dat zij ook nu zouden willen medewerken om een der belangrijkste gebouwen in het Noorden te behouden.

En die hoop werd niet beschaamd; want met 174 tegen 105 stemmen werd het voorstel verworpen.

De kerk blijft alzoo behouden; — moge zij nu ook duurzaam hersteld worden.

Vervallen was zij, daarom deden kerkvoogden dan ook het voorstel. Gelukkig dat ook terstond de Minister van Binnenlandsche Zaken zich rechtstreeks tot heeren kerkvoogden wendde, met verzoek om aan hun voornemen geen gevolg te geven, en in elk geval de slooping aan te houden tot na een onderzoek, vanwege den Staat, wat eventueel tot behoud zou kunnen noodig zijn.

Men meldt nader uit Bolsward, dat hier een partijgeschil in 't spel was, waarin de orthodoxen de overhand behielden, die nu op geldelijken steun blijven hopen. In de *N. R. Courant*, — waarin de heer V. de Stuers o. a. ten onjuiste opmerkte, dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst niets van zich had laten hooren, oppert reeds iemand het denkbeeld om een fonds tot aankoop en instandhouding van dit monument te vormen, aldien het Friesch Genootschap, of de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zich de zaak niet aantrekt.

Moge de diaconie, op welke wijze dan ook gesteund, er niet geldelijk onder lijden. L. R.

EEN TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST.

Daar is behoefte in ons land aan tentoonstellingen van bouwkunst; ze komen zoo goed als niet voor.

Op schilderijen-tentoonstellingen exposeeren onze architekten niet gaarne, en geen wonder; hun werken dienen er meestal om een vestibule of een entrée te decoreeren en het publiek gaat er voorbij, verlangend de schilderwerken te zien of vermoeid na ze gezien te hebben. — Zoodoende is men maar zelden in de gelegenheid werken van verschillende vakgenooten bij elkaar te zien en te vergelijken. — Die gelegenheid wordt ons echter sedert Maandag 24 Augustus in de Militiezaal geboden, waar het bestuur van Architectura et Amicitia, om het dertig-jarig bestaan van het genootschap te vieren, zulk een tentoonstelling organiseerde. In de smaakvolle, rijk met draperiën versierde zaal vinden wij een reeks kunstwerken waarvan het meerendeel zeer het beschouwen waard is.

En om die groote menigte bouwkundige ontwerpen en schetsen niet vervelend te maken heeft men daar tusschen, schilderijen, beeldhouwwerken, of voorwerpen van kunstnijverheid geplaatst, waardoor een afwisseling is verkregen, die aan de geheele tentoonstelling een prettig en aangenaam karakter geeft. Onder deze laatstgenoemde rubrieken, die echter uit den aard der zaak op deze tentoonstelling een ondergeschikte rol vervullen, zijn zeer fraaie werken, gedeeltelijk oude bekende van vroegere tentoonstellingen. Onder de merkwaardigste inzendingen van beeldhouwkunst noemen wij een kinderfries van den heer van Bosse, dat in het gebouw der Amsterdamsche melkinrichting is uitgevoerd en hier op de helft van de ware grootte aanwezig is, en een paar busten van Teixeira de Mattos.

Het eigenlijke bouwkunstige gedeelte is geplaatst in twee hoofdgroepen: oude- en hedendaagsche-bouwkunst.

Onder het eerste gedeelte vinden wij een reeks oude kopergravuren, etsen, Oost-Indische inktteekeningen, potloodschetsen, aquarellen en photografiën van oude bouwwerken door het Kon. Oud. Genootschap, door de gemeente of door particulieren afgestaan.

De heer C. Springer zond o. a. een prachtige verzameling schetsen en studies, meest in potlood, van gebouwen uit hollandsche of duitsche steden in, terwijl onder de inzending van den heer Weisman uitmuntend geteekende opmetingen voorkomen.

De inzendingen van hedendaagsche bouwkunst bestaan gedeeltelijk uit fotografiën van uitgevoerde, of in uitvoering zijnde werken, projecten, aquarellen, schetsen, decoratie-studies, en antwoorden op prijsvragen.

Onder de inzendingen van fotografiën van uitgevoerde gebouwen is zeker die van den heer J. Gosschalk te Amsterdam wel de fraaiste; terwijl degenen die het nieuwe Delftsche station nog niet gezien hebben er hier kennis mede kunnen maken.

Onder de aquarellen en schetsen, bevielen ons bizonder die van den heer Kerling te 's Gravenhage, die een reeks reisstudies uit Italië inzond.

Onder de decoratieve ontwerpen vinden wij heerlijke schetsen van den heer Lecomte te Delft, voor de plafonds van de eerste klasse coupées der Hollandsche spoorweg, en voor verschillende uitgevoerde tegeltableaux.

De fabriek van de heeren 't Hooft en Labouchère zond bovendien nog eenige uitgevoerde werken in.

Onder de ingekomen antwoorden op prijsvragen vonden wij niet veel moois. Geen van de plannen, die op de eene prijsvraag, een Koninklijk paleis, ingekomen waren, is dan ook bekroond geworden. Onder de ontwerpen voor een Jacht rendez-vous vonden wij de beste: prijs en premie; het eerste van de heeren Bakkus en de Zeeuw en het tweede van den heer Verhulst waren zeer verdienstelijk. Vooral het teekenwerk van het laatste is zeer goed.

Onder de trapleuningen is het bekroonde van den heer Kromhout zeer goed geteekend, maar wat druk van compositie.

De torens voor een stadhuis voldeden ons geen van allen evenmin, als de ingezonden ontwerpen voor een schildwachthuis. 't Schijnt dat men deze laatste prijsvraag maar aan de jongeren heeft overgelaten. Jammer genoeg, dat was toch niet de bedoeling van den heer Gosschalk toen hij die uitschreef.

Wij kunnen een bezoek aan deze tentoonstelling een ieder aanraden; wij zijn er zeker van, dat een groot deel van de ingezonden werken hem belang zal inboezemen.

*

DE DECORATIEVE SCHILDERKUNST VAN JACOB SMITS.

Het was een gelukkig denkbeeld van H. H. Bestuurderen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, om het publiek, dat den laatsten tijd wel wat veel

schilderij-tentoonstellingen genoot, op dit gebied eene aangename afwisseling te bereiden. Weinigen toch zijn genoegzaam bekend met den aard en het karakter van de decoratieve schilderkunst, die dan ook helaas! in ons land weinig en lang niet schitterend beoefend wordt. Nu echter opende de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in haar gebouw eene tentoonstelling der werken van Jacob Smits; al dadelijk bij het binnentreden dier goed verlichte zaal stemt ons de eerste indruk gunstig en bij nauwkeurige beschouwing krijgen wij de overtuiging, dat wij hier het werk van een degelijk en nauwgezet kunstenaar voor ons hebben. Nogthans is hier, even als bij den schilder die voor de natuur komt, geen kwetsie van angstvallig volgen van iedere lijn, elk kleurtje en toontje, maar het weergeven vooral van den indruk dier meesterwerken der ouden. Gelukkig geslaagd zijn dan ook de fresco's naar Michel Angelo, Raphaël en de studie naar een Gobelin uit het Nationaal Museum te Munchen.

En daar waar de schilder zijn origineele werken geeft, bewijst de kunstenaar uit al die meesterwerken te kunnen putten, zonder eigen opvatting zoowel in kleur als conceptie te verloochenen; zien wij daartoe de schetsen voor een tegelbekleeding aan den gevel van het Rijks-Museum te Amsterdam, de schets voor eene friesversiering in een eetzaal (en in het bijzonder de aquarel daarvan), de schetsen voor museum Boymans, Teijlers Stichting en zoo veel andere. En waar de heer Smits zich geheel losmaakt van den ouden, verrast hij ons, als schilder, met een mooie kop naar een Javaan, een gevoelig portret van een kind en een houtskoolteekening, die, hoewel een weinig flets van toon, weer geheel den smaak voor mooie compositie verraadt. Moge een druk bezoek aan deze tentoonstelling een voldoening voor kunstenaar en bezoeker zijn.

EEN SCHILDER.

PRIJSVRAGEN.

Van het Nederlandsche Consulaat te Odessa ontvangen wij de mededeeling van het uitschrijven van een prijsvraag voor een krankzinnigen gesticht aldaar.

Hoewel de tijd om aan deze prijsvraag mede te werken zeer kort is gesteld, meenen wij het programma hier toch vertaald te moeten opnemen.

Programma.

1. Het gesticht moet worden ingericht voor de plaatsing van 200 bedden, welk getal zoo noodig tot 300 kan worden uitgebreid.
2. Bij het ontwerpen is men gehouden aan het gemengde systeem, d. i. het paviljoen systeem met een centraal gebouw.
3. Het gebouw moet bevatten: *a.* een lokaal voor administratie, *b.* een apotheek, *c.* een kerk (in het centraal gebouw), *d.* werkplaatsen, *e.* een wasch- en drooginrichting, *f.* een kelder en een ijskelder, *g.* remises en bergplaatsen, *h.* baden, handwaschbakken, waterclosets, enz. Het gesticht moet overigens alle mogelijke gemakken hebben, moet geconstrueerd zijn met gebruikmaking van alle nieuwe vindingen op 't gebied van dergelijke gebouwen, met de nieuwere systeemen van ventilatie, verlichting en innerlijke inrichting, en met betrekking tot bedden, tafeltjes, waterkranen, riolen, enz. enz. Dit alles in aanmerking genomen mag het cijfer voor den bouw en de inrichting in haar geheel, de som van 500.000 roebels niet te boven gaan.
4. Daar het bouwterrein nog niet is gekozen en daar het gesticht geïsoleerd moet liggen, is de keuze van vorm, distributie der gebouwen en dienstgebouwen, afmetingen en ligging van binnenplaatsen, tuinen enz. enz. vrij gelaten.
5. Men verlangt: *a.* eene situatie (plaatsing van gebouwen, tuinen, binnenplaatsen, enz.) *b.* een platten grond van elk der verdiepingen, *c.* de hoofdfacade, lengte en breedte doorsnede, *d.* een toelichtende beschrijving enz. en begrooting.
6. De plannen moeten geteekend worden op de schaal van 2 sagénes per Engelsche duim, en de gevels en doorsnede op deze dubbele schaal; de situatie op ½ van eerstgenoemde schaal.
7. De gebouwen moeten ontworpen worden in de te Odessa gebruikelijke materialen (natuurlijken steen, stuksteen en gebakken steen) van de beste soort, en voorts moeten alle hulpmiddelen tot het voorkomen van brandgevaar in acht worden genomen.
8. De stijl is vrijgelaten.
9. De ontwerpen en bijbehoorende stukken moeten aan den Raad der Gemeente worden ingeleverd, uiterlijk 15/27 Sept. 1885, des middags ten twaalf ure. Na dien tijd worden geen ontwerpen meer aangenomen.
10. Aan het in alle opzichten als 't best erkende ontwerp, en 't welk door den raad ter uitvoering zal worden aangenomen, zal een prijs van 1000 roebels worden verleend; aan het daarop in waarde volgende project zal een premie van 400 roebels worden verleend.
11. De ontwerper van het in de eerste plaats bekroonde ontwerp zal — indien de gemeenteraad zulks verlangt — nog details enz. moeten leveren, tegen een honorarium van 1500 roebels.
12. De bekroonde ontwerpen worden beschouwd als eigendom der stad.
13. De ontwerpen mogen den naam des vervaardigers niet dragen; zij moeten gemerkt zijn met een motto, en vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, bevattende nauwkeurig adres, naam en kwaliteit van den ontwerper.
14. De couverten, bij de niet bekroonde ontwerpen gevoegd, zullen niet worden geopend, maar op aanvrage teruggezonden met de ontwerpen.
15. De jury zal bestaan uit een commissie onder voorzitterschap van den maire van Odessa, en wel uit: *a.* eenige leden van den Gemeenteraad en 3 leden door dien raad benoemd, *b.* drie ingenieurs, gekozen door de afdeeling Odessa van de Russische technische Vereeniging en 3 ingenieurs, door het stedelijk bestuur gekozen.

N.B. Bovendien heeft het stedelijk bestuur het recht, zoo zij dit noodig oordeelt, om de ontwerpen ter onderzoeking en beoordeeling toe te zenden aan de Akademie voor Kunsten te St. Petersburg, of aan eenige andere inrichtingen.

16. Het stedelijk bestuur heeft het recht, de ingezonden ontwerpen publiek ten toon te stellen.
17. De prijzen der materialen enz. zullen op aanvrage aan de medewerkers worden medegedeeld.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Wordt de aannemer, die bouwmaterialen *op keur* heeft gekocht, gerekend door de vervoering er van naar de werkplaats en betaling van vracht, deze te hebben geaccepteerd, indien dezelve door de Directie van het werk worden afgekeurd? Deze vraag is door de Rechtbank en het Hof te Arnhem ontkennend beantwoord, in een geval waar de bazalt die was uitgelost, vervoerd naar het terrein waar het aangenomen werk moest worden uitgevoerd, en waarvan de vracht was betaald, door de Directie van het werk (de doorlaatbrug in den Baardwijkschen Overlaat) werd afgekeurd. De leverancier toch is in zijn vordering om betaling der bazalt, in beide instanties niet ontvankelijk verklaard, op grond, dat het vervoer noodig was om keuring der Directie te bevorderen; wanneer dus de aannemer, van aangenomen werken, bij het afsluiten van zijn koop van materialen deze koopt *op keur der Directie*, zijn alle vóór de goedkeuring door de Directie verrichte daden, niet voldoende om daarop goedkeuring te baseeren, — een oplossing die, van de zijde des aannemers beschouwd, aan talrijke quaesties deswege een eind maakt.

De ontwerp-begrooting voor de Gemeente 's Gravenhage dienst 1886, is verschenen. Zij bedraagt in ontvangst en uitgaaf *f* 3.621.580,83½

Onder de ramingen voor de belastingen wordt een som van *f* 100.000 voor eene ontworpen straatbelasting genoemd. Ook den Haag zal dus zijne straatbelasting hebben, even als Amsterdam die reeds een paar jaren bezit.

Onder de memorieposten zijn onder anderen uitgetrokken: de aanleg van een zeehaven, de verbetering van de vaart tusschen 's Hage en de Schie, het aanleggen van een binnenhaven, de verbetering der teeken-academie, de rioleering van het Scheveningsche park, enz. c.

De Heer A. Buma heeft nu een anderen weg gekozen in zake zijn plan tot droogmaking van de Zuiderzee en daartoe met den heer Mr. van Diggelen, lid der prov. staten te Zwolle en in overleg met eenige leden der Staten Generaal en der prov. staten van Overijssel, een plan beraamd om een Zuiderzee-Comité op te richten, waardoor zal worden getracht het werk tot een volkszaak te maken en op deze wijze tot de volvoering van het plan te geraken.

Als eerste stap wordt het noodig geacht een avant-project te doen opmaken, steunende op een plaatselijk in te stellen onderzoek, ook in verband met eene geregelde afvoering van rivier- en polderwater. c.

Binnenkort zal een aanvang worden gemaakt met de uitbreiding van het hoofdgebouw van het spoorwegstation te Eindhoven. d.

Uit de *Graveur Zeitung* verneemt men (het orgaan van den Duitschen Graveur-Verein), dat de heer M. J. Lens, bij een wedstrijd voor de teekening van twee wapens, ter opening in dat tijdschrift en wel dat van graaf van Oeynhausen en dat van den heer von Göckingk, voor beiden, de derde in rang was.

Van de 15 ontwerpen die ingekomen waren werden slechts 5 van de eerste en 3 van de tweede waardig gekeurd ter opname.

De heer Lens deelt met den heer Otto van Berlijn, de eer, dat hun beide ontwerpen aangenomen werden.

Dit is van te meer belang, daar aan een dergelijken wedstrijd de grootste kunstenaars op heraldisch gebied mede dongen. d.

Uit Nijmegen deelt men het volgende mede: Velen zullen zich zeker de verzakking van den bodem aan de Waalkade ten Oosten der Groote straat, ongeveer 25 jaar geleden, nog herinneren waarom dan ook een gebouw, dat tengevolge hiervan gevaar voor instorten vertoonde, moest worden opgeruimd en de plaats, waar dit gestaan had, sedert dien tijd onbebouwd is gelaten. Die verzakking werd aan verschillende oorzaken toegeschreven, maar voornamelijk aan den fellen stroom der Waal.

Nu die stroom door het aanleggen van eenige kribben, boven den strekdam voor de stad, is verlegd en niet meer op dat punt zoo afstuit, verkeerde men in de meening, dat de bodem tot rust zoude zijn gekomen en men daarop zonder voorafgaande beheiing kon bouwen. Het blijkt echter, dat men zich in die meening bedroog daar een zware waterkeerende muur van ruim 14 M. hoog + A. P., opgetrokken tot waterkeering voor de benedenstad, scheuren vertoont, waardoor hij zal moeten afgebroken worden, daar hij geen vertrouwen meer verdient.

Men zal nu zeker tot het beheien van den bodem moeten overgaan, wat hier eene zeldzaamheid is. c.

Z. M heeft aan de Gemeente Deventer tijdelijk ontheffing verleend van de verplichting tot het oprichten eener burger-dagschool. d.

Te Leeuwarden zal in de volgende maand eene cursus voor teekenonderwijs worden opgericht ten behoeve van onderwijzers en onderwijzeressen. d.

Door de Maatschappij tot exploitatie van gronden te Vlissingen, is aan den Gemeenteraad ter goedkeuring ingezonden een nieuw plan voor een te bouwen badhôtel op de duinen nabij de stad. d.

De steenhouwers-vereeniging »Eendracht maakt Macht" te Amsterdam heeft, mede in naam van al de overige beoefenaars van 't steenhouwersvak in de hoofdstad, een adres aan den raad gericht, waarin met 't oog op de alom heerschende werkeloosheid die zich ook op onrustbarende wijze openbaart in het vak van steenhouwers, gevraagd, dat in de bestekken der Gemeentewerken worde voorgeschreven, dat de benoodigde berg- of hardsteen moet worden bewerkt op of in de onmiddelijke nabijheid van het terrein van den bouw. De verzekering, dat de patroons of uitvoerders van het werk te Amsterdam woonachtige werklieden zullen gebruiken, kan overbodig worden geacht, aangezien adressanten de concurrentie tegen van elders komende werklieden volstrekt niet vreezen. d.

De Prins Hendrik-stichting te Egmond aan Zee zal niet onbelangrijk worden uitgebreid. Voor de som van *f* 2638 is die vergrooting aangenomen.

Aan de heeren Sijmons en Huygens te Rotterdam is tevens opgedragen de aanleg, noodig om het geheele gebouw te verwarmen. De kosten daarvan zullen *f* 2876 bedragen, welke som door eenige weldadig gezinden is bijeengebracht.

De door de Vereeniging van Burgerlijke ingenieurs uitgeschreven 4½ percents leening, ten behoeve van het op te richten orgaan *De Ingenieur*, onder redactie van den ingenieur E. H. Stieltjes te 's Hage, is geheel onder de leden der Vereeniging geplaatst.

Bij goedkeuring dier leening door de Algemeene Vergadering, Zaterdag 29 dezer te 's Hage te houden, is de verschijning van dit weekblad als verzekerd te achten.

In de Kers-kapel van de Groote Kerk te Haarlem zijn onlangs twee gebrandschilderde ramen geplaatst, waarvan de fraaie uitvoering mag worden geroemd. Zij zijn vervaardigd volgens teekening van den heer P. J. H. Cuypers, in de werkplaats van den heer F. Nicolas, te Roermond, en werden door een inwoner van Haarlem geschonken.

Het éene raam is in twee deelen gesplitst. In het eerste zien wij de »drukkerij", naar een oude plaat, door eene in werking zijnde handpers uit de XVe eeuw voorgesteld, in een cartouche geplaatst; aan beide zijden twee vrouwelijke figuren, waarvan de éene, die den Staten-Bijbel vasthoudt, den godsdienst en de andere de geschiedenis voorstelt. Daaronder staat geschreven: »Ars typographica hic primum inventa a Laurentio Costero Jani filio". Aan den anderen kant is op gelijke wijze aangebracht de voorstelling eener »lettergieterij" uit de XVIIIe eeuw, waaronder: »Ars litteras ex fuso metallo faciendi hic translata anno 1743". Boven de drukkerij is geplaatst het typografisch wapen, zijnde een zwarten adelaar op gouden veld, houdende in zijne klauwen een zethaak en een inktbal, en boven de gieterij het wapen van het St. Lucasgild, met de spreuk »Oefening baart Kunst." Boven beiden prijkt het wapen van Haarlem.

Het tweede raam bevat eene reproductie van het vroeger in de kerk aanwezig geweest zijnde raam, dat door den graaf van Brederode in 1603 aan de kerk is geschonken en waarvan nog eene teekening op het stedelijk archief voorhanden is. Het raam is ingelijks in twee deelen gesplitst, waarvan het eene het wapen van den graaf, het andere dat zijner vrouw bevat. Boven in dat raam zullen geplaatst worden de wapens van Oranje, Holland en Nederland.

Doorloopend onder beide ramen zijn aangebracht de wapens van de vrouwen, wier echtgenooten geweest zijn of nog zijn leden der firma Joh. Enschedé en Zonen, te Haarlem.

Het raam is, naar wij vernemen, een geschenk van laatstgenoemde familie.

CORRESPONDENTIE.

X te Amsterdam.

1. Dit is geoorloofd. Hoofdzaak blijft echter hout en baksteen.
2. Een magazijn, geen *goederen*magazijn is gevraagd.
3. Buffet is niet gevraagd.

PORTEFEUILLE BANDEN

voor het

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT

en

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ad *f* 1.75 per stuk.

☛ Heeren Leden, die nog verzuimden hunne
☛ geëerde orders in te zenden, worden verzocht
☛ gebruik te maken van de Bestelkaart, welke in de
☛ 1ste aflevering van het Bouwkundig Tijdschrift
☛ 1885, voor dat doel is bijgelegd.
☛ De kaart mag *geen* correspondentie bevatten,
☛ doch wel invulling van den order en onder-
☛ teekening. Met 1 Cts. postzegel gefrankeerd,
☛ kan zij daarna in de brievenbus geworpen worden.

De Uitgevers DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 35.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De tentoonstelling van aquarellen, ontwerpen, schetsen, copiën enz., hoofdzakelijk op het gebied van decoratieve kunst, uitgevoerd door den kunstschilder Jakob Smits, te Amsterdam, blijft geopend tot 30 Sept. a. s.

De toegangsprijs tot deze en tot de **doorloopende tentoonstelling**, geopend dagelijks van 10 tot 4 uur, is 25 centen per persoon; de leden der Maatschappij, met dames, en de inzenders op de doorloopende tentoonstelling hebben steeds vrijen toegang.

De bepaling, dat personen onder geleide van leden der Maatschappij of van inzenders, kosteloos kunnen geïntroduceerd worden, blijft alleen geldig voor de **doorloopende tentoonstelling.**

BANGE TIJDEN.

In het leven gebeurt het dat er tijden zijn, somber en gedrukt, zoo ongeveer als op een zomerdag, die wegkwijnt door het halfduister van een dik bewolkte lucht, niet vrij van teekenen dat een onweder opzet. Een dergelijken toestand neemt men in menigen werkkring waar. Op de vraag „hoe staan de zaken", klinkt het antwoord overal hetzelfde: „slecht; ik weet niet wat daaruit geboren moet worden". De landbouwers klagen en enkele hoeven worden verlaten, omdat het onmogelijk blijkt te zijn de pachtsom op te brengen; de koopman zit met kloppend hart achter zijn schrijftafel. Waar moet het heen? De voorraad vermindert niet, en de prijs loopt dagelijks achteruit; 't staat gelijk met een naderenden volkomen ondergang.

En, hoe ziet het er wel uit in 't lieve bouwvak? Niet allen te gelijk het antwoord gegeven en tal van wederwaardigheden bijgebracht! Wij weten het, dat wij niet tot de uitverkorenen behooren. Polytechnische-, particuliere-, ambachtsscholen wedijverden in den aanvoer van jonge krachten, en nu zijn wij zoo ver, dat de markt oneindig meer verkoopers dan koopers telt, waaruit voor menigeen een slechte marktdag volgt.

Legio is 't aantal bouwkundigen, en het gaat er mede, als op eene veiling waar een particulier in zijn ijver zelf een huis afmijnde. Rondziende naar een makelaar om den koop te bekrachtigen, vlogen er zoovele gedienstige geesten naar den verhoogden zetel van den afslager, dat eensklaps de geheele trap onder het gewicht bezweek. Een groot man, dat wil zeggen, een veel zaken drijvend man, had zijn zitplaats niet verre van den afslager; lachend zag hij op het ontstane tumult neer, en sloot uit zijn hemel deftig den koop voor den intusschen door hem opgemerkten liefhebber. Is het, bij een verblijdend teeken des tijds, toch niet te verwonderen, dat er nog zooveel ambitie bestaat om de kunst te verheffen en te bevorderen? Talrijk zijn onder anderen de expositiën, en met welke gunstige resultaten; moge er spoedig op een dier tentoonstellingen een middel aanwezig zijn, geschikt om de donkere wolk die ook over het bouwvak hangt, te doen afdrijven; want te betreuren zou het zijn, dat zooveel studie geboren werd, met zoo weinig zekerheid ooit tot de praktijk geroepen te worden. Zelfs de schoorsteen van de grootste plannenfabriek laat, zoo nu en dan, nog een bagatel rook vliegen; hoe moet het dan wel zijn in de nederige stulp, waar een vonkje

Gedrukt 5 September 1885.

stuiptrekkend af en toe eens opgloort, om spoedig het „goenacht samen" te zeggen? Doch scharen wij ons niet onder de kinderen van Jeremias; moed en hoop vernieuwen wellicht de uitzichten. Het is dan ook niet over ons zelven dat wij het hebben, maar wel over een der onderdeelen van ons bouwvak, onze aandacht ten volle waardig.

In den laatsten tijd deed in vele dagbladen een adres de ronde, gesteld door steenhouwers-werklieden en gericht tot den gemeenteraad van Amsterdam. Het is eene verzuchting, die verdient verder door te dringen dan tot de zaal en harten van Amstel's Burgervaderen alleen; zij is ook waardig gehoord te worden, door allen die met het bouwvak in betrekking staan. De inhoud van het adres volgt aan het slot dezes. Laten wij aan Amstel's Raad de beslissing over, in hoeverre er neiging bestaat om aan den wensch te gemoet te komen. — Gebeurt zulks, dan is een goede schrede gezet op den weg tot het behoud van den arbeid. — Wat toch is het geval? Voor nu vijftien jaren geleden, was het steenhouwen een vak, uitgeoefend door werklieden die lang niet de goede kern der maatschappij vormden. Het kind in de wieg, alias de jeneverkruik, was de troost van menigeen, en moest zoogenaamd de stoffige keel onder den pekel houden; hoe harder het hamertje klopte des te harder lachte menigen kroeghouder in de omgeving, want het leeuwendeel der centen kwam toch meestal in zijn toonbanklade terecht. Wilde men een knap kader werklieden vormen, dan kon men beginnen met een twintigtal de revue te laten passeeren, om daaruit een viertal goede over te houden, eene aardigheid, die gewoonlijk den patroon duur te staan kwam.

Het werkvolk kon de gewone sleur: hakken, schuren en frijnen, een ragfijne Hollandsche frijnslag, afgewisseld met pikzwarte lijsten. — Die het anders opvatte was een vakbederver en bleef een vreemdeling te midden van zijn eigen kameraden.

De omwenteling in het bouwvak strekte zich ook uit tot de bearbeiding der materialen. De bouwmeesters waren, na de opgedane ervaring in den vreemde, het niet meer eens met die kneuterige wijze van werken, en beschildering van enkele deelen; zij hadden leeren inzien, dat het materiaal meer door zich zelve, dan door dergelijke kunstgrepen moest spreken. Dit was goed gezien, want daaraan hebben wij eene meer monumentale opvatting van de bewerking van het materiaal te danken. De zwarte lijsten, waaronder zoo menige zonde begraven werd, verdwenen; de Hollandsche frijnslag werd dikwerf door de Brabandsche slag vervangen, waaronder het vroeger doodgeklopte materiaal, het eigenaardig levendige behoudt.

Maar met dat al ontstond er voor de werklieden een moeilijk oogenblik. Zij moesten de oude sleur vaarwel zeggen en zich opnieuw voor het vak inrichten. Daardoor moesten telkens nieuwe bezwaren worden overwonnen, hetgeen de steenhouwer met eere heeft gedaan. Want niet alleen de arbeid, ook de aard der materialen veranderde. Escausijnsche, Bentheimer en Bremer steen, waren naast de namen van enkele marmersoorten, de woorden, die het woordenboek van den steenhouwer vulden. Er werden nieuwere soorten aangevoerd, als Petit Granit, Euville, St. Joire, Savonniere, La Rochette, Udelfanger, Pilsener, Tufsteen enz., marmersoorten te veel om te noemen, Graniet van Zweden en Silezië, genoeg om een kolom druks van het Weekblad te vullen. Elke soort vroeg haar bewerking naar den aard van haar samenstelling. Was de hand van den werkman gewoon den zwaren hamer te hanteeren, geschapen om met kielbijtel en moker, de grootste stukken van een te doen splijten, — hoe geheel anders was dit, toen het eerste blok Savonnière onder de zaag werd gezet. Bij de eerste zaagsnede zagen de werklieden elkander lachend aan, daar nu hun werk eer op timmeren dan op steenhouwen geleek; en het was zoo. Weinig vakken ondergingen zóó merkbare veranderingen; de timmerman hield zijn vuren-, greenen- en eikenhout, zag dat vermeerderd met het teak, maar daar was het ook mede uit. Bij het steenhouwen kwamen gedurig nieuwe grondstoffen, en gaf de aanvoer van elk nieuw monster den goed pratenden commissionnair gelegenheid om de lijst van het aantal te vergrooten. De bloei der bouwkunst riep eveneens telkens nieuwe vormen in het leven; want was vroeger het huis van den een zooals dat van den ander, thans zoekt men naar verscheidenheid, hetgeen afwisseling in de onderdeelen medebracht en maakte, dat er van een werkman natuurlijk meer bekwaamheid werd gevorderd.

Of het nu aan die veredeling van vormen te wijten is, of wel aan de goede beginselen, die het meer uitgebreid onderwijs in den aankomenden werkman deden kiemen, — zooveel is zeker, dat het gehalte van werklieden ontzaglijk verbeterd is. De groote uitbreiding der steden, de eigenaardige vormen der Oud-Hollandsche bouwkunst, vroegen menigvuldige toepassing van gehouwen steen, waardoor de aanvankelijk bestaande werkkrachten, door voortdurende toetreding van jongeren, zeer toenamen en er eenige welvaart onder de werklieden begon te ontstaan. Langen tijd was ik in de gelegenheid dit van nabij te kunnen gadeslaan, en ik denk daarbij dikwerf gaarne terug aan het inderdaad goede, dat ik bij de werklieden heb leeren waardeeren. Zooals overal, was er wel eens een schaap in de kooi, dat beter er buiten ware geweest; maar, waar worden die niet aangetroffen? In hoofdzaak was de grondslag goed. De geringere bouwlust veroorzaakt nu natuurlijk voor een vak, dat zich zoo op eens uitgebreid zag, niet weinig schade, vandaar dat vele handen in rust gekomen zijn. Doch niet alleen deze stilstand, maar ook concurrentie, schuift den werkman ten onrechte op zijde.

In de dagen, dat het werk overvloedig was, nu ongeveer een zestal jaren geleden, bracht de loonsverhooging ook onder de steenhouwers menig hoofd op hol. De gouden eeuw scheen aangebroken te zijn, en nu de bazen eerst recht om hen verlegen waren, moesten de eischen maar tegelijkertijd op het toppunt gebracht worden. Het zag er waarlijk niet rooskleurig uit voor hen die duizenden aan aangenomen werk voor hunne rekening hadden. Een onderling overleg der patroons en sterke aaneensluiting veroorzaakte, dat de overgang geleidelijk ging en de loonsverhooging niet eensklaps, doch langzamerhand plaats vond. Toch gaf dit aanleiding, dat werk, hetgeen anders hier te lande bleef, aan de carrière ter uitvoering werd opgedragen, waardoor verplaatsing van arbeid en meer speling ontstond, om zich tegen onverwachte eischen te dekken. Van dat oogenblik af nam het gebruik toe der elders vervaardigde werkstukken, waartoe in zeker opzicht de werkman zelve aanleiding

had gegeven. Zoo zag men aan de carrière zich in bezit gesteld van werk, dat vroeger wel eens werd afgeleverd en gevraagd, maar tot nog toe niet in die mate als thans. Toen eenmaal de kalmte was teruggekeerd, behield men ginder ook gaarne wat men voor korten tijd gekregen had, en de agenten, die veelal de buitenlandsche huizen hier te lande vertegenwoordigden en wier getal jaar in jaar uit aangroeit, gingen, tuk op een winstje, zich zelf in betrekking stellen met architekten en aannemers, waardoor het voordeel grooter werd dan dat, door bemiddeling van den steenhouwer-pàtroon verkregen. Wanneer zich zulk een geval slechts een enkele maal voor deed, schaadde dit niet; vooral niet wanneer de vraag groot blijft. Doch elke medaille heeft hare keerzijde; de agenten begonnen een heirleger te vormen, dat onrustbarend groot werd. Hij die slechts wat Koeterwaalsch kon spreken, kon blauwe, witte en andere steen leveren ... ik heb er gekend die u evengoed aan alle mogelijke katoentjes als aan steensoorten konden helpen. Nieuwe heeren vinden dikwerf overal welkome ontvangst en dat mochten de bezitters van agenturen ondervinden. Zij wisten de harten van de voornaamste bouwmeesters te betooveren en zoo gebeurt het, dat kostbare gevels buiten de besteding blijven en de uitvoering ervan te voren door den bouwmeester aan de agenten is opgedragen. En geen wonder: want het lag op hun weg. Geroepen om voor den besteder den billijksten weg te kiezen, scheen de nieuwere goedkooper, zoodat er gebruik van werd gemaakt. Toch had deze een groote schaduwzijde, niet opwegende tegen het behaalde voordeel. Eene geheel nijvere bevolking, die zich zeer had uitgebreid, leed onder die verplaatsing van arbeid, vooral op te merken waar stilstand in zaken zich meer en meer begint te openbaren.

Het is dan ook niet te ontveinzen, dat er in de kalme bewoordingen waarin het steenhouwers adres vervat is, veel waarheid ligt.

Nu wij leven in een tijd die niet gunstig is, waarin de beurs der weldenkenden geopend moet blijven om kunstmatige werkverschaffing levendig te houden, daar ligt het voorzeker op den weg van elken bouwkundige, den nood aan arbeid te lenigen en in deze dagen ten minste het werk hier te houden, wat er slechts even vatbaar voor is.

Het spreekt vanzelf, dat men de concurrentie niet aan banden kan leggen; alleen kan een weinig goeden wil haar meer vruchtdragend doen zijn voor het algemeen. Zoolang de markt slecht is, zullen de eischen der werklieden niet buitensporig zijn; want in dat geval zou er geen verbetering komen.

De maatregel, die wellicht een gering verlies op den bouw kan veroorzaken, berust niet alleen in handen van Gemeentebesturen, maar meer nog in die der architekten. Geen wet kan die vaststellen, slechts het begrip dat er waarheid in de klacht ligt en de wensch om zooveel in ons vermogen is mede te werken, ten einde aan de billijke klachten van stad- en landgenooten te gemoet te komen. Zijn er betere tijden, dan regelt zich alles weer als van zelf. Voorloopig kieze men de grondstof ginder; laat de vorm en het leven er hier aangegeven worden; dat steunt de welvaart en doet de zorgen van het leven voor velen kleiner worden.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst stelle zich aan de spits van hen, die het goede erkennen van de op die wijze verkregen hulp, en op de Vergadering van September, te Haarlem te houden, geve zij daarvan bewijs, door een dringend verzoek aan allen die het met den werkman goed meenen, om, zoolang de tijd zoo nijpend is, het werk zooveel mogelijk hier te behouden. Waar zulk een vraag van haar uitgaat, moet zij opgemerkt worden en weêrklank vinden bij de keur onzer bouwmeesters, die haar Bestuur en ledental vormen. Op deze wijze verricht zij een goed werk.

Breukelen, J. DE HAAN.
1 September 1885.

Adres, gericht aan den Gemeenteraad van Amsterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen:

De Steenhouwers-Vereeniging *Eendracht maakt Macht*, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 13 Juni 1874, mede in naam van al de overige beoefenaren van het Steenhouwersvak in de Hoofdstad:

dat de alom heerschende werkeloosheid zich ook op onrustbarende wijze openbaart in het vak van steenhouwen;

dat reeds velen geregeld, anderen van tijd tot tijd, werkeloos zijn;

dat die toestand nog erger dreigt te worden in het aanstaande najaar- en winterseizoen;

dat *werkeloosheid*, zoo niet geheele *broodeloosheid*, dan toch in erge mate armoede tot gevolg heeft;

dat die gevolgen ellendig zijn, vooral voor de huisgezinnen;

dat die toestand, met al zijn gevolgen niet zoude bestaan en althans in niet zoo erge mate zoude bestaan, wanneer het steenhouwwerk, dat hier ter stede benoodigd is, hier ook vervaardigd werd;

dat het echter niet tot de bevoegdheid van Uwen Raad behoort, te zorgen, dat daarin verandering kome ten opzichte van het particulier werk;

dat Uwen Raad echter wel kan zorgen, dat die voorziening plaats hebbe ten opzichte van openbare (gemeente) werken;

dat voorgang in deze door het gemeentebestuur, particulieren tot navolging zou opwekken en aansporen;

dat die voorziening plaats zoude kunnen hebben, door in de bestekken der gemeentewerken voor te schrijven, dat de benoodigde berg- of hardsteen moet worden bewerkt op of in de onmiddellijke nabijheid van het terrein van bebouwing;

dat daarmede echter niet is verzekerd, dat de patroons of uitvoerders van het werk te Amsterdam woonachtige werklieden zullen bezigen;

dat die verzekering overbodig mag worden geacht, aangezien adressanten de concurrentie tegen van elders komende werklieden volstrekt niet vreezen:

dat zij die concurrentie zelfs gerustelijk aandurven en overtuigd zijn haar het hoofd te kunnen bieden;

dat zij dit althans nu nog kunnen doen, maar weldra, naarmate hun bedrijf hier ter stede al meer beperkt wordt tot het alleen pas maken en stellen van den elders reeds *bewerkten* steen, waarschijnlijk niet meer;

dat nevens de schade welke *zij* rechtstreeks van den invoer van elders reeds bewerkten steen ondervinden, ook een weleer hier bloeiende tak van nijverheid, meer en meer kwijnende wordt;

dat hierop vooral wel dient gelet te worden, dat adressanten geen bescherming vragen in den gewonen zin van dat woord, maar alleen de gelegenheid om te kunnen concurreeren;

dat in deze tijdsomstandigheden en den algemeenen heerschenden toestand van werkeloosheid, het inderdaad van groot belang is op zelfbehoud bedacht te zijn, vooral wanneer dat geschieden kan zonder stoornis te weeg te brengen in de algemeen geldende beginselen voor ruil en verkeer;

dat naast even solied, zoo niet solider werk als het buitenland levert, de kosten van het hier ter stede vervaardigde werk zeker niet hooger zouden komen;

dat hierbij ook het *algemeen* belang in 't oog moet worden gehouden, daar, indien de loonen voor het bewerken van eenige duizenden kubieke meters steen in de stad blijven en daar worden verteerd, dit ook de nerigdoende burgerij ten goede komt en

zij voor een deel, in den vorm van belastingen, in de Gemeentekas terug vloeien.

Redenen waarom adressanten uwen Raad beleefd doch *dringend* verzoeken, te besluiten, aan de stedelijke ambtenaren, wien de bezorging en uitvoering van gemeentewerken is opgedragen, te gelasten, voortaan in de bestekken van voor rekening der gemeente uit te voeren werken voor te schrijven, dat de benoodigde bergof hardsteen, op het terrein van bebouwing moet worden bewerkt.

Hetwelk doende enz.

Namens de Steenhouwers-Vereeniging *Eendracht maakt Macht.*

AMSTERDAM, (get.) H. KOHLER,
25 Augustus 1883. *President.*
(get.) G. F. BRUSSLAARS,
Secretaris.

VEREENIGING VAN BURGERLIJKE INGENIEURS.

Op Zaterdag den 29sten Augustus l.l. had in het Hôtel Beau Séjour de jaarlijksche vergadering plaats van de leden der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs. Een dertigtal waren opgekomen.

Na goedkeuring van de rekening en verantwoording van den Penningmeester werd de vraag behandeld omtrent de a. s. uitgave van een orgaan der Vereeniging „de Ingenieur." De discussie over de wijze van uitgave was niet onbelangrijk. Tot de uitgave werd met vrij groote meerderheid van stemmen besloten. Het eerste nommer van het blad hoopt met 1°. Januari 1886 het levenslicht te aanschouwen.

Een der leden deed daarna belangrijke mededeelingen omtrent de tarieven voor reis- en verblijfkosten voor ingenieurs, in het buitenland van toepassing; een vergelijking tusschen deze en de bij ons gebruikelijke, was zeer in 't nadeel van de laatste, waarin als 't ware op den voorgrond staat, dat de ambtenaar weinig wordt vertrouwd. Onze Regeering, die toegezegd had het sinds korten tijd in werking zijnde tarief te zullen herzien, had echter nog niets gedaan; daarom werd het voorstel ter tafel gebracht, dat de Vereeniging zelve een tarief zoude samenstellen, teneinde dit ter kennismaking en met een woord van aanbeveling aan de Regeering toe te zenden. Dit voorstel werd aangenomen.

Na de vergadering vereenigden zich een 15tal der leden aan een maaltijd.

PRIJSVRAGEN.

De Directie der Societeit »het Collegie" te Kampen deelt mede, dat de jury van beoordeeling der plannen van een Societeitsgebouw zal bestaan uit de heeren:

J. Kalff, hoofd-ingenieur der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, te Utrecht, F. W. van Gendt J.Gzn., architekt te Arnhem en J. C. Ramaer, ingenieur van den Waterstaat te Kampen.

De Jury van beoordeeling der barakken van het Roode Kruis, te Antwerpen, werd 1 Sept. l.l. geïnstaleerd door den Luit.-Generaal van der Smissen.

Op het tentoonstellingsterrein zijn ruim 70 barakken en modellen opgesteld, als antwoord ingezonden op een prijsvraag (zie Bouwk. Weekblad N°. 8 van 28 Febr. l.l.), en dingende naar den prijs van frs. 5000, benevens eene gouden medaille voor de verplaatsbare ambulance-barak, voldoende aan de eischen des tijds en geschikt voor verpleging van gekwetste militairen en bij epidemiën.

De heer G. Moynier, Voorzitter van het internationale comité van het Roode Kruis te Genève, werd tot Voorzitter der Jury benoemd. Eere-Voorzitters werden de heeren Prof. van Langenbeck en prof. Longmore. Tot lid werd gekozen den heer Dr. Carsten te 's Hage. Van af den 10den September kunnen de barakken door 't publiek gedurende eenigen tijd in oogenschouw worden genomen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Door de gemeente Amsterdam worden sollicitanten opgeroepen voor de betrekking van ingenieur-controleur van de waterleiding, op een tractement van 2500 à 4000 gulden.

Op Dinsdag 8 Sept. a. s., zal te 's Hage de vergadering plaats hebben van het Kon. Instituut v. Ingenieurs.

Op deze vergadering zullen o. a. behandeld worden, de volgende onderwerpen:

Brief van het lid N. A. M. van den Thoorn, ten geleide van eene beschrijving van eene nieuwe jalouziesluiting ter vervanging van schuiven in sluisdeuren.

Mededeeling van het lid Aug. E. R. Colette, over het relais d'Arlincourt Willot.

Brief van den heer F. W. Smallenburg te 's Gravenhage, ten geleide van eene mededeeling: Het onderzoek van hydraulische bindmiddelen.

Circulaire van het lid W. Brandsma Johz. over een door hem ontworpen verbeterd polderbemalingswerktuig.

Brief van het lid H. F. Fijnje van Salverda, naar aanleiding van de in de April-vergadering gevoerde discussie over zijn vorig schrijven.

Mededeeling van het lid Ph. Lindo over eene door hem uitgedachte veiligheids-koppeling voor spoorwegrijtuigen.

Mededeeling van het lid J. van der Toorn, aangaande de bekroningen, op de Antwerpsche Tentoonstelling aan het Instituut en eenige leden ten deel gevallen.

Mededeeling van het lid J. F. Metzelaar betreffende de cellulaire gevangenis bij Scheveningen.

Na afloop der vergadering zal een bezoek worden gebracht aan de nieuwe cellulaire gevangenis te Scheveningen.

Voor de leden zal voorts de gelegenheid bestaan tot het deelnemen aan een diner op het Kurhaus, tegen betaling van *f* 4.— het couvert.

De Gemeenteraad van Wageningen heeft besloten tot verbetering van de rivierhaven aldaar. Het aangenomen voorstel luidt ongeveer aldus: »Er zal eene som van hoogstens *f* 25,000 door de gemeente worden besteed tot het verbeteren van het toegangskanal, naar de plannen van de Ingenieurs van Hasselt en de Koning, zoodanig, dat de waterstand gelijk zal zijn met dien in den Rijn, terwijl de havenkom zal worden vergroot en verdiept en van goede loswallen en kaden voorzien voor zoover het bedrag dat toelaat".

Het verzoek van de Ooster-Stoomtrammaatschappij, om in de Hoogstraat haren weg te mogen leggen tot aan de Nude, waar de werkplaats dier Maatschappij zou komen, is aangehouden totdat vanwege de Directie mededeelingen zullen zijn ingekomen omtrent de zekerheid eener spoedige al- of niet verlenging van de lijn naar Rhenen of Veenendaal.

Den 31sten Augustus is eene tentoonstelling geopend van de teekeningen, vervaardigd gedurende den afgeloopen cursus op de teekenschool van de Maatschappij Felix Meritis, te Amsterdam.

Te Gulpen in Limburg, hebben eenige ingezetenen het plan gevormd om in het aanstaande jaar een groot hôtel te bouwen. De bouwkosten, benevens die der meubileering, zijn op *f* 30,000 geraamd, welke som in aandeelen zal worden geplaatst.

In de Galerij, N°. 18, bij het Paleis voor Volksvlijt, te Amsterdam, is door de Wed. Klijn een kunsthandel geopend, welke 30 en 31 Augustus l.l. voor genoodigden ter bezichting was opengesteld.

Wij bevelen een bezoek aan deze inrichting zeer aan.

Den 22sten Augustus l.l. had de plechtige opening plaats van den Stoomtramweg Deventer—Borculo. Deze weg is gelegd door de Geldersch—Overijsselsche Stoomtramweg-Maatschappij. Het kapitaal is nagenoeg geheel toegevloeid uit de grootere en kleinere gemeenten welke de tram met elkaar verbindt, te weten: Deventer, Laren, Lochem en Borculo. De tram vindt dan ook rede van bestaan in de ernstig gevoelde behoefte aan eene betere

gemeenschap tusschen deze gemeenten, waartusschen een levendige handel gedreven wordt. Van ouds was Deventer de stapelplaats voor de producten welke in het Graafschap Zutphen verspreid werden.

De trambaan zelf volgt grootendeels zeer fraaie wegen, omgeven door schilderachtige landschappen, zoodat het wel te verwachten is, dat een rid per tram tot de meest geliefkoosde uitspanningen zal gaan behooren voor de inwoners uit de omstreken.

Het hoofdstation voor den tram bevindt zich even buiten Deventer, waar op een vrij uitgebreid emplacement een personenstationsgebouw is opgericht, waarboven de woning van den chef, en waartegen de goederen loods aangebouwd is. Op eenigen afstand daarvan bevindt zich de rijtuig- en locomotief remise, waarbij werkplaatsen zich aansluiten.

Ook te Lochem en Borculo bevinden zich remisen en andere dienstgebouwen. Deze werken zien er zeer net en flink uit.

Van het rollend materieel zijn de locomotieven geleverd door de machinenfabriek »Breda", voorheen firma Backer & Rueb te Breda, en de rijtuigen door de firma Charlier & van der Zijp te Deutz.

De tramweg is te Borculo in verbinding met den Geldersch-Overijsselschen Locaalspoorweg, terwijl in Lochem ook eene verbinding moet tot stand komen met het Staatsspoor. Te Deventer moet ook de tramlijn nog doorgetrokken worden, door de stad heen naar het station, doch deze verbinding wacht nog op de quaestie hoedanig een paar bruggen versterkt zullen worden, waarvan de tram gebruik zal moeten maken en waarover onderhandeld wordt tusschen de Maatschappij en de Gemeente Deventer.

De dag van de opening was zeer feestelijk. 's Morgens ontvingen Commissarissen, geadsisteerd door eene plaatselijke feestcommissie te Deventer, de verschillende hooge gasten en genoodigden. Hieronder konden in de eerste plaats gerekend worden de Ministers van Binnenland. zaken, Waterstaat, Handel en Nijverheid, H. E. Heemskerk en van den Berg, verder de Commissaris des Konings in de prov. Overijssel, de heer Geertsema, en verschillende ambtenaren van den Waterstaat, van de verschillende spoorweg-maatschappijen die met de tram in aanraking kwamen, en eenige plaatselijke autoriteiten.

Ongeveer om 10 uur werd met den rid aangevangen. Hoewel niet begunstigd door goed weer was die rid zeer aangenaam. Op verschillende punten waren eerebogen opgesteld en weerklonken toejuichingen bij het passeeren van den tram. Te Borculo aangekomen, werd de trein verwelkomd door eene feestcommissie en eerewacht te paard, terwijl eenige dames den eerewijn aanboden.

Een muziekcorps speelde fanfares en nadat verschillende toespraken gehouden waren, werd het feest voortgezet in de nieuwe zaal van 't stationskoffiehuis, tevens station voor den tram, waar een gesoigneerde lunch in gereedheid was gebracht. Nadat de reizigers voldoende versterkt waren, werd eene wandeling door de stad gemaakt, begeleid door de eerewacht, waarna de beide Ministers naar den trein gebracht werden, waarmede zij om 3 uur vertrokken. Daarna werd de terugrid per tram naar Deventer weer aanvaard. Een keurig diner wachtte hierop de genoodigden. Ondertusschen was in de buiten-societeit te Deventer een concert aangevangen, terwijl eene illuminatie der allee, die daarheen leidt, glans aan de feestviering bijzette. Toen eindelijk de officieele personen zich vertoonden op dit terrein, weerklonk nog menige luide toejuiching, menig warm woord werd gesproken, en onder gierenden wind en plassenden stortregen werd onverstoord feest gevierd tot laat in den avond. *) i.

*) Dit bericht werd te laat ontvangen, om nog opgenomen te kunnen worden in het vorige blad.

Afloop van Aanbestedingen.

ZUTPHEN, 17 Aug. — HH. Commissarissen van Mettray: het bouwen van eene geheel nieuwe boerderij met schuur en mestloods.

C. Revelman te Zutphen . . . . . . *f* 19.258
L. van Nispen te Zwolle . . . . . . » 18.792
H. Haytink te Zutphen . . . . » 17.960
G. J. Carmiggelt te Brummen. . . » 17.956
A. Klanderman te Zutphen . . . . » 17.949
C. J. Klosters te Colmschate . . . » 16.309
G. P. Averdijk te Wijhe . . . . . . » 14.970

KRALINGEN, 18 August. — De architekt W. C. Coepijn: het maken van een fabrieksgebouw met aanhoorigheden op het terrein der tapijtweverij Werklust.

H. v. d Loo te Kralingen . . . . . *f* 13.836
J. G. Flesgraaf en Zn. te Rotterdam. » 13.747
J. van Dort te Kralingen . . . . . . » 13.534
H. Lagerwaard te Rotterdam . . . » 13.530
P. Bleijenburg idem . . . . » 13.100
T. L. Kanters idem . . . . » 12.888
J. van Linschoten te Kralingen. . » 12.740
J. Spruijt en van Staveren idem . » 12.218

EDE, 22 Aug. — De architekten W. A. Nicola en A. R. Freem: het verbouwen van de villa de Sterrenberg.

J. van Burk te Oosterbeek . . . . . *f* 21 550
W. J. T. Warelman te Arnhem . » 19.950
J. Rothuizen te Doorwerth . . . . . » 19.288
A. Sas te Arnhem . . . . » 19.000
J. Gazenbeek te Ede . . . . » 18.985
J. Eijlander idem . . . . » 18.964
L. van Zoelen idem . . . . » 18.799
J. van der Tas te Arnhem . . . . . » 17.990
M. van Wagensfelt te Lunteren. . » 17.950
G. J. T. Barenbrug te Arnhem . . » 17.950

HAARLEM, 27 Aug. — Het gemeentebestuur: het bouwen van een openbare school voor lager onderwijs aan het Molenpad hoek Wijde Geldelooze pad, begr. *f* 41.000.
Martens en Zn. aldaar. *f* 36.743. gegund.

KROMMENIE, 27 Aug. — De architekt J. A. Vonk, namens zijn principaal: het bouwen van een fabrieksgebouw.

P. K. Koppen, Westgrafdijk . . *f* 35.700
G. Wouds, Amsterdam . . . . . » 35.553
J. Greeve, Buiksloot . . . . » 35.148
W. P. Voorham, Amsterdam. . » 34.815
C. van Soest, Beverwijk. . . . . » 33.333
C. Romein, Haarlem. . . . . . . » 31.790
J. Poot, Amsterdam . . . . » 31.500
J. de Brauwe, Beverwijk. . . . . » 30.850
C. Schier, Boornbergum, (Friesl.) » 30.285
D. Hartgerink & Boon, Amsterd. » 30.90.90
J. van Kuil, idem. . . . . » 28.989.90
J. Schermer, Uitgeest . . . . . . » 28.499
M. van Ommeren, Haarlem. . . » 25.920

DEVENTER, 28 Aug. De heer D. A. Doijer het bouwen eener villa aan den Singel.

E. van der Woerd. . . . . *f* 13.667
B. van der Worp . . . . » 13.490
A. J. Tiel . . . . » 13.425
H. Steenbergen. . . . . » 13.400
H, Korteling . . . . » 13.109
H. Lammers . . . . » 12.958
R. van der Spoel . . . . » 12.650
G. Hofstee . . . . » 12.648
J. Pot . . . . » 12.580
K. van Leusen . . . . » 12.510
K. J. Kalt te Ureterp . . . . » 12.479
A. Feberwee . . . . » 12.456
H. J. Witteveen . . . . *f* 12.382
A. J. Markerink . . . . » 12.341
W. A. Korteling . . . . » 11.979
J. Zandvoort . . . . » 11.317
gegund.
de overigen allen aldaar.

ZUTPHEN, 28 Aug. — Het gemeentebest: het afbreken van 2 gebouwen en het bouwen van een school voor lager onderwijs.

H. J. Bessem . . . . *f* 34.800
G. J. Biljard te Lochem . . . . . . » 32.878
H. W. Douwes . . . . » 32.500
W. Kerkmeijer . . . . » 30.890
H. Haytink . . . . » 30.646
A. J. Uiterwijk . . . . » 27.880
G. J. Carmiggelt en Zn., Brummen » 27.655
de overigen allen aldaar.

Bij de aanbesteding van verschillende gebouwen voor condensors, scrubbers, exhaustors, ketels, zuiverkisten, regulateurs, fabriekmeters enz., voor de Gemeente-gasfabriek te Rotterdam, waren tien inschrijvers opgekomen. Laagste was de heer Hendrik Stelwagen, te Rotterdam, voor *f* 384.900 Hoogste de heeren Nederhorst en Hoogendijk, voor *f* 484.848.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

AMSTERDAM, 29 Augustus 1885.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de eer Heeren Leden uit te noodigen tot het bijwonen van de 52ste Algemeene Vergadering, te houden op Dinsdag den 29sten September 1885, des voormiddags ten 10 ure in de bovenzaal van het Café BRINKMAN, op de Groote Markt te Haarlem.

Agenda der Vergadering.

1. Opening der Vergadering.
2. Mededeelingen van het Bestuur.
3. Discussiën over voorstellen, staande de Vergadering gedaan.
4. Behandeling der vraag: »Welke eischen dient men te stellen aan eene goede regeling van het onderwijs, meer bepaald voor de opleiding van bouw-opzichters?

Na afloop der huishoudelijke werkzaamheden:

5. Mededeelingen op bouwkundig gebied, te doen op aanvrage staande de Vergadering gedaan en voor zooverre de tijd toelaat.

   Mededeelingen betreffende het Museum en de Teekenschool voor Kunstnijverheid te Haarlem, door den heer E. von Saher, Directeur.
6. Sluiting der Vergadering.

Na afloop der Vergadering zal door de Afdeeling Haarlem een collation worden aangeboden.

Ten 1 ure zal de gelegenheid bestaan tot het bezichtigen van de volgende gebouwen en inrichtingen: het Stedelijk Museum, de Groote Kerk, de Vleeschhal, Teyler's Stichting, de nieuwe bruggen aan 't Spaarne, de kerk van den H. Dominicus (architekt de heer E. J. Margry), het Museum voor Kunstnijverheid, de Teekenschool voor Kunstnijverheid en het Koloniaal Museum.

Ten half zes ure zal de gelegenheid bestaan tot het deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd in het Heerenlogement in den Haarlemmer Hout.

De kosten zijn *f* 2.50 per persoon, zonder wijn.

Men wordt verzocht zoo spoedig mogelijk vóór den 25sten September a. s. *per briefkaart* aan den Secretaris der Afdeeling Haarlem, den heer J. G. Michielse, Hoofd-Opzichter der Gemeente Werken te Haarlem, op te geven of men aan dezen maaltijd wenscht deel te nemen.

Leden die zich *niet* of *te laat* aanmelden voor het deelnemen aan dezen maaltijd, zullen slechts dan in aanmerking daarvoor kunnen komen, wanneer dit kan geschieden zonder bezwaar voor hen, die bijtijds van hunne deelneming hebben doen blijken.

PORTEFEUILLE BANDEN

voor het

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT

en

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ad *f* 1.75 per stuk.

☛ Heeren Leden, die nog verzuimden hunne
☛ geëerde orders in te zenden, worden verzocht
☛ gebruik te maken van de Bestelkaart, welke in de
☛ 1ste aflevering van het Bouwkundig Tijdschrift
☛ 1885, voor dat doel is bijgelegd.
☛ De kaart mag *geen* correspondentie bevatten,
☛ doch wel invulling van den order en onder-
☛ teekening. Met 1 Cts. postzegel gefrankeerd,
☛ kan zij daarna in de brievenbus geworpen worden.

DE UITGEVERS DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT 1885.

De 2de aflevering is heden verzonden voor de Leden der Maatschappij buiten Amsterdam, aan de adressen van H.H. Correspondenten.

De verzending aan H.H. Leden te Amsterdam is mede heden aangevangen.

Artistieke Plafond- en Kamerversieringen in *Carton Pierre en Pleister.*

Bij opgaaf van grootte en hoogte der kamers, en stijl welke men wenscht, zenden wij, in verbinding met een der grootste werkplaatsen in België, gratis gedetailleerde schetsen, met prijzen voor levering, of geheele uitvoering der benoodigde ornamenten. 2752

MARTIN & C°., Amsterdam.

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden, *SCHIEDAM.*

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTCONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken *en fijn Smeedwerk.*

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie. enz. 2753

TRAS & TUFSTEEN

op chemische keur en naaldproef uit de groeven der Heeren **D. ZERVAS Söhne.**

EN

Prima **Engelsche PORTLAND CEMENT** van de beroemde YARROW CEMENT COMPANY LIMITED, (Yarrow o/Tijne.) een en ander uitsluitend verkrijgbaar voor Nederland enz.

bij **M. LUIJTEN,** te **Lekkerkerk & ROTTERDAM Hertekade 9.**

Waar steeds alle mogelijke metselmaterialen te bekomen zijn. 2754

MARTIN & C°. BOUWORNAMENTEN, enz.

Achter Oosteinde N°. 244,

BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.

2755

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*

Hoofdagent voor de Verven, J. & D VAN DER POT, *Rotterdam.*

2756

Door **P. GOUDA QUINT**, te *Arnhem*, is uitgegeven de **derde** aflevering van:

DE BOUWMEESTER.

ONTWERPEN, SCHETSEN en DETAILS

VAN

Hedendaagsche en Oude Kunst en Voorwerpen van Kunstnijverheid, benevens Antwoorden op Prijsvragen.

BIJEENGEBRACHT DOOR

het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA", gevestigd te *Amsterdam*, en F. W. VAN GENDT J.Gz., Architect te *Arnhem.*

Deze uitgave heeft ten doel om achtereenvolgens eene verzameling van het merkwaardigste, dat in ons Vaderland op het gebied der Bouwkunde en Versieringskunst bestaat of uitgevoerd wordt, tot stand te brengen.

Jaarlijks verschijnen 6 afleveringen, elk van 6 platen in Photo-lithographie, met beschrijving, titelblad en register.

Prijs per jaargang **bij inteekening** *f* 8.—; voor de Leden van het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA" *f* 6.—. 2757

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **10de** en **11de** aflevering van:

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK

DER 2758

BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **1500** figuren in den tekst en op uitslaande platen.

In deze aflevering is de *eerste* Afdeeling: **BURGERLIJKE BOUWKUNDE** met **1050** in den tekst gedrukte figuren, voltooid.

Voor hen, die dit Deel wenschen te doen inbinden, is een nette en doelmatige **linnen Stempelband** voor **60 cts.** verkrijgbaar.

De binnen kort verschijnende **12de** aflevering zal aanvangen met de *tweede* Afdeeling: **WATER-BOUWKUNDE,** die zoo spoedig als eene grondige bewerking toelaat, zooals tot hiertoe door den Auteur in acht genomen is, zal worden voortgezet.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer **15** afleveringen à *f* **1.20** voor het geheele werk. Afzonderlijk worden de deelen niet verkocht. Zij, die van heden af inteekenen, kunnen het *eerste* Deel ook gebonden in bovengenoemden Band voor *f* **13.75** verkrijgen en ontvangen dan het *tweede* Deel in afleveringen telkens wanneer deze het licht zien.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **TWAALFDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,

DOOR

EUGEN. GUGEL,

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 13 afleveringen à *f* **1.75.** 2759

2760

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-

Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 36.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Algemeene Vergadering op Dingsdag 29 September a. s. te Haarlem.

De **Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen**, verstrekt speciale retourkaarten in binnenverkeer der Maatschappij, tot aan de overgangsstations, tegen den prijs eener plaatskaart enkele reis.

De **Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij,** zal de leden vervoeren naar Haarlem en terug, tegen betaling van de vracht voor enkele reis.

De kaarten zijn geldig op 28, 29 en 30 September en 1 October.

De reductiën worden bij het nemen der plaatsbiljetten slechts toegestaan op vertoon van het **Bewijs van Lidmaatschap der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.** (Bewijs van betaalde Contributie *over het tweede halfjaar van* 1885).

Heeren leden worden herinnerd aan het verzoek, om zich vóór of op den 25sten a. s. bij den heer J. G. Michielse, Secretaris der Afdeeling Haarlem, aan te melden, indien zij wenschen deel te nemen aan den maaltijd, welke gehouden zal worden na de Algemeene Vergadering op 29 dezer te Haarlem.

Leden die zich niet of te laat aanmelden, kunnen, slechts dan in aanmerking voor dien maaltijd komen wanneer dit kan geschieden zonder bezwaar van hen die bijtijds hunne opgave deden.

De 2de aflevering van het *Bouwkundig Tijdschrift* Deel V, is aan de leden toegezonden, voor hen die buiten Amsterdam woonachtig zijn, aan de Correspondenten der Maatschappij.

Eventueele klachten over het niet ontvangen der werken gelieve men tot heeren Correspondenten te richten.

De tentoonstelling van aquarellen, ontwerpen, schetsen, copiën enz., hoofdzakelijk op het gebied van decoratieve kunst, uitgevoerd door den kunstschilder JACOB SMITS te Amsterdam, blijft geopend tot 30 September a. s.

Op de vergaderzaal, waar deze tentoonstelling wordt gehouden, worden tevens schetsen tentoongesteld voor een AANBOUW AAN DEN MUNT- OF REGULIERSTOREN TE AMSTERDAM, ontworpen door den heer H. P. BERLAGE Nz. aldaar. *)

Bij het Bestuur is het volgende schrijven ingekomen, ter behandeling op de a. s. Algemeene Vergadering:

Aan HH. Leden van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

De tegenwoordige tijd kenmerkt zich door eene toenemende vermindering van werkzaamheden.

Aanvang van belangrijke bouwwerken voor rijk, gemeente of voor particuliere bestemming is gering, de ondernemingsgeest, door achteruitgang in waarden van terreinen gedrukt, is klein, zoodat het bouwen voor eigen rekening merkelijk is ingekrompen, — waardoor gebrek aan werk de maatschappelijke toestand van velen in gevaar brengt.

Daarom is het noodig het werk dat hier verricht kan worden, hier te behouden, de beste bevordering tevens der werkverschaffing.

*) Men leze hierover het in dit blad voorkomende artikel van den heer J. R. de Kruyff.

Gedrukt 12 *September* 1885.

In het Bouwkundig Weekblad n° 35 van 5 September gaf het adres der steenhouwers-werklieden, ingediend aan de Gemeente Amsterdam, mij aanleiding dit met eenige beschouwingen toe te lichten.

Het geheel gereed aanvoeren uit het buitenland van groote partijen bewerkte steen, somwijlen geheele gevels, afwijkende van de vroeger gevolgde gewoonte, doet bij gemis aan werk den toestand nog slechter worden, en niet ten onrechte den werkman eene redelijke verzuchting slaken.

Bovendien begint ook in andere vakken dergelijke toestand te ontstaan.

Belangrijke stucadoorwerken zijn in het afgeloopen jaar in handen van Belgen gesteld en uitgevoerd.

Duitsche metselsteenen verdringen het Hollandsch fabriekaat, waarvan de schoonste werkstukken, van eeuwen her, nog ten gunste van kleur en deugdzaamheid getuigen.

Waar dat geschiedt, is het noodig dat die concurrentie, moeilijk buiten te sluiten, toch door ons beperkt wordt om daardoor onze werklieden voor meerderen achteruitgang te vrijwaren.

Alleen de goede wil om dit te steunen is in staat den toestand, die nu nog in den aanvang is, niet te bestendigen of te verergeren, waarom een beroep op alle bouwkundigen oorzaak kan zijn, door behoud van werk, naderende armoede te weren.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst vestige daarom de aandacht, door vaststelling van de volgende motie van allen, aan het bouwvak verbonden en ook van hen die daar buiten staan, op dit onderwerp.

»Zoolang gebrek aan werk de maatschappelijke toestand drukt, »stelt de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst aan al »hare leden en verdere betrokkenen bij het bouwvak, particu- »lieren enz. voor:

»Alle werkzaamheden vatbaar voor geschikte uitvoering hier te »lande, bestaande in de daarstelling van steenhouw, — stucadoor — »en andere werken, en bovenal de toepassing onzer metselsteen, »zooveel mogelijk te bevorderen, en niet dan na gebleken drin- »gende noodzakelijkheid door vreemde arbeid en materialen te »vervangen."

J. DE HAAN.

DE MUNTTOREN.

DOOR J. R. DE KRUIJFF.

Sints een vijftal — tot oordeel alleszins bevoegd erkende — bouwmeesters, op uitnoodiging van het Dagelijksch Bestuur onzer Gemeente, den 29sten en 31sten Juli j.l. zich in commissie vereenigden om advies te geven over de wenschelijkheid en den aard van een bijbouw aan den Munttoren, en zij besloten aan den Raad voor te stellen: om naast dien toren een gebouw te stichten, groot 15 bij 8 meter, hierbij gebruik makende van de motieven der teekening die indertijd aan den Raad is overgelegd,

mag het vermetel en wellicht doelloos schijnen een zienswijze kenbaar te maken, die in sommige opzichten van dit advies verschilt.

Edoch, de loffelijke ernst waarvan ons Gemeentebestuur blijk geeft in de wijze van voorbereiding eener — wellicht weldra te verwachten — beslissing in deze zaak,

zijn onmiskenbaar streven om daar, waar het een stedelijke verfraaiing van een der schoonste punten van Amsterdam — in waarheid: het hart der stad — raakt, aller gegronde meening te hooren en te overwegen en er zoo mogelijk partij van te trekken,

geven mij den moed om alsnog het resultaat van eigen beschouwing te voegen bij de vele gegevens die tot voorlichting van den Raad kunnen strekken.

Ik doe dit hoofdzakelijk naar aanleiding van een nieuwe bijdrage tot oplossing der vraag, door onzen stadgenoot den architekt H. P. Berlage Nz. geleverd in een viertal schetsen, welke sints weinige dagen zijn tentoongesteld in het vereenigingslokaal der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, (Marnixstraat No. 402, bij het Leidscheplein.)

Met den heer Berlage van oordeel: dat de gewenschte bijbouw geen ander doel mag hebben dan den schoonen Regulierstoren te gemoet te komen in den misstand van zijn isolement, zonder voor zich zelf een groot deel der aandacht te vragen waarop het werk van Hendrik de Keijzer bijna uitsluitend recht heeft; doch daarmeê tevens een geheel moet vormen, dat den indruk geeft als waren toren en aanbouw gelijktijdig gesticht,

meen ik vooral de aandacht te moeten vestigen op de *eerste* en *derde* van die vier schetsen, die *onder elkaar* op hetzelfde blad zijn voorgesteld.

De eerste geeft naast den toren een gebouwtje te zien van slechts 9 meter lengte, dus 6 meter korter dan dat, waarvan het houten getimmerte de afmetingen aanduidt.

Die mindere lengte is op zich zelf geen voordeel, en zou zelfs een nadeel zijn wanneer de aanbouw door de Commissie voorgesteld, zes meters korter werd uitgevoerd.

't Is inderdaad geen gemakkelijke taak, om bij den toren een *korten* aanbouw te plaatsen, die er een gunstig silhouët meê vormt. Maar slaagt men er in dat te vinden, dan is het groote voordeel van een minimum-lengte daar ter plaatse onmiskenbaar.

Mijns inziens heeft de heer Berlage een zeer gelukkig denkbeeld gehad: hij geeft zijn gebouwtje een zelfstandig, tamelijk hoog dak, waarvan de noklijn *niet* tot in den toren doorloopt. Hierdoor wordt de schijn vermeden alsof de toren tot het gebouw behoorde en indertijd tot verfraaiing daarvan zou zijn geprojecteerd. De toren moet *hoofd*zaak blijven en de schets van den heer B. laat dien dan ook in zijn volle waarde; zijn aanbouw is *bij*zaak en geeft toch juist genoeg voor het aestetisch effect van het geheel.

Het afgebroken Munt-gebouw, ofschoon langer dan hetgeen de Commissie voorstelt, maakte geenszins den ongunstigen indruk van het proef-getimmerte; verklaarbaar: doordien het oude koffijhuis aan de zijde der Kalverstraat niet *aan*, maar *naast* den toren stond, en het muurvlak — onmiddelijk aan den toren grenzende — maar zeer klein was en een dak had waarvan de nok niet in den toren liep. Wat daarentegen wél het geval was met het aanzicht aan de Singelzijde en dan ook evenzeer misstond. (De oude fotografiën van beide zijden genomen, welke deze opmerking toelichten, zijn gaarne voor belangstellenden ter inzage). De toren kwam vroeger van de zijde der Kalverstraat veel beter uit dan gelijk hij thans door de Commissie is voorgesteld.

De heer Berlage heeft deze klip ontweken en een kort gebouwtje geschetst, dat — schoon met den toren verbonden — dien zooveel mogelijk vrij laat en er toch een goed geheel meê vormt. Zijn beide topgeveltjes, zonder prétentieus te zijn, zetten iets levendigs bij, waartoe ook het portiekje aan de smalle zijde meêwerkt.

't Is maar een schets op zeer kleine schaal, en de détails laten zich meer raden dan zien. Doch de bedoeling is niettemin duidelijk, het karakter van den tijd schijnt mij behouden, en het hier aangegeven denkbeeld een aandachtige beschouwing alleszins waard.

De schets daaronder vertoont heel iets anders, n. l. den aanbouw door middel van een kleine *open galerij* van slechts éene verdieping hoog.

Hier is — heel toevallig — een gedachte in beeld gebracht die ik zelf heb gekoesterd: een overdekte, van boogopeningen voorziene rustplaats, die een levendig doorzicht van alle zijden toelaat, en aan het tegenovergestelde einde van den toren een buffet voor verfrisschende dranken kan bevatten, al of niet met gelegenheid tot verkoop van dagbladen, enz.

De heer B. geeft alleen een galerij te zien, natuurlijk langer dan het gebouwtje in zijn eerste schets; in het midden gebroken door een topgeveltje, dat de 20 meter lange lijn schijnbaar veel korter maakt en met den toren heel aardig samengaat.

Ook deze oplossing acht ik zeer gelukkig, al schijnt mij de wijze van aansluiting met den toren toe nog eenige wijziging of bijvoeging niet overbodig te maken.

Het gelijktijdig opkomen van eenzelfde gedachte in verschillend brein moge daarbij — hoe weinig ook — toch eenigszins voor haar levensvatbaarheid pleiten.

De beide overige schetsen zijn almee een bewijs voor de stelling, dat een moeielijk vraagstuk geen talrijke goede oplossingen duldt. Men moge zich dus met de beide eerstgenoemden tevreden stellen.

't Is waarlijk al veel.

Ik besluit deze opmerkingen met den wensch dat de schetsen van den heer Berlage (geëxposeerd in het gebouw der permrnente tentoonstelling van bouwkunst en kunstnijverheid, naast Maison Stroucken, in de bovenzaal waar thans ook de studies van den décoratieschilder Jakob Smits de aandacht trekken), door alle belangstellenden in een goede oplossing der hangende vraag mogen gezien worden en met bestaande of voorgestelde ontwerpen vergeleken.

Want het houten getimmerte voorspelt mij een weinig bevredigend resultaat. Terwijl het op sommigen den indruk van een klein kerkje met toren maakt, (het gevolg van den symmetrischen stand met doorloopende noklijn), heeft het voor mij wel iets van een lokomotief.

De onderstelling is dan ook niet gewaagd, dat de Commissie van deskundigen, nà de genomen proef, het zelf wellicht niet in alle opzichten meer eens zij met het gegeven advies.

Wat meer afwisseling in het silhouët van het geheel door een andere wijze van aansluiting zou, geloof ik, beter leiden tot het voorgestelde doel, namelijk: door een bescheiden aanbouw het fraaie monument niet alleen te behouden, maar het ook in zijn volle aestetische waarde te laten.

DE TEGENWOORDIGE BOUWKUNST EN DE DAARMEDE IN VERBAND STAANDE KUNSTNIJVERHEID.

(*Vervolg van pag.* 211.)

Ik moet echter bekennen, dat het bedroevend is te zien, hoe weinig onze kunst en onze nijverheid worden aangemoedigd door dat gedeelte van het publiek, het welk heden ten dage het meeste pocht op kunstgevoel en smaak.

Het onderwerp is van kieschen aard, ik ben daarvan overtuigd; maar er zijn waarheden die men moet durven verkondigen, vooral dan, wanneer ieder ervan doordrongen is, en ik koester de hoop, dat men mij daarin zal aanmoedigen.

De eerbied en de liefde voor zaken van eertijds zijn in de tweede helft dezer eeuw een belangrijke factor geworden bij kunstenaars en liefhebbers.

In de eerste plaats moet hulde gebracht worden aan die geduldige, die kiesche, oprechte geesten, die, zonder zich te bekommeren om de bestaande mode en dikwijls ten koste van groote opofferingen, sedert geruimen tijd de overblijfselen van het verledene hebben weten op te sporen, ze aan de vergetelheid en het verval te ontrukken en ze onder het bereik van het algemeen onderzoek hebben gesteld in die bewonderenswaardige verzamelingen, waarmede op verschillende tijdstippen onze musea zijn verrijkt geworden. Dankbaar moeten de namen in herinnering blijven van die groote mannen, van die edelmoedige gevers, die veel hebben bijgedragen om onze verdwenen kunst in eere te herstellen en die aldus de belangen van het onderricht gediend hebben. Vervolgens moeten dan de tegenwoordige geleerde verzamelaars genoemd en hen dank gezegd, worden, zij die zich altijd beijveren om van hunnen overvloed af te staan ten dienste der studie en wier kostbaarheden wij menigmaal mochten bewonderen. Het heerlijk schoone dat zij ons kunnen geven is genot voor de oogen en strekt het verstand tot voordeel. Het fraaiste echter, zoowel als beste, hebben hunne slechte zijde. Het publiek heeft sedert ettelijke jaren zich zoozeer verwonderd over die verzamelingen van oudheden, het heeft sommige overblijfselen van werkelijke waarde met zulke fabelachtige prijzen zien betalen, dat het, zonder duidelijk afscheiding te maken tusschen kunst- en historische waarde of een waarde volgens overeenkomst bepaald, alles zonder onderscheid, zonder voorbehoud bewondert. Daar schuilt het gevaarlijke van onze retrospectieve tentoonstellingen waarbij, het zij in het voorbijgaan gezegd, niet genoeg gewikt en gewogen wordt en waarop te dikwerf werken worden toegelaten, die men nooit als modellen zou mogen geven, maar die hoogstens bewijsstukken zijn.

Ook gelooft het publiek slechts in het oude; het geldt hier:

„Rien n'est beau que le vieux, le vieux seul est aimable."

Om het publiek in dit geloof te versterken komt het eigenbelang te hulp; want het heeft op bekende verkoopingen voorwerpen, eenige jaren vroeger voor een onbeteekenenden prijs verkregen, met een tienvoudigen tot zelfs honderdvoudigen zien betalen. Zoo verbeeldt zich heden ten dage een ieder te kunnen medegaan met de mode en voedsel aan zijne voorliefde te kunnen geven, waardoor zijn geld tevens goed is geplaatst. Na de schatten van het verledene, voortaan wel gehuisvest en bijna niet te vinden, na de stukken van tweeden en derden rang die niet uit hun omgeving komen dan alleen door een aanbod van meerendeels ongenaakbare prijzen, na deze worden, tot groot nadeel van onze moderne nijverheid, de meest vervallen, de meest vervalschte, de meest verdachte oude overblijfselen met ijver door de mode gezocht.

De smaak van 't algemeen is zoozeer vervalscht door die banale en als 't ware overeengekomen bewondering van het verledene, dat de pogingen van onze tegenwoordige industrieëlen miskend en hunne voortbrengselen geminacht worden. De opkooper besteedt al zijne beschikbare bronnen aan den kostbaren aankoop van oudheden zonder belang of kunstwaarde; hij betaalt somtijds een fortuin voor eenig voorwerp, dat alleen aanspraak kan maken op zeldzaamheid en hij doet afstand van voortreffelijke moderne kunstwerken, op vele tentoonstellingen geheiligd door de bewondering van kunstenaars en bevoegde mannen, werken die op hunne beurt, over eenige honderde jaren, den roem zullen uitmaken van toekomstige verzamelingen.

Om al deze ongelijkslachtige, ware of valsche, aan alle landen ontrukte producten, te plaatsen, wil men een behoorlijke en geschikte omgeving. Vandaar die onechte midden-eeuwsche kasteelen, die woningen die aan de Duitsche Renaissance de meest fantastische silhouetten ontleenen, die hôtels, opgesmukt als ten tijde van den Roi Soleil, die kleine fantastische voorstellingen uit den rococo tijd, en de kalmere navolgingen uit het tijdperk van Louis XVI, zonder de bijzondere typen te rekenen uit den vreemde ingevoerd en de meest uitheemsche voortbrengselen uit verre landen.

Om te voldoen aan die dwaze zucht tot navolging, aan die gekunstelde behoefte om in het verledene te leven, een dwaasheid die meer het gevolg is van een zekere ijdelheid dan van een bepaalden smaak, offeren onze meest besliste industrieelen, zij die zich het meest wijden aan den vooruitgang hunner kunst, maar die vóór alles moeten leven en die wanhopen aan het plaatsen van eenige nieuwe voortbrengselen, — die industrieëlen offeren op 't altaar der mode en bouwen voor haar de werken van het verledene weder op. Men maakt daardoor weder vormen, zonder te kiezen, zonder de reden van bestaan ervan doorgrond te hebben; want de client stelt zich meestal te vreden met den schijn. Naast copiën en somtijds volmaakte reproductiën die ten minste het voordeel hebben om tot in de toekomst de herinnering te bewaren aan de orgineele modellen die verdwijnen kunnen, zien wij dan ook veel vervalschingen van oude typen, die het werkelijke, maar verloren „oude", trachten te vervangen.

Onze werklieden bereiken eene betreurenswaardige bekwaamheid in het navolgen; zij zoeken naar allerlei kunstgrepen die een ongezond bedrog in zich sluiten, in plaats van met alle kracht te trachten iets nieuws voort te brengen; dat laatste is steeds door ons ras beoogd geworden en dat zal het steeds blijven doen.

In Frankrijk, waar het handwerk overdadig geworden is, moeten wij, niet alleen door de uitvoering maar ook door de oorspronkelijke opvatting, vreemde mededinging bestrijden. Daarin moet de kracht, het onoverwinnelijke meesterschap gelegen zijn.

Die staat van zaken is wel is waar beklagenswaardig, maar zal, hopen wij, van korten duur zijn. Telkens wanneer de mode verandert, zijn de buitensporigheden van die retrospectieve dwaasheden, die van het paleis tot den winkel en de herberg afdaalden, een bewijs van een reactie die wij hopen dat spoedig zal aanbreken.

Maar in afwachting daarvan lijdt onze nijverheid, en de aanleg van onze decorateurs gaat te niet, want zij vinden geen veld om zich te oefenen. De meubels van eertijds niet alléén, nemen in de prachtige woningen de plaats in van die door onze nijverheid geleverd; binnenbetimmeringen, marmerwerk, beeldwerk, de aan oude woningen ontnomen schilderijen worden in de nieuwe omgeving gesteld, somtijds misvormd om de noodige ruimte te sparen voor overblijfselen van vaak zeer ondergeschikten rang. Niettegenstaande echter het uiterlijk, niettegenstaande de inwendige versiering, hebben deze weelderige woningen een eigen nieuwerwetsch karakter door de algemeene rangschikking, de inrichting, het confort, en zij zullen de herinnering bewaren aan eene bijzondere klasse van onze tegenwoordige maatschappij. Maar die woningen, die een afzonderlijke groep schijnen te willen uitmaken door bij voorkeur van de kunst der XVIII eeuw gebruik te maken, zullen de groote massa der woningen, volgens de nieuwere begrippen ingericht, niet kunnen overtreffen. Zulke gebouwen zijn overal te vinden, te Parijs zoowel als in de provinciën en, worden wij niet getroffen door hunne kenmerkende massa, dan is het omdat, zooals Montaigne terecht gezegd heeft: „L'accoustumance hébète les sens", en wij te gewend zijn aan het zien van die gebouwen om ze nader grondig te beschouwen. Het zoude voldoende zijn de namen in herinnering te brengen van Lesueur, Duban, Sabrouste, Grisart, Paul Lelong, Sibert, Manguin, die van Rolland, Lesoufaché, Daumet, Bouwens, Hénard, Salleron, Normand en van vele anderen, om de meest uitmuntende werken te vermelden van een kenschetsende bouwkunst van den tegenwoordigen tijd.

Ik kan hier evenwel de geheele reeks niet opnoemen der voor hunne kunst bezielde artisten die, door de wetenschap der constructie, de eenmaal overeengekomen verdeeling, de fraaiheid en de zuiverheid der versiering, de werken onzer bouwkunst tot eene der belangrijkste uitingen gemaakt hebben van onze tegenwoordige beschaving.

Onze kunst uit zich dus weder als een nieuwe, en in ruimen zin. Haar doordacht karakter, in overeenstemming gebracht met den meerderen invloed van ons streven naar het redegevende, hare algemeene vormen geïnspireerd op de oude overleveringen en door het bestudeeren der tijdperken van kunst die er zich bij aansluiten, geven haar van nu af, en niettegenstaande de onbestendigheid van een tijdperk van overgang, een eigen beeld, dat later zeer duidelijk zal spreken.

Later zal dat beeld nog voltooid worden door de in eere herstelde polychromie, die ons voortaan tot onafscheidelijke hulp zal strekken.

(*Wordt vervolgd*).

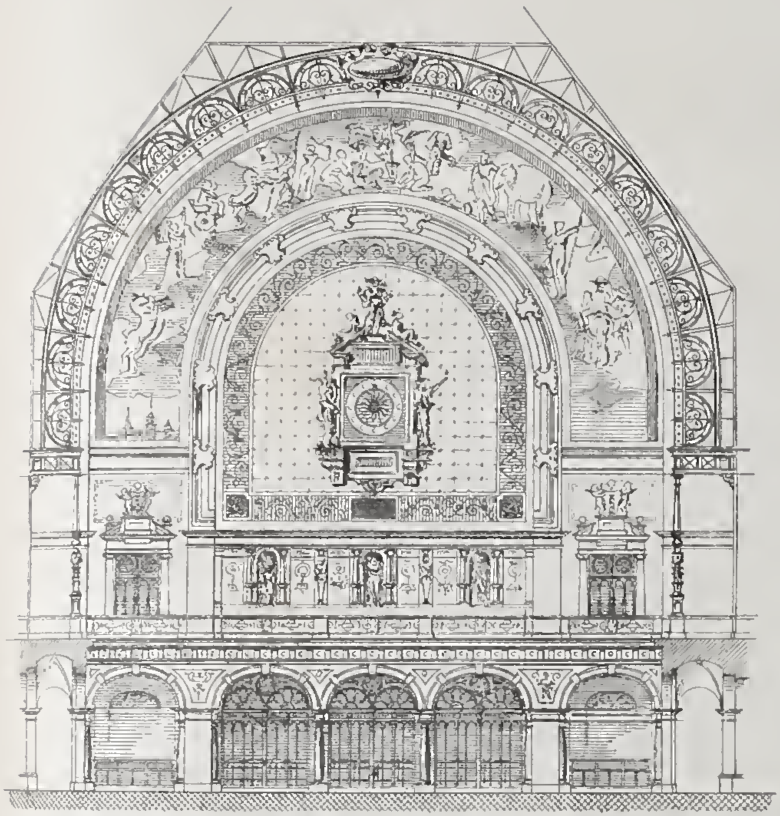
BIJ DE PLAAT.

De bij dit nummer van het Weekblad gevoegde plaat stelt de doorsneden over de beurszaal voor van de ontwerpen Y en In hoc signo floresco.

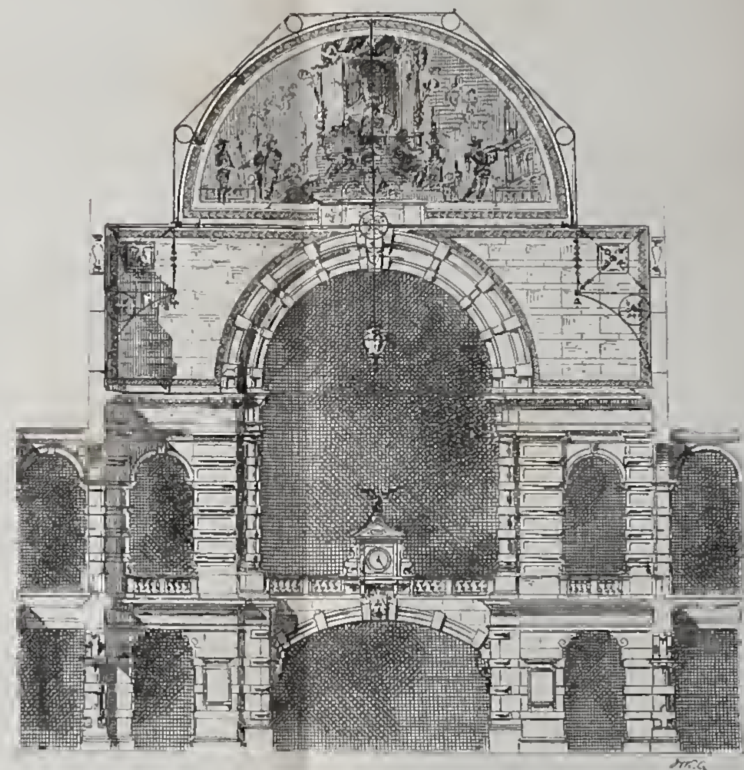
Beurs-Prijsvraag

Dwars-doorsneden

Ontwerp Y

Ontwerp „In hoc signo floresco"

Schaal.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 15 20 Meters

Photolithographie v Wegner & Mottu Amst.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad No. 36 Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

AFDEELING GRONINGEN.
VERGADERING VAN 4 SEPTEMBER 1885

De Afd. Groningen ving op 4 Sept. aan met hare wintervergaderingen. Ten dienste der provinciale leden was het lokaal wederom te 6 uur geopend, de stellingen voor plaatwerken ruim bezet en de leestafel al steeds ruim voorzien. De Voorzitter drukte bij de opening der vergadering den wensch uit, dat ook de provinciale leden door de verbeterde spoorweg communicatie gelegenheid mochten hebben van hunne belangstelling te doen blijken.

Op de uitgeschreven prijsvraag voor een bibliotheekkast waren ingekomen drie antwoorden, welke ter hand zullen worden gesteld aan de Jury, zijnde de heeren Eigenbergen, de Waard, Molenaar, Kramer en Sips, om zoo mogelijk rapport uit te brengen in de vergadering van October.

Eenige mededeelingen over albastine gaven aanleiding om de bespreking dezer verfstof op een volgende vergadering te hervatten.

De heer Lewe Quintus vraagt eenige inlichting omtrent de bibliotheek der afdeeling, waarop de Voorzitter mededeelde, dat de leden hunne werken voor elkander beschikbaar stellen, terwijl de belangrijke bibliotheek der Maatschappij ten dienste der afdeelingen is, en op eerste aanvragen de verlangde werken verschaft. Op de vraag of daaronder ook werken worden gevonden, betrekking hebbende op den bouw van ziekenhuizen in den laatsten tijd verrezen, deelt een der leden mede, dat het Bouwkundig Tijdschrift dienaangaande mededeelingen bevat, die ter beschikking gesteld zullen worden van eerstgenoemden spreker.

Naar aanleiding van dit onderwerp worden de leden uitgenoodigd tot een bezoek aan de leeszaal der plaatselijke vereeniging van bouwkundigen in 'tzelfde gebouw gevestigd, alwaar beschikbaar is voor de leden dier vereeniging de Reveu d'Architecture en Belgique, welk werk bevat de photographiën van het hospitaal van Antwerpen 'twelk met belangstelling werd bezichtigd.

De Voorziter deelde mede, dat even als 't vorige jaar op den Zondag na elke vergadering een kunstbeschouwing zal worden gehouden voor belangstellende ingezetenen en leerlingen, om zoodoende mede te werken, dat niet alleen de bouwkundigen, maar ook het publiek bekend worden met de uitgevoerde werken op bouwkundig gebied, in verschillende landen en kunsttijdperken.

De heer Molenaar vestigde de aandacht op de wenschelijkheid, dat er ook lezingen door de leden werden gehouden, waarop de Voorzitter antwoordde, dat het bestuur zeer gaarne daartoe mede werkte en het zeer waardeerde, dat leden buiten het bestuur op die wijze van hunne werkzaamheid in 't bevorderen van den bloei der Afdeeling blijk geven.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Kampen.

Bij de Redactie van dit blad zijn verschillende vragen ingekomen die betrekking hebben op de prijsvraag, door de Societeit »het Collegie" te Kampen uitgeschreven.

Omtrent de vraag van *»een lid"*, verwijzen wij naar het *Weekblad* N°. 32, van 15 Augustus, pag. 201, onder Prijsvraag Kampen, sub. 1, alwaar het antwoord reeds gegeven is.

Omtrent het meerdere of mindere belang der beide gevraagde toegangen vindt de schrijver van den *brief van* 10 *September*, in hetzelfde blad van 15 Augustus reeds voldoende toelichting.

Aan den steller der 4 *vragen* kan het volgende worden medegedeeld:

1. De uitweg tusschen het bouwterrein en de Oude straat, staat schuin (volgens de teekening) op de achterzijde van dat bouwterrein.
2. Die gang mag op de bovenverdieping bebouwd worden.
3. Zoowel de muren van dezen gang, als de overige muren langs de naastliggende perceelen, moeten eigen muren worden.
4. Het balkon mag buiten de rooilijn springen.

Omtrent dit balkon blijkt, dat men eigenlijk een terras verlangt De overige eischen ervan zijn opgegeven in art. 3 van het programma.

Prijsvraag Roode Kruis.

Op de Antwerpsche tentoonstelling is de prijs voor een verplaatsbaar veldhospitaal, door de Duitsche Keizerin uitgeloofd (5000 francs en een gouden eerepenning) toegekend aan de Deensche firma: Christoph en Unmarck, te Kopenhagen. Voorts werden nog een gouden en verscheidene zilveren eerepenningen en eervolle vermeldingen toegekend. Daaronder zijn echter geen Nederlanders.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De jaarlijksche vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs had j. l. Dinsdag plaats in het lokaal »Diligentia" te 's Gravenhage.

De heer Ph. Lindo, te Delft, was verhinderd geworden ter vergadering te komen, om de toegezegde mededeeling te doen over eene, door hem uitgedachte veiligheidskoppeling voor spoorwegrijtuigen.

De heer Tideman herdacht heden het tijdstip waarop hij voor 25 jaren als Secretaris van het Instituut in functie trad. In warme bewoordingen sprak de Voorzitter den verdienstelijken Secretaris toe.

Door den heer J. van der Toorn werden belangrijke mededeelingen gedaan aangaande de tentoonstelling te Antwerpen, inzonderheid wat de bekroningen betreft en het was hem — die als jurylid in de beoordeeling is werkzaam geweest — aangenaam te kunnen verklaren, dat Nederland, op het gebied van burgerlijke- en waterbouwkunde, ook op deze tentoonstelling een schitterend succes had verworven, waarvan menige bekroning getuige was.

Door den heer J. F. Metzelaar waren eenige teekeningen van de te Scheveningen en Arnhem gebouwde gevangenissen in het lokaal opgehangen en werden door hem de noodige toelichtingen verstrekt over den bouw van gevangenissen in het algemeen en van die te Scheveningen meer in het bijzonder.

Op uitnoodiging van den Voorzitter werd van de aanbieding des heeren Metzelaar, om de nieuwe cellulaire gevangenis in de duinen te Scheveningen in oogenschouw te nemen, door vele leden gretig gebruik gemaakt, waardoor dan ook, — gelukkig slechts voor een oogenblik — deze sombere verblijven met ingenieurs en architekten werden gevuld.

De nieuwe gevangenis is gelegen in de nabijheid van het pompstation der duinwaterleiding, op een afstand van ongeveer 20 minuten van de badplaats.

De terreinen zijn ingesloten door een ringmuur van 4 M. hoogte, waarbuiten de woningen der beambten zijn gelegen. Aan de woningen der 5 gehuwde beambten zijn tuintjes toegevoegd. Ter weerszijden van den hoofdingang zijn de woningen van den directeur en adjunct-directeur.

De hoofdingang der gevangenis bestaat uit eene ruime poort met zijgebouwen, waarvan het ééne tot dagverblijf en het andere tot nachtverblijf van den buitenportier is bestemd.

Achter dezen ingang is een open binnenhof, groot 15 bij 36.50 M. gelegen, waaraan een zestal magazijnen voor onbewerkte grondstoffen en afgewerkte goederen grenzen.

Bij het binnentreden der gevangenis ontwaart men het administratiegebouw, het bureau van den directeur en dat der beambten en een wachtkamer, benevens het in 3 deelen gesplitste spreekvertrek, bestemd voor het bezoek, dat aan de betrekkingen der gevangenen van tijd tot tijd wordt toegestaan.

De vertrekken voor vergaderingen van de commissie van administratie met archief, portiersvertrek, enz. zijn allen ruim.

De centrale hal heeft eene diameter van 12 M. bij eene hoogte van 17 M., terwijl de corridors van de vleugels, die allen op dit centrale punt uitloopen, eene breedte van 5 M. bij eene hoogte van 11.70 M. bezitten.

In deze vleugels die uit een beganen grond en twee verdiepingen bestaan, vindt men ongeveer 200 cellen, waarvan sommigen als werkcellen dienst zullen doen.

De vrouwenafdeeling, die van het overige deel is gescheiden, bevat slechts 10 cellen, met locaal voor ziekenverpleging, woonvertrekken voor de bewaarsters, enz.

Aan de centrale hal vindt men het vertrek voor den onderwijzer en de bibliotheek, bewaardersvertrekken en bureaux.

De toegang tot de cellen op de beide verdiepingen wordt bereikt door middel van ijzeren trappen die uitkomen op de galerijen die ter wederzijden langs de cellen loopen.

De verwarming der cellen en corridors geschiedt door heetwaterbuizen; volgens mededeeling van den heer Metzelaar zullen de kosten dezer verwarming per dag en per cel niet meer dan een en een halve cent bedragen.

Aan het eind van den eenen vleugel is de kerk gelegen, waarin behalve de beambten, 126 gevangenen kunnen geplaatst worden.

De afzondering van elk der gevangenen is ook hier in acht genomen, door voor ieder eene afgesloten ruimte af te zonderen die met eene opening naar den geestelijke is gekeerd, zoodat deze, evenals de beambten, de gevangenen kunnen gadeslaan en de laatsten elkander niet kunnen zien. De kerk is ingericht voor den Protestanschen en R. katholieken eeredienst.

De keukens met wasch- en badcellen, spoellokaal en vertrek voor sneldroogerij zijn allen ruim. Het ketelhuis bevat 2 groote stoomketels die de noodige stoom en het heete water leveren voor de dagelijksche bereiding der spijzen, het wasschen van kleederen enz., en des avonds dienst doen voor het drijven der stoommachine, bestemd voor de electrische verlichting van het geheele gebouw.

De electrische gloeilampen, ten getale van 280 stuks, ieder met eene lichtsterkte van 10 normaal kaarsen, zijn in de celmuren in kastjes geplaatst en voorzien van reflectors.

Iedere cel is van eene electrische schel voorzien.

Tusschen de gevangenis en den ringmuur zijn 37 wandelplaatsen aangelegd, ieder ter oppervlakte van 23 M². langs een gebogen lijn, waarvan in het straalpunt de bewaarder is geplaatst, waardoor hij elken gevangene kan gadeslaan.

Het geheele gebouw is van ijzer en steen opgetrokken en dus brandvrij.

Na deze groote inrichting in allen deele te hebben bezichtigd, begaven de meeste bezoekers zich naar het Kurhaus, waar een 50-tal deelnamen aan een gezelligen maaltijd en waar menigen dronk werd gewijd aan den bloei van het Instituut en wat daarmede in verband staat. c.

Bij de Gemeente-begrooting van Gouda, in ontvangst en uitgaaf bedragende ongeveer *f* 317.300, wordt door B. en W. voorgesteld in 1886 over te gaan tot de herstelling van de schoone raadszaal, met inbegrip van het daar aanwezige oude schilderstuk.

In ons eerste bericht in het vorige *Weekblad* werd medegedeeld, dat sollicitanten worden opgeroepen voor de betrekking van ingenieur-controleur van de waterleiding te Amsterdam. Zoover is het echter nog niet, want sollicitanten *zullen* worden opgeroepen.

Te Alkmaar hebben eenige patroons besloten tot de oprichting eener ambachtsschool, met het doel aan handwerkleerlingen gedurende de maanden September tot Maart bijna kosteloos theoretisch en zooveel mogelijk praktisch onderwijs te geven, overeenkomstig het vak door ieder beoefend. d.

Aan de Utrechtsche IJzergieterij, firma A. F. Smulders, is opgedragen voor de werken te Panama de levering van 10 baggermachines, zoogenaamde excavateurs, welke iederen dag 2000 M3. grond verplaatsen. Elk dezer werktuigen heeft 4 stoommachines noodig samen van 100 paardenkracht. d.

De Gemeenteraad te 's Hage besloot gisteren in een adres aan Z. M. den Koning te verzoeken, de gemeente definitief te ontheffen van de verplichting tot het oprichten en in stand komen eener Burgerdag- en Avondschool. Dit besluit rustte op de gronden door B. en W. in hun preadvies uiteengezet, waarin breedvoerig betoogd werd, dat in de behoefte aan onderwijs voor aanstaande ambachtslieden op voldoende wijze wordt voorzien. De raad beschikte afwijzend op een verzoek aan een drietal vereenigingen om ambachtslieden in staat te stellen de Antwerpsche tentoonstelling te bezoeken. d.

Van een nieuw eigen gebouw, door de Vereeniging voor de inrichting ten behoeve van minvermogende ooglijders te Groningen aan den Heerensingel opgericht, geeft de *Prov. Gr. Ct.* de volgende beschrijving. In de beneden verdieping vindt men eene wachtkamer, een collegekamer, een donkere kamer met 7 lessenaars ten behoeve van praktische oefening, en de vertrekken van den concierge. Boven zijn een vijftal vertrekken ingericht voor de huisvesting elk van 4 patienten, terwijl men bovendien o. a. een badkamer vindt. Het geheel maakt een frisschen, ruimen, luchtigen, aangenamen indruk, terwijl een breede lap grond achter het gebouw is opengebleven, die als tuin zal worden aangelegd en dan den verpleegden eene welkome wandelplaats zal verschaffen. d.

Tot assistent voor de waterbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft is benoemd de heer J. Kraus, civiel ingenieur te Almelo.

Donderdag l.l. werd de houten kast, die de hoofdgroep boven het Gymnasium aan de Weteringschans te Amsterdam omhulde, weggenomen. Zooals men weet is deze groep het werk van den heer Bart van Hove, en maakt, als bekroning van den middengevel, een uitmuntend effekt.

De groep stelt voor den Roem, die de Wetenschap en de Studie bekroond; de bijenkorf links en de aardglobe rechts, zijn de symbolen van vlijt en van algemeene kennis. De Roem, eene forsche, gevleugelde figuur, houdt in de rechterhand een fakkel. De Wetenschap en de Studie worden voorgesteld door zeer fraai gemodelleerde vrouwenfiguren. Het geheel is hoogst verdienstelijk van ontwerp.

De groep is vervaardigd uit een stuk La Rochette steen, breed 5 M. en hoog 4.5 M. De beelden zijn 2.50 M. hoog.

Een beeldhouwwerk van dergelijke afmetingen is nog niet in Nederland uitgevoerd.

Van de inzenders op de tentoonstelling van *Architectura et Amicitiae*, welke, in de Militiezaal gehouden en den 13en dezer gesloten wordt, zijn onderstaanden bekroond:

Schrijnwerken. Meubelen. Firma H. J. Jansen & Zoon te Amsterdam, eere-diploma; Meubelen. J. A. Tognacca & T. Cossa, te Amsterdam, eere-diploma; Deuren en Vergaringen. Gebrs. van Malsen, 'sGravenhage, diploma van verdienste; Meubelen. H. Schep, Amsterdam, diploma van verdienste; Kunstkast. Karel Muller, Amsterdam, eervolle vermelding.

Metaalwerken. Koper- en zinkwerken, Becht & Dyserinck, Amsterdam, eere-diploma; Bronswerken J. A. Tognacca& T. Cossa, Amsterdam. eere-diploma; Kunstsmeedwerk, Prosper Schrijvers, Brussel, eere-diploma; Gedecoreerde Metalen Tegels, J. Bekkers & Zoon. Dordrecht, eervolle vermelding.

Glaswerken. Glasgravure. J. H. de Lange, Amsterdam, diploma van verdienste; Imitatie van gebrond glas, Martin & Co., Amsterdam, diploma van verdienste.

Ceramiek en mozaïek. Delfsch aardewerk. J. 't Hooft en Labouchère, Delft, eere-diploma; Paneelen in Fayence. Th. Tumière, Brussel, diploma van verdienste; Schoorsteen in Fayence J. N. Scheltema, Amsterdam, diploma van verdienste; Kunst tegelwerk. Martin & Co., Amsterdam, eervolle vermelding; Mozaïektegels. J. J. Sand, Amsterdam, eervolle vermelding.

Stoffeering. Tapijten. Kon. Deventer Tapijtenfabriek, eerediploma; Spiegel met omlijsting in cartonpierre, wed. G. Dorens & Zoon, Amsterdam, diploma van verdienste; Imitatie van behangselleder, J. Hopman, firma J. Wijdoogen Jzn., Amsterdam, diploma van verdienste; Stoffeering, H. J. Jansen & Zoon, Amsterdam, diploma van verdienste; Tapijten. J. F. Humm, Amsterdam, diploma van verdienste; Stoffeering. Firma van de Peck & Bauschultze, Amsterdam, diploma van verdienste.

De Jury bestond uit de architecten de heeren A. N. Godefroy, J. Gosschalk, J. H. Leliman en Henri Evers.

Gedurende de maanden Mei tot October 1886 zal te Berlijn eene internationale tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters worden gehouden.

Nadere bijzonderheden zullen later worden medegedeeld.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 31 Aug. — Het gemeentebestuur: het verbouwen van de openbare lagere school der 1e klasse no. 26 in de Egelantiersstraat.

J. J. Kommer	*f* 18.090
H. C. Dorlas	» 17.369
H. W. A. Paans	» 16.980
G. Woud	» 16.961
A. Paans	» 16.700
J. v. Berne	» 16.665
A. van Wensveen	» 16.200
H. J. en G. Haandrikman	» 16.135
J. P. Rieken en J. Becker Jr.	» 15.824
A. Aalders	» 15.534
R. Repko	» 15.285
J. J. Vontijn	» 15.149
G. Verwij te Uithoorn	» 14.563
Peeters en Roelofsen	» 14.500

de overigen allen aldaar.

AMSTERDAM, 7 Sept. — Het gemeentebestuur: het bouwen van een slachthuis met stal voor varkens, een slachthuis met stal voor paarden en afsluitingen voor de algemeene slachtplaats in de Stads Rietlanden is heden aanbesteed. Inschrijvers waren: F. Hilarius Wzn., te Leeuwarden, *f* 171.179; A. Vos Bzn., te Amsterdam *f* 196.000, beiden zonder opgave van steensoort; F. W. van Vloten, te Utrecht, Waalsteen *f* 177.889; L. Vlasman, te Amsterdam, Duitsche steen *f* 185.885; L. N. de Groot, te idem, Waalsteen *f* 199.999; A. Paans, te idem, Duitsche steen *f* 198.000; P. Rijnders, te Valkenswaard, Waalsteen, *f* 182.270; F. K. Ozinga, te Amsterdam, Waalsteen, *f* 176.800; B. Voordendag Azn., te Dordrecht, Waalsteen *f* 191.200; P. Verbruggen, te Waddinxveen, Duitsche steen *f* 188.690, Waalsteen *f* 188.600; B. van Buuren, te Amsterdam, *f* 177.874; H. C. Dorlas, te Amsterdam, Duitsche steen *f* 190.000, Waalsteen *f* 183.339; J. Koster, te Amsterdam, Duitsche steen *f* 181.570, Waalsteen *f* 174.810; J. P. Rieken en J. Becker Jr., te Amsterdam, Duitsche steen *f* 167.000, Waalsteen *f* 157.000; J. J. Bekker, te Lent, Duitsche steen, *f* 203.969, Waalsteen *f* 193.969; W. L. Leibbrandt, te Amsterd., Waalsteen *f* 189.666; H. J. Nederhorst en C. J. C. Hoogendijk, te Gouda, Waalsteen *f* 192.873; P. G. van Workum en F. Raaijmakers, te Amsterdam, Duitsche steen *f* 176.000, Waalsteen *f* 173.000; D. Zuiderhoek, te Amsterd., Waalsteen *f* 182.360; M. A. J. Taverne, te 's Hage, Waalsteen *f* 188.016; C. P. W. Dessing te Gouda en J. Slenters, te Haarlem, Duitsche steen *f* 172.900, Waalsteen *f* 159.159; L. Sickler, te Amsterdam, Waalsteen *f* 181.805; W. Greve, te Buiksloot, Duitsche steen *f* 198.708, Waalsteen *f* 193.935; C. J. Maks Jzn. en J. J. Boekholls te Amsterdam, zonder opgave van steensoort *f* 185.900; A. J. van Liemt, te Amsterdam, Waalsteen *f* 172.800; Peeters en Roelofsen, te Amsterdam, Waalsteen *f* 185.100; J. F. Prenzler, te Amsterd., Waalsteen *f* 156.530.

ERMELO 12 Sept. — Het Bestuur der Vereeniging tot Christelijke verzorging van krankzinnigen, het bouwen van 4 paviljoens met een gebouw voor waterverzorging op het landgoed Veldwijk, aldaar. Ingekomen 16 biljetten. Minste inschrijver,
J. de Lange, te Amsterdam . . . *f* 64,750

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2763 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 29sten September 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 427.

Het verrichten van grondwerken, het maken van een Hoofdgebouw en eenige bijkomende werken op de halte VLAKE.

De besteding geschiedt volgens § 75 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den Semptember 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den September 1885 ten twaalf ure des middags.

UTRECHT, den 4den September 1885.

De Directie der Societeit „HET COLLEGIE" te Kampen,

deelt mede, dat de Jury van beoordeeling der plannen van een *Societeitsgebouw* zal bestaan uit de heeren:

J. KALFF, Hoofd-Ingenieur der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, te Utrecht,

F. W. VAN GENDT J.Gzn., Architekt te Arnhem,

J. C. RAMAER, Ingenieur van den Waterstaat te Kampen. 2764

The St. Pancras Iron Work Company, London.

TRADE MARK

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2765 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concureerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

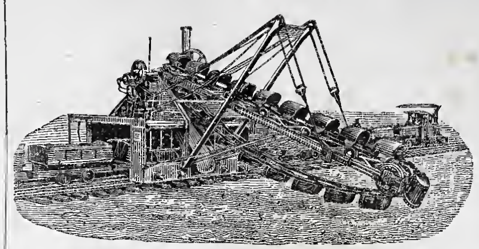
36. Derde Weteringdwarsstraat,

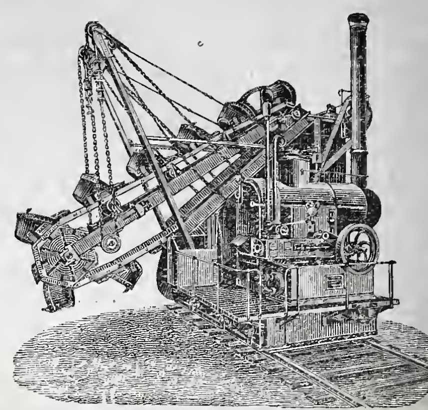
AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2766

STOOMTIMMERFABRIEK „DE ZWALUW"

te DEN HELDER,

levert ten spoedigste:

Ramen, Deuren, Architraven, Neus- en Waterlijsten, Koplatten, Naalden, Trapleuningen, Deurlijsten, Schrooten, Schoorsteenbetimmeringen, Kiosken, Markiezen, Ornamenten voor Zwitsersche Huizen, Schoolmeubelen, enz. enz.

Geïllustreerde catalogus met meer dan 260 figuren te bekomen bij den boekhandelaar JOH. G. STEMLER CZN., Haarlemmerstraat 2, Amsterdam, tegen *franco* toezending van *f* 3.20 2767

Bestellingen worden aangenomen bij MARTIN & C°., te Amsterdam.

Als Vertegenwoordigers van de verschillende fabrieken recommandeeren wij

KURKSTEEN,

het lichtste Bouwmateriaal dat er bestaat (ongeveer 7 maal lichter dan baksteen) en uitmuntend geschikt voor:

OPVULLING VAN HOLLE MUREN,

Vervaardiging van drooge Wanden,

het beste Isoleer-middel voor Stoomketels, Stoompijpen, Daken,

enz. enz.

TROTTOIRTEGELS

2768

en **VLOERSTEENEN** in verschillende Vormen, Kleuren en Afmetingen; het **sterkste** en **goedkoopste materiaal,** dat in den handel is.

ROLLUIKEN

van **Staal** en **Hout,** zelfrollend en met drijfwerk.

IJZEREN SCHUIFDEUREN.

GEGOLFD IJZERBLIK

voor DAKEN, BRUGGEN, DEKKEN, enz.

Compleete IJzeren Daken en Gebouwen enz.

E. & P. ROTTSIEPER, te Ronsdorf (Rijnpruisen).

Referentiën bij: de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij.; Rotterdamsche Tramweg-Mij.; de Heeren Architecten W C. METZELAAR te *'s-Hage*, M. A. DE ZWART te *Voorburg*, J. SCHOTEL te *Rotterdam*, J. A. VAN DER KLOES te *Delft*, J. C. VAN WIJK te *Rotterdam*, JACQUES LEIJH te *Haarlem*, Stearinekaarsenfabriek *Gouda*, enz. enz. Agenten gevraagd. (**EEREDIPLOMA TE AMSTERDAM 1883.**) Men vrage Prospectus enz.

Artistieke Plafond- en Kamerversieringen in *Carton Pierre en Pleister*.

Bij opgaaf van grootte en hoogte der kamers, en stijl welke men wenscht, zenden wij, in verbinding met een der grootste werkplaatsen in België, gratis gedetailleerde schetsen, met prijzen voor levering, of geheele uitvoering der benoodigde ornamenten. 2769

MARTIN & C°., Amsterdam.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 37.

Nelsenbach E. J. Heermans fec. 1884

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Heeren Leden worden herinnerd aan het verzoek, om zich vóór of op den 25 a. s. bij den heer J. G. Michielse, Secretaris der Afdeeling Haarlem, aan te melden, indien zij wenschen deel te nemen aan den maaltijd, na de **Algemeene Vergadering op 29 dezer** te Haarlem te houden, in het Heerenlogement in den Haarlemmer Hout.

De **Agenda** der vergadering is opgenomen in het *Bouwkundig Weekblad N°.* 35, van 5 September l.l., terwijl exemplaren ter beschikking der Leden zullen zijn op de Vergadering.

De Tentoonstelling der werken van den kunstschilder Jakob Smits, blijft geopend tot 30 September a. s.

Bij de tentoongestelde schetsen voor een aanbouw aan den Munt- of Regulierstoren te Amsterdam, ontworpen door den heer H. P. Berlage Nz., zijn gevoegd twee photografiën naar den vroegeren toestand, en de plannen door den Gemeente-Architekt ontworpen voor den aanbouw.

Bij het Bestuur der Maatschappij is het volgende schrijven ingekomen:

Mijne Heeren.

Naar aanleiding van het voorstel door den heer architekt J. de Haan aan de leden uwer Maatschappij gedaan, ter behandeling op de Algemeene Vergadering op 29 a. s. te Haarlem te houden, van welk voorstel wij kennis namen uit het *Handelsblad* N°. 17508, achten wij het onzen plicht, dat voorstel krachtig bij u te ondersteunen. Waar wij ons volkomen vereenigen kunnen met de redeneeringen van den heer de Haan en de gronden door hem voor zijne motie aangevoerd, was het vooral met ingenomenheid dat wij mochten zien, dat de heer de Haan ook een geopend oog had voor den zeer gedrukten toestand waarin onze nijverheid, *voor een zeer groot deel ook tengevolge van den invoer van Duitsche steen,* verkeert, terwijl de Nederlandsche steenen in deugdzaamheid en kleur voor de Duitsche steen niet behoeven onder te doen.

Uit de aanbesteding van de gebouwen voor het Slachthuis, 7 September l. l. te Amsterdam gehouden, is bovendien uit de inschrijvingsbiljetten gebleken, dat de Nederlandsche steenen, ook in *prijs,* de concurrentie met de Duitsche gemakkelijk kunnen volhouden, daar de minste aanbieding van Nederlandsche steenen *f* 10.400 lager was dan de goedkoopste aanbieding in Duitsche steen.

Terwijl er dus geene redelijke gronden kunnen worden aangevoerd om aan het Duitsche fabriekaat de voorkeur te geven, nemen wij, in deze moeielijke tijden, de vrijheid ook bij de leden uwer Maatschappij met den meesten ernst aan te dringen om door aanneming der motie van den heer J. de Haan, datgene te bevorderen wat noodig is om den Nederlandschen werkman aan een eerlijk stuk brood te helpen. Niet langs kunstmatigen maar alleen langs natuurlijken weg, zooals dit door den heer de Haan wordt voorgesteld, kan in den nood van den werkman worden voorzien.

Het Bestuur der Vereeniging
van Nederlandsche Steenfabriekanten

NICOLAS V. HEUKELUM
Voorzitter.

Indoornik a/ Randwijk,
15 September 1885

JACS. HELLENDOORN
Secretaris.

Gedrukt 19 *September* 1885.

DE PERMANENTE TENTOONSTELLING.

Vervolg van pag. 199.

De waardeerende beschouwingen, die verschillende bladen ten beste gaven — nu ook het weekblad *de Portefeuille* — over de uitmuntende aquarellen van den heer Jakob Smits, die op de vergaderzaal in het Maatschappelijk Gebouw zijn tentoongesteld, zijn niet zonder uitwerking geweest op het bezoek, aan deze verzameling gebracht. Op dezelfde zaal kan men thans kennis maken met de belangrijke schetsen voor een aanbouw aan den Munt-toren te Amsterdam, ontworpen door den heer H. P. Berlage Nz., waarover in het vorige nummer van dit blad een waardeerend artikel werd opgenomen van den heer J. R. de Kruyff. Ter vergelijking zijn thans daarbij gevoegd een paar photographien, die den ouden toestand in herinnering brengen, en de teekening van het oorspronkelijke ontwerp voor den aanbouw, door de afdeeling Publieke Werken. Wij mogen verwachten dat deze schetsen nog een aantal belangstellende bezoekers zullen trekken. De belangrijkheid der zaak is dit zeker waard.

Na deze korte herinnering aan de speciale tentoonstelling, begeven wij ons weder naar de permanente, in de eerste plaats om eenige nieuwe inzendingen, na ons laatste bezoek ingestuurd, in oogenschouw te nemen. Wij merken daaronder op, een groot tableau met verschillende soorten van dakleien, uit de groeven van St. Barnabé te Déville, tentoongesteld door O. Massijn, te Gent, waarover nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij de heeren Folkers en Co te Amsterdam.

De firma Wagner en Strarker te Stuttgart zond een tableau in met modellen op kleine schaal van parketvloeren. Deze firma is reeds te lang en goed genoeg bekend om nog over hun fabriekaat uit te weiden; het paneel bewijst bovendien voldoende tot welk een hoogte de werkman het in die fabriek heeft gebracht.

Van de heeren L. Franses en Zoon te 's Gravenhage is aangekomen een ijzeren deur, met zware sluiting, voor een brandvrijen kelder. De inrichting van de sluiting is hoogst eenvoudig, maar ook uiterst soliede, zoodat van inbraak geen sprake kan zijn. Een dergelijke deur verdient door elken koopman eens nauwkeurig in oogenschouw genomen te worden, om te kunnen zien op welke eenvoudige wijze hij de groote waarden, die dikwerf onder zijne berusting zijn, op de meest afdoende wijze kan beschermen tegen zijne grootste vijanden: brand en inbrekers.

Ook bij de inzending der heeren Martin en Co. is eenige wijziging waar te nemen. Een aantal fraaie Sinziger tegels, glas-etswerk en gebrand glas hebben de reeds groote keuze van artikelen nog uitgebreider gemaakt. Bovendien exposeert de firma een paar kurksteenen, op de vervaardiging waarvan zij zich toelegt. Een der hoofdvereischten van deze steenen is buitengewone lichtheid. Vergelijkt men nu, met het oog op deze eigenschap, de kurksteen der firma Martin met die, door de heeren E. & P. Rottsieper tentoongesteld, dan zal men tot de overtuiging komen, dat de laatste het van de eerste winnen. Maar de nieuwe fabriek zal wel spoedig verbetering aanbrengen.

Na deze zullen binnenkort weder eenige nieuwe inzendingen te vermelden zijn.

Oogenschijnlijk zou men niet ongeneigd zijn te beweren, dat meubels niet te huis behooren op deze tentoonstelling, waar de architekt en zijn lastgever hun keuze kunnen doen in gemeen overleg, met het oog op hetgeen meer speciaal een bouwwerk betreft. Die bewering gaat echter niet op. In hoeveel gevallen toch is de architekt de raadsman bij het koopen van meubels, en hoe dikwijls wordt hem reeds opgedragen om er zelfs ontwerpen voor te leveren? Men verlangt meer dan vroeger een karaktervol interieur, en daarbij passen slechts meubels, ontworpen door dezelfde hand als de omgeving waarin zij worden geplaatst. Onze tijd gaat in dit opzicht vooruit, en in die verbetering mag de architekt wel een woordje medespreken; hij deed het reeds menigmaal, en dat gaf in hoofdzaak aanleiding tot dien vooruitgang.

Wijzen wij daarom allereerst op de fraaie kast, tentoongesteld door de Gebr. van Malsen te 's Hage, en vervaardigd naar een ontwerp van den heer C. Muysken. Zij trekt niet alleen de aandacht door de fraaie vormen en details, die nog beter zullen uitkomen in eene meer passende omgeving, maar ook door de zuiverheid en degelijkheid van bewerking die niets te wenschen overlaten. Men lette vooral op de intarsia in de paneeltjes der deuren, welker uitvoering onverbeterlijk mag genoemd worden. Zij zijn een uitmuntende proeve van hetgeen de stoomtimmerfabriek ook in fijner genre, dan zij reeds vroeger leverde, kan aanbieden. Nadat dit meubelstuk naar zijne bestemming is vertrokken, vertrouwen wij dat het door ander werk uit dezelfde fabriek vervangen zal worden waarbij het te wenschen is, dat zich eenige onderdeelen van binnenbetimmeringen zullen bevinden.

De heeren H. P. Mutters & Zn. te 's Gravenhage, hebben in een afzonderlijk vertrekje eenige fraaie meubels bij elkander gebracht, waarbij een etagère-kast en een schrijftafeltje, rijk met goed bewerkt beeldhouwwerk versierd, beiden in imitatie ebbenhout en in het genre Louis XVI. Hierbij behoort een fauteuil in 't zelfde genre, met zijden stof bekleed, een rijk effekt makende. Een drietal andere meubelstukken, een tafeltje, fauteuil en spiegel met geslepen glas, vertegenwoordigen het renaissance genre. Degelijkheid van bewerking, een eerste vereischte bij dergelijke meubelen, is behoorlijk in acht genomen; de vormen zijn goed, en vooral het laatstgenoemde stel maakt een uitmuntenden indruk.

De heer Eckhart uit Rotterdam stelt een rijk gebeeldhouwd kastje tentoon en een gedeelte van een binnenversiering; een deur met bekrooning, waarin een sopra-porta. Deze deur toont door het rijke reliefornament nog al druk, maar zal ongetijfeld in een wandvlak, op dezelfde wijze versierd, een zeer gunstigen indruk maken. De tinten der beschildering zijn met veel smaak gekozen.

Na een rustbank en een kastje van nagebootst ebbenhout te hebben tentoongesteld, exposeert de heer Mumm uit Amsterdam thans een elegant stoeltje, met smaak opgemaakt. Men vindt het in het vertrekje waarin de firma Wijdoogen een proeve geeft van de aanwending van Lincrusta Walton, over welk artikel eenige beschouwingen zijn opgenomen in het *Weekblad* N°. 25, van 27 Juni 1885.

Het vertrekje naast dit laatste is ingenomen door den heer C. B. Schneider, die het met veel smaak heeft gedecoreerd; de wanden zijn in vakken verdeeld, die een keur van zeer fraaie behangselpapieren vortoonen, waaronder het vak boven den rijk bewerkten, prachtigen schoorsteenmantel der heeren G. en J. Cool de kroon spant. Kan men hier zien, dat de heer Schneider zelve met talent kan decoreeren, een eigen keuze, welken prijs men ook wenscht te besteden, kan men doen in het uitgebreide magazijn aan de Leidschestraat hoek Prinsengracht.

In 't midden van de zaal staat de bekende orgelman, in Savonnière-steen uitgevoerd, van den heer Joh. Franse, beeldhouwer alhier. Men moet bij de beschouwing van dit werkstuk zich rekenschap geven van het doel waarvoor het is gemaakt: het orgel moest een toestel bevatten om bij afwisseling verschillende advertentiën te voorschijn te doen komen. Zoo ver is 't echter niet gekomen. Niettegenstaande de vrij grove steensoort is het werk verdienstelijk; het zou echter aantrekkelijker zijn geweest bij gebruik van fijner materiaal. Het model van den kop op een sluitsteen, en de gipsornamenten, om het voetstuk geplaatst, zijn werkelijk goede fragmenten.

De bekende kolom, met modellen van tegels uit de fabriek der Gebrs. Ravenswaay, op Westraven bij Utrecht, bevat enkele goede tegeltjes in het nonchalante oude genre uitgevoerd.

De heer H. J. Wolter, die zich binnen korten tijd definitief te Amersfoort gaat vestigen, stelt een paar zuinig brandende kachels ten toon, de welbekende Wolpertsche zuigventilator, menig detail op verwarming en ventilatie betrekking hebbende, waarbij vooral de aandacht moet gevestigd worden op de ventilatoren, door de drukking eener waterleiding in beweging te brengen. Het middel waardoor deze werktuigen in hun functie uitoefenen behoeft niet af te schrikken, want het waterverbruik — en daardoor de kosten — zijn gering. Men kan er slechte lucht mede verwijderen, of wel versche, koel of warm, mede aanvoeren. Het eenigste wat ons bij deze toestellen verwondert, is dat zij nog zoo weinig hier te lande zijn toegepast.

In deze zaal, die wij spoedig zullen verlaten om de inzending in de derde te vermelden, zal men ongetwijfeld met belangstelling eenige oogenblikken verwijlen bij het koper en bronswerk uit de fabriek der heeren Becht en Dijserinck alhier. Men vindt er een keur van espagnoletten, gasornamenten, in koper gegoten koppen, haardstellen, haarden enz. De enorme lantaarn, voor eene groote vestibule is van bijzonder fraaie bewerking; trouwens de firma heeft reeds menig bewijs geleverd van goed werk te kunnen leveren, en zij doet dit ook hier.

(*Wordt vervolgd*).

DE TEGENWOORDIGE BOUWKUNST EN DE DAARMEDE IN VERBAND STAANDE KUNSTNIJVERHEID.

(*Vervolg van pag.* 224 *en slot.*)

Het zij mij nog veroorloofd een mij dierbaar onderwerp aan te halen, dat overigens in nauw verband staat met de mij opgelegde taak.

Na in de oudheid zoowel als in de middeneeuwen en de renaissance een natuurlijk onderdeel van de bouwkunst te zijn geweest, — na de monumenten der oostersche kunst tot hun recht te hebben doen komen, — en na ook de woning der noordelijke volkeren met hare gloeiende stralen te hebben verwarmd, scheen de kleur, sedert twee eeuwen, voor altijd uit onze bouwkunst verdwenen te zijn.

Ik wil niet terugkomen op de oorzaken, die tot dit tijdelijk verdwijnen aanleiding gaven, maar ik kan met vreugde een wedergeboorte van de kleur staven, die wij te danken hebben aan het grondig onderzoek van de oude monumenten, zoowel als aan dat van de werken der middeneeuwen, en vooral aan de geheel nieuwe beoefening van de Oostersche kunst in 't algemeene. Het eclectische van onze onderzoekingen heeft tot die herleving en het in eere herstellen der kleur aanleiding gegeven. Maar, uit krachte van de grondbeginselen, zooeven kenbaar gemaakt, zal onze moderne polychromie niet enkel meer een vluchtige beschildering zijn, noch eene gekunstelde versiering. Neen, wij willen dat zij waár zal zijn; dat wil zeggen, de polychromie zal ontstaan door de kleur van de materialen zelve, van de steenen, van het marmer, van de gebakken aarde, van de metalen; haar glans moet de uitstraling zijn van onvergankelijk glazuur, dat met het werk, hetwelk het tooit, zal blijven voortbestaan. Nauwelijks 15 jaren is het geleden, dat het mozaiek voor de eerste maal, door Ch. Garnier, bij de Groote Opéra werd aangewend.

Ik kan niet nalaten hier eenige welsprekende regels aan te halen ten gunste der monumentale polychromie; zij zijn ontleend aan het boek van Charles Garnier, getiteld: *A travers les Arts*". Men zal er uit zien hoe de bouwmeester van de nieuwe opera het aanbrengen van coloriet, van af dit tijdstip — 1869 —, opvatte en wat hij droomde voor het Parijs der toekomst. Hij zegt:

„Je m'imagine les tons chauds et harmonieux qui frémiront sous le regard charmé. On aura renoncé alors à ces grandes voies rectilignes; belles sans doute, mais froides et guindées comme l'étiquette d'une noble douairière. L'inflexible voirie aura sa période de réaction, et, sans nuire à personne, le voisin pourra construire sa maison sans se raccorder avec celle du voisin; les fonds des corniches reluiront de couleurs éternelles, les trumeaux seront enrichis de panneaux scintillants, et les frises dorées courront le long des édifices; les monuments seront revêtus de marbre et d'émaux, et les mosaiques feront aimer à tous et le mouvement et la couleur. Ce ne sera plus le luxe faux et mesquin; ce sera l'opulence, ce sera la sincérité. Les yeux, familiarisés avec toutes ces merveilles de nuances et d'éclat, auront exigé que nos costumes se modifient et se colorent à leur tour, et la ville entière aura comme un reflet harmonieux de soie et d'or... Mais, hélas! je jette les regards autour de moi: je vois le ciel gris et sombre, je vois des maisons remises à neuf, je vois des ombres toutes noires qui s'agitent dans les boulevards interminables. Je vois enfin Paris tel qu'il est! et de mon rêve d'artiste je retombe dans la réalité bourgeoise."

Welnu, Charles Garnier heeft ongelijk gehad te wanhopen. Zijn droombeeld wordt ten minste gedeeltelijk verwezenlijkt, want hoewel wij altijd dezelfde sombere en zwarte kleederen dragen, begint de Parisienne haar

kleederdracht in te richten naar de levendigste, de stoutste teekening, met een gevoel voor kleur, dat wij haar moeten benijden; terwijl overal de nieuwere bouwwerken verlevendigd worden door gebakken en verglaasde steen en mozaiekwerken. Sedert de nieuwe opera gebouwd is, zijn met goed gevolg vele proeven genomen; zij worden meer algemeen en doen gevoelen welk een partij wij moeten trekken van de schoone gekleurde materialen die de nijverheid ter onzer beschikking stelt. Men is ons, in de eerste plaats, te hulp gekomen met producten, waarvan eenige ons niets meer uit het verledene ter benijding overlaten. Maar al worden de fabriekanten op ceramisch gebied meester over hun fabriekaat, al verrijken onze geleerde scheikundigen de nijverheid met grondstoffen, als aarde en glazuren die kunnen wedijveren met die uit het verre Oosten, — om kunstwerken te scheppen zijn die materialen alléén niet voldoende. Met de polychrome emails is het evenzoo gesteld als met de grondregels waarover wij in den aanvang spraken; men moet ze nog toepassen. Dat is het bezwaar. Kort geleden nog werd veel geredetwist over de verdiensten der doffe-, en die der doorschijnende-, borax of andere emailsoorten.

Dit is, naar mijne meening, eene der zwakke punten van het groote vraagstuk over de monumentale polychromie. Al deze emails, van welken aard ook, hebben de proef doorstaan in verschillende streken en tijdperken, en hebben, naarmate der hoedanigheden, bijgedragen tot de versiering van monumenten, die voor ons een voorwerp van studie en bewondering blijven.

Maar, bij het bewonderen, van die monumenten trachten wij in de eerste plaats te weten te komen met welke der genoemde stoffen wij te doen hebben? Wij ontvangen een eersten indruk, die, vóór alles, het uitvloeisel is van eene goede verdeeling der gekleurde oppervlakken met betrekking tot de massa's van het bouwwerk, alsook van eene volmaakte overeenstemming tusschen de verschillende kleuren en van de ornementen door de kleur ontstaan. Het is de artistieke waarde die ons terstond treft; de wetenschappelijke waardeering der materialen komt eerst daarna.

Ik geloof daarom, dat alle emailwerken tot een goede versiering kunnen medewerken; het hangt er slechts van af dat ze goed gebruikt worden, dat wil zeggen, naar gelang van hunne eigenschappen en bestemming; in de eerste plaats moet daarbij de teekening en de vorm bestudeerd worden met betrekking tot de kleur en gezocht worden naar de voorwaarden van algemeene overeenstemming waaraan die kleur moet beantwoorden. Wat is een schoone teekening bij slechte kleurverdeeling? Wat zijn schoone emails in eene slechte compositie? Zoo de stof slechts een onjuist ontwerp, eene onzuivere teekening, eene valsche kleurverdeeling aangeeft, kan de kunstenaar door de verleiding van die materie zich niet laten verschalken. Onder die voorwaarden schijnt het werk te verfoeielijker, naarmate de bouwstof fraaier is. Men kan de nietigheid van de teekening, de onvolmaaktheid van de versiering bij middelmatige hulpmiddelen vergeven; maar men moet veeleischend zijn wanneer het de versiering of het gebruik van een schoone bouwstof geldt.

Onze artisten moeten in de eerste plaats hun studiën op artistiek gebied volmaken, terwijl zij de werken van het laboratorium voortzetten. Zij moeten zich vooral niet laten misleiden door den overvloed der emailwerken waarover zij kunnen beschikken. Men beoogt dikwijls te veel glans. Zoowel als in de muziek, het geraas de welluidendheid niet is, zoo is ook glans geen harmonie en zelfs niet eens altijd licht.

Wij moeten ons wapenen tegen deze uitersten, die ook het publiek, sedert lang ontwend aan kleur, aan onze proefnemingen op het gebied der polychromie, op een dwaalspoor zouden kunnen brengen. Wat meer is, men ziet de menigvuldigheid in de kleurverdeelingen gaarne, alhoewel alle overleveringen aantoonen, dat men met twee kleuren en zwart en wit de krachtigste decoratieve uitwerking verkrijgt.

Ik zal niet terugkomen op die theoriën, die ik menigmaal elders ontwikkeld heb. Ik wil alleen aanhalen, dat meesters uit alle landen wonderen van kleurverdeeling, van een zeer beperkt palet gevloeid, hebben doen zien. Maar welk een orde in harmonie en in tegenstelling! en bovenal welk eene soberheid! Gaarne laten wij ons in het atelier verblinden door den rijkdom en de menigvuldigheid der verkregen emailwerken. Maar zij zijn slechts het middel; het doel —, dat is de kunst.

Zoo is het met al onze industriën; zij leiden tot wonderen van uitvoering, zij brengen produkten te voorschijn die getuigenis afleggen van eene verbeeldingskracht, vruchtbaar aan nieuwe bronnen; maar meerendeels getuigen al deze producten van eene zeer onvoldoende eerste studie, en van het vergeten of het niet kennen der grondbeginselen die een leidraad voor de kunstnijverheid zijn. Het schoone, het ware, het nuttige —, dat zijn de grondbeginselen der bouwkunst. Keeren wij deze leer om en wij zeggen, dat het nuttige het ware, het schoone de samenstellende onafscheidelijke deelen van de kunst-industrie moeten zijn. Het nuttige en het ware zijn de grondslagen van den scheppenden geest, maar ook, een altijd veranderende bron, met steeds nieuwe ingevingen.

Men betracht ongetwijfeld het nuttige; maar men bereikt het schoone slechts met moeite, omdat men de wegen der waarheid niet volgt. Men tracht niet naar de nauwkeurige voorstelling der zaken, de gedaanten zijn niet gerechtvaardigd door het voorgestelde doel; wat meer is, men verbergt de functie achter leugenachtigen schijn. Verder vervalscht men alle gebruikte materialen. Kunstmatig, schijnbaar hout, dito marmer, steen, glas, glazuren en metalen, — dergelijke simili-stoffen zijn zelfs in het Palais de l'Industrie, dat den tempel van het ware moest zijn, in overvloed voorhanden. Men zal mij tegenwerpen, dat men de fantaisie moet achten, en dat sommige onwaarheden geoorloofd zijn. Ik geef zulks echter niet toe; indien het een doel betreft, als waarnaar de Union Centrale streeft, indien men onze nijverheid wil steunen en leiden, indien men zich beijvert om onze jongere kunstenaars te leiden, dan moeten wij in geen geval het leugenachtige, in welken vorm ook, toelaten; want waar is de grens?

Ik wilde hier echter alleen spreken over de vele vervalschte materialen, die den rijkdom op goedkoope wijze veinzen en die het groote publiek door een artistieken schijn misleiden. Sommigen gelooven, dat dit een middel is om de kunst algemeen te maken. Men protesteere echter met alle kracht tegen eene zoo nood-

lottige meening; want deze zoude het publiek in den waan brengen, dat de Union Centrale de tentoonstellingen van schijn-materialen aanmoedigt en wil aantoonen, dat de kunst slechts schijn is en dat het schoone onafhankelijk is van het ware. Wij mogen in geen geval de bevorderaars en medeplichtigen zijn van zulk een stelregel.

Men moet de natuur eerbiedigen en achten in de bouwstof, die zij zoo milddadig onder ons bereik brengt. De natuur is onuitputtelijk in hare scheppingen en in haar onderricht. Welk nut vloeit uit het vervalschen harer voortbrengselen voort, die wij allen in ontelbare verscheidenheid ter onzer beschikking hebben? Wij moeten een ruimer gebruik maken van eenvoudige, met losheid en smaak geschikte materialen, dan van nagebootste en te veel sprekende, die slechts in staat zijn eene weelde van slecht alooi aan te moedigen. Maar al willen wij geen algemeene verspreiding door leugenachtige middelen, die den smaak van het publiek vergiftigen, toch streven wij er ongetwijfeld met allen naar, om de kunst meer algemeen te doen zijn, om met hare vertroostende en opwekkende grondbeginselen, de massa te doordringen; wij trachten allen deelgenoot te maken van het oneindige genot der kunstwerken en vóór alles, die eenige grondslag van het schoone, de waarheid, algemeen te maken.

AFDEELING TEEKENKUNST FELIX MERITIS.

Heeren architekten, die gedurende de wintermaanden tijd en lust hebben om zich te oefenen in het handteekenen, zullen zeker met genoegen vernemen, dat daartoe hier ter stede een gelegenheid bestaat, die ten volle in alle gestelde eischen voorziet. In de ruime, daartoe geheel ingerichte lokalen van Felix Meritis, wordt van circa half September tot circa 1 April, de eene week op Dinsdag, Woensdag en Zaterdag van 6 tot 10 uur naar het gekleed — en de daarop volgende week op Maandag, Dinsdag en Woensdag van 7 tot 10 uur naar het ongekleed — en Zaterdag van 6 tot 10 uur naar het gekleed model geteekend. Ter zelfder tijd bestaat voor hen die zich aan het pleisterteekenen willen weiden, daartoe gelegenheid, door eene verzameling afgietsels naar antieke beeldhouwwerken, zoo volledig en schoon als nergens hier te lande te vinden is.

De studie is volkomen vrij, waardoor dan ook vele der eerste kunstschilders dezer stad, tot de trouwe bezoekers behooren.

Voor het lidmaatschap, waarvan de contributie *f* 20 bedraagt, vervoege men zich tot heeren bestuurders der Afdeeling, J. Langerhuizen of J. Wurfbain. Leden van de Afdeeling teekenkunst hebben tevens toegang tot de kunstbeschouwingen door het Genootschap gegeven.

* * *

MEDEDEELINGEN UIT DE RECHTSZAAL.

Door het hof van appel te Brussel werd, ingevolge wetsbepalingen die met de Nederlandsche analoog zijn, in Februari l.l. uitgemaakt, dat, wanneer bij afbraak en herbouw van een scheidsmuur tusschen twee erven, nadat de bij de wet voorgeschreven formaliteiten behoorlijk in acht zijn genomen, door invalling of anderszins aan de eigendommen van den buurman schade is berokkend, de bouwende mede-eigenaar deze schade alleen *dan* moet vergoeden, wanneer hij, in eenig opzicht, verzuim heeft gepleegd, of de gewone voorzichtigheid niet in acht heeft genomen. Het vonnis is ook daarom van groot gewicht, omdat in casu vele gebouwen, die hun steun vonden in den muur, zijn ingestort.

In vele bestekken vindt men een bepaling opgenomen, dat door de directie bevolen werken, buiten het gepreciseerd plan van het bestek, wijziging in het vastgesteld cijfer der begrooting maken. Nu bepaalt echter art. 1646 van het Burgerlijk Wetboek, dat wijzigingen in het bestek eerst dan tot vergoeding aanleiding geven, wanneer over den prijs, vooruit, een regeling is getroffen en de wijzigingen en bijvoegselen *schriftelijk* zijn ingewilligd.

Die bepaling nu wordt bij onze jurisprudentie met ijzeren gestrengheid toegepast, zonder dat uitzonderingen — behalve in geval het werk geheel en al gewijzigd is, zoodat het bestek is losgelaten — bekend zijn. Geheel in strijd met de bij ons vigeerende leer, is een vonnis van de Rechtbank te Luik van 9 Juli 1884, waarbij art. 1646 B. W. (1793 C. C.) een uitzondering op het gemeene recht wordt genoemd en alzoo binnen de engst mogelijke grenzen moet opgevat worden. De rechtbank oordeelde nu, dat de bovengeschreven bepaling in een bestek aan het bovengemeld wetsvoorschrift derogeert, en zelfs het begin van schriftelijk bewijs daarstelt, waaraan de wet toepasselijkheid van getuigenbewijs verbindt.

HET EEUWFEEST VAN MATHESIS SCIENTIARUM GENETRIX.

Donderdag, den 17den l.l., ving de viering van het eeuwfeest van het Genootschap aan. En, heel Leiden viert feest, of betuigt zijn instemming; want overal wappert het dundoek.

Ten 11 ure begon op Zomerzorg de reunie van voormalige en tegenwoordige leeraren en leerlingen, verschillende corporatiën enz. De Heer A. Montagne Jzn., de voorzitter der commissie van oud-leerlingen, nam het woord, om in hartelijke bewoordingen de feestvierenden welkom te heeten. Met ingenomenheid werd o. a. het bericht ontvangen, dat de comm. een fonds van oud-leerlingen heeft gesticht, uit de renten waarvan men geldelijke premiën voor bekroonde prijsvragen wil uitkeeren. Ook hebben reeds eenige andere personen de lijst van hun handteekening voorzien.

Na de toespraak trok de groote schare, waaronder ongeveer 200 leerlingen van 't Genootschap, naar de zoogen. stadszaal, die rijk met vlaggen, wimpels en wapenschilden was getooid, en met allegorische voorstellingen van verschillende kunsten en wetenschappen, leervakken bij het Genootschap, op den in vakken verdeelden wand. Tusschen deze versieringen leest men de namen der stichters. De nu volgende plechtigheid werd onder anderen bijgewoond door den Commissaris des Konings in de Provincie, de Burgemeester, vele Raadsleden en autoriteiten.

Andermaal nam hier de heer Montagne het woord en bood daarbij de feestgave aan het Gen. aan, zijnde het reeds genoemde fonds. Hierna ontving het Gen. uit handen van eenige dames een vaandel. Op bruin fluweelen grond is een gouden medaillon aangebracht met den naam van het Gen. en de jaren 1785—1885, waaronder de attributen van verschillende kunsten en wetenschappen. Nadat deze verrassing in ontvangst was genomen, hechtte het dames-comité een krans aan 't oude vaandel, een vereering van het teeken waaronder het Gen. reeds jaren had gestreden.

Vervolgens trad als spreker op de heer J. A. van Dijk, Voorzitter van 't Bestuur, en hield een toespraak, die het verleden en het heden van het Gen. in herinnering bracht, met het oog vooral op wat het bedoelt en hoedanig het werkt. Omtrent de stichting vernam men het volgende:

Den 17den September 1785 vereenigden zich eenige verdienstelijke Leidsche burgers en studenten, Pieter van Campen (landmeter), Arnoldus van Gennep (student in de rechten), J. Reinier (student in de godgeleerdheid), Pieter Rijk (metselaar), A. de Bruine de Neve (student in de geneeskunde) en Bartholomeus van den Broeck (kunstbeeldhouwer), om ten nutte der minvermogende jeugd, en dus evenzoo ten nutte van het vaderland, werkzaam te wezen en een Genootschap der beschouwende en werkdadige

wiskunde te stichten onder de spreuk: *M. S. G.* Eenige dagen daarna kwamen ten huize van den heer Pieter Rijk, op de Heerengracht, de bestuurders, tevens verzorgers van de school, bijeen, om aan hunne denkbeelden een vasten vorm te geven en wetten en reglementen te ontwerpen. Onder hetzelfde gastvrije dak werd ook de school geopend. Twee jaren later verhuisde het Genootschap naar het gebouw, dat zich van de Lokhorststraat tot de Pieterskerkgracht uitstrekt, waar het nu 98 jaren elken avond de leergierige jeugd verzamelt en onderwijst.

Sints 1864 is verandering in de lokalen gekomen door de stichting der H. B. S. ter plaatse van de oude school; maar men mocht niet klagen, want thans beschikt men over veel betere lokalen dan vroeger.

Van de oprichting af droeg het Gen. meer een philantropisch dan een wetenschappelijk karakter; de drijfveer der oprichting was de dringende behoefte om bekwame zeelieden en officieren te vormen. Sints is het ideaal echter op een ander doel gericht.

Steeds mocht het Gen. wijzen op warme belangstelling van hooggeplaatste en vermogende beschermers; koning Willem I werd dit reeds als erf-stadhouder in 1788, woonde meermalen de algemeene vergaderingen bij en betoonde zich een groot voorstander, ook later als koning der Nederlanden. Eveneens staan de koningen Willem II en III in de boeken der beschermheeren. Waar het vorstenhuis voorging, daar volgden andere beschermers te veel om op te noemen, maar wier medewerking zeker in dankbare herinnering zal blijven voortleven.

Ongetwijfeld heeft het Gen. een gewichtige taak op zich genomen; gelukkig mag het met betamelijken trots wijzen op een aantal uitstekende mannen, oud-leerlingen, te Leiden, in verschillende deelen des lands, ook in Indië, eene eervolle plaats innemende.

In den loop der tijden is menige verandering aangebracht, vele eischen heeft het Gen. laten vallen, geenszins echter de liefde tot den evenmensch of de belangstelling in 't algemeen. Het wil geen machines vormen, het beoogd geen africhting, maar wel de vorming van menschen met een hoofd en hart. Kennis en kunstvaardigheid moeten aangekweekt worden tegelijk met verstandelijke en zedelijke ontwikkeling. Het wil den arbeid en den arbeider verheffen, werklieden kweeken die in door hen zelf gewaardeerden arbeid hun beste loon vinden, menschen die den arbeid adelen en door dezen geridderd worden.

Na eene ontwikkeling van deze laatste denkbeelden, werden de behaalde eere-prijzen uitgereikt aan: J. Hengeveld, G. J. van der Mark, L. Couvee, P. M. J. van Oerle, J. G. van den Bergh, D. Komen, A. A. Schreuder, D. H. Terburgh, J. T. van der Geest, N. Kloots, J. Verpoorte, J. A. Verhoog, P. N. Kriek, L. van den Berg, J. Vijlbrief, G. van der Hert, J. de Nie, G. F. van Beukering en F. A. Wempe, welke waren behaald in de wedstrijden van dit jaar. Hierbij richtte de spreker een hartelijk woord tot leerlingen, onderwijzers en directeur.

Bij gelegenheid van deze feestviering wachtte men — zooals in dit blad reeds vroeger is vermeld — de antwoorden in op de prijsvragen voor de oud-leerlingen uitgeschreven. Deze waren als volgt:

Voor de bouwkunde: Het leveren van een plan van een voorgevel, bestemd voor een raadhuis eener aanzienlijke plattelandsgemeente.

Voor het hand- en ornamentteekenen: Eene paneelvulling binnen een segmentboog, lang 1.50 M., hoog 0.50 M., ter bekroning of dekking van vensters eener aanzienlijke façade in Italiaansche renaissance- of anderen stijl.

Voor het boetseeren: Eene paneelversiering 1 M. bij 0.6 M., in Italiaansche renaissance- of anderen stijl.

Voor de bouwkunde is de gouden eerepenning toegekend aan W. C. Mulder (oud-leerling), leeraar in de bouwkunde aan de school van het Genootschap; de zilveren medaille aan J. van Sluis, oud-leerling, bouwkundige te 's Gravenhage.

Voor het hand- of ornamentteekenen de gouden eerepenning aan H. J. Valk, oud-leerling, en de zilveren medaille aan A. J. Kouwels, oud-leerling, leeraar in het handteekenen aan de school.

Voor het boetseeren de zilveren medaille aan J. P. F. Casteelen, oud-leerling, transparant- en decoratieschilder te Leiden.

Nadat de spreker tot de overwinnaars, tot de vroegere en tegenwoordige bestuurders het woord had gericht, deed hij dit ook tot de leden van verdiensten, den mede-bestuurder W. J. Schaap, die reeds vijftig jaren als onderwijzer aan de school verbonden is, aan alle aanwezige autoriteiten, alle besturen van genootschappen en vereenigingen, enz., en aan de dames, die het Genootschap eene nieuwe banier geschonken en aan de oude gekranst hebben.

Met een warm woord van aanbeveling tot de leerlingen, onder mededeeling, dat de toekomst der school, ook zonder de hulp der overheid is verzekerd, en met de bede dat het haar wel moge gaan, eindigde de spreker zijn belangrijke en langdurig toegejuichte rede.

Na afloop verzamelden een 600 tal feestvierenden zich in Musis-Sacrum, en te 6 ure waren velen van hen aan den gemeenschappelijken maaltijd in *den Burg* gezeten.

Des avonds waren velen weder tegenwoordig in de gehoorzaal, waar het Nederlandsch Tooneel een voorstelling gaf, die bijgewoond werd door vele autoriteiten en dames.

Vrijdag werd het feest voortgezet; op een rijtoer naar Noordwijk volgde een matiné op Musis, en daarna het groote feestmaal op Zomerzorg.

In de stadszaal was een tentoonstelling georganiseerd van teekeningen en werkstukken uit den maatschappelijken werkkring der oud-leerlingen, antwoorden op de prijsvragen van het eeuwfeest voor oud-leerlingen uitgeschreven, antwoorden op de prijsvragen uit den laatsten cursus der school, enz.

Wij zijn er met eerbied voor de honderdjarige heen getogen, verwachtende een retrospectieve tentoonstelling van belang te zien Maar 't doel schijnt anders geweest te zijn dan wij ons voorstelden. Overmaat was er niet; de verzameling was klein. Ook schijnt de belangstelling der oud-leerlingen, voor zooverre het medewerken aan de prijsvragen betreft, niet zoo groot te zijn geweest als men met eenig recht mocht verwachten.

Een enkel woord over deze prijsvragen:

Prijsvraag-Bouwkunde. Het ontwerp van den heer W. C. Mulder is zeer flink geteekend; jammer dat de zwarte — traditioneel geworden zoo 't schijnt bij de leerlingen van 't Gen. — grond een te woeste en sterk afleidende bazis is. Ook zit de gevel te veel in de lucht of in 't verschiet vast; hij schijnt ook daartegen nog schaduw te werpen. De groote détailteekening is zeer goed uitgevoerd; aan zulk teekenwerk heeft men wat. Het midden, avant-corps ontwikkelt zich boven de kroonlijst tot een toren; wij meenen echter dat die ontwikkeling niet gelukkig is geaccentueerd. De achterzijde van den toren boven de gootlijst, zit te sterk tegen het dak. Hoewel wat minder zwaarmoedige vormen, misschien beter zouden passen in »een aanzienlijke plattelands gemeente", heeft het ontwerp ongetwijfeld zijn goede eigenschappen en het eeremetaal is in dezen wedstrijd verdiend.

Het project van den heer J. van Sluis behaalde de zilveren medaille. Het teekenwerk is zeer goed, het ontwerp op zichzelve heeft veel goede eigenschoppen. Ware de toren wat hooger geweest, dan zou het ontwerp nog veel gewonnen hebben.

De verhoudingen van het ontwerp *formeel* zijn wel goed, maar het karakter van een raadhuis ligt er geenszins in. De teekening is niet kwaad.

Het ontwerp *bouwkunde* is niet fraai van verhouding; de vervaardiger van *Constantia* wenschen wij standvastigheid toe in de studie van de bouwkunst.

Prijsvraag-Ornament. Het met goud bekroonde ontwerp van den heer H. J. Valk, motto *Pegasus*, is zeer goed geteekend en heeft zeer goede eigenschappen. Het ornament zit goed in elkaar, de verdeeling der massa's doet aangenaam aan; slechts vraagt men zich onwillekeurig af waar het achterlijf der paarden blijft. In dit opzicht zijn zij geen integreerend onderdeel van het ontwerp meer.

Het ontwerp *Graffito* van den heer A. J. Kouwels werd met de zilveren medaille bekroond. Het staat lang niet zoo hoog als *Pegasus.* Het ornament is scherp en ongedecideerd geteekend, de bladvormen vooral hebben weinig karakter. Ook de fantaisie en oorspronkelijkheid laten wel wat te wenschen over. Groote vogels (of ook andere dieren) naast heel kleine vogeltjes, maken daar, waar men niet aan het ouderenpaar en de jongen behoeft te denken, een slecht figuur.

Nog twee andere ontwerpen waren ingezonden, waarvan een krachtig met de pen is geteekend, maar niet aan de gestelde voorwaarden voldoet.

Voor boetseerwerk was maar een mededinger opgekomen.

Op een bovenzaal vindt men de teekeningen en werkstukken der oud-leerlingen. Men merkt daar met genoegen op, dat de leerlingen van lateren tijd uitblinken boven hun voorgangers. De tentoonstelling is echter van minder belang dan wij gehoopt hadden, de inzending van ontwerpen op bouwkunstig en kunstindustrieel gebied, van den heer H. J. Jesse niet medegerekend. Deze is ten volle de aandacht waard.

AFLOOP DER AANBESTEDINGEN.

Bij de aanbesteding van den bouw en verbouw van een onderwijzerswoning te Sebaldeburen, en van de 7 scholen in de gemeente Grootegast, is het werk voorloopig gegund aan de laagste inschrijvers, Holthuis en Schreuder, te Zuidbroek, voor *f* 19,443.

AFDEELING ROTTERDAM.

(*Vergadering van* 18 *September* 1885.)

In deze eerste Vergadering werd door den Voorzitter het welkom aan de vergaderden toegeroepen, met een opwekkend woord tot zamenwerking ter bevordering van het goede en nuttige voor de afdeeling. Daarna tot de werkzaamheden overgaande, werd een nieuw lid aangenomen; voorts werd in de plaats van den heer C. M. Droogleever Fortuijn, die als lid van het bestuur zijn ontslag had genomen, gekozen de heer B. H. Beijderwellen, die deze benoeming aannam. Het voorstel tot het uitschrijven van prijsvragen werd na eenige bespreking goedgekeurd. Hierna had men het genoegen als spreker voor heden avond te zien optreden het eerelid der afdeeling, de heer J. H. Leliman van Amsterdam, die tot onderwerp had: *Een woord voor de critici in de Bouwkunst.* Het behoeft niet vermeld te worden, dat hij op een recht aangename wijze de aanwezigen boeide; om in korte trekken van deze lezing nu reeds een overzicht te geven, is niet wel doenlijk, zonder het verband van sprekers rede te verbreken, doch wij vleien ons daarop in een volgend nummer terug te komen, aangezien de heer Leliman de goedheid heeft gehad zijn lezing voor dit blad af te staan.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2773 AANBESTEDING.

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 6den October 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 428.

Het afbreken van het bestaande en het maken van een nieuw Reservoirgebouwtje op het station BUITENPOST.

De besteding geschiedt volgens § 53 van het bestek.

Het bestek ligt van den 14den Semptember 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur L. J. DE SONNAVILLE te *Groningen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 29sten September 1885 ten elf ure des voormiddags.

UTRECHT, den 11den September 1885.

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie. enz. 2774

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2775

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

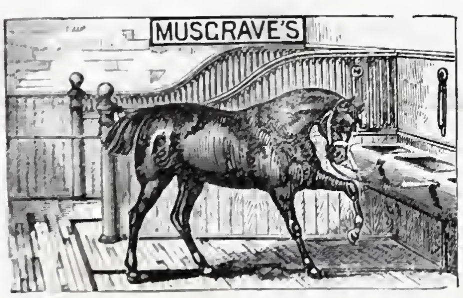
D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM. Telephoon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & C°., Limited

te BELFAST.

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinricht ingen.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

☞ Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *soliditeit* en *zeer nette bewerking.*

Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,** *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

Als Vertegenwoordigers van de verschillende fabrieken recommandeeren wij

KURKSTEEN,

het lichtste Bouwmateriaal dat er bestaat (ongeveer 7 maal lichter dan baksteen) en **uitmuntend** geschikt voor:

OPVULLING VAN HOLLE MUREN,

Vervaardiging van drooge Wanden,

het beste Isoleer-middel voor Stoomketels, Stoompijpen, Daken,

enz. enz.

TROTTOIRTEGELS

2776

en **VLOERSTEENEN** in verschillende Vormen, Kleuren en Afmetingen; het **sterkste** en **goedkoopste materiaal,** dat in den handel is.

ROLLUIKEN

van **Staal** en **Hout,** zelfrollend en met drijfwerk.

IJZEREN SCHUIFDEUREN

GEGOLFD IJZERBLIK

voor DAKEN, BRUGGEN, DEKKEN, enz.

Compleete IJzeren Daken en Gebouwen enz.

E. & P. ROTTSIEPER, te Ronsdorf (Rijnpruisen).

Referentiën bij: de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij.; Rotterdamsche Tramweg-Mij.; de Heeren Architecten W. C. METZELAAR te *'s-Hage*, M. A. DE ZWART te *Voorburg*, J. SCHOTEL te *Rotterdam*, J. A. VAN DER KLOES te *Delft*, J. C. VAN WIJK te *Rotterdam*, JACQUES LEIJH te *Haarlem*, Stearinekaarsenfabriek *Gouda*, enz. enz.

Agenten gevraagd. **(EEREDIPLOMA TE AMSTERDAM 1883.)** Men vrage Prospectus enz.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

☞ **ALBASTINE** ☜

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk b/d Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*

Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2777

2778

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN.

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-

Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Koninklijke Nederlandsche Locaal Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING. 2779

Op Donderdag den 15 October, des namiddags ten 2 ure, zal ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* worden aanbesteed:

Bestek N°. 3.

Het leveren van EIKENHOUT voor Wissels.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 11 van het bestek.

Het bestek ligt ter inzage ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* en is aldaar tegen betaling van *f* 0.50 te bekomen.

Inlichtingen worden gegeven door den Hoofdingenieur-Directeur K. H. VAN BREDERODE te *Apeldoorn*.

De Commissie van Beheer.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2780

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2781

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 38.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De Tentoonstelling der werken van den kunstschilder Jakob Smits, wordt nog eenige dagen verlengd en zal gesloten worden op Zondag 11 October a. s.

De schetsontwerpen van den heer H. P. Berlage Nz., voor een aanbouw aan den Munttoren zijn eveneens nog tentoongesteld.

Aan de leden wordt in herinnering gebracht, dat de door de Spoorweg-Maatschappijen toegezegde reductie op de vrachtprijzen, bij gelegenheid van de Algemeene Vergadering van 29 dezer, slechts verleend wordt op vertoon van het bewijs der betaalde contributie over het tweede halfjaar 1885.

VERHARD PLEISTERWERK.

Pleisterwerk heeft steeds in een goed blaadje gestaan. Gelukkig is echter de toepassing bij buitengevels in onzen tijd tenminste tot een minimum teruggebracht. Wat wij er hier over willen mededeelen, ontleenen wij dan ook niet aan een Fransch tijdschrift om er partij van te trekken bij buiten-architectuur, maar alleen omdat er wellicht bij inwendige versiering gebruik van kan worden gemaakt.

Pleisterwerk is voor dat laatste doeleinde reeds in de middeleeuwen gebruikt, omdat de toepassing er van gemakkelijk was, even als het herstel, en omdat de kosten van materiaal en bewerking gering zijn. De burger der XVe eeuw heeft, evenals die uit onzen tijd dit nog doet, zich door middel van pleisterwerk een weelde in zijne woning veroorloofd, die meer schijnbaar was dan waar. Het was ook zoo verleidelijk om dit te doen, omdat het mogelijk was met weinig middelen.

Waar men heden ten dage zou meenen marmer of graniet, mosaïek, brons of koper te ontmoeten om een indruk van kunstzin en weelde te geven, daar blijkt men bij onderzoek te stuiten op pleister, stuc, staff of pâte, of hoe 't materiaal verder moge heeten. In Parijs of Weenen en honderd andere groote steden, zal men in openbare gebouwen uit vroegeren en lateren tijd, zulk werk in overvloed vinden. Nog maar al te dikwijls moet men, tengevolge van de weinige middelen die ten dienste staan, zijn hulp zoeken bij versieringsmaterialen van geringe waarde, die ons dan ook door de industrie geleverd worden in een hoeveelheid die een keuze soms bemoeielijkt. Nog gemakkelijker wordt het u door andere fabriekanten of agenten gemaakt, want: wanneer zij van u mogen ontvangen opgaaf der grootte en hoogte uwer kamers — zoo vermeld een onlangs verspreide circulaire — en den stijl waarin gebouwd, dan zenden zij u gedetailleerde teekeningen en prijzen ter levering van *artistieke* versieringen voor *de* plafonds, frontons, paneelen enz. in carton pierre en pleister. En, nog meer belooven zij.

't Wordt nu weer even gemakkelijk als vroeger, toen onze grootvaders, op een of ander Vrederust of Buitenzorg, of aan een zus of zoo Vliet, eventjes den palfrenier met een briefje naar de stad zonden om bijv. stoelen te bestellen, twaalf stuks en een leuningstoel. Ze mochten zoo of zooveel kosten, en de kastenmaker moest maar kiezen en zenden. Overigens, wanneer een behangsel of gordijnen en draperiën moesten worden vernieuwd,

Gedrukt 26 September 1885.

wat was dan natuurlijker, dan den behanger te laten kiezen; die wist toch meer van behangsels af dan iemand anders.

Hoe gemakkelijk thans voor velen, om hun interieur in het relief te zetten!

Maar wij willen daarover niet uitweiden; ons doel was een korte mededeeling te doen over een middel om pleisterwerken te verharden, omdat velen zich met pleisterwerk moeten tevreden stellen, ten spijt der rationnalisten, die slechts hout, ijzer, steen en baksteen erkennen, zoowel voor uitwendige als voor inwendige architectuur.

Belangrijk is daarom de mededeeling, den 16den Maart ll. door den heer Julhe aan de Académie des Sciences gedaan. Zij is als volgt:

Men neme voor het vormen een mengsel van 6 deelen goede gips en één deel vette, jong gebluschte en gezifte kalk; is het gevormde voorwerp goed droog, dan drenkt men het met een oplossing van een zwavelzuur verbinding, als bijv. die van ijzer of van zink, waarvan de basis door de kalk wordt geprecipiteerd.

Wat zal nu gebeuren? De kalk die zich tusschen de poriën van de gips bevindt, ontleedt de ijzer- of zinkverbinding en vormt een oplosbare kalkverbinding die al de poriën van de pleister vult.

Het voorwerp zal blank blijven bij 't gebruik van de zwavelzure zinkverbinding; dergelijk ijzerzout geeft het een roestachtige kleur. Er is dan ook werkelijk roest bij de bewerking ontstaan. Laatstgenoemde kleur wordt donkerder door het bestrijken met gekookte lijnolie.

Bij gebruik van het ijzerzout wordt de pleisteroppervlakte het hardst; de weërstand tegen breken is 20 malen grooter dan bij gewoon pleister. Deze moet dan behoorlijk gemengd zijn met de gebluschte kalk, in den kortst mogelijken tijd en met weinig water. Ook moet het gevormde voorwerp geheel droog zijn, om de vloeistof, waarin het gedompeld wordt behoorlijk te doen indringen. De indompeling moet niet langer plaats hebben dan gedurende 2 uren, duurt zij langer, dan loopt men gevaar dat de stof broos en korrelig wordt. Voor vele doeleinden zal het reeds voldoende zijn indien de buitenoppervlakte der voorwerpen eenigermate harder is gemaakt, zoodat men kan volstaan met de pleister eenige malen te bestrijken met een der genoemde vloeistoffen.

Deze methode van Julhe heeft het voordeel van zeer goedkoop te zijn, daar bijv. de benoodigde hoeveelheid voor het verharden van een M². oppervlakte van pleisterwerk, voor eenige centen is te verkrijgen. Wij vermelden haar omdat het in onzen tijd voor velen welkom kan zijn er partij van te trekken.

Wat het bijvoegen van kalk bij gips betreft, hiervan wisten de oude Italiaansche stukadoors reeds partij te trekken om het pleisterwerk meerdere hardheid te geven.

AFDEELING ROTTERDAM.

(*Vergadering van* 18 *September* 1885.)

De rede, door den heer J. H. Leliman in deze vergadering uitgesproken en waarvan wij in het B. W. N°. 37 gewag maakten, is verkort als volgt. Spreker begon zijn inleidend woord met er op te wijzen, dat het niet de eerste maal is dat hij de eer heeft ons het welkom te doen hooren, met een vrijmoedigheid om het zoo eens te zeggen zonder plichtplegingen, en waarvan een door hem zeer gewaardeerd medelid getuigde, dat ze aan vroegere tijden doet denken, aan tijden toen de bouwkunst, zoo stiefmoederlijk bedeeld en beoordeeld, zich zelve te helpen en op te beuren had. Die tijden leefde hij meê; in dien tijd waren de vergaderingen propvol, het ontbrak toen in den regel niet aan sprekers, maar wel aan tijd. Dat waren de dagen van voorbereiding tot dezen goeden tijd, waarin harten en pennen zelfs van de meest of minst argelooze beoefenaars zoo dikwijls vlak tegenover elkander staan en verwijderd blijven op een afstand, als die tusschen Noord- en Zuid-Pool. Alles wat de oude garde ziet en ondervindt merken wij nog wel met dezelfde vreugde van vroeger op, maar in de vormen en de uitvloeisels zijn heden heel wat veranderingen te constateeren. Kortom, alles wat wij bij de zusterkunsten waarnemen, heeft zich overgeplant in de kunst, die bestaat om met het *minst* mogelijk materiaal en geld, het *meest* mogelijk effect na te jagen; die kunst is de bouwkunst, die gij lief hebt en misschien vertroetelt, de kunst die u in de ure der zwakheid en beperkten omgang wellicht reden tot klagen geeft, maar ons te zaam vereend, en arbeidend, per slot van rekening toch moediger en sterker maakt, al naar gelang wij jaren van studie en ondervinding achter den rug hebben. Het is vooral de bouwkunst die in den laatsten tijd veel nieuwe wetten, profeten en voortbrengselen van best kaliber leverde; zij breidde zich in elk opzicht uit, zag haar invloed verhoogen, haar aantal beoefenaren op nieuw sterk toenemen en hare afdeelingen of scholen schier dagelijks vermeerderen. Ook in de bouwkunst zijn realisten, idealisten, en impressionisten in vollen bloei. Rationalisten, eklektikers en encyclopedisten (dat zijn alweters, dus de beste der broederen) zijn de wereld nog niet uit. Fantaisisten, en alle mogelijke renovateurs van alle verloopene eeuwen betwisten zich vaak den voorrang, en vóór het eind dezer eeuw zijn stellig nog vele nieuwe kunstscholen gevestigd. Men spreekt zelfs elders van de bouwschool der intentionisten en van die der intransigenten, sociaal-democraten, etc.; waarom zou het wonder zijn dat zich eene *nihilistische* bouwschool, vlak naast eene *académie de critique*, zooals men plan heeft er eene te Parijs te stichten, voor het goede en schoone in de weer stelde om de andere te helpen vernietigen. Want de artistenbond eischt vrijheid in alles en heeft groot recht het goede te nemen waar het te vinden is. Waar vroeger hevig werd gestreden tegen bandeloosheid in de bouwkunst, daar vecht men heden ten dage zeer te recht voor het gemis aan voldoende harmonie tusschen doel en vormen, beoefenaren en lastgevers. Stel, bijv. eens tegenover degenen die de Grieksche, Romeinsche en Middeneeuwsche bouwkunsten, met al hare heerlijke en eeuwen tartende waarheden, haten met de diepste haat en vervolgen zouden tot in het zevende geslacht, als zij maar leven bleven, vergelijk, zeg ik, die helden met duizendtallen liefhebbers en vergoders van eenen *oud-Nederlandschen stijl*, de renaissance gedoopt, die bij veel voortreffelijks een paar bagatellen ontbreekt: 1°. ze is niet en zal nooit monumentaal, dus eeuwen durend zijn te maken; 2°. ze werd geboren omstreeks 1600 dus is 285 jaarkringen te oud; 3°. ze is vaak te bevallig en te pittoresk, dat is schilderachtig, dus bizonder in de gunst van het zestal Nederlandsche stadsgezichtschilders. Doch, hoe het zij, gij zult wel gelieven te erkennen dat de tweede helft der 19e eeuw bovenmatig vruchtbaar is voor het vak uwer keuze. 't Is hoop ik evenmin onbescheiden als onwelkom, naar aanleiding hiervan, wanneer ik mij in deze ure een vrij woord veroorloof over de *Kritiek in de Bouwkunst*, en deze zoo beknopt mogelijk ga toelichten. Ik zal dit doen ter inleiding van een stellig vruchtbaar debat. Vooraf een weinig poëzie, niet van mij, maar van een glasbrander, die op zijn modelraam te lezen gaf.

Heilig achten wir die Geister,
Aber Namen sind uns Dunst;
Würdig ehren wir die Meister,
Aber höher steht die Kunst.

Het door voorname philologen geijkte woord kritiek, moge in andere talen liefelijker klinken dan in de onze, mij komt het voor dat het volkomen zijn strekking waarmerkt. Zelfs in het Fransch is het *cri* zooveel als geschreeuw. Immers men zegt: 't Is een kritieke, dat is netelige zaak, 't is een *kritiek*, dat is hachelijk oogenblik, 't is een *kritiek*, dat is leelijk geval. En met zulk een uitslag is het woord reeds minder welluidend. Het woord kritiek kan van tweeërlei strekking zijn; het kan een

goeden, maar ook een nadeeligen invloed uitoefenen. Wij zullen beide in verband tot elkander nagaan. Ieder denkend schepsel is van nature geneigd voor *kritiek* en tot het uitspreken van *zijn* oordeel; ieder zal uitroepen *ik heb het gevonden*, naar de geestesgaven hem geschonken, en meent een goed werk te doen met van zijn hart ook in kunstzaken geen moordkuil te maken. Integendeel, elk gevoelen, uitgebracht op behoorlijke wijze, zal zijn weg en aanhang vinden. Ik zoude de *kritiek* als de moeielijkste van alle kunsten en werkzaamheden wenschen aangeduid te zien, niet voor dezulke die onder een masker der huichelarij verbergen wat ze niet met hun eigen naam *durven* onderteekenen, en tot straffe daarvoor zich telkens de kaken vuurrood zien worden als een oprecht huldebetoon aan de waarheden, die zij voorbedachtelijk verkrachten voor de personen die zij met opzet dachten te beleedigen; enkel aan hen die de kritiek beoefenen en voeren ter wille der liefde en ten bate der kunsten in het algemeen, en der bouwkunst in het bizonder, wil ik gaarne hulde doen, een kritiek die bij *leerzaamheid*, zooals ik de eer had u, 17 Mei 1876 te herinneren, zich schoeit op vier hoekpijlers die ik nog zoo gaarne blijf noemen: *waarheid, vriendschap, kunstliefde* en *recht vooruitgaan*. Onze waarheid zij steeds van rein en onbesmet gehalte, gehuld in een modern kunstkeurig kleed; *onze vriendschap* zij oprecht en wijze ons op onze kunstfeilen; onze *kunstliefde* schoeie zich bij voorkeur op de kennis door onderwijs en beschaving verkregen; ons *recht vooruitgaan* blijve ons wachtparool en behoede ons voor afdwaling op zijpaden en omwegen, altijd zoo gevaarlijk voor kunstzaken en beoefenaars. Maar keeren wij terug naar hetgeen we liever wenschen en dat, zoo wij weten in alle dingen, dus ook bij de kritiek eene hooge rol speelt.

Wij bedoelen de *individualiteit*. In waarheid was het van Zola schoon en juist gezegd, toen hij in een oogenblik van geestvervoering ons leerde, dat *une oeuvre d'art est un coin de la création vu à travers d'un tempérament*. Ja, de kunsten worden vaak beheerscht door een *passie*, ze worden beoordeeld door een temperament, al naar gelang dat karakter anders is of zich wijzigt naar omstandigheden. Vandaar dat het oordeel over een en hetzelfde voortbrengsel vaak zoo hemelsbreed verschilt, de beoefenaars juist door *dat* verschil ontmoedigd en niet zelden *zoo* zich vernederd gevoelen, dat er een *zelfmoord* of een kwijnend leven op volgt. De voorbeelden zijn voorhanden; ik herinner u aan den bouwmeester der Weener hofschouwburg, die na voltooiing er van tijdens de kritiek, die dus te laat haren scepter zwaaide, zich het leven benam. Of is de zelfmoord u niet bekend van den jeugdigen Nederlandschen beeldhouwer, die zich door de kritiek zag achtervolgen bij een wedstrijd, door onze Hooge Regeering voor een 30-tal jaren te Amsterdam ingesteld? Zijt gij mijn droeve mededeeling vergeten van den hoogst kundigen bouwmeester uit Amsterdam, die krankzinnig werd, en dat 17 jaren tot aan zijn dood bleef, tengevolge eener kritiek die hij zich had aangetrokken? De *individualiteit* noemt men zeer dikwerf in één adem met de onafhankelijkheid, en deze is in dezen tijd natuurlijk vrijheid, zoo al geen bandeloosheid. En toch is deze verwarring als een zeer jammervolle dwaling aan te merken. Immers de volkomen onafhankelijkheid bestaat in het rijk der kunsten *niet* en *nergens*.

De vrijheid die wij wenschen, is immers eene vrijwillige onderwerping aan die zelfde onwrikbare waarheden, waarvan de wetten de uitdruksels zijn. *Is de mensch volkomen vrij?* Neen, hij is sterk afhankelijk van zich zelven, van de wetten die in hem leven, van zijn omgeving en dat alles ondanks zijn zucht naar onafhankelijkheid. *Is de kunstenaar volkomen vrij?* Neen. Hij zoekt en brengt steeds voort, zich onderwerpend aan de wetten hem door de vrijheid in hart en hoofd gegeven. Vrijheid in de kunst regelt zich naar de algemeene waarheden. Het individu, kan zijn arbeid noch zich zelven volkomen vrij noemen. Evenmin kan het zich zelf *controleeren* noch *kritiseeren*. Nu kan de verscheidenheid wel een deel der waarheid insluiten, maar niet de geheele waarheid. Integendeel, het is juist de verscheidenheid die controle en kritiek noodig heeft. Zij moet voor alles de verscheidenheid naar het eenige waarachtige middenpunt terugvoeren, enkel met het doel niet buiten de voorwaarden van haar bestaan te gaan en zich te verliezen. Waarheid beschermt dus de persoonlijkheid; zij sluit haar niet uit; zij moet de grondzuil voor alles zijn; in het leven is niets goed en schoon te noemen, dat niet in of uit waarheid zijn ontstaan dankt. Alzoo en voor alles is het der Bouwkunst zeer noodig, dat ze steeds zoeke en in geen geval zich inlate met de funzigheden van onzen sterk bewogen tijd en *kritiek!* Immers, waar vrede ontbreekt, kunnen bouwkunst en kritiek niet voor elkander vruchtbaar zijn. Er is nog iets noodig!! Het is de betrachting der waarheid in de kunst, en daaronder versta ik niets anders dan dat alles op de rechte plaats is geschikt, ieder hoofd- en onderdeel volkomen rekenschap van zich zelve geve en zelfs voor den leek als redegevend is en wordt begrepen; kortom, het doel beheersche den vorm en omgekeerd. Zoodra de bouwkunst, de kritiek en hare beoefenaren zich op zijwegen gaan begeven, of wel tuk zijn op triomfen of de *glorie* als een schalksche *coquette* najagen en vleien dan ook wordt vaak der waarheid te kort gedaan.

Spreker is eenigszins van zijn onderwerp afgedwaald, maar dit verklaart hij voor het vervolg zijner lezing bepaald noodig te hebben, aangezien hij heeft te spreken over de roeping en beteekenis der *kritiek*, en brengt hier in herinnering de spreuk: *Die timmert aan den wegh, Leydt altijd veel gesegh.* Op grond van deze woorden staan wij even stil bij de *critisi* en hunne *nuances*. Dezulken, die als broodschrijvers optreden, zijn in den regel min in argumentatie. Hun ontbreekt den tijd tot onderzoek; zij flonkeren niet als sterren aan den hemel der pers. In oppervlakkigheden munten zij uit; zelden durven zij voor den dag te komen en gebruiken zij pseudoniemen, als b. v. *Aquarius*, uit het *Dag- en Weekblad van Nederland*. Deze neemt zijne informatiën aan valsche adressen, ja, hij noemt zich brutaalweg *humanist* en zelfs *bezadigd professor in de kunst-kritiek* of PAPA LANDRÉ!

Maar er zijn er gelukkig van veel beter allooi, die zich wel noemen! Kent gij Vosmaer, Alberdingk Thijm, Weissman, De Kruyff, of volgdet gij soms *De Opmerker*, het *Bouwkundig Weekblad*, de bladen van den dag met hunne kundige redacteuren over den Beurswedstrijd te Amsterdam? Is u de kritiek van den heer van Goor over de Rotterdamsche Prijsvraag-kwestiën niet bijgebleven als te zijn *die* van een waardig, kalm, deskundig kritikus? Vraagt wellicht iemand: wat beteekent al die openbare kritiek, steeds wijzend op het minder gunstige of gelukte? het antwoord is: gij hebt recht, ze beteekent vaak *niets*, zelden *iets* en nooit *veel*, want ze is niet te controleeren en bijna altijd het gevoelen van één enkel vaak partijdig en niet deskundig persoon. De kritiek en de kunst met waardigheid en eerlijkheid te voeren, heeft in de laatste jaren een schrede of wat vooruit gedaan. Immers, waar mannen als Rose, Vosmaer en van Vloten populaire aesthetika-vertoogen schreven, kon het niet uitblijven of leek en beoefenaar werden er door geleid en gebaat. Onze tijd steekt gunstig bij vroeger af, toen er geen kritiek bestond. Immers, er is niets dat den gezichtskring meer verruimt dan de kritiek zelve. Er is wellicht niemand onder mijne hoorders, die het kalm, beoordeelend woord, onverschillig uit wiens mond of pen dat vloeit, hooger acht dan spreker zelve, maar hij veroorlooft zich niettemin eenige voorwaarden te stellen, vooral aan leeken, dat zijn dezulken, die *liefhebbers* en geen *practische* beoefenaars zijn. Ik spreek niet van de groote menigte, die in een oogwenk haar oordeel spreekt, niets vooraf onderzoekt en in den regel met het bouwvak den draak steekt. Ik heb ook niet het oog op dezulken, die altijd met hunne kritiek voor den dag komen als het te laat is, nooit den ontwerper bijtijds om inlichting vragen of hem raad geven en doodeenvoudig antwoorden op iedere vraag naar het waarom: Ja, dat weet ik niet; maar wat ik weet is, dat mij het bouwkundig product in kwestie zeer bijzonder bevalt, of ook wel zeer bijzonder tegenstaat. Bij zulke oordeelvellingen is niemand gebaat en behoeft de bouwmeester zich niet neer te leggen. Maar waar ik wel over spreek, dat zijn de ernstige, onderzoek-lievende mannen, die het voorop stellen, dat een kritiek moet zijn: 1°. *welwillend*, 2°. *leerrijk* en 3°. *aanmoedigend*. Ik zou u hier een resumé kunnen geven van de woordvoering, die te dien opzichte te lezen is in het verslag der 22ste Algemeene Bijeenkomst der leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, 29 Mei 1873, blz. 62—75. Leerrijk zijn de vertoogen, daar geleverd door de heeren Rose en van Goor, en waarlijk, het zou de critici over bouwkundige voortbrengselen bij mij in waarde doen stijgen, wanneer zij bij de uitoefening van hunne liefhebberij of hun beroep de nuttige wenken wilden betrachten, die daar ter plaatse zijn opgeteekend. Geen enkel hartstochtelijk oneerlijk woord, geen zucht naar afbreken,— alles geschoeid op waarheid en ondervinding, kortom, het antwoord van deze heeren op de vraag »naar de »voor- en nadeelen eener openbare kritiek over gebouwen en

»waaraan zich de kritikus moet houden", komt mij voor volkomen te kunnen volstaan voor het gemeenschappelijk doel, dat wij ons thans voor oogen stellen.

Ik had de eer reeds meermalen te spreken over hetzelfde onderwerp; tijd om die betoogen te herlezen ontbrak mij. Ik dacht ook, dat ze wellicht verouderd waren en thans geen nieuwe moderne gezichtspunten zouden geven. En toch, al bladerend in de vorige werken der Maatschappij, vond ik op pag. 73, verslag 22ste Algemeene Vergadering van 29 Mei 1873, eenige woorden door mij te Rotterdam gesproken, door den heer W. C. van Goor overgenomen en aldus verkort in hoofdzaak luidende:

»De kritikus houde zich aan zich zelve en aan zich zelf alleen. »Hij zie door eigen oogen met ruimen blik naar het schoone, dat »in de klassieke, maar ook in de middeneeuwsche stijlen, in de »romantiek, in de renaissance monumenten aanwezig blijkt, maar »vooral richte hij zijn blikken naar de gewone burgerlijke bouw»werken. Hij keure dus niet stelselmatig alles af wat niet in de »naar zijn gevoelen schoonste en meest passende stijlvormen is »gemaakt. Ten andere geve de *kritikus* zijn oordeel nooit als een »*axioma*, met beroep op autoriteiten en schrijvers, die bij al hun »kennis en wetenschap hebben kunnen dwalen of als een orakel »spraken. Zulk een kritiek zal wel verbitteren, maar niet leeren »of opbouwen. Daardoor zal de kritikus den schijn niet op zich »laden alsof hij zijne woorden uitsluitend als *de waarheid* wil »aangemerkt zien, overtuigd dat zij, die het het best weten, som»tijds nog wel eens mis zien. Handelt hij zoo, dan zal zijne »kritiek steeds gematigd zijn, waardoor zelfs bij verschil in hoofd»punten de vrede niet zal worden verstoord en dus de kunst »sterk gebaat.

Alzoo kort en goed geef ik hier een paar degelijke rijmen ten beste, uit de *Deutsche Bauzeitung* N°. 94, 1884, bl. 557 o. a.

Im Stoff sei Wahrheit
In Formen Klarheit.

Erst die Kunstgestalt
Giebt dem Stoff gehalt.

En voor heeren humanisten, grappenmakers en draakstekers van goede reputatie:

Was Stehst zu lachen?
Thu's besser machen!

Het woord kritiek is rijk in beteekenis, te rijk om dat in korte trekken mede te deelen. Ik onthoud mij natuurlijk in dezen kring van elk détail, dat zou gelijken op het geven van een les of cursus; die eer sta ik aan meer bevoegden gaarne af.

De voorwaarden waaraan de *kritiek* getrouw moet blijven, staan in honderd boeken en in uw aller hersenen vermeld, doch laat ons niet uiteengaan zonder een korte resumptie te hebben overwogen; ze is deze:

1°. De kritiek van een enkel persoon over bouwwerken in het openbaar gesproken is minder vertrouwbaar, dan die van meerderen vereenigd.

2°. Geen *kritiek* mag afwijken van haar eenige cathechismus, dat is van *waarheid, liefde* en *kunstkennis*, op straffe van nietigverklaring.

3°. Geen *kritiek* van de straat en voor het groote publiek als beschavingsmiddel gebezigd, kan bizonderen invloed waardig zijn, tenzij de persoon die ze voert zich behoorlijk noeme, en zich wederkeerig gedrage naar de wetten, hem als beschaafd mensch gesteld. Hij is verplicht te bewijzen waarom hij goed of afkeurt.

4°. Geen *kritiek* is voor bouwwerken geldig, die verzuimt een grondig onderzoek in te stellen naar lokale omstandigheden en naar de eischen, die doel en welstand, smaak, bouwsom, hygiëne, esthetica, constructieleer, de inwendige dienst, de tijd voor daarstelling en nog veel meer, waarover alleen den betrokken bouwmeester inlichtingen *kan* en *moet* geven.

5°. Geen kritiek is te vertrouwen, die niet redegevend, leerzaam onpartijdig, vergelijkend, humaan en tweemaal bedacht is, en eindelijk:

6°. Behoort iedere liefhebber van kritiek zich in het openbaar te onthouden van leelijke persoonlijkheden, die veelal als onhebbelijk en *infaam*, met de zaak der kunst, die zij zeggen te beoordeelen, niets te maken hebben en niemand anders schandvlekken dan den adressant kritikus in persoon.

Moge dit zestal gegevens voor kritiek en hare *beoefenaars* uwe goedkeuring wegdragen, wellicht wordt er onze algemeene kunstzaak meê gebaat en zal ik mij verheugen in elke verbetering of uitbreiding, die uwe vergadering daaraan zal gelieve te geven. Ik eindig dit mijn kort, maar goed gemeend woord met de bede uit Macbeth:

»Let's heaven answer the rest",

of met Goethe's woord:

»Mach es Wenigen Recht
Vielen gefallen ist schlimm".

PRIJSVRAGEN.

Door de naamlooze vennootschap het Ned. Handelsmuseum, gevestigd te Amsterdam, is een schrijven verspreid, waaraan wij het volgende ontleenen:

Dank zij der Nederlandsche dagbladpers, begint de strijd tegen buitenlandsche mededinging, inzonderheid wat het meubelvak betreft, meer en meer een openbaar karakter aan te nemen.

Ten einde die beweging ten bate onzer nijverheid te steunen, wenschen wij, de daad bij het woord voegende, eene gelegenheid te openen om het publiek te overtuigen, dat bij ons te lande meubels worden vervaardigd die, bij gelijkheid in prijs, het buitenlandsch fabriekaat overtreffen door deugdelijkheid van bewerking.

Wij verklaren ons dientengevolge bereid twee prijzen, elk van *f* 250, beschikbaar te stellen voor het bestgekeurde Huis- en Slaapkamermeublement.

Dergelijke wedstrijden, bij onze oostelijke naburen als *Weinachts-Ausstellung* bekend, leveren zoo bevredigende uitkomsten op, dat zij telken jare in de Duitsche hoofdsteden talrijker worden. Het is opmerkelijk om te zien, hoezeer de ontwerpers der meubelen zich beijveren om, zonder bewerkelijke en dus kostbare profilleering, goede vormen te scheppen. Vandaar de eenvoudige, goedkoope stijlmeubelen, die, ten gevolge van den grooten aftrek, ook hier te lande als bewijs kunnen dienen, dat het publiek niet zoo gehecht is aan de gebruikelijke modellen als — men vergeve ons de opmerking — de vasthoudendheid onzer fabriekanten zou doen gelooven.

Uit aanmerking van een en ander stellen wij de volgende algemeene voorwaarden:

Het Huiskamer-ameublement, minstens bestaande uit buffet of eenig ander meubel, tafel, bijzettafeltje, zes gewone en twee grootere stoelen of kanapé, moet een verkoopprijs van *f* 350 hebben; het slaapkamer-ameublement, minstens bestaande uit een tweepersoons ledikant, waschtafel, kast, nachtkastje, tafel met vier stoelen, moet een verkoopprijs van *f* 450 hebben.

De keuze van hout en stijl is vrij. Zoogenaamde buikmeubelen worden niet gewenscht.

Voor het Huiskamer-ameublement wordt de aandacht gevestigd op eiken- en Amerikaansch notehout; voor het Slaapkamer-amerblement op gebijtst Amerikaansch popel en gevernist Amerikaansch grenen.

Aan den wedstrijd kunnen deelnemen Nederlandsche fabrikanten, hetzij alleen of in vereeniging met anderen, magazijnhouders, agenten, enz. De voorwerpen moeten echter in Nederland vervaardigd zijn, enkele onderdeelen als schroeven, stoelveeren, scharnieren, sloten, behangersspijkers enz. uitgezonderd.

De geschiktste tijd voor dergelijke tentoonstelling is het vroege voorjaar, omdat alsdan de meeste huwelijken worden gesloten, en de groote verhuisdag (1 Mei) ook belangrijke kans op ruimen verkoop aanbiedt.

De keuze van dat tijdstip geeft daarenboven gelegenheid gedurende de wintermaanden meer volk in dienst te houden. Bij genoegzame deelneming stellen wij ons derhalve voor de tentoonstelling met 1 Maart 1886 te openen.

De beoordeeling zal geschieden door drie deskundigen, waarvan twee door de inzenders en één door ons aan te wijzen. Elke prijs bestaat uit *f* 250 en een getuigschrift, uit te reiken bij de sluiting der tentoonstelling.

Ons tot nadere inlichtingen gaarne bereid verklarende, doen wij een dringend beroep op de Nederlandsche fabriekanten en handelaars, om deze poging tot bevordering der vaderlandsche kunstnijverheid door hunne medewerking te steunen en daarvan uiterlijk

op 15 Oct. a. s door hunne deelneming te doen blijken; van onze zijde zal dan vóór 1 November mededeeling gedaan worden of die deelneming voldoende is om den wedstrijd te doen plaats hebben.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Waar nog eenige jaren geleden de meest smakelooze lantaarnpaal uit geheel 's Hage stond, op het Binnenhof, is thans de fontein verrezen, die namens Jr. Mr. V. De Stuers en 86 ingezetenen der Residentie aan het Rijk ten geschenke is aangeboden, als een blijk van waardeering voor de restauratie van het oude Stadhouderlijke kwartier, die werd aangevangen in den jare 1876.

Dit monument is ontworpen door den heer P. J. H. Cuypers, te Amsterdam; het werd, wat in hoofdzaak het smeedwerk betreft, uitgevoerd door den heer G. J. Vincent te Schiedam, waarvoor deze op de internationale tentoonstelling van 1883 te Amsterdam de zilveren medaille behaalde. Toen stond de fontein vóór het Konings Paviljoen. Eene afbeelding er van zal men vinden op plaat LIX, in Deel IV van het Bouwkundig Tijdschrift der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Hoewel reeds vroeger in het Bouwkundig Weekblad eene beschrijving van deze fontein werd gegeven, meenen wij wel te doen er andermaal op terug te komen.

In 't midden van een rond steenen bassin van ongeveer 4 M. diameter, staat een zuil, hoog 4 M. waardoor het water wordt aangevoerd. Deze zuil wordt omgeven door 8 stijlen met schraagbogen, onderling aan de boven en de onderzijde verbonden door ringvormige banden.

Deze stijlen zijn in drie vakken verdeeld, waarvan het onderste bepaald wordt door vier spuwers. Deze spuwers zijn grillige dieren, die in een aan de buizen verbonden ring zijn gevangen en zich daaraan schijnen te willen ontworstelen.

De daarop volgende vakken zijn begrensd door spuwende drakenkoppen, die de vier hoogste waterstralen uitwerpen.

De hoofd- en tusschenstijlen zijn onderling verbonden door fijn gesmeed ijzerwerk, samengesteld uit plat, vierkant en getorscht ijzer, in bladen, voluten en spiralen gewrongen.

Aan den bovensten cirkel hangen vier helmen met wapenschilden, waarop de wapens van Graaf Willem II zijn afgebeeld, nl. de roode Hollandsche Leeuw en de zwarte Rijks-Adelaar. Op den bovensten ring is de geliefkoosde spreuk van dien Graaf in de plaat uitgeslagen. Deze luidt:

Domine! spes mea a juventute mea, in te confirmatus sum ex utero, de ventre matris meae tu es protector meus, Ps. LXX vs. 5 en 6.

Op het kapiteel, hetwelk de middelzuil bekroont, staat het beeld van Willem II, gemodelleerd door den heer Ludwig Junger, leeraar aan de Rijks-School voor Kunstnijverheid te Amsterdam. Deze kunstenaar gebruikte daarbij tot model het bas-relief op 't graf van Bisschop Sigfried van Eppstein van Mainz, waarop het portret van den graaf voorkomt:

De graaf is voorgesteld in het gewaad van Roomsch Koning, met den langen mantel om de schouders, de kroon op het hoofd, het zwaard der kruisridders in de linkerhand, de scepter in de rechter.

Op het steenen voetstuk wordt het volgende opschrift aangebracht:

»*Ter nagedachtenis van den Graaf van Holland, Koning Willem II, den begunstiger der stedelijke vrijheden, den beschermer der kunst, den stichter der kasteelen in 's-Gravenhage en Haarlem, den steenlegger van den Dom te Keulen.*"

De fontein strekt namelijk tevens om hulde te brengen aan de nagedachtenis van Willem II, Graaf van Holland en Roomsch Koning, een der Vorsten wier geschiedenis ons groote belangstelling inboezemt. Hij was een voorstander der schoone kunsten: hij stichtte de kasteelen te 's Hage (de Loterijzaal) en te Haarlem, de doopkapel der St. Pieterskerk te Leiden en legde den eersten steen van het grootste kunstwerk der middeleeuwen, den Keulschen Dom. Vele Hollandsche steden begiftigde hij met de eerste vrijheden, waardoor hij den grondslag legde tot de gemeentelijke autonomie, die de kiem werd waaruit de Nederlandsche vrijheidszin opschoot.

De fontein is nog niet geheel gereed; zij moet nog worden afgeschilderd, de wapenschilden waarschijnlijk in kleuren, de inscripties in verguld.

De schenkers ontvingen den dank der Regeering: hunne namen zijn in de *Staats-Courant* vermeld geworden.

Vele steenfabrieken langs de Waal hebben dit jaar niet kunnen werken, doordat geen steen gevraagd werd. Thans is echter — zoo melden meerdere bladen — de vraag zeer bevredigend geworden, zoodat zelfs van enkele fabriekanten, wier voorraad van 2 en 3 jaren nog onverkocht was, alles is opgeruimd.

De heer A. Salm Gbzn. is door Z. M. den keizer aller Russen vereerd met een gouden medaille met het lint van St. Stanislas, voor een ontwerp van een gesticht voor ooglijders.

Te Amsterdam bestaat het voornemen om een turngebouw te stichten. Eenige dagen geleden werd deze stichting besproken in eene vergadering van alle Amsterdamsche turnvereenigingen.

Door de medewerking van het Gemeentebestuur, was men er in geslaagd een terrein te vinden, voor het doel geschikt en in de nabijheid van het Leidscheplein, aan de Marnixstraat (voormalige tapijtklopperij) gelegen; het heeft een oppervlakte van 1350 M2. (pl. m. 50 × 27). Het hierop te stichten lokaal zou vooreerst bevatten een dubbele Turnzaal, groot 38 × 13 M., door een verplaatsbaar schot te verdeelen in twee zalen, groot elk 19 × 13 M., benevens kleed- en waschkamers, bergplaatsen, bestuurskamer en portierswoning. De zaal zou drie toegangen hebben: een in het midden van den hoofdgevel, welke naar beide turnzalen voert en alzoo bijzonder geschikt voor groote uitvoeringen, wanneer beide turnzalen vereenigd zijn, en twee aan de zijgevels, ingericht voor elke zaal afzonderlijk en in verbinding staande met de kleedkamers. Aan de achterzijde van de turnzaal werd een open plaats ontworpen van 7 M. breedte en ongeveer zoo lang als de turnzaal, waardoor licht en luchtverversching verzekerd zijn. Bovendien zouden in het gebouw zijn: een restaurant-bierkelder met woning, voorts 16 woningen, t. w. 2 onder- en 2 bovenhuizen, aan de binnenplaats grenzende, en 7 boven- en 5 onderhuizen langs de turnzalen De woningen aan de binnenplaats grenzende, zouden voor en achter licht ontvangen en op ruimere schaal zijn ingericht dan de andere; maar ook de laatsten zouden zeer voldoende kunnen zijn, dank zij de groote, gevelbreedte van 11 M. Het bezwaar dat de bewoners daarvan hinder van de oefeningen der turners zullen hebben, zou opgeheven worden door het maken van spouwmuren. Ook het dak zou dubbel beschoten worden. Het voornemen bestaat ook om in de zaal een rondgaande galerij te bouwen van $1\frac{1}{2}$ à 2 M., waarop het publiek de oefeningen zal kunnen bijwonen. Een later gemaakte opmerking, dat wellicht aan het ontwerp te verbeteren valt, beloofde de comm. in ernstige overweging te zullen nemen.

Door eene nauwkeurige begrooting der kosten was men tot de overtuiging gekomen, dat alle onkosten van den bouw en de inrichting de som van *f* 130.000 niet te boven gaan.

Er is besloten dat een comité zal worden benoemd om de gelden voor dezen bouw bijeen te brengen. De heer A. C. Wertheim drukte daarbij den wensch uit, dat de gelden zoo spoedig mogelijk werden bijeengebracht, opdat daardoor nog in dezen winter de gelegenheid kon worden geopend om een groot aantal werklieden aan een eerlijk verdiend stuk brood te helpen.

De Heer N. Redeker Bisdom, tijdelijk Directeur van de Tuinbouwschool Linnaeus te Amsterdam, heeft die betrekking neergelegd.

Den 15n Sept. l. l. werd het 12e congres voor openbare gezondheidsregeling geopend. Het onderwerp voor den eersten dag was van uiterst veel belang, en de behandeling er van verdient zeer de aandacht. Het handelde over den uitleg der steden vooral in hygiënisch opzicht. Het thema werd door hoogst bekwame mannen ontwikkeld: wij behoeven hier slechts de namen te noemen van de heeren Stubben, Keulen's stadsbouwmeester, de hoogst bekwame ontwerper van het plan tot uitbreiding van Keulen aan welke thans met zooveel succes wordt gearbeid, verder van de opperburgemeester van Düsseldorf, Becker, en van Dr. Lent van Keulen.

De vergadering heeft besloten hetzelfde thema in 't vervolg op elk volgend congres te behandelen, omdat de ondervinding bijna overal heeft geleerd, dat nog maar al te zeer wordt gezondigd door gemis aan een algemeen plan.

Men zal zich herinneren, dat ter bepaling van de grootte van het gebouw, dat naast den nu op zich zelven staanden Munttoren te Amsterdam zal verrijzen, door B. en W. advies werd ingewonnen van vijf deskundigen, de heeren C Muysken, P. J. H. Cuypers, E. Gugel, J. Gosschalk en A. N. Godefroy.

Als proef heeft nu gedurende eenige weken een steigerwerk op het terrein gestaan, en deskundigen zijn tot de slotsom gekomen, dat het gebouw een lengte van 15 en een hoogte van 8 M. moest hebben. Nadere bijzonderheden werden reeds vroeger in dit blad medegedeeld.

B. en W. zijn evenwel door het rapport van de deskundigen niet van hunne vroegere zienswijze teruggebracht, hoewel zij erkennen dat op de bovengenoemde afmetingen een gebouw verkregen zal worden, dat aan de eischen van den welstand beantwoorden zal. Zij stellen voor, het gebouw 21 M. lang, 8 M. breed en 8.60 M. hoog te maken en, overeenkomstig den wensch der commissie, zooveel mogelijk de motieven van het oude wachthuis te volgen.

B. en W. vroegen advies omdat zij niet gaarne wilden mistasten. Zij ontvingen het gevraagde, maar legden den goeden raad ter zijde en stellen nu weder — dank zeggende aan de Commissie — hun oorspronkelijk plan ter uitvoering voor.

Dat er betere oplossingen te vinden zijn dan het plan van stadswege, bewijzen intusschen de schetsen van den heer Berlage in het Maatschappelijk gebouw. Wij hopen dat vele Raadsleden daar nog eens mogen komen zien, om deze schetsen met het plan, hetgeen nu voorgesteld wordt om te worden uitgevoerd, en hetwelk ter vergelijking bij de schetsen hangt, te vergelijken.

Afloop van Aanbestedingen.

UTRECHT, 11 September. — De architekt E. G. Wentink te Schalkwijk: het bouwen van 4 paviljoens met een gebouw voor waterverzorging voor het krankzinnigengesticht te Ermelo.

J. Schoenmeijer en A. Koolhaalder te Rotterdam	*f* 77.799
J. v. Bork te Oosterbeek en W. Wissing te Arnhem	» 74.554
K. J. Ruijsch van Dochteren	» 71.777
A. W. van Vloten te Utrecht	» 71.776
C. J. C. Hoogendijk te Gouda	» 71.499
S van Soest te Mijdrecht	» 70.100
J. de Boer en Zn. en Groenink te Steenwijk	» 69.927
A. C. Vink te Utrecht	» 69,442
C. Eijsvogel te Aarlanderveen	» 68.443
H. Vermeer te Utrecht	» 67.550
W. A. G. Jansen idem	» 66.600
M. de Lange te Harderwijk	» 65.900
Ph. Verbruggen te Weddinxveen	» 65.620
E. van Aken te Harderwijk	» 65.500
H. Timmers te Meppel	» 65.250
J. de Lange te Amsterdam	» 64.750

ROTTERDAM, 12 Sept. — De architekt P. W. Schrauwen: het bouwen van een winkelhuis met magazijn enz., voor den heer J. J. Kreling; begr. *f* 13.749.

Kröller de Geus	*f* 16.372
C. J. van Tussenbroek	» 15.600
H. Seelen	» 14.994
G. A. J. Gouverneur	» 14.872
A. de Haan te Kralingen	» 12.350

de overigen allen aldaar.

GRONINGEN, 14 Sept. — De architekt G. Nijhuis: het bouwen eener heerenbehuizing met bovenwoning en een sigarenfabriek, voor den heer K. Talens.

	Behuizing.	Fabriek.	Massa.
J. Daverman	*f* 17.348	*f* 7225	*f* 24.663
J. H. Huller	» 16.045	» 5724	» 21.763
E. Peters	» 15.997	» 5691	» 21.688
J. Ibelings	» 15.549	» 5849	» 21.249
H. Kiel	» 15 490	» 6480	» 21.970
B. de Jong	» 15.467	» 5620	» 20.870
E. Berkenbosch	» 15.390	» 5590	» 20.890
G. Meulink	» 15.356	» 5681	» 20.943
E. W. Wietzema	» 15.346	» 6132	» 21.478
H. Scheltens	» 15.325	» 6280	» 21.605
J. I. Toesman	» 15.047	» 5087	» 20.134
G. P. van Erp	» 14.915	» 5147	» 20.132
J. Haupt	» 14.943	» 5533	» 20.367
A. Schreuder	» 14.874	» 5326	» 20.045
P. Hendriks	» 14.797	» 4993	» 19.790
D. Dooijens	» 14.690	» 5721	» 20.400
T. IJ. Jelsma	» 14.176	» 5348	» 19.324
D. Dalmolen	» 13.888	» 4998	» 18.836
H. Janssen	» 13.773	» 5392	» 19.115
R. Hovingh	—	» 5273	—
H. Meijer	—	» 4860	—

In massa gegund aan D. Dalmolen.

ROTTERDAM, 16 Sept. — Het gemeentebestuur: het bouwen van eene school aan de Lijnbaanslaan.

P. A. A. van Regenmorter	*f* 39.500
J. de Puij	» 37.900
H. Seelen	» 37.410
L. de Neef te Briele	» 35.900
W. van Leeuwen te Hellevoetsluis	» 35.490
W. G. C. Hilkes	» 34 960
J. Schoenmeijer en A. K. Koolhaalder	» 34.540
C. J. van Tussenbroek	» 34.270
A. Loomans	» 33.400
H. J. Dupont	» 33.079
H. J. Heiman. en Zn	» 32.888
Th. L. Kanters	» 32.276
J. A. N. Luca te Lage Zwaluwe	*f* 31.790
P. G. Winters te Kralingen	» 31.654

De overigen allen aldaar.

ZUTFEN, 18 Sept. — Het afbreken van 2 woningen en het bouwen van eene nieuwe school met de levering van al het benoodigde meubilair, in twee perceelen en in massa.

	perc. 1.	perc. 2.	Massa.
H. J. Hessem, Zutfen	*f* 28.000	*f* 2750	
W. Okkes, Zevenaar.	„ 25.888		
H. J. te Siepe, Winterswijk	„ 25.670	„ 1900	
G. J. Koordeman, Zutfen	„ 25.200	„ 2089	
C. ter Haar, Winterswijk	„ 24.980	„ 1890	*f* 26.767
A. J. Uiterwijk, Zutf.	„ 24.780		
J. B. Ruijsink, idem.	„ 24.444		
H. G. Brouwer, Stiens	„ 24.440		
H.W. Douwes, Zutfen	„ 24.200	„ 2150	
A. Klunderman, Brummen	„ 23.549	„ 3199	
G. J. Biljard, Lochem	„ 23.445	„ 2387	
J. Hesseling, Meppel	„ 22.390	„ 2314	
Firma de Wed Carmiggelt en Zn., Brummen	„ 22.130		
K. J. Kalt, Ureterp.	„ 21.088	„ 2115	„ 23.203
C. J. Haijttink, Zutfen		„ 2743	
J. Dooijer, Apeldoorn		„ 2450	
L. Nijland, Zutfen		„ 2299	
J. A. Garvelink, idem		„ 2275	
J. C. Carmiggelt, Brummen		„ 2260	
A. J. v. Werven, Apeldoorn		„ 2222.22	
L, Ezerman, idem		„ 2190	
A. J. Pasman, idem		„ 2163	
G. Schurink, Zutfen		„ 2151	
H. L. Hamer, idem.		„ 3057	
B. G. Landeweer idem		„ 2009	
H. Langenberg, idem		„ 1991	
G. J. Boezewinkel Brummen.		„ 1884	

Koninklijke Nederlandsche Locaal Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING. 2782

Op Donderdag den 22 October, des namiddags ten 2 ure, zal, ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* worden aanbesteed:

Bestek N°. 6.

Het maken van Gebouwen en verdere inrichtingen voor den Locaal-Spoorweg Dieren-Apeldoorn.

(Bedrag der begrooting f 24.800)

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 140 van het bestek.

Het bestek en de teekeningen liggen ter inzage ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* en zijn aldaar tegen betaling van *f* 5.— per stuk te bekomen.

Inlichtingen worden gegeven door den Heer Hoofdingenieur-Directeur K. H. VAN BREDERODE en den Heer Sectie-Ingenieur C. A. BESIER, beiden te *Apeldoorn*.

Aanwijzing op het terrein zal worden gedaan op Vrijdag den 16 October 1885, en wel: te *Beekbergen* des middags ten 12 uur, te *Loenen* des namiddags 1½ uur, te *Eerbeek* des namiddags ten 3 uur en te *Soeren* des namiddags ten 4½ uur.

De Commissie van Beheer.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2783

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2784 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concureerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

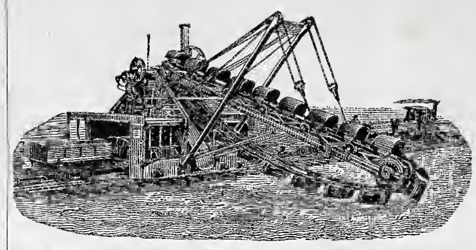
36. Derde Weteringdwarsstraat,

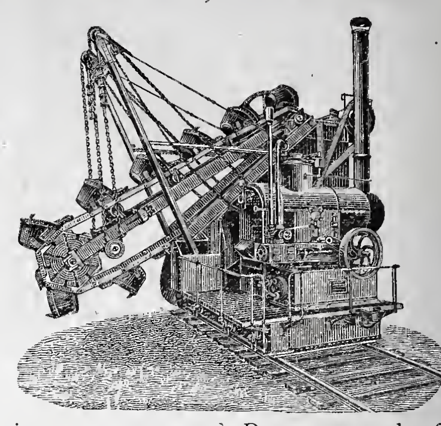
AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2785

STOOMTIMMERFABRIEK „DE ZWALUW"

te DEN HELDER,

levert ten spoedigste :

Ramen, Deuren, Architraven, Neus- en Waterlijsten, Koplatten, Naalden, Trapleuningen, Deurlijsten, Schrooten, Schoorsteenbetimmeringen, Kiosken, Markiezen, Ornamenten voor Zwitsersche Huizen, Schoolmeubelen, enz. enz.

Geïllustreerde catalogus met meer dan 260 figuren te bekomen bij den boekhandelaar JOH. G. STEMLER Czn., Haarlemmerstraat 2, Amsterdam, tegen *franco* toezending van *f* 3.20 2786

Bestellingen worden aangenomen bij MARTIN & C°., te Amsterdam.

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE

AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**

OPGERICHT 1830. 2787

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren:

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende Teekeningen.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2788

Koninklijke Nederlandsche Locaal Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING. 2789

Op Donderdag den 15 October, des namiddags ten 2 ure, zal ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* worden aanbesteed:

Bestek N°. 3.

Het leveren van EIKENHOUT voor Wissels.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 11 van het bestek.

Het bestek ligt ter inzage ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* en is aldaar tegen betaling van *f* 0 50 te bekomen.

Inlichtingen worden gegeven door den Hoofdingenieur-Directeur K. H. VAN BREDERODE te *Apeldoorn*.

De Commissie van Beheer.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 39.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

DE 52e ALGEMEENE VERGADERING.

Dinsdag den 29sten dezer werd te Haarlem, in een der bovenzalen van het café Brinkman, de 52ste Algemeene Vergadering gehouden. Het was de eerste maal dat de leden der Maatschappij voor korten tijd het anker uitwierpen binnen deze oude veste, waarin eerst sints een paar jaren eene afdeeling is gevestigd.

Nadat de heer Jacques Leijh, Voorzitter der afdeeling Haarlem, de vergaderden welkom had geheeten, opende de Voorzitter der Maatschappij de vergadering en deelde daarbij o. a. mede, dat op vele lichtpunten mocht worden gewezen. Het ledental was toenemende, de doorloopende tentoonstelling mocht op veel sympathie rekenen; er traden namelijk voortdurend meerdere tentoonstellers toe, en het bezoek was in den laatsten tijd grooter, daar de fraaie aquarellen van den heer Jakob Smits eene attractie te meer waren. De werkzaamheden der commissie voor het ambachtsonderwijs bleken zeer omvattend te zijn, en het rapport kon daarom nog niet ter tafel worden gebracht.

Na deze mededeelingen, werden de leden in kennis gesteld met het schrijven (†) des heeren J. de Haan, waarbij deze verzocht eene motie op de vergadering in behandeling te brengen, en met een schrijven van adhaesie (††) van het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Steenfabriekanten.

De heer de Haan licht nu zeer uitvoerig toe, welke redenen hem genoopt hebben om, na kennis genomen te hebben van het adres der Steenhouwers-Vereeniging aan den Raad der Gemeente Amsterdam, deze motie in te dienen, en daarbij niet alleen te denken aan de steenhouwers, maar tevens aan de steenbakkers, stucadoors, cementfabriekanten enz. hier te lande.

Na deze uitvoerige toelichtingen verkrijgt de heer J. Gosschalk het woord, en wijst daarbij op het gevaarlijke der motie. Zij is met de beste bedoelingen gesteld en met veel kennis van zaken toegelicht en verdedigd, maar, wanneer men haar gaat ontleden, dan zal men ontwaren dat men met het aannemen er van niet verder komt.

De motie is als volgt:

„Zoolang gebrek aan werk de maatschappelijke toestand drukt, stelt de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst aan al hare leden en verdere betrokkenen bij het bouwvak, particulieren, enz. voor:

Alle werkzaamheden, vatbaar voor geschikte uitvoering hier te lande, bestaande in de daarstelling van steenhouw-, stucadoor- en andere werken, en bovenal de toepassing onzer metselsteen, zooveel mogelijk te bevorderen, en niet dan na gebleken dringende noodzakelijkheid door vreemde arbeid en materialen te vervangen."

De heer Gosschalk acht deze motie vaag te zijn gesteld en bespreekt vervolgens de onderdeelen als volgt:

Gebrek aan werk zal altijd drukken, de motie doelt echter op den tegenwoordigen toestand.

De uitdrukking „vatbaar voor uitvoering hier te lande" is rekbaar. Wanneer men echter een werk heeft uit te voeren, hetwelk spoedig gereed moet zijn, dan zal men moeten zoeken naar de beste werklieden. En indien men die niet hier te lande kan vinden, dan zal men wel genoodzaakt zijn in 't buitenland daarnaar om te zien.

In het *steenhouwersvak* is een groote ommekeer ontstaan; 20 jaren geleden vergenoegde men zich met

†) Opgenomen in Weekblad N°. 36 van 12 Sept. 1885.
††) Opgenomen in Weekblad N°. 37 van 19 » »

Gedrukt 3 October 1885.

enkele kleine stukjes steenhouwwerk, maar toen van buiten af lagere prijzen door betere middelen van vervoer werden genoteerd, werd een andere toestand geboren en veel meer natuurlijken steen verwerkt. Wordt de motie aangenomen, dan zou men eenigszins genoodzaakt worden terug te gaan tot den vroegeren toestand.

Voorts is het gebleken, dat een Belgische werkman, van zijn jeugd af in de carrière werkzaam geweest, meer spierkracht en handigheid heeft dan een Hollandsche, en 1½ malen meerder loon per dag kan verdienen. Wil men met de motie medegaan, dan zou men het in dienst nemen van Belgische werklieden verbieden, waardoor men tevens veel werk niet meer zou kunnen doen uitvoeren; bovendien zouden de Hollandsche werklieden het hoofd opsteken en een nog slechteren toestand stond geboren te worden.

Met leede oogen ziet de heer Gosschalk het werk onzer *stucadoors* aan, hetgeen verre achter staat bij dat der Belgische. Men herinnere zich in welk een korten tijd o. a. het stucadoorwerk in den Parkschouwburg werd uitgevoerd door Belgen, en men zie hoe langzaam door de Hollandsche werklieden wordt gearbeid.

De *steen-industrie* gaat den spreker zeer ter harte; sinds 1875 heeft hij reeds gewezen op de goede eigenschappen van de Duitsche steenen, en steeds gewaarschuwd: zorgt gij, steenbakkers, dat ge de markt kunt behouden, door beter fabriekaat en formaat te leveren. In Duitschland hebben de steenbakkers voortdurend naar verbetering getracht; maar wat heeft men hier te lande gedaan op dat goede voorbeeld? Men heeft alleen een vereeniging van steenbakkers opgericht en ons verder overstroomt met adreskaarten en prijscouranten. Men prijst ons aan, dat het materiaal goed en eeuwen tartend is, maar men heeft geen oog gehad voor 't geen elders beter is. Het ware beter geweest indien de tijd, verspild met het schrijven van adressen op prijscouranten enz. besteed ware geworden om te trachten tot verbeteringen van 't fabriekaat te komen.

Over de kleur, een kwestie van smaak, wil de heer Gosschalk niet uitweiden, maar hij prijst voor ons klimaat de gladheid van de steenen ten zeerste aan. Op de gladde oppervlakte zet zich het vuil niet af zooals op een zanderige.

Nog andere industriën worden tot voorbeeld aangehaald om aan te toonen wat een geopend oog voor verbeteringen kan uitwerken. Zoo is de uitmuntende kwaliteit der Deventer tapijten oorzaak, dat zij overal verspreid zijn. Welk een inspanning heeft de heer Thooft zich niet moeten getroosten om het fabriekaat der Delftsche tegels te brengen tot waar het nu is.

Hadden de steenbakkers hier te lande niet iets dergelijks kunnen doen en hunne ovens verbeteren?

Dat de verveeners door 't gebruik van minder Hollandsche baksteenen schade lijden, kan waar zijn; maar over 't algemeen wordt minder turf gebruikt, en in de steenovens moest door verbetering dezer ovens zoo min mogelijk gebruikt worden.

De tijden en toestanden zijn veranderd, en daarnaar richt men zich in. Niemand zal ons dan ook van onvaderlandschlievendheid kunnen beschuldigen, indien wij de motie niet aannemen.

Nog wijst de heer Gosschalk met enkele woorden op de zaak van het slachthuis te Amsterdam, door den heer Jules van Hasselt in een soort van toast besproken in de „turf- en steenindustrie" van 24 Sept 85. Reeds voor een gedeelte van het gebouw waren Duitsche steenen gebruikt, en voor de aanbesteding van den 7den Sept. l. l. was de keuze vrij gelaten; want men had beschreven, muren van 25 cM. dikte van Duitsche-, of van 22 cM. van Waalsteen. Gaat men de cijfers na, en let men op den kubieken inhoud, dan zal men ongetwijfeld tot de slotsom komen, dat deze aanbesteding eer in 't nadeel dan in 't voordeel van de Waalsteenen is uitgevallen.

Na den heer Gosschalk voerde de heer Sanders het woord, en verklaarde daarbij in hoofdzaak het gevoelen van den eersten sprekers te zijn toegedaan. Hij ziet in de motie een begin van protectie, die evenwel niet is te bereiken; daarom moet in de motie gelegd worden een woord tot opwekking om na te gaan of de binnenlandsche nijverheid niet evengoed of beter aan de behoeften kan voldoen dan de buitenlandsche. Omdat de heer Sanders zich niet in alle onderdeelen met de motie, zooals die is gesteld door den heer de Haan, kan vereenigen, stelt hij eene andere voor van dezen inhoud:

„De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, steeds er naar strevende om onze nationale nijverheid, in verband met het bouwvak, te ondersteunen en aan te moedigen, noodigt hare leden en alle betrokkenen dringend uit, bij de tegenwoordige schaarschte van werk, *meer dan ooit* er op bedacht te zijn, om *alle* werkzaamheden, vatbaar voor geschikte uitvoering hier te lande, te bevorderen, en niet dan na gebleken dringende noodzakelijkheid door vreemde arbeid en materialen te doen vervangen."

Het verschil in vorm der twee moties is tweeledig.

1°. De heer de Haan doelt alleen op den tegenwoordigen tijd, terwijl men er steeds naar streven moet om de benoodigde arbeid en materialen hier te lande te zoeken.

2°. Het is niet goed, bepaalde industriën te noemen; bovendien hebben die waarop werd gewezen de minste sympathie. Andere takken van nijverheid hebben evenzeer met moeilijke omstandigheden te kampen, b. v. het meubelvak, het decoratie schilderwerk, de lood- en zinkindustrie enz. Juist die takken hebben krachtigen steun noodig.

De heer de Haan verklaarde te weten, dat de door hem genoemde vakken hier niet geapprecieerd worden; maar hij was in zijne bewoordingen algemeen geweest omdat nu ieder zoude kunnen kiezen. Wat de Duitsche steenen aangaat, is het nog niet bewezen dat deze beter zijn dan de onze: men zie het Rijks Museum, waarvan de kleur nu reeds vaal wordt. Biedt men onze steenbakkers de gelegenheid, dan zullen zij ook concurreeren. Wijzende op het goede voorbeeld van Haarlem, waar men getracht heeft de uitvoering van werken binnen de gemeente te bepalen, beveelt hij ten zeerste aan, het werk hetgeen daartoe geschikt is, hier te behouden.

Ook de heer W. C. Metzelaar kon zich niet geheel vereenigen met de beschouwingen van den heer Gosschalk, het is beter de motie na te gaan in verband met het adres der steenhouwers aan den Raad van Amsterdam.

Nu er zooveel handen ledig zijn is het ongetwijfeld te waardeeren, dat men naar arbeid zoekt, zooals in de moties is uitgedrukt. Concurrentie is een zegen, maar

geen gehoor te geven aan het verlangen in de motie uitgedrukt, zou verkeerd zijn. Men behoort thans te vragen of de bestaande toestand te verberen is; en dit is mogelijk door de concurrentie te weêren waardoor de overvloed van werkkrachten steun zullen ontvangen.

Het valt niet te ontkennen dat de werkmansstand door onnadenkendheid zeer sterk is toegenomen, zoodat, nu zich eene geringe vermindering van werk doet gevoelen, de ellende voor de deur staat. De heer Metzelaar beveelt na deze beschouwingen het aannemen van de motie aan.

Ook de heer Leliman, die het een voorrecht noemt dat op deze vergadering over de groote kwestie gesproken wordt, is voor de motie. Wel mag men geen aannemer dwingen Hollandsche steenen te gebruiken indien Duitsche beter zijn, maar men kan het gebruik van deze laatsten nog wat uitstellen. Persoonlijk geeft hij de voorkeur aan de Hollandsche en vooral Friesche; let men bovendien eens nauwkeurig op buitenlandsch werk, dan zal men waarnemen, dat de vreemdeling niet iets zoodanig gemaakt heeft of de Nederlander kan het ook. De heer Leliman wijst er tevens op, dat, werd er meer gebouwd, men ook meer arbeiders werk zou kunnen verschaffen. Intusschen verheugt het hem, dat reeds twee bestuursleden zich voor de motie verklaarden.

De heer van Etteger vraagt naar de gevolgen die de motie na zich zal slepen, waarop de heer de Haan antwoordt, dat slechts een wensch wordt uitgedrukt daar verder gaan niet wenschelijk is. Tegen wijdere strekking zou ook de heer Noordendorp zich moeten verzetten, want de Maatschappij mag niet in protectionnistischen geest werkzaam zijn.

Dien geest ziet de heer Sanders er niet in. Bescherming zou nadeelig werken op den bouw. Spr. haalt daarbij tot staving als voorbeeld aan, dat voor een der onder zijn beheer staande werken, voor steenhouwwerk door buitenlanders een prijs werd gevraagd, die de helft bedroeg van dien door Nederlanders bedongen.

Het straks door den heer de Haan genoemde voorbeeld uit Haarlem werd door den heer Geijl nader besproken en o. a. medegedeeld, dat het gevolg is geweest, dat hijzelve aannemer is geworden van de school waaromtrent aan B. en W. werd verzocht bij de aanbesteding de aandacht te vestigen op den Haarlemschen arbeid. Hoewel met eenige opofferingen hier en daar, had al het werk toch aan Haarlemsche werkkrachten kunnen worden gegeven. Dit tot verhooging van de waarde der motie.

Ook de heer Vogel is van oordeel, dat zelfs den geringsten schijn van protectionisme uit de motie moet verdwijnen; maar men moet tevens de fabriekanten aanmoedigen om meer dan ooit bestand te blijven tegen de concurrentie, en men moet hen op 't gemoed drukken hun fabriekaat te verbeteren.

De heer Gosschalk kon niet aannemen, dat de motie veel nut zoude stichten, indien zij werd opgevat als een wensch. Men zal er zich vooral bij groote werken niet veel aan storen en al belooven de architekten wat, zij zijn niet opgewasschen tegen hunne bouwheeren.

Met het voorbeeld van de sluiswerken te Vreeswijk beveelt de heer De Haan andermaal zijne motie aan. De heer J. G. Michielse geeft nu zijn wensch te kennen, dat nog door degelijke en vergelijkende proeven bewezen worde, welke steenen de beste zijn, de inlandsche of de Duitsche, waarop de heer Stoel, uit ondervinding sprekende, mededeelt, dat hij het inlandsche fabriekaat hooger stelt, er echter tevens op wijzende, dat er steenbakkers zijn, die slechte waar leveren.

De Voorzitter der Maatschappij, de heer C. Muysken, brengt den heer Gosschalk onder 't oog, dat, bedoelde de motie de bespreking eener staathuishoudkundige kwestie, het Bestuur der Maatschappij haar niet in behandeling zou hebben genomen, zelfs niet indien zij een protectionistische strekking had. Het Bestuur heeft er alleen een mogelijke verbetering van den toestand van den werkman in gezien, d. i. hem aan werk te helpen; en dit te doen is onzen plicht.

De heer Gosschalk heeft rechtmatige grieven doen hooren, en 't moet erkend worden, dat de Hollandsche steenhouwer niet op kan tegen den buitenlandschen; dit is meer dan eens bewezen geworden. Het te krassche oordeel van den heer Gosschalk betreurt spreker echter. Na genomen proeven zal 't wellicht blijken, dat de Hollandsche steenen beter zijn dan de buitenlandsche.

De Voorzitter brengt nu de door den heer Sanders gewijzigde motie van den heer de Haan als amendement in stemming, waarop de heer de Haan verklaart, zich geheel met de wijziging te kunnen vereenigen.

De gewijzigde motie wordt daarna met algemeene stemmen aangenomen, ook met die van den heer Gosschalk, die verklaart er niet tegen te zijn omdat zij zoo onschuldig is.

Na deze belangrijke discussiën verkrijgt de heer E. von Saher, Directeur van het Museum en de school voor Kunstnijverheid te Haarlem het woord, en geeft een overzicht van de wording en den werkkring van beide belangrijke instellingen. Daar deze mededeelingen in de verslagen der Maatschappij zullen worden opgenomen, even als de rede van den heer de Haan tot verdediging zijner motie, en het verslag der 52ste vergadering zeer spoedig zal volgen, worden beide voordrachten hier slechts vermeld.

Na de rede van den heer von Saher, waarvoor spreker den dank des Voorzitters ontvangt, opent deze laatste de gelegenheid om voorstellen te doen. Al aanstonds maakt de heer Bauer daarvan gebruik, om te wijzen op het adres van de Maatschappij van Nijverheid, waarbij aan de Regeering verzocht wordt het teekenonderwijs tot verplicht vak te maken op de lagere scholen, en noodigt het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst uit insgelijks een adres van dezelfde strekking in te dienen; hiertoe verklaart het Bestuur zich bereid.

Voorts noodigt de heer Bauer de aanwezige leden en het Bestuur uit tot verspreiding van een programma van wedstrijden voor handwerkslieden en leerlingen, te houden in April 1886 te 's Gravenhage. (Van dit programma wordt tevens in dit blad melding gemaakt.)

Middelerwijl was de tijd verstreken en het uur genaderd waarop de Afdeeling Haarlem de vergaderden had uitgenoodigd aan een collation, zoodat de Voorzitter het voorstel deed om de vergadering te schorsen en de werkzaamheden na dat collation te hervatten met de bespreking van de nog te behandelen vraag: „Welke eischen dient men te stellen aan een goede regeling van het onderwijs, meer bepaald voor de opleiding van bouw-opzichters?”

Maar.... de vergadering scheen niet genegen de discussiën te hervatten; een voorstel van den heer Leliman werd namelijk aangenomen, om het punt niet meer hier te behandelen, terwijl allen die iets op 't hart hadden omtrent deze kwestie, verzocht werden dit in schrift te brengen aan de redactie van het Weekblad op te zenden, opdat het daar een plaats konde vinden.

Met een woord van dank sloot daarop de Voorzitter de vergadering, waarop de leden, na een bezoek aan de oude Vleeschhal te hebben gebracht, en ook de details van de binnenversiering te hebben bewonderd, zich vereenigden om gebruik te maken van de gulle uitnoodiging van de Afdeeling.

Geruimen tijd bleef men aanzitten om na menig woord van dank aan de galante gastvrouw, storm en regenvlagen trotseerende, de voorgenomen bezoeken af te leggen. Allereerst wachtte ons een dubbel kunstgenot. De restauratiewerken van de St. Bavo kerk, waaraan de heeren P. J. H. Cuypers en A. van der Steur hunne krachten wijden, werden in oogenschouw genomen, terwijl het imposante orgel van Christiaan Muller (gepaatst in 1738 en in 1868 gerestaureerd) zijn heerlijke tonen deed hooren. Het spel van den heer Bastiaans was wederom onberispelijk schoon, en vooral het *Stabat Mater* werd tweemalen met den diepsten eerbied aangehoord.

De heer v. d. Steur had in het koor der kerk de oorspronkelijke cartons ter bezichtiging gelegd, die gediend hadden voor een der gebrandschilderde vensters uit de kruisbeuk. Bij de restauratie werden zij tusschen waardelooze papieren gevonden, boven het houten gewelf van het schip; gelukkig zijn zij uitmuntend bewaard gebleven en haast even frisch van kleur alsof zij eerst onlangs werden gemaakt. Het venster is, zooals men weet bij een storm vernietigd geworden.

Na dit kunstgenot te hebben gesmaakt begaf men zich naar Teijler's stichting, welker rijke bezittingen slechts vluchtig konden worden bezien.

Daarna wandelde men naar de nieuw gebouwde R. K. kerk van den H. Dominicus, aan het Spaarne te Haarlem, van welk belangrijk bouwwerk de leden een afbeelding met beschrijving vinden in den loopende jaargang van het Bouwkundig Tijdschrift.

Met groote belangstelling werd vervolgens een langdurig bezoek gebracht aan een der jongste inrichtingen binnen Haarlem, het Museum en de school voor Kunstnijverheid waarop de stad terecht trotsch mag zijn. Door den directeur, de heer E. von Saher, en eenige Bestuursleden, die steeds met de meeste welwillendheid alle gewenschte inlichtingen gaven, rondgeleid, maakte menigeen misschien voor 't eerst kennis met deze inrichting, van welker goeden naam hen ongetwijfeld reeds een of ander was ter oore gekomen. Vooral de schilder- en boetseerwerken trokken algemeen zeer de aandacht, om de flinke wijze waarop klaarblijkelijk het onderwijs wordt gegeven en de goede resultaten die van de leerlingen zichtbaar waren. De heer von Saher mag dan ook trotsch zijn op de resultaten, na het betrekkelijk kort bestaan der school reeds verkregen.

De reeks der bezoeken, waarbij de Haarlemsche leden als even zooveel bereidwillige begeleiders overal hun gewaardeerde diensten bewezen, was met dit laatstgenoemde afgeloopen.

Bijna alle tegenwoordigen vereenigden zich vervolgens in het Heerenlogement in den Haarlemmer Hout aan een maaltijd, waaraan den meest opgewekten toon heerschte, in vervolg op de stemming der leden gedurende den geheelen dag.

Van meerdere zijden werd de opmerking gemaakt, dat de vergadering — zeer talrijk bezocht — onder de aangenaamsten moet gerangschikt worden, die in den laatsten tijd zijn gehouden; daarvoor is men dank verschuldigd aan de Haarlemsche leden en in hoofdzaak aan het Bestuur der Afdeeling, die allen het hunne daartoe hebben bijgedragen. C. T. J. LOUIS RIEBER.

PRIJSVRAGEN.

PROGRAMMA
VAN
Wedstrijden voor Handwerkslieden en Leerlingen,
te houden in April 1886 te 's Gravenhage.

I. Wedstrijd voor handwerkslieden in Zuid-Holland, die voor eigen rekening of in dienst van anderen arbeiden.

Voor voorwerpen, door den inzender eigenhandig, thans of reeds vroeger vervaardigd, waarbij de keuze van het voorwerp aan den inzender wordt overgelaten, worden uitgeloofd:

Diploma's, met verguld zilveren, zilveren of bronzen medaille, of zonder medaille.

De mededinging staat open voor alle vakken van nijverheid en van kunstnijverheid.

II. Wedstrijd voor aankomende handwerkslieden en leerlingen in Zuid-Holland, die op 1 Januari 1886 den leeftijd van 19 jaar nog niet hebben bereikt.

Voor voorwerpen, door den inzender eigenhandig, thans of reeds vroeger vervaardigd, waarbij de keuze van het voorwerp aan den inzender wordt overgelaten, worden uitgeloofd:

Diploma's, met zilveren of bronzen medaille, of zonder medaille.

De mededinging staat open voor alle vakken van nijverheid en van kunstnijverheid.

Bij de beoordeeling der inzendingen voor deze beide wedstrijden zal worden gelet: op de keuze van het materiaal en de bruikbaarheid van het voorwerp, beiden in verband met zijne bestemming; op de eigenaardige bewerking van het materiaal en op de afwerking van het voorwerp; op den goeden smaak van den maker.

Het namaken van bestaande voorwerpen is geenszins uitgesloten, doch bij de beoordeeling zullen natuurlijk goede inzendingen van eigen vinding de voorkeur hebben boven even goede, die zijn nagemaakt. Toelichting van het voorwerp en van de bewerking door eenvoudige werkteekeningen zal worden op prijs gesteld, doch de uitvoering der teekening zelve zal bij de beoordeeling van het werkstuk niet in aanmerding komen.

III. Prijskamp voor handwerkslieden in Nederland, die voor eigen rekening of in dienst van anderen arbeiden, naar aanleiding der volgende prijsvragen:

Schrijnwerk. Een wandkastje tot berging van kostbaarheden, van sigaren of iets dergelijks, hoog 60, breed 45 cM., met deur, binnenverdeeling, laden, enz. van natuurlijk hout, niet opgelegd en niet gepolitoerd of geverwd.

Prijzen: Diploma met verguld zilveren medaille en 50 Gulden, diploma met zilveren medaille en 25 Gulden, diploma alleen.

Beeldhouwwerk in hout of steen. Eene console of corbeau, onverschillig tot welk doel, ware grootte, prijzen als boven.

Decoratief schilderwerk. Een friesversiering ter hoogte van 40 en ter lengte van 150 cM. ongeveer, in kleuren met olieverf geschilderd, prijzen als boven.

Smidswerk. Een brandkastje ongeveer hoog 60, breed 40 cM. buitenwerks, ongeverwd, prijzen als boven.

Koperslagerswerk. Een blanke koperen waterketel voor een fornuis of eenige andere bestemming, prijzen als boven.

Lederwerk, met name schoenmakerswerk. Een paar laarzen voor heeren en een paar bottines voor dames met bijbehoorende leesten, waarbij niet alleen op deugdzaam en net werk, maar

ook en bovenal op kennis van den bouw van den voet en daaruit volgend stelsel van werken zal gelet worden, prijzen als boven.

Bij de beoordeeling dezer werkstukken, die eigenhandig moeten zijn vervaardigd door den inzender, zal in het bizonder gelet worden op: de juiste beantwoording der opgave, de zorgvuldige bewerking van het voorwerp, den goeden smaak van den maker.

Alle ingezonden voorwerpen (voor de drie wedstrijden) blijven ter beschikking van den inzender. Van die voorwerpen, waarvan de prijs zal zijn opgegeven, zal men trachten den verkoop door tentoonstelling en verloting te bevorderen. Bij mogelijke tentoonstelling hebben inzenders vrijen toegang.

Inzenders hebben zich voor 1 Februari 1886 aan te melden bij een der secretarissen; leerlingen hebben daarbij op te geven bij wien zij werkzaam zijn.

De inzendingen worden verwacht vóór 15 April 1886 aan nader te bepalen adres, en moeten vergezeld zijn van een bewijs, ten genoegen van de Jury, dat zij eigenhandig zijn vervaardigd door den inzender. Inzenders buiten 's-Gravenhage hebben het voorwerp franco te zenden.

Alle ondergeteekenden, en ook de heer H. L. Boersma, Directeur der Ambachtsschool te 's-Gravenhage, zijn bereid tot het geven van inlichtingen.

J. TH. MOUTON, Voorzitter der Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland, Hooigracht 13, Voorzitter.
J. J. VAN NIEUKERKEN, Voorzitter der Vereeniging Arti et Industriae, Helmersstraat 26, Secretaris.
N. VAN VLIET, Secretaris der Alg. 's Gravenh. Werklieden-Vereeniging, Beestenmarkt 6, Secretaris.
G. H. BAUER, Commissaris van de Haagsche Ambachtsschool, Gedempte Burgwal 7, Penningmeester.
G. A. FRANSES, Firma L. Franses en Zoon, Smeden, Heerenstraat 13.
A. A. DE GROOT, Smid, Amsterdamsche Veerkade 2.
E. W. F. KERLING, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten, Westeinde 128*a*.
J. F. KLERKX, Smid, Nieuwe Schoolstraat 49.
A. A. KNUIJVER, Lid van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, Gedempte Raamstraat 11.
LAURENT PHILIPS & Co., Marmer- en beeldhouwers, Z.-O. Buitensingel 183.
F. H. VAN MALSEN, Fabriekant van stoomtimmerwerk, Bestuurslid van de Afd. 's Gravenhage der Maatschappij tot bev. der Bouwkunst, Frederikstraat 65.
H. P. MUTTERS, Meubelfabriekant, Trompstraat 1.
W. A. SCHROOT, Metselaar, Voorzitter der Algemeene 's Gravenhaagsche Werklieden-Vereeniging, Smidswater 7.
F. S. STOLTEFUS, Beeldhouwer, Helmersstraat 144.
A. W. STORTENBEKER, Secretaris der Afd. 's Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, Oranjeplein 77.
H. B. VAN WIJK, Metaalgieter enz., Heerenstraat 14.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Door de Regeering wordt voorbereid eene vereeniging van de gemeente Rotterdam en Delftshaven. c.

De vijf nieuwe gevangenissen te 's Gravenhage, Arnhem, Breda, Zutfen en Alkmaar zullen waarschijnlijk in 1886 in gebruik worden genomen. Het juiste tijdstip hangt echter af van de invoering van het nieuwe wetboek van strafrecht, dat waarschijnlijk in het volgend jaar — volgens meening der Regeering — zal kunnen geschieden. c.

Hilligersberg zal telephonisch worden aangesloten aan het Rijkstelegraafnet.

De nieuwe school aldaar werd in de vorige week feestelijk geopend. De — thans verlaten — oude school zal tot bewaarschool worden verbouwd en ingericht. c.

Op de Staatsbegrooting voor 1886 is eene som van *f* 32000 uitgetrokken voor verbetering van de zeehaven te Enkhuizen. c.

Aan de — sints lang noodig geachte — herziening van het Amsterdamsche peil (A.P.) zal in het volgende jaar worden begonnen. Het werk zal 5 jaren duren en eene uitgaaf vorderen van *f* 50.000. c.

De Regeering is voornemens het getal opzieners op de spoorwegdiensten in het volgend jaar in te krimpen. c.

Te Utrecht zal een artilleriekazerne worden gebouwd, daar de Gemeente het door haar verhuurde gebouw niet langer voor dit doel wil afstaan. c.

De heer J. F. Metzelaar, Ingenieur-Architect van de gevangenissen en rechtsgebouwen bij het departement van Justitie, is voornemens met ingang van 1 Januari a. s. zijn ontslag te vragen. Die vacature zal niet meer worden vervuld. c.

De Gemeenteraad van Haarlem besloot den 30sten Sept., niet in te willigen het verzoek van het Comité tot oprichting van een nieuwen schouwburg, om elk jaar een rente van *f* 5000 te guarandeeren van het benoodigde op te nemen kapitaal.

Haarlem, dat reeds sints zoovele jaren rijkhalzend naar een nieuwen schouwburg heeft uitgezien, ziet zich thans minder dan ooit nabij de vervulling harer wenschen.

Het oude rechtsgebouw te Tiel, onlangs door het Rijk aan de Gemeente verkocht, zal tot een Nutsgebouw, met groote zaal voor concert- en tooneeluitvoeringen enz. worden ingericht.

Een 26 tal ingezetenen van 's Gravenhage doen een beroep op hunne mede-ingezetenen, in het belang van het tot stand komen eener zeehaven te Scheveningen en noodigen hen uit, een adres aan Z. M. den Koning, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van Ministers en aan de Eerste en Tweede Kamers der Staten Generaal, met hunne handteekening te willen bekrachtingen.

Het adres ligt op een aantal plaatsen ter teekening en bevat in hoofdzaak het verzoek, dat door de Regeering met betamelijken spoed aan Jhr. Hora Siccama de gevraagde concessie moge worden verleend en wel onder zulke voorwaarden, dat zij tot een practische — en door adressanten in het belang der Residentie gewenschte uitkomst zal kunnen leiden.

In het adres wordt er op gewezen, dat volgens het oordeel van deskundigen, door de Ministers van Oorlog en Marine — ten aanzien der kustverdediging — eischen worden gesteld, die uiterst overdreven moeten gerekend worden, daar toch door Hare Excellenties wordt verlangd het maken van verdedigingswerken die eene som van twee à drie millioen gulden zouden vorderen.

Adressanten zijn van oordeel, dat het aanleggen van een fort te Scheveningen niet noodzakelijk is, daar de middelen van voorzorg door den aanvrager der concessie aan de hand gedaan, van eenvoudigen en minkostbaren aard zijn en voldoende geacht worden om de kust op het betrokken punt tegen een mogelijken vijand te beveiligen.

Zij wijzen er verder op, dat de welvaart op het gebied van Handel en Nijverheid in de Residentie kwijnt, en dat dus nieuwe bronnen van welvaart moeten worden ontsloten, zal de toekomst van 's Gravenhage niet uiterst somber worden.

Het is te wenschen, dat dit adres het gewenschte resultaat mag hebben, waardoor niet alleen de welvaart van 's Gravenhage zoude bevorderd worden, en de Scheveningsche visschersvloot beter aan de eischen, tegenwoordig der visscherij gesteld, zoude kunnen voldoen, maar waardoor tevens aan vele handen die in dezen werkeloozen tijd tot gedwongen rust zijn veroordeeld, voor geruimen tijd arbeid zou kunnen worden verzekerd.

De Ingenieur F. W. Mondriaan te 's Hage, heeft in de *Ned. Industriëel*, aangaande deze zaak een artikel geschreven, dat waardig is er de aandacht op te vestigen.

Het stuk is van den volgenden inhoud:

»Hoogst kundige Nederlandsche schrijvers van naam hebben wel eens beweerd, dat wij als natie vrijwel de eigenschap bezitten van traag doordenken. In hoeverre dit beweren juist is, ben ik niet bevoegd te beoordeelen; doch als ik naga dat men een twee honderd jaren heeft noodig gehad om er over te denken het

Haarlemmermeer droog te malen, en jaren gekibbeld om spoorwegen op Java aan te leggen en zooveel andere werken, dan meen ik dat dit beweren wel grond kan hebben. Doch het is mogelijk wel overal zoo; gewoonlijk ligt de schuld van het niet tijdig genoeg gelukken der uitvoering van groote werken daaraan, dat het niet altijd de Lessepsen zijn, die er mede voor den dag komen. Doch hierop maakt zeker wel een uitzondering de ontwerper der haven van Scheveningen, ook als concessie-aanvrager.

Die man — niemand zal het ontkennen — heeft jaren achtereen alles gedaan om ons een haven te bezorgen. En in stede van hem te steunen, maakt men zich van hem af met een knutselachtig strategisch loopje, waarin onoprechtheid glashelder doorschijnt. Ik zeg onoprechtheid, want de staf van ons leger bestaat uit te bekwame mannen, mogen wij aannemen, dan dat men zou mogen onderstellen dat er strategische onkunde voorzat, toen men voorgaf, dat er 3 millioen noodig waren om het visschershaventje van Scheveningen onschuldig te maken. En dan, men denke wel aan den verderen nasleep van die 3 millioen. Het schrijven van den Minister van Oorlog doet mij denken aan het groot gevaar, waaraan Engeland dan wel bloot staat met al zijn havens. En of het dan ook maar niet geraden zou zijn om bijvoorbeeld de pieren te Brighton en elders in te halen? Het is immers te mal om er aan te denken.

Bovendien, wie zal er tegen opzien het betoog te leveren, dat het bedoelde visschers-haventje juist tot verdediging van Nederland in ons voordeel zal zijn?

Indien men eens bezig ware 's Gravenhage te bombardeeren, welk nuttig gebruik zouden onze torpedo-booten dan niet kunnen hebben van dit zoo zeer door het Depaatement van Oorlog gevreesde haventje?

De ontwerper heeft dien hoogst schuldigen tegenstand niet verdiend, en in geen geval mogen wij bij het genomen besluit blijven berusten.

Nijverheidslieden moeten gesteund — en niet tegengewerkt worden, want de nationale rijkdom kan nooit te groot zijn. c.

Voor de benoeming tot Directeur der ambachtsschool te Breda zijn voorgedragen de heeren T. C. Steenman, leeraar aan de ambachtsschool te Arnhem, J. M. Marijnen, bouwkundige te Breda en A. J. Schoevers leeraar aan de ambachtsschool te Amsterdam. d.

De kwestie der herstelling van de Koppelpoorten te Amersfoort is in de laatst gehouden gemeenteraadszitting tot eene beslissing gekomen. De langdurige onderhandelingen over deze zaak gevoerd, hebben geleid tot het ontwerpen eener regeling volgens welke de restauratie zou worden uitgevoerd door den gemeente-architekt volgens plan en onder toezicht van den heer P. J. H. Cuypers. Het doel der herstelling is, zooveel mogelijk het gebouw in zijn oorspronkelijken staat terug te brengen. Tot dat doel zullen een gedeelte van de portierswoning, wat hier tot de poort behoort, alsmede een paar huisjes en een gedeelte van de bergplaats tusschen de poort en den volmolen, worden afgebroken. Inwendig blijft alles in wezen zoodat het gebouw, na zijne herstelling, weder een volledig beeld zal geven van de bestemming waartoe het oorspronkelijk werd gebezigd, te weten een bolwerk tot bescherming en afsluiting van de stad, zoowel te land als te water. Met het oog daarop zal het denkbeeld om het gerestaureerde gebouw tot een Museum in te richten, niet tot uitvoering komen.

Het aandeel der gemeente in dit herstellingswerk bestaat in den afstand van de voor afbraak bestemde gebouwen. De kosten van het werk, op *f* 5000 geraamd, zullen worden gedekt: 1° door eene subsidie van 't Rijk ad *f* 2500. 2° eene bijdragen ad *f* 2500, van belangstellenden, door eene commissie op iniatief van het genootschap Flehite gevormd.

B. en W. hadden gewenscht dat de restauratie van Rijkswege zoude geschieden teneinde zekerheid te hebben dat de gemeente niet voor andere kosten zou aansprakelijk blijven dan die, uit het afbreken der bovengenoemde gebouwen gesproten. Dit werd echter beslist van de hand gewezen. Om zich nu te waarborgen dat de raming wel zal worden overschreden is bedongen, dat de contracten voor de uitvoering vereischt, aan de goedkeuring van den Raad zullen worden onderworpen. d.

Voor de restauratie van de raadhuizen te Gouda, Middelburg en Veere en voor de Ned. Herv. St. Janskerk te Maasstricht zijn op de begrooting van binnenl. zaken geene subsidiën meer uitgetrokken; dat voor de Ned. Herv. Bovenkerk te Kampen is met *f* 3.000 verminderd. Daartegen is *f* 100 voor het onderhoud van de Kronenburgertoren te Nijmegen en 't huis v. Maarten v. Rossum te Zalt-Bommel, *f* 2500 voor de instandhouding der Koppelpoorten te Amersfoort en *f* 1000 voor 't verstel van 't Raadhuis te Franeker uitgetrokken. d.

Dinsdag 22 Sept. had te Middelburg de bekendmaking plaats van den uitslag van de examens aan de Ambachtsschool. Deze plechtigheid werd opgeluisterd door de tegenwoordigheid van den Commissaris des Konings, eene deputatie van den Gemeenteraad en vele belangstellenden.

Al de leerlingen hadden een voldoend examen afgelegd en werden naar eene hoogere klasse bevorderd. Voor de best gemaakte voorwerpen werden prijzen toegekend. De nieuwe cursus opent met 24 leerlingen. Dit getal zou nog grooter wezen indien de lokalen meer ruimte aanboden. Wanneer de verhouding tusschen ontvangsten en uitgaven gunstiger zal wezen, hoopt men ook hierin te voorzien. d.

Directeuren der Ned. Maatschappij tot bevordering van Nijverheid deelen mede, dat zij door den Raad van 't Museum zijn opmerkzaam gemaakt op eenige merkwaardige bijdragen van Oud-Nederlandsche houtsnijkunst, als huiselijke volksvlijt, in enkele afgelegen streken van ons land nog bestaande, met de uitnoodiging de aandacht der departementen daarop te vestigen en hunne medewerking in te roepen tot het verzamelen van meerdere proeven, ten einde te beoordeelen wat er gedaan kan worden tot verlevendiging als volksindustrie op 't voorbeeld van Zwitserland, Tirol, Noorwegen enz.

Enkele proeven van nog levende nationale oud-huiselijke kunstvlijt uit de provinciën N.-Holland en Zeeland zijn reeds op 't Museum te Haarlem aanwezig. d.

De cursus voor teeken- en herhalingsonderwijs van wege het departement Wageningen der Maatschappij tot nut van 't algemeen is aangevangen met 20 leerlingen. d.

De Gemeenteraad van Winschoten heeft besloten om van wege de gemeente over te gaan tot de oprichting van eene inrichting voor werkverschaffing in den winter, in casu eene keienklopperij. d.

Een der aanzienlijkste Belgische ijzerfabrieken, de Maatschappij van stoommachines enz. te Sellissin, hier te lande wel bekend, gaat tot liquidatie over, ten minste indien de vergadering van aandeelhouders op 12 October zulks goed vindt.

Hoewel de aandeelhouders in geen 11 jaren eenig dividend genoten, verwekt het voornemen groot opzien.

Uit het jaarverslag der machinenfabriek van Rodange blijkt, dat de toestand der Maatschappij ten gevolge van den gedrukten toestand der ijzerindustrie ongunstig is. Met een kapitaal van ruim 3 mill. frs in aandeelen en ongeveer 1 mill. frs. in obligatiën kon slechts even *f* 40.000 winst behaald worden, welke geheel werd opgeofferd aan de herstelling van twee ovens.

Onder de merkwaardigste gebouwen die nog in Nederland aanwezig zijn, behoort het Arsenaal te Veere. Er heerscht in dat gebouw thans groote bedrijvigheid, helaas! Reeds is het van zijn dak beroofd, om binnen kort geheel in een puinhoop te zijn veranderd.

Dit slooperswerk is hoogst betreurenswaardig, daar dit Arsenaal het eenigste is hetwelk opzettelijk voor dergelijk doel werd gesticht, om niet van het latere Tuighuis van Delft te spreken. Het Arsenaal te Veere, waarover wij spoedig meer hopen mede te deelen, dateert van den jare 1564.

De heeren N. Th. Michaelis, voor de spoorwegen; J. W. Witsen Elias, hoofd-ingenieur; J. Leijds, eerstaanwezend ingenieur te Amsterdam; J. C. A. van Roozendaal, hoofd-opzichter, en E. J. Weenink, opzichter 1e klasse, herdachten den 1en dezer te 's Gravenhage hun 25-jarigen dienst bij de Staatsspoorwegen.

De schetsontwerpen van den heer H. P. Berlage voor den aanbouw aan den Munttoren, worden gedurende eenige dagen tentoongesteld bij de firma Buffa, in de Kalverstraat te Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Bij het Bestuur is een schrijven ingekomen waarbij de heer N. Redeker Bisdom zijn ontslag vraagt als lid van het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, zulks aangezien de heer Redeker zich met der woon buiten de Gemeente Amsterdam heeft gevestigd.

De tentoonstelling van aquarellen, vervaardigd door den heer Jakob Smits, blijft nog geopend tot uiterlijk 11 October.

Afloop van Aanbestedingen.

LANDSMEER, 12 Sept. — Het gemeentebestuur: de aan- en verbouw der school aldaar, begr. *f* 13.350. N. Brugman te Spierdijk, *f* 11.118.

BUSSUM, 10 Sept. — De architekt J. F. Everts: het bouwen van 2 villa's op een terrein aan de Meerbaan.

G. Teunissen te Hilversum . . . *f* 18.780
van Norren en Schipper ald. . . » 17.255
G. Majoor ald. . . . . » 16.280
A. Keers te Hilversum . . . . . » 16.000
J. Verheul en Sleegers, Zandvoort » 14 888
E. van Klaarwater ald. . . . . . » 14.701.30
C. Ysvogel te Aarlanderveen. . » 14 615
J. A. v. Noppen te Zandvoort. » 14.536
W. Greeve te Buiksloot. . . . . » 14.500
E. J. Jurriëns te Naarden. . . . » 14.300
W. Meijer te Hilversum. . . . . » 13.950
G. Gijzel, idem . . . . » 13.864
G. H. v. d. Voort, aldaar . . . » 12.869
Gegund aan E. J. Jurriens.

ROTTERDAM, 19 Sept. — Het Bestuur der Rotterdamsche Diergaarde: het maken van plantenkasten op het terrein aldaar:

A. G. Sondermeijer . . . . *f* 30.785
Wed. G. Camesi en Co. . . . . . » 28.813
A. Mac Lean en J. Soetermeer Jr. » 26.292
G. Keij. . . . . » 25.850
P. A. A. van Regenmortel. . . . . » 25.730
T. L. Kanters. . . . . *f* 24.987
Spruijt en Geluk . . . . » 24.500
C. J. van Tusschenbroek . . . . . » 24.360
H. Breur . . . . » 24.276
A. Piena. . . . . » 23.964
H. Seelen. . . . . » 23.540
J. M. Bakkus . . . . » 23.429
B. Beijderwellen Hzn.. . . . . » 23.050
P. Blijenburg . . . . » 23 000
H. J. Dupont . . . . » 22.410

'S BOSCH, 22 Sept. Het maken van een watertoren en eenige bijbehoorende werken aan het Hinthamereinde, ten behoeve der gemeentelijke hoogdrukwaterleiding, ingek. 15 biljetten, als:

C. D. Kleijn te Raamsdonk . . . . *f* 65.000
L. van Dijk, Orten en H. A. van Erp te Cosch. . . . . » 57.430
A. W. van der Bruggen idem. . . » 55.300
P. C. Appel idem . . . . » 54.900
P. Rijnders te Valkensweerd . . . » 54.200
A. Geldens te 's Bosch . . . . » 53.749
J. Visser Gz. te Papendrecht . . . » 52.846
C. M. Roozenburg te Naaldwijk . » 51.990
J. A. van Straaten te Utrecht. . . » 51.960
C. F. Eijkelen te Nijmegen . . . . » 51.000
M. A. J. Taverne te 's Hage. . . . » 50.707
A. van Anrooij Jr. te Zaltbommel » 50.550
H. R. Hendriks te Os. . . . . » 49.990
C. J. C. Hoogendijk te Gouda . . » 49.694
L. de Rooij te Tilburg . . . . » 47.300

KOOG A/D ZAAN. — Het Parochiaal kerkbestuur van de H. Maria Magdalena te Zaandam, 't Kalf: het bouwen eener kerk, pastorie en aanhoorigheden, onder beheer van den architekt E. J. Margrij te Rotterdam:

D. Verlaan en Zn. te Zaandam. . *f* 82.000
J. Poot te Amsterdam . . . . » 81.833
A. M. Hazenberg te Krommenie . » 81.333
H. R. Hendriks te Oss . . . . » 77.890
J. J. Vonteijn te Amsterdam . . . » 74.200
J. A. de Bont, L. Struiken en L. de Bont te Utrecht. . . . . » 73.900
Wed.G. Camesi en Co. te Rotterdam » 73.745
J. H. de Vos te Utrecht . . . . . . » 72.985
P. J. v. Workum en F. Raaijmakers te Amsterdam . . . . » 72.600
C. Mulders te Raamsdonkveer . . » 72.395
B. Krijnen te Amsterdam . . . . . » 71.490
G. P. B. Schermer te Uitgeest . . » 70.450
T. G. Bekhuis en D. Damstra te Leeuwarden . . . . » 69.586
C. v. Schaïk te Utrecht . . . . . . » 68.879
T. W. v. Vloten, idem. . . . . . . » 68.489
J. v. Groenendaal te 's Hage . . . » 67.935
J. Otten te Koog a/d Zaan . . . . » 67.770
C. P. W. Dessing te Gouda . . . » 67.767
J. Slenters te Haarlem . . . . » 66.135
gegund.

AANBESTEDING. 2790

De Commissie van Beheer over den kunstweg *Bergum* enz. naar *Heerenveen* is voornemens op Maandag 19 October 1885 AANTE BESTEDEN:

De levering van 300 M3. grind en 190.000 vlakke Straatklinkers Waalvorm.

Voorwaarden dier besteding zijn tegen toezending van drie blauwe postzegels verkrijgbaar bij de tweede ondergeteekende.

De Voorzitter der Commissie,
BEETSTERZWAAG, October 1885. M. N. WIJT,
J. A. MEESSEN,
Secretaris.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2791

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN**, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2792

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE**.

Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie. enz. 2793

TRAS & TUFSTEEN
op chemische keur en naaldproef
uit de groeven der Heeren **D. ZERVAS Söhne.**
EN
Prima **Engelsche PORTLAND CEMENT** van de beroemde **YARROW CEMENT COMPANY LIMITED,**
(Yarrow o/Tijne.)
een en ander uitsluitend verkrijgbaar voor Nederland enz.
bij **M. LUIJTEN,** te
Lekkerkerk & ROTTERDAM Hertekade 9.
Waar steeds alle mogelijke metselmaterialen te bekomen zijn. 2794

MARTIN & Co. BOUWORNAMENTEN, enz.
Achter Oosteinde N°. 244,
BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.
2795

In eene bloeiende Handelszaak, zeer nauw verwant aan het *Bouwvak*, wordt door het uittreden van een der VENNOOTEN gevraagd

EEN ASSOCIÉ,

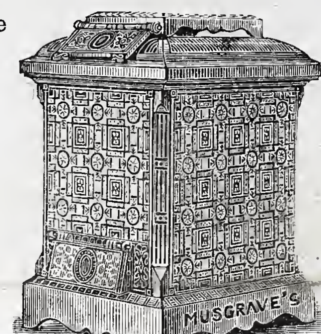
van de P.G. liefst Bouwkundige of Ingenieur en over **30 a 40 Mille** kunnende beschikken. Adres franco onder het nummer dezer advertentie aan het Bureau van dit blad.
2796

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN
D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Telephoon N°. 352.

In verscheidene grootten en modellen verkrijgbaar de zoo gunstig bekende

Musgrave's Patent groote Zuinigheidskachels,
met en zonder toevoer van koude lucht.

1e Prijs Zilveren Medaille Amsterdam 1883.
Twee Zilveren Medailles Parijs 1878.
Gouden Medaille Preston 1877.
Twee Zilveren Medailles Brussel 1876.
Gouden Medaille Preston 1875.

Tweede Prijs Medaille Parijs 1861.
Twee Zilveren Medailles Engeland 1867.
Prijs Medaille Londen 1862.
Twee Zilveren Medailles Engeland 1861.
Twee Zilveren Medailles Ierland.

Deze Kachels zijn onderzocht door de gezondheidscommissiën op de Tentoonstellingen te *Parijs* en te *South Kensington*, en door de Schoolcommissie te *Leeds*, en bevonden als zijnde **de DOELMATIGSTE KACHELS voor Kamers, Schoollokalen en Vestibulen.**

Zij worden met Coaks gestookt en vorderen *zeer weinig brandstof.* 2797

☞ ☞ Branden zonder eenig gevaar dag en nacht door.

Met veel succes zijn deze kachels den vorigen winter in werking geweest bij partikulieren, Schoollokalen en Hotels.

Zij zijn in gebruik en te bezichtigen in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat Amsterdam.

☞ Ook verkrijgbaar bij de Heeren H. C. GRAAMANS & ZONEN Schiedamsche Dijk, Rotterdam.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **13de** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN
IN DE
HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,
DOOR
EUGEN. GUGEL,
Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **800** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

Met nog ééne aflevering, die aan de inteekenaren **gratis** gegeven wordt en weldra verschijnt, zal dit werk voltooid zijn.

De 13de aflevering bevat het einde van de Bouwkunst der Renaissance, die der XVIIIde en het begin van die der XIXde eeuw, waarvan de 14de aflevering het vervolg zal inhouden.

De inteekening tegen **13** afleveringen à *f* **1.75** blijft tot de uitgave der 14de aflevering opengesteld. 2798

2799
FERD. ENGERS.
AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.
WEIBERN-TUFSTEEN.
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 40.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Voor de Bibliotheek der Maatschappij zijn onlangs de navolgende geschenken ontvangen:

Van de Maatschappij Arti et Amicitiae te Amsterdam, het door haar uitgegeven prachtwerk: *Exposition rétrospective d'objects d'art en or et en argent,* 1880. 50 *planches Phototypes.*

Van den heer Martin Kalf: *an attempt to discriminate the styles of English Architecture, bij T. Rickman.*

Van den heer J. H. Neiszen, te Rotterdam: *de Haven van Rotterdam.*

Van den heer Charles Lucas, te Parijs: *Cantorbéry—Londres, notes de voyage etc.*

Voorts werden nog ontvangen:

Amsterdam—Ymuiden, overzicht van de haven- en handelsinrichtingen;

Le port d'Amsterdam en son avant-port Ymuiden.

BIJ DE PLAAT.

Het Raadhuis, voorgesteld op de bij dit nummer van het *Weekblad* behoorende plaat, werd ontworpen door den heer J. L. Schouten, civiel-ingenieur te Delft, onder leiding van prof. E. Gugel.

Zoo streng mogelijk zijn de schilderachtige vormen van de Hollandsche Renaissance uit de tweede helft der 16e eeuw gevolgd. Het geheel is gedacht in baksteen met ruime toepassing van zandsteen.

Bij de binnendecoratie werd vooral veel gewicht gehecht aan de monumentale trap.

De perspectiefteekening werd vervaardigd naar de projectie teekeningen van den ontwerper door den heer C. H. Verhulst, mede studeerende aan de Polytechnische School *).

OVER VERVALSCHING VAN PORTLAND-CEMENT.

Zooals bekend is wordt tegenwoordig in vele buitenlandsche fabrieken de vervalsching van Portland-cement vooral met slakkenmeel op uitgebreide schaal gepleegd. In Duitschland, waar thans de cement-industrie een der voornaamste takken van nijverheid vormt, hebben de fabriekanten, die zich van deze vermenging onthouden, zich dicht aaneengesloten, ten einde tegen degenen, die langs dezen weg het fabriekaat in discrediet brengen niet alleen, maar ook uit een handelsoogpunt de meest ongezonde toestanden doen geboren worden, krachtig op te treden. In Duitschland is deze kwestie dan ook aan de orde van den dag; in ons land, waar de cement-industrie slechts zeer enkele vertegenwoordigers telt, is men wellicht niet algemeen op de hoogte van den stand dezer belangrijke kwestie en mogen eenige mededeelingen daaromtrent te dezer plaatse misschien niet ondienstig worden geacht. Als belangrijk zal deze zaak aangemerkt worden, wanneer men bedenkt, dat de fabrieken, waarin deze vermenging plaats heeft, een bedrag van niet minder dan 50 °/o aan slakkenmeel toevoegen en dat het mengsel,

*) Dit ontwerp werd aan de Redactie toegezonden in de maand Juni l.l., maar kon tot heden toe niet worden opgenomen. Bij het in Juli gehouden eind-examen aan de Polytechnische School, verwierven de heeren Schouten en Verhulst, het diploma als Bouwkundig-Ingenieur.

Gedrukt 10 *October* 1885.

dat feitelijk dus geen Portland-cement is, toch onder dien naam in den handel wordt gebracht en als zoodanig wordt gebruikt. Bedenkt men daarbij, dat slakkenmeel ongeveer vier maal goedkooper is dan Portland-cement, dan ziet men lichtelijk in, welke wanverhoudingen in dezen toestand mede uit een handelsoogpunt moeten ontstaan en hoe zeer het tijd wordt dat hieraan op krachtige wijze een einde gemaakt wordt.

Het slakkenmeel beveelt zich door de volgende eigenschappen ter vervalsching van Portland-cement aan: het komt in uiterlijk aanzien in hooge mate daarmede overeen, ja verleent het de kleur, die men zoo gaarne daaraan waarneemt en zelfs soms als criterium aanmerkt; het heeft physische eigenschappen, die zeer nabij die van Portland-cement komen; het heeft overeenkomstige chemische samenstelling; het is een zeer fijn poeder. Al deze omstandigheden werken samen om het aantoonen van zijne aanwezigheid tot een zeer moeielijke zaak te maken. Daarbij komt, en hierin ligt een reden waarom het middel op zoo ruime schaal in praktijk kon gebracht worden, dat de voorstanders openlijk beweerden het recht te hebben tot deze vermenging, daar hierdoor volgens hen de deugdelijkheid van het Portland-cement zou stijgen. Wij willen straks nagaan in hoeverre deze bewering recht van bestaan heeft. Toen deze praktijken van algemeene bekendheid waren geworden werd op de jaarlijksche vergadering van cementfabriekanten in Duitschland de kwestie ter sprake gebracht. Ter eener zijde trachtte men te staven dat proeven hadden aangetoond, dat door toevoeging van slakkenmeel het weerstandsvermogen tegen trekkracht van Portland-cement werd verhoogd, en dat dus dit mengsel hoogere waarde had dan onvermengd cement. Ter andere zijde meende men integendeel te moeten aannemen, dat de weerstand tegen trek- en vooral ook die tegen drukkracht door de vermenging verminderde; en dat, mocht het ooit werkelijk blijken dat de toevoeging van slakkenmeel niet schadelijk was, deze aan de verbruikers op het werk moest worden overgelaten. De meerderheid nam de conclusie aan, dat iedere vermenging van Portland-cement met vreemde bestanddeelen, te boven gaande een hoeveelheid van 2 %, moest worden aangemerkt als vervalsching en bedrog. Op de vraag van een der leden, waarom de voorstanders der vermenging niet aan hun quasi verbeterd produkt een anderen naam gaven ter onderscheiding van het slechtere Portland-cement, antwoordde het hoofd van een der cementfabrieken, waar de vermenging wordt in praktijk gebracht, dat dit zeer juist gezien was en dat hij hiertoe ook zou overgaan; sedert las men op de etiquetten dier fabriek: „Dit cement is een door toevoeging van slakkenmeel verbeterd Portland-cement."

Van verschillende zijden werden nu proeven in het werk gesteld, om den invloed der bijmengsels nauwkeurig na te gaan. Ons bestek veroorlooft niet hier mededeeling te doen van de uitkomsten van deze proeven: evenwel mogen wij niet verzwijgen dat vóór korten tijd door Prof. Tetmajer te Zürich de resultaten van zijne zeer uitgebreide en nauwkeurige onderzoekingen zijn gepubliceerd, die in den beginne groot opzien baarden, daar hieruit scheen te blijken, dat toevoeging van slakkenmeel werkelijk een vermeerdering van vastheid tengevolge had. Evenwel bleek bij nauwkeurige beschouwing dat Prof. Tetmajer bij zijne onderzoekingen de zaak niet genomen had juist zooals die in de praktijk voorkomt: vooreerst waren de bijmengsels, die hij nam, geen gewone hoogovenslakken, maar waren deze, hetzij vooraf geprepareerd, hetzij van anderen oorsprong. Ten tweede bedroeg de toevoeging der bijmengsels nergens meer dan 15 %, een hoeveelheid, waarbij men het in de praktijk volstrekt niet laat, maar die, zooals reeds vermeld, tot 50 % wordt opgevoerd.

De proeven van prof. Tetmajer bewijzen dus inderdaad niet anders, dan dat er stoffen bestaan, en wel in het bijzonder stoffen met een rijk gehalte aan oplosbaar kiezelzuur, wier toevoeging tot een gering bedrag aan portland-cement, dit in verhardingsvermogen doet stijgen.

Intusschen, verondersteld dat werkelijk als bewezen kon worden aangenomen, dat ditzelfde plaats vond bij vermenging met slakkenmeel en tot een hooger bedrag, dan blijft het de vraag of het mengsel ook voldoet aan andere eigenschappen, die het portland-cement kenmerken en die dit gemaakt hebben tot een product, dat in de praktijk zoo zeer op prijs wordt gesteld? Men bedenke, dat het portland-cement is een product, waarvan de werking aan de ondervinding van vele jaren getoetst is, vele jaren, die ook geleerd hebben, hoe men in de fabricatie fouten kan vermijden, die zich eerst na verloop van tijd bij het verhardingsproces voordoen.

Het slakken-cement is daarentegen te beschouwen als een nieuw product, waarvan men de eigenschappen in de latere verhardingsperioden, nog niet kent, met het gebruik waarvan men dus voorzichtig moet zijn. Daarenboven portland-cement is een product van vrij constante samenstelling, waarvan het gehalte aan verschillende bestanddeelen binnen tamelijk enge grenzen varieert, grenzen, die in iedere welgeordende fabriek bij de menging der grondstoffen, door chemisch onderzoek nauwkeurig gecontroleerd worden; slakkenmeel daarentegen is een product van zeer variabele samenstelling, dat, zooals ons uit eigen aanschouwen gebleken is, zonder eenig nader onderzoek tot een bedrag van 50% bij het met zooveel zorgvuldigheid te vervaardigen portland-cement wordt gevoegd. Hierin ligt een ontzaglijk gevaar, dat vooral door heeren Ingenieurs niet genoeg onder oogen kan worden gezien. Men verlaat zich op het portland-cement, waarvan de ondervinding heeft geleerd, dat de verharding in den loop der tijden steeds toeneemt; maar, zonder dat men daarvan iets gewaar wordt, bestaat het handelsartikel soms grootendeels uit een bestanddeel, waarvan de werking voor 't minst als twijfelachtig en onzeker moet beschouwd worden en dat niet eens als een constant product is aan te merken. Wanneer de trek- en drukproeven geen vermindering van vastheid aantoonen, is het des te gevaarlijker, daar de vermenging te moeilijker te controleeren is.

Dat overigens de vastheid feitelijk niet alleen als criterium mag gelden is reeds gebleken. Zoo heeft het bestuur der Vereeniging van Duitsche cementfabriekanten proeven genomen, waaruit schijnt te blijken dat met slakkenmeel vermengd cement minder bestand is tegen vorst. Verscheidene proefstukken van vermengd en onvermengd cement werden aan een temperatuur van — 11° C. blootgesteld; bij het ontdooien waren *al* de stukken van zuiver cement onverlet gebleven, terwijl *al* de stukken

van slakkencement gescheurd waren. Deze eigenschap alleen maakt het gebruik er van reeds in de allerhoogste mate bedenkelijk en in alle twijfelachtige gevallen de strengste contrôle vanwege de Ingenieurs, die met het toezicht op de uitvoering der werken belast zijn, gebiedend. Omgekeerd heeft Dr. Frühling te Berlijn gevonden dat gemengde cementen een hoogere temparatuur veel slechter kunnen verdragen, en Dr. Heintzel te Lüneburg dat zij veel meer te lijden hebben door drooge hitte (b. v. zomerhitte).

Uit dit alles volgt voorzeker, dat het van het hoogste belang mag worden geacht met zekerheid de al of niet aanwezigheid van slakkenmeel in het cement te kunnen aantoonen, een zaak, die zooals reeds in het begin van dit opstel werd vermeld, aan groote bezwaren onderhevig is, en mede door deze omstandigheid heeft de vervalsching zich zoo ruim baan kunnen verschaffen. De voorstelling als zou men de aanwezigheid van slakkenmeel kunnen constateeren door overgieting van het cement met verdund zoutzuur, waarbij de reuk van zwavelwaterstof de aanwezigheid van slakkenmeel zou verraden, is ten eenenmale onjuist en kan slechts dienen om volkomen zuiver cement in verdenking te brengen. De meeste kleisoorten toch, die tot grondstof voor cement dienen, bevatten zwavelmetalen, die bij het brandingsproces slechts voor een deel worden omgezet, voor een ander deel in het cement worden terug gevonden; de reuk van zwavelwaterstof bewijst dus niets, dan dat een kleisoort gebezigd is die zwavelmetaal bevatte. Niemand, die maar eenigszins op de hoogte van de quaestie is, kan dan ook in ervaring beweren, dat de ontwikkeling van zwavelwaterstof slakkenmeel in het cement zou aantoonen.

Het bestuur van genoemde Vereeniging van cementfabriekanten heeft zich gewend tot Dr. Fresenius in Wiesbaden, met verzoek proeven in het werk te stellen, ten einde een methode vast te stellen tot het onderzoek van Portland-cement, op vervalsching in het algemeen en in het bijzonder met slakkenmeel. Daartoe werden aan Dr. Fresenius ter hand gesteld, 12 soorten onvermengd cement van verschillende fabrieken, 3 soorten hydraulische kalk (die eveneens tot vermenging wordt gebezigd), 3 soorten aan de lucht, tot poeder gevallen slakkenmeel en 3 soorten gemalen slakken.

Naar aanleiding hiervan stelde Fresenius de volgende voorwaarden:

„Zuiver Portland-cement moet de navolgende grensgetallen aanwijzen:

a. Een soortelijk gewicht van minstens 3.125, in geen geval onder 3.1.

b. Een gloeiverlies tusschen 0.34 en 2.59 °/o, in geen geval aanmerkelijk hooger.

c. Een alkaliteit van de waterige oplossing (1 gram cement 100 c.c.m. water) van 0.59, overeenkomende met 4.0—6.25 c.c. m. $^1/_{10}$ normaalzuur op 50 cc. der oplossing.

d. Eén gram met normaalzuur behandeld cement gebruikt daarvan ter neutraliseering tusschen 18.80 en 21.67 c.c.m.

e. Eén gram cement reduceert met chameleonoplossing behandeld tusschen 0.79 en 2.8 milligram permangaanzure kali, in geen geval aanmerkelijk meer.

f. Drie gram cement neemt 0—1.8 milligram koolzuur op.

Levert een cement bij onderzoek waarden, die niet binnen deze grenzen vallen, zoo is het òf met zekerheid als vervalscht te beschouwen, òf moet althans daarvan verdacht worden.

Hierbij is in het oog te houden, dat bij een vervalsching met slakkenmeel slechts de proeven *a*, *c*, *d* en *e* waarden leveren kunnen, die geheel buiten de grenzen liggen en dat omgekeerd bij een toevoeging van hydraulische kalk slechts de proeven *a*, *b*, *c* en *f* tot ontdekking der vervalsching gegevens aanbieden."

Tot deze slotsom kwam dr. Fresenius; hierbij dient echter vermeld, dat niet alle cementfabriekanten zich met zijn methode kunnen vereenigen en b. v. door sommigen beweerd wordt, dat het soortelijk gewicht van onvermengd cement zeer zeker kan dalen onder 3.1, hetgeen o. a. het geval zou zijn bij cementen, die reeds eenigen tijd gelegen hebben. In ieder geval echter zal het gecombineerd resultaat der verschillende opgegeven proeven de zaak kunnen uitwijzen. Wij achten het hier echter niet de plaats om nader deze methode te behandelen, daar deze van geheel chemischen aard is en de uitvoering en beoordeeling toch voorzeker aan scheikundigen zal worden overgelaten.

Mogen deze bladzijden dienen om ook in ons land de aandacht meer van nabij te doen vestigen op een kwaal, die, wanneer zij niet krachtig wordt tegengegaan, een ongezonden toestand moet levendig houden en ernstige gevolgen kan na zich slepen. Wij geven in bedenking of niet in de bestekken zou kunnen verlangd worden, dat het te leveren Portland cement moet vergezeld gaan van een door den fabriekant onderteekend certifikaat, waarbij deze verklaart, dat het fabriekaat is onvermengd Portland-cement in den zin der bepaling vastgesteld op de vergadering van Cementfabriekanten in Duitschland, luidende:

„Portland-cement is een product, ontstaan door een innig mengsel van kalk- en kleihoudende stoffen als wezenlijke bestanddeelen, daarop volgend branden tot sinteering en malen tot meelfijnheid. Ieder product, dat op andere wijze ontstaan is, of waaraan na het branden vreemde stoffen toegevoegd zijn, is niet als Portland-cement te beschouwen en de verkoop van zulke producten onder de benaming „Portland-cement" is als bedrog tegenover den kooper aan te merken."

NB. Vele fabriekanten hebben de gewoonte bij het malen aan het cement ½ à 2°/o gips toe te voegen met het doel om het langzamer bindend te maken; dergelijke vermenging, die wegens de geringe kwantiteit en den prijs van het gips geen winstbejag kan bedoelen, valt natuurlijk niet in de termen der vervalsching; hiervan is bij de vaststelling der bepaling uitdrukkelijk acte genomen.

J. J. Reesse,
Portland-cementfabriekant.

DE BOUWKUNST OP DE WERELDTENTOONSTELLING TE ANTWERPEN.

I.

Wat kunnen wij al niet onder „Architectura" of „Aartskunst" verstaan? Zij begint wanneer de bijl 't eerst aan den boom wordt gelegd waaruit planken zullen worden

gezaagd. Zij eindigt in de topbloemen, de tinne des tempels, de bliksemafleiders, waarvan o. a. de Gebroeders Baum, uit Essen a. d. Ruhr eenige sierlijke modellen hebben ingezonden. Daar, in die uitloopende toppen gaat de bouwkunst in beeldhouwkunst over, die zich 't edelst en verstandigst als jongere genoote voordoet. Daartoe kan zij (door valsche schaamte bewogen) bij lange na niet altoos besluiten. In tegendeel, als eene ontaarde stiefzuster, stelt zij zich menigmaal in architectura's plaats, gelijk toereikend uit monumenten, als de beurs en het gerechtshof te Brussel, het *National-Denkmal* op het *Niederwald* en elders kan blijken.

Iemand echter, die langs de Zuiderlei te Antwerpen zich in de richting der tentoonstelling beweegt, zal er zich niet in bedriegen dat men gepoogd heeft in de fluks opgetrokken lokalen de bouwkunst te vieren. Ja, wij zeggen gulhartig, hier is *te veel* bouwkunst! Te veel? En hoe dat?....

Men nadert het hoofdgebouw der tentoonstelling; bevindt zich b.v. op twee honderd stappen afstands der onmetelijke, met glas bedekte schuren die de nijverheidsproducten aller werelddeelen bevatten. Links en rechts rijzen andere geïmproviseerde lokalen op, het eene aan de „Schoone kunsten" het andere aan eene tentoonstelling van voorwerpen uit Japan en aan de afgewezen Belgische schilders gewijd. Bij den aanblik dier gebouwen vraagt men zich af: hoe of zij beoordeeld willen zijn; namelijk als kunstgeheel, als onafgewerkte schets, als monumentaal, of als voorloopig werk, gelijk zij werkelijk zijn....

De ingang tot de groote nijverheidshallen wordt, gelijk velen zullen weten, gevormd door eene soort van triomfboog, welke aan vijf rijtuigen nevens elkander toegang zou kunnen verleenen. De poort is geflankeerd door pilasters die eene overdekte galerij dragen, waar de liefhebbers een schoon uitzicht op de stad en de omstreken kunnen genieten. De galerij wordt door vier machtige consolen ingesloten, uitloopende in vaasachtige versierselen. Zij is bedekt door eene soort van *plateau*, waarop zich negen reuzen verheffen, welke op hunne schouderen eenen hemel- en aardbol dragen.

Voor aan de poort, op korte zuilen, verheffen zich beeldgroepen, die eene overwinning schijnen te verkondigen. Op het toppunt van den boog is almede eene *Victoria* geplaatst.

Nevens den triomfboog vindt men losstaande vierkante reusachtige zuilen, die zich tot op de hoogte der reuzen, eenigszins verjongend, als obelisk verheffen. Zij waren tot dragers van electrisch licht bestemd, zijn echter nu van geenerlei beteekenis. Uit hun voetstuk springen kolossale scheepssnavels naar voren, waarvan de toeschouwer elk oogenblik de instorting vreest, want zij schijnen tegen de zuilen als geplakt te zijn. Aan haren voet vloeit schuimend water. Men heeft hier met een zinnebeeld der Schelde-beweging te doen.

Treedt men de poort binnen, zoo stuit men weldra op een groot houten schot, dat den boog aan de binnen zijde afsluit, en men staat voor een paar kleine grenenhouten deurtjes, die den eigenlijken toegang tot de tentoonstelling verleenen.

Daarboven prijkt een groot geschilderd doek, waarop de stedemaagd, alweder met uitgespreide armen den vreemdeling welkom heet. De houten muren van het gebouw zelf zijn door vakken en kornissen van gips en enkele geschilderde groepen opgesierd.

Tot het gebouw der „Schoone Kunsten" krijgt men toegang door eene gepleisterde zuilenrij, en een middenhof met planten getooid, die zich niet onsmakelijk voordoet.

Boven de zuilen is eene ruimte (zonder doel) met *hemicycle* open gebleven, om, als *montant*, aan de *peristyle* eenige meerdere hoogte te geven. Mythologische figuren (op goud grond!) versieren nog dezen voorgevel.

Het gebouw der Japanezen (reeds gesloten) is minder fraai, doch practisch ingericht en van vasten bouw 1).

Ik zal niet beweren dat de tentoonstellingsgebouwen innerlijk onpraktisch en gebrekkig schijnen, al zijn er ook eenige aanmerkingen op te maken. Ook moet men erkennen dat de noodzakelijkheid eene straat te overbruggen (*route de Bruxelles*), welke door de gebouwen heenloopt, aanleiding heeft gegeven tot het aanbrengen eener galerij die rond de machinenhal in de hoogte heenloopt, en aldus van deze moeielijkheid zeer goed partij is getrokken.

Vraagt men mij naar de stoutheid der constructie van den triomfboog, ik geef die gaarne toe. Zelden ziet men ook zulk een kolossaal ijzerwerk als karkas van eene poort uit lichte planken, zeildoek en pleister samengesteld.

Doch vraagt men mij naar de aesthetische waarde.... dan schud ik bedenkelijk het hoofd.

Ronduit gezegd: men heeft hier iets groots (grootsch?), monumentaals willen leveren en daardoor het doel voorbij geschoten. Elkeen toch herkent de zwakheid der materialen en de geforceerde constructie.

Hadde men zich erbij bepaald, aan een werk wat slechts voorloopig is in 't leven geroepen, ook door lichtheid een karakter van voorloopigheid te geven, men zou den toeschouwer hebben kunnen voldoen en zelfs streelen en verwonderen.

Doch beide gebouwen dragen het kenmerk van zeer onmonumentale monumenten. Dat is de fout.

Hadde men gedaan, wat dikwijls ter gelegenheid van het bouwen van nieuwe spoorweggebouwen geschiedt — namelijk wanneer men uit dunne balken, steenen en leem een voorloopig station improviseert, dat in redelijkheid van constructie en sierlijke eenvoudigheid meestal het pompeuse eigenlijke gebouw, dat nakomt, verre overtreft — men hadde wél gehandeld.

Men hadde zoo wel als in de Belgische stations een voorbeeld daarvan kunnen vinden in de hallen der nijverheidstentoonstelling te Dusseldorp.

Thans is het aanzicht der gebouwen op de Zuiderlei wel aanmatigend, maar dichterlijkheid en redelijkheid zijn hier slechts in geringe mate vertegenwoordigd.

Doch, laat ons binnen gaan. A.

AFDEELING AMSTERDAM.

(*Vergadering gehouden* 2 *October* 1885.)

Vóór de opening der vergadering wenschte de Voorzitter der Maatschappij, de heer Muysken, de leden welkom te heeten in het Maatschappelijk gebouw. Hij hoopt en vertrouwt dat zij zich daar te huis zullen gevoelen en het nieuwe vereenigingslokaal hun

1) Naar wij vernemen is het nu weder geopend, doch altoos nog ongebruikt, behalve door de »vrije Vlaamsche Kunst". De Japansche voorwerpen zijn te Londen verbrand.

Byvoegsel van het Bouwkundig Weekblad № 40 Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon Amsterdam

aanleiding moge geven, de werkzaamheden met ijver en liefde te hervatten.

De Vice-Voorzitter, de heer Wolter, dankt de heer Muysken, in welgekozen bewoordingen en twijfelt niet of men zal zich in deze zaal, in gezelschap van de schatten der Maatschappij, als van zelve opgewekt gevoelen om met ijver de belange der bouwkunst te behartigen

Hierna worden de notulen der vorige vergadering gelezen en zonder bemerking goedgekeurd.

De heer Leliman bespreekt thans in eenige woorden de geschiedenis der verhuizingen van de Afdeeling, dankt de beide vorige sprekers en wenscht de Afdeeling geluk dat zij thans heeft een *te huis*. Dat men er gaarne zijn zal is ook sprekers beste wensch.

De Vice-Voorzitter deelt mede, dat op de 2de prijsvraag in het vorig jaar uitgeschreven, geen antwoord is ingekomen. Deze weinig bemoedigende uitkomst doet het Bestuur wederom de vraag stellen of men wel met uitschrijven van prijsvragen zal voortgaan.

Na eenige descussiën over de vraag, welke prijsvragen wel de meest geschikte zijn voor de Afdeeling, waarbij het niet tot een bepaalde conclusie kwam, werd bij groote meerderheid van stemmen beslist wederom een prijsvraag uit te schrijven.

Van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, werd een schrijven voorgelezen, waarin zij van hare oprichting kennis geeft en de wensch uitdrukt vriendschappelijke betrekkingen met de Afdeeling aan te knoopen. Op advies van den heer Leliman wordt besloten de vereeniging te berichten, dat wij genegen zijn aan haar verzoek te voldoen.

Van de commissie voor de leesavonden was ingekomen een schrijven waarin deze commissie verslag geeft van hare bemoeiingen in het vorig saisoen en naar aanleiding van de geringe waardeering harer arbeid bericht, dat zij daarmede niet verder wenscht voort te gaan.

De Vice-Voorzitter zegt, dat ook het Bestuur gedaan heeft wat mogelijk was om de zaak der leesavonden te bevorderen, doch het moet erkennen dat de belangstelling flaauw was en stelt voor, nu ook de commissie niet hare taak wenscht voort te zetten, die avonden te doen vervallen.

De heer Muysken zou dit betreuren vooral nu vanwege de Maatschappij meer kan medegewerkt worden om de zaak te steunen. Misschien ware het ook wel beter niet elke week, maar om de veertien dagen een leesavond te hebben en dan ook nietleden te introduceeren.

De heer Leliman meent, dat de belangstelling niet zoo gering was. Hij is met veel genoegen enkele malen tegenwoordig geweest. Eenige wijzigingen kwamen hem evenwel wenschelijk voor.

Door het Bestuur en de commissie werd nogmaals nadrukkelijk gewezen op de vele en ernstige pogingen, zonder succes in het werk gesteld. Nadat door de vorige sprekers en den heer Bruning op vernieuwde pogingen was aangedrongen, werd door het Bestuur toegezegd de zaak te zullen overwegen.

Hierna deelt de Vice-Voorzitter mede, dat in dit jaar het Reglement der Afdeeling moet worden herzien. Het Bestuur wenscht daartoe een commissie benoemd te zien welke advies zal uitbrengen voor eventueel wenschelijke wijzigingen. Hij vraagt of de leden vooraf eenige algemeene bemerkingen zouden te maken hebben.

De heer Leliman gelooft, dat het Reglement goed is, doch wenscht bij deze gelegenheid wederom in het midden te brengen dat hij gaarne de toetreding van jongere leden tot de Afdeeling gemakkelijker gemaakt zou willen zien. Hij zou de commissie in overweging willen geven hiertoe bij het Bestuur der Maatschappij stappen te doen. De verplichting om lid te zijn der Maatschappij alvorens lid der Afdeeling te kunnen worden, is voor velen finantiëel te bezwarend. Hij wijst op hetgeen te Rotterdam is geschied, hetgeen hij zeer betreurt.

De heer Muysken is het met den vorigen spreker niet geheel eens. Hetgeen te Rotterdam geschied is, kan geen geldkwestie zijn. Men wilde daar een zelfstandige vereeniging. Hij gelooft niet dat het belang der Maatschappij meebrengt de toegang tot de afdeelingen zoo gemakkelijk te maken.

De heer Huibers meent dat deze zaak hierbij eigenlijk niet aan de orde is, waarna nog enkele duplieken gevoerd en besloten wordt, dat het Bestuur een Commissie van preadvies benoemen zal.

Daarna werd overgegaan tot verkiezing van een Bestuurder in plaats van den heer H. J. Wolter, die Amsterdam met der woon gaat verlaten.

Gekozen werd den heer J. B. Kam.

Het verslag van de afgevaardigden naar de Vergaderingen der Maatschappij geeft tot geene bemerkingen aanleiding en wordt onder dankzegging aangenomen.

De heer Leliman wenscht nu een woord te spreken van ernstig protest over de wijze waarop door de Commissie voor de Antwerpsche tentoonstelling met de ingezonden bouwkunstige teekeningen is omgesprongen Ofschoon er genoegzaam ruimte was, zijn de stukken slecht, bij de grond, of te hoog geplaatst. Ook zijn ten onrechte bekroond: *photografien* van bouwwerken. Hij bekent, dat de Maatschappij hier niet eenigen invloed heeft kunnen doen gelden.

Door den heer Rieber wordt hierop medegedeeld, dat pogingen, door het Bestuur der Maatschappij aangewend, om invloed op de regeling dier zaak te verkrijgen, geen succes hebben mogen verwerven, waarna door beide heeren nader nog in een tamelijk uitvoerig debat over den loop dezer zaak wordt getreden, waarbij door den heer Leliman op verschillende onaangename bejegingen in deze wordt gewezen.

Door den heer J. G. Stemler Czn. werd ter bezichtiging rondgegeven een in kleurendruk uitgevoerd plaatwerk van H. Bethke, getiteld: Practische Wohnhäuser und Villen, hetwelk met belangstelling bezichtigd werd en voorzeker een meer gezette kennisneming zeer waardig is.

AFDEELING GRONINGEN.

(*Vergadering van 2 October* 1885.)

Na 't lezen der notulen werd verkozen tot Bibliothecaris, de heer Boswinkel.

Bij 't uitbrengen van 't verslag der Algemeene Vergadering werd vooral gewezen op het Kunstindustrie-Museum en de teekenschool voor Kunstnijverheid. Om Groningen te doen genieten van dat museum en van die teekenschool werd besloten, dat het Bestuur der Afdeeling zich zal wenden tot het Bestuur van 't Departement van Nijverheid om door het ter bezichtiging stellen van voorwerpen uit het museum te Haarlem, aan te vullen de maandelijksche kunstbeschouwingen door de Afdeeling georganiseerd.

Aan de motie de Haan werd de meest mogelijke publiciteit gegeven. Ingevolge het rapport der Jury werd besloten het antwoord op de prijsvraag voor een bibliotheek kast, ingezonden onder het motto »Vereeniging" te beloonen met *f* 25, mits de inzender het ontwerp afstaat en verlof geeft tot het openen van het naambriefje. Het rapport der jury zal in het *Bouwkundig Weekblad* en in de *Opmerker* worden medegedeeld.

Het Ornament in de Bouwkunst was het onderwerp 't welk zou worden ingeleid door den heer Molenaar; doch het vergevorderde uur noodzaakte tot het uitstel. De inleider gaf zijne inleiding ten beste, waarop werd besloten in de volgende vergadering door modellen en plaatwerken het onderwerp toe te lichten.

De heer J. C. Winterwerp, geëmployeerd bij den Provincialen Waterstaat, meldde zich als kunstlievend lid, in te gaan met 1885.

De kunstbeschouwing op Zondag den 4 October, van 12—2 uur gehouden, lokte wederom menigen belangstellende uit allerlei stand.

RAPPORT *der Commissie tot beoordeeling van de ontwerpen eener* BIBLIOTHEEKKAST *uitgeschreven door de Afdeeling Groningen der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.*

Aan de Commissie werden ter beoordeeling voorgelegd *drie* ontwerpen onder de motto's:

»*Vereeniging.*"
»*Rust-roest*" en
»*A. B. C.*"

Elk dier ontwerpen was vergezeld van eene memorie van toelichting.

»Rust-roest" bepaalt zich tot eene opstandteekening, en »A. B. C." tot opstand en zijaanzicht, op schaal van 1 à 10; terwijl het programma behalve opstand en zijaanzicht, eene doorsnede vraagt op 1/4 der ware grootte, met eenige ornamentale en constructieve details op de ware grootte.

Ofschoon ze dus niet aan het programma voldoen en de Commissie ze daarom al dadelijk terzijde had kunnen leggen, heeft zij toch gemeend deze ontwerpen met het ontwerp »Vereeniging" aan eene nadere beoordeeling te mogen onderwerpen.

Eenstemmig hebben de beoordeelaars aan het ontwerp »Vereeniging" de eerste plaats in de rij van verdiensten toegekend.

De indeeling is goed gekozen. Daardoor geeft het geheel, oppervlakkig beschouwd, een goeden indruk. De ontwerper had echter met den stijl in de pilasters gelegd, tot in de kap moeten volhouden, die nu, geheel in strijd met het overige, bovendien zeer zwak is aan goede motieven.

Veel had het geheel in aanzien gewonnen, als het smakeloos gedacht attiek weggelaten was en de kosten daarvan aan de kap waren ten goede gemaakt. De pilasters, zoogenaamd versteksgewijze tegen de zijstukken gewerkt, ontmoeten bezwaar in de uitvoering.

De kapiteelen der pilasters, invoege het zijaanzicht die voorstelt, zouden dán uitvoerbaar zijn als de gelegenheid tot opsluiting tegen den deurstijl bestond, evenals aan de zijde der deuren.

Het teekenwerk verraadt een goede hand.

Het ontwerp »Rust-roest" stelt eene kast voor, bestaande uit een middenstuk met twee zijstukken. De ontwerper geeft de keuze om bij te hooge kosten, enkel het middendeel te nemen.

Dit voldoet evenwel op zich zelf, zoo min als de drie deelen te zamen, aan de gestelde afmetingen.

De kast is in strijd met het programma, onder even diep als boven. Slechts is aan den dekker op het onderstuk 10 à 12 cM. overstek gegeven, wat de daaronder aangebrachte schuifladen intusschen bijna onbruikbaar maakt.

Het middenste keepplankje in de kroonlijst heeft, in verband beschouwd met de smalle deurnaald daaronder, geen recht van bestaan.

Het ontwerp in zijn geheel bevat te weinig goeds, om over het hoofd te zien, dat niet aan het programma is voldaan.

De teekening geeft den indruk, dat de ontwerper op den goeden weg is, om zich het schetsen in potlood eigen te maken.

Het ontwerp »A. B. C." geeft een kast te aanschouwen, hoog 2.70, breed 1.85 en diep 0.52 M., zonder vooruitspringend onderdeel.

Het geheel vertoont zich stijf en lomp en doet meer denken aan steen- dan aan houtwerk.

Veel dragen hiertoe bij de pilasters, wier ongeëvenredigde groote breedte slechts gerechtvaardigd wordt door de daarachter aangebrachte zijkastjes, die, hoe aardig ook bedacht, nu, bij de toepassing van zijpilasters, tevens het gebrek medebrengen, dat de kast terzijde zich voordoet alsof zij voor een deel in den muur is geschoven, zulks ter halve breedte van een pilaster

De nisvormige inkepingen in den regel onder de kroonlijst, passen niet in den stijl waarvan gebruik is gemaakt.

De friesvulling is smakeloos, terwijl de op drie plaatsen zich verheffende neuslijst, met de daartusschen geplaatste boeken, een zonderling en even smakeloos effect maakt.

Het teekenwerk is hard, wat te meer uitkomt op den geelgetinten achtergrond.

De Commissie is eenstemmig van gevoelen, dat de ontwerpen »Rust-roest" en »A. B. C.", daargelaten dat ze van het programma in vele opzichten afwijken, en niet aan de prijsvraag voldoen, niet voor eene bekrooning in aanmerking mogen komen.

Zij acht ook het ontwerp »Vereeniging" eene bekrooning niet waard, maar met het oog op het vele goede daarin aanwezig, veroorlooft zij zich de vrijheid voortestellen aan dit ontwerp eene belooning tot aanmoediging toetekennen, waarvan het bedrag gelijk staat met de som voor eene bekrooning uitgeloofd.

Aldus opgemaakt te Groningen, den September 1885.

EGENBERGEN.
S. DE WAARD.
J. MOLENAAR.
A. R. KRAMER.
J. W. SIPS.

PRIJSVRAGEN.

De Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid heeft in 1885 een aantal prijsvragen uitgeschreven, waarvan wij de volgende onder de aandacht onzer lezers brengen.

Vuurhaard onder destilleerketels.

De Maatschappij looft uit hare *Gouden Medaille* voor het maken van een vuurhaard onder branderij- of destilleerketels, die zuinig brandt (nuttig effect der steenkolen minstens 65 pCt.), zoo weinig mogelijk rook voortbrengt, terwijl de kwaliteit van den verkregen moutwijn voldoet aan de gestelde eischen.

De vuurhaarden onder de in ons land gebruikte ketels zijn nog steeds ingericht als in vroeger tijd. Het nuttig effect, thans van de steenkolen verkregen, bedraagt gemiddeld niet meer dan 45 pCt., doch de bezwarende voorwaarde, dat zeer langzaam dient gestookt te worden, opdat het product den bekenden Schiedamschen moutwijn oplevert en niet aanbrandt of slecht smaakt, maakt het zuinig stoken zeer moeielijk. Daarom de prijsvraag, waarbij rekening dient te worden gehouden met de bestaande en goedgekeurde inrichting der ketels.

Antwoorden vóór 30 September 1887.

Zuivering van lichtgas.

De Maatschappij looft hare *Gouden Medaille* en *f* 200 uit voor mededeeling van eene praktische methode om op *fabriekmatige* wijze alle zwavelverbindingen uit het lichtgas te verwijderen.

Antwoorden vóór 30 September 1887.

Bepaling van het zwavelgehalte in lichtgas.

De Maatschappij looft hare *Gouden Medaille* en *f* 100 uit voor mededeeling van eene praktische methode ter bepaling van het algeheele gehalte van zwavel in het lichtgas voorkomende.

Antwoorden vóór 30 September 1887.

Handboek voor plantsoenen.

De Maatschappij looft uit hare *Gouden Medaille* voor een beknopt en duidelijk gesteld Handboek voor het kweeken, het aanleggen en de behandeling van plantsoen en bloemen in de openbare wandelplaatsen en langs de wegen, mede met het oog op de verfraaiing onzer gemeenten en tot voorlichting der gemeentebesturen en allen, aan wie het toezicht op de openbare wandelplaatsen is opgedragen.

Antwoorden vóór 30 September 1887.

Papier-industrie

De Maatschappij looft hare *Gouden Medaille* uit aan hem, die hier te lande fabriekmatig paneelen en andere voorwerpen van papierstof vervaardigt en in den handel brengt, die in kwaliteit en prijs met buitenlandsch fabriekaat kunnen wedijveren.

Antwoorden vóór 30 September 1887.

Mozaïek-tegels

De Maatschappij looft uit hare *Gouden Medaille* voor den Nederlandschen fabriekant, die vervaardigt en in den handel brengt goede, vlakke en gave mozaïek-tegels (hetzij geglazuurd of niet), en waarvan de prijs in verhouding tot fraaiheid, niet te hoog is.

Antwoorden vóór 30 September 1887.

Kamerverwarming.

De Maatschappij looft uit hare *Gouden Medaille* aan hem, die een toestel vervaardigt, die, sierlijk van vorm, voldoet aan deze voorwaarden: *a.* afvoer van bedorven lucht, *b.* aanvoer van warme lucht, *c.* aanvoer van vocht; *d.* zuinig verbruik van brandstof *e.* stralende warmte zonder gloeiende wanden.

Daarbij wordt de eisch gesteld dat de aanvoer van lucht en vocht geregeld kan worden volgens temperatuur en vochtgehalte der buitenlucht.

Antwoorden vóór 30 September 1887.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

In twee opzichten werd met spanning afgewacht wat de Gemeenteraad te Amsterdam op 7 Oct. l.l. zou besluitěn en afkondigen. Het einde was echter teleurstelling.

Ten eerste is de gaskwestie voor velen even duister gebleven en . . . . maar dit behoort minder in dit blad tehuis dan wel de Munt-toren kwestie, ten tweede. Even wijs als te voren heeft men de vergadering verlaten: want die zaak is aangehouden. Men wordt op een zware proef gesteld, want hoe langer ook deze zaak duurt, hoe meer duister zij wordt.

Het schijnt immers, dat er groote bezwaren bestaan om af te wijken van het plan, op het Gemeente bureau gemaakt. Welke die bezwaren echter ook zijn mogen, zij zullen toch niet zóó onoverkomelijk zijn, dat geen wijziging meer mogelijk is.

De Raad heeft nu nog tijd om vóór de volgende zitting over de zaak na te denken, en wij vertrouwen, dat de leden tot het inzicht zullen komen, dat het voorgestelde plan door een beter kan vervangen worden. De bewijzen zijn geleverd.

Onder meer werd in deze zitting aangenomen de voordracht, om aan den Stads-Ingenieur, de heer J. G. van Niftrik, eene gratificatie te verleenen van *f* 3000 voor den door hem verrichten buitengewonen arbeid bij het ontwerpen eene gemeentelijke waterleiding uit de Vecht.

Den 22en dezer maand gaan weder verscheidene werklieden voor rekening der firma J. C. van Hattum en Co. te Sliedrecht, naar Panama, onder leiding van een ingenieur. Daar het kampement en ook de voeding van de arbeiders voor rekening van de aannemers geschieden, hebben deze eveneens een chef voor beide onderdeelen daarheen gezonden.

De firma J. C. van Hattum en Co. heeft bij de l.l. gehouden aanbesteding van den onderbouw voor de brug bij Dordrecht voor het laagste bedrag ingeschreven. Ook dit omvangrijke werk zal door haar worden uitgevoerd.

Te 's Graveland, dat door de medewerking en ondersteuning van 't Gemeentebestuur en de vennootschap Trompenberg, zich bijna mag verzekerd houden door een paardentram met Hilversum (Station) te worden verbonden, heeft men ook in ander opzicht reden van tevredenheid. Door 't Gemeentebestuur en door het Departement van 't Nut werden ieder twee norton-pompen geslagen onder leiding van den ingenieur C. M. Gardenier uit Apeldoorn, die op 20 á 28 M. diepte goed drinkwater gaven, dat bij nauwkeurig onderzoek bleek vrij te zijn van alle voor de gezondheid nadeelige bestanddeelen.

Eerstdaags hoopt men dan ook de pompen beschikbaar te stellen.

Aan het gebouw van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland werd jl. Dinsdag aanbesteed: het maken van den onderbouw voor de brug over de Oude Maas, benevens de aardenbaan en bijbehoorende werken, ten dienste der verbinding van den Hoekschen Waard en het eiland IJsselmonde.

De minste inschrijver was de heer J. C. van Hattum te Sliedrecht voor *f* 386.800.—, terwijl de begrooting *f* 497.000.— bedroeg; voorzeker een belangrijk verschil, dat opnieuw een bewijs is van de scherpe concurrentie die overal in het bouwvak merkbaar is.

De brug verkrijgt, behalve de landhoofden, 5 pijlers, waarvan de middelste als penant voor de 45 M. lange draaibrug dienst doet.

Zij wordt beschermd door remmingwerk, dat tevens dient om bij ijsgang, beschadiging te voorkomen.

De twee doorvaartopeningen hebben ieder eene wijdte van 20 Meter; de vier openingen met vaste overspanning zijn ieder 65 M. wijd, zoodat de geheele lengte der brug, zonder de vaste landhoofden, 305 Meter bedraagt.

De pijlers worden gefundeerd op eene laag beton waarin heipalen geplaatst worden.

Voor bezinking en bestorting is zorg gedragen ter voorkoming van ontgronding der pijlers, zoo er uitschuring van den rivierbodem door profilsvernauwing mocht ontstaan.

In tegenstelling met vroegere toestanden is het een verblijdend verschijnsel, dat dit werk door een Nederlander werd aangenomen en dat de benoodigde metselsteenen van Nederlandsch fabriekaat moeten zijn.

Het is te wenschen, dat ook met den — nog aan te besteden — bovenbouw (waarbij gerekend wordt op het eventueel berijden per stoomtram) zoo mogelijk met de behoeften aan werk in Nederland, door de autoriteiten zal rekening worden gehouden opdat ook dit belangrijk werk onzen werklieden ten goede kome.

C.

Tot opzichters bij de Deli-Maatschappij zijn benoemd de heeren D. H. van de Kamer en W. L. de Sturler, bouwkundigen te 's Gravenhage.

C

BOEKAANKONDIGING.

A. W. WEISSMAN, *Het Rijksmuseum te Amsterdam.* Geschiedenis, in- en uitwendige versiering. Bouwstijl.

Onder dezen titel heeft de heer Gouda-Quint te Arnhem onlangs een keurig boekje in het licht gegeven, waarin de schrijver zijne vroeger in het dagblad »de Amsterdammer" medegedeelde geschiedkundige en aesthetische beschouwingen over het pas voltooide gebouw in gewijzigden vorm aan het belangstellende publiek als beknopte monografie en gids aanbiedt.

Het kleine boekdeeltje, met zijn zaakrijken, bevattelijk en opgewekt geschreven inhoud, staat boven het peil van gewone gelegenheidsgeschriften, heeft veeleer reeds als bron voor de wordingsgeschiedenis van het veel besproken monument een verder strekkende beteekenis en zal door iedereen met genoegen — al ware het niet altijd met instemming — worden gelezen.

De geheele eerste helft van het boekske is aan de alleszins belangrijke (»lijdens"—) geschiedenis van den bouw gewijd. Gelijk in dergelijke aangelegenheden reeds meer is gebeurd, schijnt de loop van zaken — of, volgens eene niet zeer vermetele gissing, hier de machtige wil van een enkelen — meer dan één der bij de geschiedenis van den bouw betrokkenen in de ongelukkige positie te hebben gebracht, om naderhand te moeten bestrijden, wat men aanvankelijk goedkeurde en zelfs bepleitte.

In het tweede gedeelte geeft de heer Weissman eene beschrijving der in- en uitwendige ordonnantie van het gebouw en van zijne beeldhouwkunstige en schilderkunstige versieringen, met aanwijzing zelfs van den inhoud der tegel-tafereelen, welke de nog onvoltooide zij- en achtergevels eenmaal zullen opluisteren. Hier treedt de nauwgezette gids ook over de beteekenis der rijke symbolische en emblematische versiering van buiten- en binnen-ordonnantie in de meest uitvoerige bijzonderheden. Er volgt eene wandeling door het gebouw, die de schrijver met den lezer onderneemt, teneinde hem met de bestanddeelen en de distributie van het uitgebreide monument en met zijne veelzijdige bestemming bekend te maken. De overrijke inhoud aan kostbare en ongeëvenaarde kunstschatten en de plaatsing en verdeeling daarvan in de reeksen van kunstzalen, galerijen en kabinetten, worden onder mededeeling van alle bijzonderheden van beteekenis nauwkeurig omschreven. Hoewel de heer Weissman zeer wel geslaagd is, den lezer een duidelijk en aanschouwelijk beeld van het samengestelde geheel te geven, zoo moeten wij toch betreuren, dat aan de fraaie gevelteekening, waarmede het boekje — naar eene perspectivische penteekening van Jan Springer — is verrijkt, niet ook ten gerieve van het publiek de plattegronden van het museum zijn toegevoegd.

Ten slotte geeft de schrijver eenige opmerkingen over den stijl van het gebouw, waarbij hij minder in eene persoonlijke en rechtstreeksche beoordeeling der bouwkunstige kwestie treedt, als veeleer bij de vroeger verstrekte nog nieuwe bouwstoffen aanbiedt, die den lezer in de gelegenheid zullen stellen tot een zelfstandig onzijdig en onbevooroordeeld onderzoek, tot de vorming van een kalm en beredeneerd oordeel over de verdiensten en gebreken van het opmerkelijke monument.

De heer Weissman eindigt met aan de krachtige persoonlijkheid van den bouwmeester, aan zijne toewijding en energie de verdiende hulde te brengen, met erkenning van het hooge artistische talent en den rijkdom van fantasie, waarvan zoovele schoonheden van het werk getuigen.

G.

Afloop van Aanbestedingen.

BARNEVELD, 24 Sept. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener school met meublement:

Wed. Jurling te Nijkerk . . . . . . *f* 22.500
F. Scharrenburg te Heteren. . . . » 20.649
W. v. d. Kooij te Amersfoort. . . » 19.890
Ruis van Duchteren te Utrecht. . » 19.653
W. A. G. Jansen te Utrecht. . . . » 19.218
A. de Bruin te Barneveld . . . . . » 19.189
H. de Boer te Barneveld . . . . . » 18.990
K. van Wagensveld, idem . . . . . » 18.888
J. v. d. Braak te Apeldoorn. . . . » 18.742
B. v. d. Tas te Lienden . . . . . . » 18.666
A. v. d. Fliert te Barneveld. . . . » 18.457
J. Rothuizen te Doorwerth. . . . , » 17.947
J. de Boer en Zonen te Steenwijk. » 17.919
Simon Kroon de Bruin te Apeldoorn » 17.873

KRALINGEN 25 Septemb. — Het maken van een schietbaan met gebouw en verdere aanhoorigheden, op een terrein in den polder Prins Alexander, ten dienste der scherpschuttersvereeniging »Rotterdam". Daar de laagste inschrijver A. van der Spiegel voor dat werk had bedankt, is dit nu gegund aan Spruyt en van Staveren aldaar, voor ruim *f* 13 000; deze laatsten behoorden niet tot de inschrijvers.

UTRECHT. — De architekt E. G. Wentink: de bouw van inrichtingen tot christelijke verpleging van krankzinnigen te Ermelo is gegund aan H. Timmer te Meppel voor *f* 62.250.

BAVEL, 29 September. — Het R. K. Par. kerkbestuur: het bouwen van eene kerk met toren en bijbehoorende werken, volgens de teekeningen en onder beheer van den architekt J. J. van Langelaar te 's Princenhage.

J. van Rijt en Gebr. van de Struik,
Oisterwijk. . . . . *f* 82.642
A. C. van Gils, Breda . . . . » 62.500
F. Erkelens, idem . . . . » 62.400
F. Smulders en A. Willems, Oisterw. » 56.300
J. Nuyten, Breda. . . . . » 56.281
H. R. Hendriks, Osch. . . . . » 55.549
G. Veldkamp, Breda. . . . . » 53.330
C. van Schaik, Utrecht . . . . » 51.879
L. Botermans, Gilze . . . . » 49.887
Arn. van Meer, Zevenbergen . . . » 49.335
J. van Groenendaal, 's Hage. . . . » 49.357
L. de Rooij, Tilburg . . . . » 47.989
T. Hessels, Breda . . . . » 47.693
B. Verlegh, Ginneken. . . . . » 46.279
C. Mulder, Raamsdonksveer. . . . » 45.000

Utrecht, 29 Sept. — De maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen, bestek N°. 427: het verrichten van grondwerken, het maken van een hoofdgebouw en eenige bijkomende werken op de halte Vlake:

J. Hillen te Grave. . . . . *f* 21.300
F. W. v. d. Houwen te Ouddorp
en P. Dronkers te Kapelle . . . » 20.970
J. B. Raaijmakers te Wouw. . . . » 20.365
C. J. C. Hoogendijk te Gouda. . . » 19.842
C. D. Kleijn te Raamsdonk . . . . » 19.800
L. van Verre te Kruiningen. . . . » 18.999
L. Botermans te Gilze . . . . » 16.848
J. J. Hornstra te Bergen op Zoom. » 16.784
A. H. Visser te Dordrecht. . . . . » 16 633

GOOR, 30 Sept. — Het bestuur der Groote Societeit, onder directie van den architekt J. C. Meijer aldaar: het bouwen van een societeit met concertzaal enz.:

J. G. Tönes te Enschede. . . . . . *f* 17.400
J. B. Ruissink te Zutphen . . . . . » 14.960
G. J. Biljart te Lochem . . . . . . » 14.555
J. C. Carmiggelt te Brummen. . . » 13.400
E. van der Woerd te Deventer. . » 13.290
J. Hesselingen te Meppel . . . . . » 12.824
F. Rietman te Diepenheim . . . . » 12.394
A. Jalink aldaar . . . . » 12.340

ROTTERDAM, 30 Sept. — Het gemeentebest.: het bouwen van eene school en woning nabij de Boschlaan:

P. Verbrugge te Waddinxveen . . *f* 45.989
M. van Linschoten te Kralingen . » 43.662
A. de Haan te Kralingen . . . . . » 42.460
H. Breur. . . . . » 42 388
A. v. d. Spiegel . . . . » 42.164
A. Henkemans . . . . » 41.787
H. J. Heiman en Zn. . . . . » 41.495
P. G. Winters te Kralingen. . . . » 41.100
T. L. Kanters . . . . » 40 994
J. de Puij . . . . » 40.900
A. Looijmans. . . . . » 39.957
W. G. C. Hilkes. . . . . » 39.869
J. Schoenmeijer en A. K. Koolhaalder . . . . » 39.441
C. J. v. Tusschenbroek . . . . » 39.380
L. de Neef Lzn. te Brielle . . . . . » 39.300
W. van Leeuwen te Hellevoetsluis » 39.190
J A. N. Lucas te Lage Zwaluwe. » 38.675
H. Seelen . . . . » 38.650
de overigen allen aldaar.

SLIEDRECHT, 30 Sept. — De architekt J. Schotel te Rotterdam: het bouwen van een woonhuis tusschen dijkpalen 66 en 67 aldaar:

K. J. Beverloo . . . . *f* 18.295
B. Snoek . . . . » 16.900
J. de Visser . . . . » 16.780
F. Meijer. . . . . » 16.599
J. de Rouwe . . . . » 16.189
Ps. v. d. Wiel . . . . » 15.960
W. v. Delft. . . . . » 15.909
P. Kraaijeveld . . . . » 15.800
W. L. Schram Kzn . . . . *f* 15.740
F. Streefland . . . . » 15.737
J. den Engelse . . . . » 15.100
W. Hofman. . . . . » 14.900
allen aldaar.

SCHEVENINGEN, 1 Oct. — De architekt A. van Ameijden van Duijm Dzn. te Rotterdam: het bouwen van een koetshuis, stal, koetsierswoning enz.:

S. C. J. de Zwaan . . . . *f* 33.870
J. C. Dierkx. . . . . » 32.467
H. C. Jaarsveld en Co. . . . . » 31.250
H. van Bergen Henegouwen. . . . » 31.242
A. Mac Lean en J. Saetermeer te
Rotterdam . . . . » 30.600
C. Meijers. . . . . » 29.595
L. Tromp . . . . » 29.430
C. Wijbrands en Co. . . . . » 29.300
A. Stigter . . . . » 28.945
J. Boers en Co. . . . . » 28.882
J. de Haas . . . . » 28.400
M. Th. Wijnekus. . . . . » 26.919
W. Westmaas . . . . » 26.542
W. P. Teeuwisse. . . . . » 25.970
Gebr. de Vos. . . . . » 25 790
J. Schiferli te Scheveningen . . . . » 25.547
J. L. Werdes Jr. . . . . » 24.990
H. E. de Baan te Scheveningen . » 24.360
A. C. Paardenkooper . . . . » 24.200
A. Slegers en J. Verkuijlen te Zandvoort. . . . . » 23.180
de overigen allen te 's Gravenhage; gegund aan H. E. de Baan.

HAARLEM, 2 Oct. — De architekt S. Roog: het bouwen van een café, eetzaal, alsmede het verbouwen van het hôtel de Leeuwrik, aan de Kruisstraat aldaar:

J. Verkoren . . . . *f* 27.900
H. v. Es . . . . » 25.988
W. Greve te Buiksloot. . . . . . » 25.495
G. Hulsebosch. . . . . » 25.490
A. Koen en N. H. Brakenburg
te Overveen. . . . . » 25.160.50
J. A. Raasveldt. . . . . » 24.950
M. v. Ommeren. . . . . » 24.565
Gebrs. van Campen . . . . » 24.300
D. A. Brakenburg . . . . » 24.160
G. P. J. Beccari . . . . » 24,000
S. B. Peijra . . . . » 23.400
J. S. v. Velthuijsen. . . . . » 23.330
J. v. d. Wildt . . . . » 22.450
W. v. Scheijndel . . . . » 21.851
de overigen allen aldaar; gegund.

Als Vertegenwoordigers van de verschillende fabrieken recommandeeren wij

KURKSTEEN,

het lichtste Bouwmateriaal dat er bestaat (ongeveer 7 maal lichter dan baksteen) en **uitmuntend** geschikt voor:

OPVULLING VAN HOLLE MUREN,

Vervaardiging van droogе Wanden,

het beste Isoleer-middel voor Stoomketels, Stoompijpen, Daken,

enz. enz.

TROTTOIRTEGELS 2810

en **VLOERSTEENEN** in verschillende Vormen, Kleuren en Afmetingen; het **sterkste** en **goedkoopste materiaal**, dat in den handel is.

ROLLUIKEN

van **Staal** en **Hout**, zelfrollend en met drijfwerk.

IJZEREN SCHUIFDEUREN.

GEGOLFD IJZERBLIK

voor DAKEN, BRUGGEN, DEKKEN, enz.

Compleete IJzeren Daken en Gebouwen enz.

E. & P. ROTTSIEPER, te Ronsdorf (Rijnpruisen).

Referentiën bij: de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij.; Rotterdamsche Tramweg-Mij.; de Heeren Architecten W. C. METZELAAR te *'s-Hage*, M. A. DE ZWART te *Voorburg*, J. SCHOTEL te *Rotterdam*, J. A. VAN DER KLOES te *Delft*, J. C. VAN WIJK te *Rotterdam*, JACQUES LEIJH te *Haarlem*, Stearinekaarsenfabriek *Gouda*, enz. enz.
Agenten gevraagd. (**EEREDIPLOMA TE AMSTERDAM 1883.**) Men vrage Prospectus enz.

Door **P. GOUDA QUINT**, te *Arnhem*, is uitgegeven de **vierde** aflevering van:

DE BOUWMEESTER.

ONTWERPEN, SCHETSEN en DETAILS

VAN

Hedendaagsche en Oude Kunst en Voorwerpen van Kunstnijverheid, benevens Antwoorden op Prijsvragen.

BIJEENGEBRACHT DOOR

het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA", gevestigd te *Amsterdam*, en F. W. VAN GENDT J.Gz., Architect te *Arnhem*.

Deze uitgave heeft ten doel om achtereenvolgens eene verzameling van het merkwaardigste, dat in ons Vaderland op het gebied der Bouwkunde en Versieringskunst bestaat of uitgevoerd wordt, tot stand te brengen.
Jaarlijks verschijnen 6 afleveringen, elk van 6 platen in Photo-lithographie, met beschrijving, titelblad en register.
Prijs per jaargang **bij inteekening** *f* 8.—; voor de Leden van het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA" *f* 6.—. 2811

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2812

Koninklijke Nederlandsche Locaal Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING. 2813

Op Donderdag den 22 October des namiddags ten 2 ure, zal, ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* worden aanbesteed:

Bestek N°. 6.

Het maken van Gebouwen en verdere inrichtingen voor den Locaal-Spoorweg Dieren-Apeldoorn.

(Bedrag der begrooting f 24.800)

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 140 van het bestek.
Het bestek en de teekeningen liggen ter inzage ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* en zijn aldaar tegen betaling van *f* 5.— per stuk te bekomen.
Inlichtingen worden gegeven door den Heer Hoofdingenieur-Directeur K. H. VAN BREDERODE en den Heer Sectie-Ingenieur C. A. BESIER, beiden te *Apeldoorn*.
Aanwijzing op het terrein zal worden gedaan op Vrijdag den 16 October 1885, en wel: te *Beekbergen* des middags ten 12 uur, te *Loenen* des namiddags 1½ uur, te *Eerbeek* des namiddags ten 3 uur en te *Soeren* des namiddags ten 4½ uur.

De Commissie van Beheer.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

PORTEFEUILLE BANDEN

voor het

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT

en

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ad *f* 1.75 per stuk.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2802 **HERBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 27sten October 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 424 (tweede perceel.)

Het maken van eene bergplaats voor steenkolen en eenige bijkomende werken op het station ZWOLLE.

Raming f 1750.—

De besteding geschiedt volgens § 49 van het bestek.

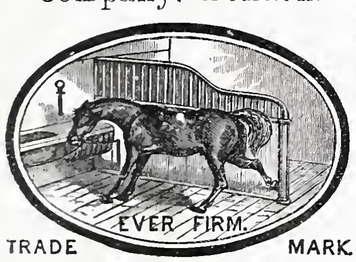
Het bestek ligt van den 6den October 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 22sten October 1885 des voormiddags ten 10 ure.

UTRECHT, den 3den October 1885.

The St. Pancras Iron Work Company. London.

FABRIEK voor Stal-Inrichtingen

2803 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concureerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

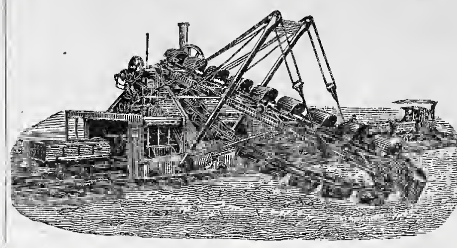
BOCH FRÈRES.

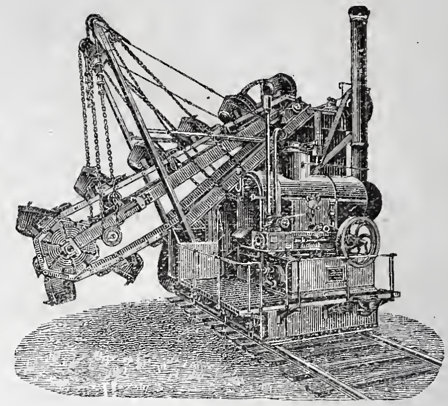
MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2804

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolenontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2805

BEKROOND:	GOUDEN MEDAILLE	BEKROOND:
Dusseldorp 1880.	**AMSTERDAM 1883.**	Frankfort a/M. 1881.
Weenen 1880.		Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfor a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**

OPGERICHT 1830. 2806

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

STOOMTIMMERFABRIEK „DE ZWALUW"

te DEN HELDER,

levert ten spoedigste :

Ramen, Deuren, Architraven, Neus- en Waterlijsten, Koplatten, Naalden, Trapleuningen, Deurlijsten, Schrooten, Schoorsteenbetimmeringen, Kiosken, Markiezen, Ornamenten voor Zwitsersche Huizen, Schoolmeubelen, enz. enz.

Geïllustreerde catalogus met meer dan 260 figuren te bekomen bij den boekhandelaar JOH. G. STEMLER CZN., Haarlemmerstraat 2, Amsterdam, tegen *franco* toezending van *f* 3.20 2807

Bestellingen worden aangenomen bij MARTIN & C°., te Amsterdam.

AANBESTEDING. 2808

De Commissie van Beheer over den kunstweg *Bergum* enz. naar *Heerenveen* is voornemens op Maandag 19 October 1885 AANTE BESTEDEN:

De levering van 300 M3. grind en 190.000 vlakke Straatklinkers Waalvorm.

Voorwaarden dier besteding zijn tegen toezending van drie blauwe postzegels verkrijgbaar bij de tweede ondergeteekende.

De Voorzitter der Commissie,
M. N. WIJT,

BEETSTERZWAAG, October 1885.

J. A. MEESSEN,
Secretaris.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

Verkoop van gebruikte open goederenwagens, 1 rijtuig met daaronderstaande assen en wielen en stellen assen met wielen.

In de werkplaatsen **Tilburg** en **Zwolle** zijn aanwezig 67 stuks open goederenwagens en 1 tweede klasse rijtuig met daaronderstaande assen met wielen en 35 stellen assen met wielen, die bij inschrijving zullen worden verkocht.

De inschrijvingsbilletten moeten den 15den October 1885 vóór 12 ure bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen (Afdeeling Tractie en Materiaal) te Utrecht ingekomen zijn.

Nadere bijzonderheden omtrent deze voorwerpen en den verkoop derzelven, worden op franco aanvrage door de Heeren Ingenieurs, Chefs der Werkplaatsen **Tilburg** en **Zwolle** verstrekt. 2809

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 41.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

HOE MEER NABIJ HET EIND VAN HET STREVEN, HOE VERDER DIKWERF VAN HET DOEL

De praktijk des levens leert helaas de waarheid hiervan in verschillende vormen kennen.

Bij de lezing van hetgeen behandeld was op de vergadering der afdeeling Amsterdam, gehouden 2 October, zie No. 40, kwam mij dit in gedachten.

Nu die afdeeling zich in de gunstigste positie aller afdeelingen bevindt, zelfs aanleiding kan geven om de wangunst harer zustergenooten op te wekken, toont zij òf hare positie niet te begrijpen, òf het goede haar ten deel gevallen al op zeer geringe waarde te schatten. Het te huis der Maatschappij, reeds zoolang beschouwd als het ideaal van waar nieuwe levenskracht ook voor haren werkkring zou aanvangen, werd voor hare bijeenkomsten opengesteld. De bibliotheek, zoolang reeds zonder bezoekers, zou nu spoedig op de Vrijdagavonden te klein blijken; het lastige, aan het onhuiselijke van eene gehuurde woning verbonden, werd door het blijvend te huis weggenomen; geen wonder dat in een tijd, waarin de zucht tot vereeniging der bouwkundigen zoo grenzenloos groot is, die verbeterde toestand juichend door de afdeeling werd begroet.

Zonderling genoeg levert de eerste avond het bewijs, dat eerder een sloopende dan een opbouwende geest zich onder de saamgekomen leden der afdeeling gevestigd heeft.

Treurig verschijnsel voorwaar.

De kunstavonden, die ik in vereeniging met de leden der daartoe gevormde commissie het genoegen had twee jaren achtereen in het gebouw d'Geelvinck en daarna in Eensgezindheid te leiden, kenden zelfs het tweede jaar menigen avond, dat een enkelen stoelenrij aan de lange tafel te gering was en een dubbele noodig bleek. Aan het einde van het derde jaar, nu alles medewerkt tot bevordering van veel gunstiger uitslag, staat de begrafeniswagen reeds voor de deur, om die avonden uit de rij der gezelligheden weg te voeren en de afdeeling te maken tot een lichaam, dat ééns in de maand doet zien, dat ze niet in vergissing op de lange tocht naar het kerkhof, uitgeput is achter gebleven.

Terwijl overal elders vereenigingspunten gezocht worden, vermijdt men ze hier; zonderlinge tegenstrijdigheid.

Het was mij moeielijk, waar ik met hart en ziel de afdeeling steeds was toegedaan, waar ik vooral in die gezellige avonden veel goeds zag, het zwijgen daarbij te laten.

Wat kan de Maatschappij beteren steun verleenen, dan vermeerdering van haar ledental en voortdurende belangstelling. Die leden moeten vooral bij de tegenwoordige wet uit de afdeelingen voortkomen. Hebben de afdeelingen geen reden van bestaan, is hunne werkkring zoo domperig dat niemand zich tot toetreding geroepen acht, dan is die afdeeling schuld, dat ook de Maatschappij zich niet uitbreidt: en welke afdeeling kan daartoe krachtiger medewerken dan die welke de grootste voorrechten geniet, de Maatschappij in haar eigen huis kan leeren waardeeren. Daarom koester ik den wensch, dat de afdeeling een besluit in zoodanigen zin moge nemen, dat het behoud der gezellige bijeenkomsten verzekerd blijft.

Er wordt wel eens geklaagd, dat andere vereenigingen veel, zeer veel doen, in vergelijking van eigene; en dat is ook zoo. Laat zulks een spoorslag zijn, liever die voetstappen te drukken dan ons met een „och het baat toch niets"

Gedrukt 17 *October* 1885.

er van af te maken. Volharding doet winnen, daarom zou ik het een treurig verschijnsel achten dat, nu het eind van het streven zoo nabij is, het doel gemist zou worden.

Is het geen schande voor Amsterdam, dat op de vergadering, onlangs te Haarlem gehouden, buiten de leden van het Bestuur der Maatschappij, slechts een zestal gewone leden opgekomen waren? Voor de halve kosten per spoor overgebracht, met nagenoeg geen afstand, waar menig ander de verre reis ten volle moest betalen, schitterden zij allen door afwezigheid. Is het dan toch waar, dat een profeet in zijn eigen omgeving niet geëerd is, of waar vindt dat zijn oorzaak in?

Tijd was er genoeg, want ieder klaagt dat hij met zijn tijd geen weg weet.

Is de Maatschappij, bij het vele dat aangeboden wordt, voor velen onverschillig geworden, dan zijn de afdeelingen juist de hefboomen om die onverschilligheid uit ons bestaan te lichten. Zijn er grieven, dan kunnen diezelfde afdeelingen gelegenheid geven, om waar het hart vol van is, de tong te doen overloopen; en ongetwijfeld zal de Maatschappij er beter op worden, want die zijn kind lief heeft, straft het te zijner tijd.

Gaat alles echter zijn gang in de afdeeling, met onzekeren blik in de toekomst, dan verstrijkt de winter met weinig te doen en weinig te geven.

Menig jeugdige vereeniging popert reeds van uit de verte, om, blijkbaar aangedaan, de sierlijke lijkrede in dichtmaat, vol gloed over de overledene uit te spreken. Moge die tijd verre zijn.

Al is mijne rekening met de afdeeling Amsterdam al op zonderlinge wijze gequiteerd geworden, niettemin wensch ik haar alles goeds toe, maar dan ook vooral dat zij beseffe, dat er nu meer dan vroeger van haar wordt verwacht, nu zij zoo na aan den troon van ons maatschappelijk bestaan is gezeteld. Zij beschouwe zich niet als gast, maar als het kind in het te huis, en toone dat in de ouderlijke woning het haar liever is dikwerf te zijn, dan niet te zijn.

Zoo ziet ieder buitenman, waaronder ook ik mij tegenwoordig reken, met verwachting tot haren werkkring op.

Breukelen, 13 October. J. DE HAAN.

NAAR AANLEIDING VAN DE ANTWERPSCHE TENTOONSTELLING.

Met een beklemd hart naar Antwerpen getogen om een bezoek aan de tentoonstelling te brengen, ben ik alles behalve enthousiast teruggekeerd. Regen en windvlagen die de laatste dagen kenmerkten hebben wellicht veel daartoe bijgedragen, maar in hoofdzaak wijdt ik mijn gemoedsstemming aan de ordelooze opeenstapeling van al hetgeen „schon einmal dagewesen ist."

Waarlijk, ik kon niet verwachten veel nieuws te zullen zien, na de bezoeken aan de tentoonstellingen in 1883 te Amsterdam en in 1884 te Nizza. Misschien wel nieuwigheden, nouveautés die men in elken winkel vindt, maar geen ernstige nieuwe voortbrengselen op het gebied der kunstnijverheid, die een plaats zullen blijven innemen. Met de snelheid van den bliksem volgen immers de tentoonstellingen elkander op; met angstige haast beult de industrieel zich af om mede te doen —, en al ware hij voornemens eens iets degelijks nieuws ter markt te brengen, de tijd ontbreekt hem het te maken.

Deze tentoonstelling is dan ook weder een bewijs te meer, dat het beter ware indien de nieuwerwetsche jaarmarkten voor minstens een tiental jaren van de aarde verdwenen. Die van den laatsten tijd hebben nimmer winsten voor de ondernemers afgeworpen, en zoo dit zelfde toch eenmaal het geval moet zijn ook met de Antwerpsche, welnu, dan zal wellicht van die zijde uitkomst opdagen. Laat men tevens begrijpen, dat het opzwepen der industrieelen tot geen verbetering kan leiden, wel echter den steun in hun kalm streven naar vooruitgang. Die kalmte behoeft dan niet den onvermoeiden arbeid uit te sluiten die noodig is, om het menschelijk vernuft bij te staan dat, hoewel alles vlugger gaat dan voorheen, nog evenveel tijd als vroeger noodig heeft om zich tastbaar te uiten. De snel op elkaar volgende tentoonstellingen zijn geen wedstrijden meer, zooals zij behoorden; zij zijn hinderpalen geworden voor kalme en degelijke ontwikkeling.

Uit piëteit richtte ik mijn eerste schreden naar de Nederlandsche afdeeling, waar u, vlak bij den ingang en op welk uur van den dag ook, natuurlijk 's lands bitter wordt aanbevolen. Maar, welk een teleurstelling wachtte mij daar! De eigenlijke toegang, vlak naast den hoofdingang van het gebouw, is eenvoudig en niet onverdienstelijk gedecoreerd, maar valt niet in het oog. Als eigenlijke toegang doet zich een beschot voor, gedecoreerd met — of laat ik liever zeggen voorzien van — een hoog fries, waarin o. a. schilderwerk voorkomt, dat Delftsche tegeltableaux moet voorstellen, van de hand eens schilders die wel nimmer aan de fabriek der heeren Thooft en Labouchère verbonden zal worden. De landschappen zijn zeer naar; het Nederlandsche wapen, dat NB. scheef boven den vierkanten toegang, ter grootte ongeveer van een gewone deur in het beschot uitgezaagd, hangt, is een welgelukte parodie. Welk een moeite heeft de schilder zich moeten getroosten om zijn heraldische kennis over boord te werpen en den schijn aan te nemen, alsof hij het onderscheid niet kende tusschen een hondje en een leeuw. Hier en daar hangt, meestal scheef, onder de ijzeren trekstangen der bekapping een kapiteel van gebronsde papierpap. Aan de zijde van de hoofdgalerij hangt boven de toegangen van de Ned. afdeeling een voorstelling, volgens het opschrift, van het strand te Scheveningen, wellicht als reclame van de M[ij]. tot exploitatie van het Zeebad Scheveningen, of om te bewijzen dat die badplaats eigenlijk Nederland is. En *in* onze afdeeling bleek maar al te wel, dat men niet de minste acht had geslagen op de goede etalages, die in 1883 waren te zien geweest. Binnen en buiten schijnt een aardbeving te hebben gewoed, die alles zonderling — maar niet schilderachtig — door elkander heeft geworpen: Deventer tapijten, koffie, photografiën, baksteen, stijfsel, kookfornuizen enz., die nu broederlijk, in de hoofdgalerij nog wel, naast elkaâr staan.

In die omgeving staat ook het Koninklijk paviljoen. De inwendige decoratie, door de firma Jansen te Amsterdam bezorgd en de meubels door haar geplaatst, zijn fraai, maar het uitwendige, dat een oude stadspoort of zoo iets moet voorstellen, aan drie zijden met Deventer tapijten bespijkerd, is treurig om te zien. De beide fraaie figuren op goudgrond, de Amstel en het Y, die in 1883 het Paviljoen der stad Amsterdam versierden, zijn thans

gebruikt op de velden boven den spitsboogvormigen toegang. Zij zijn *nu* te groot en hangen te laag. Een galerij met kanteelen, waarop een geschilderde deur uitkomt, een paar hoektorens met schietgaten, waardoor zich geen mensch zou kunnen heenwringen, achter- en zijwanden met mollig tapijt bedekt, ziedaar in weinig woorden het lang niet indrukwekkende Koningspaviljoen geschilderd.

Onder 't geen in de nabijheid staat is veel opvallend, veel ook te recht amusant. Niemand zal iets tegen de kolom hebben — een wijze van etaleeren die vooral in Nederland inheemsch schijnt geworden te zijn — samengesteld uit de producten eener stijfselfabriek; maar wat dunkt u van de bekroningsvorm: een pop in den trant van de fetischen der vóórhistorische bewoners van Mexico — zittende op een waarschijnlijk uitmuntend gesteven hemd!

Een paar andere — een greep uit vele — behooren aan de vergetelheid ontrukt te worden, bijv. de zwarte, met goud afgezette tafel waarop 4 potjes, gevuld met gemarioneerde haringen van buitengewone afmeting; verder het zwart geverfde en met glas gedekte sigarenkistje, waarin 5 koekjes op kunstmos uitgespreid; dan een tempel van gomfleschjes, een dito van lucifersdoosjes, enz. enz. Onwillekeurig vraagt men, of er dan geen agent bij de opstelling tegenwoordig was om die inzendingen af te wijzen, of te wijzigen? Niemand zal de inzenders schade toewenschen, maar toch de stille hoop mogen koesteren, dat dergelijke inzendingen op de terugreis zoek raken, opdat ze niet weder in 89 kunnen opdagen.

In andere afdeelingen heerschte tenminste meer orde dan in de onze. En wanneer onze industrieelen volstrekt in 89 naar Parijs willen — al was het zelfs weder zonder staatssubsidie — laten zij dán iemand aanwijzen die hunne eenvoudige etalages met een klein weinigje smaak weet te rangschikken, opdat men hen niet verwijten zal, dat zij sinds 1878 niet zijn vooruitgegaan. Laten zij de fraaie etalage van zakken, tonnen, balen en kisten der Belgische handelaars in 't geheugen prenten, of die van den Oostenrijkschen Gewerbe Verein, zoo ruim, flink, net, eenvoudig en zeer smaakvol, of 't fraaie gebouw en zijn goede inrichting met de producten der Fransche koloniën.

Het gebouw der schoone kunsten is groots opgevat en fraai ingericht. Alle hulde brengende aan de commissie die de schilderijen plaatste, kunnen wij toch niet onze verwondering verhelen, waarom Nederland dusdanig in den hoek is gezet. De toegang tot Spanje's afdeeling — waarin *weinig* goeds is te zien — is met gulden letteren in de eere-zaal, evenals drie andere lotgenooten, aangegeven; Nederland, dat *meer* en veel *goeds* te zien geeft had meer recht op dien toegang. Het militaire bureau dezer afdeeling is van af de plinten tot op 5 M. hoogte behangen met bouwkunstige ontwerpen, teekeningen, gravures enz., met niet veel smaak gerangschikt. Aan eenige photografiën viel de hoogste onderscheiding ten deel. De Nederlandsche Jury van toelating moest deze volgens het reglement indertijd weigeren, maar kreeg van hooger hand bevel ze aan te nemen. Zulk een onrechtmatige handeling zal den architekt in zijn gevoelen stijven, om zich niet in 't gewoel der jaarmarkten te begeven, vóór dat hem betere waarborgen eener eerlijke behandeling worden gegeven.

Na 't geen reeds in dit blad is geschreven over de hoofdfaçade van het gebouw, kan volstaan worden met te zeggen, dat de indruk van het gevaarte koud laat, dat de verhoudingen en verdeeling der massa's niet fraai is, en dat de architekt Bordiau geenszins dien origineelen toon heeft weten aan te slaan, die men in zijn hoofdgevel te Amsterdam kon opmerken.

Toch schijnt men er zoodanig mede ingenomen te zijn, dat het gevaarte zal blijven bestaan. Tenminste men is voornemens de fundamenten te verzwaren, de bijgebouwen en vleugels af te breken, de wanden met plaatijzer te bedekken, de achterzijde bij te werken, en de gipsen beelden door galvanoplastische te vervangen, 't geen naar zeggen 250.000 frs. zal kosten. Men verheugt zich thans reeds te Antwerpen op „een portique zonder weêrga", die 1½ maal grooter is dan den arc-de-triomphe de l'Etoile te Parijs; op een „monument superbe" dat een rustpunt voor het oog zal worden aan het einde der Zuiderlei, en „une des principales curiosités" der stad.

C. T. J. Louis Rieber.

GERMAIN JOSEPH GEEFS.

Vrijdag den 9den October l.l. overleed te Antwerpen, na een kortstondige ziekte van slechts 3 dagen, de heer Germain Joseph Geefs, geboren den 23sten December 1808. Sedert 1841 was hij hoogleeraar in de beeldende kunsten, en in den laatsten tijd tevens waarnemend directeur aan de Koninklijke Akademie van Schoone Kunsten te Antwerpen.

Aan diezelfde inrichting ontving hij zijne opleiding en diende haar tot aan zijn dood. Van zijn jeugd af toonde hij veel aanleg, behaalde in alle klassen die hij doorliep, telkens de hoogste onderscheiding en verwierf zich daardoor de achting en liefde van zijn meesters. Reeds in 1836 nam hij deel aan de zoogenaamde concours de Rome, en behaalde ook daar den prijs. Hierdoor werd hij gedurende vier jaren pensionnaire van het Gouvernement, studeerde als zoodanig hoofdzakelijk in Italië en putte daar de materie, die hij in zijn verdere loopbaan uitwerkte.

In België teruggekeerd, trad hij op den 3den November 1841 in de plaats van zijn broeder — die naar Brussel verhuisde — als hoogleeraar in de beeldende kunsten aan de Akademie.

Hoewel alles verschuldigd aan zijn groot talent en zijn ongekenden ijver, had hij toch ook veel te danken aan het degelijk onderwijs van zijn broeder, den beroemden Willem Geefs, die in 1883 overleed.

Deze was o. a. de ontwerper van het bronzen standbeeld, in 1840 op de Place Verte te Antwerpen opgericht voor Rubens, van het marmeren standbeeld van Belliard en het 4 M. hooge beeld van Koning Leopold I op de Colonne du Congrès te Brussel.

Van af het jaar 1842 dagteekent den roem van Joseph Geefs. Hij stelde toen namelijk op eene expositie te Brussel een beeld ten toon, dat hij »le génie du mal" noemde, en dat door allen om 't zeerst werd geroemd. Van dit meesterwerk bestaan twee exemplaren, het eene in het Koninklijke Museum te Brussel en dus zeker aan velen bekend, het andere in de verzameling van den Hertog van Saxen Weimar.

Van af dat tijdstip was de roem van Joseph Geefs gevestigd; zijn loopbaan als beeldhouwer bleef één aaneenschakeling van triomfen. Voor de Colonne du Congrès te Brussel leverde hij een der hoekfiguren op het stylobaat, de Vrijheid van drukpers voorstellende. Onder zijne beste werken moeten overigens gerangschikt worden het standbeeld voor André Vésale op de Place des Barricades te Brussel, een bronzen statue, »le Vainqueur", in den tuin van het Koninklijk Paleis aldaar, en het Ruiterstandbeeld van Koning Leopold I op de Place St. George te Antwerpen.

Hoewel den leeftijd van 77 jaren bereikt hebbende, werd van den steeds krachtigen en onvermoeid werkzamen man, die ruim 43 jaren lang een sieraad der Akademie was, nog zeer veel verwacht. Maar — zonderling toeval — op hetzelfde oogenblik bijna, waarop in den Moniteur het besluit verscheen omtrent de reorganisatie van de Akademie, werd hij aan de kunst ontrukt.

De inrichting waarvoor hij leefde en streed, waar hij zoo menig bekwaam leerling vormde, verliest in Joseph Geefs een hoog gewaardeerd en uitmuntend leermeester. België een beeldhouwer

die, evenals zijn broeder Willem, tot de grootste kunstenaars van den lateren tijd behoort.

Een der zoons van den overleden meester belooft, als waardigen leerling, de voetstappen van zijn vader te drukken. R.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

(*Vergadering van Vrijdag* 9 *October* 1885.)

Met een hartelijk woord, als welkomstgroet bij de hervatting der werkzaamheden, opende de Voorzitter de vergadering en deelde mede, dat er geen antwoorden zijn ingekomen op de prijsvragen. Ofschoon zulks te betreuren is, meende men de winteravonden meer geëigend tot het verrichten van dergelijken arbeid en heeft het Bestuur daarom den termijn van inzending verlengd tot 1 Februari 1886. Ter mededinging naar deze prijsvraag, zijnde: een eenvoudig *gedenkteeken* op het graf van een *bouwkunstenaar*, worden ook uitgenoodigd leden van de andere Afdeelingen. Belooning *f* 75. benevens een vereerend getuigschrift.

Er was een schrijven ingekomen van den heer J. Th. Mouton, als voorzitter van eene Commissie welke zich gevormd heeft tot het uitschrijven van wedstrijden voor handwerkslieden en leerlingen. Het daarbij gevoegd programma*) gaf stof tot langere bespreking; intusschen was men van het nut der zaak overtuigd en werd bij acclamatie het voorstel van den heer van Malsen aangenomen om vijftig gulden bij te dragen.

Na de ballotage van twee nieuwe leden werd door den secretaris het verslag der afgevaardigden, de heeren H. P. Vogel en P. Tirion, van de Algemeene Vergaderingen te Amsterdam en te Haarlem, voorgelezen. In het laatste werd ook gewezen op de recht feestelijke ontvangst, door de jonge afdeeling Haarlem aan de leden bereid en op het vele belangrijke aldaar gezien.

De heer H. P. Vogel spreekt daarna over de *monumentale kunst*.

Naar aanleiding van het onlangs alhier ten toon gestelde werk, de St. Pieterskerk te Rome, heb ik, dus vangt spreker aan, aan de uitnoodiging van het bestuur willen voldoen om iets mede te deelen omtrent de monumentale kunst.

Wanneer de kunstenaar zich iets voorstelt, wordt hij bezield door zijne fantasie, hij beweegt zich dan bewust of onbewust over al de beelden die natuur en kunst hebben voortgebracht. Den bouwkunstenaar staan dan vooral voor den geest de werken zijner kunstbroeders tot in het verst verleden, werken zoo verschillend van gestalte, karakter en stijl, dat het hem duizelt en hem telkens de vraag op de lippen brengt, van waar toch die verscheidenheid.

Ook *hij* wil, evenals al die onsterfelijke mannen, iets schoons, iets nieuws voortbrengen. Veel meer dan eenig ander beoefenaar der beeldende kunsten is hij gebonden aan de stof met al hare gebiedende eischen en wetten. Een schilder maalt op zijn paneel de grootsche fragmenten uit het onbegrensde rijk der levende natuur —, de bouwkunstenaar wordt geroepen steeds zijne ruimten te begrenzen en te *overdekken*, niet in schijn maar in werkelijkheid.

Het vereenigd streven nu, en de min of meer volledige oplossing van die vraag, zien wij blootgelegd in de zoogenaamde bouwstijlen.

Slaan we de geschiedboeken der kunst op om te zien in hoeverre men geslaagd is in het scheppen van *groote* begrensde ruimten, dan worden *wij verwezen* naar *Egypte* in de hypostyle zaal van *Karnak*, waarin het beginsel der latere basilieken, met dat bosch van zuilen die een diameter van 2.80 tot 3.50 bij eene hoogte van 14.60—21 M. hadden en die steenen platen van 1.36 M. dikte droegen. In weerwil van de groote oppervlakte van 5000 M2. waren die reuzenzuilen toch een beletsel voor het personenverkeer, zoodat het denkbeeld van *vrije* ruimte in geenen deele was toegepast, hoezeer ook het geheel in volkomen harmonie was met de onbeperkte en geduchte priestermacht in Egypte en de ernstige levensbegrippen.

Aan de oevers van den *Euphraat* en den *Tiger*, in *Chaldea* en *Assyrie*, kon men bepaaldelijk in laatstgenoemd land, niet zoo als in Egypte, over natuurlijken steen beschikken. Men gebruikte daarom in de natuur gedroogde steenen, gevormd uit het slib der rivieren en maakte daarvan gewelven. Immers, uit de teekening van het paleis van Khorsabad blijkt, dat de afmetingen der lokalen betrekkelijk smal waren, omdat men die waarschijnlijk overwelfde. De gewelfconstructie, evenmin als de soliditeit der kunststeenen, hebben echter groote overspanning en duurzame constructies toegelaten; daarom is ons van die bouwwerken zoo weinig overgebleven.

Ook in *Perzie* werd die vraag slechts ten deele beantwoord. In het groote paleis van Xerxes te Persepolis vindt men wel een reuzenzaal van ± 60 M. lengte en breedte, verdeeld door een 36tal marmeren zuilen, dik ongev. 1.58 M. en hoog 19.50 M. op afstanden van 8.72 M., zóó dat het vrije uitzicht en de slanke verhoudingen veel hadden gewonnen, doch de monumentale overdekking der Egyptenaren ontbrak, omdat die hier steeds door houten in plaats van steenen balken was verkregen.

Bijna gelijktijdig treedt *Griekenland* eene schrede nader op den goeden weg. Even als de Egyptenaren bedekten zij de zuilen met steenen platen en dito plafonds. Daardoor bleef de tempel ook inwendig in stand. De bekapping was van hout.

Grootsche ruimten, inwendig geheel met steen overdekt zooals bij de Egyptenaren, boden de Grieksche tempels niet aan. De teekening van het *Parthenon*, hetwelk een feesttempel was, geeft zulks duidelijk aan. Ten einde evenwel die ruimte te vergrooten of liever het uitzicht bevordelijk te zijn, werden de zuilen rondom de *Cella* niet tot de volle hoogte opgetrokken maar in twee verdiepingen of zuilenreien gescheiden, waardoor er vooreerst eene bovengalerij ontstond en ten andere de hinderlijke dikte der zuilen werd verminderd. De basiliek had daarmede tevens veel aan slankheid boven die der Egyptenaren gewonnen.

In gelijken zin nu werd in den beginne door de *Romeinen* gebouwd en het middenschip der basilieken steeds breeder en met zijschepen uitgebreid al naarmate het handelsverkeer en de rechtspleging dit vorderde. Zoo werden de eerste Christenkerken gebouwd en het middenschip hooger opgetrokken ten einde in voldoende mate licht te kunnen aanvoeren. De overdekking was echter nog altijd van hout, zoodat wel de ruimte, doch niet de monumentaliteit werd verkregen.

Toen vervolgens de Romeinsche Staat tot grootere ontwikkeling kwam en door het maken van kanalen en waterleidingen, belangrijke constructiën met toepassing van den gewelfbouw werden uitgevoerd, — toen openhaarde zich die macht ook in het streven naar grootschheid en monumentaliteit en het stichten van ontzaglijke gebouwen met groote overwelfde ruimten. Voor de hoofdconstructie dier gebouwen streefde men naar eenvoudigheid en minkostbaarheid, men ging ter schole in het zoo vruchtbare oosten, in de landen aan Euphraat en Tiger.

(*Wordt vervolgd.*)

*) Dit programma is opgenomen in het *Bouwkundig Weekblad* N°. 39.

AFDEELING LEEUWARDEN.

(*Vergadering gehouden* 9 *October* 1885.)

De Voorzitter heet bij het openen der eerste bijeenkomst de talrijk opgekomen leden welkom en voegt daarbij den wensch, dat door onderlinge samenwerking de a. s. Vergaderingen nuttig, leerrijk en door trouwe opkomst der leden even gezellig en aangenaam van toon, als de vorige bijeenkomsten mogen zijn.

Naar aanleiding van een ingekomen schrijven van de vereeniging *Bouwkunst en Vriendschap* te Rotterdam, wordt besloten de gedane vraag in dat schrijven in toestemmenden zin te beantwoorden.

Als leden der Afdeeling worden de heeren Poederbach, Gem.-Architekt te Bolsward en S. Bakker, Opzichter bij den Provincialen Waterstaat te Harlingen met algemeene stemmen aangenomen.

Bij monde van den Voorzitter wordt verslag uitgebracht over het verhandelde in de Algemeene Meivergadering, gehouden te Amsterdam, waaraan was toegevoegd, eene hartelijke gelukwensch aan den heer Kramer, met de bekroning, hem te beurt gevallen voor de inzending van een antwoord op de door de Maatschappij uitgeschreven Prijsvraag: *Een toegang naar eene Begraafplaats der Nederduitsch Hervormde Gemeente*, en tevens eene uitvoerige beschrijving van de tijdens die Vergadering bezochte groote Bouwwerken in Amsterdam. Ook werd met ingenomenheid gewag gemaakt van de in September jl. gehouden Algemeene Vergadering te Haarlem, en de hartelijke en gulle ontvangst van de leden, door Haarlems Afdeeling, in hooge mate geroemd.

Overgaande tot de regeling der werkzaamheden voor de a. s. vergaderingen, wordt door het Bestuur medegedeeld, dat de heer

Dr. Kooperberg, Geneesheer-Directeur van het Stads-Ziekenhuis, toezegging heeft gedaan voor 't houden van een voordracht over de hygienische eischen die moeten worden gesteld aan de inrichtingen van ziekenhuizen Tevens werd besloten den heer Leliman, uittenoodigen, op een der a.s. vergaderingen, een of ander onderwerp uit zijnen rijken schat van ondervinding op bouwkundig gebied te willen komen behandelen. Verder verklaarden zich tot het houden van voordrachten of 't geven van kunstbeschouwingen bereid, de heeren Kramer, de Groot, Keijzer, Buwalda en de Voorzitter.

Op voorstel van het lid Kramer wordt besloten, de leden uit te noodigen verschillende kwestieuse punten, die zich in hunne praktijk voordoen of hebben voorgedaan, als vraagpunten aan het Bestuur der Afdeeling in te zenden, om daaruit punten van behandeling te verzamelen voor de aanstaande winteravond-bijeenkomsten in 1885/86.

Ten slotte brengt de Voorzitter ter tafel het programma van wedstrijden voor Handwerkslieden en leerlingen te houden in April 1886 te 's Gravenhage en stelt voor, daaraan door middel van de plaatselijke Nieuwsbladen, publiciteit te geven en daarvoor meerdere exemplaren ter verspreiding aan te vragen, — waaraan de vergadering hare goedkeuring hecht.

PRIJSVRAGEN.

Te Groningen heeft de Vereeniging ter bevordering der Bouwkunst uit de 16 ontwerpen, ingekomen op de uitgeschreven nationale prijsvraag: »een voorgevel van een woonhuis", met den 1sten prijs bekroond het ontwerp *Fraternité*, van den heer Joseph Herman, te Nieuwer-Amstel; met den 2den prijs *Leve de Bouwkunst* van den heer Greijdanus Jongschaap, te Wolvega, en met den 3en prijs *de gustibus non est disputandum* van den heer L. R. v. Essen te Schalkwijk (Utrecht).

Daarna werd als nieuwe prijsvraag, doch alleen onder de leden, uitgeschreven: »Een blok van vijf werkmanswoningen."

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Na de instorting van het Dom-Hotel en de huizen op de Griechenmarkt te Keulen, is men aldaar overgegaan tot een nauwkeurig en uitgebreid onderzoek omtrent den toestand waarin de oudere huizen zich bevinden. Het was dan ook voldoende bewezen, aan welke gevaren de bewoners waren blootgesteld.

Er zijn 1400 huizen aangewezen om bezocht te worden; van de 1000 die thans reeds het onderzoek achter den rug hebben, zijn slechts 250 in bevredigenden toestand gevonden. Bij 565 huizen waren kleinere of grootere herstellingen noodig. Over een jaar moeten 150 der nu bezochte perceelen, andermaal een onderzoek doorstaan.

Reeds is een aanvang gemaakt met het afbreken van 35 huizen, die onbewoonbaar werden verklaard wegens den bouwvalligen toestand waarin zij verkeeren.

De Duitsch-Amerikaansche Machinenfabriek van Ernst Kirchner & C°. te Leipzig behaalde op de Antwerpsche tentoonstelling voor hare inzending van werktuigen op het gebied der houtbewerking de hoogste onderscheiding, zijnde de gouden-, en op de Industrie-Tentoonstelling te Görlitz de zilveren medalje.

Deze welbekende firma levert verschillende werktuigen van zeer vernuftige samenstelling voor allerlei houtbewerking, voor fabrieken van vaatwerk, piano's, waggons, enz. Zij heeft thans de vervaardiging aangenomen van een bandzaag, zoo groot als nog nimmer een is uitgevoerd. Dit werktuig is bestemd om planken te zagen uit boomstammen van 1.5 M. middellijn.

De Jury ter beoordeeling van de ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een monument ter eere van Hendrik Conscience heeft verleden Dinsdag de 33 ingezonden ontwerpen beoordeeld. De keuze viel op twee ontwerpen met het motto »*Hij was mijn beroemdste zoon,*" en dat gemerkt »*Gestorven leeft hij voort.*"

Bij de laatste stemming behaalden de eerste ontwerpen 4, het tweede 5 van de 9 stemmen, zoodat dit werd bekroond.

Het voor de uitvoering bestemde ontwerp, voorstellende den gestorven Vlaamschen schrijver, liggende op een praalbed, onder de banier van zijn geliefd land, waarbij de Vlaamsche leeuw de wacht houdt, bleek vervaardigd te zijn door den beeldhouwer Frans Joris, de ontwerper van het standbeeld voor Conscience.

De Jury bestond uit de heeren: Frans Baeckelmans en H. Blomme, architekten, Jaek de Braekeleer en Fr. Deckers, beeldhouwers, H. Schaefels, kunstschilder en Jan van Beers, Max Rooses, Lambert van Rijswyck en P. van der Ouderaa, leden van het hoofd-comité voor de oprichting van het monument.

De kosten, op *f* 20,000 geraamd, zijn door verschillende giften bijeengebracht.

Voor het Luther-gedenkteeken, dat te Berlijn zal worden opgericht, zijn 47 ontwerpen als antwoord op de uitgeschreven prijsvraag ingekomen.

Door de in den afgeloopen zomer te Amsterdam opgerichte Internationale Kunstvereeniging is een gebouw op de Heerengracht, waarin het Blinden-Instituut gevestigd was, in huur genomen, om dit voor het beoogde doel te gebruiken.

Dit zal zijn: het houden van doorloopende tentoonstellingen van kunst en nijverheid. Tevens zal er gelegenheid bestaan voor kunstenaars en kunstenaressen, zoowel op muzikaal als dramatisch gebied, om zich te doen hooren; ook letterkundige autoriteiten zullen er kunnen optreden. Wegens de beperkte ruimte zal hierbij aan de abonnés en leden een voorrang bij het verleenen van plaatsen worden toegekend. Van den werkman in het algemeen, en in 't bijzonder van den Nederlandschen werkman, zal het bestuur gaarne tentoonstellen wat hij vervaardigde, en hiervoor zal geen plaatsruimte worden berekend. Reeds kwamen van Frankrijk, Duitschland en Italië aanvragen in. Mej. C. Alberdingk Thym zal de taak van »conservatrice" aanvaarden.

In de eerste dagen van November zullen enkele zalen geopend worden met eene kunsttentoonstelling en twee salons zullen uitsluitend de werken van twee beroemde meesters bevatten.

In een der teekenzalen van de Akademie van Beeldende Kunsten te 's Hage, werd jl. Donderdagavond een aardig feest gevierd.

Het betrof het 25-jarig jubileum van den heer H. P. Vogel' als leeraar en mede-directeur aan deze inrichting. Op initiatief van eenige zijner leerlingen was een der teekenzalen, waarin de jubilaris zoovele jaren zijne veelomvattende kennis aan jeugdige beoefenaars der bouwkunst ten beste gaf, met bloemen en groen, trofeeën, wapens en keurig bewerkte cartouches (vervaardigd door de leerlingen) in eene feestzaal herschapen. Het was een verrukkelijk gezicht, te midden van deze versiering, een 120-tal leerlingen (waaronder een 40-tal vrouwelijke) benevens een 48-tal oud-leerlingen vergaderd te zien, om een welverdiende hulde te brengen aan een man, die steeds getoond heeft, geheel en al bezield te zijn van zijne roeping, die hij vervult op eene wijze welke hem aller achting en vriendschap in hooge mate deden verwerven.

Terwijl door eene geoefende hand een 3-tal coupletten van het volkslied werden gespeeld, trad de jubilaris, begeleid door den Raad van Bestuur der Akademie, binnen.

De Voorzitter van dien Raad, de heer Dr. Beijnen, nam daarop het woord en sprak den heer Vogel in warme bewoordingen toe.

Het zal geen betoog behoeven — aldus sprak deze begaafde redenaar — dat de Raad van Bestuur zich verheugt u te kunnen huldigen. Het is voor u een jubeltijd, en al kan men tegenwoordig bijna geen dagblad ter hand nemen waarin men niet van een jubileum of jubilaris leest, waarlijk, een jubilé als *dit* valt zelden voor. Het betreft hier iemand die het ten volle waard is, gij hebt steeds getoond een kundig leeraar te zijn en hebt van allen die met u in aanraking kwamen, de hoogachting in ruime mate verworven.

Een 25-tal jaren mocht gij voor de kunst — voor die schoone en edele kunst — werkzaam zijn; ook gij hebt reden tot dankbaarheid.

Waarlijk, niemand kan leven zonder bouwkunst, er bestaat geen kunst die zóóveel doet; de schoone lijnen werken weldadig op 't gemoed.

Nadat spreker den wensch had geuit, dat de jubilaris nog lang moge gespaard blijven voor de akademie, voor het vaderland en voor de bouwkunst, besloot hij zijne rede met de opmerking dat, wanneer er gelukwenschen werden geuit, er in den regel geschenken aan waren verbonden, waarna hij den heer Vogel namens den Raad van Bestuur het fraaie plaatwerk, be-

staande in de »Concurrenz Entwürfe" van de jongste groote prijsvragen in Duitschland, aanbood.

Hierna voerde de heer Ehnle namens zijne medeleerlingen het woord tot zijn onderwijzer. Hij betuigde uit naam van alle leerlingen, nevens den hartelijken gelukwensch, den dank voor alles wat de jubilaris voor hen was geweest en trad daarna in eene beschouwing over de vroegere primitieve huisvesting in de lokalen der akademie, hoe daarin reeds achtereenvolgens verbetering werd gebracht, en hoe men thans met verlangen uitzag naar de voorgenomen uitbreiding van de gebouwen.

Namens de leerlingen bood hij een toepasselijk geschenk aan, bestaande in de fraaie staalgrave uit de »Beaux Arts", zijnde de Hemi-cycle van Paul de la Roche.

De heer Mondt (architekt) sprak namens de oud-leerlingen, en betuigde in hartelijke en goedgekozen woorden, dat het niet alleen een voorrecht was voor den jubilaris, dit feest te vieren, maar ook voor hen, die van zijn onderwijs zulke goede vruchten mochten oogsten. Spreker wees er op, dat onder leiding van den heer Vogel het bouwkundig onderwijs aan de akademie, reuzenschreden had gedaan, en tevens dat dit onderwijs steeds was edel en goed, dank zij de rijke kennis van hem die dit gaf, en die aan een edel karakter een onuitputtelijk geduld paarde.

Spreker betuigde met erkentelijkheid, hoe menigeen door den jubilaris den voet in den stijgbeugel was gezet, daar deze steeds bereid werd gevonden met raad en daad bij te staan, waar dit werd gevraagd, en eindigde met den wensch dat de heer Vogel nog lang aan de Akademie moge werkzaam zijn tot heil van 's Hage en tot roem der Akademie van Beeldende kunsten, waarna hij namens oud-leerlingen een geschenk aanbood, bestaande in een fraaie pendule met coupes, benevens de buste van metaal van Jakob van Campen.

Hierna nam de heer Morre, namens de Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, het woord en zeide in boeiende bewoordingen, dat het der Afdeeling niet onbekend konde blijven, dat het heden den feestdag voor den heer Vogel was, en dat de leden dier Afdeeling hun voorzitter gaarne een blijk wilden geven als bewijs van dankbaarheid voor alles wat hij voor de kunst had gedaan, voor de Maatschappij van Bouwkunst en niet het minst voor de Afdeeling 's Hage.

Spreker was echter niet gekomen om den president der Afdeeling te huldigen, maar den leeraar. Hij wist dat woorden ras vervliegen en wenschte daarom door de werkelijkheid dezen stond in herinnering te houden, waarom hij namens de Afdeeling 's Hage, een geschenk aanbood, bestaande in 2 sierlijke gedreven bekers van Cuivre poli.

De laatste spreker was de heer Lotz, die namens de bouwkundige vereeniging »Architectura" te 's Hage, den jubilaris een fraaie zilveren lauwerkrans aanbood, met de beste wenschen van de gevers, die meest allen onder de leerlingen der Akademie hebben behoord.

Het bedienend personeel der akademie bood den jubilaris een bouquet van frissche bloemen aan.

Na al deze betuigingen van hulde aan hem, die zulks in de hoogste mate verdient, *en* door zijne bekwaamheden *en* door zijn humaan karakter zich tal van vrienden en vereerders heeft verworven, dankte de heer Vogel in warme bewoordingen allen, die hem zooveel eer bewezen, en voor de hartelijkheid, waarvoor hij geen woorden konde vinden om zijne erkentelijkheid te betuigen.

Hij verklaarde niet gestemd te zijn om te spreken zooals hij wenschte, daar hij niet kon uiten, wat in zijn gemoed omging, nu hij zooveel toewijding mocht ondervinden van den Raad van Bestuur, van zijne leerlingen die hij zoo hoogachtte, van de oud-leerlingen gedurende het 25 jarig tijdvak (dat voor hem als een schaduw was voorbij gegaan) en van de afdeeling 's Hage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Door de oud-leerlingen werd een calligraphisch hulde-blad op perkament aangeboden en door de leerlingen een fraai geteekend titelblad, welk laatste was ontworpen en geteekend door den heer W. C. Bruckman, leerling in de bouwkunde aan de akademie, klasse M. O. c.

Als bijdrage tot de kennis van het vakonderwijs in de gemeente Arnhem, wordt het navolgende aan de *Arnhemsche Courant* ontleend:

De leden van het Gemeentebestuur en van de Commissie van Toezicht op het Middelbaar onderwijs brachten, op uitnoodiging der Commissie van de pas opgerichte Gemeentelijke Avondschool voor Handwerkslieden, aan genoemde inrichting dezer dagen een bezoek, waarna zij zich naar Kunstoefening begaven, welke instelling, gelijk men weet, thans in rechtstreeksch verband met de Avondschool en de Ambachtsschool staat.

Door eene doelmatige verandering en het in gebruik nemen van lokalen levert thans het gebouw der Avondschool eene uitstekende gelegenheid op om aan de jongelieden der Avondschool het onderwijs te geven, dat voor hunne opleiding voor handwerksman, opzichter of architekt noodig is geacht.

Er is echter nu reeds plaats te weinig. Immers van de 215 jongelieden, die zich aanmeldden, konden er slechts 181 worden geplaatst, zoodat 34 nog niet konden worden opgenomen.

Van de toegelatenen werden 114 geplaatst in afdeeling A, die der minst gevorderden; 41 in afd. B en 26 in afd. C, welke afdeeling bestemd is om aan de leerlingen het onderwijs te geven, dat hen voor opzichter, architekt enz. bekwaam maakt.

Aan het hoofd der geheele school staat de heer F. Lz. Berghuis. Het onderwijs in het bouw- en werktuigkundig teekenen wordt in het gebouw der Ambachtsschool gegeven door de heeren F. Lz. Berghuis, E. Riepma, C. F. Steinmann, C. Zanders, H. E. Michielsen, J. H. Hendriks Jr. en F. Hein; dat in het handteekenen in het gebouw van het Genootschap Kunstoefening door de heeren Geerling, A. Markus, B. J. Kann en Crop.

Het onderwijs in de Nederlandsche taal en de beginselen der wiskunde aan de leerlingen van afd. A, en het voortgezet onderwijs in de Nederlandsche taal en de wiskunde, zoomede het onderwijs in de beginselen der natuurkunde, der werktuigkunde en de beginselen van het boekhouden aan die van afd. C, moet nog een punt van nadere regeling uitmaken en zal eerst met 1 Januari e. k. een aanvang nemen.

Uit het groot getal jongelieden die zich aanmeldden, mag men afleiden dat van deze school, op den voet waarop zij thans is ingericht, door den handwerksstand het nuttige en doeltreffende wordt ingezien; dat zij een *populaire* instelling is, en dit vooral is noodig om ze te doen bloeien. Moge zij dit meer en worden; dit zal de beste belooning zijn voor de moeite en zorg der Commissie die haar organiseerde, aan wie de Burgemeester gisterenavond dan ook hulde en dank bracht voor hare bemoeiingen, nadat de voorzitter der Commissie, mr B. P. baron van Verschuer, in groote trekken de inrichting van de Avondschool voor Handwerkslieden had geschetst. d. G.

In de vergadering van den Raad der gemeente Arnhem, te houden den 17en October, zal onder meer ook behandeld worden, ontslag van den heer A. van Cuylenburg Jr. als gemeente-architekt. d. G.

Op een bovenzaal van de Rijks Akademie te Amsterdam worde beelden en basreliefs tentoongesteld, mededingende bij den wedstrijd in de beeldhouwkunst, ingevolge de ministerieële beschikking van 18 Maart ll. uitgeschreven. Drie der mannelijke leerlingen hebben hunne krachten beproefd. Het waren de heeren Pier Pander, L. Stracké en H. J. Teixeira de Mattos.

Ingezonden werden: onder No. 16 »een Velleda", de priesterlijke jonkvrouw, welke bij het Germaansche volk in zoo hooge eere stond, met de linkerhand omhoog en de rechter voor zich uitgestrekt, hare voorzegging doende, en een basrelief: »Daniël in den leeuwenkuil".

Onder N°. 13 een beeld en een basrelief: »een Stroomnimf," in eenigszins voorovergebogen houding, met de linkerhand water uitstortend in de rechter, en »Rebecca bij de bron".

Onder No. 9 weder »een Stroomnimf," die met de rechterhand de waterkruik houdt, terwijl de linker, boven het hoofd geheven, haar kleed vasthoudt, en »Daniel in den leeuwenkuil".

Tot recht verstand van deze ontwerpen voegen wij hier de eischen bij, die aan de kunstwerken werden gesteld.

De »*Velleda*.".

Na den dood van Vitellius openbaarde zich in de Gallische en Germaansche gewesten overal eene beweging om zich aan de Romeinsche heerschappij te onttrekken.

Druïden en Barden bliezen dat vuur van onafhankelijkheidszin aan en ontvlamden de hartstochten. In onze landen werd de poging, om zich onafhankelijk van Rome te verklaren, geleid door Claudius Civilis. Op de gemoederen van zijne stamgenooten en wapenvrienden had den grootsten invloed de waarzegster Velleda,

een maagd uit den stam der Bructeren, die niet ophield den ondergang van het Romeinsche rijk en de zege der Germanen te voorspellen. Zij behoorde tot den kring der oud-Germaansche waarzeggende vrouwen (Allrunen) wier woorden als Godspraken werden opgenomen, en aan wie eer werd bewezen, als aan priesters der Goden toekwam. Toen de worsteling tegen Rome was begonnen, werd zij de ziel en het middelpunt van den opstand. Bij eene eerste overwinning der Germanen werd dan ook de gevangen genomen Romeinsche bevelhebber Mumius Lupercus, benevens veel buit gemaakte voorwerpen aan Velleda ten geschenke gezonden. Voortdurend werd zij geraadpleegd. Men sprak of zag haar echter niet in 't openbaar. Als om den eerbied voor haar persoon te verhoogen, onttrok zij zich geheimzinnig aan den blik van het volk en hield zij eenzaam haar verblijf te midden der Germaansche wouden, op een hoogen toren. Dáár kwam men tot haar om haar vragen voor te leggen.

Gevraagd wordt eene voorstelling van deze Germaansche sybille.

Men kieze het oogenblik dat zij, geraadpleegd, in vervoering den val van Rome profeteert.

Het beeld — eenvoudig gekleed, gedrapeerd — slechts hals, armen en voeten *moeten* onbekleed zijn — kan zittend worden voorgesteld.

De »*Stroom-nymf*".

Do jonge vrouw moet staande voorgesteld worden. Zij moet als zinnebeeld van haar wezen een kruik (vaas, amphora) dragen of bij zich hebben, waaruit het water kan afvloeien. Armen, borst, geheel het bovenlijf en beenen, *moeten* onbekleed zijn: de overige lichaamsdeelen naakt blijven of gedrapeerd worden, naar 's kunstenaars opvatting.

»*Daniel in den leeuwenkuil*"

Men vindt het onderwerp in Daniël VI vers 17 en 18, 20 tot 24.

»*Rebecca bij de bron.*"

Het onderwerp vindt men in Genesis XXIV, vers 11 en 12, 15 tot 21; meer bepaald in vers 18: en zij (Rebecca) zeide: Drink, mijnheer! (Eliëzer) en zij haaste zich en liet hare kruik neder op hare hand, en gaf hem te drinken.

De stroomnimf, onder N°. 13 ingezonden, staat verre boven de beide andere figuren. Het beeld is edel van opvatting, vorm en houding.

Hoewel de uitspraak, omtrent dezen prijskamp eerst plaats heeft, wanneer dit blad reeds gedrukt zal zijn, kunnen wij haast met volle zekerheid zeggen, dat N°. 13 de eerepalm zal wegdragen.

De vervaardiger is de heer Pier Pander, laatstelijk leerling van de Ecole des beaux arts te Parijs, geboren in Friesland en ongeveer 21 jaren oud.

De gelegenheid tot bezichtiging is tot en met Zondag a. s. van 's morgens 10 tot 's namiddags 4 uur opengesteld; men verzuime dit niet! Heden (Zaterdag)middag te half vier wordt uitspraak gedaan.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 6 Okt. — De architekt C. A. Bombach: het bouwen van vier winkelhuizen met bovenwoningen waarvan twee aan de Lijnbaangracht en twee aan de Fokke Simonstraat N°. 322 en 323.

J. Happé . . . . *f* 29.575 gegund.

LEIDEN, 9 Oct. — De architekt P. G. Lancel, de verbouwing van Café Zomerlust aan den Stationsweg te Leiden.

N. Brink, aldaar. . . . . *f* 9.448
Gegund. Onderhandsch aanbesteed.

VLISSINGEN. Het bouwen van een badhuis aldaar, bij onderhandsche aanbesteding aangenomen door W. Locke te Steenbergen, voor *f* 116.200.

APELDOORN, 15 October 1885. — De Koninklijke Nederlandsche Locaal Spoorweg Maatschappij: het leveren van eikenhout voor wissels. (Bestek No. 3.)

L. W. Versprille, Nijmegen. *f* 6893
F. Clercx, Bokstel . . . . . . » 6560
B. H. Clercx, idem . . . . . . » 5965
v. d. Made en Gips, Dordrecht » 5650
L. A. Spierings, Bokstel. . . » 5488
J. J. v. d. Eerden, idem. . . » 5477
J. A. v. d. Eerden Wzn., idem » 5400
W. Hoettger, Wesel . . . . . » 5254
F. H. van Eerden, Aalten . » 37.90 p M3.
J. Nahuis, Groenlo . . . . . . » 34.80 » »

ADVERTENTIËN.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2814 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 27sten October ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 430.

Het afbreken van eene Wachterswoning bij KM. 37302 en het weder opbouwen van eene Wachterswoning bij KM. 37337 met gebruikmaking van den afbraak en bijlevering van beschadigde en tekort komende materialen ten behoeve van den spoorweg van ROOSENDAAL naar VLISSINGEN.

Raming f 1150.—

De besteding geschiedt volgens § 44 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den October 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20sten October 1885 ten 12 ure des namiddags.

UTRECHT, den 8sten October 1885.

AANBESTEDING. 2815

De Commissie van Beheer over den kunstweg *Bergum* enz. naar *Heerenveen* is voornemens op Maandag 19 October 1885 AAN TE BESTEDEN:

De levering van 300 M3. grind en 190.000 vlakke Straatklinkers Waalvorm.

Voorwaarden dier besteding zijn tegen toezending van drie blauwe postzegels verkrijgbaar bij de tweede ondergeteekende.

De Voorzitter der Commissie,
M. N. WIJT,
J. A. MEESSEN,
Secretaris.

BEETSTERZWAAG,
October 1885.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885.

Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.

Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDENRUIVEN. 2816

TE KOOP:

1e. VIOLET-LE-DUC. Dict. raissonnée de l'Architecture Française, voor **fl. 100.**—
(Oorspronkelijke prijs 280 francs.)

2e. ———, Dict raissonnée du mobilier voor **fl. 110** — (Oorspronkelijke prijs fl. 300 francs.) *Thans uitverkocht.*

Beide werken zijn onopengesneden en worden franco aan huis geleverd.

Franco brieven onder letter R aan den boekhandelaar J. W. VAN LEEUWEN, Maarsmanssteeg te Leiden. 2817

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2818

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN

D. S. M. KALKER, Amsterdam.

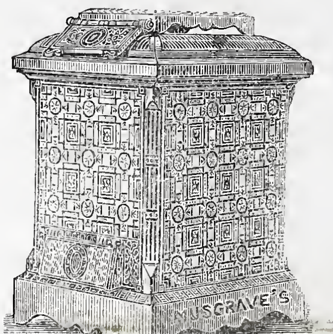
Telephoon N°. 352.

In verscheidene grootten en modellen verkrijgbaar de zoo gunstig bekende

Musgrave's Patent groote Zuinigheidskachels,

met en zonder toevoer van koude lucht.

1e Prijs Zilveren Medaille Amsterdam 1883.
Twee Zilveren Medailles Parijs 1878.
Gouden Medaille Preston 1877.
Twee Zilveren Medailles Brussel 1876.
Gouden Medaille Preston 1875.

Tweede Prijs Medaille Parijs 1861.
Twee Zilveren Medailles Engeland 1867.
Prijs Medaille Londen 1862.
Twee Zilveren Medailles Engeland 1861.
Twee Zilveren Medailles Ierland.

Deze Kachels zijn onderzocht door de gezondheidscommissiën op de Tentoonstellingen te *Parijs* en te *South Kensington*, en door de Schoolcommissie te *Leeds*, en bevonden als zijnde **de DOELMATIGSTE KACHELS voor Kamers, Schoollokalen en Vestibulen.**

Zij worden met Coaks gestookt en vorderen *zeer weinig brandstof.* 2819

☞ ☞ **Branden zonder eenig gevaar dag en nacht door.**

Met veel succes zijn deze kachels den vorigen winter in werking geweest bij partikulieren, Schoollokalen en Hotels.

Zij zijn in gebruik en te bezichtigen in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat Amsterdam.

☞ Ook verkrijgbaar bij de Heeren H. C. GRAAMANS & ZONEN Schiedamsche Dijk, Rotterdam.

Als Vertegenwoordigers van de verschillende fabrieken recommandeeren wij

KURKSTEEN,

het lichtste Bouwmateriaal dat er bestaat (ongeveer 7 maal lichter dan baksteen) en **uitmuntend** geschikt voor:

OPVULLING VAN HOLLE MUREN,
Vervaardiging van drooge Wanden,
het beste Isoleer-middel voor Stoomketels, Stoompijpen, Daken,
enz. enz.

TROTTOIRTEGELS 2820

en **VLOERSTEENEN** in verschillende Vormen, Kleuren en Afmetingen; het **sterkste** en **goedkoopste materiaal,** dat in den handel is.

ROLLUIKEN

van **Staal** en **Hout,** zelfrollend en met drijfwerk.

IJZEREN SCHUIFDEUREN.

GEGOLFD IJZERBLIK

voor DAKEN, BRUGGEN, DEKKEN, enz.

Compleete IJzeren Daken en Gebouwen enz.

E. & P. ROTTSIEPER, te Ronsdorf (Rijnpruisen).

Referentiën bij: de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij.; Rotterdamsche Tramweg-Mij.; de Heeren Architecten W. C. METZELAAR te *'s-Hage*, M. A. DE ZWART te *Voorburg*, J. SCHOTEL te *Rotterdam*, J. A. VAN DER KLOES te *Delft*, J. C. VAN WIJK te *Rotterdam*, JACQUES LEIJH te *Haarlem*, Stearinekaarsenfabriek *Gouda*, enz. enz.

Agenten gevraagd. (**EEREDIPLOMA TE AMSTERDAM 1883.**) Men vrage Prospectus enz.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2821

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

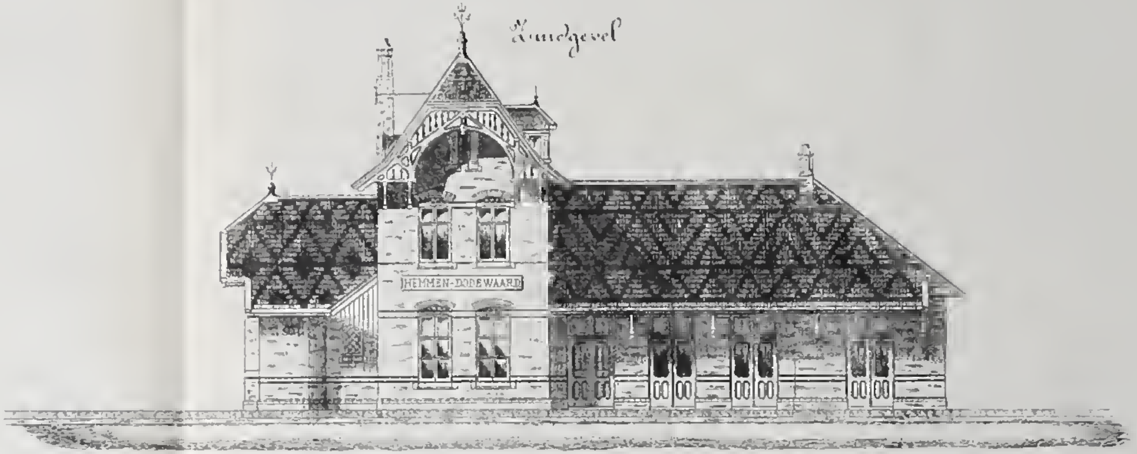
Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

STAATS-SPOORWEGEN.

LIJN AMERSFOORT-NIJMEGEN.

Hoofdgebouw en Bijgebouwen op de Halte Hemmen.

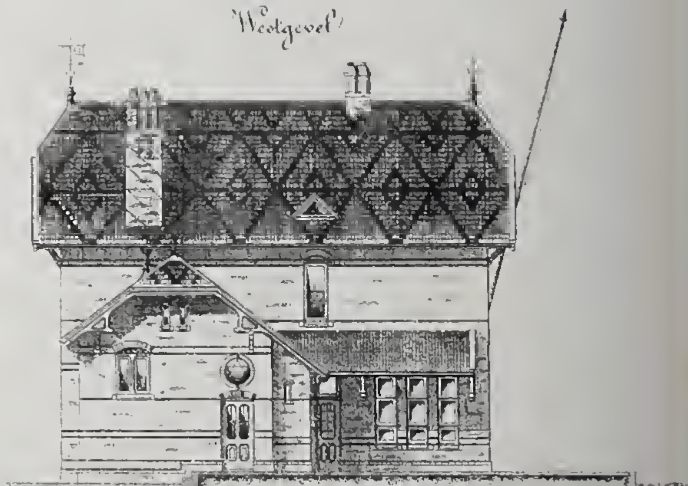
Zuidgevel

Doorsnede volgens I K.

Westgevel

Schaal

Photolithographie v. Wegner & Mottu Amst.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad N° 42 Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon Amsterdam

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 42.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

BIJ DE PLAAT.

In het Weekblad van 21 Januari 1885, N°. 3, komt een korte beschrijving voor van de gebouwen op de Halte Hemmen van den Staatsspoorweg Amersfoort—Nijmegen, ontworpen door den heer M. A. van Wadenoyen. De bij die beschrijving behoorende plaat geeft een plattegrond (begane grond) en den Noordelijken gevel.

De bij dit nummer van het Weekblad gevoegde plaat geeft, ter nadere verduidelijking van het gebouw, den gevel aan de zijde van het perron gelegen, een der zijgevels en eene doorsnede over de wachtkamer voor de reizigers der 3e klasse.

HET ARSENAAL TE VEERE.

Den 16den Mei 1885 werd door het Domeinbestuur onder meer publiek verkocht het gebouw, dat eertijds onder den naam van „*'s Lands Arsenaal of Zeemagazijn*" te Veere als tuighuis werd gebezigd. 1)

De stichting van dit merkwaardig gebouw dagteekent van het jaar 1565 en niet van 1540, zooals verkeerdelijk in „*Tegenwoordige staat van Zeeland, dl. II, bl. 170*" staat vermeld.

1) *Eene plaat, waarop het tuighuis is voorgesteld, zal in een volgend nummer van het Weekblad worden opgenomen.*

Wij lezen omtrent deze stichting bij J. Ermerins, 2) die uit authentieke stukken putte, dat, na eene raadpleging met de kundigste zeelieden en scheepsbevelhebbers, de wethouders der stad den 7den September 1565 aan Jhr. Jeronimus van Rolle, bailjuw, en Goossen Kellenberch, burgemeester, volmacht verleenden „*om te treden „in communicatie met die van den Raden van Staten, „Secreten oft van den Financien der Conincl icke Majesteit, „ende met hen lieden te commen tot besluytinge van seker „contract, beroerende een Archenaal, D'welc ouer lange „begrepen es, geërigeert ende opgerecht te worden binnen „der voorsz. Stede tot conservatie ende bewaernisse van de „Artilleryen ende Munitiën van oirlogen zijnes Majesteyts, „met al den ancleven van dien.*"

Daar men terecht vreesde, dat de meeste lasten en kosten voor rekening van de stad zouden komen, werd bij deze volmacht nog een schrijven gevoegd, waarbij genoemde heeren werden gelast, namens de stad aan te bieden, dat deze zou laten volgen „*alle de keeten, plaet- „sen ende huyskens daer anbehouuende, mitsgaders den „stercken thoren die daar achter tegens responderen sal, „ende voorts nog twee dusent carolus guldens eens — „mits dat 't selue onderhouden soude worden wint dicht, „waterdicht, ende van alle behoirlicke reparatie tot zijne „Majesteyts coste. Maer indien zijne Majesteyt oft die „van Zijnen Rade verstonden, dat die van der Stadt selue Ar- „chenael opmake souden metter somme van IX m. V. c. LXV „guldens V stuuers — indien geualle sullen de voirn. „Rolle ende Kellenberch 't selue mogen angaen*".

Tot het verkrijgen van eene geschikte plaats en genoegzame ruimte om het gebouw te kunnen stichten, moesten zes huizen en een zoutkeet worden weggebroken.

De stad nam alsnu op zich, het arsenaal te bouwen

2) Jacobus Ermerins, Eenige Zeeuwsche oudheden uit echte stukken opgehelderd en in het licht gebracht. Midd. 1741, 5e stuk, pag. 112.

Gedrukt 24 October 1885.

en gedurende vijf en twintig jaar te onderhouden, waarvoor van wege de regeering eene som van 10.000 gulden zou worden betaald.

De bestekken, waarschijnlijk gemaakt door den ingenieur Donaet of Donaes (Donati) de Boni, werden reeds den 28sten September 1565 te Brussel vastgesteld; het eene omvatte het timmer-, ijzer- en loodgieterswerk; het andere de metselwerken.

Men stelde zich verbazende voordeelen voor van deze stichting, waardoor Veere de stapelplaats zou kunnen worden van de geheele koninklijke zeemacht.

Spoedig bleek evenwel dat de bouw de finantiën der stad te boven ging, waardoor men verplicht was de twee grootste stukken geschut, die in het jaar 1548 bij Remy de Halut te Mechelen gegoten waren, te verkoopen.

Voor beide stukken, waarvan het eene, Hercules genaamd, 7769 pond woog, en het andere, Samson, 7742 pond, werd eene som van 15 gulden per 100 pond bedongen.

De bouw schijnt geregeld te zijn voortgegaan, zoodat het geheel in het jaar 1569 was voltooid en door Jhr. Philibert van Serooskerke, Raad des Konings en rentmeester-generaal Bewester Schelde, en Jacob Campe, rentmeester van den Koning, werd opgenomen en goedgekeurd.

Het arsenaal te Veere is het laatste gebouw, dat nog in ons land bestaat, als uitsluitend voor dit doel gesticht; het heeft een langwerpig vierkanten vorm en is geheel van witten steen opgetrokken.

Aan de achterzijde staat het gebouw in verbinding met een ouden vestingtoren van 1358, toen Veere werd ommuurd. Deze toren, geheel in baksteen gebouwd, is nog voorzien van de oorspronkelijke schietgaten van gehouwen steen; een portland-cement-saus, vermoedelijk aangebracht om een gelijke kleur met het arsenaal te verkrijgen, heeft veel van het karakter doen verloren gaan.

In dit rondeel werden, na 1630, toen een oude kruittoren in zee was gestort, twee overwelfde kruitkamers gemaakt, die gedeeltelijk nog aanwezig zijn.

Het arsenaal is, buiten het rondeel, lang 41 meter en breed 19 meter; het heeft zijn oorspronkelijk uiterlijk vrij goed kunnen bewaren; alleen zijn in de zijgevels enkele deuropeningen dichtgemetseld; inwendig bezit het niets merkwaardigs.

De geheele ruimte wordt in de lengte door een muur in twee gelijke deelen verdeeld, dat duidelijk door den voorgevel, een dubbele trapgevel, wordt aangegeven; ook de zijgevels met hunne dakvensters zijn karakteristiek.

Zoowel door opvatting, als constructie en keuze van materiaal was hier een bouwwerk verkregen, dat geheel het karakter zijner vroegere bestemming uitdrukt.

De gebouwen, die zich bij het arsenaal bevinden, dagteekenen van het jaar 1637, toen de oude woning van den oppasser tot „*een bekwaam Huis voor den Staapelier van Zeeland*" werd ingericht. In 1725 werd deze „*van buiten en van binnen merkelijk versierd en verbeterd.*" (Teg. staat van Zeeland dl. II bl. 171).

Aan den voorgevel bevinden zich nog eenige sierlijke gevelankers.

Voor enkele duizenden guldens is dit eenige voorbeeld van militaire bouwkunde in sloopershanden overgegaan en binnen weinigen tijd zal ons land wederom een gedenkteeken minder tellen, waardoor de herinnering aan een roemrijk verleden levendig wordt gehouden.

Middelburg, Juni 1885. J. A. FREDERIKS.

DE BOUWKUNST OP DE WERELDTENTOONSTELLING TE ANTWERPEN.

II.

In het lokaal der „schoone kunsten" vinden wij nevens den ingang de hoofdzaal aan de bouwkunst gewijd. Het is natuurlijk de Belgische architectuur die het best is vertegenwoordigd. Toch hebben niet meer dan twaalf kunstenaars eenige teekeningen en lichtbeelden (photographiën) ingezonden.

Wij zoeken vergeefs de namen van Joseph de Waele, Armand Hanssens, Alphonse Lefever, J. A. van der Gucht, en veler anderen, terwijl wij daarentegen de plannen van A. F. Schroy, tot herstelling der kerk van O. L. Vrouw van den Zavel (*Sablon*), reeds te Gent, en het onderwerp voor een stadhuis in den „vlaamschen stijl" der 16e eeuw, reeds te Brussel (toenmaals met het toevoegsel: *imposé* en *primé en* 1883) ontmoetten.

Wij ontvangen hier dus geen recht overzicht van den toestand der Belgische bouwkunst, en wanneer wij de andere afdeelingen nagaan, vinden wij allerminst eene „wereldtentoonstelling" van bouwkundige teekeningen of modellen. Het eenige model der geheele tentoonstelling is dat van het zoogenaamde „Steen" te Antwerpen, een historisch kasteel, wat tot gevangenis diende en tegenwoordig in een museum is omgeschapen.

Het plan tot eene geheele restauratie van dit bouwvallig monument is door den bouwmeester Ferdinand Truymann van Antwerpen in een gipsmodel en tien verschillende teekeningen tentoongesteld.

Daar het gebouw van bestemming veranderd is, zijn de eischen der herstelling heden niet dezelfde als die zij voor twee-, driehonderd jaren zouden geweest zijn. De restauratie zal dan ook eene moderne tint hebben. Evenwel kunnen wij de gedachte der herbouwing, zoowel als het plan des kunstenaars slechts prijzen, die, zoover de gelegenheid het toeliet, toch aan den oorspronkelijken bouw getrouw is gebleven.

Voorzeker behoort dit werk tot het merkwaardigste wat hier te zien is.

Ons oog werd nog bijzonder getrokken door de teekeningen van de heeren Leonard en Hendrik Blomme: een Jongensweeshuis, een Parochiekerk en een Gemeentehuis voor een dorp. De twee burgerlijke gebouwen winnen het in karakter en proportie bepaald van de kerk. Het komt ons echter voor dat het weeshuis, van 14 vensters in de breedte, eene te groote uitgestrektheid heeft voor 't gemak van opzicht en verzorging. De geest van den bouw wijkt overigens van de nationale overleveringen niet te zeer af en roept ons het jaar 1600 voor den geest.

Wat de kerk betreft, zoo heeft de bouwmeester E. Carpentier, met zijne Parochiekerk voor Spa, beter den rechten toon getroffen. Zijn werk is correct, zonder aanmatiging, romaansch, edoch van eene zeer overdrevene

symmetrie, waaraan men voorzeker in de 12e en 13e eeuw niet heeft gedacht.

't Is in België eene eigenaardigheid, dat de zin voor den romaanschen rondboog er in de vijftiende eeuw nog tierde. Wij vinden daarvan een tal van bewijzen in de provinciën Namen, Z.-Brabant, overblijfselen van geestelijken zoowel als burgerlijken oorsprong.

Ook een groot meisjesweeshuis is te Antwerpen gesticht in den geest van het stadhuis aldaar. Ernest Dieltjens is daarvan de ontwerper. Hij stelde hier de plannen ten toon. Het geheel is wat coquet, met zijn tal van torentjes en kepertjes. Het gebouw stelt bijna de woning eener elegante *célibataire* voor. De heer Dieltjens is overigens een kunstenaar van talent, wat uit andere plannen zijner hand kan blijken.

De ontwerpen der spoorweghalle te Brugge, van Jos. Schadde zijn niet in staat de onvolledigheid der tentoonstelling te doen vergeten. Elkeen weet dat deze reeds van het jaar 1878 dagteekenen, en wat daarvan het lot is geweest. . . . . .

Men wilde voor de „gothische" stad (NB.!) een gothisch spoorweggebouw. Maar onze (Belgische) academiën zijn niet zoo ingericht dat er mannen uit voortkomen, welke de gothiek genoegzaam meester zijn, om zoowel aan haar eischen als aan die onzer moderne beschaving om een haverklap te voldoen.

Het „gothische" gebouw ontstond; maar zoowel uit een esthetisch als uit een practisch oogpunt kon het niet voldoen. Vele eigenaardigheden van stijl ontbraken Men ging aan 't afbreken! Heden is de statie een bouwval! Dezelfde kunstenaar stelde hier nog eene geheele reeks van plannen tot kasteelen ten toon, waaronder menigeen ons recht wel beviel.

Wij zagen met bijzondere voldoening nr. 637: het kasteel van den burggraaf Baudignies, te Cruybeke (O.-Vlaanderen), en dat van den baron de Fierlandt, te Sterrebeke (Z.-Brabant).

Met den torenbouw van den heer Schadde kunnen wij ons niet altijd vereenigen. Veelal komen de torens ons buiten de proportie voor. Die van het kasteel van den heer van Outryve d'Ydewalle (W.-Vlaanderen) zijn zeer kort en dik en hebben te veel een kerktoren karakter, ook die van Cruybeke zijn buitengewoon massief. Het minst kon ons het kasteel (639) van den baron Pitteurs—Hiegaerts voldoen, wegens de onnatuurlijkheid der lijnen en den geaffecteerden zwier.

Andere plannen zondigen door al te groote symmetrie.

Dit is wel het gebrek der meeste plannen, die wij hier zagen. Vele kunstenaars meenen door de s y m m e t r i e het raadsel, het vraagstuk der h a r m o n i e opgelost te hebben. Symmetrie stelt ondertusschen eentoonigheid en verveling voor; harmonie daarentegen rijkdom, afwisseling, opgeruimdheid, leven.

Studiën op symmetrie met eenen drukkenden overvloed van architektonische bijzonderheden kan men maken op het ontwerp voor eene muziekschool van H. J. Wiertz.

Hier is een overvloed en opeenstapeling van frontispiesjes, afdakkingen, lijsten, kepers enz. enz., als ik nog aan geen gebouw ooit heb gezien. Links en rechts vindt men de woorden „Harmonie" en „Melodie" ingehouwen en verder langs den voorgevel: Bach, Weber en de namen eener geheele reeks van Belgische l e v e n d e (!) meesters geschreven. De geheele voorgevel met koepeldaken van allerlei vorm en soort schijnt zich in bijzaken en versieringen te verliezen. Het oog rust alleen, door dat het toppunt van symmetrie hier, ondanks dezen overvloed van bijzaken, is bereikt.

De Fransche bouwkunstenaars, welke hun werk inzonden, hebben zich in 't algemeen wat meer weten los te maken van die knellende banden der gelijkvormigheid. Maar toch blijven hunne bijdragen binnen de grenzen der middelmatigheid.

Wij zullen daarbij niet lang verwijlen en kiezen ons slechts een paar voorbeelden uit.

Het museum van Toulouse, van Denis Darcy, doet ons onmiddelijk denken aan eene spoorweghalle. Het algemeen karakter ontbreekt en de ornamentatie is zeer gezocht en weinig harmonisch.

Het hôtel de Gouden Leeuw van Jules Claude David is eene zoo bonte en onharmonische opeenstapeling van voortbrengselen der schilder-, beeldsnij-, behang- en allerlei kleinkunst, dat men bedenkelijk het hoofd schudt over de zinnelooze pracht der feestzaal.

Wat zal men zeggen over het ontwerp: „Fontein ter eere van Jeanne d'Arc, van C. J. Lameire?"

Vooreerst is de gedachte eener Fontein met die der heldin van Orléans moeielijk te vereenigen.

En dan de uitvoering! Een open huis of 17e eeuwsch dak, op zuilen rustende, waartoe een trap van een twintigtal treden opgang verleent, is het voetstuk van een ruiterstandbeeld, voorstellende het beroemde meisje...

Daarneven wordt verstand, hart en oog aangenaam getroffen door de Voorbereidende School van 't St. Barbaracollegie, ontworpen door L. E. Lheureux. Hier vindt men uitmuntendheid van proportie, eenvoudigheid en natuurlijkheid van opvatting, licht en vriendelijkheid overal verspreid. Het plan is edel, zonder de minste aanmatiging, en zoowel innerlijk als uiterlijk ziet men de meest practische inrichting.

Wij willen dan ook over de koudheid en stijfheid van A. C. J. Rebouls Stadhuis van Chauny (17e eeuw) van de half-mislukte, moderne restauratie van het kasteel van Auffay (Beneden-Seine) niet verder schrijven.

In de H o l l a n d s c h e afdeeling zouden wij den heer A. J. C. van Gemund wel gaarne willen toeroepen: „Wees eenvoudig en waar; zoek niet te verblinden door bijzaken, laat elk onderdeel organisch uit uwe grondlijnen spruiten en gij zult rijkdom ten toon spreiden, die niet naar opschik gelijkt, pracht die indruk maakt, die imponeert en geene gezochte weelde gelijkt als die eens renteniers, welke (gelijk men pleegt te zeggen) niet weet wat hij zal doen met zijn geld. . . .

De heer van Gemund toont in het Clubhuis voor Rotterdam te veel verstand, om niet naar goeden raad te willen hooren.

C. H. Peters kent elk lezer van het *Bouwkundig Weekblad.* Zijne photographiën naar de zalen van het nieuwe ministerie van justitie, verwierven eene gouden medaille, en die is wel verdiend.

Ten slotte is J. P. Knepper uit Diekirch (Luxemburg) onze erkentelijkheid waard. Zijne ontwerpen van kerken bewijzen, dat hij den geest der bouwkunst verstaat; eerst de gedachte: „Wat heb ik te bouwen? Dan: „welke lijnen kunnen die gedachte uitdrukken?" Eindelijk „welk karakter moet het beeldwerk dragen om er mede in overeenstemming te zijn?" . . . .

Wanneer wij nu onze indrukken samenvatten, moeten wij erkennen, dat vooral bij de Belgen vooruitgang in den zin van nationaal Nederlandsche of Vlaamsche kunst is op te merken, doch dat men zich van de andere zijde banden aanlegt, die men in de beste kunstperioden niet heeft gekend, banden die aan den smaak van eenige tientallen van jaren geleden herinneren. Toen mocht een fatsoenlijke schoorsteenmantel alleen worden gesierd door eene gouden pendule onder een stolp, en op beide einden een ledige vaas.

Met zulk stelsel moet eens voor goed gebroken worden.

Wat ref. van de modellen voor het grafmonument van Conscience heeft vernomen, geeft weinig hoop, dat de beeldhouwers weldra van het gemak der symmetrie en 't aanwenden van obelisken, pyramiden en vlammende vazen zullen afzien. Mogen de bouwmeesters het goede voorbeeld blijven geven! A.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

(*Vergadering van Vrijdag* 9 *October* 1885.)

Vervolg van pag. 256.

De geachte spreker, de heer H. P. Vogel, wees verder op de gewelfde zalen der zoo beroemde thermen, waarvan die van Agrippa, het bekende Pantheon met eene vrije spanning van niet minder dan 43 M. middellijn, de voornaamste was. Hoe eenvoudig en min kostbaar die constructie ook was, des te kwistiger behandelde men de bekleeding daarvan met de fijnste marmersoorten, bronzen ornamenten, rijke stukadoor- en schilderwerken, enz.

Van Rome uit, doch tevens ook gevoed door het Aziatisch Oosten, ging de gewelfbouw over naar Byzantium, alwaar een koepel, niet als bij het Pantheon over een cirkelvormig, doch over een vier- of veelhoekige ruimte gebouwd werd en waardoor het zoogenoemd koepel-pendentief gewelf te diertijde tot zijn hoogste ontwikkeling steeg.

In het westen daarentegen ontwikkelde zich de Romeinsche basiliek als Christelijke kerk. Als monumentale bouw trachtte zij zich van haar houten dak te bevrijden. We behoeven hier niet meer in herinnering te brengen hoe lang die ontwikkelingsperiode duurde, hoe moeielijk de Romaansche stijl, zijne betrekkelijk zware pijlers en zuilen, welke het doorzicht beletten, prijsgaf uit angst voor den druk der gewelven, hoe eindelijk die zuilen verdunden en allengs slanker werden, totdat de Gothische stijl een breeden tempel schiep waarin het vraagstuk eener lichte en luchtige ruimte, voor zoover die destijds door de steentechniek bereikt konde worden, was opgelost.

De Renaissance stijl drukte wederom de voetsporen der Romeinen, ten aanzien van de steeds uitgebreide Christelijke kerkdienst, zoodat een Bramante het denkbeeld voor oogen zweefde op den Romeinschen vredetempel de basiliek en het Pantheon, te zetten en alzoo de twee meest monumentale werken op het gebied van den massa- en reuzenbouw tot een geheel te vereenigen. De pausen en de geestelijkheid in het algemeen werkten mede voor de glorie der kerk; hun leven en streven wijdden zich aan het stichten van de meest duurzame, als het ware onvergankelijke bouwwerken en zoo nam een Michel Angelo nog op zijn 72ste jaar den reuzenkoepelbouw der St. Pieterskerk te Rome, waarvan de fundamenten in 1507 gelegd waren, van den in 1514 gestorven Bramante over. Hij deed zulks, gelijk de geschiedenis het vermeldt, zonder bezoldiging, enkel uit liefde voor God die hem daartoe bestemd had en uit hooge vereering voor de apostolische vorsten en verschafte nog eenmaal aan den centraalbouw boven een Grieksch kruis, de palm der overwinning.

Tot nog toe hebben we alleen het oog gehad op de ruimte in lengte en breedte afmetingen of ten opzichte der overdekking; dit betrof dus meer de nuttige ruimte. Wanneer we echter het oog slaan op de beschreven monumenten, dan zien we de hoogte-afmeting steeds klimmen.

De Egyptenaren zochten die hoogte te bereiken door de kolossale dikte afmetingen der zuilen; de Grieken, door die zuilen niet over de volle hoogte der middenruimte te doen doorgaan, doch in twee verdiepingen te deelen; de Romeinen door een koepel te slaan over een cirkelvormig grondplan, waardoor men in een Pantheon reeds de aanzienlijke hoogte van ruim 40 M., d. i. ongeveer tweemalen zoo hoog als de groote Karnakzaal, bereikt had. Ook bracht men een tongewelf over eene rechthoekige en een kruisgewelf over eene vierkante ruimte.

De Byzantijnen nu maakten die hoogte nog aanmerkelijker door twee koepelgewelven boven en in elkander te werken en zij bereikten daardoor in de Sophiakerk te Constantinopel de aanzienlijke hoogte van 50 Meter.

Spreker stond ten laatste nog eenige oogenblikken stil bij de St. Pieterskerk te Rome, wijzende ook op de ruimte en hoogte ontwikkeling in dezen bouw. Immers de kruim daarvan bereikt zonder den lantaarn de aanzienlijke hoogte van 101 Meter, terwijl die eene vrije spanning had van 42 Meter, d. i. bijna zoo breed als de gezamenlijke schepen van de Keulsche Kathedraal.

Het reeds vergevorderd uur verplichtte met die hoogst belangrijke verhandeling te eindigen. Tot het laatste toe met onverdeelde belangstelling aangehoord, beloofde de heer Vogel op veler uitdrukkelijk verlangen, ter gelegener tijd dit even leerzaam als onderhoudend onderwerp te vervolgen.

AFDEELING UTRECHT.

(*Vergadering gehouden* 15 *October* 1885.)

Nadat de Voorzitter met een welkomstgroet deze eerste bijeenkomst had geopend, werden vier jongelieden, bij ballotage, toegelaten tot het bijwonen der vergaderingen, ingevolge een gewijzigd artikel van het reglement.

Van de afdeelingen Rotterdam en 's Gravenhage zijn de jaarlijksche verslagen, en van het Kunstnijverheidsmuseum het verslag met reglement ingekomen. Ook ontving het bestuur een schrijven met reglement van de opgerichte bouwkundige vereeniging: »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Een der leden, die binnenstijds bedankte en voortdurend weigerde de contributie over 1885 te voldoen, moest dientengevolge van de ledenlijst worden afgevoerd.

Naar aanleiding van het feit, dat juist heden de heer C. Vermeys den dag herdenkt waarop hij — voor 25 jaren — de betrekking van architekt-directeur der Gemeente werken alhier heeft aanvaardt, stelt de heer Jelsma voor, dat de afdeeling van hare belangstelling in dit feest zal doen blijken. Dit voorstel, door den Voorzitter ondersteund, vindt algemeene instemming, zoodat staande deze vergadering aan den heer Vermeys een gelukwensch werd toegezonden.

Daarna kwam in behandeling, het tot ons gericht verzoek voor zedelijken en geldelijken steun bij den »wedstrijd voor handwerkslieden en leerlingen, te houden in April 1886 te 's Gravenhage". Na uitvoerige discussie wordt besloten, dat de afdeeling zich niet gerechtigd acht om geldelijken steun te verleenen aan eene wedstrijd, die 1° slechts zijdelings onze belangen raakt en 2° grootendeels is gelokaliseerd tot de provincie Zuid-Holland, doch dat zij gaarne wil medewerken, om het programma in ruimen kring te verspreiden.

De Voorzitter stelt, namens het bestuur voor, om weder over te gaan tot het uitschrijven van een prijsvraag. Dit wordt in principe aangenomen, terwijl in de eerstvolgende bijeenkomst het onderwerp en de uit te loven prijs zal worden vastgesteld.

Hierna worden de leden uitgenoodigd om de tentoongestelde photographiën te bezichtigen. Vooraf vestigt de Voorzitter er de aandacht op, dat het ook voor het vervolg in de bedoeling ligt om de teekeningen, platen als anderszins, op gelijke wijze als heden avond op rekken tentoon te stellen, wat zeker bevordelijk zal zijn, zoowel aan een rustige beschouwing als aan de gezelligheid. Dit is al aanstonds gebleken, daar de leden nog geruimen tijd bijeen bleven, tot bezichtiging van een door den heer Kok beschikbaar gestelde fraaie collectie photographiën van kunstvoorwerpen uit vroegere eeuwen, van de tentoonstelling te Amsterdam in 1877, door Wegner & Mottu uitgegeven met tekst van Ed. Colinet en A. D. de Vries Azn.

AFDEELING ROTTERDAM.

(*Vergadering van* 23 *October* 1885.)

In de heden gehouden vergadering werd het verslag uitgebracht door de afgevaardigden ter vergadering te Haarlem, waarbij natuurlijk de gulle ontvangst aldaar. aan de leden bereid, niet onvermeld bleef. Onder de ingekomen stukken kwam voor een schrijven van de alhier opgerichte Vereeniging *Bouwkunst en Vriendschap*. waarin zij beoogt vriendschappelijke betrekkingen aan te knoopen. De Voorzitter deelt mede, dat het bestuur dit schrijven in gelijken zin reeds beantwoord heeft. Voorts was ontvangen een missive van de Commissie voor het houden van wedstrijden voor handwerkslieden en leerlingen te 's Gravenhage, met verzoek om geldelijken en zedelijken steun. De Voorzitter deelt mede, dat hij omtrent den geldelijken steun op dit oogenblik geen voorstel kan doen. Verschillende leden zouden gaarne deze pogingen geldelijk willen ondersteunen, reden waarom de heer E. G. A. Fol voorstelt, om nu in beginsel uit te maken iets bij te dragen. Dit voorstel wordt aangenomen en tevens dat van den heer Wakkie, om de som door het bestuur te doen bepalen. En wat den zedelijken steun betreft, zal men dit volgaarne doen, reden waarom den Secretaris verzocht werd nog eenige programma's aan te vragen en die voor de leden verkrijgbaar te stellen.

Door den heer H. J. Dupont werd een mededeeling voorgedragen over een *voorgenomen bouwplan* te Parijs in 1889, overgenomen uit de *Deutsche Bauzeitung*.

Zooals algemeen bekend is, hebben de beide laatste Parijsche Tentoonstellingen, ieder aan de stad Parijs een blijvend, monumentaal gedenkteeken nagelaten; want aan de tentoonstelling van 1867 heeft stad het Industrie paleis in de Champs Elysées, en aan die van 1878 het Trocadero paleis te danken.

Ook de toekomstige Parijsche wereldtentoonstelling in 1889, ontworpen ter viering van den hondersten jaardag der eerste revolutie, zal op dezen regel geen uitzondering maken.

Men beweert dat die tentoonstelling van 1889 ter harer herinnering een monument zal achterlaten, in de gedaante van een zoogenaamde zonnezuil, dat hoofdzakelijk om zijne uitvoering, alle bestaande monumenten der wereld verre zal overtreffen en een zoodanig licht zal moeten verspreiden. dat aan het zonlicht zoo veel mogelijk nabij komt; bovendien zal zij nog moeten dienen tot het doen van sterrekundige en weêrkundige waarnemingen.

Een korte beschrijving van deze zuil moge hier volgen.

Het plan is ontworpen door den civiel-ingenieur Bourdais en is reeds in handen van den voorzitter van het uitvoerend tentoonstellings comité voor het jaar 1889, den heer Roust, die voor de uitvoering van het plan zeer veel belangstelling aan den dag legt. Volgens het bouwplan moet de zonnezuil, bij eene middellijn van circa achttien meters, eene hoogte bereiken van omstreeks drie honderd meters, en zal zij gebouwd worden op het Champ de Mars te midden der nieuw op te richten tentoonstellingsgebouwen; bijgevolg wordt zij ongeveer vijfmaalen hooger dan de Notre-Dame en acht malen hooger dan de Vendôme zuil.

De heer Bourdais, die de nauwgezetste studie gemaakt heeft over den vorm der zuil, heeft voor zijn ontwerp den cilindervorm gekozen, omdat deze den meesten weerstand biedt aan winddruk; welke bewering overeenkomt met de ondervinding die men in Engeland verkregen heeft bij het bouwen van de ongeveer tachtig meters hooge cilindervormige schoorsteenen van de groote fabriek Saint Rollox bij Glasgow.

Het materiaal dat voor den bouw van de zuil zal gebezigd worden, bestaat hoofdzakelijk uit graniet en ijzer. Het platvorm zal plaats bevatten voor twee duizend personen en een tooverachtig panorama zal zich van daar af voor 't oog ontrollen aan de toeschouwers, welke met assenceurs die plaats bereiken.

Boven dat platvorm bevinden zich de electrische toestellen, om geheel Parijs van uit één punt electrisch te verlichten, waarvan de lichtsterkte berekend wordt op vijftien millioen kaarsen.

Deze nieuwe toren van Babel moet tevens dienen tot een museum voor electriciteit enz., waaraan eene sterrewacht zal verbonden worden.

Dat de zuil uitsluitend ten dienste der wetenschap zal zijn, bewijst het toepasselijke beeld, dat op den koepel geplaatst wordt; zij zal echter ook van dienst kunnen zijn bij eene mogelijke belegering van Parijs, om de bewegingen van den vijand gade te slaan, ballons en luchtschepen op te laten, enz.

Of de mogelijkheid zal worden gevonden tot verwezenlijking van dit grootsche bouwplan, kan nog moeielijk gezegd worden; wellicht zal men eenmaal slagen, om, evenals reeds in Amerika geschiedt, ook hier geheele steden centraal te verwarmen, en van uit één punt te verlichten; toch schijnt de tijd voor dit laatste nog niet gekomen te zijn, daar alle in deze richting in Amerika tot hiertoe genomen proeven hebben bewezen, dat het bijna onmogelijk is het electrische licht zoodanig te verdeelen, dat het, evenals het zonlicht, overal binnendringt; alleen hierop kan dan ook de verwezenlijking van het grootsche plan schipbreuk leiden.

Een ander project, van den civiel-ingenieur Berlier, om namelijk Parijs en Londen door een luchtdruk-buizenpost te verbinden, zoodat de afstand in één uur tijds wordt afgelegd, heeft meer kans van slagen. Daar het plan reeds in wetenschappelijke kringen besproken is, kan er reeds iets naders van vermeld worden.

Het doel is, om brieven, nieuwsbladen, pakketten enz., sneller over te brengen dan tot hiertoe geschiedt. Hiervoor wil de heer Berlier tusschen Parijs en London twee luchtdrukbuizen (heen en terug) plaatsen, om pakketten tot een gewicht van vijf kilogram over te brengen. De doorgang onder de zee biedt geen bezwaar; zelfs worden geene groote offers op finantieel gebied geeischt. Het benoodigde kapitaal wordt geschat op veertig millioen francs, welke eene interest zullen afwerpen van vijf pCt.

De afstand welke tusschen Parijs en Londen circa 500 kilometers bedraagt, kan natuurlijk niet in eens worden afgelegd, maar er zullen in de groote tusschen gelegen steden, stations worden aangelegd tot verdeeling van den afstand.

Niettegenstaande dit alles moeten bij voorbeeld berichten, in één uur tijd den afstand tusschen de beide eindstations doorloopen.

De heer Berlier ziet het tijdstip gekomen, waarop men bij voorbeeld in London op denzelfden tijd als in Parijs de *Temps* kan lezen, of te Parijs even spoedig als te Londen de *Times*. Zoowel van uit een industrieel als van uit een handelsoogpunt is het te wenschen, dat dit in allen deele uitvoerbaar geachte plan worde verwezenlijkt.

Het is te hopen dat het den heer Berlier gelukken moge, de tegen zijn ontwerp ingebrachte bedenkingen in zulk een korten tijd te weêrleggen, dat ook zijn plan nog gereed is vóór de opening der nieuwe parijsche wereldtentoonstelling in het jaar 1889.

De heer Huijtink voegt daaraan toe, dat hij eenigen tijd geleden verschillende teekeningen van de ijzer-constructie der zuil heeft gezien, en doet de toezegging (zoo mogelijk) deze teekeningen bij een volgende vergadering ter bezichtiging te stellen.

De heer H. van der Linden Dzn. heeft ter vergadering gebracht verschillende modellen van den filter Chamberland, systeem Pasteur. Spreker geeft daarvan een zeer uitvoerige verklaring en laat de werking ervan zien. Nadat hij eerst in eene korte beschouwing getreden was over waterleidingen, deed hij verder uitkomen, dat eerst in de laatste 20 jaren meer aandacht aan de zuiverheid van het water is geschonken. De gewichtige ontdekkingen van den grooten Pasteur hebben daartoe vooral aanleiding gegeven. De bacteriën, die zulk een groote en dikwijls vijandige rol in de huishouding der natuur spelen, worden in slecht water, dat veel organische stoffen bevat, op onrustbarende wijze vermenigvuldigd.

Lang heeft men gezocht naar inrichtingen om die microben van het water af te zonderen, en in Januari 1877 nog verklaarde Pasteur in de zitting van de Fransche Academie van wetenschappen, dat die voor de gezondheid gevaarlijke ziektekiemen door geen enkel filtreerende stof worden tegengehouden. De heer Chamberland, werkzaam in het laboratorium van Pasteur, heeft een toestel uitgevonden die alle stoffen, zelfs de microscopisch kleinste, tegenhoudt. Het gronddenkbeeld is, dat het water door eene onverglaasde porcelein-aarden bougie moet doordringen. Het wordt door middel van eene aan de waterleiding bevestigde kraan toegelaten in eene gesloten ruimte, begrensd door den buitenwand van een holle porceleinen bougie en den binnenwand van eenen, deze bougie omvattende cilinder, zoodat al het water uit de kraan door den wand van de porceleinen bougie moet dringen. Deze laat het water slechts zeer langzaam door en *alle* zwevende organische stoffen, zullen zich aan den wand afzetten.

Met een waterdruk van 2 atmospheeren, geeft een bougie, letter E, die meer door laat dan de bougie letter B, ruim 100 liters in de 24 uur. Men heeft echter verschillende inrichtingen met meerdere bougies, tot zelfs met 20; dan is de hoeveelheid hoogst aanzienlijk.

De reiniging van den toestel is zeer eenvoudig. Dat deze filter werkelijk de microben buitensluit, werd door spreker bewezen

met eene verklaring van Dr. F. J. Dupont, die zeer beslist verklaard heeft *dat dit water volkomen bevrijd is van alle bacteriën en andere* onopgeloste bestanddeelen, terwijl ook de heer G. H. van Hoorn te Amsterdam, met prof. Förscher, door proeven bewezen heeft (zie Nieuw Tijdschrift voor de Pharmacie in Nederland) dat de microben die het water bevat, door de filters werden teruggehouden.

Eene proef door dr. Dupont te dien opzichte genomen is hoogst interessant. In een reageerbuisje met gelatine werd druivensuiker, pepsine, en Liebig's vleesch extract gedaan (voor het cultiveeren van bacteriën zeer geschikte stoffen).

In een buisje met deze aldus geprepareerde gelatine werden tien druppeltjes gewoon water, en in een ander tien druppeltjes gefiltreerd water gedaan. Na eenige dagen vertoonde zich in het eerste buisje koloniën van bacteriën, terwijl het gefiltreerd water kristal helder bleef, zoodat hierin geen kiem zelfs aanwezig was.

Met betrekking tot de filters zonder druk, ten gebruike in plaatsen waar geen waterleidingen bestaan, deelde spreker mede, dat zij een belangrijke wijziging ondergaan; zoodra de modellen daarvan gereed waren, zou hij die aan de vergadering doen zien.

Door den heer B. H. Beyderwellen was nog tentoon gesteld een belangrijke en keurige verzameling kopergravures als: Galeria Farnesianae ab Annibale Carracio A°. MDCLXXIII, l'Intérieur de la Gallerie du Sculpteur Girardon en andere; ten einde met dit prachtige plaatwerk nader bekend te worden, zal het in een volgende vergadering nogmaals ter bezichtiging gesteld worden.

MEDEDEELINGEN UIT DE RECHTSZAAL.

De Rechtbank te Brussel heeft op 6 Mei l.l. uitgemaakt, dat de eigenaar van een perceel, aan den openbaren weg of straat gelegen, recht heeft op al datgene wat het bestaan van zijn eigendom vereischt, en diensvolgens iedere wijziging, waardoor aan den eigenaar schade wordt berokkend, schade*vergoeding* noodzakelijk maakt. Het gold hier de aansprakelijkheid der stad Brussel, tot het vergoeden der schade aan een, aan den Boulevard Botanique aldaar gelegen perceel veroorzaakt, tengevolge van het verlagen van de geplaveide straat, waardoor de toegang tot het perceel was bemoeielijkt. Der eigenares is bij dit vonnis haar eisch toegewezen.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Te 's Hage is men voornemens een groot en rijk ingericht hotel te bouwen aan den ouden Scheveningschen weg. Plannen enz. zijn daartoe reeds gereed.

De voorloopige werkzaamheden voor den bouw van het nieuwe badhotel te Vlissingen hebben reeds een aanvang genomen. Vijftig werklieden zijn met de ontgravingen bezig.

Door den Gemeenteraad van Arnhem is aan den heer A. van Cuylenburg Jr., eervol ontslag verleend als gemeente-architekt, met 1 Januari 1886. d. G.

Kerkvoogden van de Ned. Herv. Gemeente te Edam zijn voornemens de beschilderde glazen die een der sieraden van de Groote kerk zijn, te doen restaureeren. In den loop der tijden werden zij ernstig beschadigd. Een der schoonste en grootste vensters is reeds in bewerking bij den heer Nicolas te Roermond, aan wien de restauratie is opgedragen. d.

De coöperatieve bouwvereeniging Afdeeling 's Hage, heeft het plan gevormd tot het bouwen van twee blokken huizen, elk van 40 woningen, in een der straten nabij de Laan van Meerdervoort. Het doel van dit plan is, het verschaffen van werk aan die werklieden binnen de Gemeente, die nog steeds zonder werk zijn, en niet in staat in de behoeften van hun gezin te voorzien. d.

In de groote ijzergieterij te Colwell, in Noord-Amerika, wordt een vuurtoren vervaardigd naar een nieuw stelsel, welke bestemd is om te worden geplaatst op den golfbreker van Delaware. Deze toren zal geheel en al worden gebouwd van gegoten ijzeren platen met bouten aaneengeklonken en eene hoogte verkrijgen van 80 voet, met een omvang aan de basis van 66 voet. De omvang van boven zal 54 voet zijn.

Stuksgewijs worden de platen opgesteld op het fundament, uit kunststeen bestaande, en vervolgens vast geklonken. Is het ijzeren omhulsel gereed, dan verkrijgt het een mantel van zeer stevig muurwerk. Naar de ontwerpers beweren, biedt dit nieuwe systeem de volgende voordeelen boven de gewone constructie aan: goedkoopte, weinig tijd vorderend en een degelijk resultaat. d.

De Koning van België heeft bij besluit van den 15den October l.l. benoemd tot Directeur der Akademie van Beeldende Kunsten te Antwerpen, de heer Charles Verlat, en tot administrateur, de heer G. A. Kempeneers.

Verleden week Dinsdag had te Utrecht een vergadering plaats ter beraadslaging over de wijze waarop bij het feest, hetwelk de Universiteit het volgende jaar hoopt te vieren, nl. haar 250jarig bestaan, Utrechts burgerij een blijk zal geven van hare ingenomenheid.

De verschillende plannen, daarvoor aan de hand gedaan door eene Commissie en belangstellenden, kwamen allen hierin overeen, dat men een zichtbaar bewijs wenscht. Van de 14 plannen vestigden 5 de aandacht op een Universiteitsgebouw, 3 verlangden een Studenten Societeit, 2 wilden de in te zamelen gelden bestemmen tot verbetering der bibliotheek, 1 gaf de stichting van een kunsthal in overweging en de overigen wenschten de oprichting van een fonds voor Akademische doeleinden.

Na bespreking bleek de meerderheid te zijn voor het voorstel tot stichting van een gebouw ten dienste van het universiteits-onderwijs, dat ook door de Commissie werd voorgesteld.

Alzoo is de grondslag gelegd waarop de Commissie zal kunnen voortgaan en is de bestemming aangewezen der feestgave, die Utrechts burgerij zal aanbieden.

Wij maken van deze aangelegenheid hier melding, omdat wij meenen, dat indien de Commissie in hare verwachtingen niet wordt te leur gesteld, hier niets natuurlijker is, dan dat voor den bouw een prijsvraag wordt uitgeschreven. d.

Bij het graafwerk voor het leggen van het groote riool in de Bagijnengas te Nijmegen is op een diepte van 2 M. een Sarcophaag van ruim 2 meter lengte gevonden, waarin nog een aarden kruikje en een paar andere voorwerpen van Romeinschen oorsprong aanwezig waren. Het steenen graf is naar het raadhuis overgebracht om aldaar bij de verzameling gedenkstukken van geschiedenis en kunst bewaard te worden. De zijwanden waren door de werklieden, die het voorwerp niet kenden, vernield, doch men heeft de stukken daarvan verzameld om weer tot een geheel te maken. d.

Van 4 Mei tot 30 October 1886, zal te Edinburg, onder he patronaat van koningin Victoria, eene internationale tentoonstelling van nijverheid gehouden worden.

De aanvragen om plaatsruimte voor inzending op deze tentoonstelling moeten uiterlijk op 15 November 1885 bij het secretariaat te Edinburg zijn bezorgd.

Tot het verkrijgen van meerdere inlichtingen worden belanghebbenden verwezen naar het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van Nijverheid te Haarlem, het hoofdbestuur der Vereeniging tot bevordering van Fabriek- en Handwerksnijverheid in Nederland, te 's Gravenhage, het bewind der Vereeniging van en voor Nederlandsche industrieelen te 's Gravenhage.

In de zitting van den Amsterdamschen Gemeenteraad van 21 October l.l., is de kwestie van den Munttoren beslist geworden.

Men heeft nu uit de discussie kunnen leeren, dat de kwestie niet alleen eene architectonische was; neen, er was nog een *rechtskwestie* en dan nog een *finantieele*.

Wat is het geval geweest?

Het gebouw, naast den toren te stichten, was reeds verhuurd aan het Oudheidkundig Genootschap vóór dat de Commissie van deskundigen werd benoemd. Men kon dus van te voren op zijn vingers natellen, dat, wat ook het advies dezer heeren mocht zijn, de over 't algemeen nog al meegaande Raad — die, volgens den heer Sillem »helaas! niet altijd weet wat hij wil" — bij het vernemen van dat feit in den zin van het plan van B. en W. zoude beslissen.

En dan: de grootte der te ontvangen huurpenningen kon toch ook niet onverschillig zijn!

Vergissen wij ons niet, dan is de zaak van het afbreken van 't Logement de Munt, en het stichten van een met den toren meer in overeenstemming zijnd gebouw, oorspronkelijk uitgegaan van het Oudheidkundig Genootschap. Merkwaardig is het nu, dat dit zelfde Genootschap door den loop der omstandigheden een beletsel is voor de goede oplossing van de kwestie.

De loop van zaken was zeer zonderling. B. en W. zochten hulp en voorlichting bij erkende specialiteiten op architectonisch gebied, kregen een advies, waarmede zij echter verlegen bleken te zitten — om die rechts- en finantiëele kwesties, — en decreteeren dus maar: »en toch weten wij het beter". Het hielp niets of de beide deskundige leden van den Raad, de heeren Muysken en Gosschalk, die ook zitting hadden in de commissie van advies, hun stem al verhieven tegen het plan van B. en W., want met 25 tegen 10 stemmen (waaronder die der genoemde heeren en die des Voorzitters, de heer v. Tienhoven) werd het aangenomen. Zonderling voorwaar, stemt de Wethouder van publieke werken tegen het advies der commissie, die hij zelf in 't leven heeft geroepen.

Die wonderlijke afloop vindt echter zijn oorzaak alléén in het twijfelachtig beleid van den Wethouder van Publieke Werken, waardoor ten laatste èn B. en W., èn de Raad, èn de Commissie van advies, onwillens een gek figuur moesten slaan tegenover het publiek.

De toren krijgt dus een grooten aanbouw, en nu dit eenmaal het geval moet zijn, vertrouwen wij, dat op het technisch bureau der stad voldoende smaak en goeden wil huisvesten om de aansluiting van dien bouw met den toren, nog eens duchtig te bestudeeren.

De Rotterdamsche Courant meldt, dat de overblijfselen van het huis Ten Strijen, onder Oosterhout, bij den dood van Z. K. Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden in eigendom aan den Staat der Nederlanden overgegaan, en thans onder beheer van het Departement van Binnenlandsche Zaken, tegen verder verval behoed zullen worden.

De werkzaamheden zullen spoedig aanvangen en plaats hebben onder het beheer van den architekt J. F. L. Frowein te 's Gravenhage.

Binnen kort zullen aan den Gemeenteraad van Kralingen de plannen worden voorgelegd tot het bouwen van een nieuw Raadhuis, waarvoor de gemeente kosteloos grond ontvangt van de Bouw-Maatschappij »Concordia." Het plan bestaat om het Raadhuis te bouwen over een der dwarsstraten der Waterloostraat en dan de avenue »Concordia" door een brug in verbinding te brengen met de Hoflaan en het park Honingen.

CORRESPONDENTIE.

Aan N. N.

1°. Buffetten, in den bouw begrepen, worden niet gevraagd.

2°. Een afzonderlijk bureel voor den chef wordt niet gevraagd.

3°. Dit is een onderscheiding bij de Staats-spoorwegen in zwang. De opgegeven grootten van wachtkamers hebben daarop betrekking.

4°. Het is steeds wenschelijk de privaten aan buitengevels te plaatsen. Een bepaald systeem wordt niet opgegeven.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM. — Aan de firma Bruggemann Martens te Haarlem is het stucadoorwerk van het concertgebouw te Amsterdam gegund voor *f* 27000.

HAARLEM, 9 Oct. — Regenten van het hofje: het bouwen van een nieuw hofje genaamd »In den groenen tuin", onder beheer van de architekt Ch. Robbers aldaar.

C. P. W. Dessing te Gouda . . . . *f* 26.926 gegund.

VLISSINGEN, 10 Oct. — Het bouwen van een nieuw badhotel op de Duinen aldaar, te Antwerpen aanbesteed, is gegund aan W. Lock te Steenbergen voor *f* 116.200

'S GRAVENHAGE, 14 Oct. — Het ministerie van waterstaat, handel en nijverheid: het maken van een gebouw voor sluispersoneel bij Vreeswijk, begr. *f* 17.650

A. J. van Liemt te Amsterdam . . *f* 18.950
B. Vermolen te Weesp . . . . » 18.816
D. Barneveld te Vreeswijk . . . . . » 17.800
F. W. Furster te Wijk . . . . » 17.350
J. A. Dumolin te Vianen . . . . . . » 17.056
H. van Es te Haarlem . . . . » 16.563
A. Michaël Jr. te Aalburg . . . . . » 15.900
C. M. Roozenburg te Naaldwijk . . » 15.500

LEIDEN, 15 Oct. — De architekt W. C. Mulder: het bouwen van een heerenhuis aan het plantsoen aldaar

Schmidt en v. d. Elst te Dordrecht *f* 13.500
A. Platteel en Co. te 's Gravenhage » 11.997
P. L. van Erkel . . . . » 11.400
Bouwmeester en Planjer . . . . . . » 10.884
G. Splinter. . . . . » 10.839
H. J. Sloots . . . . » 10.567
M. N. Langezaal . . . . » 10.584
W. v. d. Drift . . . . » 10.480
P. Gestman . . . . » 10.286
C. J. de Nie . . . . » 10.083
de overigen te Leiden.

DORDRECHT. — Het bouwen eener fabriek voor de Ned. stoom-sigarenvormen- en kistenfabriek aan den Weeskinderendijk.

A. Blok te 's Gravendeel . . . . . . *f* 12.670
Gebr. Ek . . . . » 12.400
A. du Vijn. . . . . » 11.987
L. Kooijman. . . . . » 11.916
Js. van der Vlugt Jr. . . . . » 11.400 gegund.
de overigen te Dordrecht.

De Kon. Nederlandsche Locaal-spoorwegmaatschappij, het maken van de stationsgebouwen voor den spoorweg Apeldoorn—Dieren. Minste inschrijver G. ter Heerdt, te Apeldoorn, voor *f* 21.777.

Het gewestelijk bestuur in Zeeland, het vernieuwen van het remmingwerk in de buitenhaven te Hansweerd, behoorende bij de werken voor het kanaal door Zuid-Beveland (raming *f* 22.100). Van 8 biljetten was het minste dat van W. H. de Haan, te Elst, voor *f* 20.289.

Bij de aanbesteding voor het maken en stellen van een gashouder te Alkmaar (geraamd op *f* 27.060.21), was laagste inschrijver de Maatschappij »IJzergieterij Prins van Oranje", te 's Gravenhage, voor *f* 23.063.

Bij het openen en voorlezen der ingekomen aanbiedingen bleek het dat de biljetten van de inschrijvers Penn en Bauduin te Dordrecht, Enthoven en C°. te 's Hage, en van der Kuyl te Slikkerveer, hoewel behoorlijk en vóór den tijd verzonden, niet te Alkmaar waren aangekomen.

PORTEFEUILLE BANDEN

voor het

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT

en

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ad *f* 1.75 per stuk.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 43.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Op Vrijdag a. s. den 6den November, des avonds ten 8 ure, zal eene vergadering der AFDEELING AMSTERDAM gehouden worden, in de VERGADERZAAL van het Maatschappelijk Gebouw.

Als spreker zal optreden de heer W. B. G. Molkenboer, Directeur der Rijks Normaalschool voor teekenonderwijzers. Het onderwerp zal zijn: „het teekenonderwijs op de lagere scholen te Amsterdam."

Voor de leden der Maatschappij die geen lid der Afdeeling zijn en voor verdere belangstellenden zal aan het lokaal gelegenheid bestaan om te worden geïntroduceerd.

Gedurig ontvangt het Bestuur mededeeling van leden der Maatschappij, die meenen het eerste gedeelte van het Verslag der Algemeene Vergaderingen, van bladz. 1 tot en met 8, niet te hebben ontvangen. Spoedig blijkt, na verstrekte inlichtingen, dat die leden wel in 't bezit zijn van dat gedeelte.

Tot opheldering diene, dat dit eerste vel druks verzonden werd bij N°. 27 van het *Bouwkundig Weekblad*, van 11 Juli l.l.

TEEKEN-ONDERWIJS.

De plaatselijke Commissie van toezicht op het lager onderwijs in de Gemeente Amsterdam benoemde in de openbare vergadering van April 1884 uit haar midden eene Commissie, die tot opdracht kreeg een onderzoek in te stellen naar, en een verslag uit te brengen over het teekenonderwijs op de Lagere scholen te Amsterdam.

Te recht begreept zij, welk een heilzamen invloed juist dat onderwijs kan uitoefenen, van hoeveel nut het kan worden voor den leerling mits de eerste gronden degelijk zijn gelegd, en hoe noodig het was een advies van bevoegden te ontvangen om te kunnen nagaan, waar en in welken zin verandering of wijziging wellicht noodig kan zijn. Het laatste woord toch, op het gebied van teekenonderwijs, is nog niet gesproken.

Het was een hoogst omvangrijke taak die de Commissie op zich nam: zij bezocht niet minder dan 82 scholen te Amsterdam. Zij verdeelde zich hiertoe in twee gedeelten en elk leverde een verslag. Beide verslagen werden vervolgens tot één geheel vereenigd.

Dat dit eind-rapport een degelijk en ernstig werk is, daarvoor staan ons de namen der Commissie-leden borg, waaronder wij die van de heeren W. B. G. Molkenboer, J. Versluys en J. C. Greive vinden.

Het teekenonderwijs, en vooral dat op de lagere scholen — waar zoo veel nut kan gesticht worden, maar ook zoo oneindig veel kwaad — ligt elk ontwikkeld man na aan het harte en boezemt vooral den architekt de grootste belangstelling in.

Het is dan ook een gelukkig denkbeeld van het Bestuur der Afdeeling Amsterdam geweest, om den heer Molkenboer, den directeur der Rijks Normaalschool voor Teekenonderwijzers te Amsterdom uit te noodigen een spreekbeurt te willen vervullen op een harer ver-

Gedrukt 31 *October* 1885.

gaderingen en daar zijne rijke ondervinding, in verband met het eind-verslag der Commissie, ook aan andere belangstellenden mede te deelen. Dit zal menigeen hoogst welkom zijn, daar het verslag, in een lijvig boekdeel vervat, niet in den handel en slechts in zeer beperkt aantal is verspreid.

Hoedanig bij een goede methode van onderwijs, de resultaten kunnen zijn, zal worden aangetoond door eene tentoonstelling --- tijdens de vergadering — van teekeningen vervaardigd op eenige der Amsterdamsche Lagere scholen.

Wij hopen niet alleen op een trouwe opkomst der leden van de Afdeeling, maar tevens, dat deze, het groote belang van het onderwerp in aanmerking genomen, het hunne zullen bijdragen om anderen op deze vergadering te wijzen, die op den 6en November a. s. des avonds ten 8 ure zal gehouden worden in de groote vergaderzaal van het Maatschappelijk gebouw.

Alle leden der Afdeeling hebben het recht personen te introduceeren, en wij vertrouwen dat zij daar een ruim gebruik van zullen maken; aan het lokaal bestaat tevens voor alle belangstellenden gelegenheid om door het Bestuur te worden geïntroduceerd.

BIJ DE PLAAT.

In het vorige nummer van het *Bouwkundig Weekblad* werd eene beschrijving gegeven van 's Lands Arsenaal of Zeemagazijn te Veere, hetwelk thans wordt afgebroken. Dit nummer bevat de afbeelding van 't gebouw, voor zooverre ons bekend is nog niet elders gegeven.

Het gebouw is zeer onlangs in teekening gebracht door den heer J. de Quack ten behoeve eener bestaande atlas van Zeeland. Naar dit fraaie, in O. I. inkt gewasschen stuk is een penteekening vervaardigd die gediend heeft voor de verkleinde reproductie, bij dit blad gevoegd.

DE BOUWKUNST OP DE WERELD-TENTOONSTELLING TE ANTWERPEN.

III (*Slot*).

Laat ons nu uit het gebouw (?) der „schoone kunsten" oversteken naar de nijverheidshallen, om aldaar wellicht nog iets te vinden wat bij ons onderwerp past, al zal de oogst, vrees ik, ook niet zeer rijk zijn.

Of is het belangrijk den triomfboog te beschrijven, die toegang geeft tot de Fransche afdeeling? Vindt men er genoegen in te vernemen dat de Russen, de Italianen en Spanjaarden, alsmede de Oostenrijkers aan de versiering hunner zalen een zeker karakter van hunne nationaliteit hebben weten te geven? . . . Wij erkennen het toch met dank. Kan men het model van een Zwitsersch huis tot de gewichtige bijdragen van bouwkunst rekenen? . . . Ter nauwernood. Doch zeker kan men bij deze gelegenheid den negatieven lof uitspreken, dat de commissie niet op de gedachte is gekomen eenen bouwval, bij voorbeeld die der abdij van Villers, bij Ottignies (zoo uiterst schilderachtig), te doen wedergeven, gelijk men 't in Dusseldorp (de schildersstad bij uitnemendheid) met de bouwvallen van het Heidelberger slot heeft gedaan. N. B.! Men bouwde . . . eenen bouwval; men richtte eene ruïne op nevens het tentoonstellingsgebouw. De vergankelijkheid waaraan ons een bouwval zinnebeeldig herinnert, vergroot daarvan soms den indruk op 't gemoed. Maar of een half ingestort kasteel uit een gezond, esthetisch oogpunt boven een nieuw opgebouwd de voorkeur verdient, betwijfel ik sterk.

Men zag in de rijen van heerlijke voorwerpen *un domicile en zinc*, opgebouwd door de zink-maatschappij *La Vieille Montagne*, doch natuurlijk zonder eenigen zwier of gezelligheid. Men zag er, wat nog meer te denken geeft, in de hoofdgalerij een monument (!) van balen, zakken en kisten, acht tot tien meters hoog, en daarnevens een groot altaar, bestemd voor eene katholieke kerk, in wit marmer, met verguld koper versierd, uit den atelier van den heer Verlinden. De beeldhouwer moge de vaardige hand bewonderen die dit sierlijk werk heeft gewrocht, als voortbrengsel van bouwkunst heeft dit altaar weinig waarde. De groote lijnen, voor zoover er bestaan, verliezen zich in de versiering. Als kerkmeubelen verkiezen wij, van een architectonisch standpunt, de predikstoelen van Goyers te Leuven en Peeters te Antwerpen.

Niet minder doelmatig, redelijk en edel van proportie zijn de schouwen of schoorsteenmantels uit Cureghem, bij Brussel, al laat de stijl overigens ook wat te wenschen.

Niet minder zondigt in dit opzicht de gothische (?) kast van Napoleon Andiani te Venetië. Ook hier heeft de beeldhouwer met den architect (gelijk men zegt) een loopje genomen.

Eene smakelooze afbeelding in perlemoer van het operagebouw en het stadhuis van Parijs valt natuurlijk buiten ons bestek. Liever verheugen wij ons nog een oogenblik bij de herinnering aan de lichtbeelden naar het heerlijke stadhuis van Weenen, het werk van den heden meer dan ooit in Amsterdam populairen Schmidt.

Wij lachen natuurlijk toegevend bij den beschuittoren van Fr. de Beuckelaer, Huntley en Palmers' groote concurrent in België, evenzoo als bij de triomfzuil eener Antwerpsche sigarenfabriek, de opeengestapelde koffiebalen, het brikettenhuis, enz.

Verder komen wij stooten op *l'art appliqué à l'industrie*, „kunstnijverheid," waarmede men sedert eenige jaren zooveel op heeft.

Is de mensch dan, zoolang de wereld staat, met blindheid geslagen geweest? Of was het eene monomanie, niet te erkennen, niet te zien, te gevoelen, dat alle vormlooze voorwerpen leelijk zijn, en elk voorwerp van edelen vorm een kunstwerk is?

Heeft men dan werkelijk ooit de spreekwijze der winkeldochters ernstig opgenomen, wanneer zij den kooper een kostbaar voorwerp toonende zeiden: „C'est un objet d'art", alsof het daarneven liggende van halven prijs, b. v. een eenvoudig, practisch speldedoosje geen *objet d'art* was? En wij leerden nog al op de school, dat de eenvoudigheid het kenmerk is der waarheid (het hoofdbeginsel der schoonheid)!! — Hoe het zij: met groote letters lezen wij hier: „Scuola d'arte applicate al' industria". Een huis met consoles en een balkon is een kunstwerk!!! Het eenvoudige, burgerlijke trapgevelhuis is er geen!... Dan is toch ook het prachtige dak wat de kostbare

Photolithographie v. Wegner v. Mottu Amst.

Byvoegsel van het Bouwkundig Weekblad N° 43 Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

Erard-vleugel overhuift, er toch nog minder een, en kan ook het sierlijke (?) aquarium-paviljoen niet als kunstbouw gelden.

Wij komen daarom op onze eerste gedachte terug. Wij vinden in de onderwijsafdeeling van België menig voorbeeld van e e n v o u d i g e schoolgebouwen, die aan alle eischen der schoonheid en der redelijkheid voldoen, zonder aanspraak te maken tot de „Kunstnijverheid" te behooren. Daarom gaan wij ook ten slotte een likeurtje nemen in het even practisch als sierlijk en smaakvol bedakte huisje van de Erven Lootsjes, gelijk men ons meldt, naar de teekenpen van den heer Jozef Cuypers in den tentoonstellingshof uitgevoerd.

Hiermede keeren wij naar de Zuiderlei en slaan eenen laatsten blik terug op de in ons eerste artikel beschreven hoofdpoort.

Men verhaalt ons het nauwlijks geloofbare nieuws, dat deze (gelijk men gelezen heeft op eene ijzeren karkas gebouwde) torenachtige boog, uitloopende in eenen wereld- en hemelbol, niet afgebroken, maar aangewend zal worden als hoofdingang voor het nieuw te bouwen station. Och ja (wat doet het er toe!), eene deur is eene deur ; eene poort is eene poort ; of die voor eene gevangenis of voor de inhuldiging van eenen vorst, voor eene kerk, of voor een spoorweghuis moet dienen, daarop behoeven de bouwmeesters niet te zien. Men moet cosmopolitisch zijn, d. i. alle gedachte aan bestemming en behoefte van plaats en klimaat waaraan een gebouw heeft te voldoen, voor goed afleggen. Dat is de hoofdzaak ! A.

DE PERMANENTE TENTOONSTELLING.

Vervolg van pag. 229,

Alvorens onze wandeling op de tentoonstelling voort te zetten moeten wij een fout herstellen, die de aandachtige lezer wel reeds opgemerkt en verbeterd zal hebben. Er was in het vorige artikel sprake van modellen van tegels, ingezonden door de Gebrs. Ravenswaay; dit moet echter zijn Gebrs. Ravesteijn, op Westraven bij Utrecht.

In de onmiddelijke nabijheid van deze inzending, ziet men tegen den wand een tableau met kleurige verglaasde en met relief bewerkte majolica muurtegels, tentoongesteld door de firma Wauthier en Faro te Rotterdam, welke alle andere soorten van tegels voor vloeren, wandbekleedingen en gevelversieringen levert. Bij die duurzame tegels op het genoemde tableau treft vooral de fraaie kleur.

Weder een andere soort van gebakken tegels voor wanden en voor vloeren biedt de heer H. A. B. Dupuy te Amsterdam ; zij zijn gemerkt Graven, Dunnill en C°., en de enkele monsters die er liggen geven een goeden dunk van het fabriekaat. Wij zien bij dezelfde etalage ook blikken tegels (patent metal tin plates), die met blauwe tafreeltjes op een lichten, grijsgeelachtigen grond bedrukt zijn, of met veelkleurig ornament. Deze tegels, zijn gemakkelijk aan te brengen ; zij worden tegen den wand gespijkerd en met randen in elkaar geschoven, zoodat de koppen der spijkers bedekt worden. Het schijnt dat dit materiaal vooral in Indië veel wordt toegepast, daar de verzending, wegens het geringe volume en de lichtheid, weinig bezwaar oplevert en de vracht de prijzen dus niet al te veel verhoogt. Nog vinden wij er kurksteen en kurkbekleedingen voor stoompijpen, verwarmingsbuizen enz. Deze bekleedingen zijn van zeer veel nut in fabrieken, daar kurk een der slechtste warmtegeleiders is.

De smaakvolle etalage van de heeren de Lint en C°. te Rotterdam trekt hier zeer de aandacht. Het fraaie vloertje is samengesteld uit kleine tegeltjes. De wanden zijn bekleed met tegels van Minton, Hollins en C°. Wij zien hier welke goede exemplaren in ruime keuze deze fabriekanten kunnen leveren ; tevens zal men echter opmerken met welk een zorg de tegels zijn gesteld. Dat stellen is geenszins een ieders werk, en men zal dan ook voorzichtig handelen, indien men, bij een bestelling aan deze exposanten, hen tevens het aanbrengen der bekleedingen opdraagt. In het vertrekje door de firma J. Wijdoogen Jansz. ingenomen, treft men een ceramisch product aan van den jongsten tijd uit de fabriek van de heeren Boch frères, vertegenwoordigd door de heeren De Lint & C°. te Rotterdam. Wij doelen hier op de drie vazen of bekers, op den schoorsteenmantel, die in alle opzichten de aandacht verdienen, zoowel wat vorm als wat versiering betreft. Ook een aantal tegels uit de fabrieken te Mettlach en Maubeuge completeeren de verzameling der vertegenwoordigers.

In No. 38 van den jaargang 1884 van dit blad werd reeds gewezen op de eigenschappen en het gebruik der aanbevelenswaardige vocht-werende verven de Ruolz, en wij verwijzen daarom naar die mededeeling. Aan de tentoongestelde bussen, de wijze van verpakking aangevende, zal men die eigenschap echter bezwaarlijk kunnen waarnemen ; daarom hebben de inzenders, de hoofd-agenten Rutten & Co. te 's Hage, in het Maatschappelijk Gebouw een proef genomen, die als afdoende mag vermeld worden. Eenige dagen nadat de wanden der portierskamer waren afgepleisterd — zij waren dus nog zeer nat — werden zij bestreken met de vocht-werende, stroopachtige massa, die, toen zij voldoende droog was, werd overgetint in kleuren. Men kan thans waarnemen, dat de vocht in bedwang is gehouden en aan de verven niet de minste schade heeft gedaan. Zooals hier met nieuwe muren, handelt men ook met oude die doorslaan, zoodat zij weder behoorlijk kunnen worden geverfd of met behangselpapier beplakt.

De heeren G. en J. Cool, wier fabriek te Sneek vele leden der Maatschappij in September 1884 met belangstelling bezochten, hebben een 13-tal schoorsteenmantels tentoongesteld, zeer verschillend van bewerking en wat de prijzen betreft, zeker elk wat wils.

De rijkste mantel is die, welke in het vertrekje staat hetwelk door den heer C. B. Schneider is ingenomen; dit werkstuk was onder anderen tentoongesteld op de internationale expositie in 1883, en een afbeelding er van vindt men in het uitgebrachte Rapport, Deel IV van het *Bouwkundig Tijdschrift*. Deze mantel is zeer goed van bewerking. Ook van de andere, waarvan één in het vertrekje der firma Wijdoogen staat, kan het zelfde getuigd worden. De verscheidenheid in grootte en vormen is belangrijk, en allicht zal men bij de heeren Cool iets van zijn smaak vinden. En mocht ook dat nog niet het geval zijn, dan levere men teekeningen. Men zal dan een fraai bewerkt stuk ont-

vangen, getuige de mantel van rood marmer, die naar het ontwerp van den heer A. L. van Gendt is vervaardigd en, wat het werk en den prijs betreft, kan concurreeren met het meest bekende Belgische werk. De goede naam der fabriek bewijst voldoende, dat zij de vrij zware buitenlandsche concurrentie met eere het hoofd heeft geboden.

Voor een paar van deze schoorsteenen zijn Musgrave's patent, langzaam verbrandende kachels geplaatst, waarbij een die bekleed is met Engelsche Minton tegels. Zij zijn een gelukkige verschijning, èn om de zuinigheid waarmede zij de brandstof verslinden, èn om het fraaie uiterlijk. Vroegere wanstaltige smidsproducten kan men gerust op zijde zetten, want ook de prijzen zijn zeer bereikbaar. Zij branden dagen en weken lang, zonder veel toezicht te vereischen; wegens veiligheid en duurzaamheid — verhoogd door de steenen binnenbekleeding en uiterst eenvoudige inrichting — zijn zij tevens zeer aanbevelenswaardig uit een hygienisch oogpunt, daar de lucht in het vertrek nooit met een gloeienden wand in aanraking kan komen. De heer D. S. M. Kalker, die deze kachels exposeert, belast zich op aanvrage tevens met de plaatsing. De werking kan men waarnemen in het gebouw zelve, waar twee dezer kachels gebrand worden en reeds bewezen hebben uitmuntend te voldoen.

Vele der mantels van de heeren Cool zijn versierd met borstbeelden, groepen of figuren van de Erven L. Grisanti, een jonge, of liever verjongde oude —, en welbekende Amsterdamsche firma, die blijken geeft een goeden smaak te bezitten. Men heeft de keuze tusschen werken in gips, terra-cotta of biscuit. Maar niet alleen legt de firma er zich toe om fraaie voorbeelden uit het buitenland te halen, zij levert eigen en ook zeer goed werk, getuige de beide in gips afgegoten hoekstukken van een plafond, ontworpen door leerlingen der Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam. 't Is te hopen, dat deze firma er voortdurend naar blijve uitzien om op deze en dergelijke wijze modellen te verkrijgen, die beter en niet zoo algemeen verspreid zijn, zoo zonder oordeel soms geplaatst in een omgeving waarin zij niet te huis behooren, dan die welke ons toevloeien uit de eeuwigdurend vruchten dragende en helaas nooit slijtende vormen van onze stucadoors. Dan kunnen wij eindelijk, zonder in enorme prijzen te vervallen, ook eens opzien tot een ietwat betere afdekking van ons woonvertrek en tot versieringen, die wij niet bij al onze kennissen zelfs in andere steden terugvinden.

De stoomtimmerfabriek der heeren F. & A. van der Linden exposeert een deuromtimmering met deur voor den gewonen huisbouw en een gedeelte van een parketvloer van Amerikaansch greenenhout. Men kan voorts aan de fabriek al datgene verkrijgen, wat tot het timmervak behoort. De firma van der Linden & C°., de Nederlandsche verzinkfabriek, neemt een deel der zelfde etalage in voor haar gegalvaniseerd plaatijzer en dakpannen van gegalvaniseerd ijzer, een materiaal hetwelk om zijne duurzaamheid zeer verdiend te worden aanbevolen. Op het gebied van timmerwerk zal de tentoonstelling naar wij hopen spoedig eenigszins uitgebreider worden.

Werkman en patroon, die dat werk in oogenschouw komen nemen, raden wij dan ten zeerste aan een oogenblik te verwijlen bij de Amerikaansche timmermans werktuigen, tentoongesteld door den heer Ferd. Stieltjes,— werktuigen die, wat nauwkeurige bewerking en soliditeit betreffen, den toets reeds hebben doorstaan, en dan tevens eens te zien naar het zoo noodige zand- en amarilpapier van Schlesinger, tentoongesteld door den heer J. D. Cohen.

Van natuurlijke steensoorten zal men op de tentoonstelling vinden eene goede collectie Zweedsch Graniet van Kessel en Röhl te Berlijn, geëxposeerd door den heer G. Brongers, waaraan men de verschillende wijzen van bewerking kan waarnemen. De Oberkirchener Sandstein en het Streiter Graniet (C. Kulmitz) worden vertegenwoordigd bij de inzending van den heer Ferd. Engers, waar nog opgemerkt zullen worden het terazzo mozaiek van de firma Odorico. Zooals men weet zijn de vloer in een der zalen en die in de vóór vestibule van het Maatschappelijk Gebouw geschenken van de firma. Daar kan men zich dus beter overtuigen van het effekt en de bewerking dezer vloeren, dan door kleine monsters, die men allicht van te dichtbij beschouwt.

De firma Odorico gaf indertijd ook nog ten geschenke twee in glasmozaiek uitgevoerde cartouche vullingen op goud grond, in den gevel van het gebouw aangebracht. De eene, de architectuur voorstellende, stelt een vrouwenkop voor, een kroon dragende. In deze laatste en in de sluiting van het kleed zijn attributen van de bouwkunst terug te vinden. De andere, met bloemen en eikenloof getooide vrouwenkop, stelt de decoratieve kunst voor. Beide figuren zijn omgeven van verklarend inschrift.

Het gebruik van mozaiek voor den huisbouw is, zooals men weet, overoud; de kunst is in het Oosten geboren en waarschijnlijk aangevangen met het versieren van wandvlakken door middel van stukjes eener glasachtige zelfstandigheid. Reeds uit het vóór-Christelijke tijdperk zijn vloeren, in mozaiek uitgevoerd, aan te wijzen. In de bloeiperiode van het Romeinsche rijk speelden zij een groote rol, bij de pracht die zoowel in openbare als particuliere huizen werd tentoongespreid en waarvoor geen kosten gespaard werden om het beste, zelfs uit verafgelegen landen te halen. Na die bloeiperiode, verviel tijdelijk de kunst van den mozaiekwerker, en herleefde eerst na jaren gedurende de opkomst van de kleinere Italiaansche steden. Ook van het glasmozaïek werd weder meer gebruik gemaakt voor wandversieringen, voornamelijk in kerken.

Een tweede herleving van deze bijna weder verloren gegane kunst is nog zeer jong en dagteekent van de tweede helft onzer eeuw, meer bepaald van den tijd waarin de oude mozaiekwerken in Italië ter restauratie onderhanden werden genomen. Aan de thans reeds groote ontwikkeling der kunst is de naam van Salviati te Venetië onafscheidelijk verbonden.

De meestal kubusvormige stukjes, waaruit glasmozaiek is samengesteld, worden verkregen door het stukslaan van schijven, ter dikte van ongeveer 1 cM. en een middellijn van 10 cM., bestaande uit zuiver glas, dat òf geheel gekleurd is, òf een dunne gekleurde laag heeft op ongekleurd glas. Een goed werkman, met het sorteeren van kleuren belast, kan p. m. 10.000 verschillende nuances onderscheiden; ongeveer 30 nuances van goud, is een verzameling die elke goede fabriek minstens moet kunnen aanwijzen. Dit goud — zeer veel voor achtergrond der voorstelling gebruikt — bestaat uit bladgoud, op wit, blauw of bruin glas gelegd en wederom

gedekt met een zeer dun laagje van 't zuiverste glas. De kleur van het goud wordt gewijzigd door die van den ondergrond; vandaar de groote verscheidenheid.

Voor het maken van een mozaiek is een zeer juiste teekening noodig, die van de te vervaardigen voorstelling een spiegelbeeld geeft, en waarop met nauwkeurigheid de grootte der stukjes is aangegeven, verdeeld naar de kleuren. Volgens de aangegeven lijnen en kleuren worden de stukken glas op de teekening geplakt, om ze ter plaatse waar het kunstwerk moet aangebracht worden, of in het atelier zelve, met cement aan elkaar te gieten. Het afweken van 't papier is de laatste arbeid.

Glasmozaiek uit vroeger tijden, treft men voor het meerendeel aan bij inwendige versiering. Dat het echter ook in staat is den invloed van het weder gedurende eeuwen te doorstaan, bewijzen de voorstellingen boven de hoofdingangen van San Marco te Venetië; de restauratie, een goede tiental jaren geleden door Salviati ondernomen, betrof meerendeels slechts het vervangen van uitgevallen stukken.

De invloed van *ons* klimaat behoeft dus waarlijk niet gevreesd te worden.

AFDEELING ARNHEM.

(*Vergadering van* 21 *October* 1885.)

De vrij talrijk opgekomen leden werden door den Voorzitter welkom geheeten en deze eerste vergadering in dit saisoen geopend met een woord tot opwekking en medewerking.

Ingekomen waren: verslagen van den toestand en de werkzaamheden der Afdeelingen Rotterdam en 's Gravenhage over 1884 en van de vereeniging de Ambachtsschool te Arnhem over 1884—85; voor de bibliotheek der Afdeeling, een viertal afleveringen van de »Emulation", en vervolgen op de Nederlandsche en algemeene bibliographie.

Het Bestuur van de wedstrijden voor handwerkslieden en leerlingen, in April 1886 te 's Gravenhage te houden, deed een verzoek om haar streven geldelijk en zedelijk te steunen en in ruimen kring bekend te maken. Besloten werd dat, waar noodig, zedelijke steun en medewerking niet zal worden onthouden, doch, de toestand der Afdeeling in aanmerking genomen, aan het verzoek om geldelijken steun niet zal worden voldaan.

Door den Voorzitter werd mededeeling gedaan, dat ingevolge het besluit der vergadering van 7 Mei 1884, door het Bestuur, namens de Afdeeling, in den afgeloopen zomer een tweede adres bij het Gemeentebestuur was ingediend in zake de restauratie van den Stadhuisgevel.

Door den afgevaardigde, den heer J. C. Stoeller, werd verslag uitgebracht over het verhandelde op de Algemeene Vergadering in Mei l.l. te Amsterdam gehouden, en in aansluiting daarmede eene korte beschrijving gegeven van de nieuwe gasfabriek der Imp. Cont. Gas-Assotiation aldaar, welke inrichting bij die gelegenheid werd bezocht. Bij monde van een der leden werd den Voorzitter voor zijne uitvoerige mededeelingen namens de vergadering dank gezegd.

Door het onderteekenen eener lijst werd door verschillende leden, voor de volgende vergaderingen, het geven eener bijdrage of kunstbeschouwing verzekerd.

Het lid, de heer H. Portheine Jr., deed vervolgens eenige mededeelingen over rijs- en kribwerken en besprak meer bepaaldelijk de rijswerken op de bovenrivieren, die ten doel hebben de oevers tegen de inscharing van den invallenden stroom te beveiligen of, om aan dezen laatsten eene andere richting te geven, ten einde het vaarwater te verbeteren. Het gesprokene werd met teekeningen en modellen op kleine schaal verduidelijkt.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwk. Weekblad.

M. H.

Met genoegen las ik in het *Bouwk. Weekblad* N°. 40, het opstel »Over vervalsching van Portland-cement" en vertrouw wel de tolk te mogen zijn van heeren fabriekanten, die zich niet aan vervalsching schuldig maken, door den heer J. J. Reesse dank te zeggen voor zijne medewerking om deze oneerlijke praktijk bekend te maken.

In de vergadering der Afd. Rotterdam, gehouden 19 Januari 83, werd door mij reeds op het zelfde aanbeeld geslagen, en trachtte ik met proefsteentjes te bewijzen, dat slakkenmeel weinig of geen meerdere waarde bezat dan gewoon zand.

In die vergadering werd mij de vraag gesteld, of er ook middelen waren om die vervalsching te ontdekken, waarop ik het antwoord moest schuldig blijven.

In eene volgende vergadering, die van 16 Januari, gaf de heer J. v. d. Pot het door den heer J. J. Reesse bedoelde middel, toevoeging van verdund zoutzuur, hetgeen echter blijkt geen afdoend middel te zijn.

Daar de proeven, door Dr. Fresenius aan de hand gedaan om de zuiverheid van Portland-cement te bepalen, moeilijk anders dan door scheikundigen kunnen worden genomen, zou ik willen voorstellen een anderen weg te volgen om de verderfelijke kwaal te genezen, en vraag ik met de meeste bescheidenheid of het niet tot beterschap zou leiden, indien H.H. ingenieurs en architekten in hun bestekken beschreven. »De Portland-cement moet voldoen aan de Duitsche norm. Mocht de aannemer echter cement ter keuring aanbieden, die bij het beproeven met zand 25, 50 of 100% meer weêrstandsvermogen bezit, dan zal hem door de directie worden toegestaan »12½, 25 of 50% meer zand te gebruiken dan in het bestek bepaald is".

De gevolgen hiervan zullen niet uitblijven. De aannemer zal dan vragen naar den prijs van de beste cement en alleen de best bekend staande merken ter beproeving aanbieden, daar het gebruik van meer zand wel eene der grootste voordeelen voor hem is. Daardoor zullen de fabriekanten van zelf verplicht worden geen bedrog te plegen, doch in tegendeel trachten in hun fabriekaat verbetering te brengen; want volgens mijne bescheiden meening zijn thans reeds enkele zeer bekwame fabriekanten tot het vervalschen der Portland-cement overgegaan, nadat zij, helaas! hebben ingezien, dat hunne meerdere moeite en kosten niet beloond werden. Verder zou ik nog wenschelijk achten, dat iedere leverancier of vertegenwoordiger van een Portland-cement fabriek verplicht werd de beproeving der cement bij belangrijke werken voor zijne rekening te doen plaats hebbdn, onder toezicht van de directie. Daaruit zal weder voortvloeien, dat ieder koopman het nut zal gevoelen om zijn fabriekaat zelve te kunnen controleeren.

Ziedaar, wat mij op het hart lag; ik geef het u ter beoordeeling, om door publiciteit te trachten verbetering te brengen in een bouwartikel, dat in zuiveren toestand afgeleverd en verwerkt, nog steeds onmisbaar blijft bij het bouwen. En mocht naar aanleiding hiervan, door meer bevoegden een beter en meer afdoend middel worden aan de hand gedaan, zoo zal mijn doel bereikt zijn.

Hoogachtend: UEd. Dw.
A. E. BRAAT.

Vertegenwoordiger der Portl.-cement fabriek JOSSON & C°.

P. S. Bij iedere belangrijke leverantie ben ik gaarne bereid alle vereischte proeven kosteloos te doen verrichten, waarvoor mij de benoodigde instrumenten ten dienste staan.

PRIJSVRAGEN.

Opgave der motto's van de antwoorden, ingekomen op de prijsvraag, uitgeschreven door de Societeit *»het College"* te Kampen.

1. Jacob van Campen; 2. Kampen (in drukletters); 3. Kampen (schuin achterover geschreven); 4. Brunellesco; 5. Nach gethaner Arbeit ist gut ruhen; 6. Ditherlin; 7. Belvedere; 8. Gerechtigheid; 9. IJselzicht (Fransch schrift); 10. IJselzicht (in druk-

letters); 11. Concordia; 12. Concordia met een klaverblad; 13. Unitas; 14. Door oefening volmaakter; 15. Apollo; 16. Sophia, waaronder een L. met een aangezicht in een cirkel(figuur); 17. Catharina; 18. Mina; 19. Viktorine; 20. Euterpe; 21. Marguérite; 22. Soos; 23. Kampen's Soos; 24. Das ist die Kunst, das ist die Welt, Dass eins um's Andere gefällt; 25. Orion; 26. Semper idem; 27. Deo; 28. L'Espérance; 29. Harmonie; 30. Animo; 31. Wedstrijd (op elke teekening een afzonderlijk aangeplakt papiertje met het motto); 32. Wedstrijd (Fransch schrift); 33. Het Bestuur der Societeit »het Collegie", Vergunning; 34. Bruto; 35. Totila; 36. Kunst adelt; 37. Arbeid adelt; 38. Arbeid adelt (op een gouden veld); 39. Arbeid adelt (Fransch schrift); 40. 21021; 41. Overveen; 42. e; 43. Eurèka; 44. A. H.; 45. Veel koks verzouten den brij; 46. Le Progrès; 47. Anch' io; 48. 20994,41; 49. Gerardus; 50. Simplex sigillum veri; 52. Frolick mit eeren; 52. Het wapen van Kampen (figuur); 53. K in een cirkel (figuur); 54. Amstel; 55. Was stehst zu lachen, Thu's besser machen; 56. IJsselstroom; 57. Am IJssel; 58. Medio tutissimust ibis; 59. Lente gradiens; 60. A 3; 61. Als ic can; 62. Alle waar naar haar geld; 63. Passer en gradenboog, waarboven Alpha, in een cirkel (figuur); 64. IJsel; 65. IJsel, tusschen twee lijnen, schuin, in een cirkel (figuur); 66. Gratinus; 67. Arbeid geeft welvaart: 68. Zèle; 69. Vergunning; 70. Eendracht maakt macht; 71. Wapenbord met rozet in een cirkel (figuur); 72. Spoed; 73. Twee cirkels door elkander (figuur); 74. Twee cirkels door elkander, aan elk hunner midden tusschen de snijpunten eene verhevenheid (figuur); 75. Solo; 76. In omnia paratus; 77. Ga; 78. Dum spiro spero; 79. Isala; 80. Een teekendriehoek. (figuur); 81. S. h. C. K.; 82. 20973.35; 83. Concurrent; 84. Etude; 85 IJsselkade; 86. Ad valorem; 87. Project Y; 88. Quand même; 89. Quand même (roode letters); 90. Wiron; 91. St. Lucas: 92. Overijsel; 93. Silhouet; 94. 't Kamper Collegie; 95. Steur; 96. Nooit gedacht; 97. Haast; 98. Voor Kampen te kampen doet thans menigeen, Toch wordt van die allen bekroond maar slechts één; Ontvang dan mijn arbeid, de zegen ten strijd, En keurt gij gelukkig, ik wacht U verblijd; 99. Rust roest; 100. Ars libera; 101. Eenvoud; 102. Societeit: 103. Societé; 104. Cedo majori; 105. Labor et constantia; 106. Spant; 107. Excelsior; 108. Buvons sec; 109. Voorwaarts; 110. Vignola; 111. Dat Kampen bloeie.

De dagen waarop de tentoonstelling der teekeningen zal plaats hebben is nog niet bepaald, maar zal spoedig worden medegedeeld.

Na afloop van den termijn van inzending werd nog ontvangen een antwoord, met het motto: Door Kampen naar Kampen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De ontevredenheid over het in dienst stellen van Belgische werklieden bij den bouw van het krankzinnigen gesticht te Vucht is thans geëindigd. Behalve vele Vuchtsche stukadoors, zijn weder eenige Belgen aangenomen.

Het werk wordt met kracht voortgezet, wat ook noodig is, daar in verband met een schrijven van Gedeputeerde Staten aan de Gemeentebesturen gericht, dat de armlastige krankzinnigen uit Noord-Braband met 1 December a. s. kunnen geplaatst worden, althans een gedeelte bewoonbaar moet zijn.

Volgens het bestek moest het geheele gesticht den 1 December gereed zijn, op een boete van *f* 1000 voor elken dag te late oplevering, doch om verschillende redenen is, naar vernomen wordt, aan den aannemer voor *f* 12000 drie maanden uitstel verleend.

In de dagbladen heeft een bericht de ronde gedaan waarbij werd medegedeeld, dat de inrichting van het electrisch licht in de nieuwe gevangenis te Breda zoo weinig voldeed, dat moest worden overgegaan tot het gebruik van gaslicht. Het bericht eindigde met eene minder aangename tirade over het beleid der personen volgens wier aanwijzing de inrichting was uitgevoerd, die noodeloos veel geld had verslonden. Maar thans blijkt het geheele bericht onwaar te zijn.

Het electrische licht voldoet namelijk volkomen — en meer dan dat — aan de verwachtingen.

Aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* deelt de heer J. F. Metzelaar namelijk het volgende mede:

Tweemaal heeft eene proefbranding plaats gehad in het bijzijn van vele uitgenoodigde notabelen der stad, en beide keeren met uitstekend gevolg. Men mag gerust zeggen, dat het de verwachting ver heeft overtroffen. Dezelfde resultaten zijn ook verkregen in de gevangenissen te Arnhem en te 's Gravenhage.

Den heeren W. Smit en Co. te Sikkerveer, komt alle mogelijke lof toe voor de wijze, waarop zij de zaak hebben tot stand gebracht. Zij hebben meer geleverd dan zij verplicht waren, en het geheel laat niets te wenschen over.

De gasleiding, die wordt aangelegd, moet alleen dienst doen, om des avonds na tien uren, als de gevangenen ter ruste zijn, de corridors en centrale hal te verlichten, daar het voortzetten der electrische verlichting voor een dertigtal dienstlichten gedurende den geheelen nacht veel te kostbaar zou worden.

Het Panorama aan het Bezuidenhout te 's Hage, zal gedurende eenigen tijd wegens verbouwing gesloten worden. Wij vernemen daaromtrent, dat, naar aanleiding van een besluit, in de onlangs gehouden buitengewone algemeene vergadering der Panoramamaatschappij genomen, het voorgebouw van het Panorama zal worden afgebroken. In de plaats daarvan zal door den architekt H. Wesstra Jr., wiens ontwerpen met algemeene stemmen door de daartoe benoemde commissie zijn goedgekeurd, een sierlijke toegang tot het Panorama worden gebouwd met twee heerenhuizen aan weerszijden. Het overige terrein wordt omrasterd en in uit te geven grond voor het bouwen van huizen ingedeeld, waaromtrent bij genoemden architekt inlichtingen te bekomen zijn. Wanneer het geheele terrein aldus met huizen zal zijn bebouwd, zal dit een uitmuntend geheel vormen met hetgeen reeds bestaat en aan dat gedeelte van het Bezuidenhout een groote aantrekkelijkheid te meer tot bewoning geven.

Door een 45-tal leden der Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd j. l. Donderdag in het Hôtel de l'Europe een diner aangeboden aan hunnen Voorzitter den heer H. P. Vogel, ter gelegenheid van diens 25-jarig jubileum als hoofdleeraar aan de Akademie van Beeldende Kunsten te 's Hage. c.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Vergadering van Donderdag 29 October 1885.

Het Bestuur stelde in deze vergadering voor, om voorloopig des Zaterdagsavonds sociëteitsavond te houden, totdat eene genoegzame deelneming bewijst, dat meer avonden noodzakelijk zijn.

Na eenige huishoudelijke werkzaamheden, verkrijgt de heer v. Woerden het woord en doet eenige mededeelingen over photolithographie, heliogravure, lichtdruk, enz. Een groote verzameling platen was daarbij tentoongesteld.

De spreker brengt de toehoorders in een photographisch atelier, in 1900, verhaalt hoe daar gewerkt zal worden en brengt dit in verband met de vorderingen, die de photografie in de laatste jaren heeft gemaakt.

Bij de bespreking van de photo-lithographie wordt aangetoond, hoe het komt dat flauwe inktlijnen, òf zeer zwart, òf in het geheel niet op de reproductie worden overgebracht. Het is daarom noodzakelijk bij teekeningen, die langs photo-lithographischen weg moeten vermenigvuldigd worden, steeds en alléén goede zwarte inkt te gebruiken.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM. 16 Oct. — De heer G. A. Harff Jr: het bouwen van 2 huizen en 12 woningen

Groenhof en Haak . . . . *f* 14.380
F. G. Degenhart . . . . » 14.000
Holl. . . . . » 13.600
A. Paans Jr . . . . » 13.500
Zeevat . . . . » 12.926
Kraai en de Raai. . . . . » 12.657
van Workum en Rademaker. . » 12.400
de Haan . . . . » 12.300
Luite en de Lange. . . . . » 11.950
A. de Rijke . . . . » 11.890
Can . . . . » 11,785
Happé . . . . » 11.555
Hartgerinck en Boom . . . . . . » 11.550
Veneman. . . . . » 11.285
Hoogland. . . . . » 11.115.75
Dijker. . . . . » 10.350
IJzerman en Co. . . . . » 9.135
allen aldaar.

'S HERTOGENBOSCH. 17 Oct. — Het gemeentebestuur: het maken van gebouwen en inrichtingen ten behoeve der gemeentelijke hoogdruk-waterleiding, op het terrein gelegen ten noorden van den Rijksweg 's Hertogenbosch—Grave, achter of ten noorden van de Hoeve Heide en Weide, aan den Nieuwen Boschweg nabij de grensscheiding der gemeenten Nuland en Rosmalen:

C. J. C. Hoogendijk te Gouda . . *f* 48.397
L. de Rooij te Tilburg. . . . . . . » 43.734
C. D. Kleijn te Raamsdonk. . . . » 36.700
J. M. Gruijters te Orthen. . . . . . » 33.974
C. M. Roozenburg te Naaldwijk . » 33.900
J. van Vuuren te Zalt-Bommel . . » 33.529
A. Geldens te 's Bosch . . . . » 32.990
P. H. Versteijne te Oisterwijk. . . » 32.451
H. R. Hendriks te Oss . . . . » 30.890
L. van Dijk en H. A. van Erp te 's Bosch . . . . » 30.846

'S GRAVENHAGE, 23 Oct. — De architekt W. B. van Liefland, namens de heeren J. Simons c. s., het bouwen van 22 woonhuizen aan de Hoefkade.

J. Nater en B. de Baan. . . . . . . *f* 97.435
M. A. J. Taverne . . . . » 87.684
M. L. van Spanje . . . . » 87.100
C. Meijers . . . . » 86.900
J. L. Werden Jr. . . . . » 79.840
J. Schifferlie te Schevingen . . . . » 79.000
C, Wiebrans en Co . . . . » 78.500
W. P. Teeuwisse. . . . . » 78.100
A. B. Paardekooper . . . . » 77.700
H. Stieltjes . . . . » 68.866
F. v. d. Waals . . . . » 67.000
J. Rosmolen en Co . . . . » 65.540
A. Brough. . . . . » 64.484
P. v. d. Houwen . . . . » 60.752

Bovendien was nog ingeschreven voor een blok van 11 huizen door J. C. Elemans en P. J. A. v. Noorden voor *f* 43.652, de overigen allen aldaar.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 44.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

DE PERMANENTE TENTOONSTELLING.

Vervolg van pag. 270,

Van de verschillende steensoorten die hier te lande burgerrecht verkregen hebben, heeft de heer C. M. Lulofs eenige monsters tentoongesteld, als van: Savonnière, Lerouville, Reffroy, Varvinay, Givrauval en Comblanchien. De laatste soort heeft een weêrstandsvermogen tegen drukking van 1000 K.Gr. per cM²., de overige van ongeveer 250, behalve de Savonnière steen, die iets lager staat. Wat men echter met deze steensoort kan doen, bewijst de inzending van den heer Franse, het vroeger besproken beeldje.

Een belangrijke expositie op het gebied van zinkwerken is die van den heer F. P. de Jonge. Wij vinden er eene zeer uitgebreide verzameling zinken en koperen raamroeden, tubes en geprofileerde lijsten. Op de scherpe hoeken zijn deze roeden niet gebogen of geplooid, maar op eene bijzondere wijze is het materiaal daar in elkaar geperst. Deze methode heeft het zeer groote voordeel dat het zink daar ter plaatse niet alleen niets geleden heeft, maar er zelfs zeer versterkt is geworden.

Alle roeden kunnen met een gegalvaniseerd ijzeren of zinken strook inwendig versterkt worden, ook sommige met een houten binnenstaaf.

Daar voor deze roeden zink N°. 14 is gebruikt, kunnen zij gebogen worden, eenigen zelfs tot een ring met 10 cM. middellijn, anderen, van meer gecompliceerden vorm, tot een van 20 cM. middellijn. Een paar modellen bewijzen dit.

Ook maken wij kennis met verschillende constructiën van vallichtramen, waarbij nog teekeningen ter opheldering zijn gevoegd, die bij een nauwkeurig onderzoek blijken alle vereischte waarborgen te zullen geven tegen het doorslaan van regen, zelfs bij een weêrsgesteldheid als wij gewoonlijk in het najaar — en nu ook onlangs nog — te genieten krijgen.

Op een klein dakje is — op de gaanderij — tentoongesteld het fabriekaat van de stoom pannen-, steen- en tegelfabriek, van de Wed. S. ten Bokkel Huinink, Kisveld bij Neede. Behalve de gewone platte Fransche pannen, liggen daar modellen op van halve platte pannen tot dekking der hoeken, vorstpannen, hoek- en nokpannen, met en zonder ornament, windveeren, enz. die te verkrijgen zijn in roode of in zilver grijze kleur. Zooals men weet verdient het geen aanbeveling deze platte pannen te leggen op een dak, dat een geringere helling heeft dan 30 graden. Op een dak van 30 tot 45 graden helling dekken ze het best.

De kleur laat niets te wenschen over, de hardheid evenmin, en het materiaal is overal even goed en gelijkmatig doorbakken, hetgeen reeds door den klank bewezen wordt. Deze pannen kunnen met gerustheid worden aanbevolen.

Omtrent eene andere soort van dakbedekking, vinden de lezers van dit blad eenige belangrijke mededeelingen in N°. 9 en N°. 10 van dezen jaargang, alwaar er over gehandeld wordt in het opstel: Constructiën van gegalvaniseerd, gegolfd plaatijzer. Op de tentoonstelling vinden wij dit materiaal vertegenwoordigd bij de inzending van den heer R. Jacobi te Amsterdam. Binnen korten tijd is dit gegolfd plaatijzer betrekkelijk veel in toepassing gekomen, hoewel het, wat ons land betreft, door angstvallige vasthoudendheid nog weinig ingang aldaar heeft gevonden. Talrijk zijn evenwel de toepassingen die men er van kan maken, zooals voor: dakbedekkingen, span-

Gedrukt 7 *November* 1885.

ningen van bruggen, viaducten, enz. en niet het minst bij constructiën van brandvrije vloeren, daar de gegolfde vorm den invloed der bij brand ontwikkelde warmte weêrstaat. Andere groote voordeelen zijn het geringe eigen gewicht en een enorme draagkracht, zoodat met weinige steunpunten zeer groote spanningen met een zeer licht materiaal kunnen overdekt worden.

Na vrij uitvoerige beschouwingen over dit materiaal, uit de schrijver van het bovengenoemde opstel den wensch, dat onze binnenlandsche industrie zich moge gaan toeleggen op het leveren en verwerken van dit materiaal.

Bij dien wensch sluiten wij ons hier aan, vertrouwende dat met de vervulling ervan de ruimere toepassing hand aan hand zal gaan.

Bij dezelfde etalage vinden wij in natura, eenige rosetten, bladen, spitsen enz. van gesmeed (geslagen) ijzer, en afbeeldingen van gesmeede brandkasten, sleutelplaten enz. uit de fabriek van Val. Hammeran te Frankfurt a. M. Wij hebben meer dan eens bespeurd, dat kunstsmeden hier te lande van deze details gebruik maken. Waar dit het geval is met de rosetten, b. v. bij hekken en leuningen, kan dit nog verontschuldigd worden; maar het kan geen genade vinden waar een kunstsmid de bladeren bij een buitenlandsche firma koopt, om die — nog wel op zeer merkbare en onbeholpen wijze — aan eigen gesmeede krullen te lasschen. Het overige bladwerk, wat toevallig anders van vorm was dan 't geen men koopen kan, wordt dan veelal vervaardigd van rood koper, dat met een zwart kleurtje veel op ijzer gelijkt, en dat met de schaar zoo gemakkelijk is te knippen.

En dan. . . . , hoe vaak treft men onderdeelen van gesmeed ijzeren voorwerpen aan, die, van de verf ontdaan, blijken vervaardigd te zijn van gegoten zink? In de beoefening van het vak van den smid is echter hier te lande reeds eenigen vooruitgang te bespeuren, waartoe het zien van goede modellen uit het buitenland niet weinig heeft bijgedragen.

Verder stelt de heer Jacobi nog eenige deursloten tentoon uit de fabriek der heeren E. en P. Rottsieper, en een model muurtje van kurksteen, naar wij meenen uit dezelfde inrichting, terwijl een teekening een denkbeeld geeft van met relief gegoten ijzeren en gekleurde voorstellingen, b. v. voor de staties in kerken, voor monumenten, enz. De heer E. M. Smidt, decorateur te Amsterdam, heeft een fraai bewerkte tafel tentoongesteld en een behangsel, dat op verrassende wijze een gobelin naboots. Een boek met teekeningen, voornamelijk voor meubels, bevat een ruime keuze, waaronder zeer fraaie modellen voorkomen.

Op het gebied van afgietsels in gips, meestal naar kunstproducten uit ons eigen land, is zeker niemand zoo ruim voorzien als de heer Fr. Stoltzenberg te Roermond. Een kleine maar keurige collectie zal men hier en daar in 't gebouw verspreid vinden, en onder meer kunnen bewonderen de afgietsels van gedeelten der beeldhouwwerken van het beroemde grafmonument te Breda, van de bekende paneeltjes te Oudenaarden, enz. De menschelijke figuren en dierenkoppen, die meer uitsluitend voor het teekenonderwijs dienst moeten doen, hebben geen aanbeveling noodig.

Een etalage die zeer de aandacht trekt, is die van den heer Joh. G. Stemler Cz., boekhandelaar en uitgever te Amsterdam. Even goed gesorteerd als de heer Stemler steeds is in alle mogelijke teekenbehoeften, even goed is hij op de hoogte van alle nieuwe werken, die op het gebied van bouwkunst en decoratieve kunst verschijnen, of het levenslicht reeds zagen. Wij merken dit het best aan de veranderingen die nu en dan in de etalage plaats hebben.

Onder de nieuwe, nog minder bekende werken merken wij op: Trésor Calligraphique, van Louis Seghers, bevattende een schat van lettervoorbeelden uit het tijdperk der middeneeuwen en der renaissance, op een aantal platen in kleurendruk.

Der Decorateur, een verzameling van een aantal voorbeelden voor behangers, verzameld en in kleurendruk uitgegeven door H. Kolb en Th. Seubert, professoren aan de Kunstnijverheid School te Stuttgart. De decoratieschilder vindt er de derde uitgave van de „Schablonirte Decorations-Malereien", van Oscar Schurth, een verzameling voorbeelden met schablonen op ware grootte. De behanger en meubelwerker vindt er de platen uit „La tenture moderne" van Eug. Prignot, een belangrijke verzameling.

De „Ornamentenschatz", uitgegeven door Jul. Hoffman, behoeft geen aanbeveling meer.

AFDEELING LEIDEN.

(*Vergadering gehouden* 15 *October* 1885.)

Nadat het plaatwerk »Der Ornamentenschatz", door den Secretaris als kunstbeschouwing gegeven, met veel belangstelling was bezichtigd, opende de Voorzitter met een woord van welkom de eerste vergadering in dit seizoen, bracht het een en ander betreffende de bijeenkomsten in herinnering en hoopte dat steeds een getrouwe opkomst en onderlinge samenwerking, zooals altijd moge plaats vinden.

De afgevaardigden, de heeren Lancel en Mulder, brachten bij monde van eerstgenoemden verslag uit over de algemeene vergadering in Mei l.l. gehouden, waarin ook werd gewezen op de belangrijke mededeeling van het Hoofdbestuur, in zake de Leidsche afdeeling.

De heer Ads. Verhoog gaf eenige mededeelingen omtrent de September-vergadering te Haarlem (de afgevaardigden en hunne plaatsvervangers waren door een samenloop van omstandigheden verhinderd aan hun mandaat gevolg te geven) en roemde in hooge mate de hartelijke en gulle ontvangst, door de Afdeeling Haarlem bereid. Hij knoopte aan dat rapport de opmerking, hoe onbillijk het z. i. was van sommige Ingenieurs en Architekten, om Duitschen steen vóór te trekken boven onze Nederlandsche steen, welke veel beter en schooner van kleur is. Na dankzegging aan de rapporteurs wordt in behandeling genomen de vraag: *Op welke wijze zijn de eischen van schoonheidszin met minkostbaarheid in overeenstemming te brengen?*

De heer Looman, die het een en ander had opgesteld, was van meening dat de vraag niet voldoende te beantwoorden is, omdat men zich daarbij op verschillend standpunt kan plaatsen. In onzen surrogaten-tijd bij uitnemendheid, waarin men veel bluf met schijnmaterialen kan slaan, en dus minkostbaarheid met sierlijkheid kan doen samengaan, dient men twee heeren die in gemoedstemming veel verschillen. Na aanhaling van een paar voorbeelden, o. a. het behangen van een kamer met echt goudleder en dito namaak, en het maken van een gevel met banden, lijsten, beelden enz. van natuurlijken zandsteen, vervangen door kunstzandsteen, waardoor uiterlijke overeenkomst verkregen en het prijsverschil groot is. Na meerdere uiteenzetting komt de heer Looman tot de conclusie, dat schoonheidszin in overeenstemming te brengen is met (voorloopige) minkostbaar.

Uitgebreide bespreking was het resultaat van dit antwoord;

de één vondt die kleine velletjes aan elkander genaaid erg leelijk en gaf daarom aan namaak de voorkeur (niet uit het oogpunt van de oude kunst beschouwd). Bezie de glazen in de St. Janskerk te Gouda, ze zijn, terugdenkende tot de kunst van dien tijd, zeer mooi; maar wat tegenwoordig te zeggen van de lijnen welke half of voor een gedeelte over neus, oog en mond gaan, enz. Nadat nog over schoonheidsgevoel is gesproken en wordt opgemerkt dat schoonheid harmonie is, wordt een lans gebroken voor hen, die met den naam van bouwkundige leugenaars werden bestempeld.

Waarom toch mag, als de middelen ontbreken, het marmer niet worden nagebootst, het cement voor hardsteen in de plaats komen, het hout, eiken of andere soorten geschilderd worden: door dit alles toch leeft menige kunst. Tot een afdoend antwoord kwam men niet; daarom werden de heeren Groen, Lancel en Looman verzocht die vraag nog eens in overweging te nemen, om later een meer uitgebreid rapport in te dienen.

Op voorstel van het bestuur werd vervolgens besloten tot het uitschrijven, even als het vorige jaar, van een prijsvraag. Als onderwerp werd in overweging gegeven: *Een kader met toepasselijke attributen en dienende tot invulling van een getuigschrift van Bouwkundige strekking.* Met het oog op de kas kon slechts *f* 25.— worden uitgeloofd. Na eene korte gedachtenwisseling werd het voorstel goedgekeurd en het bestuur gemachtigd het programma nader uit te werken.

Als ingekomen stukken werden ter tafel gebracht de verslagen van de Afdeeling Rotterdam, van het Genootschap »Mathesis Scientiarum Genetrix" en van de »Practische Ambachtsschool" te Leiden, terwijl het schrijven van de opgerichte vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, tot aanknoopen van vriendschappelijke betrekkingen, voor kennisgeving werd aangenomen. Ten slotte werd de aandacht gevestigd op de te 's Hage uitgeschreven wedstrijden voor handwerkslieden en leerlingen, en een nieuw lid, de heer G. Blommestein aangenomen.

(*Vergadering van Vrijdag* 28 *October* 1885.)

Met eene bezichtiging van het plaatwerk »Architectonische Formenlehre", door den heer L. Couvée ter beschikking gesteld, werd de vergadering ingeleid, welke vrij talrijk was bezocht.

Hierna werden eenige »Mededeelingen betreffende handgranaten" gedaan.

Na eenige algemeene beschouwingen over het nut van goede brandbluschmiddelen, bespreekt de heer Looman, de stoom- en handspuiten, de extincteurs, anilihateurs enz. en zegt dat, kan men maar veel zuurstof verbruikende en koolzuur of stikstof produceerende stoffen in den brand brengen, er veel gewonnen is. Keukenzout, zwavel, salpeter, houtskool enz. hetzij gecombineerd in bekenden kardoesvorm of ieder op zich zelve, komen daarvoor in aanmerking. Teneinde die stoffen in de brandende massa te werpen, is z.i. eene eenvoudige oplossing gevonden in de Sprong & Co. nieuwe chemische brandbluschbal. Deze bal van elastiek is gevuld met een sterk koolzuur en stikstof houdende massa. Werpt men zoo'n bal in of bij de brandende massa, dan blijft de doovende werking niet achterwege. Deze ballen kosten *f* c.75 per stuk en het verdient aanbeveling eenige ervan steeds in huis te hebben.

Dezelfde firma heeft een brandbluschflesch samengesteld. Die flesch, geperst op 2 atmosfeeren overdruk, bevat eene vloeistof, die door gasvorming onder 1 atmosfeer overdruk komt. Trekt men de knop, aan het ondereinde van de flesch aanwezig, iets omhoog, dan spuit de vloeistof tot op p.m. 6 meters afstand; die straal op de brandende massa gericht oefent onmiddelijk hare blusschende werking uit. Aan deze flesch is echter hetzelfde bezwaar als aan extincteurs verbonden. De prijs van de gevulde flesch is *f* 4.75, terwijl iedere lading bovendien *f* 0.75 kost De wijze van lading is als volgt: Doe in de flesch de gegeven hoeveelheid zout, die daarop tot 10 cM. met water gevuld wordt; nadat het opgelost is vult men het in de flesch passende, glazen buisje met het bijgevoegde zuur, plaatst het met de opening omhoog in de flesch en draait de schroefstop zoo vast mogelijk aan. Keert men de flesch om, zoodat menging van zuur en water plaats heeft, dan bemerkt men een damp welke bewijst, dat de spanning aanwezig, en de flesch tot gebruik gereed is.

Nog wordt de »Hayward's brandbluschflesch besproken. Die flesch, in den vorm van een kogelflesch, is gevuld met een scheikundig mengsel en moet in den brand worden stuk geworpen of daarboven stuk geslagen.

Na nog enkele mededeelingen wordt het door het bestuur opgemaakt programma voor de prijsvraag goedgekeurd, luidende:

Prijsvraag voor de Afdeeling Leiden en Omstreken der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De prijsvraag uitgeschreven voor de leden der Afdeeling bestaat in:

Het maken van een kader voor een getuigschrift voor bouwkundige bekroningen.

De grootte van het blad moet zijn 35 cM. breed bij 45 cM. hoog.

Er moet op geplaatst worden:

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
Afdeeling Leiden en Omstreken.

Getuigschrift.

wegens het beantwoorden van de door de Afdeeling uitgeschreven prijsvraag in de maand . . . . van het jaar . . . . aan den Heer . . . . toegekend in de vergadering der Afdeeling Leiden en Omstreken der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst op den. . . . . .

Namens de Afdeeling voornoemd,
Voorzitter,
Secretaris

1. De ontwerper van de best gekeurde teekening ontvangt als prijs de som van vijf en twintig gulden met het getuigschrift, en de daaropvolgende alleen het getuigschrift der afdeeling.
2. De teekening moet (zonder uitzondering) voor photolitografie geschikt zijn.
3. De teekeningen moeten vóór of op 1 Maart 1886 zijn ingeleverd bij den secretaris der Afdeeling.
4. De commissie van beoordeeling zal bestaan uit de heeren W. C. Mulder en K. de Boer Hz.

Afschriften van het programma zijn bij den secretaris te verkrijgen.

Van de Commissie te 's Hage voor de wedstrijden voor handwerkslieden en leerlingen, waren verschillende stukken ingekomen, welke onder de leden werden rondgedeeld. Aangezien de kas der afdeeling den gevraagden finantieelen steun niet kan verleenen, werd op voorstel van het bestuur besloten, een lijst onder de leden te laten circuleeren. De ter vergadering zijnde leden waren onmiddelijk bereid hunne bijdragen voor het goede doel te offeren.

Nadat de heeren van Aken, van Driel en Jesse zich bereid hadden verklaard in den loop van den winter eene bijdrage te leveren, werd de vergadering gesloten.

AFDEELING ARNHEM.

(*Vergadering van* 21 *October* 1885.)

Vervolg van pag. 270.

De heer Portheine ontving daarop den dank der vergadering voor zijne belangwekkende mededeelingen en stelde zich, op verzoek van eenige leden beschikbaar, om binnen korten tijd, wanneer alsdan zulk een werk op een van onze bovenrivieren zal worden ondernomen, de leden der Afdeeling daarheen te begeleiden en hen in de gelegenheid te stellen het werk van nabij te bezichtigen.

In de vragenbus waren de onderstaande vragen, die door den Voorzitter aan de aandacht der leden werd aanbevolen, om deze zoo mogelijk in de volgende vergadering te kunnen behandelen.

1e. Welke oeververdediging is het doelmatigste voor grachten en vijvers?

2e. Welk is, vooral met het oog op den welstand, de beste wijze van voorziening tegen afkabbeling van taluds of oeverlijnen langs vijvers of besloten grachten?

3e. Welke wijze van aanleg van bassins voor fonteinen in plantsoenen verdient de voorkeur, uit een aesthetisch oogpunt beschouwd. — deze bassins met hun bovenvlak boven of beneden het omringende park aan te leggen?

4. Wat leert de ondervinding omtrent de Portland-cement van inlandsch fabriekaat, onder anderen van de firma Reesen en Co. te Delfzijl.

PRIJSVRAGEN.

Het Bestuur van de Societeit »*het Collegie*" te Kampen deelt ons mede, dat bij zijne opgave, aan ons blad van 31 October verstrekt, de mededeeling ontbrak, dat een antwoord was ingekomen onder het motto: Praesens imperfectum, perfectum futurum, welk antwoord alzoo het No. 113 verkrijgt.

Verder werd opgegeven No. 37 Arbeid adelt; dit moet zijn Arbeid Adeld.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Tot gemeente-bouwkundige te Woerden is benoemd de heer C. Fluit, aldaar.

De gemeenteraad heeft besloten tot het benoemen van een Directeur der Gemeente werken.

De Gemeenteraad van Zaandam heeft het salaris van den te benoemen Directeur der gemeentereiniging, hetwelk in de laatste jaren *f* 1000 en eenige emolumenten bedroeg, bepaald op *f* 1000 en 5 pCt. van de opbrengst boven *f* 3000. Meer dan tachtig sollicitanten hebben zich aangeboden, waaronder vele ambtenaren van reinigingsdiensten.

Op Dinsdag den 10den November a. s. des morgens te 11¼ ure vergadert het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in het lokaal Diligentia te 's Gravenhage.

Ter vergadering zullen o.a. de volgende mededeelingen worden gedaan, door:

Den heer Ph. Lindo, over een door hem uitgedachte veiligheidskoppeling voor spoorweg-rijtuigen; den heer J. Nelemans, over de middelen tot verbinding der panden op scheepvaart-kanalen bij groot verval; door den heer J. F. W. Conrad, over de inrichting en het gebruik der haven te IJmuiden.

Op den 1sten November werden te Amsterdam de hoofdbuizen, waardoor het gas van de Hollandsche Gasfabriek naar de stad stroomde, wegens het eindigen van het contract kort bij de fabriek afgesneden, onder leiding van de heeren J. A. Schuurman, directeur van publieke werken en J. G. van Niftrik, stads-ingenieur.

De afsnijding had als volgt plaats. Nadat het weg te nemen gedeelte der hoofdbuis was afgeteekend, werd eerst een gat geboord, van ongeveer 3 cM. middellijn, buiten dit gedeelte, aan de zijde van de fabriek. Door dit gat werd een zak van getahpertjah ingebracht, die vervolgens zoodanig met lucht werd gevuld, dat zij volkomen tegen de buiswanden aansloot en de circulatie van gas belette.

Buiten het andere einde van het gemerkte gedeelte werd eveneens gehandeld, zoodat nu het gedeelte buis tusschen de beide afsluitingen kon worden weggenomen. De twee uiteinden werden daarop gesloten met een houten stop, waarover een ijzeren muts; de naden werden met lood aangegoten op de gewone wijze.

De werkzaamheden duurden van half vijf tot ongeveer negen uren, en wel voor de 8 af te sluiten hoofdbuizen. Zij geschiedden zonder stoornis of groote bezwaren, daar de fabriekanten, door het afsluiten der geleiding van de gashouders naar de hoofdbuizen, zorg hadden gedragen, dat er geen gevaar bij het werk was.

In het gevaar, dat ontstaan kon door de aanwezigheid van gas in de leidingen in de stad, was als volgt voorzien. In 27 zinkers, op verschillende afstanden in de stad gelegen, waren 2 gaten aangebracht en in 7 andere pijpen was een opening gemaakt waarop afvoerpijpen waren gesteld om het gas uit te laten vloeien. Het spreekt van zelve, dat al deze openingen gedurende geruimen tijd onder nauwlettende contrôle stonden.

De *N. Gr. Ct.* bevat eene mededeeling omtrent het middel, door de heer P. Heidema Jr. te Wester-Nieland toegepast om de aanslibbing te bevorderen. Deze heeft op zijn kwelder een drietal slijkvangers gelegd in de richting Zuid-Noord. De resultaten daarvan moeten verrassend wezen. Terwijl een gedeelte van den kwelder zijner buren nog plas is, is de zijne reeds bezet met krabbestruik en kweldergras. Na een paar jaren zal deze kwelder goede weide voor schapen en paarden opleveren.

Slijkvangers zijn lange aarden bekadingen met stroo bekramd. Ze houden het bij ebbe wegstroomende water tegen en doen zoo de kleideeltjes daarin aanwezig, bezinken. Ze worden in 't voorjaar gelegd en goed onderhouden. Om den plantengroei mogelijk te maken voeren slooten en greppels het water af. De slib, die zich hierin verzamelt, wordt grootendeels op het midden van den akker geworpen en vormt daar weer een slibvanger.

Het voorbeeld van den heer H. toont aan, hoe men door het leiden der omstandigheden het in zee drijvende slib dienstbaar kan maken tot vergrooting en verbetering van landbezit. De kosten, vergeleken bij de resultaten, lokken tot proefneming uit, een proefneming, waarvan de waarschijnlijkheid van het gelukken zeer groot is. d.

Het bekende landgoed Larenberg met het pavilloen en bijbehoorende gronden te Laren zal in Maart a. s. in publieke veiling worden gebracht. d.

De werken van den heer Jacob Smits, onlangs in het gebouw voor permanente tentoonstellingen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst geëxposeerd, zullen dezer dagen ter bezichtiging komen in het Museum van kunstnijverheid te Utrecht. d.

Directeuren der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, opmerkzaam gemaakt door den Raad van bestuur van 't Museum van Kunstnijverheid, hebben aan de departementen een schrijven gericht om de aandacht te vestigen op, en hunne medewerking te verzoeken tot het verzamelen van proeven van houtsnijwerk als nationale huiselijke kunstvlijt, ten einde te beoordeelen wat er kan gedaan worden tot verlevendiging dezer volksindustrie op 't voorbeeld van Zwitserland, Tirol, Noorwegen enz.

Enkele proeven van nog levende nationale oud-huiselijke kunstvlijt uit de provincien Noord-Holland en Zeeland zijn reeds op het Koninklijk Museum te Haarlem. d.

De uitvinding of verbetering van den heer J. H. Nagel, onderdirecteur bij de Rijkstelegraaf te Venlo, om draadnagels, evenals schroeven, vaster in het hout te doen zitten dan de gewone ronde gladde tot nu toe in gebruik, verdient alleszins waardeering. Bekend zijn reeds de draadnagels die in doorsnede driehoekig zijn. De scherpe kanten snijden de houtvezels en geven dus minder aanleiding tot splijten, daarbij zijn ze lichter en daardoor goedkooper. Nagel heeft nu deze driehoekige nagels nog verbeterd door ze in de lengte een halve slag om te wringen. De helling van de alzoo gevormden schroefdraad is te flauw om het inslaan te belemmeren, maar de nagel draait zich daar in het hout vast als een schroef en is daarin steviger bevestigd dan de gewone ronde nagels. Het omzetten van de nagels moet koud geschieden.

Vele bouwkundigen hebben zich reeds gunstig over deze verbetering uitgelaten en wij hebben deze wijziging niet van belang ontbloot geacht. d.

Aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzer te Amsterdam zijn voor den Cursus 1885-86 ingeschreven 91 leerlingen.

De nieuwe cursus aan het Genootschap Kunstoefening te Arnhem is begonnen met 400 leerlingen; tot uitbreiding van het onderwijzend personeel moest door plotselinge toename van leerlingen worden besloten. d.

Vermeldenswaardig is de verplaatsing van een vuurtoren aan den ingang der Tay in Schotland onlangs geschied. In 1860

werden n. l. daar 2 vuurtorens van Baddonest opgericht. Ze bestonden uit een baksteenen gebouw op hardsteenen basis. Tengevolge van aanslibbingen heeft het vaarwater zich allengs verplaatst en werd het noodig een der torens 80 M. te verplaatsen, zoodat zijn licht met dat van den tweeden de richting van den voorgevel aangaf.

Den 5en Mei vingen de werkzaamheden aan. Om alle verwringing en schommelingen in de fundeering te voorkomen, begon men met om den voet van den toren een zware ketting met 5 omslagen te leggen, de uiteinden werden door een schroeftang samengetrokken. De aansluiting tegen het metselwerk werd bevorderd door 't inslaan van houten keggen. Inwendig werd hetzelfde doel bereikt door een zwaren ijzeren ring insgelijks door wiggen en spaken tegen het metselwerk aangedrukt. Om deze massa van 440 ton te verplaatsen werd het metselwerk boven de fundeering op 7 plaatsen doorgesneden en vervangen door 7 dennen balken, waarop het gebouw gedragen werd. Deze balken rustten op draagvloeren; zes daarvan waren vlak, de zevende en middelste was in doorsnede V vormig.

De bodem waarop de bevloering rustte bestond uit zeer fijner loopzand. Achter de draagbalken had men palen ingeheid, die door een dwarsbalk verbonden waren en tot steunpunten dienden voor der dommekrachten.

Zes daarvan, elk door 2 man bediend, waren noodig om den toren in beweging te brengen: daarna kon men met drie dommekrachten en een man voor elk volstaan. Eenmaal in beweging doorliep de 20 M. hooge toren 1.5 M. per uur. De draagvlakken werden gesmeerd met een mengsel van groene zeep, talk en potlood. Onder het verplaatsen werden de fondamenten afgebroken en steen voor steen naar de nieuwe standplaats overgebracht. De verplaatsing zelve vorderde 9 dagen en het geheele werk was na een maand afgeloopen. d.

De *N. Rott. Courant* meldt het volgende: De heeren Cuypers en Victor de Stuers hebben heden Woerden bezocht, naar men verneemt, in verband met plannen of voorstellen tot restauratie van het zeer antieke Stadhuis, dat, volgens raadsbesluit, door een nieuw dergelijk gebouw zou vervangen worden.

Van de examens ter verkrijging van eene akte M. O. (M1) in handteekenen en de perspectief, te Amsterdam gehouden van 24 October tot 4 November j.l., is de uitslag als volgt: In 't geheel hadden zich 54 candidaten aangemeld, waarvan er 27 geëxamineerd zijn en 15 slaagden, n.l.: W. Alons, te Sappemeer; P. J. den Hertog, te 's Gravenhage; W. B. van Horssen, te Rijswijk en C. Kopperol, te 's Gravenhage, leerlingen der Haagsche teekenacademie; H. J. Horn, te Amsterdam, en A. Koppejan Jr., te Vlissingen, leerlingen der Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam; W. Borgman te Haarlem; C. E. van Dapperen, te Baarn; D. Gestel, te Eindhoven; M. H. van Gestel, te Amsterdam; R. J. S. Haak, te Zutfen; W. K. H. Heusse, te Amsterdam; H. T. L. Koestal, te Deventer; J. L. M. Lauweriks, te Bergen-op-Zoom, en R. Lesselink, te Zaandam, leerlingen der Rijksnormaalschool voor teeken-onderwijzers te Amsterdam.

VRAAGBAAK.

VRAAG; — Welk werk, hetzij in onze taal of in een vreemde — kan met vrucht geraadpleegd werden om grondig op de hoogte te komen van de theorie der gemetselde gewelven?

AFDEELING AMSTERDAM.

(*Vergadering gehouden* 6 *November* 1885.)

Tegenwoordig 25 leden en een groot aantal geintroduceerden.

De heer Huibers, waarnemend Voorzitter, opent de vergadering en deelt mede dat een brief is ingekomen van den heer Redeker-Bisdom, waarin deze ontslag vraagt als bestuurslid.

Daarna worden de notulen gelezen, en, behoudens een kleine opmerking van den heer Leliman, goedgekeurd.

De secretaris doet verder voorlezing van een brief van de heeren Mouton *c. s.* te 's Hage, waarin deze geldelijken en zedelijken steun vragen voor de door hen uitgeschreven wedstrijden. Een voorstel van het bestuur, om op den gevraagden geldelijken steun afwijzend te beschikken, wordt door de vergadering goedgekeurd.

Hierna verkreeg de heer W. B. G. Molkenboer, Directeur der Rijks-Normaalschool voor Teekenonderwijzers, het woord, om zijn aangekondigde voordracht over *het teekenonderwijs op de lagere scholen in Amsterdam* te houden.

Spreker achtte het niet noodig in een vergadering als deze het oog te vestigen op het groote nut van teekenonderwijs, ook op de lagere school.

Hij constateerde dan ook met genoegen, dat, hoewel het teekenonderwijs nog niet door de wet verplichtend is gesteld, men toch algemeen het nut en de noodzakelijkheid er van begint in te zien, en het in Amsterdam reeds lang in het leerplan is opgenomen.

Hij vertelde vervolgens, hoe men in de plaatselijke schoolcommissie verlangd had een juiste en duidelijke voorstelling te krijgen van den toestand van dat onderwijs hier ter stede, en hoe men, om daartoe te geraken, in April 1884 een commissie van enquête had benoemd, die na zich in twee deelen gesplitst te hebben, een voor de scholen 1e klasse, het andere voor de scholen 2e, 3e en 4e klasse, in September 1884 haar werk begon.

Het resultaat van dien arbeid heeft de commissie neergelegd in een uitvoerig verslag, dat in September 1885 verscheen en aan het gemeentebestuur en verdere authoriteiten is aangeboden.

Het is hieruit dat spreker eenige mededeelingen wenscht te doen, omdat hij meende dat slechts weinige van de aanwezigen in de gelegenheid waren, dat verslag behoorlijk te doorlezen, en dat de Afdeeling door haar zedelijken invloed veel zou kunnen bijdragen, om de denkbeelden in dat verslag ontwikkeld, ingang te doen vinden.

Spreker deelde daarop een en ander mede over de wijze, waarop de commissie haar taak had opgevat, hoe zij na een persoonlijk onderzoek, waarvan spreker verschillende staaltjes gaf, schriftelijk van de hoofden der scholen rapporten had gevraagd omtrent de gevolgde methoden, hulpmiddelen enz. enz.; hoe zij eindelijk, hiermede nog niet tevreden, een onderzoek had ingesteld naar het teekenonderwijs in de andere landen van Europa.

Spreker deed voorlezing van de verschillende rapporten en verslagen, in het Verslag allen vertaald opgenomen, en kwam eindelijk tot de volgende conclusie.

1°. Bij haar onderzoek heeft de commissie in de teekenklasse der o. l. scholen zeer veel goeds gezien. Verbetering is echter nog op vele plaatsen noodig.

2°. De leermiddelen van de meeste scholen moeten herzien worden.

3°. 't Is raadzaam om bij de benoeming van teekenonderwijzers te laten voorgaan: gediplomeerden voor dat vak, die, bij hunne akten van bevoegdheid, ook waarborgen voor practische bruikbaarheid kunnen bijbrengen.

4°. 't Is noodig dat een vast leerplan voor alle lagere scholen wordt ontworpen, vastgesteld en voorgeschreven.

Dat leerplan zou voor de scholen der 1e en die der 2e klasse eensluidend kunnen zijn; voor die der 3e en 4e klasse in onderdeelen daarvan kunnen afwijken.

5°. Tentoonstellingen van de werken der leerlingen — in de teekenklassen vervaardigd — zouden zeer in het belang van het teekenonderwijs zijn.

6°. Een geregeld toezicht op het teekenonderwijs, uitgeoefend door eene deskundige commissie; beter nog door een of twee vaste ambtenaren — onderwijzer en tevens kunstenaar — is zeer gewenscht.

7°. 't Zou zeer in 't voordeel van het teekenonderwijs zijn, als er in 't vervolg, waar dit mogelijk is, werd gelet op de eischen, die een goed geordend teekenonderwijs stelt ten opzichte van: het zitten der leerlingen, het plaatsen der modellen en der verlichting.

In de vergaderzaal waren aan de wanden teekenwerk van 6 scholen opgehangen, die door de aanwezigen gedurende de pauze werden bezichtigd.

De heer Huibers bedankte den heer Molkenboer voor de genomen moeite, en stelde de gelegenheid tot discussie open.

De heer Leliman betuigde zijn ingenomenheid met het werk der commissie en hoopt dat het goede vruchten zal dragen. Hij meent evenwel, dat de verschillende resultaten op de verschillende scholen

verkregen, niet te wijten zijn aan de verschillende methoden, die worden toegepast, maar hun grond vinden in het gehalte der kinderen.

De Voorzitter stelt, namens het bestuur, voor een adres van instemming met de slot-conclusie van het rapport tot het gemeentebestuur te richten.

De heer Rieber wenschte in dit adres bizonder nadruk gelegd te zien op punt 6. Dit voorstel lokte eenige discussie uit, die hiermede eindigde, dat de vergadering besloot in het adres bizonder te wijzen op de punten 4 en 6.

Het verdere gedeelte van de vergadering was gewijd aan eenige huishoudelijke besprekingen. De Voorzitter deelde mede, dat de heeren Bruning en Haverkamp zich hadden bereid verklaard, om in overleg met het bestuur der Maatschappij, de leiding van de wekelijksche leesavonden op zich te nemen.

Eindelijk werd het bestuur gemachtigd eene uitgave van *f* 160 te doen voor een geschenk aan het Maatschappelijk gebouw.

Ten slotte herdacht de heer Leliman den afgetreden voorzitter en wenschte dat de vergadering haar leedwezen zou betuigen hem voor het vervolg als bestuurslid te missen, onder dankzegging voor de vele bewezen diensten. Hiertoe werd besloten.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

(Vergadering van 5 November.)

Van de antwoorden, ingekomen op de prijsvraag voor het diploma van lidmaatschap is dat van den heer W. Molenbroek bekroond, en als diploma der vereeniging aangenomen. Volgens het programma zal den bekroonde het getuigschrift der vereeniging worden uitgereikt. Hij werd door den voorzitter geluk gewenscht, waarna het rapport der commissie van beoordeeling werd voorgelezen, waaruit blijkt dat 9 antwoorden zijn ingekomen onder de motto's: »In extremis," »En hâte," »B. & V.," »Quot capita tot sensus," »G. S. F. B. K.," »Bekomme ich gunstige antwort," »Honoris causa," »Bouwkunst" en »Diagram." De commissie van beoordeeling bestond uit de heeren: C. M. Droogleever Fortuyn, S. Lantinga Azn. en P. K. Weeldenburg. De ontwerpen waren tentoongesteld, het rapport lag ter inzage.

In een volgende vergadering zal de ingenieur IJsselstein een voordracht houden over de constructie der nieuwe kaaimuren aan de Boompjes.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De teekeningen, vervaardigd op eenige der lagere scholen te Amsterdam, tentoongesteld op de Vergaderzaal in het Maatschappelijk Gebouw tijdens de lezing van den heer W. B. G. Molkenboer op Vrijdag den 6den dezer, blijven nog tentoongesteld tot en met Maandag den 9den dezer.

Afloop van Aanbestedingen.

Ministerie van Koloniën, voor de staatsspoorwegen op Java, de levering van: 1. contrarails en klein ijzerwerk. Minste inschrijver, Vve. Alph. Frederics, te Luik, *f* 4748; — 2. den metalen bovenbouw voor drie en twintig bruggen. Minste inschrijver, Société anonyme des forges et ateliers de Seneffe, te Seneffe, *f* 24.430; — 3. open goederenwagens. Minste inschrijver, A. Germain, te Charleroi, *f* 11.545, en 4. een rolwagen en zestien afstandssignalen zonder lantaarns. Minste inschrijver, Vve Alph. Frederics, te Luik *f* 3170.

De Vereeniging tot stichting en instandhouding van een school met den Bijbel te Muiden, het bouwen van een school en onderwijzerswoning. Ingekomen 21 biljetten. Het werk is gegund aan den op één na den laagsten inschrijver, G. Verweij, van Uithoorn, voor *f* 8500.

LOCHEM. 27 Oct. — De architekt J. Bosch: het bouwen eener villa met bijbeh. werken:

A. Beijers	*f* 24,719
G. J. Biljaardt	» 21,346
A. J. Reerink en Zn	» 20,945
J. Olthoff	» 20,600

gegund, allen aldaar.

WATERGRAAFSMEER. — 31 October. Het stukadoorwerk van zes woonhuizen van den heer L. Bouman Jr., in de Watergraafsmeer. Ingekomen waren 14 billetten. Hoogste inschrijver Van Vlijmen, 's Gravenhage, voor *f* 4277. Laagste, Prent, Amsterdam, voor *f* 2130.

De daaraanvolgende inschrijver was W. C. Rooth, van Amsterdam, voor *f* 2198, aan wien het werk gegund is.

BELLINGWOLDE. — Het bouwen van een nieuw gemeentehuis. Hoogste inschrijver K. L. Henseman te Oude Pekela *f* 5989; laagste J. H. Dijkhuis. te Oude Schans, en J. G. Sluiter, te Bellingwolde, *f* 4473.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **12de** aflevering van:

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK

DER 2848

BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **1500** figuren in den tekst en op uitslaande platen.

In de *eerste* tot *elfde* aflevering is de *eerste* Afdeeling: **BURGERLIJKE BOUWKUNDE** met **1050** in den tekst gedrukte figuren, voltooid.

Voor hen die dit Deel wenschen te doen inbinden, is een nette en doelmatige **linnen Stempelband** voor **60 cts.** verkrijgbaar.

De *twaalfde* aflevering vangt aan met de *tweede* Afdeeling: **WATER-BOUWKUNDE,** die zoo spoedig als eene grondige bewerking toelaat, zooals tot hiertoe door den Auteur in acht genomen is, zal worden voortgezet.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer **15** afleveringen à *f* **1.20** voor het geheele werk. Afzonderlijk worden de deelen niet verkocht. Zij, die van heden af inteekenen, kunnen het *eerste* Deel ook gebonden in bovengenoemden Band voor *f* **13.75** verkrijgen en ontvangen dan het *tweede* Deel in afleveringen telkens wanneer deze het licht zien.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **13de** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,

DOOR

EUGEN. GUGEL.

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **800** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

Met nog ééne aflevering, die aan de Inteekenaren **gratis** gegeven wordt en weldra verschijnt, zal dit werk voltooid zijn.

De 13de aflevering bevat het einde van de Bouwkunst der Renaissance, die der XVIIIde en het begin van die der XIXde eeuw, waarvan de 14de aflevering het vervolg en slot zal inhouden.

De inteekening tegen **13** afleveringen à *f* **1.75** blijft tot de uitgave der 14de aflevering opengesteld. 2849

Door **P. GOUDA QUINT**, te *Arnhem*, is uitgegeven de **vierde** aflevering van:

DE BOUWMEESTER.

ONTWERPEN, SCHETSEN en DETAILS

VAN

Hedendaagsche en Oude Kunst en Voorwerpen van Kunstnijverheid, benevens Antwoorden op Prijsvragen.

BIJEENGEBRACHT DOOR

het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA", gevestigd te *Amsterdam*, en F. W. VAN GENDT J.Gz., Architect te *Arnhem*.

Deze uitgave heeft ten doel om achtereenvolgens eene verzameling van het merkwaardigste, dat in ons Vaderland op het gebied der Bouwkunde en Versieringskunst bestaat of uitgevoerd wordt, tot stand te brengen.

Jaarlijks verschijnen 6 afleveringen, elk van 6 platen in Photo-lithographie, met beschrijving, titelblad en register.

Prijs per jaargang **bij inteekening** *f* 8.—; voor de Leden van het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA" *f* 6.—. 2850

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LOCAAL SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

AANBESTEDING. 2851

op DONDERDAG den 26 NOVEMBER 1885 des namiddags ten 2 ure, zal, ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn*, worden AANBESTEED:

Bestek N°. 5.

Het maken en stellen van den METALEN BOVENBOUW van de BRUG over de rivier den IJssel te Deventer.

(Bedrag der Begrooting *f* 600,000.)

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving volgens § 95 van het Bestek.

Het BESTEK en de TEEKENINGEN liggen ter inzage ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* en zijn aldaar tegen betaling van *f* **4.**— per stel te bekomen.

Inlichtingen worden gegeven door den Heer Hoofdingenieur-Directeur K. H. VAN BREDERODE te *Apeldoorn* en den Heer Sectie-Ingenieur M. E. DE WILDT te *Deventer*.

Aanwijzing op het terrein zal worden gedaan op Dinsdag 17 en Donderdag 19 November 1885, telkens des namiddags ten 1 ure.

De Commissie van Beheer.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren:

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende Teekeningen.

The St. Pancras Iron Work Company. London.

TRADE MARK

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2838 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concureerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

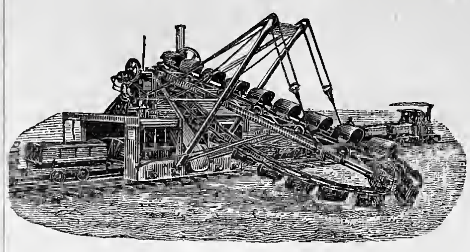
36. Derde Weteringdwarsstraat,

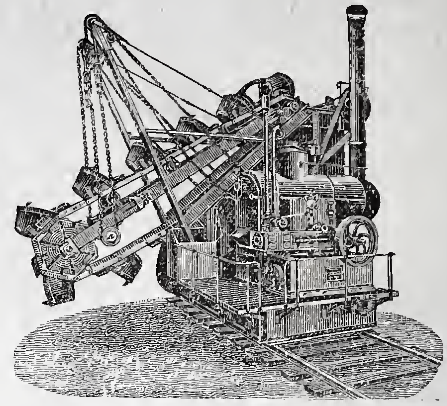
AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2841

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE
AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**

OPGERICHT 1830. 2842

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2839

STOOMTIMMERFABRIEK „DE ZWALUW"

te DEN HELDER,

levert ten spoedigste:

Ramen, Deuren, Architraven, Neus- en Waterlijsten, Koplatten, Naalden, Trapleuningen, Deurlijsten, Schrooten, Schoorsteenbetimmeringen, Kiosken, Markiezen, Ornamenten voor Zwitsersche Huizen, Schoolmeubelen, enz. enz.

Geïllustreerde catalogus met meer dan 260 figuren te bekomen bij den boekhandelaar JOH. G. STEMLER CZN., Haarlemmerstraat 2, Amsterdam, tegen *franco* toezending van *f* 3.20 2844

Bestellingen worden aangenomen bij MARTIN & C°., te Amsterdam.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2840 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 24sten November 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 429.

Het maken van de uitbreiding van het hoofdgebouw en eenige bijkomende werken op het station EINDHOVEN.

Raming f 38000.—

De besteding geschiedt volgens § 87 van het bestek.

Het bestek ligt van den 2den November 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN te *Venlo* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 18den November 1885, ten 11.30 ure des voormiddags.

UTRECHT, den 29sten October 1885.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2843 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 24sten November 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 431.

Het maken van eene STATIONSCHEFSWONING (hoek Stationsweg en Emmastraat) te BREDA.

Raming f 9650.—

De besteding geschiedt volgens § 61 van het bestek.

Het bestek ligt van den 5den November 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16den November 1885, ten 11.15 ure des voormiddags

UTRECHT, den 3den November 1885.

HILTON, ANDERSON & C°.

Portland Cement, Londen.

Verlaat de fabriek niet dan beproefd te zijn op minstens 60 kilo per vierkante cM. trekkracht. 2845

Depôt bij **MARTIN** & Co., Amsterdam.

TRAS & TUFSTEEN

op chemische keur en naaldproef uit de groeven der Heeren **D. ZERVAS Söhne.**

EN

Prima **Engelsche PORTLAND CEMENT** van de beroemde **YARROW CEMENT COMPANY LIMITED,** (Yarrow o/Tijne.) een en ander uitsluitend verkrijgbaar voor Nederland enz.

bij **M. LUIJTEN,** te

Lekkerkerk & ROTTERDAM Hertekade 9.

Waar steeds alle mogelijke metselmaterialen te bekomen zijn. 2746

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2847

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

Beurs-prijsvraag.

Ontwerp V. Damzijde.

Schets naar het Gipsmodel.

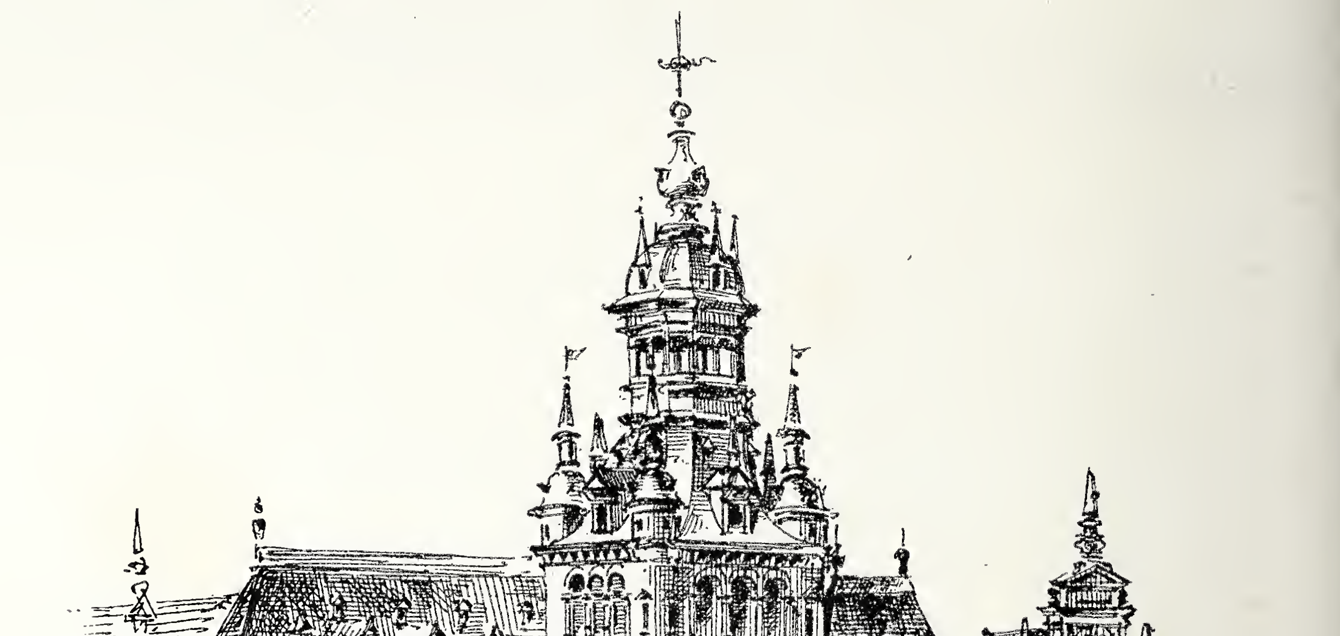

Photo lith. Wegner & Mottu

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad. №26. Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 45.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Aanvangende met Vrijdag den 20sten November a. s. zal de bibliotheek der Maatschappij elken Vrijdagavond van af half acht geopend zijn voor de leden der Maatschappij.

Afdeeling Amsterdam.

De wekelijksche leesavonden zullen gehouden worden op de bibliotheek der Maatschappij, elken Vrijdagavond, op welke avonden de bibliotheek door het Bestuur der Maatschappij toegankelijk is gesteld voor de leden der Maatschappij.

BIJ DE PLAAT.

De plaat, gevoegd bij dit nummer van het Bouwkundig Weekblad, stelt den zijgevel aan het Damrak voor van het ontwerp Mercaturae, door de heeren Th. Sanders en H. P. Berlage Nz. ingezonden als antwoord op de prijsvraag voor een Beurs te Amsterdam.

De teekening, welke voor de reproductie heeft gediend, is, evenals die van de andere ontwerpen, vervaardigd door den heer W. C. Kromhout.

DE PERMANENTE TENTOONSTELLING.

Vervolg van pag. 273.

In de laatste dagen is de inzending uit de stoomtimmerfabriek der Gebrs. van Malsen te 's Gravenhage geheel veranderd, en met genoegen zal men er meerder timmerwerk ontmoeten. Men vindt er een 30-tal modellen van machinaal geschaafde lijsten, voor bekroningen, architraven, enz., een schooltafel en modellen van een 4-tal verschillende gewone deuren, van af *f* 6.25 tot *f* 11.45 per stuk. Ook bij de lijsten zijn prijzen opgegeven. Bovendien zijn eenige voorbeelden van verbindingen geëxposeerd, die aantoonen met welk een nauwkeurigheid aan de fabriek wordt gewerkt. Dit zelfde bewijst ook het parketvloertje, samengesteld uit eiken-, nootenen ebbenhout.

Het meer fijne timmerwerk wordt vertegenwoordigd door een gedeelte van een lambriseering in eikenhout, zooals die door de firma is vervaardigd voor het door den heer Muysken gebouwde kasteel Oud-Wassenaar. Een ander model voor een lambriseering is samengesteld uit verschillende soorten van nootenhout, met een paar paneelen, waarmede de fabriekanten proeven leveren van houtsnijwerk. Dit laatste is met vaardigheid en zorg behandeld, maar wat al te afgerond bewerkt. Het wijst evenwel op genoegzame goede elementen, om niet te verwachten dat bij een breeder opgevat ornament, meer zal gelet worden op de bewerking zooals wij die bij oude Hollandsche en Friesche kasten waarnemen. Men houde in het oog, dat laatstgenoemd model meer beschouwd moet worden als te zijn samengesteld uit verschillende brokstukken, om daaruit te doen zien wat alzoo in de fabriek kan worden geleverd.

Gedrukt 14 *November* 1885.

Dat men daar niet stil zit, bewijst de deur, met omlijstiug en bekroning, met ornamentwerk uit cartonpierre, dat ook aan deze fabriek is vervaardigd. Er kan niet anders getuigd worden dan dat de uitvoering van dit werk uitmuntend is ; het is fraai van ontwerp en in gedistingeerde kleur — het ornament met verguld behandeld — geschilderd..

Bij de vroegere inzending der fabriek heeft men reeds kennis kunnen maken met de aldaar vervaardigde intarsia ; ook thans is dit werk vertegenwoordigd door een paar paneeltjes, en in 't bijzonder wordt de aandacht gevestigd op de bewerking van dat, hetwelk het naambordje der fabriek is.

De firma Peck en C°. te Amsterdam heeft nu een aantal benoodigdheden van allerlei aard tentoongesteld, vooral van toepassing bij electrische toestellen en leidingen binnenshuis, spreekbuizen, luchtdrukleidingen, enz. Men zal er smaakvolle onderdeelen bij aantreffen.

Verder stelt de firma een aantal verschillende ventilatieroosters, waterclosets patenten Underday en Pearson, tentoon, en andere benoodigdheden bij den huisbouw, een paar gegoten ijzeren, geornamenteerde afvoerpijpen en vergaarbakken, benevens een smaakvol gaskroontje van koper.

De heer J. N. Scheltema, wiens firma onlangs is overgedragen aan de naamlooze vennootschap „Fabriek voor metaalbehandeling", en die thans directeur is van deze nieuwe inrichting, heeft bij zijne etalage gevoegd een fraaie koperen gaslantaarn met gekleurd gebrand glas, voor eene vestibule. Tevens stelt hij voor de Londensche firma J. A. Gibbs en W. Howard thans een gebrand geschilderd glasraam tentoon, in een der ramen van den voorgevel. Het bovenlicht stelt een wapen voor, met goed geteekende leeuwen als tenanten met het devies „sans tache."

In het onderraam zijn Ceres en Pomona voorgesteld, omlijst met ornamentwerk.

Het geheel is uitmuntend van teekening, zeer fraai van kleur en van een goede decoratieve werking; het is een gedistingeerd stuk werk, dat de aandacht over waard is.

OVER DE KLEUR DER METSELSTEENEN.

Er is in den laatsten tijd over den gebakken steen nog al een enkel woord gesproken, zoowel wat betreft zijne bescherming als inlandsch materiaal, als wel de deugd die hem eigen is.

Het behoeft geen betoog, dat het wenschelijk is producten, op eigen bodem ontstaan, zooveel mogelijk toe te passen ; dat geeft leven en vertier, de hartaderen van ons bestaan.

Daarom blijve de gebakken steen het troetelkind, geroepen om de scheppingen van ons brein, in praktischen zin, eeuwenlang aan de vergetelheid te ontrukken.

Maar dan dient er ook vooral op gelet, dat dat verblijf gedurende eeuwen, steeds dezelfde getuigenis omtrent het gehalte blijve afleggen.

Onder een der voornaamste eigenschappen van den metselsteen, kan voorzeker de kleur wel gerekend worden te behooren.

Nu is kleur een artikel van smaak, en daarover valt met weinig succes te twisten. Want wat de een in overeenstemming acht met den vorm door hem gekozen, is voor den ander juist een reden, een geheel anderen toon te kiezen. Dat is altijd zoo geweest, zal wel immer zoo blijven, en geeft den kalmen onderzoeker aanleiding, tusschen die beiden zich dikwerf een zeer geschikten middenweg te kiezen.

Toch hebben allen een punt van overeenkomst. Een leelijke, ziellooze kleur — daaromtrent zijn allen die hun smaak geoefend hebben het eens, — blijft een leelijke kleur, en alleen slechte ontwikkeling, tijden van verval in de kunst, maken dat duisternis over de verlichting de heerschappij voert en het leelijke in al zijn kracht zich doet gelden. In zulke tijden zijn er lieden, die zelfs een zwarten regenboog als het toppunt van hun kleur-ideaal zouden beschouwen.

De kunst heeft dikwerf zulke oogenblikken gekend; en dit werkte terug op hare onderdeelen, waarbij aard en gehalte der materialen een belangrijke plaats innemen.

Stel u eens voor, dat ge uit een land kwaamt, waar de gebakken steen even vreemd is als de walvisch in de Vecht, dat ge veel had vernomen van de bijzonder mooie kleur die den steen eigen is, vooral daar waar het metselvlak door natuurlijken steen afgewisseld, of wel door andere kleursoorten uit de rijke verzameling doorbroken is.

Men had u verteld van een rood zoo schoon en zoo frisch, dat, hoe dikwerf men het ook zag, steeds jeugdig bleef en een tint aan de omgeving gaf, zoo eigenaardig, dat ge de Nederlandsche bouwkunst, in zulk een gewaad gestoken, een gansch eenige en pittoreske kunst zoudt vinden.

Door die lezing is natuurlijk niet weinig uwe verwachting gaande gemaakt.

Ge komt in dat land van belofte, nog wel in de hoofdstad aan. Natuurlijk wordt een der fraaiste wegen het eerst ingeslagen. Ge wandelt op een zonnigen zomermiddag, het uur der pantoffelparade, zooals zulk eene wandeling langen tijd genoemd is, de Heerengracht van Amstel tot Brouwersgracht af, getroffen van de waarheid der vertelling; tenminste uw stilzwijgend aanschouwen geeft aanleiding dit te denken. Is het wel zoo? Integendeel! Het stilzwijgen heeft een geheel andere oorzaak. Nauwelijks de eerste gracht betreden, zoekt het oog te vergeefs dat rood, die frissche kleur, welke zulk een verrassende uitwerking moest veroorzaken. Maar zie, wat is dat voor eene vertooning? Daar zijn een aantal schilders bezig om met een donkerbruin extract geheele gevels een koffiekleur te geven. De heldere voeg wordt onder het bruine sopje begraven, en als uit ééne massa gehouwen, staat daar, glimmend bruin, menig van kijkgaten voorzien vlak, dat een voorstelling geeft van de vele duizende woningen, die grachten en straten hier tellen. Een platte lijst, een hooge stoep, een goed geverfde gevel met gaten, zijn langen tijd het toppunt van geluk voor menigen bouwkundige geweest. Rijst nu de vraag niet bij u op: hoe hebben de lieden negentien honderd jaren noodig gehad, om zulke uitkomsten te verkrijgen? Doch stellen wij het oordeel wat zachter; op die volgende gracht schijnt de toestand beter; wellicht zijn de hier gebezigde materialen geen metselsteenen en is onze meening te vroeg gevestigd.

Hoe naderbij, hoe vreemder echter alweder de indruk. Ook hier is men bezig de gevels te schilderen, doch kreeg de glimmende verflaag een weinig meer waarheidslievende tint.

Met welk een onuitputtelijk geduld en hoe netjes worden al die voegen over de verflaag heen gepenseeld. Is het wonder, dat in zulk een land een Rembrandt geboren werd? Immers neen, waar zelfs de eenvoudigste werkman op die wijze zulke uitstekende proeven van zijn bekwaamheid geeft. De man bewijst, hoe het mogelijk is te metselen zonder metselaar te zijn, te voegen zonder specie te gebruiken, en als het met zijne gedachten overeenkomt, een strek of een rollaag in een ommezientje in gewoon verband te herscheppen. Is het huis gezakt, zijn de werkelijke voegen in het ongereede geraakt, de penseel is er goed voor en de nieuwe voeg wordt zoo getrokken, dat het huis weer recht staat, zonder dat een enkele ruk aan de dommekracht is noodig geweest.

Gelukkig land waar scheve toestanden, zoo gemakkelijk recht gezet kunnen worden!

Maar waar toch, zoo luidt de vraag, is dan die mooie steen, waarvoor wij van verre kwamen om ze als een wonder te beschouwen? Hoe ver het oog reikt, nergens dan vaal bruine, donker grijze gevels. Wáár de gloed, die, als hij er eenmaal in geweest is, voor goed er uit verdreven is en u doet zeggen, liever dan al die sombere gevels is mij een gevel van natuurlijken steen, die dan toch altijd het levendige, aan de natuur eigen, behoudt; en overal waar ik mij ook wend, is in plaats van leven een akelig somber hetwelk die huizen overdekt. Even geduld: er is in ons land een tijdperk van verval geweest; daar zijn dat nog de sporen van en nog niet geheel vergeten indrukken.

Sierlijke paneelschilderingen werden of behangen of met een bezoek van de witkwast vereerd; prachtig uitgesneden eikenhouten kunststukken kregen een verflaag, die al de fijne deelen als tot een koek samen smolt. Zoo ook is de metselsteen het kind van de rekening geworden, en deelt zij de gunst, door verf overdekking van haren natuurlijken toestand beroofd te worden.

Met zulk een vooruitzicht kan het ons niet bevreemden, dat gehalte en kleur van den steen er niet beter op werd, dat de steenbakkers weinig aandacht aan die eigenschappen schonken, overtuigd als zij waren, dat de verfkwast reeds in de pot stond te dansen, om de steen een kleur te geven, beter dan hunne zorg en de hitte van de beste ovens vermocht. Zijn er nu klachten, dan zijn zij grootendeels aan dien toestand te wijten; toch heeft het materiaal er geen schuld aan en recht op betere waardeering, al werdt een Rubens arbeid door de witkwast verdrongen; het was niet de arbeid maar wel de onwetenden, de wansmaak, die zulk een werk verrichtten, en de arbeid behield zijn waarde.

Al voortwandelende zijn wij genaderd tot de bocht van de Heerengracht tegenover de Driekoningenstraat.

Daar ontsnapt den beschouwer een uitroep van genoegen, op het gezicht van het dubbele koopmanshuis met zijne karakteristieke vormen, en kleur van materiaal, dat er nog even jeugdig uitziet alsof de eerste steen pas sinds korten tijd gelegd is. Toch zijn er honderden van jaren overheen gegaan.

Dat is een der weinige overblijfselen waarvoor de verfpot eerbied heeft gehad. — Zou het ook kunnen zijn omdat de kunst er zoo waardig haren troon had opgeslagen? — En zij bleef op behoorlijken afstand.

Ongetwijfeld zijn er velen zoo, die nu niet meer te herkennen zijn; het is ons echter genoeg als bewijs, dat er waarheid lag in den lof die van het materiaal uitging.

De tijd heeft voorzeker den steen een zachteren tint gegeven, maar toch kan zij nog lang een frisch en als nieuw uiterlijk behouden. Het is een voorbeeld dat navolging verdient.

Waarom kan men toch op het denkbeeld gekomen zijn, gebakken steen met een verflaag te overdekken?

In de eerste plaats om die bouwwerken, waarvan het gehalte der materialen slecht is, wellicht uit overdreven winzucht door den bouwer gekozen, verder voor volkomen ondergang te vrijwaren.

De gedurige regenvlagen, tot welker afwering onze voorouders hunne metselwerken steeds overhellend aanlegden, om het binnendringen van vocht tegen te gaan, schijnen velen later niet genoeg geweest te zijn en een dikke verfkorst moest helpen waar het eerste middel ontoereikend bleek.

Op die wijze had de handeling tenminste nog eenig, al is het dan ook slecht, recht van bestaan.

Maar hoeveel werken treft men niet aan, waar de moker op den steen den dienst weigert gevels, in en in droog, keurig bewerkt; en toch ontbreekt de verflaag niet, en is het geheel als één massa van boven tot onderen dicht gevreven.

Dan kan er geen andere reden zijn als deze, dat men de modezucht heeft gevolgd zonder zich van zijne handelingen rekenschap te geven; dan is het alleen het gevolg van gemis aan degelijke bouwkundige kennis, die den eigenaar heeft voorgelicht, en die zich nu alleen op den raad van den meester schilder gewonnen gaf: *„dat zoo een heerlijk doodekopje den gevel heel wat zou opknappen."*

Ieder strijdt voor zijne neering, zonder daarom juist nuttig te zijn.

Moge die voorbeelden daarvan, langzamerhand verminderen.

Kan er ook nog een andere oorzaak voor bestaan? Bij voorbeeld, waar men ten minste nog heldere tinten aanwendt, daar zou men vertrouwen dat de steen zelve die niet kende en men nu door imitatie hieraan tegemoet wilde komen.

Men verlangt de steenen hier algemeen overtrokken met een zandigen korrel. Het is zoo gaandeweg voor velen smaak geworden, dat steen, die geen zanderig vlak aanbiedt, op weinig sympathie van hunne zijde kan rekenen. Waartoe dat?

Dat een zanderig vlak de specie beter bindt en daarvoor zelfs gewenscht is, laat zich begrijpen, echter niet zoo zeer dat het vlak, dat in het gezicht blijft en met geen verbinding te maken heeft, in hetzelfde geval moet deelen.

De zandige korrel is veelal oorzaak, dat de kleur vermindert, dat het frissche door een grijsachtig schemerenden toon wordt overdekt; hij doet de kleur in de meeste gevallen geen goed. Bovendien levert die scherpe korrel een ruw oppervlak, waaraan de dampen, die vooral in een groote stad nog al veelvuldig zijn, de opstijgingen van stof en rook, zich te gemakkelijker hechten.

Hoe gladder de oppervlakte is, zonder daarom spiegelglad te zijn, hoe minder de schadelijke invloed van een en ander is; vooral in een land waar drie vierden van het jaar de atmosfeer vochtig en koud is. Kleur en uiterlijk zouden bij een gladde oppervlakte langer gespaard blijven.

Wat toch is de gewone behandeling van het metselwerk?

De steenen worden aangevoerd en dikwijls aan den walkant voor het werk opgetast. Daar liggen zij geruimen tijd, overgegeven aan de stof, die van het te sloopen perceel, van de straat of elders aanwaait en zich op hun oppervlak zet. Af en toe een regenbui, en de vuile massa dringt daardoor in de poriën of verbindt zich des te hechter aan de zandkorrel. Eindelijk tot hunne bestemming opgeroepen, wordt voor besproeiing van de steenen niet altijd helder water gebezigd, waardoor weder eenig vuil achterblijft. De fijne stof, die bij de bewerking der verschillende materialen zich vormt, brengt het laatste bezoek, en zoodoende heeft zich op de steen een huid vastgezet, die door den tijd echter weder langzamerhand kan verdwijnen.

Het werk is voltooid, en nu moet een olielaag, een of twee malen aangebracht, de steenen goed houden. Niet zelden worden daardoor al de opgegaarde stoffen, onder de oliekorst voor goed opgeborgen, en is het gedaan met de eigenaardige kleur, die de steenen, toen zij aan de fabriek ter keuring opgetast stonden, van zich zelf bezaten.

Men neme daarom vooral, nu de gevels loodrecht opgemetseld worden, het materiaal in overeenstemming met de bestemming, goed van kwaliteit, en wel zoo, dat al die hulpmiddelen overbodig zijn. Kiest de kleur zoodanig, dat zij eene aangename verbinding vormt met al de overige materialen.

Nu geschiedt het veelal dat juist de zachtere steenen de meest gewilde kleuren hebben; daarom is het zaak dat het een der eerste zorgen van onze steenfabriekanten blijve uitmaken, om kleur en kwaliteit te vereenigen.

Daar zijn reeds enkele gunstige gevallen te noemen, die mij de overtuiging geven, dat het beter is bij de daarstelling onzer gevels minder te letten op een zandig oppervlak, dan wel op een goede kleur, en wel doorbakken steen met een oppervlak, dat alle aanhechting vermijdt. — Zelfs bij waterwerken, waar de kleur van ondergeschikt belang is, zou dergelijke behandeling ongetwijfeld haar voordeel hebben.

Breukelen, November 1885.

J. DE HAAN.

August Schoy.

Nauwelijks heeft de Kon. Akademie van Beeldende Kunsten te Antwerpen haren verdienstelijken Geefs verloren, of wederom lijdt zij een gevoelige slag door het verlies van den hoogleeraar August Schoy, die op den 4 November j.l. in den nog jeugdigen leeftijd van 47 jaren op het aller onvoorzienst overleed.

Ook dit verlies is voor de onlangs gereorganiseerde inrichting hoogst gevoelig.

Schoy werd te Brussel geboren en opgevoed. Hij toonde in zijn vroegste jeugd reeds een grooteweetgierigheid en stalen ijver te bezitten die hem ook in later jaren bijbleven, als degelijk beoefenaar der kunst. Met voorliefde bestudeerde hij aanvankelijk de Gothische kunst.

Nadat hij reeds meermalen de bewijzen had geleverd, zich niet met oppervlakkige studiën tevreden te stellen, maar tot in de onderdeelen door te dringen, zoodat hij met degelijke kennis zijn oordeel velde, werd hij doorde redactie van het *Journal de Bruxelles* in 1863 aangezocht om haar een verslag te leveren over den Salon van dat jaar. Dit werk, 't welk terecht opgang maakte, werd later in zijn geheel als een lijvig boekdeel de wereld ingezonden.

Na de voltooiing ervan begon hij zich met grooten ijver toe te leggen op de studie der nationale bouwkunst. De verzamelde gegevens leverden hem de stof voor eene memorie, die hij aan de Koninklijke Akademie van België inzond als antwoord op eene door haar uitgeschreven prijsvraag, welke tot onderwerp had de beantwoording der vraag: welke is de invloed geweest van de Italiaansche kunst op de bouwkunst der Nederlanden. Zijn degelijke studie werd op 18 September 1873 bekroond in de klasse der Schoone Kunsten van de Akademie, en verscheen als een lijvig boekdeel van ruim 500 pagina's in 't jaar 1879. Algemeen was de lof, hem voor zijn werk toegezwaaid.

Wellicht door de samenstelling van dit werk was het onderzoek van de kunst der Renaissance hem het liefste geworden, zonder daarom overschilligheid te betoonen voor andere richtingen. Zoo schreef hij onder meer een werk, getiteld: Types de l'architecture Louis XVI.

Door talrijke artikelen in dagbladen en revues had Schoy reeds de aandacht getrokken, toen in 1872 de leerstoel voor de vergelijkende bouwkunst aan de Akademie te Antwerpen open kwam, bij den dood van den Prof. Baeckelmans. De regeering liet hare keuze op hem vallen en benoemde hem in October 1872 tot hoogleeraar. Men vernam sinds zijn optreden aan de Akademie slechts één roep over zijn ijver en toewijding.

Schoy was meer dan eens in het buitenland geweest: zoo vertegenwoordigde hij de regeering van België bij het derde eeuwfeest ter viering van de geboorte van Michel Angelo te Florence; zoo was hij lid der Jury voor de tentoonstellingen te Parijs in 1878, te Amsterdam in 1877 en 1883; — te Antwerpen in 1885.

Door het Gouvernement werd hem de restauratie opgedragen van de kerk Notre-Dame au Sablon te Brussel. De fraaie teekeningen van zijne geoefende hand, sober in lijnen uitgevoerd op calqueerlinnen, zullen de bezoekers der afdeeling schoone kunsten op de tentoonstellingen te Amsterdam en Antwerpen zich ongetwijfeld nog wel herinneren.

Bij de feesten welke te Brussel gevierd werden ter bedenking der 50 jarige onafhankelijkheid van België, trok de monumentale triomphboog in de rue Royale te Brussel, zeer de aandacht. Hij ontwierp dien met den schilder De Ligne Verlat.

Meermalen vielen hem onderscheidingen ten deel; zoo werd hij o. a. benoemd tot Secretaris van het bekende Genootschap voor de instandhouding der oude monumenten in Brabant.

Met recht was Schoy een kind van zijn werken, en was als 't ware aangewezen om nog van dag tot dag meerdere diensten aan de kunst die hij beoefende, te bewijzen. Maar op een oogenblik, dat men nieuwe lauweren voor hem verwachtte, niet het minst als een der uitstekendste hoogleeraren aan de Koninklijke Akademie te Antwerpen, onttrok het harde nootlot hem aan zijn kunst, zijn leerlingen en zijn vaderland, die hij allen in zijn kort maar welbesteed leven met toewijding heeft gediend.

De regeering, zijn verdiensten erkennende, benoemde hem den 4den dezer, den dag van zijn overlijden, tot Ridder der Leopoldsorde, welk welverdiend eereteeken slechts zijn lijkbaar mocht sieren.

R.

PRIJSVRAGEN,

uitgeschreven in het jaar 1885 door de Afdeeling Rotterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Eerste prijsvraag, ONTWERP VOOR EEN VILLA OP EEN HEUVELACHTIG TERREIN.

De bebouwde grondvlakte mag hoogsten 200 M2 bedragen.

De begane grond moet gelegen zijn gemiddeld 1 M. boven het terrein, rondom het gebouw, en moet bevatten:

Een Huiskamer, twee Salons, een Spreekkamer en een Keuken.

Eerste verdieping. Vijf Logeerkamers en Badkamer.

Zolderverdieping. Gedeeltelijk in te richten voor twee dienstbodenkamers, linnenkamer en bergkamer.

Onder den beganen grond zal de oppervlakte van het gebouw gedeeltelijk als sousterrain of kelder ingericht worden, voor provisiën, brandstoffen, bergplaatsen, enz.

Voorts moeten vestibules, trappen, privaten en kasten naar den aard van het gebouw worden ontworpen.

Voor het uitwendige wordt bepaald: dat het gebouw moet worden gedacht op een heuvelachtig terrein in een pittoresque omgeving en de keuze van stijl of karakter daarvoor passend moet zijn.

De gevels moeten in baksteen worden ontworpen. Berg- of kunststeen, tegels enz. mogen tot versiering dienen.

Voor terrassen, warandes, balkons, erkers enz. is de ontwerper vrij in toepassing van hout, steen of metaal.

De teekeningen, waarvan de wijze van bewerking aan den ontwerper wordt overgelaten, moeten de plattegronden, twee doorsneden, en de gevels op eene schaal van 1 à 100 en de voornaamste détails van den hoofdgevel op eene schaal van 1 à 20 voorstellen.

Aan den vervaardiger van het beste en der bekrooning waardig gekeurde ontwerp wordt uitgeloofd het getuigschrift der Afdeeling, met eene premie van Tachtig Gulden.

Tweede prijsvraag, HET ONTWERP VOOR EEN HOUTEN GEBOUWTJE (KIOSK), TOT VERKOOP VAN DAGBLADEN ENZ., MET TWEE CELLEN VOOR OPENBARE TELEPHOON-POSTEN.

Het veelhoekig grondvlak mag niet grooter zijn dan 5 M2., iedere cel p. m. 1,50 M2 bij eene binnenwerksche hoogte van ongeveer 2.50 M.

De wanden der cellen alsook de afscheidingen, moeten gehoorvrij zijn.

De ingangen der cellen door dubbele deuren van den openbaren weg af te sluiten en de verlichting en ventilatie moet aan de bovenzijde worden aangebracht.

De buitenwanden in te richten tot advertentie-borden.

Het gebouwtje te dekken door een koepel of torentje, voorzien van twee duidelijke wijzerborden, minstens 0.50 M. in middellijn.

De bewerking der teekeningen moet zoodanig zijn, dat daarvan gemakkelijk reproductiën kunnen gemaakt worden, en het ontwerp moet getuigen van goeden smaak en soliede constructiën,

Er worden verlangd teekeningen van den platten grond, de doorsnede en opstand op een schaal van 1 à 20 en van de voornaamste details op 1/10 der ware grootte.

Aan den vervaardiger van het beste en der bekroning waardig gekeurde ontwerp, wordt uitgeloofd het getuigschrift der afdeeling met een premie van Vijftig Gulden.

Derde prijsvraag. HET OPMETEN EN IN TEEKENING BRENGEN VAN HET POORTJE AAN DE HOOGSTRAAT No. 89, GENAAMD HET OUDE VROUWENHUIS.

Er wordt verlangd een opstand-teekening met zij-aanzicht of doorsnede op een schaal van 1 à 20.

De tekening van het Poortje moet worden opgewerkt, zooals de afleveringen van oude bestaande gebouwen door de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst worden uitgegeven; het aangrenzende trapgeveltje alleen in lijnen aan te geven.

Aan de vervaardigers van de beste en der bekroning waardig gekeurde teekeningen worden uitgeloofd.

Als 1e prijs het getuigschrift der afdeeling met een premie van Twintig Gulden.

Als 2e prijs een dito getuigschrift met een premie van Tien Gulden.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. De mededinging voor de beide eerste prijsvragen is opengesteld voor de leden van *alle* Afdeelingen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, alsmede voor alle personen woonachtig in de Provincie Zuid Holland, en voor de derde prijsvraag voor alle personen, woonachtig in de gemeente Rotterdam.

Art. 2. Alle ontwerpen ter mededinging moeten vóór of op den 1sten Maart 1886 vrachtvrij worden ingezonden aan het adres van den Secretaris der afdeeling, Noordsingel 61.

Art. 3. Het gewone schrift op de teekeningen en van de daarbij te voegen toelichtende beschrijvingen, mag niet door den ontwerper geschreven zijn.

Art. 4. Alle stukken moeteu met een spreuk of motto geteekend zijn en vergezeld van een brief, bevattende den naam van den ontwerper, die tevens de vervaardiger der teekeningen moet wezen. Buiten op dien brief moet hetzelfde motto en een kennelijk teeken ter terugvordering gesteld zijn.

Art. 5. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld eener Commissie van drie deskundigen.

Het rapport door deze commissie opgemaakt, wordt ter vergadering tegelijk met de tentoonstelling der ontwerpen voor belanghebbenden ter kennisneming nedergelegd.

Alle mededingers kunnen, wanneer zij dit verlangen, een afschrift verkrijgen van de beoordeeling hunner ingezonden teekening.

Art. 6. De bekroonde teekeningen blijven het eigendom der Afdeeling Rotterdam.

De niet bekroonde moeten voor 31 Mei 1886 worden teruggehaald.

Art. 7. Het Bestuur kan aan niet ten volle de bekroning waardig gekeurde ontwerpen, eervolle vermeldingen toekennen.

BOEKBEOORDEELING.

Dezer dagen verscheen bij de uitgevers S. en W. N. van Nooten te Schoonhoven, eene herziene en door een bekwame hand bijgewerkte derde druk van »Staring's lijst van alle Binnen en Buitenlandsche Maten, Gewichten en Munten, zoowel de vroegere als die van den tegenwoordigen tijd, met hunne onderlinge vergelijkingen en herleidingen. Benevens vele andere opgaven en berekeningen, die iedereen dagelijks te pas komen."

Reeds de beide vroegere uitgaven genoten een welverdiend onthaal, en ongetwijfeld zal dit eveneens het geval zijn met deze, nu het werkje gemakkelijker voor het gebruik is ingedeeld, van fouten is gezuiverd en de inhoud, die in vele opzichten verouderd was, zeer belangrijk is vermeerderd.

Wat de titel aangeeft, biedt het boekje in ruime mate aan en het kan daarom, en om de praktische en duidelijke wijze van indeeling, worden aanbevolen. Velen kan het tot nut strekken.

Het is in handigen en netten vorm in het licht verschenen en kost, gebonden in linnen band, slechts 90 centen. R.

MEDEDEELINGEN UIT DE RECHTSZAAL.

In het *Weekblad van het Recht* No. 5211 komt een vonnis der Arrondissements-Rechtbank te Groningen voor, betreffende het recht van reclame van een steenbakker, die steenen had geleverd, binnen 30 dagen voor de opening van het faillissement van den aannemer van Rijkswerken; de Rechtbank heeft uitgemaakt, dat dat reclame-recht niet bestaat, ten gevolge van § 432 der A. V.

Volgens hare lezing zijn de materialen, zoodra ze zijn aangevoerd op het terrein, niet meer in het bezit van den aannemer, of diens curator, na faillissement, doch van het Rijk, *dus* overgegaan in het bezit van een ander. De voorwaarde voor toepassing van reclame is dus niet meer aanwezig.

Ook bij particuliere werken is men veelal gewoon de A. V. verbindend te verklaren: dus ook daar kan men aannemen, dat wanneer § 432 der A. V. verbindend wordt verklaard, de leveranciers hun recht van reclame verliezen, zoodra het goed op het bouwterrein is aangevoerd.

Het Zwitsersche Hotel te Diemerbrug, geeft weer aanleiding tot een proces, waarin Dinsdag l. l. het openbaar Ministerie aan de Rechtbank te Amsterdam concludeerde.

De zaak is voorzeker niet alledaags, zoowel met het oog op de betrokken belanghebbenden, als op het onderwerp.

Op de rangregeling der op het gebouw rustende hypotheken was de 1e hypotheekhouder — de Utrechtsche hypotheekbank — voor hare hypotheek, groot 45000 gulden, batig gerangschikt. Tegen die plaatsing kwam een volgende hypotheekhouder op, bewerende dat de notarieele hypotheekacte, waaraan dat recht werd ontleend, valsch was, daar de acte een som van *f* 45000 als verleend crediet inhield, terwijl in werkelijkheid, — gelijk uit een geproduceerde onderhandsche acte bleek — slechts

f 35000 was gegeven. De overige *f* 10000 — zouden worden uitbetaald in termijnen, die zouden bedragen telkens 60% van de vermeerderde waarde van het in aanbouw zijnde perceel.

De eischer beweerde op grond van die niet ontkende feiten, dat dus de inhoud der acte in strijd met de waarheid — alzoo instellectueel valsch was.

De conclusie van het Openbaar Ministerie strekte tot ontzegging van die vordering aan den eischer, o. a. op grond dat het verleende crediet *f* 35000 aan geld en *f* 10000 aan obligatien, juist de *f* 45000 bedroeg waarvoor de vordering batig was gerangschikt.

De uitspraak in dit merkwaardige geding is bepaald op 8 December a. s. en zullen wij meedeelen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

In het tweede binnenlandsche bericht van het vorige *Weekblad* werd medegedeeld, dat de Gemeenteraad besloten heeft tot het benoemen van een Directeur der Gemeentewerken.

Dit besluit werd genomen door de Gemeenteraad van Kampen.

De *N. Rott. Ct.* meldt een en ander omtrent de dezer dagen plaats gehad hebbende inschrijving voor rijtuigen 1e en 2e klasse voor de Pruisische Staatsbanen te Elberfeld. Wij ontleenen daaraan, dat onder anderen werd ingeschreven voor rijtuigen *a*, met rem en *b*, zonder rem, per stuk, door:

	voor *a*.	voor *b*.
Machinenbau, Nürnberg,	14.015 Mk.	13.390 Mk.
als hoogste inschrijver,		
C. Weijer en Co., Dusseldorf	13.480 »	12.430 »
op één na de laagste inschr.,		
J. J. Beynes, te Haarlem,	10.160 »	9.554 »

Daar in het bestek — omdat men op geen buitenlandsche inschrijving had gerekend — geen sprake was van inkomende rechten, werd bezwaar tegen de inschrijving des heeren Beynes gemaakt. Men voegde dus 10% bij de inschrijvingsprijzen, wordende alzoo 11.176 en 10.509 Mk., en toch bleef de heer Beynes de laagste inschrijver, met een aanzienlijk verschil.

Toch werd de levering niet aan de Nederlandsche fabriek gegund. Deze teleurstelling moet haar zeer groot zijn, daar zij reeds voor een drietal weken ongeveer 100 werklieden moest ontslaan en, zoo er niet spoedig bestellingen komen, zij hare fabriek zal moeten sluiten.

Bij de aanbesteding te Elberfeld is gebleken, dat deze Nederlandsche fabriek het werk goedkooper leveren kan dan Duitsche fabrieken. En het is bekend genoeg, dat zij, wat soliditeit van bewerking en sierlijkheid van uitvoering betreft, de vergelijking met buitenlandsche fabrieken met glans kan doorstaan. Hoe verklaart men het dan, dat er, zooals ons bekend is, nog op dit oogenblik in Duitschland druk voor Nederlandsche spoorwegen wordt gewerkt?

Dat het zeer treurig is, dat de eenige fabriek voor spoorwegrijtuigen in heel Nederland geen werk kan vinden, om haar bekwaam en geoefend personeel in dienst te houden, zal niemand ontkennen. Maar is dat niet dubbel treurig, wanneer het vaststaat, dat onze groote maatschappijen niet met hunne bestellingen naar het buitenland behoeven te gaan, om het werk goedkooper gedaan te krijgen?

Men meldt ons, dat eenige dagen geleden op den topgevel van het voorgebouw van het Gouvernementshuis te Assen een beeld is geplaatst, voorstellende een Hun met speer en bijl gewapend, in steen gebeeldhouwd. In dien zelfden gevel zal boven den hoofdingang het Nederl. wapen, in steen gehouwen, geplaatst worden.

Delftland heeft zijn goedkeuring gehecht aan de plannen voor de zoo noodzakelijke waterverversching van 's Gravenhage.

Nadat gebleken is met welken goeden uitslag te 's Graveland zuiver drinkwater is verschaft, door de boring onder leiding van den heer C. M. Gardenier, civiel-ingenieur te Apeldoorn, zal men te Loenen a/d Vecht en Nederhorst-den-Berg trachten hetzelfde te verkrijgen. Wij vernemen, dat met den heer Gardenier daartoe reeds onderhandeld wordt.

De Prov. Staten van Limburg hebben een subsidie van *f* 1000 toegestaan aan het R. K. kerkbestuur te St. Odiliënberg, en een van *f* 2000 aan 't gemeentebestuur van Venlo.

Eerstgenoemde som wordt verstrekt voor het leggen van een vloer van mozaiek in de kerk, de tweede voor de restauratie van het raadhuis te Venlo.

ERRATUM.

In de meeste exemplaren van het vorige nummer is, onder de rubriek »Vraagbaak" het nummer van de gestelde vraag niet afgedrukt. Dit getal is 52.

Afloop van Aanbestedingen.

LOCHEM, 27 Oct — Het bouwen eener villa met bijbehoorende werken, onder beheer van den architekt J. Bosch; ingekomen 4 bilj., als:

A. Beijers, te Lochem	*f* 24.719
G. J. Biljardt, idem	» 21.446
A. J. Reerink & Zn., idem	» 20.945
J. Olthoff, idem	» 20.600

gegund.

'S GRAVENHAGE, 4 Nov. — De raad der vereeniging van den H. Vincentius à Paulo: den bouw eener school in de Paramaribostraat, onder beheer van den architekt L. Faber.

I. Schifferli te Scheveningen	*f* 77.900
P. C. Quist	*f* 72.082
C. Wijbrands & Co.	» 67.590
M. L. v. Spanje	» 66.872
C. Meijers	» 66.742
W. Franke	» 66.650
Q. A. Krijne	» 64 840
J. van Groenendaal	» 63.157
A. C. Paardekooper	» 62.122
I. Rosmolen	» 60.886
I. Rozenburg	» 60.777
F. v. d. Waals	» 58.980
J. M. Meijssen	» 56.998
L. Tromp	» 56.990
W. P. Teeuwisse	» 54.989

gegund.

ROTTERDAM, 4 Nov. — Het gemeentebest. het bouwen van eene bewaarschool aan de Spiegelnisserstraat en van eene woning aan den Crooswijkschen Singel.

W. J. van Dort te Kralingen	*f* 33.953
Wed. G. Camesi & Co.	» 32.434
P. A. A. van Regenmorter	» 32.413
L. de Neef Ezn. te Brielle	» 31.968
W. van Leeuwen te Hellevoetsluis	» 31.687
A. v. d. Spiegel	» 31.474
A. Looijmans	» 30.918
C. J. van Tussenbroek	» 29.940
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe.	» 29.900
J. B. Sjerp	» 28.000

de overigen allen aldaar.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 46.

Neisenbach — E. J. Kiermans. fec. 1881

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Ten behoeve van de Bibliotheek der Maatschappij is aangekocht: Prof. E. Gugel, *Architectonische Vormleer.*

De Maatschappij ontving de volgende geschenken:

Van den heer Olivier Comte de St. Foix, een schilderij met *photographiën naar het stadhuis te Parijs.*

Van den heer J. F. Metzelaar, vier photographiën van de *Cellulaire Gevangenis te Breda.*

Van den heer H. E. Chevallier, architekt te Nice, een brochure getiteld: *note sur les honoraires de l'architecte,* etc.

Van de Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland, behalve het *Verslag* der 34ste Algemeene Vergadering, het *Verslag* van een onderzoek naar de middelen, in verschillende gemeenten aangewend tot bestrijding van *tijdelijke werkeloosheid.*

AFDEELING AMSTERDAM.

De wekelijksche leesavonden zullen gehouden worden op de bibliotheek der Maatschappij, elken Vrijdag avond, op welke avonden de bibliotheek door het Bestuur der Maatschappij toegankelijk is gesteld voor leden der Maatschappij.

HET WINKELHUIS DER FIRMA FOCKE EN MELTZER.

Bij het *Bouwkundig Weekblad* van 7 Februari dezes jaars werd een plaat, met korte beschrijving, gevoegd van het winkelhuis der firma Focke en Meltzer, dat naar het ontwerp der heeren Th. Sanders en H. P. Berlage Nz. gebouwd zoude worden aan den hoek van het Spui en de Kalverstraat te Amsterdam.

Op den 1sten Mei van dit jaar werd dan ook met het afbreken van de oude perceelen daar ter plaatse een aanvang gemaakt; den 27sten d. a. v. werd met het heiwerk begonnen, en den 19den Juni de laatste paal geslagen. Negen dagen later werd daarop de eerste steen op de fundeeringvloer gelegd, en op den 1sten November j. l. werd het winkelhuis met de kelders en kantoorlokalen, uitsluitend door de firma in gebruik, geheel gereed opgeleverd. De overige kantoorlokalen op de verdieping, 20 in getal, behoeven met de concierge-woning eerst op den 1sten Maart 1886 in gereedheid te zijn. De voltooiing van het photographisch atelier, onder de kapruimte ingericht, zal spoedig volgen.

Jongstleden Dinsdag middag werden de winkellokalen geopend, en kon men, na het wegruimen van de schutting, een eersten blik werpen op den geheelen gevel.

Deze data worden hier vermeld, om een bewijs te leveren van den spoed waarmede gewerkt is, dank zij zeker ook voor een groot deel aan de voortvarendheid van de aannemers, de heeren Cerlijn en de Haan.

Het punt waarop het gebouw gelegen is, mag wel het gunstigste genoemd worden, uit de geheele Kalverstraat, om een gevel tot zijn recht te doen komen. Het is een in 't oog vallend punt, waarvoor de architekten gelukkig iets meer dan gewoons konden leveren, dank zij de bedoelingen van de bouwheeren. De niet gemakkelijke taak — men zal het moeten erkennen — hebben de

Gedrukt 21 *November* 1885.

heeren Sanders en Berlage op zeer gelukkig geslaagde wijze volbracht.

Het gebouw, wat de hoofd-motieven betreft in den geest der Venetiaansche renaissance behandeld, heeft fraaie verhoudingen en maakt een aangenamen indruk; vooral de eigenlijke winkelverdieping, die rijk en monumentaal van behandeling is. Bijzonder gunstig werken hier de vrijstaande zuilen van graniet, met bronzen kapiteelen, met de diep daarachter liggende kolossale ramen.

De indruk dien het geheel maakt, zal nog beter worden, zoodra de gevels zijn afgewerkt en de kantoorramen een weinig zijn aangekleed. Er ontbreekt immers nog veel aan den gevel. Zoo zullen in de toogen boven de vensters van de eerste en tweede verdiepingen, tegels worden aangebracht; en hoedanig daardoor de verhoudingen der ramen rijziger zullen worden, blijkt uit een paar ramen aan den gevel Spui-zijde, waar in de toogen eenig ornament is aangebracht om te doen zien, welke de bedoeling is. Op de 1ste verdieping zal de versiering bestaan uit vijf medaillon-portretten van kunstenaars op 't gebied van fayence- en glasindustrie: Pallissy, Lucca delle Robbia, Wedgwood en de gebr. Crabeth. De overige tegelversiering op deze en de 2de verdieping zal bestaan uit toepasselijk ornamentwerk.

Alle constructieve deelen van de facade zijn in natuurlijken steen, Ostermundiger sandstein, uitgevoerd, terwijl de tusschen gelegen muurvakken zijn gepleisterd.

Deze zandsteen werd geleverd door de firma Grod te Brohl, vertegenwoordigd door den heer F. Engers; het beeldhouwwerk hetwelk daarin tot versiering is aangebracht, werd naar de ontwerpen der architekten zeer goed uitgevoerd door de Quellinus school. De heer G. Brongers leverde de zuilen van graniet uit de groeven der firma Kessel en Röhl, de heer J. H. Scheltema de bronzen kapiteelen en het ijzerwerk.

Treedt men nu den winkel binnen, dan wordt men terstond getroffen door den rijkdom van al het kristal en gekleurd glaswerk, uit de fabriek die de firma te Langenau in Bohemen bezit, de tal van voorwerpen die uit Hongaarsche en Venetiaansche glasfabrieken afkomstig zijn, of het met een meer dan gewone fantaisie, rijkdom van motieven en kleur behandelde fayence van Walish; en zoodra men gewend is aan den rijken schat die hier een oogenblik het oog verblindde, zal men met welgevallen opzien naar zijn smaakvolle huisvesting. Tegen den donker rooden achtergrond, in de rijke en met smaak ontworpen winkelkasten, komt alles op 't voordeeligst uit. Deze kasten zijn in zwart gebeitst hout, naar de ontwerpen der architekten uitgevoerd door de firma Jansen te Amsterdam, die ook de elegante draperiën en gordijnen in den winkel leverde, en de rijk gebeeldhouwde tafels en de piedestallen voor grootere fayence vazen. Geheel in overeenstemming met deze meubelen en decoratie is het keurig uitgevoerde plafond, door den heer W. Walraven geschilderd.

Des avonds, wanneer een zee van licht den glans van al het tentoongestelde nog verhoogt, maakt de geheele inrichting een ongemeen rijk effekt. Alles, ook de smaakvolle wijze van etaleeren is in hooge mate fashionable.

In 't algemeen moet tot eer der architekten erkend worden, dat in alles een groote eenheid heerscht, dat overal hun hand te erkennen valt; het werk blijkt met liefde aangevat en voltooid te zijn.

TRIPOLITH VOOR BEPLEISTERING.

Aan het bijblad voor industrieele onderwerpen, van de St. Petersburgsche Courant, ontleenen wij het volgende over tripolith:

Korten tijd geleden behandelde prof. A. Gottschaldt te Chemnitz dit bouwmateriaal op uitgebreide wijze in het 30ste deel van het tijdschrift de *Civilingenieur*, hetgeen aanleiding gaf om op de tripolith meerdere aandacht te vestigen. Daarop ontving de heer D. F. Wernike de opdracht, om bij gelegenheid nadere bijzonderheden mede te deelen, hetgeen geschiedde in de *Deutsche Industrie-Zeitung*.

De heer Wernike schrijft:

Van af dien tijd heb ik mij langs praktischen weg bezig gehouden met de tripolith en niet slechts gevonden, dat de vele voordeelen welke dit materiaal bezit kunnen bevestigd worden, maar ook dat het zich aanbeveelt voor een uitgebreid gebruik. Niet alleen verzamelde ik mijn eigen ervaringen, maar trachtte ook geheel en al op de hoogte te komen van het gebruik in de praktijk, om tevens gerechtigd te zijn behoorlijke kritiek te kunnen leveren.

Thans wil ik de tripolith, die velen van u reeds als bouwmateriaal zullen kennen, meer bepaald behandelen als een materiaal voor bepleistering. Een grondig onderzoek deed mijn belangstelling grooter worden toen ik dit materiaal verwekt ontmoette. Eenigen tijd geleden reisde ik over Frankfurt, Mannheim, Stuttgart en Ulm naar Weenen, en in alle deze steden bezocht ik de werken, onder prof. Gottschaldt uitgevoerd, om een duidelijk oordeel te kunnen vellen.

In Frankfurt a.M. verklaarde men mij, dat de tripolith meermalen met goeden uitslag was aangewend, en zag ik vele in pleister uitgevoerde werken, inmiddels met olieverf bestreken; in Mannheim, Stuttgart en Ulm was het gebruik het menigvuldigst. In Ludwigshaven bij Mannheim bezocht ik onder anderen eene school der gemeente, welke in 1880/81 bepleisterd en geornamenteerd werd met tripolith. Ofschoon dit bouwwerk in sterke mate aan weêr en wind staat blootgesteld, is de voorgevel, die drie verdiepingen hoog en 30 M. lang is, nog in volkomen goeden staat, en kan men nergens scheuren ontdekken. De gebouwen van den staat en van de gemeente waren gewoonlijk bepleisterd met een mengsel van gelijke deelen zand en tripolith, terwijl bij particuliere gebouwen 1/3 tripolith op 2/3 zand wordt gebruikt. Zonder uitzonderingen vond ik alle bepleisteringen goed dicht en zonder scheuren.

Vakmannen konden het materiaal zeer aanbevelen, voornamelijk om de volgende voordeelen:

Spoedige, goede en solide verwerking; de eigenschap om zich zeer vast op elke onderlaag vast te hechten en voortdurend harder te worden; toepassing voor een uitgebreid aantal gevallen; minkostbaarheid.

Ruimere toevoeging van zand doet — binnen zekere grenzen natuurlijk — geen kwaad aan de tripolith, die zich beter verwerkt met zand dan er zonder. Koude heeft op tripolith geen invloed; zij kan in den winter worden verwerkt, hetgeen voor noordelijk gelegen landen een groot voordeel is.

In Stuttgart en Ludwigshaven heb ik pleisterwerken gezien, welke men niet zoude kunnen uitvoeren met de

mortels die tot nu toe werden gebruikt. Lagen van zoodanige tripolith-bepleistering zijn tot een dikte van 15 à 20 cM. uitgevoerd geworden; , door groote bindkracht en aanhechtingsvermogen, zijn dergelijke werken zonder scheuren gebleven.

In Weenen kan men ongetwijfeld de meeste ondervinding in dit opzicht opdoen; ik bezocht er 30 van de 246 gebouwen die met tripolith zijn bepleisterd.

Meermalen deed ik de vraag, hoedanig het materiaal zich laat verwerken, en ontving steeds ten antwoord: goed, zeer goed. Bij twee verschillende bouwwerken verklaarden mij de stukadoors, dat zij geen pleisterwerken voor buitengevels meer aannemen, wanneer niet toegestaan wordt de noodige hoeveelheid tripolith bij de specie te voegen. Bij de lage loonen was het bepaald noodig aldus te handelen, opdat er voor den stukadoor nog wat winst overbleef en het uitgevoerde werk toch deugdelijk werd.

Deze verklaringen troffen mij zeer, daar ik zelve een der eigenaren ben van eene kalkbranderij in Bohemen, welke in Weenen wordt vertegenwoordigd. Niettegenstaande dit voel ik mij gedrongen te verklaren, dat volgens mijn vaste overtuiging de tripolith het materiaal der toekomst voor bepleisteringen is, en dat dit niet alleen zijne reeds veroverde plaats tusschen kalk en cement zal blijven innemen, maar langzamerhand meer in gebruik zal komen. Daarom kan tripolith bij bepleisteringen van gevels met gerustheid worden aanbevolen.

Over de tripolith uit de fabriek der „Mitteldeutschen Tripolithgesellschaft" in Gotha, zegt Oberbaurath P. Frankenhaeuser het volgende:

Nadat de tripolith met het oog op haar bruikbaarheid als bouwmateriaal herhaaldelijk is onderzocht in de technische Staatsschool te Chemnitz, is bevestigd geworden wat in het voordeel er van reeds meermalen door vakmannen gezegd is geworden. Bij vernieuwing is de noodzakelijkheid gebleken om het materiaal ernstige opmerkzaamheid te bewijzen. Tengevolge van een en ander heeft zich de Tripolithgesellschaft te Gotha geconstitueerd en in Ohrdruf een fabriek gesticht, welker fabriekaat zich verheugen mag in eene steeds aangroeiende en algemeene waardeering.

Hetgeen de proeven hebben aangetoond, bevestigt zich in de praktijk, namelijk dat tripolith een groote waarde bezit als pleister, als bekleedingsmateriaal en grondstof voor plastische ornamenten bij den bouw.

Het zoude hier te verre voeren, al de voordeelen van het materiaal op te sommen, in 't algemeen moet echter bevestigd worden, dat tripolith in waarheid een materiaal is, dat tusschen gips en cement staat, en als zoodanig met voordeel kan worden toegepast.

Wat nu betreft de duurzaamheid tegen de invloeden der weêrgesteldheid, behoort er op gewezen te worden dat toevoeging van scherp zand kan toegelaten worden; dit zand veroorzaakt een zoodanige kracht en dichtheid, dat de mortel eene buitengewone en toenemende vastheid verkrijgt en ook duurzaam tegenstand blijft bieden aan den invloed der weêrgesteldheid.

De toevoeging van zand, die zonder schade te doen tot 2/3 gedeelte kan uitgebreid worden, maakt van tripolith een goedkoope mortel, waarmede met bijzondere snelheid kan worden gearbeid zonder nadeel voor het werk, daar men geen vrees behoeft te koesteren voor zoogenaamd dood materiaal, dat bij gips en cement nog al eens kan voorkomen. De snelle verbinding laat dit niet toe. Het is bewezen, dat na alle reeds opgedane ondervinding de tripolith meer en meer gezocht wordt; de vele reeds in groote steden uitgevoerde bouwwerken leveren daarvoor een bewijs.

Het valt nog steeds te betreuren dat, naar gelang de vraag, het aanbod van tripolith nog niet voldoende is. Ware dit echter wel het geval, dan zou ook de toepassing veelvuldiger en regelmatiger zijn. In meer dan ééne groote stad moesten magazijnen aanwezig zijn, of agenten die dit materiaal konden leveren. Het zou dan ook te bereiken zijn de tripolith, met zand vermengd, als droogen mortel op het bouwterrein te brengen. Dit zou vooral een groot voordeel opleveren bij reparatiewerken.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

(*Vergadering gehouden* 13 *November* 1885.)

De Voorzitter en Onder-Voorzitter afwezig zijnde, nam de Penningmeester het Voorzitterschap waar. De heer G. J. Morre verklaarde zich bereid de spreekbeurt van den heer Vogel over te nemen, hoewel eerst gisteren daartoe aangezocht. Terwijl de heer Morre autographiën ronddeelt van een *Diagram ter bepaling der hoogte van vrij opliggende balken*, verklaart de spreker op zijne eigenaardige heldere en gemakkelijke wijze de aanleiding tot en de constructie van de verschillende lijnen op de teekening aangegeven.

Met de meeste nauwkeurigheid komt men daaruit tot de hoogte en breedte die balken moeten verkrijgen, bij gegeven spanning en belasting.

Bij het gebruik van het *diagram* en toepassing van zeer eenvoudige formules komt men tot de waarheid, en geeft dan aan de balken den vorm die het best met de praktijk overeenkomt.

Met onverdeelde belangstelling werd de spreker gevolgd, en de Voorzitter was dan ook in den vollen zin van het woord de tolk van het talrijke ledental, toen hij den heer Morre dank bracht voor zijne zoo leerzame en duidelijke mededeeling.

Na de ballotage van een nieuw lid had de heer B. Reinders Jr. de welwillendheid om, namens den heer A. N. de Lint te Delft, aan de leden te laten zien en de bewerking, evenals de voortreffelijke eigenschappen, te bespreken van den *nageperste Waalsteen* van den heer Fr. Van de Loo te Bemmel bij Nijmegen

Men merkt daarbij op, niet alleen de prachtige vorm en kleur maar ook de vastheid van korrel. Behalve deze vertoonde de heer R. nog eenige vloertegels, waarvan de heer de Lint evenals van de nageperste Waalsteenen de agentuur heeft, en wel een nieuw soort die wegens de aangename kleur, den geringen prijs en de weinige dikte inderdaad aanbeveling verdient.

Het zijn de *Carrelages mosaiques* van B. Launier, fabriek Oranje, Vaucluse. De kleine maar interessante collectie gaf veel stof tot nadere bespreking, waarbij de heer Reinders de meest mogelijke inlichtingen verstrekte. Onder aanbeveling nogmaals op iets dergelijks te mogen worden vergast, bracht de waarn. Voorzitter, den heer R. dank voor de aangename oogenblikken aan de leden verschaft.

Ten laatste bracht de Voorzitter ter sprake de herziening van het reglement, waartoe in de vorige vergadering de tijd niet meer beschikbaar was en wel bepaaldelijk de bepaling uit Art. 11, dat de twee leden die jaarlijks volgens rooster aftreden, *herkiesbaar* zijn. Spreker wenscht dat *niet* en acht het beter de oude leden afwisselend voor jonge krachten plaats maken. Over dit punt ontstond een vrij langdurige discussie, totdat ten laatste met meerderheid van stemmen werd aangenomen het voorstel van den heer Morre, luidende: »door de vergadering wordt in beginsel uitgemaakt, dat er zal zijn een *afwisselend bestuur*, doch dat met de uitvoering van dat besluit tot in het volgende jaar zal worden gewacht."

Daarna wordt de vergadering gesloten.

AFDEELING LEEUWARDEN.

(*Vergadering van* 13 *November.*)

Na lezing der notulen van de vorige bijeenkomst, wordt medegedeeld, dat een schrijven bij het bestuur is ingekomen van den heer Leliman, kennisgeving inhoudende, dat hij aan de uitnoodiging, hem namens de Afdeeling gedaan om eene voordracht in een der winteravondbijeenkomsten te houden gaarne wil voldoen, maar om gezondheidsredenen daarvoor liever in de maand Mei dan in de wintermaanden overkwam. Met applaus werd deze kennisgeving begroet. Verder werd door het bestuur bericht, dat zoowel door plaatsing in de nieuwsbladen en distributie zooveel mogelijk bekendheid was gegeven aan het programma voor den wedstrijd voor werklieden en leerlingen, uitgeschreven door de bekende commissie te 's Hage.

De Voorzitter gaf daarna 't woord aan het lid H. Keyzer Jr., over het door hem te behandelen onderwerp: *Gebrek aan werk op bouwkundig gebied.* Spr. zal de oorzaken van de heerschende slapte in werk niet nagaan, maar wenscht zich te bepalen tot de opsomming van enkele leemten, die naar zijn oordeel beschouwd kunnen worden als van nadeeligen invloed te zijn op het bouwvak in het algemeen. Hij wenscht die zoo kort mogelijk te formuleeren om daarna gelegenheid te geven ook anderen daarover te vernemen.

In de eerste plaats geldt dit het aankoopen van bewerkt en onbewerkt materiaal in 't buitenland, in 't bijzonder den aanvoer van bewerkt plankhout uit Noorwegen, het gebruik van buitenlandsche steenen en buitenlandsche bewerkte voorwerpen bij versiering van gebouwen zoowel voor in- als uitwendige decoratien. Waarom niet in eigen land gezocht, waar men het kan vinden. In de tweede plaats wordt volgens spr. te veel vastgehouden aan het denkbeeld, bij aanbesteding van werken, de laagste en goedkoopste inschrijver is mijn man! — Hiervan zijn de gevolgen dat de werkman het alleen moet ontgelden, door beknibbeling in zijn dagloon, terwijl de baas daardoor uitziet zijne materialen tot den uitersten prijs in te koopen, en daarom ook zijn toevlucht tot buitenlandsche leveranciers moet nemen. Ook borgstelling door leveranciers werkt veelal niet ten goede; deze toch zorgen meestal voor hunne afbetaling gedekt te zijn en bekommeren zich verder niet over de voordeelige of nadeelige uitkomsten voor den aannemer. Dat zulk een aannemer zich zelve finantieel sloopt laat spr. in het midden; hij moet dit zelf ondervinden, maar treurig is het, dat daardoor andere, deugdelijke werkbazen niet alleen worden benadeeld, maar tegenover de werkgevers in een verkeerd daglicht worden geplaatst.

In breede trekken wordt verder de aandacht gevestigd op het vele, dat in stad en land nog te doen valt, en den werkgever toegeroepen: helpt door de uitvoering van zoovele nuttige en noodige werken den toestand op gezonder terrein te brengen en daardoor in veler behoeften te voorzien, terwijl den bouwmeester er op wordt gewezen om die zoo zeer gewenschte verbetering te helpen bevorderen, en te zorgen:

1°. Dat de bouwmaterialen, zooals onder meer, Duitsche steenen, bewerkte planken, ornamenten, enz., van uit het buitenland, worden geweerd en in Nederland bewerkt en aangekocht;

2°. Meerder onderzoek worde ingesteld naar kwaliteit, bekwaamheid en soliditeit van den aannemer;

3°. Meerder vast te houden en waarde te hechten aan zelve gemaakte begrootingen, indien de moreele overtuiging bestaat, dat de werken niet naar eisch, volgens de aannemingssom, kunnen worden daargesteld zonder verlies voor den aannemer.

4°. De werkzaamheden zooveel mogelijk door plaatselijke inwoners te doen verrichten.

Op voorstel van het lid Rooseboom, wordt besloten de opinie van de aanwezige leden omtrent die vier punten te hooren. Door hetzelfde lid wordt de vraag gesteld, hoe spr. het zou willen aanleggen om het eerste punt van zijn conclusie ten uitvoer te leggen. Op welke wijze kan pressie worden uitgeoefend zonder monopolie in de hand te werken? Hij ziet daarin meer nadeel dan bereiking van 't doel door spr. voorgesteld.

Ook de Voorziter sluit zich daarbij aan en wijst op de belangrijke discussien daarover in de jongste algemeene vergadering gevoerd. Beschermende maatregelen, op welke wijze ook toegepast, moeten nadeelig werken. Veel kan echter gedaan worden wanneer de bouwmeester medewerkt en zich beperkt, wat die materialen betreft, die wij uit het buitenland moeten krijgen.

Het lid Kramer is het met spr. eens, wat het aanvoeren van bewerkt plankhout betreft; hij ook weet dit, omdat op de kwaliteit niet te roemen valt. Duitsche steen wordt hier niet verwerkt, dus hierover kan de inleider zich niet beklagen, het ontbieden van ornament- en beeldhouwwerk uit het buitenland is echter noodig; in vele opzichten staan wij daarin nog ten achter.

De heer Keyzer repliceert en is van oordeel, dat in de tegenwoordige gedrukte tijden wel degelijk maatregelen kunnen worden genomen, die pressie uitoefenen, en acht voorschriften in de bestekken gewenscht; het lid Vonk sluit zich daarbij aan.

Ook 't tweede punt wordt besproken, en ofschoon beaamd wordt dat het veelal aan den werkgever ligt, dat de laagste inschrijver voor de uitvoering wordt gekozen, is het onzedelijk, ja zelfs noemt het lid Rooseboom het een diefstal aan de maatschappij, wanneer werken gegund worden aan die inschrijvers, waarvan men overtuigd is, dat zij voor de aangeboden sommen het werk niet kunnen uitvoeren, daardoor wordt ook de leverancier getroffen en de aannemer uitgekleed. Is de architekt overtuigd van de juistheid zijner begrooting, dan mag hij niet medewerken om dusdanig verderfelijk beginsel te bevorderen.

Bijna algemeen is men echter van gevoelen, dat het geven van werk aan inwonende personen alleen niet mag worden aanbevolen; eene andere zaak is dit bij werkverschaffing aan behoeftigen, maar als maatregel om toestanden te verbeteren mag en kan dit middel niet gelden. De besprekingen worden hierna door den Voorzitter gesloten en den spr. bedankt voor zijne inleiding van dit zoo belangrijke en actueele vraagpunt. Door onderlinge samenwerking kan aan vele bezwaren worden te gemoet gekomen, en minder gelukkige toestanden dragelijk gemaakt.

Na eene korte pauze wordt het woord gegeven aan den heer H. Kramer, die, gevolg gevende aan de uitnoodiging tot hem gericht in de vorige bijeenkomst, voor de leden ter bezichtiging had gesteld zijn bekroond ontwerp, voor den Ingang van eene Nederduitsche Hervormde begraafplaats.

Met belangstelling werd van dit ontwerp kennis genomen, en de uiteenzetting van de denkbeelden die aan deze conceptie ten grondslag waren gelegd met aandacht gevolgd; niet minder was dit ook het geval met de mededeeling die spr. daarop deed volgen over het merkwaardige concours in 1875 gehouden, voor de stichting van »l'Eglise du Sacré Coeur" op Montmartre te Parijs.

De verschillende bekroonde en gunstig beoordeelde ontwerpen waren in keurige lithographien tentoon gesteld en werden na eene korte opsomming van de eischen, bij het programma gesteld, beurtelings behandeld, met het Rapport der Jury als geleider; voorts werden de lichtpunten en de minder gunstige zijden van de tentoongestelde ontwerpen besproken en tegenstellingen gezocht tusschen het met den eersten prijs bekroonde ontwerp van Mr. Abadie en dat van den jeugdigen architekt Mr. Caraux waaraan de derde prijs ten deel viel.

De schoone en grootsche opvatting van het laatste werd tegenover minder gelukkige punten in het eerstgenoemde gesteld en daarbij opgemerkt, dat het niet onwaarschijnlijk is, dat de ontwerper met den derden prijs bekroond wiens talentvolle — maar nog jeugdige kracht eene grootsche gedachte wist te ontwerpen — voor de uitvoering van zulk belangrijk werk, om zijne nog te jeugdige ervaring, niet in aanmerking is gekomen.

Achtereenvolgens werden de ontwerpen van de architekten Davioud, Douillard, Tournade, Goisel, Moyaux, Roux, Dillau en Pascal, die respectievelijk bekroond of waaraan premiën waren toegekend besproken en het oordeel, dat de Jury daarover had geveld, bekend gemaakt.

Met bijzondere belangstelling werd ook deze mededeeling door de talrijk aanwezige leden gevolgd en het langdurig applaus, dat op de voordracht van den heer Kramer volgde, vergemakkelijkte de taak van den Voorzitter, toen hij spr. den dank der aanwezigen overbracht voor de zeer belangrijke en op boeiende wijze gegeven mededeelingen.

Ten slotte wekte de Voorzitter de leden op tot het inzenden van al of niet door hen uitgevoerde ontwerpen, voor de in de vergadering van 15 Januari 1886 te houden tentoonstelling voor de leden der Afdeeling, en sloot daarna, de talrijk opgekomen leden en belangstellende geintroduceerden dankzeggende voor hunne opkomst, deze belangrijke en nuttige bijeenkomst.

AFDEELING ARNHEM.

(*Vergadering van 18 November* 1885.)

Aan de orde was eene bespreking betreffende het Leesgezelschap. De Voorzitter deelde hieromtrent mede dat, aangezien de leesavonden, nu slechts op éénmaal per maand gesteld, voortdurend zeer slecht bezocht blijven, het bestuur thans voorstelt deze bijeenkomsten op te heffen en de daarmede vrijkomende gelden voor lokaalhuur, te besteden tot aankoop van werken voor de Bibliotheek. De Bibliotheek zou voorts worden geplaatst bij een der leden van bestuur, en de leden in de gelegenheid gesteld worden om op bepaalde dagen en uren, voor zekeren tijd, boek-, plaatwerken of geschriften uit de bibliotheek, ten gebruike te ontvangen. Aan ieder der leden zou daartoe een volledige catalogus worden verstrekt.

Dit voorstel werd door alle aanwezende leden aangenomen, en aldus besloten.

De behandeling der ter vorige vergadering ingekomen vragen is tot de volgende vergadering uitgesteld.

De heer A. R. Freem gaf eene belangwekkende kunstbeschouwing uit de verzameling van »Denkmäler Deutscher renaissance" van K. E. O. Fritsch, en ontving daarvoor den dank der vergaderden.

AFDEELING GRONINGEN.

(*Novembervergadering van* 1885)

Na lezing van de notulen der vorige vergadering, werd mededeeling gedaan dat waren ingekomen, een brief van den heer H. J. van Dijke, leeraar aan de B. A. school te Dordrecht, waarbij deze zich bekend maakt als vervaardiger van het ontwerp eener bibliotheekkast, onder het motto »Vereeniging", waaraan de belooning is toegekend; voorts eene kennisgeving van den heer B. J. Boswinkel, dat hij zijne benoeming tot Bibliothecaris aanneemt en bereid is als zoodanig in het bestuur zitting te nemen; enz.

Daarna deelt de voorzitter mede, dat het bestuur voornemens is:

1°. van het bestuur van het Departement Groningen der Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, de medewerking te verzoeken tot het doen samengaan der maandelijksche kunstbeschouwingen van plaatwerken, met tentoonstellingen van modellen voor kunstnijverheid;

2°. om in overleg met de directiën van de Ambachtsschool, de Burger avondschool en de Academi Minerva, eene tentoonstelling in Mei 1886 voor te bereiden van methoden voor teekenonderwijs, geschikt voor deze drie ten dienste van den ambachtsstand te Groningen bestaande inrichtingen.

Bij de inleiding van zijn onderwerp »Het ornament in de Bouwkunst", had de heer J. Molenaar, leeraar aan de Rijks Hooger Burgerschool en Academie Minerva, in de vorige vergadering in korte trekken de geschiedenis gegeven van het ornament en zijne toepassing op de bouwkunst, van zijn oorsprong bij de oude volken door latere tijden heen; had hij aangetoond hoe bij verschillende bouwstijlen meer of minder verband werd gevonden tusschen de constructieve deelen en de decoratieve, en er op gewezen hoe in tijdperken van bloei der bouwkunst, als het ware met de stof werd gespeeld.

Onze tijd van vooruitgang in de ontwikkeling van reuzenkrachten stond niet stil voor de levering in eenige weken of maanden van werken die onze voorouders jaren, eeuwen arbeid kostten.

Ook wij zijn in dat opzicht meester van de stof, maar of dit ook het geval is met het aesthetisch beginsel, spreker geloofde het niet.

Ofschoon we in den laatsten tijd zijn vooruitgegaan, toch viel nog veel op te merken om tot verbetering te komen. Dankbaar voor het vele goed geleverde, was spreker niet voldaan.

Na nog te hebben aangetoond dat in de bouwkunst de constructieve deelen wel degelijk met de decoratieve deelen in verband moeten staan, stelde de heer Molenaar zich de vraag, wat gedaan moet worden om ten goede te keeren.

Deze vraag te beantwoorden, is de taak die hij op verzoek van den Voorzitter, in deze vergadering aanvaardde.

De Voorzitter dankt den heer Molenaar in hartelijke bewoordingen aan 't einde der voordracht, waarop een zeer geanimeerde discussie naar aanleiding van het besproken onderwerp volgde.

De zaal toonde op het ontwerp toepasselijke plaatwerken getrokken uit: *Kunst en industrie*, *Vosmaer's geschiedenis der bouwstijlen*, *Böttichers Techniek der Hellenen*, en *Owen Jones Grammatik.*

Na bezichtiging hiervan, sloot de Voorzitter deze leerzame en tevens aangename vergadering.

PRIJSVRAGEN,

Het Bestuur der Spaarbank te Tiel looft de som van *f* 200 uit voor het beste, mits goedgekeurde ontwerp met begrooting van een gebouw, ten behoeve van een Concertzaal, met vergaderkamers en concierge-woning.

Een stituatieteekening van het terrein, benevens nadere omschrijving van het gebouw, zijn op franco aanvrage te verkrijgen bij den heer J. H. Heidenrijk, Secretaris van de Spaarbank aldaar.

De kosten mogen *f* 30.000 bedragen, het bekroonde plan blijft het eigendom der Directie, die zich het recht geeft, om het geheel of gedeeltelijk te volgen, zonder daarbij de verplichting op zich te nemen, om het *toezicht* aan den bekroonde op te dragen.

Hetgeen *gevraagd* wordt, toetsende aan hetgeen daarvoor *gegeven* wordt, en niet het minst de bepaling omtrent de uitvoering, maken het noodzakelijk ernstig te waarschuwen tegen mededinging.

PRIJSVRAAG KAMPEN.

Het ontwerp N°. 99 met het motto *Rust Roest*, is door de Jury bekroond geworden.

Bij het openen van den naambrief bleek vervaardiger te zijn, de heer Evert Breman, architekt te Amsterdam.

De premie werd toegekend aan het ontwerp N°. 110, met het motto *Vignola*. Aan den inzender is vergunning gevraagd, den naambrief te openen.

De tentoonstelling der ingekomen antwoorden zal plaats hebben op 2 en 3 December a. s. van 10 tot 4 ure.

MEDEDEELINGEN UIT DE RECHTSZAAL.

Men zal zich herinneren dat eenigen tijd geleden, den heer Michelin, Voorzitter van den Gemeenteraad van Parijs, een bon van 300,000 franken werd toegezonden, ten einde hem te winnen bij eene aanbesteding van werken ter voltooiing van den Boulevard Haussmann.

Dit lokte eene aanklacht uit tegen de bedrijvers dezer omkooperij, zijnde mevrouw Ratazzi, de architekt Fresnel en de oudnotaris Labrugière, tengevolge waarvan door de rechtbank, den 5den November jl., vonnis werd gewezen, namelijk eene gevangenisstraf van 3 maanden voor ieder de beschuldigden.

r.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Tengevolge van ontbinding der Vennootschap, zullen in de volgende week te Parijs publiek geveild worden de fondsen van het bekende huis Wed. Morel & Co., Rue Bonaparte 13, ook bekend onder den naam Librairie Centrale d'Architecture.

De heer Des Fossez, gedurende de laatste 16 jaren de besturende vennoot van dit ook bij ons alom bekende huis, dat in 1857 werd gesticht, heeft er veel toe bijgedragen om door het ondernemen van belangrijke uitgaven op het gebied der bouwkunst, den smaak bij de bouwkunstenaars op te wekken en te veredelen. Deze uitgaven zijn tegenwoordig door de geheele wereld verspreid en zeer gezocht, onder meer noemen wij onder de belangrijkste plaat- en boekwerken: l'Art Arabe, le Vatican, la collection Basilewski, la Dictionnaire de l'Architecture française, enz.

In 1862, werd het huis Morel eigenaar van de werken van Viollet-le-Duc en verkreeg daardoor eene groote uitgebreidheid; tegenwoordig omvat de Catalogus meer dan 200 uitgaven, uit-

sluitend op kunstgebied en uit alle landen verzameld, zooals l'Encyclopédie d'architecture, l'Art pour tous, enz. De Fransche regeering, evenals Parijs zelve, hebben de musea, de scholen enz. begiftigd met de voornaamste dezer kunstwerken, die aan de kunstenaars meer dan vijf millioen franken hebben opgebracht en den heer Des Fossez met de hoogste onderscheidingen hebben begiftigd.

De veiling van dezen wereldberoemden boekhandel omvat het fonds der boeken, de clientele, de inventaris, meer dan 12000 gravures, 2600 chromolitographiën, 25000 clichées, het recht om de lokalen te huren waarin tot nu toe deze belangrijke tak van nijverheid werd uitgeoefend, en wel het lokaal gelegen aan de Rue Bonaparte 13, tegen een jaarlijkschen huurprijs van 15,000 franken, en voor de ateliers gelegen aan den Boulevard de Vaugirard 110, tegen 10.300 franken. Deze huurprijzen worden als zeer matig beschouwd. De inzet van deze hoogst belangrijke verkooping is vastgesteld op 600,000 franken. r.

In Parijs doet zich hetzelfde verschijnsel voor als te Amsterdam bij de Omnibus-maatschappij. De ontvangsten verminderen gaandeweg. Zoo blijkt uit de 44e weekstaat der Compagnie des Omnibus, dat de ontvangsten zijn geweest: in 1883 739,164 franken, in 1884 702.377 franken, in 1885 686,081 franken. Van 1 Januari tot 4 November 1885 bedroegen de totale ontvangsten 29,833,720, tegen 31,369,223 franken in 1884, en 31,833,720 franken in 1883. r.

Het kanaal van Suez schijnt steeds aan zijne groote roeping te voldoen. Immers, uit het derde tiendaagsche tijdvak der maand October blijkt, dat de ontvangsten hebben bedragen in ronde cijfers 1,900,000 franken, tegen 1,540,000 franken in 1884 en 1.530,000 franken in 1883. De geheele maand October wijst eene ontvangst aan van 4,900,000 franken, tegen 4,460,000 franken in 1884 en 4,650,000 franken in 1883.

Van 1 Januari tot einde October dezes jaars, dus in 10 maanden, beliepen de ontvangsten tot 52,369,890 franken, tegen 53,707,387 franken in 1884 en 56,973,932 franken in 1883. r.

Den 20sten dezer zijn de zalen van de Intern. Kunstvereeniging te Amsterdam geopend, met eene tentoonstelling van werken van den schilder H. W. Mesdag.

De heer J. J. Beynes, te Haarlem — van wiens jongste aannemingspoging in Duitschland men zich het lot nog wel zal herinneren, heeft ook, naar de *N. R. Ct.* thans meldt, ingeschreven bij de verleden week gehouden aanbesteding van spoorwegrijtuigen te Frankfort.

Hij bleek voor twee perceelen, de levering van 6 rijtuigen 1e en 2e klasse en 9 rijtuigen 3e klasse, de laagste inschrijver te zijn. Hij had thans op de 10 pCt. invoerrecht gerekend.

Men zal zich herinneren dat te Groningen, in het begin dezes jaars, eene nationale tentoonstelling werd gehouden van voorwerpen, door den werkman in vrijen tijd vervaardigd.

Onder de voorwerpen, ingezonden voor de afdeeling Smidswerk, bevond zich een gesmeed ijzeren sleutel, in renaissance stijl uitgevoerd door den smid N. Koops te Ede.

Dit voorwerp scheen, volgens het oordeel van de Jury, zóó goed te zijn gemaakt, dat zij het buiten mededinging stelde; zij meende immers dat het een opgeknapt oud exemplaar was en niet in dezen tijd vervaardigd. De vervaardiger verklaarde het natuurlijk voor zijn eigen werk.

Naar aanleiding van dit verschil in gevoelen, waarin ook de tentoonstellings-commissie werd betrokken, werd besloten den sleutel op te zenden aan den heer J. R. de Kruyff, directeur der Rijks-school voor kunstnijverheid te Amsterdam, van wiens oordeel de al of niet bekroning van het werkstuk zoude afhangen.

De heer de Kruyff verklaarde nu, dat de sleutel ongetwijfeld nieuw was en zeer wel door den inzender kon vervaardigd zijn. Dit bleek terstond, aangezien het model (of de teekening) waarnaar het werkstuk vervaardigd was, zeer zeker oud was, maar de vervaardiger het ornament daarvan niet goed had begrepen; men zou kunnen zeggen, dat de maker niet goed had geweten *wat* hij eigenlijk maakte.

Ook kon het geen oude sleutel zijn die was opgeknapt; het was eerder een onafgewerkt stuk.

Op advies van den heer de Kruyff kon de sleutel in aanmerking komen voor een der uitgeloofde prijzen, een diploma met *f* 5, zijnde de tweede prijs. De eerste was een diploma met *f* 10.

De Jury heeft daarop de bekroning, door den heer de Kruyff voorgesteld, aan den heer N. Koops uitgereikt.

De werkkring van directeur der gemeentewerken te Kampen zal bestaan in het houden van het hoofd-toezicht over de gebouwen — de directeur staat dus boven den stads-architekt —, het toezicht op de dijken, wegen, oeververdedigingen enz., aan de gemeente toebehoorende. Zooals men weet bezit Kampen 100 kapitale boerenplaatsen, waarvan 56 op het Kamper eiland; waaruit reeds blijkt, dat de werkkring van den directeur vrij belangrijk is.

Zijn tractement zal aanvankelijk slechts *f* 2500 bedragen, maar, zijn wij wel ingelicht, dan bestaat er kans dat het na verloop van tijd verhoogd zal worden.

Gisteren was het de laatste dag waarop gesolliciteerd kon worden voor deze betrekking.

Wegens de vorst is het metselwerk aan den onderbouw van de spoorbrug over den IJsel te Deventer gestaakt.

In de zitting van den Gemeenteraad van Haarlem, gehouden den 18 dezer, is aan Burgemeester en Wethouders opgedragen, het gebruik van de vleeschhal aan het Rijk op te zeggen, en vervolgens een voorstel aan den Raad in te dienen om dat gebouw voor 't vervolg weder tot vleeschhal in te richten. Zooals men weet is het gebouw thans een magazijn van militaire kleedingstukken, wapens, enz.

De toren van het schoone raadhuis te Veere, verkeerde sedert jaren in bouwvalligen toestand. De groote consoles, die zich ter hoogte van de wijzerborden bevinden, dreigden met geheelen ondergang, terwijl op vele plaatsen al te duidelijke sporen van verval zichtbaar werden. Het gemeentebestuur, zelf niet over genoegzame fondsen kunnende beschikken, riep de hulp der regeering in, ten einde de noodzadelijke herstellingen voor Rijks rekening te doen uitvoeren.

Met genoegen zal zeker worden vernomen, dat deze werken thans in uitvoering zijn; in hoofdzaak bestaat zij in het vernieuwen van 5 consoles en het herstellen der 3 overige, alsmede der corbeaux, die tot ondersteuning van den omloop zijn aangebracht. Verder zullen de steenen bovendorpels van enkele vensterkozijnen worden vernieuwd, de verankeringen verbeterd en enkele andere noodzakelijke werkzaamheden worden uitgevoerd.

De leiding van het geheel is opgedragen aan den Rijksbouwkundige J. Van Lokhorst te 's Hage en de uitvoering aan de firma Ws. Van Uije en Zonen te Middelburg.

De toren is in renaissance stijl gebouwd en dateert van het jaar 1599, terwijl het raadhuis in 1470 werd gesticht. Niettegenstaande dit verschil in bouwstijl, vertoont het geheel een schilderachtige silhouet.

Een fraaie afbeelding van den toren vindt men in het werk van IJsendyck. l.

VERGADERING DER VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Na lezing der notulen en mededeeling van ingekomen stukken worden commissiën benoemd voor de te houden kunstbeschouwing van het werk der leden en eene voor het nazien van de rekening en verantwoording van den penningmeester.

Met het oog op den tijd verzoekt nu de Voorzitter, den heer H. A. v. IJsselsteijn, zijne voordracht aan te vangen, die hij met zooveel bereidwilligheid had op zich genomen.

Genoemde heer gaf een zeer duidelijk overzicht en beschrijving van den aanleg van handelskaden in het algemeen en van den kaaimuur aan de Boompjes in het bijzonder.

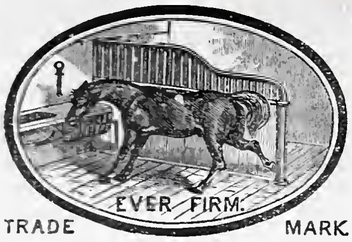
Na afloop dezer zeer interessante en leerzame voordracht, zegt de Voorzitter den spreker dank en verzocht daarna nog een voorstel te behandelen, waartoe de heer Drooglever het woord verkrijgt. Het is, om de Zaterdagavonden te verbinden met die der Leesvereeniging »Kunstvlijt". Dit voorstel vindt sympathie, zoodat men besluit, dit zoo spoedig mogelijk aan te vangen, onder voorbehoud, dat genoemde vereeniging zich daar ook mede kan vereenigen.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

AMSTERDAM. Burgemeester en Wethouders: het bouwen van een o. l. school 1e kl. aan de Da Costa-kade. Minste inschrijver, P. S. Rijnierse, te Amsterdam, voor *f* 44.444.

Door Burg. en Weth. van Haarlem is het leggen van bij de gemeente voorhanden riolen van portland-cement, te zamen lang 260.50 M., alsmede het maken van zinkputten en spruiten, op verschillende plaatsen der gemeente, alles met bijlevering van materialen, arbeidsloonen enz., opgedragen aan H. London, aldaar, voor *f* 1194.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

TRADE MARK

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2855 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concureerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2856 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 1sten December 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 432.

(*In twee perceelen.*)

Het maken van eene bergplaats voor steenkolen en eenige bijkomende werken op het station ZUTFEN en een aanbouw aan de bestaande bergplaats op het station VLISSINGEN

Raming 1e perceel f 2600.—
,, 2e ,, f 1070.—

De besteding geschiedt volgens § 41 van het bestek.

Het bestek ligt van den 13den November 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van de Heeren Sectie-Ingenieurs M. J. VAN DUIJL te *Zutfen* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

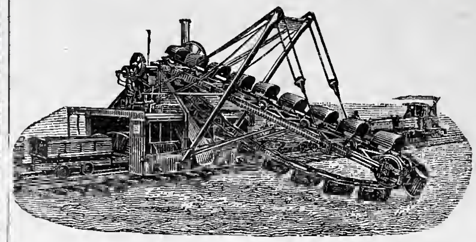
Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

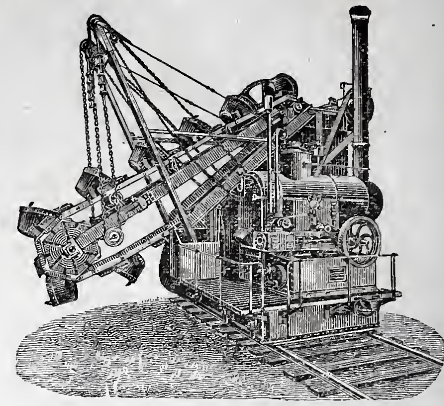
De aanwijzing op het terrein zal geschieden, voor het 1e perceel den 24sten November 1885. ten 11 ure des voormiddags en voor het 2e perceel: den 25sten November 1885, ten 12.30 ure des namiddags.

UTRECHT, den 12den November 1885.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabrickant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2857

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2858

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880. — **GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.** — BEKROOND: Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**

OPGERICHT 1830. 2859

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

SINZIGER MOSAIKPLATTENFABRIK Sinzig a/Rhein.

Agentschap voor Nederland: 2860

MARTIN & C°. Amsterdam bij het Paleis voor Volksvlijt.

Desseinboekjes en prijzen gratis op aanvraag.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2861 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 8sten December 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 433.

Het maken van drie Wachterswoningen en eenige bijkomende werken, ten behoeve van den spoorweg van ARNHEM naar ZUTFEN.

Raming f 7430.—

De besteding geschiedt volgens § 61 van het bestek.

Het bestek ligt van den 19den November 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur M. J. VAN DUIJL te *Zutfen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 2den December 1885, ten 9.30 ure des voormiddags te *Brummen*.

UTRECHT, den 18den November 1885.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende **TEEKENINGEN.**

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LOCAAL SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

AANBESTEDING. 2862

Op DONDERDAG den 10 DECEMBER 1885, des namiddags ten 2 ure, zal, ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn*, worden AANBESTEED:

Bestek N°. 13.

Het leveren, het inkepen en bereiden met chloorzink van grenenhouten Dwarsliggers.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving volgens Art. 14 van het Bestek.

Het BESTEK ligt ter inzage ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* en is aldaar tegen betaling van *f* 0.50 te bekomen.

Inlichtingen worden gegeven door den Heer Hoofdingenieur-Directeur K. H. VAN BREDERODE te *Apeldoorn*.

De Commissie van Beheer.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 47.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Op Zondag 29 November a. s. en volgende dagen, wordt op de Vergaderzaal in het Maatschappelijk Gebouw eene tentoonstelling gehouden van beeldhouw- en pleisterwerken.

Deze tentoonstelling is dagelijks geopend van des morgens 10 tot des namiddags 3 uur.

De toegangsprijs tot deze, en tevens tot de **doorloopende tentoonstelling**, is 25 cents per persoon.

De leden der Maatschappij, met dames, en de inzenders op de doorloopende tentoonstelling hebben vrijen toegang.

De bepaling, dat personen onder geleide van leden der Maatschappij of van inzenders, kosteloos kunnen geïntroduceerd worden, blijft alléén geldig voor de **doorloopende tentoonstelling**.

Tentoongestelde Beeldhouw- en Pleisterwerken,

uitgevoerd door de Heeren:

PIER PANDER.

1. Stroomnimph. Bekroond beeld, in den wedstrijd uitgeschreven door de Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Welwillend voor deze tentoonstelling afgestaan door den Directeur der Academie, den heer Aug. Allebé.

L. JUNGER, Amsterdam.

2. Een Medaillon. Kinderportret.
3. Een relief. Madonna.
4. De roem. } Beelden. (Schetsen).
5. De vergankelijkheid. } Beelden. (Schetsen).
6. Beeld van den H. Johannes den Dooper.

7—10. Vier medaillons, voorstellende volken van het Zuiden, Oosten, Westen en Noorden; uitgevoerd voor het Centraal-Station te Amsterdam.

11. Relief (schets) voorstellende Europeanen en Afrikanen; uitgevoerd voor het Centraal-Station te Amsterdam.
12. Een Photographie-Standaard.

A. LE COMTE, Delft.

13. Relief, voorstellende de Eeuwige Jeugd.

H. TEIXEIRA DE MATTOS, Amsterdam.

14. Buste. Portret.
15. Buste. Negerkop.

GEBRS. MARGRY EN SNICKERS. Rotterdam.

Reliefs voor een predikstoel te Oudewater.

16. Prediking van den H. Franciscus aan zijne medebroeders.
17. » » » » » voor den sultan van Soedan.

Reliefs voor een predikstoel te Berkenroode.

18. Bergpredicatie.
19. Christus in den tempel.

Reliefs voor een hoofd-altaar te Marcharen.

20. Verloochening van den H. Petrus.
21. Verlossing van den H. Petrus uit den kerker.

Reliefs voor een communiebank te Haarlem.

22. Vermenigvuldiging der brooden.
23. Mozes bij de rots.
24. De Samaritaansche vrouw.

Reliefs voor boogvullingen, ½ der ware grootte.

25. De photographeerkunst.
26. De drukkunst.
27. De schilderkunst.

28 en 29. Karyatiden voor een schouw in het kasteel te Heeswijk.

30. St. Ludovicus-Beeldje.
31. Nicolaas Piek, martelaar van Gorcum. Beeldje.
32. Madonna-Beeld.
33. Engel (marmer), voor een grafmonument te Rotterdam.
34. Relief voor een hoofdaltaar te Breukelen. Graflegging.

JOH. FRANSE. Amsterdam.

35. Grafmonument. Model in gips.
36. Basrelief. Dierengevecht.
37. Sluitsteen. Model in gips.

J. LAROYE DE JONCHEERE. 's Gravenhage.

38. Tafel en spiegel.

Gedrukt 28 *November* 1885.

OVER DE KEURING VAN PORTLAND-CEMENT,

door J. J. REESSE.

De keuring van Portland-cement is aan zeer groote bezwaren onderhevig en wij meenen niet te veel te zeggen, wanneer wij beweren dat er geen handelsartikel is, dat zoo moeilijk grondig en met zekerheid is te keuren als dit. De chemische analyse laat ons hier tot het vormen van een oordeel in den steek; wanneer men deze uitvoert, dan vindt men, om een paar voorbeelden aan te halen:

	1	2	3	4	5
IJzeroxyde	2.85	3.52	3.41	5.22	3.15
Aluinaarde	7.45	2.69	6.92	9.38	6.86
Kalk	58.22	63.21	59.06	57.83	59.00
Magnesia	2.79	3.00	0.82	1.35	1.54
Zwavelzuur	1.22	1,12	2!05	0.80	1.57
Kiezelzuur	20.58	22.82	24.07	23.81	23.98
Kali	2.35	1.26	0.73	0.59	1.21
Natron			0.87	0.71	
Klei, Zand } onoplosbaar	1 10	0.67	1.47	—	1.41
Gloeiverlies	2.67	1.12	—	—	

1. Heidelberger Portland-cement.
   Laboratorium Prof. Liebermann door Dr. Burg.
2. Portland-cement „Stern" Stettin, als 1.
3. „ „ „White Brothers," door Michaëlis.
4. „ „ v. h. „Bonner Bergwerks Hütten-Verein" door Hopfgärtner.
5. „ „ „J. J. Reesse & Co. te Delfzijl" door J. J. Reesse.

Men ziet dat de bestanddeelen der verschillende soorten binnen tamelijk enge grenzen varieeren en de hoeveelheden van ieder dier bestanddeelen leveren geen maatstaf hoegenaamd voor de qualiteit. Daarenboven zijn analyses als deze gecompliceerd, vereischen zorg in de uitvoering en kennis, zijn tijdroovend en kosten om al deze redenen veel geld.

Veel meer waarde hebben voor de practijk onderzoekingen, die ten doel hebben om het verhardingsvermogen te leeren kennen en in het algemeen die eigenschappen na te gaan, die bij het verhardingsproces van invloed zijn. Aan deze onderzoekingen zijn echter ook weer twee bezwaren verbonden: ten eerste zijn de instrumenten om met juistheid de proeven omtrent het verhardingsvermogen te nemen uiterst kostbaar en, behelpt men zich met eenvoudiger toestellen, dan zijn de resultaten onzeker; ten tweede kan men eerst nadat de verharding eenige weken heeft geduurd met zekerheid conclusiën maken omtrent de waarde en deugdelijkheid van het cement, een tijdsverloop dat voor de practijk in het algemeen te lang is.

Zeer ongelukkig nu is de methode, die men in de practijk vaak te baat neemt en waarbij als criterium geldt of men na verloop van eenige uren of dagen het cement met den nagel kan krassen, of tusschen de vingers kan fijnwrijven, of wel er met een mes in kan snijden of eindelijk het met het einde van een lucifertje kan indrukken (zekere maatstaf zoo beweerde men ons!) Daarbij komt dat men bij het aanmaken op de meest willekeurige wijze te werk gaat, voor de toevoeging van water geen maatstaf gebruikt hoegenaamd en in het algemeen te uitsluitend let op hetgeen in de eerste dagen der verharding geschiedt, zonder zich te bekommeren omtrent hetgeen het cement voor de toekomst voorspelt, waarop het toch voornamelijk aankomt.

Al de bezwaren aan een degelijk onderzoek van Portland-cement verbonden, zouden al lichtelijk de gewoonte van sommigen rechtvaardigen, om zich slechts te bedienen van die merken, die afkomstig zijn van oude gerenommeerde fabrieken, wier artikel reeds jaren lang deugdzaam en „van steeds gelijkblijvende qualiteit" is gebleken, zooals het in de advertenties luidt. Hiertegen bestaan echter twee bedenkingen: vooreerst is het met het oog op de groote vorderingen, die de cement-industrie sedert de laatste tien jaren gemaakt heeft, een zeer dubieuse aanbeveling voor den Portlandcementfabriekant, indien hij sints jaren gelijk blijvende qualiteit levert. Toch is dit werkelijk het geval, vooral met sommige Engelsche merken, die hier het eerst burgerrecht hebben gekregen en uitsluitend daardoor bijzonder gewild zijn, hoewel de qualiteit, dezelfde als vóór jaren, thans feitelijk niet meer aan de eischen kan voldoen; wij zouden Engelsche merken kunnen opnoemen, die aangemerkt worden als het uitstekendste wat men krijgen kan en die ons herhaalde malen door onderzoek uit verschillende depôts gebleken zijn het *slechtste* te zijn wat in den handel voorkomt, ja verre te staan beneden de eischen, die men tegenwoordig aan dit artikel stellen kan. In de tweede plaats, kan de kooper, die zich uitsluitend op het merk verlaat, niet altijd zeker zijn, dat het cement afkomstig is van de fabriek als wier fabriekaat het verkocht wordt. In dit opzicht geschieden vele zaken, die het daglicht niet mogen zien; zoo verhaalde ons onlangs een steendrukker, die ons gaarne etiquetten voor onze cementvaten wilde vervaardigen, in zijn naïveteit, dat hij ook nog voor korten tijd voor een groothandelaar in bouwmaterialen, wiens naam hij noemde, eenige duizende Engelsche cement-etiquetten had gedrukt; wij vragen waarvoor moesten die anders dienen, dan om de koopers omtrent de origine van het cement te misleiden?

Genoeg van een en ander om te betoogen, dat waar het belangrijke werken geldt een degelijk onderzoek noodig is en wij willen thans nagaan op welke wijze zulk een onderzoek moet worden verricht. Wat betreft het aantoonen der vervalschingen, hieromtrent hebben wij in een vorig opstel gesproken en wij laten dit dus thans buiten beschouwing. Men heeft bij de beoordeeling te letten op:

1°. De fijnheid.
2°. De afbindingstijd.
3°. De volumebestendigheid.
4°. Het verhardingsvermogen.

I. Hoewel de fijnheid zeer zeker bij de beoordeeling moet in aanmerking genomen worden, zoo zoude het toch verkeerd zijn deze alleen of ook maar hoofdzakelijk als criterium te laten gelden. De zaak is deze, dat zacht gebrande cementmassa zich veel gemakkelijker laat fijnmaken, dan hard geklinkerd materiaal, dat echter de eerste veel minder deugdelijk cement levert dan het laatste; daarenboven gebeurt het vaak, vooral bij verkeerde menging der grondstoffen, dat de gebrande cementmassa bij het bekoelen van zelf tot een zeer fijn poeder uiteenvalt, welk poeder slechts een gering verhardingsvermogen bezit. Wilde men dus de fijnheid als maatstaf voor de waarde van een cement aannemen, dan zoude men daarbij de vraag moeten stellen: hoe was de aard van de gebrande massa vóór het malen? Een vraag,

die door den verbruiker natuurlijk nooit kan worden opgelost. Evenwel kan deze regel als vast aangenomen worden: hoe fijner één zelfde gebrande màssa gemalen wordt, des te deugdelijker is het daarvan resulteerende cement. Daarenboven, kan grof gemalen cement, minder zandtoevoeging verdragen. Men bepaalt gewoonlijk de fijnheid van een cement naar de hoeveelheid, die terug blijft op een zeef van 900 mazen p. cM^2 en die op een zeef van 5000 mazen p. cM^2. De Duitsche „Normen" geven aan, dat de rest op een 900 mazenzeef niet meer mag bedragen dan hoogstens 20%; evenwel malen de meeste Duitsche fabrieken veel fijner en zal ongetwijfeld bij een herziening der „Normen" dit getal verlaagd worden.

Zeer doelmatig wordt een zeef voor dit onderzoek ingericht in den vorm van een ronde geelkoperen doos, bestaande uit drie afdeelingen, gescheiden door kopergaas, waarvan het eene 900, het tweede 5000 mazen p. cM^2. heeft. Het cement wordt tot een hoeveelheid van 50 à 100 gram afgewogen en gebracht op het bovenste gaas, van 900 mazen, daarna de doos gesloten en een tijdlang geschud. Het cement wordt daardoor in drie deelen gescheiden, wier gewicht men afzonderlijk kan bepalen: een deel blijft terug op de 900 mazenzeef, een deel gaat door de 900 mazenzeef, maar blijft terug op de 5000 mazenzeef, een deel gaat door de 5000 mazenzeef. Men lette vooral goed of men lang genoeg geschud heeft; een bepaalde tijd is hiervoor niet aan te geven, daar ons gebleken is, dat sommige cementen, met name die welke reeds oud zijn gaarne de 5000 mazenzeef dicht smeren, zoodat men genoodzaakt is de zeef te openen en het gaas schoon te maken. Men moet dus steeds zoolang schudden tot weinig of niets meer door de zeven passeert en uit dien hoofde vereischt de manipulatie geduld en gewoonte van experimenteeren.

II. Niets dat meer aanleiding tot verwarring geeft bij de beoordeeling van cement dan de afbindingstijd, in zooverre men deze soms nog als maatstaf voor de deugdelijkheid beschouwt en die cementen het best noemt, die het snelst afbinden. Het tegendeel nu is waar, in dier voege, dat Portland-cementen, die snel afbinden in het algemeen in het verdere verloop van het verhardingsproces bij de langzamere ten achteren blijven; ook in de Duitsche „Normen" wordt hierop nadrukkelijk gewezen. Nu is ons zeer wel bekend, dat voor enkele bewerkingen snelbindend materiaal noodzakelijk is: zoo voor het trekken van lijsten, voor het dichten van kelders en in sommige gevallen voor gietwerk. Er bestaat echter een zeer eenvoudig middel om langzaam cement snelbindend te maken, door dien men in het water, dat tot aanmaken dient een klein weinig soda (ongeveer 1% van het cement) oplost, welk middel bij de meeste cementsoorten is toe te passen; alleen bij cementen, die langeren tijd aan vochtige lucht zijn blootgesteld geweeest, schijnt het middel in den steek te laten. Het spreekt wel van zelf, dat een eigenschap, die zoo gemakkelijk bij de bewerking is mede te deelen, wel nooit als een hooge deugd van het cement is aan te merken, wanneer het die eigenschap reeds voor zich zelf bezit. Wij wijzen nog op het gevaar bij snelbindende cementen, dat deze door de werklieden worden doodgewreven, d. w. z. nadat het begin van afbinding is ingetreden onder toevoeging van meer water weer worden fijngewreven en verwerkt, waarbij echter het verhardingsvermogen ongeveer tot nul gereduceerd wordt; de controle bij verwerking van zulk cement behoort dus grooter te zijn.

In ieder geval is het van belang vóór de verwerking den afbindingstijd te leeren kennen. Ter beoordeeling daarvan ga men als volgt te werk: men neme ongeveer 100 gram cement en roere dit aan met zooveel water, dat men een stijve brij krijgt. Deze brij wordt uitgegoten op een glasplaat tot een ronde koek, die naar de kanten dun uitloopt. Wanneer deze koek nu zoodanig verhard is, dat een normaalnaald ter dikte van 7 mM. middelijn aan de punt en belast met een gewicht van 300 gram op de koek geplaatst geen of bijna geen indruk meer geeft, zoo rekene men dat het cement afgebonden is en de tijd tusschen dit moment en dat van het aanmaken verloopen, noemt men afbindingstijd. Men beschouwe als snelbindend cement, dat waarvoor dit tijdsverloop minder dan 2 uren bedraagt, voor langzaam bindend duurt het 2—24 uren. Daar de afbindingstijd afhankelijk is van de temperatuur der omgeving, zoo moet deze voor nauwkeurige bepalingen op 15° C. gehouden worden en anders ter beoordeefing van het resultaat opgeteekend worden.

In de Zwitsersche Normen maakt men nog een onderscheid tusschen „verhardingsbegin" en „afbindingstijd." Om dit verhardingsbegin te bepalen vult men een metalen doos van 4 cM. hoog en 8 cM. middelijn, die op een glasplaat geplaatst wordt, met de cementbrij en beschouwt als verhardingsbegin het tijdstip, waarop de normaalnaald niet meer door de geheele massa kan heendringen. Vóór het op deze wijze gedefineerde verhardingsbegin, moet ieder cement verwerkt zijn.

III. Portland-cement moet volume bestendig zijn, d. w. z. het mag na de verwerking, na korteren noch langeren tijd een verandering van volume ondergaan.

Het „werken" („Treiben" noemen de Duitschers het) dat een gevolg is van een volume vermeerdering der cementdeeltjes is de grootste en gevaarlijkste fout waaraan het Portland-cement onderhevig is, te gevaarlijker omdat deze fout zich eerst na verloop van tijd openbaart, terwijl de verharding van het cement vóór dien tijd zich als alleszins bevredigend kan hebben voorgedaan. Door het werken verliezen de deeltjes hun onderlingen samenhang en doen zich scheuren in de reeds verharde massa voor, ja valt deze in sommige gevallen, geheel uiteen. Het behoeft nauwlijks vermelding hoe groot en gevaarlijk een fout het hier geldt en in hoe hooge mate het wenschelijk is een zeker middel ter toetsing van het cement op deze fout te hebben. Toch is dit een in de practijk in zooverre zeer bezwaarlijke zaak, daar het middel dat zeker gaat en ook het eenige is, dat in de Duitsche „Normen" wordt aangegeven, een tijdsverloop van *minstens* vier weken vereischt, gedurende hetwelk het cement moet worden waargenomen. Wel bestaan er meerdere middelen, waardoor de fabriekanten hun cement op deze fout binnen weinige uren toetsen, evenwel zijn wij huiverig deze middelen hier mede te deelen en aan te bevelen, voor eerst omdat wij niet zeker zijn of zij in alle gevallen en voor alle soorten van toepassing zijn, hetgeen wij zelfs reden hebben te betwijfelen, en ten tweede omdat deze methode, niet op volkomen deskundige wijze uitgevoerd, tot zeer verkeerde en onbillijke uitkomsten zou kunnen leiden

en in beiden gevallen gevaarlijk misverstand zou kunnen ontstaan; vermoedelijk geven de Duitsche „Normen" om dezelfde reden deze methoden ook niet aan. Tot meerder geruststelling der consumenten kan dienen dat werkende cementen niet vaak meer in den handel worden aangetroffen; daar de oorzaak waardoor zijn ontstaan bekend is, zoo kan slechts grove onkunde en onachtzaamheid van de zijde der fabriekanten hen in den handel brengen.

Wij willen thans de proef beschrijven, waardoor de fout kan geconstateerd worden, en die kan toegepast worden in alle gevallen, waarin men over den noodigen tijd te beschikken heeft. Men maakt een hoeveelheid van ongeveer 100 gram cement aan met zooveel water als noodig is om een stijve brij te vormen; de hiertoe benoodigde hoeveelheid bedraagt gemiddeld één derde van het gewicht van het cement. Men giet de brij weder tot een koek, die naar de randen dun uitloopt, op een glasplaat, laat afbinden en legt onder water. Er mogen zich nu ook na langeren tijd geen scheuren aan den rand van de koek vertoonen; is dit het geval, dan is hiermede het bewijs geleverd, dat men met werkend cement te doen heeft en is dit onvoorwaardelijk af te keuren. De scheuren doen zich veelal binnen de maand voor, soms echter ook pas na veel langeren tijd; in dit geval echter gewoonlijk in mindere mate. In den regel gaan de scheuren gepaard met een verkromming van de koek, die daardoor van de glasplaat loslaat.

Ter voorkoming van misverstand, dat bij deze overigens zeer eenvoudige proef reeds zoo vaak heeft plaats gehad en tot allerlei verwarring heeft aanleiding gegeven, moeten wij de beschrijving daarom nog van eenige opmerkingen doen gepaard gaan. Vooreerst dient er op gewezen te worden, dat men het cement niet voor en alleer het geheel is afgebonden, in den zin als onder II aangegeven, mag onder water leggen; geschiedt dit, dan ontstaan er licht reeds binnen zeer korten tijd scheuren, die echter niets met werken te maken hebben en reeds vaak tot verwarring geleid hebben. Ten tweede doet zich aan de cementkoek, vooral bij langzaam bindend cement, soms aan de randen na korten tijd als het ware een netwerk samengesteld uit een groote menigte kleine scheurtjes voor, die echter niet door de geheele dikte der koek heendringen, maar zich tot kort onder de oppervlakte beperken. Ook deze scheurtjes hebben niets met werken te maken; de scheuren, die als een kenmerk daarvan optreden, doen zich nooit vroeger voor dan 3 dagen na het onder water leggen, in de meeste gevallen eerst later; voorts zijn zij naar het midden van de koek het smalst en loopen naar den rand breeder uit. Men houde deze opmerkingen wel in het oog, want reeds menigmaal zijn cementen afgekeurd wegens het vertoonen van scheuren, die echter geen fout hoegenaamd van het cement aantoonen. In het algemeen zijn ook de scheuren, die men vaak aan pleister- en lijstwerk waarneemt niet aan werkend cement toe te schrijven, maar een gevolg van invloeden van het weer kort na het aanbrengen daarvan, of wel van fouten bij de bewerking of ook wel van vervalschingen of andere fouten van het cement.

IV. Mogen de fijnheid, de afbindingstijd en de volumebestendigheid zaken zijn waarop men bij de beoordeeling van een cement wél te letten heeft, als de eigenlijke maatstaf ter keuring neemt men steeds de vastheid aan, die het cement na verloop van tijd verkrijgt of: het verhardingsvermogen. Deze vastheid moet zich openbaren in den weerstand tegen trekkracht of wel tegen drukkracht, of ook tegen afschuiving of eindelijk in dien tegen afslijting. In de meeste gevallen der practijk komt het weerstandsvermogen tegen druk van het cement tot gelding; toch bepaalt men gewoonlijk dat tegen trekkracht en wel om reden, dat de toestellen om met nauwkeurigheid den weerstand tegen druk te bepalen nog veel gecompliceerder en kostbaarder zijn, dan die dienen kunnen om dien tegen trekkracht te leeren kennen en daarenboven in de meeste gevallen beide gelijken tred met elkander houden; slechts bij vervalschte cementen heeft men opgemerkt, dat de weerstand tegen trekkracht door de vervalsching minder benadeeld wordt dan die tegen druk. Wij willen ons in dit opstel alleen bezig houden met hetgeen op te merken valt bij de bepaling van den weerstand tegen trekkracht. Men kan dezen bepalen bij mengsels van cement met zand en bij mortels uit enkel cement bestaande; de eerste methode is in zooverre de meer rationeele, daar in de practijk in verreweg de meeste gevallen cement-zandmortels gebezigd worden en het gebruik van enkel cement een groote zeldzaamheid is; toch wordt in ons land in de meeste bestekken, waarin bepalingen omtrent de vastheid zijn opgenomen, die voor enkel cement aangegeven. Het mag hier de plaats geacht worden op te komen tegen de bepalingen, zooals die gewoonlijk in de bestekken voorkomt; meestal leest men daarin, dat proefstukken, van enkel cement vervaardigd, na één dag aan de lucht en 7 dagen onder water gelegen te hebben, moeten weerstand kunnen bieden aan een trekkracht van een zeker aantal, b. v. 25 kilo per cM^2. Deze bepaling nu zegt hoegenaamd niets, zoolang niet met de grootste nauwkeurigheid is omschreven op welke wijze de proefstukken moeten vervaardigd worden. Het resultaat toch is in de allerhoogste mate afhankelijk van de navolgende omstandigheden, als:

1°. De hoeveelheid water, die tot aanmaken van het cement gebezigd wordt.

2°. Het al of niet poreus zijn van het ondervlak, waarop het cement in de vormen wordt gebracht.

3°. De wijze waarop de cementmassa in de vormen gebracht wordt.

4°. De afmetingen van de gevaarlijke doorsnede der proefstukken.

5°. De temperatuur van het water, waarin de proefstukken zich gedurende het verhardingsproces bevinden.

Sommige dezer omstandigheden zijn van zóó grooten invloed, dat wij meenen niet te veel te zeggen, door te beweren, dat het even absurd zou zijn bij een keuringsbepaling onvermeld te laten den tijd, die voor de verharding wordt toegelaten, als om niet met alle genoemde omstandigheden rekening te houden. Ten einde onze bewering te staven en zeer nadrukkelijk te wijzen op de noodzakelijkheid, om genoemde invloeden in het oog te houden, zal het niet ondienstig zijn, deze van meer nabij te beschouwen.

(Wordt vervolgd.)

AFDEELING UTRECHT.

(*Vergadering gehouden* 19 *November* 1885.)

Na opening dezer bijeenkomst verzoekt de Voorzitter den heer Kruijf om bij afwezigheid van den secretaris diens functie waar te nemen.

Door den heer Jelsma zijn twee jongelieden ter ballotage voorgesteld, die beiden met algemeene stemmen tot het bijwonen der vergaderingen worden toegelaten.

De Voorzitter doet mededeeling en voorlezing van een ingekomen schrijven van den heer Vermeijs, daarbij zijn dank betuigende voor den gelukwensch hem namens de afdeeling gezonden, bij gelegenheid zijner 25-jarige ambtsvervulling.

Ingevolge het besluit van de vorige bijeenkomst wordt nu overgegaan tot vaststelling van het onderwerp voor een uit te schrijven prijsvraag. Uit de verschillende onderwerpen, door de leden voorgesteld, is met meerderheid van stemmen gekozen: »het vervaardigen van een ontwerp voor een wandbetimmering". Als premie is vastgesteld *f* 25.— benevens het getuigschrift van de afdeeling.

Nadat nog eenige besprekingen van lokalen aard waren gevoerd, werden de leden uitgenoodigd tot bezichtiging van photographiën naar bouwwerken door den heer architekt A. Tepe uitgevoerd, die, tegenwoordig zijnde, tevens de verlangde inlichtingen verstrekt.

Ten slotte bracht de Voorzitter den heer Tepe den dank der aanwezigen en sloot daarna deze bijeenkomst.

AFDEELING ROTTERDAM.

Vergadering van 20 *November* 1885.

In de bus werd de volgende vraag gevonden :

»Bestaan er middelen om te voorkomen, dat de houtworm zich in het hout vestigt? Zoo ja, welke zijn die? Wat kan er gedaan worden om aanvankelijk aangetast hout tegen verdere verwoesting te vrijwaren?"

Deze vraag zal in een volgende vergadering aan de orde worden gesteld.

Door den heer L. J. Nijenhuis werd ter tafel gebracht een nieuw model kantschuif, die, vooral wanneer zij aan de bovenzijde der deur wordt aangebracht, van veel nut kan wezen, daar zij door een aangebrachte spiraalveer voortdurend in de hoogte of gesloten wordt gehouden; wil men openen, dan wordt de veer ineen gedrukt en in rust gebracht.

In verband met een in de vorige vergadering aangenomen besluit, wordt op voorstel van het bestuur besloten, om aan de commissie voor het houden van wedstrijden voor handwerkslieden en leerlingen te 's Gravenhage mede te deelen, dat de afdeeling voor dit doel beschikbaar stelt een groote en een kleine verguld zilveren medaille.

Een der leden deed de vraag, of ook bekend was welke de plannen waren betreffende het terrein achter het Station Beurs, daar men het jammer vindt dat dit zoo blijft liggen. Hij zoude het wenschelijk vinden dat aan die zaak een begin werd gemaakt, door veiling b. v. van enkele perceelen te gelijk, met de verplichting de gevels volgens voorschrift van de Gemeente te bouwen. Andere leden willen het terrein onbebouwd laten en weer anderen wenschen het door een Raadhuis te zien ingenomen. Een voorstel om aan den Gemeenteraad te dier zake een adres te richten, werd echter niet aangenomen.

Door den heer L. J. Nijenhuis werden naar aanleiding van de te verwachten vereeniging van Rotterdam met Delftshaven eenige korte aanteekeningen verstrekt met de beschrijving der stad Rotterdam, en wel van het jaar 1270 tot 1424, in hoofdzaak over de uitbreiding der stad en het stichten van openbare gebouwen of werken. Rotterdam is als stad jonger dan Dordrecht, Delft, Gouda, Schiedam, enz. Om den spreker geheel en in alles te volgen bij zijne zeer belangrijke mededeelingen, is niet wel doenlijk, doch wij stippen daarvan het voornaamste aan als: Het stichtingsjaar der stad is onbekend; wel leest men dat Graaf Floris V in 1270 vernieuwing van stadsrechten gaf, en in 1281 aan de Hoogheemraden van Schieland vergunning tot het verhoogen van den Zeedijk door de stad. In 1343 verkreeg men consent voor het maken van een vaart tusschen de stad en Overschie; in 1358 geeft de heer W. van de Watering aan de stad vrijheid om door zijn gronden de stadsvesten te delven. Omtrent de stichting van Delftshaven zien wij dat zij heeft plaats gehad in 1389. Toen werd bepaald een vaart te graven van Ouwer-Schie tot in de Maas, en door den Maasdijk bij Schoonderloo een sluis te leggen, en huizen te stichten.

Uit verschillende mededeelingen kan men opmaken dat Delftshaven door Delft gesticht is, en er destijds weinig goede verstandhouding tusschen Rotterdam en Delft bestond, laatstgenoemde veelal den baas speelde of jaloersch was op de eerste. Spreker haalt hieromtrent verschillende voorbeelden aan, waaruit wij zien dat de inwoners van Delft zeer gaarne wenschten, dat ten hunnent de stapelplaats van den handel zoude zijn, reden waarom die vaart van Ouwer-Schie tot Delftshaven was gegraven.

De Voorzitter bedankte den spreker voor zijne belangrijke geschiedkundige mededeelingen, waarna de heer Nijenhuis toezegging geeft, deze aanteekeneningen ter gelegener tijd te vervolgen.

Door den heer Beijderwellen was zijn verzameling kopergravuren andermaal tentoongesteld, waardoor aan menigeen een waar genot werd verschaft.

DE AANSTAANDE WERELDTENTOONSTELLING TE PARIJS.

I.

Onder dezen titel wenschen wij van tijd tot tijd eenige mededeelingen te doen omtrent de Wereldtentoonstelling, die men voornemens is in 1889 te Parijs te houden.

Het *Champ de Mars*, dat nu reeds meermalen dienst heeft gedaan, schijnt thans niet in aanmerking te komen. De commissie voor genoemde tentoonstelling heeft het oog gevestigd op *Courbevoie*, een der aangrenzende gemeenten. Oppervlakkig zou men meenen dat de plek niet gelukkig gekozen is, wat betreft den afstand van Parijs, maar in aanmerking nemende de vele gemakkelijke middelen van vervoer die er bestaan en zeker zullen worden vermeerderd als het plan wordt verwezenlijkt, zoo mag het bezwaar eener te verwijderde ligging uit het centrum van Parijs niet van eenig belang geacht worden. Daartegenover staan groote voordeelen, zooals groote beschikbare oppervlakte en pittoreske ligging die het plateau van Courbevoie in ruime mate aanbieden. Daarenboven loopt de weg die van Parijs daarheen leidt, door het drukst bezochte en meest aantrekkelijke gedeelte der wereldstad. Door de Champs Elyssés den Arc de Triomphe naderende, gaat men van daar langs de Avenues, genaamd la Grande-Armée, Neuilly en la Défence-Nationale, die allen eene breedte hebben van 76 Meters en aan beide zijden met villa's en huizen zijn bezet, tot aan den ontworpen hoofdingang van het aanstaande tentoonstellingsgebouw. De gemeenten Colombes, Nanterre, Courbevoie en Neuilly vormen daar eene uitgestrektheid die onafzienbaar is.

Het voorloopig ontwerp beslaat eene oppervlakte van niet minder dan 2.500.000 centiaren.

Het zal wel niet noodig zijn te betoogen, dat deze tentoonstelling niet alleen voor de gemeente zelve, maar ook voor de bezitters der terreinen van groote beteekenis is en belangrijke voordeelen kan opleveren.

Men kan de tegenwoordige waarde der terreinen, voor de tentoonstelling bestemd, aannemen op ongeveer 3 franken de centiare; te Courbevoie en Neuilly kunnen de terreinen geschat worden op de waarde van 10 tot 15 franken; te Nanterre is het terrein 6 franken waard.

De eerste onmiddelijke voordeelen voor de eigenaars dier gronden kunnen reeds verkregen worden door den verkoop der 2.500.000 centiaren, die de Commissie voor de tentoonstelling berekent noodig te hebben voor het gebouw met zijne galerijen, tuinen en monumenten, vertegenwoordigende eene waarde, zelfs bij onteigening, zoo die noodig mocht zijn, van 7.500.000 franken. Een belangrijk bedrag dus, gelijkstaande met ruim drie en een half milioen gulden.

Aangezien de Commissie voor de tentoonstelling, of eene naamlooze Vennootschap die haar waarschijnlijk zal vervangen, niet geacht wil worden van voordeelen te willen trekken uit den

aankoop dier gronden, zoo zal, naar wij uit vertrouwbare bronnen vernemen, door haar het volgende voorstel aan de bezitters der terreinen worden gedaan:

De Naamlooze Vennootschap voor de Wereldtentoonstelling, werkende met één kapitaal van (?) milioen, geeft den eigenaars dier gronden in overweging om in hare onderneming deel te nemen op de volgende voorwaarden:

De terreinen worden ingebracht voor den overeengekomen prijs, namelijk tegen 3 franken per centiare, of in het geheel voor 7.500.000 franken, waarvoor zal worden afgegeven een gelijk bedrag in obligatiën, die als hypotheek op genoemde gronden, en op alles wat daarop zal worden gebouwd, zal gevestigd blijven, waardoor de rechten der verkoopers ten volle worden gewaarborgd. Hierdoor ontstaat voor de grondeigenaren de kans van in de meerdere voordeelen, die later uit het verkoopen der terreinen hoogstwaarschijnlijk kunnen voortvloeien, te deelen, daar deze terreinen naar het oordeel van deskundigen wel het dubbele der tegenwoordige prijzen zullen opbrengen.

Nog andere voordeelen zijn te verwachten voor de omliggende eigenaars. De vervoermiddelen zullen zich uitbreiden en zich niet blijven bepalen tot de tegenwoordige lijnen, zooals: 1°. de lijn naar Versailles, 2°. de lijn naar Saint-Germain, 3°. de lijn naar Rouan en Havre en 4° die welke in aanleg is, naar Moulineaux.

Het voornemen schijnt te bestaan om het grootsche gebouw na afloop der tentoonstelling te bestemmen tot een paleis voor permanente tentoonstellingen, in den geest als het Crystal-Palace te Londen.

Men ziet dus uit het medegedeelde, dat Frankrijk zich ernstig onledig houdt, om zijne nijvere arbeidersbevolking werk te verschaffen en alle pogingen aanwendt om welvaart te verspreiden onder alle klassen. Want, al mogen de ondernemingen van internationale tentoonstellingen in den regel tot slechte finantieele uitkomsten leiden, ontegenzeggelijk zeker is het, dat de algemeene welvaart er zeer door bevorderd wordt. r.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Sedert het jaar 1428 bestaat te Heusden het college der schutters van St. Joris, hetwelk vrij aanzienlijke bezittingen in landerijen heeft.

Bij B. en W. van Heusden kwam onlangs eene missive van genoemd collegie in, waarbij dit de som van *f* 5000 ter beschikking der Gemeente stelt voor het maken van een deugdelijk carillon in den stadhuistoren. Vóór de restauratie van dit gebouw was daar insgelijks een carillon aanwezig.

In 't begin dezer week werd te Amsterdam van stadswegen aanbesteed, het leveren van hardsteenwerk, namelijk trottoirbanden. Er waren opgaven van prijzen gevraagd voor banden die binnen en banden die buiten de Gemeente waren bewerkt.

Bij deze aanbesteding is gebleken, dat de minste inschrijver voor binnen de Gemeente bewerkte banden was: A. Ruimgaard te Amsterdam, voor *f* 2.19½ de str. Meter, en voor buiten de Gemeente bewerkte: P. Jansen te Luik voor *f* 1.76 per str. Meter. Het verschil blijkt niet onbelangrijk te zijn.

Bij Koninklijk besluit van 1 November 1885 is aan den heer Pier Pander, op voorstel van de Commissie van toezicht op de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, toegekend de gouden eerepenning, bedoeld in Art. 13 der wet van 26 Mei 1870 en, is hem voorts voor het tijdvak van 1 Dec. 1885 tot 30 November 1886 een jaargeld van *f* 1200 verleend, bestemd om hem in de gelegenheid te stellen zich in de Beeldhouwkunst te volmaken. Deze onderscheiding is den heer Pander toegekend op grond van de uitspraak der Jury in den onlangs gehouden wedstrijd. De jeugdige kunstenaar is 22 jaren oud en geboren te Drachten; hij was eerst leerling der Quellinus School, daarna van de Rijks-School voor Kunstnijverheid te Amsterdam en was vervolgens reeds 1½ jaar werkzaam aan de Ecole des Beaux-Arts te Parijs. d.

De Gemeenteraad van Leeuwarden heeft aan de heeren Th. A. v. d. Broek en G. W. Barneveld Kooy te Amsterdam een uitstel tot 16 Mei 1886 verleend, voor het indienen van een volledig technisch ontwerp voor den aanleg en de exploitatie eener drinkwaterleiding in die Gemeente. d.

Het *Louvre* is verrijkt geworden met eene belangrijke verzameling Grieksche beeldjes in terra-cotta.

Deze beeldjes werden gevonden in de graven van Myrina in Klein-Azië, door twee leerlingen der Kunstacademie te Athene, door wier tusschenkomst deze verzameling naar het Louvre werd overgebracht. Eene beschrijvende en geïllustreerde catalogus is door hen opgemaakt en zal binnen kort het licht zien. Het geheel zal worden tentoongesteld in een der zalen van de eerste verdieping. r.

In hare zitting van den 21sten dezer besloot de Gemeenteraad van Utrecht over te gaan tot de stichting van een nieuw Universiteitsgebouw, of liever tot aanvulling van de bestaande Universiteitsruimte, als een duurzaam bewijs van belangstelling in de Universiteit, naar aanleiding van haar 250jarig bestaan daarvan.

Zooals men weet dient de, door den heer Cuijpers gerestaureerde kapittelzaal van het oude Domklooster tot Groot auditorium (dezelfde zaal waarin de Unie van Utrecht gesloten werd), waartoe de ingang, in de oude klooster- of kruisgang, die mede door den heer Cuijpers gerestaureerd werden, gelegen is. Ook van de verdere vertrekken zijn meerdere ruimten nog in oude middeneeuwsche bouwdeelen ondergebracht.

Het bestaande leesmuseum en een daarnaast aan te koopen pand op het Munsterkerkhof zijn voor den nieuwen bouw bestemd, welke onmiddelijk naast de Domkerk ontworpen moet worden. Met het oog op groote moeielijkheden aan de oplossing van dit vraagstuk verbonden, en de speciale studie welke noodig zal zijn om eensdeels behoorlijk verband met de bestaande deelen, andersinds met de omgeving te verkrijgen, heeft de Gemeenteraad op voorstel van Burgemeester en Wethouders besloten, den heer prof. E. Gugel te Delft uit te noodigen, zich in overleg met den architekt-Directeur der Gemeentewerken met de leiding van dezen bouw te willen belasten.

Voor de betrekking van Directeur der Gemeentewerken te Kampen, hebben zich ruim 40 personen aangemeld.

Superator is de naam van een geheel nieuw voortbrengsel, bestemd om den strijd tegen de elementen aan te binden.

Onverbrandbaar, waterdicht, ondoordringbaar voor warmte, koude, geluid en electriciteit, wederstaat het alle weersgesteldheid en paart hieraan groote duurzaamheid en lichtheid.

Verschillende in het openbaar, te Würzburg, Breslau en elders gehouden en welgeslaagde proeven, hebben vele dezer zeer belangrijke eigenschappen volkomen gestaafd.

Hierdoor kan men veilig aannemen, dat »Superator" weldra veelvuldige toepassing zal vinden, als voor: dakbedekking, omkleedingen, emballage, enz. enz.

De Gemeenteraad van Rotterdam heeft afwijzend beschikt op een verzoek, om tegelijk met de Oostvest ook de Goudsche vest te doen dempen.

Eenigen tijd geleden werd de aanvraag van de heeren Metelerkamp c. s. voor den aanleg van een waterleiding te Zeist, afgewezen. Hetzelfde lot trof de aanvraag voor dergelijk doel, door den heer Anton gedaan.

PRIJSVRAAG KAMPEN.

Uit goede bron vernemen wij, dat behalve de bekroonde ontwerpen, de nommers 23, 35, 53, 54, 66, 86, 95 en 113 tot de verdienstelijkste plannen behooren.

De inzender van het ontwerp »Vignola" heeft zich nog niet bekend gemaakt.

De tentoonstelling der plannen zal — zooals reeds gemeld werd — gehouden worden op 2 en 3 December a. s., van 10 tot 4 ure, in de groote en kleine concertzaal te Kampen, tegen een toegangsprijs van *f* 0.50 voor vreemdelingen.

Een verzoek van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam om de ontwerpen aldaar te mogen tentoonstellen, is door het bestuur van het »College" geweigerd, daar het meende hiertoe niet gerechtigd te zijn.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

HENGELO, 14 Nov. — De heer J. W. Meijjes: het bouwen van een heerenhuis met schuurtje en bijbehoorende werken:

J. H. Boonk, te Hengelo	*f* 14,570
A. Groothengel, te Borne	» 13,914
L. P. Groothuis, te Hengelo	» 13,902
A. H. M. Wesseling, te idem	» 13,856
B. Viksebokse	» 13,447
G. van Unen, te Zwolle	» 13,042
B. Witzand, te Almelo	» 12,900
H. J. Siepe, te Winterswijk	» 12,745
J. Brummelhuis, te Hengelo	» 12,450
A. Sieverink, te idem	» 12,400
C. ter Haar, te Winterswijk	» 10,970

gegund.

MEDEDEELING.

Op de a.s. leesavond van Vrijdag 4 December in het Maatschappelijk Gebouw, zullen ter inzage liggen, de verzameling Concürrenz Entwürfe, uitgegeven door Wasmuth.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LOCAAL SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

AANBESTEDING. 2866

Op DONDERDAG den 10 DECEMBER 1885, des namiddags ten 2 ure, zal, ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn*, worden AANBESTEED:

Bestek N°. 13.

Het leveren, het inkepen en bereiden met chloorzink van grenenhouten Dwarsliggers.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving volgens Art. 14 van het Bestek.

Het BESTEK ligt ter inzage ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* en is aldaar tegen betaling van *f* 0.50 te bekomen.

Inlichtingen worden gegeven door den Heer Hoofdingenieur-Directeur K. H. VAN BREDERODE te *Apeldoorn*.

De Commissie van Beheer.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2867 AANBESTEDING.

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 8sten December 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 434.

Het uitbreiden van sporen en wissels, het maken van eene verhoogde los- en laadplaats met veelading en het uitvoeren van daarmede in verband staande werken op het station MEPPEL.

Raming f 7900.—

De besteding geschiedt volgens § 56 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25sten November 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 30sten November 1885, ten 10 ure des voormiddags.

UTRECHT, den 24sten November 1885.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN**, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2868

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2869

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN

D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Telephoon N°. 352.

In verscheidene grootten en modellen verkrijgbaar de zoo gunstig bekende

Musgrave's Patent groote Zuinigheidskachels,

met en zonder toevoer van koude lucht.

1e Prijs Zilveren Medaille Amsterdam 1883.

Twee Zilveren Medailles Parijs 1878.

Gouden Medaille Preston 1877.

Twee Zilveren Medailles Brussel 1876.

Gouden Medaille Preston 1875.

Tweede Prijs Medaille Parijs 1861.

Twee Zilveren Medailles Engeland 1867.

Prijs Medaille Londen 1862.

Twee Zilveren Medailles Engeland 1861.

Twee Zilveren Medailles Ierland.

Deze Kachels zijn onderzocht door de gezondheidscommissiën op de Tentoonstellingen te *Parijs* en te *South Kensington*, en door de Schoolcommissie te *Leeds*, en bevonden als zijnde **de DOELMATIGSTE KACHELS voor Kamers, Schoollokalen en Vestibulen.**

Zij worden met Coaks gestookt en vorderen *zeer weinig brandstof.* 2870

☞ Branden zonder eenig gevaar dag en nacht door.

Met veel succes zijn deze kachels den vorigen winter in werking geweest bij partikulieren, Schoollokalen en Hotels.

Zij zijn in gebruik en te bezichtigen in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat Amsterdam.

☞ Ook verkrijgbaar bij de Heeren H. C. GRAAMANS & ZONEN Schiedamsche Dijk, Rotterdam.

2871

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.

WEIBERN-TUFSTEEN.

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger-

Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

SINZIGER MOSAIKPLATTENFABRIK Sinzig a/Rhein.

Agentschap voor Nederland: 2872

MARTIN & C°. Amsterdam bij het Paleis voor Volksvlijt.

Desseinboekjes en prijzen gratis op aanvraag.

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.

GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885.

Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken,

Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.

Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDENRUIVEN. 2873

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 48.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Aan de leden der Maatschappij wordt bekend gemaakt, dat op de prijsvragen der Maatschappij, in 1884 uitgeschreven, en waarvan het programma voorkomt in N°. 1 van het *Bouwkundig Weekblad*, jaargang 1885, de volgende antwoorden zijn ingekomen.

1e PRIJSVRAAG: Het leveren van een plan tot bebouwing van een terrein, gelegen achter het Rijks-Museum te Amsterdam.

N°. 1. Zijt gij voor werk beducht
Maak dan geen stad in vogelvlucht. 2 teekeningen benevens memorie.
N°. 2. Amsterdam. 5 teekeningen benevens memorie.
N°. 3. G. P. J. 3 „ „ „

2e PRIJSVRAAG: Het ontwerp voor een spoorweg-station der 3e klasse.

N°. 1.	Nemo.	2 teeken.,	ben. memorie.
N°. 2.	Statio.	4 „	„ „
N°. 3.	Kleinsteds.	3 „	zonder „
N°. 4.	A¹.	4 „	ben. „
N°. 5.	A².	5 „	ben. „
N°. 6.	Utilité.	2 „	„ „
N°. 7.	't Verkeer.	2 „	„ „
N°. 8.	Gretchen.	2 „	„ „
N°. 9.	Holzbau.	2 „	„ „
N°. 10.	Locomotief.	2 „	„ „
N°. 11.	C. v. d. S (monogram)	2 „	„ „
N°. 12.	+ (— a) = — a.	3 „	„ „
N°. 13.	Te laat.	5 „	„ „
N°. 14.	Alpha.	2 teeken.	zond. memorie
N°. 15.	Negentien.	1 „	„ „
N°. 16.	Stephenson.	4 „	ben. „
N°. 17.	Stop.	3 „	„ „
N°. 18.	Strada Ferrata.	5 „	„ „
N°. 19.	Full Speed.	2 „	„ „
N°. 20.	B. N.	2 „	„ „

3e PRIJSVRAAG: Het ontwerp voor een standaard voor telephoondraden.

N°. 1.	19e eeuw.	1 teeken.,	benevens memorie.
N°. 2.	Sic vos non vobis nidificatis aves	„ „	„ „
N°. 3	Modern.	„ „	„ „
N°. 4.	Bell.	„ „	„ „
N°. 5.	China.	„ „	zonder „

De tentoonstelling van *beeldhouwwerken* enz. op de vergaderzaal in het Maatschappelijk Gebouw, blijft slechts geopend tot op den 5den Januari a. s.

Deze tentoonstelling is geopend van des morgens 10 tot des namiddags 4 uur; de toegangsprijs is 25 cents de persoon.

De leden der Maatschappij, met dames, en de inzenders op de doorloopende tentoonstelling hebben vrijen toegang.

Het Bestuur der Maatschappij ontving onderstaand schrijven.

Amsterdam, 16 November '85.

Aan 't bestuur der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

Wel-Ed. Heeren!

De vereeniging Amstels Bouwkring, bestaande uit timmermansbazen en aannemers te Amsterdam, die zooveel mogelijk de Nederlandsche industrie wenscht te steunen, ook met 't oog op de thans bestaande wer-

Gedrukt 5 *December* 1885.

keloosheid, wendt zich tot uwe Maatschappij, met 't beleefd verzoek, de Heeren Architecten, die het hoofdelement uwer vereeniging uitmaken, dringend uit te noodigen, in hunne bestekken verplichtingen te stellen om inlandsche bouwmaterialen te gebruiken, voor zoover deze even soliede in ons land zijn te verkrijgen, en wat ons land niet oplevert, onbewerkt aan te voeren. Onder andere geen bewerkt hout, dat bij massa's uit Noorwegen wordt aangevoerd, te gebruiken, maar 't ruwe hout in onze Nederlandsche fabrieken te laten bewerken. Dit betreft vooral het geschaafde en geploegde hout, lijstwerk, kamerdeuren, kozijnen en ramen, waar onze Nederlandsche fabrieken, onder andere die van de Heeren van der Meulen en van Epe alhier, uitstekend, even goed als in 't buitenland, voor ingericht zijn. Wordt zulks den Heeren aannemers niet als een verplichting opgelegd, dan zullen zij met 't oog op de sterke concurrentie, voor een bagatel minder de Nederlandsche Industrie voorbijgaan en de buitenlandsche bevoordeelen. Daar de belangen van den Nederlandschen Industrieël UEd. ook zeker nauw aan 't hart gaan, twijfelen wij geenszins of in een van uw eerste vergaderingen zal bovenstaand verzoek ter tafel gebracht door U gesteund worden.

Wij hebben de eer hoogachtend te zijn:

Het Bestuur van Amstels Bouwkring:

J. Swagerman, *President.*

R. Cruyff Nz., *Secretaris.*

J. Deenik, *Penningmeester.*

Het Bestuur der Maatschappij meent heeren leden op dit schrijven te moeten wijzen, en het aan te bevelen voor die gevallen, waarbij andere belangen niet worden geschaad.

Namens het Bestuur voornoemd:

C. Muysken, *Voorz.*

C. T. J. Louis Rieber, *Secret.*

OVER DE KEURING VAN PORTLAND-CEMENT,

door J. J. Reesse.

Vervolg van pag. 293.

Omtrent den invloed van het watergehalte bij het aanmaken, geeft Dr. Heintzel te Lüneburg de volgende resultaten omtrent draagvermogen per cM^2.

100 gewichtsdln. cem. A. 50 gew. dln. water, na 7 dagen 31.5 K°.
100 „ „ „ 40 „ „ „ 7 „ 33.5 „
100 „ „ „ 30 „ „ „ 7 „ 38.1 „
100 „ „ „ 25 „ „ „ 7 „ 39.6 „
100 „ „ B. 50 „ „ „ 7 „ 21.6 „
100 „ „ „ 40 „ „ „ 7 „ 34.8 „
100 „ „ „ 30 „ „ „ 7 „ 41.2 „
100 „ „ „ 25 „ „ „ 7 „ 45.3 „

Bij deze proeven waren alle andere omstandigheden dezelfde, zoodat het verschil alleen door verschillende watertoevoeging kon veroorzaakt worden; bij cement B is het vastheidsgetal, bij 25% water, meer dan 160% grooter dan dat bij 50% water.

2. Omtrent den invloed van het al of niet poreus zijn van het ondervlak, vinden wij in „Bauschinger's Mittheilungen aus dem Mech. Techn. Laboratorium der K. Techn. Hochschule in München", de volgende gegevens:

Cement-soort.	Op een gipsplaat vervaardigd				Op een metalen plaat vervaardigd			
	na 1 week		na 4 weken		na 1 week		na 4 weken	
	lucht.	water.	lucht.	water.	lucht.	water.	lucht.	water.
A.	31	32	28	37	21	23	22	25
B.	18	14	32	22.5	14	11	16	17
C.	25	23	29	37.5	18	17	22	29
D.	14	21	19	30	10.5	14	18	27
E.	23	22	27	31	16	21	18	27
F.	27	36	31	34	20	27	26	37
G.	33.5	30	27	39	20	24.5	21	27
H.	31	27	30	38	20	25	22	30
R.	26	36	30	39	20	25.5	23	32

Uit deze tabel volgt, dat de verschillen zich allen in dier voege doen gelden, dat de op de metalen plaat vervaardigde proefstukken geringere vastheid verkrijgen dan die op de gipsplaat en de navolgende gemiddelden bedragen, als:

Na 1 week aan de lucht 43%
„ „ „ onder water 28%
„ 4 weken aan de lucht 35%
„ „ „ onder water. 23%

3. Dat de wijze, waarop de cementmassa in de vormen wordt gebracht van den grootsten invloed moet zijn op de resulteerende vastheid, is lichtelijk in te zien; naar mate zij er in gegoten, gedrukt of gestampt wordt, wordt natuurlijk de dichtheid een andere; men kan zich hiervan overtuigen, wanneer men een proefstuk, dat b. v. gegoten is op de breukvlakte beziet, waarbij zich een groot aantal grootere en kleinere luchtbellen vertoont, die natuurlijk de vastheid in hooge mate moeten verminderen; het middel dat ter verwijdering dezer luchtbellen wordt aan de hand gedaan, bestaande in kloppen tegen den vorm, is totaal onvoldoende.

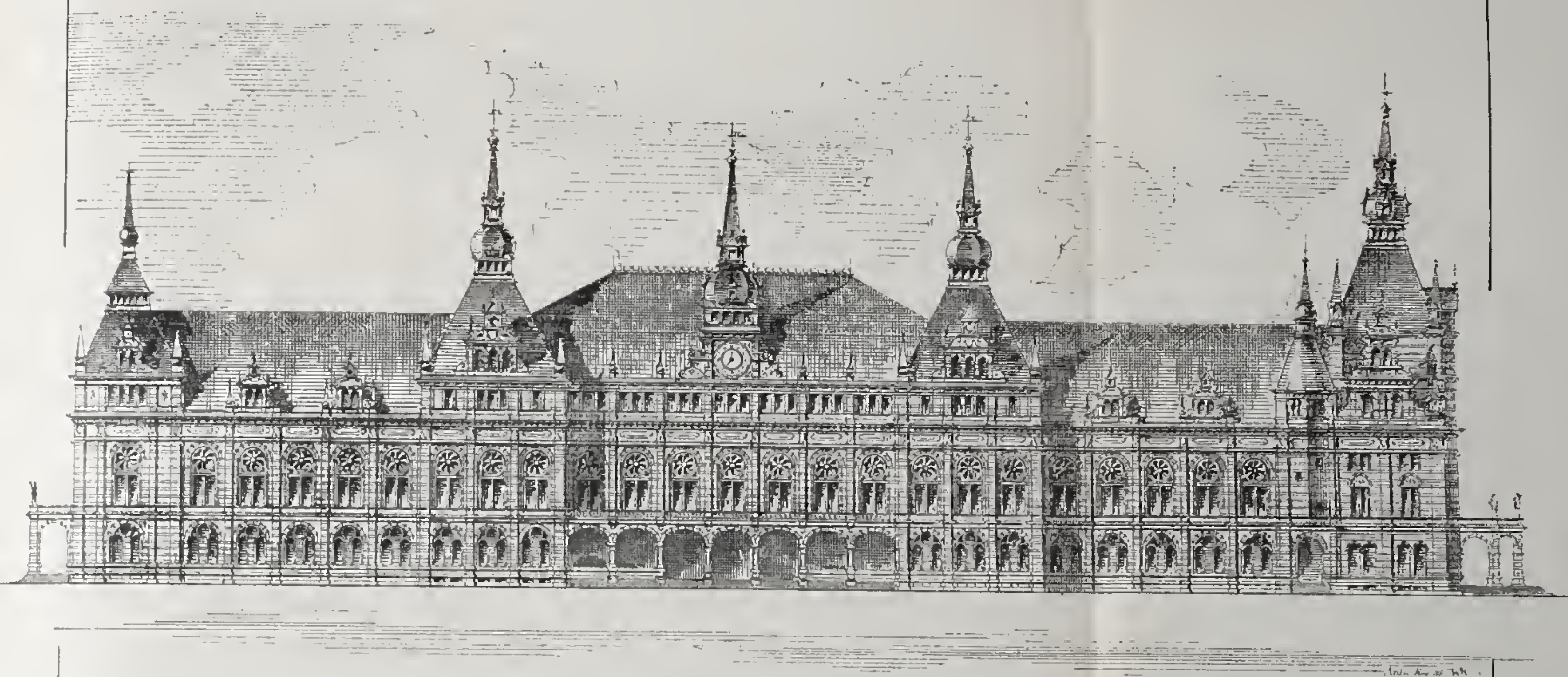
4. Naar de afmetingen der proefstukken resp. naar die der gevaarlijke doorsnede wordt het draagvermogen insgelijks belangrijk gewijzigd, gelijk wij door eigen proeven geconstateerd hebben:

Het gemiddelde draagvermogen per cM^2 van 5 proefstukken met een gevaarlijke doorsnede van 46 cM^2 na 1 dag verharding aan de lucht en 8 dagen onder water, aangemaakt met 28% water op poreus ondervlak, bedroeg 16.2 Ko., en het gemiddelde van 5 andere proefstukken met 5 cM^2 gevaarlijke doorsnede, op dezelfde wijze vervaardigd, 25 Ko. per cM^2. Van een tweede reeks proeven, met iets minder water aangemaakt, verkregen de 46 cM^2 proefstukken gemiddeld 19 Ko. per cM^2 en de 5 cM^2 proefstukken 29 Ko. per cM^2. Ook hier vertoonen zich dus verschillen van niet minder dan 56% in het eerste en van 53% in het tweede geval. De reden moet daarin gelegen zijn, dat de grootere stukken inwendig minder of althans minder snel verharden dan de kleine; bij het breken der groote stukken waren alle voorzorgen genomen om te maken dat geen andere invloeden dan de trekkracht zich lieten gelden; het resultaat met proefstukken, die abnormaal braken, werd buiten rekening gelaten. Wij vestigen op dit punt juist daarom in het bijzonder de aandacht, omdat wij vaak op werken, waar geen toestel naar Michaëlis, waarvoor van zelf de 5 cM^2 proefstukken gevorderd worden, voorhanden is, vormen van kolossale afmeting voor de proefstukken in gebruik zagen.

5. Zeer merkwaardig zijn de resultaten van Maclay omtrent den invloed der temperatuur van het water, waarin het verhardingsproces plaats heeft, die hij in

BEURS-PRIJSVRAAG.

ONTWERP: AMMEHACK —

Photolithographie v. Wegner & Mottu. Amst.

Byvoegsel van het Bouwkundig Weekblad № 48. Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

talrijke tabellen heeft gepubliceerd, waarvàn wij enkelen wenschen over te nemen:

Weerstandsvermogen tegen trekkracht in K°. p. cM².

	Verharding gedurende 7 dagen				Verharding gedurende 21 dagen.				Verharding gedurende 74 dagen.			
	Temperatuur van het water gedurende de verharding.				Temperatuur van het water gedurende de verharding.				Temperatuur van het water gedurende de verharding.			
	4.4° C.	10° C.	15.6° C.	21.1° C	4.4° C.	10.4° C	15.6° C.	21.1° C.	44° C.	10° C.	15.6° C.	21.1° C.
	10.6	11.7	17.47	21.06	19.3	18.7	24.0	26.5	17.8	22.6	20.6	19.3
	12.5	14.04	18.72	22.93	17.3	20.9	26.1	25.3	19.9	21.3	23.4	19.7
	11.23	12.95	17.78	18.72	17.5	20.9	25.0	25.3	15.9	20.7	21.8	18.4
	9.83	13.88	17.94	22.93	18.4	20.6	24.7	24.7	21.5	22.2	22.2	19.3
	10.6	12.95	19.03	19.34	20.6	20.6	22.8	25.0	22.3	18.1	21.2	19.0
Gemiddeld.	10.95	13.10	18.19	21.00	18.7	20.3	24.5	25.4	19.4	20.4	21.8	19.0

Uit deze tabellen volgt, dat bij verharding gedurende 7 dagen in water van 4.4° C.—21.5° C. zich een verschil in vastheid voordoet van gemiddeld 92 %. Na 21 dagen wordt dit verschil 36 %, terwijl na 74 dagen het verschil zich tot een gering bedrag in tegenovergestelde richting vertoont. Voor de practische keuringsproeven heeft men echter meest te letten op het verschil na 7 dagen, d. i. op dat van 92 %.

Het zal nu wel geen verwondering behoeven te verwekken, dat, wanneer al de omstandigheden wier invloeden wij thans hebben nagegaan ten gunste van groote vastheid werken, men resultaten verkrijgen kan van 200 % en meer boven die welke men verkrijgt, wanneer deze omstandigheden in tegengestelden zin zich doen gelden, en hiermede meenen wij afdoend aangetoond te hebben dat de bepaling omtrent vastheid, zooals die vaak in de staatsbestekken wordt aangetroffen, geheel en in allen deele te veroordeelen is. In werkelijkheid, van de verwarring die reeds ontstaan is door de bepaling, waarbij de vrijheid wordt gelaten om de proefstukken naar eigen goeddunken te vervaardigen, kunnen getuigen diverse opzichters en aannemers van werken bij aanleg van Staatsspoorwegen en voor de Genie (waar, gelooven wij, het vaderland is der bepaling omtrent de 35 Ko. p.cM² na 8 dagen), gewoonlijk tot groot nadeel der aannemers. Zoo moest nog onlangs het werk bij den bouw van een der stations voor Staatsspoorwegen gedurende geruimen tijd gestaakt worden, daar geen van vijf verschillende cementsoorten, die de aannemer liet aanvoeren en waaronder de beste soorten die in den handel voorkomen, 32 Ko. p. cM² na 8 dagen konden halen, of juister, omdat men daar toevalligerwijze niet wist hoe men de proefstukken moest vervaardigen, om ze tot dit draagvermogen te brengen.

Over het geheel genomen vinden wij, dat de bepaling der vastheid van enkel cement geen voordeelen aanbiedt en voor de practijk ook minder waarde heeft, omdat, zooals reeds opgemerkt, het gebruik van enkel cement, zonder zand, slechts zelden voorkomt.

Veel aanbevelenswaardiger is de methode in de Duitsche „Normen" aangegeven, waarbij een mortel wordt gebezigd, bestaande uit drie deelen zand van bepaalde korrel, een deel cement en een bepaalde hoeveelheid water. De voorschriften voor het uitvoeren der Duitsche Normenproef luiden in letterlijke vertaling, aldus:

„Men legt op een tot het vervaardigen der proefstukken dienende metalen of marmeren plaat 5 met water doortrokken stukjes vloeipapier en zet daarop 5 vooraf goed gereinigde en met water bevochtigde vormen. Men weegt 250 gram cement en 750 gram droog normaalzand af [1]) en mengt beide in een schaal goed dooreen. Daarop voegt men 100 cM³ = 100 gram zuiver zoet water toe en werkt de geheele massa met een spatel zoo lang dooreen, tot zij een gelijkmatig aanzien vertoont. Men verkrijgt op deze wijze een zeer stijven mortel, die zich in de hand nog juist laat samenballen. Met dezen mortel worden de vormen zoo hoog gevuld, dat zij sterk gewelfd vol worden. Men slaat nu door middel van een ijzeren spatel (van een gewicht van omtrent 150 à 200 gram) eerst zwak, dan sterker de bovenstaande mortel in de vormen, zoo lang, tot dat deze veerkrachtig wordt en aan hare oppervlakte zich water vertoont. Het inslaan moet onvoorwaardelijk tot op dit moment worden voortgezet. Het is niet geoorloofd later op nieuw mortel op de vormen te brengen en in te slaan, daar proefstukken van gelijke dichtheid moeten vervaardigd worden. Men strijkt nu het deel, dat nog boven den vorm uitsteekt, met een mes af en maakt de oppervlakte glad.

Nadat de proefstukken voldoende verhard zijn, neemt men door openen der schroeven de vormen weg en bevrijdt de proefstukken van het nog daaraan vastgekleefde vloeipapier.

Om juiste gemiddelde waarden te verkrijgen, moeten voor iedere proef minstens 10 proefstukken vervaardigd worden.

Nadat de proefstukken 24 uren aan de lucht gelegen hebben, worden zij onder water gebracht en heeft men er slechts op te letten, dat zij gedurende de geheele verhardingsperiode steeds door het water bedekt blijven.

Op den dag der beproeving worden de stukken onmiddelijk vóór de beproeving uit het water genomen en op den toestel dadelijk gebroken. Het gemiddelde van de tien breukgewichten geeft de vastheid van het beproefde cement.

Bevinden zich echter onder de verkregen getallen abnormaal lage, zoo moeten deze, als veroorzaakt door fouten in de vervaardiging der proefstukken, van de berekening worden buitengesloten".

---

1) Het normaalzand wordt verkregen door gewoon grof metselzand te ziften door een zeef met 60 mazen per cM²., en het deel dat door deze zeef heengaat te brengen op een andere zeef met 120 mazen per cM².; wat daarop terugblijft is normaalzand.

Men ziet, alles is hier nauwkeurig en tot in bijzonderheden aangegeven; en toch heeft ook deze methode een leemte, waardoor verschillen ontstaan en waarop wij aanstonds nader zullen wijzen. Het oorspronkelijke voorschrift voor het draagvermogen van proefstukken, op deze wijze vervaardigd, is 10 K°. p. cM². na 1 dag aan de lucht en 27 dagen onder water. Thans is vanwege de Vergadering van Cementfabriekanten in Duitschland het voorstel gedaan om dit getal van 10 K°. te brengen op 16 Kilo. Deze eisch kwam ons, te oordeelen naar de resultaten die wij tot nog toe met cementen hadden verkregen, te hoog voor, en wij hebben derhalve getracht zooveel mogelijk cementen te verzamelen, die in ons land in den handel voorkomen; hun aantal hebben wij tot nog toe gebracht tot 26 en na deze aan een nauwkeurig onderzoek, waarvan wij de resultaten te zijner tijd hopen te publiceeren, te hebben onderworpen, is ons gebleken, dat noch onder de Engelsche, noch onder de Duitsche soorten, volgens ons onderzoek, één enkele was, die het cijfer 16 na 4 weken haalde. Hieruit leiden wij af, dat de fabriekanten, die het vastheidsgetal op 16 willen stellen, òf een mindere soort naar Nederland leveren, òf, en dit komt ons waarschijnlijker voor, dat men in Duitschland de Normenproef op andere en voor de vastheid voordeeliger wijze uitvoert dan het voorschrift aangeeft.

Vóór eenigen tijd is de kwestie ter sprake gebracht, of niet de aard van het zand, waaruit het normaalzand wordt vervaardigd, van invloed zou zijn op de resultaten. Wij hebben daarop proeven genomen met Berlijnsch normaalzand, normaalzand dat wij ziften uit gewoon grof metselzand, zooals dit hier te lande gebruikt wordt, en een soort normaalzand, dat wij verkregen door stukken van Fransche molensteenen fijn te stampen en, evenals het zand, te ziften. De resultaten varieerden niet buiten de grens, waarin men die ook bij aanwending van één zelfde soort zand ziet varieeren.

De oorzaak der verschillen zoeken wij elders, en wel in de leemte in de voorschriften voor de vervaardiging der proefstukken, waarvan wij boven reeds gewaagden; de gegevens omtrent het watergehalte, in verband met het inslaan in de vormen, zijn o. i. niet voldoende. Voorgeschreven is 10% water van de hoeveelheid cement plus zand, en daar dit watergehalte steeds hetzelfde blijft, zoo komt men bij verschillende cementen, al naarmate van de fijnheid, den afbindingstijd en den ouderdom, tot een verschillende consistentie, en wel in dier voege, dat men in het eene geval veel langer en harder zal moeten slaan, om tot de voorgeschreven elasticiteit der massa en het afscheiden van water aan hare oppervlakte te komen, dan in het andere geval; en hierdoor ontstaan de verschillen. Wij wenschen dus een anderen maatstaf voor de toevoeging van water aan te nemen, waartoe allereerst meer eenheid moet worden gebracht in de wijze van inslaan.

Wij laten ons daartoe in navolging van eenige Duitsche fabriekanten een hamerapparaat construeeren, waardoor een bepaald gewicht van bepaalde hoogte vallende het inslaan bewerkt. Volgens ons voorstel moet eerst bepaald worden hoeveel water voor een te onderzoeken cement moet worden toegevoegd, opdat de massa met het normaal hamerapparaat ingeslagen na een zeker aantal b. v. 60 slagen volkomen elastisch zij en op de oppervlakte zich water afscheide; deze hoeveelheid wordt dus vooraf door een voorproef bepaald en daarna tot het bereiden der hoofdmassa gebezigd, waarvan dan steeds door één zelfde aantal slagen met het normaal hamerapparaat de proefstukken worden vervaardigd. Wij zijn bezig deze methode door proeven nader uit te werken, waarvan wij later het resultaat hopen mede te deelen. Wel wordt het uitvoeren van het onderzoek langs dezen weg omslachtiger en moeilijker, maar wij zijn overtuigd, dat meer overeenstemmende en vooral ook juister resultaten zullen verkregen worden; en het onderzoek dient toch ook te verhuizen van de directie- en opzichterskeeten naar de technische laboratoria.

In het *Bouwkundig Weekblad* van 31 October beveelt de heer A. E. Braat aan in de bestekken de hoeveelheid zand, die aan het Portland-cement ter mortelbereiding mag worden toegevoegd, te regelen naar de verkregen vastheid volgens Duitsche normenproef, teneinde te bewerken, dat ook voor den aannemer het beste cement de meeste waarde krijgt. In principe is dit voorstel volkomen juist en het zou zeer toe te juichen zijn, zoo het daartoe kon gebracht worden. Maar eerst mag er geen twijfel meer aan bestaan, dat uit de normenproef een volkomen juist oordeel is af te leiden, anders zou men tot grootere onrechtvaardigheden kunnen vervallen, dan die welke men vermijden wil; daartoe moet, onzes inziens, deze methode, waarin, dank zij den onvermoeiden ijver en de nauwgezetheid van sommige Duitsche Cementtechnici, reeds zulk een hoog te waardeeren middel ter keuring bestaat, nog in het laatst door ons aangegeven opzicht gepreciseerd worden.

Delfzijl, 17 November 1885.

J. J. Reesse,
Portland-cementfabriekant.

TENTOONSTELLINGEN.

De Vereeniging »Arti et Industriae" te 's Gravenhage heeft het voornemen opgevat, in de maanden Juni en Juli van het jaar 1886, in de Akademie van Beeldende Kunsten, welke daartoe welwillend door Burgemeester en Wethouders is afgestaan eene **Nationale Vaktentoonstelling** te organiseeren voor enkele takken van Kunst en Industrie.

Het Reglement voor deze tentoonstelling luidt als volgt:

Art. 1. De tentoonstelling zal bevatten:

a. Beeldhouwwerk in hout en steen.
b. Smeed- en Gietwerk in ijzer, koper en brons.
c. Decoratie, bevattende de volgende rubrieken:
1e Decoratief Schilderwerk.
2e Inlegwerk in hout, steen, ivoor enz.
d. Schrijnwerk (inzending van slechts één voorwerp).

Art. 2. De tentoonstelling zal worden geopend den 16en Juni 1886 en gesloten den 31sten Juli daarop volgende. De voorwerpen moeten vóór of op den 2en Juni e. k. vrachtvrij en vergezeld van eene duidelijke omschrijving ingezonden worden aan het adres van den eersten secretaris: Academie van Beeldende Kunsten, alhier. Brieven en aanvragen, de tentoonstelling betreffende, te adresseeren aan de Secretarissen, alwaar inlichtingen te verkrijgen zijn Woensdag en Zaterdag des middags van 2—4 uur,

Art. 3. De namen van de tentoonstellers of vervaardigers, met duidelijke opgaven van adres, moeten aan de achterzijde van de voorwerpen geplaatst worden.

Art. 4. De inzenders moeten vòòr of op den 15en Mei 1886 den aard hunner inzending met opgave van de verlangde wand- of grondoppervlakte, alsmede de waarde van assurantie aangeven.

Art. 5. Geene kunstwerken zullen geplaatst worden zonder schriftelijke toestemming der vervaardigers. Alleen die voorwer-

pen kunnen bij de bekroning in aanmerking komen, die van nationale herkomst zijn, en waaraan de naam des ontwerpers is toegevoegd.

Art. 6. Inzendingen die volgens oordeel van het bestuur niet geschikt voor de tentoonstelling geacht worden, zullen niet geplaatst, maar onder de meeste geheimhouding aan de opgegeven adressen teruggezonden worden.

Art. 7. De geplaatste voorwerpen zullen niet vóór de sluiting afgegeven worden; alleen in bijzondere gevallen kan het Bestuur van deze bepaling afwijken.

Art. 8. Mocht er tijdens de tentoonstelling verkoop der voorwerpen plaats hebben, dan komt 5 pCt. van den verkoopprijs ten voordeele der vereenigingskas.

Art. 9 Voor de inzendingen zullen de kosten van étalage, vervoer, enz. door de exposanten gedragen worden.

Art. 10. De kosten van assurantie gedurende de tentoonstelling zijn ten laste der Vereeniging. Voor de inzendingen zal worden zorggedragen, zonder echter voor toevallige schade verantwoorlijk te zijn.

Art. 11. Aan de inzenders van de meest verdienstelijke voorwerpen van kunstnijverheid zullen voor elk der vakken in Art. 1 vermeld, Eerediploma's en Diploma's van verdiensten worden uitgereikt, volgens beoordeeling eener daartoe te benoemen Jury.

Art. 12. Voor alle leden der Vereeniging bestaat gelegenheid kunstvoorwerpen in te zenden, ook die, welke niet in bovengenoemde vakken begrepen zijn.

Art. 13. Alle voorwerpen moeten worden teruggehaald vóór of op den 9den Augustus 1886. De lasten en kosten die bij verzuim hieruit voortvloeien, zijn voor rekening der inzenders.

Art. 14. Mocht het Bestuur het wenschelijk achten, de tentoonstelling eenigen tijd te verlengen, dan zal daarvan tijdig worden kennis gegeven.

Namens het Bestuur der Vereeniging,

J. J. van Nieukerken, *Voorzitter.*
J. Mutters Jr. 1e *Secretaris.*

De Tentoonstellings-Commissie:

J. J. van Nieukerken, *Helmerstraat* 26.
Johs. Mutters Jr., *Prinses Mariestraat* 7 } *Secretarissen.*
H. P. Mutters, *Trompstraat* 1 }
G. H. Bauer Jr., *Boekhorststraat* 153.
E. W. F. Kerling, *West-Einde* 128.

's-Gravenhage, Nov. 1885.

Met dezen wedstrijd stelt de Vereeniging zich voor, ten eerste eenige vakken van Kunstnijverheid te verheffen, en een overzicht te geven van wat op dat gebied in ons land kan worden vervaardigd, ten andere door vergelijking van voorwerpen van kunst, een heilzame ontwikkeling te bevorderen zoowel bij industrieelen als bij het publiek, een concurrentie met het buitenland mogelijk te maken en het vertrouwen in onze Nederlandsche Industrie te bevorderen.

Moge deze vak-tentoonstelling heilzame gevolgen dragen.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Den 1sten December werd te Vlaardingen de waterleiding het eerst voor algemeen gebruik opengesteld. Met grooten spoed zijn de werken voor deze leiding uitgevoerd. Den 28 December 1884 werd de eerste steen gelegd voor den watertoren, en nog geen jaar daarna wordt in de stad reeds overal het water gebruikt.

Voor het feest der opening was op het marktplein een fontein geplaatst, welker kraan, op uitnoodiging van den Directeur, door den Burgemeester werd geopend, waarna het heldere water onder gejuich naar omhoog schoot.

Een Commissie die te Haarlem reeds langen tijd werkzaam was met het doel om een nieuwen schouwburg te stichten, heeft hare pogingen opgegeven en thans verklaard, dat zij eene dergelijke stichting zonder belangrijke subsidie van de Gemeente onmogelijk acht. Er kan echter van die zijde, tenminste voorloopig, op geen steun gerekend worden.

Ter benoeming van een directeur der Gemeentewerken te Kampen, werden door Burgemeester en Wethouders aan den Raad aanbevolen de heeren Civiel-Ingenieurs K. de Vidal de St. Germain, te Helvoort (tijdelijk), G. Roodenburch te Amsterdam en G. W. Snellebrand te Dalen.

Uit dit drietal werd door den Raad der Gemeente de heer K. de Vidal de St. Germain benoemd, die de betrekking heeft aangenomen.

Bij Kon. besluit is aan den heer J. F. Metselaar, Rijks-Ingenieur en Architekt der gevangenissen en rechtsgebouwen met 1 Januari 1886 op zijn verzoek een eervol ontslag uit zijne betrekking toegekend, zulks met dankbetuiging voor de door hem aan den lande bewezen diensten.

De inschrijvers op het kapitaal tot verbouwing der Stads Doele te Delft tot eene schouwburg, hebben besloten de Gemeenteraad meê te deelen, dat het niet is mogen gelukken, het benoodigd kapitaal te verkrijgen en dat daarom wordt afgezien voor de door den raad verleende consessie

Omtrent de discussie in den Gemeenteraad van Utrecht over de wijze waarop van gemeentewege de herdenking van het 250 jarig bestaan der Utrechtsche Hoogeschool in 1886 zal plaats hebben, en waaromtrent reeds in het vorige blad een en ander werd medegedeeld, zij nog het volgende medegedeeld.

Burgemeester en Wethouders hadden voorgesteld te besluiten in dezer voege:

1. Voor de kosten der door den Raad bereids goedgekeurde uitvoering, ter gelegenheid der gedachtenisviering van het 250 jarig bestaan der Universiteit door Utrecht's muzikale krachten te geven, voor eene daarvoor opzettelijk te stichten Cantate met welke de heer dr. Nicolaas Beets zich op 's raads uitnoodiging wel heeft willen belasten en welker muzikale vertolking de heer Richard Hol heeft aanvaard, een voorloopig crediet te verleenen van *f* 5000.

2. Dat als blijvend aandenken aan een duurzaam bewijs van belangstelling onzer gemeente in de Utrechtsche Universiteit van gemeentewege zal worden gesticht een Universiteitsgebouw, hetwelk de voor het universitair onderwijs de nog ontbrekende localen zal bevatten en hoewel gemeente-eigendom blijvende, ter beschikking der Universiteit zal worden gesteld; terwijl de oprichting daarvan echter verbonden wordt aan de voorwaarden dat van de kosten, welke op ongeveer *f* 150 000 zijn geraamd, de gemeente 2/3, doch geen hooger bedrag zal dragen, terwijl in de overige kosten door andere lichamen en belangstellenden moet worden voorzien.

3. Dat dit gebouw zal worden gevestigd aan het Munsterkerkhof, met de tegenwoordige senaatskamer, groot auditorium en verdere aanwezige academische localiteiten in verband gebracht en tot een geheel gevormd zal worden.

4. Tot de oprichting van het gebouw beschikbaar te stellen het bestaande stadsgebouw, welks bovenverdieping door 't leesmuseum wordt ingenomen en aan te koopen het huis met tuin van den heer Jhr. W. L. C. Ram, daarnaast gelegen, voor de som van *f* 30.000, onder bepaling dat de gemeente aan den heer R. bovendien *f* 12.000 zal betalen als vergoeding voor zijne verhuizing en het beschikbaar stellen van zijn huis, 5 maanden na den dag waarop door Gedeputeerde Staten aan dit besluit goedkeuring zal worden verleend.

5. Burgemeester en Wethouders machtigen den hoogleeraar E. Gugel te Delft uit te noodigen, om in overleg met den architekt directeur der gemeentewerken een ontwerp met begrooting van kosten te maken en met bovengenoemden hoogleeraar te onderhandelen over de voorwaarden waarop deze opdracht door hem zal worden aangenomen. d.

In de *Arnhemsche Courant* van 3 Dec. j. l. wordt met lof melding gemaakt van een gebouw, verrezen op de ombuiging van de Koningstraat naar de Beekstraat, en uitgevoerd onder leiding van den architekt A. R. Freem.

Het in Hollandsche rennaissance stijl uitgevoerde bouwwerk is een winkelgebouw, »het Veldhoen" genoemd, voor de firma H. W. Herkuleijns en C°.

De heer Ph. Lindo te Vrijenban bij Delft, leverde het in kunstzandsteen uitgevoerde ornamentwerk, de heer Cajot te Arnhem, het snijwerk in de magazijnen.

In het aanstaande jaar zal te Berlijn eene groote internationale kunst-tentoonstelling worden gehouden, van half Mei tot half October, in het Paleis voor fraaie kunsten vlak bij het spoorwegstation van Serthe.

Niet alleen de schilder- en beeldhouwkunst, maar ook de bouwkunst, de graphische kunst en zelfs de decoratieve kunst, zullen er waardig gehuisvest worden.

Een gedeelte der tentoonstelling zal zoodanig worden ingericht, dat zij op aanschouwelijke wijze zal doen zien, de trapsgewijze ontwikkeling der Duitsche kunst, van af den tijd dat Frederik de Groote, de grondlegger en bevorderaar der tentoonstellingen in Duitschland, daaraan den krachtigen stoot heeft gegeven, tot op den huidigen dag.

Eene speciale Commissie zal zich belasten met de beoordeeling voor de al of niet toelating van de ingezonden voorwerpen. Werken, waarvan de vervaardiger niet bekend is, evenals copiën, zullen niet worden toegelaten; ook de werken der kunstenaars, die reeds aan eene tentoonstelling hebben deelgenomen, zullen niet dan bij uitzondering eene plaatsing erlangen. Ieder kunstenaar is gerechtigd tot het inzenden van twee zijner werken van dezelfde soort; bij inzending van meerdere stukken zal de toestemming der Commissie worden gevorderd.

Twee afzonderlijke jury's zullen worden benoemd. De eene zal uitsluitend worden belast met de beoordeeling der inzendingen van Duitsche kunstenaars; hare leden zullen gekozen worden uit de bewoners der Duitsche steden, alwaar veel kunstzin heerscht, Berlijn, Dusseldorf, Munchen, Dresden en Weenen. Op deze wijze wil men trachten te voorkomen, dat er eenzijdigheid bij de beoordeeling plaats vinde. De inzendingen van vreemde kunstenaars zullen ter beoordeeling worden gegeven aan eene jury, die te Berlijn zal worden benoemd.

Men koestert groote verwachtingen van deze tentoonstelling. Reeds zijn van alle voorname kunstenaars in Duitschland belangrijke toezeggingen gedaan. Van de kunstbroeders uit Spanje, Italië, Frankrijk en België worden de toezeggingen nog te gemoet gezien. Duitschland's kroonvorstin, bekend als begaafde voorstandster der kunsten, stelt veel belang in het welslagen der tentoonstelling en als Engelsche Prinses bevordert zij zooveel mogelijk de deelneming der Engelsche kunstenaars.

Het zal wel overbodig zijn onzen Nederlandschen kunstenaars en hoofdzakelijk onze bouwkunstenaars, op het nut dezer tentoonstelling te wijzen. Wij hopen dat velen zich opgewekt zullen gevoelen onze Nederlandsche bouwkunst aldaar een waardige plaats te doen innemen. r.

De gemeenteraad van Nijmegen heeft, ten einde den heer W. C. A. Hofkamp, thans tijdelijk in dienst der gemeente als hoofdopzichter voor de ontmanteling en uitleg der stad, vast aan den dienst der gemeente te verbinden, ten zijnen behoeve eene nieuwe betrekking van hoofdopzichter over de straten, kaden, havens en riolen gecreëerd. d

---

Het departement Delft der Ned. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid heeft, op voorstel van dr. Gratama, besloten een voorstel te doen aan de Algemeene Vergadering der Maatschappij, dat deze zich zoude wenden tot de hooge regeering en tot de Tweede Kamer, met verzoek over te gaan tot het oprichten van een proefstation voor het onderzoek van bouwmaterialen. De andere departementen zullen door een circulaire met dit besluit in kennis worden gesteld. d.

De gemeenteraad van Edam heeft besloten, een gedeelte der achterhaven te dempen en eene nieuwe brug te maken voor de Gravenstraat. Ongetwijfeld zal daardoor veel volk werk kunnen bekomen, te meer daar het plan bestaat de specie tot demping uit de grachten te baggeren. d.

Het departement Alkmaar der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen heeft, om de werklieden aldaar in de gelegenheid te stellen gedurende den komenden winter hunne vrije avonden goed te besteden, een wedstrijd in huis- en handwerks-nijverheid uitgeschreven, verdeeld in 12 rubrieken.

De voorwerpen, welke tusschen 10 en 15 Maart e. k. moeten ingezonden worden, zullen beoordeeld worden met het oog op bruikbaarheid, vorm en nette bewerking.

In elke rubriek zullen de 3 beste voorwerpen bekroond worden met *f* 5.—, *f* 3 — en *f* 1.—

Ook bestaat het voornemen om de ingezonden voorwerpen ten toon te stellen en te verloten. d.

Nu de 3 zalen in het Paviljoen te Haarlem, door de overbrenging van de schilderijen naar Amsterdam, ledig zijn en door de regeering ter beschikking van het Museum v. K. N. zijn gesteld, zal de verzameling eene belangrijke uitbreiding en verandering ondergaan. De heer E. von Saher heeft daarvoor een plan ontworpen. Daarvoor zoude *f* 14.400 gevorderd worden, die men door bijdragen van 't rijk, provincie, gemeente en begunstigers en van het Museum zelf hoopt te vinden.

Voornamelijk is het de verzameling gipsafgietsels van oude kunstwerken, die men wil vergrooten en in de nieuwe zalen tentoonstellen. Reproductie van werken in marmer, hout, metaal, ivoor, enz., wil men er zóó rangschikken, dat zij een geschiedkundig overzicht vormen van af de Oud-Aziatische en Egyptische kunst tot op onzen tijd. Voorwerpen in edele metalen zullen door gekleurde afgietsels vertegenwoordigd worden. Photographiën en platen zullen aanvullen en verduidelijken. De groep der geweven stoffen, glas- en aardewerk, leder- en papier-werk, zullen naar een andere kamer verplaatst worden. Hoe belangrijk dit alles kan worden, valt licht te begrijpen, en Haarlem's industrie-Museum zal een leerschool kunnen worden voor beoefenaars van vele nijverheidstakken en tevens den smaak der bezoekers kunnen opvoeden. d.

Na eene korte discussie heeft de Gemeenteraad van Leiden zich in zijne zitting van den 3den dezer vereenigd met het voorstel van B. W., om op de Ruïne een park aan te leggen overeenkomstig het plan, door den Gemeente-Architekt, de heer D. E. C. Knuttel, in overleg met den tuinbouw-architekt H. Copijn te Groenekam bij Utrecht opgemaakt.

Door de Regeering was *f* 7000 voor dit park beschikbaar gesteld; de begrooting is *f* 8700, zoodat de Gemeente *f* 1700 in de kosten zal bijdragen.

De uitvoering zal in eigen beheer plaats hebben, daar voor dergelijk werk een aanbesteding minder gewenscht schijnt, te minder hier, waar het noodig is spoedig genot van het park te hebben. Immers de Regeering houdt de bevoegdheid aan zich, ten allen tijde over het terrein te beschikken voor den bouw van eenig academiegebouw; plaatst men dus de gewone kleine boompjes welk het courante artikel op de kweekerijen uitmaken, zoo zou de schaduw verkwikkend gaan werken tegen dat het park zou moeten worden geraseerd. Er zal dus getracht worden zooveel mogelijk flinke boomen te planten, waartoe men overal zal moeten zoeken en niet kan volstaan met een beschrijving in eenig bestek.

Bij de uitvoering zal de Gemeente-Architekt worden bijgestaan door den heer Copijn.

Op deze wijze zal Leiden eindelijk de 2 Are groote woestenij in een vriendelijk park herschapen zien en zullen vele handen in dezen winter werk kunnen vinden, ten minste indien spoedig 's Ministers goedkeuring van het plan verkregen wordt een de strenge vorst nog eenigen tijd op zich laat wachten. o.

In de laatste vergadering van het departement Leeuwarden der Ned. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, werd besloten pogingen aan te wenden tot het stichten eener Kunstnijverheidsschool aldaar. d.

B. en W. van de Gemeente Arnhem roepen sollicitanten op naar de betrekking van Gemeente-Architekt voor Arnhem, welke betrekking open komt met 1 Januari a. s. De jaarwedde is *f* 2800.

Sollicitanten behooren hunne adressen vóór of op 15 December a.s. op zegel te doen toekomen aan den Burgemeester.

Indien sollicitanten zich persoonlijk wenschen aan te melden bij B. en W., dan zal daartoe gelegenheid bestaan ten Gemeentehuize, slechts op 15 en 18 December a. s., des namiddags tusschen 1 en 2½ uur.

Tot leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan verschillende inrichtingen van onderwijs te Kampen zijn benoemd de heeren S. P. Bakker te Tiel en E. D. J. de Jongh Jr, te Groningen. d.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

456ste Vergadering op Vrijdag 11 December des avonds ten 8 ure, in het Maatschappelijk Gebouw.

1°. **Over de versiering van ons Woonhuis.** Bijdrage van den heer J. B. Kam.

2°. Voorstellen van het Bestuur. Prijsvraag.

3°. Wetsherziening.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **13de** aflevering van:

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK

DER 2881

BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **1500** figuren in den tekst en op uitslaande platen.

In de *eerste* tot *elfde* aflevering is de *eerste* Afdeeling: **BURGERLIJKE BOUWKUNDE** met **1050** in den tekst gedrukte figuren, voltooid.

Voor hen die dit Deel wenschen te doen inbinden, is een nette en doelmatige **linnen Stempelband** voor **60 cts.** verkrijgbaar.

De *twaalfde* aflevering vangt aan met de *tweede* Afdeeling: **WATER-BOUWKUNDE,** die zoo spoedig als eene grondige bewerking toelaat, zooals tot hiertoe door den Auteur in acht genomen is, zal worden voortgezet.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer **15** afleveringen à *f* **1.20** voor het geheele werk. Afzonderlijk worden de deelen niet verkocht. Zij, die van heden af inteekenen, kunnen het *eerste* Deel ook gebonden in bovengenoemden Band voor *f* **13.75** verkrijgen en ontvangen dan het *tweede* Deel in afleveringen telkens wanneer deze het licht zien.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **13de** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,

DOOR

EUGEN. GUGEL,

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **800** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

Met nog ééne aflevering, die aan de Inteekenaren **gratis** gegeven wordt en weldra verschijnt, zal dit werk voltooid zijn.

De 13de aflevering bevat het einde van de Bouwkunst der Renaissance, die der XVIIIde en het begin van die der XIXde eeuw, waarvan de 14de aflevering het vervolg en slot zal inhouden.

De inteekening tegen **13** afleveringen à *f* **1.75** blijft tot de uitgave der 14de aflevering opengesteld. 2882

Door **P. GOUDA QUINT,** te *Arnhem,* is uitgegeven de **vijfde** aflevering van:

DE BOUWMEESTER.

ONTWERPEN, SCHETSEN en DETAILS

VAN

Hedendaagsche en Oude Kunst en Voorwerpen van Kunstnijverheid, benevens Antwoorden op Prijsvragen.

BIJEENGEBRACHT DOOR

het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA", gevestigd te *Amsterdam,*
en F. W. VAN GENDT J.Gz., Architect te *Arnhem.*

Deze uitgave heeft ten doel om achtereenvolgens eene verzameling van het merkwaardigste, dat in ons Vaderland op het gebied der Bouwkunde en Versieringskunst bestaat of uitgevoerd wordt, tot stand te brengen.

Jaarlijks verschijnen 6 afleveringen, elk van 6 platen in Photo-lithographie, met beschrijving, titelblad en register.

Prijs per jaargang **bij inteekening** *f* 8.—; voor de Leden van het Genootschap »ARCHITECTURA ET AMICITIA" *f* 6.—. 2883

STOOMTIMMERFABRIEK „DE ZWALUW"

te DEN HELDER,

levert ten spoedigste:

Ramen, Deuren, Architraven, Neus- en Waterlijsten, Koplatten, Naalden, Trapleuningen, Deurlijsten, Schrooten, Schoorsteenbetimmeringen, Kiosken, Markiezen, Ornamenten voor Zwitsersche Huizen, Schoolmeubelen, enz. enz.

Geïllustreerde catalogus met meer dan 260 figuren te bekomen bij den boekhandelaar JOH. G. STEMLER CZN., Haarlemmerstraat 2, Amsterdam, tegen *franco* toezending van *f*3.20 2884

Bestellingen worden aangenomen bij MARTIN & C°., te Amsterdam.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren:

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende Teekeningen.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2885

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM. Telephoon N°. 352.

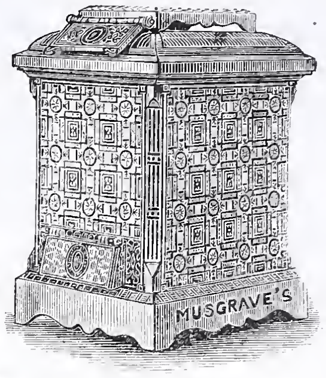
MUSGRAVE'S

LANGZAAM VERBRANDENDE KACHELS

zijn de beste en zuinigste tot heden bekend.

Zilv. Medaille, Amsterdam 1883.

Modellen ter bezichtiging.

Catalogussen verkrijgbaar.

Branden zonder eenig gevaar dag en nacht door.

Met veel succès zijn deze Kachels den vorigen winter in werking geweest bij particulieren, schoollokalen en in het HOTEL GARNI, Plantage alhier.

Ook verkrijgbaar bij de Heeren **H. C. GRAAMANS & ZONEN** Schiedamsche Dijk, Rotterdam.

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND:
Dusseldorp 1880.
Weenen 1880.

BEKROOND:
Frankforta/M. 1881.
Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK,
KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston,**

OPGERICHT 1830. 2886

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOERREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2887

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

OPENBARE AANBESTEDING.

Op Zaterdag 19 December 1885, des namiddags ten half twee ure, zal in het gebouw van het Departement van Justitie te 's Gravenhage, in het openbaar bij enkele inschrijving worden aanbesteed:

Het driejarig onderhoud, aanvangende 1 Januari 1886 en eindigende 31 December 1888, van

Het Paleis van Justitie en de Gevangenissen te Amsterdam.
Het Rechtsgebouw en Huis van Verzekering te Haarlem.
Het Rechtsgebouw te Hoorn.
Het Opvoedingsgesticht voor jongens en de Cellulaire gevangenis te Alkmaar.
Het Rechtsgebouw en de Gevangenis te Zierikzee.
Het Rechtsgebouw en de Gevangenis te Middelburg.
De Gevangenis te Goes.
Het Rechtsgebouw en de Cellulaire gevangenis te Breda.
Het Paleis van Justitie te 's Hertogenbosch.
Het Kantongerechtsgebouw te Eindhoven.
Het Rechtsgebouw en Marechausséekazerne en gevangenis te Roermond.
Het Rechtsgebouw te Maastricht.

Het tweejarig onderhoud, aanvangende 1 Januari 1886 en eindigende 31 December 1887 van

De Gevangenis te 's Hertogenbosch.
De Gevangenis te Maastricht.
De Cellulaire gevangenis te 's Gravenhage.
De Cellulaire gevangenis te Arnhem.

Het onderhoud aanvangende 1 Januari 1886 en eindigende 1 Mei 1888 van

Het op diepte houden der gracht bij het Huis van Correctie te Hoorn.

De aanbesteding geschiedt in 25 Perceelen.

Bestekken liggen ter lezing in de bovengenoemde gebouwen en op het bureau van den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's Gravenhage, en zijn tegen betaling der kosten, op franco aanvrage verkrijgbaar bij de Gebroeders van Cleef, Boekhandelaars, Spui No. 28a te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal geschieden:

Te Amsterdam den 14 December 1885 voor de Cellulaire gevangenis des voormiddags ten 10 ure, voor het Paleis van Justitie des middags ten 12 ure, voor het Hulphuis van arrest en bewaring aan den Heiligenweg des namiddags ten half drie ure.

Te Haarlem den 15 December 1885 voor het Rechtsgebouw des middags ten 12 ure, voor het Huis van verzekering des namiddags ten 2 ure.

Te Hoorn den 12 December 1885 voor het Rechtsgebouw des middags ten 12 ure, voor de Gracht bij het Huis van Correctie des namiddags ten 2 ure.

Te Alkmaar den 14 December 1885 voor het Opvoedingsgesticht des middags ten 12 ure, voor de Cellulaire gevangenis des namiddags ten 2 ure.

Te Zierikzee, Middelburg, 's Hertogenbosch, Breda, Roermond en Maastricht den 14 December 1885, voor de Rechtsgebouwen des middags ten 12 ure, voor de Gevangenissen des namiddags ten 2 ure.

Te Goes, Arnhem en 's Gravenhage den 15 December 1885, voor de Gevangenissen des namiddags ten 2 ure.

Te Eindhoven den 15 December 1885, des middags ten 12 ure.

Inlichtingen zijn te bekomen:

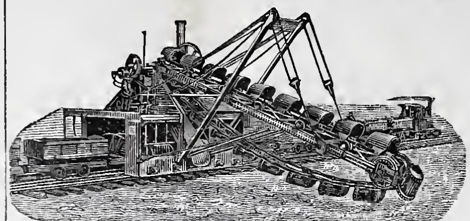
Bij den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen W. C. METZELAAR te 's Gravenhage, en voorts voor de werken te Amsterdam, Haarlem en Hoorn bij den Hoofd-Opzichter J. VAN ASPEREN te Amsterdam, voor die te Alkmaar bij den Opzichter D. KRENS aldaar, voor die te Zierikzee bij den Opzichter M. COUVÉE aldaar, voor die te Middelburg en Goes bij den Opzichter J. H. HANNINK te Goes, voor die te 's Hertogenbosch bij den Opzichter J. M. NABBE aldaar, voor die aan de Cellulaire gevangenis te Breda bij den Opzichter H. W. PEETERS aldaar, voor die aan het Rechtsgebouw te Breda en het Kantongerecht te Eindhoven bij den Opzichter P. v. d. ERVE te Breda, voor die te Roermond bij den Opzichter G. RAMMERS aldaar, voor die te Maastricht bij den Opzichter P. H. WEUSTEN aldaar, voor die aan de Cellulaire gevangenis te Arnhem bij den Opzichter C. BLOK aldaar en voor die aan de Cellulaire gevangenis te 's Gravenhage bij den Opzichter M. VAN WIJNGAARDEN aldaar.

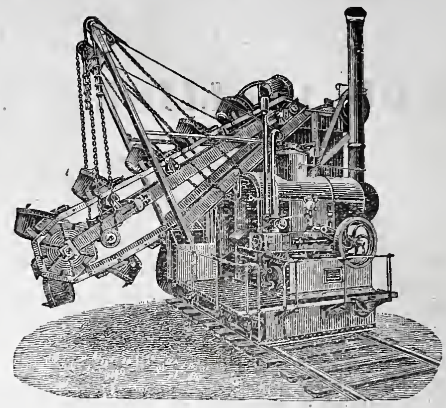
's Gravenhage, 1 December 1885.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
CLANT.

2874

Lübecker Maschinenbau-Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen** naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2877

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2875 **AANBESTEDING.**

(VERNIEUWINGSFONDS).

Luik—Limburg.

Op Dinsdag den 15den December 1885, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 98.
(VIER PERCEELEN).

De levering van stalen spoorstaven, stalen laschplaten en ijzeren haak- en schroefbouten.

Bestek N°. 99.

De levering van eiken wisselhout.

Bestek N°. 100.

De levering van eiken dwarsliggers.

De besteding geschiedt volgens de Artt. 21, 9 en 8 van de bestekken.

De bestekken liggen van den 30sten November 1885 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur CH. RENSON te *Luik* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 28sten November 1885.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2876

The St. Pancras Iron Work Company, London.

TRADE MARK

FABRIEK voor Stal-Inrichtingen EN **Stal-Benoodigdheden.**

2878

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concureerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

TRAS & TUFSTEEN

op chemische keur en naaldproef uit de groeven der Heeren **D. ZERVAS Söhne.**

EN

Prima **Engelsche PORTLAND CEMENT** van de beroemde **YARROW CEMENT COMPANY LIMITED,** (Yarrow o/Tijne.) een en ander uitsluitend verkrijgbaar voor Nederland enz.

bij **M. LUIJTEN,** te **Lekkerkerk & ROTTERDAM Hertekade 9.**

Waar steeds alle mogelijke metselmaterialen te bekomen zijn. 2879

MARTIN & C°. BOUWORNAMENTEN, enz.
Achter Oosteinde N°. 244,
BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.
2880

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 49.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door het Bestuur der Maatschappij zijn tot leden der Commissie van beoordeeling voor de ingekomen antwoorden op de prijsvragen, in 1884 uitgeschreven, benoemd de heeren: W. C. Metzelaar, F. J. Nieuwenhuis, leden van het Bestuur, E. Gugel, D. E. C. Knuttel en H. P. Vogel.

In de opgave der ingekomen antwoorden op de 2e prijsvraag, een station der derde klasse, opgenomen in het vorige Weekblad, is een fout geslopen.

Er zijn ingekomen 21 antwoorden en niet 20.

N°. 21 is: Rust roest, bestaande uit 5 teekeningen, benevens memorie.

Ten behoeve der bibliotheek zijn ten geschenke ontvangen:

Van de schrijvers: Leerboek der Meetkunde, ten gebruike bij het onderwijs voor ambachtslieden, door L. van Zanten Jzn, Directeur der Burger avondschool en leeraar H. B. S. en G. A. Scholten, Architekt en leeraar M. O. te Tiel.

Van de Ned. Vereeniging voor teekenonderwijs: de regeling van het teekenonderwijs op de lagere scholen in de verschillende landen van Europa.

Van den heer J. A. v d Kloes: Keuring van bouwmaterialen, overgedrukt uit de Vragen des Tijds.

DE AANSTAANDE WERELDTENTOONSTELLING TE PARIJS.

II.

Zooals wij in het vorige artikel mededeelden, is er dus sprake om in 1889 weder eene internationale tentoonstelling te Parijs te houden.

De laatste tentoonstelling dagteekent van 1878 en reeds vijf jaren later deed zich bij de Fransche natie weder de behoefte gevoelen aan eene herhaling; want reeds in 1883 werden over het meest geschikte terrein voor een nieuwen wedstrijd vele pennen in beweging gebracht. Niet alleen kwamen toen ter sprake het *Champ de Mars* en *Courbevoie*, maar ook werden genoemd het *Bois de Boulogne*, de *Tuileries* en *Levallois-Perret*. Na een veelzijdig onderzoek bleek, dat de beide eerstgenoemde terreinen de voorkeur verdienden, totdat ten slotte *Courbevoie* als het meest geschikt werd aangewezen.

Bij de overwegingen die daartoe leidden bleek het, dat voor de tentoonstelling van 1867 het Champ de Mars voldoende ruimte had geboden, maar in 1878 de oppervlakte te beperkt was, alhoewel van alle beschikbare terreinen partij was getrokken, totdat men eindelijk genoodzaakt was de *Seine* te overschrijden en aan de overzijde der rivier de ontbrekende ruimte aan te vullen.

Te Parijs is de nabijheid eener wereldtentoonstelling steeds van gunstigen invloed geweest op de waardevermeerdering der aangrenzende terreinen.

De bewijzen liggen voor de hand. Want vóór 1867 hadden de gronden in den omtrek van het *Champ de Mars* eene waarde van 10 tot 15 franken. In 1867, het tentoonstellingsjaar, waren de prijzen reeds gestegen tot 40 à 50 franken, totdat in 1878 de toen nog beschikbare terreinen met 250 à 300 franken per M² werden betaald en zelfs in de nabijheid van het Trocadero tot 600 franken werden opgevoerd.

Nu er sprake is dat de tentoonstelling naar eene andere plaats zal worden verlegd, kan dit voor de eigenaars van de nog overgebleven gronden bij het Champ de Mars weinig of geen nadeel brengen, want eene hoogere waarde dan zij thans bezitten, zou wel niet te verkrijgen zijn. Ook is het op goede gronden niet te veronderstellen, dat de huizen in dien omtrek in waarde zoude toenemen, want de ondervinding heeft geleerd, dat tijdens eene tentoonstelling het meerdere verkeer, evenmin als de toevloed van vreemdelingen, daarop van eenigen gunstigen invloed is ge-

Gedrukt 12 *December* 1885.

weest. Immers het enorme verkeer dat tijdens de uren van bezoek zich ophoopte bij de tentoonstelling, verplaatste zich daarna en verspreidde zich naar alle punten der wereldstad, in wier centrum de meeste bezoekers hun verblijf hielden. Dit bleek o. a. in 1878, toen in de *Rue de l'Exposition*, grenzende aan het tentoonstellingsterrein, bijna tijdens den geheelen duur der tentoonstelling een groot aantal woningen onverhuurd bleef.

De vraag die thans allen beheerscht is deze: zal de Wetgevende macht bereid gevonden worden, om de vele millioenen toe te staan die voor deze nieuwe grootsche onderneming gevorderd worden, in aanmerking nemende den min gunstigen finantiëelen toestand van het tegenwoordige oogenblik. De regeering kan echter verzekerd zijn dat het ontwerp gunstig door de geheele natie zal worden ontvangen; voornamelijk zal zij kunnen rekenen op de krachtige medewerking der Parijzenaars, waarvan de meeste door groote belangen zullen worden gedreven om de regeering door finantiëele bijdragen te steunen. r.

AFDEELING GRONINGEN.

(*Vergadering gehouden* 4 *December* 1885.)

Na afdoening der gewone werkzaamheden werd overgegaan tot de verkiezing van drie bestuursleden, ter vervanging van de heeren J. B. Jager, H. Raammaker en B. J. Boswinkel, die volgens de statuten moeten aftreden.

Gekozen werden de heeren K. Hoekzema tot Voorzitter, K. Switters tot 2en Secretaris en G. Nijhuis tot Bibliothecaris.

Mede werd de begrooting voor het jaar 1886 vastgesteld.

Aan de orde kwam nu het in de vorige vergadering medegedeelde plan van het bestuur om eene tentoonstelling voor te bereiden van methoden voor teekenonderwijs aan verschillende te Groningen bestaande inrichtingen.

Dit onderwerp gaf aanleiding tot eene uitvoerige gedachtenwisseling, v. n. omtrent de vragen wat de bedoelde tentoonstelling zou moeten omvatten en of en in hoever het mogelijk zal zijn tot het doel te komen, waartoe allereerst gevorderd wordt bij de Directiën der inrichtingen pogingen aan te wenden om van haar de noodige medewerking te erlangen.

De kunstbeschouwing werd voor dezen avond geleverd uit het werk van IJssendijck.

BOEKAANKONDIGINGEN.

Door de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs is zooeven een boek uitgegeven, getiteld »*de regeling van het teekenonderwijs op de lagere scholen in de verschillende landen van Europa*." Het is een overdruk uit het verslag der Commissie, belast met een onderzoek naar het teekenonderwijs op de openbare lagere scholen te Amsterdam, welk verslag in Sept. j.l. het licht zag.

De genoemde Commissie splitste zich in twee deelen. Die Sub-Commissie, welke op zich nam de scholen der 1e klasse te bezoeken, heeft zich, om tot een streng gemotiveerd oordeel te komen, op de hoogte gesteld van hetgeen op buitenlandsche scholen te leeren valt met betrekking tot het teekenonderwijs. Zij zond daartoe aan de Nederlandsche Gezanten in verschillende buitenlandsche steden een aantal vragen dienaangaande, met verzoek deze te willen beantwoorden.

Zeer uitvoerige mededeelingen kwamen in, werden vertaald en toegevoegd aan het rapport.

Het is ongetwijfeld een gelukkige gedachte van de Vereeniging voor Teekenonderwijs geweest, om door de uitgave van deze mededeelingen meerderen in staat te stellen er kennis mede te maken en er nut door te stichten.

Hetgeen gegeven wordt, heeft wel is waar alleen betrekking op lagere scholen, maar aangezien het onderwijs in het teekenen hier te lande nog verre van algemeen is, en zelfs op inrichtingen van middelbaar onderwijs dikwijls met de eerste beginselen een aanvang moet worden gemaakt, kunnen de gegevens ook voor de laatstgenoemde scholen van nut zijn.

Met het Bestuur der Vereeniging mag de hoop worden gekoesterd, dat het boekske veel worde gelezen en het moge bijdragen om het teekenonderwijs in Nederland algemeen en goed te maken.

Van het »*Leerboek der Meetkunde ten gebruike bij het onderwijs voor ambachtslieden*," samengesteld door de heeren L. van Zanten Jzn. en G. A. Scholten, te Tiel, ziet bij de firma Noordhoff en Smit te Groningen een derde verbeterde en vermeerderde druk het licht.

Dit doelmatig leerboek bevat, behalve de theorie in beknopten vorm, tevens 425 opgaven, voor het meerendeel aan de bouwambachten ontleend, en van welke de antwoorden aan het einde zijn vermeld. De derde druk is vermeerderd met enkele bijvoegingen van praktischen aard en met eenige veel voorkomende tweede- en derdemachten en wortels.

De zeer gunstige beoordeelingen over den eersten en tweeden druk, en de behoefte waarin het leerboek voorziet, doen een ruim debiet verwachten. Allen die belast zijn met onderwijs aan ambachtslieden zij het werkje aanbevolen.

De uiterst geringe prijs is 75 cents.

INGEZONDEN.

De lezers van dit *Weekblad*, die het *Handelsblad* van j.l. Woensdagavond inzagen, zullen zich verwonderd hebben daarin mededeelingen te vinden over de bij het Bestuur ingekomen antwoorden op de 1e prijsvraag 1884, waarbij een ontwerp van bebouwing voor een terrein achter het Museum werd gevraagd.

Daar het *Handelsblad* in een volgend nummer dit bericht niet volkomen heeft herroepen, gevoel ik mij gedrongen mede te deelen, dat de ingekomen ontwerpen nog door niemand anders dan door mij zijn gezien, en dat *geen enkele* mededeeling mijnerzijds, aan welk blad ook, is verstrekt, hoewel het Handelsblad *getracht* heeft die in te winnen. Ik ben tot deze verklaring genoodzaakt, daar dergelijke berichten kunnen doen vermoeden, dat zaken, die aan het bureau der Maatschappij geheim behooren te blijven totdat zij vatbaar zijn voor mededeeling aan het publiek, niet op de behoorlijke wijze worden behandeld.

Ik verklaar, dat het Handelsblad niets kan weten omtrent deze plannen, dat het geheele bericht louter fantaisie is.

De geheimhouding zal ik natuurlijk niet verbreken door mede te deelen of het *Handelsblad* al of niet geraden heeft welke oplossing de plannen geven. Deze zal men kunnen zien, wanneer de plannen, na de uitspraak der Jury, voor het publiek worden tentoongesteld. C. T. J. Louis Rieber.

In het laatste nommer van ons weekblad wordt in de rubriek Binnen- en Buitenlandsche berichten gewezen op een artikel, voorkomende in de *Arnhemsche Courant* van 3 December j.l. Volgens den inzender wordt met *lof* melding gemaakt van een winkelgebouw, ontworpen door en uitgevoerd onder de leiding van den architekt A. R. Freem in Arnhem.

Genoemd bouwwerk was niet aan de aandacht van uwen Arnhemschen correspondent ontsnapt, maar hij meende de zaak van te localen aard om er in ons weekblad melding van te maken. Van een voltooid bouwwerk iets mede te deelen op een wijze zooals dit geschiedt in dat berichtje, acht hij voor de vakbroeders te onbeduidend.

Thans echter, nu er in ons blad op gewezen is, zou zwijgen van zijn kant instemmen kunnen genoemd worden met de loftuiting der *Arnhemsche Courant*, eene loftuiting waarin beschouwingen voorkomen waartegen een krachtig protest dient te worden aangeteekend.

Vooraf echter wil hij opmerken, dat het in 't minst zijne bedoeling niet is met dit schrijven iets te ontnemen aan den lof den heer Freem toegezwaaid; rede waarom hij niet in de *Arnhemsche Courant* zelve een plaatsje verzocht heeft om hare uiting te weerspreken; opdat zelfs niet de schijn van »nijdige afgunst" bijgedachten zou vormen waar het alléén te doen is om verkeerde voorstellingen te bestrijden.

»Würdig ehren wir die Meister,
»Aber höher steht die Kunst."

Dit geschrijf geldt dus niet het bedoelde bouwwerk, noch den talentvolen ontwerper, maar haar, die naar de wereldheerschappij streeft, en zich bij monde van de *Arnhemsche Courant* heeft geuit op eene wijze waarmede de kunst noch haar degelijken beoefenaar het allerminst gebaat is. In den aanvang werd het woord »lof" door mij gecursiveerd, met opzet, daar het mij toeschijnt dat het stukje in de *Arnhemsche Courant* alleen met eene loffelijke bedoeling is geschreven, maar de lof zelve althans in éénen zin nog al van twijfelachtig gehalte is.

Zonder beschuldigd te kunnen worden de zaak uit haar verband te rukken laat ik die tirade hier volgen: »Het geheel heeft door het vooruitspringen der dusgenaamde »erkers" en de consoles, die deze uitbouwsels schijnbaar dragen" enz.

Of werkelijk deze gewichtige constructieve onderdeelen daar ter plaatse slechts eene schijnbare functie verrichten en alleen dienen om de ware samenstelling van den erker-onderbouw als te onaestetisch, aan het oog te onttrekken is mij niet bekend en doet ook niets ter zake van dit betoog. Maar waar ik nadruk op wensch te leggen is, dat de Arnh. Courant, na vooraf te hebben gesproken over consoles die schijnbaar dragen, met dezen zin hare loftuiting eindigt: »Zij (de firma Herkyleijns en C°.) verdienen lof voor hun zoo gelukkig streven om in Arnhem mede te werken tot het herleven van de ware kunst in het bouwvak, enz..

Persoonlijk ken ik den heer Freem te goed, dat ik overtuigd ben, zoo hij door verschillende oorzaken gedwongen werd tot schijnvoorstellingen zijn toevlucht te nemen, hij zelf dit ten zeerste zal hebben betreurd; maar de Arnhemsche den volke te zien verkondigen dat de bouwheeren op deze wijze medewerken tot het herleven van de ware kunst in het bouwvak, zal hij misschien nog meer hebben bejammerd en velen met hem.

Zal op die manier het publiek worden voorgelicht en zijn smaak voor het ware in het schoone worden geleid?

In het diep besef van haren grooten invloed en daardoor ontstane verantwoordelijkheid moet de koningin der aarde zich wachten voor het onhandig zwaaien met haren scepter, en zich voor de verschillende takken van haren dienst mannen kiezen die met wijsheid hare regeeringsdaden voorlichten en zoodoende hare onderdanen behoeden dat zij op dwaalwegen, zoo groot als deze, worden gebracht.

Zoo onze redactie kon besluiten om een exemplaar van dit nommer van ons weekblad op te zenden naar hare zuster-redactie der Arnh. courant, dan zal zij, naar ik vertrouw, in deze zaak op hare wijze medewerken tot het doel en de roeping van ons orgaan.

d. G.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De gemeenteraad van Parijs heeft het besluit genomen tot oprichting eener handelsbeurs, waardoor aan eene lang gevoelde behoefte wordt voldaan. Tevens zal zij dienen als publiek verkooplokaal voor fabriekanten en handelaren. Wij hopen later meer uitvoerig op dit ontwerp terug te komen.

r.

Van Parijs naar Reims, een afstand van 217 kilometers, is eene telefoongeleiding aangelegd. De dienst werd geopend den 1sten December j.l., door den heer Raimond, den hoofdingenieur van den Rijks-telegraaf, in tegenwoordigheid van den heer Berthonden, directeur der algemeene maatschappij van telephoongeleidingen in Frankrijk.

De proefneming is met den besten uitslag bekroond geworden. Het gesprokene werd zeer duidelijk aan beide stations verstaan.

Als men nu bedenkt dat de afstand van Amsterdam naar Groningen of die van Amsterdam naar Brussel niet veel meer bedraagt, dan mag deze welgelukte proef weder als eene nieuwe overwinning op telephonisch gebied met belangstelling begroet worden.

r.

In het December-nummer van de »Vragen des Tijds" komt een opstel voor van den heer J. A. van der Kloes, over keuring van bouwmaterialen. De schrijver toont daarin het bestaan der behoefte aan van een proefstation, welke hier te lande door velen zal erkend worden, en behandeld vervolgens de vraag hoe het best in die behoefte te voorzien. »Het spreekt van zelven, zegt de schrijver, dat, als wij wachten tot van rijkswege het initiatief tot de oprichting wordt genomen, er nog geruime tijd zal verloopen, eer het doel is bereikt. In den tegenwoordigen tijd van bezuiniging mogen wij zelfs niet op eenige geldelijke ondersteuning van rijkswege rekenen. Maar vertrouwen wij, dat, wanneer het particulier initiatief de taak der hooge regeering in dezen overneemt, wij althans op haren zedelijken steun zullen mogen rekenen. Wellicht zullen de verschillende bouwkundige vereenigingen, als daar zijn: het Kon. Instituut van Ingenieurs, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, de vereeniging van burgerlijke Ingenieurs, het genootschap Architectura et Amicitia enz., niet ongenegen worden bevonden, de zaak niet enkel moreel, maar ook eenigszins financieel te steunen, wanneer de oprichting geschiedt in overleg met de besturen dezer belanghebbende vereenigingen. Maar de kern der zaak moet van de particuliere nijverheid uitgaan; men stelle allen, die zoo dikwijls de noodzakelijkheid van een proefstation betoogd hebben, in de gelegenheid te toonen, dat het hun ernst is; veel handen maken den arbeid licht.

Ik acht den tijd nog niet gekomen om mij in nauwkeurige berekeningen te verdiepen omtrent de som, die voor de oprichting en de voorloopige instandhouding van het proefstation noodig zal zijn, maar meen voorloopig op goede gronden te mogen beweren, dat een kapitaal van *f* 50.000.— daartoe voldoende zal zijn. Zou deze som niet gemakkelijk bijeen te krijgen zijn? Mij dunkt ja, nu er voor minder nuttige ondernemingen wel grootere sommen worden beschikbaar gesteld.

Welnu, men richte eene maatschappij op onder de benaming: »het nederlandsch proefstation voor de keuring van bouwstoffen" en stelle de aandeelen op *f* 100.—. Het zou mij zeer verwonderen, als er niet spoedig 500 industriëelen genegen werden bevonden, op dien voet aan de oprichting deel te nemen.

Mocht dit denkbeeld instemming vinden, dan zal ik het gaarne ter zijner tijd nader ontwikkelen. In de eerste plaats is het mij te doen om zoo mogelijk een kleinen kring van medewerkers te vinden, van wie de noodige voorstellen kunnen uitgaan. Wie genegen mocht zijn daarvan deel uit te maken wordt beleefdelijk uitgenoodigd zich bij mij aan te melden."

Wij herinneren den lezer, dat de heer v. d. Kloes leeraar is aan de Polytechnische school te Delft.

Op aanst. Vrijdag, 18 dezer, zal te Amelte bij Assen eene belangrijke houtverkooping plaats hebben, ten overstaan van een notaris, en ten verzoeke van Mr. Schiffer, waarbij o. a. 300 eikenboomen, zeer korzeling hout, zoo goed als zonder spint. Deze eiken hebben ongeveer 70 jaren gestaan.

Beeldhouwers, timmerlieden, aannemers enz. zouden ongetwijfeld voordeel behalen door deze verkooping te gaan bijwonen.

De eikenboomen worden omgehouwen geleverd, doch op stam staande verkocht, en de betalingsconditie is zeer gemakkelijk gesteld; deze behoort eerst 1 November 1886 te geschieden.

Het vervoer heeft mede geen bezwaar; men is onmiddelijk aan den straatweg en niet meer dan een kwartier verwijderd zoowel van het stationsgebouw als van de laadplaats in het Noord-Willemskanaal.

Dezer dagen is verschenen het prospectus voor de nieuwe begraafplaats »Wilgenhove".

Een Commissie, bestaande uit een tiental deftige Amsterdammers, stelt zich voor dit plan ten uitvoer te brengen.

Voor dit doel is een terrein in koop genomen, gelegen in de naburige gemeente Watergraafsmeer, op den hoek van den Middenweg en de Kruislaan, tevens grenzende aan de bekende uitspanningsplaats »Rozenburg". Het terrein heeft den vorm van een vierhoek en een oppervlakte van ongeveer 16 Hectare.

In navolging van vele buitenlandsche begraafplaatsen, voornamelijk in Italië, is de Commissie van plan, om behalve afzonderlijke graven en grafkelders, eene overdekte dodengalerij op te richten, waaronder lange reien van gemetselde grafruimten zullen worden gebouwd.

In de onmiddellijke nabijheid dier graven en zooveel mogelijk in het centrum van dezen nieuwen doodenakker, zal een tempel

worden opgericht, waarin toespraken kunnen gehouden worden.

Aan weêrzijden van den monumentalen ingang zullen verrijzen de woningen van den doodgraver en andere beambten, benevens de wachtkamers voor de verschillende klassen.

De Commissie tracht een kapitaal van ƒ 500.000 bij elkaar te brengen. r.

Voor den vóór Tonkin gesneuvelden admiraal Courbet zal een monument worden opgericht in zijnen geboorteplaats Abbeville. Eene Commissie heeft zich daartoe gevormd, bestaande uit de heeren Dompierre d'Hornoy, vice-admiraal, Jules Simon, lid van de fransche academie, Jurien de la Gravière, vice-admiraal en Edouard Hervé, directeur van de Soleil. Eerstgenoemde is Voorzitter.

In de vorige week had eene vergadering plaats, waarin door den voorzitter werd medegedeeld, dat sedert de inschrijving was opengesteld, nog geene drie maanden geleden, reeds voor 150,000 franken was ingeschreven en door verschillende groote handelslichamen, evenals door de marine, nog belangrijke toezeggingen zijn gedaan. Het brons, zoowel voor het standbeeld zelve als voor het voetstuk, zal, volgens toezegging van den minister van marine, door den staat geleverd worden. De uitvoering van het geheel is opgedragen aan de heeren Dubois en Mercié, hetgeen naar het oordeel van desbevoegden eene zeer gelukkige keuze mag worden genoemd. Tegen het einde van Januari wordt de inschrijving gesloten. r.

De beeldhouwer Dalou te Parijs, heeft op een terrein toebehoorende aan de Gemeente, eene loods laten bouwen zoo groot als het schouwburglokaal van de *Porte St. Martin.*

Deze loods dient den kunstenaar ter vervaardiging van het monument: *Le triomphe de la République.*

Men kan zich nu reeds een denkbeeld maken van dezen belangrijken arbeid, als men de kolossale stelling beklimt, die opgericht is om het monument ten uitvoer te brengen.

Twee leeuwen, driemalen levensgroot voorgesteld, trekken eene reusachtige Zegekar, waarop, gedragen door den wereldbol, de Republiek zich verheft. De figuren hebben eene hoogte van 4,60 meter. De Vrijheid, met een toorts in de hand, rust op de leeuwen. De Arbeid, de Rechtvaardigheid en de Vrede duwen de Zegekar voort. Vijf kinderen daar om heen gegroepeerd, dragen hunne attributen.

Ongerekend het voetstuk heeft dit gedenkteeken eene hoogte van 12 meters bij eene lengte van 10 meters. Het zal worden opgericht op de *Place de la Nation.* In 1889 hoopt men er mede gereed te zijn.

Het geheele monument, van brons en hardsteen vervaardigd, wordt geschat op 500.000 franken. Het is eene opdracht van de stad Parijs.

Volgens het oordeel van bevoegde kunstkenners belooft dit gedenkteeken een indrukwekkend geheel te zullen vormen. r.

Ter Secretarie der Gemeente Amsterdam ligt een missive ter lezing van de heeren Dr. A. W. C. Berns, J. Gosschalk en C. Muysken, waarin zij, naar aanleiding van door den eerstgenoemden geopperde bezwaren tegen de ter visie liggende plannen van B. en W. om barakken te bouwen, met halfsteens muren, zonder voldoende onderheiing en met houten vloeren zonder behoorlijke ruimte daaronder, onafhankelijk van de plaats waar het nieuwe ziekenhuis zal verrijzen, — eene correspondentie mededeelen tusschen *Prof. Forster* en *Dr. Berns* daarover gevoerd, waarvan de slotsom is, dat Dr. Berns en de beide heeren architekten van meening zijn, dat de houten vloeren, zooals die in de plannen gedacht worden, te eenenmale ongeschikt zijn, evenzoo de halfsteens muren. Uitgaande van den wensch, dat onder deze vloeren toch een luchtruimte van *minstens* 1 meter boven den beganen grond zou moeten zijn, die met de buitenlucht in verbinding staat, zouden zoodanige vloeren tot groote ontwikkeling van koude in de ziekenverblijven aanleiding geven.

Dit brengt de wenschelijkheid mede, om het barakkenstelsel door een paviljoenbouw met twee verdiepingen te vervangen, terwijl bij deze veranderde bebouwingswijze bijna dezelfde terreinoppervlakte noodig is, daar de paviljoenen ongeveer driemaal zoover uiteen behooren gebouwd te worden als de barakken.

Aangaande den stand der werkzaamheden aan de spoorwegbrug over den IJssel, bij Deventer, welke voor eenige dagen gestaakt zijn wegens het invallend winterweer en het opvolgend hooge water, kan het volgende vermeld worden.

Het rechter landhoofd is opgetrokken tot op de hoogte der kussenblokken; een der beide stoompeilers is nog een paar meter onder dit peil gebleven. Van de landpeilers is het heiwerk nagenoeg voltooid. Eenige zijn reeds voor een gedeelte opgemetseld, bij anderen moet de damwand der betonkist nog geheid worden. De werkzaamheden zijn het geheele seizoen door, dank zij de gunstige weersgesteldheid en de lage waterstanden zeer geregeld voortgezet. Alleen in October gaf de snel wassende rivierstand aanleiding tot zeer groote krachtsinspanning ten behoeve van den stoompeiler, waarbij men ter nauwernood met het opmetselen boven water kon blijven.

De aannemers, de heeren Wiegerink en van Haren hebben bij het heiwerk gebruik gemaakt van drieerlei heistellingen: de gewone stoomtrekhei, de Morrisson en de hei van Figée. Daar meest geheid moest worden in zandigen bodem is bij het heien geregeld gebruik gemaakt van de zandspuit.

Het volgend jaar moet het geheele werk tot voltooiing komen.

Bij de aanbesteding van den bovenbouw, gehouden op 26 Nov., is de firma Coqueril te Seraing aannemer geworden, voor de som van ƒ 405.000. De raming bedroeg ƒ 600.000. Het schijnt wel dat de tegenwoordige slapte aan werkzaamheden bij de ijzerfabrieken aanleiding geeft tot zeer lage aannemingssommen. i.

Door eenige ingezetenen der gemeente Deventer worden pogingen aangewend tot het oprichten van een badhuis voor verwarmde baden. Zij hebben daartoe van het Gemeentebestuur een stuk van den gesloopten vestinggrond te koop aangevraagd, ten einde daarop het gebouwtje te kunnen stichten, wanneer het bleek, dat voor het doel voldoende medewerking kon worden verkregen.

In de laatste zitting heeft de Raad het gevraagde stuk toegestaan tegen een koopprijs van ƒ 2.50 per M². De aanvragers hebben binnen een maand kennis te geven of zij den grond al of niet zullen aanvaarden. Het is voor de stad Deventer zeker zeer te wenschen, dat genoemde inrichting tot stand komt, daar zij in eene zeer levendig gevoelde behoefte zou voorzien. i.

Door den Italiaanschen gezant te Brussel zijn, als vertegenwoordiger zijner regeering op de tentoonstelling te Antwerpen, aan het Museum van Kunstnijverheid op het paviljoen te Haarlem, tijdelijk afgestaan de belangrijke verzameling betreffende het teekenonderwijs in Italië, die op genoemde tentoonstelling zoozeer de aandacht hebben getrokken.

Deze verzameling zal gedurende eenige weken worden tentoongesteld in een der groote zalen van het Paviljoen. c.

De monumentale fontein op het Binnenhof te 's Hage, is op St. Nicolaasdag van steigerwerken en omkleeding ontdaan en maakt een schitterend effect.

Schitterend in den waren zin des woords, veroorzaakt door het vele verguldsel waarmede het fijn gesmeed ijzerwerk van bladen, stengels, spiralen enz. is bedekt.

Ook het beeld van Graaf Willem II is geheel in goud gehuld even als de kunstig bewerkte spuwers. De niet vergulde deelen van het geheel zijn donkerbruin gekleurd. c.

Uit het verslag van den staat der Akademie van Beeldende Kunsten te 's Hage over 1884—85 blijkt, dat bij den aanvang van den wintercursus 513 leerlingen werden ingeschreven. De zomercursus bestond uit 79 mannelijke leerlingen, de cursus M. O. bevatte 64 leerlingen, aan de schildersklasse namen 6 leerlingen deel, terwijl 58 vrouwelijke leerlingen zich voor den cursus van Woensdag en Zaterdag lieten inschrijven.

Onder de mannelijke leerlingen waren 131 timmerlieden, 44 ververs, 14 bouwkundigen, 12 metselaars, 11 beeldhouwers, 9 meubelmakers, 8 kopersiagers, 4 smeden, 7 klerken, 5 goudsmeden, 2 onderwijzers en 190 zonder beroep of vak.

De ontvangsten bedroegen ƒ 20626.50, de uitgaven p. m. ƒ 20100.

Aan den gemeenteraad wordt hulde gebracht voor den aankoop van een aan de Akademie grenzend huis, waardoor de zoo noodige uitbreiding der lokalen kan worden verkregen.

»Door deze milde daad" zoo lezen wij verder, bekroonde de stad 's Gravenhage alles wat zij reeds ten bate der Akademie gedaan heeft. c.

Op de terreinen langs de Heulstraat te 's Hage, behoord hebbende tot de voormalige gebouwen en tuinen achter het paleis van wijlen den kroonprins Willem, zal eene winkelgalerij worden gebouwd, benevens een woonhuis met kantoor voor den Rijksbetaalmeester.

Aan de werkzaamheden voor den bouw is reeds een begin gemaakt. c.

De Deutsche Bauzeitung geeft eerst in haar nummer van 9 Dec. j.l. iets over de architectuur op de Antwerpsche tentoonstelling.

Na een overzicht van hetgeen door Belgische kunstenaars werd ingezonden, zegt het blad het volgende van de Nederlandsche inzendingen.

A. J. C. van Gemund uit Haarlem stelde in 8 teekeningen zijn antwoord op een prijsvraag voor een Societeitsgebouw te Rotterdam ten toon; het is in zeer rijke renaissance vormen, met topgevels en hoektorens fraai en duidelijk ontwikkeld. C. H. Peters uit 's Gravenhage zond een aantal photografiën in van het nieuwe gebouw voor het Departement van Justitie te 's Gravenhage; naar deze oordeelende zal het gebouw met zijn renaissancevormen een hoogst schilderachtigen indruk moeten maken.

De van A. C. Bleys in Amsterdam tentoongestelde kerkgevels maakten, hoofdzakelijk ten gevolge der naast gelegen en de kerken insluitende woonhuisgevels, en tevens door de eenigszins overdreven voorstelling van de kleuren der materialen, geen recht aangenamen en rustigen indruk.

Over de andere Ned. plannen bewaart het blad het stilzwijgen.

De firma Merkelbach van Enkhuizen en Co., te Breda, die het standbeeld van graaf Jan van Nassau heeft gehouwen, is nu ook belast met dien arbeid voor het standbeeld van Hugo de Groot, naar het ontwerp van den beeldhouwer Stracké.

De Rott. Courant meldt, dat de Provinciale Staten *f* 25.000 hebben toegestaan voor den bouw van een nieuw universiteitsgebouw te Utrecht.

Tot directeur der gemeentereiniging te Zaandam is benoemd de heer Poederbach, van Leeuwarden.

De »*Paper World*" bevat eene mededeeling over papieren flesschen enz. Deze worden vervaardigd uit 10 deelen lompen, 40 deelen stroo en 50 deelen houtpoeder, met kalk en bloed te samen gekneid en tot vellen geperst. De flesschen worden verkregen door 10 vellen in een vorm te persen. Zulke voorwerpen moeten bizonder sterk en veel minder breekbaar zijn dan glas.

Ook gasbuizen uit deze massa vervaardigd, dreigen de ijzeren met eene sterke concurrentie; zij zijn goedkooper, lichter en naar men beweert duurzamer. Voor steden met weeken bodem, zoo als Amsterdam en vele andere steden van ons land, kan hierin voordeel gelegen zijn.

Een papieren schoorsteen is onlangs te Breslau opgericht, 16 M. hoog. De blokken voor die bouw gebezigd, bestaan uit lagen samengeperst papier met een silicaat cement vermengd. Deze schoorsteen is min of meer veerkrachtig en tevens onbrandbaar gemaakt. Ook verwacht men minder kans om door den bliksem getroffen te worden. d.

De sollicitatie voor Gemeentearchitekt te Arnhem, is voorloopig ingetrokken, om redenen die eerst heden tot klaarheid zullen komen, in de zitting van den Gemeenteraad.

DRUKFOUT VERBETERING.

In het opstel »Keuring van Cement" is een drukfout geslopen op blz. 292, tweede kolom, regel 11 van boven. Daar staat 7 m.M., hetgeen moet zijn 1 m.M.

AFDEELING AMSTERDAM.

(*Vergadering gehouden* 11 *December* 1885.)

Tegenwoordig 19 leden en 6 geïntroduceerden. Na lezing en goedkeuring der notulen, verkreeg de heer Kam het woord, die als onderwerp van bespreking voor dezen avond had gekozen: »de versiering van ons woonhuis".

Hij begon er op te wijzen hoe dit onderwerp, schijnbaar van zoo weinig beteekenis voor den architekt van den tegenwoordigen tijd, van zeer veel belang is, hoe menigeen slechts op dit gebied zijn talent kan toonen, en ook welk een geschikt veld het is om gezonde denkbeelden over kunst practisch bij het publiek ingang te doen vinden.

Spreker waarschuwde vervolgens tegen de meening, als zou men alleen met rijke hulpmiddelen iets goeds kunnen maken, een meening, zeer geschikt om ons in slaap te wiegen; want het is zoo gemakkelijk alle schuld, als men iets leelijks gemaakt heeft, op de bekrompenheid van den bouwheer te schuiven.

Hij meende dat men zich juist door beperkte middelen geprikkeld zou gevoelen toch iets goeds te leveren. Hij wees er ook op, dat het goedkoope dikwijls beter is dan het dure en lichtte dit met voorbeelden toe, en ook dat het toepassen van rijke kostbare materialen veel gevaar met zich brengt.

Spreker stelde hooge eischen aan een woning. Hij wilde dat zij voor de bewoners zou passen als een kleed en dat zij met hen meê zou leven, van karakter zou veranderen naarmate de levensomstandigheden der eigenaars wisselden. Dit als beginsel aannemende, veroordeelde hij het inrichten van een vertrek in een bepaalden historischen stijl, en toonde hij het onmogelijke hiervan aan.

Op de vraag of er geen kunsttijdperken in de geschiedenis te vinden waren die meer dan anderen geschikt blijken om ons bij het versieren van onze woning den weg te wijzen, antwoordde spreker bevestigend. Elk kunsttijdperk uit de geschiedenis van een volk, zeide hij, bezit een bepaalde soort van bouwkundige scheppingen, die met voorliefde behandeld waren, en die het meest een afschijnsel zijn van den tijdgeest. Hij staafde deze bewering met verschillende voorbeelden en hij zag in de Renaissance, toen het individu en het individueele leven zoo bijzonder op den voorgrond traden, de meeste overeenkomst met den tegenwoordigen tijd. Vandaar dat hij van het bestudeeren van de werken der 15e, 16e en 17e eeuw de meeste vruchten verwachtte.

De hoofdeisch die wij bij de versiering van ons woonhuis voorop moeten stellen is harmonie, die volgens spreker beruste op de kleur en op den vorm.

Na op de groote beteekenis van de kleur gewezen te hebben, besprak hij ook den vorm, waarvan de fouten eerst door een meer geoefend oog worden opgemerkt en verdedigde hij de stelling, dat iedere vorm stijlvol moet zijn. Na eenige hieruit voortvloeiende beschouwingen over oorspronkelijkheid, eindigde spreker het eerste gedeelte van zijn voordracht met een opwekking, gezonde denkbeelden over kunst in steeds ruimeren kring te verspreiden, en hij twijfelde er niet aan of het vonkje kunstleven in onzen huiselijken haard, dat men in den laatsten kan opmerken, zou tot een warme heldere vlam aanwakkeren.

Na de pauze, waarin de aanwezigen gelegenheid werd gegeven eenige platen met kamerinrichtingen te bezichtigen, hervatte spreker zijne voordracht.

Hij had het woonvertrek gekozen om de vóór de pauze ontwikkelde denkbeelden toe te passen.

Achtereenvolgens werden door hem de verschillende deelen als wanden, zoldering, vloer, losse meubelen en versieringen besproken, en bij sommigen, zooals wand- en vloerdecoratie langer stil gestaan. Voor al die onderdeelen trachtte hij de voorwaarden te vinden, die den architekt bij de samenstelling en versiering moeten leiden.

Met eenige algemeene opmerkingen over den tegenwoordigen tijd en de kunst onzer eeuw, besloot spreker zijne voordracht.

Hierna was aan de orde het onderwerp Prijsvragen. De vergadering besloot, op voorstel van het bestuur, tot het uitschrijven van een prijsvraag voor een Raadhuis voor een kleine gemeente, waarvan het programma tegelijk met de namen der jury-leden zal worden bekend gemaakt.

Ten slotte was aan de orde de Wetsherziening. Enkele artikelen werden op voorstel van het Bestuur veranderd.

Niets meer aan de orde zijnde sloot de president de vergadering.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

Op den leesavond van Vrijdag 18 Dec. a.s. zal een kunstbeschouwing gehouden worden van een aantal photographiën naar belangrijke oude en nieuwe bouwwerken, uit de verzameling van heer F.W. M. Poggenbeek.

Afloop van Aanbestedingen.

AARLANDERVEEN, 27 Nov. — Het gemeentebestuur: het bouwen van een gemeentehuis en annex staande woning:

W. L. Leibbrandt te Amsterdam *f* 13.713

	Waalst.	Rijnst.
J. de Jong te Gouda	13.230	*f* 13.580
L. Koenekoop te Boskoop	12.885	13.285
G. H. v. d. Wilt te Breukelen	12.870	13.980
H. W. Duijn te Beverwijk	12.671	13.400
W. van Lokhorst te Alfen	12.460	12.790
W. van der Bijl te Alfen	12.280	12.590
Ph. Stapper te Alfen	12.116	12.451
L. Gesman te Oudshoorn	11 954	12.274
J. Rutgers te Aarlanderveen	11.842	12.150
Begrooting was	11.788	12.113

DORDRECHT, 28 Nov. — De architect H. Beljers te Puttershoek, namens Vrouwe Douairière Geraerds Thesing geb. van den Santheuvel van Puttershoek: de herbouw eener afgebrande bouwmanswoning met annexe graanschuren en afzonderlijke wagenkeet onder 's Gravendeel in den polder Nieuw-Bonaventura:

A. van den Bogert te Rotterdam . *f* 14.675
A. Borsje Gz. te Papendrecht . . . „ 14.300
J. Kamsteeg te Giessendam . . . . „ 14.000
Michael te Aalburg . . . . „ 13.700
P. Kraaijeveld te Sliedrecht . . . . „ 13.050
J. van Driel te Cillaarshoek . . . . „ 12.955
T. van Driel te Puttershoek . . . . „ 12.890
J. O. Geene te 's Gravendeel . . . . „ 12.800
A. Bijl idem . . . . „ 12.486
G. Beukelman te Zwartewaal . . . „ 12.425
F. H. Meijer te Sliedrecht . . . . . „ 12.299
R. v. d. Berg te 's Gravendeel . . . „ 12.000
G. Pijl te Numansdorp . . . . „ 12.000
Jb. Visser Rz. 's Gravendeel . . . . „ 11 909 99
R. Visser Jr. idem . . . . „ 11.900.99
C. B. Naaktgeboren idem . . . . . „ 11.858
H. Weeda Johz. te Oud-Beijerland „ 11.759
L. Labrijn te Putterhoek . . . . . . „ 11.705
Jb. Visser Jr. te 's Gravendeel . . . „ 11.692
H. v. d. Houwen te Heenvliet . . . „ 11.683
Chr. Simons te Oud-Beijerland . . „ 11.540
L. van Oudheusden te Maasdam . . „ 11.500
C. van der Bie te Zuid-Beijerland . „ 11.262
B. B. van Iperen te 's Gravendeel en A. van Gameren te Strijen . . *f* 10.990
A. Weijers te Zuid-Beijerland . . . . „ 10.875
J. Sneep te Mijnsheerenland . . . . „ 10.765

HELMOND, 3 December. Het bouwen van één blok van 4 woningen en één blok van 5 woningen, op een terrein in de Molenstraat, aldaar, voor H. Leloup-Van Kraaij, onder beheer van den architect Th. Roijakkers, ingek. 8 bilj. als:

Bosman, te Venlo . . . . *f* 11.348
Schampers, te Helmond . . . . „ 11.150
Oliviers, te Gemert . . . . „ 11.141
Luijben, te Helmond . . . . „ 10.937
L. Thils, idem. . . . . „ 10.850
van Laarhoven, idem . . . . „ 10.645
L. Noten, idem . . . . „ 10.490
L. v. Gaal . . . . „ 10.489
gegund.

's GRAVENHAGE, 4 December. — Het gemeentebest. 1. het vergrooten van het gebouw der Kon. akademie van beeldende kunsten ald.

J. de Haas . . . . *f* 17.800
C. Meijers . . . . „ 17.292
L. Tromp . . . . „ 16.990
J. L. Werders . . . . „ 16.440
H. v. Bergen Henegouwen. . . . . . . „ 16.399
P. v. Vliet CJz. . . . . „ 15.949
W. P. Teeuwisse . . . . „ 15.860
Gebrs. Houtman. . . . . „ 15.368
P. v. d. Loo. . . . . „ 15.912
A. C. Paardekooper. . . . . „ 14.600
D. Corbijn . . . . „ 13.000
A. Nater en de Baan. . . . . „ 12.880
L. Vellekoop . . . . „ 12.880
J. Rosmolen en Co . . . . „ 12.422
C. Wiebrands . . . . „ 11.975
J. M. Meijssen. . . . . „ 11.774

APELDOORN, 4 Dec. — De archit. S. J. de Rooij: het bouwen van een villa met stal en koetshuis, aan de Loolaan:

F. W. Geurden . . . . *f* 21.750
J. Radstaak . . . . „ 21.600
G. Radstaak . . . . „ 19 120
H. v. d. Bold . . . . *f* 18.995
H. J. Eijkelboom . . . . „ 18.990
J. v. d. Braak . . . . „ 18.838
H. Wegerif . . . . „ 18.226
J. Wegerif . . . . „ 18.100
C. Wegerif. . . . . „ 17.737
H. Mouw . . . . „ 17.594
R. Willemsen . . . . „ 17.485
L. Wegerif. . . . . „ 16.888

'S GRAVENHAGE. Het Departement van Marine: het bouwen van een woning voor den dienst der verlichting op Vlieland. Miinste inschrijver J. Posthuma, te Harlingen voor *f* 4498.

AMSTERDAM. Door de Bouwmaatschappij *Concordia* alhier, is bij de onderhandsche aanbesteding aan den minsten inschrijver Ph. A. Warners, voor het bedrag van *f* 10.950 de bouw opgedragen van 12 woningen in de Anjelierstraat bij de Baangracht, volgens de plannen en onder beheer van den architekt W. Hamer.

AMSTERDAM, 7 December. — Het Gemeente bestuur: het maken van een afrekeningsgebouw op de Veemarkt in de Stad-Rietlanden. Minste inschrijvers waren de hh. P. J. van Workum en F. Raaijmakers, te Amsterdam, voor *f* 35.000

'S GRAVENHAGE, 8 December. Het uitbreiden van het bibliotheekgebouw te Leiden. Minste inschrijver W. A. G. Jansen te Utrecht.

AMSTERDAM, 8 December. De Ned. Herv. Gemeente: het verrichten van eenige herstellingen en vernieuwingen, benevens het onderhoud gedurende 1886 aan de kerkgebouwen en gebouwen behoorende tot de kerken der Ned. Herv. Gemeente alhier. Laagste inschrijver Repko alhier, voor *f* 18.999. De hoogste inschrijving beliep *f* 30.965 van Boere.

UTRECHT, 8 December. De Maatschappij tot exploitatie van Staats-Spoorwegen: het maken van drie wachterswoningen en eenige bijkomende werken, ten behoeve van den spoorweg Arnhem-Zutphen. Raming *f* 7430. Minste inschrijver G. Boerstoel te Brummen *f* 5885.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 50.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Dit Nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij, voornemens zijnde eene tentoonstelling te houden van plannen, ingekomen voor den wedstrijd voor een Societeits-Gebouw te Kampen, noodigt heeren medewerkers aan die prijsvraag uit, hunne plannen anoniem of met bijvoeging van een correspondentie-adres vóór 31 December a. s. te willen inzenden aan het bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Indien bij de toezending niet uitdrukkelijk wordt verzocht om den naam van den ontwerper aan de teekening te hechten, zal de strengste geheimhouding in acht genomen worden.

De tentoonstelling zal worden gehouden in het begin der maand Januari 1886, gedurende een achttal dagen.

Heeren medewerkers worden beleefd uitgenoodigd hunne ontwerpen franco in te zenden; zij zullen eveneens franco aan het bijgevoegde adres of correspondentie-adres worden teruggezonden.

Namens het Bestuur:
C. Muysken,
Voorzitter.
C. T. J. Louis Rieber.
Secretaris.

De tentoonstelling van beeldhouw- en pleisterwerken, in het Maatschappelijk Gebouw, blijft slechts geopend tot op den 5den Januari a. s.

Deze tentoonstelling is geopend van des morgens 10 tot des namiddags 4 uur; de toegangsprijs is 25 Cents de persoon.

De leden der Maatschappij, met de dames die zij begeleiden, en de inzenders op de doorloopende tentoonstelling hebben steeds vrijen toegang.

Heeren inzenders kunnen kosteloos personen introduceeren, alleen voor de doorloopende tentoonstelling.

De aflevering der Afbeeldingen van oude bestaande Gebouwen, uitgegeven in 1885, zal binnen kort aan de gewone en kunstlievende leden der Maatschappij worden toegezonden, eveneens de 4e aflevering van het Bouwkundig Tijdschrift 5e Deel, aan de gewone leden.

DE HALLADY-WINDMOTOREN.

door H. Hinkelmann.

In de laatste jaren hebben, ten behoeve van de kleine industrie, eene menigte nieuwe motoren het licht gezien, en kan tot deze ook de Hallady-Windmotor gerekend worden.

Bij de constructie van een motor gaat men meestal van het stelsel uit, de kosten der drijfkracht op een minimum te beperken; verwonderen moet het daarom, dat men van de motoren, volgens het verbeterde systeem Hallady vervaardigd, hier te lande niet meer gebruik gemaakt heeft dan dit tot nog toe geschied is.

Gedrukt 19 *December* 1885.

Ofschoon de Hallady-Windmotor niet meer geheel nieuw is, zoo is toch, in het algemeen genomen, slechts zeer weinig over zijn arbeidsvermogen of de kracht welke hij vermag uit te oefenen, bekend. Wanneer daarom in het volgende opstel een en ander over dien motor wordt medegedeeld, hoopt de schrijver, dat het den lezers van het „Bouwkundig Weekblad" niet onwelkom zijn mag, en het moge bijdragen tot waardeering der overal kosteloos te verkrijgen windkracht.

Volgens Weisbach's „Ingenieur" is het nuttig effect van een gewonen windmolen gegeven door de formule:

(1) $N = 0{,}02576 \times O \times v^3$ Kilogram-Meter; in deze formule beteekent O het windvangend oppervlak in M^2. en v de windsnelheid in Meter per sec.

Deelen wij de uitdrukking, rechts van het gelijkteeken, door 75, zoo verkrijgen wij het nuttig effect van den windmolen in paardekracht, dus

$$(2)\ N = \frac{0{,}02576 \times O \times v^3}{75}$$

$= 0{,}0003434 \times O \times v^3$ paardekracht.

Deze laatste formule komt overeen met die, door Coulomb voor windmolens ontwikkeld:

(3) $N = K \times O \times v^3$ paardekracht;

hier is K een coëfficient — uit ondervinding door Coulomb op 0,0004 gesteld — en O en v hetzelfde als in de formule van Weisbach. Zooals uit het bovenstaande blijkt is het verschil tusschen de formules (2) en (3) slechts zeer gering.

Deze formules kunnen ook voor de berekening van het nuttig effect der Hallady-Windmotoren dienen.

De wrijving bij deze is echter veel kleiner dan bij de oude, zwaar gaande windmolens, zoodat de coëfficient K grooter moet worden.

Volgens Professor Perels kan men voor de Hallady-Windmotoren K op 0,0005 stellen.

Brengen wij dit in de formule (3) over, zoo verkrijgen wij

(4) $N = 0{,}0005 \times O \times v^3$ paardekracht, voor het nuttig effect der Hallady-Windmotoren.

Men ziet terstond uit deze formule, dat het nuttig effect der windmotoren groeit met de derde macht der windsnelheid, en evenredig met het oppervlak van het windrad.

Met behulp van bovenstaande formule kan dus voor een windrad van bepaalde grootte, voor elke windsnelheid, het nuttig effect berekend worden.

Moeilijker is het echter onmiddelijk te bepalen welke windsnelheid wij ter berekening van het nuttig effect in de formule voor v moeten overbrengen.

Aangezien de wind nooit gestadig is, en in den tijd van een uur dikwijls van snelheid verandert, zoo zal men, om door de berekening een resultaat te verkrijgen hetwelk met de werkelijkheid in overeenstemming is, de gemiddelde windsnelheid van een geheel jaar in de formule moeten overbrengen.

Over snelheid der lucht deed Smeaton vele proefnemingen: de volgende tabel, door hem opgesteld en door C. Lang *) voor Meters berekend, geeft bij verschillende windsnelheden het karakter van den wind aan, zooals dit door het gevoel wordt waargenomen.

*) Zie C. Lang „Ueber natürliche Ventilation und die Porosität der Baumaterialien," pag. 65.

Windsnelheid.		Druk in Kilo per M^2.	Karakter.
Eng. voeten per uur.	Meter per seconde.		
1.	0,448	0,02957	Nauwelijks voelbaar.
2.	0,894	0,11828	Even „
3.	1,342	0,26021	
4.	1,790	0,46720	Aangename bries.
5.	2,236	0,72742	
10.	4,474	2,90968	Frische „
15.	6,710	6,54677	
20.	8,949	11.63871	Zeer frische „
25.	11,184	18,18548	
30.	13,423	26,19301	Sterke „
35.	15,659	35,64355	
40.	17,287	46,56075	Zeer sterke „
45.	20,133	58,92043	
50.	22,372	72,74193	Storm.
60.	26,846	104,76613	Groote Storm.
80.	35,795	186.25484	Orkaan.
100.	44,744	290,96774	Groote Orkaan.

Van deze medegedeelde windsnelheden zullen hier te lande het meeste voorkomen zulke, welke met een snelheid van 1,79 tot 6,71 Meter per sec. waaien. Nemen wij uit deze twee getallen het gemiddelde, zoo verkrijgen wij een gemiddelde snelheid van $\frac{1{,}79 + 6{,}71}{2} = 4{,}25$ Meter per sec. Deze berekende, gemiddelde snelheid was mij echter niet vertrouwbaar genoeg om ze voor v in de formule (4) te plaatsen.

Ik heb daarom uit 24 × 365 jaarlijksche proefnemingen over snelheden van het „Königl. Meteoroligische Institut" te Neufahrwasser over het jaar 1878, en uit het gelijke aantal proefnemingen van het „Königl. Meteorologische Institut" te Hamburg over het jaar 1881, een gemiddelde snelheid berekend. Voor Neufahrwasser vond ik een snelheid van 4,435 Meter en voor Hamburg eene van 5,905 Meter per sec.

In Nederland worden aan het Meteorol. Inst. geen proefnemingen over snelheden van den wind gedaan; zoo lang men dus de gemiddelde snelheid niet met zekerheid bepaald heeft, zal men, bij de berekening van het nuttig effect der windmotoren, goed doen deze zoo laag mogelijk aan te nemen. Het zal daarom wel gerechtvaardigd zijn, wanneer voor Nederland de gemiddelde windsnelheid op 4,5 Meter per sec. gesteld en in rekening gebracht wordt.

Voor plaatsen, dicht aan zee gelegen, of op hooge bergen zal men dit getal zonder twijfel tot 5,0 Meter kunnen verhoogen.

Bij de constructie der windraderen laat men het binnenste gedeelte van het rad vrij van wieken, zoodat, wanneer d de diameter van het rad is, $\frac{1}{3}$ d niet met wieken is bezet, en dus ook geen wind vangt.

De grootte der motoren wordt gewoonlijk in engl. voeten opgegeven; de diameter klimt bij de kleine windraderen van 2 tot 2 en bij de groote met 5 voeten op.

Gaan wij thans over tot berekening van het nuttig effect der windraderen bij verschillende windsnelheden, dan hebben wij slechts noodig de grootte van het windvangend oppervlak in M^2. en de waarde voor v^3 in de formule (4) over te brengen.

Zoo is b.v. het nuttig effect van een 8 voet motor bij 4 Meter windsnelheid:

$$N = 0{,}0005 \times 3{,}14 \times \left(1{,}22^2 - \left(\frac{1{,}22}{3}\right)^2\right) \times 4^3$$

$= 0{,}0005 \times 4{,}174 \times 64 = 0{,}133568$ paardekracht.

De volgende tabel geeft het nuttig effect aan van windraderen bij een snelheid van 4 tot 7 Meter per sec:

Diameter in Eng. voeten buiten.	Diam. in Mr. buiten	Diam. in Mr. binnen	Nuttig oppervlak in M^2.	Nuttig effect in paardekr. bij Meter windsnelheid. 4	4,5	5	6	7
8.	2,44	0,8	(4,676—0,502)=4,174	0,134	0,190	0,261	0,451	0,716
10.	3,05	0,92	(7,306—0,659)=6,647	0,212	0,303	0,415	0,717	1,139
12.	3,66	1,10	(10,520—0,950)=9,570	0,306	0,436	0,598	1,034	1,641
14.	4,27	1,30	(14,320—1,327)=12,990	0,416	0,592	0,812	1,403	2,228
16.	4,88	1,47	(18,700—1,697)=17,000	0,544	0,776	1,063	1,836	2,916
18.	5,49	1,66	(23,670—2,164)=21,506	0,688	0,981	1,344	2,322	3,687
20.	6,10	1,85	(29,220—2,688)=26,530	0,850	1,212	1,658	2,865	4,550
25.	7,62	2,31	(45,600—4,191)=41,400	1,325	1,886	2,588	4,471	7,100
30.	9,14	2,77	(65,610—6,026)=59,580	1,907	2,715	3,724	6,435	10,218
36.	10,97	3,32	(94,460—8,657)=85,77	2,745	3,908	5,361	9,263	14,710
40.	12,19	3,69	(116,647—10,690)=105,950	3,391	4,828	6,623	11,444	18,172
50.	15,24	4,61	(182,320—16,690)=165,63	5,300	7,547	10,353	17,889	28,407

In veel gevallen, zooals bij wateropvoer, is het bij berekeningen van veel gemak, wanneer men het nuttig effect door windmolens in Kilogram-Meter kent. De volgende tabel geeft het nuttig effect aan der Windmotoren in Kilogram-Meter; gelijktijdig wordt door de getallen aangegeven het aantal liters water, dat een motor van bepaalde grootte theoretisch per sec. 1 Meter hoog kan opvoeren.

Diameter in Eng. voeten.	Nuttig effect in Kilogram—Meter bij een Windsnelheid van Meter per sec. 4	4,5	5	6	7
8.	10	14	20	34	54
10.	16	23	31	54	85
12.	23	43	45	78	123
14.	31	44	61	105	167
16.	40	56	80	138	219
18.	52	73	100	174	277
20.	63	91	124	215	341
25.	99	141	194	335	533
30.	143	204	279	483	766
36.	206	293	402	695	1103
40.	254	362	496	858	1363
50.	398	566	776	1342	2130

Zooals reeds boven vermeld is zijn dit theoretische cijfers, welke, al naarmate het nuttig effect der gebruikte pomp meer of minder groot is, gewijzigd moeten worden. Stellen wij het nuttig effect der pomp op 0.75, welk getal als zeer laag kan beschouwd worden, dan zou volgens de bovenstaande tabel een 16 voet motor bij 4,5 M. windsnelheid eene hoeveelheid water van $0,75 + 56 = 42$ Liter per sec., of 151,2 M^3. per uur, 1 Meter hoog kunnen opvoeren.

Bedraagt de hoogte, op welke het water moet worden gebracht, echter 60 Meter, dan worden slechts $\frac{42}{60} = 0,7$ Liter water per sec., of 2,52 M^3. per uur, door den motor opgevoerd.

De windmotoren kunnen geconstrueerd worden met op- en neergaande, of met roteerende beweging, naar gelang men ze wil bezigen, hetzij tot het opvoeren van water, hetzij tot het drijven van landbouw- en andere machines. In het laatste geval, en ook voor het opvoeren van groote watermassa's op kleinere hoogten, gebruikt men motoren met op- en neergaande beweging.

Zoo heeft men bij den aanleg van een uitgevoerden windmotor 2 pompen naast elkander geplaatst en van af de einden van eene balans, welke laatste met de trekstang van den motor verbonden was, in beweging gebracht. De pompen hadden een vierkant grondvlak van 0,2 M^2. en een hoogte van 0,45 Meter, terwijl de slaghoogte der pomp 0,30 M. bedroeg. Het rad van den motor had een diameter van 30 Eng. voeten of 9,14 Meter, en het op een hoogte van 3,5 M. opgevoerde water bedroeg per uur gemiddeld 285 M^3. Dit aangehaalde voorbeeld toont ten duidelijkste aan, dat het arbeidsvermogen der motoren nog al vrij aanzienlijk is. Ze zijn daarom ook bijzonder geschikt voor polderbemaling, te meer, daar zij in een klein bestek een groot windvangend oppervlak hebben en door de geringe wrijving reeds bij 2 à 2,5 Meter windsnelheid beginnen te werken, wat de oude, zwaargaande molens niet doen.

Blijven wij bij het reeds aangehaalde voorbeeld staan en veronderstellen wij, dat dezelfde motor onder gelijke omstandigheden voor polderbemaling gebruikt wordt, en de opvoerhoogte 1 Meter bedrage, dan zou de motor $3,5 \times 285 = 997,5$ of in een rond getal 1000 M^3 water per uur, of per dag van 10 uur gerekend, 10000 M^3 uitmalen.

Moeten nog grootere watermassa's uitgemalen worden, zoo kan dit geschieden door gebruik te maken van grootere windraderen in verbinding met grootere pompen, van welken aard de constructie dezer laatsten ook zijn moge.

Ook tonmolens kunnen door den windmotor in beweging gebracht worden. Bij kleine opvoerhoogten kan een tonmolen, door een windrad van 40 voet engl. of 12,19 Meter diameter bewogen, bij 5 Meter windsnelheid per minuut 7 M^3. of per uur 420 M^3 water opvoeren. Een motor van 50 voet engl. of 15,24 Meter diameter daarentegen, met een grooteren tonmolen verbonden, voert bij 7 Meter windsnelheid per minuut c.a. 25 M^2, dus per uur 1500 M^3 water op.

Wenschelijk is het echter in een eventueel geval, de berekening nooit op een grootere windsnelheid dan de, in het begin van dit opstel berekende, gemiddelde snelheid van 4,5 á 5 Meter te baseeren en de motor zal steeds aan de verwachting voldoen.

De windmotoren kunnen verder gebezigd worden ten einde kleinere plaatsen van goed drinkwater te voorzien. Professor Perels te Weenen bezocht op last der Oostenrijksche regeering de wereldtentoonstelling te Philadelphia, in 1876 gehouden, en in een schrijven, aan de regeering gericht, geeft hij kennis van de waterleiding der stad Morgau Park in Illinois, waar een windmotor van 7,6 Meter diameter, onder aanwending van een dubbel werkende pomp met een cilinder van 0,13 Meter diameter en 0,38 Meter slaghoogte, het water uit een artesi-

sche put van 8 Meter diepte, in een ijzeren reservoir opvoert. Het reservoir kan circa 200 M3. bevatten en staat op een 6,3 Kilometer van de stad verwijderden heuvel, alwaar het zich nog 11 Meter boven den bodem verheft. Uit het reservoir wordt het water, door buizen van 100 m.M. wijdte naar de stad geleid. Het getal inwoners dezer stad bedraagt 3000.

(Wordt vervolgd.)

BEURSBOUW TE AMSTERDAM.

De voordracht van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam betreffende de besloten mededinging voor een ontwerp van een nieuwe koopmansbeurs aldaar, is als volgt.

In de Raadsvergadering van 24 Juni jl. werd op voorstel van den Voorzitter besloten, de behandeling der voordracht van 4 Juni No 286, ten geleide van het rapport der Jury aan te houden, ten einde een onderzoek in te stellen in de eerste plaats naar de waarheid der bewering, uitgesproken in het aan den Gemeenteraad gericht adres van den heer A. N. Godefroy e. a., alsof de kenmerkende deelen van het in de eerste plaats bekroonde plan ontleend zijn aan het stadhuis te La Rochelle; in de tweede plaats naar de juistheid der door de ontwerpers overgelegde begrootingen en, zoo noodig, naar de mogelijkheid om daarin besparingen aan te brengen, ten einde B. en W. in staat te stellen eene globale begrooting van de kosten der uitvoering van de verschillende plannen aan den Raad te kunnen overleggen.

Ten aanzien van het vermeende plagiaat hebben zij het advies van de Jury ingewonnen, die hun de verklaring heeft afgelegd, welke als bijlage bij de stukken wordt overgelegd*). Terwijl B. en W. van meening zijn, dat in de architectuur meer dan in eenige kunst het een hoogst moeielijke en kiesche vraag is om te beslissen, waar inspiratie, gewekt door bestaande bouworde en stijl van monumentale werken, overgaat in plagiaat, verklaren zij zich volkomen neder te leggen bij de uitspraak van de autoriteiten op dit gebied, die in de Jury werkzaam waren.

De kosten voor de uitvoering der ingeleverde plannen werden door ontwerpers geraamd als volgt:

No. 172 Y *f* 2.149.276.71. No. 150 »In hoc signo floresco" *f* 1.500.000, No. 20 La Bourse ou la vie *f* 1.700.000, No. 73 Mercaturae *f* 1.522.560, No. 91 Ammerack *f* 1.850.000.

Zij hadden zich daarbij op het standpunt gesteld, dat in hunne begrootingen geen posten voor honorarium van den architekt, bezoldiging van tijdelijk personeel bij de uitvoering, hulpmiddelen bij den bouw (keeten, loodsen enz.) en winst van den aannemer behoefden uitgetrokken te worden.

Geheel in overeenstemming met dit standpunt, doch overigens onafhankelijk van hunne begrootingen, zijn van de twee eerste dezer ontwerpen van wege B. en W. begrootingen opgemaakt, zoo nauwkeurig mogelijk.

Zij bepaalden zich voorloopig tot dit eerste tweetal, omdat dit door de Jury, blijkens haar rapport, wat kunstwaarde en inrichting betreft, verre boven de andere plannen werd gesteld.

Om misvattingen te ontgaan, hebben zij de aldus hunnerzijds opgemaakte begrootingen gesteld in handen der ontwerpers, die zich inmiddels hadden bekend gemaakt als de heer Cordonnier voor het plan Y, en de heeren Groll en Ohmann voor het plan »In hoc signo floresco". Tevens werden zij door hen uitgenoodigd, voorstellen tot bezuiniging te doen, ten einde hunne projecten, voor zooveel noodig, meer in overeenstemming te brengen met de door den Gemeenteraad vastgestelde bouwsom, zonder afbreuk te doen aan de architectonische waarde.

Hiervan is het gevolg geweest, wat het plan »In hoc signo floresco" aangaat, eene nieuwe begrooting, sluitende met *f* 1.725.422, opgemaakt in mondeling overleg tusschen den heer Groll (daartoe mede gemachtigd door den heer Ohmann) en den daartoe aangewezen Gemeente-ambtenaar.

In hoofdzaak komt de bezuiniging bij dit plan meer op: toepassing van betongewelven in plaats van baksteengewelven, vervanging van den bergsteen in den zuidoostelijken gevel door baksteen, uitvoering van het inwendige met stucadoorwerk in plaats van met zandsteen, zooals ook gebleken is, dat door de ontwerpers van den aanvang af bedoeld was, voorts bekleeding der goten met zink in stede met het lood. De ontwerpers hebben tevens voor het decoratief schilder- en beeldhouwwerk begrootingen overgelegd van bevoegde meesters, waardoor deze posten in de plaats van de daarvoor van Gemeentewege gemaakte raming kunnen gesteld worden.

De door den ontwerper van het plan Y nieuw aangeboden begrooting was gebaseerd, deels op bezuinigingen in de materialen, deels op veranderingen in het project zelf.

B. en W. hebben het juister geoordeeld, ook bij dit plan in de eerste plaats alleen rekening te houden met bezuinigingen in de materialen, deels reeds voorgesteld door den ontwerper, deels verder op denzelfden voet toegepast als bij het ontwerp »In hoc signo floresco."

In algemeene trekken vindt die bezuiniging voor het plan Y oorzaak in: constructie der gewelven met beton in plaats van in metselwerk, vervanging van den natuurlijken steen van de banden tusschen de borstwering en de kroonlijst door gelen baksteen, en overigens door gedeeltelijk in den zuidoostelijken gevel gelen baksteen in plaats van bergsteen te verwerken; uitvoering van het inwendige der Beurs met stucadoorwerk in plaats van met zandsteen, zooals dit laatste oorspronkelijk was voorgenomen: vereenvoudiging van de teekening der mozaïekvloeren; vervanging van lood door zink als bekleedingsmateriaal voor de goten; wijziging der motieven van het beeldhouwwerk en plaatsing van een groot raam in den noordgevel, ten behoeve van de verlichting der graanbeurs, waardoor de niet onbeduidende kosten voor het ontworpen decoratieve schilderwerk op dit wandvlak komen te vervallen.

Dientengevolge werd voor het plan Y het eindcijfer verkregen van *f* 2.017.753.

De bovendien in dit plan door den heer Cordonnier voorgestelde bezuinigingen bestaan in: 1°. vereenvoudiging van de stoep aan de Damzijde *f* 16.240; 2°. weglating van de schrijfkamer aan de N.O.zijde *f* 23.871; 3°. weglating van de kleine topgevels aan de nieuwe straat *f* 23.770; 4°. weglating van de torentjes, aan de Damrakzijde tusschen de arkade ontworpen, *f* 30.614.

Zonder voorloopig eenige beslissing te willen nemen omtrent de wenschelijkheid, om bij de uitvoering deze wijzigingen alle of slechts gedeeltelijk over te nemen, kunnen B en W. zich echter met de opvatting vereenigen, dat art. 3 van het tweede programma het recht geeft, om er althans in die mate rekening mede te houden, dat ook voor het plan Y een bouwsom verkregen wordt beneden de vastgestelde *f* 2.000,000.

Wat nu betreft de posten, welke niet in de begrootingen der ontwerpers zijn opgenomen, doch die bij den bouw der Beurs nog te voegen zijn, deze worden door onze architekten als volgt geraamd: honorarium van den architekt, teekenaars, opzicht, enz. *f* 147,000; keeten, loodsen enz. *f* 50,000; winst van den aannemer *f* 200,000.

Met de meening, dat deze bedragen niet in de begrootingen behoeven opgenomen te worden, *waar het geldt de bekrooning der plannen*, kunnen B. en W. zich vereenigen.

Omtrent het honorarium van den architekt bepaalt art. 14, in verband met art. 15 van het eerste programma (respectievelijk art. 7 en art 8 van het tweede), dat dit door den Gemeenteraad zal worden vastgesteld, waaruit afgeleid kan worden, dat de ontwerpers bij de begrooting hunner projecten daarmede geen rekening hebben te houden.

Wat de kosten betreft voor teekenaars (voor zooverre deze niet in het honorarium van den architekt begrepen zijn) en die voor het opzicht, is het niet gebruikelijk, dat deze door de architekten in hunne begrootingen worden opgenomen.

Aangaande de bedragen voor keeten, loodsen en winst voor de aannemers, zijn de ontwerpers van de veronderstelling uitgegaan dat, aangezien van Gemeentewege een »bordereau des prix" is verstrekt, daarin met die winst en verdere onkosten rekening zoude gehouden zijn, en zij dus voor hunne berekeningen uitsluitend op de prijzen van het bordereau hadden te letten. B. en W. meenen die opvatting als billijk te moeten erkennen.

Als resultaat van het gehouden onderzoek is dus naar hunne meening voldoende gebleken, dat, met de gebruikmaking van de bevoegdheid, toegekend bij art. 3 van het tweede programma, beide projecten binnen de grenzen blijven van de bouwsom, welke de Gemeenteraad als voorwaarde aan den engeren wedstrijd verbond, zonder dat ter wille van deze gestelde grens bezuinigingen

*) [De Jury verklaart in dit stuk, dat geen plagiaat is gepleegd.]

behoefden ingevoerd te worden, welke als te zeer ingrijpend, de architectonische waarde dezer projecten zouden kunnen schaden.

Na de uitkomsten van het onderzoek ten aanzien van deze plannen, door de Jury als de kostbaarste erkend, mag tevens met voldoende zekerheid worden aangenomen, dat de overige drie plannen zonder ingrijpende wijziging evenzeer voor minder dan *f* 2,000,000 zouden zijn uit te voeren.

Dientengevolge stellen B. en W. den Raad voor: overeenkomstig het voorstel der Jury, aan de ontwerpers van de plannen onder de motto's *Y*; »*In hoc signo floresco*", *La bourse ou la vie*; *Mercaturae* en *Ammerack*, toe te kennen de vastgestelde premiën van *f* 10,000, *f* 6000, *f* 5000, *f* 4000 en *f* 3000, en B. en W. uit te noodigen verder de noodige voorstellen betreffende den Beursbouw te doen.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Ondanks den druk der tijden, die zich overal doet gevoelen, geeft de gemeenteraad van Parijs wederom het bewijs van een loffelijk streven om kunst en nijverheid te steunen en te bevorderen. In een zijner laatste zittingen is het besluit genomen om een der *Squares* aldaar, die van *Montrouge*, te verrijken met een bronzen groep, van Fradin, voorstellende een paard dat door een leeuw wordt aangevallen. Aan weêrszijden van deze groep komen twee beelden, het eene stelt voor *le Travail* en is vervaardigd door Le Bourg, het andere is eene boerin van Auvergue en is van de hand van Mombur.

Een ander monument, voorstellende de Vrijheid, de wereld verlichtende, een werk van Bartholdi, zal weldra geplaatst worden op het eiland van *Grenelle*, op een sokkel, daarvoor expresselijk vervaardigd. Het zal zoodanig worden gesteld, dat het gedeeltelijk n de *Seine* komt te staan, op een piedestal, dat den vorm heeft van den voorsteven van een schip, een en ander versierd met de wapens van Parijs. Het monument zal worden geplaatst met de voorzijde naar *Meudon* gericht.

In dezelfde raadszitting waren brieven ingekomen, handelende over de aanstaande wereldtentoonstelling.

r.

In een der zalen van de Nationale Galerij te Berlijn, is thans eene tentoonstelling geopend van geschilderde beeldhouwwerken. Uit het talrijke bezoek blijkt de belangstelling die de kunstenaars aan deze tentoonstelling wijden. De vereeniging van twee zusterkunsten, als de schilder- en de beeldhouwkunst, hoewel niet nieuw, is toch nog nimmer op zulk een breeden grondslag te zien geweest. Behoeft het gezegd te worden, dat zij vele voor- en tegenstanders telt. Over den smaak valt niet te twisten, zooals ook hier wederom blijkt. Immers, bevoegde beoordeelaars beweren, dat vele dier kunstwerken door de toepassing van kleuren gewonnen hebben, terwijl daarentegen anderen zich voordeeliger zouden voordoen als zij niet gekleurd waren.

In dit opzicht is deze tentoonstelling zeer leerzaam, want de gelegenheid tot vergelijking is er in ruime mate voorhanden.

De algemeene indruk is, dat de schilderkunst zich niet gelukkig paart aan de monumentale beeldhouwkunst en aan werken van grooten omvang; althans, dat daarbij zeer spaarzaam van kleuren mag gebruik worden gemaakt en dan nog met lichte tinten om hier en daar het koudachtig aanzien van het marmer te breken.

Ook voor den bouwkunstenaar geeft deze tentoonstelling eene uitstekende gelegenheid tot studie.

r.

Zondag 20 December a. s. zal de tentoonstelling van het schilder- en teekenwerk van zes Italiaansche Kunstnijverheidsscholen, — Rome, Pisa, Florence, Turijn, Milaan en Ferrara, — die op de wereldtentoonstelling te Antwerpen tentoongesteld waren, in een der zalen van het Paviljoen te Haarlem (ingang voorzijde terras) geopend worden.

Door de rijke verscheidenheid is deze tentoonstelling voorzeker een bezoek overwaard, zij bevat eene keurige verzameling decoratief schilderwerk, pleister en bouwkundige teekeningen, aquarellen en teekeningen, toegepast op verschillende vakken van nijverheid. Het is wel een bewijs dat het kunstonderwijs in Italië met kracht wordt beoefent, want veel schoon en artistiek werk is onder deze teekeningen te vinden.

Het bij velen in den lande welbekende landgoed »Klarenbeek," onder Arnhem, is door het overlijden van de laatste bewoonster van de erven van Pallandt vervallen, welke besloten hebben tot den verkoop. Reeds ziet men door piketten op verschillende plaatsen van het terrein de verdeeling van den grond in perceelen aangewezen.

Vermoedelijk zal in het midden van Januari a. s. de veiling der perceelen, en in massa plaats hebben. Ofschoon de tijd tot aankoop op speculatie niet geschikt te noemen is, zoo kunnen toch de perceelen liggende aan den straatweg tusschen Arnhem en Velp, geacht worden te behooren tot die terreinen die na het verloop der malaise tot den aanbouw van villa's zeer gunstig gelegen zijn.

d. G.

Het volgende adres is door de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst aan het Gemeentebestuur van Amsterdam toegezonden:

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden, namens de leden van de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en hiertoe gemachtigd in de vergadering, gehouden op Vrijdag 6 November 1885;

dat zij hebben kennis genomen van het belangrijke verslag, uitgebracht door de commissie belast met een onderzoek naar het teekenonderwijs op de lagere scholen te Amsterdam, in de October-vergadering der Commissie van Toezicht op het lager onderwijs alhier;

dat zij zich volkomen kunnen vereenigen met de eindconclussie, waartoe die commissie na haar onderzoek gekomen is;

dat de leden der afdeeling bovengenoemd door hun werkkring veel in aanraking komen met handwerks- en ambachtslieden, die hun eerste opleiding op de lagere scholen alhier hebben ontvangen, en dat zij diep doordrongen zijn van de noodzakelijkheid, dat goed teekenonderwijs een deel van die opleiding uitmake.

Waarom zij met alle bescheidenheid, maar tevens met al den ernst een zoo gewichtige zaak waard, zich tot UEd. Achtb. wenden met het verzoek dat de wenschen, door de commissie van onderzoek bovenbedoeld uitgesproken, door UEd. Achtb. in ernstige overweging zullen genomen worden;

terwijl zij vertrouwen, dat in het bijzonder de wenschen, in de eindconclussie sub. 4 en 6 uitgesproken, te weten het vaststellen en voorschrijven van een vast leerplan voor alle lagere scholen en het uitoefenen van een geregeld toezicht op het teekenonderwijs door een door UwEd. Achtbaren te benoemen commissie of aan te stellen vaste ambtenaren, met het oog op het verkrijgen van een zoozeer gewenschte eenheid en toezicht bij dat onderwijs, spoedig door UEd. Achtb. mogen vervuld worden.

Hetwelk doende, enz. enz.

(*get.*) P. J. Huibers,
Waarn. Voorzitter.
J. B. Kam,
Secretaris.

Tot leden der Jury voor de in te wachten antwoorden op de door het Handelsmuseum te Amsterdam uitgeschreven prijsvraag voor meubels, zijn benoemd de heeren Prosper Delin, Martin Kalf, beiden te Amsterdam en F. H, van Malsen te 's Hage.

De Gemeenteraad van Nijmegen heeft den heer W. C. A. Hofkamp benoemd tot hoofdopzichter bij de gemeentewerken, welke betrekking, zooals reeds vroeger in dit blad werd vermeld, voor hem werd gecreëerd.

Tot Voorzitter van het Genootschap Arti et Amicitiae is op de vergadering van 15 dezer benoemd de heer J. C. Greive, te Amsterdam.

Door den Raad der gemeente Arnhem is in hare zitting, gehouden den 12den December l.l., besloten dat de betrekking van gemeente-architekt vervangen zal worden door een directeur van gemeentewerken en tot de oproeping van sollicitanten naar die betrekking niet zal worden overgegaan dan na vaststelling der instructie voor dien ambtenaar. Het is waarschijnlijk dat aan de betrekking eene jaarwedde van *f* 3000 zal verbonden zijn.

d. G.

De heeren Ch. H. Verhulst en A. Snethlage, beiden civiel- en bouwkundig ingenieur, zullen in de eerste dagen van Januari 1886 naar Indië vertrekken, als zijnde benoemd tot ingenieurs der Deli-Maatschappij.

In het Rijks-Museum te Amsterdam is thans opgesteld, het door de Regeering op de Antwerpsche tentoonstelling aangekochte beeld van onzen landgenoot Ferdinand Leenhoff, voorstellende Perseus.

Naar aanleiding van de in Juli en Augustus l.l. plaats gehad hebbende tentoonstelling in het *Museum van Kunstnijverheid* te Utrecht, van Kunstnaaldwerken, vervaardigd aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam, heeft het bestuur van bovengenoemd Museum het plan opgevat, in Mei en Juni a. s. eene tentoonstelling van dergelijke werken te houden, vervaardigd in de stad en provincie Utrecht.

Het doel hiervan is niet alleen om de liefde voor het kunstnaaldwerk aan te wakkeren, maar ook om een overzicht te verkrijgen van hetgeen op dat gebied wordt gedaan en van het onderwijs daarin; ten einde daaruit af te leiden langs welken weg tot verbetering kan worden medegewerkt.

Bij voorkeur verlangt men: 1. Holbein, Weenerkruissteekwerk, 2. Filet-guipure, Frivolité, Haakwerk, 3. Tapisserie, 4. Kantwerk en wit borduurwerk, 5. Apliqué en platsteek borduurwerk met goud en zijde.

Verder teekeningen en hulpmiddelen bij het onderwijs, alsmede werken uit vroegere eeuwen.

De opening dezer tentoonstelling zal plaats hebben op 15 Mei 1886.

Eene commissie van deskundigen zal, in een beredeneerd rapport, hare denkbeelden over het ingezonden werk neerleggen.

Het bestuur behoudt zich voor aan bijzonder verdienstelijk werk eenige onderscheiding toe te kennen; alsmede minder geschikt geoordeeld werk te weigeren. d.

Dezer dagen is een aanvang gemaakt met het uiteennemen en afbreken van het oude Orgel in de Nicolaïkerk te Utrecht, ten einde dit merkwaardige stuk in het Rijks Museum te Amsterdam over te plaatsen.

Het oudste gedeelte van het orgel moet dateeren uit de 15de eeuw. Joachin Hess spreekt van zekeren Looteus, volgens welken een orgelmaker Adriaan Pieterszn uit Vlissingen, in 1597 dit orgel herstellende, op de windlade zelfs het jaartal 1120 zoude hebben gevonden. Een voorname merkwaardigheid ontleent dit orgel hieraan, dat drie hoofdperioden der pheumatische orgelbouwkunst er in vertegenwoordigd zijn, n.l. de allereerste, waarin alle pijpen op een toets staan en te gelijk geluid geven; de tweede van de zoogenaamde springlade, die toeliet ieder register afzonderlijk te gebruiken en ten derde nog heden in gebruik zijnde sleepladen.

Wanneer het orgel in het Rijks-Museum zal zijn opgesteld, zal van bevoegde hand eene geschiedenis en beschrijving ervan het licht zien, naar men zegt. d.

De heer de Jong, directeur der Ambachtsschool te Groningen, heeft tegen 1 Jannari a. s., eervol ontslag aangevraagd. d.

AFDEELING ROTTERDAM.

(*Vergadering* 18 *December* 1885.)

In deze vergadering was het eerst aan de orde de rekening en verantwoording van den Penningmeester over zijn gehouden beheer gedurende 1885, welke stukken door de daartoe benoemde Commissie werden goedgekeurd. Voorts werd ingediend de begrooting voor het volgende jaar, welke mede werd goedgekeurd.

Daarna had de verkiezing plaats van 2 bestuursleden in de plaats van de heeren H. Cramer (herkiesbaar) en J. Dupont (niet herkiesbaar). Vóór men daartoe overging, bracht de Voorzitter in herinnering dat de heer Dupont sedert 1855 tot heden lid van het bestuur was geweest, dus 30 jaren, en daarvan 26 jaren als Penningmeester, dat hij gedurende al dien tijd met lust en toewijding de afdeeling ten dienste is geweest, waarom men hem dan ook ongaarne zijn zetel in het bestuur ziet ontruimen; doch hij hoopt dat zulks van korten duur zal zijn en roept hem toe: tot weerzien, De heer Dupont antwoordde hierop dat hij altijd met veel lust zijn betrekking heeft vervuld, en brengt een woord van dank voor de vriendschap en het vertrouwen die hij van zijn medebestuurders heeft ondervonden.

Als bestuurslid en Voorzitter wordt de heer H. Cramer herkozen eu de heer H. van der Linden Dzn. als nieuw lid benoemd.

Midderwijl vergastte men zich in het bezichtigen van de, aan de wanden tentoongestelde teekeningen van uitgevoerde en niet uitgevoerde bouwkundige ontwerpen van den heer H. W. Veth, architekt te Dordrecht. Deze verzameling van 90 teekeningen trok bij allen zeer de aandacht en werd met belangstelling bezichtigd.

Aan de orde was daarna de behandeling van de in de vorige vergadering in de bus grvonden vraag, luidende:

»Bestaan er middelen om te voorkomen dat de houtworm zich in het hout vestigt; zoo ja, welke zijn die? Wat kan er gedaan worden om aanvankelijk aangetast hout tegen verdere verwoesting te vrijwaren?"

Hierop was door den heer M. van Erkel als antwoord ingezonden: dat de ondervinding hem geleerd heeft, bij een meubelstuk, het bestrijken met petroleum zeer aanbevelenswaardig is.

De heer L. J. Nijenhuis deelde dienaangaande nog mede, overgenomen uit het industrieël receptenboek van Mouton te 's Gravenhage, het bestrijken met zeer zwakke, voor den mensch onschadelijke, kwikzilver sublimaat oplossing.

Dat het hout voor worm bewaard blijft, wanneer men het aan rook blootstelt, is een waarheid, doch men kan dit doel nog gemakkelijker bereiken door de afzonderlijke stukken of platen rechtop en wel zoodanig te plaatsen, dat het topeinde van den boom, dat naar boven gericht was, nu naar beneden komt te staan. Aldus geplaatst hout wordt, wanneer men het namelijk op een tochtige of ten minste drooge plaats bewaart, zooals door menigvuldige proefnemingen bevestigd is geworden, niet alleen niet door den worm aangetast, maar ook sterven spoedig alle wormen, die zich daarin bevinden.

Volgens proeven, in Engeland genomen, is het gebleken, dat de houtwormen door *benzine* verdreven worden. Men kan dit middel als volgt toepassen: de meubels worden in een vertrek gebracht, dat goed gesloten kan worden, en hierin plaatst men bij zomerwarmte borden met benzine, die, wanneer zij verdampt is, weer door andere wordt vervangen, waarmede men voortgaat totdat men geen doode insecten bij de meubels meer vindt.

Voorts kan men ook 5 gram carbolzuur in 100 gram water oplossen en met deze vloeistof bestrijke men de gaten, en eindelijk hebben terpentijnolie en petroleum ook zeer gunstige resultaten opgeleverd.

Naar aanleiding van deze mededeelingen kwam de vraag ter sprake naar een afdoend middel tegen het verstikken van houten liggers en vloeren op plaatsen waar de gelegenheid ontbreekt om lucht onder de vloeren te brengen.

De heer Fol heeft bij ondervinding, dat wanneer de grond vooraf goed uitgegraven is en men brengt er dan een laag drooge koolasch in, waarover, tot aan den vloer goed aangestampt, kalk afkomstig uit zuivering resten der gasfabrieken, dit zeer is aan te bevelen. Verschillende leden hadden veel bezwaar tegen het gebruik der gaskalk, vooral wanneer zij versch is, wegens de onaangename lucht en het aantasten der verf van lambriseeringen, plinten, enz., doch de heer Fol meende, dat deze kalk niet versch behoeft gebruikt te worden, daar het in hoofdzaak de kalk is die als voorbehoedmiddel dienst doet. Deze meening werd nog bevestigd door een mededeeling van den heer Nijenhuis, dat drooge ongebluschte kluitkalk ook met goed gevolg is aangewend.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM. Het bouwen van de Deli-Bierbrouwerij op een terrein aan de Weesperzijde te Amsterdam, is gegund aan de firma Cruijff en Schouten, aldaar, voor . . . . *f* 209.976

HELMOND, 3 Dec. — De heer H. Leloup—van Kraaij: het bouwen van 9 huizen in twee blokken begrooting. . . . . . *f* 10.316

Bosman te Venlo . . . . » 11.348
Schampers . . . . » 11.150
Oliviers te Gemert . . . . » 11.141
C. Luijben. . . . . » 10.937
L. Tils. . . . . » 10.850
Van Laarhoven . . . . » 10.645
L. Noten . . . . » 10 490
J. van Gaal. . . . . » 10.489
gegund
de overigen allen te Helmond.

GRONINGEN. 4 Dec. — De architect G. Nijhuis: het bouwen van eene heerenbehuizing met bovenwoning zoomede van een pakhuis achter genoemd perceel, aan den Heerensingel aldaar:

J. Ibeling . . . . *f* 19.449
J. de Vries . . . . » 19.379
R. Hoving . . . . » 18.249
H. Scheltens . . . . » 18.176
A. Schreuder. . . . . » 18.124
G. Peters . . . . » 18.043
D. Edzards . . . . » 17.977
H. J. L. Walker . . . . » 17.977
E. W. Wietsema . . . . » 17.976
D. S. Diddens . . . . » 17.898
D. Dalmolen . . . . » 17.888
B. de Jong . . . . » 17.879
G. Meulink . . . . » 17.777
L. Oldenburger . . . . » 16.985
J. Haupt . . . . » 16.683
G. P. van Erp. . . . . » 16.500
E. Berkenbosch . . . . » 16.238
J. H. Mulder . . . . » 15 990
H. Janssen . . . . » 15.860
T. IJ. Jelsma. . . . . » 15.476
gegund.

'S GRAVENHAGE, 7 Dec. — Het Ministerie van Binnenlandsche Zaken: het uitbreiden van het bibliotheekgebouw te Leiden, begrooting *f* 26.400:

A. Ressenaar . . . . *f* 27.820
J. Vellekoop te Soeterwoude. . . . » 27.350
N. A. Zegveld . . . . » 26.909
M. Kaptein den Bouwmeester . . . » 26.894
P. Gestman . . . . » 26.700
S. van Leeuwen . . . . » 26.500
M. N. Langeraar. . . . . » 26.496
G. Splinter . . . . » 26.248
B. Nieuwenhuijzen te Lisse. . . . . » 25.077
C. Meijers te 's Hage . . . . » 24.561
W. J. van Dort te Kralingen . . . » 22.950
W. A. G. Jansen te Utrecht. . . . » 22.229
de overigen allen te Leiden.

BUSSUM, 10 Dec. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener openbare school voor 400 leerlingen en eene onderwijzerswoning.

C. T. Kraneveld Tzn. te Amsterdam . *f* 38.383
H. de Haan idem. . . . . „ 35.190
K. J. Ruijsch v. Dugteren te Utrecht. „ 33.987
J. J. Vontijn te Amsterdam . . . . . . „ 33.720
P. Leenders te Utrecht. . . . . „ 33.105
J. T. de Vos te Hoogland. . . . . . . „ 31.697
Peters en Roelofsen te Amsterdam . . „ 31.692
C. van Diest te Kouderkerk . . . . . . „ 31.599
W. v. d. Kooij te Amersfoort . . . . . „ 31.400
J. de Vos Jr. te Utrecht . . . . „ 31.137
J. Koster te Amsterdam . . . . „ 30.644
A. Dorregeest te Alkmaar . . . . „ 30.282
F. W. van Vloten te Utrecht . . . . . „ 29.988
P. de Ridder te Amsterdam. . . . . . „ 29.885
G. Majoor te Bussum. . . . . „ 29.780
H. J. G. Haandrikman te Amsterdam. „ 29.575
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe. . . „ 28.999
C. van Soest te Beverwijk . . . . „ 28.980
J. Hesselingen te Meppel . . . . „ 28.433
J. Eisinga te Gorredijk. . . . . „ 28.282
J. Giebels c. s. te Haarlem. . . . . . . „ 27.976
V. P. Braun te Beverwijk . . . . „ 27.888
P. Andriessen te Hilversum . . . . . . „ 26.884
A. Keers idem. . . . . „ 27.777
C. S. Schiere te Boornbergum . . . . . „ 27.747
E. R. Kuipers te Nieuwer-Amstel. . . „ 27.200
H. C. v. d. Velde te Haarlem. . . . . „ 27.000
J. A. de Bont c. s. te Utrecht . . . . . „ 26 925
R. Mouw te Hilversum. . . . . „ 26.760
F. Raaijmakers en P. J. v. Workum te Amsterdam. . . . . „ 26.666
W. Hilker idem. . . . . „ 26.500
F. W. v. d. Heuvel te Utrecht . . . . „ 26.400
G. Slaap te Amsterdam. . . . . „ 26.250
M. Hagendijk en Co. te Rotterdam. . „ 25.430
E. J. Juriëns te Naarden . . . . „ 24 875
G. Teunisse te Hilversum . . . . „ 24.665
E. van Klaarwater te Bussnm . . . . . „ 24.600
J. Bijlard te Hilversum. . . . . „ 24.160

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LOCAAL SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

AANBESTEDING. 2895

Op DONDERDAG den 14den JANUARI 1886, des namiddags ten 2 ure, zal, ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* worden AANBESTEED:

Bestek N°. 12.

Het maken van eene poort of doorgang in den spoorweg over den straatweg van Deventer naar Zwolle te Deventer.

Bedrag der begrooting f 13.100.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 46 van het Bestek.

Het BESTEK en de TEEKENINGEN liggen ter inzage ten kantore der Maatschappij te *Apeldoorn* en zijn aldaar tegen betaling van *f* 2,00 per stel te bekomen.

Inlichtingen worden gegeven door den Heer Hoofdingenieur-Directeur K. H. VAN BREDERODE te *Apeldoorn* en den Heer Sectie-Ingenieur M. E. DE WILDT te *Deventer*.

Aanwijzing op het terrein zal worden gedaan op Donderdag den 7den Januari 1886, des namiddags ten 2 ure.

De Commissie van Beheer.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2896

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2897

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

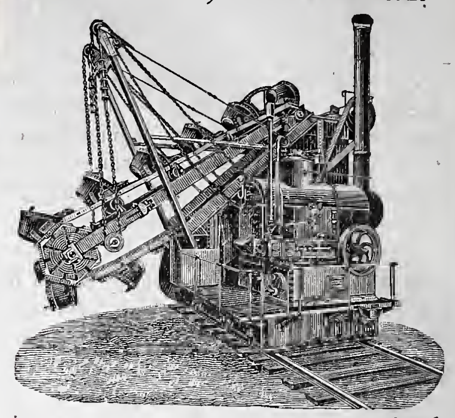
zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

Lübecker Maschinenbau Gesellschaft, te Lübeck.

Excavatoren (Droogbaggermachinen.) voor **Spoorwegbouw** en het **graven van Kanalen,** voor afvoer en ontgraving voor **bergbouw** (open mijnen.) Geschikt voor afbraak en bruinkolen-ontginning.

Werkkracht 2000 M3 in slappen, en 1500 M3 in zeer vasten grond. De op normaal- of smalspoor **stilstaande** waggon, wordt gevuld door de al baggerend langzaam voortbewegende machine. Bediening 3 man, kolenverbruik 15—20 Cn.; bediening voor 't leggen der rails, 10 man. Totaal der dagelijksche kosten, amortisatie inbegrepen, 60 à 70 Mark. De **Lübecker Machinenbau-Gesellschaft** levert **Drijvende Stoombaggermolens,** volgens alle systemen en grootten, en **Baggerpramen**, naar verkiezing, met zij- of bodemkleppen. Prijscouranten worden op franco aanvrage toegezonden. 2898

Als Vertegenwoordigers van de verschillende fabrieken recommandeeren wij

KURKSTEEN,

het lichtste Bouwmateriaal dat er bestaat (ongeveer 7 maal lichter dan baksteen) en **uitmuntend** geschikt voor:

OPVULLING VAN HOLLE MUREN,

Vervaardiging van drooge Wanden,

het beste Isoleer-middel voor Stoomketels, Stoompijpen, Daken,

enz. enz.

TROTTOIRTEGELS 2899

en **VLOERSTEENEN** in verschillende Vormen, Kleuren en Afmetingen; het **sterkste en goedkoopste materiaal,** dat in den handel is.

ROLLUIKEN

van **Staal** en **Hout,** zelfrollend en met drijfwerk.

IJZEREN SCHUIFDEUREN.

GEGOLFD IJZERBLIK

voor DAKEN, BRUGGEN, DEKKEN, enz.

Compleete IJzeren Daken en Gebouwen enz.

E. & P. ROTTSIEPER, te Ronsdorf (Rijnpruisen).

Referentiën bij: de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij.; Rotterdamsche Tramweg-Mij.; de Heeren Architecten W C. METZELAAR te *'s-Hage*, M. A. DE ZWART te *Voorburg*, J. SCHOTEL te *Rotterdam*, J. A. VAN DER KLOES te *Delft*, J. C. VAN WIJK te *Rotterdam*, JACQUES LEIJH te *Haarlem*, Stearinekaarsenfabriek *Gouda*, enz. enz. Agenten gevraagd. (**EEREDIPLOMA TE AMSTERDAM 1883.**) Men vrage Prospectus enz.

Patent-Centrale Verwarming en Ventilatie.

2900 ***Systeem van BECHEM & POST, te Hagen (Westphalen.)***

Speciaal Vertegenwoordiger **D. S. M. KALKER, Amsterdam.**

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN. Telephon N°. 352.

Koninklijke Magazijnen van IJzeren en Koperen Bouwartikelen, Engelsche Stalinrichtingen enz.

Zelfreguleerende stoomverwarming onder lage drukking met ventilatie. Vrij van 's Rijks bepalingen op het stoomwezen.

Omtrent de beschrijving, de werking en de doelmatigheid gelieve men het „Bouwkundig Weekblad," N°. 21, Jaargang 1884, te raadplegen.

Dit reeds zoo gunstig bekende systeem van **Verwarming** en **Ventilatie** is o. a. toegepast in het **Slot „Biljoen"**, te ***Velp***, bij ***Arnhem***. — Het Hotel **„International"**, te ***Berlijn***. — Het Hotel **„du Nord"**, te ***Keulen***. — De woning van den Heer C. FELLINGER te Gladbach, — De woning van den Heer OTTO BURMESTER, te Altona. — Het **Stadhuis** te ***Dusseldorf***, enz. enz.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5de JAARGANG N°. 51.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

I N H O U D.

Dit Nummer bestaat uit 8 bladzijden, met titel voor den compleeten jaargang.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Heeren medewerkers aan de prijsvraag voor een Societeitsgebouw te Kampen, die wenschen deel te nemen aan de tentoonstelling der plannen in het Maatschappelijk Gebouw, worden uitgenoodigd hunne ontwerpen uiterlijk vóór 31 Dec. a. s. aan het Bureau der Maatschappij te doen bezorgen.

DE HALLADY-WINDMOTOREN.

door H. HINKELMANN.

(*Vervolg van pag.* 311.)

Hier te lande zou zulk een aanleg slechts weinig duurder worden dan in Amerika, omdat de gemiddelde windsnelheid daar circa 7 Meter en hier 4,5 à 5 Meter bedraagt, en de motor hier dus van grooteren omvang moet zijn.

Rekent men per hoofd en per dag 50 Liter verbruikswater zoo geeft dit voor 3000 personen $3000 \times 50 = 15000$ Liter per dag.

Een windmotor van 20 voet kan bij 5 Meter windsnelheid volgens voorstaande tabel per sec. 124 Liter water 1 Meter hoog, of $\frac{124}{20} = 6{,}2$ Liter, 20 Meter hoog opvoeren, waarbij verondersteld is, dat het water tot in het reservoir 20 Meter hoog moet worden opgevoerd

Per uur worden dus opgevoerd, bij 0.75 nuttig effect der pomp: $3600 \times 6{,}2 \times 0{,}75 = 16740$ Liter, of in 10 uur $10 \times 167400 = 167400$ Liter water, terwijl slechts 15000 Liter per dag noodig zijn.

De prijs van een motor, met ijzeren toren van 15 Meter hoogte en met pomp, bedraagt niet meer dan 1950 Gulden, waarvoor men dan kosteloos drijfkracht en wateropvoer tot op een hoogte van 20 Meter heeft.

Stelt men hiertegenover den prijs eener stoommachine met stoomketel en pomp, kolenverbruik, onderhoud enz., dan ziet men al dadelijk, dat een windmotor bij wateropvoer de goedkoopste en meest voordeeligste drijfkracht is.

De onderhoudskosten bedragen bij den windmotor hoogstens 1 Gulden per week.

Het grootste voordeel der Hallady-Windmotoren bestaat daarin, dat zij zelfregelend zijn, en de motor, zoodra een bepaalde windsnelheid bereikt is, zijne omwentelingssnelheid niet meer verandert.

Ook bij de oude windmolens heeft men naar een middel gezocht om het bezwaar voor den molenaar, dat de wind dikwijls van snelheid verandert en daardoor ongelijke omwentelingssnelheden van den molen veroorzaakt, op te heffen of eenigermate te compenseeren.

Een van de compensatoren, die men hiervoor uitgedacht heeft, is beschreven in het „Album der Natuur" van 1882, twaalfde aflevering.

Hier zegt de geachte schrijver op pag. 363 en 364:

„Zou zulk een compensatiewerktuig voor windmolens de aandacht niet dubbel waard zijn, vooral in onzen tijd, nu de groote industrie kapitaal en bevolking ophoopt en het evenwicht der maatschappij dreigt te verstoren, als een zwakke poging om de macht der kleine motoren uit te breiden, en zoo de sedert een

Gedrukt 24 December 1885.

halve eeuw kwijnende kleine industrie beter in staat te stellen zich op te beuren, en zich ook buiten de groote, ongezonde, demoraliseerende, indrustriëele centralisatiepunten in den strijd om het bestaan te handhaven?"

Inderdaad moet een windmolen, welke met een compensatiewerktuig is voorzien, om de omwentelingssnelheid onveranderd dezelfde te doen blijven, veel in waarde winnen. Het vermelde werktuigje zelf kunnen wij hier niet nader beschrijven; den belangstellende kan het slechts aanbevolen worden, te meer daar het volgens den schrijver aan elken molen zonder bezwaar en veel kosten kan worden aangebracht.

Wat de windmotoren, volgens het verbeterde systeem Hallady vervaardigd, boven alle andere windmolens de voorkeur geeft, is de zelfregeling, welke met de constructie van het windrad onveranderd verbonden is; hoe deze geschiedt zullen wij in het volgende nader aantoonen.

De drukking welke door den wind op een vertikaal vlak van 1 M^2. wordt uitgeoefend is bepaald door de formule.

$$D = 0{,}1185 \times V^2 \times O;$$

hier beteekent D de drukking in kilo, O het oppervlak in M^2. en V de windsnelheid in Meter per sec.

Vormt echter de windrichting, welke men meestal horizontaal aanneemt, met het vlak een hoek α, dan is de drukking, welke op het vlak uitgeoefend wordt

$$D = 0{,}1185 \times V^2 \times O \times \text{Sin.}^3\ \alpha$$

Bij een windsnelheid van 7 Meter per sec. is dus de drukking op een horizontaal vlak van 1 M^2

$$D = 0{,}1185 \times 7^2 = 5{,}8065 \text{ kilo.}$$

Bij 10 M. windsnelheid is de druk op dit vlak

$$D = 0{,}1185 \times 10^2 = 11{,}85 \text{ kilo.}$$

Wij zien dus, dat bij 10 Meter windsnelheid de drukking op een vlak reeds tweemalen grooter is dan bij 7 Meter, waaruit blijkt, dat windmolens zonder zelfregeling, een ongestadige omwentelingssnelheid en dus ook een onregelmatig arbeidsvermogen hebben.

Kan men dus bij grooter wordende windsnelheid het oppervlak van het windrad in die mate verkleinen, dat de drukking, door den wind op het rad uitgeoefend, dezelfde blijft, dan zal ook de omwentelingssnelheid van den molen onveranderd blijven.

Nu bestaat het windrad uit 6 of meerdere sectoren, welke ieder afzonderlijk door het draaien om een as, uit hun vertikalen in een schuinen of bijna horizontalen stand kunnen overgaan. Alle deze sectoren staan met een tegengewicht zoodanig in verbinding, dat bij het draaien der sectoren om hun as, dit gewicht opgelicht moet worden.

In het windrad zijn zoogenaamde vlieggewichten, welke op ronde stangen verschuiven kunnen, geplaatst en ook met het tegengewicht verbonden.

Wordt nu door het windrad een bepaalde omwentelingssnelheid overschreden, dan worden hierdoor de vlieggewichten in het rad, meer of minder naar buiten geslingerd, waardoor het tegengewicht opgelicht wordt, en de sectoren een schuinen stand innemen. Zoodra de snelheid van den wind verminderd is, zakt het tegengewicht weder en de wieken gaan over in een minder schuinen stand, waarbij de winddrukking op het windrad met het tegengewicht zich in evenwichtstoestand moet bevinden

Veronderstellen wij nu, dat het tegengewicht met de vlieggewichten in het windrad zoodanig in evenwicht staat, dat deze laatste eerst naar buiten geslingerd worden, wanneer een windsnelheid van 7 Meter per sec. overschreden wordt, of de drukking op een M^2 grooter wordt dan:

$$D = 0{,}1185 \times 7^2 = 5{,}8065 \text{ kilo,}$$

dan zullen de sectoren, bij een windsnelheid van 10 Meter per sec, met de horizontale windrichting een hoek vormen, welke met de grooter wordende windsnelheid toeneemt en een maximum bij 90° bereikt.

In dit geval is dan de windrichting paralel met het vlak der sectoren, zoodat geen druk op het rad kan uitgeoefend worden. Het spreekt van zelf, dat dit slechts bij grooten storm of bij een orkaan kan gebeuren; in gewone gevallen varieert de hoek, welke de sectoren met de horizontale windrichting vormen, al naar gelang der windsnelheid, tusschen 0—60°.

Moet de molen niet werken, zoo kan men de sectoren ook in een horizontalen stand brengen, wat door een lichte handbeweging kan geschieden.

Ik ben aan het slot van mijn opstel gekomen en kon slechts een beperkt overzicht over die gevallen, waar een Hallady-Windmotor met voordeel tot verkrijging van goedkoope drijfkracht kan gebezigd worden, geven.

Ik geloof echter aangetoond te hebben, dat deze, onder de nieuwere motoren, een der eerste plaatsen waardig is.

Amersfoort, Oct. 1885.

AFDEELING LEEUWARDEN.

(*Vergadering* 18 *December* 1885.)

Na opening der vergadering, lezing en vaststelling der notulen van de vorige, werd overgegaan tot de gewone huishoudelijke bezigheden, eigen aan de laatste vergadering van 't jaar.

De voorzitter werd herbenoemd; als leden der commissie tot het verzamelen van stukken voor het *Tijdschrift* der Maatschappij en tot het opmeten en in teekening brengen van oude Nederlandsche gebouwen, volgens art. 53 der wet, werden aangewezen de leden: Poederbach, van Wijngaarden en de Groot.

De periodiek aftredende bestuursleden, de heeren Stoett en Rooseboom werden herkozen en eindelijk tot afgevaardigden naar de Alg. Mei-verg. benoemd de heeren H. R. Stoett Fz. en S. Baron.

Allen lieten zich hunne benoeming welgevallen.

De rekening en verantwoording van den penningmeester werd daarna, door eene door den Voorzitter aangewezen commissie, onderzocht, accoord bevonden en geadviseerd tot décharge van den penningmeester, met dankzegging voor zijn nauwkeurig gehouden beheer, waarmede de vergadering instemde.

Tot leedwezen der vergaderde leden was de heer Kramer, die voor dezen avond op zich had genomen, eene verhandeling te houden over *het Paleis van Justitie te Brussel*, daarin door ziekte verhinderd.

In plaats daarvan had de Voorzitter zich bereid verklaard, om eenige mededeelingen te doen over de ontgravingen van Pompeji, een onderwerp, dat vroeger reeds voor een ander publiek te dezer stede door hem was behandeld; hij maakte vooraf de vergadering daarop opmerkzaam en verzocht in aanmerking te willen nemen, dat dit stuk, als niet van zuiver bouwkundigen aard zijnde, oorspronkelijk niet bestemd was voor deze vergadering, maar door hem ter tafel werd gebracht om de opgekomen leden niet te leur te stellen.

Spreker verplaatste zijne toehoorders in Campanie, de zuidelijke streek van Italië, waarin Pompeji, aan den oostelijken oever van de alom bekende Golf van Napels, gelegen was, — schetste de ligging daarvan en leidde hen door de straat der Graven, waar een bezoek werd gebracht aan 't graf van Tyche, het Triclinium funèbre en meer andere grafmonumenten, waarvan de bouworde en de inrichting omstandig werden beschreven, naar de stad. Door 't bijwonen van eene begrafenis, werden tevens

de zeden en gewoonten van de Romeinen te dien opzichte in 't licht gesteld, daarna de stad zelve door de Hercunaleumpoort binnen getreden en de wijze van bestrating met den margo of het Trottoir beschreven.

Door 't brengen van een bezoek aan 't huis van den Treurspeldichter (Casa del poëta Tragico) werd de inwendige inrichting van de huizen der Romeinen duidelijk gemaakt en 't verschil daarvan met onzen tegenwoordigen bouwtrant besproken; — door 't bijwonen van een maaltijd in dit huis, werd gewezen op de luxurieuse wijze van het leven van het Romeinsche volk in dien tijd; een bezoek aan de Thermen of 't Badhuis, deed dit mede, door de uiteenzetting van de wijze waarop van het Bad door dat volk werd gebruik gemaakt, nog meer uitkomen. Zoowel het Apodyterium, de ontkleedkamer, als het Frigidarium, de plaats voor het koudwaterbad, het Tepidarium, de ontkleedkamer voor de warme boden, het Sudatorium of het zweetbad met het Caldarium Laconicum, werden afzonderlijk beschreven en de wijze waarop van die baden werd gebruik gemaakt breedvoerig uiteengezet.

Hierna werd een bezoek gebracht aan den Tempel van Fortuna en 't Forum civile; beide werden in hunne onderdeelen, decoratie en bouwtrant geschilderd en een woord gewijd aan den Jupitertempel, de Curiën of gerechtshoven, het Pantheon enz., allen op 't Forum gelegen, waarbij spreker gelegenheid vond, om een oogenblik stil te staan bij de verschillende kleederdrachten van de bewoners van Pompeji en die van de omliggende streken.

Een bezoek werd verder gebracht aan den tempel van Isis, de wijze besproken en de ceremoniën beschreven, die bij de uitspraken van het Orakel gebruikelijk waren; ook het Theater van Pompeji werd, wat den bouw en inrichting daarvan, zoowel als de verdeeling der zitplaatsen en de inrichting van de scèna betreft, in groote trekken nagegaan, terwijl eindelijk het Amphitheater, de plaats waar de kampstrijden gehouden werden, in zijn geheel werd geschetst. Daaruit nam spr. aanleiding om den ondergang van Pompeji en Herculaneum, die plaats had tijdens een dusdanigen kampstrijd, te beschrijven; de geschriften van Plinius (den jongeren) werden als leidraad daarvoor gebruikt.

Ten slotte deed spr. een grooten greep in 't leven der Romeinen, door een kleine schets te geven van de verschillende wijzen waarop men bij de opgraving geraamten en huisraad gevonden had; verscheidene gevonden opschriften en fragmenten van kunstvoorwerpen werden geciteerd, terwijl eindelijk gewezen werd op de groote waarde die de verrijzing van deze stad in hare bouwvallen had, voor de kennis van 't leven en de werken der ouden; dat deze niet is een kennisname uit boeken, maar de ware levende oudheid in persoon — door het opdelven van een stad, die na een lange nacht van achttien eeuwen wordt teruggevonden, als 't ware in den toestand waarin men haar den avond te voren verlaten had. Nadat de Vice-Voorzitter den Spr. voor zijne mededeelingen, die door den boeienden inhoud zeer de aandacht waardig waren geweest, had bedankt, werd de bijeenkomst gesloten.

AFDEELING 'SGRAVENHAGE.

(*Vergadering gehouden* 18 *December* 1885.)

Na het lezen der notulen van de vorige vergadering komt een der leden terug op het toen genomen besluit betreffende de *niet* herkiesbaarheid van leden, die volgens rooster aftreden. Ook volgens een ander lid is het niet altijd gemakkelijk de plaatsen van voorzitter, secretaris en penningmeester vervuld te krijgen.

Ofschoon bedoeld is aan bovengenoemd besluit eerst in een volgend jaar gevolg te gegeven, wenscht men reeds spoedig in dien geest art. 11 gewijzigd te zien.

De Voorzitter belooft dit punt in de eerstvolgende bestuursvergadering ter sprake te brengen.

Onder de ingekomen stukken behoort een schrijven van het Bestuur uit de commissie voor de *Wedstrijden voor handwerkslieden en leerlingen*, houdende dankbetuiging wegens het verleenen eener subsidie van *f* 50.

Nadat twee nieuwe leden met algemeene stemmen waren aangenomen, wordt overgegaan tot benoeming van: *a* den Voorzitter.

Op voorstel van den Onder-Voorzitter wordt de tegenwoordige titularis bij acclamatie herbenoemd. De heer Vogel, steeds gedachtig aan de groote bewijzen van symphathie nog zoo onlangs ontvangen, verklaart zich thans volkomen bereid de vereerende keuze aan te nemen.

b. Eene Commissie tot het verzamelen van stukken, ter opneming in het Tijdschrift der Maatschappij, enz. volgens art. 53 der wet. De Voorzitter stelt voor de commissie, die in tegenstelling van vorige jaren inderdaad vrij wat meer verricht heeft, te verzoeken ook voor het volgende jaar daarmede te blijven voortgaan en worden als zoodanig de heeren G. J. Morre, W. B. v. Liefland en J. H. Looisen herbenoemd.

c. Als afgevaardigden ter Algemeene Vergadering der Maatschappij worden aangewezen de heeren H. P. Vogel en P. Tirion en als plaatsvervangers de heeren J. v. Lith en G. H. Bauer.

De heer F. H. van Malsen aan de beurt van aftreden zijnde, werd met groote meerderheid weder als bestuurslid benoemd.

Daarop wordt door den Penningmeester rekening en verantwoording gedaan van zijn gehouden beheer en eene begrooting voor het volgende jaar overgelegd. Die rekening, sluitende met een voordeelig saldo, wordt goedgekeurd en den Penningmeester dank gebracht voor zijn flink beheer.

De heer Vogel neemt nu het woord om, ingevolge toezegging, zijne voordracht te vervolgen »Over monumentale kunst". Spreker lichtte, na herinnerd te hebben aan hetgeen hij vroeger reeds had gezegd, de toepassing van den Gothische gewelfbouw toe.

Overgaande tot de *St. Pieter*, wijst de geachte spreker er op, dat de vroegere basiliek van dien naam bestond uit 5 schepen met een middenschip ter breedte van 20 M.

De onderlinge verhoudingen bij het ontwerpen van monumentale gebouwen werd veelal bepaald door den gelijkzijdigen driehoek. Ook in de beschrijving van de laatstelijk door den heer Cuypers gebouwde kerk te Leeuwarden, die enkelen onzer in het afgeloopen jaar mochten bezoeken, is die driehoek gevolgd; het heilige getal 3 speelt ook hier de hoofdrol.

Zoo heeft men ook bij de oudere monumenten den rechthoekigen driehoek, met de zijden 3, 4 en 5, zijnde 3 het mannelijke, 4 het vrouwelijke en 5 het wereldlijke getal. De wijze waarop b. v. de bekende boog van Titus geconstrueerd wordt met het oog op deze getallen, wordt door spreker toegelicht.

Daarna volgden nog eenige bijzonderheden omtrent de geschiedenis van de St. Pieterskerk, enz. en eindigde spreker met een enkel woord over den barokstijl, die eigenlijk in Italie en in Nederland meer bepaaldelijk is toegepast.

De Onder-Voorzitter dankt den heer Vogel voor zijne even onderhoudende als leerzame voordracht, welke woorden instemming vonden.

Naar aanleiding van het onlangs hier voorgestelde *diagram* tot de bepaling der afmetingen van *houten balken* vertoont de heer Kriens een album van de IJzergieterij *Gute hoffnungs hütte*, waarin een dergelijk voor de afmetingen van *ijzeren* binten, hetwelk reeds van 1876 dateert

Aan de Lezers.

Het Bestuur der Maatschappij ontving het volgende schrijven:

Aan het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

Mijne Heeren.

In artikel 2 van de Wet der Maatsch. bovengenoemd, staat óók als doel der Maatschappij aangegeven »*het bevorderen der oprichting van afdeelingen*", en waar zulk een doel bij de Wet wordt voorgestaan, is natuurlijk het Bestuur eener afdeeling verplicht, niet alleen voor het *voortbestaan* harer afdeeling zooveel mogelijk zorg te dragen, maar ook te trachten haar meer en meer in bloei te doen toenemen; — het bestuur eener afdeeling daarentegen verwacht, dat zij in dit haar streven, door het Bestuur der Maatschappij ook zooveel mogelijk zal worden gesteund.

De afdeeling Arnhem verkeert in geen te besten staat, het aantal leden is niet groot en dientengevolge zijn de geldmiddelen niet ruim; om de belangstelling echter gaande te houden en dus het voortbestaan zooveel mogelijk te verzekeren, tracht het Bestuur de vergaderingen zoo aangenaam en belangwekkend mogelijk te maken en wel in hoofdzaak óók, door leden uit te noodigen (gratis) spreekbeurten te vervullen. Het is echter geen gemakkelijke taak, leden hiertoe te bewegen en *bij* het moeilijke daarvan, zijn wij onlangs nog zeer bemoeilijkt door de Redactie van het Bouwkundig Weekblad. Die zaak is de volgende:

In onze laatste vergadering van 21 October, is op ons aandringen als spreker opgetreden het lid H. Portheine Jr., opzichter bij

den Waterstaat, met het onderwerp »rijs- en kribwerken." Die heer heeft zich veel moeite daarvoor gegeven, en 't geen hij zeide is met veel belangstelling gehoord. Den sprekers is het natuurlijk bekend dat zij zich de vele moeite niet getroosten enkel voor de betrekkelijk weinige hoorders op de vergaderingen, maar dat het door hen gesprokene, als gewoonlijk, bij het verslag der vergadering in het Bouwk. Weekblad wordt opgenomen; zij zijn dus bij zich zelven overtuigd dat zij zich de moeite geven voor *velen* en vinden daarin hunne eenige genoegdoening. Het Bestuur is natuurlijk verplicht hun die genoegdoening te verschaffen; het opstel van den heer Portheine is daartoe aan het Bestuur afgestaan en, hier en daar verduidelijkt, ter opneming in het verslag aan de Redactie v. h. B. W. toegezonden. In plaats het echter hierin op te nemen, bericht ons de Redactie dat het onderwerp van te algemeene bekendheid is en daarvoor geene plaats wil inruimen. Het spreekt van zelve dat de spreker zich door zulk een bericht gegriefd moet gevoelen en dat het zeer nadeelig moet werken op het verkrijgen van sprekers voor onze vergaderingen. Het Bestuur was ook zeer verwonderd bij dit bericht van de Redactie. Wel is waar is hetgeen de heer Portheine ons mededeelde te vinden in verschillende boeken over waterbouwkunde, doch eveneens is hetgeen de heer Vogel onlangs mededeelde over »Romeinsche Bouwkunst" en de heer Morre over »constructie van gewelven" enz. enz., in boeken en geschriften te vinden. Naar onze meening is dit dus geen reden, om eene plaats in het B. W. aan het gesprokene van den heer Portheine te weigeren.

Naar oordeel van den heer Portheine zelve is de weigering hierin te zoeken, dat het onderwerp *de waterbouwkunde*, dus niet de burgerlijke- noch schoone Bouwkunst betrof; doch hierin zou naar onze meening, waar de Maatschappij de belangen der bouwkunst in het algemeen, dus ook die der Waterbouwkunde moet behartigen, eveneens een groot onrecht gelegen zijn.

Doch hoe het zij, het Bestuur der afdeeling Arnhem vermeent dat zij door dergelijke handelingen van de Redactie van het B. W. zeer benadeeld wordt in het streven om voor het voortbestaan en den bloei der afdeeling te zorgen, en verzoekt daarom aan het Bestuur der Maatschappij, om te zorgen dat dergelijke tegenwerking niet meer worde ondervonden.

Met de meeste achting

Het Bestuur van de Afdeeling Arnhem,
der Maatschappij tot bevor. der Bouwkunst.
J. C. STOELLER Wz, *Voorzitter.*
J. H. HOLLENBACH, *Secretaris.*

Naar aanleiding van dit schrijven en de inlichtingen daaromtrent door de Redactie aan het Bestuur verstrekt, deelde het Bestuur het volgende mede aan het Bestuur der Afdeeling Arnhem:

22 Dec. 1885.

WELEDELE HEEREN,

In antwoord op uw schrijven van 10 November j.l. bericht het Bestuur der Mij. u, dat het de Redactie Commissie vrij laat in de keuze der bijdragen, verslagen, enz. in het Weekblad op te nemen. Uw bovengenoemd schrijven kan hierin geen verandering brengen.

Volgens inlichtingen der Redactie, bevatte het verslag van de vergadering uwer Afdeeling, gehouden den 21sten Oct. j. l., een zeer uitgebreid stuk over rijswerken, enz., zijnde als 't ware een uittreksel uit eenig werk, over waterbouwkunde handelende, en dat alzoo kon beschouwd worden als te zijn van algemeene bekendheid.

De Redactie is van oordeel, dat een onderwerp als het genoemde, eigenlijk niet te huis behoort in het B. W., vooral wanneer het belet andere onderwerpen van meer belang op te nemen, en nog te meer niet, daar het moeilijk valt, bijv. constructiën van rijswerken te begrijpen, indien de beschrijving er van niet door teekeningen wordt opgehelderd.

De Redactie verklaarde een verslag dezer lezing slechts als zeer kort uittreksel te kunnen opnemen.

Het Bestuur der Mij. vereenigt zich in alle deelen met deze opvatting der Redactie.

Hoogachtend

Namens het Bestuur voorn.
C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

De Redactie van het Weekblad staat natuurlijk herhaalde malen voor eenigszins moeilijke gevallen. Het spreekt als van zelve, dat de verslagen der Afdeelingen in het Weekblad te huis behooren; te véél plaats mag er evenwel niet aan opgeofferd worden. Dat zij in 't oog van velen somwijlen nog te uitgebreid zijn, wordt bewezen doordien de Redactie in den loop van dit jaar een schrijven ontving, door verschillende leden der Maatschappij onderteekend, waarin onder meerdere grieven op deze werd gewezen: »Dat het blad grootendeels, soms geheel is gevuld met weinig belangrijke afdeelingsverslagen." Die leden klagen voorts: »dat de afdeelingsverslagen te veel plaats in het W. innemen, hetgeen niet wegneemt dat, wanneer in de Afdeelingen zaken worden behandeld, die inderdaad van algemeen belang zijn, hiervan een uitvoerig verslag kan gegeven worden."

Zij wijzen op het verbrokkeld plaatsen der lezing des heeren De Kruyff, over Hollandsche renaissance, iets hetgeen hoofdzakelijk daaraan te wijten was, dat ook andere verslagen moesten opgenomen worden. Om diezelfde reden moeten soms bijdragen, langer dan gewenscht is, blijven liggen.

De Redactie, in mondeling overleg getreden met genoemde heeren, waarbij velerlei verbeteringen en wijzigingen werden besproken, heeft naar aanleiding daarvan en met het oog op den brief uit Arnhem, op hare laatste vergadering besloten, heeren verslaggevers der afdeelingsvergaderingen langs dezen weg uit te noodigen, hunne verslagen zooveel mogelijk te bekorten, door alleen zeer beknopte uittreksels te geven van het behandelde, indien dit als genoegzaam bekend mag worden aangenomen.

De Redactie blijft zich bovendien het recht voorbehouden, waar zij zulks noodig acht, de ter plaatsing aangeboden verslagen te bekorten Zij zal dit slechts doen, waar het ten bate strekt van den inhoud van het blad.

DE REDACTIE.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Te Maastricht zal in den Gemeenteraad in behandeling komen het verleenen van concessie voor den aanleg van eene waterleiding aan de heeren G. van de Gevel en J. C. van Wijk, te Rotterdam. Volgens dit ontwerp waarborgt de gemeente aan die heeren over tien jaren een waterdebiet van *f* 84.000, voor welk bedrag in betaling worden gegeven terreinen buiten de voormalige St. Pieterspoort, waarop door de concessionarissen villa's moeten aangelegd worden, te beginnen in het eerste jaar met tien. Het ontwerp schijnt alle kans te hebben om te worden aangenomen.

De *Pont Neuf* te Parijs, waarover in de laatste dagen in alle bladen is geschreven, dagteekent van 1578. Op den 31sten Mei van dat jaar werd met den bouw een begin gemaakt; zij werd voltooid in 1604. In 1776 had er eene gedeeltelijke hernieuwing plaats, maar in 1848 werd zij geheel vernieuwd. Laatstgenoemd werk kostte 2.127.000 franks of ongeveer een millioen Gulden, en geschiedde onder leiding van de heeren Michel, De Lagalisserie en Poirée.

Het schijnt dat er toen aanmerking is gemaakt op de veranderde en minder soliede samenstelling, althans een bevoegd bouwmeester uit die dagen zeide;

»Zij weten niet wat zij wagen. Om de helling der brug te verminderen, verzwakken zij de constructie. Zij zullen later de gevolgen daarvan ondervinden."

Inderdaad, de voorspelling heeft zich thans bewaarheid.

Gelukkig dat de eerste verschijnselen zich voordeden in den morgenstond, want te ongeveer 6 ure ontdekte een politieagent, dat in een der verhoogde voetpaden de tegels wegzakten en weinige oogenblikken daarna deed zich een verschrikkelijk gekraak hooren.

Men is nu druk bezig de brugbogen te stutten en de bedekking op het bedreigde punt der brug zooveel mogelijk te verwijderen. Men schat dat ongeveer 70000 kilo's aan steenen, tegels, lood, enz. den eersten dag reeds werden weggevoerd, waardoor het eerste gevaar eenigszins verminderd werd. r.

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij.

Onderwerpen betrekking hebbende op Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Verslagen van de Vergaderingen der Afdeelingen.

Verslagen van Vergaderingen.

Onderwerpen, betrekking hebbende op het bouwvak, Bouwmaterialen, Details, Ventilatie, Verwarming, Rioleering, Waterleidingen, Hygiëne, enz.

Uitgevoerde en onuitgevoerde ontwerpen, Beschrijvingen daarvan, enz.

(*) Zie ook bladz. 47, Bericht.

Kunstgeschiedenis, Archeologie, oude Monumenten, Details, enz.

Verschillende onderwerpen.

Mededeelingen uit de Rechtszaal.

Necrologie.

Prijsvragen.

Tentoonstellingen.

Boekbeoordeelingen en Aankondigingen.

Correspondentie en Ingezonden Stukken.

Vraagbaak.

Platen.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.